COLUMNA LUĬ TRAĬAN

REVISTĂ

PENTRU

ISTORIĂ, LINGUISTICĂ ŞI PSICOLOGIA POPORANĂ.

DIRECTOR : B. P. HASDEU.

Eine Hand voll Körner reicht oft nicht zu, ein Brod zu backen; aber man streue sie als Samen in einen fruchtbaren Boden und sie werden hundertfältig aufgehen und eine reiche Nahrung bieten.

Un pumn de grăunţe póte să nu ajungă pentru a cóce o pâne; dar presărându-le ca săminţe pe un pămînt roditor, ele vor încolţi însutit şi vor oferi o bogată hrană.

STEINTHAL.

ANUL VIII

NOUA SERIA

Tom II

BUCURESCĬ

NOUA TIPOGRAFIĂ A LABORATORILOR ROMANĬ

19. STRADA ACADEMIEI 19.

1878.

Preţul abonamentului : *20 leĭ nouĭ.* Pentru străinătate : *30 francĭ.* Abonamentele se fac numaĭ pe un an.

Volumul pe un an expirat : *30 francĭ.* Colecţiunea întrégă pe aniĭ 1871 — 1876 : *100 francĭ.* Volumul pe anul 1870 s'a epuisat.

Orĭ-ce comunicaţiune saŭ cerere să se adreseze : *D-luĭ B. P. Hasdeŭ la Bucurescĭ.*

COLABORATORĬ:

D. A. Sturdza.
A. Papadopul-Calimah.
A. I. Odobescu.
Dr. **Gr. G. Tocilescu.**
Dr. **C. Esarcu.**
G. L. Frollo.
Dr. **Barbu Constantinescu.**
G. Dem. Teodorescu.
Dr. **A. Xenopol** (Iaşĭ).
P. Ispirescu.
Dr. **M. Gaster** (Breslau).
P. Georgescu.
C. Colibăşianu.
Nic. Densuşianu.
Dr. **Georgian.**
I. C. Bianu.
Dr. **Zotu.**

PERSÓNELE

carĭ aŭ bine-voit a susţine «Columna luĭ Traian» prin acţiunĭ.

NB. Fie-care acţiune consistă din treĭ abonamente

	Numĕrul acţiunilor
Principele Dim. Gr. Ghica	1
D. C. Esarcu	1
D. I. Brezoianu	1
D. Gr. Cantacuzino	1
D. N. Mandrea	1
P. P. S. Episcopul Genadiŭ al Argeşuluĭ.	1
D. Dr. Barbu Constantinescu	2
D. Socec librar	1
D. D. Cariagdi	1
Principele Al. B. Ştirbeĭ	1
D. St. C. Mihailescu	1
D. Ang. Demetrescu	1
D. N. Popovicĭ	1
D. Lazăr Calenderu	1
D. Dim. Sturdza	1
D. Păun Popescu	1
D. I. Rîurénu	1
D. Th. Stefănescu	1
D. Dr. Davila.	1
D. N. Cretzulescu	1

CUPRINSUL «COLUMNEĬ LUĬ TRAIAN»
PE ANUL 1877

Istoria:

COLIBĂȘIANU C.:

Un crisov dela Vladislav-vodă din 1525 . . . . 183—184

DENSUȘIANU N.:

O coloniă macedo-română în Transilvania . . . . 266—270

ESARCU C.:

Documente inedite din Archivele Veneției:
VI. Aron-vodă și rivaliĭ seĭ (1591—2) . . . . 97—108
VII. Scrisórea inedită a unuĭ fiĭu al luĭ Despot-vodă . . . . 187—188

GASTER M.:

Baskert=Bucurescĭ? Fântîne arabe pentru istoria română . , ... 244—247

GEORGESCU P.:

Cronica luĭ Cesariŭ Daponte, tradusă din grecesce. . . . . 91—95
148—152

HASDEŬ B.:

Originile Craioveĭ: Naționalitatea Cumanilor.—Frăția de cruce. — Înmormîntarea la Cumanĭ. — Oltenia între 1230—1240 . . . . 1—11, 340—353
661—670

Curs de archeologiă de A. I. Odobescu. Recensiune . . . . 68—81

ODOBESCU A. I.:

Studie critice asupra tesauruluĭ dela Petrósa:
III. Veriga simplă . . . . 11—25
IV. Veriga cu inscripțiune. . . . . 108—134

PAPADOPUL-CALIMAH A.:

Horațiŭ și Daciĭ. . . . . 134—147

RUSOPULO A. S.:

Zamolxe după scriitoriĭ anticĭ. Din grecesce de P. Georgescu . . . . 304—307
353—357

STURDZA D. A. :

Portretele luĭ Horia, Cloşca şi Crişan. . . . , , ... 421—426
Eudoxiŭ Hurmuzaki. Notiţă biografică . . . . 485—491
Memoriŭ asupra numismaticeĭ române. . . . . 493—511
Moneta luĭ Mihail-vodă din 1418 . . . . , ... 557—558

TOCILESCU Gr. G. :

Icóna română dela Gratz. Notiţă paleografică . . . . 25—35

Linguistica:

GASTER M. :

Dictionnaire turc-arabe-persan par Zenker. Recensiune . . . . 298—300

HASDEŬ B. :

Alexandri-linguist. I. Vergura . . . . 83—89
Albanesul *vàrĕză* «fecĭóră». 89—91
Dina Filma. *Goţiĭ şi Gepidiĭ în Dacia* . . . . 153—182
Versul Cotrónţeĭ de Petru Furduĭ. Specimen de graĭul român din munţiĭ Abrudului. . . . . 184—187
Texturĭ române inedite dintre 1560—1600 . . . . 193—234
271—292, 309—340
357—407, 456—484
512—556, 559—568
Glosse române din secolul XVI. Specimen de dicţionar etimologic al limbeĭ române . . . . .569—605, 62 —660
Reviste linguistice din 1877. Notiţe bibliografice . . . . 307—308
357, 671—674.

STURDZA D. A. :

Din Archivul Golescilor. Încercărĭ de ortografia româno-latină ale Domniţeĭ Ilinca (1660). . . . . , ... 81—82

XENOPOL A. :

Un crisov dela Stefan cel Mare cu cuvinte şi flexiunĭ române (1491). . . . . 188—190

Psicologia poporană:

CONSTANTINESCU B. :

Poesia poporană a Ţiganilor din România. Texturĭ inedite, traduse şi adnotate . 605—620

GASTER M. :

Apropos de articlul d-luĭ P. Ispirescu : „Basme române şi basme frances.“. . . 447—449

HASDEŬ B. :

Poesia poporană serbă şi bulgară. Lupta între fraţiĭ Dan şi Mircea cel Mare. . . 249—266
Balada „Cucul şi turturica» în România, în Persia şi în Francia. . . . . . 301—308
Programa pentru adunarea obiceelor juridice ale poporuluĭ român. . . . . . 408—420
427—447

ISPIRESCU P. :

Basme române şi basme francese. Notiţă comparativă . . . . 234—244

O., R. N.:
Şépte doïne haïducescï . . . . 248—249

TEODORESCU G. D.:
Colinde inedite . . . . 36—37
Câte-va proverbe române în comparaţiune cu cele greco-latine . . . . 62—68

Varia:

Congresul Orientaliştilor la Florenţa 95-96

FROLLO G. L.:
Consideraţiunï generale asupra literatureï neolatine . . . . 49—62
Fundaţiunea Diez . . . . 191—192

G.:
Pressa străină despre „Columna luï Traian". . . . . 454—455
Pedagogia, filologia comparativă şi archeologia la Facultatea de Litere din Bucurescï. Desbaterï parlamentare (20 ianuariŭ 1877) . . . . 38—48
Societatea Academică în 1877 492

Dr. ZOTU.:
Logica de T. Maiorescu. Recensiune . . . . 293—298
Somnul după Dr. Polichronie. Recensiune . . . . 449—454

Stampe:

Act român din 1585 în fac-simile 230
Fac-simile paleografice 400, 459, 523, 626
Icóna română dela Gratz 25
Înscripţiunï runice 111, 113, 117, 120
Peceţï boerescï 290, 328, 329
Portretul spatarulnï Zotu Tzigara . . . . 518.
Subscrierea români-latină a Domniţeï Ilinca 82
Subscrierï domnescï şi boerescï 275, 368, 381, 395, 404
Semne de fabrică ale hărtieï întrebuinţate în România între 1560—1600... 217, 272, 277, 283, 309, 310, 315, 323, 357, 367, 372, 375, 394, 399, 400, 457, 512, 563
Un calăŭ român din secolul XVII 671

N^R. 1 IANUARIU 1877 N^R. 1

COLUMNA LUI TRAIAN

REVISTĂ MENSUALĂ
PENTRU ISTORIA, LINGUISTICA ŞI PSICOLOGIA POPORANĂ,

SUB DIRECŢIUNEA
D-LUI B. P. HASDEU,
CU COLABORAŢIUNEA
D-lor : A. I. Odobescu, Dim. A. Sturdza, A. Papadopol-Calimah, Dr. Gr. G. Tocilescu, Dr. C. Esarcu, profesor, G. L. Frollo, Dr. Barbu Constantinescu, G. D. Teodorescu, Dr. A. Xenopol, M. Gaster, P. Ispirescu, P. Georgescu etc.

ANUL VIII.

SUMAR:

B. P. Hasdeŭ : Originile Craĭoveĭ *(urmare)* : Naţionalitatea Cumanilor.—Frăţia de cruce.
A. I. Odobescu : Studie critice asupra tesauruluĭ dela Petrósa : Veriga simplă
Gr. G. Tocilescu : Icóna română dela Gratz. Notiţă paleografică.
G. D. Teodorescu : Colinde inedite.
Catedrele de pedagogia, filologia comparativă şi archeologia. Desbaterile din Adunarea Deputaţilor dela 20 ianuariŭ 1877.
O stampă.

Vedĭ pagina din dos.

BUCURESCI
NOUA TIPOGRAFIA A LABORATORILOR ROMANI
19. STRADA ACADEMIEI 19.

COLUMNA LUI TRAIAN

IANUARIU 1877

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANA.

ORIGINILE CRAIOVEI

1230-1400

(Urmare. — Vedĭ an. 1876)

§ 12

NATIONALITATEA CUMANILOR

Din cercetările de maĭ sus resultă, că fundator al Craioveĭ n'a putut să fie alt *craĭu Ion* decât singurul de acest nume şi cu acest titlu, a căruĭa trecere prin Oltenia, cu puţin înainte de anul 1240, viuă încă în tradiţiunea poporană dela Olt pînă la Caraş, se întăresce prin date istorice; anume *rex Jonas*, «marele rege al Cumanilor» din cronicarul Alberic şi din memorialistul Joinville.

Dar cine óre să fi fost Cumaniĭ?

Şincaĭ ne asigură că: «Româniĭ din Ţéra Muntenéscă s'aŭ chiămat Paţinachĭ, éră ceĭ din Moldova şi din Besarabia Comanĭ».[1]

Cel-l'alt istoric transilvan, Petru Maior, maĭ puţin dogmatic decât Şincaĭ, se încércă a da probe în favórea acesteĭ aserţiunĭ; însă ce fel de probe! Pecenegiĭ —dice el— sînt Românĭ fiind-că numile lor proprie se explică prin limbile romanice, fie latină, fie română saŭ italiană, precum Μαιτζὰν = românul «maĭ ţin», Κερκετὰν = latinul «cur quotannis», 'Ιπαὸν = italianul «i pavo», Καϊδουμ = românul «du 'mĭ caiĭ», Χαροβόη = italianul

(1) *Chronica*, t. I, p. 214.—Cf. ib. p. 218.

«cari voi», Ταλμάτ = «tal matto», Γιάζη = «ghĭaţă, saŭ ĭa ḑi, saŭ Ghiţă» etc., ér Cumaniĭ sînt Românĭ pentru că vorbĭaŭ aceĭaşĭ limbă cu Pecenegiĭ, ba încă póte să fi fost chĭar o colonia din oraşul italic Cuma, de unde s'a colonisat Neapolea!![2]

Şincaĭ şi Petru Maior aparţin ambiĭ secoluluĭ nostru.

Cu o sută de anĭ înainte de dînşiĭ, bătrînul Cantemir a fost cu mult maĭ serios, când a ḑis: «Tătariĭ ce 'ĭ chĭamă Paţinachĭ»[3], şi: «*Comaniĭ*, un ném de Tătarĭ»[4].

În adevĕr, turanismul Cumanilor şi Pecenegilor este mărturit în modul cel maĭ positiv de către tóte fântînele istorice din vécul de mijloc, bizantine, slavice, maghiare, germane şi orientale.[5]

Linguistica ne permite chĭar a fixa locul precis al acestor popóre între ceĭ-l'alţĭ Turanĭ.

Eĭ făceaŭ parte anume din grupul turco-tatar, vorbind un dialect fórte înrudit cu al Osmanlîilor.[6]

O oraţiune dominicală în limba cumană a fost cunoscută deja în secolul trecut, şi încă în şése variante, din carĭ unul publicat de Thunmann[7], ér cincĭ de Dugonics.[8]

Variantul cel maĭ complet dintre ale luĭ Dugonics, descoperit în archivul orăşeluluĭ unguresc Kun-szent-miklós, se începe cu:

«Bezen attamaz kenze kikte szenleszen szenadon dösön-szen küklön «nicziegen...»

Variantul luĭ Thunmann, aflat în biblioteca scóleĭ din Debreczin:

«Bezen Attamaz kikte, szen leszen, szenadon, dösön szen küklon, nie-«ziegen, gerde...»

Publicând pe acesta din urmă, Thunmann adaugă, că e cu neputinţă de a nu vedé quasi-identitatea între limbele cumană şi turcă.

(2) *Istoria pentru începutul Românilor din Dacia,* Buda, 1812, cap. 8, § 9 şi 10, după ediţ. din 1834, p. 153—167.

(3) *Chronicul,* t. 2, p. 220.

(4) Ibid. p. 263.

(5) Cf. **Suhm,** *Abhandlung von den Uzen oder Polovzern,* în *Nestors Jahrbüchern,* Leipzig. 1774, in-4, p. 271-310.—O traducere rusă de **Sabinin,** în Чтенія Моск. Общества, 1848, nr. 8, secţ. III, p. 15—49.

(6) **Lenormand,** *La langue primitive de la Chaldée et les idiomes touraniens.* Paris, 1875, in-8, p. 454.

(7) *De Comanis,* în *Acta Societatis Jablonovianae,* Lipsiae, 1773, t. 4, p. 185.

(8) *Ethelka,* Pressburg, 1788, in-8, t. 2, p. 384—6.

Şincaĭ şi Petru Maior ar fi putut să cunóscă acest specimen linguistic, care le-ar fi tăiat, o dată pentru tot-d'a-una, pofta de a maĭ românisa pe Cumanĭ.

De atuncĭ s'a maĭ găsit în Veneţia şi s'a dat la lumină un manual întreg de limba cumană, scris în anul 1303, când Cumaniĭ ocupaŭ încă maĭ tótă partea orientală a Românieĭ.

Ca model, étă cuvintele de sub rubrica intitulată «calităţile timpilor», în care alăturĭ cu formele cumane noĭ punem pe cele turce, aşa după cum se pronunţă în Constantinopole :

resărit,	cumanesce	*cun tousin,*	turcesce	*ghĭun dogusu;*
apus	—	*cun batisi*	—	*ghĭun batîsi,*
timp	—	*ouad*	—	*'aht;*
nouros	—	*bulud*	—	*buluth;*
timp ploĭos	—	*ĭamgurlu haua*	—	*ĭagmurlu hava;*
obscur	—	*carangu*	—	*qaranli;*
norĭ	—	*bulutlar*	—	*buluth-lar;*
zăpadă	—	*char*	—	*qar;*
negură	—	*touman*	—	*duman;*
brumă, rouă	—	*çig*	—	*cih;*
vînt	—	*yel*	—	*ĭel* etc.[9]

Judece acum orĭ-cine, ca ce fel de Românĭ aŭ fost Cumaniĭ![10]

E necontestabil totuşĭ că, în curs de vr'o treĭ secolĭ, acéstă odraslă turcă s'a aflat într'un contact de tóte ḑilele cu străbuniĭ nostri, ş'apoĭ nu numaĭ în Moldova, precum credea Şincaĭ, dar şi 'n Muntenia pînă la Olt.

Diploma regeluĭ Bela din 1247 imparte România întrégă în doă regiunĭ : cea de dincolo de Olt — *ţéra Severinuluĭ* : «terra Zevrino», şi cea de dincóce, — *Cumania :* «a fluvio Olth et alpibus Ultrasilvanis totam Cumaniam».[11]

Districtul Teleorman conservă pînă astă-ḑĭ un nume curat cuman.

După fonetica turcă ar fi *Deli-orman*, adecă «pădure désă», literalmente «pădure nebună».

(9) **Klaproth,** *Vocabulaire latin, persan et coman de la bibliothèque de Petrarcha,* în *Mémoires relatifs à l'Asie,* t. 3, Paris, 1828, in-8, p. 113—256.—In privinţa acestuĭ vocabular, cf. ceĭa-ce am spus în *Principie de filologia comparativă,* p. 8.

(10) Cf. **Rösler,** *Ueber das Kumanische,* în *Rumän. Studien,* p. 352—6.

(11) **Fejér,** *Cod. dipl.,* IV, 1, p. 447.

Aşa se chĭamă, între altele, o pădure din Dobrogia[12].

După fonetica cumană, turculuĭ iniţial *d* ĭĭ corespunde tot-d'a-una *t*, încăt *Deli-orman* trebuĭ să ne apară aci sub forma de *Teli-orman*.

In vocabularul cuman din 1303 noĭ găsim în fapt ambele elemente constitutive ale acestuĭ nume : «*teli*—stultus»[13] şi «*orman*—boscus»[14].

Cumanismul «Teleormanuluĭ» este dară matematicesce sigur.

Rîul căpĕtase acest nume după vre-o pădure de pe mal, ér după rîŭ s'a numit apoĭ districtul.

In dialectul peceneg, înainte de dominaţiunea Cumanilor în România, se chiăma tot aşa un munte de prin Buzăŭ saŭ Rîmnic-Sărat, pe care Bizantinul Cinnam, vorbind sub anul 1152 despre un resbel între Grecĭ şi Pecenegĭ, îl numesce ὄρος Τένουορμον.[15]

Acéstă formă «Tenuormon» presintă acea particularitate dialectică, că pecenegul *tenu-* corespunde cumanuluĭ *teli-*, adecă *n* între vocale alternéză cu *l*.

Din puţinele graĭurĭ turanice ale căror dicţionare îmĭ sînt la disposiţiune în momentul de faţă, în limba tungusă nebunul se ḑice *tänäk*, în limba buriată *tenek* şi'n dialectul tatar karagassic *tenäk*,[16] ceĭa-ce abia, diferă de pecenegul *tenu*, póte maĭ corect *teneh*, căcĭ Cinnam şi Bizantiniĭ în genere nu exceléză printr'o transcripţiune perfectamente exactă a numirilor barbare.[17]

Anna Comnena ne spune că Pecenegiĭ şi Cumaniĭ vorbĭaŭ aceĭaşĭ limbă; variantele *Teli-orman* şi *Tenu-ormon* saŭ *Teneh-ormon* întăresc acéstă mărturiă, arătându-ne însă tot-o-dată între ambele popóre nesce divergințe dialectice destul de pronunţate, cel puţin sub raportul fonetic.

In orĭ-ce cas, Cumaniĭ aŭ ocupat Teleormanul, şi l'aŭ ocupat un timp atăt de îndelungat saŭ într'un mod atăt de durabil, încăt memoria lor se maĭ păstréză în numele districtuluĭ.

(12) **Kantemir,** *Gesch. des osmanischen Reichs,* Hamburg, 1745, in-4, p. 318 : «Es ist ein «ganz ebener Strich Landes, der weder mit Flussen durchschnitten, noch durch Waldungen «unterbrochen ist; wiewol am Ende desselben, nicht weit von Drista, ein Wald ist, den die «Tuerken *Deli Orman*, das Narrenholz, nennen.»

(13) **Klaproth,** op. cit. p. 240.

(14) Ibid. 215.

(15) **Cinnami** *Hist.*, ed. Paris, 1670, in-f., p. 54.

(16) **Castrén,** *Nordische Reisen und Forsehungen,* Petersburg, 1856—7, in-8, t. 9, p. 87; t. 10, p. 148; t. 11, p. 107.

(17) Traducĕtorul latin al luĭ Cinnam ĭea din eróre ***Τένουορμον*** drept acusativ, şi'l transcrie apoĭ prin *Tenihormu.* De unde óre *tenih?*

Judecând după posiţiunea relativă a localităţilor, tocmaĭ de pe aci trebuĭ să fi eşit «craĭul Ion», păşind apoĭ prin «vadul Cumanilor» dela Olt în direcţiunea Craĭoveĭ, de unde maĭ în urmă, prin «Vadul Cumanilor» dela Dunăre, a trecut în Bulgaria şi s'a dus la Constantinopole.

Acuma, fără ca să ne maĭ încurce pretinsul romănism al Cumanilor, al cărora turcism saŭ tatarism este maĭ pe sus de controversă, să ne oprim asupra celor doă amărunte etnice din biografia craĭuluĭ Ion : frăţia prin amestec de sânge şi ceremonialul înmormîntăriĭ.

§ 13.

FRĂŢIA DE CRUCE.

Intr'un discurs, ţinut în sala Ateneuluĭ pe la 1865, eŭ am spus că aşa numita «frăţiă de cruce» ar fi la Românĭ o moştenire din Roma.[18]

Cercetând, renunţ la acéstă aserţiune.

Să vedem însă maĭ întâiŭ, în ce anume consistă «frăţia de cruce».

Balada nóstră poporană «Balaurul», după ce descrie, cum un teribil dragone :

Inghiţise jumătate
Trup cu arme ferecate,
Trupuşor de voĭnicel...

închiăiă prin apariţiunea unuĭ vitéz, care :

...cu pala luĭ cea nouă
Pe balaur taiă 'n doă,
Apoĭ trupul înghiţit,
Plin de rane, otrăvit,
El în cârcă 'l rădica,
Sus la stână se urca
Şi în lapte mi'l scălda,
De venin îl curăţa
Şi cu viéţă 'l dăruĭa;
Apoĭ mări căt trăia,
Fraţĭ de cruce se prindea

([18]) **Hasdeŭ**, *Fraternitatea şi unirea*, in *Buletinul instrucţiuniĭ publice*, 1865, p. 622.

Şi'mpreună voĭnicĭa,
Pe balaurĭ de stirpĭa...

Cu acéstă ocasiune, d. Alexandri observă în notă :

«A se prinde fraţĭ de cruce e o datină antică ce impune datorinţa de «a'şĭ da viéţa unul pentru altul. *Legătura acesteĭ frăţie se făcea prin «amestecarea sângeluĭ. Când doĭ bărbaţĭ se decideaŭ a se înfrăţi, trebuĭa «să 'şĭ facă eĭ pe braţul drept căte o tăiătură în formă de cruce şi să u«néscă sângele lor.* Acest obiceiŭ mistic, carele în epoca de astădĭ e maĭ «de tot cădut, se ţine negreşit de óre-carĭ tradiţiĭ de pe timpul Cruciate«lor, saŭ póte chĭar de taĭnele întroduceriĭ creştinismuluĭ la Românĭ.»[19]

D. Alexandri are dreptate, dar — ca şi corpul cel înghiţit al voĭniculuĭ — numaĭ pe jumătate.

Sub numele de «frate de cruce», брат ѿ кр҇тѫ după vechile nóstre crisóve scrise slavonesce[20], eraŭ confundate la Românĭ doă instituţiunĭ cu totul diferite, una boierésca, cea-l'altă ţĕrănéscă, din carĭ cea de'ntăiŭ curat creştină, maĭ mult saŭ maĭ puţin «de pe timpul Cruciatelor», însă numaĭ cea de'ntăiŭ.

La Grecĭ fraţiĭ de cruce se chĭamă σταυραδελφοί, dela σταυρός «cruce» şi ἀδελφός «frate», legătura de frăţiă făcêndu-se prin juramînt în biserică, fără nicĭ un amestec de sânge.[21]

Cam tot aşa a fost la Ruşĭ «fratele de cruce» крестовой братъ, dela крестъ «cruce» şi братъ «frate».

In balada rusă poporană «Dobrynia» se dice :

Вчерась прошла недѣля, какъ мы видѣлись
Съ Олешой во чистомъ поли,
Крестами мы побратались,
Онъ назвался крестовымъ меньшимъ братцемъ...[22]

(Ierĭ a trecut o septemână, de când noĭ ne-am vedut cu Oleşa pe câmpul cel curat; ne-am făcut fraţĭ prin crucĭ; el s'a numit frăţior de cruce maĭ mic...)

(19) *Poesiĭ populare,* ed. 2, p. 13.

(20) *Crisov dela Petru-Vv. Mircea din 16 iuniŭ 1560,* în Archivul Statuluĭ din Bucurescĭ, m-rea Câmpulung, pachet 27.

(21) **Passow,** *Popularia carmina Græciæ recentioris,* Lipsiae, 1860, in-8, p. 599 : «Die so«lis liturgia decantata sub divo conveniunt et sacerdote bona faustaque apprecato per Deum «optimum maximum persancte adiurant se omnia pericula per totam vitam una coniunctos «obituros... Vocantur autem fratres socii consortis *σταυραδελφοί.*»

(22) Рыбниковъ, Народныя былины, Moscva, 1862, in-8, p. 30.

Ce-va maĭ jos în aceĭașĭ baladă :

Крестовый братъ, паче роднаго....[23]

(Fratele de cruce, maĭ mult decăt un frate bun).

Prin urmare, frăția de cruce se făcea la Rușĭ prin simplul schimb al crucilor, érășĭ fără nicĭ un amestec de sânge, pe care de asemenea nu'l găsim la ceĭ-l'alțĭ Slavĭ.[24]

Versul de maĭ sus din balada rusă ne amintesce proverbul neo-grec versificat :

Καλλίτεροι οἱ ἀδερφοὶ τῆς ἐκκλησίας,
Παρὰ οἱ ἀδερφοὶ τῆς κοιλίας.

(Maĭ bunĭ sînt frațiĭ făcuțĭ în biserică decăt frațiĭ din aceĭașĭ mumă).[25]

Ἡ ἀδερφία τῆς ἐκκλησίας, acésta este adeverata *frăția de cruce.*

E de remarcat că, fratele de cruce se chĭamă une-orĭ la Neo-grecĭ βράτμε, de exemplu :

Ποῦ εἶσαι βρὲ βρατμὲ Κωνσταντῆ...;[26]

Fie dela Grecĭ, fie dela Rușĭ saŭ dela alțĭ vecinĭ, a împrumutat'o în evul mediŭ boierimea română, la care ea se opera în felurite modurĭ, nicĭ o dată însă cu amestec de sânge.

Nu maĭ departe decăt în secolul nostru un mare logofĕt Dudescu, care îșĭ dedea în străinătate titlul de «monsieur le comte de Doudésco», se făcuse frate de cruce cu un călător frances.

«Lorsqu'après le dîné — dice acesta din urmă, — le chancelier et «moi, avec nos cochers, eûmes signé notre contrat de transport, le comte «me dit : Depuis six jours, nous voyageons ensemble; quinze autres vont «se passer encore sans que nous nous quittions : suivons donc, si vous «m'en croyez, une ancienne coutume valaque, en nous faisant *fraté dé* «*crucé,* frères de la croix. — Aussitôt il mit dans un vase une petite «croix d'ivoire, qu'il porte toujours sur lui; il y ajouta du pain et du sel;

(23) Ibid. p. 16.
(24) Cf. excelentul studiŭ al luĭ **Bogișic'**, *Pravni obic'aji kod Slovena,* în *Knjizevnik,* Zagreb, 1867, in-8, t. 3, p. 430—434.
(25) **Sanders**, *Das Volksleben der Neugriechen,* Mannheim, 1844, in-8 p. 228.
(26) Ibid. p. 240.

«puis il me dit : Répétez avec moi : *pé crucé,* par la croix; *pé pita,* par «le pain; *pé saré,* par le sel; nous jurons d'être toujours frères, et de «nous donner assistance dans toutes les occasions.» [27]

Cu vr'o treĭ secolĭ înainte Domnul moldovenesc Stefan Tomşa, pentru a se face frate de cruce cu o rudă a luĭ Iacob Basilic, împărţi cu el «o turtă în formă de cruce» : «bolum panis in crucis formam compositum», ceĭa-ce — observă contimpuranul Sommer — se considera la Românĭ ca cea maĭ sacră legătură : «sanctissimum apud illos foedus existimatur».[28]

Iarăşĭ cruce, dar nicĭ o picătură de sânge!

De acéstă înfrăţire boierésc ă, eminamente creştină, slavică saŭ grécă din vécul de mijloc, diferă cu desăvîrşire înfrăţirea ţerănéscă, maĭ bine haĭducéscă, aceĭa despre care ne vorbesce d-nu V. Alecxandri : când doĭ bărbaţĭ se decideaŭ a se înfrăţi, trebuĭa să 'şĭ facă «pe braţul drept căte o tăiătură în formă de cruce şi să unéscă sângele «lor.»

Aci crucea jócă un rol de tot secundar, fondul consistând în amestecul sângeluĭ, prin care doĭ indivițĭ, străinĭ unul altuia din fire, deveniaŭ artificialmente «de acelaşĭ sânge».

In acest amestec al sângeluĭ se cuprinde întregul simbolism al operaţiuniĭ.

Nicĭ Slaviĭ, nicĭ Greciĭ nu'l cunosc; din tóte popórele balcanice, îl aŭ numaĭ Româniĭ şi Albanesiĭ.

Albanesce un asemenea frate prin amestec de sânge se chiamă *vălam,* dela *văla* «frate», cu un *m* sufixat întocmaĭ ca în neo-grecul βράτ-με şi în slavicul *brati-m.*

Vălamănía saŭ *vălamăría* — căcĭ *n* şi *r* alternéză în dialectele albanese — se operă în cele maĭ multe casurĭ prin deşertarea de către ceĭ înfrăţiţĭ a unuĭ păhar cu rachiŭ, în care ambiĭ aŭ lăsat să cadă căte-va picăture de sânge dela degetul mic al mâneĭ drepte.

Amăruntele de ceremonial pot diferi după localităţĭ, dar esenţa lucruluĭ remâne aceĭaşĭ : tot-d'a-una amestec de sânge.[29]

Nu ni se pare indiferent de a constata, că la Albanesĭ, ca şi la Românĭ, braţul drept este acela dela care se ĭea sângele.

(27) **De Lagarde,** *Voyage de Moscou à Vienne,* Paris, 1824, in-8, p. 364—5.
(28) **Sommer,** *Vita Jacobi Despotae Moldavorum Reguli,* Witebergae, 1587, in-4, p. 56.
(29) **Hahn,** *Albanesische Studien,* Jena, 1854, in-8, part. I, p. 145, 178.

La prima vedere s'ar puté conchide că o instituţiune atât de originală, identică la doă naţionalităţĭ pe carĭ le légă comuna lor descendinţă din antica ginte tracică, ar fi o moştenire remasă dela acéstă din urmă, adecă prin Dacĭ la noĭ şi prin Ilirĭ în Albania.

O asemenea conclusiune ar fi însă pré-pripită.

De 'ntâĭu, obiceiele străbune în genere nu se conservă la un popor, în curs de sute şi miĭ de anĭ, cu aceĭaşĭ tenacitate cu care se păstréză elementele linguistice : căţĭ-va secolĭ sînt de ajuns, în acéstă privinţă, pentru a metamorfosà maĭ-maĭ cu desăvîrşire o societate.

Al doilea, dacă nu astădĭ, încaĭ în vécul de mijloc aceĭaşĭ datină se găsesce la o grămadă de némurĭ eterogene, carĭ maĭ tóte, maĭ mult saŭ maĭ puţin, direct şi indirect, aŭ fost în contact cu Româniĭ şi cu Albanesiĭ.

Al treilea — o consideraţiune fórte importantă — în evul mediŭ frăţia de cruce prin amestec de sânge ne întîmpină exclusivamente la păgânĭ, dela carĭ atuncĭ, după propria mărturiă a fântînelor contimpurane, ea s'a comunicat, prin relaţiunĭ internaţionale, unora dintre popóre' creştine, ceĭa-ce probéză că, chîar dacă o vor fi avut vre-o dată strămoşiĭ acestora în epoca păgânătăţiĭ lor, totuşĭ posteritatea o perduse deja maĭ de 'nainte sub influinţa creştinismuluĭ.

Iată câte-va texturĭ :

Cronicarul Alberic, acelaşĭ căruĭ îĭ datorim preţiósa relaţiune despre craĭul Ion al Cumanilor, ne spune sub anul 1187, că unul din ceĭ maĭ puternicĭ cavalerĭ cruciaţĭ, contele Raimund de Tripoli, împăcându-se cu celebrul sultan Saladin, Curd de origine, amîndoĭ aŭ bĕut sângele unul altuĭa în semn de alianţă : «alter alterius bibendo sanguinem fœdo fœdere sunt conjuncti».[30]

Unguriĭ, la intrarea lor în Panonia în secolul IX, când eraŭ încă păgânĭ în tótă puterea cuvîntuluĭ, îşĭ întărĭaŭ jurămintele de fidelitate prin bĕutura sângeluĭ amestecat, şi cronicarul maghĭar se grăbesce a adăoga că acésta se făcea anume păgănesce : «more paganismo».[31]

La 1189 împăratul Frederic Barbarusa mustrà pe Bizantinĭ că s'aŭ aliat cu păgâniĭ, «bĕnd reciproc sângele amestecat, curs din împungerea vî-

([30]) *Chronic.*, II, p 371.

([31]) *Anonym. Belae regis*, în **Endlicher**, *Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, în-8, p. 7: «tunc supradicti viri pro Almo duce, more paganismo fusis propriis sanguinibus in unum vas, «ratum fecerunt juramentum.»

neĭ precordiale», ceĭa ce — observă el — este «obiceĭul Saracinilor la legarea amicieĭ».[31]

Du Cange citéză o acusaţiune identică, rostită într'un mod şi maĭ energic, pe care o făcea Grecilor împăratul Baldovin de Flandria: «după spurcata datină a p ă g â n i l o r, voĭ vĕ înfrăţiţĭ cu dînşiĭ bênd sângele unuĭ altuĭa».[32] şi maĭ aduce un pasagĭu fórte important din cronicarul engles Mateĭu Paris din secolul XIII, unde se descrie cu amărunte alianţa prin beutură de sânge la păgâniĭ Celţĭ din Irlandia.[33]

Iacob Grimm a adunat maĭ multe asemenĭ texturĭ de prin scriitoriĭ anticĭ: aşa Herodot (IV, 70), Lucian (Toxar. 37) şi Pomponiŭ Mela (1,2) nĭ-o povestesc despre Sciţĭ; Tacit (Ann. XII, 47) despre Armenĭ şi alte popóre caucasice; Plutarc (in Poplic.) şi Salustiŭ (Catil. 22) despre Romanĭ etc.[34]; ceĭa-ce resultă însă din gruparea tuturor mărturielor, vechĭ şi mediane, este că pe la finea véculuĭ de mijloc creştinismul, orĭ pe unde era stabilit, ştersese deja pretutindenĭ urmele anteriόre ale obiceiuluĭ, ba pînă şi suvenirea lor, astfel că re'ntroducerea acestuĭ fel de frăţiă s'a datorit de astă dată pe deplin nouelor triburĭ păgâne, maĭ ales celor turanice, carĭ apar pe scena istorieĭ, cĭocnindu-se cu Semiţĭ în Asia şi cu Ariĭ în Europa.

Despre Ungurĭ nĭ-o spune Notarul regeluĭ Bela; despre Cumanĭ—Joinville;[35] sub epitetul general de păgânĭ, Frederic Barbarussa şi Baldovin de Flandria înţeleg nu atăt pe Arabĭ, căt pe aceĭ Turcomanĭ la carĭ trecuse atuncĭ în resărit moştenirea luĭ Mohamed; în fine, scriitorul orientaĭ

(31) **Nicetas Chon.,** lib. II. 5. ed. Bonn. p. 536: «***καὶ κατὰ τὸ παρ' αὐτοῖς περὶ φιλίας κρατοῦν ἔθιμον ἀμφοτέρους σχάσαι φλέβα τὴν ἐπιστήθιον καὶ τὸ ἐκεῖθεν ἐκρυὲν αἷμα ἑκάτερον εἰς πόσιν ἀντιπροτείνασθαι...***»

(32) **Du Cange,** *Dissertations sur l'histoire de Saint Louys,* diss. XXI: «Des adoptions d'honneur en frère», în *Gloss. mediae Latinitatis,* ed. Carpent. t. 7, p. 80: «Haec est quae «spurcissimo gentilium ritu pro fraterna societate, sanguinibus alternis ebibitis...»

(33) *Ibid:* «Barbari illi, et eorum duces ac magistratus, sanguinem venae praecordialis in «magno vase per minutionem fuderunt, et fusum sanguinem insuper perturbantes, miscuerunt «et mixtum postea sibi ad invicem propinantes exhauserunt, in signum quod essent ex tunc «in antea indissolubili et quasi consanguineo foedere colligati, et in prosperis et diversis usque «ad capitum expositionem indivisi.»

(34) **Grimm,** *Deutsche Rechtsalterthümer,* Göttingen, 1854, in-8, p. 192—194;—*Geschichte der deutschen Sprache,* Leipzig, 1848, in-8, p. 135—137.

(35) **Du Cange,** loco cit., ḑice că şi «Georges Pachymeres (l. 2. Hist. c. 3) raconte la même chose des Comains.» Mărturisesc că în deşert am căutat în Pachymeres vre-un pasagiŭ relativ la acésta.—**Grimm,** *Rechtsalt.* 194, citéză în privinţa Cumanilor: «Rühs mittelalt. p. 323». Noĭ cunóscem de **F. Rühs** numaĭ *Handbuch der Geschichte des Mittelalters,* Stutgart, 1840, pe care însă nu'l avem la mână în momentul de faţă. Astfel ne mărginim cu Joinville.

Zakharia Khazvini, mort la 1283,[36] descrie frăţia prin amestec de sânge la Tătariĭ din timpul seŭ.[37]

Ni se pare dară necontestabil că ţeraniĭ românĭ, póte şi Albanesiĭ, aŭ căpătat acéstă instituţiune anume dela Cumanĭ, combinând'o însă maĭ târdiŭ, pentru ca s'o apere contra censureĭ bisericescĭ, cu datina de tot diferită a frăţieĭ prin cruce, pe care aŭ conservat'o pură, fără amestec de sânge, Slaviĭ, Greciĭ şi vechĭa boierime română.

(Va urma) **Hasdeŭ**

([36]) **Lelewel,** *Géographie du moyen âge,* Bruxelles, 1852, in-8, t. I, part. 2, p. 143—4 nota 299.

([37]) *Abu Dolef Misaris ben Mohalhal de itinere asiatico commentarium,* ed. Kurd de Schlözer, Berol. 1845, p. 33, apud **Grimm,** *Gesch. d. deuts. Spr.* 136 : «si amicitiam vel «foedus cum sui vel alieni generis populis faciunt, in conspectum solis prodeunt, eumque ado«rant. Tum poculum vino plenum in aerem jaciunt atque quisque eorum ex hoc poculo bibit. «Tum eductis gladiis seipsos in quadam corporis parte vulnerant, donec sanguis profluit. Tum «*quisque eorum alterius sanguinem potat, quo facto foedus inter eos ictum est.*»

STUDIE ASUPRA TESAURULUĬ DELA PETROSA*

VERIGA SIMPLĂ

Obiectul cel maĭ simplu în tótă colecţiunea este o verigă mare saŭ *torques*, formată numaĭ dintr'un fir rotund, plin, neted şi gros ca de $0^m,05$, în lungime de $0^m,50$, şi încovoĭat într'un cerc cam deformat, al căruĭ diametru este ca de $0^m,17$. Căpătîĭele cerculuĭ, carĭ se apropiă prin elasticitatea firuluĭ, se pot închiăià; dintr'o parte firul, întors înapoĭ şi lipit alăturé în lungime de $0^m,035$, se sucesce în afară tocmaĭ la vîrful verigeĭ, pentru ca să formeze un mic cârlig ce încape în ochĭul cu care se termină cel-alt căpătîĭu, adus rotund.

Acéstă verigă, lucrată în mod destul de grosolan, n'are pe dînsa nicĭ un fel de ornament saŭ scriere; aşa dar cu eróre a spus Anton Kurz, în descrierea tesauruluĭ publicată de Arneth,[1] că ea pórtă o inscripţiune

(*) Alte doă monografie de d. A. I. Odobescu relative la Tesaurul dela Petrósa, vedĭ în *Columna* pe 1876, p. 503—521, 529—537.

([1]) *I. Arneth,* Die antiken Gold-und Silber monumente, p. 85 : «Ein 5" in Durchmesser hal«tender, beinahe 6''' dicker Goldreif in Schlangenform und elastisch, für einen Armring bei«nahe zu umpfangreich. Darauf befindet sich folgende griechische Inschrift : *χαιρε και πινε.* «(Freue dich und trinke). Beilage, VI 3.»

în limba grécă, în care se citesc cuvintele : χαῖρε καὶ πίνε. Nimic de felul acesta nu există printre obiectele dela Petrósa; inscripţiunea de pe cea-l'altă verigă existentă[2] are, precum vom vedé maĭ la vale, un caracter şi un înţeles cu totul diferit; ér a doua verigă *cu slove*,[3] cea care s'a perdut, nimenĭ din ceĭ ce aŭ avut'o a-mână, maĭ nainte de desfiinţarea eĭ, n'a fost în stare, nicĭ nu s'a cercat a o descifra. În orĭ-ce cas, spre a răsipi cu totul erórea respîndită în public prin greşita comunicaţiune a luĭ Kurz,[4] stăruim a stabili aci, în mod positiv, că veriga cea simplă n'are pe dînsa nicĭ o inscripţiune, şi că pretinsa frasă elenă : χαῖρε καὶ πίνε nu există şi n'a existat nicĭ-o-dată pe vre-una din cele cincĭ verige de aur simplu, găsite la Petrósa.

Dintr'acestea, una, cu totul la fel cu cea despre care tractăm, se afla la început în tesaur, dar ea s'a făcut nevĕḑută maĭ nainte de cercetările autorităţilor; maĭ era o a treĭa verigă, fără ornamente nicĭ litere, dar aceĭa pare a fi diferit óre-cum de ceste-l'alte doă părechiă, de vreme ce era grósă la mijloc, maĭ subţire şi óblă la căpătîĭe, ĭar belcĭugele eĭ eraŭ întórse ast-fel de se închidea pe din lăuntru.

De vom căuta să determinăm natura vergeĭ celeĭ simple, trebue să recunóscem că, cu tótă elasticitatea eĭ, ea nu póte să fi fost întrebuinţată ca brăţară, căcĭ este învederat mult pré-largă, chĭar şi pentru braţul bărbatuluĭceļuĭ maĭ corpulent. De felul acesteia s'aŭ găsit adesé-orĭ, prin mormintele şi tesaurele popórelor antice din Asia şi Europa, verige de diferite metalurĭ, dar maĭ ales de bronz; cele de argint nu sînt maĭ puţin rare decât cele de aur; unele sînt şi de fer. În mărime, în structură, în ornamentaţiunĭ şi în modul de încheietură, ele presentă numeróse varietăţĭ, carĭ permit a le distinge, pînă la óre-care punct, în câte-va speciĭ cu destinaţiunĭ şi înfăţişărĭ diferite.

Maĭ întâĭu de tóte, diametrul cerculuĭ le determină întrebuinţarea; ast-fel, lăsând la o parte inelele de deget, *annuli*, δακτύλιοι, şi cerceiĭ în formă

(²) No. II în nomenclatura dela pag. 512, *Columna* pe 1876.
(³) No. XIV în nomenclatura obĭectelor perdute, la pag. 514.
(⁴) După publicarea luĭ Arneth s'aŭ luat toţĭ autoriĭ străinĭ carĭ aŭ vorbit despre tesaurul dela Petrósa maĭ nainte de anul 1867, şi aŭ repetat pe rînd că pe ambele verige existente se află câte o inscripţiune, din carĭ una este cea grécă citată aci, iar cea-l-altă e saŭ nedescifrabilă, saŭ runică; ast-fel găsim acéstă însemnare greşită în cărţile, de pe carĭ vom avé a le cita maĭ târḑiŭ, ale luĭ Neugebauer, Krause, Micali, Mommsen, Lauth, Zacher, Dietrich şi alţiĭ. D. *G. Stephens*, în The Old-northern runic monuments, London, 1867, p. 571, a îndreptat acéstă eróre după îndemnul nostru.

de tórtă, carĭ nu puteaŭ afecta proporţiunĭ marĭ, verigele portative se pot împărţi în brăţărĭ saŭ verige pentru braţe, — începênd dela încheetura mâneĭ şi pînă la umĕr,—şi în colane saŭ verige pentru gît. Celor d'întâĭu Eleniĭ le ḑiceaŭ, în genere, ψέλλια saŭ χλιδῶνες, Romaniĭ *armillae;* celor d'al-doilea, Greciĭ στρεπτοί, Latiniĭ *torques.*[5] Cercurile metalice ce se prindeaŭ de glesnele piciórelor şi cele cu carĭ se încingeaŭ fruntea şi mijlocul, par a fi fost de un us maĭ insolit în Europa, chĭar şi în vechime. Fără îndoélă, cele maĭ numeróse şi maĭ variate aŭ fost tot-d'a-una brăţările.

Popórele asiatice, şi maĭ ales Persiĭ, Meḑiĭ şi Sciţiĭ, veciniĭ lor, purtaŭ la cap, la braţe, la gît şi la glesne, scumpe verige.[6] Completând doveḑile ce se pot culege din monumente antice, Virgiliŭ ne descrie ast-fel pe locuitoriĭ Asieĭ-micĭ, pe Troienĭ :[7]

«it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.»

Tot asemenea, cătră nordul Europeĭ, făceaŭ şi barbariĭ Galĭ,[8] ér în

(5) *Isidori* Origin. XIX, 31, 11 : «Torques sunt circuli aurei a collo ad pectus dependentes.» În Thesaurus antiquitatum romanarum, conges. *Graevius,* Lugd. Batav., 1699. LXII, p 907-947, se află o disertaţiune fórte desvoltată asupra acestuĭ fel de ornament : *Ioh. Schefferi* de antiquorum torquibus syntagma. Autorul voesce să păstreze calificaţiunea de *torques* numaĭ pentru verigele de gît formate dintr'un fir sucit, numind *circuli* pe cele făcute cu o vergea netedă. Colanul flexibil, în felul salbelor nóstre, şi lucrat din maĭ multe bucăţĭ de metal şi petrăriă, adese-orĭ cu o artă fórte minuţiósă, se chiema în anticitate *ὅρμος* şi *monile.*

(6) *Herodoti* histor. l. VIII, 113 şi IX, 79; *Xenophontis* Anabas. I, 2, § 27, vorbesc despre bogatele verige ce purtaŭ ostaşiĭ aleşĭ aĭ Perşilor şi aĭ Meḑilor, la gît şi la braţe; ele sînt socotite printre despuĭerile armateĭ luĭ Xerxes, cu carĭ fură înzestrate templele Elladeĭ. Pe faĭmosul parchet de mosaică din *Casa Faunuluĭ* la Pompei, care representă bătălia dela Issus, căpeteniile Perşilor port, la gît şi la braţe, verige ornate şi cercurĭ în formă de şerpĭ. *Roux et Barré,* Herculanum et Pompéi, Paris, 1840, t. V, pl. 20—21.—*Overbeck,* Pompei, Leipzig, 1856, p. 425—428.— Din gorganele Sibērieĭ meridionale şi din mormintele eleno-scitice ale Crimeeĭ, s'a scos un mare numĕr de cercurĭ de aur, carĭ pline şi carĭ scobite, unele simple, altele ornate cu săpăturĭ şi cu petre scumpe, carĭ se păstrézã în museul Ermitagĭuluĭ din St. Petersburg; ceste din urmă, carĭ fac parte din Colecţiunea Bosforuluĭ Cimeric, aŭ fost în mare parte reproduse în frumósa carte : Antiquités du Bosphore Cimmérien (publiées par *Gilles),* St. Pétersbourg, 1854, 3 vol. pl. pl. VIII, XI 6, XIII, XIV; precum şi în alte publicaţiunĭ asupra aceluĭaşĭ subiect : *Dubois de Montpéreux,* Voyage au Caucase, en Colchide, en Géorgie, en Arménie et en Crimée, Neuchatel, 1843, IV-a série : atlas archéologique, pl. 20, fig. 4, pl. 21, fig. 3.—*A. Aşik,* Bosporskoe Tzarstvo (rusesce), Odessa, 1849. III, 123, 145—148, 157, 159, 160.—*C-te A. Ouvaroff,* Recherches sur les Antiquités de la Russie méridionale, St. Pétersbourg, 1856.—Verigele siberice, precum şi cele-l-alte multe obiecte de aceĭaşĭ provenință, cu tot marele lor preţ archeologic şi material, staŭ maĭ tóte de un secol, needitate şi nestudiate printre nepreţuitele avuţie antice ale museuluĭ imperial.

(7) *Virgilii* Æneid. V, v. 558—559.

(8) Vorbind despre firea neprefăcută şi ĭute a Galilor, despre mintea lor uşóră şi îngânfată,

populaţiunea italică a Sabinilor, după spusa luĭ Tit Liviŭ, bărbaţiĭ purtaŭ toţĭ, la braţul stîng, câte o brăţară de aur.[9] La Grecĭ şi la Romanĭ, acest us fu lăsat pe séma cochetărieĭ femeescĭ şi a trufieĭ militare; dintre bărbaţĭ şi simpli cetăţenĭ, numaĭ bogătaşiĭ înfumuraţĭ şi desfrînaţiĭ cu obiceĭe stricate cutezaŭ a înfrunta rîsul lumiĭ purtând asemenea podóbe.[10] Pentru femeĭ însă brăţările eraŭ de formele şi de desemnele cele maĭ variate : unele elastice, carĭ de sineşĭ şi fără chiotorĭ strîngeaŭ braţul saŭ mâna, se numĭaŭ, — chĭar de aceĭa, — σφιγκτῆρες or *spin-*

precum şi despre ĭubirea lor de podóbe, *Strabon.* Geographic. l. IV, c 4, § 5, spune că lor le plăcea să pórte aureturĭ, adică colane la git şi verige pe braţe şi la mânĭ : «*χρυσοφοροῦσι «τε γὰρ., περὶ μεν τοῖς τραχήλοις στρεπτοὶ ἔχοντες, περὶ δε τοῖς βραχίοσι και τοῖς καρποῖς «ψαίελ»* —*Aul. Gellius,* Noctes atticae, l. IX, 13, în frumósa povestire, raportată de pre analele perdute ale istoriculuĭ G. Claudius despre isbânda juneluĭ T. Manlius, prin care 'şĭ a dobîndit supranumele de *Torquatus,* doborînd şi despuind de ale sale podóbe pe un Gal uriaş, carele se semeţĭa cu trufiă dinaintea ostaşilor romanĭ şi scotea limba la dînşiĭ rîḑênd, spune că acel glumeţ gigant era gol, numaĭ cu un scut, doă spade şi ornat cu colan şi brăţărĭ : «Gallus quidam nudus praeter scutum et gladios duos torque atque armillis decoratus.» — Cunoscută de toţĭ este renumita statuă din museul Capitolin în Roma, ḑisă *Gladiatorul murind* şi care învederat representă pe un ostaş Gal, rănit în pept şi căḑut la pămînt, proptindu-se pe mâna stângă; în jurul luĭ sînt armele, scutul şi cornul seŭ; ĭar pe trupu'ĭ gol, n'are alt nimic decât un *torques* sucit, la gît. *Clarac,* Musée de sculpture, pl. 869, n. 2214. — *Bottari,* Museo Capitolino, III. tav. 67 e 68.—Vechĭa monetă saŭ assiĭ de prin al II lé secol în. Ch. aĭ cetăţeĭ Ariminium, astăḑĭ Rimini, care la anul 376 fusese coprinsă de Galĭ, pórtă pe o faţă un cap de Gal cu un *torques* la gît. *Marchi e Tessieri,* L'aes grave del Museo Kircheriano ovvero le monete primitive de' popoli dell' Italia media, Roma, 1839. p 106, clas. IV, pl. 1.— Din săpăturile făcute prin mormintele celte din Francia şi insulele Britanice s'aŭ adunat în museele publice şi private ale acestor ţĕrĭ fórte numeróse verige, *torques* şi *armillae,* purtate de anticiĭ Galĭ şi Bretonĭ. British Museum din Londra, museul regal irlandes din Dublin, museul galo-roman din St. Germain-en-Laye şi multe alte colecţiunĭ, posedă fiă-care o mare varietate de verige celtice de aur, de argint şi de bronz. Veḑĭ : Archaeologia or miscellaneous tracts relative to antiquity, London 1785. V. XXV. Account of a gold Torques found at Boyton in Suffolk.— *Wilde,* A descriptive catalogue of the antiquities of gold in the royal irish museum, Dublin, 1862. - *Caumont,* Cours d'antiquités monumentales, Paris, 1830, t. I, Ere celtique, p. 241.—*G. de Mortillet,* Promenades au Musée de St. Germain. Paris, 1869 etc.

(9) *Titi Livii* histor. I. I, 11 : «Sp. Tarpeius Romanæ præerat arce. Hujus filiam verginem, «auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat. Aquam forte ea tum sacris extra mœ«nia petitum ierat. Accepti obrutam armis necavere : seu ut vi capta potius arx videretur, «seu prodendi exempli causa, nequid usquam fidum proditori esset. Additur fabulæ, quod «vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio lævo, gemmatosque magna specie an«nulos habuerint, pepigisse eam, quod in sinistris manibus haberint : eo scuta illi pro aureis «donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quod in sinistris manibus esset, directo «arma petisse dicant : et fraude visam agere, sua ipsam perempta mercede.»

(10) *Petronii* Satiricon. XXII. Descriind portul de un lux ridicol al avutuluĭ Trimalcion, adaoge : «Et has tantum ostenderet divitias, dextrum nudavit lacertum, armilla aurea cul«tum, et eboreo circulo lamina splendente.» — *Martial.* Epigram. l. XI, 21, v. 7 : «quam «quæ de phthisico lapsa est armilla cinœdo.»

theres şi *spathalia;* altele, făcute din fire împletite saŭ sucite, se ḑiceaŭ *torques brachiales*, fiind-că aveaŭ forma tórsă[11] a colanelor obicînuite; altele iar, încolăcite în maĭ multe rîndurĭ de spirale, aveaŭ înfăţişarea şi numirea şérpeluĭ, ὄφεις şi δράκων. Eraŭ brăţărĭ masive de metal, ἀμφίδεα, *brachialia,* rotunde or óble, cu saŭ fără ornamente săpate pe ele; eraŭ altele tubulare, scobite şi góle pe din-lăuntru, simple saŭ ornate cu relievurĭ; eraŭ şi *armillæ* late, decorate cu figure, cu florĭ, cu petre scumpe şi chiar cu monete; eraŭ brăţărĭ ce se purtaŭ la stânga, şi altele la drépta, *dexteralia;* eraŭ brăţărĭ de diferite lărgimĭ pentru orĭ-ce parte a braţuluĭ;[12] în fine, pentru rĕsfăţatele elegante din Ellada şi din Italia, se făceaŭ şi bogate verige carĭ se prindeaŭ de glesne, περισφύρια, *periscelides,* după moda desfătaţilor Orientalĭ.[13]

Dar, printr'un contrast curios, tot acele podóbe, carĭ eraŭ semnele luxuluĭ şi ale moleciuniĭ femeescĭ, tot acelea, Romaniĭ le daŭ şi ostaşilor drept resplată pentru fapte de vitejiă. Se scie că în armatele lor se distribuiaŭ, în chip de decoraţiunĭ, felurite ornamente de bronz, de argint şi

(11) *Isidori* Etymologiar. l. XIX. 21 : «dictæ torques, quod sint tortæ.»

(12) *Jul. Pollucis* Onomasticon (ex recens. Im. Bekkeri. Berolini, 1846, p. 215) V. 99 : «**Τὰ δὲ περὶ τοὺς βραχίονας περιβραχιόνια καὶ βραχιονία, περὶ δὲ τοὺς καρποὺς πέρικάρ-«πια καὶ ’εχίνους καὶ ἀμφιδέας καὶ ὄφεις καὶ ψέλλια καὶ χλιδῶνας καί βουβάλια, ὧν ἔνια «καὶ τοῖς περὶ τοὺς βραχίονας ἐπονομάζουσι καὶ τοῖς περὶ τούς πόδας, μάλιστα δὲ τὰς «ἀμφιδέας καὶ τοὺς χλιδῶνας. ἰδίως δὲ τὰ περὶ τοῖς ποσὶ περισφύρια, πέζας περιπεζίδας «περιπέζια, καὶ αἴγλην καὶ πέδην καὶ περισκελίδας.**»

(13) Am menţionat maĭ sus verigele de aur din colecţiunea de anticităţĭ ale Bosforuluĭ Cimmeric, carĭ, în mare parte cel puţin, sînt producte ale arteĭ şi ale industrieĭ ellenice; ca să completâm însă, cu alte câte-va interesante specimene, seria de brăţărĭ şi de colane ce ne aŭ rĕmas dela Grecĭ şi Romanĭ, vom maĭ rememora pe acelea carĭ s'aŭ găsit în ruinele cetăţilor Vesuviane şi din carĭ câte-va, păstrate acum în museul din Napoli, sînt reproduse în cartea : Real Museo Borbonico, VII, 46, XII, 44; apoĭ pe cele şépte brăţărĭ,—treĭ părechĭ şi una stingheră, — diferite la forme, carĭ fac parte din colecţiunea de gïuvaiere femeescĭ fórte numeróse, descoperite la 1841 în *Lyon* şi publicate de *A. Comarmond,* Description de l'écrin d'une dame romaine. Lyon, 1844; în fine, şi pe cele fórte caracteristice din cabinetul de antice dela Vienna, publicate de *Arneth,* Gold-und Silber monumente, în stampele : G, IX, 113 şi 116; XI, 206 şi 207; S. VIII, 4, 101, 278 şi 279; aceste din urmă aŭ fost găsite, la 1845, la Cernăuţĭ în Bucovina. La pag. 30 Arneth citéză maĭ multe *torques* şi *armillæ,* aflate prin diferite ţerĭ. — Picturele antice de pre păreţiĭ Pompeiĭ, acelea de pre vasele de lut ale Grecieĭ şi Italieĭ şi gravurele de pre oglinḑele de metal, ḑise etrusce, represéntă fórte des personage purtând, la gît, la braţe şi la picióre, diversele speciĭ de verige aci enumerate. *Roux et Barré,* Herculanum et Pompei; — *Lenormand et de Witte,* Elite des monuments céramographiques; — *Ed. Gerhard,* Etruskische Spiegel, etc. — Despre podóbele femeescĭ veḑĭ : *Hübner,* Ornamenta muliebria, în revista Hermes din 1866, şi *C. A. Böttiger,* Sabina oder Morgenscenen im Putzzimmer einer reichen Römerin, Leipzig, 1806.

de aur, clasate după ranguri, precum sulițele fără vîrf, *hastæ puræ*, străchiórele, *phialæ*, zalele şi chiotorile, *catellæ ac fibulæ*, brățările, *armillæ*, colanele, *torques*, plăcile cu însemne, *phaleræ*, podóbele de coif, *cornicula*, cununele, *coronae*, şi altele.[14] Analele Romanilor aŭ păstrat memoria aceluĭ tribun al poporuluĭ, Siciniŭ Dentat, carele, în primiĭ timpĭ aĭ Republiceĭ, luptându-se în 120 bătălie şi primind patru-ḑecĭ şi cincĭ rănĭ, tóte în față şi nicĭ una în dos, câştigase, osebit de treĭ-ḑecĭ şi patru despuĭerĭ luate de el însuşĭ, XVIII sulițe, XXV falere, LXXXIII colane, CLX brățărĭ, XXVI cunune, XV coróne civice, VIII de aur, III murale, I obsedională, şi împărțind de noë orĭ triumfurile generalilor seĭ, căpătase dela fisc 10,000 assĭ, doă-ḑecĭ şi cincĭ caĭ cu şele şi frîne, doă-ḑecĭ boĭ şi summă de captivĭ![15]

Sub imperiŭ, *phalerele*, *armillele* şi *torquele* formaŭ clasa de decorațiunĭ reservată gradelor inferióre, *dona minora*. Cu tóte acestea, uniĭ împărațĭ 'şĭ-aŭ dat luxul de a purta eĭ înşiĭ brățărĭ de mare preț; aceĭa însă aŭ făcut'o numaĭ desfrînațiĭ, ca Neron, Caligula şi Heliogabal.

([14]) *Vegetii* Instit. rei militaris II, 7. — *Titi Livii* histor. X, 44; XXXIX, 31 et passim.— *Silii Italici* Punicor. XV. v. 254. 256 :

«Tum merita aequantur donis, ac praemia virtus
Sanguine parta capit : phaleris hic pectora fulget,
Hic torque aurato circumdat bellica colla.»

Natura metaluluĭ din care eraŭ făcute verigele da loc la distincțiunĭ. *Plinii Sec.* Natur. histor. l. XXXIII, 10 : «Sunt adhuc aliquae non omittendæ in auro differentiæ. Auxilia quippe «et externos torquibus aureis donavere, at cives non nisi argenteis. Præterque, armillas ci- «vibus dedere, quos «non dabant externis.» Spre a se cunósce în ce mod ostaşiĭ romanĭ purtaŭ la gât cercurile numite *torques*, şi prinse pe brațe saŭ atârnate pe piept, împreună cu decorațiunile militare numite *phalerae*, verigele ḑise *armillae*, se pot vedé maĭ multe portrete sculptate în relief pe petre funerare antice, şi maĭ cu sémă pe acela al luĭ Manius Caelius dela a XXII-a legiune mort în rĕsboiul luĭ Varru (în museul dela Bonn), şi al luĭ Cneius Musius, aquilifer din legiunea a XIV-a (în museul din Maĭența), amîndoă reproduse de *L. Lindenschmit*, Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit, B. I Heft. VI, taf. 5 şi Heft IV, taf. 6.—Veḑĭ încă : *Adr. de Longpérier*, Dissertation sur les phalères, în Revue Numismatique, Paris, 1848, p. 85—105, unde sînt citate maĭ multe inscripțiunĭ latine pomenind despre ostaşĭ decorațĭ, *donis militaribus donati*, în rĕsbóie, printre carĭ maĭ mulțĭ decorațĭ de împăratul Traĭan, în resboĭele Dacice.

([15]) *Plinii Secundi* Natural. histor. l. VII, 28 : «L. Siccius Dentatus, qui tribunus plebis «fuit, Sp. Tarpeio, A. Aterio consulibus, haud multo post exactos reges, vel numerosissima «suffragia habet : centies vicies praeliatus, octies ex provocatione victor, quadraginta quinque «cicatricibus adverso corpore insignis, nulla in tergo. Item spolia cepit XXXIV, donatus has- «tis puris duodeviginti, phaleris XXV, torquibus tribus et LXXX, armillis CLX, coronis XXVI, «civicis XIV, aureis VIII, muralibus III, obsidionali una, fisco aeris X, captivis, et XX simul «bubus, imperatores novem ipsius maxime opera triumphantes secutus.»—*Auli Gellii* Noctes Attic. l, II, 11. repetă aceleaşĭ, precum şi *Valerii Maximi* Factor. et dictor. memorab. l. III, 2 § 24.

In timpiĭ maĭ târḑiĭ, usul verigelor portative, comun popórelor nordu-luĭ, pare a fi devenit, din desul contact cu acestea, cu mult maĭ general şi maĭ puţin defăĭmător pentru bărbaţĭ, căcĭ piosul episcop franc S-tul E-ligiŭ (St. Eloi), vestitul ministru argintar al luĭ Dagobert, purta brăţărĭ de aur, pe carĭ adesea le împărţia pe la săracĭ, spre mângâĭerea lor.[16]

Astăḑĭ încă, atât texturile cele vechĭ, atingĕtóre de usurile şi de viéţa anticelor populaţiunĭ germanice, cât şi descoperirile ce s'aŭ făcut în timpiĭ noştri prin cimitirele şi prin tesaurele rĕmase dela ele, ne dovedesc că obiceĭul sumptuos de a'şĭ împodobi trupul cu felurite verige de metal, fiă bronz, fer, argint or aur, a fost la dînsele aşa de înrădăcinat, încât în antica lor limbă poetică cuvîntul care însemna acele scumpe verige era întrebuinţat pentru tóte avuţiele în genere, ĭar ele însele servĭaŭ adesé drept banĭ gata.[17] In adevĕr, în vechile poeme mitologice şi eroice ale Scandinavilor, în antica Edda, în maĭ modernele Saga, precum şi în cânturile germanice şi anglo-saxone, neîncetat se pomenesce de bogatele *bouga*,[18] verigĭ, brăţărĭ şi colane preţióse, cu carĭ se mîndrĭaŭ la eĭ ómeniĭ de frunte, carĭ în tesaurele lor staŭ înşirate pe fire şi cu carĭ căpeteniile lor dăruĭaŭ pe ceĭ maĭ vitejĭ dintre resboĭnicĭ.[19] Când bună-óră, în antica cântare teutonică a luĭ Hil-

(16) Vita S-ti Eligii a *S-to Audoeno* (St. Ouen) I, 10 : «Quotiens brachile aureum sibi surripuit ut miseris succurreret!»

(17) *Edélestand Du Méril*, Histoire de la poésie Scandinave, Prolégomènes, Paris, 1839. p. 135, unde alătură un pasagiŭ din cântul III al luĭ Sigurd (Sigurdharkvidha III), cu următórele versurĭ din fragmentul poemeĭ luĭ *Waltharius manu fortis*, din Novalese, v. 613 şi 614 :

«Armillas centum de rubro quippe metallo
Factas, transmittam, quo nomen regis honorem.»

Textul din *Edda* (ediţiunea *H. Lüning*, Zurich, 1853) p. 395, strofa 39, este :

«Lêtum sîga
Sâttmâl okkur,
lêk mer meir i mun
meidhmar thiggja
bauga raudha
burar Sigmundar.»

«Serbarăm cununiile nóstre, căcĭ maĭ bine îmĭ plăcuse a împărţi comorile şi *verigele* (avuţiile) fiiuluĭ luĭ Sigmund».

(18) *Baugr*, în dialectul nordic; *pouc*, în cel tudesc; *beah*, în cel anglo-saxon; *boug*, în cel alamanic; derivate tóte din verbul gotic *biugan*, a îndoi, a încovoia, καμπτειν. de unde şi *biegen* şi *bogen* (arc) în limba germană modernă şi *bague* (inel) în cea francesă. Veḑĭ *L. Diefenbach*, Vergleichendes Wörterbuch der gothischen Sprache, Frankfort a. M. 1851. B. I. p. 301.

(19) Poema anglo-saxonă Beowulf din al XIlea secol, publicată de *I. M. Kemble*, London, 1837, (vers. 81, 622, 1200, 2767) vorbesce de verigele dăruite de regiĭ danesĭ şi de cele lucrate cu

debrand şi Hadebrand, tatăl, după o luptă crâncenă cu fiul seŭ, vitéz ca şi dînsul, îl recunósce în sfîrşit, atuncĭ, drept semn de dragoste şi de împăcĭuire, el desprinde dela braţul seŭ şi'ĭ dăruesce una din verigele încovoiate, lucrate cu aur împărătesc, «*uu*untanê bougâ, *che*isuringû gitân», pe carĭ le dobîndise dela regele Hunilor.[20] Se vede chiar că pe timpul acela verigele cele maĭ bogate venĭaŭ din părţile Dunăriĭ de jos—*armillæ pannonicæ,*—pe când în ţĕrile apusane ale Europeĭ regiĭ barbarĭ puneaŭ să le lucreze verige de aur prost, adică de aramă aurită, ca să dăruéscă cu ele pe credincĭoşiĭ lor.[21] Asemenĭ fabricate, bune saŭ false, carĭ în unele comorĭ se numĕraŭ cu sutele, eraŭ de proporţiunĭ felurite, căcĭ, dacă unele eraŭ făcute ca să strîngă tare, prin propria lor presiune, încheetura mâneĭ, apoĭ altele eraŭ aşa de largĭ încât alunecaŭ liber pînă sub umerĭ.[22]

Dar ca să nu ne remînă îndoinţă, cumcă verigele ce se găsesc astădĭ prin mormintele Goţilor, Tudescilor şi Scandinavilor, sînt chiar acelea cu carĭ se fălĭaŭ eĭ aşa tare în viéţă, vom repurta aci câte-va dovedĭ scrise despre obiceiele lor funerare. În cântul luĭ Egil saŭ Egils-Saga, se arată cum eroul scandinav Thorolf fu înmormîntat cu armele, cu veşmintele şi

artă ce se păstraŭ în pescerile zmeilor. Vedĭ : *Eichhoff*, Tableau de la littérature du Nord au Moyen-âge, Paris, 1853, p. 106—117.—*Ozanam*, Les Germains avant le Christianisme, Paris, 1861, p. 433—436. — *Ed. Du Méril*, op. cit. p. 410—414.

(20) Das Lied von Hildebrand und Hadebrand, edid. *Lachmann*. Berlin, 1833, v. 62 :

«*uu*ant her dô ar arme
*uu*untanê bougâ,
*che*isuringû gitân,
sô imo sê der *ch*uning gap,
Hûneô truhtîn...»

«Atuncĭ desprinse el dela braţ verigele încovoéte făcute din banĭ de aur, pe carĭ i le dase «regele povăţuitor al Hunilor.» Vedĭ *Eichhoff*, op. cit. p. 122. — *Ozanam*, op. cit. p. 391. — *Ed. Du Méril*, op. cit. p. 417.

(21) În *Waltharius* v. 263 se găsesce expresiunea : armillae pannonicae, aplicată la verigele cele maĭ bogate. Cât despre verigele de aur prost, găsim în cronica episcopuluĭ *Grigorie din Tours*, lib. II, c. 42. (trad. luĭ *Guizot*, ediţ. II de *A. Iacobs*. Paris, 1861 vol. I. p. 118), că regele Francilor Hlodowig puse să facă brăţărĭ şi cingĕtorĭ de aur prost, căcĭ eraŭ numaĭ de aramă poleită, ca să le dea leudilor saŭ curtenilor luĭ Ragnachair.

(22) Chronicon Novaliciense ed. Bethmann, Monum. VII. 73 — 133 şi 1846, la cap. XXII, povestesce că verigele eroului longobard Algis eraŭ aşa de marĭ, încât împăratuluĭ Carlomagnu, carele se scie că era de statură uriaşă, îĭ ajungeaŭ pînă la subţiorĭ.—*L. Lindenschmit*, Die vaterländischen Alterthümer der Fürstlich-Hohenzoller'schen Sammlungen zu Sigmaringen, Mainz, 1860, p. 54.

cu brăţările sale de aur;[23] ïar în timpî maï recenţî, în al IX[lea] secol, îndrăsneţul Hastings, căpetenia vitejilor Nordmanî, neputênd să isbutéscă a lua cu asalt cetatea Luna în Italia, închipui a o coprinde prin viclenia; el dete dar ordin la aï seï să'l declare mort, să'l jelescă în public şi să céră dela cetăţenî favórea de a îngropa pe rěposatul lor şef la biserica din oraş. «Să'mî faceţî — le dise — o raclă şi să mě aşterneţî pe dînsa «ca mort; cu mine, să puneţî pe ea armele mele.... ïar *verigele* şi cingěto-«rile mele să le purtaţî dinaintea racleï.» Stratagema isbuti; locuitoriï Luneï amăgiţî, lăsară să între în oraş cortegiul funebru; dar tocmaï dinaintea bisericeï, mortul se ridică de-o-dată în picióre şi lovi în cap pe episcopŭ, ïar ostaşiï luï coprinseră şi jăfuiră cetatea.[24]

Din acéstă anecdotă de barbară viclenia, noï tragem aci o nouă dovadă literară cumcă la popórele norduluï exista obiceiul de a se înmormînta ómeniï cu armele şi cu podóbele vieţeï, printre carï se numěraŭ verige de tot felul pentru braţe, şi câte o-dată chiar verige pentru gît, ba şi în câte-va rare morminte verige pentru glesne. Regele merovingian Hilperik I a fost îngropat în Tournay, la 482 d. Chr., cu brăţara sa de aur, simplu *spinther,* saŭ verigă masivă şi elastică cu căpătîïele maï îmflate decât mijlocul, după modelul ceï maï usitat printre brăţările de aur, găsite prin mormintele barbarilor.[25]

Cu mult maï variate sînt, în acele morminte, formele cercurilor de fer şi de bronz destinate a încinge braţul; pretutindenî pe unde aŭ trecut

([23]) Egils-Saga, p. 300 : «Settu Thorolf thar i med vapnum sinum öllum oc klaedum. Sidan «spenti Egill gullhring a hvara hönd honum adt han skildiz vid.» — *Ed. Du Méril,* Mélanges archéologiques et littéraires, Paris, 1850, p. 146.

([24]) *Dudon de Saint-Quentin,* De moribus Normannorum, în colecţiunea luï *Du Chesne* Historiae Normannorum scriptores antiqui Paris, 1619, p. 65 : «Mihi modo facite feretrum «et super ponite me quasi mortuum. Arma mecum in ipso collocate... armillas et baltheos ferri «ante feretrum facite.»

([25]) *L'abbé Cochet,* Le tombeau de Childéric I Paris, 1859. p. 309. — *I. I. Chifflet,* Anastasis Childerici I, Francorum regis, Antverpiæ, 1655, p. 236.—Brăţărî la fel cu cea din mormîntul luï Hilderic I sînt acum maï multe : una de aur, aflată la Pouan în Şampania, cu alte bogate arme, podóbe şi un inel care pórtă ca inscripţiune numele gotic *Heva;* alta, tot de aur, s'a găsit la Fürst în Bavaria. *L. Lindenschmit,* Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit, B. I, a întrunit pe o tabelă, heft VI, taf. 12, brăţările de aur, argint şi bronz, cu aceïaşî formă, găsite în Franţa şi Germania.—*Worsaæ,* Nordiske Oldsager, Kjöbenhavn, 1859, p. 112, n. 459, presentă treï de aceste brăţărî de aur, găsite în Danemarca, îmbucate una într'alta. Acest model pare a fi o imitaţiune a brăţărilor, *spintheres,* romane, cu căpătîïele îmflate şi felurit decorate. *Arneth,* Gold-und Silber-monum. G. IX, n. 116.—*Worsaæ,* op. cit. p. 85, n. 367, şi altele.

Goţiĭ şi Scandinaviĭ, ele se găsesc cu profusiune, afectând când forma de lungĭ şi late spirale, carĭ puteaŭ să acopere tot braţul, când aceïa de cercurĭ compuse de beşice, când în sfîrşit acea, maĭ simplă, de verige óble saŭ rotunde, fără copcĭ saŭ cu diverse sisteme de închiăturĭ.[26] În Rusia meridională, unde aŭ stat Goţiĭ pe la începutul ereĭ creştine; în părţile eĭ apusane şi pe ţermurile Balticeĭ, unde s'aŭ aşeḑat Scandinaviĭ Varegĭ; în regatele nordice, de unde aceştia s'aŭ pornit; în insulele britanice, unde Anglo-saxoniĭ aŭ năbuşit pe Celţĭ; în tótă Europa centrală, pe unde a vermuit fără încetare tótă seminţia teutonică; în Ungaria, în Ardél şi pe malurile Dunăriĭ de jos, unde s'aŭ adăpostit câţĭ-va secolĭ d'a-rândul hordele gotice; în Franţa în sfîrşit şi în ţerele învecinate, unde aceste horde 'şĭ-aŭ făcut ultimul popas al vieţeĭ lor de rătăcirĭ, pe când alte némurĭ germanice, Francĭ, Burgunḑĭ şi Normanḑĭ, se contopiaŭ acolo cu populaţiunile locale; pretutindenĭ, în aceste ţerĭ, trecerea saŭ stăruirea popórelor de origine germanică a lăsat, drept urme ale lor, morminte în carĭ scheletele se găsesc împodobite cu verige de fer, de bronz, de argint şi de aur, la braţe şi une-orĭ chïar la gît; aŭ lăsat pe a-locuré şi comorĭ ascunse cu gïuvaïere şi cu odóre preţióse, printre carĭ se află asemenĭ brăţărĭ şi colane, unele ornate cu săpăturĭ şi petrăriĭ, altele maĭ simple, producte ale uneĭ industrie cu totul rudimentare.[27]

(26) *L. Lindenschmit*, op. cit. presentă specimene despre tóte felurile de verige, usitate la popórele germanice, în stampele următóre: B. I. Heft VI, taf. 3, 4; H. VIII, t. 5; H. X, t. 1; H. XI, t. 3; H. XII, t. 6; B. II, H. II, t. 1; H. III, t. 1; H. V, t. 1, 3; H. VI, t 2; H. VII, t 2; H. X, t. 2; H. XII, t. 4.—Tabela B. II, H. IX, t. 3, representă brăţărĭ şi inele de sticlă colorată, ca cele ce se vînd şi acum în bîlcïurĭ la noĭ, dar carĭ sînt tote găsite prin morminte antice din Germania. Pentru verigele de sticlă veḑĭ: *Bonstetten*, Antiquités suisses, Berne, 1855, I-e partie, p. 43. Supplém. 1860. pl. V. — *Worsaæ*, op. cit. reproduce modelele de verige fórte variate, din museul de la Copenhaga, tabel. 48, 49, 55, 56, 57, verige din periodul bronzuluĭ; 85, 103—104, verige din periodul feruluĭ, adică romane şi barbare.

(27) Verigele metalice, întrebuinţate de popórele germanice şi scandinave ca ornament al trupuluĭ, constituesc astăḑĭ una din seriile de anticităţĭ cele maĭ bogate şi maĭ variate, în diferite musee ale Europeĭ. Am pomenit maĭ sus despre numerósele cercurĭ de aur, în diverse mărimĭ, cingĕtorĭ, colane, brăţărĭ şi inele, ce s'aŭ adunat în museul Ermitagiuluĭ din S. Petersburg, culese de prin movilele întinsuluĭ imperiŭ rusesc, şi s'aŭ clasat în colecţiunile de anticităţĭ ale Sciţieĭ şi ale Bosforuluĭ Cimeric; am spus că cea maĭ mare parte din cele d'întâiŭ staŭ încă nepublicate şi nedescrise. Din nenorocire, catalogul cel mare al luĭ *Gille*, Musée de l'Ermitage impérial, notice sur la formation de ce Musée et description des diverses collections qu'il renferme, St. Pétersbourg, 1863, care la pag. 272 şi urm., sub titlul: gallerie des objets sibériens, n. 1—20, face enumeraţiunea şi descrierea colanelor, brăţărilor şi diademelor, a rĕmas neterminat şi nedat publicităţiĭ. Museul din Copenhaga este unul din cele maĭ bogate în verige portative; asemenea şi cel din Dublin; apoĭ colecţiunile din Londra, Paris, Maien-

Maĭ târḑiŭ, când ne vom ocupa cu cercetarea maĭ de aprópe a natureĭ brăţărilor şi colanelor perdute din tesaurul dela Petrósa, vom reveni asupra formelor şi ornamentelor ce se daŭ verigelor de mână, celor ornamentate, la popórele vechimiĭ; de o cam-dată, ca conclusiune a noţiunilor generale ce am credut de trebuinţă a da asupra usuluĭ verigelor portative în trecut, ne vom mărgini a recunósce în veriga simplă dela Petrósa un colan barbar, *torques*, de forma cea maĭ simplă, şi neputênd a dovedi într'însa nimic maĭ caracteristic decât modul seŭ de încheiătură, vom arăta că acesta este identic cu al altor treĭ verige, *torques* şi *armillæ*, câte-trele de proveninţă barbară, scandinavă saŭ gotică. Una e o verigă de

ţa,etc. Vom enumera aci principalele publicaţiunĭ, în carĭ, printre alte felurite anticităţĭ barbare, sînt descrise şi verige din cele aflate prin morminte şi vechĭ tesaure în coprinsurile Francieĭ, Elveţieĭ, Germanieĭ, insulelor Britanice, regatelor Scandinave, Rusieĭ apusane, Austrieĭ, Ungarieĭ şi Transilvanieĭ; lista s'ar puté adaoge cu mult; dar am ales numaĭ pe cele maĭ capitale. cu atât maĭ mult că vom avé adesé ocasiune a reveni asupra operelor ale căror titlurĭ le dâm aci. În fruntea tuturor vom înscrie preţiósa carte postumă a meritosuluĭ archeolog elveţian *Frédéric Troyon,* Monuments de l'antiquité dans l'Europe barbare. Lausanne, 1868, în care, la p. 150—167, dă o descriere şi o nomenclatură fórte întinsă a verigelor barbare de tot felul, aflate în Europa pînă pe la 1854. Pentru amărunte locale veḑĭ : *L'abbé Cochet,* Le tombeau de Childéric I, Paris, 1859.—La Normandie souterraine, Paris, 1855. — Sépultures gauloises, romaines, franques et normandes, Paris, 1857. — *H. Baudot,* Mémoires sur les sépultures des Barbares de l'époque mérovingienne, découvertes en Bourgogne et principalement à Charnay, Dijon, 1867. — *Rigollot.* Recherches historiques sur les peuples de la race teutonique, qui envahirent les Gaules au V-me siècle et sur les caractères des armes, des boucles et des ornements recueillis dans les tombeaux, principalement en Picardie, Amiens, 1850. — *Peigné-Delacourt,* Recherches sur la bataille d'Attila en 451, Paris, 1860. — *Max. de Ring* Tombes celtiques de l'Alsace, Strasbourg, 1861—1870. — *De Caumont,* articole diverse în revista periodică : Bulletin monumental, precum şi numeróse articole de diferiţĭ archeologĭ în Memoriele Societăţilor de anticarĭ ale Francieĭ, în Normandia, Picardia, Burgonia etc.—*Baron de Bonstetten,* Recueil d'antiquités suisses, Berne et Lausanne, 1855—1867. — *Troyon,* Description des tombeaux de Bel-air près Lausanne; — şi : Bracelets et agrafes antiques, în Mittheilungen der antiquarischen Gesellschafft, Zürich, 1841 şi 1844;—Habitations lacustres des temps anciens et modernes, Lausanne, 1860. — *F. Keller,* Pfahlbauten in der Schweizerseen, Zürich 1866. — *L. Lindenschmit,* Das germanische Todtenlager bei Selzen, Mainz, 1848. — Die vaterländischen Alterthümer der Fürstlich-Hohenzoller'schen Sammlungen zu Sigmaringen, Mainz, 1860. — Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit nach den in öffentlichen und Privat-Sammlungen befindlichen Originalien zusammengestellt und herausgegeben von dem Römisch-germanischen Centralmuseum in Mainz, Mainz, 1864 — 1875. — *Wilhelmi,* Beschreibung der vierzehn alten deutschen Todtenhügeln welche in den Jahren 1827 und 1828 bey Pinsheim in Grossffürst. Baden geöffnet wurden, Heidelberg, 1830.—*Von Estorff,* Heidnische Alterthümer der Gegend von Uelzer in Königreich Hannover, 1846. — *Lisch,* diverse articole în Jahrbücher des Vereins für mecklemburgische Geschichte und Alterthumskunde, Schwerin, 1836 — 1868. — *Bryan Fausset,* Inventorium sepulchrale, an account of some antiquities dug up in the county of Kent, London, 1856. — *Th. Wright,* The Celt, the Roman and the Saxon, a history of the early inhabitants of Britain, London, 1861.

bronz resucită, în diametru de 0^m 21, ce s'a găsit într'un monument vareg la Kerklingen în Curlandia; alta e o brăţară de argint, împletită din treĭ vergele gróse şi tot atâtea sîrme resucite; ea provine din Danemarca şi se păstréză în museul din Copenhaga; a treĭa e un colan de aur masiv, cam de aceĭaşĭ dimensiune cu al nostru, dar gravat pe o muchiă cu micĭ ochĭurĭ. Acest obiect a fost descoperit, la anul 1842, împreună cu un *spinther* de aur întocmaĭ ca al luĭ Hilderic I, şi cu maĭ multe arme, decorate cu pietrăriĭ, tot ca ale regeluĭ merovingian, la Pouan în Şampania,

—*Akerman,* Remains of pagan Saxondum, London, 1852.—An archeological index to remains of Antiquity of the Celtic, Romano-Britisch and Anglo-Saxon periods, London, 1847 —*Roach Smith,* Collectanea antiqua, London, 1843—56.—*Wilde,* A descriptive catalogue of the antiquities in the Museum of the royal Irish Academy, Dublin, 1862.—*Wilson,* Prehistoric annals of Scotland, London, 1863.—Articole numeróse in revistele archeologice engleze, maĭ ales în aceea intitulată: Archaeologia.—*Worsaæ,* Nordiske Oldsager i det kongelige Museum i Kjöbenhavn, ordnede og forklarede, Kjöbenhavn, 1859 —*C. Engelhardt,* Thorsbjerg Mosefund, Kragehul Mosefund, Vimose, Kjöbenhavn, 1866—1869.—*Madsen,* Antiquités préhistoriques du Danemark. L'âge du bronze, Copenhague, 1869.—*Sven Nilsson,* Les habitants primitifs de la Scandinavie, Paris, 1868.—Die Ureinwohner des scandinavischen Nordens. I. das Bronzealter, Hamburg, 1863.—*Holmboe,* De prisca re monetaria Norvegiae et de numis aliquot et ornamentis in Norvegia repertis, Christianiae, 1854.—*O. Montelius,* La Suède prehistorique, Stokholm, 1874.—Sînt şi maĭ multe articole atingĕtóre, în Mémoires de la Société des antiquaires du Nord. — *Dr. F. Kruse,* Necrolivonica oder Alterthümer Liv-Esth-und Curlands, Dorpat, 1842 —*Bähr,* Die Gräber der Liven, Dresden, 1850.—*Eichwald,* O czudskich kopiach (rusesce), S. Petersburg, 1856.—*Tyszkiewicz,* O Kurhanach na Litwie i Rusi zachodniej, Berlin, 1868.—*Von Sacken,* Das Grabfeld von Hallstatt, Wien, 1868.—Leitfaden für Kunde des heidnischen Alterthum mit Beziehung auf die östreichische Länder, Wien, 1865.—*Wocel,* Grund-züge der böhmischen Alterthumskunde, Prag, 1845. — Maĭ multe articole în publicaţiunea periodică: Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale.—*Romer* (Floris), Müregeszeti kalauz különös tekiutettel Magyarorszagra, Pest. 1866, (manual pentru anticităţile Ungarieĭ, cuprinḑênd o bibliografiă completă a publicaţiunilor archeologice locale).— *Fr. Müller,* Die Bronzealterthümer, eine Quelle der ältern siebenbürgischen Geschichte, în: Archiv des Vereines für siebenbürgische Landskunde, Kronstadt, 1858. Sfîrşim acéstă lungă enumerare de cărţĭ, în carĭ se póte constata usul verigelor portative la populaţiunile Europeĭ barbare, prin o citaţiune dintr'un articol de Archeologiă al D-luĭ *C. Bolliac* (în ḑiarul Trompetta Carpaţilor, No. 939, din 9/21 Septembre 1871); vorbind despre anticităţile găsite la Coliba-vechiă dela Slon, în judeţul Prahova, pe hotarul Transilvanieĭ, d-luĭ adaogă: «*O brăţară dacă de bronz am găsit tot aci; o găsise copiiĭ prin préjma loculuĭ;* am tot comparat'o şi m'am decis a crede că este brăţara ce strîngea cămaşa femeilor dace pe Colóna Traiană; ea se putea strînge la capete spre a se ajusta pe braţ. Îmĭ pare rĕŭ că nu pot da şi desemnul eĭ aci.» — Consultând reproducerile fotografice ale sculpturelor de pre Columna luĭ Traian în *W. Froehner,* La Colonne Trajane, d'après le surmoulage exécuté à Rome en 1861—1862, reproduite en phototypographie par G. Arosa, 220 pl. imprimées en couleurs, Paris, 1872, găsim la tabelele VI, VII. 54, 76, 105 şi 184, figure de femeĭ dace; ele aŭ într'adevĕr d'asupra mâniĭ nisce dunge carĭ pot fi brăţărĭ, *περικάρπια,* dar asemenĭ pot fi şi beteliile mânicelor cămaşeĭ, unele port însă un fel de cerc oblu, pe susul braţuluĭ, între umĕr şi cot; acelea în adevĕr s'ar crede că sînt *περιβραχιόνια.*

póte chîar pe vestitul câmp de bătăliă, *in campis Mauriacis*, unde Visigoţiĭ 'şĭ-aŭ mĕsurat puterea, la 451, cu hordele luĭ Attila.[28]

Dintre aceste treĭ obiecte însă, veriga de aur dela Petrósa se deosebesce prin lipsa'ĭ absolută de orĭ-ce ornamenţiune şi printr'o lucrare cu totul grosolană şi primitivă; tocmaĭ de aceîa, punênd cine-va în comparaţiune simplitatea şi imperfecţiunile eĭ, cu gradul de artă ce domnesce în cele-l'alte obiecte carĭ compun tesaurul nostru, 'ĭ-ar veni să crédă că numaĭ respectul datorit vechimiĭ unor asemenĭ verige a făcut pe ultimiĭ posesorĭ aĭ comóreĭ să păstreze un obiect de o lucrare aşa de rudimentară, printre atâtea vase şi gîuvaîere lucrate cu o măîestriă şi cu un gust, carĭ învederéză o cultură mult maĭ desvoltată şi maĭ bine caracterisată.

Este un fapt atestat de tradiţiunile scrise ale Norduluĭ că, în templele păgâne din acele locurĭ, idoliĭ deilor eraŭ împodobiţĭ cu marĭ cercurĭ de aur; acest us se păstrâ pînă în ultimiĭ timpĭ aĭ păgânismuluĭ, căcĭ în al X-lea secol, când piratul de ném regal Olaf Tryggwäson, de curând creştinat, jăfui un templu păgânesc, préda luĭ cea maĭ scumpă fu o verigă mare de

([28]) Colanul dela Kerklingen e representat în *Kruse*, Necrolivonica, tab. 41, nr. 3; brăţara de argint, în *Worsaae,* Nordiske Oldsager, p. 109, nr. 454; cât despre cercul de aur dela Pouan, el a figurat maĭ întâiŭ în : Mémoires de la Société d'agriculture, sciences, arts et belles lettres du départament de l'Aube, N. 81 et 82, Troyes, 1842 p. 91. Acolo se vede că obiectele aflate la Pouan, în pămînt, împreună cu oseminte omenescĭ, sînt cele următóre : «1°. Un collier en or massif du poids de 84 grammes, figurant un serpent; le col du squelette s'y trouvait engagé; 2°. Un bracelet, idem, du poids de 141 grammes, sans ornements, il était fendu «dans son milieu et les deux tiges renflées à leur extrémité s'écartaient élastiquement pour «recevoir l'avant-bras; 3°. Une bague, idem, forme chevalière, du poids de 40 grammes; sur le «plat du cabochon on lit en lettres majuscules le mot HEVA gravé en creux; 4°. Deux bou-«cles avec arguillon, grande et petite, idem. du poids de 118 et de 28 grammes, sans orne-«ment; 5°. Neuf autres pièces également en or, travaillées avec incrustations de rubis et gre-«nats. Quelques-unes de ces pièces ne sont que des fragments, mais on a pu reconstituer com-«plètement avec les autres les poignées et gardes des deux epées. Le fer de la plus grande est «pointu, à deux tranchants et bien qu'amoindri par l'oxidation, il demande pour être manié «une certaine vigueur. Le deuxième fer, court et étroit, représente assez bien la dague du «moyen âge. L'or qui a servi a confectionner les bijoux est du plus haut titre; sa valeur intrin-«sèque excède 2000 fr.» Despre aceste preţióse obiecte tractéză: *Peigné-Delacourt,* Recherches sur la bataille d'Attila. — *Jules Labarte,* Histoire des Arts industriels au moyen-âge et à l'époque de la Renaissance, 2°. edit. Paris 1872. p. 269.—*Dr. Fr. Bock,* Die Kleinodien des heil. röm. Reichs deutscher Nation, p. 217. tab. 46. Am insistat asupra verigelor şi armelor dela Pouan, căcĭ acéstă descoperire de podóbe ale Goţilor ni se arată ca un punct de legătură între tesaurul dela Petrósa şi obiectele aflate în mormîntul franc al luĭ Hilderic I. — Vedĭ : *L'abbé Cochet,* Tombeau de Childeric II.—Obiectele dela Pouan sînt frumos reproduse în : *A. Guissen,* Portefeuille archéologique de la Champagne, Bar-sur-Aube, 1861. t. XI Antiquées. Pl. I.

aur, pe care o trămise în dar regeluĭ Norvegieĭ;[29] apoĭ o istoriă, tot de pe aceĭ timpĭ, povestesce că un óre-care Hakon, om puternic şi priceput, voind să se încredinţeze de sprijinul ḑeilor într'o întreprindere navală a amiculuĭ seŭ Sigmund, intrâ cu dînsul în templu, stătu mult timp închinat dinaintea idoluluĭ, care avea la mână o brăţară grósă de aur, şi după aceea, cerêndu'ĭ acea podóbă ca un semn de învoire, se sili a'ĭ o smulge; dar ḑeiţa se împotrivi maĭ întâiŭ, şi numaĭ după ce amîndoĭ hrăpitoriĭ eĭ închinătorĭ vĕrsară multe lacrimĭ şi'ĭ aduseră la póle argint îndestul, ea se îndurâ să scape din mână veriga de aur, pe care Sigmund o luă cu sine ca să'ĭ fiă de bun augur.[30]

Totuşĭ, dacă veriga cea subţire şi informă dela Petrósa ar păré pré neînsemnată, ca greutate şi ca lucrare, pentru a satisface nisce obiceĭe aşa de sumptuóse ale ḑeilor şi ale puternicilor din trecut, apoĭ ar fi ĭarăşĭ permis a crede că dînsa va fi avut o destinaţiune maĭ puţin nobilă, dar maĭ practică. S'a ḑis în privinţa verigeĭ a duoa dela Petrósa, cea despre care vom avé a vorbi în urma aceştia, că ea ar fi servit spre a aduna împreună maĭ multe cupe, trecute cu tórta prin cercul eĭ. S'aŭ aflat în adevĕr antice cercurĭ, maĭ subţirĭ şi de bronz, de carĭ eraŭ atîrnate diferite unelte casnice, pentru usul băilor (brice, scobitorĭ, răḑuitorĭ saŭ *strigillæ*, oglinḑĭ, şipurĭ de alifiă, *unguentaria*) saŭ pentru întreţinerea focului (scăpărătorĭ, cleşte, lopăţele).[31] Óre n'ar fi ca şi cercurile de aur dela

(29) Olafs Saga Trygwäsonar af *Oddi Snorrasyni*, c. 65. in Fornmanna Sögur. X. Kjöbenhavn, 1820. — *Kruse*, Necrolivonica, Beilage C, p. 7.

(30) *Sveinbjörnis Egilssonii* historia Olavi Tryggwii filii, c. 185, in Scripta historica Islandorum ex vetere sermone latine reddita, Hafniæ, 1828, t. II. p. 99 : «Tum fanum adeunt, satrapa ante simulacrum ejus toto corpore humi se prostravit, ibique diu jacuit; simulacrum valde ornatum erat, armillamque crassam in brachio habuit. Satrapa surgens annulum apprehendit brachio deæ detrahere conatur. Visa vero Sigmundo est carpum adducere «Satrapa fatur : Haud propitiam tibi se præbet, Sigmunde! Nescio, an te cum ea in gratiam «reducere queam; hujus vero rei indicium est, si, quem brachio gestat, annulum nobiscum «communicare velit. Tum satrapa, multo sumpto argento et in scamno apposito, ipse denuo se «in pavimentum prostravit. Sigmundus animadvertit, eum in lacrimas effundi; cum vero surrexisset, annulum apprehendit, quem illa manu demisit. Satrapa annulum Sigmundo tradidit et fatus est : hunc tibi annulum do, secundæ fortunæ pignus, quem tu nunquam abalienato, quod et Sigmundus pollicitus est.» — *Mallet*, Introduction à l'histoire du Danemarc où l'on traite de la religion, des lois, des mœurs et des usages des anciens Danois, Copenhague, 1755, p. 91.

(31) Asemenĭ cercurĭ s'aŭ găsit şi în Pompei : *Roux et Barré*, Hercul. et Pomp. t. VII, pl 87; şi în Danemarca : *Worsaæ*, Nordiske Oldsager, p. 60, n. 269.— *Villemin*, Choix de costumes des peuples de l'antiquité, Paris, 1802. t. I, pl. 87. fig. 261, 262, 263, representă maĭ multe cercurĭ de felul acesta.

Petrósa, cele simple, aşa de puţin îngrijite ca fabricaţiune, să fi fost întrebuinţate în vre-un templu, unde totul era de aur şi de nestemate, spre a păstra, adunate la un loc, micĭ unelte ale cultuluĭ?

Dar, spre a nu ne rătăci prin ipotese, să trecem îndată la descrierea unuĭ alt obiect din tesaur.

A. I. Odobescu.

ICOANA ROMANA

DELA

GRATZ

§ I.

In biblioteca imperială dela Olmütz se păstra pînă maĭ de-ună-ḑĭ, printre alte obiecte rare, o preţiósă icónă din secolul trecut, sculptată în lemn cu destulă măiestrià de un artist român, şi anume în Ţéra-Românéscă.

Acéstă icónă, care actualmente se află în biblioteca centrală din Gratz, capitala Stirieĭ, a avut curiósa sórtă nu numaĭ d'a rătăci în aşa depărtare, trecênd prin diferite mânĭ şi ţerĭ, dar încă a fi isvorul uneĭ ţeseture întregĭ de erorĭ, în carĭ alunecară maĭ mulţĭ învăţaţĭ, ca Dobrovsky, Hanka, Şembera şi alţiĭ.

Dăruită încă din anul 1790 biblioteceĭ Liceuluĭ din Olmütz de un canonic-colegiat din oraşul Kremsia în Moravia, P. Ioan Rud. Rzikovsky Cavaler de Dobrziţ,[1] — în mânele căruĭa nimerise nu scim prin ce întîmplare, — ea atrase immediat atenţiunea archeologilor slavĭ.

In biblioteca museuluĭ regal din Praga există doă descripţiunĭ manuscrise din începutul acestuĭ secol, ambele pline de erorĭ în descifrarea legendelor de pe icónă, şi maĭ ales în ce privesce epoca, artistul şi locul de proveninţă.

Écă ce aflâm într'una din aceste descripţiunĭ, al căriĭ autor este celebrul Bohem Dobrovsky :

(1) Actul de daniă sună ast-fel : «Ich indesgefertiger mache ich mit dem alten Slawischen Holtzschnidbild (welches ich dem Herrn Oberausseher des General-Seminariums Dobrovsky vor sieben Monathen zur Einsicht habe) der Königlichen Olmützer Liceums Bibliotheque ein Geschenk, und ersuhe daher den Herrn Rector Dobrovsky dieses Bild dem Herrn Bibliothecar Hanka nach Einsicht dieser Urkunde zu geben. Sign. Olmütz den 14 Iuli 1790. (L. S.) Iohan Rudolph Rzikovsky, Ritter von Dobrizicz, Collegiatherr.»

«Desemnul icóneĭ e puternic, pur; maniera curat bizantină. Din causa «*mariĭ vechimĭ* a acesteĭ opere de artă, ea ar merita, póte, să fie în în-«treg litografiată, căcĭ cel care se pricepe cât-va în lucrările artistice, va «recunósce de sigur, că acéstă icónă este maĭ vechiă decât Albrecht Dü-«rer, póte că 'şĭ are originea din timpul cruciatelor, saŭ — ceĭa-ce încă «nu ar păré nicĭ de cum neverisimil — din vechĭa monastire Sasava (în «Bohemia), al căriĭ ultim Abate de rit slavon, anume Bozeteko, era, după «cum se scie, un mare artist. Călugărul dela Sasava scrie anume despre «dînsul : „Hic pingere venustissime, fingere vel sculpere ligno lapideque, «ac ossa tornare peroptime novit". Maĭ departe : „Dux (Bracizlaus II) «nominatum Abbatem de loco superius dicto extirpavit, et fratres ejecit... «Abbate itaque ejecto ejus fratres... extunc erraverunt, usque quaque per «incerta loca girovagi... et libri linguae eorum deleti omnino et disper-«diti..." Ar fi óre neverisimil, ca acest mare maĭestru să se fi refugiat «în Moravia, şi acolo din lipsă de banĭ să fi vîndut opera sa de artă spre «a'şĭ puté urma călătoria înainte, póte în Ungariă?»!!...

Pînă aci Dobrovsky.

Tóte presupunerile învăţatuluĭ Bohem nu şĭ-ar maĭ fi avut, credem, nicĭ de cum locul, dacă el ar fi fost în stare să descifreze următórea inscripţiune r o m â n ă, săpată în josul icóneĭ, cu caractere cirilice unciale destul de lămurite :

«Ѥȣ илиъ амъ фъкȣтъ ачастъ сфнтъ
иколнъ ши амъ фъкȣтъ исправнекȣлȣи
тȣдорашко фъркъшанȣ.

мaрт(ие) и (?) в лѣт ҂ꙁсли

în transcripţiune modernă :

«Eŭ Ilie am făcut acéstă sfântă icónă şi am făcut ispravneculuĭ Tudoraşco Fărcăşanu. Martie 8 (?) v lét 7238 (adică 1730).»

Ilie zugravul este dar artistul icóneĭ, nu abatele Božeteko dela mănăstirea Sasava din Bohemia.

Inscripţiunea e în limba română, iar nicĭ decum în cea vechiă slavonă, şi existinţa icóneĭ nu se urcă peste a treĭa decadă a véculuĭ al 18-lea, pe cât timp Dobrovsky iĭ dăruiesce fără sémă o vechime maĭ mult de 780 anĭ!

§ 2.

Cât maĭ mare însă trebue să ne fie mirarea, când constatâm că înşişĭ ceĭ carĭ sciŭ românesce, profesorĭ şi publicişţĭ, descifrară într'un chip destul de cĭudat cele doă rândurĭ de maĭ sus.

Aşa diarul «Familia» din Pesta, în numerul seŭ dela 12 septembre anul trecut, publică sub titlu : *Din Bucovina* (p. 442) o corespondinţă din Cernăuţĭ semnată de d. *D. Ol.*, în care între altele citim următórele :

«În dilele acestea a sosit încóce din oraşul Premislu din Galiţia, oraş «dintre Lemberg şi Cracovia, o săntă icónă din biserica catedrală a acestuĭ «oraş, cu inscripţiunĭ române cu litere cirilice vechĭ a luĭ Vodă Ilieş spre «descifrare. Inscripţiunea era încă bine legibilă, şi conţinea următórele : «Maĭu $\frac{7238}{1730}$ Eŭ Ilieş Vodă am făcut acéstă santă icónă pentru ispravnicul «Tudoraşco Fargaşiano».

Nu este greŭ a vedé că icóna, de care vorbesce corespondintele din Cernăuţĭ, este aceĭaşĭ ce noĭ o scieam şi o scim că se află în biblioteca dela Gratz; numaĭ lectura inscripţiuniĭ însă, aşa cum o publică d-sa, nu ni se pare nicĭ de cum corectă, pentru că :

1. În inscripţiune se dice : «Eŭ Ilie am făcut acéstă sfântă icónă», ĭar nu : «Eŭ *Ilieş Vodă* am făcut...»;

2. În inscripţiune se maĭ află : «şi am făcut ispravnecululĭ Tudoraşco Fărcăşanu, Martĭe...», ĭar nu : «pentru ispravnicul Toderaşco Fargaşiano, Maiŭ»; şi

3. La 1730 nu trăia nicĭ un *Iliaş Vodă*, şi maĭ puţin încă un *Vodă* care să'şĭ petrécă vremea cu a zugrăvi icóne pe la *ispravniciĭ* seĭ!...

Dar tot acelaş corespondinte din Bucovina, în numĕrul «Familieĭ» din luna noembre anul trecut, la p. 550, voind a îndrepta erorile ce făcuse în prima lectură, ne spune că :

«O copiă a acesteĭ inscripţiunĭ (trămisă de şeful bibliotecei centrale «din Gratz) veni şi la directoratul gimnasiuluĭ din Cernăuţĭ. Se consul«tară maĭ multe persóne române. S'a aflat din inscripţiune, că icóna e din «anul 1730, din secolul al 18-lea. Se arătară maĭ multe diverginţe a«supra făcĕtoruluĭ acesteĭ icóne. Numele acestuia era scris; se vedea nu«maĭ un «I» şi un «Ea» cirilicesc; uniĭ afirm, că e Iliă, alţiĭ că'ĭ Ioan; «în raportul descifrăriĭ al gimnasiuluĭ s'a scris : «Ilia». Inscripţiunea «descifrată sună : *Eŭ Ilia Ispravnicu am făcut acéstă santă icónă*

«*pentru Toderaşco Fargasiano*... Factul istoric dovedit remâne, că făcĕ-«torul icónei române din Gratz e un ispravnic Iliă, orĭ din Moldova, orĭ «din Romănia, nu se scie.»

Écă nisce profesorĭ românĭ de gimnasiŭ, cum descoperă pe un Ilie *Ispravnicul,* care zugrăvesce icóna pentru... *zugravul* negreşit!...

§ 3.

Litografia ce publicâm maĭ la vale este după o copiă a icóneĭ dela Gratz, copiă pe care fostul ministru austriac d. Jos. Jireček a dăruit-o biblioteceĭ museuluĭ bohem din Praga, unde se şi păstréză.[1]

Inscripţiunea din josul icóneĭ nu o reproduserăm în modul eĭ natural, ci *resturnată,* adecă întórsă dela drépta spre stânga, ér indicaţiunea dateĭ chĭar cu capul în jos, pentru că în astă formă cĭudată ea fu cunoscută maĭ multor învăţaţĭ, carĭ pînă adĭ o socotesc de o enigmă şi cred a vedé într'însa nicĭ maĭ mult, nicĭ maĭ puţin — *mirabile dictu!* — decât urmele unuĭ alfabet slavon rĕmas încă nedescifrat...[2]

Icóna de lemn de stejar, în lungime aprópe 11 tzolurĭ, în lărgime $9^1/_2$ şi grosime $1^1/_2$, represintă în reliev în cincĭ seriĭ scene din viaţa luĭ Crist şi a maĭceĭ Domnuluĭ, maĭ mulţĭ părinţĭ aĭ Bisericeĭ şi câţĭ-va sfinţĭ, ĭar de gĭur împregĭurul icóneĭ 38 figure maĭ micĭ şi busturĭ ale Apostolilor şi Evangeliştilor, Prorocilor, Egumenilor şi altor persóne eclesiastice, tóte acestea avênd d'asupra legende în limba veche slavonă (doă numaĭ sînt românescĭ), carĭ oferă óre-care greutate în citire din causa deselor prescurtărĭ, a nedespărţiriĭ cuvintelor, a subţirimiĭ literelor.

Cată să observăm maĭ înainte de tóte, că lectura acestor inscripţiunĭ, aşa cum a făcut'o Dobrovský, este cu desăvîrşire greşită şi ne arată cât de puţină familiaritate cu epigrafica slavo-eclesiastică din Orient avea pe atuncĭ celebrul autor al opereĭ : *Institutiones linguæ Slavicæ.*

Representaţiunea figurală începe cu :

I. *Intrarea în biserică a maĭceĭ Domnuluĭ,* 5 figure : Maria Fecióra, părinţiĭ eĭ sf. Ioachim şi Anna, Archiereul etc., cu legenda : ВЬ ВЕДЕНІЕ

(¹) Vortrag des Geschäftsleiters in der General-versammlung der Gesellschaft des Museums des Königreiches Böhmen am 20. Mai 1876, Prag, 1876, p. 17.

(²) Aşa, de exemplu, profesorul de literatura bohemă la univers. din Viena, d. Alois Šembera, după comunicaţiunea verbală a amiculuĭ nostru d. C. I. Jireček.

вь цркоv, adică : *intrarea în biserică,*[1] ĭar nu : «**V'vednenie v'cerkov**, *eductio vel dimissio ex templo, Austritt*», «*eşirea* din Biserică», după cum citesce şi traduce Dobrovsky'.

Apoĭ urméză :

II. *Nascerea luĭ Crist*, unde se vede : Maria Fecióra, noul-născut cu radele coróneĭ d'asupra, un înger bine-cuvîntându'l, un alt înger vestind nascerea Mântuitoruluĭ, ceĭ treĭ magĭ etc., peste tot 8 figure, cu inscripţiunea: «ржтвохво» adică, рождьство христово, «*nascerea luĭ Crist*». Dobrovsky' citesce : *Roşchtvochvo!*

III. *Botezul Domnuluĭ*, 5 figure : sf. Ion Botezătorul bine-cuvintéză pe Crist, d'asupra căruia strălucesc radele divine ale coróneĭ; lîngă acesta este un înger şi alte doă persóne, ĭar legenda : кьщieнie гнѣ, adică кръщенiе господнѣ, «*botezul Domnuluĭ*», pe când la Dobrovsky' : *K'sceníernie!*

IV. *Întîmpinarea Domnuluĭ.* Crist înaintea sfântuluĭ şi dreptuluĭ Simeon, Fecióra Maria, Iosif, cu legenda : стретенia гданшаго, adică стретенiе господа нашего, «*întîmpinarea Domnuluĭ nostru.*» Dobrovsky' citesce : *Streteniaga anstschago!!*

V. şi ultima, cu care se finesce prima seriă : *Buna-vestire a Maĭceĭ Domnuluĭ*, 2 figure : Maria Fecióra, cu radele divine d'asupra capuluĭ; arcangelul Gavriil, anunţându'ĭ că va nasce un prunc; inscripţiunea : благовещieнiе, adică благовещенiе, «*Buna-vestire*».

In a doua seriă :

I. *Intrarea Domnuluĭ în Ierusalim*, urmat de apostolĭ, cu legenda : ст\лe флории. Primul cuvînt este slavonescul свата cu articolul plural român *le;* cel d'al doilea: românescul *Floriĭ.* — Dobrovsky' citesce : *Stalefcorin,* fără a înţelege despre ce este vorba.

II. *Restignirea luĭ Isus Christos*, 5 figure şi anume : Mântuitorul pe Cruce; doĭ îngerĭ, unul la drépta şi altul la stânga; maĭ jos : Sfânta Mariă şi Apostolul Ioan, ĭar d'asupra : распѣтие хво, adică распѣтие христово, «*restignirea luĭ Crist*». — La Dobrovsky' : *Rospictnechvo!*

III. *Învierea Domnuluĭ,* 9 figure : Isus eşind din grópă; pĭetrele mormîntuluĭ desfăcute; un înger d'asupra luĭ Crist; maĭ mulţĭ apostolĭ; legenda : вьскьврсенiе хво, adică въскрьсенiе христово, «*învierea luĭ Crist.*» — La Dobrovsky' : «*V'sk'vrsepiechvo*»!

(1) Observâm că'n litografiă s'aŭ strecurat maĭ multe erorĭ la inscripţiunĭ, carĭ nu se află în original; noĭ în explicaţiunile nóstre ne servim cu o fotografiă a icóneĭ în cestiune.

IV. *Înălțarea Domnuluĭ*, 8 figure : Crist în mijlocul apostolilor; Sfântul Spirit d'asupra; inscripțiunea : вьнесоніе гнѣ, adică вѫзнесеніе господнѣ, «*înălțarea Domnuluĭ.*» Dobrovsky' citesce : «V'nesoniegnie» și traduce : «Sendung der H. Geister», adică : *Pogorîrea Sf. Duh*». Nu numaĭ tabloul nu înfățișéză acésta, dar nicĭ cuvîntul slavon вѫзнесеніе, de la verbul вѫзнести, вѫзнесовати, nu are accepțiunea de : *trimitere*, ci de : *elatio, exaltatio.*

V. *Duminica Tomeĭ*, 6 figure : Crist ținênd sus mâna cea dréptă, ĭar pe stânga dând'o apostoluluĭ Toma cel necredincĭos spre a pipăi singur rănile ce'ĭ făcuse pirónele pe cruce. Inscripțiunea e în românesce : дȣминика томі. — La Dobrovsky' : *Luminica Tomi.*

A treĭa seriă începe cu :

I. *Schimbarea la față a Domnuluĭ*, treĭ figure : Crist încongĭurat într'un nour de flacărĭ saŭ aureolă; de o parte Moise, de alta Ilie; inscripțiunea : превѡбреженіа гда нишего, adică превѡбраженіе господа нашего, «Transfigurarea Domnuluĭ nostru». Dobrovsky' citesce : «*Preobreženiaga Antschego*», și întrébă dacă nu cum-va e vorba despre Sf. Ana!

II. *Sf. Treime*, 3 figure : Tatăl, Fiul și Sf. Spirit; Crist ținênd evangeliul deschis în mână; legenda : ста троиц, adică свѧта троица, «*Sf. Treime*». La Dobrovsky' : *Statronis!*

III. *Scoborîrea Sf. Duh*, 9 figure. Tabloul nu arată limbile împărțite ca de foc, ce după Evangeliștĭ aŭ căḑut pe fie-care din Apostolĭ când se aflaŭ toțĭ strînșĭ într'o casă, ci numaĭ ne represintă pe aceștia cum grăiesc în diferite limbĭ. Figura ce se vede încongĭurată d'un arc de lumină pare a fi Sfîntul Spirit personificat. Inscripțiunea sună : сшьтвіестагодха, adică сѫшьствіе свѧтаго доуха, «Scoborîrea Sfântuluĭ Duh». Dobrovsky' citesce : *S'sh' tviestaroncha*, și crede a avé înainte-ĭ vre-o scenă din viața luĭ Aron!..

IV. *Adormirea Maĭceĭ Domnuluĭ*, 10 figure : Fecĭóra Maria, Crist încongĭurat d'aureolă, doĭ îngerĭ, maĭ mulțĭ apostolĭ, cu legenda : ȣпениебць, adică ȣспение богородицы, «*Adormirea Născĕtóreĭ luĭ Dumneḑeŭ*». Dobrovsky' vrea să citéscă : *Lupeinebcu!...*

V. *Nascerea Sf. Marie*, 8 figure : Sf. Ana, Ioachim, Sf. Fecĭóră etc., cu inscripțiunea : ржтьвобць, adică рождьство богородицы, «*nascerea Născĕtóreĭ luĭ Dumneḑeŭ*». La Dobrovsky' : *Rožievobcie.*

În a patra seriă urméză unul după altul :

I. сты киріл алеѯдриа, adică свѧты киріл алеѯандриа, «sf. Kiril din Aexandria».

II. стьι икнатіе ...ьтоно, póte антіохено, în loc de : антіохѣскый, «sf. Ignatie Antiochénul».

III. стьι аѳанасіе вли, adică великь, «sf. Atanasie cel Mare».

IV. стьι іwан младȣ, adică младѣ, «cel têněr». Dobrovsky' citesce : *Malalu* saŭ *Mlalu*.

Aceştĭ patru sfinţĭ sînt în costum de archiepiscopĭ, în posiţiune dréptă şi gravă; ţin fie-care în mâna stângă evangeliul deschis, ĭar cu drépta binecuvintéză.

V. архагелѣ михаилѣ, «Archangelul Mihail», cu sabiă în mâna dréptă şi cu evangeliul (?) în cea stângă.

VI. апль петрȣ павелѣ, «Apostoliĭ Petru şi Pavel», ţinênd sf. Biserică în palme.

VII. стьι василіе вли, «sf. Vasilie cel Mare», în costum metropolitan.

VIII. стьι григоріе бголов, adică богословѣ, «sf. Grigorie Teologul».— Dobrovsky' citesce : *St'i Gru'orieb Golov !*

IX. стьι николае чȣтворе, adică чȣдотворьць, «sf. Nicolae făcĕtorul de minunĭ». La Dobrovsky' : *Ilutvore.*

X. şi în fine, стьι спиридон, «sf. Spiridon», cu evangeliul în mâna dréptă.

A patra seriă *conţine* :

I. стьι ѳеодот, «sf. Teodot», călare, în stânga ţinênd sf. Cruce, ĭar cu drépta frîul caluluĭ.[1]

II. стьι георгіо, «sf. George», călare, împungênd cu suliţa pe bălaurul, a căruĭ códă se vede împleticită în picĭórele caluluĭ. Tot aci sf. George se arată şi pe jos, cu un ĭatagan în mână.

III. *Sfănta Paraschiva,* cu legenda : нреподомнаго параскива, în loc de : «нрѣподобьница параскива, «*Pré-cuviósa Paraschiva*».—La Dobrovsky : *Priepoaomnago» !*

IV. Tot în acelaşĭ cadru se desemnéză sf. Dumitru călare; o figură lungită la pămînt stă sub picĭórele caluluĭ; sfîntul o străpunge cu suliţa; inscripţiunea : стьι о агіо димитріо, adică slavicul свати (sfântul) şi grecescul ὁ ἅγιος Δημήτριος, «*sf. Dumitru.*»

V. стьι ѳеодос, «sf. Teodosie», întocmaĭ ca sf. Teodot. Dobrovsky' citesce greşit : *St'i Theodorios.*

Cele 38 busturĭ din gĭurul icóneĭ sînt în ordinea următóre :

(1) După atitudinea resboĭnică a acestuĭ sfînt, să nu fie óre maĭ curînd sf. *Teodor* ? Acésta cu atât maĭ mult, că icóna a fost făcută pentru *Teodor* Fărcăşanu. — *Red.*

a) Sus dela stânga spre drépta :

евгеніе

сты митрофа(н)

сты елефтеріе

агапе

сты ѳерапон(т); la Dobrovsky' : Terrpon

сты патрікіе » Patyikie

сты диwнисие

сты васіли

сты фока

b) Jos dela stânga spre drépta :

сты прокопіе

— пантелеимон

— мина

— артеміе

— нікита

— сергіе

— трифон

о агіс косм (ὁ ἅγιος), «sf. Cosma».

c) La stânga de sus în jos :

апль мѳеі, «apostolul Mateĭu». Dobrovsky citesce greşit : *Fmothei* saŭ *Timothei.*

— л8ка

— андреи.—La Dobrovsky : Ap. *Iren.*

— вартолом

— филип

— іwан

— марк

— симо

— іӑков

— ѳома

d) La drépta de sus în jos :

прок аарон — La Dobrovsky : *Pronaaron,*

— моисн » *Iron Moisi*

— ава » *Gronava* vel *Gyronava*

— махара » *Ironmachara*

— соломон » *Ircn Solmon*
— ісаіа » » *Isaim*
— гедеѡ(н) » » *Gelco = Gelbo*
— дініил
— іакоб
— авак(ѹм)
— еремі́а

§ 4.

Icóna română dela Gratz cea sculptată în lemn nu este lipsită de órecare valóre artistică. Ea descoperă o mână sigură şi inspirată, pîn' la un punct, de simţul arteĭ religióse. Maniera sa însă fiind cea tradiţională bizantină, silită, încărcată, fără energiă creatóre, icóna înfăţişéză ce-va schematic, aspru. Unele figure aŭ o mărime superióră natureĭ, şi lipsa de simetriă şi de perspectivă este isbitóre. Aşa în tabloul : *Duminica Tomeĭ*, ce nepotrivire între cele doă mânĭ ale luĭ Isus! pe când cea stângă pare pré mică în proporţiune cu corpul, cea dréptă atinge o lungime colosală. Asemenea în : *Botezul Domnuluĭ* nu se póte trece cu vederea disproporţiunea între Isus Christos şi sf. Ion Botezătorul; în *Duminica Floriilor*, nefirescul animal pe care Mântuitorul stă călare; în *Nascerea luĭ Isus şi a sf. Marie* mărimea cea extraordinară a capetelor pruncilor etc. — Artistul dispunênd de puţin loc, sacrifică adesea natura; aşa în *Crucificare*, pentru a desemnă pe ceĭ doĭ îngerĭ de sub braţele Domnuluĭ, e silit a da acestuia o mărime neobicĭnuită, pe când Fecĭóra şi sf. Ioan rĕmân nisce piticĭ în comparaţiune cu dînsul. O fericită excepţiune forméză representaţiunile din a patra şi a cincea seriă; aci dalta e măestréţă, şi maĭ cu sémă ceĭ doĭ sfinţĭ călăreţĭ, George şi Dumitru, aŭ în posturele lor destulă animaţiune; caiĭ sînt expresivĭ; composiţiunea e de un gust modern şi bine executată.

Nimburile, adică ornamentele carĭ în iconografia creştină se pun împrejurul capuluĭ unor persóne divine spre a caracterisa figurele,[1] aŭ în icóna nóstră pretutindenĭ aceĭaşĭ formă : *circulară*, aşeḑată pe cap aprópe vertical şi avênd câmpul disculuĭ de tot radiat. Se scie că forma regulată a nimbuluĭ consistă în doă linie carĭ merg la circonferinţă şi se taiă în centru la unghiul drept, formând patru raḑe, din carĭ cea de jos este ascunsă de cap. Acéstă formă este anume prescrisă în manualul de pictură dela muntele Athos al călugăruluĭ Dionisiŭ din Agrafa : Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς

(1) Didron, *Iconographie Chrétienne* (Historie de Dieu), Paris, 1843, p. 28.

(publicat în franţuzesce de P. Durand cu prefaţa de Didron, şi în nemţesce de Schäfer) pentru figura luĭ Crist,—al căruĭ nimb maĭ trebue încă să conţină cele treĭ litere 'O "Ω Ν carĭ semnéză «cel ce este.» —Dumnedeŭ-Tatăl în iconografia *bizantină are asemenea adesea un nimb* triangular radiat, une-orĭ bis-triangular, pe când zugravul nostru în tabloul *Sf. Treimĭ* îl represintă cu obicĭnuitul nimb radiat ce 'l aŭ sfinţiĭ de a treia şi a patra ordine.[1]

Pentru Crist el face numaĭ în doă casurĭ excepţiune, la *Schimbarea la faţă* şi la *Adormirea Maĭceĭ Domnuluĭ*. Aci Mântuitorul se depinge încongĭurat cu totul într'o *aureolă* eliptică, reservată în iconografia creştină maĭ ales luĭ Dumnedeŭ Tatăl, luĭ Dumnedeŭ Fiul, Sf. Marieĭ şi sufletelor sfinţilor rădicate în cer după mórtea corpuluĭ. Ca un atribut al puteriĭ supreme, ea nu se dă îngerilor şi altor fiinţe inferióre.

Vestmintele persónelor ţin forme şi desemnurĭ antice, împrumutate neapărat dela vechile lucrărĭ bizantine de acest fel.

Dacă acum icóna de faţă, cu tóte defectele arteĭ orientale decădute complet şi reduse la un pur mecanism, putea să deschidă inima şi inteligenţa şi să dea sbor meditaţiuniĭ, numaĭ acela care se va muta cu gândul în mijlocul societăţiĭ române dela începutul véculuĭ trecut, va rĕspunde afirmativ. Inimele de atuncĭ cucernice, înflăcărate de entusiasmul credinţeĭ, nescormonite saŭ orbite de scepticism saŭ de îngânfata sciinţă, ţineaŭ maĭ mult la obiect decât la artă, găsind în fundul sufletuluĭ lor chiar aceea ce noă, celor de astădĭ, nicĭ chiar pânzele unuĭ Rafael nu ne pot însufla...

§ 5.

Ce ţéră anume din cele locuite de Românĭ va fi fost patria interesanteĭ icóne xilografice care ne ocupă?

Cele doă rîndurĭ ale inscripţiuneĭ : «Eŭ Ilie aŭ făcut acéstă sfîntă icónă şi am făcut ispravniculuĭ Tudoraşco Fărcăşanu», ne arată numaĭ că 'n Ţéra Românéscă saŭ Moldova trebue căutat locul de proveninţă al lucrăriĭ artistice, de vreme ce numaĭ aci ne întîmpină în secolul trecut funcţiunea de *Ispravnic*.

Documentele şi alte isvóre contimporane însă dovedesc existinţa familieĭ Fărcăşanu anume în Ţéra Românéscă, şi maĭ veche încă decât sec. XVIII.

Aşa, între aniĭ 1654—72 aflâm pe Radu Stolnicul Fărcăşanu, [2] pe

(1) În iconografia creştină a Românieĭ, nimburile patrate şi triunghiulare nu sînt usitate osebit numaĭ de cel în treĭ colţurĭ, care se dă une-orĭ luĭ Dumnedeŭ Tatăl, la *Pantocrator*.

(2) *Cronica anonimă*, în Magaz. istoric pentru Dacia, IV 343.—*Cronica luĭ Const. Căpitanul*, tot acolo I 314.

Barbu Vistier Fărcăşanu ginere Spătarului Mihaiŭ Cantacuzino,[1] şi un Postelnic Fărcăşanu[2] pe care Radu-vodă Mihnea îl ucide împreună cu Radu Stolnic Fărcăşanu la anul 1658;[3] la anul 1700 : un Constantin Fărcăşanu[4] şi Pârvu Logofĕt Fărcăşanu[5] cu fiiĭ luĭ;[6] la 1705 : Mihaiŭ Căpitan Fărcăşanu;[7] la 1746 : Mateiŭ Fărcăşanu biv vel Şetrar[8]; ĭar la 1775 Bălaşa Fărcăşénca, care dăruesce Episcopieĭ de Rîmnic moşia sa din Zavidenĭ, jud. Vâlcea.[9]

In cercetările nóstre nu puturăm da anume peste Ispravnicul Tudoraşcu Fărcăşanu, dar este destul, credem, a fi dovedit existinţa familieĭ sale în Ţéra-Românéscă, pentru a considera cestiunea ca deslegată. Din împregĭurarea că la 1730—data inscripţiuniĭ după icónă — Oltenia aparţinea după tractatul dela Passarowitz Austrieĭ, s'ar puté admite un punct din România mare ca patriă a interesanteĭ lucrărĭ xilografice dela Gratz, dacă familia Fărcăşenilor n'ar fi anume din districtul Romanaţĭ, ceĭa ce militéză în favórea proveninţeĭ oltene a monumentuluĭ nostru.

Când şi cum icóna rătăci tocmaĭ în Moravia şi de aci în Stiria, nu putem spune cu siguranţă. Este de credut însă, că până a veni în posesiunea luĭ Rzikovsky' ea trecuse prin maĭ multe mânĭ, căcĭ acesta nu sciea nemic despre originea română a obiectuluĭ de artă, pe care încă din 1789 îl dedese luĭ Hanka şi Dobrovsky' pentru a'l studia de aprópe.

Gândind la câte invasiunĭ avu România să sufere în vécurile trecute, când nicĭ chiar mănăstirile cu uriaşele lor zidurĭ nu eraŭ în stare a scăpa monumentele artistice şi literare ale strămoşilor noştri de ghĭara cea lacomă a străinilor de tot soiul, — orĭ-ce mirare încetéză, când archeologul român, în colinda'ĭ iscoditóre, descoperă în fundul Dalmaţieĭ ca în al Rusieĭ, al Stirieĭ ca în al munteluĭ Athos, rĕmăşiţe împrăştiate dintr'o viéţă culturală ce a înflorit odată pe pămîntul românesc, dar despre care strănepoţiĭ, bolnavĭ de imitaţiunea saŭ leneşĭ din indiferinţă, par nicĭ a'şĭ maĭ aduce aminte...

Wien, 10/22 Ianuariŭ 1877. **Gr. G. Tocilescu.**

---

(1) *Dionisiŭ Fotino,* Istoria Dacieĭ, traducţ. Sion, I 126.
(2) Idem, op. cit. I 107.
(3) *Cronica anonimă,* IV 351.—*Fotino,* l. c.
(4) *Condica de veniturĭ şi cheltuelĭ a visterieĭ dela anul 1694—1704,* public. de Archivele Statuluĭ, Bucurescĭ 1873, p. 550.
(5) Idem, p. 553, 715.
(6) Idem. p. 671.— Docum. Mitropol. din Bucurescĭ, leg. No. 165, doc. No. 2, în *Archivele Statuluĭ din Bucurescĭ.*
(7) Docum. Ep. Rîmnic, leg. No. 78 docum. No. 9, la *Arch. Statuluĭ.*
(8) Cartea Obştesceĭ Adunărĭ pentru desrobirea tuturor ţĕranilor din anul 1746, în *Magaz. Istoric,* II, 284.
(9) Docum. Ep. Rîmnic, leg. Nr. 69 *bis,* docum. Nr. 8, la *Arch. Stat.*

POESIA POPORANA

COLINDE INEDITE [1]

I.

COLIND DE FÉTĂ-MARE.

Prin cel cet,
Prin cel nucet,
Ler, Dómne, Ler,
Prin cel verde vişinet
Mi-este-un légăn de mătase,
Ler, Dómne, Ler,
Dar în légăn cine'mĭ şéde?
Şéde Vidra cu ochĭ negri,
Ler, Dómne, Ler,
Şi'mĭ cóse, şi'mĭ chindisesce,
Cu fir d'aur împletesce,
Cu mătase isprăvesce
Cămăşuţă nunuluĭ,
Sanguliă mireluĭ,
Şi'mĭ cântă d'un cântecel :

— «Boiĭ noştri, cerbilor,
«Resfiraţĭ cornițele
«Să 'ntind sanguliele,
«Să resară sórele.»

'Mpărătésa d'audĭa,
De grabă că 'mĭ şi venĭa
Ş'astfel din gură 'ĭ grăĭa :

— «Tacĭ, Vidro, nu maĭ cânta,
«Că nu'ĭ cântec mojicesc,
«Ci'ĭ cântec împărătesc;
«Împăratu'ĭ la vînat,
«Şi e calea luĭ p'aicĭ,
«Şi dacă te-o audi,
«Pe cântec te-o îndrăgi
«Şi pe mine m'o urî».

Ér Vidra cu ochi'şĭ negri,
Aşa dacă 'mĭ audĭa,
Astfel din gură'ĭ grăĭa :

— «Nu cânt de 'mpăratul teŭ,
«Ci cânt pentru dorul meŭ,
«Că's logodită de mică
«Şi adĭ-mâine nunta 'mĭ pică;
«M'or lua din aste curţĭ
«Şi m'or duce peste munţĭ,
«Peste munţĭ
«La alţĭ părinţĭ,
«L'alţĭ părinţĭ, l'alte surorĭ,
«La alte grădinĭ cu florĭ!»

Éră Vidra cu ochĭ negri,
Dînsa fie'mĭ sănătósă,
Cam cu fraţĭ, cam cu părinţĭ
Şi cu noĭ toţĭ d'a 'mpreună!

II.

COLIND DE FLĂCĂŬ.

În séra de Sîn-Vasile,
Oĭ-Ler-oĭ d'aĭ Ler-oĭ Dómnele,
Toţĭ boerĭ la curte'mĭ vine,
Numaĭ Mancĭu nu'mĭ venĭa;
La treĭ dile când sosĭa,
Marĭ boerĭ îl întreba :

— «Ce'ţĭ e calul asudat
«Şi şoĭmeiĭ feşteliţĭ,
«Ogăreiĭ ciopărtiţĭ
«Şi dulăiĭ năduşiţĭ ?
«Mi-aĭ gonit,
«Orĭ mi-aĭ fugit?

— «N'am fugit,
«Ci mi-am gonit
«Ciuta lină
«Făr' de splină
«Din malul Solotruluĭ
«Pînă'n matca Oltuluĭ;
«Ş'am făcut
«Cum am putut,
«De 'nainte i-am eşit,
«Genuchiat-o-am
«Şi'njunghiat-o-am,
«Înjunghiat-o-am
«Şi tăiat-o-am,
«Dat-am carnea
«La şoĭmeĭ,
«Ósele
«La ogăreĭ,
«Sângele
«Pe la dulăĭ,
»Pielea 'n tîrg la tăbăcarĭ,

(¹) Vedĭ *Columna* pe 1876, p. 555—559.

«Córnele la peptănarĭ,
«Să'mĭ fac japiŭ bun pe cal
«Şi sgarde pe la ogarĭ !»

Însă unul maĭ bătrîn,
Care sta
Şi'l asculta,
Ast-fel din gură'mĭ grăia :
— «Voĭ toţĭ, marĭ boierĭ, tăceţĭ;
«Voĭ pe el să nu'l credeţĭ,
«C'are-o Grécă
«Ibovnică,
«Şi calea'ĭ de noĕ ḑile,
«El mi-o face în treĭ ḑile,
«În treĭ ḑile, pe treĭ caĭ.
«Ia cătaţi'l în căciulă,
«De'ĭ găsiţĭ a luĭ cunună
«Strălucind ca sfânta lună;
«Să'l cătaţĭ în posunar,
«In posunar şi 'n peptar,
«De'ĭ găsiţĭ odórele
«Strălucind ca sórele;
«Ia cătaţi'l în basmà,
«De'ĭ găsiţĭ inelele
«Strălucind ca stelele».

La mulţĭ anĭ cu sănătate,
Că'ĭ maĭ bună decât tóte,
Şi cu bine 'n aste case
Să trăim toţĭ d'a 'mpreună!

III.

COLIND DE FERÉSTRA

Astă séră'ĭ séra mare,
Florile dalbe,
Séra mare-a luĭ Crăciun,
Când s'a născut Domnul bun,
Florile dalbe!
Noĭ umblâm
Şi colindâm,
Florile dalbe!
P'astă nópte 'ntunecósă,
Pe potecă-alunecósă,
Nimerirăm l'astă casă,
L'astă casă, l'ast Domn bun,
L'ast Domn bun jupân (cutare).
El de veste cum a prins,
Inainte ne-a eşit
Cu clondirul plin
Cu vin,
Cu clondirul d'a stânga,
Cu paharul d'a drépta,
Din clondir numesce-ne,
Din gură grăiesce-ne :

«Voĭ, patru colindătorĭ,
Vĕ alegeţĭ doĭ
Din voĭ,
Doĭ din voĭ maĭ tinereĭ,
Şi sărind în cea grădină,
Rupeţĭ fir
De calomfir
Ş'o steblă de busuioc;
Treceţĭ
Mergeţĭ
La fântînă,
La fântîna luĭ Iordan :
Muiaţĭ fir
De calomfir
Şi steble de busuioc;
Ş'apoĭ mergeţĭ colindând,
Doĭ pe urmă botezând,
Stropiţĭ casă,
Stropiţĭ masă,
Stropiţĭ feţĭ
De coconĭ creţĭ :
Coconĭ creţĭ s'or pomeni,
Maĭ frumos ne-or dărui
Cu arginţĭ
Dela părinţĭ;
Stropiţĭ feţĭ
De fete marĭ:
Fete marĭ s'or pomeni,
Maĭ frumos ne-or dărui
Cu măhrămĭ grele de fir;
Stropiţĭ feţĭ
De ceĭ bătrînĭ,
Bătrîniĭ s'or pomeni,
Maĭ frumos ne or darui
C'un colac de grâŭ curat,
Pe colac védra de vin,
Fie galbenul deplin,
C'aşa 'ĭ legea din bătrînĭ,
Din bătrînĭ, din ómenĭ bunĭ.»

Bună-vremea dumneavóstră,
Bună-vremea 'n ceste case,
La mulţĭ anĭ cu sănĕtate!

Din colecţiunea luĭ
G. D. Teodorescu.

CATEDRELE
DE
PEDAGOGIA, FILOLOGIA COMPARATIVĂ ŞI ARCHEOLOGIA LA FACULTATEA DE LITERE DIN BUCURESCÏ

DESBATERILE DIN ADUNAREA DEPUTAŢILOR ÎN ŞEDINŢA DELA 20 IANUARIŬ 1877 *

Se citesce articlul din budgetul instrucţiuniï publice, privitor la catedrele Facultăţiï de Litere : pedagogia, filologia comparată şi archeologia.

D. **M. Burilénu.** Domnilor, sînt şi eŭ dintre aceï carï aŭ trecut prin o Facultate, carï cunosc ce se predă în diferitele Facultăţï ale altor ţerï, şi nu sciŭ ca unde-va să se predea asemenï cursurï în Facultăţile de Litere; cu atât maï puţin dară, nu înţeleg ca ele să se înfiinţeze la noï, maï ales în starea financiară deplorabilă în care sîntem. Maï întâiŭ observ, că aceste catedre sînt din noŭ înfiinţate; al doilea, sînt înfiinţate la Facultatea din Bucuresci, dar lipsesc şi vor lipsi la Facultatea din Iaşï. Dacă aceste cursurï sînt atât de folositóre, atât de neapărat trebuincióse pentru completarea Facultăţilor nóstre de Litere, şi dacă actualiï profesorï aï Facultăţilor nu pot compleni şi aceste catedre, atuncï de ce să se înfiinţeze numaï în Bucurescï, ér nu şi la Iaşï? Eŭ însă cred că, de óră-ce financele nóstre sînt departe de a fi în stare prosperă, de óră ce nicï un incident nu a survenit care să fi făcut a prospera financele nóstre şi unica sorginte de avuţiă a ţereï nóstre — agricultura, socotesc că noï nu sîntem de nimic ţinuţï a înfiinţa funcţiunï noue, cheltuelï noue; din contra, după tóte probabilităţile, financele în anul viitor aŭ să fie şi maï în rea stare, împlinirile aŭ să se facă şi cu maï multă greutate, de óră ce agricultura este căt se póte de deteriorată; cum voiţï prin urmare Dv., ca în asemenea posiţiune noï să maï creâm catedre, să maï facem noue cheltuelï? Póte că aceste catedre să fie folositóre, dar ţéra e năbuşită de lipsă, financele ruinate. *(Sgomot)* Am audit că maï mulţï DD. profesorï de Facultate aŭ cerut cuvîntul; aş dori ca aceï DD. să nu se preocupe numaï de ideï materialiste, de lefurile D-lor saŭ ale colegilor D-lor, ci să aïbă în vedere şi interesele generale ale ţereï...

D. **V. A. Urechiă.** Fiindcă sînt profesor la Facultatea de Litere, nu am luat o dată cuvîntul la discuţiunea asupra acesteï Facultăţï pînă astăḑï.

D. **M. Burilénu.** Întrerumperea D-lor Urechia póte să demonstre abţinerea D-sale dela acéstă discuţiune, dară D-sa ar trebui să sciă, că a fost aci un alt profesor de Facultate care a susţinut sporirea lefilor, şi mie'mï pare că, în loc de a se face acésta, ar fi trebuit să se dea tocmaï de aceï DD. profesorï maï multă dovadă de abnegaţiune şi de patriotism. Ar trebui ca aceï DD. profesorï, carï sînt în posiţiune de a judeca starea ţereï, să facă act de patriotism şi să predea cursurile D-lor un-an-doï gratis, pînă când ţéra s'ar îndrepta în financele sale. *(Sgomot)* Da, Domnilor; şi eŭ ḑic să se plătéscă serviciele, dar să se îndeplinéscă şi datoriele. Doresc să fie maï multă îngrijire în îndeplinirea datorielor, maï mult patriotism, şi să nu se aïbă în vedere numaï léfa, după cum s'a făcut de către un D. profesor de Facultate. Dacă se simte necesitate de a se înfiinţa aceste catedre la Facultatea de Litere din Bucurescï, apoï atuncï trebuï ca acéstă necesitate să fie recunoscută şi pentru Facultatea din Iaşï; dară avênd în vedere enormul deficit de care sîntem ameninţaţï, să ne gândim şi la interesele ţereï şi să maï amânâm aceste cheltuelï pînă când vom ajunge într'o stare financiară maï bună, căcï atuncï vom acorda bucuros acéstă sumă. Sînt şi eŭ de părere că trebuï să înzestrâm Facultăţile nóstre cu tóte catedrele necesare, dar să le înzestrâm prin o mĕsură dréptă; precum de asemenea sînt de părere, ca baniï ce cheltuim cu instrucţiunea publică să 'ï

(*) *Monitorul Oficial* din 29 ianuariŭ, nr. 22; *Românul, Telegraful* şi *Unirea Democratică* dela 21 ianuariŭ.

dâm, érăşĭ cu o mĕsură dréptă, şi pentru scólele din sate, ca şi pentru acele de prin oraşe. Nu uĭtaţĭ, Domnilor, un lucru : şi proprietariĭ, şi arendaşiĭ, şi ţĕraniĭ se svîrcolesc în greutăţile ce li se impun de către agenţiĭ însărcinaţĭ cu adunarea impositelor; se tórnă pînă şi cenuşă, şi chiar apă ferbinte pe capul ómenilor, pînă ca să plătéscă impositele! *(Sgomot, protestărĭ.)* De aceĭa dic, că trebuĭ să maĭ amânaţĭ înfiinţarea acestor catedre pînă ce ne vom vedé financele ameliorate, şi maĭ cu sémă pînă ce vom vedé catalogul scolarilor carĭ frecuentéză acéstă Facultate. *(Sgomot)* Când ţéra dă pe fie-care an câte 40 saŭ 50,000 leĭ profesorilor, şi apoĭ plătim şi vr'o 7 saŭ 8 studenţĭ ca să mérgă a asculta aceste cursurĭ, ar trebui ca cel puţin aceştiĭa să urmeze regulat; dar pe cât m'am informat, acéstă Facultate rĕmâne spre finele anuluĭ numaĭ cu un elev sau doĭ, şi Dv. voiţĭ să maĭ sporiţĭ catedrele! Domnilor, eŭ nu combat sciinţa, dar îmĭ fac datoria d'a spune un adevĕr. Dacă Adunarea crede că ţéra nóstră se află în prosperitate şi că financele eĭ merg bine, nu are decât să dea banĭ cu mânile pline chĭar la acele Facultăţĭ carĭ nu aŭ decât doĭ studenţĭ; eŭ însă cred că n'aş puté să justific asemenea risipe înaintea alegĕtorilor meĭ, nicĭ chĭar când financele ar fi prospere, şi cu atât maĭ puţin în starea deplorabilă în care ele se găsesc astădĭ.

D. G. Kitzu, ministru al instrucţiuniĭ publice. Domnilor, este adevărat că prin proiectul de budget, presentat de noĭ şi elaborat în unire cu comisiunea D-v. budgetară, am recunoscut ca necesară înfiinţarea acestor catedre : una de psicologiă, pedagogiă şi estetică, alta de filologia comparată şi a treia de archeologiă şi anticităţĭ. Am recunoscut acéstă necesitate, după ce am luat avisul ómenilor competinţĭ. Am plecat dela ideia că ceĭa-ce avem să facem în Bucurescĭ, trebuĭ să facem şi la Iaşĭ; dacă m'am mărginit însă d'o cam-dată de a vĕ propune acest adaos numaĭ pentru Bucurescĭ, a fost atât din punctul de vedere al lipseĭ de mijlóce, cât şi pentru consideraţiunea că Facultatea din Bucurescĭ trebuĭ s'o transformâm maĭ mult într'un fel de scólă normală, care să ne dea profesorĭ de gimnasie şi licee.—Domnilor, pînă acum un tînăr care a urmat numaĭ liceul putea să devină profesor de liceŭ conform cu legea. Eŭ am credut că un tînăr care aspiră la profesorat ar trebui să sciă maĭ mult decât ceĭa-ce a învăţat în liceŭ, căcĭ precum nu este bine ca acela care a învăţat numaĭ 4 clase primare să devină profesor la cele 4 clase primare, ci trebuĭ să fi terminat cel puţin 4 clase gimnasiale, tot asemenea şi un profesor de liceŭ trebuĭ să fi trecut Facultatea de Sciinţe saŭ de Litere. În Facultatea de Litere am găsit golul acesta : catedra de archeologiă, de filologia comparată şi de pedagogiă. Cum óre póte un tînăr să se pretindă format pentru cariera profesorală, când nu are cea maĭ mică noţiune de didactică, de pedagogiă ? În tóte ţerile din lume, în timpiĭ modernĭ, acésta a ajuns a fi o sciinţă a-parte, care se ocupă cu cercetarea mijlócelor celor maĭ bune pentru propagarea instrucţiuniĭ; şi dacă astădĭ instrucţiunea a ajuns unde este, mare parte o datoresce metodeĭ. În privinţa archeologieĭ, vĕ întreb : ce póte fi maĭ necesar, nu numaĭ din punctul de vedere al cultureĭ, al sciinţeĭ, dar şi al sentimentelor naţionale, decât cunoscinţa istorieĭ monumentelor patrieĭ nóstre? Şi ce póte a influenţa maĭ mult asupra moravurilor şi civilisaţiuniĭ unuĭ popor decât de a scóte din monumentele naţionale, carĭ pe jumătate sînt acoperite cu pămînt, ideia de morală, de estetică, de gust? Eŭ nu cunosc o Facultate de Litere în Europa, unde să nu figureze asemenĭ catedre. În fine, filologia comparată sciţĭ ce progrese a făcut? A ajuns să deslege enigmele, carĭ se considerau ca cele maĭ insolubile, şi astădĭ prin ea onor. D. Hasdeŭ, — care sînt dator a spune că este o adevărată ilustraţiune a ţereĭ nóstre şi care e cunoscut ca astfel şi peste fruntariile ţereĭ, — limpedesce problemele cele maĭ interesante ale istorieĭ nóstre: cine aŭ fost Dacĭĭ, de exemplu, şi altele. Tóte acestea sînt cercetărĭ, carĭ aruncă lumină nu numaĭ asupra limbilor, dar şi asupra istorieĭ. De aceĭa, Domnilor, m'am credut dator să înfiinţez aceste catedre; dar aţĭ vedut cum le-am renumerat! cu

diurnă de 300 francĭ pe lună, ér nu cu léfa de 6000 saŭ 8000 francĭ, ca la alte catedre. Găsiţĭ D-v. că şi atâta e mult? Eŭ cred că este pré-puţin, şi nu pentru aceste micĭ diurne aceĭ DD. profesorĭ vor veni să facă cursurile lor. Aceste cursurĭ, Domnilor, se şi fac deja gratis. D. Hasdeŭ, ilustrul profesore, de treĭ anĭ face gratis cursul de filologiă şi are un auditoriŭ fórte numeros : nu sînt numaĭ studenţĭ, dar şi bărbaţĭ de Stat carĭ l'ascultă. Eŭ unul am simţit tot-d'a-una o viuă mulţumire, când am asistat la cursul d-luĭ Hasdeŭ. — Crede óre D. Burilénu, că tocmaĭ acéstă mică sumă ar da şi mai rĕŭ pe brîncĭ financele ţereĭ şi ar îngenuchĭa şi maĭ reŭ pe contribuabilĭ? Bine-voiţĭ, Domnilor, a vĕ aduce a minte, că s'a discutat deja în tesă generală acéstă cestiune încă dela discuţiunea generală a budgetelor, şi toţĭ deputaţiĭ, deşi cunosc starea miserabilă a financelor, cu toţiĭ s'aŭ unit a recunósce că instrucţiunea publică trebuĭ susţinută, că nu trebuĭ să tăiâm nemic aci, din contra s'a maĭ adaos ce-va. Acésta nu ruinéză financele. In zădar vine D. Burilénu şi caută un argument de convicţiune pentru onor. Cameră în tabelul tragic, sinistru, sumbru, ce face despre modul de împlinire a contribuţiunilor. Eŭ protestez contra unor asemenea exageraţiunĭ şi aş sfida pe D. Burilénu să'mĭ arate, care este cetăţénul ce a fost opărit cu apă ferbinte...?

D. Burilénu. Celor avuţĭ se face păsuire, dar ceĭ săracĭ sînt expuşĭ la siluirile cele maĭ neomenóse.

D. G. Kitzu, ministru al instrucţiuniĭ publice. Arătaţi-ne un singur cas de opărire, şi vom face dreptate. Păsuirĭ se fac, pentru că vedem că cetăţeniĭ românĭ aŭ avut nesce anĭ nenorociţĭ acum în urmă şi le aŭ secat tóte mijlócele. Prin urmare, nu cu asemenea tabele va reuşi D. Burilénu să facă a se respinge propunerea nóstră.—Domnilor deputaţĭ, eŭ cred că cu aceste micĭ summe vom puté completa Facultatea de Litere din Bucurescĭ într'un mod aşa, încât să ne asigure desvoltarea de adevărată literatură, de sciinţa acelor verităţĭ istorice, morale şi filosofice, atât de necesare orĭ-căruĭ popor. Eŭ vĕ declar intima şi nemărginita mea părere de rĕŭ, când aş vedé că onor. Cameră refusă nesce asemenea îmbunătăţirĭ, carĭ aŭ să producă cele maĭ frumóse resultate pentru viitorul patrieĭ nóstre. *(Aplause).*

Vocĭ. Inchiderea discuţiuniĭ!

D. A. Sihlénu. Şi ca deputat, şi ca membru din comisiunea budgetară, vĕ rog să lăsaţĭ continuarea discuţiuniĭ. Dacă uniĭ din onor. deputaţĭ sînt luminaţĭ, noĭ din comisiune, a căreĭ lucrare se critică, maĭ avem trebuinţă să se luminâm, ca să seim dacă trebue să maĭ susţinem lucrarea nóstră. Prin urmare, am dori să audim şi părerea D-luĭ Urechiă, care, într'una din şedinţele trecute, ne-a spus că este sufletul sciinţeĭ; am dori să 'l ascultâm, pentru ca noĭ, ceĭ ignoranţĭ, să putem vedé clar în acéstă cestiune. Vĕ rog dar să nu închideţĭ discuţiunea.

Vocĭ. Nu, nu!

D. V. A. Urechiă. Domnilor, nu ca om cu pretenţiune de competinţă rădic cuvîntul, dar ca cine va care, fiind în scólă, simte datoria să dică cuvîntul seŭ când se vorbesce de scóle. Am tăcut când, sub ameninţarea deficituluĭ din budget, aţĭ venit să puneţĭ în discuţiune desfiinţarea legilor. Gradaţiunea este un *drept* câştigat; l'aţĭ desfiinţat, şi eŭ am tăcut. Dar aci nu este vorba de dreptul meŭ. D. Sihleanu avea drept să fie mirat, când audi că ceruĭ cuvîntul. In adevĕr, am esitat chĭar de a reveni în acéstă onor. Adunare, după ce vĕduĭ la începutul desbaterilor pe articole, că un amendament ce am avut onóre să propun în favórea materialuluĭ scólelor primare, fără de care scóla nu póte existe, când am vĕdut, dic, că un amendament atât de însemnat n'a găsit nicĭ patru deputaţĭ carĭ să'l sprijine. Ast-fel am credut că era o perdere de timp să maĭ propun şi alte amendamente. De acéïa nicĭ n'am maĭ dat pe la Cameră de vre o doă dile...

D. A. Sihleanu. Ne aţĭ făcut materie (?) şi pe urmă aţĭ cerut pólele luĭ Arvinte.

D. V. A. Urechiă. Nu pricep întreruperea. Dacă astă-dĭ am credut să fac alt-

mintrelea, să iaŭ cuvîntul, am făcut'o îndemnat de D. Sihleanu. Îĭ mulţumesc de laude, dar nu şi pentru că, cu o memoriă atât de slabă, îmĭ pune pe buze vorbe ce nu întră în deprinderile mele a le rosti. Las pe alţiĭ să'şĭ laude marfa singurĭ. Ce argumente se aduc contra catedrelor? Vorbe marĭ!... Apoĭ cu vorbe marĭ tot-d'a-una veţĭ avé dreptate D-vóstră : stórcem ţéra! stórcem baniĭ dela popor! sărmanul popor! Să nu se ḑică asemenea vorbe declamatorie aproposito de scólă şi biserică, căcĭ biserica şi scóla îşĭ aŭ fondurile lor, nu vě cerem decât ceea-ce este al lor. Cu vorbe marĭ, negreşit că putem, Domnule Burilene, căpěta aplaudele tribunelor; nu însă şi aplaudele viitoruluĭ... După cele spuse de onor. ministru al cultelor, puţine maĭ am de adaos. De ce vi se pare straniŭ, că vi se cere acest adaos de catedre, când este cu scopul completăriĭ uneĭa din Facultătile nóstre de Litere, pentru ca să o punem în stare de a pregăti pe profesoriĭ de gimnasie şi licee? Şi apoĭ când e vorba de Facultăţĭ, eŭ nu věd decât doă modurĭ de organisare : metoda germană şi acea francesă; dacă onor. comisiune budgetară a recunoscut că este timpul să nu ne maĭ mulţumim cu direcţiunea pură clasică a Facultăţilor francese, dacă ea, în unire cu D. ministru, a simţit nevoia să completeze Facultatea nóstră de Litere din Bucurescĭ în direcţiunea organisăriĭ germane, eŭ nu pot decât a aduce comisiuniĭ şi D-luĭ ministru respectósele mele mulţumirĭ. Eĭ, Domnilor! ceea-ce face comisiunea, este abia un pas. Nu treĭ catedre, ci ḑecimĭ de catedre vor maĭ avé loc în Facultatea de Litere şi de Sciinţe. 'Mĭ veţĭ permite să vě enumer catedrele ce sînt în facultatea filosofică dela Lipsca şi dela Berlin, pe lîngă cele ordinare aflătóre la asemenea Facultăţĭ : paleografia, antropologia, geografia botanică, pharmacognosia, climatologia medicală, explicaţiunea instrumentelor de optică, economia politică, statistica, financele, istoria pictureĭ, istoria musiceĭ dramatice, armonia şi composiţiunea musicală, stenografia...

D. G. Mârzescu. Şi fotografia!

D. V. A. Urechiă. Şi fotografia ar trebui să fie, căcĭ studenţiĭ ar face portretele deputaţilor întrerupětorĭ *(Mare ilaritate)*. Pentru acest început al completăriĭ Facultăţeĭ de Litere, repet, fac omagiele mele...

O voce. Catedre la Bucurescĭ, nu şi la Iaşĭ?

D. V. Urechiă. Dór nu voiŭ fi eŭ acel care să combat pe cele dela Iaşĭ! totuşĭ nu fac un casus belli, dacă nu se póte completa imediat şi Facultatea de Litere din Iaşĭ. Sperâm că acésta va fi negreşit pentru anul viitor. Acum, Domnilor, s'a vorbit mult şi cŭ puţină iubire de Facultatea nóstră. Aş avé aerul d'a pleda *pro domo* de aş atinge acéstă parte a desbateriĭ. Resultatele ce Facultăţile nóstre aŭ dat : junĭ excelenţĭ profesorĭ din gimnasie şi licee, respund în locul nostru la denigrărĭ. Dar s'a ḑis ceva, care este un aděvěr, că nu sînt mulţĭ scolarĭ la Facultăţile de Sciinţe şi de Litere. Să nu vě miraţĭ de acésta, căcĭ, după ceea-ce vede tinerimea aḑĭ, nu are decât să nu se încurageze de a veni la Facultatea de Litere şi de Sciinţe. In aděvěr, D-v. aproposito de budgetul scólelor nu aţĭ făcut, decât a turna venin în cupa acelor bătrînĭ carĭ maĭ staŭ încă, din dragostea scóleĭ, la Facultăţĭ. Iată acolo, zăresc pe bătrînul decan al Facultăţiĭ de Litere, care nu cred să pré fie voios veḑênd sentimentele uneĭ Camere liberale faţă cu Universitatea Română, ce are un rol mare nu numaĭ între Românĭ, dară şi în *orientul creştin...*

D. Preşedinte. Vě rog, Domnule Urechiă, să nu credeţĭ că numaĭ D-vóstră iubiţĭ scóla, căcĭ şi colegiĭ D-vóstre o iubesc cel puţin tot atât cât o iubiţĭ D-vóstră.

D. V. A. Urechiă. Domnule preşedinte, nu vě aud vorbele, dar de mě proboziţĭ căcĭ am zărit pe decanul Facultăţiĭ de Litere, este că pururea mě uĭt cu respect la aceĭ pe carĭ îĭ stimez, precum cu respect caut tot-d'a una către D-ta. Se ḑice că Facultăţile de Litere şi de Sciinţe sînt puţin populate. Vě pot proba cu documente oficiale, că acum doĭ anĭ în Francia nu eraŭ înscrişĭ la Facultatea de Litere ca scolarĭ regulaţĭ, decât 54 studenţĭ, 54 studenţĭ pentru Francia! Da, cursurile Sorboneĭ

sînt populate, însă cu amatorï, cu bărbaţï carï aŭ óre-care amóre să înveţe carte, şi adesea cu ómeniï carï iarna aŭ trebuinţă să se încăldéscă, şi încă cu studenţiï de pe la Medicină şi cu studenţiï dela Facultatea de Drept, carï sînt obligaţï să facă doă cursurï de litere. Ce a făcut Francia, când a vědut că nu o să maï aibă în curînd de unde să pótă recruta profesorï pentru licee şi gimnasie? A fost nevoită să creeze nu treï-patru burse ca D-vóstre, ci scolï speciale: *Scóla normală, L'école des Hautes études* etc., populate cu internï, ómenï în vîrstă, cărora li se asigură existenţa şi cariera, pentru ca ast-fel să pótă avé ţéra de unde să'şï procure personalul didactic; alt-fel ar fi trebuit să apeleze la străinï pentru ca să aibă profesorï de gimnasie şi licee. Când ast-fel este în Francia, nu maï faceţï acusaţiune Facultăţilor nóstre că n'aŭ scolarï mulţï... Asiguraţï celor ce le urméză existenţa şi cariera, şi vor fi mulţï ca la Drept şi Medicină, cariere maï lucrative...

D. G. Kitzu, ministru al instrucţiuniï publice. Adï la Facultatea de Litere sînt 36 studenţï.

D. V. A. Urechiă. Eŭ nu voesc să pun punctul pe *i* aşa mult. Nu 36, dar 2 de ar fi, eŭ voiŭ cere să protegeţï Facultăţile, scutul nostru în faţa Universităţiï din Cernăuţï. Conclusiunea mea este dar, că cele treï catedre, ce se propun a se înfiinţa, sînt indispensabile spre a completa Facultatea de Litere, căreia 'ï se va da direcţiunea utilitară, practică, de *scóla normală unde să putem forma profesorï* pentru licee şi gimnasie. Cu atât maï mult sînt în favórea creăreï acestor catedre, cu cât chïar în casul când la finele anuluï scolar ele nu ar avé decât un singur scolar, cum s'a pretins, totuşï titulariï lor aŭ probat ce pot. Iată D. Odobescu a publicat în anul acesta primul volum al cursuluï seŭ de archeologiă. Vě temeţï că nu va avé mulţï scolarï? Dar iată un volum care'ï va asigura, ca scolarï, mulţï lectorï. Refusa-veţï de a plăti 3,000 francï pentru acéstă catedră? Acéstă sumă nu este de ajuns să acopere nicï măcar cheltuelile de tipar...

Vocï. Nu facem catedre pentru persóne.

D. V. A. Urechiă. De ce nu? Sciţï că doă din aceste catedre aŭ fost ocupate de D. Hasdeŭ şi D. Odobescu. Nu vě voiŭ maï vorbi eŭ de dreptul ce aŭ la catedrele create bărbaţï ca D. Odobescu, Hăsdeŭ, Maiorescu... *(întreruperï).* Să nu se dică că se crează posturï în vederea persónelor. Sînt tocmaï pentru acéstă sistemă, singura propriă a da bune resultate. Când se va propune legea de concurs pentru învăţămîntul superior, voiŭ susţine opiniunea că cel maï bun concurs este la Facultăţï acela care consistă din operele realisate, din reputaţiunea dobîndită, éră nu din un examen, care de maï multe orï se trece de ceï maï mediocri machinalmente, graţiă memorieï, înaintea unuï juriŭ. Aşa dar vě rog să priimiţï înfiinţarea acestor catedre, ca un început al completăriï Facultăţiï nóstre din Bucurescï, pentru ca să avem de unde să luăm pe profesoriï de gimnasie şi licee.

Vocï. Inchiderea discuţiuniï!

Se pune la vot şi nu se primesce.

D. G. Mârzescu. Domnilor, erï am cerut dela Adunare să bine-voiască să menţină statu-quo în învăţămîntul superior. Onor. Adunare nu a voit să ţină compt de acésta, şi prin voturile sale a atins chïar drepturile câştigate. Să credeţï că nu fac procesul acesteï majorităţï; dar când este vorba să se completeze studiul superior, atuncï aş dori, de vreme ce avem doă Facultăţï de Litere, să fie completate amîndoă. Apoï dacă nu veţï bine-voi a completa ambele Facultăţï, 'mï veţï da voe a spune, cumcă nu věd atuncï nicï necesitatea de a crea aceste catedre aicï în Bucurescï...

D. P. Grădişteanu. Dar póte că nu vor avé profesorï; doï Hâsdeï nu sînt în Ţéra Românéscă.

D. G. Mârzescu. Eŭ sînt unul din aceï carï admir talentul şi cunoscinţele întinse ale d-luï Hăsdeŭ...

O voce. Dar póte să móră...

D. G. Kitzu, ministru al instrucţiunii publice. Să profităm de el pe cât trăesce.

D. G. Mârzescu. Domnilor, dacă este vorba să creăm catedre după scara materielor care o vedem publicată într'o carte, apoĭ atuncĭ nu avem decât să luăm o sciinţă óre-care tratată de un autor eminent, să deschidem cartea la urmă, să vedem scara materieĭ şi din câte paragrafe, din câte capitole este compusă acea carte sciinţifică, să facem atâtea catedre, maĭ cu sémă că există şi principiul mare de economiă politică : *La division du travail*. Prin urmare, avem să facem atâtea catedre pe câte capitole se găsesc într'o publicare saŭ o carte sciinţifică. Mĕ găsiam, Domnilor, ministru al instrucţiuniĭ publice, când s'a fost propus noua catedră de pedagogiă, şi am cerut supresiunea eĭ. Şi iată ce am dis : ce este pedagogia ? este o parte din filosofiă, şi prin urmare profesorul de filosofiă va face şi pedagogia... (*Sgomot*).

D. G. Kitzu, ministru al instrucţiunii publice. Istoria filosofieĭ abia se póte face în treĭ anĭ (*Sgomot*).

D. G. Mârzescu. Pentru Dumnedeŭ, nu ne maĭ putem înţelege, dacă la fie-care părere, care este contrariă păreriĭ D-v., se face sgomot şi întreruptiunĭ... Observaţĭ, Domlnior: la Facultatea de Litere din Iaşĭ, pe lîngă catedra de filosofiă este şi istoria filosofieĭ, pe când la Facultatea de Litere de aicĭ din Bucurescĭ nu este catedra de filosofiă, este numaĭ istoria filosofieĭ şi etica. La Facultatea de Litere de aci nu este catedra de filosofiă, la acea Facultate chĭar pe care onor. D. ministru a dis că voesce a o înzestra, a o organisa maĭ bine decât cea din Iaşĭ, sub cuvînt că acéstă Facultate are să pregătéscă viitoriĭ profesorĭ pentru licee.

D. G. Kitzu, ministru al instrucţiunii publice. Este istoria filosofieĭ şi etica.

D. G. Mârzescu. Este tot una?

D. ministru al instrucţiunii publice. Nu este tot una.

D. G. Mârzescu. La Iaşĭ este.

D. ministru al instrucţiunii publice. Logica şi didactica se predaŭ în clasa a 8-a liceală.

D. G. Mârzescu. Dar, Domnule ministru, şi psicologia se învaţă în licee. Filosofia se începe cu psicologia, cu cunoscinţele sufletuluĭ omuluĭ, şi apoĭ vin cele-l'alte cunoscinţe. Domnilor, vĕ mărturisesc că nu maĭ înţeleg cestiunea economică care s'a avut în vedere la elaborarea acestuĭ budget, căcĭ vĕd că se înfiinţéză o catedră de psicologiă, pedagogiă şi estetică, şi maĭ sus este catedra de istoria filosofieĭ şi etica, adică partea filosofieĭ care tratéză despre morală, şi estetica care tratéză despre frumos. Acestea sînt părţĭ ale filosofieĭ, dar pentru sciinţa filosofieĭ în generalitatea eĭ nu există catedră... Dar, dacă este vorba de a organisa Facultatea de Litere pentru ca să pregătiţĭ profesorĭ de licee, daţĭ maĭ bine filosofia decât filologia comparată, căcĭ maĭ multă trebuinţă aŭ profesoriĭ de licee de filosofiă decât de filologiă saŭ de archeologiă. Domnilor, eŭ sînt unul din aceĭ carĭ admiră pe d. Hasdeŭ, sciŭ câte sacrificie a făcut, precum şi pe d. Odobescu; sciŭ cât sînt de devotaţĭ sciinţeĭ; dar daţĭ adevĕratele cuvinte pentru ce puneţĭ aceste catedre aci, căcĭ nu puteţĭ pune numaĭ pentru cuvîntul care diceţĭ, că voiţĭ să faceţĭ din Facultatea de Litere o scólă normală pentru profesoriĭ de licee, căcĭ atuncĭ vĕ dic : daţi-le acele sciinţe de carĭ aŭ într'adevĕr trebuinţă ca profesorĭ de licee (*Intreruperĭ*). Domnilor, eŭ am învĕţat Dreptul...

D. V. A. Urechiă. S'a schimbat contra (*Ilaritate*).

D. G. Mârzescu. Domnilor, când începe cine-va să învețe Dreptul, vine profesorul şi dice, că eleviĭ aŭ trebuinţă maĭ întâiu de sciinţele psicologieĭ, archeologieĭ, a medicineĭ legale, a istorieĭ, economieĭ politice, statisticeĭ etc., etc., ca sciinţe auxiliare, aşa încât dacă ar sta elevul să înveţe acele cunoscinţe auxiliare, ar trebui să lase la o parte sciinţa Dreptuluĭ, pentru că nu ar avé când să înveţe acele cuno-

scințe auxiliare, fiind-că ele nu se daŭ în licee tóte; apoĭ dacă este așa, pentru Dumnedeŭ să nu căutăm să aruncăm numaĭ pulbere în ochĭ sub cuvinte marĭ: să creăm catedre! Domnilor, din doă lucrurĭ unul; erĭ m'a minunat și d. Buescu și d. Pilat și toțĭ aceĭa carĭ aŭ votat amendamentul d-luĭ Maniŭ, dicênd: cum se póte să fie treĭ profesorĭ la Bucurescĭ de dreptul civil și numaĭ unul la Iașĭ? ce fel o să învețe studențiĭ la Iașĭ numaĭ cu un profesor, când la Bucurescĭ abia treĭ se opintesc la acéstă sciință? S'a maĭ dis: cum aci în Bucurescĭ sînt douĭ profesorĭ de dreptul roman, când în Iașĭ este numaĭ unul? Vedețĭ pré bine că douĭ se opintesc în Bucurescĭ ca să facă ceĭa ce face numaĭ unul la Iașĭ... *(Ilaritate)*

D. **G. Cantili.** Acolo avețĭ douĭ profesorĭ pe carĭ nu'ĭ avem noĭ aci.

D. **G. Mârzescu.** Care?

D. **G. Cantili.** Pentru medicina legală și dreptul ginților.

D. **Președinte.** Nu d-ta veĭ pismui pe ceĭ avuțĭ în sciință.

D. **G. Cantili.** Nu pismuesc, dar rectific o eróre.

D. **G. Mârzescu.** Domnilor, fiind-că Facultatea de Drept din Bucurescĭ este organisată posteriormente Facultățiĭ de Drept din Iașĭ, și fiind că s'a inființat și o Facultate de Medicină aci, póte că studențiĭ de aci, voind să'șĭ completeze cunoscințele lor, se duc la Facultatea de Medicină și urméză acolo acest curs.

O voce. In realitate nu se duce nicĭ unul.

D. **G. Cantili.** Dar pentru dreptul ginților unde se duce? Explică și acésta.

D. **G. Mârzescu.** Am explicat erĭ acésta, că atât D-ta ca profesore de drept penal, cât și profesorele de drept constituțional, puteți completa acéstă lacună. Și fiind-că este vorba de organisare, atuncĭ facețĭ ceva complet, éră nu umilițĭ o Facultate. Și nu vedețĭ D-vóstră, că umilițĭ fórte mult pe studențiĭ Facultățiĭ din Iașĭ, pentru că tot-d'a-una are să se dică că studențiĭ carĭ es din Facultatea de Litere din Iașĭ nu aŭ cunoscințe perfecte ca aceĭ din Bucurescĭ. *(Intreruperĭ)*. In budgetul ministeriuluĭ de culte și instrucțiune publică tot-d'a-una s'aŭ urmat cele maĭ marĭ neregularitățĭ, și scițĭ din ce pricină? Din pricină că tot-d'a-una discuțiunea acestuĭ budget a fost paralisată prin aceste cuvinte marĭ și pompóse: *instrucțiunea poporuluĭ!* Și când se dicea *instrucțiunea poporuluĭ*, deputațiĭ se magnetisaŭ și votaŭ așa cum trecea prin mintea unuĭ ministru, orĭ a directoruluĭ de minister, care, cele maĭ multe orĭ, inspira, ca să nu dic conducea pe ministru. Dacă vețĭ lua acest budget al ministeriuluĭ instrucțiuniĭ publice și 'l vețĭ compara cu aceea ce era acest budget acum 5, 6, 7, 8 anĭ în urmă, vețĭ vedé că este o mare deosebire și că sînt mulțime de paragrafe de carĭ nu vĕ dațĭ socotélă și nu puteți să vĕ dațĭ socotélă, pentru-că ar trebui să intrațĭ în tóte amănuntele, lucrare pe care onor. Cameră nu póte să o facă. Apoĭ nicĭ comisiunea budgetară nu a putut să intre în tóte amănuntele *(Intreruperĭ)*...

O voce. D-ta, om competinte, de ce n'aĭ participat la lucrarea comisiuniĭ budgetare?

D. **G. Mârzescu.** V'am declarat că n'am voit să particip la acéstă lucrare, v'am spus acésta și cu ocasiunea discuțiuniĭ generale a acestuĭ budget...

Vocĭ. Rĕŭ aĭ făcut.

D. **G. Mârzescu.** N'am voit să particip la lucrarea comisiuniĭ budgetare, pentru că eram o notă discordantă, precum sînt și în acéstă onor. Cameră de câte orĭ iaŭ cuvîntul, și n'am voit să stric armonia. Ast-fel, eŭ vĕ mărturisesc, că dacă e vorba să organisațĭ, să completațĭ Facultatea de Litere pe un piciór cum sînt aceste Facultățĭ în tóte statele civilisate, atuncea n'am nimic de dis contra astor catedre. Din contra, cer, pentru ca să vĕ arăt că sînt pentru instrucțiunea poporuluĭ, ca tótă scara de catedre, citită de D. Urechiă, să fie trecută în budget. Dar să nu credețĭ, Domnilor, că tóte acele catedre, înșirate de D. Urechiă, există în vr'o Facultate... Să încetăm dar cu innovările în materiă de instrucțiune. D. ministru de in-

strucţiunea publică are o îndatorire fórte mare, acea de a veni cu o lege asupra instrucţiuniĭ publice; atuncĭ vom organisa cum se cuvine învăţămîntul superior; pînă atuncea însă, să respectăm statul-quo. Profesoriĭ carĭ îşĭ fac datoria lor în consciinţă, buniórăprofesorul de literatura elenă şi acel de limba latină ce o face în comparaţiune cu acea română, vor face şi un curs de filologiă; profesorul de istoria critică şi universală va face şi un curs de archeologiă şi anticităţĭ. Eĭ, Domnilor! profesoriĭ carĭ îşĭ fac datoria în consciinţă, văd lacunele şi le completéză singurĭ pe cât se póte *(Aprobărĭ)*. Acum, în ceea-ce privesce împlinirea datorielor profesorilor, acesta este un alt punct, pe care 'l vom avé în vedere cu ocasiunea legiĭ organice. Vedeţĭ, Domnilor, că eŭ astă-dĭ vorbesc numaĭ în cestiune de principiŭ. Să mănţinem dar statul-quo, să nu adăogim nimica pentru moment, rĕmănînd ca la noua organisare a instrucţiuniĭ publice să completâm scólele naţiuneĭ, începênd dela cele maĭ de jos pînă la cele maĭ înalte, adăogând catedrele cele maĭ necesare şi maĭ utile. Termin decĭ, dicênd că dacă completaţĭ astă-dĭ Facultatea de Litere din Bucurescĭ, atuncĭ cer să completaţĭ întocma şi pe aceea din Iaşĭ...

D. **G. Kitzu, ministru al instrucţiuniĭ publice.** Domnilor, D. Mârzescu, a vorbit despre confecţionarea budgetuluĭ ministeriului de instrucţiunea publică şi a avut aerul a'mĭ face o imputare asupra moduluĭ seŭ de preparaţiune. Sînt dator dar să daŭ óre-carĭ explicărĭ, atât D-luĭ Mârzescu cât şi onor. Camere. Domnilor, nu sciŭ cum s'a lucrat în alţĭ timpĭ budgetul instrucţiuniĭ publice, şi nicĭ cum s'a lucrat când a fost D. Mârzescu ministru. Eŭ am credut că'mĭ fac datoria în consciinţă, când am luat pe directorul ministeriuluĭ, pe şeful comptabilităţiĭ şi pe şeful statisticeĭ din minister, şi ĭ-am dus în sînul consiliuluĭ permanent de instrucţiune, unde cu toţĭ împreună am lucrat articol cu articol acest budget în şése dile şi câte-va nopţĭ. După ce l'am lucrat aşa, l'am presintat comisiuniĭ budgetare, din care face parte onor. D. Mârzescu, însă care din nenorocire n'a venit în sînul comisiuniĭ decât de doă-treĭ orĭ, şi atuncĭ numaĭ câte 5, 6 minute. Cu comisiunea budgetară am lucrat 15 dile d'a-rîndul, dela 10 ore diminéţa pînă la 12 şi pînă la unu. Ast-fel, Domnilor, am lucrat acest budget. Acum, dacă nu este redactat după stilul D-luĭ Mârzescu, saŭ dacă diferă de alte budgete, acésta e o cestiune care remâne la apreciarea D-v. Eŭ am ţinut să vĕ spun, cum am lucrat eŭ budgetul ministeriuluĭ meŭ.

D. **Preşedinte.** D. Misail are cuvîntul.

Vocĭ Închiderea discuţiuniĭ!

D. **G. Misail.** Domnule preşedinte, vorbesc fórte rar în acéstă Cameră, şi promit că póte nu voiŭ maĭ vorbi în acéstă sesiune, vĕdênd displăcerea ce causez unora, când cer cuvîntul şi eŭ. Dacă acum vĕ rog cu atâta insistenţă să'mĭ daţĭ cuvîntul, o fac împins de frica mare ce am ca aceste treĭ catedre să nu cadă, după cum vĕd fisiognomia Cameręĭ. Rog dar pe onor. biuroŭ, precum şi pe D-vóstre, Domnilor deputaţĭ, să bine-voiţĭ a fi indulgenţĭ cu mine în acéstă ocasiune şi a mĕ lăsa să vorbesc pentru înfiinţarea acestor catedre, şi în special a acelor de archeologiă şi de filologia comparată...

Vocĭ. Vorbiţĭ, vorbiţĭ!

D. **G. Misail.** Mĕ voiŭ pune, Domnilor, cu ocasiunea acesteĭ discuţiunĭ, de mare importanţă pentru cultura nóstră naţională, dintr'un punct de vedere maĭ înalt. Maĭ întâiŭ felicit pe onor. comisiune budgetară şi pe d. ministru de culte şi instrucţiune pentru înfiinţarea a câtor-trele catedrelor aceste, şi cu deosebire pentru aceea de filologia comparată, de archeologiă şi anticităţĭ. Domnule preşedinte şi Domnilor deputaţĭ, pentru mine un budget nu e numaĭ un tabloŭ oficial şi detaliat al veniturilor şi cheltuelilor unuĭ Stat, nu e numaĭ o dare de sémă biurocratică basată pe cifre, ce o face guvernul naţiuniĭ din an în an. Sciŭ definiţiunea ce'ĭ daŭ economiştiĭ, între carĭ I. B. Say, că budgetul este efectul a doă circumstanţe carĭ aŭ constrîns pe guverne de a dresa aceste State : sporirea impositelor şi necesitatea de a le supune

în numele naționalității D-v., în numele viitoruluï acesteï țerï, să votațï sumele înscrise pentru catedrele filologică și archeologică, căcï sîntem în pericol a vedé streinătatea schimbându'șï buna ideiă ce avea despre latinitatea și trecutul nostru. În adevăr, pe când noï ne ocupâm aci cu facerea economiilor chiar și acolo unde nu trebue, în streinătate se lucréză pentru a ne representa ca pe un popor bastard; limba și naționalitatea nóstră sînt arătate ca slavice saŭ germane de origine. A cuï datoriă, dacă nu a nóstră, este, ca representanțï adevĕrațï aï Românilor, să facem tot posibilul pentru a paralisa acele tendințe din afară, acele calomniï carï sînt îndreptate în contra limbeï și naționalitățiï nóstre? *(Aplause)*. Numaï sciința, numaï istoria ne vor da aceste resultate. Să nu maï comitem și noï aceleașï greșelï, pe carï le-aŭ comis străbuniï noștri, când aŭ lăsat neutilisațï saŭ când aŭ isgonit dintre dinșiï ómenï marï și de sânge românesc, ca Petru Movilă, fiul luï Simion vodă Movilă, ostén vestit între vitejï sub Hotin, apoï metropolit Kievuluï neuitat în analele Rusieï, primul întemeietor al uneï academie în Rusia; ca monachul Paul Berindeĭu, autorul celuï de 'ntâiŭ dicționar slavon; ca spătarul Nicolae Milescu Cărnul, rar politic și poliglot, solul țaruluï Alexie Michailovicï în China, preceptorul luï Petru cel Mare—nemuritoruluï regenerator și luminător al Rusieï; ca Dimitrie Cantemir, favoritul și amicul luï Petru cel Mare, consiliarul seŭ, primul președinte al academieï rusescï; ca Antioch Cantemir, fiul celuï-l'alt, întâiul poet al timpuluï seŭ, despre care în genere s'a dis că este primul întemeietor al poesieï rusescï, Boileau al Norduluï; ca Herescu, bărbat meritat în istoria luminăriï rusescï, și ca autor, și ca primul decan al universitățiï; ca Balaban, A. I. Sturza, chiar Hasdeŭ bătrînul, care móre în pustiile Noueï-Rusie, pentru că Moldova, patria sa, n'a sciut saŭ n'a putut a'l utilisa...! Să fim maï prevĕdĕtorï, maï galantomï, maï patriotï, când Provedința ne trămite genie și somitățï ca B. P. Hasdeŭ, ca Odobescu. *(Aplause prelungite)*.

Se dă citire următoruluï amendament:

«Propun ca catedra de psicologiă, pedagogiă și estetică, ca una ce nu este încă ocupată de un titular, să se suprime din budgetul anuluï curent.

N. Nicorescu»

D. **N. Nicorescu.** Domnilor, din treï catedre dela acéstă Facultate doă sînt ocupate și acestea pot fi mănținute; însă a treia catedră, care este de psicologiă, pedagogiă și estetică, nefiind ocupată, eŭ propun să se suprime în mod provisoriŭ numaï pentru anul acesta.

— Se pune la vot închiderea discuțiuniï și se primesce.

Amendamentul D-luï Nicorescu nefiind susținut se înlătură din discuțiune.

Se pune la vot amendamentul D-luï M. Burilénu în coprinderea următóre și se respinge:

«Propunem suprimarea catedrelor dela catedra de psicologiă etc. pînă la catedra de archeologiă și anticitățï, carï n'aŭ existat în budgete pînă acum.

M. Burileanu, Colibășanu, G. Radovicï, T. Boiu, Guran.»

— Se pune la vot catedra de pedagogiă, psicologiă și estetică cu diurnă de 3600 leï și se priimesce.

— Se pune la vot catedra de filologia comparată și se priimesce. *(Aplause)*.

— Se pune la vot catedra de archeologiă și de anticitățï și se priimesce. *(Aplause)*.

OPERELE

D-LUI

B. PETRICEICU-HASDEU

1. **Viéța și scrierile luĭ Luca Stroicĭ**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
2. **Filosofia portretuluĭ luĭ Țepeș**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
3. **Analise literare externe: Wolf, Raicevich, Eutropius, Palauzow, etc.**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
4. **Micuța**; o nuvelă satirică; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
5. **Ión vodă cel cumplit**; cu un portret și 10 gravure; Bucurescĭ, 1865, în 8, pagine 246. — Puține exemplare maĭ sînt de vîndare la autor. Prețul 6 francĭ.
6. **Schylock, Gobseck și Moise**; studiŭ literar; Bucurescĭ, 1866, în 8.
7. **Talmud**; studiŭ filosofic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
8. **Industria națională față cu principiul concurențeĭ**; studiŭ politico-economic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
9. **Răzvan-vodă**, dramă istorică în 5 acte în versurĭ; Bucurescĭ, 1869, în 8. Edițiunea III.
10. **Istoria toleranțeĭ religióse în România: protestanțĭ, catolicĭ, mahometanĭ, lipovenĭ și judanĭ**; edițiunea 2, Bucurescĭ, 1865, în 8. — Prețul 2 francĭ; pe hârtiă velină — 3 francĭ.
11. **Satirul**, diar umoristic; Bucurescĭ, 1866, în-fol. *Epuisé.*
12. **Archiva istorică a Românieĭ**; Bucurescĭ, 1865—1867, în 4, 3 tomurĭ marĭ. — De vîndare la Socek. — Deposit la Archiva Statuluĭ.
13. **Poesiĭ**, Bucurescĭ, 1873, în 8.
14. **Istoria critică a Românilor**; tomul 1-ŭ, a 2-a edițiune. Tomul II sub pressă. In-4 mare în 2 colóne fără linie. Prețul tomuluĭ I—24 francĭ. — Deposit la autor.
15. **Principie de filologia comparativă.** Curs ținut la Facultatea de litere din Bucurescĭ. Aŭ eșit numaĭ patru lecțiunĭ, pag. 108. — 4 francĭ. Pe chărtiă velină 6 francĭ. — La autor.
16. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice I. Ghiuj.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.
17. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice II. Ghiob.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.
18. **Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia. — Cum s'aŭ introdus slavismele în limba română? — Notiță linguistică.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 2 francĭ.

COLUMNA LUI TRAIAN

PREŢUL ABONAMENTULUĬ.

Pentru România : 20 leĭ noĭ. Pentru străinĕtate : 30 leĭ noĭ séŭ 15 florinĭ.

Abonamentul se face numaĭ pe an.

La redacţiunea *Revisteĭ* se póte găsi o colecţiune completă pe aniĭ 1870—74 coprindĕnd scrierĭ originale de D-niĭ V. Alexandri, A. Odobescu, A. Papadopol-Calimah, Dr. Davila, Dr. Z. Petrescu, Dr. V. Vlădescu, Gr. G. Tocilescu, V. Maniŭ, C. Esarcu, G. Misail etc.

Colecţiunea pe fie-care 30 leĭ noĭ.

Redacţiunea şi Administraţiunea se află în Bucurescĭ, Strada Romană No. 17.

A eşit de sub presă opera d-luĭ B. P. Hasdeŭ :

ISTORIA CRITICA

A

ROMANILOR

Tom I, ediţiunea II, *revĕḑută şi fórte adausă.*

Patru-ḑecĭ cóle de tipar în 4 mare cu cicero fără linie.

PREŢIUL 24 LEĬ NOI

Deposit la autor, Strada Romană No. 17.

Nr. 2 FEBRUARIU 1877 Nr. 2

COLUMNA LUI TRAIAN

REVISTĂ MENSUALĂ
PENTRU ISTORIA, LINGUISTICA ŞI PSICOLOGIA POPORANĂ,

SUB DIRECŢIUNEA
D-LUI B. P. HASDEU,

CU COLABORATIUNEA

D-lor : A. I. Odobescu, Dim. A. Sturdza, A. Papadopol-Calimah, Dr. Gr. G. Tocilescu, Dr. C. Esarcu, profesor G. L. Frollo, Dr. Barbu Constantinescu, G. D. Teodorescu, Dr. A. Xenopol, M. Gaster, P. Ispirescu, P. Georgescu etc.

ANUL VIII.

SUMAR:

1. G. L. Frollo : Consideraţiunĭ generale asupra literaturelor neo-latine.
2. G. D. Teodorescu: Căte-va proverbe române în comparaţiune cu cele greco-latine.
3. .B P. Hasdeŭ : Istoria archeologieĭ de A. I. Odobescu. Critică.
4. D. A. Sturdza : O încercare de ortografiă latino-română raţionată de Domniţa Ilinca nepóta luĭ Mihaĭu Vitézul. Comunicaţiune cu fac-simile.
5. B. P. Hasdeŭ : Alexandri—linguist. I. Românul *Vergură.*— Albanesul *vareză.*
6. P. Georgescu : Cronica luĭ Cesariŭ Daponte, tradusă din grecesce.
7. Congresul Orientaliştilor la Florenţa. Notiţă.

Veḑĭ pagina din dos.

BUCURESCI
NOUA TIPOGRAFIA A LABORATORILOR ROMANI
19. STRADA ACADEMIEI 19.

COLUMNA LUI TRAIAN

FEBRUARIU 1877

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANA.

CONSIDERATIUNI

ASUPRA

ISTORIEI LITERATUREI NEOLATINE

IN GENERE

FINE*

10. Fuchs dice :

«Limbile romanice sînt şi în maĭ multe privinţe exterióre continua-«ţiunea cea maĭ firéscă a limbeĭ latine. Ele forméză ca o punte, care mij-«locesce trecerea din anticitatea romană la cele-l'alte limbĭ de astădĭ, «fiind-că, precum se ţin cu un picĭor pe tărîmul immediat al trecutuluĭ, «aşa se ţin cu cel-l'alt pe culmea civilisaţiuniĭ presente : conduşĭ de «dînsele, noĭ pătrundem mult maĭ ĭute şi cu o claritate mult maĭ mare «sensul anticităţiĭ, decăt fără dînsele. Într'adevĕr, uniĭ socotesc adesea «că limba latină ar fi ce-va cu totul abstract de lumea cea de faţă, «n'ar maĭ avé nimic comun cu limbile actuale, ar fi supusă la nisce legĭ «cu totul diverse : atăt de mare este puterea exercitată chĭar astădĭ a-«supra spiritelor de amintirea dominaţiuniĭ romane ! Însă aceste ideĭ «fantastice se risipesc îndată ce ne lăsăm a fi reconduşĭ înapoĭ în istoriă «prin mijlocul limbilor neolatine; atuncĭ dispare abisul, ce ne-am deprins «a vedé între evul-mediŭ şi evul-antic, şi transiţiunea ni se arată cu totul «graduală şi imperceptibilă. Tot aşa precum unele moravurĭ, solemnităţĭ,

(*) Vedĭ *Columna* pe 1876, p. 538—47

«obiceĭurĭ şi superstiţiunĭ s'aŭ mănţinut din anticitate pînă astădĭ învălite «numaĭ cu o scórţă de creştinism, asemenea se va găsi că limbile roma«nice, fie în totalitatea alcătuiriĭ lor, fie în vorbe, constructe şi frase iso«late, staŭ mult maĭ aprópe de limba latină decăt se crede de obşte. Acéstă «mare conformitate cu latina face că limbile romanice sînt fórte apte a «o înlocui ca representante ale cultureĭ generale şi a constitui ast-fel o «transiţiune spre limbile ce se depărtéză maĭ mult de dînsa, precum sînt «bună-óră cele germanice, tot aşa precum înseşĭ naţiunile neolatine con«stituesc o transiţiune între Romaniĭ anticĭ şi Germanĭ, fiind-că între «limba latină şi limbile romanice nu există acea oposiţiune ce póte «fi între lucrurĭ vechĭ şi noue. Decĭ ele se pot considera ca limbĭ «noue numaĭ întru cât s'aŭ ivit maĭ târdiŭ în istoriă şi desvoltarea lor «literară este maĭ recentă ; în realitate însă ele aŭ sorgintea lor într'o «epocă tot aşa de vechiă ca orĭ-ce alt limbagiŭ».[1]

Idea fundamentală a cărţiĭ căreia aparţine pasagiul de maĭ sus este că limbile romanice, împotriva opiniuniĭ atât de respândite în alte timpurĭ, nu se pot considera de loc ca o corumpere, ci ca un progres firesc al limbeĭ latine, efectuat printr'o putere intrinsecă şi aţintit la o maĭ mare simplitate, lămurire, inteligibilitate şi elasticitate a expresiuniĭ, precum şi la o maĭ deplină potrivire a acesteĭa cu desvoltarea cugetăriĭ. Autorul găsesce că acest resultat s'a şi obţinut şi că detrimentele încercate de limba latină prin transformarea eĭ aŭ fost compensate, ba chĭar întrecute, prin nisce noue avantagiurĭ. Nicĭ limba mumă, nicĭ cele-l'alte limbĭ străine n'ar puté, după Fuchs, să susţină o comparaţiune victoriósă «cu limba italiană «în ceea ce privesce dulcéţa şi plinătatea tonuluĭ, cu francesa în ceea ce «privesce versatilitatea şi perspicuitatea, cu spaniola în ceea ce privesce «majestatea şi nobila eleganţă» (p. 106).

11. Asemenea şi noĭ, fără însă a subscrie incondiţionat la tóte aceste ideĭ, am puté adăoga că literatura neolatină, dacă în unele respecte a rĕmas inferióră literatureĭ clasice, totuşĭ a sciut în alte respecte să'ĭ stea d'o potrivă şi chĭar s'o întrécă; în orĭ-ce cas, ea are în favórea sa ceĭ puţin superioritatea conceptuluĭ de civilisaţiune ce a fost formulat printr'însa. Istoria fie-căruĭa din popórele romanice constitua un măreţ episod al istorieĭ universale, ér totalitatea acestor episode forméză o epopeiă înaintea căreĭa Grecia şi Roma antică, desbrăcate de tóte împrumuturile fabuleĭ

(1) *Die rom. Spr.* p. 105—106.

şi de tot prestigiul distanţeĭ, cată să se micşoreze fórte mult în ochiĭ privitoruluĭ. Egemonia morală a pontificatuluĭ în evul-mediŭ, cruciatele, liga lombardă, republicele italiane, luptele Spaniolilor în contra Maurilor şi ale Francesilor în contra Englesilor, capul de Buna-Speranţă ocolit şi America descoperită, secolul Medicilor şi al luĭ Ludovic XIV, misiunile creştine în extremul Orient, propăşirea şi vulgarisarea sciinţeĭ, formarea statuluĭ unitar în sens modern şi vicisitudinile marĭ şi înfricoşate ale revoluţiuniĭ francese, iar în fruntea acestor întîmplărĭ nisce figure uriaşe ca Ildebrand şi Inocentiŭ III, Iuliŭ II şi Leon X, Ioana d' Arc şi Rosa dela Viterbo, Francisc Xaver şi Vincenţiŭ de Paula, Cid şi Bayard, Hunyad şi Stefan din Moldavia, Padilla şi Masaniello, Macchiavelli şi Richelieu, Dante şi Michelangelo, Toma d' Aquino şi Descartes, Leonard da-Vinci şi Galileo, Vasco de-Gama şi Columb, Enric IV şi Napoleon I: iată fenomenele între carĭ se formă geniul ginţiĭ neolatine, étă operele şi individualităţile generate saŭ inspirate de dînsul.

12. Dar causa capitală a superiorităţiĭ ce distinge civilisaţiunea neolatină faţă cu cea precedentă, este că civilisaţiunea neolatină a fost chiar dela început incarnaţiunea cea maĭ immediată şi organul cel maĭ activ al creştinismuluĭ. Orĭ-cât de mare ar fi meritul ce-şĭ atribue germanismul de a fi regenerat societăţile nóstre decrepite, străcurând în vinele lor un singe próspăt şi sănătos, totuşĭ nu se póte tăgădui că, dacă Vuotan saŭ Odin era să preşédă la o asemenea regenerare, dacă monarchia militară suprima orĭ-ce rĕmăşiţă a democraţielor antice înlăturând municipiele, dacă ierarchia feudală şi legislaţiunea eĭ înlocuiaŭ pe *Corpus juris,* dacă în fine netunşiĭ copiĭ aĭ pădurii negre, carĭ aveaŭ căruţe drept locuinţă, pieile de fiéră drept veşmînt şi căpăţina duşmanuluĭ drept cupă, ar fi isbutit să strămute moravurile lor în ţerile învinşilor, nicĭ aceştia, nicĭ învingĕtoriĭ nu s'ar fi pré folosit de acea mare revoluţiune pe care o numim transmigrarea popórelor, ci lumea întrégă ar fi fost cufundată într'un abis de barbariă, din care nu pré avea posibilitate de a eşi. Din contra, Biserica, care şi prin naţionalitatea apostolilor seĭ, şi prin distribuţiunea teritorială a ierarchieĭ, şi prin limba ce şĭ-o însuşise, şi în fine prin nenumĕrate particularităţĭ ale cultuluĭ împrumutate din instituţiunile precedente, se identifica în firea eĭ exterióră cu Romanitatea însăşĭ, creştinând pe Goţĭ, pe Longobarḑĭ, pe Francĭ, pe Nordmanĭ, pe Burgunḑĭ, pe Alanĭ şi pe Vandalĭ, nu numaĭ că scăpă vechia lume civilisată dintr'o peire maĭ mare, ci încă

iĭ procură un fel de maternitate spirituală asupra acestor naţiunĭ, înlesnindu'ĭ mijlócele de a şi-le asimila, saŭ încaĭ de a le disciplina, de a le îmblânḑi şi de a le reţiné în orbita cultureĭ proprie. Ca să ajungă pînă acolo, Romanitatea avea trebuinţă de o crescere şi de o epitropiă îndelungată din partea Creştinismuluĭ : acţiunea acestuĭa urmâ dară în doă direcţiunĭ diverse, adică prin adoptarea, purificarea şi conservarea civilisaţiuniĭ greco-latine, şi prin deschiderea unor isvóre de viéţă încă necunoscute.

Alegerea Romeĭ antice spre a fi cea d'întâiŭ cucerire a noueĭ credinţe, pe când Orientul însuşĭ, unde acésta se ivise, respinge şi astăḑĭ cu îndărătnicià învăţăturele eĭ, este dovada cea maĭ pipăită a conformităţiĭ geniuluĭ latin cu geniul acesteĭ instituţiunĭ, scoborîte la timp pentru a renoi faţa pămîntuluĭ. O asemenea conformitate fu observată chîar la început de uniĭ părinţĭ aĭ Bisericeĭ, de ex. Eusebiŭ şi Clement. Ilustrul filosof turines V. Gioberti găsesce fundamentul eĭ în unele ideĭ religióse, metafisice şi politice ale Dorienilor, carĭ, deşi infectate de emanatismul iranic şi atlantic, totuşĭ aŭ lăsat a scăpăra óre-care scînteiă din adevĕrurile primitive. Şi fiind-că geniul doric predomni în sapienţa elenică dela Pitagora pîn' la Plotin, strălucind maĭ vîrtos în doctrinele platonicilor, aşa se născu la ceĭ d'întâĭu filosofĭ creştinĭ o predilecţiune caracteristică în favórea platonismuluĭ, şi un fel de solidaritate mutuală se stabili între cele maĭ ilustre scolĭ apusene şi între academia grecéscă. Orĭ-şi-cum ar fi şi orĭ-ce să scornéscă ingratitudinea contimpuranilor, atâta e sigur, că Biserica creştină n'a respins din civilisaţiunea antică decât elementele cele viţióse saŭ parasitice, şi că la supravenirea acelor invasiunĭ cumplite, carĭ făcură pe ómenĭ a se crede ajunşĭ la sfîrşitul lumiĭ, Creştinismul, fiă în interesul instituţiunilor proprie, fiă din firésca luĭ pornire spre facere de bine, a devenit unicul păzitor şi cultivator al sciinţelor şi al artelor părăginite, începênd dela agricultură şi terminând cu artele frumóse, carĭ ajunseseră a nu maĭ fi de lipsă decât pentru trebuinţele cultuluĭ religios. Pe timpul Longobarḑilor şi Francilor numaĭ clericiĭ şi ucenciĭ clericilor eraŭ în stare de a scrie şi de a citi : eĭ aŭ fost carĭ în bibliotecele monastirilor aŭ păstrat şi prescris cu o muncă nespusă maĭ tóte monumentele clasicităţiĭ ce posedem, eĭ carĭ aŭ mănţinut usul limbeĭ latine şi aŭ rechiămat în onóre regulele uĭtate ale gramaticeĭ. Ast-fel se întîmplâ că modelurile antice, preşeḑênd la desvoltarea ulterióră a litera-

turelor romanice, aŭ putut să le însufle lor acel gust al clasicităţiĭ care le este caracteristic, şi că, afară de acésta, însăşĭ limba latină îşĭ avu în tótă Europa o literatură postumă, ilustrată de maĭ mulţĭ scriitorĭ eminenţĭ, ca abatele Valfrid, Ioan de Salisbury, Abelard, Gualter-Mapes, Petrarca, Boccaccio, Poliziano, Sannazzaro, Pontanus, Hemmerlin, Reuchlin, Erasm, Vida, Buchanam, Balde, Lotichius, Scaliger, Groţiŭ şi cardinalul de Polignac.

13. Acéstă manieră de a se îmbrăca cu spoliele păgânătăţiĭ nu era din partea Creştinismuluĭ nicĭ *usurpaţiune*, nicĭ plagiat, ci *maĭ bine o revendicare* parţială ce i se cuvenia pe deplin întru cât representa acel ideal suprem al adevĕruluĭ şi al frumosuluĭ, din care purceseseră chiar dela început tóte creaţiunile omenescĭ. Dar misiunea luĭ civilisătóre nu putea să se mărginéscă numaĭ la o asemenea revendicare; căcĭ, restaurând noţiunea Divinităţiĭ, dând pe faţă adevĕrata posiţiune a omuluĭ în univers şi declarând raporturile ordinuluĭ natural şi visibil către cel supranatural şi invisibil, el aşeḍa tot edificiul ontologic, moral şi estetic pe nisce base noue, împlinia tóte lacunele civilisaţiunilor precedente şi pregătia înlăturarea tuturor antinomielor consacrate prin erorĭ seculare; de aceea iĭ trebuia şi luĭ un mod ideal propriŭ de manifestaţiune extrinsecă, pe care în realitate nu întârḍiă de a şi'l procura în tóte sensurile, şi maĭ cu sémă în privinţa arteĭ. Arta creştină propriŭ ḍisă se născu sub inspiraţiunea unor situaţiunĭ şi a unor tipurĭ nepresimţite de arta antică : poesia inefabilă a Sânteĭ Scripture a fost pentru dînsa primul exemplar; miturile şi legendele nordice, amestecate cu rĕmăşiţele literatureĭ preistorice a suduluĭ, precum şi cu tradiţiunile orientale aduse prin importaţiune cu prilejul cruciatelor şi al frecăriĭ cu Arabiĭ, constituiră fondul emanaţiunilor ulterióre.

14. Din coalescenţa acestor elemente eşiră epopeia şi lirica cavaleréscă, doă genurĭ de poesiă carĭ, după numele naţiunilor ce le-aŭ produs, constituesc ceea ce se ḍice *romantica* evuluĭ mediŭ. Epopeia cavaleréscă se mişcă în doă ciclurĭ principale : legenda luĭ Carol cel Mare şi legenda celtică a regeluĭ Artus; în amîndoă se înfăţişéză eroismul şi aventurele resbelatoruluĭ creştin, care în numele luĭ Dumneḍeŭ şi al dameĭ sale străbate lumea, ocrotind inocenţa, cruţând slăbiciunea, pedepsind viţiul, curăţând pămîntul de monstri şi vĕrsându-şĭ sângele pentru triumful cruciĭ în contra semi-luneĭ. Lirica cavaleréscă completéză concepţiunea epică

prin cultul femeiĭ, ridicând pe acésta la o înălţime ideală, preconisată în tipul ceresc al sânteĭ Fecióre şi în exemplele martirologiuluĭ, în armonia sub acest raport cu amintirile popórelor germane, carĭ, după cum ne spune şi Tacit, găsiaŭ în femeiă ceva sfînt şi providenţial, *inesse etiam foeminis sanctum aliquid et providum putant*, de unde aŭ venit curţile de amor, turnierele şi întrecerile poetice, carĭ atâta aŭ contribuit a îndulci moravurile acelor secolĭ fieroşĭ. Deosebit de aceste doă genurĭ literare, se maĭ arată încă un al treilea, genul teatral, ale căruĭ producţiunĭ, numite în Italia *vangeli* saŭ *commedie spirituali*, în Francia *mystères* şi în Spania *autos* (acte), se înfăţişaŭ la început, fiă ca adause liturgice, fiă ca spectacole edificante, chiar în interiorul sfintelor lăcaşurĭ, şi fuseseră orînduite din partea Bisericeĭ nu numaĭ spre a captiva sensurile în favórea credinţeĭ, ci încă maĭ mult spre a depărta mulţimea de teatrul profan, care în secoliĭ IV, V şi VI ajunsese a fi scóla celor maĭ scârbóse abominaţiunĭ.[1] Argumentul «Misterelor» era extras din istoria biblică saŭ din legende orĭ din viéţa sfinţilor; ideea lor directivă era lupta spirituluĭ în contra pasiunilor şi triumful final al virtuţiĭ; planul acţiuniĭ era întemeiat pe fusiunea genurilor şi pe combinarea simultană a tuturor resurselor scenice; acolo prin urmare e de căutat orĭ-ce începere nu numaĭ a dramaticeĭ moderne, dar încă a celor-l'alte arte teatrale din timpul de faţă.[2]

15. Alăturea cu literatura poetică se formă şi literatura sciinţifică, al căreĭ centru era pe atuncĭ teologia. Metafisica creştină se născuse sub péna cea inspirată a evangelistuluĭ dela Patmos şi începuse a lua un aspect teoretic în scrierile părinţilor bisericescĭ, adoptând maĭ întâiŭ sintesa scólelor platonice, spre a se opri maĭ în urmă la analisa peripatetică. Natura şi procesiunile Trinităţiĭ, dogma Incarnaţiuniĭ, misteriul eucharistic, immaterialitatea şi nemurirea sufletuluĭ omenesc, reînvierea şi metamorfosa corpurilor gloriόse, substanţele separate, miraculele, darul, predestinaţiunea. libertatea arbitriuluĭ, premiele şi pedepsele eterne, sfîrşitul lumiĭ, eraŭ ocasiunea unor explicaţiunĭ raţionale, de carĭ atîrna soluţiunea celor

(1) In timpul mareluĭ Constantin, deşi Creştinismul se afla în flórea sa, era fórte la modă un fel de balet intitulat *Majuma*, în comparaţiune cu care n'ar fi nimic jocurile almeelor şi ale baiaderelor. Doĭ secolĭ maĭ în urmă lucrurile eraŭ cam tot aşa în noua capitală a imperiuluĭ, unde scim din istoriă în ce mod îşĭ începu cariera pré ortodoxa şi pré evlaviósa Teodora maĭ înainte de a fi soţia luĭ Justinian.

(2) Vicleimul la noĭ, danţurile religióse de Crăciun şi de joia verde la Spaniolĭ şi înfăţişarea Patimelor în unele localităţĭ din Sicilia sînt de privit ca rĕmăşiţe ale spectaculelor de carĭ este vorba.

maĭ însemnate probleme ontologice şi psicologice; de aceĭa ele deteră origine uneĭ filosofie care nu e de confundat cu filosofia modelurilor eline, şi'ĭ deschiseră nisce orizonturĭ nemărginite şi cu totul originale. «Mândra să-«răciă a timpuluĭ nostru—ḑice un istoric al literatureĭ italiane,—nu póte «să nu admire operositatea morală a uneĭ epoce în care inteligenţa, silită «a descompune chiar axiomele, îşĭ dobândise arta de a descoperi relaţiunile «infinitesime ale ideilor, o artă din care putea să ésă perfecţiunea meta-«fisiceĭ, dacă ar fi sciut a se desbăra din lanţurile metódeĭ.»[1] Punctul culminant al teologieĭ enciclopedice este *Summa* sântuluĭ Toma d' Aquino, şi ast-fel, deşi subiectul este cel maĭ cosmopolitic şi limba redacţiuniĭ n'a putut să fiă limba vulgară,[2] gloria acésta totuşĭ revine maĭ ales la o naţiune romanică. Asemenea este maĭ mult romanică şi literatura juridică, care îndată după cea teologică formâ ramura principală a cugetăriĭ sciinţifice din evul mediŭ şi, prin iniţiativa luĭ Irneriŭ şi a luĭ Accursiŭ, începuse a atrage un popor întreg de ascultătorĭ entusiaştĭ la universităţile ţereĭ unde fusese primul eĭ légăn : în Italia.

16. Meritul relativ al literatureĭ medio-evale a dat origine unor apreţiărĭ cu totul opuse, maĭ cu sémă când a fost vorba de a o confrunta cu literaturele din vechime. Causa principală a divergenţeĭ a fost, de sigur, că puţinĭ aŭ observat cumcă o literatură în genere nu este un ce desvoltat pe deplin şi unde tóte elementele să fi ajuns la cuvenitul grad de individualizare, ci numaĭ o sintesă inchoativă pe care trebue a o judeca făcênd multe abstracţiunĭ, adică cercetând maĭ pre sus de tóte valórea rudimentelor fundamentale şi direcţiunea virtualităţilor cuprinse într'însele. Mărginindu-ne la acest punct de vedere, noĭ afirmâm fără sfială, că cugetarea evuluĭ mediŭ neo-latin era o basă de granit, capabilă de a suporta un edificiŭ maĭ sublim decât acela al anticităţiĭ, şi tot-odată unicul punct de plecare spre efectuarea progresuluĭ celuĭ maĭ înaintat în orĭ-ce fel de creaţiunĭ omenescĭ. Din contra, dacă privim cugetarea medio-evală în marea majoritate a manifestaţiunilor eĭ positive, nu putem tăgădui că ea ni se arată ca un fel de învălmăşélă de părţĭ eterogene, învălită de un indument maĭ mult saŭ maĭ puţin barbaric.

Punctul nostru de vedere are trebuinţă de óre-care desluşire.

(¹) Emiliani-Giudici, *Storia della letter. ital.* I, p. 52.

(²) *Summa* e scrisă latinesce, însă frasele şi terminologia tecnică sînt împrumutate din limba vulgară şi se întind la nisce formaţiunĭ de carĭ limba vechiă era cu totul incapabilă.

Ideia infinituluĭ, de care anticitatea nicĭ că îndrăznĭa să se apropie, era pentru evul mediŭ termenul şi substratul tuturor concepţiunilor şi constituia cementul unităţiĭ, fiă în viéţa intimă a individuluĭ, fiă în deosebitele raporturĭ ale vieţeĭ externe şi colective. Planul acesteĭ unităţĭ nu se mărginĭa în traiul trecĕtor al uneĭ singure generaţiunĭ, nicĭ în nemurirea negativă a specieĭ omenescĭ constituită printr'o indefinită înlănţuire de apariţiunĭ evanescente asupra globuluĭ acestuia, ci îmbrăţişa tóte timpurile de o potrivă, păşind cu cutezare chiar peste pragul eternităţiĭ, şi convoca la o immensă cooperaţiune nu numaĭ tóte familiele umane, dar încă tóte fiinţele visibile şi invisibile ale universuluĭ. Principiul egalităţiĭ morale, admis ca dogmă religiósă şi menit a produce cu încetul egalitatea juridică, era asemenea un factor noŭ al cultureĭ, pentru că acorda adăpost tuturor inspiraţiunilor, de orĭ-unde ar fi pornit, şi asigura ast-fel mişcăriĭ intelectuale perpetuitatea, varietatea, abundanţa şi vitalitatea isvórelor. In fine evul mediŭ îşĭ avea încă o resursă, de o valóre incomparabilă spre a ridica la cea maĭ înaltă putere activitatea spirituluĭ creativ, şi acésta era profunditatea şi vioiciunea credinţeĭ sale.

Aplicând aceste consideraţiunĭ la genurile principale de literatură poetică şi sciinţifică, noĭ vedem din capul locuiuĭ că evul-mediŭ îşĭ propune drept concepţiune fundamentală a epiceĭ sale un eroism care nu se lasă a fi îmbătat de consciinţa puteriĭ proprie pîn' a diviniza pe acésta şi a o preface în lege supremă a uneĭ individualităţĭ scutite de orĭ-ce fel de supunere, ci recunósce asupră-şĭ un principiŭ superior, pune isbîndele sale în serviciul puteriĭ morale, se socotesce degradat dacă ar călca demnitatea omenéscă chĭar la cele maĭ smerite fiinţe, şi se constitue însuşĭ pe sine ca representant visibil al Provedinţeĭ. Iată dar, în fondul acesteĭ concepţiunĭ, un caracter maĭ civilisator şi posibilitatea uneĭ mărirĭ maĭ adevĕrate decât la eroiĭ luĭ Omer, luĭ Vyasa şi luĭ Valmiki, fără însă ca arta, spre a ridica personagele sale, să fiă nevoită a trece peste hotarele natureĭ nóstre. Ideia mumă a eroticeĭ medio-evale înfăţişéză într'un grad şi maĭ clar aceleaşĭ prerogative, pentru-că, luând femeia drept simbol nu numaĭ al frumuseţeĭ şi al graţieĭ, ci încă al orĭ-căriĭ idealităţĭ inspiratóre, erotica acĭea pregătĭa emanciparea completă a celeĭ maĭ gingaşe jumătăţĭ din specia nóstră şi arăta pe ce tărîm e de căutat asociarea eĭ la întreprinderile celeĭ-l'alte jumătăţĭ; ba şi afară de acésta, revendicând drepturile spirituluĭ faţă cu materia, corespundea cu votul natureĭ mult maĭ

bine decât erotica păgână, la care avînturile spiritului eraŭ înăbuşite în orgiele sensualitățiĭ.[1] În genul dramatic, evul-mediŭ opune principiului fatalistic al anticitățiĭ un principiŭ curat providențial, care, fără a micşora dimensiunile caracteruluĭ omenesc şi libertatea voințeĭ individuale puse în colisiune cu ordinul general, scóte maĭ mult la evidință elementul etic şi urmăresce într'un chip maĭ consecinte scopul educativ al fabuleĭ. În genuĭ sciințific în fine, evul-mediŭ primesce drept criteriŭ *indirect* al adevěruluĭ dogma revelată şi prin urmare neclintită, ceĭa ce 'l pune în stare de a discerne printr'un adevěrat eclectism fața cea legitimă a fie-căriĭ opiniunĭ şi tot-odată de a stabili şi a mănține unitatea edificiuluĭ ideal. Pe lîngă acésta, convicțiunea despre a tot-presința Dumnedeiriĭ, care va judeca chĭar cele maĭ ascunse şi imperceptibile mişcărĭ ale inimiĭ, împrumuta consciințeĭ o activitate necunoscută cultorilor oracoluluĭ delfic, prefăcea pe fie-care creştin în psicolog pururea deştept şi imparțial, şi uşura într'un mod extraordinar acea reconstruire a cunoscințeĭ directe, care este cea din urmă țintă a reflexiuniĭ şi a sciințeĭ propriŭ dise.

17. Spre a fi capabilă de nisce resultate potrivite cu sublimitatea principielor din carĭ pornĭa, trebuia ca literatura evuluĭ-mediŭ să'şĭ urmeze tot procesul ideieĭ generatóre, s'o curățe de elementele parasitice, să înlăture tóte piedicele din căile sale, să preîntîmpine orĭ-ce confusiune în diferențiarea şi ramificarea aceleĭ ideĭ, s'o întăréscă treptat prin contributele aduse de studiul cel renăscênd al anticitățiĭ, în fine să cultive maĭ cu dinadinsul partea cea instrumentală, adică forma şi aparatul extrinsec al expresiuniĭ, care în cele de'ntâĭu producte ale epoceĭ reflecta încă tótă asprimea timpurilor. Departe însă de a se petrece lucrurile astfel, noĭ aflâm din istoriă că viéța practică a secolilor de carĭ vorbim fórte rar sémănă cu idealul de maĭ sus, şi că o plămădire chaotică de principie opuse creà fără preget divergențe, revoluțiunĭ şi lupte, ale căror reflexe trebuĭaŭ neapărat să se védă în operele cuvîntuluĭ. Unitatea religiósă primi cele de'ntâĭu lovirĭ prin antagonismul secolar între Biserică şi Imperiŭ, cea politică prin antagonismul democrațieĭ cu feudalitatea şi al feudalitățiĭ cu monarchia, ér din aceste antagonisme eşi schisma protestantică

[1] Antagonismul între amorul spiritual şi cel sensual era representat chĭar la anticĭ prin distincțiunea între Vinerea ceréscă şi Vinerea pămîntéscă, iar presimțirea Concepțiuniĭ creştine se strecóră în învățămintele socratice, maĭ cu sémă la Platon, şi în alegoriele despre ființa androgenică primitivă, prin care era să se explice şi simpatia fisică între sexe şi comerciul spiritelor.

pe de o parte, absolutismul regalistic al unuĭ Filip II şi al unuĭ Ludovic XIV pe de alta. Slăbirea credinţelor religiόse ajunse nu numaĭ la secularisarea concepţiuniĭ estetice, ci şi la părăsirea formuleĭ primitive; slăbirea credinţelor politice ajunse a preface literatura într'o mobilă de lux, destinată numaĭ a împodobi curţile domnescĭ, şi a o depărta prin urmare, când maĭ mult, când maĭ puţin, de isvόrele cele viue ale cugetăriĭ naţionale. De aci încolo forma expresiuniĭ preocupă pe scriitorĭ maĭ mult decât fondul, şi un entusiasm necumpătat, adesea ridicol, pentru filologia şi archeologia clasică face a se uĭta cultura elementelor originale în favόrea celor împrumutare din anticitate. Tot din anticitate scόte raţiunea impacientă cea maĭ mare parte din armele sale împrotiva metafisiceĭ scolastice, pe care pasiunile omenescĭ o făcuseră a degenera în tiranie, şi noul avînt al sciinţelor experimentale, pré nesocotit pînă acum din partea bătăuşilor peripateticĭ, convinge pe aceştia de insuficienţă. In fine edificiul întreg al evuluĭ-mediŭ dispare treptat de pe scena lumiĭ, ér simbolul luĭ de credinţă, neînţeles şi repudiat de generaţiunile supravenite, se retrage din noŭ la umbra sanctuaruluĭ.

18. Gloria ecuivόcă a desmăsurateĭ resturnărĭ revine într'o parte însemnată naţiunilor germanice, dar iniţiativa aparţine cu totul celor neolatine, carĭ n'ar fi putut merge la început în fruntea civilisaţiuniĭ creştine fără ca să preşédă maĭ în urmă la crisele eĭ. Sectele Albigesilor şi Valdesilor preceseră în realitate cu patru vécurĭ pe ale Protestanţilor; Luther avu de precursorĭ pe Berengariŭ de Tours şi pe Arnaldo de Brescia; ortodoxia filosofică, sguduită prin luptele nominaliştilor cu realiştiĭ, prin înfiinţarea noueĭ academie dela Florenţa şi prin scrierile îndrăzneţe ale luĭ Ramus. Telesio, Giordano Bruno şi Campanella, vĕḑu consumarea schismeĭ prin mişcarea cartesiană; noua direcţiune a sciinţelor naturale luă un caracter pronunţat prin studiele şi descoperirile luĭ Galileo; neo-clasicismul, pregătit în Italia chĭar de Petrarca şi Boccaccio, ajunse în secolul XV pînă a ameninţa existenţa însăşĭ a limbeĭ literare de acolo, ér când, la căderea Constantinopoliĭ, Greciĭ strămutară sub cerul Peninsuleĭ rĕmăşiţele moşteniriĭ lor intelectuale, el luă un avînt noŭ şi din Italia irrupse în cele-l'alte ţĕrĭ latine, spre a se revărsa direct saŭ indirect peste tόtă Europa civilisată. Cu tόte acestea, influinţa literară, ce exercitară pe acéstă cale naţiunile romanice, a fost în mare parte paralisată prin una din cele maĭ importante consecinţe ale reformeĭ religiόse, adică prin împregĭurarea

că cele-l'alte națiunĭ, abandonând usul limbeĭ latine în liturgiă și apoĭ chĭar în raporturile vieţeĭ civile, începură a cultiva maĭ cu dinadinsul limbele și literaturele lor particolare, încât acestea dobîndiră treptat o importanță relativă proporționată cu cea maĭ mare importanță politică pe care evenimentele ḑileĭ o dedeseră popórelor respective. Emanciparea intelectuală de cultura latină ar fi mers și maĭ departe, dacă legămintele antice nu s'ar fi renoit în secolul XVIII prin acel fenomen extraordinar și complex care se chiamă Revoluțiunea francesă.

19. În Revoluțiunea francesă se vĕḑu maĭ bine ca orĭ-când, cât e de scurtă distanța între vorbe și fapte, saŭ cu alte cuvinte: care póte să fiă înrîurirea literatureĭ asupra vieţeĭ practice ale națiunilor; căcĭ în tóte actele mariĭ catastrófe nu s'a făcut decât a se pune în lucrare doctrinele Enciclopedieĭ, ér succesele propagandeĭ revoluționare în restul Europeĭ fuseseră antecipate pe calea cuceririĭ intelectuale. La rîndul seŭ Revoluțiunea a fost principiul immanent de inspirațiune al literaturelor ce urmară dela secolul trecut pînă în ḑilele nóstre, fiă în statele cele vechĭ ale Europeĭ, fie la naționalitățile cele desmoștenite din ambele emisfere, pe carĭ acea sguduire înfricoșată le deșteptă din pirotéla morțiĭ; ba încă, ceea ce s'ar ḑice un paradox, geniul eĭ stăpânesce nu numaĭ pe scriitoriĭ ce profesă apostolatul nouelor credințe, dar și pe aceia carĭ, voind a protesta în contra-le în numele credințelor celor vechĭ, totușĭ împrumută dela cele de'ntâiŭ și limbagiul, și tonul, și unele dintre ideile fundamentale. Acésta se explică dacă, în loc de a privi cugetarea revoluționară numaĭ ca un ce negativ și ca termenul cel maĭ înaintat al revolteĭ contra principiuluĭ autoritar saŭ contra instituțiunilor istorice, noĭ nu ne vom sfii de a recunósce că fie-care din exagerațiunile eĭ conține un germen de adevĕr și că fie-care din neorînduelile ce aŭ discreditat'o a fost nedespărțită de óre-care consecință mîntuitóre. Așa, de exemplu, temerara divinisare a rațiuniĭ omenescĭ a isbutit la revendicarea drepturilor năpăstuite ale aceste ĭ rațiunĭ; resbelul împrotiva creștinismuluĭ a pus securea la rădăcina tuturor superstițiunilor; proscrierea privilegielor a consacrat personalitatea juridică a omuluĭ și a cetățénuluĭ; dărăpănarea absolutismuluĭ monarchic a făcut cu putință cumpănirea și distribuțiunea activităților ce constitue organismul politic; emanciparea plebilor a deschis un isvor nesecat spre a nutri vitalitatea corpuluĭ social; complicitatea mutuală a sectarilor din tóte țĕrile, imnurile intonate *inter pocula* la înfrățirea universală, aŭ reînviat

principiul solidarităţiĭ internaţionale; în fine, trebuinţa de a pune în mişcare tóte resursele pentru isbutirea planurilor celor resturnătóre a făcut a se lua literatura drept instrument practic, precum observarăm maĭ sus, şi ast-fel a rechiămat'o la consciinţa misiuniĭ sale educative, încât n'a maĭ fost cu putinţă de a se considera la dînsa numaĭ scopul arteĭ, adică expresiunea, ci a maĭ fost necesar de a se considera scopul expresiuniĭ, adică acţiunea acesteĭa asupra spiritelor. Nu e dară de mirat, dacă opera destructóre a Revoluţiuniĭ a fost însoţită de o lucrare continuă de reconstruire, unde cugetarea creştină alungată dintr'o parte se strecóră prin alta, clarificată prin procedările uneĭ critice nebănuite şi îmbrăcată adesea în aceĭaşĭ expresiune pe care geniul evuluĭ mediŭ 'ĭ o împrumutase. Şi cu tóte că urgia revoluţionară se întinde din ce în ce maĭ departe, ameninţând într'un mod neecuivoc tot ce rĕmâne din vechia societate, literatura totuşĭ, care urméză a preconisa evoluţiunile viitóre ale némuluĭ nostru, ese astă-ḑĭ din stadiul intermediar al scólelor neo-romantice, naţionalistice şi umanitare, spre a întra într'o fasă positivistă şi a recâştiga pe nevĕḑute în favórea raţiuniĭ istorice tot tărîmul ce'ĭ răpise maĭ dăunăḑĭ o raţiune *a-priori*, îmbĕtată de facilitatea primelor triumfurĭ. Într'adevĕr, acéstă mişcare nu 'şĭ-a găsit încă basa eĭ de consistenţă; dar logica faptelor e maĭ puternică şi maĭ inflexibilă decât voinţa făptuitorilor.

20. Remâne numaĭ de considerat, dacă gintea latină, care a purtat stindardul civilisaţiuniĭ, fiă când acésta se afla în evul-meḑiŭ într'o stare de sintesă preparatoriă, fiă când factoriĭ eĭ—despărţindu-se printr'un proces analitic—luară fiă-care o fisionomiă propriă şi veniră pînă la un punct în colisiune reciprócă, să nu'şĭ fi cumva sleit vitalitatea în paroxismele celuĭ de al doilea period, încât, redusă astăḑĭ la incapacitatea de a preşede în periodul de recompunere, să fiă nevoită a cede altora supremaţia eĭ de odinióră. Starea actuală a naţiunilor romanice justifică pré mult o asemenea aprehensiune. Francia, strivită prin resbelul dela 1870, stă pe de o parte sub ameninţarea licuidaţiuniĭ sociale, şi rîvnesce pe de alta parodiarea uneĭ epoce legendare, care nu se va maĭ întórce. Italia, de abia reintrată în concertul naţiunilor independinţĭ, n'a arătat încă destul, pînă unde este în stare să ajungă cu desvoltarea resurselor sale. Spania e sfăşiată de egoismul recrudescent al partidelor. Portugalia remâne tot afundată într'o nulitate deplină. România nu scie încă, dacă 'şĭ va puté asigura existenţa faţă cu veciniĭ ce o încungĭóră. Cu tóte acestea, noĭ vedem că toc-

maĭ la gintea latină se agită cu o maĭ mare vioiciune tóte problemele timpuluĭ şi că acéstă martiră sublimă plătesce tóte experienţele cu sângele şi cu sufletul eĭ, ceĭa ce ne face a nu despera despre viitor, pentru că atestă existenţa unuĭ sîmbure indestructibil, apt a susţiné pînă la sfîrşit vicisitudinile criseĭ. Afară de acésta, geniul latin este pré logic şi pré clar spre a se puté mulţumi de a resolve cestiunile pe jumătate, încât mult maĭ lesne ni se pare ca latinitatea însăşĭ să péră cu totul printr'o silnică asimilare cu alte ginţĭ, decât să fiă destinată a decădé pe nesimţite, trăgânându'şĭ o viaţă îndelungată într'o stare de lîngeḑélă insanabilă. Devisa eĭ este : *totul saŭ nimic;* şi dacă cea de'ntâĭu parte a alternativeĭ se va adeveri, dacă o ideiă regeneratóre póte eşi încă o dată din sînul acesteĭ ginţĭ privilegiate spre a face ocolul lumiĭ, atuncĭ vom ḑice că a venit şi timpul când Romanitatea va fi reconstruită într'un singur corp, fiind cu totul peste putinţă ca într'o mişcare de sintesă universală, precum este aceĭa în care ne aflâm, o sumă de părţĭ ce 'şĭ-aŭ mânţinut afinitatea reciprócă să nu ajungă la o stare de cristalisaţiune.

Sînt une-orĭ nisce principie în lume, carĭ, deşi strălucite şi mântuitóre, totuşĭ nu isbutesc a obţine curînd o adesiune deplină, saŭ pentru că tărîmul nu e pregătit de ajuns, saŭ pentru că mijlócele practice carĭ le încungĭóră la început se dovedesc sterpe şi neputincĭóse. În aceste casurĭ, unuĭ entusiasm efemeric îĭ succede un fel de obosélă şi apatiă, şi numaĭ stăruinţele unor spirite maĭ convinse şi prevĕḑĕtóre ajung pe nevĕḑute a da la cea d'întâiŭ concepţiune soliditatea cuvenită, încât, ivindu-se maĭ târḑiŭ órecare ocasiune maĭ favorabilă, ea scie a se impune tuturora într'un chip irresistibil. Ast-fel este şi cu principiul pan-latinismuluĭ, care prin sine însuşĭ nu se póte privi ca o utopiă maĭ mult decât pan-slavismul saŭ pangermanismul, dar implică o cestiune de timp şi reclamă silinţele unor generaţiunĭ întregĭ.

Pan-latinismul este în România o aspiraţiune maĭ simţită, póte, decât la naţiunile surorĭ, fiind lucru firesc ca ceĭ maĭ slabĭ să 'şĭ caute puterea într'o asociaţiune maĭ întinsă. Noĭ însă am dori ca junimea nóstră, în loc de a urmări acéstă ideiă pe tărîmul ingrat al politiceĭ de estimp, să se mărginéscă de-o-cam-dată de a o face cu tótă seriositatea pe tărîmul munceĭ intelectuale. În orĭ-ce cas, cea d'întâiŭ condiţiune, nu numaĭ spre a obţiné óre-care resultat satisfăcĕtor în privinţa acésta, ci încă spre a maĭ

ridica studiul limbeĭ şi al literatureĭ naţionale, este studiul, fiă isolat, fiă comparativ, al celor-l'alte limbĭ şi literature romanice.

G. L. Frollo.

CÂTE-VA PROVERBE ROMÂNE

ÎN COMPARAŢIUNE CU CELE GRECO-LATINE.

«**Cată nod în papură.**» — Étă o dicĕtóre din cele maĭ cunoscute.[1] S'ar fi ispitit cine-va să crédă că românéscă 'ĭ e originea, de óră-ce nu ne lipsesce nicĭ papura din lăcoviştĭ, nicĭ darul d'a căta cusururĭ acolo unde nu sînt. Să 'l fi împrumutat dela Francesĭ, nu sémănă de loc; maĭ întâiŭ pentru că, sub acéstă formă, nu 'l aŭ; al doilea, fiind-că al lor «*Chercher midi à quatorze heures*»[2] se potrivesce maĭ mult cu «*A umbla după potcóve de caĭ morţĭ*»[3], precum dovedesc aceste patru versurĭ ale luĭ Voltaire, scrise sub un cadran solar dintr'un sat :

Vous, qui vivez dans ces demeures,
Êtes-vous bien? Tenez-vous-y,
Et n'allez pas «chercher midi
A quatorze heures»[4]

Eĭ bine, nu. Proverbul e latinesc, şi Romaniĭ îl întrebuinţaŭ, sînt acum maĭ bine de doă miĭ ş'o sută de anĭ, tot atăt de des ca noĭ, de nu şi maĭ mult. Un popor de cîrcotaşĭ, la care a propăşit atăt de mult meşteşugul de a croi legĭ ş'apoĭ de a le învîrti, rĕsuci şi rĕstălmăci după timpurĭ şi împregĭurărĭ—bólă ce şi noĭ dela dînşiĭ se vede c'am moştenit, ca strănepoţĭ ce le sîntem—un aşa popor nu putea arăta maĭ bine îndărătnicia celuĭ ce făcea cu pricea, decăt dicêndu'ĭ : *in scirpo nodum quœris*, «*caţĭ nod în papură*»! Şi ast-fel l'a şi trecut Plaut în comedia sa *Menechmiĭ*[5]. În orĭ-ce dicţionar latin maĭ îngrijit îl găsim sub forma infinitivală de «*nodum in scirpo quœrere*». Tot cu acelaşĭ înţeles îl întâlnim în scrierile gramaticuluĭ Isidor şi în fragmentele bătrînuluĭ Enniŭ.

(1) *Proverbe Române* de I. C. Hinţescu, p. 24.
(2) «A căta mié-di, cănd sînt 14 ceasurĭ.»
(3) Anton Pann în *Povestea Vorbeĭ,* edit. din 1853, part. III, pag. 78.
(4) Pe care, în românesce, l'aşĭ da ast-fel :

Voĭ, câţĭ trăiţĭ în aste locaşurĭ,
Vĕ găsiţĭ bine? rĕmâneţĭ a ,
Şi nu maĭ «umblaţĭ după potcóve
De caĭ morţĭ»

(5) Edit. Benoist (Paris), § III, pag. 121 şi nota 22.

*

«**Nu e fum fără foc**». — Acest proverb, care maĭ are şi varianta de : «Unde nu e foc, nu ese fum»,[6] sémĕnă cu ḑicĕtórea francesă fórte de demult: «*Où n'y a feu n'y a fumée*»[7], ale căreĭ diferite variante sînt : «*Il n'est jamais feu sans fumée*»[8] şi «*Feu ne fut oncques sans fumée*»[9].

Nu sciŭ dacă vechile nóstre tipăriture ne-or fi dând ce-va în privinţa proverbelor. A ḑice însă că l'am luat dela Francesĭ, în timpiĭ maĭ nouĭ, de când sîntem maĭ în relaţiunĭ cu dînşiĭ, îmĭ pare lucru nedovedit şi cu pripire; căcĭ şi Francesiĭ aŭ tradus multe din latinesce, de unde ne-ar fi venit maĭ cu înlesnire. Ş'apoĭ, sînt adevĕrurĭ pe carĭ le póte cunósce orĭ-cine, fără s'alerge la imitărĭ şi împrumuturĭ.

*

«**Aĭ îmbătrînit nebun**». — Ast-fel de vorbe se ḑic omuluĭ bătrîn saŭ aprópe bătrîn care spune saŭ face necuviinţe. Sofocle[10] pune în gura luĭ Creonte următórele cuvinte adresate bătrînilor Tebanĭ ce compun corul tragedieĭ sale *Antigona* : «ἄνους τε καὶ γέρων ἅμα» : «*bătrîn şi tot d'o-dată nebun*».

Pare-mi-se c'a fost ce-va cu totul firesc ca cuvîntul să fi ajuns proverb şi, din gură în gură, să fi venit pînă la noĭ.

*

«**Aş pune mâna în foc**». — Orĭ de câte orĭ vrea cine-va să garanteze că cutare om e aşa saŭ alt-minteré, că cutare fapt s'a întâmplat saŭ nu, Românul ḑice : «Pentru asta *aş pune mâna în foc*», saŭ: «Nu pot *să'mĭ puiŭ mâna în foc* pentru dînsul». În Moldova se întrebuinţéză, cu acelaşĭ înţeles, şi expresiunea «*Apuc foc cu gura*»[11], ér în Muntenia «*Iaŭ foc în gură*».

Ḑicerea a ajuns să fiă proverb în evul de mijloc, când cel ce vroia să probeze că pe nedrept e învinovăţit de vr'o crimă trebuia saŭ să se bată în duel, saŭ să bea apă orĭ unt-de-lemn fierbinte, saŭ să mérgă pe fiére

(6) *Prov. Rom.* de Hinţescu pag. 61.

(7) «Unde nu e foc nu e fum» — Veḑĭ *Recueil des Sentences et Dictons communs, Proverbes et refrains* etc. trad. par Gabriel Mûrier, Anvers, 1856, in 12°, cit. ap. De Lincy, *Livr. des Prob. fr.* tom. I, pag. 71.

(8) «Nu e nicĭ-o-dată foc fără fum».—*Adages français* par Jean Lebon, 1571, ibid.

(9) *Proverb. Gallic.* manuscr. din secol. XV, cit. eod. loc. pag. 69.

(10) In *Antigona*, vers. 284.

(11) Comunicat de d. Al. Lambrior (Paris).

roşite în foc, orĭ să 'şĭ vîre mâĭnele în cărbunĭ aprinşĭ. De scăpa neatins, Dumneḑeŭ îĭ arăta nevinovăţia.

Francesiĭ îl aŭ sub forma identică de *«J'en mettrois la main au feu»* [12], ér cărţile d'acum doă-treĭ sute de anĭ vorbesc pe întrecute de asemenĭ minunĭ, ce sînt maĭ pre-sus de preceperea simplilor muritorĭ.

Nicĭ un document nu ne probéză, dacă nu mĕ înşel, să se fi practicat şi la noĭ acest soiŭ de *«Judecată a luĭ Dumneḑeŭ»*. Cu tóte astea, un popor nu póte avé expresiunĭ şi proverbe prin carĭ să arate ideĭ ce nu înţelege, fapte ce nu cunósce. Dacă Românul s'ar fi aflat cu totul străin de asemenĭ crude încercărĭ, 'ĭ-ar fi fost cu neputinţă să adopte dela străinĭ o frasă care nu respundea uneĭ cugetărĭ bine lămurite în mintea sa.

*

«**Cine are piper mult, îl bagă şi în terciŭ.**» [13] — Acest proverb, care în Moldova sună ast-fel: *«Cine are chiper mult, îl bagă şi în chisăliţă»* [14], e luat, din cuvînt în cuvînt, din latinescul *«Qui multum habet piperis, etiam oleribus admiscet»*. [15] Tot la noĭ se maĭ ḑice şi : *«Cine are piper mult, îl bagă în tóte bucatele»*.

*

«**Lupul îşĭ schimbă pĕrul, dar năravul nu**».—Pretutindenĭ e cunoscută şi întrebuinţată acéstă ḑicĕtóre, ér variantele 'ĭ sînt pré puţine. Cuĭ nu 'ĭ place verbul *«schimbă»*, ḑice *«lépădă»* [16]; cine nu iubesce pe *«nu»*, ḑice *«ba»* [17]. Proverbul însă rĕmâne acelaşĭ şi cu acelaşĭ înţeles.

Rolul şi apucăturele lupuluĭ aŭ fost destul de cunoscute în vechime pentru ca chĭar de p'atuncĭ să dea loc la comparaţiunĭ. De aceĭa şi găsim proverbul nostru la Grecĭ, apoĭ la Romanĭ şi la tóte popórele.

Ceĭ d'întâiŭ ḑiceaŭ : «Ὁ λύκος τὴν τρίχα, ἀλλ'οὐ τὴν γνώμην ἀλλάτει», ér Latiniĭ : *«Lupus pilum, non ingenium mutat»* [18].

(12) Etymologie des Prov. franç. par Fleury de Bellingen, p. 169, cit. ibid. p. 70.

(13) Zéma mămăligeĭ, maĭ nainte de a se mesteca.--Anton Pann, loc. cit. pag. 71.

(14) Comunicat de d. Al. Lambrior (Paris).

(15) «Cine are mult piper l'amestecă şi în legume». Veḑĭ Plinii *Hist. Nat.* excursus IV, tom. V, pag. 110—111, edit. Lemaire.

(16) «Lupul îşĭ *lépădă* pĕrul, dar năravul nu».

(17) «Lupu 'şĭ schimbă pĕrul, dar năravul *ba*».

(18) Veḑĭ *Précellence du langage françois* de Henry Estienne, pag. 228 (édit. 1850, Paris, notée par Léon Feugère) şi De Lincy, ed. citat. pag. XLIV, tom. I.—*Adages* d'Erasme p. 308 (édit. Elzévir in 8° 1663, cit. ap. Henri Est. ibid.)

Decĭ, al nostru e, precum bine vedem, o întocmaĭ traducere după dînsele.

In vechea limbă francesă sună ast-fel : «*En tel pel com naist li loups morir l'estuent*» saŭ «*En tel peau qu'ha le loup quand il naist morir li eschet*».[19] In culegerea de *Proverbe comune* din secolul XV, îl găsim sub acéstă formă : «*Le loup alla à Rome et y laissa de son poil et rien de ses coustumes*»[20].

*

«**Bate fierul pînă 'ĭ cald**».[21] — Al Francesilor: «*Il faut battre le fer tandis qu'il est chaud*», îl întâlnim chĭar în manuscrisele vechilor proverbe din secolul XIII. Rabelais ḑicea într'al XVI-lea : «Messieurs, *ce pendant que le fer est chaud il le fault battre*».[22]

*

«**Dela mine puţin, dela Dumneḑeŭ mult**». — Acéstă formulă, întrebuinţată ca proverb, se ḑice la noĭ Româniĭ nu numaĭ când se împarte de pomană vecinilor şi săracilor, ci maĭ ales în doă împregĭurărĭ însemnate din viéţa omuluĭ :

I. La botez, când, la prima îmbăiare a copiluluĭ, naşul aruncă o monetă în scăldătórea miculuĭ fin de curînd creştinat.

II. La nuntă, când, «la împărţirea darurilor», fie-care mesén dă noueĭ familie partea sa de ajutor, în banĭ, în vite saŭ în producte.

Ovidiŭ, care întrebuinţéză atât de des vechile formule ale religiuniĭ şi obiceiurilor latine, ne cam arată isvorul formuleĭ nóstre, în următoru'ĭ vers :

Pauca quidem, fateor; sed Di dent plura rogati[23].

*

«**Uită dela mână pîn' la gură**»[24]. — Cu óre-carĭ deosebirĭ, acéstă ḑicĕtóre se găsesce la maĭ multe popóre, şi maĭ vechĭ, şi maĭ noue. Din grecésca :

([19]) De Lincy, tom. I, pag. XLIII.

([20]) Ibid. pas. 181.—„Lupul se duse la Roma şi acolo 'şĭ lăsâ din pĕru'ĭ, dar nimic din năravurĭ". — Oraţiŭ ḑisese cam acelaşĭ lucru despre ómenĭ (*Epist.* lib. I, ep. XI vers. 27) „Cœlum, non animum mutant qui trans mare currunt".

([21]) Hinţescu, ibid. pag. 59.

([22]) „Domnilor, fierul trebuie bătut pe căt e cald". Rabelais, liv. II, cap. 31 ap. Lincy, eod. loc.

([23]) Ovidii *Ibis,* vers. 643.

([24]) *Prov. Rom.* de Hinţescu, pag. 194. — Tot privitor la uĭtuciă maĭ e şi proverbul :

Uită de Joĭ
Pînă maĭ apoĭ (Ibid. p. 194).

«Πολλὰ μεταξὺ πέτει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου»[25], a fost tradusă pe latinesce în : «*Multa cadunt inter calicem supremaque labra*».[26]

Spaniolii dic : «*De la mano a la boca se pierde la sopa*»,[27] adică mult mai aprópe d'al nostru proverb; pe când Francesii pe al lor :

Entre la bouche et cuillier
Chet souvent encombrier[28]

par să'l fi tradus după cel grecesc. D. Hințescu mai dă și pe acesta :

E mult dela mână pină la gură,
Dar de adi pînă mâne ![29]

*

«**Face pe dracu 'n patru**».[30] — Iată iarăşi un proverb care corespunde francesului «*Faire le diable à quatre*», asemănându-se unul cu altul ca doă bóbe de meiŭ.

Voind să'i lămurescă originea, Tuet[31] crede că dicĕtórea Francesilor 'şi-ar fi luat nascere în evul de mijloc, de când cu jucarea pieselor numite *Mistere*, în cari cei patru stâlpi ai iadului[32] eraŭ represintaţi de patru inşi îmbrăcaţi în draci, sbierând şi schimonosindu-se ca vai de lume, spre a da privitorilor o ideiă despre chinul ce'i aştéptă, de vor face multe pĕcate.[33]

Se póte pré bine ca d'aci să fi venind proverbul frances. Tuet o fi sciut ceva în acéstă privinţă, căci nu de géba era popă.

La noi însă, cari n'am avut nici pe cei patru străvestiţi, nici *Mistere* de felul celor cunoscute în apusul Europei, «a face pe dracu în patru» însemnéză a face tóte chipurile, a întrebuința tóte mijlócele pentru ajun-

(25) Henri Estienne (edit. cit. pag. 225) îndreptéză *πέτει* în loc de *πέλει*.

(26) «Multe cad între pahar şi vîrful buzelor». — Vedi Aulu Gelliŭ în *Noct. Attic.* XIII, 17 şi notele edit. din Leipzig in 8°, tom. II, pag. 165 ap. Henri Est. loc. cit.

(27)
Dela mână
Pîn' la gură
Se pierde supa

(28)
Intre lingură şi gură
Vine-adesea încurcătură.

Vedi *Précell. du l fr.* p. 225 ed. cit.

(29) Pagina 1 3.

(30) Saŭ cu articol : «Face pe dracul în patru».

(31) *Matinées sénonaises* pag. 137, cit. ap Lincy ibidem.

(32) Aceste piese aveaŭ scena împărţită în trei : sus era represintat cerul saŭ raiul, pe scena propriŭ disă pămîntul, mai jos iadul.

(33) *Livre des Proverbes franç.* tom. I, pag. 12.

gerea unuĭ scop óre-care. Nu'ĭ vĕḑ dar alt înţeles decăt acela că : omul vioiŭ merge cu tăria pînă acolo, încât chiar dracul e silit să alerge în patru părţĭ d'o-dată şi să se facă luntre şi punte ca, prin diavoliele sale, să'ĭ aducă isbânda ce urmăresce cu stăruinţă.

Asemenĭ ómenĭ se ḑic «tarĭ de înger», adică al căror înger e maĭ tare decât dracul; căcĭ credinţa poporană spune că fie-ce om îşĭ are îngerul şi dracul seŭ.[34]

*

«**Copaciul mare dintr'o aşchiă nu se taiă.**»[35] — Avem aci o traducere după vechiul proverb grec : «Πολλοῖσι πληγαῖς δρῦς μακρὰ δαμάζεται», după care Romaniĭ aŭ luat pe al lor, schimbându'ĭ numaĭ forma : «*Multis ictibus quercus dejicitur*».[36] Mult se apropiă de al nostru francesul : «*Au premier coup ne chet pas l'arbre*».[37]

*

«**Picătura găuresce piatra**».[38] — Afară de acéstă variantă, proverbul nostru maĭ are încă doă : «*Picătura mică găuresce piatra*» şi «*Cât e de mică picătura, găuresce piatra.*»

Iarăşĭ la Grecĭ îĭ trebue cătată originea. Şi 'n adevăr că Greciĭ ḑiceaŭ : «Σταγόνες ὕδατος πέτρας κοιλαίνουσι».[39]

Aceĭaşĭ ideiă o găsim în maĭ mulţĭ poeţĭ latinĭ, cu óre-carĭ prefacerĭ. Ast-fel Ovidiŭ o cuprinde în următorul pentametru :

Dura tamen molli saxa cavantur aqua,[40]

ér Lucreţiŭ, şi maĭ pe scurt, în :

Stillicidi casus lapidem cavat.[41]

*

«**De haram a venit, de haram s'a dus**». — Saŭ ast-fel, saŭ «*Haram a fost, haram s'a dus*», orĭ «*Ce e de haram, de haram se duce*», se ḑice de averile celor îmbogăţiţĭ pe nedrept şi cu paguba altuia, prin jaf şi

(34) Veḑĭ ale mele *Incercărĭ critice asupra unor* **Credinţe, Datine şi Moravurĭ,** pag. 99.
(35) Hinţescu, pagina 37.
(36) „Cu multe loviturĭ se dobóră stejarul". Henr. Est. loc. cit.
(37) „Copaciul nu cade la cea d'întâiŭ lovitură". Ibid. pag. 224.
(38) Hinţescu, pagina 144.
(39) „Picăturele apeĭ găuresc pietrele„. Henr. Est. ibid. p. 24, nota 2.
(40) *Artis amatoriæ* lib. I, vers. 476 edit. Nisard (Paris 1850).
(41) *De rerum natura* lib. I, vers. 314.—Alătură de acest proverb ideia cuprinsă într'altul : „*Buturuga mică restórnă carul mare*".

înşelăciune. Asemenĭ avuţie, crede poporul, nu dăĭnuiesc mult, ci lesne se şi risipesc. Fără ostenélă aŭ venit, fără ostenélă se şi cheltuesc[42].

Poetul latin Neviŭ[43] fu cel d'întâĭu care dete la ivélă acéstă cugetare la Romanĭ : *Male parta male dilabuntur*».[44] Cicerone o repetă maĭ târḑiŭ, într'o vorbire care numaĭ bine nu'ĭ prinse.[45]

Ceĭa ce pare a dovedi că şi la Romanĭ era respândită în popor credinţa despre reul sfîrşit al unor asemenĭ averĭ răpite, e versul luĭ Ovidiŭ :

Non habet eventus sordida præda bonos.[46]

De ast-fel de lucrurĭ «de haram» Francesiĭ ḑic că «*Du diable vint, au diable retourna*».[47] Ba maĭ aveaŭ şi o altă ḑicĕtore, cu totul poporană în secoliĭ trecuţĭ : «*Ce qui est venu de pille pille, s'en reva de tire tire*»[48].

Paris, Ianuariŭ 1877. **G. Dem. Teodorescu.**

([42]) O ideiă analógă se exprimă şi prin proverbul: „*In dar a venit, în dar s'a dus*". Românul e tare în convingerea că numaĭ lucrul muncit dăĭnuesce şi prinde bine, pe când cel răpit, de dăruélă saŭ venit d'a gata trece ca şi cum n'ar fi fost. De aceĭa şi ḑice despre dînsul, după ce l'a vĕḑut perind : „*Cum veni, aşa se duse,*" „*Se duse de unde a venit*", „*S'a dus cum a venit*".

([43]) Nœvius, care scrisese o poemă despre întâiul resbel al Romanilor cu Cartaginesiĭ, fu exilat de boierimea din Roma, pentru că o înţepase printr'unele din comediele sale satirice. Plin de durere şi cu dorul ţereĭ în suflet, muri la Utica, pe la anul 203 înainte de Christ.

([44]) „Cele rĕŭ câştigate, rĕŭ se şi răsipesc".

([45]) *Filipica* II, § 27.

([46]) *Amorum* lib. I, el. X, vers. 48 ead. edit.

([47]) „Dela dracul veni, la dracul se întórse." Henr. Est. loc. cit. pag. 227.

([48]) *Livre des Prov. fr.* edit. cit., tom. I, pag. 13.

A. I. ODOBESCU :

Curs de archeologiă. Istoria Archeologieĭ, studiŭ introductiv la acéstă sciinţă. Prelegerĭ ţinute la Facultatea de Litere din Bucurescĭ. I. Anticitatea. Renascerea.

Bucurescĭ, tip. Laboratorilor Românĭ, 1877, in-8.
Pagine XVI, 764, II.

RECENSIUNE

Autorul începe prefaţa cu următórea lîmurire asupra eventualităţiĭ ce a dat nascere la «Istoria Archeologieĭ» :

„Sînt acum doĭ anĭ şi maĭ bine, în iérna din 1874 spre 1875, d. Tit Maiorescu, fiind pe a-„tuncĭ ministru al învăţătureĭ publice şi dorind să dea instrucţiuniĭ superióre din Bucurescĭ „o desvoltare ce'ĭ este încă de mare lipsă, a avut nimerita ideă a cere dela maĭ mulţĭ băr-„baţĭ, cunoscĕtorĭ şi iubitorĭ de sciinţă, ca să încépă, în localul Universităţiĭ, cursurĭ libere

„şi gratuite asupra diferitelor materie sciinţifice, încă necuprinse în programele oficiale ale „Facultăţilor. La cea de Litere, d-luĭ însuşĭ întreprinse o seriă de elocuente conferinţe asu-„pra *Logiceĭ;* d. Hasdeŭ deschise atuncĭ instructivul seŭ curs de *Filologia comparativă;* şi „eŭ, autorul acestuĭ volum, luaĭ, nu fără de sfială, sarcina anevoiósă de a introduce în scólele „române noţiunile de *Archeologiă*".

Cartea d-luĭ Odobescu este resultatul aceluĭ curs, ţinut de 'naintea unuĭ auditor numeros, compus nu numaĭ de studenţĭ, dar maĭ cu sémă de ceia ce se dice societate.

„De 'naintea unuĭ public fórte îngăduitor pentru lipsa mea de înlesnire oratoriă, am citit, „într'o seriă de prelegerĭ ebdomadare de séră, cuvîntările pe carĭ le tipăresc aci, cu fórte pu-„ţine îndreptărĭ şi adause."

Tóte aceste împregĭurărĭ sînt necesare pentru a explica şi, până la un punct, pentru a justifica opera d-luĭ Odobescu, ce ne apare ca un compromis între doă direcţiunĭ eterogene : pe de o parte, un curs vorbit, ba încă vorbit de 'naintea acelora pe carĭ — coconaşĭ şi coconiţe—prin pura sciinţă nu uşor ar puté cine-va să 'ĭ atragă la o lecţiune; pe de alta, o carte sciinţifică, menită pentru lumea savantă.

Bărbat erudit şi om de gust tot-o-dată, autorul a eşit maĭ pretutindenĭ învingĕtor din acéstă antitesă; dic «*maĭ* pretutindenĭ», căcĭ nicĭ chĭar eminentul talent al d-luĭ Odobescu, ademenit de simpaticele aplaude ale aceleĭ maiorităţĭ de ascultătorĭ căriĭ nu'ĭ pré-place monotona severitate a metodeĭ sciinţifice, n'a putut să nu se abată pe alocurĭ, cu o pornire puţin cumpĕtată, în tablourĭ de efect.

Iată, bună oră, treĭ pagine (217—220), prin carĭ d-sa întră în istoria archeologieĭ din epoca Renasceriĭ :

„Când cugetâm la acel timp în care societatea europénă se trezesce din somnul lung şi în-„grijat al seculuĭ de mijloc, pentru ca peste câţĭ-va anĭ să se resfeţe în tóte desmierdările „sufletescĭ şi intelectuale carĭ deschid porţile istorieĭ nóstre moderne, gîndul ni se repórtă a-„supra uneĭ vechĭ datine a legiĭ şi a ţéreĭ nóstre, asupra uneĭ măreţe şi mîngĭĭóse serbătorĭ „care vine pe tot anul, în vecĭ scumpă şi alinătóre orĭ-căriĭ inime creştine şi românescĭ.

„Patru-decĭ de dile d'a-rîndul creştinul a trăit lepădat de orĭ-ce plăcere, de orĭ-ce ispită, „muncindu'şĭ trupul în straşnică cumpĕtare şi sufletul în aspră pocăinţă; el, cu inima obidită „a urmărit lungile chinurĭ şi umilirĭ ale Mântuitoruluĭ omeniriĭ, pe carĭ în săptămîna pati-„melor preotul în biserică le-a povestit prin îndelungĭ şi dese citirĭ, prin jaluice cântărĭ; el „a stat faţă la sfăşietórea agoniă a fiuluĭ luĭ Dumnedeŭ şi, cu tótă procesiunea funebră a uneĭ „înmormîntărĭ, a vĕdut în séra de Vinerĭ epitaful, pe care se arată trupul sîngerat şi sdrobit „al luĭ Isus, reintrând cu pompă solemnă în taĭnicul altar, ca într'un mormînt tăcut.

„Sub aşa negre întipărirĭ, a eşit el din biserică, cu capul plecat, cu inima înfrîntă, şi sân-„tul locaş şĭ-a închis porţile într'o jalnică tăcere. O nópte şi apoĭ o di întrégă aŭ trecut, po-„somorîte, fără nicĭ o uşurare pentru inimă, fără nicĭ o mîngăiare pentru biată firea omenéscă. „O negură de jale, o amorţire sufletéscă s'a revărsat peste lumea creştină, la amintirea în-„grozitóreĭ crime ce s'a comis sînt acum câte-va sutimĭ de anĭ.

„A doua séră vine, şi presimţirea, aşteptată dar nu încă mărturisită, a uneĭ apropiate bu-„curie, face pe creştin să'şĭ caute şi alinarea şi întărirea într'un somn prematur. De timpuriŭ „cetatea e afundată în întunerec, în linişte, în nemişcare. Abia dacă în fundul altaruluĭ, din-„aintea icóneĭ mîntuitóre, maĭ veghiază lumina şovăindă a uneĭ candele.

„Dar în tăria nopţiĭ, servitoriĭ templuluĭ păşesc dibuind pragul cel năpustit; eĭ pătrund în

„locaşul deşert, care resună a gol sub pasurile lor sfieţe; uniĭ aprind scînteia de ĭască în a-„dîncele candele de argint; alţiĭ fac să vibreze din ce în ce maĭ tare tóca şi clopotul, carĭ de-„ştéptă din somn pe credincioşĭ.

„Unul căte unul sosesc acum şi aceştia, străcurîndu-se d'a-lungul păreţilor întunecoşĭ, pe „carĭ abia se resfrânge sticlirea transparentă a candelelor; o şoptă de paşĭ umilițĭ, de tăcute „metănii, de crucĭ cuvióse, o murmură de închinăciunĭ şi de bine-cuvîntărĭ încep a se înălţa „de pretutindenĭ. Atuncĭ uşele altaruluĭ se deschid; preotul, în vestminte strălucitóre de fir, „apare cu făclia aprinsă; el dă semnul obştesciĭ luminărĭ şi fiă-şĭ-ce creştin alérgă să ĭea pen-„tru sine foc dela acea lumină; în căte-va minute miĭ de făcliĭ îşĭ înalţă flacăra lor lumină-„tóre sub boltele templuluĭ; cădelniţele respăndesc cercurĭ din ce în ce maĭ întinse de mires-„me; glasurile întărite tresar de cântece de bucuriă. O scire măntuitóre vestesc ele tóte : „Christos a înviat! Christos a înviat din morţĭ, cu mórte pre mórte călcând şi celor din mor-„«mînturĭ viaţă dăruindu-le!»

„Inimele credincioşilor tresaltă de bucuriă; minţile lor simt pornirĭ uĭmitóre cătră gloria şi „mărirea ceréscă. In acele valurĭ de lumină, de profumurĭ, de cântărĭ, în acea falnică veseliă „a bisericeĭ creştine, tótă firea serbéză cu încântare măreţul mister al Învierei, întărirea *Cre-„dinţeĭ*, înturnarea *Speranţelor*, renascerea a tot ce e bun, frumos şi adevĕrat, a tot ce se „póte chiăma pe lume *Amorul divin!*

„Ceĭa ce, domnilor, prin efectele nesecateĭ virtuţĭ a sânteĭ nóstre religiunĭ, se petrece ne-„contenit şi se împrospătéză pe tot anul în consciinţa creştinuluĭ, tot aceĭa s'a produs, sub „proporţiunĭ maĭ întinse, în sînul societăţilor europene şi le-a făcut să între, sînt acum vre-o „treĭ-patru sute de anĭ, într'o cale de propăşire, pe care astăḑĭ încă lumea o urméză cu mîndriă.

„Momentul când s'a deschis acéstă noă carieră a primit numele de Renascere...."

E superb, dar... n'are a face cu «Istoria Archeologieĭ», saŭ maĭ bine, ar puté să figureze cu acelaşĭ drept în orĭ-ce scriere asupra orĭ-căriĭ materie, ér într'o predică—maĭ cu deosebire.

Noĭ din parte-ne am da mult pentru a vedé vre-o dată pe ultra-creştinul nostru amic «patru-ḑecĭ de ḑile d'a-rîndul trăind lepădat de orĭ-ce plăcere, de orĭ-«ce ispită, muncindu-şĭ trupul în straşnică cumpĕtare şi sufletul în aspră pocăinţă!»

Ne-ar fi lesne a maĭ semnala alte doă-treĭ asemenĭ veleităţĭ teologice din partea d-luĭ Odobescu, ale căruĭ mistice efusiunĭ pentru căte un sfânt saŭ căte o sfântă, fie ele căt de fermecătóre prin stil, noĭ-uniĭ nu le putem înţelege decăt numaĭ dóră ca un fel de mijloc profilactic contra propensiuniĭ diametralmente opuse a celor-l'alţĭ archeologĭ, carĭ ajung une-orĭ, pe nesimţite, a deveni aprópe idolatri prin stăruitórea contemplaţiune a atător Junonĭ, Venere saŭ Diane, minunĭ ale dalteĭ păgâne.

Lăsând la o parte aceste pióse «hagilîcurĭ», starea de luptă între sciinţă şi dilettantism, în care d. Odobescu a fost atras vrênd-nevrênd prin însăşĭ natura cursuluĭ d-sale, s'ar puté numi o împregiurare fericită, căcĭ numaĭ dorinţeĭ profesoruluĭ de a fi instructiv şi plăcut în acelaşĭ timp se datoresce exposiţiunea cea răpitóre a materieĭ, preserată la tot pasul cu resfăţate adăposturĭ, unde atenţiunea se odihnesce din dată ce 'ĭ vine a resimţi o umbră de obosélă.

Şi acéstă varietate, care se referă la formă, nu este singură.

Fondul cel avut, ca să nu ḑicem pestriţ, al archeologieĭ, unde Olimpul se cĭocnesce cu economia casnică, artele frumóse cu silexurĭ, paleografia cu gorgane etc. etc., a procurat d-luĭ Odobescu puternice arme de atracţiune, în mijlocul cărora, când i

se părea că se maĭ tocesc şi ele, d-sa întroducea din când în când, ca un descântec irresistibil asupra ascultătoruluĭ român, epizode din anticitățile nóstre naționale.

Sînt acum tocmaĭ 15 anĭ, pe când mĕ aflam încă la Iaşĭ, mi s'a întâmplat a face şi eŭ un curs de archeologiă, cel de 'ntăiŭ — dacă nu mĕ înşel — care s'a ținut în limba română.

Din acea juvenilă încercare, pe care n'am maĭ terminat'o, s'a publicat atuncĭ un fragment, de unde îmĭ permit a extrage următorul pasagiŭ :

„Archeologia este cu istoria propriŭ ḑisă în aceĭaşĭ înrudire, în care statistica este cu eco-„nomia politică. Statistica şi economia politică nu diferă saŭ maĭ-maĭ nu diferă sub raportul „obiectuluĭ: ambele aprofundézăgospodăria uneĭ țerĭ; statistica însă îşĭ analisézămateria cu a-„jutorul cifrelor, pe când economia politică o sintetisézăcu ajutorul raționamentelor; una în-„trebuințézămetóda matematică, cea-l'altă—metoda logică. Archeologia şi istoria, diferind de „asemenea prin metóde, sînt şi ele identice prin comuna lor stofă : sorțile omenirii în timp şi „în spațiŭ. Nu numaĭ anticitatea propriă, adecă epocele anterióre căderiĭ imperiuluĭ roman „dela apus saŭ chĭar pînă la Constantin cel Mare, nu numaĭ ele —cum se părea unora—formézăobiectul cercetărilor archeologice. Lumea romană şi grécă, egipténă şi asiatică, sînt abia nesce „părtecele din întregimea sciințeĭ nóstre. Evul mediŭ, a căruĭ ființă a fost ca şi uĭtată pînă „ce truda luĭ Sainte-Palaye, a luĭ Du Cange etc. nu l'a stors din întunerec, aparține nu maĭ „puțin archeologieĭ, menite a culege şi a respica numerósele'ĭ monumente architectonice, pic-„torescĭ, numismatice, linguistice, diplomatice; monumente a căror explicare este, póte, şi maĭ „anevoiósă decât acea a timpilor de maĭ 'nainte. Totuşĭ nicĭ chĭar cu evul mediŭ nu se în-„cheiă lucrul. Tóte popórele îşĭ aŭ, cu tot dreptul, fie-care câte o archeologiă separată. cir-„cumscrisă în marginĭ variate, potrivit cu maĭ timpuria saŭ maĭ tărḑia desvoltare a fie-căruĭ „din ele. In acest mod, de exemplu, viața politică, literară, morală a Românilor, maĭ pînă la „începutul seculuĭ XVIII, cade aprópe întrégă în sarcina archeologieĭ, ceĭa-ce nu s'ar puté „ḑice despre Francia, Anglia, Germania. In apus, bună-óră, cărțile încóce dela 1600, afară de „puține excepțiunĭ, nu sînt *rarissime,* pe când în Moldova tiparul se începe abia pe la 1643 „şi producerile luĭ pînă la 1800 sînt tóte fórte rare..."*

Față cu acéstă duplă natură a archeologieĭ, cosmopolită şi națională tot-o-dată, după cum este şi sciința istorică, e anevoiă ca un archeolog, chĭar când îşĭ ĭea drept țintă expunerea fenomenelor generale, *etica* şi *estetica* «societăților perdute saŭ transformate», precum se exprimă fórte bine d. Odobescu, să nu se oprésă, în mijlocul specimenelor exoterice, maĭ cu predilecțiune asupra anticităților proprieĭ sale țerĭ.

Departe de a fi nesciințific, acest fel de provincialism, din contra, servă în modul cel maĭ eficace la progresul sciințeĭ, pe care o înavuțesce cu observațiunĭ culese d'a-dreptul, cu fapte urmărite la fața loculuĭ, cu material eminamente positiv, căcĭ orĭ-cine, cât de bine şi cât de multe ar sci de pe aiurĭ, totuşĭ pe ale sale maĭ de aprópe le cunósce.

Judecată din acest punct de vedere, opera d-luĭ Odobescu — primul volum d'o cam dată — este importantă atât pentru Românĭ, cât şi pentru archeologia în genere.

Românilor ea le dă resultatele sciințeĭ moderne; acéstă porțiune însă, nouă pen-

(*) **Hasdeŭ,** *Conspectul studielor archeologice în legătură cu istoria universală şi a Românilor,* în ḑiarul *Din Moldova,* 1862, nr. 3

tru noĭ, n'ar interesa în aceĭaşĭ mesură archeologia în genere, căriĭa la rîndul eĭ d. Odobescu îĭ oferă un buchet dintr'o grădină pe unde ea nu se plimbase încă: anticitățile române; le oferă, archeologieĭ în genere şi noĕ maĭ ales, nu într'o stare brută, ci limpeḑite printr'un studiŭ adevĕrat sciințific.

D. Odobescu are tot dreptul de a ḑice (p. XII):

„Infruntând fără cruțare exagerațiunile literare şi ne'ntemeĭatele pretențiunĭ de sciință, ce „'şĭ-aŭ făcut cărărĭ în publicul nostru, am cătat cu sinceritate să deştept în juna nóstră ge- „nerațiune cultă un spirit maĭ serios şi să'ĭ pun la îndemână un criteriŭ solid spre a judeca „maĭ cu temeĭu cultura omeniriĭ în genere şi, în parte, moştenirile strămoşescĭ ale patrieĭ şi „ale naționalitățiĭ nóstre."

Peste tot sînt 15 lecțiunĭ.

După ce, în cea de 'ntăiŭ, d. Odobescu definesce şi clasifică archeologia, alunecând asupra metodelor eĭ, trece apoĭ, în cele-l'alte, la istoria sciințeĭ, oprindu-se maĭ îndelungat, nu tot-d'a-una cu destulă proporționalitate, asupra unor personage maĭ arătóse: Erodot, Polemon, Varrone, Vitruviŭ, Pliniŭ, Lucian şi alțĭ maĭ mulțĭ din anticitate; de aci Petrarca, Marsiglio Ficino, Lipsius, ambiĭ Scaligerĭ, Bartoli, Fabretti, Kircher etc. etc., dela Renascere pînă la secolul trecut, care 'ĭ dâ pe Mabillon, Muratori, Fréret, Montfaucon...

E de regretat că, în acéstă bogată panoramă, d. Odobescu a uĭtat cu desăvîrşire pe acel semi-ḑeŭ care, de pe la finea secululuĭ XVI, creând direcțiunea sciințifică modernă în tóte, n'a uĭtat nicĭ archeologia.

Este marele Bacon.

În tractatul seŭ «De dignitate et augmentis scientiarum», el ḑicea:

„Archeologia se póte numi adunare a sdrobiturelor istorieĭ, a țandurelor remase dintr'un „naufragiŭ. Ea este ultimul adăpost, necesar când memoria evenimentelor slăbesce şi se 'nnécă „în cursul timpuluĭ. Atuncĭ nesce bărbațĭ plinĭ de rîvnă şi de înțelepcĭune, neobosițĭ şi con- „sciințioşĭ, se aruncă în câmpul genealogielor, fastelor, diplomelor, petrelor, monetelor, nu- „milor proprie, stiluluĭ, etimologielor, proverbelor, tradițiunilor, archivelor şi al celor-l'alte „asemenĭ unelte, fie publice, fie private, fărîme istorice împrăştiate prin fel de fel de cărțĭ şi „prin fel de fel de locurĭ, şi apoĭ, cu ajutorul totalitățiĭ saŭ al unora din acestea, se încércă a „restabili, în întreg saŭ în parte, trecutul cufundat în întunerecul vécurilor".

Este óre vre-un archeolog din ḑilele nóstre, care să'şĭ fi înțeles specialitatea maĭ corect şi pe o scară maĭ vastă?

Bacon nu scapă din vedere, între altele, nicĭ chĭar *eraldica*, pe care din întâmplare a scăpat'o din vedere «Istoria Archeologieĭ» şi a căriĭ importanță archeologică o arătase atât de bine deja nemuritorul Vico...

Vico, nu numismatul Æneas Vico dela Parma de pe la 1520, ci istoricul Giambattista Vico din Neapole de pe la începutul seculuiŭ trecut, étă încă un gigant lăsat fără nicĭ o mențiune, deşi ar fi trebuit să figureze cel puțin alăturĭ cu Fréret, despre care d. Odobescu ḑice fórte just (p. 543) ceĭa-ce ar fi putut ḑice şi despre cela l'alt: «el preste tóte sciințele morale şi pragmatice, *carĭ ajută archeologieĭ* «*saŭ sînt ajutate de dînsa*, a respîndit căldura spirituluĭ seŭ drept, consciințios şi «prevĕḑĕtor».

Vorbind însă de uĭtărĭ, să nu uĭtâm nicĭ noĭ un lucru: ca plan, cu atăt maĭ mult ca execuţiune, un curs de archeologiă *în tóte ramurile eĭ*, *atăt de multiple*, *la tóte popórele şi 'n toţĭ timpiĭ*, nu există d'o cam dată nicĭ chĭar în Occident.

Veţĭ afla în Italia, în Francia, în Germania saŭ Anglia vre-o istoriă a architectureĭ, o istoriă a artelor industriale saŭ a costumelor, o istoriă a pictureĭ, a sculptureĭ etc., ba încă cele maĭ multe în nesce marginĭ locale, dar nicăirĭ o adevĕrată «istoriă a archeologieĭ», aşa după cum a conceput'o d. Odobescu.

Când va vedé cine-va nesce titlurĭ ca :

Vermiglioli, *Lezioni elementari di archeologia*, Perugia, 1822-3, 2 vol. in-8; saŭ :

Siebenkees, *Handbuch der Archäologie*, Nüremberg, 1800, 2 vol. in-8; saŭ :

Dudley Fosbrooke, *Encyclopaedia of antiquities*, London, 1823, 2 vol. in-4; saŭ :

Champollion-Figeac, *Traité élémentaire d'archéologie*, Paris, 1843, 2 vol. in-32; va fi dispus a crede, neapărat, că fie-care din aceste bi-tomurĭ tractéză despre totalitatea sciinţeĭ archeologice.

Eĭ bine, nu; acestea şi altele de felul lor nu îmbrăţişéză în realitate decăt o părtecică óre-care fórte restrînsă din complexul archeologieĭ.

Ele n'aŭ putut servi d-luĭ Odobescu, care — de aceĭa — nicĭ le citéză între «opere generale asupra archeologieĭ» (p. XI — XII), precum eŭ însumĭ, în cursul meŭ de Linguistică, n'am putut cita, bună-óră, pe *Jéhan de Saint-Clavien : Dictionnaire de linguistique et de philologie comparée*, Paris, 1858, in-8 mare, 1447 pagine!

Unele cărţĭ sînt remarcabile numaĭ prin titlu şi prin volum: titlul maschéză nulitatea, ér volumul — o umflă.

Un tractat complet, o enciclopediă archeologică în adevĕratul înţeles al cuvîntuluĭ, nu se află.

Clădind dară un edificiŭ fără model, putea óre architectul, fie căt de meşter şi căt de sciutor — e vorba de d. Odobescu — să nu uĭte căte o particularitate saŭ să nu exagereze căte un amărunt în dauna celor-l'alte?

D-sa ne-a dat un strălucit palat, în al căruĭa frontonul cel gata ne putem aşeḍa de pe acum : dacă unele camere nu vor fi destul de luminóse, îl vom ruga mâĭnĭ saŭ poĭmânĭ, cu prima ocasiune, a maĭ adăuga icĭ-colea căte o feréstră saŭ a astupa acolo unde sînt pré-multe.

Să trecem la ale nóstre.

Am spus că partea cea nouă, ca fond, în opera d-luĭ Odobescu este archeologia română.

S'aŭ furişat pe alocurĭ óre-carĭ micĭ inexactităţĭ, ca aceĭa, de exemplu, de a identifica pe anticul *Zernes* cu actualul *Cerneţ* (p. 304), deşi cel de 'ntăiŭ se afla în modul cel maĭ decisiv pe locul *Orşoveĭ* de astăḍĭ; în generalitate însă, aprópe

fără excepțiune, tot ce ne spune d. Odobescu despre anticitățile Românieĭ se întemeiază pe un studiŭ scrupulos al fântînelor.

Reservând lectorilor plăcerea de a căuta și de a culege eĭ-înșiĭ aceste prețióse notițe, împrăștiate cu bielșug în măiéstra operă despre care vorbim, reproducem aci, drept îndemn, numaĭ finea lecțiuniĭ XII (p. 565—580):

„La anul 1717, țarul Rusieĭ Petru cel Mare visitase Academia din Paris și promisese a se „pune în relațiunĭ maĭ directe cu dînsa. Nu trecu mult pînă să se presente ocasiunea. Peste „patru anĭ de atuncĭ, la 1721, soldațiĭ rușĭ găsise în nisce bolțĭ clădite pe sub pămînt în țéra „Kalmucilor maĭ multe cărțĭ scrise cu litere albe și aurite, pe lungĭ fășiĭ de hârtiă de bumbac „înegrită; cele maĭ multe fură stricate și răsipite; dar câte-va foĭ ajunseră pînă în Petersburg „unde nimenĭ din învățațiĭ Academieĭ improvisate de Petru nu sciu a le descifra. Atuncĭ el le tră„mise la Paris și, după o examinare atentivă, Fréret împreună cu Fourmont descoperiră că ele „eraŭ scrise cu litere tibetane. Cel din urmă nu se mulțumi cu atâta, ci din puține cuvinte „ale limbeĭ tibetane, carĭ ajunsese pe atuncĭ în Europa, el închipui o traducere a manuscrip„tuluĭ, cel puțin așa de ilusoriă ca și interpretațiunea versurilor cartagineze din Plaut, făcută, „cu un secol maĭ nainte, de ebraistul Bochart.

„Permitețĭ'mĭ, domnilor, a mĕ folosi de citarea acestuĭ fapt spre a vĕ spune câte-va cu„vinte despre o descoperire, maĭ în tóte analogă cu aceĭa a soldaților luĭ Petru cel Mare, care „s'a făcut în țéră la noĭ, sînt acum maĭ mult de șése-ḑecĭ de anĭ. Ațĭ auḑit póte vorbindu-se „despre comóra care, pe timpul ocupațiuniĭ rusescĭ dintre 1806 și 1812, s'a descoperit pe ma„lul Prutuluĭ, la satul Conțesciĭ din ținutul Dorohoĭu. Însumĭ, acum vre-o patru anĭ, am re„sumat într'un raport archeologic (Monitorul Oficial, 1871, Nr. 152) ceea ce sciam pe atuncĭ „despre acea descoperire. Controlând doă relațiunĭ târḑiĭ ce s'aŭ făcut despre cele găsite la Con„țescĭ, am ales dintr'însele că, în malul părîuluĭ Podriga, s'a aflat o boltă zidită, în care era „un schelet bărbătesc, purtând pe el arme și podóbe aurite; alăturĭ eraŭ osemintele unuĭ cal „cu hamuturĭ poleite și maĭ multe vase de argint aurit, dintre carĭ gubernatorele rusesc de „pre atuncĭ, admiralul Cicégov, a transportat la Petersburg o tavă rotundă, o amforă saŭ „urcĭor cu doă tórte și capac, și o mică găletă, câte-șĭ-trele de argint și ornate cu figure în „reliev representând subiecte de mitologiă elenă, precum luptele Centaurilor cu Lapițiĭ, ale „Amazónelor cu Eleniĭ, vînătorie scitice de cerbĭ, și în fine scenele erotice și fabulóse a Ledeĭ „cu lebăda, a luĭ Apollon cu Dafne și a juneluĭ Hylas răpit de nimfele fântînelor. Aceste vase, „păstrate aḑĭ în museul Ermitagiuluĭ, sînt fără îndoélă lucrărĭ din epoca de decadență a ar„telor romane, póte de prin al doilea saŭ al treilea secol după Christos.

„De pre aceste unice rămășițe cunoscute ale mormîntuluĭ din Conțescĭ, eŭ nu 'l puteam crede „de altă origină decât romană saŭ eleno-scitică, precum sînt alte atâtea bogate morminte des„coperite în movilele saŭ *kurganele* Rusieĭ meridionale.

„Dar se vede că m'am înșelat. Vasele din Ermitagiŭ sînt negreșit romane orĭ grece; însă „ele, luate fiind póte ca pradă de răsboĭu, aŭ făcut parte, în bolta dela Conțescĭ, din podóbele u„nuĭ mormînt mongolic saŭ tătâresc din al XIII-lea secol. Și étă cum :

„Reposatul vornic Alexandru Sturdza Miclăușanul, părintele învățatuluĭ nostru numismat „d. Dimitrie Sturdza, a păstrat din acel curios mormînt o mică foiță lungăréță de hârtiă „de bumbac, (0m.,20 lung., 0m.,7 nălț.) văpsită negru și scrisă pe patru rîndurĭ cu litere albe. „Examinând aceste litere, m'am putut încredința că sînt caractere curat tibetane, de cele carĭ „aduc fórte mult cu literele *dêvanâgari,* scrisórea clasică a literatureĭ sanscrite.

„Mărturisesc că eŭ unul nu cunosc limba Tibetuluĭ, nicĭ măcar atât cât Fourmont, dar „cu ajutorul publicațiunilor moderne, am fost destul de norocit spre a regăsi textul de pre „foița d-luĭ Sturdza, chiar în capul unuĭ tractat liturgic al religiuniĭ buddhiste, scris în acea „limbă.

„Se sciă că legea quasi-monoteistă a luĭ Buddha, care a fost, în India, cătră brahma-

„nism ceea-ce creştinismul a fost în Occidente către legea luĭ Moise, s'a respândit preste maĭ „tótă Asia. începênd de acum vre-o doă miĭ de anĭ. Dela al VII secol încóce, ea îşĭ are cen„trul eĭ oficial în Tibet, unde marele pontifice buddhist. Dalaĭ-Lama ocupă o posiţiune cam a„nalogă cu a papeĭ din Roma. Cărţile religióse ale Buddhistilor, compuse maĭ întâĭ în limba „sanscrită, aŭ fost traduse în cea tibetană şi scrise cu nisce litere imitate, precum am spus, „de pre cele dêvanâgari. Popórele Norduluĭ asiatic, carĭ par a fi trăit fără de a urma o anume „religiune, pînă în timpul când Gengiskhan le-a întrunit spre a constitui cu ele gróznica pu„tere a imperiuluĭ mongol, aŭ adoptat succesiv credinţele buddhiste, pe carĭ Kubilaĭ-Khan, pro„tectorul luĭ Marco-Polo, le-a decretat ca religiune de stat, aducênd din Tibet preoţĭ saŭ lamaĭ „pentru instruirea poporuluĭ şi, cu dînşiĭ împreună, cărţile liturgice tibetane, din carĭ parte „maĭ apoĭ s'aŭ tradus şi în limba mongolă. Tibetana însă remase mult timp ca limbă consa„crată a cultuluĭ buddhist la Mongolĭ, precum e cea latină la catolicĭ şi cea elenă la Greciĭ „modernĭ.

„Timpul nu mĕ íértă a mĕ întinde aci asupra doctrinelor metafisice ale religiuniĭ luĭ Bud„dha, care reduce sciinţa supremă la o anihilare completă a individuluĭ şi la o întrégă absor„bire a sa în marea divinitate a Universuluĭ; pentru explicarea textuluĭ nostru însă, vĕ voiŭ „spune numaĭ că acéstă doctrină, numită pe sanscrita *Pragĭma-paramita,* adică complexul „cunoscinţelor şi practicelor religióse ce conduc la perfecţiunea absolută şi constitué pre o„mul ajuns maĭ presus de tótă sciinţa, se coprinde în cuvîntul sanscrit *Yana,* ce însemnéză: „mijlocul de a ajunge. În immensa literatură liturgică a buddhistilor exist treĭ felurĭ de *Yana:* „cea mică, cea mijlociă şi cea mare, numită *Mahayana.* Întréga doctrină buddhistă, ȡisă „Pragĭma-paramita, e pe deplin coprinsă numaĭ într'acéstă din urmă, care şi este adevĕrata „Sântă-Scriptură a aceleĭ religiunĭ. Dar acea carte multiplă se compune ea însăşĭ dintr'un „fórte mare numĕr de fórte voluminóse *sutra* saŭ tractate metafisice speciale; cea maĭ de că„petenia dintre sutralele Mahayaneĭ e scrisă tocmaĭ în una-sută-de-miĭ de *sloka* saŭ versurĭ „gemene, de pre cum se obicĭnuesce în poetica indiană; ea se numesce pre limba tibetană *Iüm;* „dintr'însa s'aŭ făcut doă prescurtărĭ, una de 25000 sloka, şi cea-l-altă de 8000. Dar, spre a „scurta şi a se feri de aşa multe şi lungĭ desvoltărĭ abstracte, pe carĭ nu le putea preţui obştea „credincioşilor, s'a făcut un resumat al doctrineĭ Pragĭma-paramita, într'un fel de breviariŭ „saŭ céslov, un fel de mic *Iüm* saŭ *Iüm-cĭung,* care póртă în Tibet şi numirea semnificativă „de *Dorge-cĭodpa* saŭ tăietorul de diamante, prin care se caracteriséză şi preţul, şi dificul„tatea învăţăturelor şi practicelor, atât sufletescĭ cât şi trupescĭ, ce se dobândesc din studiul „aceleĭ mult-venerate cărţĭ.

„Titlul amărunţit, în limba sanscrită, cu traducţiunea sa în cea tibetană şi cu invocaţiu„nea iniţială a acestuĭ mic tractat liturgic, compun chiar inscripţiunea nóstră, al căriĭ înţeles „se reduce cam la frasele următóre :

„Veneratul tractat liturgic, din care se învaţă doctrina biruitoruluĭ desăvîrşit saŭ a tăietoruluĭ de dia„mante, carele a ajuns maĭ presus de sciinţa supremă.
„Înalţ cu respect rugăciunile mele către tóte manifestaţiunile luĭ Buddha şi către toţĭ sânţiĭ buddhiştĭ."

„Dacă documentul dela Conţescĭ nu ne-ar spune decât ce este scris pe dînsul, apoĭ impor„tanţa luĭ ar fi minimă; dar maĭ mult decât coprinsul seŭ, e importantă a luĭ proveninţă.

„Cronicele seculuĭ de mijloc vorbesc cu grózá despre năvălirea ordielor tătărescĭ, conduse „de Bathiĭ-Khan, căpetenia Mongolilor din Kapcĭak, în Rusia, în Polonia, în Ungaria şi în „ţĕrile nóstre, la anul 1240. Pustiirile lor în timp de doĭ anĭ aŭ ameninţat Europa întrégă, „când de o dată ordiele s'aŭ tras înapoĭ, mărginindu-se în părţile cucerite ale Rusieĭ. Iată ce „aflâm despre trecerea lor pe la noĭ în analele scrise persienesce, la anul 702 al Egireĭ (1303 du„pă Chr.), pentru sultanul Mahmud-Gazan-Khan, de medicul din Hamadan Fazel-ullah-Raşid, „carele a consultat tóte cronicele mongolice, redactate de învăţaţiĭ chinezĭ, indienĭ, uĭgurĭ, kip„ciakĭ şi alţiĭ.

„La viéţa împăratuluĭ mongol Ogotaĭ, găsim într'un capitol intitulat „despre principiĭ din

„Deşt-Kipcĭak saŭ din câmpiele Rusieĭ“, cele următóre, în carĭ descoperim lesne, sub alteră-
„rile pronunciaţiuniĭ orientale, numirĭ geografice şi etnice din părţile românescĭ :

„Pe la mijlocul primăvereĭ (anul 1240), principele Bathu, cu fraţiĭ seĭ, şi principiĭ Cadan, Buri şi Bugek, „(după ce cucerise ţéra celor treĭ fiĭ aĭ luĭ Vladimir), trecură munţiĭ spre a întra în ţéra Bularilor (Bulgari- „lor?) şi a Başghirḑilor (Secuilor?). Orda, carele înainta pe drépta, trecênd în ţéra Ilautuluĭ (Oltuluĭ), veḑu „viind în contră'ĭ pe Bezerenban (Banul Basarab) cu oştile sale; acesta fu biruit. Cadan şi Buri, carĭ se în- „dreptase împotriva Sasanilor (Saşilor), iĭ învinse în treĭ bătăliĭ. Bugek străbătu munţiĭ acesteĭ ţĕrĭ ca să „între în Cara-Ulag (Ţéra Românéscă), sdrobi popórele Ulag (Vlachiĭ, Româniĭ), trecu munţiĭ Babak-berk (?) şi „intră în ţéra luĭ Micislav (?), unde birui pe inimicul care îl aştepta. Aşa dar, principiĭ, umblând de o dată „pe cincĭ căĭ diferite, coprinseră tótă ţéra Başghirḑilor, a Maghiarilor şi a Sasanilor, al căror rege Kelor „(kiraly pe unguresce) o luă la fugă. Apoĭ eĭ petrecură véra pe malurile Tiseĭ şi ale Tunheĭ (Dunăriĭ).“

„Nu rĕmâne îndoĭélă, domnilor, că pe timpul când se întâmplaŭ aceste răpiḑĭ şi spăĭmîntă-
„tóre cucerirĭ, vre o căpetenia mongolă va fi murit pe malul Prutuluĭ şi, cu tóte că cronicele
„locale spun că Tătariĭ de atuncĭ îşĭ strămutară la întórcere morţiĭ în ţinuturile lor asiatice,
„apoĭ tot e probabil că, în malul dela Conţescĭ, a fost înmormîntat, de pre usurile tradiţio-
„nale ale popórelor scitice şi ale buddhismuluĭ, kaganul saŭ mîrzacul, căruia i s'aŭ pus în
„bolta'ĭ funerariă calul cu hamutul seŭ, armele şi podóbele'ĭ cele preţióse, vasele adunate de
„dînsul în pradă, şi în fine sentenţe şi texturĭ liturgice, scrise în limba religiuniĭ, cu litere
„albe pe făşiĭ de hârtiă négră, cum eraŭ acelé găsite la 1721 în ţéra Kalmucilor şi cum sunt
„încă cele dovedite, la popórele Asieĭ nordice şi centrale, de către maĭ mulţĭ exploratorĭ mo-
„dernĭ.

„Acéstă lungă digresiune ne-a adus, domnilor, pe un câmp de cercetărĭ în filologiă şi ar-
„cheologiă asiatice, carĭ, precum vedeţĭ, nu aŭ fost cu totul înlăturate din studiele învăţaţilor
„occidentalĭ din al XVIII-lé secol; maĭ mulţĭ erudiţĭ aŭ început pe atuncĭ a se ocupa de
„istoria şi usurile popórelor asiatice ale mediuluĭ-ev, şi cea maĭ importantă publicaţiune
„în acest cerc de investigaţiunĭ este colecţiunea cea mare de documente asiatice de tot fe-
„lul, formată în al XVIIlé secol de orientalistul francez d'Herbelot (1625 — 1695), sub titlu
„de „Bibliothèque orientale“ saŭ Dictionar universal coprinḑênd tot ceĭa ce privesce po-
„pórele Orientuluĭ. Acéstă mare întreprindere a fost terminată de renumitul Galland (1646 pînă
„la 1715), dragomanul luĭ Nointel în ambasada sa şi întroducĕtorul în Europa a frumóselor
„basne arăbescĭ, carĭ pórtă numirea de „O miiă şi una de nopţĭ“, iar la noĭ, de pre turcesce,
„de „Halima“.

„Galland a jucat un rol destul de important sub Ludovic al XIVlé, fiind şi anticar oficial al
„curţiĭ, şi profesor de limbele orientale la Colegiul Franciеĭ, şi membru tare activ al Acade-
„mieĭ, şi în fine un literator fórte popular. Se povestesce că, pe când el tipăria, unul după al-
„tul, numerósele volume ale eleganteĭ sale traducerĭ de pre basmele arăbescĭ, publicul se in-
„teresa aşa tare de povestile luĭ, încât adesé se aduna sub ferestrele cabinetuluĭ în care el lu-
„cra şi 'ĭ striga în gura mare: „Eĭ! domnule Galland, când ne maĭ daĭ o nouă carte de basne?“

„Publicul luĭ Galland avea póte dreptate a nu se obosi cu frumósele basne din Halima; dar
„în acelaşĭ cas nu sînteţĭ şi d-vóstre, domnilor, public bine-voitor al conferinţelor mele; căcĭ
„de sigur îmĭ lipsesce cu totul darul sultaneĭ Şeherazade spre a vĕ face să uĭtaţĭ orele, ascul-
„tând ceĭa ce vĕ spun despre anticariĭ trecutuluĭ. Maĭ mult póte decât orĭ-când veţĭ fi consta-
„tat acéstă lipsă astă-ḑĭ, când am luat asupra'mĭ anevoióssa sarcină de a coprinde într'o sin-
„gură cuvîntare doă subiecte diferite şi bogate prin sineşĭ : istoria numismaticeĭ şi aceĭa a
„studielor de archeologiă orientală, dela începutul secoluluĭ al XVIIlé pînă la jumătatea al
„XVIIIluia. Şi cu tóte acestea, mĕ vĕd silit a vĕ cere încă un moment de atenţiune; póte că mi'l
„veţĭ acorda maĭ bucuros, când vĕ voiŭ spune că 'l reclam în favórea unuĭ mare orientalist şi
„anticar român din acea epocă.

„Nu vĕ miraţĭ de ceĭa ce vĕ spun; căcĭ am să numesc pe ilustrul şi eruditul nostru istoric,
„principele Dimitrie Cantemir.

„Sciţĭ negreşit că fiŭ, frate de Domn, şi însuşĭ Domn al Moldoveĭ, Dimitrie Cantemir s'a

„născut în Constantinopole, în ḑiua de 26 octobre 1673. Educaţiunea 'şĭ-a făcut'o parte în „capitala Orientuluĭ şi parte în Moldova, unde tatăl seŭ, Constantin Voevod, adusese pentru „instruirea filor seĭ pe eruditul dascăl grec Ieremia Cacavelas din Creta, ebraist, elenist şi „latinist tot de o dată. Prima operă a juneĭ beĭzadele, cartea întitulată „Divanul lumiĭ saŭ „gâlcéva înţeleptuluĭ cu lumea saŭ gĭudeţul sufletuluĭ cu trupul", scrisă grecesce şi românesce „şi tipărită la 1698 în Iaşĭ, se resimte de învăţăturele teologice şi filosofice ale dascăluluĭ, pre- „cum iar tractatul seŭ despre musica turcéscă şi compunerile sale musicale, lucrate în Con- „stantinopole, daŭ dovadă despre sciinţa şi gusturile artistice ale amabiluluĭ june, trămis la „Pórtă ca în fel de zălog.

„După ce însă grave evenimente politice s'aŭ petrecut la 1711, în scurta luĭ domniă, „şi după ce, instreinat cu toţĭ aĭ seĭ din ţéra părintéscă, ajunse a fi unul din ceĭ maĭ consideraţĭ „consilierĭ aĭ luĭ Petru-cel Mare, spiritul seŭ devenind şi maĭ copt prin serióse studie istorice „şi prin propriele sale observaţiunĭ, el consacrâ orĭ-ce moment de repaos casnic la compune- „rea numeróselor scrierĭ istorice şi filosofice, cu carĭ îl vedem înavuţind literatura şi sciinţa, „între aniĭ 1714 şi 1721. Adânc cunoscĕtor al limbelor orientale, căcĭ osebit de limba grécă, „sciea turcesce, arăbesce şi persienesce, el scrise pentru Petru, în limba rusă, un tractat despre „religiunea mahometană, o istoriă a originilor Mahometanilor, perdută la 1722 într'o corabiă „care se înnecâ pe marea Caspică, pe când el urma pe Petru în expediţiunea sa în contra Per- „sieĭ; în fine scrise şi Istoria imperiuluĭ otoman, publicată pînă acum în treĭ limbe (engleză, „germană şi francesă) şi în curînd şi în cea română, tesaur nesecat de indicaţiunĭ preţióse „asupra istorieĭ tuturor popórelor din ţinuturile Turcieĭ.

„Tot aşa de bun cunoscĕtor al celor maĭ multe limbĭ europene, el scrise latinesce un trac- „tat teologo-fisic asupra creaţiuniĭ; o istoriă antică şi modernă a Dacieĭ, perdută şi aceĭa în „naufragiul de pre Caspica, şi în fine nepreţuita Descriere a Moldoveĭ, pe care el a compus'o de „pre cererea Academieĭ din Berlin, ce 'l alesese de membru al eĭ. Acéstă ultimă operă, tipă- „rită, pentru prima óră în textul eĭ original, în aniĭ trecuţĭ de Societatea Academică „Română, *Descriptio Moldaviæ*, şi de altă parte *Chronicul Româno-Moldo-Vlahilor*, publicat „la 1835 în Iaşĭ şi pe care autorul îl tradusese de pre opera latină cea perdută, sînt doă lu- „crărĭ capitale, în carĭ se învederéză şi întinsa erudiţiune, şi adîncul patriotism ale acestuĭ „mare bărbat.

„Aş dori să vĕ arăt cu d'amăruntul, în aceste doă scrierĭ, interesul nepregetat ce prinţul „Cantemir purta studielor archeologice; aş dori, dacă ar fi timp, să vĕ arăt cum preste tot lo- „cul, în ţéra Moldoveĭ, el se informa despre ruinele vechelor cetăţĭ; cum cerca a dovedi epoca „dărîmăturelor de pre procederile technice ale zidirilor şi de pre posiţiunile lor topografice; „cum în fine purta pururea grija sciinţeĭ trecutuluĭ, tot aşa de mult ca şi a destinelor vii- „tóre ale patrieĭ sale. Rĕsfoiţĭ, domnilor, capitolul din *Descrierea Moldoveĭ* «asupra ţinu- „turilor şi cetăţilor de acum ale Moldoveĭ», şi veţĭ constata că, la fie-ce pas, el se opre- „sce spre a vorbi de ruinele istorice ale patrieĭ; la Roman, el află pe malul rĕsări- „tén al Siretuluĭ urmele cetăţiĭ *Smedorova;* în jos de Bărlad, menţionéză despre o *Cetate de „pămînt;* în ţinutul Putneĭ, constată ruinele cetăţiĭ vrâncene *Crăciuna;* la Fălciĭ, neputênd „să afle însuşĭ urmele cetăţiĭ *Taĭfalilor*, trămite ómenĭ cunoscĕtorĭ aĭ locurilor ca să le cerce- „teze prin pădurile de pre malul Prutuluĭ; apoĭ el spune legenda populară a movileĭ *Răbîia* „de lîngă Huşĭ; la Bender, crede a găsi urmele *Zargidaveĭ;* la Orcheĭ, ale *Petridaveĭ;* la Su- „céva, ale *Sandaveĭ;* apoĭ, nu departe de Chişinĭŭ, el relatéză că a vĕḑut şirul de petróĭe aşe- „ḑate în liniă dréptă, ca cum ar fi puse acolo de mână de om, cărora li se ḑice *Chĭăile Bâcu- „luĭ;* în fine, după ce numesce şi descrie cetatea *Némţuluĭ*, a *Chilieĭ*, şi multe altele, după „ce vorbesce despre vechile steme sculptate pe pétră în cetatea Suceveĭ, după ce discută asupra „posiţiuniĭ loculuĭ unde a fost exilat poetul Ovidiŭ, apoĭ el se întinde cu de-amăruntul asupra „*Valuluĭ împăratuluĭ Traĭan*, pe care ḑice că l'a vĕḑut însuşĭ compus din doă şanţurĭ avênd „încă pe atuncĭ o adîncime de douĭ-spre-ḑece coţĭ, şi'l urmăresce dela Petrovaradin prin mun-

„ţiĭ Porţilor de fer, d'a lungul Românieĭ şi a Moldoveĭ, peste Prut la satul Traĭanul, peste „Botna la tîrgul Cauşanĭ, şi prin ţéra Tătarilor pînă în malul Donuluĭ.

„Acesté, domnilor, sînt amăruntе carĭ dovedesc că principele, preocupat de exploraţiunĭ „anticariĭ, a făcut cercetărĭ seriόse, pe carĭ nimenĭ maĭ nainte de dînsul, şi pόte chĭar nimenĭ „în urmă'ĭ, nu le-a făcut cu aşa mult zel şi cu aşa multă sciinţă.

„O împrejurare fericită a venit, chĭar pe timpul seŭ, să rĕsplătéscă lăudatele sale silinţe „de anticar :

„În apropiere de Galaţĭ, ḑice el, la gurile Siretuluĭ despre rĕsărit, sînt dărîmăturile uneĭ cetăţĭ, căria ó„meniĭ din partea loculuĭ îĭ ḑic acum *Ghertina*. Iar cumcă acéstă cetate a fost întemeĭată de pe vremea luĭ „Traĭan, despre acésta ne încredinţéză baniĭ vechĭ carĭ s'aŭ aflat acolo la létul 7211 (1703), precum şi o pé„tră pe care şi noĭ singurĭ, precum am putut, am citit'o, în care cu slove vechĭ latinescĭ scrie aşa :

IMP. CÆSARI. DIV. FILIO. NERVÆ. TRAIANO.
AVGVSTO. GERM. DACICO. PONT. MAX. FEL. P. DICT.
XVI. IMP. VI. CONS. VII. P. P. CAL
PVRNIO. PVBLIO. MARCO. C. AVRELIO. RVFO.

„carile aşa socotim să se înţelégă : “*Împĕratuluĭ, Cesaruluĭ, Dumneḑeesculuĭ, fiiuluĭ Nerveĭ, luĭ Traĭan Au„gustuluĭ, Germaniculuĭ, Dacianuluĭ, Preutuluĭ celuĭ maĭ mare, fericituluĭ Domn, Învăţătoruluĭ al şése-spre„ḑecelé, Împăratuluĭ al şéselé, Sfetniculuĭ al şéptele, Părinteluĭ Patrieĭ, luĭ Calpurnie Marco Aurelio Ruf.*“

„Cătră acésta maĭ scrie Neculaĭ Costin logofătul, precum să maĭ fiă vĕḑut o pétră, care s'aŭ aflat la cetă„ţuĭa năruită la Galaţĭ, ce'ĭ ḑic Ghertina, şi să fie cetit singur într'însa : *Sever împăratul Rîmuluĭ*. Ci „noĭ acéstă pétră şi în domnia frateluĭ Antioch, şi pe vremea nóstră, trecênd pe la Galaţĭ, într'adins am „cercat'o; ci nu s'aŭ aflat, fără cît într'un rînd 'mĭ-aŭ adus Teodori pîrcălabul de Galaţĭ un ban de argint, „în carele scria : „*Const Aug. Imp*.....“

„Dar fără d'a maĭ prelungi aceste citaţiunĭ, pline de interes, d-vóstre sciţĭ acum cât de „mult datoresce archeologia nóstră naţională eruditaluĭ principe Dimitrie Cantemir In traĭul „necontenit turburat ce el a avut în patria sa, şi apoĭ stând anĭ îndelungaţĭ depărtat de dînsa, „el totuşĭ a studiat'o în presentele şi în trecutul eĭ, ast-fel încât ne mirâm şi de stăruinţa şi „de memoria acesteĭ minunate inteligenţe. Dacă în grele împrejurărĭ în carĭ el a vieţuit a pu„tut lucra atît pentru patria sa, ne închipuim ce neasemuită strălucire ar fi fost dat el cultu„reĭ naţionale d'ar fi fost sórta maĭ favorabilă aspiraţiunilor sale patriotice?

„Dimitrie Cantemir e măndria trecutuluĭ nostru în tóte ramurile istorice, şi prin urmare şi „în archeologiă.

„Cu câţĭ-va anĭ inainte de a muri, în vîrstă de 50 de anĭ (14 Ianuariŭ 1723), suferind de o „gré bólă, căpătată în expediţiunea Persieĭ, cea din urmă a luĭ preocupaţiune literară a fost „de a lăsa naţiuniĭ române, în limba ţĕreĭ, monumentul istoric ce el înălţase spre a eĭ mă„rire. Iată cu ce mândre cuvinte graĭul seŭ bătrînesc rostesce acéstă nobilă dorinţă, însoţită „de nu maĭ puţin admirabile poveţe :

„Acesté tóte, fiind de noĭ în limba lătinéscă scrise şi alcătuite, socotit'am că cu strâmbătate, încă şi cu „mult păcat va fi, de lucrurile nóstre d'aci înainte maĭ mult străiniĭ, decît aĭ noştri să scie De care lucru, „acum de isnóvă ostenință luând, din limba lătinéscă ĭarăşĭ pre cea a nóstră românéscă le prefacem. Slujéscă„se dar cu osteninţele nóstre némul *Românesc* şi, ca într'o oglindă curată, chipul şi statul, bătrîneţile şi „cinstea némuluĭ seŭ privindu'şĭ, îl să ătuesc, ca nu în trudele şi sângele moşilor stramoşilor sĕĭ să se mân„dréscă, ci, în ce aŭ scăḑut din calea vredniciеĭ, chĭar înţelegênd, urma şi bărbăţia lor râvnînd, lipsele să'şĭ „plinéscă şi să'şĭ aducă aminte că, precum odată, aşa acum, tot aceĭa bărbaţĭ sînt, carĭ cu multul maĭ cu fe„ricire aŭ ţinut *cinste'şĭ a mari*, decît cu chip de cinstea şi de bărbăţia lor nevrednicĭ a trăi!“

„Iată ce învăţa e Cantemir din studiul istoric şi archeologic al patrieĭ. Noĭ toţĭ, Româniĭ „de aḑĭ şi aĭ viitoruluĭ, să nu uĭtâm învăţăturele aceluĭ glorios Român al seculuĭ trecut!“

Din acest pasagiŭ se vede :

1. Măiestria, cu care d. Odobescu apucă, une-orĭ cam cu d'a-sila, orĭ-ce ocasiune

ce i se presintă pentru a împleti în cununa archeologieĭ generale căte un busuioc românesc;

2. Insemnătatea notiţelor archeologice ale d-luĭ Odobescu despre România.

In adevĕr, descifrarea foiţeĭ dela Conţescĭ aruncă o neaşteptată lumină asupra unuia din cele maĭ remarcabile tesaure din evul mediŭ, şi 'mĭ pare bine —personalmente — că pentru lîmurirea acesteĭ cestiunĭ a concurs întru cât-va textul luĭ Raşid, asupra căruĭa eŭ atrăseĭ cel de 'ntâiŭ atenţiunea istoriculuĭ român.[1]

Acest text, în care, între cele-l'alte, ne apare *ţéra Oltuluĭ* (ايلاوت) constituită pe la 1240 sub un *ban* din némul *Basarabilor* (بزرنبام), este cu atât maĭ decisiv, cu cât emană din cea maĭ veridică fântînă asupra istorieĭ Mongolilor : «Le plus pré-«cieux de tous les ouvrages historiques relatifs aux Mongols et rédigés par les é-«crivains musulmans — ḑice celebrul orientalist Abel-Rémusat—est sans con-«tredit le *Djami-et-tewarikh* ou Recueil d'Annales par Fadhallah Raschid-ed-«din.»[2]

În privinţa luĭ Cantemir, vom adăuga o interesantă particularitate curat archeologică către cele spuse de d. Odobescu.

Cu ocasiunea expediţiuniĭ în Persia, Cantemir studiase cu tot dinadinsul anticităţile Caucasuluĭ, şi manuscriptele sale postume în astă materiă, cedate de către fiĭul seŭ savantuluĭ Teofil Bayer, aŭ permis acestuia de a scrie o renumită monografiă «De muro Caucaseo»: veḑĭ *Bayeri Opuscula*, ed. Klotz, Halae, 1770, p. 94.

Tot atuncĭ, unul din ceĭ de 'ntâiŭ pe acest tărîm, Cantemir începuse a aduna şi a studia faĭmósele inscripţiunĭ cuneiformice: veḑĭ disertaţiunea luĭ Frähn, *Die Inschriften von Derbend*, în Eichwald, *Alte Geographie des caspischen Meers*, Berlin, 1838, p. 211.[3]

Dar ĭată că recensiunea nóstră a luat proporţiunile unuĭ articol, a căruĭa lungime se póte rescumpĕra numaĭ dóră prin frumseţea pasagelor extrase literalmente din opera d-luĭ Odobescu.

Pentru ca acéstă rescumpĕrare să fie deplină, vom termina reproducênd ultimele patru pagine (752—56), prin carĭ se încheiă primul volum din «Istoria Archeologieĭ»:

„Este o distincţiune notabilă de stabilit între învăţătura gimnasială şi aceĭa a Facultăţilor. „Nu sciŭ, ḑĕŭ până la ce punct ea a fost pînă acum observată în junele nóstre Facultăţĭ de „Litere. Făcînd tóte reservele pentru stimabiliĭ profesorĭ ce ocupă în ele catedre, şi printre carĭ „mĕ bucur a numĕra şi amicĭ, nu mĕ pot opri de a ḑice, că a adopta un manual óre-care, com-

(¹) **Hasdeŭ**, *Istoria critică*, t. I, ed. 2, p. 68—69, § 15 : „Basarab-ban într'o cronică persiană sub anul 1240."

(²) **Abel-Rémusat**, *Nouveaux mélanges asiatiques*, Paris, 1829, in-8, t. 1, p. 438.

(³) D. Odobescu ne-a spus, ḑilele acestea, că Societatea Academică ar fi aflat că în Archivul central al Ministeriuluĭ de Externe dela Moscva s'ar păstra, printre alte manuscripte ale luĭ Cantemir, o *Istoriă ieroglifică*, românesce, aprópe 700 file. Nu cumva să fie acolo în cestiune anume *inscripţiunile cuneiformice?* Aşteptăm cu nerăbdare, ca Societatea Academică să'şi procure — dacă va puté — o copiă după acel manuscript.

„pus de orĭ-şi-cine, şi a'l ţine în mănă saŭ în minte, spre a recita pe fiă-care ḑi dintr'însul „studenţilor câte un capitol, acest metod, dreptul luĭ Dumneḑeŭ, nu póte fi considerat decăt „ca o fórte mediocră predare gimnasială. Pe de altă parte ĭar, tot cam aşa s'ar califica şi „cursurile, în carĭ profesorul, luând în mână un autor străin, l'ar traduce din cuvînt în cuvînt „studenţilor, cu expresiunĭ românescĭ, maĭ mult saŭ maĭ puţin stîngace, şi ar reduce tot stu„diul critic al textuluĭ la o simplă analisă gramaticală, saŭ cel mult logică, a ḑicerilor şi a „fraselor.

„Negreşit că pentru cine înţelege învăţătura universitară numaĭ de pre aceste doă metóde „cu totul mecanice şi create ca înadins spre a tîmpi, printr'o practică migălósă şi stérpă, min„ţile junimiĭ, negreşit că pentru acela nu póte să aĭbă nicĭ un sens, nicĭ o valóre şi nicĭ un „folos, un curs în care profesorul se preocupă mult maĭ puţin de mărunţişul pragmatic şi me„canic al materieĭ, pe care o tractéză, decât de a forma şi a îndrepta spre bine, prin naraţiunĭ „desvoltate, prin apreţuirĭ critice, prin desbaterĭ de cestiunĭ controversate, inteligenţa activă „şi setósă de cunoscinţe a ascultătorilor seĭ.

„Scopul principal al unuĭ ast-fel de învăţămînt, adevărat superior, nu este tocmaĭ de a „înfige în memoria junimiĭ, în răstimpul destinat studielor universitare, óre-carĭ anumite fapte „şi regule tecnice, ci de a'ĭ înzestra intelectul cu o puternică armă de atac şi de apărare, cu „un criteriŭ sciinţific, care încă îĭ lipsesce. Nu este de a o învăţa cutare porţiune, maĭ mult „saŭ maĭ puţin restrînsă, dintr'o sciinţă, ci de a o învăţa, cum însăşĭ póte să înveţe cu spor orĭ„ce porţiune a aceleĭ sciinţe.

„Un scop ca acesta, profesorul nu póte nicĭ o dată să spere că'l va atinge pre cât nu va sci „saŭ nu va voi a da nimic dela sine, ci va aştepta totul dela lucrărĭ străine, fiă acele cât de „bine întemeiate. Învăţămîntul seŭ, ca să nu fiă sterp şi superficial, trebue să se conforme cu „felurite împrejurărĭ locale şi momentane. Aceĭaşĭ programă, acelaşĭ cerc de desvoltărĭ, şi nicĭ „chĭar acelaşĭ mod de expunere, nu aŭ o valóre absolută pentru orĭ-ce curs de Facultate. Tre„buiă ca, maĭ pre sus de tóte, profesorul să ţină séma de trebuinţele, de disposiţiunile şi de „lipsurile ce domnesc în spiritul publiculuĭ seŭ; trebuiă ca el să caute a se mlădia de pre ce„rinţele luĭ, ca dóră ast-fel să'l răpéscă cu sine pe singura cale unde instrucţiunea superióră „nu este o fastidiósă şi inutilă prelungire a cursuluĭ gimnasial, ci un complement folositor al „educaţiuniĭ intelectuale.

„Pentru acésta, se cere neapĕrat, maĭ ales dela un profesor de Facultate Literară, ca iniţia„tiva luĭ să se manifeste de pre catedră cu lucrărĭ ale sale proprie, cu creaţiunĭ, maĭ mult „saŭ maĭ puţin meritóse, dar în tot-d'a-una destinate a deştepta în tinerimea studiósă interes şi „plăcere pentru studiul ce el predă, şi a deschide junelor inteligenţe orizonturĭ pline de adime„nitóre luminĭ pentru maĭ departe cercetărĭ in cercurile multiple şi nemărginite ale sciinţeĭ.

„Tînărul, care pre băncele uneĭ Facultăţĭ de Litere nu încércă dorinţa de a se instrui „maĭ mult prin sineşĭ, de a învĕţa prin propria silinţă maĭ mult decât ceĭa ce aude din fugiti„vele prelegerĭ ale profesoruluĭ, acela saŭ că nu are mintea croită pentru studiele literare, saŭ „că profesorul nu a sciut să descepte într'însul ceĭa ce constitue esenţa instrucţiuniĭ superiore, „adică îndemnul la noue cercetărĭ, la maĭ largĭ exploraţiunĭ, la judecăţĭ critice, purtate asupra „cestiunilor controversate ale sciinţeĭ.

„Nu dar, încă o dată, din manuale didactice, nicĭ din analise gramaticale şi logice, se ca„pătă şi se desvóltă acel dor de necunoscutul sciinţific, carele este ţĕlul tuturor catedrelor lite„rare în cele maĭ de frunte Universităţĭ ale Europeĭ culte.

„Pe catedrele Facultăţilor, formularele tipice trebuiă să dispară; profesorul nu maĭ póte „fi acel riguros învăţător, condamnat a se ţiné pururé restrîns în marginile unor anume no„ţiunĭ practice, pre carĭ trebuiă neapărat, cu o măestréţă răbdare, să sciă a le tipări în mintea „şi în memoria copiluluĭ. Aci, el are în faţă'ĭ inteligenţe în proces de formare, setóse de apre„ţuirĭ critice şi apte la orĭ-ce desbaterĭ intelectuale, imaginaţiunĭ arḑĕtóre carĭ cer a străbate „regiunile neţermurite ale sciinţeĭ, carĭ aştéptă o suflare priincĭósă spre a'şĭ deschide aripele „şi a sbura de sineşĭ în lumĭ necunoscute.

„Ce are el de făcut atuncĭ ?
„Să vină a sdrobi acele generóse și spornice avînturĭ sub lovirile brutale ale unuĭ păcătos „de manual ? Să le înstrune fără cruțare sub jugul sterp și mecanic al unor tîmpitóre analise „gramaticale ? adică, fără cuget și fără mustrare, să usuce și să sleiască, în mlădițe, mustul „viŭ și spornic al rodiriĭ ?

„Nu, domnilor ! ci să caute a descoperi treptat junimiĭ zarea dorită , prin mijlóce aflate „în inițiativa sa personală, în propria sa ingeniositate și instrucțiune; să'ĭ însemneze dru- „mul, cu o prudentă, dar stimulătóre solicitudine; și — dacă provedința l'a dăruit cu așa pre- „țios dar — să sufle asupra aceleĭ junimĭ alese suflarea căldurósă și înviătóre, ce o va îm- „pinge, pentru viața întrégă, pe calea cea luminată și onorabilă, cea prosperă și lină, pe calea „cea adesé-orĭ chĭar gloriósă, a solidelor cercetărĭ și studie în câmpiĭ nemărginiți și îmbilșu- „gațĭ aĭ frumóselor Litere !"

Distincțiunea între învățămîntul secundar și cel superior, stabilită aci cu atâta elocință, merită a fi meditată fórte mult de cătră profesoriĭ noștri universitarĭ.

De aci însă nu urméză că pe uniĭ dintr'înșiĭ — fiind vorba de archeologiă — ar trebui să-ĭ depunem la Museŭ.

Causa cea adevărată a somnoroșieĭ Facultăților nóstre, nu este lipsa de sciință saŭ de metódă, ci aceĭa de emulațiune.

Lucrătoriĭ căduți în pirotélă se vor electrisa prin contactul colegilor celor plinĭ de vlagă.

Un curs ca al d-luĭ Odobescu maĭ cu sémă, tot-d'a-una în curentul sciințeĭ și plin de cercetărĭ originale, exprese într'un stil ce ne răpesce, nu va puté să nu deștepte pe mulțĭ din ceĭ adormițĭ.

Hasdeŭ.

DIN ARCHIVUL GOLESCILOR.

INCERCĂRĬ DE ORTOGRAFIĂ ROMÂNO-LATINĂ RAȚIONATĂ ALE DOMNIȚEĬ ILINCA, NEPOATA LUĬ MICHAIŬ CEL VITEAZ.

1660

COMUNICAT DE d. DIM. A. STURDZA.

Domnița Ilinca, «fata lu Pătrașco vodă» și a «dómniĭ Ancuțiĭ», dăruesce verișóreĭ sale «Ancuțiĭ jupănésa luĭ Stoĭan al doilea vistier» nesce părțĭ de moșiă, remase «dela mătușă-mea jupănésa Nedelea, nepóta Părvuluĭ logofĕt ot Cotescĭ». Iscălitura Domnițeĭ, cu litere latine, e reprodusă aci în fac-simile. Pe sigilul Domnițeĭ, mic de inel, se vede în scut marca Țereĭ-Româneseĭ, ér d'asupra acea a Cantacuzinilor. Inscripțiunea din gĭurul sigiluluĭ nu se póte descifra. Actul e scris pe hărtiă turcéscă de format mare. Originalul aparține familieĭ Golescilor.

Адекъ еȣ жȣнънѣса Єлинка фата доамнїи анкȣцїи. Скрїȣ ши мъртȣрисескъ кȣ ачест запис ал мїеȣ ка съ фїе де маре крединцъ ла мъна дȣмнѣеи варъма анкȣцїи жȣпънѣса лȣи Стоан в (al 2[lea]) вистиар : Кȣм съ се щїе кънд аȣ фост акȣм ꙟ зилеле мърїи сале домнȣ нострȣ їѡ Георгие Гика воевод. иар еȣ фїинд ѡ жȣпънѣсъ ръмасъ де соцїе. ши фъръ фечори. сокоти-

там ши ам кȣцитат ꙟтрȣ инема мѧ. ка сълми токмескъ каса ши мошїиле мѣле пъиъ сънт вїе пре частъ лȣме. кȣ че вою токми еȣ. ши вою лъса кȣ лимба мѧ съ фїе стътътор ши ꙟ ȣрма мѧ. де каре лȣкрȣ маи врътос пентрȣ ачаста сокотитам де ам дат ши ам дъркит пре варъмѧ аинкȣца кȣ ѡчинъ. кътъ ам авȣт ꙟ сатȣл щефънещїи. ѿ сȣд (din districtul) мȣш (Muscel) ꙟсъ де ꙟ партѧ първȣлȣи лог (logofĕt) жȣмътате де ѡчинъ.' ден къмпȣ. ден пъдȣре. ден апъ. ден силищѣ сатȣлȣи. ден дѣлȣл кȣ вїиле кȣ винъричюл. ши де престе тот хотарȣл вери кът се ва алѣџе. ши ѧр ам дъркит пре варъмѧ анкȣца кȣ ѡ вїе фъкȣтъ че се кїꙗмъ пїетроаса. ꙗр ꙟ дѣлȣл щефънещилор. Пентрȣ къ ачастъ жȣмътате де парте де мошїе. ши кȣ ачастъ вїе. че скрие маи сȣс. фостаȣ але мѣле де мошїе, дела мътȣшъмѧ жȣпънѣса недѣлѧ, непоата първȣлȣи лог ѿ котещи. ꙗр акȣм еȣ сиигȣръ де бȣнъ вое а мѧ ам дъркит пре варъмѧ аинкȣца. ка съ ле мощенѣскъ дȣмнѣеи. ши коконїи еи ꙟ вѣчи. ши пре нои ꙟкъ съ не помеиѣскъ. ши ꙗм дат тоате записеле къте ам авȣт дела мама иедѣлѧ мътȣшъмѧ. съ се афле ла мъ..а еи. ши кънд ам дат. ши ам дъркит фостаȣ мȣлци боѧри мъртȣрїи карїиш вор пȣне печециле. ши искълетȣриле маи џос. ши еȣ ꙟкъ пентрȣ крединца пȣсȣмїꙗм печѣтѣ. ши искълетȣра кȣ мъна мꙗ. пис ȣ (scris în) Бȣкȣрещи весъ (?) м҃ца (luna) фев кг (23) кл (anul) ҂зрѯи (7168).

L. S.

(Subscrişĭ:) ieu ilinka fatalu pătrasko Vodâ

Строе вел лѡгфет. Кирка вел столник . . . . . μαρτυρας. Аз (eŭ) Радоуа лѡгфет Крецȣлескȣл . . . . ш лѡгфет мъртȣрїе . . . . . пъх.

NOTA

În numĕrul viitor al «Columneĭ luĭ Traian» vom reproduce, tot în fac-simile, o altă încercare de ortografiă romăno-latină a Domniţeĭ Ilincăĭ, ce-va maĭ lungă, care se păstréză între Actele Brancovenescĭ ale Archivelor Statuluĭ.

Redacţiunea.

ALEXANDRI—LINGUIST

But when either the Pope expresses an opinion on astronomy, or the Duke of Wellington on a work of art, they certainly ought not to be offended if asked for their reasons, like any other mortal...

Dar însuşĭ Papa când îşĭ dă părerea asupra astronomieĭ saŭ ducele de Wellington asupra uneĭ lucrărĭ de artă, eĭ negreşit nu trebuĭ să se supere, dacă cerem şi dela dînşiĭ probe, ca dela orĭ-ce alt muritor...

Max Müller, *My reply to Mr. Darwin.*

Intr'o bună diminéţă, marele nostru poet şi-a ḑis : eŭ vorbesc adesea despre florĭ, fără a fi botanic; de ce óre, cu acelaşĭ drept, fără a fi linguist, n'aş vorbi şi eŭ despre cuvinte?

Ḑis, făcut.

Aşa sînt poeţiĭ, maĭ cu sémă când scriŭ în proză.

Iată dară că d. Alexandri trimite «Convorbirilor» dela Iaşĭ un articol întitulat «Dicţionar grotesc».

Acel articol s'a reprodus acum în partea III din «Operele complete» ale ilustruluĭ poet, de unde vom extrage de o cam dată vr'o doă-treĭ specimene de : *Alexandri—linguist.*

I

VERGURA

Autorul «Dicţionaruluĭ grotesc» ḑice :

«**Vergură!** *Fecióră* după limba veche; *virgină* după limba nouă.

«Latinesce : *virgo, virginitas.* Franţuzesce : *vièrge, virginité.* Italienesce : *ver-*
«*gine.* De unde dar cuvîntul *vergură?*

«Aş da tóte sistemele limbistice de peste Milcov, de peste Molna şi de peste «Carpaţĭ (nu adaug şi de peste Prut, pentru că Basarabia a scăpat pînă acum de «asemenea epidemiă), aş da, ḑic, tóte acele sisteme şi ce-va încă pe d'asupra, ca să «vĕḑ şi să studiez, cu ajutorul sciinţeĭ frenologice, conformarea titveĭ din care a «eşit *vergura.* Curios şi mult grotesc trebue să fie acel calup, unde se deformézĕ «ast-fel tot ce este maĭ graţios!

«Dacă fiĭcele drăgălaşe ale Românieĭ ar semĕna cu acest cuvînt, prin care un «pedant grosolan le-a stigmatisat, negreşit că ar îmbătrîni sărmanele! şi ar muri «în *verguritatea* lor! căcĭ lumea ar fugi de ele ca de nesce dihăniĭ spăĭmîntătóre «şi scăpate din bizuniile stafielor.

«Tu dintr'al căruĭ crierĭ, în oră de tortură,
«A isbucnit la sóre hidósa de *vergură!*
«Să aĭbĭ parte de dînsa şi'n vecĭ să fiĭ ĭubit
«De ĭasma care pórtă un nume-aşa pocit!»[1]

Nicĭ o dată un «pedant», fie căt de «grosolan», n'ar fi putut inventa cuvîntul «vergură», căcĭ pedantismul în limbă, departe de a călca sub picióre formele aşa numite clasice, consistă, din contra, tocmaĭ în servila lor măimuţare.

«Formation *pédantesque* — ḑice Baudry — se dit des mots français «*faits ou refaits sur le latin par les lettrés.*»[2]

Din latinul *rigidus,* forma francesă poporană este *raide*, forma pedantică *rigide;* din *fragilis,* forma poporană — *frêle,* forma pedantică — *fragile* etc.

Francesul *vierge* este o formă poporană, dar *virginité* — o formă pedantică, croită pe calea literară, fără nicĭ o vicisitudine fonetică, după latinul *virginitas,* în locul căruĭa poporul ar fi ḑis *viergeté.*

Ast-fel *vergura,* prin însăşĭ departarea sa de clasicul *virgo-virginis,* nu póte fi decăt o formă poporană, pe când formă pedantică este anume acea *virgine,* pe care, prefăcênd'o în *virgină,* adecă popularisând'o numaĭ la călcâĭu, nĭ-o recomandă d. Alexandri.

In acest mod, d-sa nu va avé nicĭ o dată fericirea de a pipăi «titva din care a eşit *vergura*», căcĭ ar trebui pentru acésta să cuprindă în braţele sale nu un căpşor individual de pedant, ci colosalul «calup» al întreguluĭ popor român.

Ceĭa-ce d. Alexandri îşĭ închipuesce a fi un «grotesc şi mult curios» neologism, este în realitate unul din cele maĭ venerabile arcaisme române, născut dintr'un arcaism italic şi maĭ venerabil.

Astăḑĭ *vergura* a început să disparà, dacă n'a perit încă de tot din graĭul poporuluĭ; în vechile nóstre tipăriture însă, în buchinurile de prin secolul XVII, noĭ o găsim adesea.

Drept probă, ĭată căte-va pasage din Noul-Testament, tipărit în Bĕlgrad la 1648.

(1) **Alexandri,** *Opere complete, Prosa,* Buc. 1876, p. 537.
(2) **Baudry** ap. **Littré,** *Dict.* t. 3, p. 1028.

In Evangeliul luĭ Luca, I, 27 : «cătră o *vergură* tocmită bărbatuluĭ «căruia e numele Iosif, de în casa luĭ David, şi numele *verguriĭ* era Ma-«riea...»

Tot acolo II, 36 : «lăcuind cu bărbatul eĭ şapte anĭ de în *verguriea* «eĭ...»

In Faptele Apostolilor, XXI, 9 : «avea patru féte *vergure...*»

In Apocalips, XIV, 4, forma *vergur* în aplicaţiune cătră bărbaţĭ : «aceştĭa sînt cariĭ nu s'aŭ spurcat cu muĭerĭ, că's *vergurĭ...*»

In Mateiŭ, XXV, 7 : «se sculară tóte *vergurele* acélea şi'şĭ gătiră «lămpaşele lor...»

Acest din urmă pasagĭu este remarcabil prin aceia că accentéză cuvîntul : **вергꙋреле.**

Tot cu accentul pe a doua silabă îl întrebuinţéză însuşĭ d. Alexandri, când dice :

. . . . în óră de tortùră
A isbucnit la sóre hidósa de *vergùră...*

Pe de altă parte însă, în Dicţionarul Budan, cea maĭ bună fântînă pentru cunóscerea idiotismelor române de peste Carpaţĭ, cuvîntul ne întîmpină cu accentul pe prima silabă : *vèrgură;*[3] ér după asigurarea verbală a d-luĭ Ion Slavicĭ, Româniĭ dela Criş, carĭ păstréză acéstă vorbă pînă astădĭ, o pronunţă : *v'ărgură.*

Vergùră saŭ *vèrgură,* care din doă să fiă óre maĭ cu cale?

In favórea primuluĭ variant vorbesce textul de maĭ sus.

Variantul al doilea s'a putut datori influinţeĭ limbeĭ maghiare, care accentéză tot-d'a-una pe silaba radicală.

Noĭ ne decidem fără sfială pentru variantul *vergúră,* maĭ susţinut încă, pe lîngă cele-l'alte, prin analogia cuvîntuluĭ *vultur,* pe care Munteniĭ îl accentéză corect pe a doua silabă : *vultùr,* ca şi 'n latinul *vultùrius,* de unde provin de asemenea francesul *vautoùr* şi italianul *avoltòjo,* pe când Moldoveniĭ aŭ strămutat posterioramente accentul pe prima silabă : *vùltur.*[4]

Analogia *(vergùră : vèrgură :: vultùr : vùltur)* e cu atât maĭ convingĕ-

(³) *Lexic. Bud.* 1825, p. 751.

(⁴) **Cihac,** *Dict. d'étymologie daco-romane,* p. 321, greşesce derivând pe românul *vultur* din latinul *vultur-vulturis,* de unde noĭ am fi format *vulture,* pe când al nostru *vultur,* ca şi formele corespundinţĭ francesă şi italiană, vine din latinul *vulturius.* Cf. **Diez,** *Etymologisches Wörterb. d. roman. Sprachen*², t. I. p. 40.

tóre, cu cât în ambele casurĭ prima silabă ne presintă *labială* + *vocală* + *licuidă*, ér cea a doua pe *-ur-*.

Orĭ-cum ar fi, *vergura* este o veche formă română poporană.

D. Cihac face dară fórte bine, când o admite în dicţionarul seŭ, împreună cu *vergur* şi *verguriă;* nu face însă tot atât de bine, când o derivă d'a-dreptul din latinul *virgo-virginis*, identificând'o cu italianul *vergine*, spaniolul *virgen*, portugesul *virgem*, francesul *vierge* etc.[5]

Din latinul *virgo-virginis* noĭ am avé *vergine*, tot aşa ca din latinul *petigo—pecingine*, din *fuligo—funingine*, din *margo—margine* etc.

Pentru a justifica derivaţiunea *vergureĭ* din *virgo-virginis* ar trebui măcar un singur exemplu analog de trecerea sufixuluĭ latin *o-inis* la Românĭ în *ună*=*ură*.

Dic : *ună*=*ură*, căcĭ al doilea *r* în *vergură* înlocuesce pe *n* dintr'o formă maĭ veche *vergună*, *n*=*r* fiind un fel de rotacism propriŭ foneticeĭ româno-albanese, adecă celeĭ tracice,[6] care a făcut la noĭ *ferêstră* din *fenéstră, nimĕruĭ* din *nimĕnuĭ, mărunt* din *mănunt, cărunt* din *cănunt, părinc* din *panicum* etc., în dialectul româno-istrian *mără* din *mână, lură* din *lună, bire* din *bine* şi altele, ér la Albanesĭ chĭar din latinul *virgine*- — βίργιν şi la Româniĭ din Macedonia βίργιρου.[7]

Maĭ pe scurt, forma română *vergună*=*vergură* cere un prototip latin *virgo-virgonis*, nicĭ de cum *virgo-virginis*.

Un asemenea prototip *virgo-virgonis* a existat în adevĕr în limba latină.

Sufixul în *virgo*, ca şi 'n *fuligo*, *margo, petigo*, ca şi 'n *homo, turbo, ordo* etc. este *-on*, de lîngă care *n* s'a perdut maĭ târḑiŭ, şi acésta numaĭ la nominativul singular.

Formele cele primitive *homon* şi *virgon* s'aŭ conservat, cu scăderea luĭ *o* la *u*, în deminutivele *homun-culus* şi *virgun-cula*.

Casurile oblice cele vechĭ din *virgo* saŭ *homo* aŭ fost *virgonis, homonis*, întocmaĭ ca grecesce în πέπων-πέπονος, de unde prin vechĭu împrumut

(5) **Cihac**, p. 311. — Şi maĭ necorect este *Dicţionarul* Societăţiĭ nóstre Academice, t. 2, p. 1570, unde găsim : « *Vergula* (?!) = *vergura*, straformatu (!!) din *vergine*.» Maĭ la vale acelaşĭ Dicţionar afirmă că latinul *virgo* e «contrasu» din *virago*. In *virago* vocala *a* era lungă şi accentată. Vocalele lungĭ şi accentate nu dispar prin contracţiune n i c ĭ î n t r ' o l i m b ă.

(6) Despre *n*=*r* la Albanesĭ, cf. **Miklosich**, *Die romanischen Elemente im Albanischen*, Wien, 1871, in-4, p. 86. — **Camarda**, *Saggio di grammatologia sulla lingua albanese*, Livorno, 1864, in-8, p. 84—85. — **Hahn**, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, Gramm. p. 16. — **Ascoli**, *Studj critici* I, Gorizia, 1861, in-8, p. 62. — etc.

(7) Aşa e în **Thunmann**, *Untersuch.* p. 210.

la Romanĭ *pepo-peponis* cu deminutivul *pepun-culus,* adecă pretutindenĭ fără schimbarea, cel puţin calitativă, a vocaleĭ tematice;[8] alăturĭ însă cu acestea, deja într'un period fórte depărtat, începuse a se introduce forma *hominis, virginis,* care apoĭ, prin selecţiune linguistică, a gonit cu desăvîrşire dintr'o sémă de terminĭ pe bătrîna'ĭ rivală, remănênd singură domnitóre.

Graţiă procesuluĭ de diferenţiare, atăt de fecund în istoria tuturor limbilor, sufixul primitiv *-on* s'a bifurcat astfel în doă sufixurĭ separate: ***on*** în *carbo-carbonis,* dar *in* în *cardo-cardinis.*

Diferenţiarea însă nu este nicĭ o dată ĭute şi subită, ci pururea încétă şi pas la pas.

Ambele forme oblice, cu *-on-* şi cu *-in-*, aŭ co-existat căt-va timp în aceleaşĭ cuvinte chiar în limba literară a Romeĭ, astfel că 'n poetul Enniŭ bună-óră, cu doĭ secolĭ înainte de Crist, noĭ găsim încă pe *homonem* lîngă *hominem,* ba pînă şi — după Bergk — în unele pasage din Plaut, ér în limba italică cea grăită acéstă co-existinţă a trebuit să persiste tot d'a-una într'un mod dialectic, aşa că Umbriĭ, de exemplu, ḑiceaŭ *homonus* pentru latinul *hominibus;*[9] şi dacă citâm aci anume pe Umbri, causa este că unele particularităţĭ ale limbeĭ române, străine latinităţiĭ propriŭ ḑise, sînt eminamente umbrice, precum este, între altele, al nostru *patru,* latinesce *quatuor,* în dialectul umbric *petur.*

Din tóte acestea resultă, că arcaismul român *vergură* nu derivă din clasicul *virgine-*, după cum crede d. Cihac, ci din latinul arcaic saŭ, póte, din umbricul *virgone-*, de unde părinţiĭ noştri aŭ făcut de 'ntăiŭ *vergune*

(8) Lîngă *pepo-pepónis* cată să fi fost deja lătinesce *pepo-pèpinis,* de unde al nostru *pèpene* şi albanesul *pĭèpăr-pĭèpăn,* a cărora derivaţiune din *pepo pepónis,* admisă de d. **Cihac,** p. 200, se combate prin accent, prin vocalism şi prin universalitatea formeĭ *pèpene* la toţĭ Româniĭ, căcĭ pînă şi Macedo-româniĭ ḑic *pèpine.* Din *pepo-pepónis* vine italianul *pepóne.* Francesul *pepin,* după **Littré,** *Dict.* ad. voc., este de o proveninţă dubiósă.

(9) Asupra sufixuluĭ italic *on,* veḑĭ : **Corssen,** *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung d. lat. Spr.* ², t. 2, p. 259—60. — **Merguet,** *Die Entwickelung d. lat. Formenbildung,* Berlin, 1870, in-8, p. 54—5. — **Bergk** ap. **Corssen,** *Kritische Beiträge z. lat. Formenlehre,* Leipzig, 1863, in-8, p. 242. — Pentru originea ario-europeă a cuvîntuluĭ *virgo,* cf. **Legerlotz** în **Kuhn,** *Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung,* t. 8, p. 47; **Schweizer-Sidler,** ibid., t. 10, p. 142, şi în **Höfer,** *Zeitschr. f. die Wissensch. d. Sprache,* t. 2, p. 522-3; **Curtius,** *Grundz.*³, p. 174; **Pott,** *Etymol. Forschungen*¹, t. I, p. 172; **Donaldson,** *Varronianus*³, p. 63; **Döderlein,** *Handb. d. lat. Etymologie,* Leipzig, 1841, in-8, p. 28, etc. Etimologia cea maĭ plausibilă este dela radicala *vargh*, sanscritul वृह् = (crescere), zendicul *varez (z=gh),* de unde ideia fundamentală de «crescută».

ca din *carbo-carbonis*=*cărbune;* de aci din *vergune—vergună,* cu întunecarea finaluluĭ *e* după *n,* întocmaĭ ca în *rugină* pentru *rugine* din latinul *aerugine-,* în *plătagină* pentru *plătagine* din latinul *plantagine-* şi 'n *plămînă* pentru *plămîne* din latinul *pulmone-*;[10] în fine, din *vergună—vergură,* cu rotacisarea cea tracică a luĭ *n.*

Accentul pe a doua silabă în *vergúră* se maĭ adaugă şi el, pe o liniă secundară, pentru a constata filiaţiunea acestuĭ cuvînt din arcaicul *virgone-*, nu din clasicul *virgine-*.

In clasicul *virgine-* silaba penultimă era scurtă şi accentul cădea pe cea ante-penultimă : *vìrgĭne-,* încăt Româniĭ, chĭar dacă am admite trecerea anormală a luĭ *-ine* în *-une,* totuşĭ ar fi căpĕtat de acolo *vèrgură* şi numaĭ *vergură,* cu acelaşĭ accent ca în italianul *vèrgine* şi 'n macedo-românul βίργιρου, ér niciĭ decum *vergùră.*[11]

In arcaicul *virgone-*, din contra, a doua silabă fiind lungă, era tot-o-dată accentată : *virgône-*, căcĭ este o regulă generală în prosodia latină că «penultima lungă atrage la sine accentul»,[12] şi tocmaĭ acest accent e-ste acela pe care'l conservă intact forma română *vergùră.*

Decĭ, din punct în punct şi sub tóte privinţele : *vergură*=*virgone-*.

Extrema veneraţiune, pe care am avut'o tot-d'a-una pentru creatorul «Măriórei-Floriórei», mĕ silesce a căuta vre-un chip de a'ĭ da dreptate chĭar atuncĭ când n'o are.

Recunosc dară că d. Alexandri a fost bine inspirat, când a ḑis că : «*vergura* îmbătrînesce pe fiĭcele drăgălaşe ale Românieĭ»; da, *vergura* nóstră, în adevĕr, e atăt de bătrînă, încăt era căt p'aci să móră deja în timpul resbelelor punice; dar în orĭ-ce cas — e curat italică şi fórte poporană.

Fără erórea cea linguistică a poetuluĭ n'aş fi avut, póte, ocasiunea de a arăta, fie măcar printr'un singur exemplu d'o cam dată, căt de importantă este unc-orĭ limba română pentru limpeḑirea celor maĭ antice stra-

(10) Aceste̕ĭ întunecărĭ a luĭ *-one* la *-ună* în vorbe feminine îĭ corespunde la noĭ în cele masculine întunecarea luĭ *-one* la *-unŭ* : *pavone*=*păunŭ*, *sapone*=*săpunŭ*, etc., de felul cărora este şi masculinul *vergurŭ*.

(11) In *rugìnă* din primitivul *erùgine* scăderea accentuluĭ a fost provocată prin perderea primeĭ silabe din latinul *aerugine-*, adecă accentul a căutat, printr'o strămutare în urma afereseĭ, a remâné tot pe a doua silabă dela început.

(12) **Weil** et **Benloew,** *Théorie de l'accentuation latine,* Paris, 1855, in-8, p. 24.

turĭ ale latinităţiĭ, în privinţa cărora se întâmplă a fi mute cele-l'alte dialecte romanice.

Şi fiind că d. Alexandri îşĭ încheiă spirituala'ĭ butadă contra *vergureĭ* printr'o glumétă maledicţiune în versurĭ, fie-ne permis şi noĕ de a'ĭ ḑice:

Poete 'ncăruntite, ce 'n óră de mâniă
Împungĭ, fără astîmpăr, bătrîna *verguriă,*
Tu însuţĭ nu eştĭ tînăr, dar şi moşnég de-aĭ fi,
Poete 'ncăruntite, noĭ tot te vom ĭubi,
Căcĭ tu şi 'n érna vĭeţeĭ daĭ raḑe de căldură....
Să nu te maĭ legĭ însă năprasnic de *vergură !*

S'o laşĭ în pace, cu atât maĭ mult că, dacă ne vom pune chĭar pe tărîmul gustuluĭ de eufoniă, totuşĭ :

Decăt cu *-cĭóra*
Dela *fecĭóra,*
Maĭ bine *-gură*
Dela *vergură!*

POST-SCRIPTUM

ALBANESUL *vàrĕză* «FECĬÓRĂ.»

Maĭ sus, în nota 9, am spus că etimologia cea maĭ plausibilă a vorbeĭ latine *virgo* «fecĭóră» este din radicala ario-europeă *vargh* «crescere», o radicală a căriĭ existinţă resultă din comparaţiunea sanscrituluĭ *vṛh* cu zendicul *varez,* căcĭ se scie că întâlnirea zendiculuĭ *z* cu sanscritul *h* presupune pe anteriorul *gh.*[1]

Virgo însemnéză dară «crescută».

Susţinênd acéstă etimologiă, Legerlotz şi Schweizer-Sidler aŭ scăpat totuşĭ din vedere un argument fórte puternic în favórea 'ĭ, şi anume cuvîntul albanes *vàrĕză* «fecĭóră».

Albanesiĭ aŭ împrumutat din lătinesce pe *virgo-virginis*, care ne apare la dînşiĭ sub formele cele maĭ variate : *virgene* în dicţionarul luĭ Blanchus, *virgir* în al luĭ Kaballiotes, *vierginescia* în al luĭ Rossi da Montalto etc.;[2] alăturĭ însă cu acest *virgine-*, luat dela Romanĭ, eĭ aŭ conservat pentru «fecĭóră» o antică expresiune propriă a lor : în dialectul toschic *varză*, în dialectul gheghic *vaiză.*

Reposatul Stier în deşert s'a ispitit a reduce pe albanesul *vàrĕză* la

(1) Cf. **Schleicher,** *Compend.*[3], p. 186. — **Aufrecht** în **Kuhn,** *Zeitschr.* t. I, p. 89.
(2) Ap. **Miklosich,** op. cit. p. 71.

latinul *virgine;*[3] o încercare fórte nemetodică, de óră-ce, în cuvinte împrumutate dela Romanĭ, latinul *g* trece la Albanesĭ în *g*, în *g'* şi 'n *y*,[4] nicĭ o dată în *z*.

Z în limbile tracice, ca şi 'n cele persice şi slavo-letice, corespunde ario-europeuluĭ *gh*.[5]

Sub raportul fonetismuluĭ epirotic în speciă, nu avem decât a alătura pe albanesul *dez* «aprind» cu sanscritul *dah* «aprindere» şi cu zendicul *daz* «aprindere», tóte represintând pe ario-europeul *dagh*.

In acest mod, albanesul *vàrĕză* «fecĭóră» provine d i r e c t a m e n t e din radicala ario-europeă *vargh* «crescere», din care s'a născut, érăşĭ d i r e c t a m e n t e, latinul *virgo*.

Forma antică epirotică trebuĭ să fi fost *vàrĕzan*, devenită la Albanesĭ *var*(ĕ)*ză* = *varză* şi *va*(r)*ĕză* = *vaiză*, în ambele variante cu perderea finaluluĭ *n* prin depărtarea sa de silaba cea accentată.

Tracicul *vàrĕzan* din Epir şi latinul *virgon* sînt surorĭ, în carĭ se recunósce d'o potrivă radicala ario-europeă *vargh*.

Dialectul tracic al Dacilor să fi avut óre şi el acéstă vorbă ?

Epigrafica daco-latină, din acea epocă a istorieĭ nóstre naţionale în care dominaţiunea romană nu ştersese încă orĭ-ce urmă a poporaţiuniĭ primitive, ne permite a respunde prin câte-va fapte.

Aşa într'o inscripţiune ne apare numele femeiesc «*Verzovia*», pe care nu'l găsim nicăirĭ afară din hotarele Dacieĭ şi a căruĭa lectură corectă ar puté să fie «*Verzonia*», căcĭ în săparea pe pétră uĭtarea uneĭ singure trăsure preface pe N în V :

VERZOVIAE. SA
TVRNINAE...[6]

De asemenea numaĭ în epigrafica dacică aflăm, ba încă de vr'o cincĭ orĭ, numele bărbătesc *Verzon*, care se referă cătră femeiescul *Verzonia* ca

(3) **Stier,** *Hieronymi de Rada carmina italoalbanica,* Brunsvigae, 1856 in-4, p. 33.

(4) **Miklosich,** p. 86.

(5) Acéstă proprietate a limbilor tracice o recunosc chĭar adversariĭ persismuluĭ Tracilor, precum este maĭ cu sémă **Fick,** *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas,* Göttingen, 1873, in-8, p. 418 : «auch ist das thrakische wie das phrygische ζ... aus *g* und *gh* entstanden».

(6) **Mommsen,** *Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae graecarum, Illyrici latinae,* Berolini, 1873, in-f., t. 1, p. 210, Dacia, nr. 1217.

al nostru «vergur» cătră «vergură», «fĕt» cătră «fétă», «fecĭor» cătră «fecĭóră», ὁ παρθένος cătră ἡ παρθένος, saŭ—fiind vorbă de numĭ proprie—*Virginius* cătră *Virginia* :

1) . . . . . . VER
ZON. NEPTE. . . .;[7]
2) . . . . . VERZO
NIS. K. ANSO. . .;[8]

de aci în «Tablele cerate» dela Abrud :

3) Dasius *Verzonis*...;
4) Planus *Verzo*...;
5) *Verzo* Breusantis...[9]

În fine, să nu uĭtâm, din Tabla Peutingeriană şi din itinerarul luĭ Traĭan, oraşul dacic *Berzovia*, care ar puté să fie ca un fel de «Magde-burg» : «cetatea feteĭ».

Presinţa tuturor acestor numĭ, personale şi locale, e x c l u s i v a m e n t e în Dacia ni se pare a fi fórte semnificativă.

Dar ĭată pozna! Cine scie, dacă nemuritorul cântăreţ dela Mircescĭ, în vre-o nouă aventură de linguistică, nu se va apuca să tórne un blăstem în versurĭ şi contra «pedanţilor» Dacĭ, carĭ cutezaŭ, cu un avînt antropofag, de a preface pe «drăgălaşele fiĭce ale Românieĭ» în *verze!*

Hasdeŭ.

(7) Ibid. p. 214, nr. 1269.
(8) Ib. p. 215, nr. 1271.
(9) Ib. t. 2, *Dacicae tabellae ceratae*, nr. VI şi XVII.

CRONICA
LUĬ
CESARIU DAPONTE

(Urmare. — Veḑĭ pag. 482-98 şi 548-55 în *Columna* pe 1876)

Pe când, în acelaş timp, vizirul plecase din noŭ cu óste în contra Nemţilor, îĭ veni pe drum scirea că Veneţianiĭ încongiuraseră insula Hio, unde se afla atuncĭ staţionând şi flota otomană sub Capitan-paşa Damat Hasan-paşa, cu 20 galióne şi alte 23 vase, care însă, fără a sta să se bată, îşĭ luâ flota şi plecâ, şi ast-fel fu insula coprinsă de Veneţianĭ.

Aflând împăratul despre luarea insuleĭ Hio, anunţâ pe vizirul d'a face tóte mijlócele spre a o relua înapoĭ, şi îndată după acésta fu destituit Capitan-paşa Damat-Hasan-paşa, înlocuindu'l cu Husein-paşa Amiţaoglu.

Atuncĭ venind cu oştirile din Anatolia Misirloglu, care era beiler-beiŭ peste toţĭ beiĭ de acolo, şi vizirul sciindu'l că avea cunoscinţă de marină ca unul ce fusese şi maĭ de nainte Capitan-paşă, îl făcu seraskier peste Capitan-paşă şi preste tótă armata; ér peste galióne orândui comandant pe Mezzo-morto, adică îl făcu căpitan *delle navi*. După acésta Misirloglu se duse pe uscat la Foke, unde găsi tótă armata imperială, pe care o înarmâ cu tóte cele necesare de resbel.

Plecând dar vizirul la resbel, se duse la Petervaradin, pe care bătêndu'l în curs de doă lune, fără nicĭ un resultat, şi vĕḑênd că se apropiase tómna, se reînturnâ la Adrianopole.

După înturnarea vizirului la Adrianopole, împăratul trimise luĭ Misirloglu un hat-şerif, ordonându'ĭ, că orĭ-cum va sci să facă, numaĭ insula Hio să o iea înapoĭ, căcĭ dela dînsul o cere. Atuncĭ comandant superior al floteĭ era, precum s'a ḑis maĭ sus, Husein-paşa Amiţaoglu, care maĭ în urmă a stătut şi vizir. La resbelul acesta Mezzo-morto, căpitanul *delle navi*, a făcut multe vitejie.

Din partea sa Misirloglu, după primirea ordinuluĭ imperial, plecâ cu flota spre insula Hio, unde provocâ pe Veneţianĭ la luptă. Precum am arătat, flota otomană consista din 20 galióne, 23 alte nave şi 6 *magune*. Eşind dar la luptă, îndată dela începutul încăerăriĭ luâ foc nava Căpitanuluĭ Veneţian şi cea-l'altă după dînsa, căreia 'ĭ daŭ numire de *patrona*, amîndoă devenind prada flacărilor. Turciĭ, vĕḑênd acésta, se încuragiară şi maĭ mult, şi ast-fel ţinură o luptă învierşunată în curs de şépte ore neîntrerupt, în care timp se scufundară numaĭ doă nave, una a Turcilor şi una a Veneţianilor.

După curmarea lupteĭ, Turciĭ se 'ntórseră la Foke, ér Veneţianiĭ la Hio spre a'şĭ repara navele; Veneţianiĭ se convinseseră însă de pe atuncĭ că nu eraŭ capabilĭ să resiste Turcilor şi că insula Hio avea să se ştérgă din mâînele lor.

In acel timp încetâ din viaţă Sultanul Ahmet şi veni la tron nepotul seŭ Mustafa, fiul luĭ Sultan Mehmet. Indată după suirea sa pe tron, Sultanul Mustafa trimise un hat-şerif luĭ Misirloglu, ordonându'ĭ ca prin orĭ-ce mijloc negreşit să iea insula Hio. Ast-fel, pentru a doua óră se făcură nouĕ preparative, după carĭ apoĭ plecară iar la Hio şi eşiră cu Veneţianiĭ la luptă, ci numaĭ după prima aruncătură Veneţianiĭ plecară de acolo cu aşa mare pripă, încât lăsară în urmă-le prin sate ca la 800 soldaţĭ, pe carĭ îĭ prinseră Turciĭ. Asemenea maĭ remase şi un galion încărcat cu provisiunĭ şi cu un numĕr de femeĭ, care vrênd să iasă din canal, se împedecase de stâncĭ; şi vĕḑênd atuncĭ echipagiul că nu póte merge nicĭ înainte nicĭ înapoĭ, ridicară un stég alb, ca semn de supunere; însă Turciĭ refusară de a'l lua în sémă, ḑicênd că este forţat, iar nu de bună voe, şi ast-fel îĭ luară pe toţĭ în sclaviă. Afară de acestea maĭ lăsară Veneţianiĭ, din multa pripă, şi patru magasine pline de haĭne, pesmeţĭ şi altele.

La plecarea lor din Hio, Veneţianiĭ puseseră de minară cetatea de jur-împrejur,

aprinḑênd şi fitilurĭ cu termin, ca să iea foc la atîtea ore după întrarea Turcilor în cetate; *asemenea maĭ afundară şi caicele,* încât să nu pótă eşi locuitoriĭ întru întîmpinarea luĭ Misirloglu spre a'ĭ comunica ce-va despre minarea cetăţiĭ. Insă notabiliĭ insuleĭ, ascunḑênd un caic, putură eşi spre a se apropia de flota turcă, şi la închinarea lor comunicară luĭ Misirloglu uneltirile Veneţianilor, după care apoĭ Turciĭ întrară şi ocupară cetatea.

Acest paşă făcu mult bine locuîtorilor insuleĭ, nelăsând să între armata spre a'ĭ da jaf; după aceïa se reînturnâ de acolo cu multă laudă şi nume frumos.

Noul sultan, îndată după suirea sa pe tron, începu a cugeta cum să se prepare spre a eşi, precum ḑicea, el-însuşĭ la resbel. Însă vizirul se sili să 'l opréscă, arătându'ĭ că timpul resbeluluĭ era deja aprópe şi că ar fi trebuit să facă maĭ de 'nainte cunoscută acéstă a sa hotărîre spre a se puté găti preparativele ca pentru un împărat. De aceïa supărându-se împăratul, îl scóse dela vizirat şi încredinţâ sigilul luĭ Elmaz-Mehmet-paşa. Îndată ce armata aflâ destituirea tefterdaruluĭ Ali-paşă, începu a murmura că fără dînsul eĭ nu pornesc la resbel. La acéstă scire împăratul trimise de 'l întórseră din calea sa, şi aducêndu'l îl decapitâ; apoĭ ordonâ a se arăta capul luĭ întregeĭ oştirĭ, ca vĕḑêndu'l să pérḑă orĭ-ce speranţă. În urma acestor tóte porniră la resbel, şi mergênd pînă la Lipova-Palanca, îndată o şi luară.

Întâlnind împăratul oştirea Nemţilor de sub generalul Veterani, după o crâncenă luptă o bătu cu desăvîrşire, căḑênd însuşĭ Veterani. După acéstă victoriă, înturnându-se asupra Orşoveĭ, întrâ şi în pămîntul Valachieĭ, unde îĭ eşi înainte spre închinare Constantin-vodă Basarab, care se făcu şi călăuza Sultanuluĭ pînă la Nicopole; ér după sosirea lor acolo. împăratul îl onorâ cu caftan, împreună cu boeriĭ ce 'l însoţiseră pînă acolo; apoĭ întorcêndu-se la Constantinopole, fu priimit cu multă pompă şi bucuriă din partea supuşilor seĭ.

Nu mult după acésta fu scos din scaunul Moldoveĭ Constantin Duca-vodă, şi în *locul luĭ veni Antioh-vodă, fiul luĭ Constantin-vodă Cantemir.* Causa acesteĭ mazîlirĭ a luĭ Constantin Duca-vodă fu acéstă : un capigi-başi împărătesc, venit în ţéră pentru o sumă de 180 pungĭ banĭ, rĕmăşiţă încă din ḑilele părinteluĭ seŭ, s'ar fi lăudat că avea firman împărătesc cu coprindere că, dacă nu i se vor da baniĭ, să mazîléscă pe Domn, despre care vorbă aflând Constantin-vodă, însciinţâ pe Moise serdarul din Polonia, care şi veni cu câte-va stégurĭ la Iaşĭ, unde călcând într'o nópte locuinţa aceluĭ capigi-başi spre a'l prinde de viŭ, îl şi omorîră, după o vitéză apărare din partea sa. Atuncĭ aflându-se la Iaşĭ şi Balci-başa, îl luară şi pe dînsul prisonier, ér pe ceĭ-l-alţĭ neguţătorĭ Turcĭ îĭ jăfuiră luându-le tótă averea. Acésta fu causa mazîliriĭ luĭ Constantin Duca.

În tot cursul aceleĭ ierne împăratul rĕmase în Constantinopole, ér în primăvară se pregăti şi veni la Adrianopole, de unde apoĭ plecâ la resbel. Când oştirile otomane ajunseră şi se aşeḑară la o depărtare de şépte ore de Temeşvar, sosi şi tabăra Nemţilor, şi atuncĭ se dete o bătăliă care ţinu, cu multă pismă de ambele părţĭ, pînă când înoptâ; la acéstă luptă căḑură din partea Nemţilor generalul Haizler, ér din

partea Turcilor Zulficar-efendi; victoria însă se păru a fi a Turcilor, pentru că Nemţiĭ plecară lăsând pe câmp 35 tunurĭ. După acéstă victoriă porni şi împăratul la Adrianopole, unde petrecu apoĭ tótă érna.

Atuncĭ împăratul ordonâ luĭ Misirloglu să mérgă, cu alţĭ paşĭ împreună şi cu beĭul Maineĭ, contra Moreeĭ; plecând dar, întrară la Examil, unde însă fură bătuţĭ şi îndată fugiră. Atuncĭ Misirloglu se supără tare asupra luĭ Mania-beĭu, bănuind cumcă el ar fi uneltit o asemenea viclenią, şi'l şi ameninţâ. Temêndu-se Mania-beĭu de acéstă ameninţare, însciinţâ pe Veneţianĭ, carĭ trimiseră la port doă fregate cu oştenĭ; după aceĭa, mergênd el într'acolo cu câţĭ va din ómeniĭ seĭ, ca în fel de preumblare, eşiră Veneţianiĭ şi'l luară.

Pe când împăratul se afla la resbelul Nemţilor, precum maĭ sus s'a ḑis, armatele muscălescĭ ocupară Azacul, nu însă cu puţină vărsare de sânge.

În acelaşĭ timp încetâ din viéţă în Bucurescĭ patriarcul Dionisie Seroglani şi fu înmormîntat la mănăstirea Radu-vodă.

În primăvara următóre Turciĭ începură a face noue pregătirĭ de resbel contra Nemţilor, şi însuşĭ împăratul plecâ din Adrianopole, înaintând pînă la Senta. Acolo puse de făcu un pod, pe care trecu dincolo tótă armata pedestră şi călare, împreună cu toţĭ viziriĭ şi paşiĭ; ér împăratul şi Buiucli-Mustafa, împreună cu muftiul şi cu caziaskieriĭ, rĕmaseră dincóce de rîŭ, dând ordin a strica şi podul, ca adică să nu fugă óstea, ci să stea la bătaiă. Armata nemţéscă avea de generalisim pe Prinţul Eugeniŭ, care aflând că Turciĭ trecuseră de acea parte, porni şi el cu óstea sa asupra lor. După acésta încăierându-se la luptă, Turciĭ fură cu desăvîrşire bătuţĭ. Neavênd pe unde trece din causa dărîmăriĭ poduluĭ, precum s'a ḑis, ér rîul fiind fórte noroios, orĭ-cine apuca să între saŭ să caḑă într'însul, nu'ĭ maĭ era cu putinţă d'a maĭ eşi afară; ast-fel, împreună cu completa peire a oştiriĭ, periră vizirul şi toţĭ paşiĭ. Împăratul, care rĕmăsese de cea-l'altă parte, veḑînd acéstă catastrofă, plecâ de acolo, lăsând şi corturĭ şi hasnale şi tot, şi se îndreptâ spre Beligrad, unde se afla cap Husein-paşa Amiţaoglu, căruia îĭ şi încredinţâ sigilul vizirial; după acésta plecând şi de acolo, se înturnâ la Adrianopole.

Veḑînd sultanul marea învingere ce cercaseră oştirile otomane, începu a se gândi despre ceea ce era de făcut, şi chiămând pe marele dragoman Alexandru, ceru dela el consiliŭ; acesta respunse că trebue să se facă pace. Atuncĭ însciinţară pe ambasadoriĭ Anglieĭ şi Olandeĭ, carĭ tot-d'a-una stătuseră mijlocitorĭ, invitându-ĭ de a interveni şi acum pentru pace şi amiciă; şi numaĭ decât scriseră la Nemţĭ, la Veneţianĭ, la Polonĭ şi la Muscalĭ, carĭ toţĭ aderară pentru pace. În urmă începură a'şĭ face fie-care parte propunerile despre ceea ce cerea, astfel că în tot timpul aceleĭ ierne trimişiĭ mediatorilor nu încetară mergênd şi venind dintr'o parte într'alta. În primăvară plecâ vizirul cu oştirea la Beligrad, de cea-l'altă parte veniră şi oştirile nemţescĭ, dar amîndoă părţile stătură în completă nemişcare, din causă că mediatoriĭ încă nu terminaseră negociările de pace. Ambasadoriĭ orânduiţĭ la acéstă împrejurare eraŭ din partea Turcilor Reiz-efendi Rami Mehmet şi marele dragoman Alexandru, care cu acéstă ocasiune fu onorat cu titlul de prin-

cipe, acordându-i-se adică dreptul d'a se numi pré-luminat beiŭ şi consiliar intim al Imperiuluĭ, ἐξ ἀποῤῥήτων, precum şi ceĭ-l'alţĭ doĭ ambasadorĭ plenipotenţiarĭ; tot asemenea maĭ fură orânduiţĭ şi din partea celor-l'alte puterĭ tot câte doĭ ambasadorĭ cu deplină putere. După acésta sĕ făcu adunarea lor la Karlovitz, unde, după multe şi lungĭ desbaterĭ, se încheiâ în fine pacea între Turcĭ şi Nemţĭ, hotărîndu-se ca tot ce a luat fie-care din părţile contractante, să rĕmână pentru tot-d'auna bine luat, fără a se maĭ da înapoĭ.

După aceĭa s'a împăcat şi ne'nţelegerea cu Poloniĭ, carĭ pretindeaŭ Cameniţa, ér Turciĭ din parte-le cereaŭ părţile luate de Leşĭ din pămîntul Moldoveĭ, şi anume cele cincĭ ţinuturĭ: Sucéva, Cernăuţ, Hîrlăŭ, Hotin şi Soroca; şi astfel înapoindu-se Leşilor Cameniţa şi Turcilor ḑisele locurĭ ale Moldoveĭ, se făcu pace şi cu Polonia.

În urmă începură a negocia şi cu Muscaliĭ; dar pentru că ne'nţelegerile cu aceştia eraŭ maĭ numeróse şi timpul fiind de iérnă, convenira pentru un armistiţiŭ de doĭ anĭ, în care interval să se trimiţă ambasadorĭ la Pórtă ca să trateze despre pace; acésta făcêndu-se, luă sfîrşit şi cérta cu Muscaliĭ.

(Finea va urma) Tradus din grecesce de **P. Georgescu.**

CONGRESUL ORIENTALISTILOR
LA FLORENTIA

In septembre 1878 se va întruni al patrulea Congres internaţional de Orientalistĭ, de astă dată în *Florenţa, sub preşedinţa celebruluĭ* arabist M. Amari, asistat de cele-l'alte ilustraţiunĭ linguistice ale Italieĭ: universalul Ascoli, indianistul Angelo de Gubernatis, indianistul Gorresio, semitologul Lasinio şi sinologul Severini.

Ca delegat pentru România fu ales d. B. P. Hasdeŭ, căruĭ bĭuroul Congresuluĭ ĭ-a adresat în acéstă privinţă următórea epistolă :

Illustre Signore,

L'incluso foglio stampato le farà conoscere gli ordinamenti preliminari che si son fatti pel quarto Congresso internazionale degli Orientalisti, a preparare il quale il Congresso di Pietroburgo, nella tornata del 12 settembre andato, eleggeva il presidente e i membri del Comitato ordinatore.

Or il Comitato compie, per mezzo de' sottoscritti il dovere di nominare i Delegati che, secondo l'art. 10 dello Statuto del Congresso, debbono promuovere l'associazione alla futura sessione. Il Comitato si rivolge a Lei affinchè usando la legittima influenza che a Lei danno la molta dottrina e la meritata posizione sociale, sia contenta di adoperarsi efficacemente a invitare gli amici e conoscenti suoi che coltivano gli studj orientali, a far parte del quarto Congresso che si terrà in Firenze sullo scorcio del settembre 1878 ed a cooperarvi in ogni miglior modo. Il Comitato crede intanto prevenire un pensiero della S. I. pregandola di ricercare esclusivamente le persone che attendono agli studj dell'Oriente e di ricusar le domande di chi brama d'intervenire ai Congressi scientifici per mera curiosità e passatempo, i quali fanno ingombro e forse allontanano gli uomini gravi e zelanti del progresso scientifico.

Il Comitato prega la S. I. di fargli noti a suo tempo i nomi di coloro che abbiano chiesta ed ottenuta da Lei la ammissione al Congresso, e Le promette dal suo canto che il Comitato osserverà la stessa misura negli inviti che sarà per fare direttamente.

Quand 'Ella voglia onorarci di un riscontro sia contenta di indirizzarsi al Presidente in Roma od al Segretario in Firenze come Le torni più comodo e gradisca i sentimenti di alta stima con che abbiam l'onore di dirci

suoi divotissimi
M. Amari.
Angelo De Gubernatis.

Iată acum lista tuturor delegaților Congresuluĭ Orientalistilor, afară de ceĭ din Italia, după cum o publică *Bollettino italiano degli studii orientali* în nr. 14-15:

Paris : Ernest Renan,
. . . . . Ch. Schefer,
. . . . . Michel Bréal,
. . . . . Barthélemy de St. Hilaire.
Marsilia : E. Sauvaire.
London : H. Rawlinson,
. . . . . Prof. Th. Chenery.
Oxford : Prof. James Legge.
Cambridge : Prof. W. Wright.
Edimburg : John Muir.
Leida : Prof. De Goeje,
. . . . . Prof. Kern.
Louvain : Prof. F. Nève.
Berlin : Prof. R. Lepsius,
. . . . . Prof. A. Weber.
Lipsea : Prof. Fleischer,
. . . . . L. Krehl.
Viena : Prof. Fr. Müller,
. . . . . Von Kremer.
Innsbruck : Prof. B. Jülg.
Praga : Prof. A. Ludwig.
Pesta : Prof. A. Wambéry,
. . . . . Contele G. Kuun.
Dresda : G. v. der Gabelentz.
Tubinga : Prof. R. Roth.
Iena : Prof. G. Stickel.
Berna : A. Sprenger.
Gottinga : Prof. Th. Benfey.
Halle : Prof. F. Pott.
Giessen : Prof. Vullers.
Greifswald : Prof. Ahlwardt.
Kiel : Prof. Pischel.
Königsberg : Prof. Nesselmann.
Münich : Prof. Trumpp.
Münster : Prof. Jacobi.
Rostock : Prof. Philippi.
Marburg : Prof. F. Justi.
Erlangen : Prof. Fr. Spiegel.
Bonna : Prof. Th. Aufrecht.
Strasburg : Prof. Nöldeke.
Breslau : Prof. A. Stenzler.
Heidelberg : Prof. Weil.
Copenhaga : Prof. F. Mehren.
Lund : Prof. Tegner.
Cristiania : Prof. Lieblein.
Helsingfors : Prof. Lagus.
Peterburg : Comitatul din sesiunea III.
Cazan : Prof. Gottwald.
Dorpat : Prof. W. Volck.
Varsavia : W. Tiesenhausen.
Moscva : V. Miller.
Madrid : Pasquale Gayangos,
. . . . . O. Saavedra.
Oporto : Prof. A. Coelho.
Bucurescĭ : Prof. B. P. Hasdeu.
Tiflis : Ad. Berger.
Constantinopole : Exc. S. Ahmed Wefyk Efendi.
New-Haven : Prof. Whitney.
New-Yorck : Wells Williams.
Armenia : Leonde Alishan.
Cairo : Mariette-Bey.
Bombay : Dr. G. Bühler.
Puna : Dr. Fr. Kielhorn.
Madras : Dr. A. Burnell.
Lahora : G. Leitner.
Calcuta : Ragendralâla Mitra.
. . . . . W. Stokes.
Benares : R. T. Griffith Esq.
Peking : T. F. Wade,
. . . . . J. Edkins.
Jedo : W. G. Aston.
. . . . . E. Satow.

In numerul viitor vom da amărunte asupra organisațiuniĭ și lucrărilor viitoruluĭ Congres.

OPERELE

D-LUI

B. PETRICEICU-HASDEU

1. **Viéța și scrierile lui cua Stroici**; Bucuresci, 1864, în 16. *Epuisé.*
2. **Filosofia portretului lui Țepeș**; Bucuresci, 1864, în 16. *Epuisé.*
3. **Analise literare externe: Wolf, Raicevich, Eutropius, Palauzow,** etc.; Bucuresci, 1864, în 16. *Epuisé.*
4. **Micuța**; o nuvelă satirică; Bucuresci, 1864, în 16. *Epuisé.*
5. **Ión vodă cel cumplit**; cu un portret și 10 gravure; Bucuresci, 1865. în 8, pagine 246. — Puține exemplare mai sînt de vîndare la autor. Prețul 6 franci.
6. **Schylock, Gobseck și Moise**; studiŭ literar; Bucuresci, 1866, în 8.
7. **Talmud**; studiŭ filosofic; Bucuresci, 1866, în 8.
8. **Industria națională față cu principiul concurenței**; studiŭ politico-economic; Bucuresci, 1866, în 8.
9. **Răzvan-vodă**, dramă istorică în 5 acte în versuri; Bucuresci, 1869, în 8 Edițiunea III.
10. **Istoria toleranței religióse în România: protestanți, catolici, mahometani, lipoveni și judani**; edițiunea 2, Bucuresci, 1865, în 8. — Prețul 2 franci; pe hârtiă velină — 3 franci.
11. **Satirul**, diar umoristic; Bucuresci, 1866, în-fol. *Epuisé.*
12. **Archiva istorică a Românieĭ**; Bucuresci, 1865—1867, în 4, 3 tomuri mari. — De vîndare la Socek. — Deposit la Archiva Statului.
13. **Poesii**, Bucuresci, 1873, în 8.
14. **Istoria critică a Românilor**; tomul 1-ŭ, a 2-a edițiune. Tomul II sub pressă. In-4 mare în 2 colóne fără linie. Prețul tomului I—24 franci. — Deposit la autor.
15. **Principie de filologia comparativă.** Curs ținut la Facultatea de litere din Bucuresci. Aŭ eșit numai patru lecțiuni, pag. 108. — 4 franci. Pe chărtiă velină 6 franci. — La autor.
16. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice I. Ghĭuj.** — Bucuresci, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 franci.
17. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice II. Ghĭob.** — Bucuresci, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 franci.
18. **Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia. — Cum s'aŭ întrodus slavismele în limba română?** — Notiță linguistică. — Bucuresci, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 2 franci.

COLUMNA LUI TRAIAN

PREȚUL ABONAMENTULUĬ:

Pentru România : 20 leĭ noĭ. Pentru străinĕtate : 30 leĭ noĭ séŭ 15 florinĭ.

Abonamentul se face numaĭ pe an.

La redacțiunea *Revistei* se póte găsi o colecțiune completă pe aniĭ 1870—74 coprindênd scrierĭ originale de D-niĭ V. Alexandri, A. Odobescu, A. Papadopol-Calimah, Dr. Davila, Dr. Z. Petrescu, Dr. V. Vlădescu, Gr. G. Tocilescu, V. Maniŭ, C. Esarcu, G. Misail etc.

Colecțiunea pe fie-care 30 leĭ noĭ.

Redacțiunea și Administrațiunea se află în Bucurescĭ,
Strada Romană No. 17.

A eșit de sub presă opera d-luĭ B. P. Hasdeŭ :

ISTORIA CRITICA

A

ROMANILOR

Tom I, edițiunea II, *revĕdută și fórte adausă.*

Patru-decĭ cóle de tipar în 4 mare cu cicero fără linie.
PRETIUL 24 LEĬ NOI

Deposit la autor, Strada Romană No. 17.

Nr. 3 MARTIU 1877 Nr. 3

COLUMNA LUI TRAIAN

REVISTĂ MENSUALĂ
PENTRU ISTORIA, LINGUISTICA ŞI PSICOLOGIA POPORANĂ,
SUB DIRECŢIUNEA
D-LUI B. P. HÁSDEU,
CU COLABORAŢIUNEA
D-lor: A. I. Odobescu, Dim. A. Sturdza, A. Papadopol-Calimah, Dr. Gr. G. Tocilescu, Dr. C. Esarcu, profesor G. L. Frollo, Dr. Barbu Constantinescu, G. D. Teodorescu, Dr. A. Xenopol, M. Gaster, P. Ispirescu, P. Georgescu etc.

ANUL VIII.

SUMAR:

1. C. Esarcu: Documente inedite din Archivele Veneţieĭ, relative la Aron-vodă şi rivaliĭ sĕĭ (1591—1592).
2. A. Odobescu: Studiŭ critic asupra inscripţiuniĭ de pe veriga dela Petrósa. Cu maĭ multe ilustraţiunĭ.
3. A. Papadopul-Calimah: Horaţiŭ şi Daciĭ.
4. P. Georgescu: Cronica luĭ Cesariŭ Daponte, tradusă din grecesce.

Premiŭ: Fie-care abonat la «Columna luĭ Traian» are dreptul de a căpăta dela redacţiune un exemplar din *Istoria critică a Românilor de B. P. Hasdeŭ* cu preţul maĭ puţin de jumătate, adecă cu 10 leĭ noui în loc de 24 leĭ noui. Pentru districte se adaugă 2 l. n. costul transportuluĭ. Acţionariĭ anualĭ posedă acelaşi drept pentru treĭ exemplare.

Vedĭ pagina din dos.

BUCURESCI
NOUA TIPOGRAFIĂ A LABORATORILOR ROMANI
19. STRADA ACADEMIEI 19.

COLUMNA LUĬ TRAIAN

MARTIU 1877

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANA.

DOCUMENTE INEDITE DIN ARCHIVELE VENETIEI

EXTRACTE DIN RAPORTURILE LUĬ MATEO ZANE, REȘEDINTELE VENEȚIAN ÎN CONSTANTINOPOLE, RELATIVE LA

ARON VODA SI RIVALII SEI

1591—1592

Comunicat de C. **ESARCU.** *

I

PERA, 30 MAĬU 1591.

Domnul Moldoveĭ Aron-vodă e destituit de cătră Pórtă, nu pentru jafurile cele marĭ ce comisese în țéra sa «rodênd poporul pînă la carne», ci pentru a satisface dorința ienicerilor, carĭ proteg pe «un tînăr însurat în Pera, numit Alexandru, din némul Domnilor Moldoveĭ». Amiciĭ Domnuluĭ celuĭ destituit, între carĭ maĭ ales patriarcul Ieremia și vicariul patriarcal Nicefor, sînt persecutațĭ.
Costantinopoli-Dispacci 1592 filza nr. 35.

Sereniss° Principe—..... Il Vaivoda o Principe di Bogdania che fu eletto non è ancora l'anno è stato levato improvisamente non tanto per estorsioni benchè grandissime che egli usa agli popoli rodendoli fino sul vivo, quanto per gratificar li Gianizzeri che già alcuni mesi hanno preso a favorire un giovane maritato quì in Pera detto Alessandro discendente dai Vaivoda di Bogdania, il quale ha promesso maggiori doni a chi lo ha portato a questo grado, che al Rè medesimo, che si è contentato di ricever

* Cf. *Columna* din 1876, pag. 222—230 și 280—287.

la summa concertata dal suo predecessore, et riscossa in gran parte da un Chiaus che per questo effetto si trova ancora in Bogdania, con aggiunta di soli cinquemila cecchini. Da che viene la Signoria Vostra a comprender magg-te di quanta autorità siano li Gianizzeri a questa Porta poichè s'intromettono non pure a far dismettere et levar di vita li principali Ministri, ma anco nella elezione di Principi. Et si fa giudizio che li Spai emuli delli Gianizzeri non soffriranno lungamente di restarli tanto addietro, che si sia per veder qualche rivoluzione importante. Questa novità ha causato che molti che si sono intromessi in favorire et in pietare (?) il Vaivoda dismesso si trovano in travaglio et sono ora astretti personalmente a pagare. Et perchè questo Patriarca Hieremia et il suo vicario Niceforo Dascolo, si sono molto avvilupati in questo, la stanza dove alloggiava il Vicario, poichè il Patriarca si trova lontano, fu assalita di notte per averlo prigione, ma ebbe tempo di salvarsi con la fuga. Però non restò la sua casa di andar a sacco dalla furia de' Turchi chi vi concorsero..... **Mateo Zane Cav. Bailo.**

Dalle Vigne di Pera, a 30 maggio 1591.

II—III

PERA, 12 IUNIŬ 1592. — WISLIÇA, 31 OCTOBRE 1591.

Amăruntе despre Petru «fiĭul Domnuluĭ Valachieĭ Alexandru» şi despre «nepotul seŭ de frate» numit de asemenea Alexandru. Petru aspiră la «scufia Ţĕreĭ Românescĭ» prin protecţiunea regeluĭ Polonieĭ, a căruĭa scrisóre în acéstă privinţă cătră ambasadorul veneţian se reproduce în traducere; ér tînărul Alexandru, favorit al ienicerilor, a căpătat deja Moldova, unde va pleca peste puţin. Un Grec Mercato, care îl silĭa prin intrige a se despărţi de nevésta sa, «fiĭca unuĭ Franc din Pera», şi a lua în căsătoriă pe o nepótă a luĭ, a fost înecat din ordinea sultanuluĭ. Se maĭ urmăresce în acelaşĭ timp un alt Grec, înavuţit de asemenea prin intrige pe socotéla Românilor. Bartolomeŭ Brutti, «fiĭul cavaleruluĭ veneţian Antonio Brutti», a fost surprins în călătoriă şi întemniţat de cătră Domnul moldovenesc Aron, cu scop de a răpi dela dînsul vr'o 20000 talerĭ şi de a relua nesce zapise pentru baniĭ ce'ĭ datorĭa.

Ibidem.

Sereniss° Principe..... Il Nontio di Polonia detto il signor Giovanni Micheterio venne li giorni passati a vedermi con lettere del suo Rè che tradotte mando alla Serenità Vostra, in proposito d'un Pietro Bogdano che vorrebbe che avesse la scufia di quel Principato, che così intitolano

le insegne che si gli danno, et siccome alle lettere farò breve et general risposta, così in voce ho usato termini di complimento piuttosto che di negozio; il qual viene promosso dal Cancellier di Polonia, apresso il quale si trova Pietro sopradetto. Ma questi Ministri della Porta sarebbero poco avveduti se ponessero uno obbligato et dipendente di Polonia in provincia confinante et interessata; sebben racconta il Nonzio che gli viene data intentione rispetto al donativo che oferisce di 200 mila taleri al Gran Signore, et 80 mila al Bassà, di concedere al detto Pietro la Valachia, poichè la Bogdania è provvista in Alessandro suo nepote, fu figliuolo di fratello; il quale baciò la mano a Sua Maestà domenica passata et ebbe l'insegne per partire, et per competenza del zio et per altri accidenti ha convenuto promettere più che non si era detto da principio. Et al presente si risponde che se Pietro venirà in persona alla Porta non si mancherà di dargli soddisfazione. È avvenuto che un Greco detto Mercato Agente di questi Bogdani essendo stato imputato esser instrumento delli Gianizzeri che abbiano preso in loro protezione Alessandro sopradetto, aveva ottenuto ora da Sua Maestà con i debiti mezzi un ordine espresso che detto Alessandro lasciasse la moglie franca figliuola di un Perotto, per pigliare una Greca sua nipote. Onde per questo e per altre sue male operazioni Sua Maestà impose che fosse di notte preso et affogato in mare dove fu fatto subito et confiscata la roba che è di molto valore. Un altro Greco arrichito pure degli avviluppi di questi Valacchi et Bogdani, che si diceva, è stato mandato a far prigione sino in Bogdania dove si trova.

Bartolomeo Bruti figliuolo di M. Antonio cavallero di Vostra Serenità che passando in Polonia fu assalito et fatto prigione per levargli forse 20 mila taleri et alcuni scritti de denari che quel Principe detto Aron gli deve, et essendosi di qua espedito in diligenza un Chiaus a suo sollevamento si spera che sarà giunto a tempo di condurlo in queste parti.

Dalle Vigne di Pera, 12 giugno 1592. **Mateo Zane Cav. Bailo.**

ANEXĂ:

Magnifico caramente amato. Quello che move noi medesimi a raccomandarvi il magnifico Pietro figliuolo di Alessandro Palatino di Valachia come confessano tutti che hanno ottima cognizione della sua famiglia, et a procurargli, non solo per li molti meriti de' suoi Maggiori verso la Republica Cristiana, ma perchè giudichiamo che non abbi a degenerar punto

dal padre, se goderà et venirà in possesso del paterno imperio, ci persuade a creder certo che sarà medesimamente procurato da voi per cortesia et carità spontaneamente et ad un minimo nostro cenno, perchè un uomo così dabbene sia ritornato in grazia del Serenissimo Imperator de Turchi et possa quanto prima essere restituito alla patria et a quella provincia, nella quale potrà giovar assai alla quiete et tranquillità di tutta la Cristianità. Et perchè possiate far questo con maggior diligenza et intender più volentieri coll'opera et favor vostro appresso l'Imperator et suoi principali Ministri et ajutare colla vostra destrezza in ogni cosa possibile questo negozio, sappiate certo che oltre il far piacere a noi, apporterete anco non mediocre giovamento a tutta la Cristianità, come intenderete più diffusamente dal lator delle presenti.

Dato a 31 Ottobre 1591 Visliciæ. **Sigismondo Re.**

(A tergo :)— Al magnifico et Clarissimo Ambasciator del Serenissimo Principe et Republica Veneta presso il Serenissimo et Potentiss° Imperator de'Turchi, caramente amato.

IV

Pera, 27 iuniŭ 1592.

Rumorĭ despre o revoluţiune în Moldova «din causa multelor dărĭ şi extorsiunĭ». Begler-beiul Rumelieĭ a primit ordinea de a se mişca într'acolo.

Cost.-Disp. 1592, f. 34.

Sereniss° Principe—..... Di Bogdania vi sono avvisi di qualche revolutione per le gravezze ed estorsioni grandissime che patiscono quelle genti; ma li particolari vengono raccontati molto diversamente, che ne aspetterò la certezza per riferirla alla Serenità Vostra. Le dirò solamente che il Beglierbei della Grecia ha avuto ordine di moversi per andar a quella volta, nè si vicinerà così presto che sarà acquietato il romore, essendo li popoli tanto esausti che appena possono contenersi in vita, nè hanno vecini che fomentino la rebellione. **Mateo Zane.**

Dalle Vigne di Pera, li 27 Giugno 1592.

V

Pera, 10 iuliŭ 1592.

Ambasadorul engles a perdut din prestigiul seŭ din causa protecţiuniĭ ce acordase destituituluĭ Domn moldovenesc Aron, care e exilat la Aleppo.

Ibidem.

Sereniss° Principe—..... È vero che l'Ambasciator (inglese) si trova

coll'animo perplesso per aversi interposto l'anno passato in far ottenere ad Aron Moldavo il principato della Bogdania et ora con essergli levato viene a restare interessato non pure nelle promesse che Aron non ha potuto compire in tanta brevità di tempo, ma privo dell'utile grandissimo che ne averebbe riportato se fusse passato innanzi in quel governo. Et sebben il suo negotio quì per la regina et per Navarra è accetto alli Turchi trattandole sempre di cose concernenti la loro maggior grandezza, nondimeno conviene egli cadere di riputazione se non d'altro per essersi inviluppato in materia lontana dal suo carico, toccante all'interesse loro di questa corona et de' suoi ministri. Non è stato permesso al suddetto Principe che di ritorno compari alla Porta per non gli dar commodità che si giustifichi, ma si è ordinato che dietro la strada gli sia levata la robba et che esso sia condotto quasi confinato in Aleppo; nondimeno vi sono molti querelanti che procurano che se ne vengano quì le sue pretensioni. Ma avendogli levato l'avere non gli resterà con che poter soddisfar li creditori che con la persona..... **Mateo Zane Cav. Bailo.**

Dalle Vigne di Pera, 10 luglio 1592.

VI

PERA, 18 IULIŬ 1592.

Bartolomeŭ Brutti, «fratele Dragomanuluĭ veneţian», a fost omorît de cătră Aron-vodă. Uniĭ dic că i s'ar fi atribuit o scrisóre falsă, prin care ar fi negoţiat cu Petru, pretendintele la tronul Moldoveĭ, care se află lîngă cancelarul polon; alţiĭ, că Aron-vodă a voit numaĭ să'l despóie de avere şi să'ĭ răpéscă nesce zapise. Fratele şi rudele reposatuluĭ cer reparaţiune. Aron-vodă era să fie exilat la Aleppo, dar l'aŭ scăpat 100 ieniceri şi maĭ mulţĭ Turcĭ, carĭ îl aduc la Constantinopole, cerênd ca sultanul saŭ să le plătéscă lor ceĭa-ce le datoresce destituitul principe, orĭ să'ĭ redea domnia, cu un tribut ca şi cel impus nouluĭ Domn Alexandru.

Ibidem.

Sereniss° Principe—..... Messer Bartolomeo Brutti fratello del Dragomano di Vostra Serenità che dissi esser stato maltrattato in Bogdania fu malamente morto con ignominia. Dicono alcuni per essere stato imitato il suo carattere da certi nemici et inventata una lettera falsa al Polono che lo ha reso sospetto appresso il Vaivoda che egli tramasse di metter in stato Piero di Valachia, che si trova con il Grand Cancelliere di Polonia, et altri per levar li denari et li scritti di credito che aveva con il Vaivoda. Quì

il fratello, cognato et nepoti hanno reclamato pur assai per vendicar il sangue et per ricuperar la roba et hanno avuto di favori che in fine non giovano punto perchè non sono accompagnati da grossi donativi, che fanno bisogno per fornir ben qual si voglia giusta pretensione. Et però passano travaglio. Il principe di Bogdania detto Aron fatto masul scrissi a Vostra Serenità che sarebbe condotto in Aleppo. Con la qual occasione sono partiti di qua Chiausi et Capigi, ma egli veniva accompagnato de 100 gianizzeri disobbedienti et da molti Turchi che lo conducevano perchè il Rè pagasse a ciascuno di essi quello che il Principe gli doveva, dismettendolo poi a suo piacere, ovvero lo confirmasse con aver da lui tutto quel più che possa dar Alessandro eletto da nuova.....

Dalle Vigne di Pera, 18 luglio 1592.

VII — VIII.

Constantinopole, 6 Septembre, — 26 August 1592.

Profitând de lipsa din Moldova a luĭ Aron-vodă, Căzaciĭ în unire cu Moldoveniĭ aduc la domniă pe Petru «fiĭul luĭ Alexandru-vodă». Sultanul, pe de o parte poruncesce principeluĭ Transilvanieĭ a veni în ajutorul luĭ Aron-vodă, trimis din noŭ în Moldova, ér pe de alta adreséză cătră regele Polonieĭ o epistolă — anexată în traducere—prin care cere pedepsirea Căzacilor şi a pretendinteluĭ Petru, «care nu este nicĭ măcar adevĕratul Petru fiŭ al luĭ Alexandru-vodă, ci un im«postor, căcĭ cel adeverat murise în Constantinopole de cĭumă.»

Costant.-Disp. 1592, f. nr. 36.

Serenissimo Principe..... Quì si sono mostrati inclinati alla capitolazione delle tregue dubbiosi di romper con Polonia causa di un Pietro Valacco entrato in Bogdania come la Serenità Vostra intenderà dalla traduzione di lettera imperiale al Rè di Polonia che le mando con queste........ Il motivo presente in Bogdania è questo che trovandosi quella provincia senza Vaivoda per le mutazioni seguite li giorni passati, li paesani, malcontenti del ritorno di Aron hanno chiamato prima ch'egli giunga un Pietro che si trova in Podolia ed è quello per il quale i giorni passati fu quì un Nunzio. Et altri dicono che sia un altro Pietro portato dalli fuorusciti Cosacchi, per il che si è posto in considerazione se per cacciarlo conveniva espedir a quella volta il Beglierbel della Grecia; ma è stato considerato che si venirebbe ad insospettar li Polacchi et a sturbar la convocazione dei lor comizii. Però si è scritto al Transilvano che incammini a quella volta le sue genti in ajuto del Vaivoda Aron per metterlo in stato, con speranza che li

populi non siano per opporsegli, nè manco che Pietro Vaivoda debba far resistenza a partire, et quando li comizii non risolvessero di venir a nuova elezione in persona del Battori principe di Transilvania o confirmassero il Svecho etc......

Dalle Vigne di Pera, 6 Sett 1592. **Mateo Zane Cav. Bailo.**

A N E X Ă :

Copia delle lettere del Gran Signore al Re di Polonia.......... fussimo anco avvisati della venuta delli vostri Ambasciatori et delle dimande da loro fatte le quali da noi ben intese, conosciute, approvate, et ricevute conforme all'antiqua tregua fu anco a noi concesso l'istesso et datovi un longo privilegio nel quale fu notato che li Re di Transilvania, Moldavia et Valachia come quelli che sono soggetti al nostro imperio et li sudditi loro fussero sotto la nostra giurisdizione et che niuno avesse ardire di metter la mano nelli Regni et sudditi predetti et inoltre terminato che il Palatinato di detti regni non da altri che dalla nostra Porta fusse concesso, ma ora essendo stato dato il Palatinato in Moldavia ad un certo nostro schiavo che ha tardato la sua partenza fin'ora et non è andato così presto a quel Regno ci è stato dato nova che contro i capitoli della pace et tregua scritti nel privilegio, avete mandato dalla parte vostra a resieder Palatino in Moldavia Pietro figliuolo di Alessandro con vostri principali Andrea Taranoschi capitanio banense(?) nominato Utras(?) con il capitano camenescense et alcuni simili uomeni vostri; essendo questa cosa contro li articoli della pace et privilegi miei, qual causa vi ha mosso a dover farlo? Tanto più che l'istesso Pietro figliuolo di Alessandro che fu condotto alla nostra Beata Porta nel tempo di Sigismondo Augusto già Rè di Polonia per ordine dell'istesso, dalli Chiausi nostri, è chiarissimo esser quì morto da peste, et quel medesimo Pietro che si dice ora esser in Moldavia, è un suppositio, ingannatore et infedele; et qual ragione vuole che per aver costui il nome del morto sia con tanto inganno assonto all'-officio del Principato? Se con vostro ordine o con vostro consenso questo è seguito avete fatto contro la tregua et privilegi da me concessivi, ma se li sopradetti vostri uomini temerariamente et con inganno abbiano fatto tale esecuzione contro il voler vostro, perchè non sono puniti? È necessario che quanto prima voi diate il meritato castigo a questo Palatino sup-

posito et infedele et alli uomini vostri sudetti et a tutti gli altri che averanno dato occasione a simile inconveniente, se desiderate che la pace continui tra di noi. Bisogna dunque che ricevute queste nostre subblimi lettere, portando quel rispetto et riverenza che si conviene alli articoli della pace et del privilegio, conforme a quanto in esso si contiene, voi non lasciate partire il sopradetto infedele, il quale va dicendo esser Pietro, et insieme con quello gli altri uomini vostri, ma come turbatori della buona pace gli diate la meritata pena; et osservando ora dalla parte nostra tutti i privilegi che vi abbiamo concesso, ogni volta che qualcheduno dei nostri avesse ardire di far qualche insolenza o nel vostro regno o contro i vostri sudditi, non è ragione alcuna che dal vostro canto si sopporti che sia fatto contrario; nè so per qual causa sia avvenuto questo. Se vi è grata adunque come oggi ho detto la conservazione della tregua vi deve esser sommamente a cuore il castigo delli predetti scellerati et il non commettere alcuna cosa contro li capitoli della pace affinchè dal canto nostro possiamo far l'istesso. Così saprete et presterete fede al nostro segno.

Data in Costantinopoli, li 26 Agosto 1592.

IX

Pera, 19 septembre 1592.

Aron-vodă a reîntrat în posesiunea Moldoveĭ, deşi Moldoveniĭ aŭ fost trimis sultanuluĭ o petiţiune «cu vr'o şése-ḑecĭ de peceţĭ», plângîndu-se de jafurile acestuĭ principe şi promiţînd chĭar mărirea tributuluĭ, dacă Domnia se va acorda pretendinteluĭ Petru.

Ibidem.

Sereniss° Principe... Aron confirmato dal Gran Signor principe in Bogdania era giunto vicino alli confini, nè aveva trovato ostacolo nell'entrare che temeva di Pietro Vaivoda, che con i Cosacchi chiamato dai paesani si era posto nel paese, di dove si crede che uscirebbe senza contrasto et che il popolo restava quieto nella ubbidienza di prima, sebben Sua Maestà ha avuto un Rouà(?) con forse sessanta sigilli di Bogdani che dicono delle estorsioni di Aron et dimandano per grazia Pietro con prometterle augumento di tributo. Ma non si crede che siano per essere esauditi.

Dalle Vigne di Pera, a 19 Sett. 1592.

Mateo Zane Cav. Bailo.

X

PERA, 12 OCTOBRE 1592.

Aron-vodă întîmpină resistință din partea unor Moldovenĭ. Sultanul a primit de acolo o nouă petițiune, subscrisă de ceĭ maĭ de frunte boiărĭ, descriênd jafurile de maĭ nainte ale luĭ Aron-vodă și cerênd confirmarea luĭ Petru, «din adevăratul ném al Domnilor Valachieĭ», pentru care eĭ se învoesc a plăti un tribut îndoit. Pórta Otomană vrea să atragă prin promisiunĭ pe Petru la Constantinopole, ér pîn'atuncĭ a poruncit Transilvanieĭ de a da óste în ajutor luĭ Aron-vodă.

Ibidem.

Sereniss° Principe. — Di Polonia non riferisce (l'ambasciatore transilvano) cosa nova perchè parte di molti giorni, ma il suo patrone non lassa di far ogni tentativo per esser favorito a quella corona et hora ritrova quì disposizione tanto migliore quanto che Aron espedito ultimamente per principe o Vaivoda in Bogdania, presentatosi alli confini ha trovato resistenza per la parte dei paesani, quali si oppongono essendo sollevati a favor di Pietro, introdotto ivi come scrissi dai Cosacchi, o come vogliono quì dire dai Polacchi che si potrebbono adossar la guerra con questo imperio per tale occasione. Al Gran Signor sono di novo venute lettere firmate dalli primarii di quella Provincia che adducono le tirannie da loro provate in tempo del governo di Aron et propongono Pietro della vera stirpe dei principi Valacchi, che promette di radoppiar il tributo et il paese intra piezo per lui. Ma quì non vi hanno voluto assentire, non vi concorrendo la dignità del Gran Signor nè l'interesse suo, essendo Pietro dipendente dai Polacchi et messo in Stato da loro. Al qual Pietro avendo fatto dire che compari quì in persona et porti quì li donativi che sono stati promessi a nome suo da un Nonzio polacco che gli sarà data la scufia, che così dicono la insegna di quel comando. Ma è da creder che egli prenderà piuttosto ogni altro partito; et il carico di protegger Aron et di metterlo in Stato, fu dato come avvisai, al principe di Transilvania, che vi mandasse le sue forze, le quali non basteriano quando li Polacchi somministrino aiuto alla Bogdania et saria bisogno ammassar esercito....

Mateo Zane Cav-r. Bailo.

Dalle Vigne di Pera, 12 Ott. 1592.

XI

PERA, 13 OCTOBRE 1592.

Poloniĭ și Cazaciĭ neîncetând de a ațița revoltă în Moldova, se dice că beglerbeiul

Rumelieĭ ar fi primit ordinea de a se mişca într'acolo, ér Tătariĭ din Crîm de a năvăli asupra provincielor polone.

Ibidem.

Sereniss^{o} Principe—.... Scrivono anco che li Polacchi concorrono alla libera con li Cosacchi in Bogdania fomentando la ribellione di quella provincia et che per questo il Beglierbei della Grecia abbia avuto ordine d'incamminarsi a quella volta et li Tartari del Cafa di andar a correr il paese polacco.... **Mateo Zane.**

Dalle Vigna di Pera, 13 Ott. 1592.

XII

PERA, 31 OCTOBRE 1592.

Aron-vodă a fost silit a se lupta la întrarea sa în Moldova cu nesce ţeranĭ resculaţĭ pentru pretendintele Petru, dintre carĭ vr'o 50 prinşĭ s'aŭ adus la Constantinopole şi peste puţin vor sosi alţĭ maĭ mulţĭ. Se asigură că însuşĭ Petru a căḑut prin trădare în mânile luĭ Aron-vodă, «rudeĭ sale», care 'ĭ-a tăiat nasul şi urechile şi 'l va trimite la Pórtă.

Ibidem.

Sereniss^{o} Principe—...... Il Vaivoda di Bogdania detto Aron mandato di qua ebbe da combatter alli confini con villani paesani, di quali ne sono stati condotti al Divano publico forse ciquanta ciascuno con un legno in mano et con molte teste affisse et il conduttore prometteva che presto ne giungerebbero molto più et affermavano che Pietro Vaivoda, per il quale si teneva la provincia, fu tradito et si trova ora preso in poter di Aron suo parente che gli avea fatto acurtare (tagliare) il naso et le orecchie per mandarlo alla Porta..... **Mateo Zane Cav. Bailo.**

Dalle Vigne di Pera, 31 Ott. 1592.

XIII

PERA, 14 NOVEMBRE 1592.

Întrat fără multă dificultate în Moldova, Aron-vodă a prins «prin trădare» pe rivalul seŭ Petru, căruĭ «tăindu-ĭ nasul, pentru ca, devenit diform, să nu maĭ aibă dreptul de a domni», l'a trimis la Constantinopole. Aci a fost spînḑurat. Era un bărbat nalt şi fórte frumos, care vorbĭa maĭ multe limbĭ. În timpul neorînduelelor din Polonia, el fusese reţinut prins la Praga.

Ibidem.

Sereniss^{o} Principe........ Aron Vaivoda di Bogdania rimesso da questa

Maestà è entrato in Stato, come scrissi, con poco contrasto et hanno avuto in mano per tradimento Pietro Vaivóda, che vacando il luogo si era posto ivi con il favore dei Cosacchi et dei Poloni, et fattogli tagliare il naso per renderlo deforme et incapace a dominare lo ha mandato alla Porta; et condotto in Divano et poi alla presenza del Rè rimesso a Sciaus Bassà che lo condannò al ganzo dove fu appeso, non gli admettendo la scusa introdotta di essere stato chiamato dai popoli in stato ereditario ma con intenzione di dipender come gli altri precessori da questo Imperio. Nè puote egli ottener che gli fusse data morte capitale, ma dopo molte ore fu intercesso per lui appresso il Rè che di notte mandò a levarlo di pena. Questo era uomo di grande statura et di bellissimo aspetto, che possedeva molte lingue et fu prigione in Praga in tempo delle contese di Polonia, e liberato per intercessione dei Poloni, li quali con questa captura pretenderanno di essersi espurgati et di non aver avuto parte in questo motivo. Et il Bassà ha interrogato Pietro superficialmente, per non interessar loro Poloni et per non obbligar Sua Maestà a prender vendetta contro di loro. **Mateo Zane Cav. Bailo.**

Dalle Vigne di Pera, li 14 Novembre 1592.

XIV.

Pera, 29 novembre 1592.

Tătariĭ s'aŭ apucat a pustii Polonia, ca pedépsă pentru ajutorul dat pretendinteluĭ moldovenesc Petru «fiĭul luĭ Alexandru-vodă». Principele transilvan rapórtă sultanuluĭ că a trimis luĭ Aron-vodă la Iașĭ un ajutor de óste, cu care revolta a fost năbușită și Petru prins.

Ibidem.

Sereniss^{0} Principe—...... Mando copia di una lettera giunta jeri dal Principe di Transilvania con la sua risposta in proposito dei negozii di Polonia per dove intendo essersi fatta espedizione de Tartari che vadano ad infestare quel regno presa occasione del sollevamento di Bogdania accordatisi con Pietro Vaivoda come avvisai et anco del motivo presente dei comizii di quel Regno che la Serenità V. averà inteso.

Dalle Vigne di Pera, li 29 Nov. 1592. **Mateo Zane Cav. Bailo.**

ANEXĂ:

Traduzione di una lettera del Principe di Transilvania al Gran Signor. Essendomi arrivato comandamento Imperiale che io dovessi andare

con l'esercito sopra Pietro figliolo di Alessandro di Bogdania per castigarlo, fu da me effettuato avendo mandato esercito sopra di Iasbazar sede di Bogdania dove fu preso et tolte le bandiere fu inviato prigione a Veliaga et ad Aron Vaivoda, il quale confirmato nel governo et li sudditi acquietati ricorrono al suddetto Aron per li loro affari.... Datta alli 28 di Ott. 1592.

STUDIE ASUPRA TESAURULUĬ DELA PETRÓSA[1]

VERIGA CU INSCRIPŢIUNE *(ARMILLA)*

A doua verigă păstrată, deşi n'are nimic aşa însemnat în structura eĭ, este póte obiectul cel maĭ interesant al tesauruluĭ dela Petrósa din punctul de vedere istoric, de vreme ce numaĭ ea pórtă o inscripţiune, şi prin urmare, maĭ mult decât orĭ-ce indiciŭ artistic, póte înlesni, cu órecare precisiune, determinarea epoceĭ şi a proveninţeĭ obiectelor maĭ preţióse ce o însoţĭaŭ. Scăpată fără vătîmare din nevoile ce a încercat tesaurul la 1838, ea fu cel din urmă din obiectele regăsite după furtul dela noembre 1875, şi când agenţiĭ poliţieĭ o reaflară la un argintar din Bucurescĭ, ea era cu totul sfărîmată : căpătîele amîndoă îĭ lipsĭaŭ şi partea centrală era ruptă în doă, chiar la mijlocul inscripţiuniĭ. Vom descri-o ast-fel cum era maĭ nainte de acéstă nereparabilă degradare şi ast-fel cum se presentă în desemnul făcut pe când se afla încă în stare bună.

Era dar formată dintr'o vérgă cilindrică de aur plin, ca de $0^m,40$ în lungime, care se subţià puţin către căpătîe, şi a căriĭ grosime de $0^m,012$ la mijloc, abia lăsa cerculuĭ ceva elasticitate; diametrul total al verigeĭ era de $0^m,153$. La ambele capete ale verigeĭ, o sîrmă de aur, sucită de 15 şi 16 orĭ în spirală strînsă, întărĭa chiotórea, care se compunea : de o parte, dintr'un mic còppil, format prin sucitura în afară a vergeĭ supţiate; iar de altă parte, dintr'o copcă saŭ ochiŭ rotund, în care încăpea còppilul şi care fusese scobit în căpătîiul lărgit şi turtit al vergeĭ; ca să alunece maĭ lesne còppilul în ochiŭ, i se crestase pe muchĭa copceĭ un mic sghiab, după mĕsura luĭ. Acum, amîndoă căpătîele cu spiralele lor de sîrmă şi cu întrégă chiotórea aŭ dispărut, reducêndu-se tótă veriga la doă fragmente, unul de $0^m,100$ şi cel-l'alt de 0^m085, adică cu totul $0^m,185$, maĭ puţin de jumătate de ceea ce era.

(1) Cf. *Columna* p. 11–25.

Ast-fel cum se afla maĭ nainte, acéstă verigă, precum am maĭ spus, era una din bucăţile cele maĭ însemnate ale colecţiuniĭ, întru aceĭa că ea conţine singura inscripţiune ce se află astă-ḑĭ pe giuvaerele comóreĭ dela Petrósa. Nu ne putem plânge îndestul despre perderea uneĭ a doua verige, asemené cu acésta, care, după spusa descoperitorilor tesauruluĭ, ar fi avut şi dînsa o inscripţiune, vĕḑută însă numaĭ de aceĭ ómenĭ cu totul nepricepuţĭ.

Marele folos ce se póte trage din studiul adîncit al celeĭ rĕmase, pentru a alege dintr'însa noţiunĭ precise saŭ cel puţin inducţiunĭ autorisate asupra întreguluĭ tesaur, ne îndémnă a presenta aci un resumat al părerilor carĭ, dela 1838 încóce, s'aŭ emis asupra mult interesanteĭ inscripţiunĭ de pe veriga de aur dela Petrósa.

Incă din primiĭ anĭ aĭ descopeririĭ, dela martiŭ 1840, Banul Mihalache Ghica comunicase directoruluĭ dela Cabinetul de antice din Viena, rĕposatuluĭ Iosef Arneth, o transcripţiune de pe caracterele săpate pe singura din cele *doă verigĭ cu slove,* care scăpase de destrucţiune. Arneth o trămise apoĭ la învĕţaţiĭ din Roma, carĭ compuneaŭ Institutul de Corespondenţă archeologică. Tot atuncĭ însă Billecocq, consul frances din Bucurescĭ, adresà luĭ St. Marc-Girardin scrisórea sa asupra tesauruluĭ dela Petrósa, şi la 22 maiŭ 1840 Academia de Inscripţiunĭ şi Belle-Litere din Paris luă cunoscinţă atât despre dînsa, cât şi despre desemnele ce o însoţĭaŭ. E probabil că acele desemne presentaŭ inscripţiunea tot într'ast-fel cum a fost trămisă luĭ Arneth şi maĭ apoĭ publicată de dînsul.

Se pare că in sînul corpuluĭ de savanţĭ dela Paris s'arŭ fi emis órecarĭ apreciaţiunĭ asupra anticităţilor dela Petrósa; după indicaţiunile luĭ Billecocq, se vede că academicul Berger de Xivrey ar fi luat o parte activă la aceste apreţuirĭ şi ar fi redactat asupra unora din obiecte o notiţă, care a ajuns la cunoscinţa persónelor ce, în Bucurescĭ şi în Iaşĭ, se interesaŭ de minunatul tesaur, aflat de curînd în ţĕrile române. Dar Berger de Xivrey n'a tipărit nimic sub numele seŭ asupra tesauruluĭ, şi este cu neputinţă a alege dacă prima cercare de a citi şi de a interpreta inscripţiunea de pe verigă s'a făcut în sînul Academieĭ din Paris, saŭ dacă trebue s'o atribuim elenistuluĭ Gr. Pappadopolu din Bucurescĭ, care negreşit pe acel timp s'a ocupat mult de aceste anticităţĭ;[1] totuşĭ, de pe atuncĭ

(1) Trebue însă să recunóscem că în discursul seŭ asupra «Elenismuluĭ în România», publicat în Atena la 1859, *Gr. Pappadopulo,* descriind obiectele din tesaurul dela Petrósa spune că pe acéstă verigă era o inscripţiune «care *nu s'a citit* şi se vede a fi pré antică»,— p. 32 din traduc. română.

a născut părerea cum-că semnele inscripţiunii eraŭ caractere elenice, scrise cu neîngrijire, şi că în ele s'ar descifra invocaţiunea bacchică: χαῖρε καὶ πίνε — «veselesce-te şi bea.»[1]

E învederat că a trebuit să se nesocotéscă cu totul formele usuale ale alfabetuluĭ elen, epigrafic şi cursiv, ba chiar şi cele maĭ insolite ale caracterelor archaice, ca să se pótă închipui, prin semnele inscripţiuniĭ dela Petrósa, cele doă-spre-ḑece saŭ treĭ-spre-ḑece litere grecescĭ carĭ întocmesc cuvintele χαῖρε καὶ πίνε orĭ πεῖνε. O discusiune maĭ de-amăruntă spre a resturna o asemenea ipotesă ar fi, astă-ḑĭ şi aci, o superfluitate fără de nicĭ un temeiŭ.[2]

Revenind dar îndată la simplul istoric al inscripţiuniĭ nóstre, vom constata că pentru prima óră acéstă seméţă şi fantastică interpretaţiune a eĭ a eşit de sub tésc la 1841, în articolul publicat de G. Asaki în revista din Iaşĭ intitulată *Spicuitorul Moldo-român.*[3] Acolo găsim, întru ceea ce privesce inscripţiunea de pe verigă, cuvintele următóre, pe carĭ le transcriem în stilul cam confus al textuluĭ român, ce ni se pare a fi o rea traducere de pe cel frances: «încât pentru literele săpate pe unul «din cercurile cele marĭ, ce coprind o urare bacchică χαίρε καὶ πίνε (cea

(¹) Din scrisórea luĭ Billecocq către St. Marc-Girardin se vede că acéstă interpretaţiune nu era cunoscută pe atuncĭ în Bucurescĭ: «Sur l'un des anneaux dont je vous envoie le dessin, «se trouve une inscription qui pourrait être un indice précieux; mais, *bien qu'elle fut en lan-«gue grècque*, chacun dans les deux principautés eut la modestie de se déclarer incompétent «pour la solution de l'énigme. A Vienne même, où la reproduction lithographique de ces des-«sins a été ordonnée, l'inscription a été déclarée indéchiffrable; mais je pense qu'elle pourra «être lue à Paris à l'Institut.» L'Illustration, journal universel, Paris, 1848, n. 288.

(²) O simplă ochire asupra articoluluĭ în care d. *Fr. Lenormand* a resumat aşa de bine tot ce se atinge despre alfabetele elene şi italice, în Dictionnaire des antiquités grecques et romaines de *Daremberg et Saglio*, Paris, 1873, p. 188—218, va rĕsturna orĭ-ce bănuélă cum-că semnele de pre veriga dela Petrósa ar aparţine vre-uneia din numerósele varietăţĭ ale scrisoriĭ Grecilor saŭ Italioţilor. Veḑĭ maĭ ales tabelele dela fig. 231, 232 şi 237.

(³) Spicuitorul Moldo-român, No. 3. Iuliŭ, August, Septembre, p. 67; textul frances maĭ corect tipărit se află în L'Illustration din 1848, nr. 288, ast-fel precum îl transcriem aci: «Quant aux caractères gravés sur un des grands anneaux, s'il faut y lire la salutation bacchi-«que *χαῖρε καὶ πίνε* (la première sillabe de ce dernier mot étant écrite par un *epsilon* et un *iota*, «genre de faute qui se rencontre même dans de fort bons manuscrits), on doit avouer que «la place de cette inscription serait bien plus naturelle sur la coupe que sur ce cercle ou «anneau; mais j'expliquerai cette bizarre circonstance, en supposant que cet anneau, qui peut «s'ouvrir et se fermer, était passé dans les anses de plusieurs coupes et servait à les réunir, «de manière à pouvoir offrir toutes ensemble au donataire les coupes d'un certain nombre de «convives.» Desemnul verigeĭ, care însoţesce articolul luĭ Asaki din Spicuitor, representă inscripţiunea în miniatură; el pare a fi servit pentru reproducerea eĭ în ḑiarul frances l'Illustration din 1848, şi prin urmare şi în Voyage illustré al luĭ *Ad. Joanne.*

«întâĭ slovă a cuvîntuluĭ din urmă fiind scrisă prin un ipsilon saŭ «iota, este un fel de greşélă ce se vede chiar şi în cele maĭ bune ma- «nuscrise) trebue a mărturisi, că locul acesteĭ inscripţiunĭ ar fi mult «maĭ potrivit pe cupă decât pe cerc saŭ verigă; acéstă împrejurare se póte «însă explica, presupunênd că veriga, ce se închide şi deschide, ar fi «fost trecută în tórtele maĭ multor cupe spre a le uni la un loc, şi în «acest chip putea înfăţişa împreună dănuitoruluĭ tóte cupele pentru óre- «care număr de óspeţĭ.»

Cu doĭ anĭ în urmă, la 1843, reverendul Pater Secchi, învĕţatul ie- suit, făcea Institutuluĭ archeologic din Roma, în şedinţa dela 19 maĭu, o comunicaţiune privitóre la acéstă verigă, în care vorbĭa de «o sgardă de «aur aflată în Valachia, pe care se citesce o inscripţiune *euganică clară* «şi *neîndoĭósă*», şi d-sa nu putea explica aflarea unuĭ asemenea obiect în depărtatele regiunĭ ale Românieĭ, decât închipuind că sgarda a fost dusă acolo de vre-un animal, câne saŭ cerb, scăpat dintr'un templu antic al Italieĭ septentrionale.[1] Micali, în publicaţiunea sa «Monumenti inediti», vorbi şi dînsul, la 1844, de acéstă verigă, căria iĭ dete numirea de *torques* saŭ κρίκος, deşi e cu mult pré-îngustă spre a se purta la gît; étă cum se exprimă el : «Ea n'are nimic rar în forma sa; dar fórte rară o face «să fie inscripţiunea care stă gravată pe dînsa, precum se vede pe desem- «nul alăturat, şi care este întunecată la înţeles, deşi caracterele aŭ forme «óre-cum asemĕnate cu cele euganice, maĭ ales e de observat multipli- «citatea consoneĭ V saŭ ꟻ, altmintrelea ḑis *digamma*. Altora maĭ vred- «nicĭ le las interpretarea acesteĭ epigrafie.»[2]

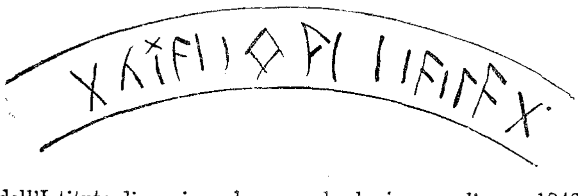

(¹) Bollettino dell'Istituto di corrispondenza archeologica per l'anno 1843, Roma, p. 92 : «Comminciò quindi il rev. p. Secchi il lucido d'una collana d'oro trovata in Vallachia, su cui «leggesi una chiara ed indubita iscrizione euganea. Esternò però la sagace e probabile con- «ghiettura che tale collana forse abbia appartenuto a qualche animale che fuggitivo la por- «tasse nelle selve di quel lontano paese in cui si scoprì.»

(²) *Giuseppe Micali,* Monumenti inediti a illustrazione della storia degli antichi popoli italiani, Firenze, 1844, 2 vol. in 8⁰, con atlante in fol. di 60 tavole, p. 337 e tav. LIII. Veriga dela Petrósa e representată în mărime naturală Inscripţiunea, pe care o reproducem in text, conţine tóte erorile de transcripţiune ce se găsesc la Asaki, Arneth şi Billecocq. — Din Micali a luat aceleaşĭ indicaţiunĭ greşite *Ar. Fabretti,* Corpus inscriptionum italicarum antiquioris aevi, ordine geographico digestum, Turin, 1867, p. VIII.

Micali crede că acéstă verigă, al căriĭ desemn i se comunicase de Arneth, se afla în Cabinetul de antice din Viena, şi aceiaşĭ eróre a fost reprodusă de dd. Emil Braun[1] şi Wieseler.[2] Arneth îndreptă acea greşélă în cartea sa asupra anticităţilor de aur şi de argint din Cabinetul dela Viena;[3] dar fiind şi dînsul rĕŭ informat prin a doua descripţiune a tesauruluĭ, ce priimi, la decembre 1847, dela Anton Kurz din Braşov, el admise că se află în Bucurescĭ doă inscripţiunĭ săpate pe doă diferite verigĭ dela Petrósa, din carĭ una ar fi ḑicênd, limpede şi curat, pe limba elenă : χαῖρε καὶ πίνε, precum creḑuse Asaki şi póte Berger de Xivrey, iar cea-l-altă ar fi nedescifrabilă, deşi scrisă cu caractere pe carĭ r. p. Secchi le credea, fără să se îndoiască câtuşĭ de puţin, euganice saŭ pelasge. Acéstă credinţă falsă despre o îndoită inscripţiune s'a propagat în tóte publicaţiunile posterióre, carĭ aŭ pomenit în trécăt despre tesaurul dela Petrósa, şi chiar d. Mommsen[4] a creḑut că se póte atribui inscripţiuniĭ declarate nedescifrabilă un înţeles identic cu acela al inscripţiuniĭ presupuse elenă.

Cu tóte acestea, de mult timp încă, preutul protestant Thalson dela Alba-Julia recunoscuse insuficienţa uneĭ asemenĭ interpretaţiunĭ şi bă-

(1) Annali dell'Instituto archeologico di Roma, 1843. Sopra i monumenti inediti dichiarati da G. Micali p. 365 : «... la collana d'oro rinvenuta nel 1838 in Vallachia, tra Giurgevo e Brai-«lov. Ora tutto e riunito nell'I. R. Museo di Vienna. Prima nel confronto istituito felicemente «tra i reditti elmi (trovati nel 1812 tra Marburgo e Rodkersburgo) e questa collana «per cui propone la denominazione di *κρίκος*, il rev. p. Secchi avea esternato la sagace con-«ghiettura, possa aver sifatto vezzo appartenuto a qualche animale che fuggitosi abbia por-«tato la leggenda euganea in lontane parti. Cervi sagri a Diana portavano simili fregi, se-«condo si sà ora, per altro e più verosimile di vedere in questa gemma un gallico torque, di «cui pochi esempi peranche si conoscono, cioè uno presso il cav. Campana e l'altro nel ducal «Museo di Parma.» – «*κρίκος* appella Diodoro (V, 27) propriamente siffati cerchi o collari, di «fogia barbarica, che i Galli portavano al collo; nè dessi erano i soli che lo costumassero. Il «Museo ducale di Parma, e quello del sig. cav. Campana in Roma, possedano alcuni di questi «collari parimente in oro, provenienti dall' alta Italia, già terra gallica cisalpina.»

(2) Gelehrt. Anzeiger, Göttingen, 1847, p. 12.

(3) *I. Arneth,* Die antiken Gold-und Silber-Monumente, p. 13 nota 4, şi p. 86, unde ḑice : «Der wesentlichste Unterschied zwischen den Mittheilungen des Fürsten Michael Ghica vom «März 1840, und des Herrn Kurz aus Kronstadt vom 25 December 1847 besteht darin : Herr «Kurz schildert den Fundort etwas genauer, gibt in der schriftlichen Erklärung des Fundes «eine Inschrift, von welcher der Fürst nicht Erwähnung macht, und die äusserst wichtig ist, «es ist nämlich die griechische Inschrift auf der Torques, Beilage VI, 3 : **Χαιρε και πινε**, von «welcher, wie von der (euganeischen) welche sich auf Torques, Beilage VI, *2*, vorfindet, eine «Durchpausung sehr erwünscht wäre.»

(4) *Th. Mommsen,* Die Nord-Etruskischen Alphabete auf Inschriften und Münzen; in Mittheilngen der antiquarischen Gesellschaft, Zürich, 1863, p. 215.

nuise, în mod cu totul ipotetic, că inscripţiunea ar fi în limba hunică.[1] Onórea de a fi nimerit adevĕrata natura a caracterelor înscrise pe veriga dela Petrósa se cuvine d-luĭ Julius Zacher din Halle. Cu tóte greşelele transcripţiuniĭ date de Arneth, d-sa putu să citéscă în *rune*, ḑise pînă atuncĭ *anglo-saxone*, iar de d-luĭ recunoscute ca adevĕrat *gotice* şi asemuite cu acelea de pre cornul de aur dela Tondern în Danemarca şi de pre bracteatele, saŭ monete cu o singură faţă, aflate la Schonen în Svedia, putu, ḑicem, să citéscă în semnele următóre :

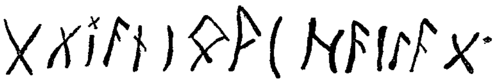

seria de rune : ᚷ . . ᚨᚾᛁᛟᚹᛁ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ
carĭ corespund cu literele : *g . . aniovi hailag*

Din acestea, d-luĭ se mărgini a alege înţelesul lămurit al cuvîntuluĭ final *hailag* (sânţit, consacrat), sub o formă gotică corectă şi cu totul apropiată uneĭ verige cu destinaţiune votivă.[2] După îndemnul d-luĭ Zacher, guvernul prusian ceru să se facă o reproducere galvanoplastică a verigeĭ, care se şi dete în cercetarea d-lor J. Haupt, Iacob şi Wilhelm Grimm :

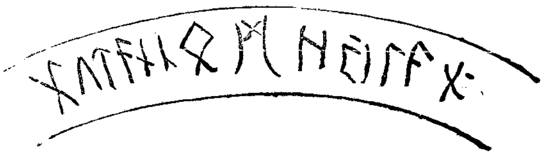

Acesta din urmă făcu, în astă privinţă, o comunicaţiune Academieĭ Sciinţelor din Berlin, în şedinţa dela 4 decembre 1856.[3] Spre a deter-

(¹) *Arneth,* op. cit. p. 86, în descrierea obiectelor dela Petrósa, trămisă de A. Kurz, se citesce : «Ein Goldring von gleicher Grösse und Dicke, mit nachstehender, schon etwas schwer «zu unterscheidender Schrift, welche den pelasgischen oder auch den euganeischen Charak- «teren gleichen, die jedoch Herr Thalson aus Karlsburg für hunnisch erklärt, und nach seiner «Weise, sinnreich zwar, aber fern von aller kritischen Ueberzeigung gelesen hat.»

(²) *Julius Zacher,* Das gothische Alphabet Vulfilas und das Runenalphabet. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung, Leipzig 1855, p. 44—50. La p. 46 e reprodusă inscripţiunea de doă orĭ, de pre Arneth; prima reproducere, în mărime naturală, e cea din textul luĭ Arneth p. 86, pe care am decopiat'o aci; a doua e o reducţiune ast-fel cum nu se află în stampele din Spicuitorul moldo-român, din Gold-und Silber-Monum. şi din Illustration.

(³) Monatsberichte der Königlichen Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1856, 4 Dezember, p. 602 : «Etwas gothisches ist hier nicht zu finden, vielmehr sind es ganz «entschieden altdeutsche Worte : *útan* ist die altsachsische und angel-sachsische Form für das «althochdeutsche ûzan mit dem dativ *nôþi* Die Form *heila* merkt Graff (Sprachschatz 4, 873)

mina înţelesul inscripţiunii, învăţatul academic, usând de cea maĭ arbitrară libertate, suprimă cele doă litere dela capete, X, pe carĭ le luâ drept crucĭ saŭ semne ornamentative, şi citi vorbele : +ᚢᛏᚨᚾ ᛟᚦᛁ ᚺᚨᛁᛚᚨ+ «+utan nothi haila+», pe carĭ le explică ca o urare de fericire : «Scutit de necazurĭ, noroc!» Asemenĭ urărĭ se găsesc la poeţĭ germanĭ din al XII-lea secol. Aşa dar, nicĭ forma runelor, nicĭ a cuvintelor, nu se părură ilustruluĭ filolog a se urca pînă la Goţĭ; în ochiĭ seĭ, epoca presumată a acestuĭ monument epigrafic, pripăşit, crede el, pînă în România, prin prădărĭ maĭ târḑiĭ de resboĭu, ar fi cel mult timpiĭ primitivĭ aĭ formăriĭ dialectuluĭ tudesc (alt-hoch-deutsch),[1] póte chĭar al VI-lea secol din era nóstră, deşi este dovedit că runele aŭ fost întrebuinţate, de o potrivă cu literele gotice de origină grécă, pînă şi în al XI-lea secol.

La 1857, maĭ mulţĭ învăţaţĭ îşĭ deprinseră răbdarea şi sagacitatea cu elucidarea inscripţiuniĭ dela Petrósa, care acum întrase definitiv în adevĕratul eĭ mijloc, adică printre enigmele literatureĭ runice. D. Massmann,[2] restituind o valóre fonetică tuturor semnelor d'a-rândul, dar împreunând

«neben der gewöhnlichen *hailî* an. *Glück, frei von Bedrängniss* ist also die Inschrift zu über-«setzen, die für einen Goldring, vielleicht ein werthvolles Geschenk, gewiss ein passender Spruch «war. Aenliche Wünsche finden sich bei den Dichtern des XIII-ten Jahrhunderts : *Got. füge «in Heil und Ehre* (Jwein 1991); *Gelücke in Heil gebe* (Perzival, 450,25); *Got gebe dir Hei* «(Gottfrieds Tristan, 63,38).» — Transcripţiunea galvanoplastică a inscripţiuniĭ dela Petrósa care însoţesce tipărirea acesteĭ comunicaţiunĭ academice, este, precum se vede şi în textul nostru, cu mult maĭ asemĕnată cu originalul decât cele ce fusese publicate maĭ nainte; ea însă tot presentă óre-carĭ lipsurĭ şi imperfecţiunĭ. Inscripţiunea dela Petrósa a fost publicată şi în Leipziger Illustrierte Zeitung nr. 212 de către consulul prusian d. *Neugebauer*.

(1) Se sciă că limbile de origină germanică se împart în maĭ multe dialecte vechĭ şi moderne, carĭ aŭ urmat unele altora în cursul secolilor. Cele maĭ de căpeteniă sînt: dialectul *gotic* saŭ *moeso-gotic*, care s'a vorbit de anticiĭ Goţĭ şi în care Ulphilas, în al V-lea secol, a tradus Sântele Scripture; dialectul *saxonic* (alt-nieder-deutsch) cu ramificaţiunile sale antice saxon şi anglosaxon, din care s'aŭ format limbile frisonă, flamandă, olandesă şi englesă; dialectul *tudesc* (alt-hoch-deutsch), care era încă usitat în părţile apusane ale Germanieĭ în al VIII-lea secol, transformându-se apoĭ în dialect *allamanic* (mittel-hoch-deutsch), în care sînt scrise poemele germane Niebelungen şi ale Minnesaengerilor, şi devenit în fine, dela Luther încóce, limba germană modernă; dialectul *norric* saŭ *nordic*, vorbit şi scris în părţile scandinave, cu literatura lor specială, cu Edda şi cu Saga ale vechilor Scalḑĭ şi din care aŭ eşit limbile moderne islandesă, danesă şi svedesă *Iacob Grimm*, Geschichte der deutschen Sprache, 2te Aufl. Leipzig, 1853, XXXI. — *Regnier*, Recherches sur l'histoire des Langues Germaniques et sur les modifications qu'elles ont éprouvées depuis le milieu du IVe siècle jusqu'à nos jours, în al III-lea vol. din Mémoires présentés par divers savants à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, Paris, 1853. p. 276 et sq.

(2) *H. F. Massmann*, Der Bukarester Runenring, în Germania, Vierteljahrschrift für deutsche Alterthumskunde, herausgegeben von Fr. Pfeiffer. II-er Jahrgang. 2tes Heft, Stuttgardt, 1857. p. 209—213.

pe al noălea ᚹ, *v*, cu al ḑecelea ᛁ, *i*, spre a face din ele o singură literă, adică un ᛗ saŭ *m* runic, şi închipuind, ca şi Grimm, pe al şéselea ᚾ, *i*, ca identic cu al cincilé ᚾ, *n*, formâ cuvintele : ᚷᚢᛏᚨᚾᚾᛟ ᛗ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ «*Gutannôm hailag*». Intemeiat apoĭ pe marele preţ al aurărieĭ şi al petrărielor din comóra dela Petrósa, pe ruinele de clădirĭ ce se află în partea loculuĭ, în sfîrşit chĭar pe bogăţia verigeĭ care pórtă inscripţiunea, adevĕrată «*uu*untanê bougâ *ch*eisuringû gitân», adică «brăţară încovoĭată făcută din banĭ de aur», după cum ḑice vechĭul cântec tudesc, d. Massmann creḑu că dînsa s'a dedicat anticuluĭ templu gotic dela Petrósa, ca un tribut, *annôm*, nevătămat saŭ consânţit, *hailag*, plătit Goţilor, *Gut* (*Gutannôm*, prin alipire usitată în limba gotică) de către Grecĭ, de către împăraţiĭ bizantinĭ.[1]

D. Lauth [2] citi asemenea tóte literele ca rune, şi alăturâ pe aceléşĭ doă : *vên-runa* ᚹ şi *is-runa*, ᛁ, spre a forma din ele, nu un *man-runa*, ᛗ, ca d. Massmann, ci un *dag-runa*, ᛞ,[3] ceĭa ce'ĭ dete la citire : ᚷᚢᛏᚨᚾᛁ ᛟᛞ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ «*Gutani ôd hailag*». D-luĭ arată că *Gutani* nu póte fi alt ceva decât numele ḑeuluĭ *Wodan* saŭ Odin, căruĭa s'a dat o intonaţiune aspră la început, *Gu* în loc de *Wo*, şi o terminaţiune de dativ saŭ de genitiv în *i*, după imitaţiunea limbeĭ grece, Διί, saŭ a latineĭ, *Votani*. Cuvîntul dela mijloc este *ôd*, însemnând *proprietate*, precum în *all-od*, *kleinôd*. În fine d. Lauth vĕḑu în *hailag* un substantiv neutru însemnând *un obiect sânţit*. Ast-fel dar, după părerea d-luĭ, veriga s'ar denumi însăşĭ prin inscripţiunea eĭ ca un «obĭect sânţit proprietate a luĭ Odin».

(¹) Darurile ce împăraţiĭ bizantinĭ şi supuşiĭ lor făceaŭ Goţilor, vecinĭ adesé ameninţătorĭ pentru dînşiĭ, sînt atestate de istoriă; chĭar împăratul Alexandru Sever a cumpărat cu banĭ pacea dela eĭ; la 471 regele ostrogot Teodorik ceru şi obţinu dela împăratul Leon un tribut anual de 2000 libre de aur, şi maĭ târḑiŭ guvernul bizantin plătĭa Gepiḑilor din Dacia un dar anual. *Iornandis*, De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis 4 : «nam Gepidae Hunnorum sibi sedes viribus vindicantes, totiûs Daciæ fines velut victores potiti, nihil aliud a «Romano imperio, nisi pacem et annua solennia, ut strenui viri, amica pactione postulavere. «Quod et libens tunc annuit imperator, et usque nunc consuetum donum est.»

(²) *Franz Ioseph Lauth*, Das germanische Runen-Fudark aus den Quellen kritisch erschlossen und n bst einigen Denkmälern zum ersten Male erklärt. Ein sprachwissenschaftlicher Beitrag zur ältesten Culturgeschichte des europäischen Central-Volkes. Mit einer lithograph. Tafel. München, 1857. p. 76—81 X. Der goldene Ring von Bukarest.

(³) Semnele runelor *man*, m, şi *dag*, d, se cam confundă în scrierea ḑisă *anglo-saxonă*, fiind amîndoă compuse din doă linie verticale, între carĭ se încrucişéză pîeḑiş, în diverse modurĭ, doă alte maĭ micĭ linie. Asemenea este de observat puţina diferenţă de formă care face a se confunda runa *vên*, v, cu runa *thorn*, th, a căriĭ pronunciaţiune se vede a fi fost a litereĭ elene *Θ* saŭ a englezesculuĭ *th*, pe când runa *tîr* representa pe simplul *t*.

Interpretaţiunile d-lor Massmann şi Lauth deteră pricină la diferite desbaterĭ; d. prof. C. Petersen din Hamburg, într'o broşură asupra unuĭ inel de aur cu inscripţiunea THEBAL CVTTANI, aflat în vechĭul Lübeck,[1] se servi cu ale celuĭ din urmă spre a explica ultimul cuvînt, întocmaĭ precum d. Lauth explicase pe ᚷᚢᛏᚨᚾᛁ de pe veriga din Petrósa. Prof. C. Müllenhoff din Kiel, care şi dînsul tractase cu succes despre cestiunea runelor,[2] se declară din contra pentru interpretaţiunea d-luĭ Massmann, respingênd conclusiunile adoptate de d. Petersen în privinţa numeluĭ luĭ *Gutan* saŭ *Wodan*, conclusiunĭ pe carĭ însă venise óre-cum a le întări fostul pastor luteran din Bucurescĭ, d. Rudolf Neumeister, în cuvîntările ce d-sa rosti asupra tesauruluĭ dela Petrósa în sînul societăţiĭ ḑisă *Gustav-Adolf-Verein* din Lübeck. Dar vom reveni maĭ târḑiŭ cu de-amăruntul asupra ingenióselor lecture propuse de d. Neumeister pentru inscripţiunea runică din museul nostru.

Să constatăm încă maĭ întâiŭ că, la 1861, d. prof. Franz Dietrich din Marburg, reformând explicările predecesorilor seĭ imediaţĭ, atribui litereĭ a opta valórea unuĭ ᚦ, *th* runic, precum făcuse maĭ nainte Grimm, şi adoptâ citirea : ᚷᚢᛏᚨᚾᛁᛟᚦᛁᚺᚨᛁᛚᚨᚷ, «*Gutaniothihailag*». Împărţind frasa într'ast-fel : *Guta-niothi-hailag*, el iĭ dete înţelesul de : *divino cultui sacer* (consacrat cultuluĭ divin saŭ *dem Götterbedürfniss heilig*). D-sa vĕḑu în cuvîntul *niothi* o formă dativă a ḑiceriĭ tudesce, — şi nu gotice,—*niot* (trebuinţă, lucru trebuitor, *noth* în limba germană modernă), pe care îl uni cu numirea divinităţiĭ, ᚷᚢᛏᚨ, *Guta*, în loc de ᚷᚢᚦᚨ, *Gutha*, şi, cu o viă perspicacitate de filolog-anticar, atribui verigeĭ nóstre de aur întrebuinţarea sacramentală ce se usita în casurĭ de jurăminte solemne la vechiĭ Germanĭ.[3] Cu câţĭ-va anĭ în urmă, d. Dietrich modificâ puţin interpretaţiunea cuvintelor şi, adoptând vederile d-luĭ Massmann pentru cuvîntul *Guta*, dete epigrafuluĭ de pre veriga consânţită înţelesul de : «consacrat la trebuinţele Goţilor» (*dem Gothen-bedürfniss heilig*).[4]

(¹) *K. Klug*, Alt Lübeck, mit einer Charte und 3 Tafeln. Lübeck, 1857, p. 20—24.

(²) Zur Runenlehre. Zwei Abhandlungen von *R. von Liliencron* und *K. Müllenhoff*, Professoren in Kiel, Halle, 1852.

(³) *Franciscus Dietrich*, De inscriptionibus duabus runicis ad Gothorum gentem relatis, Marburg, 1861, p. 16—20.

(⁴) *Franz Dietrich*, Runeninschriften eines Gothischen Stammes auf den Wiener Goldgefässen des Banater Fundes, în Germania luĭ Pfeiffer, XI, 1865. p. 202 : «Dass dieser Ring aber «gothisch ist, dies ist mir nicht mehr zweifelhaft; das erste Wort in seiner Umschrift : *Guta* «*niothi hailag* kann ich des Consonanten wegen nicht mehr wie früher auf die Götter (*guth*),

Ce-va maĭ nainte, pe la 1862, rĕposatul C. C. Rafn, neobositul secretar al Societăţiĭ Anticarilor Nordului, îmĭ ceru din Copenhaga şi dobândi o transcripţiune fórte exactă a acesteĭ inscripţiunĭ; dar nu pot sci, dacă el a tras vre-un folos dintr'însa înaintea morţiĭ sale.[1] Ca compensaţiune, d. George Stephens, în splendida sa publicaţiune asupra monumentelor runice, pe lîngă o frumósă reproducere coloriată a verigeĭ dela Petrósa,

comunicată d-sale de un consul englez, a dat şi o interpretaţiune a cuvintelor scrise, osebită şi de cea din urmă a d-luĭ Dietrich, întru aceĭa că restituă caracteruluĭ al optulé valórea uneĭ *ven-runa* ᚹ şi, citind cuvintele astfel împărţite, adică: ᚷᚢᛏᚨᚾᛃᛟ ᚹᛁ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ, *gutænio wi hæïlæg,* recunósce în ḑicerea *wi* saŭ *wih (weihe)* o fiinţă saŭ un loc consacrat, adică *ḑeŭ* or *templu,* şi prin urmare traduce : «La al Goţilor templu dănuit» (dedicated to the temple of the Goths). D-luĭ pretinde că epoca dedicăriĭ acestuĭ gĭuvaĭer, pe care de altmintrelé îl crede a fi fost un ornament de gît, *necklace,* nu póte fi alta decât timpul pe când Goţiĭ începură a năvăli în Dacia, adică cel mult a doua jumătate a seculuĭ al II după Christos.[2]

Nu avem scire a se fi încercat maĭ în urmă şi alte maĭ noue explicărĭ ale inscripţiuniĭ dela Petrósa; destul ne este a fi stabilit cu deplină siguranţă, prin afirmarea atâtor filologĭ experimentaţĭ aĭ ţerilor germanice, că caracterele de pre veriga museuluĭ nostru sînt netăgăduit de acele litere străvechĭ ale popórelor teutonice, numite la eĭ *rune*, după cum a-

«sondern nur auf die Gothen beziehen, *Gutâ* mag für *Gutnâ* stehen, wie im ags. und altn., «oder Compositionsvocal enthalten, und so wird zu übersetzen sein : dem Gothen-bedürfniss «heilig, der alte Schwurring der Heiden... »

(¹) Dintre publicaţiunile archeologice danese carĭ fac menţiune despre inscripţiunea runică din Bucurescĭ, vom cita numaĭ : De Danske Runemindesmaerker, forkladere af *P. G. Thorsen.* 1 Afdeling. Kjoebenbavn, 1864. p. 356.

(²) *George Stephens,* Esq. F. S. A., The Old-northern runic monuments of Scandinavia and England, now first collected and deciphered. With many hundreds of facsimiles and illustrations, partly in gold, silver, bronze and colours; runic alphabets; introductions; appendices; wordlists, etc. London and Cheapinghaven, 1867—1868. 2 vol. pl. — La pag. 567—573 tractéză despre veriga dela Petrósa.

testă, încă din al VI-lea secol, poetul latin Venantius Fortunatus, episcop la Poitiers :

«barbara fraxineis pingatur *runa* tabellis
quodque papyrus agit virgula plane valet»[1]

şi despre care, după tótă probabilitatea, pomenĭa şi Tacit când vorbĭa despre scrierea tăĭnuită a Germanilor.[2] Aceste caractere misterióse, cu carĭ popórele nordice se serviră, în inscripţiunĭ pe pétră, pe metal, pe os, pe lemn, pe pele şi pe hârtiă, chĭar pînă în al XI-lé secol creştin, luară în diferite epoce şi regiunĭ forme diverse, printre carĭ critica modernă de pe la începutul secoluluĭ nostru a creḑut, — póte cu pré multă uşurinţă,—a fi distins doă specie maĭ caracteristice, ce aŭ şi primit, nu tocmaĭ pe dreptate, denumirile de : *rune nordice* şi *rune anglo-saxone*[3]. Maĭ mult de felul acestor din urmă sînt, după părerea tuturor, runele inscripţiuniĭ dela Petrósa, precum şi altele ale maĭ multor inscripţiunĭ din Ungaria, Germania, Scandinavia, Anglia şi Francia, carĭ tóte se report la popórele germanice ce aŭ cutrierat Europa în seciliĭ invasiunilor.[4] Cu

(¹) *Venantii Fortunati* Epistol. l. VII. c. 18.

(²) *Taciti* Germania XIX : «Litterarum secreta viri pariter ac feminae ignorant.»

(³) Asupra originiĭ şi natureĭ scriptureĭ runice, se pot consulta maĭ cu sémă următórele lucrărĭ : *W. C. Grimm*, Über deutsche Runen, Göttingen, 1821, şi Zur Litteratur der Runen, în Jahrbuch der Litteratur, 43 B. Wien, 1828. p. 1—42;—*Finn Magnusen*, Runamo og Runerne, Kjoebenhavn, 1841;—*Edélestand du Méril*, Essai sur les Runes, Paris, 1844;—*K Oberleitner*, Die nordische Runen, şi Die Runendenkmäler des Nordens, nach *I. G. Liljengren* bearbeitet. Wien, 1848 şi 1849; — *Dr. A. Kirchhoff*, Das gothische Runenalphabet, eine Abhandlung, Berlin, 1854;—şi alte numeróse disertaţiunĭ, printre carĭ se socotesc şi cele maĭ sus citate ale d-lor Zacher, Lauth, Müllenhoff, Dietrich, Stephens, etc.

(⁴) Lăsând la o parte numerósele petre comemorative cu rune nordice, de prin ţĕrile scandinave şi anglo-saxone, principalele monumente vechĭ cunoscute, pe carĭ se află inscripţiunĭ runice, sînt pînă aḑĭ cele următóre : 1. Monetele de aur, ḑise *Bracteate*, avînd pe o singură faţă un chip, maĭ adesé grosolan imitat după monetele imperiale romane, iar împrejur litere runice; ele se găsesc în ţĕrile scandinave şi nordice, aŭ servit maĭ mult ca podóbă şi par a data dintre al IV şi al X secol; (veḑĭ : *Thomsen*, Bractéates d'or, în Mémoires de la Société des Antiquaires du Nord, Copenhague, 1861, p. 203—293;—Atlas de l'Archéologie du Nord. Copenhague, 1857, XII pl.;—*Fr Dietrich*, Die Runeninschriften der Goldbracteaten...., în Zeitschrift für deutsches Alterthum, von M. Haupt, Berlin, 1866. p. 1 — 103; şi Inschriften mit deutschen Runen auf den Hannöverschen Goldbracteaten und auf Denkmälern Holsteins und Schleswigs. în public. cit. 1867, p. 257 — 305); — 2. Cornul de aur, descoperit la Tondern, în Schleswig, la 1734, şi furat din museul din Copenhaga la 1802 (elucidat, împreună cu un alt corn de aur, şi acela acum perdut, care se aflase la 1639 în Galehuus (Danimarca), în op. cit. a d-luĭ *Stephens*, p. 320 şi urm.);—3. Fibula saŭ chiotórea de argint din Charnay în Burgonia; (veḑĭ : *Baudot*, Mémoire sur les sépultures des barbares, p. 175—181;—*Fr. Dietrich*. Die Burgundische Runeninschrift von Charnay. în publ. cit. 1866. p. 105—123);—4. Fibula de aur dela Nordendorf în Bavaria; (veḑĭ : *Dr. L. Lindenschmit*, Die Alterthümer unserer

mult anteriore literelor pe carĭ, în al IV-lé secol, Ulfilas, episcopul creştinător al Goţilor din Dacia şi din Mesia, le-a închipuit[1] după asemuirea alfabetuluĭ greco-roman, ca să scrie cu dînsele prima traducere gotică a Sânteĭ Scripture, runele eraŭ compuse de trăsurĭ drepte în formă de beţişóre saŭ de nuĭele (Runenstäbe, Runenstafas),[2] ast-fel încăt neîndemânarea scriitoruluĭ da loc adesé la confusiunĭ între semne, precum se întâmplâ şi cu runele de pre veriga de aur din museul nostru.

De aceĭa chĭar una din causele carĭ aŭ dat maĭ cu sémă ocasiune greşelilor în lectura acestor rune, aŭ fost formele lor, nu îndestul de bine determinate, ast-fel încăt ele aŭ produs neexactităţĭ în maĭ tóte transcripţiunile ce s'aŭ făcut în pripă după ele; nicĭ unul din criticiĭ carĭ aŭ tractat despre acéstă inscripţiune n'a fost pus în posiţiune de a descifra prin sine însuşĭ, de pre original, ci toţĭ aŭ fost nevoiţĭ a se lua după desemne şi decopiărĭ, în carĭ forma literelor putea să fiă lesne alterată.

În adevĕr, este destul de greŭ a distinge caracterele, sgîriate fórte uşor cu un instrument ascuţit, pe verigă, în sensul lungimiĭ sale. Se vede că chiar şi pe reproducerea galvanoplastică óre-carĭ trăsurĭ, pré de tot fine, aŭ remas nedistincte. Literele sînt însă în numĕr de şése-spre-ḑece, avênd o 'nălţime de şépte pînă la opt milimetri; ele sînt destul de despărţite între sine ca să nu se confunde, dar nu aşa încât să formeze grupe distincte pentru fiă-care cuvînt. Nedibăcia săpătoruluĭ este învederată în formarea celor maĭ multe litere; eĭ trebuĭ să i se impute forma cam alterată a caracterelor : *ûr*, Λ; *tîr*, ↑; *œdel*, ᛟ; şi *hoegel*, H; şi maĭ cu sémă

heidnischen Vorzeit. II, 2, taf. VI. — *Fr. Dietrich*, Sieben deutsche Runeninschriften aus Baiern, Franken, der Mark Brandenburg und Braunschweig, în publ. cit. 1867. p. 73—104);— 5. Vasele de aur, găsite la 1799 în ţinutul Torontal din Banatul Temişóreĭ şi păstrate în cabinetul de antice din Viena; (veḑĭ : *I. Arneth*, Gold-und Silber-monumente. — *Fr. Dietrich*, Runeninschiften eines gothischen Stammes auf den Wiener Goldgefässen, în Germania luĭ Pfeiffer, t. XI, 1865); 6. Leul colorat de marmoră, care din portul Pireuluĭ, lîngă Atena, a fost transportat în Veneţia de admiralul Morosini, la 1687; (veḑĭ : *C. C Rafn*, Inscription runique du Pirée, Copenhague, 1856). — Lista s'ar puté adaoge cu câte-va alte obiecte aflate în Danimarca, precum mica diademă de aur dela Strarup, şi în insulile britanice, ca fibula dela Hunterston în Scoţia, cuţitul de fer din Tamisa, etc. (veḑĭ : *G. Stephens*, op. cit p. 283, 589 şi 361, precum şi public. speciale citate acolo).

(1) Autoriĭ vechĭ se unesc a atribui luĭ Ulfilas crearea alfabetuluĭ gotic. *Socratis* histor. eccles. IV, 27 : «*Τότε δὲ καὶ Οὐλφίλας, ὁ τῶν Γότθων ἐπίσκοπος γράμματα ἐφεῦρε γοτθικά*». Asemenea *Sozomen*. IV, 36; *Philostorg*. II 5; *Cassiodor* VIII, 13; *Iornandes*, 51 : *Isidor. Hispal.* la anul 415.

(2) La obiceĭul originar par a se referi cuvintele următóre ale luĭ *Tacit*, Germ. 10 : «Virgam frugiferae arboris decisam, *in surculos amputant*, eosque, *notis quibusdam discretos*, super candidam vestem temere ac fortuito spargunt »

a luĭ *âc*, ᚨ, (al 2-lea caracter, a căruĭ formă Micali o luase drept un *digamma* euganic F, întors); apoĭ încă trăsurile maĭ-maĭ invisibile ale runeĭ *cên*, ᚲ, ale căreĭ linie convergente cred a fi cel d'întâiŭ a le constata, între a şeptea literă a inscripţiuniĭ, ᛟ, şi a noua ᚹ; în fine şi confusiunea ce pare a exista în caracterele carĭ precedă pe H, ast-fel încăt acele caractere aŭ fost succesiv interpretate prin ᚹI, *vi;* ᛞ, *m;* ᛞ, *d;* <|, *th.* Cu tóte aceste imperfecţiunĭ însă, caracterele de pre original nu presentă greutăţĭ reale citiriĭ, din momentul ce cine-va le pune cu de-amăruntul în comparaţiune cu alte rune de acelaş fel, gravate uşor pe obiecte de metal.

Inscripţiunea, transcrisă ast-fel cum am putut'o adesé lămuri maĭ nainte de frîntura ce ea a încercat în noembre 1875, tocmaĭ asupra literilor ᛟ şi ᚲ, înfăţişa şirul următor de litere :

care, sub forme runice maĭ corecte saŭ maĭ precise, se presentă ast-fel :

ᚷᚢᛏᚨᚾᛁ ᛟᚲᚹᛁ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ

adică, cu litere latine :

gutaniôcvihailag

Interpretarea acestor rune cere un studiŭ filologic fórte adîncit asupra valóriĭ fiă-căriĭ litere în particular, asupra rădăcinelor şi flexiunilor grammaticale, ba chĭar póte şi asupra formelor sintactice, întrebuinţate în vechile dialecte germanice. Fără să avem pretensiunea de a deslega aci tóte aceste cestiunĭ, dinainté cărora s'aŭ opintit atâţĭ agerĭ specialiştĭ în runologiă, ne vom mulţămi a expune, maĭ pe larg, interpretarea care ni s'a părut noĕ cea maĭ atrăgĕtóre şi maĭ bine întemeiată dintre cele treĭ propuse de d. R. Neumeister, fostul profesor de literatura germană la colegiul central din Bucurescĭ. Profitând şi de luminele ce ne-aŭ procurat investigatoriĭ precedenţĭ, acea interpretaţiune, noĭ o vom desvolta şi o vom completa, pe cât ne va permite cadrul acesteĭ lucrărĭ, cu óre-carĭ cercetărĭ şi constatărĭ ce ne sînt cu totul personale. Dacă acéstă interpretare, pe care noĭ o dăm sub tótă reserva, ar avé norocul să satisfacă cel puţin tóte cerinţele uneĭ sănătóse critice gramaticale, atuncĭ inscripţiunea de pre veriga de aur dela Petrósa ar avé, fără îndoială, o nepreţuită valóre sub punctul de vedere al datinelor religióse şi al noţiunilor geografice, rela-

tive la popórele germanice carĭ aŭ ocupat în vechime ţĕrile aşeḑate pe malul nordic al Dunăriĭ de jos.

Dar maĭ nainte d'a ne opri asupra acestor cercetărĭ, să expunem pe scurt întreita seriă de exagese a runelor nóstre, propuse de d. Neumeister, în conferinţele rostite şi în articolele tipărite de d-sa, în maĭ multe rîndurĭ, prin diverse puncte ale Germanieĭ. Acésta ne va fi acum cu atât maĭ bine, cu cât ele aŭ fost fórte bine resumate, la 1868, în memoriul ce d. Canonic Franz Bock a publicat în Viena asupra tesauruluĭ dela Petrósa, pe care îl visitase în Bucurescĭ cu câţĭ-va anĭ maĭ nainte.[1] Fiind că însă asupra uneia din aceste treĭ interpretărĭ avem să revenim îndată cu desvoltărĭ amănunţite, cu modificaţiunĭ şi cu completărĭ, ce ne sînt proprie, ne mărginim acum de a referi întocmaĭ resumatul dat de d. Bock :

«Enunciarea inscripţiuniĭ, ale căriĭ caractere concordă cu runele anglo-«saxone aflate în ceştĭ ḑece din urmă anĭ, se presentă precum urméză : «*«gutaniowihailag»*. Greutatea explicăriĭ stă maĭ cu sémă în despărţirea «cuvintelor. Adevĕrul e că limba, precum şi posiţiunea literelor, ne arată «că cuvîntul *hailag* (heilig, sânţit) forméză sfîrşitul inscripţiuniĭ; dar îm-«părţirea celor-l'alte litere este anevoiósă. Din depărtarea între sine a «semnelor, carĭ pe alocurea abia presentă câte o deosebire neînsemnată, «se póte alege o întreită lectură : *Gutaniowi* saŭ *Gutani owi* saŭ *Gu-«tani o wi*. Prima lectură, pe care d. Neumeister o socotesce cea maĭ pro-«babilă, ar fi de privit ca dativul luĭ Gutan (= Guotan, Wuotan, Wo-«tan, Wodan) şi traducerea eĭ ar suna : «luĭ Wodan consacrat».[2] In al

(¹) *Dr. Fr. Bock*, Der Schatz des Westgothenkönigs Athanarich, gefunden im Iahre 1837 zu Petreosa, p. 115. Capitolul X este consacrat verigeĭ cu inscripţiune, şi autorul, — un archeolog de altminteré fórte ager şi mult-sciutor în tóte cele ce privesc artele şi industriele medievale, — după ce a expus interpretările runelor, propuse de d. Neumeister, se dă în laturĭ cu înduoiélă dela dînsele şi pare a se mulţumi maĭ bine cu una, acum din noŭ scornită de d. *Parmet*, profesor la Academia din Münster, carele, lepădându-se cu semeţiă de evidenţă, citesce pe veriga dela Petrósa, scrise cu litere archaice, cuvintele elinescĭ : *λύει ὅς ἕειλε*, saŭ *λύει ὅς εἶλε*, adică : «desfacă cine a încins» saŭ «desfacă cine a ucis», frasă ce'ĭ aduce aminte pasagiul din Tacit, German. 31,1, unde se ḑice că la poporul Chattilor tineriĭ eraŭ osînḑiţĭ să pórte un cerc de fer, de care se desfăceaŭ atuncĭ numaĭ când uciseseră un inimic. Trebue să fie cine-va fórte setos de paradoxe ca să cate cu anevoinţă a dibui un alfabet şi o ortografiă elenéscă, pocite, acolo unde ochiul şi mintea, îndată ce aŭ fost puse pe cale, recunosc fără nicĭ o greutate, şi caractere runice, şi ḑicerĭ germanice. Noroc e că d. Bock termină, expunînd părerile maĭ sănătóse ale d-lor Grimm, Massmann, Zacher şi Dietrich.

(²) «Aḑĭ încă în limbile leto-slavice, — spre exemplu în cea polonă, lituană, boemă, carĭ, cel «puţin în privinţa localităţiĭ, concordă cu vechile aşeḑăminte ale Vestgoţilor, — dativul sin-«gular se forméză cu *u* saŭ cu *owi*, precum : *pan* (domn) face *panu* şi *panowi*, veḑĭ : Ver-«gleichungstafeln der europäischen Stammsprachen und südwest-asiatischen Sprachen de

«doilea chip de a despărţi literele, trebue ca Gutani (= Gôten) să ne re-«pórte mintea la înţelesul dicerii germane *gut*, bun; iar *owi* să ne amin-«téscă, póte, un pasagiŭ din Iornandes, unde se dice că Goţii numiaŭ, «în limba lor, Sciţia *Ovim;* traducerea ar fi dar : „Buneĭ Scitie consa-«crat". In fine, de s'ar citi *Gutani o wi hailag,* aci ar încăpé o îndoită «explicare. Semnul runeĭ *o*, ᛟ, se numia în limba gotică *œdel* saŭ *ôthil* «şi însemna *patriă;* ar trebui dar aci ca, după analogiă cu ieroglifele egip-«tene, litera *o,* isolată, să aibă înţelesul întregului cuvînt *œdel.* Atunci «mica dicere *wi* ar trebui să fie, saŭ aceiaşi cu *wie* (precum, ca şi) al «Germanilor de adĭ, (ceea ce nu este dovedit), saŭ modul imperativ al ver-«buluĭ *visan* (a fi), ast-fel încât interpretarea ar suna saŭ : „Buneĭ patrie «ca şi sânţit (consacrat)", saŭ „Buneĭ patrie fiĭ consacrat!"»

Nu ne vom abate mult dela a doua ipotesă a d-luĭ Neumeister, în următórea încercare de interpretaţiune, pe care noĭ o propunem :

Admiţênd că ar trebui de îndată să despărţim, de restul inscripţiuniĭ, precum a făcut'o şi d. Lauth, cele d'întâĭ şése caractere, vom avé cuvîntul : XᐱᛏᚨᛋᛁᚾI, *gutani.* Într'însul noĭ recunóscem numele luĭ Odin, deul principal al Walhalleĭ saŭ raiuluĭ germanic, care în dialectul vechiŭ nordic se pronunţa *Ôdinn,* în cel anglo-saxon *Vôden,* în cel tudesc *Wuotan,* în cel lombardic *Gwôdan,* după cum spune, în al VIII-lé secol, diaconul Paul Warnefrid, istoricul Longobardilor,[1] şi într'al Francilor *Guôdan, Gôdan* şi *Gudan.* Tóte aceste denumiri derivă învederat din vorba *guth,* întrebuinţată de Ulfilas spre a desemna persóna luĭ Dumnedeŭ.[2]

«*I. Sev. Vater* şi Gallische Sprachlehre de *Chr. W. Ahlwardt.* Halle, 1822 p. 45)».—Fără de a pune cătuşĭ de puţin preţ la acéstă formaţiune în *owi* a dativuluĭ gotic, nedemonstrată de nimic, ne mirăm de ce autorul ipoteseĭ n'a căutat exemplul seŭ de alăturare în vechiul dialect slav, în care ar fi aflat dativul singular în *u,* adaos cu sufixul *ov* şi format *ovu,* la substantivele de clasa întâĭ, terminate cu *ŭ : rabŭ — rabovi, synŭ — sinovi* etc. *I. Dobrowski,* Institution. ling. slavicæ dialec. vetor. Vindobonæ, 1852, p. 465; *Fr. Miklosich,* Vergleich. Grammatik der slavisch Sprach. B. 3, p. 25.

(¹) *Pauli Diaconi* de gestis Longobardorum l. I, 8 : «*Wodan* sane, quem adjecta littera «*Gwodan* dixerunt, et ab universis Germaniæ gentibus, ut deus adoratur, qui non circa haec «tempora, sed longe anterius, nec in Germania, sed in Graecia fuisse perhibetur.» — Asupra luĭ Odin, vedĭ : *Finn Magnusen,* Veterum borealium mythologiæ lexicon, Hafniae, 1828, p. 261—377. *Iacob Grimm,* Deutsche Mythologie, Göttingen, 1854, cap. VII. Wuotan;—*Karl Simrock,* Handbuch der deutschen Mythologie mit Einschluss der nordischen, Bonn, 1864. p. 184—250;—*Wolfgang Menzel,* Odin, Stuttgart. 1855.

(²) *Guth,* gen. *guths,* dat *gutha,* subst. mascul. insemnând *Dumnedeŭ;* ér *gud,* pl. *guda,* subst. neutr. însemnând *idol,* *θεοί* în *Ulfilas,* Vet. et nov. Testamenti versionis gothicae fragmenta quae supersunt... cum glossario et grammatica linguae gothicae, edid. *H. C. de Gabelentz* et *Dr. I. Loebe,* Lipsiae, 1843. — *Iacob Grimm,* Deutsche Grammatik, Göttingen,

Pe de altă parte *kuth* şi *kuthan* se găsesc adesé ca numele divinităţiĭ supreme, în scrisele runice, cu caractere nordice, în carĭ acelaş semn, numit *kaun* şi *koen*, servă pentru ambele sunete afine *k* şi *g*.[1]

Vocala finala I, *ĭ*, ar puté să fie, saŭ o flexiune plină şi primordială a dativuluĭ singular în declinaţiunea substantivuluĭ masculin *Gutan*, cum ar puté să se înţelégă din formularul tipic al declinaţiuniĭ gotice, întocmit de învăţatul filolog Iacob Grimm,[2] saŭ, ceea ce este maĭ puţin probabil, o formă de dativ imitată din limba elenă, precum a făcut Ulfilas, în traducerile sale, pentru cele maĭ multe numĭ proprie din Biblia.[3]

Ast-fel înţelesul celor d'întâĭ şése caractere ale inscripţiuniĭ dela Petrósa ar fi : *Luĭ Odin.*

Cele patru semne următóre se pot citi împreună : ᛟ<ᚦ|, *ôcvi*. Prima

1831. 3 Th. p. 348;—*Ernst Schulze*, Gothisches Glossar, Magdeburg, p. 118; — *Dr. Lorenz Diefenbach*, Vergleichendes Wörterbuch der gothischen Sprache, Frankfort am Main, 1851, 2 B. p. 415.

(¹) *I. G. Liljengren*, Monumenta runica, şi Run-Lära, Stockholm, 1834 şi 1832; — *R. Dybeck*, Svenska Run-Urxunder, Stockholm, 1855—1864;—*Dr. Udo Waldemar Dieterich*, Runen-Sprach-Schatz oder Wörterbuch über die ältesten Sprachdenkmale Skandinaviens, Leipzig, 1844. p. 110 : *kuth* şi p. VII : *kaun*.

(²) *I. Grimm*, Geschichte der deutschen Sprache, 2 Aufl. Leipzig, 1853. p. 634, unde dice: «Ein Paradigma der vollen und ursprunglichen Flexion soll vorangehen, dann das der wirklichen folgen.

sg.	dagas	gastis . . . .
	dagis	gastais . . . .
	dagi	gastai. . . . .
	. . .	. . . .

«die wirklich bestehende goth. Flexion lautet aber :

sg.	dags	gasts . . . .
	dagis	gastis . . . .
	daga	gasta . . . .
	. . .	. . . .

«Was nun an dem früheren Vocalstand allmälich geändert wurde und zu Grunde gieng, muss «die Analogie der Ablaute ermitteln; sie hat theoretisch die alte, verdunkelte Bahn der Decli«nation herzustellen.»

(³) *Lauth*, Das germanische Runen-Fudark, p. 80 : «Im Bezug auf die Endung würde diess «zu dem *Gutani* des Bukarester Ringes vortrefflich stimmen, obschon die Endung selbst, wie «bemerkt, Schwierigkeiten für die ganze Deutung zu erheben geignet ist. Uebrigens zeigen «die nord. Flexionen oft ein *i*, wo das gothische ein *a* bietet : *fiski* (pisci)=*fiska*, *ordi*=*vaurda*, «*hani*=*hana*, *betsi*=*batiza* und vom sprachvergleichenden Standpunct entspricht *fiski* dem «*pisci* und *ἰχθύι* genauer als *fiska*. Uebrigens ist hierauf kein Gewicht zu legen, sonst «könnte man auch jenes *Gutani* nach Analogie des griech. *Διί* gebildet denken, und darin ei«nen näheren Zusammenhang des Gothenvolkes mit den Griechen, wie er durch Vulfila vor«liegt, auch für die Zeit unseres Denkmals erblicken, dem ja ein griechisches zur Seite steht.» —Ultimele argumente sînt întemeiate pe erorĭ, căcĭ inscripţiunea grécă nu există şi cea runică pare a fi cu mult anterióră relaţiunilor intime între Goţĭ şi Elenĭ.

din aceste litere, ᛟ, s'a găsit,—sub o formă însă maĭ rotundită, maĭ puţin băţósă, ᛟ,—numaĭ în seria de rune denumite anglo-saxone, dar ea exista încă din timpiĭ luĭ Ulfilas, de vreme ce el a întrupat'o în alfabetul seŭ ca corespundĕtóre luĭ ω elinesc. În vechile dialecte germanice, carĭ îşĭ denumĭaŭ runele, nu prin simple sunete, ci prin cuvinte, (tot ast-fel precum eraŭ şi străbunele nóstre *buchĭ* slavonescĭ), ᛟ, era cunoscut sub numirea de *œdel* saŭ *ethel,* ceea ce avea înţelesul de *patriă;* de aceea, într'o mică poemă anglo-saxonă asupra alfabetuluĭ runic, carele în genere se chiema *Fûdharc*, de pre înşiruirea obicĭnuită a literelor sale (*f*eoh, *û*r, *dh*orn, *â*c, *r*âd, *c*ên, etc.), ajungênd la litera ce pórtă numele *œdel*, vechiul scald runograf exprimă într'ast-fel simţimintele ce amorul patrieĭ inspira înţelepţilor în aceĭ timpĭ de barbară crudime :

«Patria'ĭ scumpă
orĭ-căruĭ om,
când cu dreptate
şi după legĭ
des curge sânge,
spre-a 'nfricoşa.[1]»

Studiând acéstă literă din punctul de vedere fonetic, d. Zacher recunósce într'însa un diftong, care ţine tot de o dată de vocalele *a* şi *u,* aşa încât trebuĭa să producă sunetul unuĭ *o* prelungit, ca diftongul frances *au.*[2]

Semnul aprópe imperceptibil ce urméză şi despre care încă nimenĭ n'a vorbit, este runa *cên,* ᚲ saŭ <, consună gutturală, ocupând, printre runele dise anglo-saxone, un loc intermediar între *c, k* şi *g,* avênd póte chĭar sunetul unuĭ *h* tare aspirat. Acéstă consună îndoĭósă, care aci ni se presentă sub forma sa cu totul primitivă şi al căriĭ loc obicĭnuit este înaintea u-

(¹) Acéstă mică poemă stă tipărită şi tradusă în *W. C. Grimm,* Ueber deutsche Runen, p. 217—243 :

„*Ethel* byth ofere leof
äghwylcum men,
gif he mot thär rihter
and gerysena
on brocan on blode
bleadum oftast."

În urmă'ĭ se găsesce o altă poemă despre *Fudharc*-ul de rune nordice, în care lipsesce litera *ethel.* Dialectele în carĭ sînt compuse aceste doă poeme asupra alfabetelor runice aŭ determinat specialisarea runelor în *anglo-saxone* (în numĕr de 29) şi *nordice* (în num. de 16).

(²) *Zacher,* Das gothische Alphabet Vulfilas und das Runenalphabet, p. 48.— *Jac. Grimm,* Deutsche Grammatik. I p. 46.

nuĭ *v*, ᚹ, s'a unit pînă la sfîrşit cu el, spre a forma litera *cveord* saŭ *qaírthr*, literă ce figuréză în alfabetul luĭ Ulfilas şi al căriĭ ecuivalent în limba latină s'ar puté ḑice că este silaba *qu* saŭ *qv*.[1]

Cele din urmă doă caractere ale acesteĭ vorbe sînt literele : ᚹ, ḑisă *vên*, şi I, adică *îs*, carĭ se traduc în tot-d'a-una prin *v* şi *i*.

Citim dar în aceste patru litere cuvîntul : *ocvi*, *augvi* saŭ *auhvi*.

Căutând sensul ce póte avé acéstă ḑicere în limbile germanice, ne vom opri de o cam dată asupra analogieĭ ce dînsa are cu vorba 𐌰𐌷𐍅𐌰 *ahva*, saŭ 𐌰𐍈𐌰 *awa*, care însemnéză, în textele luĭ Ulfilas, un rîŭ, ποταμός, o apă óre-care, *aqua*;[2] ne va fi apoĭ uşor, consultând pe Grimm, Diefenbach şi alţiĭ,[3] să constatăm legătura acestuĭ cuvînt gotic cu vorbele *ôwa*, *auva*, *ouwe*, *ôge*, *awa*, *aha*, *ahe* şi *aue*, carĭ, în diferite dialecte germanice, vechĭ şi moderne, însemnéză o câmpiă udată. D. Diefenbach nu se îndoesce a atribui aceleeaşĭ rădăcine numele geografic ce Goţiĭ, după spusa luĭ Iornandes, daŭ Sciţieĭ şi de a apropia cuvintele *awein* şi *ouwîn*, însemnând în vechĭul dialect tudesc un *loc băltos*, o *ţéră mlăştinósă*, regio aquosa, paludosa,—cu numele gotic al Sciţieĭ, *Ovim*. De altmintrelé póte chĭar ca acest nume să fi fost reŭ transcris în textele luĭ Iornandes, pentru că deosebitele manuscripte presentă diverse variante, între altele : *ovin*, *oium* şi *ocum*.[4] Póte că *Ocvi* respunde pe deplin anticeĭ denumirĭ gotice a Sciţieĭ.

(¹) *Zacher*, op. cit. p. 30. Runa *gyfu*, figurată prin X, pare a fi o alipire dos-la-dos a duoĭ <; — *Jac. Grimm*, Deut. Gram. I. p. 72;—*De Gabelentz* und *Loebe*, Gramm. der Gothischen Sprache (Ulfilas) p. 14. — *Fr. Bopp*, Grammaire comparée des langues indo-européennes, trad. franç. de M. Bréal, Paris, 1861. I. p. 133; — *Leo Meyer*. Die gothische Sprache, ihre Lautgestaltung, Berlin, 1869. p. 44.

(²) *Ulfilas* in Evang. Mathaei, VII, 25 : «jah atïddja dalap rign jah qemum *awos* jah vai; «roun vindos . . . (et cecidit deorsum pluvia et venerunt *aquæ* et flaverunt venti. . . .)»; — Epist. Corinth. II, 11 : «. . . . hireikeim *awo* . . . . (periculis fluminum)», etc.

(³) *Jac. Grimm*, Deut. Grammatik. I, p. 381 şi 384.—*L. Diefenbach*, Vergleich. Wörterb. der goth. Sprache, I, p. 85 şi 732. *Awa* şi *owa*, în dialect tudesc; *ahe*, în allamanic; *ouwe* şi *aue*, în german modern; *owe*, în olandez modern; *auw*, în elveţian; *aha*, în vechĭu saxon; *a*, în vechĭu frison; *ea*, în anglo-saxon; *á*, în nordic vechĭu, s.c.l.

(⁴) *L. Diefenbach*, loc. cit. dă ca variante la *Ovim*, următórele lecturĭ : *ouim*, *oium*, *ocum*, *omnium*, *ozin*. Ediţiunea luĭ *Iordanis* de Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis, recognovit, annotatione critica instruxit et cum varietate lectionis edidit Carol. Aug. Closs. Edit. II. Stuttgart, 1866, dă în notă, la pag. 21, lămurirĭ maĭ explicite. Lectura *Oium*, pe care o adoptă d. Closs, este în ambele codice din Biblioteca Palatină din Roma, precum şi în notele marginale la ediţiunea din Paris, priimită şi în cronica episc. Freculf din 1539; *Ocum* e în manuscriptul biblioteceĭ Ambrosiane din Milan; *Omnium* şi *Ozin*, în cel dela Munic; *Oin* în Epitomele histor. Gothorum luĭ Aeneas Silvius din 1730. Cele-l'alte mss., printre carĭ şi cronica luĭ Ekkehard din biblioteca dela Stuttgart, port versiunea *Ovim*, cea maĭ respăndită.

Ierte-ni-se, în acéstă privinţă, desvoltând acum pre larg basele ipotesei d-luĭ Neumeister, să reproducem aci cuvintele istoricului latin al Goţilor, care, la capitolul al IV-lea din cartea sa *de Getarum origine et rebus gestis*, povestesce cum Goţiĭ, originarĭ din insula Scanzia, părăsiseră acea *fabrică de popóre*, — «quasi officina gentium aut certe velut vagina nationum», — pentru ca să trécă d'a curmeḑişul Oceanuluĭ, în ţĕrile Ulmerugilor şi Vandalilor, de unde, maĭ în urmă, se duseră să ocupe Sciţia. Iată acum naraţiunea fórte interesantă, făcută de însuşĭ Iornandes: [1]

«Fiind-că numĕrul Goţilor se înmulţise tare pe cât timp locuiseră «în acéstă ţéră, Filimer, fiul luĭ Gandaric şi al cincilé rege al lor dela «Berig încóce, luă, la începutul domnieĭ sale, hotărîrea de a eşi dintr'însa. «El plecă în capul uneĭ oştirĭ de Goţĭ, urmaţĭ de familiele lor, şi, căutând o ţéră potrivită pentru eĭ şi în care să se pótă aşeḑa maĭ comod, «ajunse în pămînturile Sciţieĭ, pe care Goţiĭ o numîaŭ Ovim în limba «lor, — quæ lingua eorum *Ovim* vocabatur. Dar oştirea, după ce s'a bu«curat de marea îmbilşugare a acestor ţĕrĭ, voind să trécă un rîŭ pe un «pod şi, pe când o parte era şi trecută dincolo, podul se rupse, ḑice-se, «de nu se maĭ putea drege şi nimenuĭ nu'ĭ maĭ fu ĭertat a trece dincolo «saŭ a se întórce înapoĭ; căcĭ, după căte se spune, acest loc este închis cu «o prăpastiă înconjurată de smîrcurĭ cu fund mişcător, aşa încăt ameste«cându-se aci pămîntul cu apa, natura pare a fi voit să'l facă neapropiat. «Adevĕrul este că şi astă-ḑĭ acolo se aud mugetele de turme şi se desco«peră urme de ómenĭ; acestea le mărturisesc călĕtorĭ cărora se póte da «creḑămînt, deşi aŭ aflat aceste lucrurĭ din depărtare. Căt despre ceĭ-

(1) *Iordanis*, De Getor. orig. Edit. cit. IV, p. 20: «Ex hac igitur Scandza insula quasi of«ficina gentium aut certe velut vagina nationum cum rege suo Berig Gothi quondam me«morantur egressi: qui ut primum e navibus exeuntes terras attigere, illico loco nomen de«derunt. Nam hodieque illic, ut fertur, Gothi Scandza vocatur. Unde mox promoventes ad se«des Ulmerugorum qui tunc Oceani ripas insidebant, castrametati sunt eosque commisso «proelio propriis sedibus pepulerunt, eorumque vicinos Vandalos jam tunc subjugantes suis «applicavere victoriis. Ubi vero magna populi numerositate crescente, etiam paene quinto rege «regnante post Berig, Filimer, filio Gandarici, consilium sedit ut exinde cum familiis Go«thorum promoveret exercitus. Qui aptissimas sedes locaque dum quaerit congrua, pervenit ad Scythiae terras, quae lingua eorum Ovim vocabantur: ubi delectato magna ubertate «regionum exercitu, et medietate transposita pons dicitur, unde amnem transiecerat, irrepa«rabiliter corruisse, nec ulterius jam cuique licuit ire aut redire. Nam is locus, ut fertur, tre«mulis paludibus voragine circumjecta concluditur, quem utraque confusione natura reddidit «impervium. Verumtamen hodieque illic et voces armentorum audiri et indicia hominum «deprehendi commeantium attestatione, quamvis a longe audientium, credere licet. Haec i«gitur pars Gothorum, quae apud Filimer dicitur in terras Ovim emerso amne transposita «optatum potita solum.»

«l'alţĭ Goţĭ, carĭ, sub conducerea luĭ Filimer, ajunsese în pămîntul *Ovim*, «după ce aŭ trecut rîul, precum s'a spus, eĭ luară în posesiune acéstă «ţéră pe care o dorise, — optatum potiti solum.»

Óre nu acéstă nouă patriă a Goţilor, atăt de mult dorită, *Ocvi* saŭ *Augvi*, pămînt peste tot acoperit cu smîrcurĭ şi situat póte pe ţĕrmurile înfundate ale Palus-Meotideĭ, de unde maĭ apoĭ ordele gotice aŭ purces cătră câmpiele Dunărene, nu óre acea Sciţiă, sub numele eĭ gotic, păstrat pînă la noĭ de Jornandes, se va fi aflând rememorată şi în inscripţiunea runică a verigeĭ dela Petrósa?

Pînă nu ni se vor da doveḑĭ contrare, pare-ni-se că putem admite o asemenea explicaţiune a celor patru litere centrale ale inscripţiuniĭ şi că ne putem permite a citi într'însele curiósa numire geografică, pe care ne o presentă Iornandes, sub o formă maĭ mult saŭ maĭ puţin alterată prin transcrierea eĭ latină. Ast-fel dar, în acéstă vorbă *Ocvi* ar fi chiar numele de ţéră : *Scythia.*

Dacă am fost nevoiţĭ să recurgem la ipotese pentru a deosebi cele d'întâĭ doă vorbe ale inscripţiuniĭ şi pentru a le explica, nu tot aşa este cu cea de a treia şi din urmă. In adevĕr, nu trebue să dăm nicĭ o însemnătate imperfecţiuniĭ deformă a celeĭ de-a-doua litere, ᚫ, precum nicĭ accentuluĭ grav cu care este însemnată şi care pare a fi numaĭ un simplu adaos fără voiă din partea nedibaciuluĭ săpător. Ast-fel dar, cele din urmă şése caractere ale inscripţiuniĭ forméză limpede şi curat vorba ᚺᚫᛁᛚᚫᚷ *hailag,* în care, fără multă bătae de cap, se póte recunósce o vorbă germană. D. Zacher vede într'însa o formă gotică desăvîrşită, un adiectiv singular la casul nominativ, şi noĭ, punênd deplin temeiŭ pe cunoscinţele d-sale în filologia germanică, nu stăm la îndoială pentru a o traduce, ca d-luĭ, prin cuvîntul : *consacrat.*

Inscripţiunea, în întregul eĭ, ar păré că ḑice :

Luĭ Odin Sciţia consacrată!

Recunóscem maĭ nainte de tóte că o inscripţiune runică, care să consacre divinităţiĭ o ţéră întrégă, în termenĭ aşa solemnĭ, cu tótă a lor simplitate, este cel puţin un ce extraordinar; putem chiar ḑice că ea ar fi unică în felul eĭ. De obicĭnuit, frasele ce se scriaŭ cu rune pe monumente felurite citéză pe scurt numele scriitoruluĭ, or al persónelor ce aŭ făcut or cărora se da saŭ aparţinea obiectul ornat cu litere; cel mult, ele adre-

séză cititoruluĭ vre-o urare cu totul personală, vre-o sentinţă morală saŭ chiar numaĭ vre-o înşiruire de rune, cu vre-un sens tăĭnuit.[1] Aşa dar, trebue să mărturisim că epigrafele runice nu ne-aŭ deprins pînă aci cu frase de o concepţiune aşa destinsă, cu ideĭ într'ast-fel generalisate.

Cu tóte acesté, o interpretaţiune ca cea pe care cutezâm a o apăra, ne-ar oferi, din punctul de vedere istoric, un aşa mare interes, încăt adimenirile eĭ par că sînt în stare a învinge or-ce sfială archeologică saŭ gramaticală; în adevĕr, acea frasă votivă : «*Deuluĭ Odin să fie Sciţia consacrată!*» ne strămută cu gândul în timpiĭ pe când se petreceaŭ faptele povestite de Iornandes, în pasagiul citat maĭ sus, şi veriga, pe care se află un ast-fel de epigraf solemn, dacă o vom maĭ judeca şi după lucrarea eĭ, care este destul de grosolană, şi de pe forma imperfectă a ru-

(1) Fără de a vorbi aci despre numerósele petre funerare şi comemorative, pe carĭ le-aŭ înălţat, prin ţerile scandinave, rudele rĕposaţilor, păstrând amintirea faptuluĭ prin rune săpate d'asupra, precum şi fără d'a ne atinge de numile proprie carĭ figuréză, scrise cu rune, pe o mare mulţime de bracteate nordice, vom transcrie aci cîte-va inscripţiunĭ de pre cele maĭ renumite monumente ornate cu rune, spre a arĕta de ce natură sînt maĭ adesea epigrafele runice de pre obiecte de preţ. Pe unul din cornurile de aur dela Tondern, d. Dietrich citesce : «Ek Hlevagastim Holtingam horna tavido», şi traduce : «*Eŭ Hlevagast luĭ Holting cornurĭ am făcut*»; — pe unul din vasele de aur din colecţiunea bănăţénă din Viena, tot d-luĭ citesce : «Ik Ohsala hakto kes», şi explică : «*Eŭ Uhsala am săpat vasul*»;—pe fibula dela Nordendorf în Bavaria, d-luĭ vede, pe o parte : «Lona thiore Vôdan vinuth lonath», ceea ce însemnéză : «*Cu plată scumpă Vodan plătesce amicia*»; — pe cea-l'altă : «Atha Leubvinis», adică : «*Lucru al luĭ Leubvin*»;—pe fibula dela Osthofer în Hessa Renană, citesce : «Gode fûra din dingo fulled», şi explică: «*Cu bune lucrurĭ să-ţĭ fie călătoria plină*»;— în fine, ca să nu lungim, fibula din Charnay în Burgonia, bracteata dela Vadstena şi cuţitul din Tamisa, port pe ele o înşirare a alfabetuluĭ runic, un *Fudarc*, compus de 22 rune pe ceĭ d'întâĭ, de 23 pe al doilea, şi de 28 pe al treilea.

Ca să găsim însă, în cercul tradiţiunilor germanice, o consecraţiune cam de felul celeĭ pe care o credem scrisă în runele de pre veriga dela Petrósa, vom aminti că învăţatul Islandez Arngrim Jonæ (saŭ Iohnsen), în cartea sa Crimogæa sive rerum Islandicarum libri III, Hamburg, 1609—1650. l. I. spune că în secoliĭ de demult, la popórele scandinave, de căte orĭ se făceaŭ ḑeilor, şi maĭ ales luĭ Odin saŭ Gäii (ḑeiţa pămîntuluĭ) sacrificie omenescĭ, preotul, spre a închina maĭ întâĭ victima ḑeităţiĭ, rostia căte-va cuvinte de felul acestora : «*Te consacru luĭ Odin!*» — «*Te trămit la Odin!*» saŭ «*Te închin spre rodire*» saŭ «*spre înapoierea timpuluĭ priincios!*» — Asemenĭ serbărĭ se sfîrşiaŭ tot-d'a-una cu cîntece şi danţurĭ, cu ospeţe şi orgie, pline de desfrînărĭ spăimîntătóre. — *Mallet*, Introduction à l'histoire du Danemarc, où l'on traite de la religion, des mœurs et des usages des anciens Danois, Copenhague, 1755. p. 85. — Să nu uităm că *Erodot* (IV. 94) spune că era obiceiŭ la Geţĭ, ca la cincĭ anĭ odată să *trămită* pe căte unul dintr'înşiĭ, tras la sorţ, ca să ducă ḑeuluĭ Zalmoxis scirĭ despre ţéra lor : *ἀποπέμπουσι ἄγγελον παρὰ τὸν Ζάλμοξιν*, şi pentru aceea, pe sol «îl «trimeteaŭ ast-fel, *πέμπουσι δὲ ὧδε* : uniĭ din eĭ se puneaŭ la rînd, ţiind câte treĭ suliţe în «mână; iar alţiĭ apucând de mânĭ şi de picióre pe *solul lor către Zalmoxis, τοῦ ἀποπεμπομένου παρὰ τὸν Ζάλμοξιν*, îĭ făceaŭ vînt în sus d'asupra suliţelor, şi dacă el muria înţepat, «eĭ credeaŭ că ḑeul le este priincios.»

nelor ce singure îĭ daŭ aşa mare preţ, acea verigă ni s'ar presenta negreşit ca o rĕmăşiţă nestemată dintr'o epocă fórte primitivă a artelor, a scrisóriĭ şi a petreceriĭ Goţilor prin ţĕrile rĕsăritene.

Pe lîngă acestea, natura chĭar a caracterelor cu carĭ e scrisă inscripţiunea pare astă-ḑĭ, de pre ultimele constatărĭ ale paleografieĭ runice, că stabilesce prioritatea lor preste tóte cele-l'alte varietăţĭ ale alfabetuluĭ germanic ḑis *Fudarc*. Literele întrebuinţate pe veriga dela Petrósa sînt numaĭ în numĕr de un-spre-ḑece; presentate fiă-care în parte, sub forma sa cea maĭ corectă, şi puse în comparaţiune cu corespondentele lor nordice şi cu literele saŭ *bokos* (𐌱𐍉𐌺𐍃) din alfabetul meso-gotic al luĭ Ulfilas, ele sînt cele următóre :

		Forma nordică	*Litere gotice din alfabetul luĭ Ulfilas*
ᚢ ∩	*ûr*=u	ᚢ	𐌿
ᚲ, <	*cên*=c, k, gh	ᚴ (pentru ambele)	𐌺
ᚷ [1]	*gyfu*=g		𐌲
ᚹ,	*vên*=v	ᚦ	𐍅
ᚺ,	*haegl*=h	ᚺ ᚻ	𐌷
ᚾ,	*nyd*=*n*.	ᚾ ᚿ	𐌽
ᛁ, [2]	*îs*=i	ᛁ	𐌹
ᛏ,	*tîr*=t	ᛏ	𐍄
ᛚ,	*lagu*=l	ᛚ	𐌻
ᛟ, ϱ	*êthel*=o, w, au.	(?)	𐍉
ᚨ, [3]	*ac*=a	ᛅ, ᛆ	𐌰

Completând acest alfabet, — cel maĭ simplu prin formele sale dintre tóte cele runice, şi prin urmare cel maĭ apropiat de usul străvechiŭ al beţişórelor, *surculos* luĭ Tacit,—completându'l cu caracterele ce se găsesc pe cele maĭ antice bracteate de aur şi pe monumentele runice cele maĭ vechĭ din ţĕrile norduluĭ, precum cornul dela Tondern, diadema de aur dela Strarup, unele fibule din Germania şi Danimarca, apoĭ pe vasele de aur din Banatul Temişóreĭ şi alte vechĭ obiecte mărunte, în fine confruntându'l cu diferitele *Fudarc*, de pe o bracteată de aur din Vadstena în Svedia, de pre fibula de argint din Charnay în Burgonia, şi de pre cuţitul

(¹) Repetat de doă orĭ în inscripţiunea dela Petrósa.
(²) Repetat de treĭ orĭ.
(³) Idem.

de fer din Tamisa, avem ast-fel un alfabet runic, care este negreşit cel maĭ vechiŭ din tóte, de vreme ce el a servit popórelor germanice în timpul, şi fără de înduoială chïar şi înaintea invasiunilor barbare din primiĭ secolĭ creştinĭ.[1] Formele acestuĭ alfabet, căruia d. Dietrich voiesce a 'ĭ consacra numirea de *rune vechĭ germanice* (altdeutsche),[2] par a se fi păstrat cu maĭ puţine modificaţiunĭ în părţile *anglo-saxone*, pe când ţĕrile scandinave aŭ adoptat formele ḑise *nordice*, cu carĭ sînt scrise, maĭ tot-d'a-una pe bănḑĭ anguiforme, adică încolăcite şi ornamentate ca nisce şerpĭ,[3] tóte acele numeróse epigrafe runice din regiunile nordului, precum şi câte-va inscripţiunĭ, pe carĭ locuitoriĭ lor le-aŭ semĕnat prin Orient, în secoliĭ medievalĭ, pe când cutezătoriĭ marinarĭ şi rĕsboĭnicĭ mercenarĭ aĭ Scandinavieĭ, cutrieraŭ, sub numirile de *Vikingĭ* (Vikingar) şi de *Varegĭ* (Vaernigjar), ţĕrmurile rĕsăritene, denumite *Gardarike, Ostrogarde, Rumania, Miklegarde* şi *Grikkland*, în legendele, în cânturile şi în epigrafele lor.[4]

(¹) D. *Stephens*, op. cit. dă următórele date aproximative : diadema dela Strarup, publicată de *Thorsen*, Dansk. Runenmindesmaerker, p. 325, póte fi dintre aniĭ 200—250 d. Chr.; cornurile dela Galehuus şi Tondern, fibulele dela Nordendorf şi Osthofen, între 300 — 400; cea dela Charnay, precum şi cuţitul din Tamisa, între 400—500; bracteatele cele maĭ vechĭ sînt de pe la 350. D. *Dietrich*, Runeninschrif. auf den Wiener Goldgefässen, arată că vasele bănăţene nu pot fi maĭ târḑie decât din al V secol. În privinţa inscripţiunilor runice de pre ele, renumitul archeolog danez *Thomsen* scrisese de maĭ nainte luĭ Arneth (Gold-und Silber-Monum. p. 37.) următórele cuvinte : «Meiner Ueberzeugung nach, sind die auf Ihren goldenen Ge«fässen eingekratzten Charaktere nicht nordische Runen, sondern eine mit selbigen ver«wandte Schrift, vielleicht der ältere Bruder von unsern und den sogenannten anglo-sächsi«schen Runen.»

(²) *Dietrich*, op. cit. p. 280 şi urm.

(³) Usul de a coprinde inscripţiunile runice, chïar şi pe pétră, în bănḑĭ *anguiforme* este fórte caracteristic pentru determinarea stiluluĭ artistic al ómenilor Norduluĭ. Acest fel de ornamentaţiune se regăsesce pretutindenĭ unde vechile popóre germanice aŭ intipărit gustul lor pe obiecte de artă.

(⁴) Asupra inscripţiunilor runice ale Vikingilor şi Varegilor, veḑĭ : *C. C. Rafn*, Antiquités de l'Orient; monuments runographiques. Copenhague, 1856, şi Inscription runique du Pirée, Copenhague, 1856. Observăm că pe laturea stîngă a leuluĭ din Pireŭ, Rafn a citit cuvintele următóre : Hákon vann, their Ulfr ok Asmundr ok Aurn, hafn thessa; their menn lagthu á, «ok Haraldr háfi, of fjebóta uppreistar vegna Grikkjathythis. Varth Dálkr nauthugr í fjarri «landum; Egill varí faru medh Ragnari til Rumaníu... ok Armeníu» Ceïa-ce se traduce : «Hakon împreună cu Ulf, cu Asmund şi cu Orn luară acest port. Aceştĭ bărbaţĭ şi Harald«lungul impuseră biururĭ grele din pricina rĕscóleĭ Grecilor. Dark rĕmase robit în ţĕrĭ depăr«tate; Egill plecase la rĕsboiŭ cu Ragnar în Rumanía (lipsă).. şi Armenía». Se sciă că, în limbagiul noric (norroen tunga), Gardarike însemna Rusia, Ostrogarde părţile orientale în genere, Miklegard cetatea Constantinopole, Grikkland şi Armenia n'aŭ trebuinţă de interpretaţiune. Rămâne de cercetat ce ţéră înţelege inscripţiunea runică de pre leul din Pireŭ, sub denumirea *Rumania?*—Despre Varegĭ în genere, şi maĭ ales despre monumentele rĕmase dela

Aşa dar, nu acestor scriitorĭ de rune nordice, cu câţĭ-va secolĭ maĭ apropiaţĭ de noĭ, trebuiă să fiă atribuită inscripţiunea verigeĭ dela Petrósa, ci neapărat unuia din acele popóre de origină teutonică, carĭ s'aŭ prefirat prin mărginile orientale ale Europeĭ în timpiĭ ceĭ maĭ archaicĭ aĭ scrisóriĭ runice, atuncĭ când acest alfabet îşĭ păstra încă formele sale cele maĭ primitive şi maĭ rudimentare.

Cernênd faptele istorieĭ, mintea nu ni se póte opri decât asupra Goţilor luĭ Iornandes, porniţĭ din Scanzia în cercetarea doriteĭ ţĕrĭ *Ovim*.

Maĭ multe ipotese aŭ fost emise asupra provenințeĭ şi întrebuinţăriĭ verigeĭ de aur dela Petrósa. Am transcris maĭ sus pe cea raportată de Asaky, fiă a sa propriă saŭ a luĭ Berger de Xivrey; şi pe lîngă acésta, am puté fórte bine aplica acestuĭ cerc de aur ceĭa ce s'a ḑis, în articolul nostru precedent, despre brăţările, colanele şi verigele preţióse, cu carĭ se împodobĭaŭ în viéţă şi la mórte ceĭ vechĭ, şi cu carĭ eĭ ornaŭ idoliĭ în templele lor; dar lăsând uĭtăriĭ tóte aceste amintirĭ positive ale trecutuluĭ, r. p. Secchi, carele de sigur nu cunoscea împrejurările descopeririĭ întreguluĭ tesaur dela Petrósa, a presupus că veriga de aur, cu inscripţiunea credută euganică, ar fi fost adusă în codriĭ Romănieĭ de vre-un câĭne saŭ cerb, scăpat din dumbrăvile sânţite ale vre-unuĭ templu al Dianeĭ, care, de bună sémă, n'ar fi putut trece Dunărea decât iérna, pe ghĭaţă. Iată negreşit nălucirea uneĭ bogate închipuirĭ; dar în fond, puţină probabilitate! Noĭ credem mult maĭ întemeĭată părerea d-luĭ Fr. Dietrich, carele, reamintind anticele obiceĭurĭ, raportate în poema eddică Hâvamâl[1] şi în ve-

dînşiĭ în provinciele baltice ale Rusieĭ, veḑĭ încă *Kruse*, Necrolivonica, şi *Baehr*, Die Gräber der Liven, amîndoă citate maĭ sus. D. *Paul Riant* a publicat o tesă fórte interesantă asupra excursiunilor Scandinavilor pînă în Palestina: Expéditions et pélérinages des Scandinaves en Terre-Sainte, au temps des Croisades. Paris. 1865.

(1) *Dietrich*, De inscript. duabus runicis. p. 17-18, se referă la episodul vecheĭ poeme eddice Hâvamâl, în care ḑeul Odin, în dorinţa'ĭ de a câştiga darul poesieĭ, nesocotesce jurămîntul ce făcuse pe veriga sânţită, amăgesce pe uriéşul Suttung şi, din stâncile luĭ, cu ajutorul fecĭóreĭ Gunnlöd, pe care o înşélă, îĭ răpesce beutura *medhuluĭ*, care conţine acest dar. Edda, edit. Lüning, p. 283, strof. 110:

«Baugeidh ôdhinn
hygg ek at unnit hafi,
hvat skal hans trygdhum trûa?
Suttung svikinn
hann lêt sumbli frâ
ok graetta Gunnlödhu.»

chile cronice şi legiuirĭ scandinave şi germane, vede în veriga dela Petrósa unul din acele *bougr* saŭ inele de aur consacrate, cântărind cel puţin doă uncie, ce se păstraŭ în templele odinice şi pe carĭ ómeniĭ nordu-luĭ aveaŭ obiceiŭ a face jurămintele solemne *(baugeidr* saŭ *haugeidr),* după ce muĭaŭ inelul în sângele unuĭ taur înjunghĭat pe altar.

În or-ce chip şi fiă or-care va fi înţelesul exact al runelor săpate pe dînsa, preţul cel mare al metaluluĭ, greutatea verigeĭ, care e cu mult peste doă uncie, şi cuvintele sacramentale, maĭ cu sémă *gut* şi *hailag,* pe carĭ toţĭ le-aŭ constatat în inscripţiunea runică, tóte acestea aduc un sprijin puternic în favórea acesteĭ din urmă ipotese şi ne fac să înclinâm fórte mult către părerile îmbinate ale d-lor Lauth, Dietrich, Stephens şi Neu-

—«Se ḑice că Odin ar fi făcut jurămînt pe verigă. Cine se va maĭ încrede pe credinţa luĭ? Pe «Suttung l'a amăgit pentru beutură şi pe Gunalöd a părăsit'o duĭósă.»—Asupra verigeĭ de jurămînt la popórele germanice, veḑĭ: *Iacob Grimm,* Deutsche Rechtsalterthümer, 2 Ausg. Göttingen, 1854, p. 895:«Der schwörende muste, indem er die Eidesformel hersagte, einen Gegen-«stand berühren, der sich auf die angerufnen Götter und Heiligen oder auf die dem Meineid «folgende Strafe bezog. In Scandinavien fasste er einen im Tempel bewahrten, vom godi dar-«gebotnen, mit Opferblut gerötheten Ring, der dem Gott Ullr geweiht war; daher schwö-«ren *at hrîngi Ullar. . . .»* — *Simrock,* Handbuch der deutschen Mythologie, p. 321.—*Mallet,* Introduction à l'histoire du Danemark, p. 80. — Acest us pentru jurăminte a fost transportat cu religiunea şi legile scandinave, în Islanda. *A. Geffroy,* L'Islande avant le Christianisme d'après le Grágás et les Sagas, în: Mémoires présentés par divers savants à l'Acad. des Inscrip. et Bel. Lett. t. VI, Paris, 1864, p. 344: «Le temple islandais consiste lui-même en «un grand édifice dont l'enceinte forme un asile, et au milieu du quel on voit, sur un tertre, «un autel supportant d'abord la flamme qui ne doit jamais s'éteindre, puis un anneau d'or ou «d'argent sur lequel chacun prête serment et que le chef porte à la main pendant toutes les «réunions, enfin la chaudière destinée à recevoir le sang des victimes et l'instrument avec le-«quel on asperge de ce sang les murs et l'assemblée.» — p. 348, Geffroy transcrie părţile din legiuirea luĭ Ulfliot, păstrată în cartea Landnama Bok din al XII-lé secol: «L'anneau «sacré, pesant deux onces au moins, devait être placé sur l'autel du temple principal. Le *god* «ou prêtre devait le tenir à la main pendant les cérémonies, après l'avoir trempé dans le sang «du taureau sacrifié. Quiconque avait à plaider une affaire devant le thing ou tribunal devait «commencer par prêter serment sur cet anneau par devant deux ou plusieurs témoins: Je «vous prends comme témoins, devait-il dire, que sur l'anneau sacré, je prête serment, ser-«ment conforme à la loi. Que Freyr m'assiste, et Niörd et le dieu Ase tout puissant. . . !» —

F. Troyon, Monum. de l'Antiquit. dans l'Europe barbare, p. 166, crede că de acéstă natură, adică unelte consacrate jurămîntuluĭ, sînt unele semi-cercurĭ de aur saŭ de bronz, cu căpătîiele în formă de pîlniă, carĭ s'aŭ găsit atât în Franţa cât şi în Irlanda în apropierea dolmenelor saŭ altarelor druidice ale Celţilor. *Caumont,* Cours d'antiq. monum. t. I, p. 246; pl. X. fig. 1, 2. — *Pococke,* Irish antiquities, in: Archaeologia t. I, p. 40; pl. III.—Acestor obiecte însă, carĭ s'aŭ găsit cu sutele în Irlanda, *Wilde,* Antiq. of gold in the Irish museum, p. 57, le atribuiă destinaţiunea şi denumirea de *fibulae mammillariae.* Cu tóte acestea, maĭ e de observat că pe reversul maĭ multor monete gallice de 'naintea concuisteĭ romane, şi a-nume pe ale unor popóre din Armorica răsăritênă (Namnetes, Aulerces, Diablintes, etc.) se vede un băr-

meister, adică cumcă am posede într'acéstă verigă un odor sânţit al vre-unuï bogat templu odinic saŭ *gutanic* din Dacia, dintr'o epocă primitivă, pe când Goţiĭ dunăreni nu se lepădase încă de legea şi de eresurile păgânescĭ.

Dacă ni se va aduce aminte că printre obiectele dela Petrósa era încă o verigă, la fel cu acésta, şi aceïa asemenea «scrisă cu nisce slove, carĭ nu s'aŭ putut citi», acésta nu va schimba întru nimic părerea nóstră, de vreme ce nu stă nicăirĭ o încredinţare expresă cumcă veriga consacrată jurămîntuluĭ era unică în fiă-care templu, pe când din contra observăm că maĭ tóte obiectele carĭ aŭ fost păstrate în ascundĕtórea dela Istriţa, adică strachina, ibricul, coşuleţele, chiotorile mijlocie, cea mică, colanul,

bat, mînând din car caiĭ saŭ férele androcefale înhămate, şi tindînd mâna dréptă în care ţine o verigă deschisă cu băşicĭ la capete. — *Hucher*, L'art gaulois, ou les Gaulois d'après leurs médailles, Mans, 1868. pl. 34,[2]; 35,[2]; 57,[2]; 91,[1] şi 2. — *D. Ad. de Longpérier,* Note sur les phalères et les enseignes militaires romaines, în : Revue Archéologie, Paris, 1849, 1-ère part. p. 328, reproduce o monetă de modul mic, pe care se vede fórte rĕŭ stampat un bărbat pleşuv, gârbov, îmbrăcat cu o tunică scurtă şi ţiind în mână un *spinther* mare; d-luĭ adaogă : «c'est ainsi que l'on voit sur une monnaie d'argent *pannonienne* ou *germanique* un personnage «qui tient un *torques* à la main.» Fi-va acéstă verigă un trofeŭ, precum crede autorul, saŭ veriga de jurămînt a vechilor Teutonĭ?

Pe de altă parte, archeologiĭ scandinavĭ şi germanĭ aŭ atribuit calitatea de verigă de jurămînt, *Schwurring,* maĭ multor cercurĭ de aur carĭ s'aŭ găsit prin ţĕrile Norduluĭ. Vom cita, dintre tóte, numaĭ pe cea aflată, în august 1821, la Vogelsang în ocolul Nimptsch din Silesia, avînd o greutate de 227 galbenĭ de Austria, 3 $^1/_8$ „diametru extern, şi $^5/_8$" în grosime. Vérga cilindrică care o compune e întreruptă şi la ambele căpătîie opuse se termină cu un cap de leŭ saŭ de zmeŭ (Drachenkopf), cu cómă ornamentată. Deşi e numaĭ de aur şi fără petrăriĭ, acéstă preţiósă verigă, care acum se află în museul de anticităţĭ naţionale din Berlin, presentă o învederată asemuire cu alte doă brăţărĭ, ale căror extremităţĭ sînt asemenea săpate în formă de capete de zmeĭ, dar încă şi ornate cu granate saŭ sticle roşiĭ încastrate : una găsită la Kalocza, în Ungaria, la anul 1859, acum în museul din Pesta, vedĭ : *I. Arneth,* Der Fund von Gold-und Silbergegenstände auf der Puszta Bakod bei Kalocza in Ungarn, în : Mittheil. der K. K. Central-Commiss. 1860; şi cea-l'altă, maĭ de de-mult, într'o movilă la Taman în Crimea, (acum la Ermitagiŭ în St. Petersburg; vedĭ : *Clarke,* Travels in Russia, Tartary etc. London, 1810, v. 2. — *Waring,* Stone monuments, tumuli and ornament of remote age, London, 1870. p. 83, pl. CVII. 1) Vom reveni maĭ târdiŭ asupra acestor doă obiecte de orfăurăriă barbară. Să închiăiâm acum cu veriga de aur silesiană, pe care Prof. *Büsching,* Die Alterthümer der heidnischen Zeit Schlesiens, Breslau, 1820, taf. XI; 1, a, b, o denumesce *verigă de jurămînt :* «Meiner Ansicht nach stimmt er mit den nordischen Schwur-«ringen überein.» — *L. von Ledebur,* Das königliche Museum vaterländischer Alterthümer im Schlosse Monbijou zu Berlin, Berlin, 1838, p. 50, taf. IV; II, 314 : «Aenliche Goldringe, «wiewohl an Schwere diesem nicht gleich kommend, sind in Dänemark und Schweden öfter «gefunden worden und in den königl. Sammlungen zu Kopenhagen und Stockholm aufbe-«wahrt.» Nicĭ una din aceste verige n'are însă pe ea o consacraţiune aşa de importantă şi aşa de caracteristică ca inscripţiunea runică ce pórtă veriga dela Petrósa.

brățările și verigele, tóte aŭ avut la început saŭ încă posedă părechia lor. Tot ast-fel a putut fi și cu veriga nóstră sacramentală.

Dar ce era óre scris pe soția aceștia? Iată ceĭa-ce, după tóte probabilitățile, va remîné pururé pentru archeologĭ un viŭ *desideratum*, al căruĭ pĕcat îl pórtă destructorul Verusi, precum furul tesauruluĭ dela 1875 va purta osînda faptuluĭ mișelesc de a fi deformat veriga și de a fi trunchĭat inscripțiunea, care pînă maĭ de-unădĭ ni se păstrase intactă.

A. I. Odobescu.

HORATIU SI DACII

Horatii Flacci, ut mei, memor esto...
(Maecenas ad Augustum Imperatorem
ap. Sueton. Vit. Horat.)

Romaniĭ ne-aŭ lăsat în scrierile lor adînca întipărire despre necazul ce aŭ suferit, în curs de secolĭ întregĭ, dela belicoșiĭ Dacĭ, despre munca și luptele lor la *Dunăre, divinitatea Dacilor*[1], *rivala Niluluĭ.*[2] Dar puținĭ dintre scriitoriĭ Romanĭ aŭ pomenit pe Dacĭ cu atâta îngrijire ca Horațiŭ. Citind versurile sale, pare-că el nu visa decât Dacĭ și Getĭ, că Roma n'avea altă primejdiă maĭ mare decât Daciĭ, altă bucuriă decât sfărîmarea lor.

De unde să fi venit óre acéstă pironire a cugetărilor luĭ Horațiŭ spre Dunărea nóstră? Să vorbim despre viéța sa și despre afacerile Poporuluĭ-rege în dilele sale.

Quintus Horatius Flaccus se născu în Apulia, la Venusa, 65 de anĭ înainte de Chr. El muri la vîrsta de 56 anĭ. Tată-seŭ a fost comerciant. Când Horațiŭ împlini 12 anĭ, bătrînul se așeḑâ la Roma pentru a'ĭ da o crescere alésă. Horațiŭ, sfîrșind cursul studielor la Roma, a plecat spre a'șĭ completa învățătura literelor la Atena. Aice, ca și la Roma, el avu profesorĭ renumițĭ : a urmat cursurile filosofieĭ luĭ Epicur și cursurile ce predaŭ în Academiă urmașiĭ luĭ Carneade și aĭ luĭ Arcesilas. Horațiŭ avu de conscolarĭ și amicĭ mulțime de notabilitățĭ a epoceĭ sale. Fiĭul luĭ Cicerone ĭ-a fost camarad. Pe când îșĭ sfîrșĭa studiele la Atena, Horațiŭ făcu cunoscință cu Brutus, se împrieteni cu el, și curând se înrolâ sub stégu-

(1) Maxim. Tyr. Dissertat. VII, cap. I și II, cap. 31, edit. Paris 1557.
(2) Ovid. Pontic. — Conf. Herodot. II, 34.

rile sale. La bătălia de pe câmpiele Philippelor (an. 42 în. Chr.), unde Antoniŭ şi Octaviŭ resbunară mórtea luĭ Iuliŭ Cesar şi unde Brut şi Cassiŭ, trădătoriĭ acestuĭ mare Roman şi mare Imperator, *se sinuciseră*,[3] Horaţiŭ se afla tribun al uneĭ Legiunĭ. El nu era fricos; dar orórea causeĭ ce servĭa îl făcu, pe semne, să cugete, să lepede arma şi să fugă,

relicta non bene parmula, ..[4]

când vĕdu ruşinea conjuraţilor, când audi—póte—la Sardes pe Brut dicênd cu căinţă luĭ Cassiŭ : *maĭ bine lăsam pe Cesar să trăiască... el n'a făcut reŭ nimĕruĭ*.[5] Horaţiŭ renunţă dar pentru vecĭ la meseria armelor şi se întórse la Roma, unde găsi pe tată-seŭ mort şi averea sa confiscată. Horaţiŭ se împăcă cu biruitorul, care amnestiase pe toţĭ, şi se dete studielor şi poesieĭ. Cultivând Musele şi trăind în relaţiune cu tot ce era maĭ distins la Roma, el deveni prieten intim al luĭ Varius, al luĭ Virgiliŭ, al luĭ Mæcenas, al luĭ Agrippa, al luĭ Pollion, al Pisonilor, al luĭ Tibul :

nostrorum sermonum candide judex...[6]

şi căpĕtă protecţiunea şi iubirea luĭ August. «Quand Horace — dice Ri-«gault—vit la république *perdue*, il crut qu'on pouvait vivre sous un Empe-«reur *sans essayer de le tuer ou sans se tuer soi-même*. Il pensa même que, «si le souverain de Rome était un homme de génie, s'il rendait la paix «à l'Italie déchirée, s'il refoulait les Barbares, s'il respectait les lois, s'il «pardonnait à ses ennemis, s'il effaçait à force de sagesse et de gloire tous «les crimes du passé, lui poète pourrait sans rougir chanter la gran-«deur de l'Empereur et le bonheur de Rome[7]».

Horaţiŭ era acum în vîrstă de 26 anĭ. Amicul şi protectorul seŭ Mæcenas îĭ dărui o frumósă *villă* aprópe de Tibur, în ţinutul Sabinilor. Horaţiŭ renunţă la orĭ-ce ambiţiune; el scria luĭ Mæcenas în tótă curăţenia inimeĭ sale :

(3) Toţĭ asasiniĭ luĭ Iuliŭ Cesar aŭ avut un sfîrşit miserabil. (Sueton. in Caesar. cap. LXXXIX. —Vell. Patercul. libr. II, cap. 69.—Montesquieu, Grand. et décad. des Romains, chap. XII). Chĭar Porcia, femeia luĭ Brutus, s'a sinucis înghiţênd jăratec (Plutarch. in Brut. cap. LIII.)

(4) Horat. Od. libr. II, cap. 6.

(5) Duruy, Hist. Rom. pag. 35?. — Însuşĭ Cicero dicea într'o di luĭ Cesar : «*Nihil soles oblivisci, nisi injurias*». Altă-dată, vorbind cu Atticus despre Pompeiŭ şi despre Cesar, dicea : «*habeo, quem fugiam, quem sequar, non habeo*». (Quintilian Institut. Orat. libr. VI, cap. 3, tom. III, pag. 222 collect. Panckouke).

(6) Horat. Epist. libr. I, 4.

(7) Etude sur Horace, pag. 7. Conf. Horat. Od. libr IV, 15, 14, 5.—III, 14. — I, 2. Epist. libr. II, 1.

Sunt quos curriculo pulverem Olympicum
Collegisse iuvat...[8];

altă-dată, adresându-se *ad Musam*, ne dice cu aceiaşĭ sinceritate :

Mus's amicus, tristitiam et metus
Tradam protervis in mare Creticum
    Portare ventis...[9];

cătră amiciĭ seĭ :

Nunc est bibendum, nunc *pede libero*
Pulsanda tellus . [10];

cătră Delliŭ :

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus in bonis
    Ab insolenti temperatam
    Laetitia, moriture Delli ! [11]

despre falsa popularitate şi patriotismul de uliţă :

Odi *profanum vulgus*, et arceo....[12]
Justum et tenacem propositi virum
Non civium ardor prava jubentium,
    Non vultus instantis tyranni
    Mente quatit solida, neque Auster,
Dux inquieti turbidus Adriae,
Nec fulminantis magna Jovis manus :
    Si fractus illabatur orbis,
    Impavidum ferient ruinae...[13]

Horaţiŭ cânta viéţa dela ţéră :

Beatus ille qui, procul negotiis,
    Ut prisca gens mortalium
Paterna rura bobus exercet suis,
    Solutus omni fœnore !
Neque excitatur classico miles truci,
    Neque horret iratum mare;
Forumque vitat et superba civium
    Potentiorum limina...[14]

despre împrejurările şi fasele schimbăcióse ale vieţeĭ, Horaţiŭ ne învaţă :

(8) Od. libr. I, 1.
(9) Od. libr. I, 26.
(10) Od. libr. I, 37.
(11) Od. libr. II, 3.
(12) Od. libr. III, 1.
(13) Od. libr. III, 3.
(14) Epod. II.

... Non si male nunc, et olim
Sic erit : quondam cithara tacentem
Suscitat Musam, neque semper arcum
Tendit Apollo.
Rebus angustis animosus atque
Fortis appare; sapienter idem
Contrahes vento nimium secundo
Turgida vela...[15]

Inter spem curamque, timores inter et iras,
Omne crede diem tibi diluxisse supremum :
Grata superveniet, quae non sperabitur, hora.[16]

Impăratul August oferi luĭ Horaţiŭ să fie secretarul seŭ intim, însă el refusâ, preferind a rĕmâné neatărnat :

πόῤῥω Διὸς καὶ κεραυνῶν...

Cu tóte acestea musa luĭ Horaţiŭ a avut de multe orĭ influenţă asupra cugetărilor luĭ August. Într'o ḑi Iuliŭ Cesar, veḑênd căderea morală a Romeĭ, sediţiunile nesfîrşite, conspiraţiunile după carĭ căţĭ-va ambiţioşĭ, armaţĭ cu trădarea saŭ cu asasinatul, dispuneaŭ singurĭ de destinele Imperiuluĭ, se gândise a strămuta capitala la Troia, *străbuna Romeĭ,*

Aeneadum Genitrix. . . .

După asasinarea luĭ Iuliŭ Cesar, împăratul August, ca să scape imperiul de vijeliele şi anarchia uneĭ capitale corupte, nestatornice şi sediţióse, reveni la ideile luĭ Cesar şi pregătĭa ordine pentru a se reconstrui Troada şi a se muta acolo capitala Lumiĭ. Atuncĭ interveni Horaţiŭ cu oda sa :

Justum et tenacem propositi virum. . . ,

conjurând pe împărat să renunţe la hotărîrea sa. August se înduplecâ :

Bellicosis fata Quiritibus
Hac lege dico, ne nimium pii,
Rebusque fidentes, avitae
Tecta velint reparare Trojae.. [17]

Cunoscênd tot ce se petrecea în afacerile Romeĭ, Horaţiŭ visita des pe August şi pe Mæcenas, şi adese-orĭ a călătorit cu eĭ. Viaţa sa, o împărţi jumătate studielor, jumătate distracţiunilor unuĭ epicurian de bun gust şi

([15]) Od. libr. II, 20.
([16]) Epistol. ad Tibullum, libr. I, 4.
([17]) Horat. libr. III, Od. 3, et not. Nisard et Rigault. — de Behr, Recherches sur l'histoire des temps héroïques de la Grèce, Paris 1856, chap. XL, pag. 408.

de bună companiă. Filosofia luĭ Horaţiŭ este un fel de *eclectism* ; el n'a făcut parte din nicĭ o sectă, precum însuşĭ ne ḑice :

Nullius addictus jurare in verba magistri... [18]

bogat, cât ĭĭ trebuĭa spre a trăi fără nevoe, iubit de femeele cele maĭ frumóse ale Romeĭ :

Vixi puellis nuper idoneus..., [19]

de *Neaera,* de *Lysca,* de *Phyllis,* de *Galatea,* de *Pyrrha,* de *Lydia* şi cele-l'alte :

Liquidis perfuscae odoribus..;

întrunind în jurul seŭ pe bărbaţiĭ ceĭ maĭ eminenţĭ aĭ epoceĭ sale, Horaţiŭ petrecu viéţa în pace la frumósa sa locuinţă dela *Tibur* saŭ *Savina,* sub acea Domniă de vitejiă, de înaltă politică, de lumine, de eleganţă şi de bun gust. După mórtea bine-făcĕtoruluĭ seŭ Mœcenas, Horaţiŭ nu maĭ eşi din casă, şi muri de mâhnire după 20 de ḑile, la 27 noembre, 9 anĭ înainte de Cr. El n'a maĭ putut trăi în urma amiculuĭ seŭ, care şi în ultimele sale momente scriea luĭ August : *Horatii Flacci, ut mei, esto memor!* [20]

Horaţiŭ îşĭ ţinu făgăduinţa ce o da luĭ Mœcenas bolnav, că nu va puté trăi după mórtea sa :

. . . Non ego perfidum
Dixi sacramentum : ibimus, ibimus,
Utcumque praecedes ! supremum
Carpere iter comites parati. [21]

El lăsă de moştenitor pe August, şi fu îngropat la Roma, pe muntele Esquilin, alăturĭ cu mormîntul amiculuĭ pe care numĭa :

praesidium et dulce decus meum ! [22]

Iată în scurt viéţa luĭ Horaţiŭ, despre care, după 1800 de anĭ, Voltaire ne-a lăsat una din poesiele sale cele maĭ nemerite. [23]

Viéţa şi relaţiunile luĭ Horaţiŭ se petrecură deci între aniĭ 65—9 înainte de Crist. In acéstă epocă, care coprinde aprópe 60 de anĭ din isto-

(18) Horat. Epist. libr. I, 1. vers. 14. Conf. Satir. libr. II, 6.
(19) Od. libr. III, 26.
(20) Sueton. Horat. vit.
(21) Carm. libr. II, Od. 17.
(22) Od. libr. I, 1.
(23) Voltaire, *Épître à Horace.*

ria activă şi vijeliósă a Poporuluĭ Roman, s'aŭ întâmplat multe lucrurĭ memorabile. Maĭ întâiŭ, sediţiunea luĭ Catilina şi a şléhteĭ sale, cu tóte relele, ale cărora resultate se simţĭaŭ încă în ḑilele luĭ Horaţiŭ. Sallustiŭ ne-a descris minunat acéstă urgiă ce căḑuse pe capul Romeĭ : «In tanta tamque «corrupta civitate, Catilina, (id quod factu facillimum erat), omnium flagi-«tiorum atque facinorum circum se, tanquam stipatorum, catervas habe-«bat. Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, manu, ventre, pene, bona «patria laceraverat, quique alienum aes grande conflaverat, quo flagitium «aut facinus redimeret; praeterea omnes undique parricidae, sacrilegi, «convicti judiciis, aut pro factis judicium timentes; ad hoc, quos manus «atque lingua perjurio, aut civili sanguine alebat; postremo omnes quos «flagitium, egestas, conscius animus exagitabat; hi Catilinae proxumi «familiaresque erant»...[24] Şi aceştĭ ómenĭ se ḑiceaŭ *liberalĭ*, strigând : «En illa, illa quam saepe optastis, *libertas*, praeterea divitiae, decus, gloria in oculis sita sunt!..[25] Nosmet ipsos vindicamus in *libertatem!*»[26] Apoĭ figura impuitóre şi măréţă a luĭ Iuliŭ Cesar, pe care ingraţiĭ seĭ amicĭ[27] n'aŭ putut să'l surpe decât printr'un mârşav asasinat; apoĭ resbelul civil cu tóte nenorocirile sale :

Eheu! cicatricum et sceleris pudet,
Fratrumque! Quid nos dura refugimus
Aetas? quid intactum nefasti
Liquimus? unde manum juventus
Metu Deorum continuit? quibus
Pepercit aris?..[28]

Iuliŭ Cesar pregătĭa o expediţiune decisivă contra Geţilor şi Dacilor : 'επενόει στρατείαν μακρὰν ἐς Γέτας... El prepara o flotă, care din apele Saveĭ era să străbată şi să ocupe tótă Dunărea pînă la gurele eĭ.[29] Dar asasinarea luĭ Cesar opri expediţiunea ce el pregătĭa contra acesteĭ *naţiunĭ vecine, crude şi belicóse* : Γέταις αὐστηρῷ καὶ φιλοπολέμῳ καὶ γείτονι ἔθνει,[30] care bătea şi prăda neîndurat hotarele Romanilor şi coprinsese Tracia şi Pontul : «Dacos, qui se in Pontum per Thraciam effuderant,

(24) Sallust. Catilin. cap. 14.
(25) ibid. cap. 21.
(26) ibid. cap. 20.
(27) Appian. de bello Civili libr. II.
(28) Horat. Od. libr. I, 35.
(29) Appian. Civ. II, 110. — Illyric. 13, 22, 23.
(30) Appian. Civ. II, 110.

coercere».[31] Daciĭ şi Geţiĭ, aflând despre mórtea luĭ Cesar, se îmbărbătară şi începură a călca şi a ocupa din noŭ provinciele romane de dincolo de Dunăre: Γέτας τὸν θάνατον τὸν Καίσαρος πυθομένους, Μακεδονίαν πορθεῖν ἐπιτρέχουσιν.[32] *Geţiĭ, Daciĭ, Ilirieniĭ*, consideraŭ că puterea Romeĭ era Iuliŭ Cesar, şi că cu mórtea sa acea putere a dispărut: Αναιρεθέντος τοῦ Καίσαρος, ἡγούμενι τὴν Ῥωμαίων ἰσχὺν ἐν τῷ Καίσαρι γεγονέναι τε καὶ διεφθάρθαι.[33] Peste Dacĭ domnia acum de maĭ multĭ anĭ teribilul *Byrebista* saŭ *Berebista*, «spaĭma Romanilor».[34] Eată cum ne descrie Strabone pe acest mare Domn al Dacilor:

«Berebista de ném Get, înălţat la Domnia naţiuniĭ sale, găsi pe Geţĭ «slăbiţĭ de multe rĕsbóie; dar administraţiunea sa şi neadormita prive«ghere, aŭ făcut că în puţinĭ anĭ a căpătat mare putere şi a supus Ge«ţilor pe ceĭ maĭ mulţĭ din vecinĭ. Berebista deveni spaĭma Romanilor, «trecênd Dunărea fără frică şi prădând Tracia, Macedonia şi Iliria; a «strivit apoĭ pe Celţĭ amestecaţĭ cu Traciĭ şi cu Ilirieniĭ, şi a stins pe «Boiĭ cu regele lor Critasir, şi pe Tauriscĭ. Pentru a ţiné naţiunea ge«tică în ascultare, Berebista avea de ajutor la Domnia pe Deceneŭ, preot «saŭ vrăjitor ce călătorise la Egipt şi cunoscea óre-carĭ semne progno«stice prin carĭ făcea a fi credut de compatrioţiĭ seĭ Geţĭ de divin. Ast-fel «aŭ avutŭ maĭ nainte Geţiĭ pe Zamolxe. Dovadă despre supunerea Geţi«lor, e că Berebista i-a făcut să taie viele şi să nu maĭ bea vin. Geţiĭ «scoteaŭ afară cu înlesnire o armată de aprópe 40,000 ómenĭ, iar la ne«voe Daciĭ şi Geţiĭ puteaŭ scóte pînă la 200,000 de ómenĭ!...[35]

Antoniŭ reuşi ca să se numéscă de Senat frate-seŭ Caiŭ prefect al Macedonieĭ spre a se lupta contra Dacilor.[36] Dar expediţiunea acésta fu nenorocită, fiind bătut de Dacĭ la cetatea *Istrianilor, situată la gurele Dunăriĭ.*[37] Arme, drapele, acuile Romane, tóte semnele militare luate în resbel de la Romanĭ, fură duse ca nisce trofee şi depuse la cetatea lor *Genucla* saŭ *Istria*.[38]

(31) Sueton. in Jul. Caes. cap. XLIV.
(32) Appian. Civ. III, 25.
(33) Appian. Illyric. cap. XIII.
(34) Strab. Geograph. VII, cap. 298. şi XVI, cap. 762. edit. Coray.
(35) Strab. libr. VII, cap. 304, 305, edit. Coray.
(36) Appian. Civ. III, 25.
(37) Dion Cass. libr. XXXVIII, cap. 10, edit. Gros. tom. III, pag. 327.
(38) *Istria* saŭ *Genucla* (Dion Cass. libr. I et not. Gros in libr. XXXVIII). Despre situaţiunea *Istrieĭ*, Herodot. libr. II, cap. 33.

Când începură certele dintre Antoniŭ şi Octaviŭ, Berebista, regele Dacilor, prin solĭ se oferi luĭ Octaviŭ de ajutor contra luĭ Antoniŭ, propunêndu'ĭ nisce condiţiunĭ la carĭ Octaviŭ nu se putea uni, ca unele ce eraŭ contrare intereselor Romeĭ. Berebista se declară atuncĭ în favórea luĭ Antoniŭ. Nu putu însă face nimic nicĭ în interesele Dacieĭ, nicĭ în ale luĭ Antoniŭ, căcĭ într'o rĕscólă, ce se întâmplâ între aĭ seĭ, regele Dacieĭ îşĭ perdu viéţa.[39] Tot în acest timp, pe când Berebista oferĭa ajutor luĭ Octaviŭ, regele Geţilor Dicome propunea să dea luĭ Antoniŭ un contingent puternic de armată getică contra luĭ Octaviŭ, cu condiţiune ca el să congedieze pe Cleopatra şi să se bată cu Octaviŭ pe uscat prin Tracia şi Macedonia. Însă Antoniŭ, cedênd planurilor frumóseĭ Egiptene, a rĕmas să se bată pe mare, decisiune ce ĭ-a fost funestă, căcĭ avu resultat fuga Cleopatreĭ şi a luĭ Antoniŭ şi triumful luĭ August. Regele Geţilor a fost maĭ prevĕḍĕtor, maĭ căpitan decât Antoniŭ...[40]

După mórtea luĭ Berebista, Dacia se desbină în treĭ părţĭ, ale cărora Domnĭ eraŭ *Olore* saŭ *Rol II*, *Dabige* şi *Ziraxa*. Auḍind însă Daciĭ de certele din Roma, formară o armată de 50,000 ómenĭ şi învitară pe Rol a se pune în capul lor şi a trece în provinciele romane.

După bătaia decisivă din Epir dela promontoriul Actium, acolo unde şi astăḍĭ stă în memoria aceleĭ victorie *Oraşul Biruinţeĭ* (Nicopolis)[41], şi după ce Octaviŭ, prefăcênd republica romană de atuncĭ în imperiŭ, îşĭ dete numele de August, el ordonă luĭ Marc-Liciniŭ Crassus, ce comanda în Macedonia şi în Elada, a lovi pe Dacĭ, pentru că se declaraseră partisanĭ aĭ luĭ Antoniŭ. Daciĭ bătuse acum pe Bastarnĭ, trecuse Dunărea şi supuse o parte a Misieĭ, apoĭ pe Triballĭ şi în fine, trecênd peste Balcanĭ, năvăliră asupra Tracieĭ Denteleţilor, aliată Romeĭ.[42] Crassus isbuti a se înţelege cu Rol saŭ Orole, unul din regiĭ Geţilor, ce era în cértă cu aĭ seĭ conaţionalĭ de dincóce de Dunăre, comandaţĭ de Dabige, regele uneĭ părţĭ a Geţilor, şi trecênd fluviul cu legiunile romane, înfrînse pe Dacĭ şi'ĭ alungâ pînă în cetatea lor. Romaniĭ împresurară cetatea şi o luară prin trădarea unuĭ ostaş. Daciĭ vĕḍêndu-se trădaţĭ, ca să nu caḍă în mânile duşmanilor, sciură a muri învitând unul pe altul a se ucide între sine. De

(39) Dion Cass. libr. LI, cap. 22, tom. VII, pag. 183.
(40) Plutarch. in Anton. cap. 43.
(41) Plutarch. in Anton. cap. 43.
(42) Dion Cass. libr. LI, cap. 23.

aice Crassus păşi în contra cetăţiĭ Genucla, unde se ţineaŭ trofeele luate dela Caiŭ Antoniŭ. Domnul acesteĭ cetăţĭ era Ziraxa, rege şi el al uneĭ părţĭ a Geţilor. Mult se luptară Romaniĭ ca să iea acéstă cetate, căcĭ ea era cea maĭ fortificată din cetăţile Dacieĭ. Ziraxa scăpă cu fuga şi se duse la Sciţĭ spre a cere ajutor. Crassus se întorse la Roma victorios. Regele Geţilor Rol se duse şi el la Roma, unde August iĭ dărui, pentru ajutorul ce a dat luĭ Crassus, titlul de *amic şi aliat al Poporuluĭ Roman.*[43] Aceste se petreceaŭ între aniĭ 30—20 înainte de Crist.

Dar n'apucară bine Romaniĭ să ésă din Dacia, şi pe când M. Liciniŭ Crassus întra în Roma cu triumf, Daciĭ se uniră cu toţiĭ şi'şĭ alese rege pe Cotison. Trecură îndată Dunărea şi începură a prăda provincie le romane. August trimise in contra lor : la Dunărea de sus, pe doĭ fiiastri aĭ seĭ, pe Drusus şi pe Tiberiŭ, ér la Dunărea de jos pe C. Lentulus, supranumit Getulicus.

Cossus Cornelius Lentulus se luptă grozav cu Daciĭ, iĭ respinse peste Dunăre, şi construi pe lîngă acest fluviŭ d'a drépta şi d'a stânga castre şi fortăreţe, întărindu-le cu oştĭ, spre a ţiné în respect pe Dacĭ. Daciĭ însă, pe carĭ istoricul Florus iĭ numesce de năcaz *gentem difficillimam*, atacară tóte întăriturile. Romaniĭ resistară cu putere, şi în luptele ce ţinură uciseră treĭ Domnĭ d'aĭ Dacilor. Iritaţĭ şi exasperaţĭ, Daciĭ se uniră cu Pannoniĭ şi cu Sarmaţiĭ, şi tot se luptară contra Romanilor pînă la anul 10 înainte de Crist, data morţiĭ luĭ Horaţiŭ.[44]

Drusus şi Tiberiŭ se bat şi eĭ la Dunărea de sus cu Germaniĭ şi cu Daciĭ. Acéstă expediţiune, dictată de August peste tótă Dunărea, era o mişcare strategică şi politică. Una din causele pentru carĭ Geţiĭ şi Daciĭ nu se da de tot Romanilor, era speranţa lor în Germanĭ—cum dice Strabo—carĭ eraŭ necontenit în luptă cu Romaniĭ :"Οιτε Γέται, ὅιτε Δάκοι, ἐγγὺς μὲν ἥκουσι τοῦ ὑπακούειν Ῥωμαίων. οὔπω δ'εἰσὶν ὑποχείριοι τελέως, διὰ τὰς ἐκ τῶν Γερμανῶν ἐλπίδας, πολεμίον ὄντων τοῖς Ῥωμαίοις ;[45] iar Germaniĭ uşor s'ar fi putut preface în Provinciă Romană, dacă ar fi putut suferi viciele şi despotismul Romanilor : «Et factum erat, si Germani tam vitia nostra, quam imperia ferre potuissent.»[46] Aice era decĭ dificultatea. Posiţiunea geografică

(43) Dion Cass. libr. LI, cap. 24, 26.
(44) Flor. Histor. Roman. libr. IV, cap. 12. — Sueton. in August. cap. 21.
(45) Strab. libr. VII. 305. edit. Coray.
(46) Florus, Histor. Roman. libr. IV, cap. 12.

a Dacieĭ, gurele Dunăriĭ, carĭ de secolĭ aŭ ațintit cugetările bărbaților politicĭ, desele relațiunĭ ale Dacilor cu Sciții și Sarmațiĭ, Germaniĭ avênd și eĭ ochiul pe Dunăre, — ïată cestiunĭ importante, la carĭ se gândïaŭ Cesar și August și carĭ aŭ dictat acéstă expedițiune colosală. Octavian a socotit să facă o mișcare immensă. Ochiul seŭ nu găsïa siguranță decât în romanisarea Dunăriĭ întregĭ...

Pisone încă se bate cu Daciĭ, *Thracum maximus populus*, după cum îĭ numesce Flor, imitând pe Herodot.[47] Flor ne dice cu acéstă ocasiune, că Daciĭ eraŭ culțĭ, că eĭ adoptaseră însemnele militare, disciplina și armele Romanilor. Pisone duce prisonierĭ câțĭ-va Domnĭ aĭ Dacilor, în lanțurĭ, pe stradele Romeĭ. Poporul-rege se speriă vedêndu'ĭ că mușcă lanțurile : *catenas morsibus tentarent;* dar bate din pumnĭ că'șĭ sîngeraŭ gurele : *feritatem suam ipsi puniebant...*[48]

Apoĭ la hotarele Dacieĭ, Misiĭ, confundațĭ cu Daciĭ, restórnă provinciele romane. Istoriciĭ îĭ numesc *ipsorum barbari barbarorum, horribile dictu!..* M. Crassus și centurionul Domitius, om de o bărbăție brutală, care purta d'asupra casceĭ sale un tăciune aprins, încât se părea că ese foc din capul seŭ : *foculum gerens super cassidem, suscitatam motu corporis flammam, velut ardenti capite, fundebat...* se bate cu eĭ (an. 29 în. de Cr.). In acest resbel Misiĭ eraŭ unițĭ cu Bastarniĭ. Crassus ucide cu mâna sa pe regele Bastarnilor Deldon.[49]

La aniĭ 9 în. de Cr., Sarmațiĭ, vecinĭ la nord cu Daciĭ și adesé unițĭ cu eĭ, pornesc să trécă prin Dacia asupra provincielor romane. După multe și crîncene lupte pe marginile Dunăriĭ și prin Dacia, eĭ se resping de vitézul Cœcina Severus.[50]

Politica luĭ August a cercat să lege pe Dacĭ și pe Gețĭ cu Roma prin legăture de înrudire. Impăratul a îmblat mult să dea pe fiica sa Iulia după Cotison, regele Geților, saŭ să devină el însușĭ ginere luĭ Cotison, luând de femee pe fiĭca acestuĭ rege : «M. Antonius scribit, Cotisoni Getarum Regi despondisse Juliam; quo tempore sibi quoque invicem filiam Regis in matrimonium petisset.[51]

Afacerile dacice ținură pînă când aceste națiunĭ înfricoșate, Dacĭ, Gețĭ,

(47) Herodot. libr. IV, cap. 93. — Florus, Hist. Rom. IV, 12.
(48) Flor. Histor. Roman. IV, cap. 12.—Horat. Od. II, 12.
(49) Flor. Hist. Rom. IV, 12. — Dion. Cass. Histor. libr. LI, cap. 24.
(50) Flor. IV, 12. — Vell. Patercul. et not. Ch. du Rozoir in Flor. pag. 604.
(51) Sueton. in August. cap. 43.

Sciţi, Sarmaţi, săturate de sânge şi de vijelii, se domoliră şi trimiseră în semn de linişte ambasadori la Roma spre a cere prietenia : «*Scythæ* «misere legatos et *Sarmatæ* amicitiam petentes.» Numai când valurile Dunării se liniştiră, August putu să închidă templul lui Ianus cu doă feţe : «*ausus Cæsar Augustus Janum Geminum cludere...*», şi atunci numai «*totius generis humani aut pax fuit, aut pactio*».[52]

Ast-fel în tot decursul acestor 56 ani, Roma a resunat despre Daci. Vestea despre ei străbătea şi în locuinţa poetică şi încântătóre a amicului lui August, al lui Mæcenas şi al Pisonilor. Étă pentru ce poesiele sale sînt pline de aceste impresiuni.

Póte că despre Daci Horaţiŭ mai audia vorbind pe iubita sa Chloe, care era *Tracă*, cine scie de nu chiar Dacă :

Me nunc *Thressa Chloe* regit,
Dulces docta modos et citharae sciens,
Pro qua non metuam mori,
Si parcent animae fata superstiti ..[53]

Póte că eraŭ dacice saŭ getice unele din cântecele ce acéstă frumósă copiliţă a Dunării saŭ a Balcanilor cânta lui Horaţiŭ cu *dulcea* ei voce, întovărăşindu-le cu *citara,* instrument străvechiŭ şi naţional al Geţilor, precum şi *fluerul*, după cum încredinţézã istoricul Teopomp, autor care a scris, 358 ani înainte de Crist, istoria Dacilor şi a Geţilor : Γέται κιθάρας ἔχοντες καὶ κιθαρίζοντες τὰς ἐπικηρυκείας ποιοῦνται.[54]

Când August se pregătia să plece contra Britaniei şi a Arabiei, Horaţiŭ se adreséză «Fortunei» (ad Fortunam Antiatem) : «pe tine —dice— te «implоră *crudii Daci,* Sciţii retăcitori, oraşele, naţiunile, mamele regilor «barbari,—de tine se tem tiranii îmbrăcaţi în purpură :

Te *Dacus asper*, te profugi Scythae,
Urbesque gentesque et Latium ferox,
Regumque matres barbarorum, et
Purpurei metuunt tyranni

([52]) Flor. libr. IV.

([53]) Horat. Od. libr. III, 9.—Romanii diceaŭ indiferent, după mărturia lui Dione, *Daci*, *Geţi* saŭ *Traci*, fiind tot dintr'un ném : **Δακοὶ κέκληνται, εἴτε Γέται, εἴτε καὶ Θρᾶκες, τοῦ Δακικοῦ γένους ὄντες.** (Dion Cass. libr. LI, cap. 22). Nu scim adevăratul nume al acestei mândre Trace. La Romani se da acestor femei mai multe numi, — vedi epistola lui C. Trebatius către A. Hirtius consul, apud Le Clerc, Op. Ciceron. tom. XXI, pref. pag. 17.

([54]) Theopomp. Histor. lib. XLVI, apud Athen. Deipnophist. libr. XIV, cap. 627, tom. IV, pag. 29 edit. Lipsiae, 1834. — Plutarch. de musica, cap. VII, in Script. mor. tom. II, pag. 1386, edit. Didot.

Injurioso ne pede proruas
Stantem columnam. .

Altă dată Horaţiŭ îndémnă pe óspeţiĭ seĭ să şéḑă culcaţĭ pe coturĭ şi să petrécă în linisce, căcĭ numaĭ *Traciĭ,* după ce aŭ bĕut, se ieaŭ la bătaiă cu paharele :

Natis in usum laetitiae *scyphis*
Pugnare Thracum est. Tollite barbarum
Morem...
...impium
Lenite clamorem, sodales,
Et cubito remanete presso.[55]

Adresându-se într'o ḑi la amicul seŭ Mœcenas, Horaţiŭ îĭ ḑice că el, poetul, nu va muri, ci se va metamorfosa în lebede : «Nu—ḑice el; eŭ nu «voiŭ muri, eŭ născut din părinţĭ obscurĭ, mĕ voiŭ metamorfosa în lebede, «voiŭ visita Bosforul, Getulia, pe Hyperboreĭ, pe locuitoriĭ Colchideĭ şi pe «*Daciĭ carĭ se tem de cohorta marsică :* toţĭ vor cunósce cânturile mele.»

... Non ego, *pauperum*
Sanguis parentum, non ego, quem vocas,
Dilecte Mœcenas, obibo;
Nec Stygia cohiberor unda,
Jam jam residunt cruribus asperae
Pelles, et album mutor in alitem
Superna; nascunturque leves
Per digitos humerosque plumæ.
Jam Dædaleo ocior Icaro
Visam gementis litora Bosphori,
Syrtesque Gætulos, canorus
Ales, Hyperboreosque campos.
Me Colchus, et *qui dissimulat metum*
Marsæ Cohortis Dacus, et ultimi
Noscent Geloni; me peritus
Discet Iber, Rhodanique potor. .[56]

Horaţiŭ nu se înşela în poetica sa visiune; versurile sale sînt şi vor fi citite şi admirate de lumea întrégă :

Tes vers en tout pays sont cités d'âge en âge...[57]

Horaţiŭ mulţumesce Muselor de protecţiunea ce i-aŭ dat, le atribue scăparea sa de multe nevoĭ, şi ḑice că, cu ajutorul lor, ar puté visita fără primejdiă pe neospitalieriĭ Bretonĭ, pe Concaniĭ carĭ béŭ sânge de caĭ, pe Gelonĭ şi chĭar *fluviul Scitic* (Dunărea) :

. . . . Scythicum amnem.[58]

(55) Od. libr. I, 27.
(56) Od. libr. II, 20.
(57) Voltaire, Epitre à Horace.
(58) Od. libr. III, 4.

In oda sa cătră Romanĭ (ad Romanos) plânge starea de cădere a Romeĭ, impietatea şi corupţiunea eĭ; apoĭ amintind nenorocirile resbelelor civile : «Pe când Roma—ḑice Horaţiŭ—se îndeletnicesce cu desbinările «sale, ea *cade isbită de Dacĭ* şi de Etiopĭ, căcĭ o înving uniĭ cu flota lor, «ceĭ-l'alţĭ cu săgeţile lor şi maĭ teribile încă :»

Pæne occupatam seditionibus
Delevit Urbem Dacus et Æthiops,
Hic classe formidatus, *ille*
Missilibus melior sagittis...[59]

După învingerea Dacilor, Horaţiŭ vesel adreséză felicitărĭ amiculuĭ seŭ Mœcenas : «*de acum*—îĭ ḑice—*gonesce orĭ-ce îngrijire din gândul teŭ «despre destinele Romeĭ, căcĭ Cotison şi Daciĭ îşĭ desarméză arcurile şi «se retrag dela hotarele nóstre :*»

Mitte civiles super Urbe curas :
Occidit Daci Cotisonis agmen;
Iam Scythæ laxo meditantur arcu
Cedere campis. [60]

Vorbind despre relele Romeĭ, în oda sa «in avaros», Horaţiŭ exclamă : «maĭ fericiţĭ sînt sălbateciĭ Sciţĭ, carĭ duc în carrele lor o locuinţă «vagabundă; maĭ fericiţĭ sînt *Geţiĭ cu moravurile lor rustice;* la eĭ o mo«şiă nehotărnicită produce recolte pacĭnice şi tóte darurile Cereréĭ; eĭ cul«tivă numaĭ un an acelaşĭ pămînt...»

Campestres melius *Scythæ,*
Quorum plaustra vagas rite trahunt domos,
Vivunt, et *rigidi Getæ,*
Immetata quibus jugera liberas
Fruges et Cererem ferunt,
Nec cultura placet longior annua ..[61]

Aĭurĭ Horaţiŭ laudă victoriele luĭ Drusus şi a luĭ Tiberiŭ contra Dacilor şi, adresându-se cătră August, îĭ ḑice că Cantabriĭ, Mediĭ, Indieniĭ, *Daciĭ* admiră geniul seŭ, că Nilul şi *Istrul* recunosc acum puterea Romanilor :[62] «De acum nicĭ *popórele carĭ beaŭ din apele profunde ale Dunăriĭ, nicĭ «Geţiĭ,* nicĭ Seriĭ, nicĭ Persiĭ necredincioşĭ, nicĭ veciniĭ fluviuluĭ Tanaïsĭ «nu vor maĭ rumpe decretele luĭ Cesar...»

Non qui *profundum Danubium* bibunt,
Edicta rumpent Julia, non *Getae,*
Non Seres, infidive Persae,
Non Tanaïn prope flumen orti [63].

(59) Od. libr. III. 6.
(60) Od. libr. III. 8.
(61) Od. libr. III, 24.
(62) Od. libr. IV, 14.
(63) Od. libr. IV. 15.

August celebra *serbarea seculară* (an. Rom. 737). Pentru a cincea óră Romaniĭ asistaŭ la acest imposant spectacol. Acea serbare se ţinea la fie-care 110 anĭ din ordinul Sibileĭ; ea dura treĭ ḑile. In a treia ḑi un Cor de 54 flăcăĭ şi 54 fete executa în templul luĭ Apollo, pe muntele Palatin, un imn în onórea luĭ Apollo şi a surorii sale Diana.

Horaţiŭ compuse imnul pentru serbarea seculară din ḑilele luĭ August.

Spem bonam certamque domum reporto,
Doctus et Phoebi chorus et Dianae
Dicere laudes [64].

La sfîrşitul imnuluĭ, ambele Corurĭ de flăcăĭ şi de fete întrunesc cântul lor, înălţând laude luĭ Feb pentru că Meḑiĭ se tem acum de albele securĭ ale Romanilor, că *Daciĭ* şi Indieniĭ, odinióră atât de superbĭ, staŭ în vorbă de împăcare :

...responsa petunt...

Când August închide templul luĭ Janus, Horaţiŭ închee preocupaţiunile sale despre Dacĭ prin *Carmenul seculare*... El credea acum că póte să nu maĭ ḑică luĭ Mæcenas :

Tu civitatem quis deceat status,
Curas, et Urbi sollicitus times,
Quid Seres paret Tanaïsque discors .. [65]

Viitorul însă rîdea şi de *Carmen seculare* şi de veseliele pripite ale luĭ Horaţiŭ; nu mult, şi Roma era să devină *tributara Dacilor;* nu mult, şi un Domiţian era să fugă ruşinat în faţa vitézuluĭ Decebal, pînă când geniul luĭ Cesar şi al luĭ August, prin braţul mareluĭ Traian, să resbune Roma, umilită de Domnĭ stupiḑĭ şi de ómenĭ cu gura mare, dar cu inima de piticĭ, odor fatal al epocelor de decadenţă şi de ruşine...

Horaţiŭ ne-a lăsat astfel în «*monumentul seŭ maĭ tare decât bronzul, maĭ 'nalt decât piramidele regilor*», imaginea belicósă a Dacilor, urma unor îndelungate ḑile de lupte şi de combinaţiunĭ romane la Dunăre, la Balcanĭ, la Carpaţĭ, la Marea-Négră şi pînă la depărtatul Tanais. Horaţiŭ ne reproduce starea, impresiunile şi îndeletnicirile Romeĭ din epoca sa. Versurile sale sînt nu numaĭ o poesiă divină, ci şi istoria ḑilelor de atuncĭ.

Al. Papadopul-Calimah.

---

(64) Horat. Carmen seculare.
(65) Od. libr. III, 29.

CRONICA

LUĬ

CESARIU DAPONTE

Fine.— Vedĭ pag. 91—95

După aceĭa Turciĭ se împăcară şi cu Veneţianiĭ, înapoind Veneţia Epactul şi alte locurĭ ţĕrmurene, dar remânêndu-ĭ Moreea, Sân-Mavra şi Preveza. Cu modul acesta s'a încheiat pacea şi cu dînşiĭ spre bucuria tuturor.

În acelaş timp, pînă a nu sosi ambasadoriĭ, se grăbi Basarab-vodă şi făcu *mucarer* cu mulţĭ banĭ, adăogênd la tribut încă doă-ḑecĭ pungĭ, ca să fie Domn pe viéţă.

La întórcerea ambasadorilor otomanĭ, adică a luĭ Reiz-efendi şi a mareluĭ dragoman Alexandru, când se apropiaseră la o distanţă de treĭ ore de Adrianopole, eşi înaintea lor Tefterdar-efendi şi'ĭ primi cu multă pompă; în urmă, maĭ apropiându-se încă de o oră, iĭ întâmpinâ şi Kehaia-beiŭ şi'ĭ primi cu mare bucuriă; ajungênd apoĭ la corturĭ, iĭ ospătară cu multă stimă şi onóre. După acésta plecară cu toţiĭ cu mare alaiŭ, avênd cu dînşiĭ şi tractatele de pace, cu carĭ se presintară la vizirul. Acesta iĭ primi érăşĭ cu multă afabilitate, îmbrăcându'ĭ cu blane de samur; în urmă iĭ presintâ şi la împăratul, care bucurându-se, iĭ îmbrăcâ asemenea cu samururĭ, şi ast-fel se întórseră fie-care pe la casa sa. De atuncĭ toţĭ notabiliĭ împărăţieĭ nu'ĭ maĭ ḑiceaŭ dragomanuluĭ *terziman*, ci principe al ambasadorilor (ἐλτζημπέην); maĭ târḑiŭ însă el demisionâ dela dragomanat, lăsându'l asupra eruditului fiŭ al seŭ Nicolae, care stătu după aceea şi Domn al Moldoveĭ şi al Valachieĭ.

Atuncĭ fostul mare dragoman Alexandru a trimis de a adus la Adrianopole pe ginere-seŭ Mateiŭ, fiul luĭ Grigore Ghica-vodă, şi îndată ce l'a adus l'a exilat la Cipru, unde şi încetâ din viaţă; causa exilăriĭ fu că era bĕutor şi risipise averea neveste ĭ sale.

In acelaşĭ timp încetâ din viaţă la Iaşĭ ex-patriarcul Iacov, şi fu înmormîntat cu pompă la monastirea Golia.

Antioh-vodă făcu mare *mucarer* în Domnia sa.

In primăvara următóre, împăratul plecâ din Adrianopole, ca să priméscă la Constantinopole pe ambasadoriĭ ce'l aşteptaŭ pentru pace.

Acolo veni marele ambasador al Impăratuluĭ, cu multă pompă, însoţit de cincĭ-spre-ḑece principĭ şi de o suită ca de 500 ómenĭ, şi fu primit cu mare solemnitate, orânduindu-se tot o dată şi o sumă de 1000 leĭ pe ḑi pentru spese ḑilnice. După dînsul veni şi marele ambasador al Veneţianilor.

In urmă sosi şi micul ambasador din partea Moscovieĭ, un anume Emilian, pentru întemeerea tractatuluĭ de pace; cu care începură conferinţele dragomanul intim al Imperiuluĭ şi Reiz-efendi Rami, întrunindu-se câte de doă orĭ pe septe-

mână, şi după un interval de un an întreg se încheiară tractatele de pace şi amiciă.

Maĭ veni, în urmă, şi ambasadorul Polonilor, anume Lescinsky, tatăl regeluĭ Stanislav, care întrâ în Constantinopole cu o pompă ce întrecea pe a tuturor celor alţĭ ambasadorĭ, avênd carete poleite, caĭ minunaţĭ, toţĭ ómeniĭ suiteĭ îmbrăcaţĭ cu mult lux; şi acestuia i se făcu de asemenea multă onóre la primire.

Maĭ veni încă şi marele ambasador Moscovit, knézul Dimitrie Galitzin, cu cărţĭ de amiciă.

In acelaşĭ timp fu mazîlit Antioh-vodă din Moldova, înlocuindu-se din noŭ cu Constantin Duca-vodă, prin mijlocirea luĭ Constantin-vodă Basarab, dar nu cu puţină dare de banĭ. După trecere de doă lunĭ plecâ împăratul la Adrianopole, unde se întâmplâ atuncĭ un mare incendiŭ, care a causat marĭ daune, şi aŭ ars şi şése bisericĭ.

Incetéză din viaţă patriarcul Calinic şi vine la patriarcat Gavriil.

Bolnăvindu-se vizirul şi simţindu-se fórte reŭ, ceru congediŭ dela sultan, care trimise de luă dela dînsul sigilul şi'l încredinţâ luĭ Taltaban-Mustafa-paşă; iar predecesorul seŭ, retrăgêndu-se la o moşiă a sa, maĭ trăi câte-va ḑile şi muri.

Acest Taltaban-Mustafa era un om fórte străbălat şi mincinos; la venirea luĭ din Anatolia, s'a dus de l'a întâmpinat Antioh-vodă la Nicomedia, fiind vechiŭ amic părintesc, şi atuncĭ primi solemne promisiunĭ, că îndată ce va sosi la Adrianopole are să i se dea Domnia; apoĭ, sosind la Adrianopole, vizirul anunţâ atăt pe Antioh-vodă căt şi pre fratele acestuia Dumitraşco-vodă, ca să vină, să'ĭ facă pe unul Domn al Moldoveĭ şi pe cel-alt al Valachieĭ; şi mergênd numiţiĭ doĭ fraţĭ la Adrianopole, el nu înceta d'a-ĭ încuragia, purtându'ĭ cu aḑĭ cu mâine, pînă când veniră Constantin-vodă din Moldova şi Basarab-vodă din Valachia, carĭ dându'ĭ banĭ, făcură d'a se respinge ceĭ doĭ fraţĭ şi a se trimite la Constantinopole.

Ast-fel fiind menţionatul Taltaban, îşĭ puse în gând să facă o revoluţiune, să omóre pe muftiŭ şi să schimbe şi pe împărat. Insă muftiul luând de veste, însciinţâ pe împăratul, care şi trimise numaĭ decât după vizir şi, aducêndu'l, îl decapitâ; apoĭ după îndemnul muftiuluĭ, orândui pe Rumi-Mehmet-paşa la vizirat. Dar şi acesta, după ce veni la putere, începu a cugeta cum să restórne pe bine-făcĕtorul seŭ muftiŭ, neputênd guverna din pricina luĭ, ca unul ce avea tótă puterea, schimbând pe vizirĭ ca pe nisce simpli pârcălabĭ.

In acel timp se afla un óre-care anume Kiprovitzanu, care visa Domnia Valachieĭ, promiţênd muftiuluĭ să dea pe fie-care an câte 1000 pungĭ de banĭ şi tóte cheltuelele Domnieĭ. Muftiul comunicâ aceste oferte împăratuluĭ, care trimise pe micul imbrohor să aducă pe Constantin-vodă Brâncovénu din Valachia; atuncĭ Constantin-vodă, bolnăvindu-se de frică, întârḑiâ plecarea, dar nu neglese de a trimite pe Mihaiŭ Spatar şi pe Toma Cantacuzino, carĭ căḑură cu rugăciune la muftiŭ şi la fiu-seŭ Nakip-efendi, promiţênd tot o dată banĭ şi viziruluĭ Rami-paşa; cu modul acesta reuşiră d'a-ĭ întórce pe toţĭ în favórea lor, şi ast-fel când veni şi Constantin-vodă la Constantinopole, îĭ găsi pe toţĭ dispuşĭ pentru dînsul. Lucrurile fiind bine întocmite, el maĭ adăogâ la vechiul tribut încă 240 pungĭ.

In urma acestuĭ arangiament, Basarab-vodă stărui pentru mazîlirea luĭ Constantin Duca-vodă din Moldova, pe care neĭubindu'l nicĭ vizirul Rami-paşa, a scris luĭ Isuf-paşă seraschierul Babadaguluĭ de a trimite agale să'l ridice, împreună şi cu toţĭ boeriĭ Moldoveĭ, spre a'ĭ duce la Adrianopole; după doă ḑile, Constantin Duca-vodă fu exilat la Cavala, cu cuget de a'l face să piară; dar pentru că lucrurile eraŭ fórte încurcate din causa turburărilor din Constantinopole, scăpâ din pericolul ce'l amenința.

Rebeliĭ Cebegiĭ năvăliră maĭ întâiŭ asupra luĭ Seimen-başi, cerênd dela dînsul stindardul Ienicerilor; dar pentru că el refusâ de a'l da, îl măcelăriră şi, căutând stindardul, îl găsiră sub vestmintele sale şi 'l luară; atuncĭ începură a se aduna tóte cetele lor la locul numit At-meidan. Cererea lor era acésta: împăratul să vină să se aşeḑe la Constantinopole, destituind şi exilând pe muftiŭ — opiniune pe care o împărtăşĭa şi vizirul. Consultându-se, eĭ găsiră cu cale să *trimiță o deputațiune*, şi ast-fel alegênd din fie-care tagmă câte doĭ, trimiseră 64 indiviḑĭ la Adrianopole, ér rebeliĭ remaseră toţĭ adunaţĭ la At-meidan, aşteptând acolo respunsul. Ajungênd deputaţiunea pînă la Hafsan, trimise împăratul de'ĭ ridicâ pe toţĭ şi'ĭ risipi pe la localităţile de prin pregiur; ér după treĭ ḑile le dete şi respunsul că, fiind atuncĭ luna Iuliŭ, nu póte merge din causa marilor călduri la Constantinopole, dar când maĭ spre tómnă se va recori timpul, va merge şi va schimba şi pe muftiŭ. Auḑind rebeliĭ aceste vorbe, numaĭ decât aŭ închis porţile cetăţiĭ, lăsând deschise numaĭ Bahcé-capisi, tîrgul de pescăriĭ, Balata şi pórta de Adrianopole, şi hotărînd tot o dată a pleca şi a merge la Adrianopole, ca să schimbe pe împăratul şi să ridice la *tron* pe Sultan Ibraim, fiul luĭ Sultan Ahmet, prinḑênd pe muftiŭ şi exilându-l. Atuncĭ începură a aduna oştire, şi aducênd pe Ahmet-paşa, ginerele luĭ Husein-paşa Amitzaoglu, care se afla mazilit, îl aşeḑară caimacam al Stambululuĭ în locul luĭ Abdulah-paşa Küpriloglu, ginerele muftiuluĭ, care fugise la împărat din causa revoluţiuniĭ; maĭ aduseră şi pe Firarih Hasan-paşa şi 'l făcură Tefterdar; asemenea maĭ aşeḑară şi un Stambul-efendi tot dintr'aĭ lor, fiind remas locul vacant din causa celuĭ fugit Stambul-efendi, care şi el era din rudele muftiuluĭ; cu modul acesta pregătiră un număr ca de 60,000 ómenĭ pedestri, afară de ceĭ călăreţĭ.

Veḑênd împăratul atâta mulţime, dete ordin să recheme pe Ibraim-paşa al Elciilor şi pe Ghiuruc-Hasan-paşa, carĭ se aflaŭ cu oştirile în Budjac contra Tătarilor; se maĭ adresâ asemenea şi către aga Ienicerilor cu câţĭ Ienicerĭ se aflaŭ atuncĭ acolo, făcênd toţĭ jurămînt ca să fie în partea împăratuluĭ contra rebelilor, când le-a dat şi bacşiş câte 25 leĭ de om.

Rebeliĭ, din partea lor, veḑênd şi eĭ pregătirile ce făcea împăratul, rădicară vizir pe Ahmet-paşa, pe care maĭ 'nainte îl făcuseră caĭmacam, ér pe Firarih-Hasan-paşa din tefterdar îl făcură caĭmacam; puseră şi muftiŭ din partidul lor, precum şi cap al Ienicerilor pe Cealic-Ahmet, luându'l cu dînşiĭ. Atuncĭ Firarih-Hasan-paşa, ca om înţelept, decise că, după ce vor eşi afară spre Silivria, să ţină Şeĭhul un discurs şi să propună armateĭ să aducă la tron pe sultanul Ahmet, fiul luĭ sultan

Mehmet, frate al luĭ sultan Mustafa, ér nu pe menţionatul Ibraim, pentru că acésta o cere şi legea, fiind el maĭ mare, şi că ast-fel maĭ lesne se va îndupleca şi Pórta Împărătéscă, fiind maĭ cu sémă şi fraţĭ. După ce dară ajunseră la Silivria, se urcâ Şeĭhul în *kiupriŭ* şi ţinu un discurs, în care dicea că: «legea hotărasce că fiul cel maĭ mare se cuvine să fie moştenitor al împărăţieĭ, éră nu cel maĭ mic»; la carĭ cuvinte aderând toţĭ, plecară la Adrianopole şi aŭ tras la Hafsa; tot acolo trase şi vizirul cu capul Ienicerilor şi cu tótă armata. În urmă veni şi împăratul cu ceĭ aflaţĭ în saraiŭ, înarmându'ĭ cu arme din hasnaoa împărătéscă şi aşedându-se tot acolo la Hafsa unde se afla armata sa. Pe când dar amîndoă armatele staŭ faţă în faţă, adică cea împărătéscă şi acea a rebelilor, se sculâ capul Ienicerilor şi aşedâ tunurile şi pe ostaşĭ în ordine de bătaiă; însă când tóte se păreaŭ a fi gata, de o dată ostaşiĭ împărătescĭ se adresară cu voce unanimă cătră superioriĭ lor, strigând : «Ce credeţi voĭ! că ne vom bate noĭ cu fraţiĭ şi cu camaradiĭ noştri ? nicĭ o dată nu vom face una ca acésta !» şi tot o dată începură a striga în gura mare : alah! alah! după care apoĭ alergară şi se îmbrăţişară, sărutându-se cu ceĭ-l'alţĭ. Vedênd acéstă unire în contra sa, împăratul fugi împreună cu capul Ienicerilor şi cu vizirul Rami, şi se ascunseră în Adrianopole.

Atuncĭ Damat-Hasan-paşa caĭmacamul se duse la locul unde se afla Sultan Ahmet, şi luându-l de acolo îl proclamâ împărat, ér ex-Sultanul Mustafa se duse acolo unde se afla închis Sultan Ahmet. În urmă se sculară oştirile şi merseră de se închinară nouluĭ Sultan la Adrianopole; apoĭ eşiră afară la corturĭ şi începură a cere solda; dar neaflându-se banĭ în tesaurul împărătesc, luară de pe la ceĭ maĭ notabilĭ cetăţenĭ şi neguţătorĭ şi-şĭ împliniră *ţuluşul*.

În acelaşĭ timp aflându-se la Adrianopole Antioh-vodă, uneltĭa pe ascuns ca să iea Domnia Moldoveĭ; dar aflând boieriĭ Moldovenĭ despre acésta, se sculară cu toţiĭ şi, luând împreună cu dînşiĭ pe tóte raialele carĭ veniseră să se plângă contra luĭ Constantin-vodă, un număr de preoţĭ şi alţiĭ, ca la treĭ-sute ómenĭ, se duseră drept la cortul împăratuluĭ. Vedêndu'ĭ împăratul, se adresâ cătră vizirul dicênd : «trimite să afli ce caută acéstă mulţime de ómenĭ ?» Trimiţênd dar vizirul şi întrebându'ĭ, eĭ aŭ rĕspuns : «Noĭ sîntem Moldovenĭ, robiĭ împăratuluĭ; şi pentru că ni s'a scos Domnul ce aveam, am venit să cădem la milostivirea împărăţieĭ ca să ne miluiască cu un Domn dintre noĭ.» Vizirul comunicâ împăratuluĭ acéstă cerere a lor, şi împăratul rĕspunse : «Du-te de le spune ca să'şĭ alégă pe care vor voi, şi pe acela ce'ţĭ vor arăta eĭ, îmbracă'l cu caftan, şi să plece». Atuncĭ vizirul le grăi întrebându-ĭ, pe care vor eĭ să'şĭ alégă Domn dintre dînşiĭ, ca să'l îmbrace cu caftanul de Domniă. Eĭ luând pe Mihaiŭ-vodă, strigară : «pe acesta îl vrem de Domn!» Atuncĭ şi cea-l'altă mulţime repetâ în gura mare : «*fiĭ Dumniata!*» (*φιϊ δουμνιατά*).[1] Ast-fel îĭ dete îndată vizirul caftanul de Domniă, şi Mihaiŭ-vodă se înturnâ la Adrianopole cu investitura de Domn; iar Antioh se duse la Constantinopole fără nicĭ un resultat.

După ce se plăti solda Ienicerilor ş'a celor-l'alţĭ ostaşĭ, împăratul plecâ la Constantinopole, unde făcu Ienicer-agă cu treĭ tuiurĭ pe Cealic-Ahmet. Dar înaintea plecăriĭ sale pentru Constantinopole, trimise pe acest Cealic-Ahmet să cerceteze

(1) Aceste cuvinte sînt scrise romănesce, cu litere grecescĭ, în text.

dacă aŭ maĭ rĕmas niscaĭ-va rebelĭ, însă nu găsi nicĭ unul. După sosirea împăratuluĭ la Constantinopole, îl duseră maĭ întîiŭ la Eip, după obiceiŭ, unde îĭ încinseră sabia, iar de acolo îl instalară la saraiul imperial, şi ast-fel se liniştiră lucrurile. Cu tóte acestea, maĭ eraŭ treĭ-patru inşĭ, carĭ deşi se astâmpăraseră, dar fiind sciuţĭ împăratuluĭ că stătuseră capĭ de rebelĭ şi împăratul voind să'ĭ curèţe, îĭ făcu capigi-başĭ şi'ĭ trimise *cu caftane pe la paşĭ* ca să le anunţe veselitórea scire despre noul Sultan; pe de altă parte însă, fie-care din paşiĭ pe la carĭ aveaŭ să se presinte aceştĭ trimişĭ, fu prevestit că îndată ce vor ajunge la dînsul, să'ĭ decapiteze şi să trimiţă capetele la împărăţiă, iar baniĭ ce se vor găsi asupra lor să'ĭ iea şi să'ĭ *'nainteze* la visteriă; cu modul acesta îĭ omorî pe toţĭ.

Atuncĭ uniĭ din rebelĭ, fiind la Adrianopole, voiră să céră dela ex-dragomanul Alexandru o însemnată sumă de banĭ, dar el, luând de veste, se ascunse; de aceĭa se puse sigilul la casele luĭ din Constantinopole. Iar după sosirea împăratuluĭ *în* capitală, veni şi Alexandru împreună cu fiu-seŭ Nicolae, atuncĭ mare dragoman, şi stătură ascunşĭ, pînă ce puseră maĭ întîiŭ mijlocitorĭ. După acésta eşi Nicolae-vodă şi se duse la kehaia viziruluĭ, promiţênd o sumă de banĭ, pe care o şi plăti, şi ast-fel se împăcară lucrurile; după *acésta îĭ deteră ér caftanul de mare dragoman*, ridicând tot odată şi sigilul pus la casele sale.

Din partea sa Mihaiŭ-vodă, mergênd împreună cu boeriĭ seĭ la Constantinopole, a dat jalbă cerênd să se aducă Constantin Duca-vodă dela Cavala spre a se judeca cu dînsul, *sub cuvînt* că a mâncat baniĭ ţereĭ, pe carĭ îĭ reclamaŭ eĭ. Cererea lor se împlini. Dar Duca, cădênd cu rugăciune la capul Ienicerilor, Cealic Ahmet-paşă, fu scos dela închisórea unde se pusese şi se reînturnă a-casă; şi astfel remaseră boieriĭ.

Cealic Ahmet-paşa, fiind atuncĭ tare şi mare şi cu multă trecere la împărat, se amestecа în orĭ-ce afacerĭ, nutrind speranţa d'a pune în curînd mâna şi pe sigilul viziratuluĭ; şi aşa mult i se trecea cuvîntul, încât luă îndrăznéla d'a invita într'o ḑi pe însuşĭ împăratul ca să'l ospeteze la Aga-capisi. Nu mult după acésta împăratul ordonă viziruluĭ de a lua cu dînsul şi pe Cealic-Ahmet la saraiŭ. Cealic se bucură fórte, credênd că avea să'ĭ încredinţeze sigilul; când ajunseră însă la saraiŭ, împăratul ordonă ca maĭ întâiŭ să între vizirul Ahmet-paşă, căruia 'ĭ ḑise să îmbrace pe Cealic-Ahmet cu caftanul de prim-paşă al Cipruluĭ. După ce'l îmbrăcă cu caftanul, când era să ésă afară ca să încalece, îl opriră; şi avênd gata sacul luĭ Bostangi-başi, îl puseră într'însul şi'l duseră spre Ahir-capisi, unde aveaŭ pregătit un caic; după ce'l puseră în acel caic, îl duseră pînă aprópe de insule, şi 'l sugrumară.

Cât pentru Ferarih-Hasan-paşă, îndată ce veni împăratul la Constantinopole, îl reaşeḑă la demnitatea sa de Tefterdar cu treĭ tuiurĭ.

După un scurt interval, scóse dela vizirat şi pe Ahmet-paşă şi'l trimise să se odihnéscă a-casă, ca unul care, din prè multă bunătate, nu luase parte la reutăţile celor-l'alţĭ; ér sigilul îl încredinţă Sultanul cumnatuluĭ seŭ Damat-Hasan-paşă, care ţinea în căsătoriă pe soră-sa Hatige-Sultana.

Tradus din grecesce de **P. Georgescu.**

OPERELE

D-LUÏ

B. PETRICEICU-HASDEU

1. **Viéţa şi scrierile luĭ Luca Stroieĭ**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
2. **Filosofia portretuluĭ luĭ Ţepeş**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
3. **Analise literare externe: Wolf, Raicevich, Eutropius, Palauzow, etc.**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
4. **Micuţa**; o nuvelă satirică; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
5. **Ión vodă cel cumplit**; cu un portret şi 10 gravure; Bucurescĭ, 1865. în 8, pagine 246. — Puţine exemplare maĭ sînt de vîndare la autor. Preţul 6 francĭ.
6. **Schylock, Gobseck şi Moise**; studiŭ literar; Bucurescĭ, 1866, în 8.
7. **Talmud**; studiŭ filosofic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
8. **Industria naţională faţă cu principiul concurenţeĭ**; studiŭ politico-economic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
9. **Răzvan-vodă**, dramă istorică în 5 acte în versurĭ; Bucurescĭ, 1869, în 8 Ediţiunea III.
10. **Istoria toleranţeĭ religióse în România: protestanţĭ, catolicĭ, mahometanĭ, lipovenĭ şi judanĭ**; ediţiunea 2, Bucurescĭ, 1865, în 8. — Preţul 2 francĭ; pe hârtiă velină — 3 francĭ.
11. **Satirul**, ḑiar umoristic; Bucurescĭ, 1866, în-fol. *Epuisé.*
12. **Archiva istorică a Româniеĭ**; Bucurescĭ, 1865—1867, în 4, 3 tomurĭ marĭ. — De vîndare la Socek. — Deposit la Archiva Statuluĭ.
13. **Poesiĭ**, Bucurescĭ, 1873, în 8.
14. **Istoria critică a Românilor**; tomul 1-ŭ, a 2-a ediţiune. Tomul II sub pressă. In-4 mare în 2 colóne fără linie. Preţul tomuluĭ I—24 francĭ. — Deposit la autor.
15. **Principie de filologia comparativă**. Curs ţinut la Facultatea de litere din Bucurescĭ. Aŭ eşit numaĭ patru lecţiunĭ, pag. 108. — 4 francĭ. Pe chărtiă velină 6 francĭ. — La autor.
16. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice I. Ghĭuj.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.
17. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice II. Ghiob.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.
18. **Baudouin de Courtenay şi dialectul slavo-turanic din Italia. — Cum s'aŭ introdus slavismele în limba română?** — Notiţă linguistică. — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 2 francĭ.

COLUMNA LUI TRAIAN

PREŢUL ABONAMENTULUÏ;

Pentru România : 20 leï noï. Pentru străinĕtate : 30 leï noï séŭ 15 fiorinï.

Abonamentul se face numaï pe an.

La redacţiunea *Revisteï* se póte găsi o colecţiune completă pe aniï 1870—74 coprin̦ĕnd scrierï originale de D-niï V. Alexandri, A. Odobescu, A. Papadopol-Calimah, Dr. Davila, Dr. Z. Petrescu, Dr. V. Vlădescu, Gr. G. Tocilescu, V. Maniŭ, C. Esarcu, G. Misail etc.

Colecţiunea pe fie-care 30 leï noï.

Redacţiunea şi Administraţiunea se află în Bucurescï, Strada Romană No. 17.

A eşit de sub presă opera d-luï B. P. Hasdeŭ :

ISTORIA CRITICA

A

ROMANILOR

Tom I, ediţiunea II, *revĕd̦ută şi fórte adausă.*

Patru-d̦ecï cóle de tipar în 4 mare cu cicero fără linie.

PREŢIUL 24 LEÏ NOI

Deposit la autor, Strada Romană No. 17.

NR. 4 APRILE 1877 NR. 4

COLUMNA LUI TRAIAN

REVISTĂ MENSUALĂ

PENTRU ISTORIA, LINGUISTICA ȘI PSICOLOGIA POPORANĂ,

SUB DIRECȚIUNEA

D-LUI B. P. HASDEU

CU COLABORAȚIUNEA

D-lor : A. I. ODOBESCU, DIM. A. STURDZA, A. PAPADOPOL-CALIMAH, DR. GR. G. TOCILESCU, DR. C. ESARCU, PROFESOR G. L. FROLLO, DR. BARBU CONSTANTINESCU, G. D. TEODORESCU, DR. A. XENOPOL, M. GASTER, P. ISPIRESCU, P. GEORGESCU etc.

ANUL VIII.

SUMAR:

1. B. P. HASDEŬ : Dîna Filma, Goțiĭ și Gepidiĭ în Dacia. Studiŭ istorico-linguistic.
2. C. COLIBASIANU : Un crisov dela Vladislav-vodă din 1525. Comunicațiune.
3. B. P. HASDEŬ : Dialectologia. Versul Cotrónțeĭ de Petre Furduĭ. Specimen de graĭul român de lîngă Abrud. Comunicațiune.
4. C. ESARCU : O scrisóre a luĭ Despot-vodă către Dogele Veneției. Comunicațiune.
5. A. XENOPOL : Un crisov al luĭ Stefan cel mare din 1491, cu cuvinte și flexiunĭ române. Comunicațiune.
6. Fundațiunea Diez. Notiță.

PREMIŬ : Fie-care abonat la «Columna luĭ Traian» are dreptul de a căpăta dela redacțiune un exemplar din *Istoria critică a Românilor de B. P. Hasdeŭ* cu prețul maĭ puțin de jumĕtate, adecă cu 10 leĭ nouĭ în loc de 24 leĭ nouĭ. Pentru districte se adaugă 2 l. n. costul transportuluĭ. Acționariĭ anualĭ posedă acelașĭ drept pentru treĭ exemplare.

Vedĭ pagina din dos.

BUCURESCI

NOUA TIPOGRAFIA A LABORATORILOR ROMANI

19. STRADA ACADEMIEI 19.

COLUMNA LUI TRAIAN

APRILE 1877

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANA.

ḐINA FILMA

GOŢIĬ ŞI GEPIḐIĬ ÎN DACIA

STUDIŬ ISTORICO-LINGUISTIC.

The linguistic facts are so inextricably interwined with historical facts, so dependent upon and developed out of them, that the two cannot be separated in consideration and treatment...

Whitney, *Language and the study of language*, VI.

Aeussere und innere Geschichte lassen tiefe Spuren in der Sprache zurück; wie die Erforschung derselben kein geringes Licht auf die Geschichte wirft, so erhellt auch diese in überaus häufigen Fällen die Entwickelung der Sprachen...

Benfey, *Geschichte der Sprachwissenschaft*, 11.

Reposatul Rösler susţinea că, strămutaţĭ de către Aurelian peste Dunăre, Româniĭ s'aŭ întors de acolo în Dacia luĭ Traĭan abia în secoliĭ XII saŭ XIII.

Unul din argumentele sale cele maĭ ingenióse, acela pe care — dacă nu mĕ înşel — pînă la dînsul nu atinsese nimenĭ, este desăvîrşita lipsă a vechĭuluĭ element germanic în limba română.

El ḑicea :

«Puţinele cuvinte nemţescĭ căte se găsesc în graĭul român, nu sînt tóte alt ce-va «decât nesce moderne împrumuturĭ din dialectele săsescĭ ale Transilvanieĭ».[1]

(1) **Rösler,** *Romänische Studien*, Leipzig, 1871, in-8, p. 123.

In adevĕr, dacă străbuniĭ noştri aŭ locuit maĭ mult timp cóstă în cóstă cu Goţiĭ, un asemenea traĭu împreună în curs de vr'o doĭ secolĭ cum óre de n'a lăsat urme în limba română?

Noĭ am desbătut pe larg acéstă cestiune, sînt acum patru anĭ, în «Istoria critică a Românilor».[2]

Notiţa de faţă re'nprospĕtéză resultatele dobăndite acolo, completându-le printr'un fapt fórte important, pe care nu l'am cunoscut înainte şi prin care ele capĕtă o nouă forţă.

I

Goţiĭ şi Gepiḍiĭ în Dacia.

Rösler şi toţĭ căţĭ aŭ scris pînă acum despre Goţĭ, toţĭ fără excepţiune, străinĭ şi Românĭ, amicĭ şi adversarĭ, vorbesc despre o dominaţiune gotică peste **întrégа Daciă**.

Acésta este o eróre capitală.

Tóte fântînele istorice, texturĭ şi monumente contimpurane, ne arată pe Goţĭ **şeḍênd şi lucrând** numaĭ în partea resăriténă

(²) Maĭ de curînd, teoria rösleriană a găsit un puternic antagonist în d. Dr. Julius Jung, eruditul profesor la universitatea din Innsbruck, în cele doă lucrărĭ ale sale : *Die Anfänge der Romänen*, Wien, 1876, in-8, 74 pagine, şi : *Römer und Romanen in den Donauländern*, Innsbruck, 1877, pag. XLIV şi 316. D. Jung n'a citit a nóstră *Istoriă critică a Românilor*, pe care o citéză numaĭ pe auḍite. După ce a cunoscut'o însă, ne adreséză din 4 martiŭ 1877 o epistolă, din care ne permitem a extrage următorul pasagiŭ : «Dann glaubte ich für «meinen Zweck von ihren Arbeiten absehen zu können, da Schuchardt in seiner Recension der «Istoria critica a Românilor bemerkt hatte, dass neues Material zur Entscheidung der Streit-«sache mit Rösler nicht erbracht sei, eine selbständige historische Untersuchung darüber kei-«neswegs überflüssig wäre. So schrieb ich dann zwei Arbeiten, um nachträglich zu bemerken, «dass mein Raisonnement im Vaterlande der Romänen zum guten Theil längst überholt sei. «Es gilt dies namentlich von den linguistischen Ausführungen der Istoria critica. Gerade die-«sen Punkt zum Abschluss zu bringen, fehlten mir die philologischen Kenntnisse. Ich konnte «die Romänenfrage behandeln nur vom epigraphischen und historischen Standpunct aus. In «dieser Hinsicht dürften meine Arbeiten zum Theil ergänzen, was die Istoria critica uns bie-«tet. Das Studium der Lat. Epigraphik, wie es Th. Mommsen auf die deutschen Universitäten «verpflanzt hat, der Romanischen Namenforschung nach L. Steubs Methode, der vergleichen-«den historischen Ethnographie, *kann im Verein mit der Linguistik über die Anfänge der «Romänen allein Licht verbreiten*. Dabei ist dies Studium von allgemeinem Interesse : die «ganze Auffassung der Wesenheit Römischer Colonisation hängt davon ab. Von diesem Ge-«sichtspunct aus habe ich die Origines Ihres Volkes betrachtet. Ob ich noch einmal darauf «zurückkommen werde, weiss ich nicht; obwol Ihre Schriften mannigfache Anregung dazu «geben würden. Mit Interesse aber werde ich fortan den Gang dieser Studien in Romänien «selbst verfolgen...»

a Românieĭ actuale, începênd dela Nistru cam pînă pe la Buzeŭ, nicăirĭ însă în aşa numita Olteniă, ba nicĭ măcar în vecinătatea acesteĭ regiunĭ.

Itinerarul succesiveĭ migraţiunĭ a Goţilor plécă dela nord în direcţiunea litoraluluĭ Măriĭ-negre, aşeḍându-se eĭ acolo, în secolul II după Crist, în spaţiul dintre Don şi Nistru, adecă la hotarul de tot oriental al Dacieĭ.

Stabiliţĭ aci, urméză din parte-le un şir de încercărĭ de a străbate pe malul drept al Dunăriĭ, unde eraŭ atraşĭ de fama avuţieĭ provincielor grece.

Acest punct obiectiv fiind hotărît, calea cea maĭ scurtă de a'l ajunge eraŭ naturalmente gurele Dunăriĭ, de unde Goţiĭ mergeaŭ drept în Bulgaria şi maĭ departe, mulţumindu-se cu posesiunea transitóriă a actualeĭ Besarabie şi lăsând să maĭ trécă mult timp pînă să încépă a se gândi la Moldova, care nu se afla în drumul ce 'şĭ aleseseră eĭ pentru a atinge maĭ curînd ţinta.

În adevĕr, orĭ-când e în joc Goţia propriŭ ḍisă, unde reşedea forţa ofensivă şi defensivă a elementuluĭ gotic în Dacia, o găsim între Prut şi Nistru.

La anul 251 expediţiunea Goţilor contra Romanilor se dirige asupra Filipopoliĭ, de unde retrăgêndu-se şi căutând a se întórce a-casă, urmăriţĭ fiind de armata împăratuluĭ Deciŭ, eĭ apucă spre oraşul Abrit lîngă Varna actuală,[3] adecă în cea maĭ dréptă liniă spre Besarabia.

Între aniĭ 268-270 — ḍice Zosim — Sciţiĭ, Eruliĭ, Peuciĭ şi Goţiĭ pun 320,000 ómenĭ pe 6,000 vase şi atacă oraşul Tomi în Dobrogia. De unde plecase óre acea formidabilă flotă? «De lîngă Nistru».[4]

Între aniĭ 367—369 împăratul Valinte, voind să isbéscă pe Goţĭ în propria lor ţéră, face un pod pe Dunăre. În ce loc anume? Lîngă oraşul Noviodun saŭ Novietun, care, după unanima mărturiă a luĭ Ptolemeŭ, a Tableĭ Peutingeriane, a Itineraruluĭ luĭ

(3) **Katancsich**, *Orbis antiquus ex Tabula Peutingeri*, Budae, 1824, in-4, t. 1, p 362. — **Aurel. Vict.**, XXIX. — **Zosim.**, I, 23. — **Iornand.**, XVIII.

(4) **Zosim.**, I, 42.

Antonin, a Notiţeĭ «Dignitatum», a luĭ Procopiŭ, a Codiceluĭ Teodosian etc., se afla lîngă actuala Isakce, adecă în faţa Besarabieĭ.[5]

Ast-fel pînă la anul 370 dominaţiunea gotică peste Dacia, în înţelesul cel adevĕrat al cuvîntuluĭ, se concentrà exclusivamente între Prut şi Nistru.

Tocmaĭ atuncĭ năvălesc teribiliĭ Hunĭ.

Peste ramura cea maĭ occidentală a Goţilor domnĭa Atanarik.

El trimite o parte din óste pentru a recunósce posiţiunea Hunilor, ér singur se aşéḑă într'o vale lîngă Nistru.

Gonit de aci — ḑice contimpuranul Ammian Marcellin — Atanarik se încércă a rădica un zid, prin care să unéscă malul Prutuluĭ cu Dunărea şi din dosul căruĭa să pótă resiste Hunilor : «a superciliis Gerasi fluminis adusque Danubium».[6]

Acest pasagiŭ remăsese pînă acum — póte — reŭ înţeles.

S'a creḑut generalmente că Atanarik va fi clădit un mur dela malul *occidental* al Prutuluĭ spre Dunăre pînă unde-va lîngă Galaţĭ.[7]

În acest cas regele Goţilor ar fi comis un act de flagrantă absurditate, căcĭ Huniĭ venĭaŭ dela resărit, nu dela apus, încât eĭ

(5) **Schaffarik,** *Ueber die Abkunft der Slawen nach Surowiecki,* Ofen, 1828, in-8, p. 116—117 : «Ptolemaeus ist der erste Schriftsteller, der uns den Namen der Stadt ***Νοϋιόδουνον,*** «Noviodunum, aufbewahrt hat. Nach seiner genauen Bestimmung lag der Ort gerade an der «Stelle, wo sich der Isterstrom zu theilen anfängt. Die Tabula Peutingeriana entfernt den Ort «26 röm. oder $5^1/_2$ geogr. Ml. von Arubium und 41 röm. oder $8^1/_5$ geogr. Ml. von Salsovia. Das «Itinerarium Antonini führt es ebenfalls auf derselben Strasse an, und gibt als die nächsten «Oerter Diniguttia am Einflusse des Prut mit 20 röm. oder 4 geogr. Ml. und Aegissus mit 24 «röm. oder $4^4/_5$ geogr. Ml. an. Die Notitia Dignitatum Imp. verlegt hieher die Legio 1 Jovia. «Nach Amm. Marcellinus schlug der General des K. Valens bei demselben eine Schiffbrücke «auf seinem Zuge gegen die gothischen Greuthungi: Per Novidunum, navibus ad transmitten«dum amnem connexis, perrupto barbarico continuatis itineribus longius agentes Greuthun«gos aggressus est. XXVII 5,» etc.

(6) **Amm. Marc.,** XXXI, 3.

(7) **Zeuss,** *Die Deutschen und die Nachbarstämme,* München, 1837, in-8, p. 411. — **Gebhardi,** *Allgemeine Weltgeschichte,* t. 4, Brünn, 1788, in-16, p. 257. — etc. — Cea maĭ curiósă este combinaţiunea luĭ **Mannert,** *Res Trajani ad Danubium*, Norimbergae, 1793, in-8, p. 18, unde printr'o trăsură de condeiŭ mută murul luĭ Atanarik în Temeşiana. Acéstă eróre aŭ repetat'o apoĭ alţiĭ, între carĭ vedem cu mirare şi pe **Gooss,** *Studien zur Geografie und Geschichte des trajanischen Daciens,* Hermannstadt, 1874, in-8, p. 30.— Ca nume, *Gerasus* al luĭ Ammian Marcellin nu este şi nu póte fi alt ce-va decât *Hierasus* al luĭ Ptolomeŭ, adecă Prutul.

n'ar fi avut decât să trécă Prutul pe la spatele luĭ Atanarik, prinḑêndu'l apoĭ în cursa pe care şĭ-o va fi întins cu naivitate el-însuşĭ.

E maĭ probabil că zidul în cestiune unĭa malul *oriental* al Prutuluĭ cu Dunărea, baricadând ast-fel contra Hunilor anume regiunea Ismailuluĭ.[8]

Constrînşĭ din noŭ a fugi, Goţiĭ caută scăparea în munţiĭ *Cauca*: «ad Caucalandensem locum».

Aci noĭ îĭ vedem deja departe de Prut.

Dar nu maĭ era acolo ţ é r ă g o t i c ă, de óră-ce Atanarik — ḑice tot Ammian Marcellin — trebuĭa s'o apuce cu forţa, gonind pe Sarmaţiĭ ce o stăpânĭaŭ : «Sarmatis inde extrusis».

Acésta ne aduce a-minte că şi Constantin cel Mare, cu o jumătate-secol maĭ 'nainte, bătuse pe Goţĭ nu pe propriul lor pămînt, ci érăşĭ în ţerile Sarmaţilor : «Victi Gothi ab exercitu Romano *in terris Sarmatarum.*»[9]

Fundarea castelului Dafne la gura Argeşuluĭ, atribuită expresamente mareluĭ Constantin de către Procopiŭ şi a căruĭa posiţiune topografică — de vreme ce se afla faţă 'n faţă cu oraşul Transmarisca de dincolo de Dunăre — este de o precisiune aşa ḑicênd geometrică, mulţumită Tableĭ Peutingeriane şi Itineraruluĭ luĭ Antonin, probéză că acele «ţerĭ ale Sarmaţilor» cuprindeaŭ jumătatea cea resăriténă a Munteniei.[10]

Acésta justifică, pînă la un punct, opiniunea d-luĭ Odobescu, cum-că «Caucaland» al luĭ Ammian Marcellin trebuĭ căutat în re-

(8) O altă explicaţiune, destul de plausibilă, este aceia pe care o dă **Am. Thierry,** *Histoire d'Attila,* Paris, 1864, in-8, t. 1, p. 18 : «...Le Pruth, qui se jette dans le Danube, et qui «longe à son cours supérieur les derniers escarpements des monts Carpathes, semblait offrir «une ligne de défense plus sûre : Athanaric y transporta son armée. Profitant des leçons des «Romains, il fit garnir de palissades et d'un revêtement de gazon la rive droite de la rivière «depuis son confluent jusqu'aux défilés de la montagne.. »

(9) **Idatius,** *Chron.,* ann. 332.—Cf. **Orosius,** VII, 28.—**Paul. Diac.,** XI.

(10) Aci e locul de a corege o gravă eróre a luĭ **Zeuss,** p. 434, cumcă tot pe aci va fi trecut şi împăratul Valinte în prima'ĭ expediţiune contra Goţilor, povestită în **Amm. Marc.,** XXVII, 5 : «prope Daphnem nomine munimentum est castra metatus, ponteque contabulato supra na-«vium foros flumen transgressus est.» Cetăţuĭa Dafne din acest pasagiŭ, unde se oprise armata *înainte de a fi făcut podul,* este în modul cel maĭ limpede aşeḑată pe ţermul sudic al Dunăriĭ, pe când *Δάφνης* al luĭ **Procopiŭ,** *De aedif.,* IV, 7, se afla pe ţermul nordic, încât e peste putinţă a vedé în ambele una şi aceĭaşĭ localitate.

giunea Buzĕuluĭ, unde în adevĕr vr'o doĭ munţĭ pórtă pînă astă-ḑĭ numele de *Coca*, contras din *Cauca*, şi unde descoperirea tesaurului gotic dela Petrósa explică fórte bine faptul petrecerii pe acolo a fugaruluĭ Atanarik.[11]

Acest fapt devine chiar necontestabil, dacă ne vom maĭ aduce aminte, pe lîngă cele-l'alte, că sântul Saba Gotul, martirisat la anul 372 din ordinea luĭ Atanarik, fusese înnecat, după mărturia uneĭ fântîne contimpurane, anume în rîul Buzêŭ: «traxerunt Sabam ad *fluvium, qui vocatur Musaeus*, ut ibi eum «suffocarent.»[12]

Ce resultă óre din tóte acestea?

Numaĭ în Moldova, ér maĭ ales în Besarabia, Goţiĭ sînt la sine a-casă, făcênd din când în când câte o apariţiune pînă la câmpia ostică a Munteniei, dar tóte opintirile invasionare cele maĭ crâncene reservând specialmente provincielor romane de peste Dunăre, unde 'ĭ ademenia aurul bizantin.[13]

Şi ḑicênd acésta, noĭ înţelegem atât pe Tervingĭ şi pe Greutungĭ, adecă pe Goţĭ în accepţiunea cea maĭ strînsă a cuvîntuluĭ, precum şi pe aşa numiţiĭ Taïfalĭ, aşeḑaţĭ de Ammian Marcellin între Prut şi Dunăre,[14] carĭ însă nicĭ o dată nu se daŭ în fântîne istorice ca Goţĭ, ci tot-d'a-una numaĭ ca aliaţĭ aĭ diferitelor popóre gotice,[15] ér, judecând după obiceiele lor,[16] n'aŭ fost — póte — nicĭ măcar de viţă germanică.

Năvala hunică a pus capĕt dominaţiuniĭ Goţilor chiar în Moldova, strămutându-ĭ maĭ cu toţiĭ în Bulgaria, unde eĭ s'aŭ aşeḑat

(11) **Odobescu,** *Notice sur les antiquités de la Roumanie,* Paris, 1868, in-8, p. 50.

(12) *Acta S. Sabae Gotthi,* cap. 5, în **Ruynart,** *Acta primorum martyrum,* Parisiis, 1689, in-4.

(13) **Amm. Marc.,** XXXI, 16: «Constantinopolim, copiarum cumulis inhiantes amplissimis.» — **Eunapius,** VI.

(14) **Amm. Marc.** XXXI, 3. — Intr'un alt pasagiu, fórte obscur, XVII, 13, Ammian Marcellin menţionéză nesce Taifalĭ nu departe de Tisa. In genere, Taifaliĭ se par a fi format micĭ cete, carĭ vagabundaŭ după prédă în asociaţiune cu alte némurĭ maĭ puternice.

(15) **Mamertinus,** *Genethliacus Maxim. Aug.* c. 17: «pars alia Gothorum, *adjuncta manu* «*Thaifalorum...*» — **Jornand.,** c. 16: «Ostrogotha... *adhibitis sibi Thaifalis...*» — **Amm. Marc.** XXXI, 9: «Gothi... *Taifalos nuper in societatem adhib[itos]...*» etc.

(16) **Amm. Marc.** XVII, 13: «hanc Taifalorum gentem turp[e]m ac obscoenae vitae flagi«tiis ita accepimus mersam, ut apud eos nefandi concubitus foe[d]ere copulentur maribus pu«beres etc.»

la pólele Balcanuluĭ — ḑice Iornande — «ca și când ar fi fost pămîntul lor de nascere».

Sub marele Teodosiŭ se încércă a se maĭ străcura într'acolo un rest gotic de pe malul nordic al Istruluĭ, și'l vedem pogorîndu-se tot din Besarabia, căcĭ trecĕtórea se operă anume la gurele fluviuluĭ :

«Corporibus premitur *Peuce per quinque recurrens*
«*Ostia* barbaricos vix egerit unda cruores...»[17]

Dacă ar fi să credem pe un scriitor german din secolul IX, în timpul seŭ o colonia gotică maĭ locuĭa încă în Dobrogia.[18]

Afară de ceĭ trecuțĭ în Bulgaria, maĭ eraŭ alțĭ Goțĭ, carĭ remăseseră dincolo de Nistru, unde — se ḑice—posteritatea lor, peste o miă de anĭ, în secolul XVI, maĭ vorbĭa un dialect gotic fórte corupt.[19]

*
* *

Așa dară, Goțiĭ locuind departe de Olt, dacă vom admite că Româniĭ ocupaŭ tot atuncĭ Oltenia, resultă că întâlnirea între limbile gotică și română nu putea fi, în casul cel maĭ bun, decât numaĭ dóră depărtată și trecĕtóre, căcĭ la mijloc între eĭ se aflaŭ Sarmațiĭ; un asemenea contact, negreșit, ar fi fost în stare să lase și el o suvenire óre-care, fie cât de slabă, în graĭul nostru; acésta însă este un simplu «ar fi putut», o pură posibilitate, un ce eventual, din nerealisarea căruĭa nu este încă iertat nimenuĭ de a trage asupra începuturilor române vre-o conclusiune decisivă pentru saŭ contra.

Faptul positiv este, că nicĭ eŭ unul, cercetând cu o perfectă nepărtenire, nu găsesc la noĭ nemic gotic în limbă, căcĭ din tóte

([17]) **Claudian.**, *de IV Cons. Honor.*, 623 sq. — **Zosim.**, IV, 35.

([18]) **Walafridus Strabo**, *De rebus eccles.* 7, în *Biblioth. Patrum* t. 15, p. 184, citat în **Дриновъ, Заселеніе Балканскаго полуострова Славянами**, Moscva, 1873, in-8, p. 142 : «Gothi... in Graecorum provinciis commorantes, nostrum, i. e. theodiscum sermonem, «habuerunt... Et fidelium fratrum relatione didicimus apud quasdam Scytharum gentes, maxi«me Tomitanos, eadem locutione divina hactenus recitari officia.» — Despre Walafridus cf. **Wattenbach,** *Deutschlands Geschichtsquellen,* Berlin, 1852, in-8, p. 142—4, 147—9.

([19]) **Massmann,** *Gothica minora,* în **Haupt,** *Zeitschr. f. deutsches Alterthum,* t. 1, p. 2 și urm. — Cf. **Miechovius,** *Descriptio Sarmatiarum,* Cracoviae, 1521, in-4, cap. XI, ap. **Mizler,** *Historiarum Poloniae collectio magna,* Varsoviae, 1761, in-f., t. 1, p. 192.

pretinsele gotisme române şi românisme gotice, pe câte şĭ-aŭ închipuit a le întrevedé o sémă din istoriciĭ nostri, unele nu sînt gotice la Românĭ, altele nu sînt române la Goţĭ, unele şi altele — în modul cum s'aŭ explicat — pecătuesc contra sciinţeĭ linguistice.

Reposatul Ión Maiorescu credea că a dat peste patru *românisme* în textul gotic al luĭ Ulfila :

1. Numele Romanilor : *Rumoneis*, *Rumonim*, corespundênd formeĭ române poporane *Rumân*;

2. *Hausjan*, dela românul *auzire*;

3. *Aljar*, românesce *aĭure*, maĭ corect *alĭure*, francesesce *alleurs*, latinesce *aliorsum;*

4. *Mais*, dela românul *maĭ* din *magis*.[20]

De'ntâiŭ punem la o parte pe *aljar*, care nu este un românism, ci o proprietate comună maĭ tuturor popórelor neo-latine, după cum mărturesce însuşĭ Maiorescu, deşi uĭtase a maĭ cita, pe lîngă formele română şi francesă, pe vechiul spaniol *alubre*, provenţalul *ailhors* şi portugesul *alhur*.

Remân dară cele-l'alte treĭ.

Hausjan provine dintr'o radicală *kus*, căcĭ în limba gotică *h* represintă tot-d'a-una pe un primitiv *k*, ér *au* este o acrescere din *u*, încât corespundintele luĭ *hausjan* în cele-l'alte limbe ario-europee e numaĭ dóră elenicul **κους** în *'ακουστός*,[21] de unde însă pînă la românul *audire* e cam departe.

Goticul *mais*, *maists*, *maiza*, e pur şi simplu germanul modern *mehr*, *meist*, fără nicĭ o legătură cu românul *maĭ*.

Maĭ avem dară un singur-singurel *Rumonim* saŭ *Rumoneis*, care nicĭ acesta nu se pretinde a fi român ca întrégă vorbă, ci unicamente prin sonurile *u* în loc de *o* şi *o* în loc de *â* din cele şépte saŭ opt litere.

Ar fi comic ca tóte elementele române în limba gotică să se reducă în urma urmelor la nisce $^2/_8$ dintr'un cuvînt!

(20) Art. *Romänien* în **Rotteck** und **Welcker,** *Staats-Lexicon*, ed 2, p. 158, citat în **Rösler,** *Rom. Stud.*, 140, unde autorul confundă pe Maiorescu-tată cu fiu-seŭ d. T. Maiorescu.

(21) **Delbrück,** în **Kuhn,** *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, t. XVI, p. 271.— Cf. **Schleicher,** *Compendium der vergleichenden Grammatik*, ed. 3, § 196.

Dar şi aci românismul e fictiv.

Crénga linguistică neo-latină cea maĭ germanisată fonetĭcesce, este aşa numitul dialect reto-roman din Elveţia,[22] care 'şĭ dă el-însuşĭ numele de *rumonsch.*[23]

Dacă în Alpĭ *r***u***m***o***nsch* e un efect al germanismuluĭ între Latinĭ, cum óre la Dunăre aceiaşĭ formă *r***u***m***o***neis* ar puté să fie viceversa un efect al latinismuluĭ între Germanĭ?

Să observâm — în parentesĭ — că 'n raportul austriac din 1720 despre Oltenia, păstrat în Archivul secret din Viena, districtul oltén *Romanaţĭ*, al căruĭ nume nu se pronunţă *Rumân-*, ci *R***o***m***a***n-*, ne apare germanisat sub forma de *R***u***m***o***natzi*, întocmaĭ ca în Ulfila *R***u***m***o***n-* din *R***o***m***a***n-*.[24]

Fi-va óre şi aci un rumănism?

Să lăsâm dar în pace şi pe *Rumoneis* saŭ *Rumonim.*

S'a spus că ar fi gotică vorba *odor*, dela *aud* contras în *od*, tesaur, avuţiă, posesiune.

In realitate, cuvîntul este de o proveninţă slavică, relativamente modernă.

Serbesce *odora* are treĭ accepţiunĭ :

1. Haĭne;
2. Arme;
3. Prédă.[25]

Radicala este verbul curat slavic ДЪРАТИ, a despuĭa.

Odorul semnifică tot ce se póte răpi în resbel dela un inamic, *spolia opima* la vechiĭ Romanĭ.

S'a maĭ susţinut că românul *pat* ar veni din goticul *badi.*

Nu s'a observat însă că *patul* face parte dintr'o familiă întrégă de termenĭ românĭ, cu carĭ trebuĭ studiat într'o strînsă legătură, şi anume :

1. Pat, *lectus;*

(22) **Carisch**, *Formenlehre der rhaetoromanischen Sprache*, Chur, 1852, in-8, p. 107, 115 etc.

(23) **Carisch**, *Wörterbuch der rhaetoromanischen Sprache*, Chur, 1848, in-16, p. 137.

(24) *Documentele luĭ E. Hurmuzache*, în curs de publicaţiune, t. 2, p. 323.

(25) **Karadzicz**, *Lexicon Serbicum*, Vindobonae, 1852, in-8, p. 447. —Cf. **Miklosich**, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861, in-4, p. 33.

2. Pătùl, *cubile*, *stratum*, «pre carele se aşéḑă stupĭ, legumele «saŭ pómele érna, gâscele când clocesc etc.;»[26]

3. Pătură, *folium*, *volumen*, fóiă, îndoitură, legătură;

4. Pătur, *complico*, strîng la un loc.

Prin urmare, ideia fundamentală a *patuluĭ* consistând în stratificaţiune, adecă în suprapunerea unuĭ lucru peste un alt lucru, este din punct în punct, în fond ca şi 'n formă, albanesul *pat*, stagiŭ, «Stockwerk» după traducerea luĭ Hahn.[27]

Goticul *badi*, din contra, exprimă, în maĭ tóte formaţiunile colaterale şi derivate, noţiunea pronunţată de ce-va plan, adică nestratificat, nesuprapus, câte o dată chiar excavat,[28] ceea-ce 'l depărtéză de ideea *patuluĭ* român, pe care o exprimă atât de bine, din tóte punctele de vedere, numaĭ albanesul *pat*.

Ca şi *odor* saŭ *pat*, tot atât de nefericite sînt cele doă gotisme române, pe carĭ le-a propus maĭ an-ţerţ d. A. Xenopol, într'un articol—nu pré convingĕtor—contra teorieĭ luĭ Rösler.

D-sa ḑice :

«... Urmă de cuvinte gotice tot s'aŭ păstrat în limba română, deşi într'un nu-«mĕr fórte mic; ast-fel putem enumera c u s i g u r a n ţ ă cuvîntul *cocostărc*, care «prin finala sa *stărc* este gotic, derivat din *stork*, ér începutul este latin, luat dela «*ciconia;* de asemenea cuvîntul *haĭtă*, un apelativ pentru cânĭ şi care se derivă dela «goticul *haitan*, a chiăma.»[29]

Cocostărc, adecă *cocor-stărc*, numele moldovenesc al berzeĭ, saŭ transilvanesce curat *stărc*—barză,[30] unguresce *eszterag*, albanesce *stărkĭok*, se chiamă bulgăresce *ştrăc*, serbesce *ştrk*, rusesce **стерхъ**, în limba paleo-slavică стрꙿкъ, litvanesce *starkus*,[31] şi prin

(26) *Lex. Bud.*, p. 490.

(27) **Hahn**, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, Lex. p. 94. — In limba litvană patul se chiamă *pàtalas*, ceĭa-ce, prin sufix şi prin accent, concórdă perfectamente cu românul *pătură*, ambele indicând un prototip comun *pàtara*, care cată să fi fost forma dacică a cuvîntuluĭ. Cf. **Schleicher**, *Litauisches Lesebuch und Glossar*, Prag, 1857, in-8, p. 301. — Indianul modern *patthâro* «pat» este o formaţiune prâkrită specifică din sanskritul *prastâra* «pat», fără nicĭ o legătură, prin urmare, cu omofonele europee, în carĭ *prast=pat* este o imposibilitate fonetică. Cf. **Beamès**, *A comparative grammar of modern aryan languages*, London, 1872, in-8, t. 1, p. 148.

(28) **Diefenbach**, *Woerterbuch der gothischen Sprache*, Frankfurt, 1851, in-8, t. 1, p. 254.

(29) **Xenopol** în *Convorbirĭ literare*, 1875, p. 173.

(30) *Lexic. Bud.*, p. 666.

(31) **Miklosich**, *Die slavischen Elem. im Rumun.*, p. 47.—**Matzenauer**, *Cizì slova ve slovanskych recech*, Brunn, 1870, in-8, p. 314.

urmare nu este nicĭ o nevoiă de Germanĭ, ér cu atăt maĭ mult de Goțĭ, în dialectul cărora n u s e s c i e cum se numĭa barza.

Haĭtă, care însemnéză «une meute», adecă «une troupe de chiens dressés pour la chasse», ér figurat «ființă netrebnică»,[32] vorbă pe care o aŭ și Bulgariĭ,[33] s'a născut din exclamațiunea de mișcare *haĭ*; francesul *meute*, sinonimul *haĭteĭ* nóstre, provine de asemenea din noțiunea mișcăriĭ : «signifiant chose *mue (mota)*»;[34] tot din exclamațiunea de mișcare *haĭ* Serbiĭ aŭ format ḑicerea *haĭka* «vînătóre».[35]

Scormonind pretutindenĭ și sgândărind tóte córdele și cordițele limbeĭ române, noĭ nu găsim nicĭ o umbră de necontestabil gotism măcar în doă optimĭ ale uneĭ singure vorbe.

Prin urmare—ar ḑice Rösler, după cum a și spus—în timpul dominațiuniĭ Goților Româniĭ nu se aflaŭ în Dacia.

Aci ne despărțim de reposatul istoric dela Gratz, căcĭ se desparte și el de prescripțiuuile criticismuluĭ, care cerea imperiosamente să procédă în următorul mod :

1. Să preciseze pe o mapă, ținêndu-se strict de făntîne sincronice, întregul spațiŭ teritorial pe care în realitate l'aŭ ocupat la noĭ Goțiĭ;

2. Să probeze că, afară din acel spațiŭ teritorial, nu exista în Dacia nicĭ un locșor, unde să fi putut trăi Româniĭ departe de Goțĭ și sustrașĭ influințeĭ acestora, precum este — după noĭ — anume Oltenia;

3. Dacă demonstrà că un asemenea locșor, suficiinte pentru a adăposti o naționalitate născêndă, nu se afla nicăirĭ, atuncĭ, dar numaĭ atuncĭ putea conchide că împăratul Aurelian nu lăsase puiŭ de Român în Dacia, de vreme ce nu se găsesce nicĭ un vestigiŭ gotic în limba română.

Étă ce trebuĭa să fi făcut Rösler.

([32]) *Lexic. Bud.* p. 252.

([33]) **Миладиновци, Бѫлгарски народни пѣсни,** Zagreb, 1861, in-8, p. 534.

([34]) **Littré,** *Dict.* t. 3, p. 551.—Cf **Scheler,** *Diction. d'étymologie française*, Paris, 1873, in-8, p. 301.

([35]) **Karag'ić,** *Lexic.* p. 801.— Cf. **Bogișić**, *Collectio consuetudinum juris apud Slavos meridionales*, Zagreb, 1874, in-8, p. 499 : «Taj se lov zove *hakanje* ili *hajka*, jer jedni idu «u goru, te viću : *ha ! ha !* i tijem plaşe zvjerad ..»

Maĭ repetâm dară, gotisme **sigure** în limba română nu există... nu, afară de unul singur-singurel, care şi acela—o vom probà —nu ne-a venit dela Goţiĭ propriŭ ḑişĭ, ci dela Gepiḑĭ.

Dar cine óre să fi fost Gepiḑiĭ?

* *
*

Pe când Goţiĭ propriŭ ḑişĭ ocupaŭ numaĭ regiunea de peste Nistru, se afla alăturĭ cu dînşiĭ un alt ném germanic, saŭ maĭ corect, o crénġă separată din tulpina gotică.

Eraŭ aşa numiţiĭ Gepiḑĭ.

Posiţiunea lor geografică în acea epocă resultă fórte limpede din naraţiunea luĭ Iornande.

El ḑice că eĭ locuiseră de'ntăiŭ pe o insulă a Visleĭ; că de acolo s'aŭ întins peste o ţéră maĭ mănósă, fără a se depărta totuşĭ de reşedinţa primitivă, căcĭ n'aŭ încetat de a avé vecinĭ o ramură a Burgunḑilor, pe care şi Ptolemeŭ o pune lîngă Visla;[36] şi în fine, că acéstă nouă patrià a Gepiḑilor era numaĭ munţĭ şi numaĭ pădurĭ, după propria expresiune a unuĭ rege al lor, care — după Iornande : «inclusum se montium quaeritans asperitate, silvarumque «densitate constrictum.»[37]

Cu aceste indicaţiunĭ în mână şi cu o mapă de'naintea ochilor, e peste putinţă a nu recunósce Galiţia la pólele crescetuluĭ resăritén al Carpaţilor.

Fiind-că Gepiḑiĭ vorbĭaŭ goticesce, precum nĭ-o spune nu numaĭ Iornande, dar şi Procopiŭ, ar fi lăsat şi eĭ în limba română nesce adevărate *gotisme*, dacă vre-o dată noĭ am fi avut a face cu dînşiĭ; sîntem datorĭ, prin urmare, a studia şi sfera dominaţiuniĭ lor în Dacia, după cum făcurăm maĭ sus pentru Goţĭ.

Din Galiţia Gepiḑiĭ aŭ trecut în Ungaria, întocmaĭ ca maĭ tărḑiŭ Maghiariĭ.[38]

Textul luĭ Iornande este aci de o confusiune spăimîntătóre, pe care póte cine-va s'o descurce numaĭ dóră aducêndu-şĭ aminte că entusiastul istoric al Goţilor trăia pe la anul 550 şi că *tot pe a-*

(36) *Geogr.*, III, 5.
(37) **Iornand.**, VIII.
(38) **Endlicher,** *Monum. Arpadiana,* II.

tuncĭ scrieaŭ Bizantiniĭ Procopiŭ, Agathias şi Menandru, prin contexturile cărora sîntem datorĭ a'l controla.

Iornande repetă mereŭ că Gepiḑiĭ stăpănesc Dacia întrégă, pe care érăşĭ întrégă — după el — o stăpâniseră maĭ 'nainte Goţiĭ.[39] Când ajunge însă a delimita topograficesce hotarele acesteĭ dominaţiunĭ a Gepiḑilor, ḑice că eĭ şedeaŭ lîngă fluviele Criş şi Mureş, între carĭ la mijloc maĭ bagă doă rîurĭ cu nisce numĭ enigmatice : «Gepidae sedent juxta flumina *Marisia*, Miliare, et Gilfil, et *Grissia qui amnes supradictos excedit.*.»[40]

Acésta'ĭ «întréga Daciă»?

Ş'apoĭ tocmaĭ în astă regiune nicĭ că a fost vre-o dată nu numaĭ o dominaţiune, dar nicĭ măcar o invasiune gotică, despre care să ne fi rĕmas o silabă în fântînele anticităţiĭ!

Intr'un alt pasagiŭ Iornande trage hotarele teritoriuluĭ gepidic cu totul alt-fel, şi anume :

«Prin ţéra Gepiḑilor curg rîurĭ marĭ şi renumite, căcĭ despre nord şi apus o «scaldă *Tisianus*, despre sud marea Dunăre, despre rĕsărit o curmă fluviul *Tav*«*sis*, ale căruĭ unde ĭuţĭ şi spumînde se răped furióse în Dunăre.»[41]

Tisianus fiind Tissa; *Tavsis*, pe tabla Peutingeriană *Tivisco*, în Prisc Τιφήσας, în Ptolemeŭ Τίβισκος, neputênd a fi alt-ceva decât Temeşul; Gepidia este dară pămîntul dintre Tisa şi Temeş.

Cum óre acum să împăcâm pe Iornande cu Iornande?

Procopiŭ, Agathias şi Menandru ne spun într'un glas că Gepiḑiĭ stăpănĭaŭ oraşul Sirmiŭ cu regiunea învecinată, şi nu că o spun printr'o nudă afirmaţiune de felul aceleĭ a luĭ Iornande, dar înregistréză un şir de evenimente petrecute între Gepiḑĭ şi Longobarḑĭ, între Gepiḑĭ şi Grecĭ, între Gepiḑĭ şi Francĭ etc., tóte în actuala Serbiă.[42]

Un alt scriitor sincronic, Eunodiŭ, confirmă şi el mărturia celor treĭ Bizantinĭ, punênd în Gepidia apa *Ulca*, pe care o re-

(39) *De reb. Get.*, XII. — Cf. *ibid.* L.
(40) *Ib.*, XXII.
(41) *Ib.*, V.
(42) **Stritter,** *Gaepedica*, passim.

cunoscuse Katancsich[43] şi 'mĭ pare bine că şi Rösler o recunósce a fi actuala Vukă,[44] un rîŭ érăşĭ din regiunea Sirmiuluĭ.

Cum să explicâm óre cele doă aserţiunĭ contradictóre ale luĭ Iornande faţă cu necontroversabila unanimitate a luĭ Procopiŭ, Agathias, Menandru şi Eunodiŭ ?

Istoricul got, deşi trăia pe la 550, totuşĭ scriea departe în Italia, copiând pe Cassiodor saŭ compilând de prin Ablavius şi alţĭ scriitorĭ perduţĭ, fără să observe vre-o dată că fântînele sale nu sînt tóte din aceĭa-şĭ epocă.

Extrema neglinţă a luĭ Iornande este ceĭa-ce l'a deochĭat demult în ochiĭ criticilor.[45]

Totul se limpeḑesce, dacă vom restabili următórea ordine cronologică în migraţiunile Gepiḑilor :

Primul stabiliment, lîngă Visla;

Al douilea, în Galiţia;

Al treilea, lîngă Criş şi Mureş;

Ultimul, între Tisa şi Temeş, ér peste Dunăre lîngă Sirmiŭ.

Nicĭ într'una din aceste patru staţiunĭ succesive, carĭ tóte sînt fórte adevĕrate, căcĭ pentru a ajunge din Galiţia în Serbia calea cea naturală ducea la Criş şi la Tisa; nicĭ într'una din aceste patru staţiunĭ succesive Gepiḑiĭ n'aŭ stăpânit Dacia Traiană, din totalitatea căriĭ abĭa atinseseră în trécĕt o cóstă a Transilvanieĭ.

Cum dară Iornande, deşi descrie pe larg el-însuşĭ hotarele gepidice în primele patru migraţiunĭ, totuşĭ nu se satură de a celebrà dominaţiunea Goţilor şi Gepiḑilor peste «*totius* Daciae fines» ?

Aci érăşĭ el nu comite alt păcat decât de a nu fi înţeles fântînele de carĭ se servise.

Şi étă cum.

Bizantinul Procopiŭ este autoritatea autorităţilor în ceĭa-ce privesce ambiĭ ţermĭ aĭ Dunăriĭ.

(43) *Tab Peuting.*, I, 301.

(44) *Rom. Stud.*, 74.

(45) **Moujan**, *Notice sur Jornandès*, în *Jornandès*, ed. Nisard, Paris, 1849, in-8, p. 412: «On dirait qu'il s'est fait un jeu barbare de jeter ces faits pêle-mêle, d'en rompre l'enchaînement, d'en brouiller la chronologie".—Cf. despre Iornande : **Freudensprung**, *De Jornande sive Iordane*, Monaci, 1837, in-4.—**Sybel**, *De fontibus libri Jordanis*, Berolini, 1838, in-8.— **Wattenbach**, op. cit., 47 — 52. — **Stahlberg**, *Jornandes*, Mühlheim, 1853, in-4.

Ca secretar al luĭ Belisariŭ, el luase parte la tóte strălucitele expediţiunĭ ale mareluĭ capitan şi cunoscea de aprópe tot felul de némurĭ germanice : Goţĭ, Gepiḑĭ, Vandalĭ, Longobarḑĭ etc.[46]

Negreşit că neminĭ pe acest tărîm nu ne va puté conduce maĭ cu certitudine.

Eĭ bine, Procopiŭ ḑice într'un loc :

«Gepiḑiĭ, carĭ stăpîniaŭ urbea Sirmiŭ şi tótă Dacia, după ce împăratul «Iustinian smulsese *acea regiune de sub dominaţiunea Goţilor....*»

Cu câte-va rîndurĭ maĭ jos :

«Impăratul a dat Erulilor alte câte-va locurĭ din Dacia în gĭurul Singi-«dunuluĭ, unde eĭ locuesc şi astăḑĭ.»[47]

Intr'un alt pasagiŭ :

«Maĭ 'nainte, pe când Dacia era tributară Goţilor, Gepiḑiĭ nu se «mişcaŭ din *fostele lor locuinţe* de dincolo de Istru, căcĭ atâta se temeaŭ «de Goţĭ, încât nu cuteḑaŭ *a trece fluviul.*[48]

Pentru scriitorul bizantin «dincolo de Istru» este naturalmente ţermul nordic.

Prin urmare, pe ţermul sudic al Dunăriĭ se aflaŭ Goţiĭ, cărora le era tributară *Dacia* de acolo şi de gróza cărora tremuraŭ *Gepiḑiĭ, aşeḑaţĭ atuncĭ lîngă Tisa.*

Apoĭ érăşĭ :

«In Dacia şi în Panonia sînt *oraşele Singidun şi Sirmiŭ* pe malul Istruluĭ.»[49]

Maĭ încă :

«Hotarele Dacieĭ, *unde se află urbea Sirmiŭ...*»[50]

În fine :

«Gepiḑiĭ stăpănesc *Singidunul şi Sirmiul* cu regiunea învecinată...»[51]

(46) *De bello Pers.*, I, 1. — Cf. **Photius,** *Myriobibl.*, cap. LXIII. — **Suidas** etc. — Cf. **Teuffel**, *Procopius*, în **Schmidt,** *Zeitschr. f. Geschichtswiss.*, t. 8, 1847, p. 28, şi *Agathias von Myrine*, în **Schneidewin,** *Philologus*, 1846, p. 495.

(47) *De bello Goth.*, III. 33 : ***Γήπαιδες δὲ πόλιν τε Σίρμιον καὶ Δακίας ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον ἁπάσας καταλαβόντες ἔσχον. Ἐπεὶ δὲ τάχιστα βασιλεὺς αὐτὰς Ἰουστινιανὸς ἀφείλετο Γότθους*** etc. ***καὶ ἄλλα μέντοι Δακίας χωρία δόντος βασιλέως Ἔρουλοι ἔσχον ἀμφὶ πόλιν Σιγγηδόνα.***

(48) *Ibid.*, III, 34.

(49) *Ib.*, I, 15.

(50) *Hist. arcana,* 18.

(51) *De bello Vandal.,* I. 2.

Dacă aceste şése citaţiunĭ nu sînt de ajuns, Procopiŭ nĭ-ar maĭ procura altele vr'o doă-treĭ nu maĭ puţin decisive.

Sirmiul, adică Mitrovitz de astă-ḑĭ; Singidunul saŭ actualul Bielgrad; maĭ pe scurt Serbia, nicĭ decum România danubiană, étă dară *tótă Dacia*, pe care o ocupaseră de'ntâiŭ Goţiĭ după trecerea lor peste Dunăre, precum nĭ-o spune şi însuşĭ Iornande,[52] ér retrăgêndu-se acestia, aŭ cuprins'o Gepiḑiĭ, pogorîţĭ acolo din laturea vest-carpatină, unde locuiseră maĭ 'nainte.

Confusiunea nominală între Dacia cis-danubiană pe de o parte, şi pe de alta între cele doă Dacie trans-danubiane, ale căror hotare aŭ fost tot-d'a-una fórte reŭ definite, dar pe unde în realitate aŭ stăpînit cât-va timp némul goto-gepidic în urma invasiuniĭ Hunilor, a făcut pe compilatorĭ de felul luĭ Iornande a plăsmui o fantastică *dominaţiune a Goţilor şi Gepiḑilor peste tótă Dacia* d'a-stânga Dunăriĭ.

Un alt vechiŭ scriitor tot atât de puţin scrupulos, «necriticul şi istoricesce nepăsătorul Eutropiŭ», după cum îl califică Eichhorn,[53] bagă şi el în Dacia Traiană nu numaĭ pe Tervingĭ şi Taifalĭ, dar încă şi pe Victofalĭ,[54] pe carĭ adevăratele fântîne nu'ĭ arată nicăirĭ decât spre apus de Temeş[55] şi despre carĭ nu ni se va cita un singur fapt pe teritoriul danubian al Românieĭ.

Istoriciĭ modernĭ, fără a'şĭ da ostenéla de a scăpĕra lumină din confruntarea isvórelor, s'aŭ mulţumit a tot repeţi fabula, pînă ce, sub eleganta pénă a luĭ Rösler, ea a luat nisce proporţiunĭ iperbolice pînă şi 'n cronologiă : «Bis zum sechsten Jahrhundert «ist Dacien der Wohnsitz germanischer Stämme».[56]

(52) *De reb. Get.*, LV, descrierea cuprinderiĭ de către regele gotic Teodoric a Singidunuluĭ, pe care «suae subdidit ditioni.»

(53) *Geschichte der Litteratur*, Göttingen, 1805, în-8, p. 387 : «in einem zwar leichten, aber «*unkritischen und historisch nachlässigen* Vortrag.»

(54) *Epit.* VIII, 2.

(55) **Amm. Marc.** XVII, 12.— **Capitolin.**, *M. Anton.*, XVI.

(56) *Rom. Stud.*, 62.

II

ḐÎNA FILMA.

Din istoria Gepiḑilor ne preocupă de astă dată următórele doă puncturĭ :

1. Eĭ vorbĭaŭ un dialect gotic, fiind «ex Gothorum prosapia» după Iornande, saŭ γοτθικὰ ἔθνη după Procopiŭ;

2. Eĭ aŭ locuit fórte îndelungat într'o parte a Banatuluĭ, fiind astfel, maĭ mult saŭ maĭ puţin, vecinĭ cu Româniĭ de pe la Severin.

Pe la anul 600 generalul bizantin Prisc maĭ dâ încă lîngă Tisa peste urme de Gepiḑĭ, carĭ însă nu maĭ sînt atuncĭ o naţionalitate compactă, ci nesce şubrede remăşiţe.[57]

Acésta este ultima menţiune despre dînşiĭ, cel puţin ultima menţiune sigură.[58]

E remarcabil — în parentesă — că precum Goţiĭ propriŭ ḑişĭ ne-aŭ lăsat un preţios monument archeologic cu o inscripţiune runică în tesaurul de aur descoperit la Petrósa în regiunea Buzĕuluĭ,[59] tot aşa în Banat, însă numaĭ acolo, ni se pare a fi remas dela Gepiḑĭ érăşĭ un preţios monument archeologic scris cu rune, anume tesaurul de aur desmormîntat pe la finea seculuĭ trecut în comitatul de Torontal.[60]

([57]) **Theophylact.** ap. **Stritter,** *Gepaedica* p. 387.

([58]) **Grimm,** *Gesch. d. deutschen Spr.*, p. 464; **Zeuss,** op. cit. p. 441 şi alţiĭ, maĭ citéză pe *Anonymus Salisburgensis* dela 863, care ḑice că pe timpul seŭ, adecă pe la finea seculuĭ IX, «de Gepidis quidam» maĭ locuiaŭ încă în Panonia. Acéstă gólă aserţiune este însă tot atât de puţin convingĕtóre, ca şi acea a mitropolituluĭ Eustatiŭ de Tesalonica, în oraţiunea funebră asupra luĭ Manuil Comnen, unde ḑice că acest împărat, care a domnit între aniĭ 1143—80, ar fi avut a face cu «Peoniĭ, *Gepiḑiĭ* şi Sciţiĭ»; pasagĭu despre care **Tafel,** *Komnenen und Normannen,* Ulm, 1852, in-8, p. 24, nota 31, nesciênd cum să'l înţelégă, observă: «Unter den «Päoniern sind *für dieses Zeitalter* die magyarischen Ungarn, *unter den Gepiden e t w a die «Bosniaken,* unter den Scythen die Petscheneger, Russen und andere transdanubische Nord- «länder zu verstehen». Este positiv, în orĭ-ce cas, că la intrarea Ungurilor în Panonia, ér cu atât maĭ mult în secolul XII. nu maĭ era nicăirĭ vr'o urmă de adevăraţĭ Gepiḑĭ.

([59]) Veḑĭ **A. Odobescu** în *Columna luĭ Traĭan,* 1877, p. 108—134.

([60]) Cf. **Dietrich,** *Runeninschriften auf den wiener Goldgefässen des banater Fundes,* în **Pfeiffer**, *Germania,* 1865, t. IX, p. 177—209. — Pe pag. 202 : «Fest steht aus der Sprache «der Inschriften *ein zum Kreis der Gothen gehöriger Stamm,* und aus den Runen, dass *«es nicht genau derselbe war,* dem wir den Ring von Bucarest, ursprünglich von Pietrossa, «verdanken.»

Orĭ-cum ar fi, Gepiḑiĭ aŭ locuit într'o parte occidentală a Banatuluĭ pînă 'n secolul VII.

In acest mod, prin durata multi-secolară a unuĭ contact fie căt de indirect, Româniĭ d'a-drépta Oltuluĭ aŭ fost puşĭ în stare şi — am puté chĭar ḑice — aŭ trebuit sá împrumute dela Gepiḑĭ óre-carĭ gotisme.

Acésta se aplică maĭ cu deosebire — o spunem de o cam dată à priori — cătră acea ramificaţiune a elementuluĭ român care, ne maĭ încăpênd în Oltenia, unde bulele papale din secolul XIII şi statistica actuală constată în unire repedea crescere a poporaţiuniĭ,[61] se întinsese deja pe atuncĭ, treptat şi pas la pas, în direcţiunea Temeşuluĭ.

Cu alte cuvinte, urmele gotice, dacă există unde-va la Românĭ, apoĭ numaĭ dóră în Banat.

Acolo, în adevăr, ne întîmpină un gotism, singurul de astă dată, dar necontestabil.

* *
*

Archeologul bănăţén Simeon Mangĭucă, într'un studiŭ fórte remarcabil ca adunare de material pentru botanica poporană română[62], ḑice între altele :

«Frumóse credinţe are poporul nostru şi despre locuinţa ḑînelor din Téra-Românéscă, la locul cu apele albe, unde se scaldă ḑînele şi unde cresce şi flórea cea «misteriósă, a căriĭ trupină este învălită în pânḑă de pétră, şi care om póte căpăta «acea flóre, acela este norocos, căcĭ dînsa 'l conduce cu o atragere magică cătră «locurile unde se află tesauriĭ îngropaţĭ, şi acolo, punînd flórea pe pămînt, pe loc «es tesauriĭ pe faţa pămîntuluĭ. Sufletul uneĭ muierĭ care a vătămat ḑînele, purtat «fiind de ḑîne spre chinuire şi resplătire, ajungênd cu ḑînele pînă la locul cu a-«pele albe şi veḑênd acolo planta, cunoscênd'o a întins mâna să o rupă din pă-«mînt, dar observând'o o ḑînă, ĭ-a dat cu sbicĭul peste mână de ĭ-a căḑut flórea «din mână. Dela locul cu apele albe din Téra-Românéscă, plécă ḑînele în călăto-

(61) **I. Ionescu,** *Agricultura în Mehedinţi,* Bucur. 1868, in 8, p. 200 : «Poporaţiunea ru-«rală din munţĭ s'a îmmulţit atât de mult, încât n'o maĭ póte hrăni pămîntul cultivabil de «care dispune. Necesitatea este aci evidinte de a eşi din acéstă poporaţiune, ca dintr'o matcă, «roĭurĭ carĭ să mérgă şi să populeze locurile cele bune din câmpiele ţereĭ.» — Cf. bulele papale din 1236, 1238 şi 1239, în **Theiner,** *Monumenta Hungariæ,* Romæ, 1859, in-f. t. I, p. 150, 165, 171 : «multitudo gentium terrae Ceurin...» «excrevit populi multitudo...» «populi multitudo supercreverit...»

(62) **Mangiucă,** *De însemnătatea botaniceĭ româneseĭ,* în **Vulcan,** *Familia,* Pesta, 1874, nr. 43—49.

«riele lor, trec peste munţiĭ Orşoveĭ, peste stânca cea mare dela Berzasca, trag la «cârşiele Sascheĭ şi a Cicloveĭ, de aci fac excursiunĭ prin Banat, apoĭ peste muntele «Semenic de lîngă Caransebeş, şi se întórnă înapoĭ în Ţéra-Românéscă. In călăto«riele lor, dînele bucuros petrec pe poienele munţilor de iederă, de foiofiŭ, de se«menic şi de priboĭu (geranium macrorhizum, grosswürzeliger Storchschnabel), «unde ţin ele petrecerile, ospătările şi jocurile lor, purtând cu sine cete de suflete «păcătóse spre pedepsire. Intre *dîne este una cu numele* ***Filma***, *maĭ mică, dar «maĭ rea, care maĭ tare chinuiă sufletul celor morboşĭ* (căcĭ sufletele le pórtă «ele cu sine, ér trupul stă ca şi amorţit a-casă în pat), şi *cele-l'alte dîne nu strică «voia eĭ. Despre acéstă dînă ceĭ morboşĭ, venindu-şĭ când şi când ceva în fire, «se dice că murmură din buze :* ***Filmo!*** *dar nu mĕ chinui aşa tare, ci ĭér«tă-mĕ!*»

D. Mangĭucă maĭ adaugă :

«Tóte aceste despre dîne le-am audit şi scris dela muierile sciutóre din Siche«viţa, maĭ vîrtos însă dela Ana Jurescu de acolo».[63]

Acéstă naraţiune este pentru noĭ cu atât maĭ preţiósă, cu cât se póte garanta perfecta eĭ autenticitate.

D. Mangiucă n'a întrevĕdut de loc marea importanţă istorică şi linguistică a celor povestite d-sale de către baba Ana dela Sicheviţa.

Entusiast pentru elementele latine ale naţionalităţiĭ române, inamic a tot ce nu e pur roman, fórte reŭ dispus maĭ cu deosebire — şi acésta de-mult — pentru orĭ-ce lucru nemţesc,[64] onorabilul archeolog bănăţén şĭ-ar fi impus, de sigur, patriotica datoriă de a nu lăuda «frumósele credinţe ale poporuluĭ nostru despre locuinţa dînelor», dacă ar fi bănuit câtuşĭ de puţin că ele sînt tocmaĭ... gotice!

* *
*

Patologicesce vorbind, dîna Filma, aşa după cum o vedem în scenarul din legenda d-luĭ Mangĭucă, unde bolnavul o invocă «din când în când venindu-şĭ în fire», nu e alt ce-va decât febra, al căriĭ epifenomen ordinar este delirul, τὸ παραφρονεῖν al luĭ Ippo-

(63) Vedĭ *Columna luĭ Traian*, 1876, p. 360. — Satul Sicheviţa se află nu departe de Dunăre, spre apus de staţiunea Drencova, unde se opresc vapórele, la o distanţă cam egală dela Orşova şi dela Biserica-albă (Weisskirchen).

(64) Cf. **Mangĭucă,** *Tractat de originea numeluĭ Valac*, în fóia *Albina*, Viena, 1866. nr. 88.

crat, bólă ce a bântuit tot-d'a-una şesul Dunăriĭ-de-jos, începênd din epoca luĭ Ovidiŭ :

Quin etiam sic me dicunt aliena locutum,
Ut foret amentis nomen in ore tuum....

Acéstă explicaţiune medicală concórdă, precum ne vom încredinţa în dată, cu înţelesul etimologic al cuvîntuluĭ *filma*.

Tremurul este punctul comun, unde febra se cĭocnesce şi se confundă cu diversele fase ale spaĭmeĭ, astfel că, luându-se una drept alta, în maĭ multe limbĭ însuşĭ numele febreĭ derivă din noţiunea spaĭmeĭ.

La Francesĭ *frayeur* şi *effroi*, doă nuanţe de «spaĭmă», provin din latinul *frigor*, de unde la noĭ *frigurĭ* «febră».

La Fontaine când ḑice :

Un souffle, une ombre, un rien, tout lui donnait la *fièvre*...

vorbesce despre «spaĭmă».

La Serbĭ febra se chiamă грозница, dela гроза «teróre», ultimul grad de «spaĭmă».

Cuvîntul nostru *frică* «temere», la Albanesĭ *frikă*, este acelaşĭ cu grecul φρίκη «tremur», de unde φρικώδης πυρετὸς «febră».

Latinul *febris* «frigurĭ» se află în legătură cu grecul φέβομαι «mĕ tem» şi cu germanul *bebe* «tremur».[65]

In monumentele paleo-slavice, febra se numesce трѧсавица, трѧськъ, трѧсьца, bulgăresce *tresopatkă* saŭ *trescă*,[66] din aceiaşĭ radicală ario-europeă cu sens de «tremurare», din care Persiĭ aŭ făcut *tars* «spaĭmă», la Osetinĭ *tharsin* «temere», în limba zendică *tarsti* «spaĭmă» etc.[67]

Boemesce *třas* însemnéză «spaĭmă», ér *trasawka* «febră».

In limba persiană «spaĭmă» se ḑice *bîm*, bólă în genere *bîmarî*, un fel de febră în specia *bîmarî siah*, literalmente «bolă=spaĭmă négră».[68]

(65) **Littré**, *Dict.* ad. voc.—**Müllenhoff** ap. **Curtius**, *Grundzüge d. griech. Etym.*^{4}, p. 300. — **Fick**, *Die ehemalige Spracheinheit*, Göttingen, 1873, in-8, p. 345, 346. — **Bacmeister**, *Keltische Briefe*, Strassburg, 1874, in-8, p. 87.

(66) **Miklosich**, *Lex. palaeosl.*, p. 1013.

(67) **Justi**, *Handbuch der Zendsprache*, Leipzig, 1864, in-8, p. 132-3.

(68) **Vullers**, *Lexic. Persic.*, t. 1, p. 304.

Maĭ pe scurt, ḑîna Filma, care represintă «febra» sub raportul medical, prin însăşĭ acésta ar puté să fie «spaĭmă» în privinţa linguistică; adecă, în vre-o limbă óre-care— vom cerceta maĭ jos în care anume — cuvîntul *filma*, maĭ 'nainte de a trece la «febră», putea să fi avut semnificaţiunea generală de «spaĭmă».

Omul primitiv, înzestrat cu «corpolentissima fantasia» după expresiunea luĭ Vico,[69] dă obiectivitate tuturor impresiunilor sale, fie interne saŭ externe.

Un pasagiŭ din cartea luĭ Iob ḑice :

«In gândurile visurilor de nópte, când somnul cade peste ómenĭ, *témă şi* «*cutremur m'aŭ întimpinat, şi făcu să se cutremure tóte ósele mele, şi un* «*spirit trecu pe dinaintea mea, şi pĕrul mi se sburli pe cap; el* «*stătu, dar nu cunoscuĭ faţa sa; un chip era înaintea ochilor* «*meĭ*...»[70]

In acest pasagiŭ, ca şi în legenda bănăţénă a d-luĭ Mangiucă, un bolnav, delirând în frigurĭ, vede «un chip înaintea ochilor seĭ», un chip atât de teribil încât «i se sburlesce pĕrul pe cap», şi care totuşĭ nu e în realitate decât... «un spirit».

Este «spaĭma-febră» personificată.

Asemenĭ fenomene, fie «spaĭmă», fie «febră», fie ambele întrunite, ne apar adesea în mitologia diferitelor popóre, când ca ḑeĭ, când ca ḑîne, căcĭ sexul depinde de genul gramatical al cuvîntuluĭ.[71]

La vechiĭ Romanĭ «spaĭma» era represintată prin ḑeiĭ *Pallor* şi *Pavor*.

La Elinĭ — prin ḑeul Φόβος, din aceiaşĭ radicală φεβ «temere», din care am veḑut maĭ sus că derivă latinul *febris*.

La Slaviĭ din Carniolia, ḑînele corespunḑĕtóre Furielor din mitologia clasică se chiamă дражена şi страшница,[72] cel de 'ntăiŭ cuvînt dela дрѫжѫ «tremur», cel-l'alt dela страхъ «frică».

Ḑeul de destrucţiune din mitologia indiană, teribilul Çiva, a-

(69) **Vico,** *Opere,* Firenze, 1847, in-16, p. 88.

(70) **Iob,** IV, 13 — 17.

(71) Cf. **Tylor,** *Die Anfänge der Cultur,* übers. v. Spengel u. Poske, Leipzig, 1873, in-8, t. 2, p. 406.

(72) **Marcus a S. Antonio Paduano,** 1783, ap. **Венелинъ, Болгаре,** Moscva, 1829—88, in-8, t. I, p. 145

cela din sudórea căruia — după Mahâbhârata — s'a născut febra,[73] se chiamă भीम (bhîma), adecă «spaĭmă».

Acelaşĭ nume îl pórtă de asemenea în monumente sanscrite maĭ multe alte ḑeitățĭ reutăciόse secundare, ér sub forma'ĭ cea femeiéscă भीमा (bhîmâ) el se aplică la ḑeița morțiĭ Durgâ şi la o nimfă din cele ḑise «apsarasas»,[74] a cărora principală misiune este de a perde pe muritorĭ[75] saŭ de a-ĭ înnebuni.[76]

Pentru «spaĭma» luată în sens exclusiv de febră, selbateciĭ Mantra, carĭ locuesc în Indo-china pe peninsula malaică, aŭ un ḑeŭ special, numit Hantu-bara-sisip.[77]

La Persĭ, febra este «o ḑînă roşiă cu pĕr de flacărĭ».[78]

In literatura sanscrită, febra e «regele bólelor»,[79] — rege, nu regină, căcĭ sanscritul ज्वर (jvarà) «febră» e masculin.

Romaniĭ, la carĭ febra era femeiă, aveaŭ pe ḑîna *Febris*.

O inscripțiune, găsită în valea Hațeguluĭ din Transilvania în secolul XVI, sună :

FEBRI. DIVAE. FEBRI
SANCTAE. FEBRI. MAGNAE.
CAMILLA. AMATA. PRO.
FILIO. MALE. AFFECTO.
P.[80]

La Elinĭ divinitatea febreĭ era Ἠπίαλος saŭ Ἐφιάλτης, acelaşĭ — póte — pe care Omer îl numesce «demon de spaĭmă», descriênd cumplitele durerĭ ale unuĭ bolnav :

.... στυγερὸς δέ οἱ ἔχραε δαίμων.[81]

(73) Ap. **Muir,** *Original sanscrit texts,* London, 1863, in-8, t. 4, p. 314.

(74) **Roth-Böhtlingk,** *Sanskrit-Wörterbuch,* t. 5, p. 294.

(75) **A. de Gubernatis,** *Letture sopra la mitologia Vedica,* Firenze, 1874, in-8, p. 193.

(76) **G. de Rialle**, în *Revue de linguistique,* t. 9, p. 54.

(77) **Castelnau,** în **Ujfalvy,** *Revue de philologie et d'ethnographie,* t. 2, 1876, p. 139.

(78) **Atkinson,** *Customs of the Women of Persia,* p. 49, ap. **Tylor,** op. cit., t. I, p. 292.

(79) **Roth-Böhtlingk,** t. 3, p. 168.—Cf. **Gubernatis,** *Enciclopedia indiana,* Torino, 1867, in-8, p. 334.

(80) **Zamosius,** *Analecta lapidum in Dacia,* p. 30, publicat împreună cu **Lazius,** *Respublica romana in exteris provinciis,* Francofurti, 1598. in-f. — Cf. **Ackner** u. **Müller,** *Die römischen Inschriften in Dacien,* Wien, 1865, in-8, p. 19.

(81) *Odyss.* V, 396.—Cf. **Daremberg,** *Etude d'archéologie médicale sur Homère,* în *Revue d'archéologie,* t. 12, 1865, p. 347 : «Στυγερός désigne toujours dans l'Iliade et dans l'Odyssée «soit quelque chose ou quelque être dangereux, horrible, odieux, repoussant, soit *la crainte, ou «l'angoisse, ou l'inconnu qui cause la douleur,* par ex. : les furies (IX. 454), etc.»

In descântecele rusescĭ, febra este personificată prin doă-spreḑecĭ ḑîne «nepeptenate» şi «neîncinse».[82]

«...*Druh* — ḑice Pictet — s'applique dans le Rigvêda à une «espèce de démon mâle ou femelle, et signifie malfaisant, nuisible, «de la racine *druh*, nocere velle, odisse. De là aussi *drôha*, *drôgha*, «malice, offense, haine, *drôgdhar*, ennemi, offenseur, *druhvan*, «*drôhin*, qui cherche à nuire, malin, etc. Cette personnification du «mal reparaît chez les Iraniens dans la *Druj* (au nomin. *drukhs*) «du Vendidad (Farg. VIII, passim), le démon femelle «qui se jette sur les cadavres et qu'il faut chasser par «divers procédés. Les inscriptions de Persépolis offrent *druga* «comme le nom d'un esprit malin.... Un corrélatif du démon «indien *druh* est le lithuanien *drugis*, fièvre et «surtout frisson fébrile. La fièvre, en effet, était considé-«rée comme produite par un mauvais esprit, et personnifiée comme «tel.»[83]

La Boemĭ, după cum am veḑut maĭ sus, *trasawka* este «febră», ér *tras* «spaĭmă»; dar acelaşĭ *tras* ne apare în anticele poesie boeme dela Kraledvor ca «ḑeŭ al spaĭmeĭ»:

«. . . ze stienov lesniech virazi Tras . . . [84]»

Nu vom căuta de a maĭ înmulţi analogiele.

Ele sînt de ajuns pentru a ne convinge că Filma, prin care se idealiséză febra la Românii din Banat, póte să aĭbă sensul etimologic de «spaĭmă».

Dacă însă *filma* însemnéză în adevĕr spaĭmă, acésta cată să fie anume în vre-una din acele limbĭ, cu carĭ naţionalitatea română va fi avut óre-când vre-un punct de atingere, ér maĭ cu deosebire Românii din Banat.

* *
*

Pentru a nu ne abate dela cererile metodeĭ linguistice, să stabilim maĭ întâĭu condiţiunile fonetice ale cuvîntuluĭ *filma*.

(82) **Сахаровъ, Сказанія русскаго народа,** Petersburg, 1841, in-8, t. I, lib. 2, p. 24.
(83) **Pictet,** *Les origines indo-européennes*, Paris, 1863, in-8, t. 2, p. 635—6.
(84) **Hanka,** *Rukopis Kralodvorsky*, Praha, 1843, p. 81. — Cf. ibid. p. 53.

În limba română silaba *fi-* este tot-d'a-una originală, adecă nu provine nicĭ o dată din *fa-*, *fe-*, *fu*, saŭ din vre-o altă combinaţiune silabică.

Ca exemple avem : *fiŭ (fio)*, *fiĭu (filius)*, *fiĭastru (filiaster)*, *ficat (ficatum)*, *fig (figo)*, *fir (filum)*, *fildeş* (turc. *fildiş*), *fistic* (turc. *fistîq*), *fitil* (turc. *fitil*), *fişec* (turc. *fişek*), *filă* (φύλλα) etc.

Din maghiarul *kép* Româniĭ aŭ făcut *chip*, dar pe maghiarul *fél* nu l'aŭ schimbat în *fil*, ci l'aŭ lăsat *fel*.

Încă o dată dară, orĭ-unde se află la noĭ silaba *fi-*, aceiaşĭ silabă *fi-*, ér nu alta orĭ-şi-care, trebuĭ să fi fost în limba de unde s'a luat cuvîntul.

Prototipul cel immediat al *filmeĭ* române nu póte fi *falma*, *felma*, *fulma*, *flama* etc., ci neapěrat *filma*.

Constatarea acestuĭ punct fonetic ne înlesnesce calea, înlăturând orĭ-ce etimologiă nemetodică.

Să ne întrebâm dară : de unde óre să fi luat Bănăţeniĭ pe ḑîna «Filma»?

* *
*

Citind legenda, pe care ne-o dă d. Mangiucă, ne-a isbit din capul loculuĭ caracterul vechĭu germanic al totalităţiĭ :

Ḑînele *călătoresc prin ţéră;*
Ele *pórtă sufletele* ómenilor morţĭ;
Filma e *cea maĭ mică* din ḑîne;
Ea este tot-o-dată *cea maĭ rea;*
Însă cele-l'alte ḑîne *se tem de dînsa.*

În mitologia scandinavă asemenĭ ḑîne se numĭaŭ *norne*.

În saga luĭ Nornagestr, scrisă după celebrul scandinavist Rafn în secoliĭ XI saŭ XII,[85] treĭ norne, *călătorind prin ţéră* (thar fôru

([85]) **Rafn,** *Antiquités russes,* Copenhague, 1850, in-4, t. I, p. 211 : «l'auteur ne connait «rien de Thiodrek de Bern, c'est-à-dire de la partie allemande des traditions, et quant aux «citations des chants de l'Edda, elles semblent être faites d'après la mémoire, et non d'après «des manuscrits. Ces circonstances nous portent à en faire remonter la composition à une é-«poque très-reculée, peut-être au XIe ou au XIIe siècle. Ce qui parle encore en faveur de cette «conjecture, c'est que dans les îles de Féroe il existe sur le héros de la saga des chants qui ne «se rattachent à aucun manuscrit, mais seulement à une tradition orale répandue depuis un «temps très-ancien. Il résulte donc de ces considérations que la saga de Nornagest doit «être regardée comme un petit extrait des traditions de Völsungar.»

thâ um landit völvur), nemeresc la un copil în légăn; pe când cele doă maĭ marĭ îl bine-cuvintéză cu dărniciă, se scólă *cea maĭ mică* (hin yngsta nornin) şi 'l *blastemă...*[86]

Iacob Grimm reproduce următórea narraţiune, nu maĭ puţin caracteristică, dintr'un poet german de pe la 1200:

«Treĭ surorĭ ḑine *călătoriaŭ prin ţéră* (ziehen durchs Land) pen-«tru a căuta de nevoile ómenilor. Cele de'ntăiŭ doă, pré-bune şi «nesocotite, voiaŭ cu grabă să sbóre în ajutorul altora. *Cea de a «treia* însă, la care ele *se supuneaŭ* (als höhere Macht verehren), «numind'o dómnă a lor, *nu'ĭ lăsa să facă binele* (werden aber «von der dritten zurückgehalten)...»[87]

În «Istoria Danică» a luĭ Saxo Grammaticus, érăşĭ un scriitor scandinav din secolul XII, se descriŭ de asemenea treĭ ḑine, dela carĭ depind sorţile omenescĭ şi dintre carĭ cele de 'ntăiŭ doă sînt bune, ér *cea maĭ mică rea*: «tertia vero protervioris ingenii invidentiorisque studii femina».[88]

În fine, în vechia mitologiă nordică ḑinele norne ne apar şi ca *valkyrie*,[89] adecă «alegĕtore», avênd misiunea de a lua şi a purta sufletele celor morţĭ.

Maĭ repetâm dară, nemic nu póte fi maĭ v e c h i u g e r m a n i c, ca cele cincĭ trăsure din legenda d-luĭ Mangiucă:

Ḑinele *călătoresc prin ţéră;*
Ele *pórtă sufletele* ómenilor morţĭ;
Filma e *cea maĭ mică* din ḑine;
Ea este tot-o-dată *cea maĭ rea;*
Însă cele-l'alte ḑine *se tem de dînsa...*

Un asemenea complex de elemente constitutive nu ne întîmpină

(86) Pasagiul întreg veḑĭ în **Dietrich,** *Altnordisches Lesebuch,* Leipzig, 1864, in 8, p. 320.
(87) **Nigellus Wirekere,** ap. **Grimm,** *Deutsche Mythologie,* Göttingen, 1854, in-8, p. 381.
(88) **Saxo Gramm.,** *Hist. Dan.* p. 102, pasagiu asupra căruia **Grimm,** *D. Myth.* p. 387, observă: «die dritte Nymphe ist wiederum die bösgesinnte, das Geschenk der beiden ersten verringernde.»
(89) **Legis,** *Alkuna,* Leipzig, 1831, in-8, p. 160: «Denn wir finden in der nordischen Mythe, «und mehr noch in der Sage, Wesen vor, die wir weder den Nornen, noch auch den Walky-«rien mit Gewissheit beizählen können; wenn wir gleich fühlen, dass sie einer von diesen «beiden Cathegorien der Geisterlehre nothwendig angehören. *Vorzüglich sind die Nornen «als T o d e s g ö t t i n e n mit den Walkyrien verwandt*».

nicăirĭ aĭurĭ, nicĭ chĭar în miturile slavice, atăt de înrudite altminterea cu cele germanice.[90]

Este remarcabil că la Slavĭ, atuncĭ când ḑînele lor se apropiă în unele puncturĭ de norne, totuşĭ vedem că şi acolo tocmaĭ cele maĭ marĭ sînt maĭ grabnice a face reŭ, ér cea maĭ mică le maĭ reţine, adecă un fenomen diametralmente opus aceluĭa din mitologia scandinavă.[91]

O excepţiune pînă la un punct forméză Croaţiĭ.

La dînşiĭ aşa numitele ḑîne *rodĭenițe* saŭ *sudĭenițe* se asémĕnă óre-cum cu nornele scandinave.

Profesorul croat Valjavec a scris în astă privinţă o monografiă întrégă, fórte interesantă, în care constată că şi la Croaţĭ cea maĭ mică din ḑîne este generalmente maĭ rea.[92]

Dar acéstă apropiare e fórte parţială, nu totală ca asemĕnarea ce se observă între ḑînele germane dela nord şi cele bănăţene ale d-luĭ Mangiucă.

Croaţiĭ nu confundă nicĭ o dată pe «norna», adecă ḑîna prevestitóre a sorţilor, cu «valkyria», aceia care pórtă sufletele ómenilor morţĭ.

Apoĭ ḑînele lor nu călătoresc într'un mod sistematic.

In fine, însuşĭ d. Valjavec convine că, ceĭ-l'alţĭ Slavĭ ne avênd nemic analog, s'ar puté bănui că Croaţiĭ vor fi împrumutat concepţiunea lor despre ḑîne anume dela Germanĭ.[93]

Orĭ-cum ar fi, împrumutată orĭ indigenă, dela acéstă concepţiune pînă la acea a nornelor distanţa tot încă e mare.

Grimm avusese dară şi nu încetéză de a avé dreptate, când a

(90) Veḑĭ **Потебня, О долѣ и сродныхъ съ нею существахъ,** în **Древности**, Moscva, 1865—7, in-4, p. 153—196.

(91) Ibid. p. 192.—Cf. **Grohmann,** *Sagen aus Böhmen,* Prag, 1863, in-8, p. 4 : «Da sprach «die eine : Nun welchen Todes soll er sterben? Durch das Beil? Nein, sagte die andere, er «soll erschossen werden. *Thut das nicht, sagte die dritte. Ihr seht ja, sie haben uns bewir-«thet, lasst ihn eines sanfteres Todes sterben...*»—Cf. **Миладиновци**, op. cit., p. 16—19, balada bulgară, unde cea maĭ mare ḑînă vrea să omóre pe copil în dată, cea a doua îĭ acórdă şépte anĭ, cea maĭ mică — pînă la vrîsta de căsătoriă; şi **Княжескій, Болгарскія повѣрья,** în **Журналъ Мин. Народн. Нросвѣщенія,** t. 52, 1846, p. 211.

(92) **Valjavec,** *O rodjenicach ili sudjenicach,* în revista luĭ **Rac'ki** şi **Jagic',** *Knjizevnik,* Zagreb, in-8, t. 2, 1865, p. 53.

(93) Ib. p. 57 : «To bi moglo koga navesti na misao, da su pojani o rodjenicach ili sudjeni-«cach Slovenci i Hrvati primili od Niemaca.» — Cf. **Şafarjk,** *Slowanské starozitnosti,* Praha, 1837, in-8, p. 548 : «we starych zakonech srbskych neywjce gothickych slow se wyskytá.»

dis : «noţiunea dînelor ursitóre nu s'a desvoltat la Slavĭ»;[94] ar fi trebuit numaĭ, pentru a fi corect, să maĭ adaugă : «dînelor celor ursitóre în sensul vechiŭ germanic al cuvîntuluĭ».

Nicĭ Slaviĭ, nicĭ ceĭ-l'alţĭ vecinĭ aĭ Românilor,[95] nimenĭ afară de vechiĭ Germanĭ, nu ne înfăţişéză întrunite cele cincĭ puncturĭ esenţiale din naraţiunea d-luĭ Mangiucă :

Dînele *călătoresc prin ţéră;*

Ele *pórtă sufletele* ómenilor morţĭ;

Filma e *cea maĭ mică* din dîne;

Ea este tot-o-dată *cea maĭ rea;*

Însă cele-l'alte dîne *se tem de dînsa...*

* * *

După ce am constatat tiparul v e c h ĭ u g e r m a n i c al întregeĭ legende despre dîna Filma, acuma soluţiunea ni se presintă dela sine.

În limba gotică, pe care o vorbĭaŭ nu numaĭ Goţiĭ propriŭ dişĭ, dar şi Gepidiĭ ceĭ de lîngă Tisa, *filma* însemnéză s p a ĭ m ă.

Textul luĭ Ulfila ne dâ acest cuvînt de patru orĭ, de doă ca nume şi de doă ca verb, în căte-patru casurile preces de preposiţiunea *us* (din), care însă este aci cu totul indiferinte, ca şi 'n goticul *us-agiths* «spăimîntat» din *agis* «spaĭmă», saŭ ca şi preposiţiunea analogă *ex* în al nostru *s-paĭmă* din *ex-pavimen*.

Ca nume, goticul *film-*, de genul feminin, se traduce tot-d'auna prin «spaĭmă».

Iată texturile :

I. Marc XVI, 8 :

Ulfila : dizuh than sat ijos reiro jah us-*filmei*...
Vulgata : invasit autem eas tremor et *pavor*...
Românesce : eraŭ cuprinse de cutremur şi de *spaĭmă*...

II. Luca V, 26 :

Ulfila : jah us-*filmei* dissat allans...
Vulgata : et *stupor* prehendit omnes...
Românesce : şi *spaĭma* a cuprins pe toţĭ...

(94) **Grimm,** *D. Myth.* p. 407 : «Die Slawen entwickeln keine Vorstellung von den Schicksalsgöttinnen».

(95) Despre dînele la Ungurĭ, cf. **Ipolyi,** *Magyar mythologia,* Pest, 1854, in-8, cap. IV : «Tündérek».

Ca verb, goticul *film-* se traduce prin «uĭmire», adecă situaţiunea în care omul îşĭ perde cumpătul :

III. Marc I, 22 :

Ulfila : jah us-*filmans* vaurthun...
Vulgata : et *attoniti* fuerunt...
Romănesce : şi s'aŭ *uĭmit*...

IV. Luca IX, 43 :

Ulfila : us-*filmans* than vaurthun allai...
Vulgata : *attoniti* autem facti sunt omnes...
Romănesce : şi se *uĭmĭaŭ* toţĭ....

Löbe[96], Gaugengigl[97], Diefenbach[98] şi alţiĭ confundă pe goticul ulfilian : *film-* «spaĭmă» cu germanul—nu goticul — film «pele», explicând «spaĭma» prin «rădicarea peleĭ» saŭ prin «eşire din pele».

Precum romănul *speriare* (= ital. *spaurare*) nu se înrudesce cătuşĭ de puţin cu romănul *pĕr* (=*pilus*), deşi *sper-* şi *pĕr* se asémĕnă în aparinţă, tot aşa germanul *film-* «pele» este absolutamente alt ce-va decăt goticul *film-* «spaĭmă».

Film- «pele», după legea corespundinţeĭ fonetice, nu diferă decăt numaĭ dóră prin sufix de grecul πέλλα şi de latinul *pellis*, pretutindenĭ cu acelaşĭ înţeles concret de «pele»; căt despre *film-* «spaimă», profesorul Fick dela Göttingen este cel de'ntăiŭ care a isbutit să limpeḑéscă originea acesteĭ vorbe.

Ca temă verbală, goticul *us-film-an* «uĭmire» corespunde vechĭuluĭ scandinav *fâlm-a* «şovăire» saŭ «tremurare»[99] şi greculuĭ πελεμ-ίζω «sguduire»; ca temă nominală, goticul *us-film-ein-* «spaĭmă» ne conduce — póte — la grecul παλμός «bătaiă de inimă» saŭ «agitaţiune»; ca punct de plecare comun pentru acéstă întrégă familiă de cuvinte, este radicala *pal*, conservată în latinul

(96) **Gabelentz u. Löbe,** *Ulfilas,* Lipsiae, 1843, in-4, t. 2, p. 205 : «us-filma, eigentlich mit «erhöhter (Gänse-) Haut; erschrocken, entsetzt.»

(97) **Gangengigl,** *Ulfilas,* Passau, 1849, in-8, t. 2, p. LIII : «us-filma, erschrocken, entsetzt, «eig. aus der Haut fahrend.»

(98) **Diefenbach,** *Vergl. Wörterb.*, I, 34.

(99) In **Dietrich,** *Altnord. Lesebuch,* p. 438, *fâlma* se traduce prin «umhertasten wie ein Blinder, zittern, zagen.»

pel-lo «împing» şi 'n grecul πάλ-λω «scutur»; în fine, ca sens fundamental, o mişcare violentă saŭ — maĭ bine — f e b r i l ă.[100]

Se scie că tulpina germanică primordială se despărţĭa din capul loculuĭ în treĭ ramure : cea gotică, cea scandinavă şi cea teutonică.[101]

Tóte popórele germanice, cu carĭ Româniĭ, direct saŭ indirect, mult saŭ puţin, aŭ avut a face încóce dela secolul VII pînă asstă-ḑĭ, aparţin fără excepţiune ramureĭ teutonice.

In acéstă ramură teutonică, care se desbină în sute de dialecte şi sub-dialecte, cuvîntul *film-* «spaĭmă», fie ca verb, fie ca nume, nu se găsesce nicăirĭ.

Chĭar în ramura scandinavă, maĭ apropiată de cea gotică şi dela care avem preţióse monumente literare începênd din secolul VIII, acéstă vorbă nu se află cu vocala *i*, ci numaĭ cu *á* în *fâlma* «tremurare», saŭ cel mult cu *e*, dacă vom admite ca făcênd parte din aceiaşĭ familiă pe islandesul *felmr* «spaĭmă».[102]

Prin urmare, Româniĭ Bănăţenĭ aŭ putut împrumuta pe ḑîna *Filma* e x c l u s i v a m e n t e din limba gotică, nu însă dela Goţiĭ propriŭ ḑişĭ, cu carĭ n'aŭ fost nicĭ o dată în contact, ci dela aceĭ Gepiḑĭ de lîngă Tisa, cu carĭ s'aŭ învecinat, la marginea occidentală a Temeşianeĭ, în curs de vr'o căţĭ-va secolĭ.

Deja la Gepiḑĭ, póte şi la Goţiĭ propriŭ ḑişĭ, vorba *film-*, afară de sensul seŭ ulfilian de «spaĭmă», cată să fi însemnat o ḑînă, o «nornă» saŭ «valkyriă,» căcĭ Româniĭ din Banat împrumutară dela dînşiĭ nu un cuvînt comun, ci anume personificaţiunea cea mitică, ba încă în legătură cu o legendă întrégă de un caracter vechĭu germanic fórte pronunţat : «ḑînele călătoresc, purtând sufletele «ómenilor morţĭ, ér cea maĭ rea din ele, deşi e maĭ mică, totuşĭ «poruncesce ḑînelor celor bune».

(100) **Fick** în **Kuhn,** *Zeitschr.*, XIX, p. 262—3; *Vergleich. Wörterb.*², p. 373; *Die ehemalige Einheit*, p. 234, 339.

(101) **Schleicher,** *Die deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860, in-8, p. 94.

(102) Cf. **Dietrich** în **Höfer,** *Zeitschr. f. die Wissenschaft d. Sprache*, t. 3, p. 58, unde compară islandesul *felmr* cu grecul παλλομαι, dar şi cu finesul *pallet* «temere». — Pentru familia turanică a acestuĭ din urmă, veḑĭ **Boller**, *Vergleichende Analyse d. magyarischen Verbums*, în *Sitzungsberichte d. wiener Akademie*, Phil.-hist. Cl., t. 19, p. 277.

Negreşit însă că 'n fragmentul biblic al luĭ Ulfila, de vreme ce este b i b l i c, nicĭ se póte aştepta cine-va de a întâlni o accepţiune p ă g â n ă a vorbeĭ *film-*.

In acest mod, cercetarea nóstră umple o lacună în mitologia gotică.

Dar acest resultat, destul de interesant, e de tot secundar faţă cu importantissima conclusiune pe care o dobăndim în privinţa originilor române.

* *
*

Dacă argumentaţiunea de maĭ sus e corectă, apoĭ urméză că : *în epoca şederiĭ Gepiḑilor lîngă Tisa, adecă î n a i n t e d e s e c o l u l VII, R o m â n i ĭ l o c u i a ŭ d e j a î n T e m e ş i a n a.*

Acésta însă nu este tot.

Dacă în Temeşiana ar fi fost cuĭbul de unde s'aŭ împrăştiat Româniĭ în cele-l'alte direcţiunĭ sub-carpatine, atuncĭ ar fi dus cu dînşiĭ de acolo şi pe ḑîna «Filma», a căriĭ memoriă ar păstra-o pretutindenĭ, saŭ măcar pe icĭ pe colea afară din Banat, după cum aŭ conservat pe *strigoĭu*, pe *tricolicĭu* saŭ *pricolicĭu*, pe *stafiă* saŭ *stahiă*, pe *drăgaĭcă*, pe *papalugă* saŭ *paparudă* etc.

Am cercat mult, dar ne-a fost peste putinţă de a descoperi pe *Filma* unde-va în Muntenia, în Moldova şi 'n Ardél.

Este o proprietate excepţională a Banatuluĭ.

Aşa dară nu Româniĭ ceĭ-l'alţĭ aŭ eşit óre-cand din Temeşiana, respăndindu-se apoĭ pe sub pólele maĭ spre resărit ale Carpaţilor, ci Româniĭ din Temeşiana aŭ venit eĭ dintr'o regiune maĭ occidentală, dintr'o ţéră pe unde nu exista ḑîna Filma şi care —vecină immediată a Banatuluĭ—nu póte fi decăt Oltenia.

Conchidem :

În aşa numita epocă gotică, Oltenia era d e j a l o c u i t ă d e e l e m e n t u l r o m â n.

Hasdeŭ.

UN CRISOV DELA VLADISLAV-VODA
DIN 1525

COMUNICAT DE C. COLIBĂŞIANU

BUCURESCÏ, 1525, AUGUST 18.

Vladislav-vodă, fiĭul luĭ Vladislav-vodă, întăresce luĭ Stănilă cu familia părţĭ de moşiă din satele Negotescĭĭ şi Necşescĭĭ, precum şi o ţarină pe care Nan din Negotescĭ o deduse zestre suroriĭ sale Dobra, tóte acestea cu hotarele fixate de către Radu al luĭ Miloş cu 12 boierĭ încă sub Négoiă-vodă, cu clausula de a nu se înstrăina după mórtea vre-unuia din ném, ci de a trece la ceĭ-l'alţĭ membri, ca avere inalienabilă. Marturĭ: jupanul Jigoran mare vornic, jupanul Vişan mare logofĕt, Capotea vistiar, Stan spătar, Manea stolnic, Vrăjoghe (?) clucer, Négoe comis, Gonţea armaş, Sahat şi Malaĭu marĭ postelnicĭ. Executor: Vlad portarul.

Pe pergamenă. Sigilul s'a rupt.

† млⷭ҇тїю б҃жїею і҃w владїслав воевода. и гдⷭ҇нь въсои земли ȣгровлахїиское. с҃нь. и предобраго. и великаго. владїслав воеводе. дават г҃воми. сїе повѣленїе г҃вами. стьнилъ. сь синов҃и по име нѣгое. и станчюл. и филипȣ. ꙗкоже да им е҃ сȣт. ȣ село ѿ неготѣщи. ѿ трети дел. и пак ѿ некшещи. ѿ шести дел. понеже е҃. стара. и права. и дѣдин wчинȣ. и пак нанȣ ѿ неготещи wн дадох негов сестрȣ. именим добра. един. нивȣ. да мȣ сȣт прекие. и пак а потом да им е҃ хотарисѣл. с҃ь. в҃ї колѣри с҃ь радȣл милошȣвȣ еще. д҃нь. басарабȣ воеводȣ. сего радї и г҃воми. дадох ꙗко да им е҃ wчинȣ. и въ wхабни. ним... (rupt) нови им. и внȣком. и превнȣчетом их. и пак ѿ них. варе. кои си. прїлȣчит смърть... (rupt) ни. предалика. да нѣ҃т. а нȣ да w҃таше. ним. и синови им. и внȣком. и превнȣчетом их. и ни ѿ когоже. и пи... (rupt) по ризмо г҃вами. вѣка. амин. ещеже поставлѣем. г҃воми. свѣдетѣли. жȣпанȣ жигоран велики дворникȣ. и жȣпанȣ вишан велики. логфет. и капотѣ вистиꙗр. и стан спатар. и манѣ столникȣ. и връжоге (?) клȣчар. и нѣгое комис. и гонцѣ армашȣ. и сахатȣ и малаю велци постелници. и҃ владȣл портар. пи҃. м҃ца. аѵг. и҃ї. д҃н. град бȣкȣрещ. вь лет. ꙁ҃лг: —

† Іѡ владїслав воевода (L. S.) м҃лстїю б҃жїею г҃дн.

NOTA.

D. C. Colibaşianu ne-a comunicat crisovul chiar în original, încât am putut constata perfecta sa autenticitate. După limbă, e scris de un gramatic român, care sciea fórte reŭ slavonesce. E remarcabil, sub raportul vocalismuluĭ, cuvîntul *malaĭu* (малаю), întrebuinţat ca nume propriŭ şi 'n care ambiĭ *a* sînt clarĭ.

Red.

DIALECTOLOGIA

VERSUL COTRÓNŢEĬ DE PETRU FURDUĬ

SPECIMEN DE GRAĬUL ROMÂN DIN MUNŢIĬ ABRUDULUĬ ÎN TRANSILVANIA

Pe la 1867, călătorind prin munţiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ, am găsit pe neaşteptate o broşurică tipărită de 10 pagine în-8, întitulată :

VÉRSU KOTRANCÍ

IN

SZTIHURÍ ÁLKEΓUIT

DE

PETRU FURDUI

DÉLA

Abrudfalva lá Ánnul 1818 18 zilé

December

Acéstă tipăritură, pe cât e rară, pe atât este curiósă.

După puţinele informaţiuuĭ, ce le-am putut culege în Abrud, Petru Furduĭ fusese un moţ de pe la începutul seculuĭ nostru, ér Cotrónţă — muza ce'l inspiră — se chiamă o bogată vînă de aur, descoperită óre-când în aşa numita baiă saŭ mină «Verkeşenéscă» dela Roşia (Verespatak) în vecinătatea Abruduluĭ.

«Vérsu Kotrancí», în care în deşert ar căuta cine-va o scînteiă de poesiă, este un interesant specimen de modul cum vorbesc Româniĭ din partea loculuĭ, vitejiĭ soţĭ aĭ luĭ Iancu de pe la 1848.

Îl reproducem întocmaĭ, conservând pînă şi ortografia cea ungurésca a luĭ Petru Furduĭ.

H.

VÉRSU KOTRANCZI

Oh bájé vérkésénéászke
Dumnézéu té áldujáske
Ké vesztéá csé czái fékut
Toáte Czárá száu umplut.
Innáltá Thésáurárié
Inke pre biné té stié
Ke tu Kotranczé vésztite
Lá mulczi Oáméni ái dát píté
Sí hájné noáo ái fékut
Lá mulczi káré náu ávut
Sí csínsztitá Tersézsié
Inké áu multé bukurié
Csínszticzí Domni din Senát
Inké mult száu bukurát,
Sí Damnélé din préune
Kuprínszé dé voé bune
Arindásí toczí vojosi
Ku inimá vészélosi
Sí bejásí káré lukre
Inké áu bání biné in punge
Sí Hontári kind szkot ínke
Kité o kotrancze ín brínke
Sí gindészk lá ínpérczit
Foárté réu néám szokotit
Dé ám leszat bolfu csél maré
Dél szpárszéré síl áfláré
Dáré tot nu mi páré réu
Koí áflá miné sí éu
O Kotranczé csé ái gindit
Ke multé cselé áí ínmoit.
Kité Ziduri méurisi
Kité készi mái sindílis
Bá készi dín nou áj fekut
Si ái dát báni si inprumut
Si prídváre ái fékut
Lá káré párté áu ávut
Péné áicsí dé cséí dé frunté
Csiné vre paté szé ászkulté
Dé dé áícsim' náinté
Sze né mái vénim áminté
Sze szkriém si dé stémpári
Si dé cséi mái ordinári
Kitui stémpáriu dé réu
Mái félosz ká un Biréu
Kárélé opíncsi kirpéá
Akumá pínténí bétéá
Si sze ínbráké légénesté
Zsoké sí béá sí trejesté
Sí kumpere lá mosié
Zítsé mí szé kádé mié
Dé áu foszt zélog lá tiné
Jáká báni toczí la míné
Nu gindi kéi mosténí
Péné kotranczé o mái fi
Acseszté csé éu greészku
Adéver merturiszészku
Káré áicse intré noi
Stéuj bíné éu sí voi
Káré kásze nau ávut
Kurté ku porté áu fekut.
Sí konyhé sí grázsd dé boi
Síj mái félosz dé kit noi
Káré nícsi nu kutézá
In krismé á szé bégá
Duté ín krismé undész éi
Kész dupé másze témeju
Sí cseré vin ungguresté
Si kinte sí duhenesté
Ado vin ke báni vin
Ördög atta bánísz gátá
Si ku grabá dé náducse
Zitsé lá krismárj dé krucsé
Nu stí multé oménié
Numá kotrancze sze fié
Stémpériczá kit de re
Toáté kunoszk kotranczá
Sí o vindé pé lá vécsini
Pé gálbini kit dé puczini
Akusi szé inbráké domnesté
Dé rusiné nu gindesté
O kotranczé mingéjászke
Kum stérszesi multé mukaszé
Kám vézut ku okí méi
Záké zméi in kosu éj
O uríte rotogale
Ku rokié szkumpé ku poálé
Dé mái stempéréá un ánu
O védéám sí ku vigán

Sí dín opincsi ku pépucsi
    Sii stéárszé frumosz dé mucsi
Kotranczé numé vésztit
    Mulczi oáméni ái miluit
Csélá csé báni náu ávut
    Akumá dé si ínprumut
Dá porcsí cséi cziczojá
    Pé déál ketré Rosiá
Porcsi de czárá Ruminéászké
    Kum or szé vé kinujászké
Nuiezí áve kidvélát
    Lá cséí csé vor cumperát
Ké hézékéi cséí máí réi
    Inkó áu véná ku éí
Uni furé álczi ászkund
    Kiczvá duk dé lé sé vind
Sí kápéte bénisori
    Mái ká nésté Domnísori
Toczí kápété nu szé lászé
    Féré hájné buné á kászé
Toczí tréészku ku dészfétáré
    Ku tráktíru ku pompe máré
Dé falé kászesi pétréáké
    Beu vinu ku ápé ákré
O kotranczé féricsité
    Dé Dumnézeu álduite
Kité készi ái redikát
    Bá si koszitoriu léái dát
Sí hájné dé musulin
    Szé lé fácsi voja dé plin
Meszé szkauné féstuite
    Pusztí németzésti frumosz fekuté
Sí peháre skumpe foárté
    Si dé álté cselé toáté
Sí kolapé dé metászé
    Undé színt bérbáczí in kászé
Bundé skurté forté multé
    Toczí áu luát pé intrékuté
Sí skurtejké dé métászé
    Lá zsupinéászá frumaszé
Kiszkinéu dé lévántinu
    Szé le fácsi voja dé plinu
Rosia kitui dé máré
    Bune ká kotránczá náré
Pé toczi jau inbucurát
    Lá toczi báni biné léáu dát
Bá sí kál áu kumpérát
Káré biné száu purtát
    Si váké ku lápté buné
    A fétá pészte o luné

Numái míe szingur mie
    Nám lá tiné oménie
Nicsi o dáté nu miái dát
    Bání dé vin si dé zsukát
Báter sí éu mé trudészku
    Sí tot ká éi nu tréészku
Ke sí mié miár plácsé
    A be vin bun sí á zsuká
Sí á mé ínbréká ín bundé szkurté
Dá mé tému ké nai kuszuté
    Ké dáké nui viná bune
Puczini báni ávém ámíné
    Puczínu ám szkrisz dészpré mine
Dumnévoásztré védéczí biné.

Kétré Tersézsi.

Oh csínsztite Tersézsié
    Mulczi ání szávéczi bukurié
Zilé multé índélungáté
    Péháre szpré szénétáté
Bukuriá nu vé újté
    Lá mulczí ání möziczé multé
Pruncsi bíné áj invéczá
    Csinszté lá Tiszturí á dá
Si lá mászé széi védéczí
    Sézind veszél si szuméczí
Ká toczi szé vé vészéliczí
    Domnului sze mulczémicz
Dé voi grési szkriind csévá
    Tot me rog dé dumnéátá
Fácséczí bíné sí értáczí
    Un pehár dé vin szé mí dáczí
Sí más rugá dé értáré
    Szé fié peháru máré
Dé ákum péné in vicsié
    Kotranczá bune sze fié.

Ketre béjási kárí áu lukrát pé bir

Tot szé nu vé méníáczí
    Káre ácsesztá mé ászkultáczi
Ké éu nám szkrisz pentru ácsejá
    Ká szé vé lészáczi firéá
Csi éu kínd nám cse lukrá
    Imi plácsé á mé zsuká
Dáré tot kínd poruncsesté
    Hutmánu sí ve grejesté
Szé nu ászkunzi dupé kurá
    Mái biné umplé sztrájczá

Déi védéá ké lé já
    Zi mái ám dupé kurá
Sí dé ár mái zícsé csévá
    Szpuné ke ásá mi szuká
Ké dáké noi képétá
    Ku bíru réu voj kusztá
Sí ve dáu invéczéturé
    Din tikéloászá me guré
Déi képétá puné biné
    Szé nu vázé toczi lá tiné
Sí dé Hutmán té pezesté
    Ke foárté táré pindesté

Ké stiu ké dé té vá áflá
    Té vá báté si té vá czipá
Dé téár báté kit téár báté
    Pészté kur si pészté szpáté
Numá dé nu téár czipá
    Ké járéé mái képétá
Dă nu umblá ku dészfétáré
    Ká pászéréá zburétáré
Nicsi táré nu té félí
    Ke járé poczi szérécsi
Dé ákum péné in vécsíé
    Putéczi szé mí mulczémiczi mié.

SCRISOAREA INEDITA
A UNUI FIU AL LUI DESPOT-VODA
CĂTRĂ DOGELE VENEŢIEĬ

COMUNICAT DE C. ESARCU.

GENOVA, 1570, OCTOBRE.

«Ioan Georgiŭ Eracliŭ Basilic Despota, din némul împăraţilor Romanĭ şi Con«stantinopolitanĭ Flaviĭ Augustĭ, din graţia luĭ Dumnedeŭ restauratorul şi ma«rele magistru al cavalerilor Sântuluĭ Georgiŭ, eredele Grecieĭ întregĭ, regele «Peloponesuluĭ, Moldoveĭ, Valachieĭ etc.», propune cu mândriă importantele sale servicie Veneţieĭ contra Turcilor, de vreme ce «tiranul turcesc l'a despuiat şi pe el pe nedrept de multe regate şi state orientale». Pentru a se puté înţelege în persónă, cere un salv-conduct. Scrisórea e subscrisă numaĭ de «secretarul Înălţimiĭ Sale».

Acéstă epistolă se conservă în Archivul General din Veneţia, între «Lettere» nr. 12, carta 138.

Cum nobis relatum fuerit Potentissimam Rempublicam vestram totis viribus una cum alijs Christianis Principibus in Turcas bellum gerere, tum pro defensione excelsi status vestri, cum pro recuperatione terrarum orientalium ab ipso immanissimo tiranno occupatarum; ideo Nos Ioannes Georgius Heracleus Basilicus Despota, ex genere Imperatorum Flaviorum Augustorum Romanorum moxque Coustantinopolitanorum, Dei gratia restaurator ac magnus Magister Equitum Sancti Georgij, totius Greciæ suc-

cessor, Rex Pelloponensis, Moldaviae, Valachiae etc. cui dictus Turcarum tirannus plura Regna et Status Orientales occupat indebite; judicantes personam et operam nostram in hoc bello et tempore plurimum Excelentissimæ Reipublicæ Vestræ profuturum, ea omnia quae possumus vobis exhibemus; cum maxime ex parte Excellentissimæ Reipublicæ Vestræ, a qua similiter omne auxilium ad nostra vota consequenda contra dictum tirannum benignitate vestra expectamus, de hoc habitus sit sermo. Itaque si Vobis consentaneum visum fuerit, nobis, et legato, et alio quocunque nuntio nostro, amplissimum salvum conductum concedere, et facultatem tute et libere ad Vos veniendi et redeundi quandovis et in Statu et Dominio vestro libere et secure standi et commorandi quamdiu nobis libuerit, veniens ad vos vel personam mittens sufficienter instructam, quae quod reliquum erit tractare et convenire Vobiscum valeat. Datum Genuæ IIII Calend. Octobris MDLXX.

Dominicus Anselmus
Eques Sancti Georgij Secretarius de mandato Suae Celsitudinis.

(A tergo :) Serenissimo Principi ac Excellentissimo Domino Domino Aluixio Mucenigo Dei gratia Duci Venetiarum, suo colendissimo.....

UN CRISOV DELA STEFAN CEL MARE

CU CUVINTE SI FLEXIUNI ROMÂNE

Comunicat de A. XENOPOL.

Sucéva, 1491, ianuariŭ 16.

Stefan cel Mare confirmă fraților Miclăuș și Ianco, fiilor luĭ Danovicĭ, satul Urgicenii, cumpĕrat drept 52 galbenĭ tătărescĭ dela Mara, féta Négăĭ, nepóta aceluĭ Ion Țutco căruĭ i'l întărise încă moșul domnesc Alexandru-vodă. Urméză descrierea hotarelor : dela drumul din capĕtul câmpuluĭ în sus pe marginea dumbrăveĭ pînă la drumul cel vechĭu, apoĭ pe drumul cel vechĭu pînă la troĭanul din marginea dumbrăveĭ dela Brosceni, de aci pe marginea dumbrăveĭ pînă la hotarul Arămescilor, de aci peste pădure și peste părîŭ pînă la rîpă, de aci pînă la póla déluluĭ dela Jidovin, de aci maĭ sus de mănăstire prin făget pînă la părîul cel reŭ, și 'n fine peste părîul cel reŭ érăși pînă la drumul din capĕtul câmpuluĭ. Marturĭ : fiiĭ domnescĭ Alexandru și Bogdan-Vlad, și boiariĭ : Duma, Gangur,

Dragoş vornic, Hrăman, Iaţco Hudicĭ, Dajbogă, Şteful părcălab de Hotin, Micotă şi Réţeş părcălabĭ de Némţ, Andreĭcu de Cĭortorîia, Grozea al luĭ Micotă părcălab de Orheĭu, Ion Secară părcălab de Cetatea-nouă, Dinga, Clănâŭ spatar, Boldur vistiarnic, Eremia postelnic, Mohila cĭaşnic, Ion Frunteş stolnic, Şandru comis. Executor : Tăutul logofĕt. A scris Mătiaş.

Originalul se află în archivul Sf. Spiridon din Iaşĭ, după opis t. II, p. 121, moşia Vulpăşescĭ. Scris pe pergamenă, ce-va ros la îndoitură, sigilul lipsesce.

Милостїю божїею мы стефан воевода господарь земли мωлдавскои. знаменитω чиним ис сим листωм нашим всѧм ктω на нем вѫрыт *(sic)*. или чт8чи его 8слышит. ωже прїиде прѧд нами и прѧд 8симы нашими молдавскимы бωѩре великимы и малими. мара дочка нѣгина 8н8ка їωна ц8тка. по еи доброи воли никим непон8жена. а ни присилована. и продала свою прав8ю ωтнин8 ωт своего праваго. и питомаго 8рика. ωт 8рика 8ика еи їωна ц8тка що. имал ωн ωт деда нашего. ωт алеѯандра воеводи. едно село на имѣ 8рѱичѣнїи. та продала сл8гам нашим. микл҄ѫ8ш и брат8 его ѩнк8 синове данвич *(sic)* за н҃в злат татарскых. и 8ставше наши сл8ги микл҄ѫ8ш. и брат егω ѩнкω. и заплатили 8си и сполна тоти виш писаннїи пинѣзи. н҃в. злат татарскых. 8 р8кы мари дочка нѣгина. 8н8ка їωн ц8тка. прѧд нами. и прѧд нашими боѩре. ино мы выдѣвше меже ними их дωбр8ю волю. и тωкмеж и полнїи заплат. а мы такωждере и ωт нас есмы дали и потврѫдили сл8гам нашим микл҄ѫ8ш8. и брат8 его ѩнкω тωе прѧдреченное село на имѣ 8рѱичѣнїи. да ест им и ωт нас 8рик и сѫ вѫсем дохωдωм. им и дѣтем их. и 8н8чатом их. и прѣ8н8чатом их. и правн8рѣтωм их. и вѫсем8 род8 их кто сѣ им. изберет наиближнїи непор8шено николеже на вѣкы. а хωтар том8 сел8. 8рѱичѣнилωрь. пωчеиши. ωт конець поле ωт п8т. ωттолѣ по краи доуброви горѣ на старїи п8т. ωттолѣ старимь п8тωм. до трояна 8 краи д8брови ωт броціѧн ωттолѣ 8скраем *(sic)* д8бровои. до хотарѣ. арѫмещилωрь. ωттолѣ черес лѧс и черес поток. 8 рипѫ. ωттолѣ по п8д дила.(?) 8 жидовинѫ. ωттолѣ новише монастирѣ по б8ковини. 8 лихїи поток. та черес лихїи поток. ωпѧт 8 конецѫ поле. где вѫходит п8т ωт леса. то ест вес хωтар. а на то ест вѣра нашего господства вишеписанного мы стефана воеводы. и вѣра прѣвѫзлюбленых снωв господствамы алеѯандра. и богдана влада. и вѣра боѩр наших. вѣра пана д8мы вѣра пана ганг8ра. вѣра пана драгωше двωрника. вѣра пана хрѫмана. вѣра пана ѩцка х8дича. вѣра пана дажбога. вѣра пана щеф8ла прѫкалаба хотинского. вѣра пана микотѫ. и рѣцеша прѫкалаби немецкїи. вѣра пана андренка чорторωвского.

вѣра пана грози микотич пръкалаба ѡрхеиского. вѣра пана іѡн секаръ пръкалаба новоградского. вѣра пана дянга. вѣра пана клънъ8 спътарѣ. вѣра пана колд8ра вистїарника. вѣра пана еремїа постелника. вѣра пана мохила чашника. вѣра пана іѡн фр8нтеша столника. вѣра пана шандра комиса. ӣ вѣра 8сих болѧр наших мѡлдавскых великых и малих. а по нашем животѣ кого богъ. изберет господар бити . . . . (rupt) земли мѡлдавской. ѡт дѣтеи наших или ѡт нашего род8. или пак б8д кого бог изберет господарь бити нашеи земли молдавской. тѡт би им непор8шил нашего даанїа. и по8твръжденїе. алибы им 8крѣпил. и 8твърдил. зан8же исми им дали ӣ потвръдели за их прав8ю ӣ вѣрн8ю сл8жб8. ӣ за що ѡни соби к8пили за свои правїи и чистїи пинѣзи. а на болш8ю крѣпѡсть. и по8твръжденїе том8 въсем8 вишеписанном8 велѣли есмы нашем8 вѣрном8 пан8 тъ8т8л8 лѡгофет8 писати. ӣ наш8 печат привѣсити к сем8 лист8 нашем8. — писал мътїашь. въ соучавѣ. влито ҂ЅЦЧѲ ген ѕї.

N O T Ă

In crisovul de maĭ sus este fórte remarcabilă mulţimea cuvintelor şi chĭar flexiunilor române, intercalate în textul slavic, şi anume :

Ѹрцичѣнїи, nomin. plur. articolat dela *Urgicén*, din *urgică* în loc de *urzică*, cu trecerea, interesantă sub raportul fonetic, a luĭ *z* în *g'*;

Ѹрцичѣнилѡрь, genit. plur. dela acelaşi cuvînt;

Ѧръмецїилѡрь, érăşĭ un genit. plur., dela *arămesc*, din *aramă* saŭ *arame*;

рипъ, adecă *rîpă*, dar cu *i* neîntunecat;

Гангър, un nume de pasere în Moldova, dacă nu ne înşelâm — păseruĭca numită în zoologiă *parus pendulinus*;

Секаръ, adecă *săcară*, dar cu *e* neîntunecat;

Рѣцеш;

Фр8нтеш;

троѧн...

Red.

FUNDAȚIUNEA DIEZ

Orĭ-ce şi orĭ-căt se va face pe viitor în sfera filologieĭ comparative romanice, totul va aparţine indirect reposatuluĭ **Frederic Diez,** după cum nepoţiĭ şi strănepoţiĭ, chĭar dacă reuşesc a întrece pe părinţiĭ lor, nu încetéză totuşĭ de a purta numele acelora ce le-aŭ dat nascere.

Filologia comparativă romanică, încă o dată, este opera Germanuluĭ Diez.

In memoria şi 'n onórea mareluĭ profesor dela Bonn s'a propus a se face o fundaţiune, un institut, o «Diez-Stiftung», care, dacă i se vor da destule mijlóce materiale, să îndemne, să susţină şi să resplătéscă lucrările relative la linguistica romanică.

Acéstă ideiă, plecată din Berlin şi din Viena, va mănţine cel puţin pe tărîmul sciinţeĭ acea frăţiă între Germanĭ şi Latinĭ, pe care atăt de des o turbură, din nefericire, animosităţile politice.

Ofrandele pentru «Fundaţiunea Diez» se pot adresa d'a-dreptul la orĭ-care din membriĭ celor doă centrurĭ : comitatul prusian şi comitatul austriac.

O cerculare, pe care o primim în momentul de faţă, ne anunţă că comitatul austriac se compune din următoriĭ membri :

Consiliarul aulic cavaler de **Miklosich,** profesor la Universitatea din Viena (Wien, Josefstädterstrasse 11);

Dr. **Adolf Mussafia,** profesor la aceĭaşĭ Universitate (Wien, Weihburggasse 32);

Dr. **Hugo Schuchardt,** profesor la Universitatea din Gratz ;

Dr. **F. Demattio,** profesor la Universitatea din Innsbruck;

Dr. **A. Hortis,** bibliotecar la Triest;

Dr. **E. Martin,** profesor la Universitatea din Praga.

In fine, din partea Transilvanieĭ va fi — după cum ni se scrie — d. canonic **T. Cipar.**

Comitatul prusian, pe de altă parte, se compune în următorul mod :

Profesorul Dr. **Mommsen** (Charlottenburg, Marchstrasse 6);

Profesorul Dr. **Gröber** (Breslau, Alexanderstrasse 32);

Profesorul Dr. **Müllenhoff** (Berlin, W, Lützower Ufer 18);

Profesorul Dr. **Tobler** (Berlin, SW, Grossbeerenstrasse 65);

Consiliarul intim **Bonitz** (Berlin, SW, Kleinbeerenstrasse 3);

Profesorul Dr. **Herrig** (Berlin, NW, Albrechtstrasse 12a);

Profesorul Dr. **Ebert** (Leipzig, Salomonstrasse);

Profesorul Dr. **Mahn** (Steglitz);

De Sybel, directorul Archivelor Statuluĭ (Berlin, W, Hohenzollernstrasse 13);

Profesorul Dr. **Zupitza** (Berlin, SW, Kleinbeerenstrasse 10);

Profesorul Dr. **Suchier** (Halle);

Profesorul Dr. **Mätzner** (Berlin, N, Ziegelstrasse 8).

Intr'unul din numeriĭ viitorĭ vom reveni pe larg asupra acesteĭ importante inițiative.

Putem anunța de pe acum, că un comitat special este pe cale de a se organisa și 'n România.

Sperâm că bubuitul tunurilor la hotarele nóstre nu va împedeca realisarea acestuĭ plan, ba încă ar trebui, din contra, să 'l maĭ grăbéscă, căcĭ precum în momente de furtună omul se adăpostesce sub ospetósa stréșină, tot așa liniștitele preocupațiunĭ sciințifice pot singure să 'l consóle în mijlocul vijelielor politice. **H.**

In acest moment ne sosesce primul numĕr dintr'o nouă revistă germană pentru filologia romanică : *Zeitschrift für romanische Philologie* sub direcțiunea d-luĭ profesor *Gustav Gröber* dela Breslau.

Din partea Românieĭ va colabora d. *B. P. Hasdeu*.

ERRATUM

La pag. 165, rîndul penultim, și la pag. 166, rîndul 5, in loc de «Ennodiŭ» să se citéscă «Ennodiŭ».

OPERELE

D-LUI

B. PETRICEICU-HASDEU

1. **Viéța și scrierile luĭ Luca Stroicĭ**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
2. **Filosofia portretuluĭ luĭ Țepeș**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
3. **Analise literare externe: Wolf, Raicevich, Eutropius, Palauzow, etc.**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
4. **Micuța**; o nuvelă satirică; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
5. **Iôn vodă cel cumplit**; cu un portret și 10 gravure; Bucurescĭ, 1865. în 8, pagine 246. — Puține exemplare maĭ sînt de vîndare la autor. Prețul 6 francĭ.
6. **Schylock, Gobseck și Moise**; studiŭ literar; Bucurescĭ, 1866, în 8.
7. **Talmud**; studiŭ filosofic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
8. **Industria națională față cu principiul concurențeĭ**; studiŭ politico-economic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
9. **Răzvan-vodă**, dramă istorică în 5 acte în versurĭ; Bucurescĭ, 1869, în 8 Edițiunea III.
10. **Istoria toleranțeĭ religióse în România: protestanțĭ, catolicĭ, mahometanĭ, lipovenĭ și judanĭ**; edițiunea 2, Bucurescĭ, 1865, în 8. — Prețul 2 francĭ; pe hârtiă velină — 3 francĭ.
11. **Satirul**, diar umoristic; Bucurescĭ, 1866, în-fol. *Epuisé.*
12. **Archiva istorică a Românieĭ**; Bucurescĭ, 1865—1867, în 4, 3 tomurĭ marĭ. — De vîndare la Socek. — Deposit la Archiva Statuluĭ.
13. **Poesiĭ**, Bucurescĭ, 1873, în 8.
14. **Istoria critică a Românilor**; tomul 1-ŭ, a 2-a edițiune. Tomul II sub pressă. În-4 mare în 2 colóne fără linie. Prețul tomuluĭ I—24 francĭ. — Deposit la autor.
15. **Principie de filologia comparativă**. Curs ținut la Facultatea de litere din Bucurescĭ. Aŭ eșit numaĭ patru lecțiunĭ, pag. 108. — 4 francĭ. Pe chărtiă velină 6 francĭ. — La autor.
16. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice I. Ghiuj**. — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.
17. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice II. Ghiob.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.
18. **Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia. — Cum s'aŭ întrodus slavismele în limba română?** — Notiță linguistică. — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 2 francĭ.

COLUMNA LUI TRAIAN

PREȚUL ABONAMENTULUÏ;

Pentru România : 20 leĭ noĭ. Pentru străinĕtate : 30 leĭ noĭ séŭ 15 fiorinĭ.

Abonamentul se face numaĭ pe an.

La redacțiunea *Revisteĭ* se póte găsi o colecțiune completă pe aniĭ 1870—74 coprindĕnd scrierĭ originale de D-niĭ V. Alexandri, A. Odobescu, A. Papadopol-Calimah, Dr. Davila, Dr. Z. Petrescu, Dr. V. Vlădescu, Gr. G. Tocilescu, V. Maniŭ, C. Esarcu, G. Misail etc.

Colecțiunea pe fie-care an 30 leĭ noĭ.

Redacțiunea și Administrațiunea se află în Bucurescĭ, Strada Michaĭ-vodă, localul Archivelor Statuluĭ.

A eșit de sub presă opera d-luĭ B. P. Hasdeŭ :

ISTORIA CRITICA
A
ROMANILOR

Tom I, edițiunea II, *revĕdută și fórte adausă.*

Patru-deci cóle de tipar în 4 mare cu cicero fără linie.

PRETIUL 24 LEĬ NOI

Deposit la autor, Strada Michaĭ-vodă localul Archivelor Statuluĭ.

N^R. 5 MAIU 1877 N^R. 5

COLUMNA LUI TRAIAN

REVISTĂ MENSUALĂ

PENTRU ISTORIA, LINGUISTICA ŞI PSICOLOGIA POPORANĂ,

SUB DIRECŢIUNEA

D-LUI B. P. HASDEU

CU COLABORAŢIUNEA

D-lor: A. I. Odobescu, Dim. A. Sturdza, A. Papadopol-Calimah, Dr. Gr. G. Tocilescu, Dr. C. Esarcu, profesor G. L. Frollo, Dr. Barbu Constantinescu, G. D. Teodorescu, Dr. A. Xenopol, M. Gaster, P. Ispirescu, P. Georgescu etc.

ANUL VIII.

SUMAR:

1. B. P. Hasdeŭ: Limba română vorbită între 1560—1600. Texturĭ inedite.
2. P. Ispirescu: Basme române şi basme francese. Notiţă comparativă.
3. M. Gaster: Başkert=Bucurescĭ? Fântîne arabe pentru istoria română.
4. R. N. O.: Şépte doïne haĭducescĭ dela un lăutar din Cernica.
5. B. P. Hasdeŭ: Poesia poporană serbă şi bulgară. Lupta între fraţiĭ Dan şi Mircea cel Mare.
Doă stampe.

Premiŭ: Fie-care abonat la «Columna luĭ Traian» are dreptul de a căpăta dela redacţiune un exemplar din *Istoria critică a Românilor de B. P. Hasdeŭ* cu preţul maĭ puţin de jumătate, adecă cu 10 leĭ nouĭ în loc de 24 leĭ nouĭ. Pentru districte se adaugă 2 l. n. costul transportuluĭ. Acţionariĭ anualĭ posedă acelaşĭ drept pentru treĭ exemplare.

Vedĭ pagina din dos.

BUCURESCĬ
NOUA TIPOGRAFIA A LABORATORILOR ROMÂNI
19, STRADA ACADEMIEI, 19.

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANA.

LIMBA ROMANA VORBITA

ÎNTRE ANIĬ 1560—1600

TEXTURI INEDITE

Tóte texturile din colecţiunea de faţă, afară de cel sub No. 1, represintă limba vorbită a Românilor între 1560—1600.

Ḑic l i m b ă v o r b i t ă, şi étă de ce.

Pînă acum, cât se atinge de secolul XVI, s'aŭ publicat numaĭ texturĭ române t r a d u s e, în carĭ nu numaĭ sintaxa oglindesce, maĭ mult saŭ maĭ puţin, o construcţiune străină, adecă este slavică saŭ grécă, dar adesea pînă şi cuvintele isolate se întrebuinţéză pe dos, din causa că traducĕtorul nu înţelegea saŭ nu sciea să brodéscă ideia originaluluĭ.

Diaconul Coresi, de exemplu, în Psaltirea sa din 1577, când ḑice în psalmul 3 : ноу мѫ темь де мїи де ѡамени че кадь, în loc de : «ómenĭ ce *năvălesc*», traduce pur şi simplu, într'un mod fórte stăngacĭu, pe slavicul нападаѧщихъ, din на–падати, literalmente «a *cădé* pe ce-va»; tot aşa în psalmul 21, ḑicerea : ши де кѡрнь кꙋ оуⷧ корнь este o inextricabilă galimatiă, care resultă din neînţelegerea textuluĭ slavic : и ѿ рѡгъ инорѡжь, latinesce : «et a cornibus unicornium», grecesce : «καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων» ; saŭ în psal-

mul 43 : рѣчеле фѣцееи мѣле este românesce un non-sens, născut din omonimia a doă vorbe slavice стоудъ, din carĭ una însemnéză «ruşine», ér cea-l'altă «frig», Coresi luând din zăpăcélă pe astă din urmă drept cea de 'ntâiŭ.

Asemenĭ modelurĭ de n e r o m â n i ă a texturilor traduse ne întimpină la fie-care pas în orĭ-ce veche tipăritură română.

Pînă şi un om atăt de serios ca nemuritorul nostru Cantemir, când se apucă, în «Divanul lumiĭ», a traduce un vers din Ausoniŭ, ne înzestréză cu următórea curiositate :

> Oare ce-am greşit? şi ce făcut la vreme? şi ce nu-ĭ bine?
> Căce acesteĭ fapte cinstea ĭ-a lipsit, saŭ ceĭa-l'alte
> Socotéla 'ntrégă? căce m'am lenit? căce acésta şéde
> Réua socotéla!...[1]

În aceste patru versurĭ, óre maĭ recunósce cine-va limba română?

Nu în traducerĭ trebuĭ căutat graĭul viŭ al unuĭ popor.

Colecţiunea de faţă, prima în felul seŭ, ne dâ limba o r i g i n a l ă a Românuluĭ din a doua jumătate a seculuĭ XVI.

Aci nemic nu e tradus, cu singura excepţiune — maĭ repetâm încă o dată—a fragmentuluĭ publicat sub No. 1.

Sînt acte oficiale saŭ particulare, scrise în România de către Românĭ după trebuinţe locale şi momentane.

Autoriĭ lor, ómenĭ din popor, nu scieaŭ multă carte.

Eĭ scrieaŭ aşa cum se vorbĭa în ḑilele lor în oraşul saŭ chiar în satul unde trăiaŭ.

Importanţa filologică a acestor documente este întreită :

1. *Dialectologică*, arătând diferinţele din loc în loc în acelaşĭ interval de timp;

2. *Fonetică*, întru cât scriitoriĭ, lipsiţĭ de orĭ-ce cultură ortografică, îşĭ dedeaŭ silinţa de a transcrie întocmaĭ pronunciaţiunea cea poporană;

3. *Sintactică*, de óră-ce cugetarea şi expresiunea aceluĭa ce scriea nu eraŭ împedecate prin nemic străin.

(1) Ap. **Hasdeŭ**, *Archiva istorică*, t. 2, p. 166.—Textul latin al luĭ Ausoniŭ sună :

> Quae praetergressus? quid gestum in tempore? quid non?
> Cur isti facto decus afuit, aut ratio illi?
> Quid mihi praeteritum? cur haec sententia sedit,
> Quam melius mutare fuit....?

De când actualul ministru al Instrucţiunii Publice, d. Georgiŭ Chiţu, mĭ-a încredinţat Direcţiunea Generală a Archivelor Statuluĭ, sarcina mea de căpetenia a fost de a clasifica tesaurele lor ast-fel, încât să nu se maĭ dea la lumină, ca în trecut, nesce extracte necritice, desbrăcate de orĭ-ce caracter sciinţific, ci tóte documentele să se pótă publica treptat în întregul lor, nu numaĭ fără nicĭ o abatere în fond saŭ în formă, dar încă—ceia-ce impórtă fórte mult — într'o ordine sistematică, adecă sub rubrice omogene, cuprindênd fie-care corp câte o materiă de aceiaşĭ natură, animată — aşa dicênd — de un singur suflet.

Una din asemenĭ rubrice îmbrăţişéză textur ile române înainte de anul 1600.

Din acéstă rubrică alegem o sémă de acte, a căror autenticitate este maĭ pe sus de îndoélă, lăsând la o parte, pînă la verificare, pe cele maĭ puţin sigure.

Altele câte-va, pe carĭ de asemenea le ţinem de o cam dată în reservă, deşi ele sînt pe deplin autentice, vor întra în doă colecţiunĭ separate:

1. Răvaşele Banilor Craioveĭ;

2. Acte municipale.

In locul lor dâm vr'o treĭ-patru documente de pe la începutul seculuĭ XVII, cu atât maĭ mult că e peste putinţă, sub raportul limbeĭ, a stabili o rigurósă liniă de demarcaţiune între aniĭ immediat anteriorĭ şi ceĭ immediat posteriorĭ luĭ 1600.

Specimenele fotografice se vor publica deosebit într'un tractat de «Paleografia Slavo-română».

Facem excepţiune însă pentru zapisul de sub No. VI, a căruĭa mare însemnătate prosodică ne îndémnă a'l da de pe acum în fac-simile, pentru crisovul de sub No. VII, în care sînt grupate cincĭ diferite caractere, şi pentru semnele de fabrică (Wasser-zeichen) ale documentelor celor scrise pe hârtiă.

Fie-care act este reprodus întocmaĭ după original, conservându-se intactă ortografia luĭ cirilică, ba pînă şi literele cele aruncate d'asupra rîndurilor, *litterae columnatae*, în privinţa cărora însă lipsa tipografică ne-a silit pe slova cea scrisă în catul al

doilea a o pune ce-va maĭ spre stînga de slova cea de-desupt, bună óră ѧ^м în loc de ^м ѧ.

Fie-care liniă din original îşĭ păstréză individualitatea, fiind precésă de o cifră, care indică numerul rînduluĭ.

Urméză apoĭ transcripţiunea cu litere latine, în care am admis următórea normă : ѫ=â; ъ=ă; ь=ă şi ŭ, atuncĭ când le confundă chiar originalurile; ꙟ=î saŭ în; ѣ=é; ꙗ şi ѧ=ĭa; ю=ĭu; ȣ şi оу=u; о şi ѡ=o; и şi і saŭ ї=i; щ=şt; џ înainte de o vocală móle =ge, gi; џ înainte de o vocală dură =g'; ч înainte de o vocală móle =ci, ce; ч înainte de o vocală dură=ć; ц=ţ, ш=ş, ж=j etc.

Literele puse în original d'asupra rînduluĭ sînt transcrise cu *cicero cursiv*, ér cele asvîrlite şi maĭ sus, d'asupra catuluĭ al doilea, se pun cu *petit cursiv*: de exemplu : егоумє̈ =egume*ni*.

D'asupra rînduluĭ însemnându-se generalmente numaĭ consóna, ér vocala ce o însoţesce fiind sub-înţelésă, de exemplu ва^ч гра^с pentru вачи грасе, pe acéstă vocală, nescrisă în original, noĭ o transcriem cu petit drept : vac'^i gras^e.

Intre semnele [ ] se completéză lipsurile din original, parentesiĭ ordinarĭ ( ) fiind reservaţĭ pentru traducerea cuvintelor slavice.

De vreme ce se reproduc înseşĭ originalurile, aceste căte-va mesurĭ de exactitate la transcriere sînt de ajuns.[1]

In fine, fie-care act, pe lîngă notiţa descriptivă ce'ĭ precede, se încheiă printr'un şir de N o t a n d a, în carĭ se atrage atenţiunea lectoruluĭ asupra particularităţilor celor maĭ interesante ale textuluĭ.

(1) Un alt mod de transcriere, care nu nĭ-a convenit, veḑĭ în **Sickel**, *Monumenta graphica medii aevi*, Wien, 1858 şi urm.

I

CEL MAĬ VECHĬU TEXT BIBLIC ÎN LIMBA ROMÂNĂ

OLTENIA, CIRCA 1560.

Textul publicat maĭ la vale cuprinde aprópe întregul cap XXVI din Levitic, anume verseturile 3—41.

Scris pe doă foĭ de pergamenă, el se păstréză în Biblioteca Naţională din capitala Serbieĭ, MS. No. 61, de unde l'am copiat într'o călătoriă din 1871.

După scrisóre, după ortografiă şi după limbă, noĭ nu ne sfiim a'l numi «cel maĭ vechĭu text biblic în limba română».

Orĭ-cine îşĭ va da ostenéla de a'l compara cu documentul dela Bistriţa, pe care 'l dâm maĭ jos sub No. III, se va convinge că textul de faţă, presintând aceleaşĭ caractere esenţiale, este totuşĭ ce-va maĭ vechĭu.

El cată să fi fost scris în Oltenia, póte tot la Bistriţa, cam pe la anul 1560, ce-va maĭ mult saŭ ce-va maĭ puţin.

In ce mod şi 'n ce timp va fi rătăcit apoĭ în vecina Serbiă, acésta nu se scie.

Voĭu observa însă, că între manuscrise din aceĭaşĭ bibliotecă, care mĭ-a fost deschisă fără reservă, graţiă amiculuĭ meŭ Magazinovicĭ, atât de simpatic tuturor Românilor de pe când fusese la noĭ agent diplomatic din partea Serbieĭ, am vĕḑut un mare numĕr de acte de ale Brancovenilor, deşi lipsa de timp nu-mĭ permisese a le cerceta de aprópe.

Ar fi de bănuit, prin urmare, proveninţa brancovenéscă a textuluĭ nostru biblic.

În orĭ-ce cas, el este maĭ vechĭu decât Psaltirea diaconuluĭ Coresi şi tipăriturele române de peste Carpaţĭ de pe la finea seculuĭ XVI, din

carĭ una, publicată în Orăştia la 1582 sub titlul de Палїа, cuprinde Genesea şi Exodul, dar — din nenorocire — nu şi Leviticul.*

Dintre trăsurele paleografice cele maĭ caracteristice ale acestuĭ text, este întrebuinţarea constantă a luĭ ь în loc de ъ pentru vocala nóstră obscură *ă*, întocmaĭ ca şi 'n documentul dela Bistriţa, apoĭ incertitudinea fórte semnificativă în transcrierea diftonguluĭ *oa*, confusiunea în usul semnuluĭ grafic ѫ, şi altele, pe carĭ le indic la urmă.

Singura traducere românéscă veche a Leviticuluĭ este cea cuprinsă în Библіа адекѫ дȢмнеѯеіаска скриптȢрѫ, publicată din ordinea luĭ Şerban Cantacuzin în Bucurescĭ la 1688, pe 932 pagine in folio, afară de şése foĭ suplementare la început şi una la sfîrşit.

Pentru a arăta diferinţa în stilul român la interval de un secol şi maĭ bine, noĭ reproducem în josul textuluĭ de pe la 1560 pasagiul ce-ĭ corespunde în ediţiunea din 1688.

(*) **Cipar,** *Principie de limbă*, Blaj, 1866, in-8, p. 104, şi *Crestomatia saŭ analecte*, Blaj, 1858, in-8, p. 46—82.

1. сь[1] веци хи. ꙟбльндоу ꙟ токьмѣлеле мѣле
2. ши веци фи сокотиндоу. ши цииндȢ. порь
3. нчѣлеле мѣле. давою воаѡ плоае. ꙟ врѣме
4. дестоиникь. шї пѫмьнтȢ^л ва да хасна са.
5. ши лѣмнеле вор фи родитоѡре. ши мльти
6. шоуль ва ажȢнце. сторсȢра. шї сторсȢра
7. семьнѫтоура. шї веци авѣ пѫнь ла сациоу.
8. ши веци лькоуи коу тьрие ꙟ цара вострѫ.
9. давою еоу паче ꙟ цара вострь. доурмивеци шї

(1) Prima literă e scrisă cu roşu.

Де веци оумбла ꙟтрȢ порȢнчиле мѣле ши ꙟвъцѫтȢриле мѣле веци пъѯи ши ле веци фаче пре дѫнселе. Ши вою да плоае воаѡ ꙟ врѣмѣ еи, ши пѫмѫнтȢл ва да роаделе лȢй, ши лѣмнеле кѫмпилор вор да роада лорь. Ши ва апȢка воаѡ треиришȢл кȢлесȢл, ши кȢлесȢль ва апȢка сѫмѫнца, ши веци мѫнка пѫинѣ воастрѫ ꙟ сацїȢ, ши веци лѫкȢи кȢ ꙟтемеаре пре пѫмѫнтȢл

10. нимѣ ноу ва спѫмьнта пре вои. гонивою а
11. фарь живиниле рѣле сълбатиче де ꙟ нь
12. мьнт8^л востроу. ничи ѡсте ноу ва трѣче
13. пре ꙟ цара востръ. гонивеци[1] пре врь
14. жимашии воцри. ши ꙟнаинтѣ востръ
15. ворь пика де армь. ши ӗ де ꙟтре вои ворь
16. гони пре ѡ соуть. шї ѡ соуть пре ѕѣче мїи.
17. кь врьжимашїи воцри вор пика ꙟнаинѣ (*sic*)
18. востръ. кь еоу вою кьоута пре вои. ши
19. вою крѣще пре вои. ши вою моулци пре
20. вои. шї легьтоура мѣ коу вои ѡ вою ци
21. нѣ. мьꙟнкавеци де ꙟ векоу. ши ачѣлѣ
22. пеꙟтроу чѣлѣ ноѡ. ле веци лъса ꙟнапои.
23. ши локоу^л миеоу ва фї ꙟтре вои де лькоуи^т.
24. ши с8флет8^л миеоу н8 ва оурь пре вои. е8
25. вою ꙟбла ꙟтре вои. шї е8 вою хи. доумнизеоу^л
26. востроу. вои ꙟкь веци хи ньродоу^л миеоу.

(1) Prima literă cu roşu.

востр8, ши ръсбою н8 ва трѣче прен пъмѫнт8л востр8. Ши вою да паче ꙟ пъмѫнт8л востр8, ши веци дорми, ши н8 ва фи кареле съ спае пре вой, ши вою пїарде хїаръ рѣле ден пъмѫнт8л востр8, ши ръѕбою н8 ва трѣче прен пъмѫнт8л востр8. Ши веци гони пре връжмашїи воцри, ши вор кѫдѣ ꙟнаинтѣ воастръ к8 оучидере. Ши ва гони ден вой чинчи пре ѡ с8тъ, ши ѡ с8тъ ден вой вор гони ѕѣче мїй, ши вор кѫдѣ непрїатенїй воцри ꙟнаинтѣ воастръ ꙟ сабїе. Ши вою къ8та престе вой, ши вою бл^гви пре вой, ши вою крѣще пре вой, ши вою ꙟм8лци пре вой, ши вою ꙟтъри фъгъд8ница мѣ к8 вой. Ши веци мѫнка веки ши векиле векилорь, ши веки ден фаца челорь ноаѡ веци скоате. Ши вою п8не фъгъд8ница мѣ ꙟтр8 вой, ши н8 ва оуръ с8флет8ль мїе8 пре вой. Ши вою оумбла ꙟтр8 вой, ши вою фи воаѡ дм^неѕъ8, ши вой вец фи мїе народь. Е8 дм^н8ль дмн^ѕъ8л востр8 че вамь

кь еоу сьнт8 домноу^{л} доумниѕеоу^{л} востроу.
чела кареле пре вои амоу адоу^{с} афарь де ꙟ жгипеть[1]
коу^{м} роби ачелора сь н8 фици. ши жоуг8^{л} а грома
ѕило^{р} воцри а^{м} фрьнть. коу^{м} ꙟ дерептате сь ꙟбла^{ц}
ꙗрь[2] сь мие ноу веци хи ꙟгьд8индоу. шї ноу веци ф
аче тоѡте порьчѣлеле (*sic*) мѣле. ши сь веци хи оурѫн
доу ачѣсте порьнчи але мѣле. ши с8флетоу^{л} востр8
ва фи лепьдьидоу лѣцѣ мѣ. ши легьтоура мѣ ѡ (*sic*)
ѡ веци лепьда. е8[3] ꙟкь ачаста вою фаче коу вои.
ведѣвою пре вои к8 коутремоури ши коу фоуги
чеи. коу фригоури. де кареле ва скьдѣ фаца вострь
ꙟ с8флетоу^{л} востроу. се вор доспи тоте рѣлеле. ши
че веци семьна. семьньтоура вострь. ѡ во^{р} мьꙟ
ка врьжимашїи воцри. асоупрь[4] де ачѣж. вою ꙟ
торче фаца мѣ ꙟ алѣиоу^{л} востроу. шї вецї хи бѫ
тоуци. ꙟнаинтѣ врьжимашило^{р} воцри. ши

(1) Aci se termină prima pagină.
(2) Iniţiala cu roşu.
(3) Cu roşu.
(4) Prima literă cu roşu.

скось пре вой ден пѫмѫнт8ль егѵпет8л8й, фїиндь вой роби, ши амь ѕдробить легѫт8ра ж8г8л8й востр8, ши вамь ад8сь пре вой к8 фалѫ. Ꙗрѫ де н8 мѫ веци аск8лта, ниче веци фаче пор8нчиле мѣле ачѣстѣ. Че веци не аск8лта де дѫнселе, ши ж8декѫцилор мѣле се ва ꙟгре8а с8флет8л востр8, ка вой сѫ н8 фачеци тоате пор8нчиле мѣле, ка сѫ рѫсипици фѫгѫд8инца мѣ. Ши е8 вою фаче аша воаѡ, ши вою п8не пре вой липса, ши рѫѫ ши гѫлбенарѣ ѡрбиндь окїй воцри ши с8флет8ль востр8 топиндь, ши веци сѫмѫна ꙟѕѫдарь семинциле воастре, ши ле ворь мѫнка ꙟпотривничїй воцри. Ши вою ꙟтѫри фаца мѣ престе вой, ши веци кѫдѣ наинтѣ врѫжмашилорь

карии оурьскоу пре вои. ачеж се вор домни пре вои.
шї веци ф8ци кьн^{д}оу нимѣ пре вои иоу ва гони.
ıарь[1] сь ноу веци нїчи аша ꙟгьдоуи мие. коу з̃ ѡ^{р}
маи таре вою вате пре вои. пе ꙟтроу пькате
ле востре. шї вою фрьнꙡе жо^{с} пре троуфїж вострь
ши пре мьриж троуфїеи востре. шї чероу^{л} востр8
ꙟл во (*sic*) фаче каши фероу^{л}. шї пьмьитоу^{л} ка де
арамь. ши моуꙟка вострь ва пери. кь пьмьитоу^{л} во
строу ноу шї ва да хасна. ши лѣмнеле пре кьꙟпоу^{л}
востроу н8 вор фи родиторе. ши[1] сь веци хї ꙟвль
ндоу ꙟ противa мѣ. ши ноу веци аскоулте (*sic*) пре
мине. де з̃ ѡ^{р} вою маи таре моулци бжтьиле
пре вои. д8пь пькателе востре. живиниле сь
лбатиче де пьдоуре. вою тримите пре вои
кареле во^{р} мьꙟка. коконии воꙡри. ши до
битокоу^{л} востроу, шї пре вои во^{р} ꙟпоуцина[2]
ши кьрьрїле востре во^{р} поустии. сь[3] жрь (*sic*) нїчї

(1) Inițiala cu roșu.
(2) Aci se termină a doua pagină.
(3) Inițiala cu roșu.

воꙡри, ши ворь гони пре вой чеа че гонеск8 пре вой, ши веци ф8ꙡи негонинд8вѫ нимеиѣ пре вой. Ши де н8м веци аск8лта ниче пѫнѫ ꙟтратжта, ши вою адаѡꙡе а вѫ черта пре вой к8 ране де з̃ ѡри пентр8 пѫкателе воастре. Ши вою с8рпа семецїа мжидрїеи воастре, ши вою п8не воаѡ черюл ка де хїер ши пѫмжнт8ль востр8 ка де арамѫ. Ши ва фи ꙟ дешѫрть вѫрт8тѣ воастрѫ, ши н8 ва да пѫмжит8ль востр8 сѫмжнца л8й, ши лемн8ль царинїй воастре н8 ва да роада л8й. Ши д8пѫ ачаста де веци мѣрꙡе ꙟ к8рмеꙁишь, ши н8 веци врѣ сѫ мѫ аск8лтаци, вою адаѡꙡе воаѡ шапте ране, д8пѫ пѫкателе воастре. Ши вою тримите престе вой гадиниле чѣле сѫлбатиче але пѫмжнт8л8й, ши вор мжнка пре вой, ши вор топи докитоачеле воастре, ши п8цини

коу ачаста. ноу вь вецї ꙟбоуна. шї вецї хї ꙟбль
ндоу ꙟ алѣн8^{л} миеоу. е8 ꙟкь вою ꙟбла ꙟ алѣноуль
востр8. шї де ҃ꙁ ѡ^{р} маи таре ѡ вою бате пентр8
пькателе востре. шї вою адоуче армь пре вои.
каре ва ста де бжсьоу. де пре легьтоура мѣ
каре амоу фькоуть коу вои. ши сь вь вецї ад8на во
и ꙟтроу ѡрашеле востре. тримитевою пре
вои морте де чоумь. шї де льꙟгоре. шї вою да пре
вои ꙟ мьна врьжимашило^{р} воцри. атоунче
вою лоуа спорю^{л} пьинеи. коу^{м} ꙁиче моуерїле востре
ворь коче пьине. мьꙟкавецї шї н8 вь вецї сьт8
ра. кьи вою лоуа спорюл. сь [1]жрь (*sic*) ничи к8 ачѣстѣ
ноу вь веци ꙟвьца. че веци ꙟбла ꙟ алѣноу^{л} мїеоу
е8 ꙟкь вою ꙟбла ꙟ алѣноу^{л} востроу. шї де ҃ꙁ ѡ^{р} маи
таре вою педепсе (*sic*) пре вои. пеꙟтр8 пькателе
востре. пьнж ꙟтратьта. коу^{м} вецї мьꙟка

(1) Inițiala cu roșu.

вою фаче пре вой, ши п8стїй вор фи кѫиле воастре. Ши к8 ачѣстѣ де н8 вѫ веци педепси, че веци мѣрџе кѫтре мине ꙟ к8рмеꙁишь. Вою мѣрџе ши е8 к8 вои к8 мжнїе ꙟк8рмеꙁишатѫ, ши вою лови ши е8 пре вой, де, ꙁ, ѡри пентр8 пѫкателе воастре. Ши вою ад8че престе вой сабїе, иꙁбжндиндь, иꙁбжнда фѫгѫд8инцїй, ши веци ф8џи ꙟ четжциле воастре, ши вою тримите моарте престе вой, ши вѫ веци да ꙟ мжниле вржжмашилорь воцри. Ка сѫ вѫ нѫкѫжѫск8 пре вой к8 лиисѫ де пжине, ши вор коаче, ӏ, м8ери пжиниле воастре ꙟтр8нь к8пторю, ши вор да пжиниле воастре к8 к8мпѫна, ши веци мжнка ши н8 вѫ веци сѫт8ра. Ꙗрѫ де н8м веци аск8лта ниче к8 ачѣстѣ, че веци мѣрџе кѫтрѫ мине ꙟ к8рмеꙁишь. Ши е8 вою мѣрџе к8 вой к8 мжнїе ꙟк8рмеꙁишатѫ, ши вою черта ши е8 пре вой де, ꙁ, ѡри д8пѫ грешалеле воастре. Ши веци мжнка тр8п8риле фечорилор воцри, ши тр8п8риле фѣтелор воастре веци мжнка. Ши вою п8стїи стжлпїи воцри, ши вою

76. карнѣ фечорило^р воцри. шй а фѣтело^р вост
77. ре. шї е8 вою поустии пре вои. ши пре кипоу
78. риле востре е8 ле вою зроби (*sic*) ши пре троупоуре
79. ле востре чѣле морте. е8 ле вою ароуꙟка ка пре идо
80. ли воцри. ши ва оуръ пре вои с8флетоу^л мие8
81. шї вою фаче сь фие п8стии ѡрашеле востре
82. шї е8 вою иоустїи пре локоуриле востре.
83. чѣле свнте. шї пре мїросенїѧ востръ чѣ к8
84. нъ. ноу мие вож сь ѡ симц8. ꙟи[1] ачеста кипоу во
85. ю поустии пъмънтоу^л. пънъ ꙟтратъта
86. коу^м връжимашїи воцри. карїи лъкоуескоу
87. ꙟтроу елоу. се воръ мира пре елъ. пре вои во^р
88. ꙟпърци ꙟтре иъгъни. ши вою траце ар[2]
89. мъ доупъ вои. ши пъмънт8^л востроу ва п8
90. стии. ши ѡрашеле востре во^р поустїи. атоу
91. нче ва фи пъмънтоул8и сърбѫтоѡ^р. пънѫ ве
92. ци хи ꙟ пъмънтоу^л врьжимашило^р воцри. ат8
93. нче ва фи пъмънтоулоу^и сърбѫтоѡ^р шї се ва ꙟ

(1) Inițiala cu roșu.
(2) Aci se termină pagina a treia.

пїѧрде чѣле де лемн8 фѫк8те де мѫниле воастре, ши вою п8не ѡаселе воа-стре песте ѡаселе боꙁилор воцри, ши сѫ ва с8пѫра с8флет8лъ мїе8 воаѡ. Ши вою п8не четѫциле воастре п8стїй, ши вою п8стїи сфинтеле воастре, ши н8 вою мироси миросенїѧ жѫртвелоръ воастре. Ши вою п8стїи е8 пѫмѫнт8лъ востр8, ши сѫ воръ мира пентр8 елъ врѫжмашїй воцри, чеѧ че лѫк8еск8 пре елъ. Ши вою сѫмѫна пре вой ꙟ лимби, ши ва гони пре вой мергѫндъ сабїѧ, ши ва фи пѫмѫнт8лъ востр8 п8стїю, ши четѫциле воастре вор фи п8стїй. Ꙟт8нче бине ва врѣ пѫмѫнт8лъ симбетиле л8й, тоате ꙁилеле п8стїнрїй л8й. Ши вой веци фи ꙟ пѫмѫнт8лъ врѫжмашилор воцри, ат8нчѣ ва сѫмбѫта пѫ-

94. д̆ лчи ꙟ сьрбьтоарѣ са кь пьнь аоу фостоу пре еⷧ
95. наоу авоуть сьрбѫтоѡр. кьндоу аоу вроуⷮ
96. трїкоуи. коуⷨ сь аибь сьрбѫтоѡⷬ. атȣнче кь
97. ндȣ вои ацї лькоуить. ꙟтрȣ ель. де ꙟтраче
98. ѫ карїи вор рьмьнѣ де ꙟтре вои. далевою
99. инїмь темьтоѡⷬ. ꙟ пьмьнтоуⷧ врьжимашї
100. лорь сън. пьнь ꙟтратьта коумь де фрȣꙟꙁа
101. сȣньтоѡⷬ а лемноулоуи. воⷬ фȣцни ши аша ворь
102. фȣцни. ка шї ꙟнаинтѣ армеи. ши воⷬ нїка кь
103. ндȣ нимѣ пре еи ноуⷩ ва гони. ши воⷬ фȣцї оуноуⷧ
104. де алтоу. нимѣ де ꙟтре вои ноу ва коутеꙁа рь
105. дика арма пре врьжимашоуⷧ съоу. кьче аоу
106. ꙟблать ꙟпротива мѣ. дерепть ачѣе еȣ ꙟкь
107. вою ꙟбла ꙟ алѣнȣⷧ лор.

мѫнтȣль, ши вине ва врѣ симбетеле лȣи, тоате ꙁилеле пȣстїирїй лȣй ва съмбъта, кареле наȣ съмбътать ꙟ симбетеле воастре, кѫндь лъкȣаци пре дѫнсȣль. Ши челор ръмаш ден вой вою адȣче робиме ла инема лорь, ла пъмѫнтȣль връжмашилор лорь, шїи ва гони пре дѫншїй гласъ де фрȣнꙁъ мȣтъндȣсе, ши вор фȣцни ка кѫндь ар фȣцни дела ръꙁбою. Ши ворь къдѣ негоници де нимени, ши ва трѣче кȣ ведѣрѣ фрате пе фрате ка ши ла ръꙁбою, негониидь нименѣ, ши нȣ вецни пȣтѣ съ стацни ꙟпотрива непрїатинилорь вощри. Ши вецни пери ꙟтрȣ лимби, ши ва мѫнка пре вой пъмѫнтȣль връжмашилор вощри. Ши чей че ворь ръмънѣ ден вой се вор стрика пентрȣ пъкателе лорь, ши пентрȣ пъкателе пърницилор лорь, ꙟ пъмѫнтȣль връжмашилорь лорь, се ворь топи. Ши ворь ръскȣмпъра пъкателе лорь, ши пъкателе пърницилор лорь, пентрȣ къче аȣ кълкать, ши маȣ трекȣть кȣ ведѣрѣ пре мине, пентрȣ къче аȣ мерсȣ ꙟнаинтѣ мѣ ꙟ кȣрмеꙁишь. Ши еȣ амь мерсȣ кȣ еи кȣ мѫние ꙟкȣрмеꙁишатъ.

TRANSCRIPȚIUNEA

să veţi hi înblăndu în tocămélele(?) méle şi veţi fi socotindu şi ţiindu porăncélele méle, da-voiu voao ploae în vréme destoinică, şi pământu*l* va da hasna sa, şi lémnele vor fi roditoore, şi mlătişulŭ va ajunge storsura, şi storsura semănâtura, şi veţi avé pănă la saţiu, şi veţi lăcui cu tărie în ţara vostrâ; da-voiu eu pace în ţara vostră, durmi-veţi şi nimé nu va spâmănta pre voi, goni-voiu afară jivinile réle sălbatice de în pământu*l* vostru, nici oste nu va tréce pre în ţara vostră; goni-veţi pre vrăjimaşii voştri, şi înainté vostră vorŭ pica de armă, şi 5 de între voi vorŭ goni pre o sută, şi o sută pre ḑéce mii; că vrăjimaşii voştri vor pica înain[t]é vostră, că eu voiu căuta pre voi, şi voiu créşte pre voi, şi voiu mulţi pre voi, şi legătura mé cu voi o voiu ţiné; mâînca-veţi de în vecu, şi acélé peîntru célé noo le veţi lăsa înapoi; şi locu*l* mieu va fi între voi de lăcui*t*, şi sufletu*l* mieu nu va ură pre voi; eu voiu înbla între voi, şi eu voiu hi dumniḑeu*l* vostru, voi încă veţi hi nărodu*l* mieu, că eu săntu domnu*l* dumniḑeu*l* vostru, cela carele pre voi amu adu*s* afară de în âghipetŭ, cu*m* robi acelora să nu fiţĭ, şi jugu*l* a gromazilo*r* voştri a*m* frăntŭ, cu*m* în dereptate să înbla*ţ*ĭ; ĭară să mie nu veţi hi îngăduindu şi nu veţi face toote poră[n]célele méle, şi să veţi hi urăndu acéste porănci ale méle, şi sufletu*l* vostru va fi lepădăndu légé mé, şi legătura mé o veţi lepăda, eu încă aćasta voiu face cu voi : vedé-voiu pre voi cu cutremuri şi cu fughicei cu friguri, de carele va scădé faţa vostră în sufletu*l* vostru; se vor dospi tote rélele; şi ce veţi semăna, semănătura vostră o vo*r* mâînca vrăjimaşii voştri; asupră de acéâ voiu întorce faţa mé în alénu*l* vostru, şi veţi hi bâtuţi înainté vrăjimaşilo*r* voştri; şi carii urăscu pre voi, aceâ se vor domni pre voi; şi veţi fugi căn*d*u nimé pre voi nu va goni; ĭară să nu veţi nici aşa îngădui mie, cu 7 *or*ĭ mai tare voiu bate pre voi peîntru păcatele vostre, şi voiu frănge jo*s* pre trufiâ vostră şi pre măriâ trufiei vostre; şi ceru*l* vostru îl vo[ĭu] face ca şi feru*l*, şi pământu*l* ca de aramă, şi muînca vostră va peri, că pământu*l* vostru nu-şi va da hasna, şi lémnele pre căînpu*l* vostru nu vor fi roditore; şi să veţi hi înblăndu înprotiva

mé şi nu veţi asculte pre mine, de 7 *o*r*i* voïu mai tare mulţi bâtăile pre voi, după păcatele vostre; jivinile sălbatice de pădure voïu trimite pre voi, carele vo*r* măînca coconii voştri şi dobitocu*l* vostru, şi pre voi vo*r* înpuţina, şi cărările vostre vo*r* pustii; să âră *(sic)* nici cu aćasta nu vă veţi înbuna şi veţi hi înblăndu în alénu*l* mieu, eu încă voïu înbla în alénulŭ vostru, şi de 7 *o*r*i* mai tare o voïu bate pentru păcatele vostre, şi voïu aduce armă pre voi, care va sta de bâsău de pre legătura mé care amu făcutŭ cu voi; şi să vă veţi aduna voi întru oraşele vostre, trimite-voïu pre voi morte de ćumă şi de lăîngore, şi voïu da pre voi în măna vrăjimaşilo*r* voştri; atunce voïu lua sporïu*l* păinei, cum dice: muerile vostre vorŭ coce păine, măînca-veţi şi nu vă veţi sătura, că-i voïu lua sporïul; să âră *(sic)* nici cu acéstè nu vă veţi învăţa, ce veţi înbla în alénu*l* mieu, eu încă voïu înbla în alénu*l* vostru, şi de 7 *o*r*i* mai tare voïu pedepse pre voi, peîntru păcatele vostre, pănâ într'atăta cu*m* veţi măînca carné fećorilo*r* voştri şi a fételo*r* vostre, şi eu voïu pustii pre voi, şi pre chipurile vostre eu le voïu zrobi, şi pre trupurele vostre céle morte eu le voïu aruînca ca pre idoli voştri, şi va ură pre voi sufletu*l* mieu, şi voïu face să fie pustii oraşele vostre, şi eu voïu pustii pre locurile vostre cele svănte, şi pre mirosenià vostră cé bună; nu mie, voâ să o simţu; în acesta chipu voïu pustii pămăntu*l*, pănă într'atăta cu*m* vrăjimaşii voştri, carii lăcuescu întru elu, se vorŭ mira pre elŭ, pre voi vo*r* înpărţi între păgâni, şi voïu trage armă după voi, şi pămăntu*l* vostru va pustii, şi oraşele vostre vo*r* pustii; atunce va fi pămăntului sărbâtoo*r*e pănâ veţi hi în pămăntu*l* vrăjimaşilo*r* voştri; atunce va fi pămăntulu*i* sărbâtoo*r*e şi se va îndulci în sărbătoaré sa, că pănă au fostu pre e*l*, n'au avut sărbâtoore căndu au vru*t* tribui cu*m* să aibă sărbâtoo*r*e, atunce căndu voi aţi lăcuitŭ întru elŭ; de într'aceâ carii vor rămăné de între voi, da-le-voïu inimă temătoo*r*e în pămăntu*l* vrăjimaşilorŭ săi, pănă într'atăta cumŭ de fruînda sunătoo*r*e a lemnului vo*r* fugi, şi aşa vorŭ fugi ca şi înainté armei, şi vo*r* pica căndu nimé pre ei nu-*i* va goni, şi vo*r* fugi unu*l* de altu; nimé de între voi nu va cuteda rădica arma pre vrăjimaşu*l* său, căce au înblatŭ înprotiva mé, dereptŭ acée eŭ încă voïu înbla în alénu*l* lor.

NOTANDA :

моуꙟка, мьꙟка, кьꙟпоул, льꙟгоре, ароуꙟка, фрꙋꙟꙁа, де ꙟ, пре ꙟ, де ꙟтре, пе ꙟтроу (dar şi пентрꙋ), adecă *muînca, măînca, căînpul, lăîngore, aruînca, fruînda, de în, pre în, de între, pe întru,* în loc de *munca, mâncà, câmpul, lăngóre, aruncà, frunda, din, prin, dintre, pentru*;

ь generalmente pentru *ă*, dar şi pentru *ŭ* în : ворь, алѣноуль, дерепть, ель, авоуть, коумь, ѫгипеть... ér unele cuvinte presintă ambele întrebuinţărĭ tot-o-dată : мльтишоуль (ml*ă*tişul*ŭ*), фрьнть (fr*ă*nt*ŭ*), фькоуть (f*ă*cut*ŭ*), врьжимашїлорь (vr*ă*jimaşilor*ŭ*);

ѫ se confundă :

a) cu ь : пьнѫ, пѫнь şi пьнь, пѫмьнтꙋл şi пьмьнтꙋл, семьнѫтоура şi семьньтоура, вострѫ şi вострь, сьрбѫтоѡре şi сьрбьтоарѣ...,

b) cu ѣ, ꙗ saŭ ѧ : ачѣѫ (ac*éea*), троуфiѫ (trufi*ea*), мьриѫ (mări*ea*), ѫрь (*ĭa*ră), мїросенїѫ (miroseni*ea*),

c) cu аѡ : воѫ şi воаѡ,

d) în fine, îl găsim în : бѫтоуци, бѫтьиле, спѫмьнта, бѫсьоу şi — ce'ĭ maĭ curios — în ѫгинеть.

în loc de оа, maĭ adesea simplul о saŭ ѡ : ꙟторче, тоте, востре, вострь, ѡсте, родиторе, морте (la substantiv şi la adjectiv), льꙟгоре, коче; uneorĭ оѡ : тоѡте, родитоѡре, сꙋньтоѡре, сьрбѫтоѡре; maĭ rar оа : воаѡ (dar şi воѫ), плоае, сьрбьтоарѣ;

finalul *u* lung : ꙟбльндоу, сокотиндоу, циindoy, сьнтꙋ (sum), кьндоу, амоу, оурьскоу, ꙟгьдꙋиндоу, оурьндоу, лепьдьндоу, бекоу (pentru бекю), миеоу, еꙋ, симцꙋ, елоу (dar şi ель), аоу фостоу, лькоуескоу, алтоу, кипоу;

finalul *i* tot-d'a-una lung, chĭar în ноу шї ва да (nu-şĭ va da);

epenteticul *i* în пьине, пьинеи;

organicul *i* lipsesce în спѫмьнта (din спаймѫ=*expav*i*men, cf. арамѫ =aeramen);

фи şi хи se întrebuinţéză fără distincţiune, chĭar în aceiaşĭ frasă, de ex. : сь веци хи оурьндоу ачѣсте порьнчи але мѣле ши соуфлетоул востроу ва фи лепьдьндоу...;

infinitivul cu *e* pentru *a* şi *i* : сь ноу веци аскоултє... вою пєдєпсє...;

posiţiunea pronumeluĭ personal în : сь мнє п8 веци хи ꙟгьд8индоу..., сь ноу веци нїчи аша ꙟгьдоуи миє...;

posiţiunea adverbuluĭ în : дє 7 ѡрп вою маи тарє моулци бѫтьилє прє вои..., сь ноу веци нїчи аша ꙟгьдоуи...;

pe lîngă : дє 7 ѡри, forma : коу 7 ѡри;

la condiţional, în loc de «când ar fi trebuit ca să aĭbă» — кьндоу аоу вроут трїбоуи коум сь аикь (cf. **Cipar**, *Principie*, p. 191—192);

întrebuinţările luĭ коум :

a) прє вои амоу адоус афарь дє ꙟ ѫгипєть коум роби ачєлора сь н8 фици... аоу вроут трїбоуи коум сь аибь...,

b) коум ӡичє моуєрїлє вострє ворь кочє пьинє...,

c) пьнѫ ꙟтратьта коум вецї мьꙟка..., пьнь ꙟтратьта коум врьжимашїи... пьнь ꙟтратьта коумь дє фр8ꙟӡа с8ньтоѡрє а лємноулоуи вор ф8ции;

прє мїросєнїѫ вострь чѣ боунь ноу миє воѫ сь о симц8, acolo unde în ediţiunea din 1688 : «н8 вою мироси миросєнїѧ жѫртвєлорь воастрє», lătinesce : «non olfaciam odorem sacrificiorum vestrorum», grecesce : «οὐ μὴ ὀσφρανθῶ τῆς ὀσμῆς τῶν θυσιῶν ὑμῶν»;

вєдѣвою прє вои к8 коутрємоури ши коу фоугичєи(?) коу фригоури...;

асоупрь дє ачѣѫ...;

ачєѫ сє вор домни прє вои...;

сь ѫрь нїчї к8 ачаста ноу вь веци ꙟбоуна...;

морте дє чоумь шї дє льꙟгорє...;

вою адоучє армь прє вои карє ва ста дє бѫсьоу...;

коконии воции ши добитокоул вострoу...;

далєвою инїмь тємьтоѡрє ꙟ пьмьнтоул врьжимашїлорь сѫи...;

мльтишоуль ва аж8нџє сторс8ра шї сторс8ра сємьнѫтоура, acolo unde în ediţiunea din 1688 : «ва ап8ка воаѡ трєириш8л к8лєс8л ши к8лєс8ль ва ап8ка сѫмѫнцл», lătinesce : «comprehendet vobis trituratio vindemiam, et vinde-

mia comprehendet sationem», grecesce : «καταλήψεται ὑμῖν ὁ ἀλοητὸς τὸν τρυγητὸν, καὶ ὁ τρυγητὸς καταλήψεται τὸν σπόρον»;

семьна, семьнътоура, cu primul *e* clar;

reflexivul се tot-d'a-una distins de condiţionalul сь;

сь, afară de întrebuinţarea sa la condiţional, e pus isolat în loc de «dacă», întocmaĭ ca latinul *si;*

кипоуриле, cu *-uri-*, dar în acelaşĭ rînd троупоуреле, cu *-ure-;*

доумнизеоул;

алѣноул;

громазилор;

дерептате;

живиниле рѣле;

връжимашїи;

хасна;

нимѣ;

ва коутеза ръдика, fără infinitivalul *a*.

II.

NOTIŢĂ PE O CARTE

Galaţĭ, 1571.

Notiţa de maĭ jos este scrisă pe legătura uneĭ psaltirĭ manuscrise, care se află în Biblioteca Naţională din Bielgrad, MS. No. 122 in-8.

Am copiat'o cam ĭute în călătoria mea din 1871, fără să fi avut timp de a face un fac-simile.

O dâm aci numaĭ în interesul filologic, abstracţiune făcênd de paleografiă.

La marginĭ hârtia fiind ruptă pe alocurĭ, am indicat lipsurile prin puncturĭ în reproducerea originaluluĭ, completându-le însă, după putinţă, în transcripţiune.

1. фїиѫ^{д} к8мпъратъ ачѣстъ сф҃нтъ ѱ....
2. ши дат помѣнъ. бесѣречен де ѫ...
3. де 8^{н} ворни^{к} ан8ме, ра^{д}, порекла л8^{и}...
4. съ дезлегъ фїин^{д} ка (*sic*) вѣке. пентрачѣ...
5. ачеста ворни^{к}, ра^{д}, кареле ѡ дедѣсе пе...
6. ши не авъѫ^{д} чине ѡ лега.
7. ѩтъ ц8пъниѣса тъмъшое грекоаа съ афлъ
8. ... ѡ дѣде ла меще^{р} де о легъ. ка съ аибѫ ши ѫ
9. помѣнѫ. пеѫтрачѣ че преѿ съ ва афла...

10. бес'ѣрека ди ꙟ гълаци. съ помен'ѣскъ ши пре
11. ра^{д} кареле ѡ лꙋ да^{т}. ши пре пъринцїи лꙋ...
12. ши съ помен'ѣскъ ꙟ с^{т} литꙋргїе. ши пре ачещи...
13. ...тома. ч^{д}. добра. ч^{д}. ра^{д}.
14. къ зиче зиче (*sic*) св̃нта скриптꙋръ. блаже^{н} мъ^{ж}. адекъ
15. ферице де бърбатꙋ^{л}, че нꙋ мѣрџе спре сфатꙋ^{л} не
16. кꙋрацило^{р}. ши спре калѣ пъкътошило^{р} нꙋ...
17. ши спре скаꙋнеле пїерзъторило^{р} нꙋ шаде...
18. ꙟтрꙋ лѣџа лꙋ^{і} дꙋмнезъꙋ ꙟ^{і} вола лꙋ^{і}...
19. ...ꙟтрꙋ лѣџѣ лꙋ^{і} съ ꙟвацъ зꙋа...
20. † ҂зоѳ †

TRANSCRIPŢIUNEA

fiiin*d* cumpărată acéstă sf^{â}ntă ps[altire] şi dată poménă besérecei de în [Gălaţi] de u*n* vornic anume Ra*d*^{ul} porecla lu*i*... să dezlegă fiin*d* ca véche, pentr'acé... acesta vorni*c* Ra*d*^{ul}, carele o dedése pe[rind?] şi neavăîn*d* cine o lega, ĭată g'upănésa Tămăşoe Grecoaĭa să află [de] o déde la meşte*r* de o legă, ca să aibă şi ĭa poménâ; peîntr'acé ce preo*t* să va afla [la] beséreca di în Gălaţi, să poménéscă şi pre Ra*d*^{ul} carele o au da*t*, şi pre părinţii lu... şi să poménéscă în s^{ăn}t^{a} liturghie şi pre aceşti... Toma чед (cu copiĭ), Dobra чед (cu copiĭ), Ra*d*^{ul}, că ḑice ḑice svănta scriptură : блажен мъж, adecă ferice de bărbatu*l* ce nu mérge spre sfatu*l* necuraţilo*r* şi spre calé păcătoşilo*r* nu... şi spre scaunele pierḑătorilo*r* nu şĭade... întru légĭa lu*i* Dumneḑău î*i* voĭa lu*i*... întru légé lu*i* să învaţă ḑua...

† 7079 (1571) †

NOTANDA :

фїꙟд şi фїинд;

пентрачѣ şi пеꙟтрачѣ;

лѣцѫ şi лѣцѣ;

помѣнъ şi помѣнѫ;

сф̃нтъ şi св̃нта;

де ꙟ şi ди ꙟ;

confusiunea între о şi оа, е şi ѧ : тъмъшое грекоаѧ;

не авъꙟд чине ѡ лега, fără infinitivalul *a;*

ка în loc de кам;

gradaţiunea timpilor : аȣ дат, дѣде, дедѣсе;

цȣпънѣса;

че преѡт съ ва афла, în sens de «orĭ-ce preot...» ;

бърбатȣл че нȣ мѣрце...;

спре = latinul *super;*

ꙟi = este;

finalul *i* pretutindenĭ întreg ;

finalul *u* nu putea fi însemnat, tóte consónele finale fiind aruncate d'asupra rînduluĭ, astfel că vocala ce le însoţesce se sub-înţelege ;

reflexivul *se* nu e distins de condiţionatul *să* : съ деѕлегъ... съ поменѣскъ...;

феріче де бърбатȣл...;

пїерѕъторилор;

ѕȣа.

III

MEMORANDUM DESPRE FACEREA UNUĬ ĬAZ DE MÓRĂ

EGUMENUL EVTEMIE, BISTRIȚA (distr. Vîlcea), 1573, DECEMBRE 21.

Originalul, scris pe o bucată de pergamenă gălbuiă de 28 ½ centimetri în lățime și numaĭ 16¾ în lungime, cu litere marĭ ne-legate, nalte cam de 2 ½—3 milimetri, se află în Archivul Statuluĭ din Bucurescĭ, între actele așa numite «netrebnice» ale mănăstirii Bistrița din Oltenia.

Din dos, cu o mână posterióră, dar veche, este însemnat : ıазꙋл морїи ѿ бъбѣни.

In Cartularul saŭ «Condica» Bistrițeĭ, «ѫтрꙋ каре саꙋ скрис хрисоавеле ши кърциле мошїилор», la anii 1795—96, de către Dionisie Eclesiarcul,[1] in-fol., tomul I, fóia 296 verso, s'a copiat documentul în următorul mod :

Ꙗдекъ еꙋ Ѥфтимие Ѥгꙋменꙋл ѿ Бистрица, кꙋм съ съ щие че ам келтꙋит пре ıазꙋл дела моаръ дин Бъбѣний, ѫ зилеле лꙋй Ꙗлеѯандрꙋ водъ, Ꙗсприй гата ҂гѿ : ши зече вачий грасе, ши зече ѡй, ши в҃і рѫмъторий грашй. ши, ӑ : киволй, ши, ̃с : де ѡброаче де грѫꙋ, ши алте бꙋкате мꙋлте мѫнкътоаре, Дечий лам фъкꙋт кꙋ мꙋлтъ трꙋдъ ши ѡстенѣлъ, ши ам плътит тот кꙋ стѫнжинꙋл де аꙋ съпат принтрег, дин апа Бистрицїй де ꙋнде съ ѫчѣпе ıазꙋл пѫнъ

(1) Acelaș de care e scris «Cronograful Țereĭ Romănescĭ dela 1764 — 1815», publicat de **Papiŭ** în *Tesaur de monumente istorice*, t. 2, p. 159 — 236. Papiŭ observă în notă, p. 159 : «cine era Dionisie Eclisiarcul, nu puturăm afla. Din unele pasage ale cronicei pare a fi fost «de peste Olt.»—Afară de Condica Bistrițeĭ în 3 tomurĭ marĭ, acestuĭ neobosit călugăr, care se iscălesce «biv eclisiarh al episcopieĭ Rîmniculuĭ» și «dascal slovenesc», i se maĭ datoresc : Condica Tismeneĭ în 2 gróse foliante, Condica mănăstiriĭ Obedénul 1 foliant, Condica mănăstiriĭ Jitian 1 foliant, Condica Govoreĭ etc. etc., pe lîngă sute de documente traduse din siavonesce, tóte conservate în Archivele Statuluĭ.

дин жосȣл метохȣлȣй, ꙗр фъръ че ам плътит, ам мȣнчит мȣлт ши кȣ ѡа-менїй мн҃тирїй ка съ фие сф҃нтей мн҃тирй де хранъ, ꙗр чине съ ва аместека ꙟтрачест ꙗзȣ, съ фие проклет де т҃иї : сф҃нци пъринцй, ши де тот соборȣл сф҃нтей мн҃тирй. ши каре егȣменй нȣ вор къȣта съ цие ачест ꙗз, съ ле фїе пържше ла жȣдеката чѣ ꙟфрикошатъ майка пречиста. ши лам сфържит ла.

лȣна лȣй декемв : к҃в : | печетѣ мн҃тирїй | ла лѣтȣл ꙁ҃пв :

Să compare cine-va acéstă copiă cu originalul de maĭ jos, şi se va încredința că aprópe nicĭ un cuvînt nu este bine transcris.

Copistul a schimbat pretutindenĭ ortografia, a modernisat pronunciațiunea, a tradus cuvintele slavice, a mers cu cutedarea pînă a preface pe сь în ши, ba chĭar a adăuga pe «чѣ ꙟфрикошатъ», care nu se află nicăirĭ în original; şi să nu se uĭte că acel copist era anume Dionisie Eclesiarcul, om nu fără cunoscințe şi cu multă deprindere la citirea crisóvelor şi zapiselor.

Acésta ne dâ mesura încrederiĭ ce putem pune, sub raportul limbeĭ şi al paleografieĭ, pe vechile copie române ale manuscriselor anterióre, bună-óră a cronicelor nóstre saŭ a cărțiĭ luĭ Negoiă-vodă.

Vom vedé însă maĭ la vale, că nici ceĭ l'alțĭ condicarĭ mănăstirescĭ n'aŭ fost maĭ scrupuloşĭ.

O copiă mult maĭ exactă a acestuĭ document, deşi nu tocmaĭ perfectă, figuréză în Condica cea nouă a Bistrițeĭ, făcută de către Comisiunea Documentală la 1859, in-f., t. 1, p. 253.

Ambele Condice, cea din urmă în treĭ exemplare identice, se află în secțiunea manuscriselor din biblioteca Archivelor Statuluĭ, la un loc cu maĭ multe alte prețióse cartulare mănăstirescĭ, pe carĭ le vom cita la locul lor.

Pecetea circulară întipărită pe céră, «sceau circulaire placard», sub cuvîntul сфрьшит din ultimul rînd, este de 4 centimetri în diametru; ea s'a stricat însă cu desăvîrşire, remănênd numaĭ locul eĭ, cu dese găurele, peste carĭ era lipită céra, de o culóre — se pare — galbenă închisă.

1. † аде^{к} еȣ евтемїе егȣменоу^{л} ѿ бистри^{ц}. кȣ^{м} сь^{с} щїе ча^{м} ке^{л}тȣи^{т} пре ѩзȣ^{л} дела моарь дела бьбѣни

2. ꙟ ѕилеле лоу алеѯа^{н}дро во^{д}. а^{с} гата ҂гѿ. ши ї҃ ва^{ч} гра^{с}. ши ї҃ wи. ши. вї҃ рьмь

3. тори граши ши д҃ биволи. ши. с҃. де wбороаче де грьȣ. ши а^{л}те боука

4. те моу^{л}те мьнкьтоаре ди^{ч} ла^{м} фькоу^{т} коу мȣ^{л}ть трȣ^{д} ши wстенѣль

5. ши а^{м} пльти^{т} то^{т} кȣ стьнжинȣ^{л} де лȣ сьпать принтре^{г} де ꙟ апа би^{с}три

6. цеи де оунде се ꙟчѣпе. ѩѕȣ^{л} пь^{н} дин жосȣ^{л} метохȣлȣи. ѩрь фьрь ча^{м} пльти^{т} а^{м} мȣ

7. нчить мȣ^{л}ть ши кȣ wамéнїи мьнжстирїи ка^{с} фїе сфь^{н}теи мьньстирї

8. де хра^{н}. ѩ^{р} чине се ва аместека ꙟтраче^{с} ѩѕь сь фїе прокле^{т} де. т҃иї. wѿци ши де

9. то^{т} сьборȣ^{л} сфьнтеи мь^{н}стири сь каре егȣмен^{н} нȣ во^{р} кьȣта сь щїе аче^{с} ѩѕь. сь ле фїе

10. пьрь^{ш} ла жȣдека^{т} маика ирч^{с}та ши ла^{м} сфрьши^{т} м^{с}ца де^{к} ка вь лѣ^{т} ҂ѕпв҃.

TRANSCRIPȚIUNEA

† adec^{ă} eu evtemie egumenu*l* wт (dela) Bistri*ț*^{a}. cu*m* să *s*^{e} ştie *č*'a*m* che*l*tui*t* pre ĭazu*l* dela moară dela Băbéni în zilele lu Alexa*n*dro vo*d*^{ă}, a*s*^{pri} gata 3800, şi 10 va*č*^{i} gra*s*^{e}, şi 10 oi, şi 12 rămători graşi, şi 4 bivoli, şi 200 de oboroace de grău, şi a*l*te bucate mu*l*te măncătoare; di*č*i l'a*m* făcu*t* cu mu*l*tă tru*d*^{ă} şi ostenélă şi a*m* plăti*t* to*t* cu stănjinu*l* de au săpatŭ printreg de în apa Bi*s*trițeĭ de unde se încépe ĭazu*l* pă*n*^{ă} din josu*l* metohuluĭ; ĭară fără *č*'a*m* plăti*t*, a*m* muncitŭ mu*l*tŭ şi cu oamenii mănâstirii, ca *s*^{ă} fie sfă*n*tei mănăstiri de hra*n*^{ă}; ĭa*r*^{ă} cine se va amesteca într'ace*st* ĭazŭ, să fie procle*t* de 318 wѿци (părinţĭ) şi de to*t* săboru*l* sfă*n*tei mă*n*^{ă}stiri; să care e-

gumen*i* nu vo*r* căuta să ţie ace*st* ĭazŭ, să le fie pără*s*[ă] la judeca*t*[ă] maica prece*s*ta; şi l'am sfrăşi*t* м[c]ца (luna) de[cemvrie] 21 вь лѣт (în anul) 7082 (1573).

Notanda:

ь pentru *ă* : моарь, рьмьтори, мьнкьтоаре etc., dar şi pentru *ă̆* : мѹн-чить, мѹлть, іазь, ér în cuvîntul сьпать (săpat*ă̆*)—ambele întrebuinţărĭ tot-o-dată;

іазь, dar maĭ jos : іазь;

мьнѫстирїи, dar maĭ jos : мьньстирї şi мьньстири;

Алезандро cu finalul *o* pentru *u;*

лоу pentru лоуи;

finalul *i* pretutindenea întreg : рьмьтори граши, бивоми, мьньстири;

finalul *u* întreg numaĭ după vocală : еѹ, грьѹ, лѹ;

де ѫ апа, dar maĭ jos : дин жосѹл, precum şi прин, nu пре ѫ;

contracţiune принтрег=prin întreg;

се ѫчѣпе, се ва аместека, dar la condiţional : сь цїе, сь фїе;

remarcabil accentul pe *e* în шамéнїи;

să pentru *dacă* : сь нѹ вор кьѹта;

dicĭ pentru *decĭ* : дич лам фькоут;

afară pentru *peste* : фьрь чам пльтит, ам мѹнчить:

la «mănăstire», genitivul cu *ii* : мьнѫстирїи, dar la «sfântă», genitivul cu *ei* : сьинтеи.

IV.

ZAPIS DE VÎNḌARE

ŞTEFAN DIACUL, BRĂHĂŞESCĬ (distr. Tecučĭu), 1577, APRILE 4.

Originalul se află în Archivele Statuluĭ, actele episcopieĭ de Roman. legătura 4.

E scris pe hărtiă de o culóre galbenă rădăciniă, fórte grosolană, pe o bucată de $20^1/_2$ centimetri în lungime şi 19 în lăţime, avênd următorul semn de fabrică :

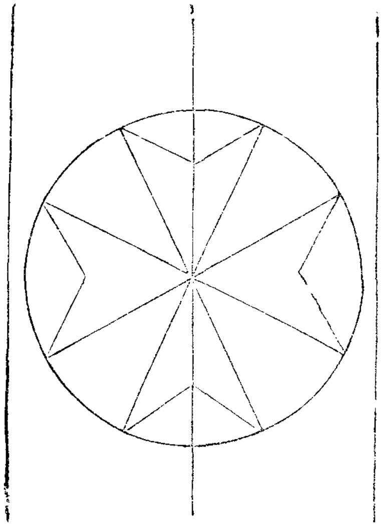

Scrisórea e frumósă şi mare; literele sînt nalte cam de 2 milimetri.

Doă peceţĭ octogone de $1^1/_2$ centimetri în diametru, represintând nesce monograme saŭ arabescurĭ, sînt reŭ întipărite cu fum şi aprópe de tot şterse.

1. † адекъ еȣ петрѣ брахъш скриȣ ши мъртȣрисескȣ кȣ честȣ запис
2. ал меȣ. кȣм ам фостȣ кȣмпърат w парте де wчинъ дин сат дин
брѫхѫшещ.
3. де ȣнде аȣ фостȣ шезиндȣ. кȣдрѣ. дин џȣмътате де сат а чинчѣ
4. парте. че са алѣџе партѣ анȣшкъи. ши а фрателȣі еи мътею.
5. ши еȣ w ам вънд8т лȣі дȣмитрȣ тѣхни. ши фемееі сале теклеи.
6. дерептȣ доаw сȣте ши треі зеч де флоринци бани тътърѫщи.
7. ка съи хїе лȣі wчинъ ши мошїе ꙟн вѣч некълтит. ши ꙟн токмал
8. нѣȣ фостȣ wна сȣлицашȣл. ши бȣрнар спътърел ши кочȣ бъдѣ
9. колѣ ши мȣлци wамин бȣни. ши еȣ щефан дїакȣл ам скрис. ши
10. пре маі маре крединце нѣм пȣс ши печециле ка съ се щїе. —

влт ӡпе ап д дни

(L. S.) (L. S.)

TRANSCRIPȚIUNEA

† adecă e*u* Petré Brahă*ș* scri*u* și mă*r*turise*s*cu cu ce*s*tu zapi*s* a*l* me*u*, cu*m* a*m* fo*s*tu cu*m*păra*t* o pa*r*te de ocină di*n* sa*t* di*n* Brăhășe*sti* de u*n*de a*u* fo*s*tu șeḑi*n*du Cudré, di*n* g'umătate de sa*t* a ci*n*cé pa*r*te ce s'a alége pa*r*té Anu*ș*căi și a fratelu*i* ei Măteĭu, și e*u* o a*m* vă*n*du*t* lu*i* Dumitru Té*h*ni și femee*i* sale Teclei, dere*p*tu doao sute și tre*i* ḑe*ci* de flori*n*ți bani tătărăști, ca să-i hie lu*i* ocină și moșie î*n* véc'i neclăti*tă*, și î*n* tocma*lă* né*u* fo*s*tu Ona sulițașu*l* și Bu*r*na*r* spătăre*l* și Cocu Bădécolé și mu*l*ți oami*ni* buni, și e*u* Ștefa*n* diĭacu*l* a*m* scri*s*, și pre ma*i* mare credi*n*țe né*m* pu*s* și pecețile ca să se știe.

влт (anul) 7085 (1577) ap*rilie* 4 дни (ḑile).

Notanda:

finalul *u* întreg în честȣ, фостȣ, аȣ, шезиндȣ, дерептȣ, мъртȣрисескȣ...;

finalul *i* întreg pretutindenĭ;

цѹмѫтате;

pretutindenĭ дин, nu ден saŭ де ꙟ;

forma verbală: ѹнде аѹ фостѹ шезиндѹ Кѹдрѣ (cf. formele analoge în textul de sub No. I);

contracţiunea са алѣце, pentru се ва алѣце;

de 'naintea condiţionaluluĭ сѫ tot d'a-una ка: ка сѫ-и хїе, ка сѫ се цїе;

хїе pentru фїе;

reflexivul се distins de condiţionalul сѫ: сѫ се цїе;

nominativul singular: крединце;

numĭ proprie interesante: Кѹдрѣ, Бѹрнар, Коѵѹ Бѫдѣколѣ;

repetiţiunea: дин сат дин Брѫхѫшеци.

formaţiunea numilor locale: Брахѫш — Брѫхѫшеци;

gradaţiunea timpilor: ам фостѹ кѹмпѫрат... ши... ам вѫндѹт;

зечи, nu зѣчи, şi фемеен, nu фемѣен;

флоринци кани тѫтѫрѫщи;

pleonasm: ѡчинѫ ши мошїе;

Мѫтею, cu *ă*:

дерептѹ;

ѡамени;

genitivul femeesc cu *-ei*: фемееі, Теклеи, dar Анѹшкѫи;

меѹ, nu миеѹ.

V.

ZAPIS DE VÎNZARE

Druțea, districtul Bacău, 1581, martiŭ 11.

Originalul se află în Archivele Statuluĭ, actele mănăstiriĭ Cașin, legătura No. 9.

E scris pe hărtiă gălbuiă, lung de 28, lat de 18 ½ centimetri, rupt în maĭ multe locurĭ, fără semn de fabrică.

Literele, cam de 2—2 ½ milimetri în nălțime, sînt frumóse.

Pecețile, întipărite fórte grosolan cu cernélă, lucru nu tocmaĭ rar în vechile zapise române, dar pentru care în sigilografiă nu există vre-un termin tecnic(*), sînt nedescifrabile.

(*) cf. **Chassant** et **Delbarre,** *Dictionnaire de sigillographie,* Paris, 1860, p. 160 sqq.

1. † Ѻто а^{з} дрȣцѣ скри^{ȣ} ши мь^{р}тоурисескоу е^{ȣ} коу че^{ст} ꙁапи^{с} а^{л} міе^{ȣ}

2. коу^{м} а^{м} вь^{н}доу^{т} е^{ȣ} а мѣ па^{р}те де ѡчинь ди^{н} са^{т} ди^{н} поени

3. коу то^{т} венитоу^{л} а^{м} вь^{н}доу^{т} непотоумїе^{ȣ} лȣи[1] игна^{т} до

4. бо^{ш} ши сȣрорїи сале а^{л}беи преоутѣсїи дерептоу оу^{н} ка^{л}

5. ши треи ꙁьчи де талере ка сь ле фїе ло^{р} дирѣ^{п}ть ѡчи^{н}

6. . . . їе . . . . ло^{р} ши непоцило^{р} ло^{р} . . . .

(1) Urmézā до, șters apoĭ cu degetul.

7. . . . . . вънлоут пентрȣ кь фи . . . . .
8. нам ка сь ле фїе лор дирѣпть м . . їе ꙟн вѣчи. дин на . . . ѣ
9. лȣи доумитрȣ плешѣ вьтавȣлȣи де ни . . . щи. ши михнѣ
10. ѿ там. ши косте . . . ар дин стьнещи ши глига дин бȣчȣми
11. ши боуда дин мал ши моулци wамени бȣни дечи нои
12. ачещи wамени кареи маи соус скрїе дака ам везоут токмаль
13. де бȣнь вое нои ꙟнкь нѣм пȣс печециле пентрȣ маи маре
14. мьртоурїе ка сь сь щїе. вълѣт ꙁпѳ. мс март аї дн

L. S. L. S. L. S. L. S.

TRANSCRIPŢIUNEA

† Ѿто аꙁ (iată eŭ) Druţé scrie şi mărturisescu eu cu cest zapis al mieu cum am văndut eu a mea parte de ocină din sat din Poeni cu tot venitul am văndut nepotumieu lui Ignat Doboş şi surorii sale Albei preutésii dereptu un cal şi trei zăci de talere, ca să le fie lor diréptă ocină [şi moş]ie... lor şi nepoţilor lor... văndut pentru că fi[cĭori] n'am ca să le fie lor diréptă m[oş]ie în véci; din na[int]é lui Dumitru Pleşé vătavului de Ni... şti, şi Mihnea ѿт там (tot de acolo), şi Coste... ar din Stăneşti, şi Gliga din Bucumi, şi Buda din Mal, şi mulţi oameni buni; deci noi aceşti oameni care-i mai sus scrie, dacă am veḑut tocmală de bună voe, noi încă ném pus peceţile pentru mai mare mărturie ca să să ştie... вълѣт (în anul) 7089 (1581) мс (luna) martie 11 дн (ḑi).

Notanda:

ь tot-d'a-una pentru *ă*;

u final întreg: дерептоу, мьртоурисескоу, мїеȣ, скриȣ, ér în cele-l'alte cuvinte se sub-înţelege prin aruncarea ultimeĭ consóne d'asupra rîndului;

i final întreg : поени, л8и, албеи, треи зьчи...;

дерептоу cu де–, dar дирѣпть cu ди–;

tot-d'a-una дин, nicĭ-o dată де ѫ saŭ ден;

reflexivul *se* confundat în scriere cu condiţionalul *să* : сь сь щїе;

la condiţional сь este tot-d'a-una preces de ка : ка сь ле фїе, ка сь сь щїе;

la dativ : непотоумїе8;

la genitiv se confundă desininţele casuale femeiescĭ *ei* şi *ii* : с8рорїи албеи преоутѣсїи;

л8и игнат, л8і доумитр8, nu л8;

мїе8 ;

зьчи (ḑecĭ) cu vocala obscură, dar везоут cu vocala clară;

în loc de «ómenĭ maĭ sus scrişĭ», construcţiunea sintactică : wамени каре-и маи соус скрїе;

numĭ locale : Поени, Бе8ч8ми, Мал...;

numĭ personale : Др8цѣ, Добош, Ялба, Плешѣ, Глига, Боуда;

monetă : талере;

dacă = ital. *dacchè* : дакь ам везоут;

repetiţiunea : дин сат дин Поени (cf. textul de sub No. IV);

accentul pe *e* în ачéщи.

VI

O SENTINŢĂ

TUDOR LOGOFĔT, VLĂDESCĬ (DISTR. MUSCEL), ÎNTRE 1583—1585, SEPTEMBRE 22.

Originalul se află în Archivele Statuluĭ, între documentele schituluĭ Valea din districtul Muscel, legătura No. 18.

E scris întreg cu mâna luĭ Tudor logofĕt din Vlădenĭ, astădĭ Vlădescĭ, comună rurală din Muscel, pe unde se află, de asemenea, tóte cele-l'alte localităţĭ menţionate în document : Cotescĭĭ, Retivoescĭĭ, Mihăiescĭĭ, Ţigănescĭĭ, precum şi mănăstirea Vĭeroşul saŭ «Virăşu».

Scriitorul aparţinea, prin urmare, uneĭa din regiunile cele maĭ muntóse ale Românieĭ.

Datul aproximativ al documentuluĭ, afară de consideraţiunĭ paleografice, resultă din următórele :

Sălaşul de Ţigănĭ al Opriĭ, dăruit Marineĭ de către cumnată-sa jupănésa Ancă a logofĕtuluĭ Condrea — fondul procesuluĭ desbătut în textul de maĭ jos — figuréză în testamentul acesteĭa din urmă, scris în dina morţiĭ eĭ la 17 august 1576 şi transcris în tóte Condicele mănăstiriĭ Vĭeroşul.[1]

Documentul de faţă ne spune, că pe acest Ţigan Oprea cu familia sa Marina îl vînduse vorniculuĭ Oancea «cându au foostu în ziléle lu Alixandru vodă celu bătrânu tatălu Mihnéeĭ vodă», adecă

(1) Acéstă mănăstire posedă treĭ Condice : I. din 1780, 1 vol. in-fol.; II. din 1807, 5 tom. in-16; III. din 1861, făcută de către Comisiunea Documentală, 1 vol. in-fol., în 2 exemplare. Testamentul jupăneseĭ Anca se află în cel de'ntâiŭ la fóia 164, în cel al 2-lea la foiele 68—70, în cel al 3-lea la pag. 120—122 după exemplarul No. I.

înainte de 1578, de vreme ce anul 1577 este ultimul din domnia luĭ Alexandru.

Dela anul 1577 pînă la darea sentinţeĭ din textul nostru aŭ trebuit să maĭ trécă vr'o câţĭ-va anĭ, în intervalul cărora a murit Ţiganul Oprea, lăsând fiĭu pe Calciul, şi a murit stăpînul sălaşuluĭ, vornicul Oancea, remănênd moştenitor fiĭul seŭ Preda.

În acest mod s'ar puté căuta datul aproximativ cam pe la anul 1580; dar atuncĭ se afla pe tron Mihnea, menţionat în document ca fiĭu al luĭ Alexandru-vodă, şi de aceĭa scriitorul, unul din judecătoriĭ ceĭ «luaţi pré răvaşelé domnescii», n'ar fi uĭtat, după tótă probabilitatea, de a pune : «măriei sale Mihneĭ vodă» în loc de a ḑice simplu : «Mihnéei vodă».

Iată de ce noĭ preferim intervalul dintre aniĭ 1583—1585, când domnĭa Petru Cercel, după care însă a venit érăşĭ Mihnea-vodă şi a stat apoĭ la domniă tocmaĭ pînă la 1589.

După ce am limpeḑit ast-fel punctul geografic şi pe cel cronologic, să venim la elementul paleografico-filologic.

Originalul e scris pe hărtiă gălbuiă de $30^{1}/_{2}$ centimetri în lungime şi 20 în lăţime, avênd semn de fabrică un vultur cu doă capete sub o singură corónă cu o stea d'asupra, dar schiţat într'un chip atât de nehotărît, încât ne-a fost anevoiă de a'l scóte în fac-simile.

Textul s'a transcris în Кондика сфинтей ши дѫмнезеещїй мѫнѫстирй дин Бале, scrisă la 1801 «прин мѫната невоинцѫ а лѫй Гешргїе Даскал ѿ сѫд Мѫшчел сатѫл Бередоещий», un volum in-fol., la fóia 112 verso, în următorul mod :

Нои Боерїи че ам фѡст лѫаци прин рѫваше домнещи, пе анѫме тѫдор лѡг : ѿ влѫдѣни, ши войко лѡг : ѿ котещи, ши сѵмеѡн питарюл ѿ ретевоещй, ѧнсѫ нѣѫ фѡст лѫат преда фечорѫл ѡанчїи Дворникѫл дин михѫещи ши егѫменѫл дела мѫнѫстирѣ ѿ вирещ, ши степан лѡг : ѿ цѫгѫнещи, де сѫ кѫѫтѫм, пентрѫ рѫндѫїала ѫнѫи циган, анѫме калчѫл фечорѫл ѡпрїиний, а лѫи испас, ал кѫи аѫ фѡст, ши кѫи сѫ каде сѫл цїе. Дечи ной ачещи треи боерй, Ной ам оумблат пе ѫрма ачестѫи циган, ши аша ам афлат кѫ але ноастре сѫфлете, кѫм ачест циган че ѥсте маи сѫс скрис, аѫ фѡст де мошїе ал жѫпѫнѣсїй аикѫй, жѫпѫнѣса кондреи лѡг : ѧтрѫ ачѣа жѫпѫнѣса

анка наꙋ фъкꙋт коконїй кꙋ кондрах (*sic*) лwг : чи аꙋ лꙋат пре w сор а кондрей анꙋме марика, де шаꙋ фъкꙋто де сꙋфлет, ши іаꙋ дат ачест циган че їасте маи сꙋс зис : wпрѣ исправъ татъл калчꙋлꙋй, ши ѫкъ кънд w аꙋ мъритат, мꙋлтъ зѣстре іаꙋ дат, іар ѫтрꙋ ачѣа, кънд аꙋ фост ѫ зилеле лꙋи Ѧлеѯандрꙋ водъ челꙋй бътрѫн, татъл михнеи водъ, марика аꙋ фъкꙋт токмѣлъ кꙋ wанчѣ дворникꙋл, татъл предїй, де іаꙋ вѫндꙋт пре ачел циган, wпрѣ исправъ татъл калчꙋлꙋй, ши аꙋ фwст де атꙋнчи пънъ акꙋма ачел циган ши кꙋ фечорїй тот ай wанчей дворникꙋл, іар дꙋпъ моартѣ wанчей двор : лаꙋ цинꙋт преда фечорꙋл лꙋй. Ѩръ кѫнд аꙋ фост акꙋм, іар саꙋ апꙋкат ачещи боери че сѫнт маи сꙋс зишй, ши кꙋ егꙋменꙋл де ачест циган калчꙋл фечорꙋл wпрй, ка съл а : іаръ апой нѣꙋ фwст лꙋат пре ной пре ръваше домнещй ка съ афлъм де рѫндꙋл ачестꙋй циган; дечи ной лꙋѫнд кꙋ але ноастре сꙋфлете, съ фїе ши съл цїе Преда фечорꙋл wанчей дворникꙋл, фїинд къ лаꙋ кꙋмпърат съи фїе де мошїе : Ной аша ам афлат кꙋ але ноастре сꙋфлете, ши мъртꙋрисим, ши де акꙋм съл цїе чине лаꙋ ши кꙋмпърат. — пис : мѣсца : септ : кв : дн.

Тꙋдор лwгф :

Acéstă pretinsă copiă este maĭ mult un fel de traducere.

Georgie Dascălul a fost şi maĭ puţin scrupulos decât acel Dionisie Eclesiarcul, despre care noĭ am vorbit maĭ sus sub No. III.

El schimbă nu numaĭ ortografia, dar pînă şi cuvintele, începênd dela rîndul de 'ntăiŭ, unde pentru : нѣ аꙋ фоwст лꙋатꙋ прѣ ръвашелѣ, pune : ам фwст лꙋаци прин ръваше, şi pînă la rîndul din urmă, unde pe : ченѣ лаꙋ ши кꙋппъратꙋ, îl preface în : чине лаꙋ ши кꙋмпърат.

În rîndul 5 : фечорꙋл wпрѣеии лꙋи исправъ, se preface în : фечорꙋл wпрїиній а лꙋи испас; în rîndul 9 : наꙋ фаптꙋ, în : наꙋ фъкꙋт; în rîndul 11 : ши w аꙋ фаптꙋ фечоwрꙋ, în : шаꙋ фъкꙋто де сꙋфлет; în rîndul 12 : шалтъ, este uĭtat; în rîndul 20 : ѫлаꙋ дъмꙋ, devine : лꙋѫнд; în rîndul 21 : кꙋм se schimbă în фїинд къ, etc.

În loc de a da o simplă copiă, noĭ reproducem aci textul întreg în fac-simile, redus cu 1/4 din mărimea naturală.

Acest fac-simile este de o exactitate perfectă, fiind executat prin fototipiă.

Cele doă crucĭ, carĭ figurézǎ în rîndul 6, la margine şi d'asupra

cuvîntuluĭ коwꙗрїи, nu aparţin textuluĭ, ci sînt făcute de o mână posterióră.

Trăsura filologică cea maĭ caracteristică a documentuluĭ de faţă este duplicarea vocalelor în unele cuvinte : фечоwрȣ, соwрȣ, фоwстȣ, ноwии, прѣдеени, анкаа, ашаа etc.

A crede că acéstă duplicare nu are nicĭ o raţiune, că adecă logofĕtul Tudor duplicà printr'o pură fantasiă, fără nicĭ un Dumneḑeŭ, *sans rîme ni raison* după cum ḑice Francesul, este a necunósce principiele paleografice şi epigrafice.

Paleografia şi epigrafica ne învaţă că :

1. Ómeniĭ inculţĭ scriŭ aşa cum se pronunţă;[1]

2. O vocală duplicată în scriere indică o vocală lungă în pronunciaţiune.

Aşa în vechile inscripţiunĭ romane, dela Gracchĭ pînă la al treilea resboiŭ mitridatic, noĭ găsim pe lungul *a* expres prin *aa*, lungul *e*=*ee*, lungul *u*=*uu*, precum :

â=*aa* :	*ê*=*ee* :	*û*=*uu* :
faato	Feelix	fuueit
naatam	leege	iuus
paastores	ree	uutei
aara	seedes	arbitratuu
maanium	seese	luuci, etc.

Urme analóge ne întîmpină, de asemenea, în grafica celor-l'alte antice popóre italice : Umbri, Sabelĭ, Oskĭ.[2]

Fără a trece la alfabete orientale, unde am vedé, bună-óră, că sanscritul *a* lung अ nu este decât *aa* आ, ca şi la Elinĭ lungul ω=οο, aflâm acelaşĭ fenomen grafic pînă astăḑĭ la Germanĭ în *Haar*, *Meer*, *Aal*, *Paar*, *Schaaf*, *Loos*, *Beere*, unde duplicarea, curat prosodică, n'are nicĭ un punct de plecare etimologic.

(1) Cf. **Lepsius**, *Paläographie als Mittel für die Sprachforschung*, Berlin, 1834, p. 7 : «Je weniger ein Volk litterat ist, desto leichter geht noch die Schrift der Sprache nach.» — Ibid. p. 89 : «Jedes geschriebene Zeichen hatte ursprünglich seinen genau entsprechenden Werth in der Sprache, und jeder gesprochene Laut wurde ursprünglich seinem wesentlichen Theile nach geschrieben »

(2) **Corssen**, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung*, Leipzig, 1868, t. 1, p. 14—19.

Dintre vecinii noştri, lungimea vocalică există numaĭ la Serbĭ şi la Ungurĭ.

In vechile monumente serbe noĭ o vedem represintată prin duplicare : ствaaр, страax, краaль, петоoга, бивaa, поклисаaра, ér după ortografia latină a Croaţilor : *goost*, *goraa*, *silaa*, *stoo* etc.[1]

La Ungurĭ — de asemenea; şi acésta deja în documente fórte vechĭ, în carĭ vocala cea lungă, în loc de a purta accent ca în ortografia maghiară de astăḑĭ, ne apare duplicată, precum, de exemplu, *ér* se scrie într'un act din 1294 : *eer*,[2] *hásfa* — într'un act din 1309 *haasfa*,[3] *lán* — într'un act din 1326 *laan*,[4] *nárfa* — într'un act din 1295 *naarffa*,[5] satul *Sóvar* într'un act din 1285 *Soowar*[6] etc.

Acéstă expresiune a lungimiĭ vocalice prin duplicare, nicĭ Ungurii n'aŭ luat'o dela Serbĭ, nicĭ Serbiĭ dela Latinĭ saŭ dela Germanĭ, nicĭ Germaniĭ saŭ Latiniĭ din Asia, nicĭ Româniĭ dela vreunul din aceste popóre, ci la fie-care din ele ea s'a născut pe o cale independinte prin firésca resfrîngere a realităţiĭ, căcĭ nu trebuia decât o bună ureche pentru a băga de sémă orĭ-cine dela sineşĭ, că o vocală lungă ocupă timpul a doă vocale ordinare.

Remâne dară sigur că logofĕtul Tudor pronunţă lung vocalele cele duplicate în соwр8, фечоwр8, анкаа etc., şi dacă i se întîmplă câte-o dată a le pune cu o simplă vocală, acésta nu este o contradicţiune, ci numaĭ o scăpare din vedere, obicĭnuită la orĭ-ce scriere cursivă.

Decĭ pe la 1580 graĭul român din Muscel avea *cantitatea prosodică*, cu totul diferită însă de cea veche latină, căcĭ *o* în тоwт8 saŭ în соwр8 e lung, pe când lătinesce, din contra, *o* în *tŏtus* saŭ în *sŏror* e scurt.

Une-orĭ sînt lungĭ tocmaĭ silabele lipsite de *accent tonic*, precum în моwшїе, cuvînt repetat de doă orĭ.

(1) **Miklosich**, *Vergl. Lautlehre der slavischen Sprachen*, Wien, 1852, p. 321.
(2) **Fejér**, *Codex diplomaticus Hungariae*, t. 7, vol. 2, p. 247.
(3) Ibidem, t. 8, vol. 6, p. 16.
(4) Ibid. t. 8, vol. 3, p. 131.
(5) Ib. t. 6, vol. 1, p. 371.
(6) Ib. t. 5, vol. 3, p. 276.

În genitivo-dativele прѣдеени, wанчеени, lungimea luĭ *e* resultă din contracţiunea luĭ *e* din desininţa casuală nedefinită cu *e* din pronumele personal : прѣде+еи, wанче+еи; ïar în анкаа, al doilea *a* este articlul femeesc а, contras cu finalul а din numele propriŭ : анка+а.

Cu alte cuvinte, cantitatea prosodică din textul nostru este specifică română.

Acéstă explicaţiune, necontestabilă în privinţa vocalelor *a*, *o* şi *e*, se împedică totuşĭ, în aparinţă, de duplul *i* în ноwіи, ржвашелѣ дѡмнещїи, wанчеии, дечїи, ачесту̂ии etc., în carĭ lungul *i* nu se póte înţelege.

O dificultate identică a existat în grafica latină, unde *aa*, *ee* şi *uu* represintaŭ pe vechile inscripţiunĭ lungimea în *a*, *e* şi *u*, dar *ii*, începênd dela epoca luĭ Cesar, se întrebuinţa adesea în nesce căsurĭ, în carĭ vocala nu era lungă.

Aşa se scriea : *aiio* (ajo), *Pompeiius* (Pompejus), *proiiecit* (projecit); ér atuncĭ când după acest *ii*=*ĭ* (j) urmà ordinarul *i*, când adecă se pronunţa *ĭi* (ji), uniĭ gramaticĭ scrieaŭ chïar treĭ *i* : *Pompeiii*, *coiiicit*, *eiiicit*, deşi generalitatea se mulţumïa şi aci cu duplicarea. [1]

În acelaşĭ mod ca în *Pompeii* saŭ *coiicit*, dar pe o cale nedepĕndinte de paleografia latină, duplul ии saŭ їи în ноwіи, дечїи, ачесту̂ии etc. din textul nostru nu póte avé vre-o altă valóre fonetică dĕcât *ĭ*+*i* saŭ $^1/_2$*i*+*i*, astfel că logofĕtul Tudor se vede a fi pronunţat : *noĭi*, *deĭi*, *acestuĭi*, în loc de pronunciaţiunea ordinară dĕ atuncĭ, constatată prin cele-l'alte texturĭ din colecţiunea de faţă : *noi* (nu *noĭ*), *deci* (nu *decĭ*), *acestui* (nu *acestuĭ*), adecă aşa cum pronunţă Italianiĭ pe finalul *i* în *noi*, *dieci*, *lui*.

Duplicarea vocalică, pe o scară maĭ restrînsă, ne va maĭ întimpina maĭ la vale, unde vom vedé tot-o-dată, că lungul *a* maĭ în speciă s'a mănţinut la Românĭ chïar pînă la finea seculuĭ XVII, când nu se maĭ audïa nicăirĭ lungul *o* saŭ lungul *e*.

Să se observe că *u* (8) şi *ă* (ж) duplicaţĭ, adecă lungĭ, nu

(1) Corssen, I, p. 18.

se găsesc nicĭ la logofĕtul Tudor, nicĭ în cele-l'alte texturĭ române.

Dintre consóne, se duplică aci *t* în numele local Коттѣцїи, şi *n* între vocale în маринна şi ѹнинѹни, ér de 'naintea guturaleĭ în анка.

Să fi avut óre Româniĭ în pronunciaţiune maĭ multe felurĭ de *n*, pe carĭ nu scieaŭ cum să le distingă în scriere?

Numaĭ alfabetul dêvanâgari e fericit de a avé semne deosebite pentru patru varietăţĭ de *n*, carĭ însă, maĭ mult saŭ maĭ puţin, une-orĭ maĭ diferenţiate prin sub-varietăţĭ, se află nescrise, ca fapt fonetic, aprópe în tóte graĭurile.[1]

Orĭ-cum ar fi, este cert că şi 'n limba latină exista un *n* maĭ slab alăturĭ cu un *n* maĭ tare, şi că acesta din urmă, din causa tărieĭ sale, fară vre-o raţiune gramaticală, se scriea adesea duplicat, anume între vocale.[2]

Căt privesce pe duplul *n* în Аннка, ne aducem aminte, ca fenomen aproximativ, nu identic, scrierea latină din epoca decadinţeĭ: *Angnes* = *Agnes*, *ingnes* = *ignes*, *singnifer* = *signifer* etc., unde guturala, pe lîngă normalul *n* ce o întosesce, a maĭ provocat pe un *n* parasitic.[3]

Dacă н şi нн trebuĭ considerate ca doă varietăţĭ nasale distinse în vechea fonetică română, atuncĭ o a treia varietate nasală maĭ constituia acel sunet pe care părinţiĭ noştri îl represintaŭ prin ꙟ saŭ ꙟн, căcĭ altmintrea nemic nu ĭ-ar fi împedecat de a scrie ън saŭ ѫн, fără a maĭ născoci într'adins semnul ꙟ, necunoscut paleografieĭ curat slavice.

Tóte acestea merită a fi studiate într'un mod maĭ adîncit.

Cele-l'alte particularităţĭ ale documentuluĭ, vedĭ maĭ jos în Notanda.

(1) Cf. **Bindseil,** *Physiologie der Stimm- und Sprachlaute*, in *Abhandlungen,* Hamburg, 1838, p. 326—335.

(2) **Corssen,** I, 249.

(3) **Schuchardt,** *Der Vokalismus des Vulgärlateins,* Leipzig, 1866, t. I, p. 113—114.

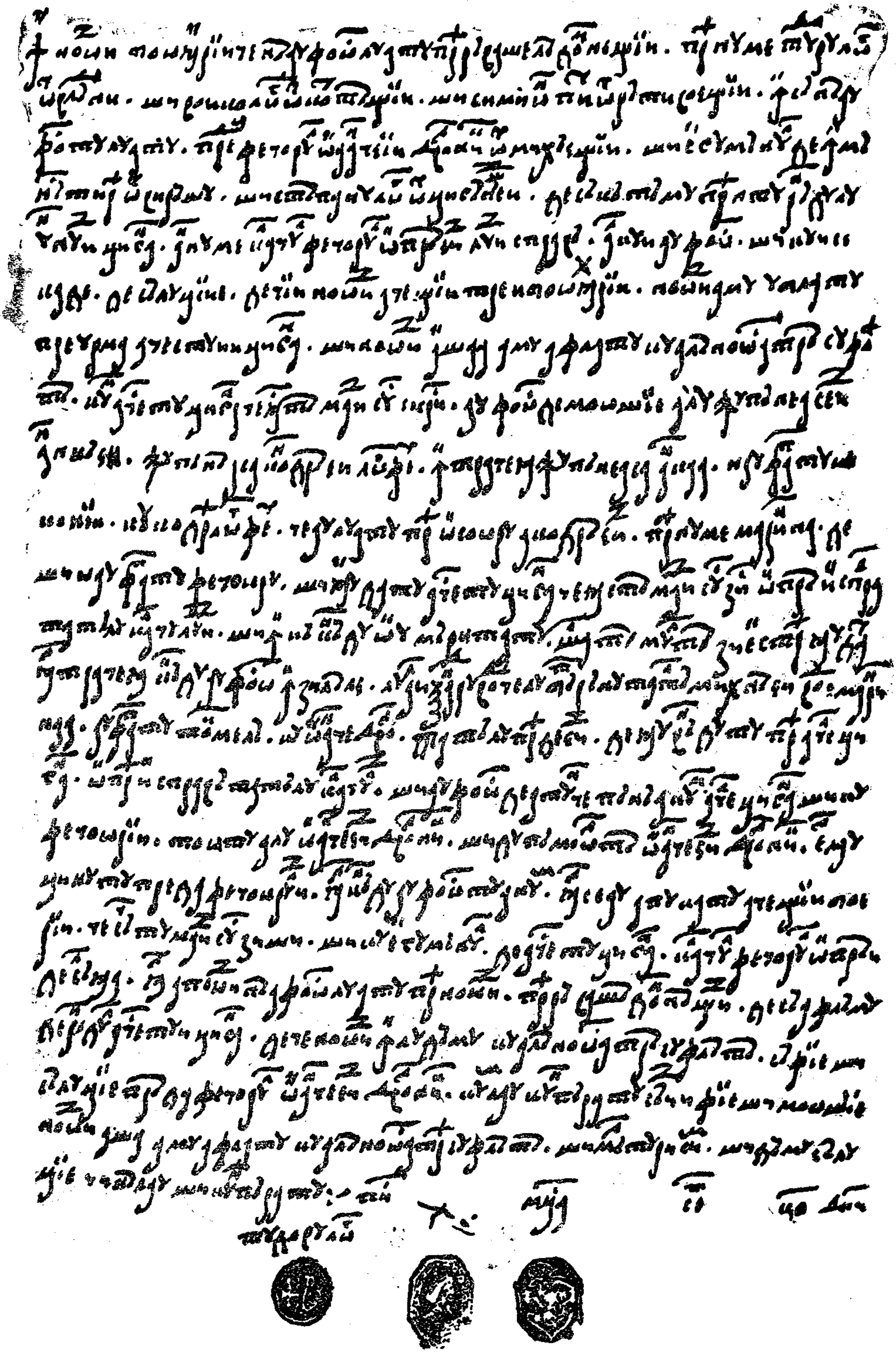

TRANSCRIPŢIUNEA

† nooi*i* booĭarii ce né au foo*st* luatu pr*é* răvaşelé do*m*neştii, pr*é* nume Tu*do*ru lo*g*^{ofet} ѿ (dela) Vlă*de*ni şi Voico lo*g*^{ofet} ѿ Co*t*téştii şi Simio*n* pit^{ar} ѿ Rătivoeştii, însă né au fo*s*tu luatu Pre*da* fec'oru*l* Oaa*n*ceii dvo*r*nic ѿ Mihăeştii şi egumănu*l* de în mănă*s*tir*é* ѿ Virăşu şi Stépanu lo*g*^{ofet} ѿ Ţigăne*şt*^{i}i, de să cătămu pr*é*ntu ră*n*dulu u*n*nui*i* Ţiga*n* a*n*nume Ca*l*c'u*l* fec'oru*l* Opréei*i* lu*i* Ispravă, a*l* cui au foo*st* şi cui se cade de să-lu ţiie; decii nooi*i* aceştii trei booĭarii, nooi*i* amu ublatu pre urma acestuii Ţiga*n*, şi nooi*i* aşaa amu aflatu cu alé nooa*s*tré sufl*é*té, cu*m* ace*s*tu Ţiga*n* ce ĭa*s*té mai*i* su*s* scri*s* au foo*st* de mooşie alu jupăneasei*i* A*n*ncăei, jupănéasa Co*n*dréei lo*g*^{o}fe*t*; într'aceĭa jupăneasa A*n*caa n'au fa*p*tu coconii cu Codr*é* lo*g*^{o}fe*t*, ce au luatu pr*é* o sooru a Codréei*i* pr*é* nume Mari*n*na de şi o au fa*p*tu fec'ooru şi ĭ-au datu ace*s*tu Ţiga*n* ce ĭasté mai*i* su*s* ḑi*s* Opré Ispra*v*^{ă}, tatălu Ca*l*c'ului*i*; şi încă că*n*du o-u măritatu, ş'a*l*tă mu*l*tă ziestr*é* ĭ-au da*t*, ĭa*r* tr'aceĭa că*n*du au foo*st* în zilél*e* lu A*l*ixa*ndr*u vo*d*^{ă} celu bă*t*rănu tată*l* Mihnéei vo*d*^{ă}, Mari*n*naa au fa*p*tu tocmelă cu Oa*n*ce dvo*r*^{nic} tatălu Pr*é*deei*i* de ĭ-au vă*n*dutu pr*é* ace*l* Ţiga*n* Opr*é* Ispravă tatălu Ca*l*c'u*l*^{ui}, şi au foo*st* de atu*n*ce pănă acu*m* ace*l* Ţiga*n* şi cu fec'oorii tootu alu Oa*n*ceei*i* dvo*r*nic, şi după moo*r*té Oa*n*ceei*i* dvo*r*nic er l'au ţinutu Preda fec'ooru*l*^{ui}i; ĭa*r* că*n*du au foo*s*tu acu*m*, ĭa*r* se au apucatu aceştii boerii ce să*n*tu mai*i* su*s* ḑişi, şi cu egumănu*l*, de ace*s*tu Ţiga*n* Ca*l*c'u*l* fec'oru*l* Opréi de să-*l* ĭaa, ĭa*r* apooi*i* né a foo*st* luatu pr*é* nooi*i* pr*é* răvaşé do*m*néşti*i* de să aflămu de ră*n*du*l* ace*s*tui Ţiga*n*, dece nooi îlu dămu cu alé nooa*s*tré sufl*é*té să fie şi să-lu ţie Préda fec'oru*l* Oa*n*ceei*i* dvo*r*nic, cu*m* l'au cu*n*păratu să ii*i* fie şi mooşie; nooi*i* aşa amu aflatu cu alé nooa*s*tr*é* suflété şi mă*r*turisi*m*, şi dămu să-lu ţie cené l'au şi cu*n*păratu: — писал (a scris) мѣсеца (în luna) сеnтемврїе 22 дни (ḑile) Tudoru lo*g*^{ofet}.

NOTANDA :

Finalul *u* întreg : лȣатȣ, Тȣдорȣ, фоwстȣ, Бирѣшȣ, Стѣпанȣ, кѣтѣмȣ, рѣндȣлȣ, сѣ-лȣ, дaлȣ, амȣ, ȣблатȣ, афлатȣ, ачестȣ, алȣ, фаптȣ, соwрȣ, фечоwрȣ, датȣ, татѣлȣ, кѣндȣ, мѣритатȣ, челȣ, кѣтрѣнȣ, вѣндȣтȣ, тоwтȣ, цинȣтȣ, апȣкатȣ, сѣнтȣ, афлѣмȣ, дѣмȣ, кȣнпѣратȣ;

în fapt finalul *u* e pronunţat pretutindenĭ f ă r ă e x c e p ţ i u n e, dar nu se însémnă, după obiceiŭ, acolo unde ultima consónă e aruncată d'asupra rânduluĭ;

finalul *i* este întreg pretutindenĭ, chĭar în : де ши w (şĭ-o) аȣ фаптȣ... (cf. textul de sub No. I);

é în loc de simplul *e* : нѣ, прѣ, рѣвашелѣ, рѣвашѣ, Стѣпанȣ, прѣнтȣ, алѣ нowастрѣ сȣфлѣтѣ (repetat de treĭ orĭ), ѩстѣ, жȣнѣнѣаса, зиестрѣ (fără a fi articulat), зилѣле, ченѣ, póte fi un semn de muĭare consonantică : *ńe, ŕe, ľe* şi *ťe,* după cum se pronunţă pînă astăḑĭ pe alocurĭ în Transilvania;

e în loc de *é* saŭ *ĭa* : токмелѣ;

confusiune între *e* şi *é* saŭ *ĭa* : прѣ şi пре, ер şi ѩр, боwѩрїи şi боерїи, finalul -ѣцїи (Коттѣцїи) şi -ецїи (Рѣтивоецїи, Михѣецїи, Цигѣнецїи), Преда şi Прѣда;

confusiune între е şi їи : дечїи şi дече;

descompunerea luĭ ѣ (*é*) în *ea* : жȣнѣнеаса, жȣпѣнеасеии... (cf. subscrierea grécă a logofĕtuluĭ moldovenesc Négoe din 1439 : Νεάγογης, în **Sguropoli** *Hist. Concilii Florentini,* Hagae, 1660, p. 45);

o duplicat=ō : ноwни, фоwстȣ, ноwастрѣ, моwшїе, соwрȣ, фечоwрȣ, фечоwрїи, тоwтȣ, моwртѣ, апоwии;

a duplicat=ā : Ѡаанчеїи, ашаа, анкаа, маринна, сѣ-л ѩа;

e duplicat=ē : Прѣдееии, Ѡанчееии;

i duplicat=*ĭi*=actualul *ĭ* : ноwии, рѣвашелѣ домнецїи, ȣнȣии, дечїи, ачецїи треи боwѩрїи, ачестȣии, маии, жȣпѣнеасеии, наȣ фаптȣ коконїи, апоwии...;

t duplicat în коттѣцїи;

n duplicat între doă vocale : ȣнnȣии, аnnȣме, Маринnаа;

n duplicat d'inaintea guturaleĭ : Ѧnnкъеи;

numile proprie terminate în ѣ şi къ nu le schimbă la declinaţiune : Ѧnnкъеи, Ѡпрѣеnи, Михнѣеи, Кондрѣеи;

съ-лȣ цїnе şi съ-лȣ цїе;

ченѣ = cine;

кȣnпъратȣ, cu n (cf. textul sub nr. I);

де în loc de ка : де съ къ̆тъмȣ, де съ афлъмȣ, де съ-лȣ цїnе, де съ-лȣ ѩа;

contracţiunea ѡȣ = o aŭ;

lipsa de contracţiune : се аȣ = s'aŭ, нѣ аȣ = ne-aŭ;

de treĭ orĭ : аȣ фаптȣ, nicăirĭ «făcut»;

аȣ фантȣ фечоѡрȣ = a înfiit, deşi este vorba despre o fétă;

де ѫ = din;

ѫтрачеѩ şi numaĭ трачеѩ;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : кȣи се каде де съ-лȣ цїnе;

vocalisarea nasaleĭ : ȣблатȣ;

лȣ Ѧлиѯандрȣ, dar лȣи Исправъ;

съnnи фїе, să nu se desparţă óre : съ-nи и фїе, adecă «să-ĭ fie *luĭ*»?

ѯnестрѣ;

metatesa : прѣнтȣ = pentru;

соѡрȣ = soră.

Pe basa celor de maĭ sus, *sub spe rati*, transcripţiunea curat f o n e t i c ă consecinte ar fi :

nŏĭi bŏĭarĭi ce nĭe au fŏstu luatu prĭe răvaşelĭe domnĭeştĭi, prĭe nume Tudoru logofetu ot Vlădenĭi şi Voico logofetu ot Cottĭeştĭi şi Simion pitaru ot Rătivoeştĭi, însă nĭe au fŏstu luatu Prĭeda fec'ŏrulu Oănceĭi dvornicu ot Mihăeştĭi şi egumănulu de în mănăstiré ot Virăşu şi Stĭepanu logofetu ot Ţigăneştĭi, de să cătămu prĭentu rĕndulu unnuĭi Ţiganu annume Calc'ulu fec'ŏrulu Oprĭéeĭi luĭi Ispravă, alu cuĭi au fŏstu şi cuĭi se cade de să-lu ţiĭe; decĭi nŏĭi aceştĭi treĭi bŏĭarĭi, nŏĭi amu ublatu prĭe urma ace-

stuĭĭ Ţiganu, şi nōĭĭ aşā amu aflatu cu alĭe nōastrĭe suflĭetĭe, cumu acestu Ţiganu ce ĭastĭe maĭĭ susu scrisu au fōstu de mōşie alu jupănĭeaseĭĭ Anncăeĭĭ, jupanĭeasa Condréeĭĭ logofetu; într'aceĭa jupănĭeasa Ancă n'au faptu coconĭĭ cu Codré logofetu, ce au luatu prĭe o sōru a Codréeĭĭ prĭe nume Marinnă de şi o au faptu fec'ōru şi ĭ-au datu acestu Ţiganu ce ĭastĭe maĭĭ susu ḑisu Opré Ispravă, tatălu Calc'uluĭĭ; şi încă căndu o-u măritatu, ş'altă multă ziestrĭe ĭ-au datu, ĭară tr'aceĭa căndu au fōstu în zilĭele lu Alixandru vodă celu bătrănu tătălu Mihnéeĭĭ vodă, Marinnă au faptu tocmelă cu Oănce dvornicu tatălu Prĭedeeĭĭ de ĭ-au văndutu prĭe acelu Ţiganu Opré Ispravă tatălu Calc'uluĭĭ, şi au fōstu de atunce pănă acumu acelu Ţiganu şi cu fec'ōrĭĭ tōtu alu Oănceĭĭ dvornicu, şi după mōrtea Oănceĭĭ dvorniicu éră l'au ţinutu Prĭeda fĕc'ōru-luĭĭ; ĭară căndu au fōstu acumu, ĭară se au apucatu aceştĭĭ bōĭarĭĭ ce săntu maĭĭ susu ḑişi, şi cu egumănulu, de acestu Ţiganu Calc'ulu fec'ōrulu Opréeĭĭ de să-lu ĭă, ĭară apōĭĭ nĭe au fōstu luatu prĭe nōĭĭ prĭe răvaşĭe domnĭeştĭĭ de să aflămu de răndulu acestuĭĭ Ţiganu, decĭĭ nōĭĭ ĭlu dămu cu alĭe nōastrĭe suflĭetĭe să fie şi să-lu ţiĭe Prĭeda fec'ōrulu Oănceĭĭ dvornicu, cumu l'au cunpăratu să-ĭĭ i fie şi mōşie; nōĭĭ aşā amu aflatu cu alĭe nōastrĭe suflĭetĭe şi mărturisimu, şi dămu să-lu ţiie cenĭe l'au şi cunpăratu.

(Va urma) **Hasdeŭ.**

BASME ROMÎNE SI BASME FRANCESE

Domnule Director al *Columneĭ luĭ Traian*,

Aţĭ bine-voit a'mĭ da să citesc revista *Mélusine*, consacrată literatureĭ poporane şi care acum a început să apară la Paris. Bobind pe icĭ pe colea, ceat-pat, ce am putut şi eŭ în numerele ce le-am avut sub ochĭ, am rĕmas surprins de asemĕnarea basmelor franţozescĭ cu cele românescĭ.

Acésta mĭ-a adus aminte o istoriă întîmplată sînt acum câţĭ-va anĭ.

Când s'a reorganisat armata nóstră în modul cum o vedem, s'a trimis kipiurĭ şi uneĭ companie ce se afla de gardă la un penitenciar óre-care, îmĭ pare. Comandantul companieĭ era un brav ofiţer, ridicat, pentru capacitatea sa, din gradele inferióre. După sosirea ordinuluĭ şi a kipiurilor, séra fu o adunare la director; şi scițĭ, povestea cânteculuĭ, vorba — vorbă aduce. Conversaţiunea, deschisă asupra diferitelor subiecte, veni şi asupra kipiurilor.

— Aşa, frate, — dise căpitanul, — am primit ordinul adĭ.

Şi punênd degetul la frunte şi maĭ cugetând, exclamâ :

— Sciţĭ d-vóstre că Franţoziĭ ăştia sînt cu dracul? Tikie, kipie! nu este aşa că e tot una? Eĭ a luat tikia nóstră şi aŭ făcut dintr'însa kipiŭ.

Nu sciŭ dacă avea dreptate ofiţerul. Sînt sigur însă că, dacă ĭ-ar fi cădut în mână şi luĭ revista *Mélusine*, el ar dice că Francesiĭ, de-aĭ draculuĭ ce sînt, după ce ne-aŭ răpit tikiele, aŭ maĭ luat şi basmele nóstre, le-aŭ forfecat bine, le-aŭ îmbucătăţit frumuşel, apoĭ aŭ înseilat bucăţelele cum le-a venit lor la socotélă, şi mi ţi-aŭ turnat la basme numaĭ bune să dicĭ că sînt ale lor.

Aşa, basmul lor *Le voleur avisé* este o compilaţiune din patru basme ale nóstre: *Dîna Dînelor*[1], *Ionică hoţul*[2], *Sgabercea*[3] şi *Logodnica celor treĭ fraţĭ.*[4]

Jean Bout-d'homme al lor, din numĕrul 2 al foiĭ *Mélusine*, este al nostru *Nan din Găvan.*[5]

Iepurele, Vulpea şi *Ursul*, trecut în *Mélusine* Nr. 3, dela 5 Febr., asemenea este compus din doă basme din România de dincóce de Olt; ér dincolo de Olt se povestesce chiar ca în Francia.

Ca să vĕ încredinţaţĭ de adevĕrul rosturilor mele, vĕ daŭ aci la vale câte un extract din fie-care :

IEPURELE, VULPEA ŞI URSUL

(Basm Breton)

A fost odată un soldat ce se numĭa Hervé Laz-Bleiz. Întorcêndu-se dela resboiŭ, nu maĭ găsi părinţĭ, căcĭ muriseră. Fraţĭ n'avea, dar avea o soră ce se numĭa Hénori. Părinţiĭ lor le lăsase de moştenire numaĭ o vacă şi doă-spre dece oĭ. După sfatul luĭ Hervé, vîndură vaca şi oile, şi apoĭ purceseră în mila Domnuluĭ să'şĭ găséscă norocirea în altă parte.

După ce merseră, merseră şi éră merseră, ajunseră într'o pădure mare. În mijlocul acesteĭ pădurĭ deteră peste un palat vechiŭ, încungiurat de ziduri marĭ. Se strecurară pe sub pórtă şi nu vĕdură pe nimenĭ în curte. Uşa palatuluĭ fiind deschisă, eĭ întrară înăuntru şi nu găsiră nicĭ aci pe nimenĭ; dar zăriră într'o cămară o masă încărcată cu fel de fel de bucate gustóse, de le lăsa gura apă. Şi cum le era de fóme, îşĭ luară inima în dinţĭ, se puseră şi mâncară, şi bĕură, cât le luară burta. Hervé nu se îndura a maĭ părăsi acéstă locuinţă, şi acum ar fi poftit d-luĭ să rĕmâie stăpânul palatuluĭ. Apoĭ întrară prin tóte cămările, în carĭ găsiră vase de aur şi de argint, banĭ, arme, cumaşurĭ de stofe frumóse şi tot felul de haĭne. Pasă-mi-te era sălaşul unor haĭducĭ. Hervé se hotărî să stăpânéscă el aceste bogăţiĭ, şi luară mĕsurĭ a se apĕra împotriva orĭ-cuĭ va veni asupră-le. Puseră decĭ nişte drugĭ ţepenĭ la uşĭ şi la ferestre şi le închiseră bine, apoĭ încărcară tóte pu-

(1) Din colecţiunea mea inedită (2) Idem. (3) Pe care l'am audit în copilăriă. (4) Asemenea audit în copilăriă, şi pare-mi-se scris şi de Anton Pann. (5) Din colecţiunea mea inedită.

scile, se puseră la meterez și așteptară. Dupe miedul nopții sosiră și haiducii, încărcați de prădi și beți morți. Hervé și Hénori, aședați fie-care la câte o feréstră și avênd pe lîngă dînșii un mare numĕr de pusci, le descărcară în haiduci una după alta, și începură a'i curăța de pe fața pămîntului. Ceĭ ce maĭ remaseră, fugiră.

Hervé și Hénori petrecură dioa următóre a întări tóte întrările și a încărca tóte puscile. Ceĭ ce fugiseră se întórseră dioa în amiada mare cu maĭ mulți tovarăși d'aĭ lor, și începură a silui întrările. Dară Hervé și Hénori, dela feréstră, da nemiluit cu puscile prin niște găuri ce făcuseră, pînă ce -ĭ repuse pe toți, afară de vr'o doĭ saŭ treĭ carĭ fugiră, și și aceia răniți.

Maĭ veniră tâlharii și a doua di, dară de astă-dată nu maĭ scăpâ nicĭ unul.

Acum Hervé și Hénori remaseră stăpânĭ peste tóte bogățiile și peste palat. Când se încredințară că hoțiĭ nu maĭ sînt, începură și eĭ a cerceta tóte cămările palatuluĭ și a se preumbla prin grădină. În tote părțile găsiră bilșug de banĭ și de tóte cele.

Hervé începu a merge la vînat în pădurea din vecinătate. Într'o di întâlnesce un iepure. El vrea să'l împusce, dar iepurele îĭ dise să nu'l împusce, că'ĭ va fi de folos odată, fiind-că 'l cunósce. Maĭ departe întâlni o vulpe, și făcu și cu dînsa ceĭa ce făcuse cu iepurele. Puțin maĭ 'nainte întâlni un urs, făcênd și cu acesta ceĭa ce făcuse cu ceĭ-l'alțĭ doĭ.

Mergênd a-casă cu aceste treĭ dobitóce și cu o grózǎ de vînat, Vulpea spuse luĭ Hervé că Ursul mănâncă din vînat. Hervé se întórse și dojeni pe Urs, ér acesta, mormăind, se făgădui a nu maĭ mânca.

După ce ajunseră a-casă, Iepurele spuse luĭ Hervé că soru-sa este în casă cu căpitanul haiducilor. Hervé nu voi să crédă. Atuncĭ Iepurele îĭ maĭ spuse că în tóte dilele vine căpitanul de hoțĭ la soru-sa, când ese el la vînat, și că s'aŭ vorbit a'l sugruma la nópte, spre a se scăpa de el. Și ca să dovedéscă stăpânuluĭ că adevĕr grăesce, puse pe Vulpe să ulmece cu nasul eĭ cel simțitor, în care cămară este ascuns tâlharul.

Hervé remase în cuhnią cu Iepurele și cu Ursul. Vulpea intră în palat, și descoperind pe tâlhar ascuns într'o zăcătóre, veni de le spuse. Atuncĭ Iepurele trimise pe Urs să'l aducă. Cum ajunse Ursul, îl scóse din zăcătóre, îl luâ d'un picior și'l aduse târîș pînă dinaintea luĭ Hervé, lovindu-i-se capul de treptele de pétră ale scăreĭ.

Hervé, scârbit de multă supărare, porunci, și Ursul făcu în micĭ fărîmĭ și pe tâlhar și pe surorǎ-sa. Apoĭ trăi singuratec, numaĭ cu dobitócele luĭ, și mergea în tóte dilele la vînat.

Într'o di Iepurele îĭ spuse că fata regeluĭ Engletereĭ are să fie dată unuĭ balaur să o mănânce, și că el trebue să mérgă a o scăpa. Hervé se cam îndoia de isbândă, dară fiarele îĭ dise că : — lasă pe noĭ, stăpâne, că vom birui. Se învoiră și plecară. Drumul era lung, și Hervé stătuse, rupt de ostenélă. Atuncĭ Ursul îl luă în spinare, și tot merseră și în loc nu rĕmaseră, pînă ce ajunseră în Englitera; și când fură p'aprópe de Londra, étă că întâlniră un alaĭu, care ducea pe bĭata domniță la per-

dare. Tótă lumea plângea şi se tânguia după dînsa ca după un mort. Când, ajunseră la marginea uneĭ câmpie cu érba pîrlită; toţĭ se întórseră pe la casele lor, lăsând singură pe biata fată. Vizuina balauruluĭ era în mijlocul acestĕĭ câmpie, şi de doă orĭ pe ḑi el arunca foc din gură şi pîrjolĭa tótă pajiştea.

Biata domniţă, părăsită de tótă lumea, înainta încet, jelindu-se şi vĕrsând dróe de lacrămĭ. Hervé, carele era acum călare, o pofti lîngă dînsul pe cal. Ea îl ascultâ, şi o luară în fuga spre balaur. Iepurele pusese la cale tóte cele pentru biruinţa dihanieĭ şi spusese tuturor ce are să facă fie-care.

Balaurul începuse a arunca foc. Tocmaĭ atuncĭ şi Hervé ajunsese la gura vizuineĭ. Balaurul ceru săĭ dea fata. Hervé îĭ ḑise să vie s'o iea. De treĭ orĭ o ceru, şi de treĭ orĭ îl pofti să vie s'o iea. Balaurul se cătrăni de mâniă, şi voind săĭ mănânce pe amîndoĭ, începu a arunca asupra lor un foc din şépte gurĭ de să tăcĭuneze tótă împărăţia. Dar Vulpea, care, după povaţa Iepureluĭ, îşĭ umplusese pântecele de apă, aruncâ apa dintr'însul asupra fiareĭ spurcate şi'ĭ stinse focul; éră Ursul unde mi se repeḑi, nene, asupra balauruluĭ, şi cu nepusă în masă îl scóse din vizuină; éră Iepurele îl lovi cu sabia, încât numaĭ decât îĭ tăiară cele şépte capete. Hervé şi domniţa într'o glăsuire strigară : biruinţă ! biruinţă !

Eĭ eraŭ învingĕtorĭ, ce e dreptul, dară şi Iepurele cu Ursul şi Vulpea abia scăpaseră cu blânile pîrlite şi pîrjolite, rupţĭ de ostenélă. Însuşĭ Hervé şi domniţa suferise ce-va, deşi sta departe de balaur. Făcêndu-se séră şi neputêndu-se întórce în cetate, merseră pe câmpiă, unde eraŭ nişte bolovanĭ marĭ de pietróe. Ursul le adunâ şi făcu un fel de culcuş, unde se introlocară cu toţiĭ spre a petrece pînă a doua ḑi. Numaĭ calul remase afară şi se culcâ pe jos. Iepurele se puse în loc de pernă sub capul domniţeĭ. Ursul se culcâ la picĭórele eĭ spre a i le încălḑi. Vulpea însă era cam bolnavă de multă apă ce băuse, deşi o dase afară dintr'însa.

Pînă a nu adormi, eĭ maĭ vorbiră o lécă şi făcuseră învoială ca Hervé să iea de soţiă pe domniţa.

Un cărbunar ce trecea p'acolo, auḑi óre-care sgomot şi, puind urechea lîngă grămeḑile de pietre, auḑi tot ce chibsuiră eĭ între dînşiĭ. El le puse gând rĕŭ. După ce adormiră, cărbunarul dete la o parte piatra ce era aşeḑată în loc de uşă, se strecurâ încetinel în lăuntru, tăiâ capul luĭ Hervé şi furâ pe domniţa, ca s'o iea el. Iepurele, Vulpea şi Ursul nu auḑiră nimic, căcĭ, cum eraŭ de osteniţĭ, dormiră duşĭ îndată ce'ĭ furâ somnul. Când se sculară de diminéţă şi vĕḑură pe Hervé cu capul tăiat şi pe domniţa nicăirĭ, se speriară grozav.

Se învinovăţiră unul pe altul, căcĭ nu simţiseră. Dar vĕḑênd că n'alege nimic dela învinovăţirĭ, eĭ cătară cum să învieze pe stăpânul lor. Iepurele sciea să facă un léc, dară îĭ trebuia material. Ḑise Ursuluĭ săĭ aducă vermele solitar ce se ascunde în pămînt la o mie de paşĭ, éră Vulpiĭ săĭ aducă o mierlă pestriţă ca o coţofană şi un corb cenuşiŭ.

Ursul făcu ce făcu, săpâ şi găsi vermele solitar de'l aduse.

Vulpea se duse într'o pădure vecină, şi găsind un loc numaĭ bun de pândă, se puse pe spinare cu labele întinse în sus şi cu gura căscată, ca şi când ar fi fost

mórtă, şi aşteptâ acolo. Nu şeḑu mult, şi étă o mierlă, pestriţă ca o coţofană, o vëḑu. Creḑênd'o că e mórtă, se duse să cĭuguléscă dintr'însa. Vulpea, haţ! o apucâ, o strînse de gît de o omorî şi o ascunse într'un stufiş. Merse maĭ nainte şi éră̆şĭ se făcu mórtă sub un stejar. După cât-va timp étă şi un corb cenuşiŭ, trecênd p'acolo, se lăsâ asupra Vulpiĭ, dară acésta îl apucâ, îl sugrumâ şi pe dînsul, şi le aduse Ĭepureluĭ.

Acesta puse pe Urs de ţinu în sus trupul stăpânuluĭ, apoĭ puse capul d'asupra, frecâ rănile cu lécul ce făcuse, şi Hervé deschise ochiĭ. Capul se lipise la loc.

Iepurele îĭ povesti tot ce se întîmplase.

În timpul acesta, cărbunarul duse pe fată la tată-seŭ, regele Engliteref, spuind că el a omorît balaurul, şi ceru pe fie-sa de soţiă. Regele se învoi, căcĭ el îşĭ dase cuvîntul că orĭ-cine va fi acela ce o va scăpa dela mórte, a luĭ să fie de soţiă. Dară domniţa se împotrivi, căcĭ sciea viclenia cărbunaruluĭ, deşi adusese el capetele balauruluĭ într'un sac şi le aretâ regeluĭ. Totuşĭ regele nu voia să'şĭ calce cuvîntul.

Hervé cu dobitócele luĭ se porni spre Londra. El era călare, avênd cu dînsul limbele balauruluĭ, pe carĭ le tăiase Iepurele şi le păstrase. Dobitócele veniaŭ după dînsul. Eĭ poposiră într'o pădure de margine. Iepurele se duse la curtea regeluĭ, şi 'l găsi cu ceĭ-l'alţĭ la masă; căcĭ în tóte ḑilele era veseliĭ pentru scăparea domniţeĭ. Cărbunarul se logodise cu fata regeluĭ, măcar că ea se tot împotriviia, şi cununia era să se facă peste curînd.

Toţĭ meseniĭ se mirară când vĕḑură Iepurele; éră slujitoriĭ alergară după dînsul ca să'l prinḑă. Dacă vĕḑu nevoia, sări pe genuchiĭ domniţeĭ şi'ĭ spuse la ureche că Hervé trăesce. Ea îĭ dete cofeturĭ. Cărbunarul strigâ să'l gonéscă, éră regele porunci să'l prinḑă, căcĭ se temea că este vrăjitor.

Slujitoriĭ alergară după dînsul cu bastóne şi cu măturĭ; Iepurele, dacă vĕḑu zorul, sări pe feréstră şi veni la aĭ seĭ.

Cărbunarul siliia mereŭ pe rege să facă cununia maĭ curînd.

Éră dacă povesti Iepurele luĭ Hervé cele întîmplate, se duse şi Vulpea, şi intrând în sofrageriă, sări pe masă şi ḑise încetişor domniţeĭ că a doua ḑi aŭ să vie cu toţiĭ.

Cărbunarul éră striga să gonéscă vrăjitorul din casă. Vulpea, ca şi Iepurele, scăpâ pe feréstră de strîmtorarea slujitorilor, şi trecênd prin curte înhăţâ o găină şi veni la aĭ seĭ cu ea în gură.

A doua ḑi toţĭ patru se înfăţişară la curte. Ursul mergea înainte, cu Hervé călare pe dînsul. Ceĭ-l-alţĭ veniaŭ în urmă. Cum intrară în sala unde se ţinea veseliile, toţĭ meseniĭ voiră să fugă, şi cărbunarul înaintea tuturor.

Dară Hervé ridicând mâna, ḑise să nu iasă nimenĭ afară, căcĭ are o judecată la regele. Atuncĭ el spuse că dînsul a scăpat pe fiĭcă-sa dela mórte, cu ajutorul acestor prietenĭ, éră nu voĭnicul ăla care se fălesce cu munca altora. Cărbunarul o sfeclise. Apoĭ scóse limbile bălauruluĭ şi le arătâ. După ce s'aŭ căutat căpăţînele ce le adusese cărbunarul şi s'aŭ vĕḑut că n'aŭ limbĭ, regele porunci să arunce pe acest mincinos şi amăgitor în foc, unde peri.

Fata regeluĭ mărturisi că acesta este cel ce a mântuit'o de bălaur; tată-seŭ făcu nuntă mare şi o cununâ cu Hervé.

* * *

Variantul bucurescén al acestuĭ basm, ca şi cel oltén, diferă de cel frances întru ceea-ce privesce începutul basmuluĭ.

Étă în extract variantul bucurescén :

Vulpea, Lupul şi Ursul.

Doĭ vĕduvĭ se ieaŭ în a doua căsătoriă. Ambiĭ aveaŭ copiĭ. Femeia se ţinea de câra bărbatuluĭ să'şĭ ducă copiiĭ unde o sci, căcĭ nu'ĭ putea suferi. Ca să scape de cicala de tóte ḑilele, bietul bărbat se hotărasce a'şĭ duce copiiĭ în pădure, ceĭa ce şi făcu. Copiiĭ eraŭ o fată şi un băiat. Eĭ se întórseră a-casă pe dîra ce făcuse cu cenuşă ce luară de a-casă. A doua óră îĭ duse, şi eĭ a doua óră se întórseră tot pe dîra cenuşeĭ. Când fu a'ĭ duce pentru a treia óră, nu maĭ găsiră cenuşe în vatră şi luară mălaiŭ. O vulpe flămândă dând peste dîra de mălaiŭ, o linse tótă, de nu se maĭ cunoscea locul pe unde fusese presărat mălaiul. In pădure tatăl copiilor legase o tivgă în vîrful unuĭ copaciŭ, şi când bătea vîntul, ea făcea: toc! toc! Copiiĭ socotĭaŭ că tatăl lor taiă lemne.

Dacă se înserâ şi voiră să vie a-casă, nu maĭ găsiră dîra de mălaiŭ şi rĕmaseră acolo. Rătăcind eĭ prin pădure, îşĭ făcură un cuĭb într'un pom stufos şi acolo dormĭaŭ nóptea. Fómea învĕţâ pe băiat a'şĭ face un arc din pĕrul soru-seĭ şi a umbla în vînat, cu care se hrănĭaŭ. Intr'o ḑi întâlnind o vulpe şi voind s'o săgeteze, ea îĭ ḑise să nu'şĭ facă păcat cu dînsa, că-ĭ va da un puiŭ d'aĭ eĭ. El primi puiul. Tot aşa făcu şi cu un lup, şi cu un urs ce întîlni, şi cu aste treĭ lighióne după dînsul, merse ce maĭ merse şi dete de un palat. Acolo găsi într'o cămară cu uşa de oţel un Smeŭ într'o zăcătóre legată cu cercurĭ de fer. Smeul, cum îl vĕḑu, îĭ ceru o doniţă de apă; dară el nu voi să'ĭ dea, închise uşa, şi întorcêndu-se la soru-sa o aduse aci.

Băiatul se ducea în tóte ḑilele la vînătóre cu căţeluşiĭ după dînsul. Fata rĕmânea a-casă şi vedea de ale caseĭ. Ea n'ascultâ pe frate-seŭ, care îĭ ḑisese să nu umble în cămara cu uşa de oţel, ci intrând şi auḑind graiurile Smeuluĭ cele rugătóre, se înduplecâ şi-ĭ turnâ o doniţă de apă pe gura vraneĭ. Smeul o bĕu şi îndată plesni un cerc. Îĭ maĭ dete doă, şi bêndu-le şi pe acestea, îĭ plesniră şi cele-l'alte cercurĭ. Apoĭ eşind de acolo se îndrăgosti cu fata, şi cătaŭ vreme cu prilej ca să omóre pe băiat, să rămâie eĭ stăpâniĭ palatuluĭ.

Se înţeleseră să'ĭ oprescă căţeiĭ, ceĭa ce făcu fata rugând pre frate-seŭ să 'ĭ lase, căcĭ îĭ este urît singură — ḑicea fata. Se înduplecâ băiatul şi-ĭ lăsâ. Ea îĭ băgâ în cămara cu uşa de oţel, o încuiâ şi maĭ puse şi un bolovan de piatră la uşă. Smeul se luă după băiat, îl ajunse, şi vru să'l mănânce. Băiatul se urcâ într'un pom şi ceru să'l lase a'şĭ cânta un cântec ce'l sciea din copilăriă.

El strigâ de treĭ orĭ : Uu! n'aude, n'avede, n'a greul pămîntuluĭ, că piere stăpânul vostru!

Şi ca să dea de lucru Smeuluĭ, iĭ dete să'ĭ mănânce opincele şi căciula.

Intâiŭ audi Vulpea, şi cele-l'alte lighióne n'o credură; apoĭ audi Lupul, şi în cele din urmă audi şi Ursul. Apoĭ puindu-se câte treĭ a împinge în uşă, Vulpea şi Lupul nu putură face nimic; éră când se puse şi Ursul, scóse uşa din ţiţînĭ, o resturnâ şi p'aicĭ 'ţĭ-e drumul. Intr'un suflet ajunseră la stăpânul lor. Acesta cum iĭ vedu, le dise să mănânce buturuguţa cea pîrlită, — căcĭ Smeul, cum simţi că 'ĭ vin căţeiĭ, se făcuse o buturugă uscată,—şi să'ĭ lase numaĭ inima şi ficaţiĭ.

Aşa făcură. Apoĭ, puind inima şi ficaţiĭ Smeuluĭ într'o frigare, se întórseră acasă. Băiatul puse pe soru-sa să'ĭ frigă astă carne, după ce 'ĭ dete sare multă şi o crestâ bine. Îndată ce fripse friptura bine, băiatul luă frigarea şi, lovind pe sorusa peste ochĭ, o întrebâ : maĭ vede? Ea rĕspunse că vede ca prin ciur. O maĭ lovi odată, şi érăşĭ o întrebâ; ea respunse că vede ca prin sită. Şi lovind'o pentru a treia óră, ea spuse că nu maĭ vede nicĭ de cum. Şi puindu'ĭ noă bolobóce de'nainte, 'ĭ-a dis să nu'ĭ vie vederĭ pînă nu le va umplé de lacrămĭ. Éră el plecâ în lume....

* * *

Acelaşĭ basm în resumat étă cum se povestesce peste Olt, în Mehedinţĭ :

Iepurele, Vulpea, Lupul şi Ursul.

Aŭ fost odată doĭ vĕduvĭ, un bărbat şi o femeiă. Bărbatul avea copiĭ, dară femeia ba. Eĭ se plăcură şi se luară în căsătoriă. Femeia nu iubĭa pe copiĭ şi dise bărbatuluĭ să'ĭ ducă unde va sci el. De doă orĭ i-a dus, éră eĭ s'aŭ întors pe dîra de cenuşe. A treia óră ducêndu'ĭ în pădure, ca să scape de fleónca muieriĭ, care iĭ împuiase capul, iĭ lăsâ acolo. Dacă se făcu séră, băiatul rupt de ostenélă începu a scânci de fóme şi de somn. Fata, care era maĭ mare, ca să'l împace, făcu focul şi băgâ în spudă o balegă de vacă. Băiatul se maĭ alinâ o lécă din plâns, fiind-că iĭ spusese soru-sa că a pus o turtă în foc şi aştéptă să se cócă. Intre acestea un unchiaş trecênd pe acolo, se abătu şi pe la dînşiĭ. Unchiaşul maĭ stătu pînă întórse poreclita turtă. Apoĭ dise să o scóţă, să dea băiatuluĭ să mănânce.

Fata, care sciea ce băgase în foc, se mirâ când scóse din spudă o turtă albă şi frumósă. Dete copiluluĭ să mănânce; dară de unde rupea, crescea turta la loc. Era o turtă nesfîrşită. Apoĭ unchiaşul luând câte-va viţe de pĕr din capul feteĭ, îmĭ făuri un arc şi săgeţele, şi dându-le băiatuluĭ, iĭ dise să vîneze la păsărele ca să aibă şi legumă, căcĭ pâine avea. In urmă plecâ.

Băiatul acum mergea tot-d'a-una la vînat. Eĭ se făcură marĭ. Într'una din dile întâlni un iepure, şi voind a'l săgeta, iepurele iĭ dise să nu'şĭ puie mintea cu el, ci să'l lase să trăiască şi 'ĭ va da un puiŭ. Băiatul iĭ luă puiul. Merse maĭ înainte şi întâlnind o vulpe, facu tot ca şi cu iepurele. Apoĭ întâlni un lup, şi asemenea făcu. Dând şi peste un urs, iĭ luă şi luĭ un puiŭ, şi se întórse cu eĭ a-casă.

Lor li se urîse tot în pribegiă, şi fata dise băiatuluĭ să se urce într'un pom înalt, să se uite în tóte părţile şi să'ĭ spuie ce vede. El se urcâ şi -ĭ spuse că ceea ce vede înaintea luĭ drept, nu i se alege ce e; se dete jos şi o apucară într'acolo. După

ce merseră o ḑi, éră îĭ ḑise fata să se urce într'un pom. El se urcâ şi -ĭ spuse că vede ce-va a case. Se coborî din copaciŭ şi merse, şi merse pînă ce ajunse acolo. Când, ce să véḑă? Era palatul Smeilor. Intrară şi nu găsiră pe nimenĭ. Fata se apucâ de scuturâ şi dereticâ prin case. Apoĭ se ascunseră. Când veni Smeul, se mirâ de ceĭa-ce vĕḑu. El ḑise : cine mĭ-a făcut acest bine, să'ĭ fac şi eŭ luĭ. Eĭ se arătară. Şi aşa bine ce'ĭ păru Smeuluĭ, încât îĭ primi să locuiască cu toţiĭ.

Băiatul se ducea în tóte ḑilele în vînat cu căţeiĭ luĭ. Asemenea făcea şi Smeul. Aḑĭ aşa, mâĭne aşa, pînă ce Smeul începu a o scrănti. Găsea fel de fel de pricinĭ ca să rĕmâie a-casă. Pasă-mi-te îşĭ dase cóstele cu fata, se îndrăgiseră, şi acum li se părea ca băiatul le tot stă în cale. Se hotărîră să'l pérḑă ca să se cureţe de el. Intr'o ḑi vrênd Smeul să se ia după el ca să'l puie bine, fata îl opri. Eĭ se vorbiră, cum să facă să'ĭ oprésca căţeiĭ a-casă. Când veni băiatul a-casă, soru-sa îl rugâ să'ĭ lase căţeiĭ, căcĭ îĭ e urît singură. El se înduplecâ şi a doua ḑi îĭ lăsâ căţeiĭ a-casă. Ea îĭ băgâ într'o văgăună de codru, şi împreună cu Smeul puse un bolovan mare de piatră la gură. Smeul se luâ după dînsul în pădure şi 'l ajunse. Băiatul, cum vĕḑu pe Smeŭ, se urcâ într'un copaciŭ înalt. Cum îl ajunse, Smeul îĭ ḑise să se dea jos ca să'l mănânce. El se rugâ să'l lase a cânta un cântecel de când era tinerel. Smeul îl lăsâ. El căntâ de patru orĭ : Uuu ! n'aude, n'avede, n'a greul pamîntuluĭ şi uşorul vîntuluĭ, căţeluşiĭ meĭ, că vĕ pĭere stăpînul! Şi ca să aştepte Smeul, la fiecare dată îĭ da câte ce-va să róḑă, pînă ce 'ĭ dădu opincele şi căciula.

Iepurele auḑi întâiŭ, şi spuind celor-l'alţĭ, Vulpea îĭ trase o palmă. Apoĭ auḑi Vulpea, şi dacă spuse, Lupul îĭ trase o palmă. Apoĭ Ursul trage şi el o palmă Lupuluĭ, dacă spuse că a auḑit pe stăpânul lor că este la peire. Iară când auḑi Ursul, se puseră cu toţiĭ, dete bolovanul la o parte, şi într'un suflet ajunseră la băiat. Smeul cum îĭ vĕḑu, se făcu un buştén pîrlit. Atuncĭ băiatul ḑise căţeilor seĭ să mănânce buşténul ăla pîrlitul, să'ĭ lase numaĭ inima şi ficaţiĭ.

După ce sfîrşiră, băiatul făcu o frigare de lemn, puse inima şi ficaţiĭ în ea şi se duse a-casă, le crestâ şi le sărâ, apoĭ le dete surori-seĭ să le frigă, când era tocmaĭ bună de mâncat, nicĭ pré trecută din fript, nicĭ pré crudă, lovi pe soru-sa cu friptura peste ochĭ şi o orbi. Apoĭ îĭ puse noă buţĭ dinainte góle şi -ĭ ḑise să plîngă pînă o umplé opt, şi la cea de a noua va veni şi dînsul să'ĭ ajute, şi numaĭ atuncĭ să'ĭ vie vĕḑul. El plecâ cu căţeiĭ după dînsul, pînă ce ajunse la un sat. Şi fiindu'ĭ sete, nemeri la cocióba uneĭ babe şi 'ĭ ceru apă. Ea îĭ respunse că n'are, *fiind-că* pe la eĭ *p'acolo* este numaĭ o fântînă sub stăpânirea unuĭ balaur, care lăsa numaĭ pe ceĭ ce -ĭ dărue câte un cap de om să iea apă.

Ceru vadra şi se duse la fântînă, luâ apă şi bĕu, apoĭ o aduse plină. Doĕ vedre bĕu şi baba, căcĭ era friptă de sete. Băiatul se duse să'ĭ maĭ aducă una, când ce să véḑă? o fétă frumósă ca un lucéfăr plângea la gura fântîniĭ. El aflâ dela dînsa că o dase tată-seŭ balauruluĭ s'o mănânce, ca să'l lase să iea apă. Luĭ i se făcu milă de dînsa şi se hotărî s'o scape dela mórte. Puse capul în póla eĭ şi ḑise să'ĭ cate în cap, şi când o vedé pe balaur că ese, să'l scóle, dar o opri cu străşnicià să nu umble în tolba cu săgeţile luĭ.

Fata nu se putu ţiné, şi umblând în tolbă, îĭ perdu o săgétă. Din pricina acésta ea nu cuteză să'l scóle când vĕḑu că ese balaurul. Şi unde începu a plânge cu foc şi cu pară. Plângênd, picâ o picătură de lacrămĭ pe obrazul flĕcăuluĭ, şi el o dată sare drept în sus, ḑicênd : ce fu aceĭa de mĕ arse pînă în ficaţĭ? Ea îĭ spuse. Balaurul tocmaĭ eşise şi viind către dênşiĭ îĭ juca limbile în gură ca fulgerele. Băiatul se luâ la luptă cu dênsul, dete cu opt săgeţĭ şi luâ fiareĭ opt limbĭ, când să pue şi a noua săgétă, ia o de unde nu e. Atuncĭ se repeḑi la fată, îĭ luâ un ac, îl puse la arc, dete şi luâ şi a noua limbă. Se svîrcoli jigania ce se svîrcoli, apoĭ remase mórtă bumbenă.

Cerênd o batistă dela fată, legâ limbile în ea, şi porni în tréba luĭ cu căţeiĭ după dînsul şi cântând din caval.

Vĕḑênd tatăl feteĭ, care era împĕrat, că se întârḑiă timpul, trimise un ţigan să aducă apă. Acesta vĕḑênd pe fată vie şi pe jiganiă mórtă, scóse cuţitul dela brîŭ şi făcu stîrvul balauruluĭ ciopăţĭ, ciopăţĭ, apoĭ îĭ tăie capul şi'l duse la împărat împreună cu fata, ḑicênd că el a făcut isprava.

Împăratul ḑisese că cine'ĭ va scăpa fata dela mórte, a luĭ să fie de soţiă. Şi acum hotărîse să o dea ţiganuluĭ. In deşert spuse fata că nu e el. Împăratul nu o creḑu. Atuncĭ luând ochianul, se uĭtâ după băiatul care făcuse vitejia, îl vĕḑu cu căţeiĭ după dînsul, îl arătâ tatăluĭ seŭ, şi acesta trimise slujitorĭ după dînsul de'l întórse. Întrebându'l împăratul dacă el a ucis pe balaur, băiatul respunse da, şi scóse şi batista cu limbile de le arătâ. Ţiganul o sfecli. Împăratul dete de soţiă pe fata sa flĕcăuluĭ, care omorîse pe balaur, éră pe ţigan puse de'l legâ de códele unor caĭ neînvĕţaţĭ, le dete drumul şi-l rupseră drept în doă. Apoĭ făcu o nuntă d'alea împărătescile.

Băiatul îşĭ aduse aminte de sóră-sa, se duse la dînsa şi o găsi cu opt buţĭ pline de lacrămĭ. Plânse şi dînsul împreună cu ea, şi umplu şi a noua butiă. Cu acéstă amestecătură de lacrimĭ se spălâ ea pe ochĭ, şi'ĭ veni vĕḑul. Ea, tot cu gândul draculuĭ, se puse să'ĭ caute în cap, éră el adormi. Atuncĭ ea îĭ înfipse după urechĭ un os d'al Smeuluĭ, şi frate-seŭ îndată muri. Apoĭ luându'ĭ trupul, îl băgâ într'un butoiŭ, îl înfundâ bine şi'l dete pe gârlă.

Căţeiĭ cum simţiră, se luară după dînsul, şi dându'l apa la margine, Ursul luâ butoiul în braţe, îl trânti de se sparse, scóse trupul, şi începură a'l jeli. Dar o coţofană, vĕḑêndu'ĭ aşa, le ḑise să prindă o coţofană, dară nu pe dînsa, să'ĭ rupă gâtul şi să pice treĭ picăturĭ de sânge peste trup şi va învia. Vulpea îĭ ḑise să se dea maĭ aprópe. Vulpea haţ! şi puse ghiara pe dînsa, îĭ rupse gâtul, picâ treĭ picăture de sânge pe trupul stăpânuluĭ şi acesta înviâ. El spuse că tot maĭ simte nisce durerĭ după ureche. Ursul supse locul, scóse osul Smeuluĭ, apoĭ linse şi vindecâ rana. Atuncĭ băiatul îşĭ luâ cavalul şi căţeiĭ, şi plecâ la soţióra luĭ. Cum ajunse, trimise slujitorĭ împărătescĭ, aduse pe soru-sa, şi'ĭ judecâ tot boerĭ din doĭ-spre-ḑece. El spuse tótă şiretenia. Éră boeriĭ dacă ascultară, ḑiseră că sora băiatuluĭ cu mórte să se omóre. După ce peri soru-sa, împăratul îl puse pe scaun, căcĭ îl vĕḑu că este vitéz, drept şi milos.

1. Este de observat că basmul frances, saŭ maĭ bine celtic, în întregul seŭ se potrivesce cu cel mehedinţén. El se potrivesce numaĭ în întâia parte cu cel bucurescén *Vulpea, Lupul şi Ursul*, şi în a doua a sa parte cu : *Balaurul cel cu şépte capete.* publicat în : *Legende* sau *Basmele Românilor*, partea I.

2. Eroul povesteĭ francese, este un soldat. Cela al ambelor variante române este un băeţel, urgisit de o mamă vitregă şi părăsit de tatăl cel bun, îndemnat de a doua a sa muere.

3. Francesul dă peste un palat de tâlharĭ. Acolo găsesce tot ce -ĭ trebue pentru a ţine o luptă cu succes după meterezurĭ. Biruitor fiind, merge la vînat de petrecere, şi întâlnind cele treĭ lighionĭ, voind să le împusce, ele îĭ spun că -l cunosc, şi merg cu dênsul spre a'ĭ fi de folos.

Munténul, silit de nevoe, îşĭ închipuesce cum trebue să facă un arc, cu care apoĭ să vîneze la păsărĭ. Întâlnind şi dînsul cele treĭ lighioĭ şi voind să le săgeteze, ele îĭ dăruesc câte un puiŭ; cu aceştĭ puĭ mergênd maĭ nainte, dă peste nisce palaturĭ de Smeŭ. Este frumósă istoria Smeuluĭ din zăcătórea cea legată cu cercurĭ de fer.

Olténul însă are noroc cu bătrînul. Acesta dă copiilor o pâine nesfîrşită şi făuresce băiatuluĭ un arculeţ cu săgeţele. Cu aceste săgeţĭ stă el contra chiar a Ursuluĭ, dela care iea un puiŭ. Basmul mehedinţén, ca şi când ar sci de cel frances, se împacă şi cu dînsul, şi cu cel bucurescén. El primesce şi iepurele francesuluĭ, dar şi lupul muntenesc.

4. Câte trele basmele se unesc a spune că femeĭa, móle de firea eĭ, se înduplecă lesne la vorbele cele frumóse ale unor ómenĭ bunĭ de gură. Francesul îşĭ face dreptate singur, omorând pe soru-sa. Ambele variante române spun că numaĭ a pedepsit'o, lăsându'ĭ timp de căire, şi în cele din urmă, Olténul o supune la judecata bătrînilor, tot boerĭ din doĭ-spre-ḑece.

5. În basmul frances Iepurele jócă un rol de a-tot-sciutor. El îndémnă pe stăpîn a merge să scape pe fata regeluĭ engles dela mórte. El pune la cale lupta cu balaurul, şi tot el împreună cu Vulpea şi cu Ursul se luptă şi răpune pe balaur. Tot el scie să facă lécurĭ ca să învieze pe stăpîn, el trimite pe Vulpe şi pe Urs să'ĭ aducă material din care să facă lécurĭ. A luĭ a fost ideea de a lua limbile din cele şépte capete ale balauruluĭ, în sfîrşit el fu care procopsi pe stăpîn.

În basmul oltén, eroul face tótă isprava; mergênd şi cântând din caval, întâmplarea îl aduce să'şĭ arate voĭnicia, desinteresarea şi generositatea sa. El îşĭ pune viéţa în primejdiă d'a-dreptul, apoĭ fără să se maĭ gândéscă la mulţumire orĭ recompensă, plécă érăşĭ cântând din caval. Balaurul luĭ este numaĭ cu un cap, dar are noă limbĭ, carĭ jócă în gura fiareĭ ca fulgerele. Generositatea luĭ este şi maĭ vĕdită, când, după ce ajunge la bine, el îşĭ aduce aminte de soru-sa, merge la dînsa şi'ĭ ajută a plânge de a umplé a noua butiă de lacrimĭ, cu care spălându-se, îĭ veni vĕḑul. Dobitócele luĭ atâta îĭ servesc că-l întorc la viéţă. Pentru acésta în povestea olténă servă o coţofană de mijloc. Treĭ picăturĭ de sânge fu destul, pe când în basmul frances, alifia e maĭ complicată.

6. Basmul frances se servă de un cărbunar ca să arate pe omul ce cată să se folosescă de isprăvile făcute de alţiĭ. Românul pentru asemenea neomeniă pune un Ţigan, şi tot-d'a-una un Ţigan. Negru şi unul, negru şi altul.

7. Este obiceiŭ la ţĕranul român, ca să pună pe femeia dragă inimeĭ luĭ, să'ĭ caute în cap, şi ast-fel, cu capul în póla eĭ, să tragă câte un puiŭ de somn. Basmul oltén nu lipsesce de a ni'l arăta şi pe dînsul. De doă orĭ vedem pe eroul acestuĭ basm usând de astă mângăiare, şi de ambele orĭ în defavórea luĭ. De unde să vină acest obiceiŭ ?

P. Ispirescu.

BAŞKERT = BUCURESCĭ ?

FÂNTÎNE ARABE PENTRU ISTORIA ROMANA

NOTITIA

Marea întindere a Imperiuluĭ Mohamedan, prin respîndirea Islămuluĭ peste cele treĭ părţĭ ale lumiĭ, împinse adesea pe musulmanĭ la călătorie fórte depărtate, la carĭ maĭ contribui şi tendinţa de a face proseliţĭ, de a împrăştia legea luĭ Mohamed. Afară de aceĭa, preceptul religios al Islămuluĭ, care constrînge pe fie-care musulman a întreprinde Hăgiul (călătoria religiósă la Mekka)[1] cel puţin o dată în intervalul vieţeĭ, era un impuls continuŭ pentru a deştepta curiositatea Arabilor şi a le conduce la străbaterea ţerilor pînă atuncĭ necunoscute. Vom cita aci numaĭ pe uniĭ din aceĭ călătorĭ celebri; de ex. Ibn Batuta, Masudi, Istahri, Makrizi, Iakût etc. etc., cărora maĭ cu sémă le datorim cunoscinţe, maĭ mult saŭ maĭ puţin exacte, asupra stăriĭ popórelor nordice maĭ peste tot timpul evuluĭ mediŭ. Multă lumină s'a reversat prin acésta, între cele-l'alte, asupra institutiunilor, moravurilor şi desvoltăriĭ istorice ale Ruşilor şi celor maĭ multe popóre turanice, carĭ din timp în timp aŭ cutreerat pămîntul Românieĭ. În cercetarea şi ilustrarea acestor notiţe, respândite printre autoriĭ arabĭ, s'aŭ distins maĭ cu deosebire Frähn şi Dorn.[2]

Întindêndu'şĭ Arabiĭ excursiunile chiar pînă în Ungaria de astădĭ, nu se póte să nu dâm de vr'o urmă privitóre la pămîntul Românieĭ; şi asupra

(1) De aci vorba română hagiŭ saŭ agiŭ.

(2) Frähn : Ibn Foszlan und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit, St. Ptrsbg. 1823.—Frähn : de Baschkiris, ib. 1822.—Frähn : de Chasaris, excerpta ex scriptoribus arabicis, St. Ptrsbg. 1822. etc.—Dorn : Muhammedanische Quellen zur Geschichte der südl. Länder d. Kaspischen Meeres, St. Ptrsbg. 1850—58; dar maĭ cu sémă în : Bulletin de l'Académie Impériale de St. Ptrsbrg.

uneia ast-fel de urme ne-a atras atențiunea d. Blau în studiul seŭ asupra limbeĭ Comanilor (Zeitschrift d. Deutsch. Morgenländischen Gesellschaft, vol. XXIX. p. 566. No. 41), unde, raportându-se la un pasagiu în Iakût, scriitor de pe la începutul secoluluĭ XIII,[1] d-sa crede a fi găsit în Bas'kerd'ul de acolo—Bucurescii de astăḑi.

D. Blau se mărginesce a o spune într'o notiță de cincĭ șirurĭ.

Luând acéstă notiță ca punct de plecare, noĭ am cercetat, și ĭată ce aflâm.

Pasagiul, pe care'l are d. Blau în vedere, este, în traducțiune*, cel următor :

«Am vĕḑut în Aleppo (Haleb—Asia-mică) maĭ mulțĭ numițĭ : Bas'kerdienĭ, cu pĕrul plav și de statură puternică, învĕțând teologia, sectatorĭ «Hamfițĭ. Întrebând pe unul dintr'înșiĭ despre țéra lor și situațiunea sa, «îmĭ respunse : țéra nóstră este dincolo de Constantinopole, sub dom- «nia unuĭ popor frănc numit Ungurĭ. În țéra nóstră se află «30 de orașe, dintre carĭ fie-care ar puté fi o provincià întrégă, însă re- «gele nu ne permite a fortifica vr'unul din ele, de frică că ne vom rescula. «*În jurul nostru sînt provincie creștine :* către miaḑi-nópte Slaviĭ, către «miaḑi-ḑi țéra Papeĭ din Roma—Papa însă este capul Frăncilor, loc-țiito- «rul luĭ Christos, întocmaĭ cum e pe la noĭ Califul, și în tot ce privesce reli- «giunea se împlinesce porunca luĭ. Spre apus e Andalos (?), ér spre re- «sărit Bizanțiul, Constantinopolea și tot ce depinde de ea. *Limba nóstră «e o limbă frăncéscă și portul nostru e ca și al lor.* Facem împreună cu «dînșiĭ servicie militare, omorînd numaĭ pe apostațiĭ Islāmuluĭ (?)

«Îl întrebasem apoĭ de originea Islāmuluĭ pe la dînșiĭ și de modul cum «se susțin în mijlocul necredincioșilor. El îmĭ respunse, că aŭ auḑit pe «maĭ mulțĭ strămoșĭ, carĭ ḑiceaŭ că : ar fi venit în țéra nóstră, deja de «multă vreme, șépte cete de Bulgarĭ fugarĭ musulmanĭ, carĭ se așeḑară «lîngă noĭ, ne arătaŭ rătăcirea nóstră și ne îndreptaŭ pe calea cea dréptă «a religiuniĭ mohamedane, și ast-fel, cu ajutorul luĭ D-ḑeŭ, am ajuns mu- «sulmanĭ. . . .

«Îl întrebaĭ, dacă jură (?) domnitoruluĭ, precum este obiceĭul la Frăncĭ.

(1) Iakût, Mu'g'amilbuldân, Lexicon geographicum, ed. Wüstenfeld I, p. 469 sq.

(*) *Nota Redacțiuniĭ.* Cerem scuse autoruluĭ, că lipsa tipografică ne-a silit a suprime textul arab. Profitâm de acéstă ocasiune pentru a ruga pe colaboratoriĭ nostri, de căte orĭ va fi să întrebuințeze cuvinte orientale, *afară de cele sanscrite,* a le transcrie cu litere latine.

«Îmï respunse că numaï soldaţiï jură şi pórtă uniformă ca şi Frăncil, dar «nimenï altul afară de dînşiï.

«La întrebarea mea despre depărtarea de aci pînă în ţéra lor, îmï ḑise : «de aci pînă la Constantinopole sînt aprópe 2 ½ lune, ér dela Constanti-«nopole pînă la noï tot pe atăta.

«Istahri, pomenind în cartea sa pe Bas'g'erd, ḑice : dela Bas'g'erd pînă «la Bulgarï 25 ḑile, şi dela Bas'g'erd pînă la Bug'inak, un gen de Turcï, «10 ḑile».

Al doilea pasagïu, pe care-l menţionéză d. Blau, este cel comunicat de Dorn[1] din geograful şi călătorul arab Abu Hāmid el-Andalusy (+565 = 1169), care, sub rubrica «despre Rumiia mare», ḑice :

«Când eram în Bas'g'ird în anul 545(=1150), era între mine şi Rumiia «cale de câte-va ḑile».

Descripţiunea geografică, ni se pare, nu póte lăsa vr'o îndoială că aci e vorba de un Bas'kerd meridional; pînă la d. Blau însă toţï confundaŭ acest Bas'kerd cu un altul, pomenit de însuşï Iakût de o dată cu acesta, în numele luï Ibn Foszlan (din sec. X), şi care era neapĕrat în ţéra actuală a Başkiri-lor[2] în nordul Rusieï. Tot ast-fel amestecă autoriï arabï pe Bulgariï dela Volga cu ceï dela Dunăre; de ex. Ibn Haukal (în traducţiunea englesă de W. Ouseley), care ḑice (p. 19) că Bulgariï ar fi lîngă Imperiul Bizantin şi ar fi în cea maï mare parte creştinï, pe când aïurï (p. 187, 190) vorbesce numaï de Bulgariï dela Volga.

Ibn El-Wardy, compilând pe Masudi, numesce Bas'kerd un popor turcesc, unul dintre cele patru între Chazarï şi popórele de către resărit. Fiind notiţa coruptă, vom cita pe Masudi, izvorul adevărat, care ḑice : [3]

«Între ţéra Chazarilor şi Occident sînt 4 popóre turcescï, trăgêndu-se «dela un strămoş. Eï sînt nomaḑï şi orăşenï, tarï şi vitejï. Fie-care popor «îşï are regele propriŭ. Ţéra fie-căruïa este în întindere de câte-va ḑile, «ajungênd câte o dată pînă la marea Nites.[4] Excursiunile lor se întind «pînă la oraşul Rumiia (ţéra Rumică : Bizanţiŭ saŭ Italia ?), de unde daŭ «de ţéra Andalus (?). Unde aŭ venit, acolo aŭ eï supremaţia. Aŭ în-«cheiat pace cu Chazariï şi Alaniï. Locuinţa lor atinge ţéra Chazarilor.

(1) Mélanges Asiatiques, vol. VI p. 691.

(2) Frähn, de Baskiris.

(3) Klaproth, Beschreibung der russischen Provinzen, p. 24[illegible] sq.

(4) «Nites» nu este alt decât : Pontus, Πόντος, cu aferesa luï *P*.

«Poporul cel d'întâiu este Bug'îna, al doilea Bas'g'erd, al treilea Bug'inăk, «cel maĭ puternic dintre toţĭ[1], şi al patrulea Nokerd.[2] Regiĭ lor duc o «viéţă nomadică. Pe la aniĭ 20 aĭ véculuĭ al patrulea (după 932 p. Chr.) «aŭ avut multe lupte cu Bizantiniĭ (Rum)».

Acest Bas'kerd de origină «turcă» ni se pare a nu fi tot-una cu Bas'kerdul de maĭ sus, de origine «frăncéscă», turanisat sub influinţa Islămuluĭ; asemenea şi distanţa ar fi pré mică dela Constantinopole pînă la Bas'kerdul din nord.

O populaţiune musulmană pe pămîntul Românieĭ, care n'a lăsat nicĭ o urmă a existinţeĭ sale, nu este ce-va de mirare, dacă ne vom aduce aminte micşorimea lor faţă cu creştiniĭ şi fenomenul analog în Rusia-mică, în care aŭ locuit musulmaniĭ, ba şi chĭar aŭ domnit maĭ mulţĭ secolĭ, dar aŭ perit cu totul, încăt numaĭ din autorĭ avem cunoscinţă de dînşiĭ.

Un argument puternic pentru originea ne-turanică a Bas'kerdienilor luĭ Iakût, afară de împregĭurarea că vorbĭaŭ «o limbă francă» — împregĭurare secundară, căcĭ acelaşĭ autor numesce şi pe Maghiarĭ «popor frânc» — este aserţiunea că aŭ locuit din anticitate în vecinătatea Ungarieĭ şi aŭ fost islămisaţĭ numaĭ prin irrupţiunea hordelor bulgare musulmane.

Dacă s'ar admite însă ne-turanismul lor, totuşĭ maĭ remâne întrebarea: cine să fi fost óre? Românĭ? Slavĭ? Germanĭ?...

Iată o nouă problemă în problemă.

De o cam dată — *sub judice lis.*

Deşi încercarea d-luĭ Blau de a identifica Başkerdul din Iakût cu Bucurescii nu ne convinge de loc, totuşĭ ea are meritul, în orĭ-ce cas, de a atrage atenţiunea istoricilor românĭ asupra unuĭ noŭ câmp de cercetărĭ: literatura geografică arabă, — şi acésta nu e puţin, chĭar când primiĭ paşĭ ar fi însoţiţĭ de alunecărĭ, inevitabile pe orĭ-ce cale neumblată.

Breslau. **M. Gaster.**

---

(1) Pecenegiĭ. D. Blau crede că numele *Bosnieĭ* s'ar explica de aci: Comaniĭ venind în secoliĭ 10—11 în dosul Pecenegilor, ĭĭ împinseră pe Balcan, şi de aci numele.

(2) Prähn (Ibn Foszlan p. 47) identifică cu Novogorod, însă cu reservă.

ŞÉPTE DOINE HAIDUCESCĬ

Foicică de mălură,
Drag îmĭ e la bĕutură
Cu voĭnicĭ d'adunătură;
Cu voĭnicĭ de séma mea,
Ce mĕ scapă din belea!

* * *

Bĕuĭ astădĭ, bĕuĭ mâine,
Bĕuĭ patru-decĭ de dile
La cârcĭuma din pădure;
Bĕuĭ preţ de şépte caĭ,
De vin nu mĕ săturaĭ;
Bĕuĭ preţ de şépte iepe,
Adu vin că mor de sete;
Bĕuĭ preţul murguluĭ,
Şi cĭoltarul negruluĭ,
Căpăstrul vînătuluĭ,
Vĕduĭ saţĭul vinuluĭ!

* * *

— Foicică de lemn scris!
Ce staĭ murgule-aşa trist,
Aşa trist ş'aşa mâhnit
Şi la faţă ofilit,
Par'-că de mórte gătit?
Óre ţi s'o fi urînd
Şéŭa pe tine puind
Şi trupşorul teŭ purtând?
— Mie nu mi s'a urît
Şéua pe mine puind
Şi trupşorul meŭ purtând,
Dar să spuĭ cu-adevĕrat:
În treĭ vrejĭ şi 'n treĭ dovlecĭ
Unde-ajungĭ de gard mĕ legĭ,
Fîn îmĭ daŭ nuelile,
Grăunţe 'mĭ daŭ stelele,
Tu te plimbĭ cu mândrele,
Hoţule şi craĭule,
De sete 'mĭ béŭ balele,
Hoţule şi craĭule,
De mĭ-aĭ repus dilele!
— Foicică foĭ de fag!
Staĭ, murgule, că ţĭ-o fac,
C'o să plec la Câmpu-lung
La grajdul luĭ Asan-turc,
Să-mĭ aleg un cal porumb,
Scurt în gît şi lung în trup,
Cu cóma pînă 'n pămînt
Cum e bun de zurbalîc;
Când oiŭ trece Prahova,
Să nu se ude scara,
Nicĭ colţul la ipingea!

* * *

Foicică resfirată,
Oh! teiule frundă lată,
Nicĭ un vînt să nu te bată!
Ce bine mĭ-aĭ prins o dată,
O dată la vreme rea,
Când mĕ gonĭa potera,
Potera din Slatina,
Bat'o Maĭca Precista
Şi sfânta Duminica
Şi ce di o fi maĭ rea!
Mĕ pitĭam sub frunda ta,
Sub fóia ta mĕ pitĭam
Şi de poteră scăpam,
Şi nicĭ un abar n'aveam:
Puneam masă şi mâncam,
Nicĭ o grijă nu purtam!

* * *

Foicică foĭ de fag!
Şed în flintă redimat
La cel cĭolpan dărîmat,
De grele arme 'ncărcat,
De pistóle gălbeóre
Şi de sfinte iatagane,

Făşurate 'n muşamale,
Strălucind ca sfântul sóre!
La umbra ciolpanelor
Dorm stăpînii armelor,
Dar pe nume cum îi chiamă ?
Unu-ĭ Petre Bârăscu,
Ş'altu-ĭ Ghĭorghe Spânţugul,
Şi cu Stan Chistagiul,
Ş'altu-ĭ Mestea Niculaĭ,
Arabagiul de caĭ,
Ce-a lăsat Craiova 'n vaĭ!

* * *

Foicică de susaĭ,
Mĕ suiĭ în dél la plaĭ,
Tótă nóptea mĕ certaĭ
Cu treĭ voĭnicĭ de pe plaĭ,
Treĭ voĭnicĭ cam de pe sus
Ce pórtă căciulĭ de urs,
Mĕ certaĭ şi mĕ luptaĭ
Pe nişte beliţĭ de caĭ,
La ce foc îĭ maĭ furaĭ!
Eŭ arunc arcanu 'n eĭ,
Eĭ fug cum n'ar fi aĭ meĭ;
Eŭ arunc arcan turcesc,
Eĭ fug de se prăpădesc;
Le daŭ bolovanĭ de sare,
Cârlanĭ sar sĕ mĕ omóre!

* * *

Foicică de pelin!
Să n'am part'de ce mĕ'nchin,
De n'oiŭ trece 'n Mavrodin
Să béŭ vinul cu pelin,
Să mĕ curăţ de venin!

(Cules din gura luĭ Ghiţă Lăutaru din satul Cernica
de **R. N. O.**)

POESIA POPORANĂ SERBĂ ŞI BULGARĂ

LUPTA ÎNTRE FRAŢIĬ DAN ŞI MIRCEA CEL MARE

Poesia poporană serbă şi bulgară slăvesce pînă astă-ḑi, la rînd cu eroiĭ seĭ naţionalĭ, pe patru Domnĭ Românĭ : Vladislav, Radu, Dan şi Mircea.

Primiĭ doĭ, fiĭ aĭ luĭ Alexandru Basarab, aŭ domnit în Ţéra-Românéscă, fie-care aprópe câte ḑece anĭ, dela 1360 pînă la 1383.

După Radu aŭ urmat apoĭ la domniă ceĭ doĭ fiĭ aĭ seĭ, nepoţĭ de frate aĭ luĭ Vladislav : de'ntâiŭ Dan între 1383—1386, de aci Mircea supranumit cel Mare între 1386—1418.

Într'un mod maĭ plastic, ceĭ patru Domnĭ aŭ fost :

(Alexandru Basarab)
Vladislav (1360—73) Radu (1373—83)
Dan (1383—86) Mircea (1386—1418)

Nu este intenţiunea nóstră de a reproduce tot ce se cuprinde în baladele poporane serbe şi bulgare despre ceĭ patru Basarabĭ.

Ne vom mărgini cu epizodul celor doĭ din urmă, dintre carĭ Mircea, negreşit, jócă primul rol, datorit însă maĭ mult lungeĭ sale domnirĭ de peste treĭ-ḑecĭ de anĭ, căcĭ în privinţa vitejieĭ îl întrecea fratele seŭ Dan.

Când Dunărea se turbură, Serbul o maĭ întrébă pînă astăḑĭ: «Nu cum-va te-a turburat Mircea-vodă?» [1]

Înainte de a se urca pe tron, acest principe se luptase ne'ncetat contra frateluĭ seŭ Dan, cercând să'l restórne; a fost însă de doă orĭ bătut înfricoşat [2] şi ar fi trebuit să maĭ aştepte mult pînă să'ĭ soséscă rîndul de a domni, dacă vitézul seŭ frate n'ar fi perit de o dată într'un mod cam misterios.

După cronica bizantină, Dan a fost măcelit de către Românĭ într'o rescólă. [3]

După cronica muntenéscă, «l'a ucis Şuşman-vodă Domnul Serbilor» [4], adică împăratul bulgar Şişman.

Acéstă luptă între Dan şi frate-seŭ Mircea pe de o parte, ér pe de alta între Dan şi Bulgarul Şişman, luptă atăt de interesantă prin întâlnirea celor treĭ personage, dar atăt de obscură în tóte făntînele istorice, se cântă la Slaviĭ de peste Dunăre într'o lungă baladă, din care îmĭ sînt cunoscute doă redacţiunĭ, o redacţiune serbă şi o redacţiune bulgară, fie-care în câte doă variante.

In treĭ variante din cele patru, Dan este confundat prin nume cu tată-seŭ Radu, — un qui-pro-quo dintre cele maĭ obicĭnuite în orĭ-ce producere istorică a museĭ poporane.

Maĭ 'nainte de a ne rosti, să le examinâm unul câte unul.

(1) **Караџитј**, **Српске пароднe пѣсме**, Viena, 1846, t. 1, No 669.

(2) **Thurocz**, *Chronica Hungarorum*, în **Schwandtner**, *Scriptores rer. Hungaricar.*, ed. 1746, t. 1, p. 231. — Este ciudat că acest pasagiŭ din Thurocz despre lupta între fraţiĭ Dan şi Mircea a remas necunoscut luĭ **Engel**, *Gesch. d. Walachey*, p. 156, luĭ **Şincaĭ**, *Cron.* I, p. 356, şi celor-l'-alţĭ istoricĭ aĭ noştri, deşi cu alte ocasiunĭ eĭ toţĭ citéză adesea pe Thurocz.

(3) **Chalcocondylae** *Historiar. l.* X, ed. Paris, 1650, in. f., p. 41.

(4) *Cronica anonimă* în **Bălcescu-Laurian**, *Magaz. ist.*, t. 4, p. 233. — *Chronica luĭ Constantin Căpitanul*, ibid., t. 1, p. 91: «scrie că l'a ucis Şuşman voivodul Serbilor, dar pentru ce şi cum, nu se scie.»

I

REDACȚIUNEA SERBA

1

VARIANTUL DIN ERȚEGOVINA

(Audit dela Petru Mrkić. — **Ćubro Ćojković**, *Pjevannija cernogorska i hercegovačka*, Leipzig, 1837, in-8, pag. 60—63)[1]

«O dragă Dumneḑeule, minune neaudită! — Ce să fie óre acest mur- «mur în palatul cel alb, — în palatul cel alb al Domnuluĭ Radu? — «Să fie vre-o jale, orĭ o mare bucuriă? — Nu este nicĭ jale, nicĭ vre-o «mare bucuriă!—Iubiţiĭ fraţĭ s'aŭ certat între dînşiĭ,—Domnul Radu cu «Mircea-vodă.—Şi să fi fost pentru ce, nu mĭ-ar păré aşa reŭ, — dar eĭ «se cértă pentru cele doă moştenirĭ părintescĭ, — Ţéra-Românéscă şi «Moldova.—Trage sabia Domnul Radu-vodă—de lovesce pe Mircea-vodă, «—îl lovesce pe frate-seŭ peste cópsa stîngă,—şi atât de uşor îl lovesce— «încât pe sabia dela cópsă ĭ-a tăĭat-o în doă, — ér sub sabiă ĭ-a maĭ tăĭat «ciacşiriĭ de postav, — totuşĭ a dat Dumneḑeŭ să nu'l rănéscă. — Ḑice «Radu: „moştenirile sînt ale mele!“ — Ḑice Mircea: „ba sînt ale mele,

(1) Adevĕratul nume al colectoruluĭ nu este Ćubro Ćojković, ci *Sima Milutinović*. Născut la 1791 în Bosnia, mort la 1848 în Bielgrad, el se numeră între ceĭ maĭ bunĭ poeţĭ aĭ Serbieĭ moderne. Veḑĭ Новаковић, Историја српске књижевности, Bielgrad, 1871, p. 238.

Милiј Боже чȣда нечȣвенна!
Што е жȣбор ȣ бiелȣ дворȣ,
Ȣ бiелȣ дворȣ Радȣла-Бега?
Ал' е жалост, ал' велика̂ радост?
„Нит' е жалос, ни велика̂ радос!
Мила̂ сȣ се братја завадила,
Бег Радȣл-бег с Мирчетом војводом,
Да око шта не бы ни жалiо,
Око двiе Ба̂бове баштине,
Каравлашкȣ̃ и Карабогданскȣ̃.

Сабљȣ вади Бего Радȣл-бего,
Те ȣдара Воеводȣ Мирка,
Ȣдари брата по бедры лiевој,
Колико га лахко ȣдарiо,
На бедри мȣ сабљȣ пресiече,
И под сабљом од чохе чакшире...
Бог мȣ даде ранне̂ незададе.
Вели Бего: „баштине сȣ мое!“
Вели Мирко: „Нiе него мое!
На смрт ми е Ба̂бо оставiо.“

«— căcĭ mi le-a lăsat tata cu limba de mórte!“ — Când se vede Mircea «la nevoe, — scóte pe jumătate sabia din técă — lovind pe frate-«seŭ Domnul Radu: — l'a lovit peste brîul de mătase — de ĭ-a tăiat «în doă cele doă pistóle, — pe lîngă pistóle ĭ-a maĭ tăiat cuțitele fere-«cate,—sub cuțite céprazurile cele aurite, — sub céprazurĭ dulamaua cea «verde,—totușĭ a dat Dumnedeŭ să nu'l rănéscă.—Atuncĭ a prins céta Dom-«néscă,—a prins pe Mircea-vodă—de l'a oprit să maĭ lovéscă;—ar fi vrut «Domnul să taie el pe frate-seŭ, — dar și pe dînsul l'a oprit iubita cétă: «—«Păcat, Dómne, să taĭ pe un frate!—maĭ bine aruncă'l în fundul tem-«nițeĭ, — fă-l să móră prin fóme și sete; — când i se va urî închisórea, « — îțĭ va dărui el moștenirea.»—Domnul Radu aruncă pe frate-seŭ în «temniță,—chinuindu-l cu sete și fóme, — unde a zăcut noă anĭ de dile; «—dar și Dumnedeŭ a ajutat luĭ Mircea,—căcĭ avea el cumnată milósă, «—care pe cumnat îl hrănia în temniță,—tot pe ascuns de stăpînul eĭ, «—de stăpînul eĭ Domnul Radu. — Când a sosit apoĭ anul al decelea,—«veni o scrisóre Domnuluĭ Radu—dela óre-care împărat Șișman,—chiă-«mându'l la cumetriă de botez;—ér acel împărat prinsese tot așa în cursă

Кад' се Мирко на неволји видје,
Полȣ своê сабље' извадіо,
Те е брата Бега ȣдаріо,
Ѹдри њега по пâсȣ свиленном',
Пресјече мȣ двіе пȣшке малê,
Код пȣшаках ноже окованне,
А под' ножим' токе позлатјенне,[1]
Под токама зеленнȣ̃ доламȣ...
Бог мȣ даде раннê незададе.
Ѹфатише Бêгова дрȣжина,
Ѹфатише војводȣ Мирчетȣ,
Те мȣ више ȣдарат' не даше.
Штјаше Беже посјетј' брата свога,
Ал' мȣ не да љȣбивна дрȣжина:
„Јазȣк ти е брата посјетј' Беже!
Но баци га на дно ȣ тавнице,
А мори га и гладом и жедом,
Како њемȣ тавница досади,
Махом тје ти поклонит' баштинȣ.“
Беже брата ȣ тавницȣ баци,
Те га мори и гладом и жедји;
Тавновао за девет годинах,
Али Миркȣ и Бог помагаше:
Имадјаше снахȣ милостивȣ,
Те дјевера ȣ тавницы храни,
Све кріјȣтји от свог' господара,
Господара Бега Радȣл-бега.
А кад' наста година десета,
Ал' е Бега књига допанȣла,
Од некаква цара Шишманина,

(¹) Noĭ am tradus токе prin «céprazurĭ»; s'ar puté traduce și prin «nasturĭ», căcĭ serbesce токе însemnéză în genere ornamentele metalice pe peptul haĭneĭ, maĭ ales ceia-ce se numesce în archeologiă *fibulae*.

«—de omorîse deja noă naşĭ, — tot Serbĭ dintre ceĭ maĭ vitejĭ, — chiă-«mându'ĭ într'ales de pretutindenĭ — pentru acel copil, nu ĭ-ar maĭ «trăi! — Scrisórea a citit'o Domnul Radu, — a citit scrisórea şi întrébă «pe Dómna: — «Ce să fac eŭ óre, iubita vieţeĭ mele? — De nu mĕ voiŭ «duce la botez, păcat dela Dumneḑeŭ; — ér de mĕ voiŭ duce, credinciósa «mea iubită, — îmĭ voiŭ perde capul nebunesce!» — Atuncĭ Dómna re-«spunse Domnuluĭ Radu: — «Cât de nebun eştĭ tu, iubite stăpîne, — ce-«rênd sfat dela un cap de muiere, — ca şi când ar puté să te înveţe ne-«vasta, — pe când ţĭ-a dat Dumneḑeŭ şi norocul — ca să aibĭ un frate maĭ «mare, — maĭ mare şi maĭ cu minte, — care póte, Dómne, să te pună la «cale.» — Dar când Domnul auḑi pe iubita sa, — începe să plîngă şi «aşa să grăiască: — «Lasă-mĕ în pace, iubita mea credincĭósă! — Nu «maĭ sgândări ranele mele! — Nu e glumă saŭ un an de ḑile, — ci a so-«sit tocmaĭ anul al ḑecelea, — de când fratele meŭ zace în temniţă, — de «când l'am lăsat eŭ fără pâĭne şi apă, — pînă acum i se vor fi răsi-«pit şi ósele! — Vaĭ, tu Mirceo, scumpul meŭ odor, — de aĭ maĭ fi tu, «frate, în viéţă, — m'aĭ învĕţa tu pe mine, frate!» — Şi se lovi cu mâna «peste genuchiŭ, — încât ĭ-a plesnit ciacşirul pe genuchiŭ, — ba ĭ-a ples-

---

Зове нјега на крштено кȣмство:
Ꙗ досад' е царе преварiо
Девет кȣмах, те е изгȣбiо,
Све Србалјах славнiе јȣнаках,
По изборȣ дје е кои быо,
На том' чедȣ небыло мȣ живо!
Кнјигȣ штiе Бего Радȣл-бего,
Кнјигȣ штiе а лјȣбовцȣ пита:
„Што тјȣ, моја од живота лјȣбо?
Да не подјем од Бога несмiем.
Ꙗко л' подјем, моја вјерна лјȣби.
Ја тјȣ ладо изгȣбити главȣ."
Ꙗли Бегȣ лјȣба бесједила:
„Ꙗх ладȣ ли' си мiо господаре!
Што ты питаш еднȣ женскȣ главȣ,
Зар да тебе наȣчи лјȣбовца?
Кад' е тебе Бог и сретја дала,
Те ты браца имаш старiега,
Старiега и разȣмнiега,
Кои тје те Бêго наȣчити."
Ꙗ кад' Бего лјȣбȣ разȣмiо,
Сȣзе рони, овако говори:
„Продји ме се, моја вјерна лјȣбо!
Немој мое ранне врiедјати,
Нiе шала ни година данах,
Ꙗнекмоли настала десетâ,
Да е мене брате ȣ тавницы,
Ни мȣ давам пива ни естива,
Ꙉетј' сȣ мȣ се кости распанȣле!
Ꙗох Мирко, врлô добро мое!
Да си мене брате ȣ животȣ,
Ты бы мене брате наȣчiо!"
Пак с'ȣдари рȣком по колјенȣ,
Пȣкла мȣ е чоха на колјенȣ,

«nit şi din pele, ţişnind sângele! — Atuncĭ iarăşĭ îĭ grăi iubita: — «Ia «să ieĭ tu cheile dela închisóre, — póte îţĭ va da Dumnedeŭ şi norocul — «ca să'ţĭ maĭ găsescĭ pe frate-teŭ în viéţă, — care, Dómne, să te pună la «cale...» — Domnul abĭa audi acestea, — pe loc deschise afurisita temniţă, «— strigând aşa din uşa închisoriĭ: — «Dacă este aicĭ Mircea-vodă, — să «ésă afară din temniţă, — căcĭ îl chiamă Răduc frăţiorul[1] ... — Pré «mult zăcuşĭ, frate, în temniţă!» — A sărit Mircea dintre cătuşe, — şi «vĕdêndu'l a strigat Domnul: — «Ferice de mine, odorule frate, — căcĭ te «maĭ aflu pe tine în viéţă!» — Îşĭ întind mâĭnele, se sărută în faţă; — «însă Mircea era rĕŭ prăpădit: — îĭ crescuse unghile ca la vultur, — «pĕrul bălăĭor îĭ cădea maĭ jos de brîŭ! — Duse Radu pe frate-seŭ în «palaturile cele albe, — chiamă ĭute treĭ bărbierĭ iscusiţĭ: — unul îl spală, «altul îĭ tunde pletele, — ér cel al treilea îĭ taiă unghile. — Iubita cum-«nată îĭ aduce haĭne, — tot ce avea maĭ frumos în palat, — premenind pe «Mircea din sdrenţele sale; — apoĭ s'aŭ aşedat cu toţiĭ să bea vin de cel

(¹) Forma nominală întrebuinţată în textul serb: братац Радоване, presintă frumuseţea de a zugrăvi tot-o-dată *bucuria* ce aştéptă pe Mircea, căcĭ Радоване abia diferă de радовȃње „bucuriă". Din nenorocire, noĭ n'am putut traduce prin „frăţiorul Bucur", căcĭ românesce între *Bucur* şi *Radu* nu există acciaşĭ legătură fonetică ca serbesce intre Радȣ şi Радоване.

Пȣкла кожа и полила крвца.
Ал' мȣ опет' љȣба бесједила:
„Да нȣ ȣзми кљȣче од тавнице,
Далко ти Бог и сретја даде,
Те ты брата ȣ животȣ надјеш,
Кои тје те Бего сјетовати."
А то Беже и дочека една,
Па отвори тавницȣ проклетȣ,
Викнȣ Бего с тавничкіе вратах:
„Ко е' водје Мирчета војвода!?
Нек' излази надво из тавнице,
Зовê њега братац Радоване,
Одветје си брате тавновао."
Скочи Мирко измедјȣ сȣжањах,
А кад' га е Бего ȣгледао:
„Благо мене брате добро мое!
Кад' затеког тебе ȣ животȣ!"
Рȣке ширê, ȣ лица се љȣбе,
Ал' е Мирко тешко засȣжнјіо.
Нокти сȣ мȣ како ȣ крилâша.
Рȣсâ коса пала преко пâса!
Води брата ȣ біеле дворе,
Брже зове тры хитра бербера,
Едан міе, дрȣгіј косȣ бріе.
А третјіј мȣ нокте сарезȣе;
Милâ снаха доноси халјине,
Ȣ свом' дворȣ што има најлјепше,
Тȣцаклȣка опростише Мирка.
Па сједоше хладнô пити вино;
Кад' се братја напоише вина,

«rece,—ér când fraţiĭ s'aŭ săturat de vin,—atuncĭ Domnul a ḑis frateluĭ «seŭ : — «Ore cum să'mĭ scap eŭ acum viéţa?» — Şi scóte din sîn «de-ĭ dete scrisórea,—pe care ĭ-a scris'o împăratul Şişman.— Când vĕḑu «Mircea ce scrie împăratul,— Domnul a maĭ ḑis apoĭ luĭ Mircea :— «Mĕ «voiŭ duce óre, saŭ nu mĕ voiŭ duce? — Orĭ să ieaŭ, frate, şi óstea cu «mine?—căcĭ mĕ tem, frate, de trădare :—pe noă naşĭ ĭ-a omorît deja îm-«păratul,—şi vrea să mĕ omóre şi pe mine, al ḑecelea!» — Mircea ast-«fel respunde frateluĭ seŭ :— «Du-te, frate; alt-fel nu se póte :—teme-te «de Dumneḑeŭ şi de sîntul Ión! — Dar nu lua cu tine nicĭ-o óste. — «Maĭ trăesc óre cele treĭ slugĭ ale tatăluĭ nostru? — Maĭ trăesce, frate, «Iura Sugarĭul[1]?—Maĭ trăesce, frate, Greculeţul Manole?—Maĭ trăesce, «frate, Lupul cel cu privirea cruntă?—De va fi nevoe de bĕut vin de cel «rece,—scie cum să'l sugă Iura Sugarĭul—maĭ bine decât o sută de bunĭ «voĭnicĭ;— de va fi nevoe a vorbi grecesce, — Manole scie doă-spre-ḑece «limbĭ,—încât nimenĭ, frate, nu va puté să te înşele;—de va fi nevoe a tăia cu «sabia cea ascuţită,—scie să taie Lupul cel cu privirea cruntă—maĭ bine «decât cincĭ-sute de bunĭ voĭnicĭ,—căcĭ este, frate, Serb din ḑile bătrîne...» «—Domnul a priceput sfatul, — s'a pregătit şi a plecat la cumetriă,—

(¹) Serbesce пиjавица, propriamente «lipitóre», *sangui-suga*, dar tot-o-dată «beţiv», dela пи—ти «a bé».

Ондаj братȣ Беже говоріо :
„Што тjȣ Беже од живота мога?“
Па мȣ даде књигȣ иж њедарах,
Што мȣ царе Шишманине пише.
Виде Мирко што мȣ царе пише;
Пак е Беже Миркȣ бесjедіо :
„Ял' тjȣ потjи, али потjи нетjȣ?
Хотjȣ л' брате своjȣ водит' воjскȣ?
Jа се, богме, боим прієваре,
Цар е девет кȣмах изгȣбіо,
Пак он хотjе и мене десетог'.“
Мирко братȣ тіо говоріо :
„Подjи, брате, бити ти неморе!
Боjсе Бога и Светог' Іована!
Ял' не води воjскê николико'.

Ясȣ л' живе три бâбове слȣге?
Ял' жив брате Пиjавица Дjȣро?
Ял' жив брате Грчитjȣ Манојло?
Яли брате Злопогледȣ Вȣче?
Яко бȣде вино пити хладнô,
Піе вино Пиjавица Дjȣро
За стотинȣ добріе jȣнаках;
Яко бȣде Грчки бесjедити,
Зна Манојло дванаес езиках,
Те те брате преварит' немогȣ;
Якол' бȣде бритком сабљом сjетjи,
Море сjетjи Злопогледȣ Вȣче
За пет стотин' добріе jȣнаках,
Ка'но брате Србаљ од старинê.“
Я кад' га е Беrо разȣміо;

«luând cu sine cele treĭ slugĭ părintescĭ,—şi pe altul n'a maĭ luat pe ni-«menĭ.—Ér când a sosit la împăratul Şişman—şi l'aŭ zărit strejile împă-«rătescĭ,—aŭ alergat strejile la împărat după bacşiş:—«Dă-ne bacşiş, îm-«părate stăpîne,—căcĭ étă naşul, Domnul Radu-vodă,—care vine fără nicĭ-o «óste,—ci numaĭ cu treĭ slugĭ ale sale:—să'l omorĭ, ḑĕŭ, îţĭ va fi lesne!» «—Împăratul le dede bogăţiă fără sémă,—căcĭ se bucura el, crudă fiară, «—să omóre pe naşiĭ ceĭ chiămaţĭ la botez,—înşelând ast-fel pe Dumne-«ḑeul cel adevĕrat,—pe Dumneḑeul cel adevĕrat şi pe sîntul Ion,—bată'l «Dumneḑeŭ şi sîntul Ion!—Împăratul primesce frumos pe Domnul,—«apoĭ ĭ-a dus pe toţĭ la turnul cel alb,—a luat dela eĭ caiĭ şi armele, «—numaĭ Lupul n'a dat sabia dela cópsă.—«M'a blăstemat aşa maĭca «cea bătrînă,—ca să nu béŭ vin fără sabiă;—de aceia când las sa-«bia dela cópsă,—vinul nu maĭ are haz pentru mine,—mĕ ajunge blăste-«mul maĭceĭ!»—Apoĭ s'aŭ aşeḑat a bé vin de cel rece,—ér împăratul «a adunat pe toţĭ curteniĭ seĭ;—aŭ bĕut vin treĭ ḑile albe d'a-rîndul,—«treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ întunecóse;—nicĭ dormĭaŭ, nicĭ se descingeaŭ,—ér «împăratul tot îndesa cu vinul,—dóră va puté să îmbete pe Serbĭ,—prin-«ḑêndu-ĭ în cursă muĭeresce,—dar Serbilor le-a ajutat şi Dumneḑeŭ.—

Опреми се и подје на кȣмство
И поведе тры бâбине слȣге,
Више с собом неводи никога:
Я кад' додје царȣ Шишманинȣ,
Цареве га ȣгледале страже,
Страже царȣ на мȣштулȣк трчȣ:
„Мȣштулȣк нам' царе господаре!
Ето кȣма Бега Радȣл-бега!
И неводи николико војскê,
Него цигле до тры слȣге свое,
Богме тјеш га лахко изгȣбити."
Цар им дава неброено благо,
Колико е скотȣ мило было,
Те на кȣмство гȣбити кȣмове,
И варати Богом истиниіем,
Богом варат' и светим Іованом,
Бог га ȣбиј и светыј Іоване!

Ліепо е Бега дочекао,
Па их води на біелȣ кȣлȣ,
Пріјміо им коње и орȣже,
Ал' Вȣк неда сабје са бедрице:
„Старица ме проклињала мајка,
Ја без сабје да не піем вино,
Па кад' скинем сабјȣ са бедрице,
Ніе мене вино пробитачно,
Стиже ми се клетва материна."
Тȣ сједоше ладно пити вино,
Я цар купи свȣ господȣ својȣ,
Пијȣ вино за тры бјела дана,
За тры дана и тры нотја тавна,
Ни спавајȣ, нит' се распасȣјȣ,
Я све царе навалјȣе вино,
Не бы л' како Срблје опоио,
Не бы ли их кȣрва преваріо;

«aşa că vinul nu putea să'ĭ îmbete.—Când a vĕḑut împăratul astă poznă,—«a chiămat grecesce pe o slugă a sa :—«Sluga mea, maĭ adu-ne vin,—cu «paharul cel mic de opt-spre-ḑece ocale;—să'l daĭ naşuluĭ meŭ Domnuluĭ; «—dacă naşul nu va puté să'l goléscă,—atuncĭ pe loc îşĭ va perde capul!»—«A auḑit acésta Greculeţul Manole—şi a spus serbesce Sugarĭuluĭ Iura :—««Ascultă, Iuro, ĭată vin pentru tine!»—Atâta a aşteptat şi Iura, — îĭ «smulse din mânĭ păharul,—a bĕut tot fără să'şĭ ude mustéţa,—ba a maĭ «cerut încă : «Maĭ dă'mĭ vin, împărate, — un pahar de peste patru-ḑecĭ «de ocale, — căcĭ era cât p'aci să mor de sete, — şi credeam că tu n'aĭ «vin să'mĭ ajungă!»—Sluga aduse, şi 'n aceĭaşĭ clipă—l'a şi bĕut Sugarĭul «Iura, — l'a bĕut pentru împăratul Şişman : —«În sănătatea ta, împă-«rate Şişmane! — Dacă nu veĭ goli şi tu acest pahar, — mĕ jur pe legea «cea dréptă serbéscă, — că nu veĭ maĭ purta capul pe umerĭ!» —«Iura a golit paharul şi face haz,—ér pe al doilea pahar l'a turnat îm-«păratuluĭ. — Bea binişor împăratul Şişman, — bea binişor, dar se în-«curcă, — pînă ce începe a dormita lîngă pahar,—ér Sugarĭul Iura maĭ «cere vin!—Când a vĕḑut împăratul acéstă nevoiă,—chĭamă grecesce pe «sîngerosul gîde : «Du-te, slugă, în cămara cea de taĭnă, — îmbracă-te

Али Србљим' и Бог помагаше,
Те их вином опит' немогаше.
Кад'се царе на невољи нађе,
Грчки својꙋ слꙋгꙋ дозиваше :
„Слꙋго моја донеси нам' вина!
Чашꙋ малꙋ од осамнес оках,
Тер' ê подај моме кꙋмꙋ Бêгꙋ,
Ако кꙋме непопiе вино,
Ꙋпꙋта е изгꙋбiо главꙋ.“
А то слꙋша Грчитјꙋ Манојло,
Српски зове Пiјавицꙋ Дјꙋра :
„Чꙋјсе Дјꙋро, ето вина на те!“
А то Дјꙋро едва и дочека',
Из рꙋкê мꙋ чашꙋ докопао,
Попiо ê брка несквасiо,
Па још иште : „Дај ми царе вина!
Чашꙋ вишꙋ од четерст оках,
Готов быјах ꙋмрiет' од жеди,
Пак ја мышљаг да ты нејмаш вина.“
Даде слꙋга, и дочека едва,
Ал' ê пiе Пiјавица Дјꙋро,
Но напiјâ царꙋ Шишманинꙋ :
„Здрав да си ми царе Шишманинꙋ!
Ако чашꙋ овꙋ непопiеш,
Кꙋнем ти се Србском вјером правом,
Да на теби твое главê нејма!“
Попй Дјꙋро, тјенф начинiо,
А дрꙋгꙋ̃ е царꙋ насипао,
Добро пiе царе Шишманине,
Добро пiе ал' се непознава,
Док виш' чаше и дрiемат' стаде,
Ал' још вина Пiјавица иште.
Кад' се царе видје на невољи,
Грчки зове крвава џелата :

«în haïne de spaïmă, — cu pieĭ de parḑĭ şi de urşĭ, — îndésă'ţĭ în cap o «căciulă din treĭ lupĭ, — înfăşóră-te cu gróznica piele de leŭ, — iea sub «pólă sabia de luptă, — vino să taĭ capul luĭ Radu!» — Dar l'a auḑit «Greculeţul Manole—şi chiamă serbesce pe Lupul cel cu privirea cruntă : «—«Bagă séma, Lupule, va veni călăul,—îmbrăcat cu haïne de spaïmă, «—purtând sabia gólă ascunsă,—ca să taie capul Domnuluĭ.»—Tocmaĭ «atuncĭ ese gîdea din cămară,—şi pe dată ce l'a zărit Lupul—sare Lu- «pul par'că în turbare,—trage din técă sabia cea tăiósă—şi strigă Lupul «aşa din putere:—«Ce mi te-aĭ pocit ca o lele?—Să sciĭ că ţĭ-aĭ găsit băr- «batul!—Află dară că Serbiĭ nu se speriă—chĭar de lupĭ şi leĭ de ceĭ viĭ, «—cu atât maĭ puţin de nesce pieĭ mórte!» — Gîdea scóte sabia de sub «pólă — ca să taie capul Domnuluĭ Radu, — însă cumplit îl întimpină «Lupul,—şi se isbesc cele doă săbiĭ—d'asupra capuluĭ Domnuluĭ Radu- «vodă; — dar maĭ bună a fost sabia Lupuluĭ,— pe sabia gîdeĭ în doă a «tăiat'o, — ba 'ĭ-a tăiat şi capul cel bălan, — apoĭ a maĭ tăiat şi pe îm- «păratul Şişman, — şi d'aci în rând pe toţĭ curteniĭ. — El tot tăia mer- «gênd din jos în susul meseĭ,—şi când s'a întors apoĭ Lupul în josul me-

---

„Подји сл8го 8 камар8 тајн8˜,
Па се 8дри одіело страшно,
Рисовине и медједовине,
А 8стакни калпак од тры в8ка,
Пригрнисе страшном лавчетином,
Под ск8т 8зми саблј8 од мејдана,
Тер' ты Бег8 посіецы глав8.“
Ал' га сл8ша Грчитј8 Манојло,
Српски зове Злопогледа В8ка :
„Чекай В8че, ето ти џелата!
На ијем8 е одіело страшнô,
Гол8 носи саблј8 под паз8хом,
Да он Бег8 посіече глав8.“
Ѹ то доба џелат из камаре,
А кад' га е 8гледао В8че,
Скочи В8че ко' да се помами,
Пак е бритк8 саблј8 извадіо,
А завика В8че ''за гласа :

„Та што си се к8рво наградіо!?
Знаш ли к8рво, твој8 ли ти нêн8...!
Да се Срблји још не препадај8,
Од живіех лавах и в8ковах,
Анекмоли мртвіе мјешинах.“
Џелат маче саблј8 испод ск8та,
Да он Бег8 посіече глав8,
Жестоко га В8че дочек8е,
Двіе с8 се сабље 8дариле
Више главе Бега Рад8л-бега,
Ал' 8 В8ка болја сабља бјеше,
Џелатов8 саблј8 пресіече,
Пак м8 р8с8 глав8 одкин8о,
Тад' посјече и цар' Шишманина,
Поче сјетји св8 редом Господ8,
Он сіече оздо 8з трапез8,
Кад' се В8че врати низ трапез8,
Све сіече а из грла виче :

«seĭ,—érăşĭ tăia şi rĭcnĭa din gîtlej : — «Cine a venit cu Domnul Radu-«vodă — să fugă, să se dea în laturĭ din calea mea, — căcĭ sîngele mĭ-a «întunecat vederea — şi fără să vréŭ pot să'ĭ taiŭ capul!» — După ce a «tăiat pe toţĭ ceĭ-l'alţĭ, fără să scape vre-unul, — când aŭ eşit acum din «turnul cel alb—de s'aŭ aşeḑat cu toţiĭ în curtea cea de marmoră,—étă «că vine de 'naintea luĭ Radu-vodă împărătésa împăratuluĭ—purtându'şĭ «pe fiĭul eĭ în braţe : —«Dumneḑeŭ să fie cu tine, iubite naşule! — De «ce óre n'am botezat noĭ încă copilul — şi nicĭ darurĭ nu ne-am dat unul «altuia? — Atuncĭ Lupul ast-fel iĭ grăesce : — «De-ĭ aşa de mirare, «aĭde să'l botezâm, — căcĭ darurile între noĭ s'aŭ împărţit deja — şi «aŭ maĭ remas darurĭ şi pentru tine!»—Apoĭ pe copil l'a isbit de pétră, «—ca să nu remână sămînţă drăcéscă,—ér pe naşa a lovit'o cu măcĭuca «—de 'şĭ-a dat sufletul înainte de a atinge pămîntul,—ca să nu maĭ în-«şele pe voĭnicĭ cu cumetria! — Atuncĭ Domnul Radu se aruncă pe cal, «—ér Lupul fără sfiĭală întră în palaturĭ—să'şĭ ĭea treĭ poverĭ de avuţiă.—«Domnul iĭ strigă : «aĭde, sărmane Lupule!»—Lupul respunde : «Nu te «grăbi, Dómne!—De ce naĭbă te maĭ sperii!—Să'mĭ ĭeaŭ maĭ întâĭu câte «ce-va de cheltuĭală, — căcĭ întorcêndu-mĕ în palatul cel alb — nu voĭu «avé ce să béŭ cu fârtaţiĭ — şi o să'mĭ ḑică de ocară tovarăşiĭ : —unde

---

„Ко е' водјен Бего Рад8л-бего?
Нека бјежи, 8клонисе с п8та!
Крвца ми се на очи нав8кла,
Ȣ незпанј8 посјетј8 м8 глав8!“
Све изсјече, нико не 8тече,
Кад' излјегли из біеле к8ле,
Те сидоше 8 мермер-авлію,
Ал' ето ти царевê царицê,
Носи она 8 нар8чј8 сына :
„Бог ми с тобом мој милосныј к8ме!
Та ніесмо још чедо крстили?
Нитисмосе к8ме даровали!“
Ал' јој В8че 'вако бесједіо :
„Дај крст'мо га кад' е тако дивно!
А мы смосе амо даровали —
И за те е дара остан8ло!“

Пак јој чедо о кам' 8даріо,
Нек' од врага неостае трага,
А к8'м8 е замлатом 8дріо,
Ни жив8 ê земља нешчекала,
Сад нек' варâ на к8мство ј8наке.
Ал' се Беже коња дофатіо,
В8к без прешê 8 дворе 8лази,
Те 8зима тры товара блага;
Виче Беже : „Ајде болан В8че!“
Вели В8че : „Та непреши Бего!
Кога си се врага препан8о?
Док ја 8змем штогод ѯа хашл8ка,
Кад' додјемо двор8 біеломе,
За што дј8се с братјом напит' вина?
Хотје мене др8жба прекорити :
„„Ди си біо? Шта си нам доніо?“ “

«aĭ fost? ce ne-aĭ adus?» — Era Domnul să lase pe Lupul. — dar fără «dînsul nu'ĭ venia să plece, — pînă ce a încălecat și Lupul, — încărcat cu «treĭ poverĭ de avuțiă, — maĭ dând foc și curților împărătescĭ. — ca să «nu maĭ înșele pe voĭnicĭ cu cumetria! — S'aŭ întors toțĭ sănătoșĭ la pa-«latul cel alb, — unde aŭ găsit și pe Mircea-vodă: — l'a îmbrățișat și l'a «sărutat Domnul. — și ĭ-a dăruit moștenirile părintescĭ. — Țéra Romă-«nésca și Moldova: — «Tu. frățiorule. mĭ-aĭ scăpat viéța. — căcĭ era să «mĭ-o perd nebunesce — și să'mĭ prăpădesc și tótă óstea; — ea-țĭ-o dară. «moștenirea părintéscă. — ér voă, scumpĭ tovarășĭ, sănătate, — sănătate dela «Dumnedeŭ și bucuriă! — Péră acel ce vrea să'șĭ pérdă pe fratele seŭ!»

Штјаше Ђеже оставити Вȣка,
Ал' без Вȣка није Ђегȣ пȣта,
Док се Вȣче коња дофатіо.
Натовари три товара блага,
Царȣ дворе огнјем запаліо;
Нек' невара на кȣмствȣ јȣнаке:
Здраво дошли дворȣ біеломе,
И находе Мирчета војводȣ.
На га Ђего грли и целиве,

Даровȃ мȣ Вȃкове каштине
Карабланшкȣ и Каракогданскȣ:
„Тыс' ми брате живот одржао!
А штјадијах погинȣти лȣдо,
Свȣколикȣ изгȣбити војскȣ.
Но ето ти Вȃковина твоја:
А сад' здраво моја братјо драга.
Бог вам' дао здравје и веселје.
Немао га ко брата гȣбіо!"

Hasdeŭ.

OPERELE

D-LUI

B. PETRICEICU-HASDEU

1. **Viéţa şi scrierile luĭ Luca Stroicĭ**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
2. **Filosofia portretuluĭ luĭ Ţepeş**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
3. **Analise literare externe: Wolf, Raicevich, Eutropius, Palauzow, etc.**; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
4. **Micuţa**; o nuvelă satirică; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
5. **Ión vodă cel cumplit**; cu un portret şi 10 gravure; Bucurescĭ, 1865, în 8, pagine 246. — Puţine exemplare maĭ sînt de vîndare la autor. Preţul 6 francĭ.
6. **Schylock, Gobseck şi Moise**; studiŭ literar; Bucurescĭ, 1866, în 8.
7. **Talmud**; studiŭ filosofic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
8. **Industria naţională faţă cu principiul concurenţeĭ**; studiŭ politico-economic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
9. **Răzvan-vodă**, dramă istorică în 5 acte în versurĭ; Bucurescĭ, 1869, în 8. Ediţiunea III.
10. **Istoria toleranţeĭ religióse în România: protestanţĭ, catolicĭ, mahometanĭ, lipovenĭ şi judanĭ**; ediţiunea 2, Bucurescĭ, 1865, în 8. — Preţul 2 francĭ; pe hârtiă velină — 3 francĭ.
11. **Satirul**, diar umoristic; Bucurescĭ, 1866, în-fol. *Epuisé.*
12. **Archiva istorică a Românieĭ**; Bucurescĭ, 1865—1867, în 4, 3 tomurĭ marĭ. — De vîndare la Socek. — Deposit la Archiva Statuluĭ.
13. **Poesiĭ**, Bucurescĭ, 1873, în 8.
14. **Istoria critică a Romanilor**; tomul 1-ŭ, a 2-a ediţiune. Tomul II sub pressă. In-4 mare în 2 colóne fără linie. Preţul tomuluĭ I—24 francĭ. — Deposit la autor.
15. **Principie de filologia comparativă.** Curs ţinut la Facultatea de litere din Bucurescĭ. Aŭ eşit numaĭ patru lecţiunĭ, pag. 108. — 4 francĭ. Pe chârtiă velină 6 francĭ. — La autor.
16. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice I. Ghĭuj.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hârtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.
17. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice II. Ghĭob.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hârtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.
18. **Baudouin de Courtenay şi dialectul slavo-turanic din Italia.** — **Cum s'aŭ introdus slavismele în limba română?** — Notiţă linguistică. — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hârtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 2 francĭ.

COLUMNA LUI TRAIAN

PREȚUL ABONAMENTULUĬ;

Pentru România : 20 leĭ noĭ. Pentru străinĕtate : 30 leĭ noĭ séŭ 15 fiorinĭ.

Abonamentul se face numaĭ pe an.

La redacțiunea *Revisteĭ* se póte găsi o colecțiune completă pe aniĭ 1870—74 coprindênd scrierĭ originale de D-niĭ V. Alexandri, A. Odobescu, A. Papadopol-Calimah, Dr. Davila, Dr. Z. Petrescu, Dr. V. Vlădescu, Gr. G. Tocilescu, V. Maniŭ, C. Esarcu, G. Misail etc.

Colecțiunea pe fie-care an 30 leĭ noĭ.

Redacțiunea și Administrațiunea se află în Bucurescĭ, Strada Michaĭ-vodă, localul Archivelor Statuluĭ.

A eșit de sub presă opera d-luĭ B. P. Hasdeŭ :

ISTORIA CRITICA

A

ROMANILOR

Tom I, edițiunea II, *revĕdută și fórte adausă.*

Patru-decĭ cóle de tipar în 4 mare cu cicero fără linie.

PRETIUL 24 LEĬ NOI

Deposit la autor, Strada Michaĭ-vodă localul Archivelor Statuluĭ.

Nr. 6-7. IUNIU-IULIU 1877. Nr. 6-7.

COLUMNA LUI TRAIAN

REVISTĂ MENSUALĂ

PENTRU ISTORIA, LINGUISTICA ŞI PSICOLOGIA POPORANĂ,

SUB DIRECŢIUNEA

D-LUI B. P. HASDEU

CU COLABORATIUNEA

D-lor: A. I. Odobescu, Dim. A. Sturdza, A. Papadopol-Calimah, Dr. Gr. G. Tocilescu, Dr. C. Esarcu, profesor G. L. Frollo, Dr. Barbu Constantinescu, G. D. Teodorescu, Dr. A. Xenopol, M. Gaster, P. Ispirescu, P. Georgescu etc.

ANUL VIII.

SUMAR:

1. B. P. Hasdeŭ: Poesia poporană serbă şi bulgară. Lupta între fraţii Dan şi Mircea cel Mare.
2. Nic. Densuşianu: O colonia macedo-română în Transilvania.
3. B. P. Hasdeŭ: Limba română vorbită între 1560 — 1600. Texturi inedite (pag. 271—92, 309—40).
4. Dr. Zotu: Logica de Tit Maiorescu. Recensiune.
5. M. Gaster: Dicţionar turc de Zenker. Recensiune.
6. B. P. Hasdeŭ: Balada poporană «Cucul şi turturica» în România, în Persia şi în Francia.
7. A. S. Rusopulo: Zamolxe după scriitoriĭ anticĭ. Tradus din grecesce de *P. Georgescu* (pag. 304—7, 354—8.)
8. B. P. Hasdeŭ: Originile Craioveĭ (Inmormîntarea la Cumanĭ. — Oltenia între 1230—1240).
9. — Bibliografia: Reviste linguistice. *Maĭ multe stampe.*

Premiŭ: Fie-care abonat la «Columna luĭ Traian» are dreptul de a căpăta dela redacţiune un exemplar din *Istoria critică a Românilor de B. P. Hasdeu* cu preţul maĭ puţin de jumătate, adecă cu 10 leĭ nouĭ în loc de 24 leĭ nouĭ. Pentru districte se adaugă 2 l. n. costul transportuluĭ. Acţionariĭ anualĭ posedă acelaşĭ drept pentru treĭ exemplare.

Vedĭ pagina din dos.

BUCURESCĬ

NOUA TIPOGRAFIA A LABORATORILOR ROMÂNI

STRADA ACADEMIEI, 19.

COLUMNA LUI TRAIAN

PREȚUL ABONAMENTULUÏ:

Pentru România: 20 leĭ noĭ. Pentru străinătate: 30 leĭ noĭ seŭ 15 fiorinĭ.

Abonamentul se face numaĭ pe an.

La redacțiune se póte găsi o colecțiune completă pe aniĭ 1870—76.

Colecțiunea pe fie-care an 30 leĭ noĭ.

Redacțiunea și Administrațiunea se află în Bucurescĭ, Strada Michaĭu-vodă, în curtea bisericeĭ Mihaĭu-vodă.

COLUMNA LUI TRAIAN

IUNIU 1877

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANA.

POESIA POPORANĂ SERBĂ ŞI BULGARĂ

LUPTA ÎNTRE FRAŢIĬ DAN ŞI MIRCEA-CEL-MARE

(Urmare. — Veḑĭ pp. 249—60)

I

REDACŢIUNEA SERBĂ

2

VARIANTUL LUI VUK*

(**Vuk Karagi'ť**, *Srpske narodne pjesme,* Viena, 1845, în-8, t. 2, p. 445—59).

«O dragă Dumneḑeule, fie-ţĭ laudă în tóte! — Doĭ şerpĭ s'aŭ certat «între dînşiĭ, — doĭ şerpĭ, doĭ fraţĭ bunĭ: — s'aŭ certat Domnul Radu-«vodă — cu fratele seŭ Mircea; — s'aŭ certat eĭ pentru lucru de nemic «— pentru Ţéra-Românéscă cea pustiă, — Ţéra-Românéscă şi Moldova. «— Mircea vrea să fie el maĭ mare în ţ ră, — dar nu'l lasă Domnu «Radu-vodă, — ci'l prinse pe Mircea-vodă — şi'l aruncă în fundul tem-«niţeĭ, —iar cheile le aruncă în Dunărea cea liniştită, —şi după ce arun-

(*) Karag'it' nu ḑice, de unde a luat acest variant. După limbă însă, pare a fi de lîngă Muntenegru.

Мили Боже, на свемȣ ти вала!
Двије сȣ се завадиле гȣје,
Двије гȣје, два брата родјена:
Завади се бего Радȣл-бего
Са Мирчетом братом родјенијем;
Да око шта, ветје ни око шта,
Око пȣсте земље Каравлашке,
Каравлашке и Карабогданске:
Мирко иште земље старјешинство »
А не да мȣ бего Радȣл-бего,
Ветј ȣвати Мирчетȣ којводȣ,
Те га баци на дно ȣ тавницȣ,
Кљȣче баци ȣ тихо Дȣнаво.
Како баци кљȣче ȣ Дȣнаво,

«case cheile în Dunăre, — a şi uĭtat Domnul pe frate-seŭ! — Dar Dum-«nedeŭ şi norocul a dat luĭ Mircea — să aĭbă Radu o nevéstă bună: — «ĭĭ era milă cumnateĭ de ĭubitul seŭ cumnat, — a trimis ea nóptea plu-«taşĭ şi pescarĭ — de aŭ scos din Dunăre cheile temniţeĭ, — apoĭ a cer-«cetat pe ĭubitul seŭ cumnat — de-ĭ tot ducea subţirĭ premenelĭ — şi'l «hrănĭa cu pâĭne de cea albă — şi'l adăpa cu vin de cel roşu. — Aşa «aŭ trecut treĭ anişorĭ, — când a sosit însă anul al patrulea, — ĭată că scrie «o scrisóre craĭul Şişman, — din Tîrnova, din ţéra Bulgăréscă, — şi o «trimite Domnuluĭ Radu-vodă: — «Ascultă-mĕ, Dómne Radu-vodă! — ««ĭată că am căpătat eŭ un băiat, — şi te cumătresc pe Dumnedeul cel ««adevărat — şi pe sântul nostru Ion, — ca să viĭ la mine în oraşul ««Tîrnova — să'mĭ botezĭ tu în légăn băiatul, — să fim, Dómne, ceĭ ««maĭ marĭ prietenĭ!» — A sosit scrisórea la Domnul Radu-vodă, — şi «când a citit el scrisórea, — l'aŭ şi podidit lăcrimele, — căcĭ ĭ-a venit «în minte Domnuluĭ Radu-vodă, — că vrea să'l înşele craĭul, — ca să'l «pérdă prin trădare. — Apoĭ chiamă pe nevésta sa Angelina — şi aşa «începe să'ĭ grăéscă: — «Ascultă-mĕ, credincĭósa mea ĭubită! — ĭată ««că mĭ-a sosit o scrisorică — dela Şişman din ţéra Bulgăréscă; — mĕ

Тако беже брата заборави.
Но Мирчети Бог и срећа дала,
У Радꙋла добра љꙋба бјеше,
Жао снаси милосна дјевера,
Потјом пꙋсти ронце и рибаре,
Те извади кљꙋче од тавнице,
Па огледа милосна дјевера,
Носи њемꙋ танке преобꙋке,
И рани га љебом бјелијем
А напаја вином црвенијем.
Тако стаде за три годинице,
Кад настаде година четврта,
Књигꙋ пише краљꙋ Шишманине
Од Трнова од земље Бꙋгарске,
Те је шиље бегꙋ Радꙋл-бегꙋ:
„О чꙋ ли ме, бего Радꙋл-бего!
„Ево ми се мꙋшко чедо нађе,
„Но те кꙋмим Богом истинијем
„И нашијем светијем Јованом,
„Дођи мене ка Трновꙋ градꙋ,
„Те ми крстиш ꙋ бешици[1] сина,
„Нек смо, бего, главни пријатељи!“
Књига дође бегꙋ Радꙋл-бегꙋ,
А кад бего књигꙋ проꙋчио,
Уд'рише мꙋ сꙋзе од очијꙋ,
На ꙋм паде бегꙋ Радꙋл-бегꙋ,
Ђе тје њега краљꙋ преварити,
На невјери сама погꙋбити,
Пак дозивље љꙋбꙋ Анђелијꙋ,
Оде шњоме бего говорити:
„О чꙋ ли ми, моја вјерна љꙋбо!
„Ево мене ситна књига стиже

(1) Бешика, curat românism la Serbĭ, din lat. *vesica*, de unde numaĭ Românii, prin $v=b$ şi $s=ş$, aŭ făcut „beşică“.

«« chiamă craĭul să'ĭ botez pe fiu-seŭ, — dar eŭ sciŭ că este o viclenia, — «« vrênd craĭul numaĭ să mĕ înşele — şi să mĕ pérḑă prin trădare, — «« ca să'mĭ răpéscă ţerile şi oraşele — şi să te ĭea pe tine de nevéstă... — «« Sfătuesce-mĕ dară, credinciósa mea ĭubită!» — Muĭerea atuncĭ îĭ «ḑice înţelepţesce: — «Stăpâne, Dómne Radu-vodă! — Unde s'a maĭ vĕ- «« ḑut ca nevestele să dea sfaturĭ bărbaţilor? — Ce fel de sfat aş maĭ da «« şi eŭ ţie, — când sfatul pentru tine e acolea în temniţă: — fratele «« teŭ şi cumnatul meŭ, — Domnul Mircea-vodă? — Dînsul are să'ţĭ «« dea sfaturĭ înţelepte!...» — Dar îĭ respunde Domnul Radu-vodă: — «« Tacĭ, ĭubito! Maĭ mult nicĭ o vorbă! — De ce 'mĭ maĭ pomenescĭ tu «« de Mircea-vodă? — I se vor fi risipit şi ósele!» — Când aude acésta «nevésta luĭ Radu, — ea se duce în pórta temniţeĭ — de scóte de acolo pe «Mircea-vodă, — şi'l aduce în curţile cele albe — apoĭ trimite după un băiat «de bărbier — de'l rade pe Mircea-vodă, — îl îmbracă în haĭne domnescĭ — «şi se urcă cu el la Domn în chioscul cel nalt. — Când îl vede Domnul «Radu-vodă, — sare de înainte'ĭ în picióre, — întinde braţele de'l sărută «în obraz, — şi'l întrébă de sănătatea cea voĭnicéscă: — «Maĭ trăescĭ «« tu óre, frate?» — Îĭ respunde Mircea-vodă: — «Maĭ trăesc, frate, dar

---

„Од Шишмана из земље Бꙋгарске,
„Краљ ме зове, да мꙋ крстим сина,
„По ја видим, дје је пријевара,
„Дје тје краље мене да превари
„И на вјери мене да погꙋби,
„Да ми отме земље и градове
„И зароби тебе за љꙋбовцꙋ;
„По ме свјетꙋј, моја вјерна љꙋбо!“
Женска страна мꙋдро проговара:
„Господарꙋ, бего Радꙋл-бего!
„Дје сꙋ жене љꙋде свјетовале?
„Што л' тјꙋ и ја тебе свјетовати,
„Кад ено ти свјета ꙋ тавници,
„Брата твога, а дјевера мога,
„Господара Мирка воеводе!
„Он тје тебе мꙋдро свјетовати.“
Ал' говори бего Радꙋл-бего:
„Мꙋчи љꙋбо, мꙋком ꙋмꙋкнꙋла!
„Јер помињеш Мирчетꙋ војводꙋ?
„И кости сꙋ њемꙋ истрꙋнꙋле.“
Кад то зачꙋ љꙋба Радꙋлова,
Она оде на тавничка врата,
Те изведе Мирчетꙋ војводꙋ,
Одведе га ꙋ бијеле дворе,
Па добави млада берберина,
Те обрија Мирчетꙋ војводꙋ,
Обꙋче мꙋ господско од'јело,
Оде шњиме бегꙋ на чардаке,
Кад га видје бего Радꙋл-бего,
Пред њиме је на ноге скочио,
Рꙋке шири, те г' ꙋ лице љꙋби,
А пита га за јꙋначко здравље:
„Јеси ли ми, брате, ꙋ животꙋ?“
Проговара Мирчета војвода:

««în oftică,—căcĭ m'a ruginit temniţa, — abia am remas suflet şi óse!»
«—Începe Domnul atuncĭ să i se plîngă — de ceia-ce 'ĭ scrie craĭul Bul-
«găresc :— «Auḍitu-m'aĭ, fratele meŭ Mircea!—Sfătuesce-mĕ şi învaţă-
««mĕ, frate!—Óre să plec eŭ la oraşul Tîrnova—ducênd cu mine şi treĭ-
««sute de Muntenĭ?»*—Îĭ ḍice la acésta Mircea-vodă :— «O fratele meŭ,
««Dómne Radu-vodă!—De veĭ lua cu tine treĭ-sute de Muntenĭ,—vor re-
««mâné treĭ-sute văduve!—Dar nu maĭ trăesc óre vechile nóstre slugĭ ?
«« — nu maĭ este unde-va Serbul Radoslav? — nu maĭ este şi Ĭura Be-
««ţivul?—maĭ slujesce óre Greculeţul Manole?» — Îĭ respunde Domnul
«Radu-vodă : — «Maĭ trăesc slugile nóstre : — Greculeţul Manole e aci
««a-casă, — şi cu dînsul şi Ĭura Beţivul, — nu maĭ este numaĭ Serbul
««Radoslav, — se ḍice că ar fi în oraşul Vidin.» — Atuncĭ ḍice Mircea-
«vodă :— «Scrie dară Serbuluĭ Radoslav—să te aştepte lîngă rîul Bosut**,
««—ér tu să ĭeaĭ cele-l'alte doă slugĭ credincĭóse — şi plécă la oraşul
««Tîrnova—fără témă de craĭul Şişman : — de va fi de bĕut vin de cel
««roşu, — va bé pentru tine Ĭura Beţivul; — de vor începe a vorbi gre-

(*) In text : Ѹгричитја, ceia-ce nu însemnéză însă aci alt-ceva decât pe locuitorĭ din «*U-gro*-vlachia», numele vechĭu oficial al Ţereĭ Românescĭ.
(**) Un rîuleţ, care se vérsă în Sava, în Sirmia.

„Јесам, брате, али у рђаву :
„Ѹкила ме рђа[1] од тавнице,
„Једва носим у костима душу."
Оде му се бего туговати,
Шта му пише краљу Бугарине :
„Но чу ли ме, мој брате Мирчета!
„Свјетуј мене и научи, брате,
„Хотју л' итји граду Трновоме
„И повести триста Ѹгричитја?"
Ал' му вели Мирчета војвода :
„О мој брате, бего Радул-бего!
„Што тје тебе триста Ѹгричитја,
„Тек да буде триста удовица;
„Но јесу л' нам наше старе слуге?
„Јели дјегодј Србе Радосаве?
„Јели шнјиме Пијаница Дјуро?
„Служи л' јоште Гричитју Манојло?"
Ал' говори бего Радул-бего :
„Јесу нама у животу слуге :
„Дома нам је Гричитју Манојло
„И са њиме Пијаница Дјуро;
„Нема овдје Срба Радосава.
„Ветј га кажу у Видину граду."
Али вели Мирчета војвода :
„Пиши књигу Србу Радосаву,
„Нек те чека на води Босути.
„А ти узми двије вјерне слуге,
„Пак ти иди граду Трновоме,
„Не плаши се краља Шишманина :
„Ако стане рујно пити вино,
„Питје за те Пијаница Дјуро;
„Ако л' оду Грчки говорити,

(1) In textul serb este aci un joc de cuvinte ce nu se póte traduce : рђа = rugină, рђава = oftică.

««cesce, — va vorbi Greculeţul Manole; — de va fi lucru de luptă, — ««va lupta Serbul Radoslav.» — Când a priceput acéstă Domnul Radu-«vodă, — a trimis o scrisóre la Serbul Radoslav — ca să'l aştepte lîngă «rîul Bosut,—ér el-însuşĭ se duse cu cele doă slugĭ credinciĭóse.—Tocmaĭ «când era lîngă rîul cel recoros,—ĭată că'ĭ acolo şi Serbul Radoslav :— «Domnul l'a sărutat în faţă, — el a sărutat Domnuluĭ mâna şi póla haĭ-«neĭ, — şi aŭ plecat cu toţiĭ la oraşul Tirnova. — Frumos iĭ primesce «craĭul :—trimite caiĭ jos în grajdurĭ,—duce pe Domn sus în chioşcurĭ, — «se aşédă toţĭ la mésa cea gata, —beaŭ vin o septemână de ḑile : — cu «craĭul sînt doĭ-spre-ḑecĭ curtenĭ, — ér cu Domnul numaĭ treĭ slugĭ. — «Ades se uĭtă Domnul Radu-vodă,—ades se uĭtă în curţile cele albe, — «să védă de-ĭ duc pe finu-seŭ, — dar se vede numaĭ craĭul Şişman, — care «aduce un păhar cu vin,—un păhar cam de doă-spre-ḑecĭ ocale,—ca să'l «bea în sănătate Domnul Radu-vodă.—Domnul îl dă luĭ Iura Beţivul :— «Ĭura îl bea, fără să bage de sémă!—Când a vĕḑut acésta craĭul Bulgă-«resc,—el se apucă a vorbi grecesce—ca să pérḑă pe Domnul Radu-vodă— «şi pe cele treĭ slugĭ ale sale;—dar Manole a înţeles grecesce—şi strigă «Serbuluĭ Radoslav :—«Nu veḑĭ óre, că vom fi perduţĭ?»—Cum îl aude

---

„Говоритје Грчитјȣ Манојло;
„Ако л' бȣде мејдан дијелити,
„Дијелитје Србе Радосаве.“
Кад то зачȣ бего Радȣл-бего,
Књигȣ посла Србȣ Радосавȣ,
Да га чека на води Босȣти,
А он оде с двије вјерне слȣге;
Таман бјеше на водȣ стȣденȣ,
Ал' ето ти Срба Радосава,
Шњим се бего ȣ лице пољȣби,
Раде бега ȣ свȣт и ȣ рȣкȣ,
Па одоше Трновоме градȣ.
Лијепо их дочекао краљȣ :
Коње води ȣ ахаре доње,
Бега води на горње чардаке,
За готовȣ соврȣ засједоше.
Пише вино за недјељȣ дана,

С краљем пије дванаест рицала,
А са бегом цигле до три слȣге.
Често гледа беже Радȣл-беже,
Често гледа ȣ бијеле дворе,
Хотје ли мȣ кȣмче донијети;
Ал' да видиш краља Шишманина,
Дје донесе једнȣ кȣпȣ вина,
Кȣпа, кажȣ, од дванаест ока,
На здрави је бегȣ Радȣл-бегȣ,
Бег је даде Пијаницȣ Дјȣрȣ,
Дјȣро попи, ништа не осјети.
Кад то видје краљȣ Бȣгарине,
Он отиде Грчки говорити,
Да погȣби бега Радȣл-бега
И његове до три вјерне слȣге;
Но Манојло Грчки разакрао,
Па подвикнȣ Срба Радосава :

«Serbul Radoslav,—el trage sabia cea verde—şi taiă pe craĭul Şişman,
«—ér lîngă dînsul şi pe ceĭ doĭ-spre-ḑecĭ curtenĭ,—apoĭ aŭ dat jaf în o-
«raşul Tirnova,—aŭ adunat averĭ din vistieriă, — aŭ luat caiĭ şi şoĭmiĭ
«—şi aŭ plecat la oraşul Bucurescĭ...—Greŭ este fraţilor unul fără altul!»

„Зар не видиш, дје смо изгинꙋли?"
А кад зачꙋ Србе Радосаве,
Он потрже мача зеленога,
Те погꙋби краља Шишманина,
Око њега дванаест рицала,
Трново мꙋ похараше града,
Из ризнице покꙋпише благо,
Одведоше коње и соколе,
Отидоше ка Бꙋкрешꙋ градꙋ.
Тешко братꙋ једном без дрꙋгога!

(Va urma) **Hasdeŭ.**

O COLONIA MACEDO-ROMANA

IN TRANSILVANIA

Există în Transilvania o grupă însemnată de locuitorĭ românĭ, carĭ nu numaĭ prin tip, caracter şi datine, dar chĭar şi prin singularităţĭ linguistice şi viaţa lor maĭ mult orientală se deosibesc de cel-l'alt element român de peste Carpaţĭ.

Suvenirile familiare şi sociale ale acestuĭ trib sînt în aşa strînsă legătură cu peninsula balcanică, încât istoricul şi etnograful, care'şĭ va lua frumósa misiune să studieze diferitele ramurĭ ale elementuluĭ român, nu va puté să nu bănuéscă că acéstă coloniă a fost o-dată stabilită în Dacia Aureliană.

Aceştia sînt păstoriĭ şi proprietariĭ de turme, aşeḑaţĭ în comunele de lîngă Braşov numite *Săcele*, unde eĭ aŭ format o populaţiune de o importanţă economică óre-care nu numaĭ pentru Transilvania, dar chĭar şi pentru comerciul şi industria Austrieĭ întregĭ.

Deşi aceştĭ păstorĭ aŭ traversat secolĭ împreună cu ceĭ-l'alţĭ con-locuitorĭ prin tóte vicisitudinile provincieĭ, cu tóte acestea Transilvania a rĕmas pentru dînşiĭ un pămînt cu mult maĭ puţin cunoscut decât văile şi munţiĭ Balcanuluĭ.

Intre eĭ şi ceĭ-l'alţĭ Românĭ aĭ Carpaţilor nu s'a desvoltat pînă la anul 1848 nicĭ cea maĭ mică legătură familiară saŭ socială, n'a existat nicĭ o comunicaţiune de rasă saŭ interese.

Viaţa lor internă a fost tot-d'a-una mărginită în familiele aceluiaşĭ trib, ér viaţa externă — legată din părinte în fiiŭ de plaiurile şi munţiĭ Turcieĭ.

Dela Carpaţĭ şi pînă în Grecia cutrieraŭ numerósele turme ale acestor păstorĭ, la carĭ, întocmaĭ ca la Româniĭ din Macedonia, domnîaŭ bunastare materială, abundanţa, satisfacţiunea.

Acéstă comunicaţiune permaninte cu regiunile trans-danubiane, acéstă gravitaţiune instinctivă către Hem şi maĭ departe, să nu fie óre o reminiscinţă a patrieĭ de altă dată?

Maĭ există de a-lungul Carpaţilor meridionalĭ aĭ Transilvanieĭ şi alte triburĭ însemnate de păstorĭ românĭ, cum sînt ceĭ dela Sibiiŭ şi Haţeg, dar Româniĭ din Săcele n'aŭ avut cu eĭ nicĭ un contact direct, deosebindu-se uniĭ de alţiĭ într'un mod pronunţat.

Pe când păstoriĭ dela Sibiiŭ şi Haţeg exprimă în fisionomiă, în datinele şi spiritul lor, un caracter maĭ vechiŭ pămîntén, Româniĭ din Săcele, din contra, ni se înfăţişéză întru tóte ca o coloniă exotică, în care nu se póte descoperi cea maĭ mică părticică din tipul elementelor sedentare ale Transilvanieĭ.

Nalţĭ, viguroşĭ, maiestoşĭ, cu o figură frumósă şi imposantă, de multe orĭ seriósă, cu pĕrul negru orĭ castaniŭ, cu ochiĭ viĭ şi expresivĭ, eĭ par a representa un tip *italic* în care nu este nemic *dac* saŭ *slav*.

Femeile lor, nalte şi svelte, cu o faţă albă-rumenă şi fragedă amintesc imaginaţiuniĭ privitoruluĭ un cer maĭ albastru, o climă maĭ blândă. In mersul lor se exprimă o demnitate şi eleganţă admirabilă; în ochiĭ lor ceĭ negri melancolicĭ saŭ azuriĭ se oglindesce de multe orĭ un ce misterios şi infinit, ce ne descopere patimele lorŭ psichice, chinurile vieţeĭ lor singuratice.

Ast-fel aflâm la dînşiĭ, bărbaţĭ şi femeĭ, tóte acele particularităţĭ ce ne uĭmesc privind pe păstoriĭ românĭ dela Pind saŭ Moscopole, despre carĭ Pouqueville[1] se rostesce în modul următor :

«Aceştĭ păstorĭ, ce pórtă pe fruntea lor întipărirea secolilor, sînt, ceĭ «maĭ mulţĭ, tarĭ şi bine făcuţĭ. Capul lor are proporţiunile romane, şi tim«pul ce slăbesce tipul naţional n'a putut a 'ĭ confunda nicĭ cu Greciĭ, nicĭ «cu Albanesiĭ. Femeile lor, înzestrate de natură cu bogatele colorĭ, de carĭ «Rubens a dat model şcóleĭ moderne, aŭ o gură garofată şi frăgedimea «sănătăţiĭ. Nalte şi cu talie supţirĭ, ele aŭ tóte pĕrul castaniŭ orĭ bălaiŭ «şi ochiĭ albastri plinĭ de dulcéţă.»

(¹) *Voyage dans la Grèce*, Paris, 1820—1822.

«*Tînţarii*—ḑice un alt scriitor frances, Ami Boué—[1] saŭ Românii Pin-«dulul sînt ómenĭ bine făcuţĭ şi viguroşĭ, cu pěr negru orĭ castaniŭ, cu fi-«gure inteliginţĭ, cu frumóse fisionomie şi talie adevěrat *romane.*»

În privinţa caracteruluĭ, Românii din Săcele sînt de o inteliginţă naturală fórte vivace, sobri, neînvinşĭ la ostenelĭ, economĭ bunĭ; eĭ maĭ posedă şi acea calitate distinctivă a Ţînţaruluĭ: isteţimea în speculaţiune, plăcerea şi dexteritatea de a trăi în ţĕrĭ străine. Femeile lor, fórte blânde, nu se daŭ la lucrurĭ anevoióse, ci se ocupă cu ţesutul şi cu facerea de covóre şi ciorapĭ.

În scurt, atât la bărbaţĭ cât şi la femeĭ se vede acelaşĭ tip, fisic şi moral, ca şi la Macedo-românĭ, de carĭ eĭ se apropiă nu maĭ puţin în datinele vieţeĭ lor familiare şi sociale.

Acel orientalism misterios, imprimat aşa de tare în viaţa popórelor balcanice dela venirea Otomanilor în Europa, şi care de loc nu este propriŭ ginteĭ latine, domnesce şi la Românii din Săcele ca o ereditate istorică.

Ast-fel vedem femeile subordinate cu totul bărbaţilor; o subordinare ce nu provine atât din respect, pe cât maĭ mult din acel spirit oriental ce'şĭ are sorgintea în neegalitatea condiţiuniĭ femeiĭ. Taciturnitatea este érăşĭ una din calităţile lor principale. Ele nu cunosc danţul, nicĭ alte întrunirĭ orĭ distracţiunĭ publice, atât de plăcute celor-l'alte Romănce de ambele laturĭ ale Carpaţilor.

A vorbi cu vre-o fată nu numaĭ că nu este permis unuĭ străin, dar este aprópe imposibil, fiind-că, după datinele lor, este interḑis fetelor a se arěta în public.

Căsătoriele se stipuléză în genere din partea părinţilor, fără ca junii să se fi veḑut vre-odată; ba chiar şi la fidanţare ginerele primesce dela viitórea sa soţiă numaĭ un buchet de florĭ, fără ca să le fie iertat a începe o conversaţiune. Féta se retrage, îndată ce a asistat, ca o simplă mărturiă, ca o statuă de marmoră, înaintea viitoruluĭ seŭ soţ.

Tot ast-fel ne descriŭ etnografiĭ pe Românii din Macedonia. Ne vom mărgini a cita aicĭ pe reposatul Bolintineanu:[2]

«D. Cosmad—un Român macedonénn în Salonic — mĭ-a ḑis că ar fi «dorit să'mĭ arate pe fiă-sa, dar datinele lor sînt ca fetele să nu se arate «la străinĭ.»

«La Românii macedonenĭ—continuă Bolintinénu maĭ departe—maĭ de «multe orĭ, când un june se însóră, nu vede pe fétă, ci rudele luĭ, femeĭ «saŭ ómenĭ bătrînĭ, trebue să o véḑă pentru dînsul; el o vede numaĭ la «logodnă saŭ la cununiă; şi odată logodit, nu póte să maĭ véḑă pe fétă «pînă la cununiă.»

(¹) *La Turquie d'Europe*, Paris 1840. tome II pag. 69.
(²) *Călătorie la Românii din Macedonia şi muntele Atos*, Bucurescĭ 1863, pag. 32 şi 88.

In costumul Românilor din Săcele se recunósce érăşĭ caracteristicul port al Macedo-românilor, în care colorile roşiĭ şi verḑĭ nu sînt de loc exprese, ér galbinul—fórte puţin. Bărbaţiĭ pórtă peste cămaşe o vestă négră, sură saŭ vînătă închisă; pe cap o căciulă négră de miel, de asupra maĭ largă ca de desupt; ér pentru plóiă îmbracă o mantă de pănură sură.

Ast-fel descrie Ami Boué[1] şi costumul Românilor din Macedonia :

«Românilor şi Grecilor din Tracia şi Tesalia le sînt cu totul interḑise «colorile strălucite, cum sînt cele roşiĭ şi galbine deschise; ómeniĭ avuţĭ «pórtă o căciulă négră destul de redicată, maĭ largă de asupra ca de «desupt, ér în contra friguluĭ şi a ploiĭ eĭ se preservă cu o mantă de pă«nură sură închisă saŭ négră.»

Nu maĭ puţin interesante sînt unele particularităţĭ linguistice, carĭ se observă maĭ ales la femeĭ.

Aşa, pe lîngă accentul macedonén, femeile din Săcele pronunţă de regulă articolul *le* din plural cu o variaţiune fórte apropiată de *li* al Macedonenilor , ḑicênd maĭ mult : *fetĭli, braţĭli, cărţĭli, cămeşĭli, furchiţĭli*, în loc de *fetele, braţele, cărţile, cămeşile, furchiţile.*

Asemenea ele substitue pe *di* luĭ *de*, ḑicênd : *di* unde, *di* supra, *di* mult; şi alte multe singularităţĭ analoge ce ne întîmpină în pronunciaţiunea Săcelenilor.

Este remarcabil că tóte aceste particularităţĭ linguistice se maĭ aud numaĭ în limbagiul femeilor, căcĭ bărbaţiĭ le-aŭ părăsit cu totul, trăind o viaţă maĭ mult externă, pe când femeile sînt restrînse la viaţa casnică, şi ast-fel scutite de orĭ-ce influinţă din afară.

In fine, chiar şi numile de familiă ce se maĭ păstréză la coloniĭ din Săcele ne-ar puté procura óre-carĭ indicĭ despre descendinţa lor. Ast-fel sînt numile familiare din Săcele : *Goga*[2], *Cioga* (Bocioga)[3] *Giuvelcă*[4], etc., carĭ figuréză şi la Româniĭ din Pind.

Tóte acestea ne fac a crede că grupa păstorilor românĭ din Săcele şi-a avut légănul în peninsula balcanică, şi acésta deja în urma stabiliriĭ Otomanilor pe ruinele Imperiuluĭ Bizantin.

Dacă ipotesa nóstră nu este pré-riscată, timpul immigrăriĭ lor din Macedonia şi a primeĭ apariţiunĭ în Transilvania s'ar puté fixa într'un mod aproximativ.

In tot casul, trebue să'l căutâm în nisce perióde de marĭ turburărĭ interne şi crâncene persecuţiunĭ, când locuitoriĭ Tesalieĭ şi Macedonieĭ s'aŭ veḑut ajunşĭ la suprema necesitate să-şĭ părăséscă vechile lor aşeḑăminte şi să'şĭ caute un adăpost în sînul Carpaţilor.

(¹) La *Turquie d'Europe* II, pag. 198.
(²) Familia macedo-română cunoscută.
(³) Bolintinénu, *Călătoriĭ în Macedonia şi muntele Atos*, pag. 112.
(⁴) Idem, p. 107.

Englesul Leake[1] ne spune că, după tradiţiunile locuitorilor din Kalarites (oraş în munţiĭ Pinduluĭ), eĭ s'aŭ retras acolo din Tesalia în a doua jumătate a seculuţuĭ XVI, cam pe la anul 1580, şi el adauge că acéstă tradiţiune pare a fi fórte probabilă, fiindcă este de credut că eĭ n'aŭ părăsit şesurile cele fertile ale Tesalieĭ maĭ nainte de a fi simţit opresiunea cuceritorilor şi imposibilitatea de a le resiste.

Asemenea ne impărtăşesce istoricul Valvasor,[2] că Românii din Carniolia aŭ immigrat din Turcia pe la anul 1543; ér Minucio Minuci în «Historia degli Uscochi», tipărită la 1602, afirmă că în secolul XVI aŭ trecut din Turcia în provinciele creştine o mulţime de ómenĭ ce nu maĭ puteaŭ trăi sub tirania otomană.[3]

In acéstă periódă de refugiare generală a putut să se opereze şi immigrarea Macedo-românilor în Transilvania. Aceleaşĭ cause aŭ trebuit să producă aceleaşĭ efecte, aceleaşĭ mişcărĭ, în triburile păstorilor românĭ de peste Dunăre; şi ast-fel este fórte probabil că, atuncĭ când o parte din locuitoriĭ Tesalieĭ s'aŭ retras la Kalarites şi o parte în Carniolia, un alt trib a trecut în sînul Carpaţilor.

De altmintrelea chiar şi din istoria Imperiuluĭ Otoman resultă că epoca cea maĭ teribilă, ce a domnit asupra Tesalieĭ şi Epiruluĭ, a fost către finitul secoluluĭ XV şi prima jumătate a secoluluĭ XVI.

La 1492 a început Baĭazet II campaniele sale în Epir, carĭ aŭ fost continuate de Soliman (1537) în Albania şi Bosnia.

In tot timpul acesta teritoriul Românilor macedonianĭ a fost teatrul unuĭ resbel sângeros, de 'naintea căruĭa a trebuit să-şĭ caute alte adăposturĭ.

Dacă tot atuncĭ s'a întîmplat şi colonisarea Românilor din Istria, carĭ după reposatul Ioan Maiorescu[4] posédă fórte multe singularităţĭ din dialectul macedo-român, saŭ póte că dînşiĭ sînt descendinţiĭ uneĭ colonie maĭ vechĭ române de pe aĭurĭ, de astă-dată nu putem afirma; observâm numaĭ, că şi eĭ încep a fi cunoscuţĭ în istoria numaĭ în secolul XVII (*Historia di Trieste* 1697).

Nic. Densuşianu.

---

(1) *Travels in Northern Greece*, London. 1835.

(2) *Ehre des Herzogthum Krain*, Nürnberg, 1689.

(3) «Perchè all'hora molti homini valorosi non potendo viver sotto la tirannide turchesca, ricordandosi di esser nati nella vera fede dell'Evangelio, partendo dal paese già soggiogato da nemici si retiravano à qualque luogo forte de Christiani.» *Minucio* p. 5.

(4) *Itinerariu în Istria,* Iaşĭ 1874. Regretâm mult că reposatul Maiorescu, care a scrutat cu atât zel şi profundime teritoriul şi limba acestuĭ popor, n'a putut completa opera sa şi în privinţa caracteruluĭ şi datinelor luĭ. Atuncĭ ar fi fost maĭ uşor a puté afla descendinţa Istrianilor.

LIMBA ROMANA VORBITA

ÎNTRE ANIĬ 1560—1600

TEXTURI INEDITE

VII.

O SUB-SCRIERE DOMNÉSCĂ

PETRU-VODĂ MIRCEA, IAŞĬ, 1583, AUGUST 4.

Documentul întreg, aflător în Archivele Statuluĭ între ale mănăstiriĭ Sf. Sava din Iaşĭ No. CLXXVIII, s'a reprodus de-mult, atât textul slavic precum şi o traducere in-extenso, în a mea *Archivă Istorică a Românieĭ*, t. I, part. I (1865), p. 127.

Petru-vodă Mircea, atuncĭ Domn al Moldoveĭ, dându-şĭ titlul de «господарх земли Мωлдовлахїи», dăruiesce mănăstiriĭ Sf. Sava de lîngă Ierusalim «un loc unde să-şĭ facă o biserică», pe care loc eraŭ deja «nesce case zidite de către domnia nóstră în tîrgul Ia-«şilor, pe locul ce 'l cumpărasem domnia mea drept 7000 aspri «banĭ gata domnescĭ (пинѣзи готови господарских) dela nevasta luĭ «Borcea dela Iaşĭ, numită în călugăriă Macrina, şi dela fiă-sa «nevasta luĭ Corpaciŭ...»

Publicat altă dată de către mine numaĭ cu scop istoric, actul a remas totuşĭ pînă acum inedit sub raportul **paleografic**, care este de astă dată tocmaĭ cel maĭ important.

Mare de 33 centimetri în lungime şi 22 în lăţime, originalul e scris pe o hărtiă gălbuiă fórte grosolană, al căriĭ semn de fabrică — puţin elegant, dar fórte clar — represintă *armele Moldoveĭ* în următorul mod :

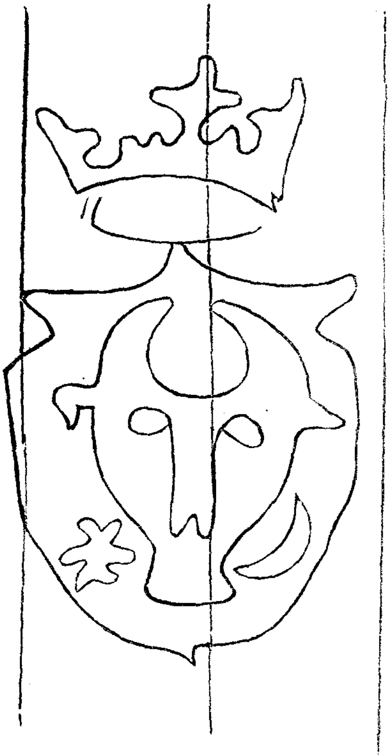

Faţă cu acest semn moldovenesc de fabrică, ar puté cine-va să conchidă, din pré-multă modestiă, cumcă hârtia în cestiune nu se confecţionà tocmaĭ în Moldova, ci unde-va în străinătate pentru Moldova; modestia însă n'ar fi aci la locul seŭ, căcĭ:

1. Nu există în istoria generală a fabricaţiuniĭ de hârtiă din seculiĭ XV—XVII nicĭ un exemplu de o asemenea commande en gros cu *arme naţionale;*

2. Armele naţionale se puneaŭ atuncĭ numaĭ şi numaĭ pe hârtia fabricată *la faţa loculuĭ.*

Aşa, bună óră:

a) Semnul primeĭ fabrice de hârtiă din Ungaria înfăţişéză «dupla cruce», adecă armele Ungarieĭ;

b) Semnul primeĭ fabrice de hârtiă din Braşov — o «corónă», armele Braşovuluĭ, numit de aceia nemţesce *Kronstadt;*

c) Semnul primeĭ fabrice de hârtiă din Cluj (Klausenburg) — cele «treĭ turnurĭ», carĭ închipuesc armele Clujuluĭ;

d) Semnul primeĭ fabrice de hărtiă din Sibiiŭ — «doă paloşurĭ încrucişate», armele Sibiĭuluĭ; şi aşa maĭ încolo.[1]

Am luat într'adins exemple din vecina Transilvaniă şi din Ungaria.

Decĭ, graţiă documentuluĭ de faţă, noĭ căpătâm o dovédă sigură, cumcă la 1583 exista deja în Moldova o fabrică de hărtiă.

Unguriĭ n'aŭ nicĭ eĭ vre-o alt-fel de probă despre prima lor hărtiă, pe care o constată numaĭ crucea cea duplă ca semn de fabrică, pe când cronicele şi generalitatea fântînelor istorice păstréză în astă privinţă cea maĭ adîncă tăcere.

Prima fabrică de hărtiă în Ungaria este de pe la 1554;
Prima fabrică de hârtiă în Transilvania este de pe la 1539;
Prima fabrică de hărtiă în Moldova este de pe la 1583;
Iată, negreşit, un fapt fórte preţios pentru istoria industrieĭ române.

Actul e scris întreg de mâna mitropolituluĭ Teofan, certificându-se apoĭ jos : de către dînsul, de către episcopul Georgiŭ de Rădăuţĭ, de către marele logofĕt Stroicĭ, de către al treilea logofĕt Andreĭu, şi în fine, maĭ sus la mijloc între toţĭ, de către însuşĭ Petru-vodă.

Aceste certificărĭ, fie-care de câte doă şi maĭ multe linie, înfăţişându-ne casul fórte rar de cincĭ specimene paleografice întrunite la un loc, le dâm aci, prin foto-tipiă, în fac-simile de mărime naturală.

Sub-scrierea Domnéscă, de asupra căriĭ se află între hărtie, «plaqué entre deux», sigilul oval de inel, «ὁ δακτύλιος», cam rĕŭ întipărit, de vr'o 10-12 milimetri în diametru, este pentru noĭ partea cea maĭ interesantă, fiind în limba română.

Asupra primeĭ linie verticale din prima literă: П(ѕсам мена домнна мелє), principele în adevĕr *pusese mâna*,[2] adecă a tras cernéla cu degetul în jos, şi apoĭ a preserat peste întréga subscriere nesce

(¹) **Kemény,** *Die ältesten Papiermühlen,* în **Kurz,** *Magazin für Siebenbürgen,* t. I, (1844), p. 134 sqq.

(²) Despre diferite modurĭ, unele fórte cĭudate, de «a pune mâna», cf. **Guigue,** *De l'origine de la signature,* Paris, 1863, passim.

năsip auriŭ, ale căruĭ urme s'aŭ conservat pînă astă-ḑĭ,—un elegant năsip de treĭ secolĭ!

Altmintrea, deşi îşĭ mânjîa iscălitura—căcĭ aşa era obiceĭul—şi deşi scriea slovele ca şi când n'ar fi sciut carte, — căcĭ şi acésta era datina Domnilor, carĭ credeaŭ că o literă nu póte fi majestósă, dacă nu va fi mare-mare, — Petru-vodă Mircea se pare totuşĭ a fi fost un principe destul de luminat.

Am veḑut maĭ sus, că luĭ i se datoresce înfiinţarea uneĭ fabrice de hărtiă în Moldova.

Un contimpuran ḑice despre dînsul că: «sciea turcesce şi grecesce» şi «ĭubĭa mult pe ómeniĭ învĕţaţĭ, cu carĭ vorbĭa despre astronomiă».[1]

Numaĭ slavonesce se vede că nu sciea, ceia-ce l'a şi silit a subscrie românesce.

Orĭ-cum ar fi, din miĭ de documente carĭ aŭ trecut prin mânele mele, crisovul de faţă este d'o cam dată cel maĭ vechĭu cu o subscriere românéscă a Domnuluĭ.

Intr'un alt document, din 11 septembre 1583, adecă posterior numaĭ cu o lună, scris tot de mâna mitropolituluĭ Teofan, pe hărtiă din aceiaşĭ fabrică şi aflător de asemenea între actele mănăstiriĭ Sf. Sava din Iaşĭ No. II, acest principe subscrie, érăşĭ cu litere marĭ, în doă linie strîmbe, numaĭ: Петрȣ воевода.

(1) Δωρόθεος Μονεμβασίας, Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας etc., Veneţia, 1798, in-4, p. 455.—Despre ediţiunile anterióre ale acesteĭ cărţĭ, veḑĭ Σαθᾶς, Νεοελληνικὴ φιλολογία, Atena, 1868, p. 222—4. — Cf. **Hasdeŭ,** *Din Moldova*, Iaşĭ, 1862, p. 21. şi Dr. **Barbu Constantinescu,** *Petru cel Schiop*, în *Columna luĭ Traian*, 1871, No. 45.—Despre relaţiunile luĭ Petru cel Schiop cu curtea din Roma, veḑĭ o mulţime de documente în **Theiner,** *Vetera monumenta Poloniae*, t. 3 (1863), p. 5 sqq., unde este şi subscriercea luĭ latinesce: «Petrus Princeps ac Dominus Moldaviae.»

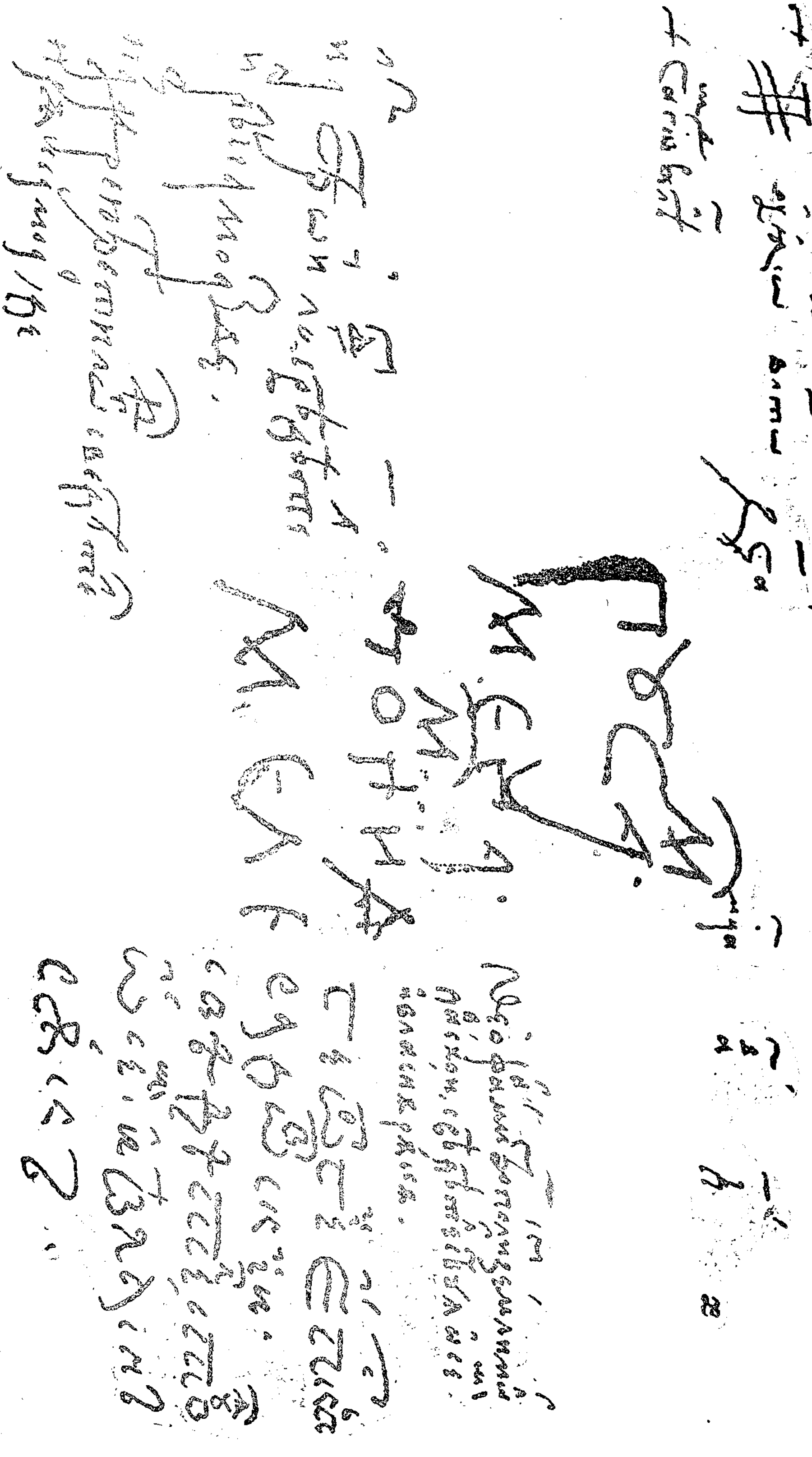

TRANSCRIPȚIUNEA:

† пис оу Ӻсwχ вл҄ѣтѡ ҂ꙁ҃чⷶ а м҃ца ав д (S'a scris în Iașĭ în anul 7091, august 4).

† сам господинъ вел҄ѣл (Însușĭ Domnul a poruncit).

и аꙁ Стрѡич логофет свѣдѣтел и ръка моа ꙁде (Și eŭ Stroicĭ logofet martur, și mâna mea aice).

и аꙁ Ӻдрею трети лѡгофет свед҄ѣтел и рѫка моа ꙁде (Și eŭ A[n]dreĭu al treilea logofet martur, și mâna mea aice).

Pus 'a*m* mena do*m*niĭa-mele.

Ѳеофан митрополит зем-ли мѡлдавскои, свѣдѣ-телствꙋѫ ѡ сем, и власнѫ рѫкѫ (Teofan, mitropolitul țereĭ moldovenescĭ, mărturisesc despre acésta, și propria mână).

Гешргїе епископ радѡв-скїи, свѣдѣтелствꙋѫ ѡ сем, и власнъ рѫкъ (Georgiŭ, episcopul de Rădăuțĭ, mărturisesc despre acésta, și propria mână).

Notanda:

мена pentru мѫна saŭ мъна;

домнийа-меле = «domnié-mele», cu prima parte a compositiunii nedeclinată, nu este o erére gramaticală, ci resultatul analogieĭ, întocmaĭ ca în casul oblic «dumné-luĭ» saŭ «domni*a*-luĭ» în loc de «domni*eĭ*-luĭ»;

меле, nu мѣле.

VIII.

O SENTINŢĂ

GHIORGHIE LOGOFĔT, MOLDOVA (Bărlad?), 1588, APRILE 15.

Originalul, dintre actele episcopieĭ Roman No. IV, aparţine Archivelor Statuluĭ.

E scris cu cernélă rădăciniă, pe hărtiă grósă de o nuanţă gălbuiă afumată, lung de 29 ½, lat de 20 centimetri în fóiă, cu următorul semn de fabrică :

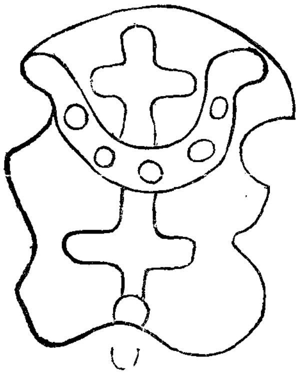

Literele, ceva maĭ micĭ de 2 milimetri la înălţime, cu distanţa de aprópe 1 centimetru între rîndurĭ, sînt clare, separate una de alta, dar nu frumóse.

Logofĕtul Ghiorghie, care a scris actul, nu e cunoscut; boierul Bucĭum însă, dela care emană sentinţa, este un personagiŭ fórte istoric.

Mare vornic al aşa numiteĭ ţĕrĭ de jos, adică gubernator al districtelor meridionale ale Moldoveĭ, cu reşedinţa în Bărlad, el era un bun ostaş.

Sub anul 1580, pe când domnĭa Iancu Sasul în intervalul dintre cele doă domnirĭ ale luĭ Petru-vodă Mircea, cronica luĭ Urechea ne spune :

«Iancul-vodă, prinḑênd de veste că Lăpuşneniĭ s'aŭ rădicat a-
«supra luĭ, îndată a trimis pre Bucĭum vornicul cel mare şi pre
«Brut postelnicul cu óste împrotiva acelora, şi tâmpinându-se
«oştile la Balota, s'aŭ lovit de faţă, şi dând răsboĭu vitejesce de
«îmbe părţile, aŭ pėrdut Lăpuşneniĭ răsboĭul...»[1]

La 1592, acusat de trădare, vornicul Bucĭum a fost omorît de către Aron-vodă, urmaşul luĭ Petru-Mircea.

Ne-o spune tot cronica luĭ Ureche :

«... s'aŭ rădicat Orheieniĭ şi Soroceniĭ cu un Domnişor ce-ĭ ḑi-
«cea Ionasco, pre carele l'aŭ fost ales dintre eĭ cap şi'ĭ puseră
«nume Bogdan-vodă; éră Aron-vodă dacă a înţeles acésta, a dat
«scire ţêreĭ să se strîngă, şi el fără zăbavă a eşit cu curtea şi cu
«lefeciiĭ seĭ; şi maĭ 'nainte de ce a eşit din curte, a tăiat pre Bu-
«cĭum vornicul cel mare şi pre Trotuşén logofĕtul şi pre Paos vor-
«nicul, ḑicênd că-ĭ cu scirea lor...»[2]

Aşa dară actul de faţă s'a scris cu patru anĭ înainte de tragica mórte a vorniculuĭ Bucĭum.

Numele luĭ de botez era Condrea : «пана Кондри Б8ч8ма дворника долнѣи земли», după cum îĭ ḑice un crisov al luĭ Petru-vodă Mircea din 29 martiŭ 1583.[3]

Vitézul Condrea Bucĭum sciea óre să scrie?

Iată o cestiune fórte încurcată.

Sentinţa, pe care o publicâm maĭ la vale, ĭ-a scris'o logofĕtul Ghiorghie, ér boierul nostru nicĭ n'a sub-scris'o măcar, ci s'a mărginit a întipări prin fum, în josul actuluĭ, o pecete de inel de formă ovală, lungă de 22, lată de 11 milimetri în diametru, în care abia se maĭ póte recunósce un fel de monogramă.

Atragem atenţiunea asupra importanţeĭ juridice a acestuĭ do-

(1) *Letopiseţile Moldoveĭ*, ed. Cogăln. I, t. 1, p. 201.
(2) Ibid., t. 1, p. 206.
(3) Archivele Statuluĭ, actele m-riĭ Galata, moşia Petricaniĭ pe Topoliţa.

cument, care ne dă — am puté ḑice — o pagină întrégă din *Obiceiul pămîntuluĭ*, «le droit coutumier» al Românilor.

✝ Ѳто аꙁ вȣчȣм вел дворнек долнеи ꙁмле датам картѣ мѣ ачестор ѡмене анȣме некорь ши џефан ден сатȣ ден мȣрџеџе де пре красна спре ачеѩ ка сь фїе таре ши пȣтѣрнече а цинѣ партѣ де ѡчень де аколѣ а лȣ иѡнашко вȣвок непотȣл попеи лȣ мȣргȣ пентрȣ кьч аȣ ȣчес ȣн ѡм де а ȣмрит ши ѩȣ пльтет капȣл некорь ши џефан дела мене ѩр иѡнашко вȣвок иаȣ авȣт кȣ че пльти капȣл, че аȣ фȣџетȣ ꙟн сь сь се џїе кь миȣ дат вї вои ѩр не (*sic*) немененеле ден рȣделе лȣи сь наивь трѣвь а цине партѣ лȣи де ѡчень пентрȣ кь аȣ фост фраціе лȣи марко ши петрѣ де фаць наинтѣ мѣ ши наȣ авȣт пȣтѣре сь и пльтѣс скь (*sic*) капȣл пентрȣ ачеѩ ѩм фькȣт ши нои ачесть скрисоаре а ностръ ка сь џїе аче мошїе партѣ лȣ вовок ꙟн вȣн паче, ѩр де се ва афла ченева ден рȣделе лȣи сь аивь а дарѣ ачей. вї. вои ши треи галвене де чоботе лȣи некор ши лȣ џефан ѩр де нȣ се ва афла немененеле ден рȣделе лȣи сь ле пльтѣскьь че аȣ дат ѩр неи сь џїе ачѣ ѡчень ши фечорие лор ꙟн вѣче аѩст скриню ши мъртȣрисескȣ кȣ аче сть скрисоаре а мѣ сь се џїе—ши ам скрис еȣ гиѡргїе лѡгѡфьтȣл кȣ мьна мѣ ачесть скрисоаре сь се џїе—

(L. S.) ȣ ѩс вълет ꙁчѳ април вї

TRANSCRIPŢIUNEA:

✝ Ѳто аꙁ (ĭată eŭ) Bućum вел дворнек долнеи ꙁемле (marele vornic al ţereĭ de jos) dat'a*m* ca*r*té mé ace*s*to*r* omene anume Necoră şi

Ştefa*n* de*n* satu de*n* Mu*r*geşte de pre Crasna, spre aceïa ca să fie tare şi putér*n*ece a ţiné pa*r*té de ocenă de acolé a lu Iona*ş*co Buboc nepotu*l* popei lu Mu*r*gu, pe*n*tru căc*i* au uce*s* u*n* o*m* de a*u* murit şi ĭ-a*u* plăte*t* capu*l* Necoră şi Ştefa*n* dela mene, ïa*r* Iona*ş*co Buboc n'a*u* avu*t* cu ce plăti capu*l*, ce a*u* fugetu; ï*n*să să se ştie că mi-*u* da*t* 12 boi, ïar nemenele de*n* rudele lui să n'a*ï*bă trébă a ţine pa*r*té lui de ocenă, pe*n*tru că a*u* fo*s*t fraţie lui, Ma*r*co şi Petré, de faţă na*ï*nté mé şi n'a*u* avu*t* putére să-i plătéscă capu*l*, pe*n*tru aceïa ï-a*m* făcu*t* şi noi ace*s*tă scrisoare a no*str*ă ca să ţie ace moşie pa*r*té lu Boboc î*n* bu*n*ă pace, ïa*r* de se va afla cene-va de*n* rudele luï, să aibă a daré acei 12 boi şi trei ga*l*bene de ćobote lui Neco*r*ă şi lu Ştefa*n*; ïa*r* de nu se va afla nemenele de*n* rudele lui să le plătéscă ce a*u* da*t*, ïa*r* iei să ţie acé ocenă şi fećorie lo*r* î*n* véce; aïa*st*a scriïu şi mă*r*turise*s*cu cu acestă scrisoare a mé să se ştie. — şi a*m* scri*s* e*u* Ghio*r*ghie logofătu*l* cu măna mé ace*s*tă scrisoare să se ştie. Ꙋ іас вь лет (în Iaşĭ la anul) 7096 (1588) apri*l*ie 15.

Notanda:

ь tot-d'a-una = ă;

finalul *u* întreg: сатꙋ, фꙋџетꙋ;

е în loc de finalul *i* întreg: ѡмене, Мꙋрџеще, таре ши пꙋтѣрнече, фраціе, галбене, ꙟн вѣче;

medialul е = *i*: ꙋчес, фꙋџетꙋ, пльтет, мене, чене-ва;

е pentru ѣ: ачесть = «acéstă»;

diferenţiarea: ачесть şi аꙗсть;

confusiunea între е şi ѣ: a цинѣ şi a цине, ачѣ şi аче;

Бꙋбок, dar şi Бобок;

infinitivul întreg: a дарѣ, pe lîngă cel scurtat: a цинѣ;

oa în скрисоаре, dar numaĭ *o* în ностръ, ѡмене;

contracţiunea ми-ꙋ дат = «mĭ-aŭ dat»;

ачеи́, cu finalul и accentat;

скрию = scri*ĭu*;

dativo-genitivul : лꙋ Іωнашко, лꙋ Мꙋргꙋ, лꙋ Бовок, лꙋ Щефан, dar şi лꙋи Некорь;

неи = «eĭ» *(illi)*;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : сь се щїе, де се ва афла, сь-и нльтѣскь... ;

duplul ьь în пльтѣськь, alăturĭ cu simplul în нльтѣскь, fiind unic şi la finea cuvîntuluĭ, trebuĭ considerat ca resultând numaĭ din uĭtare;

prepoziţiunea repetată : ден сатꙋ ден Мꙋрџещє;

desininţa casuală repetată : непотꙋл нонеи лꙋ Мꙋргꙋ;

a ucide în sens numaĭ de «a lovi» : лꙋ ꙋчес ꙋн ѡм де лꙋ мꙋрит, încăt a putut *ucide* şi fără ca să móră;

numĭ personale : Бꙋчꙋм, Мꙋргꙋ, Бꙋвок, Некорь;

numele local de rîuleţ : Красна (=slavicul красна «roşiă»);

termin juridic : фечорие = «averea ce trece la *feciorĭ*», prin analogiă cu мошие = «averea ce vine dela *moşĭ*», şi cu ѡчень (slav. ѡтьчина dela ѡтьць «tată») = «averea ce vine dela *părinţĭ*»;

expresiunea juridică : (banĭ) де чоботе = «indemnisare pentru alergătură», literalmente «pentru rumperea cismelor»;

чоботе, pînă astă-dĭ la Moldovenĭ în sens de «cisme», ardelenesce чиботе «ein grosser sächsischer Stiefel» [1], de aceĭaşĭ origine cu rusul **чеботъ** «cismă», rutenul *czobit*, litvanul *czebatas*, tóte—prin comerciul pontic al Veneţianilor şi Genovesilor în vécul de mijloc—din italianul *ciabatta* = franc. *sabat* şi *savatte*, span. *zapato* şi *zabata* etc.[2];

чоботе, în sens juridic de «indemnisare pentru alergătură», îşĭ are părechĭa în *calceradigum*, *calciarium* saŭ *calzatum*, literalmente «pentru cisme», în dreptul costumar occidental din vécul de mijloc, precum bunăóră într'un act episcopal neapolitan din secolul IX : «et nullum impedi-

(¹) *Lexicon Budanum*, p. 117.

(²) Despre aceste diferite forme vedĭ : **Mahn**, *Etymologische Untersuchnugen*, Berlin, 1855, p. 16;—**Matzenauer**, *Cizí slova ve slovanskych ŕečech*, Brno, 1870, p. 24; — **Golembiowski**, *Ubiory w Polszcze*. Warszawa, 1830, p. 132, 141;—**Monlau**, *Diccionario etimológico de la lengua castellana*, Madrid, 1856, p. 468; — **Diez**, *Etymologisches Wörterbuch*, ed. 2, t. 1, p. 125;—**Scheler**, *Dictionnaire d'étymologie française*, Paris, 1873, p. 405, 410; —**Littré** etc.

«mentum nos aut posteri nostri eis facere praesumamus, aut *aliquod cal-* «*ciarium aut proemium quaerere...*» [1], ér franţusesce *chausses* într'un act din anul 1403 : «comme le prévost de Bar-sur-Aube eust fait adjourner «pardevant lui tous les habitans de Putevillé... à laquelle journée il dit «ausdiz habitans qu'il *venoit querir ses chausses...*» [2], de unde—póte— şi idiotismul frances «à propos de bottes», cu accepţiunea primitivă de : «a vorbi fel de fel de lucrurĭ numaĭ pentru a căpăta ce-va»;

cas juridic : Buboc din satul Murgescĭ omóră pe un om; pentru acésta trebuĭa una din doă : orĭ să fie descapitat, orĭ «să 'şĭ plătéscă capul», adecă să dea judecătoruluĭ, mareluĭ vornic al ţereĭ, o amendă de rescumpărare, anume «12 boĭ»; neputênd plăti, Buboc fuge; fugênd el, averea'ĭ, orĭ-câtă va fi, se va da aceluĭa ce 'l va înlocui la plata amendeĭ; judecătorul chiamă dară de 'ntâiŭ pe fraţiĭ vinovatuluĭ : Marco şi Petrea, carĭ însă «n'aŭ avut putere să-ĭ plătéscă capul»; atuncĭ se presintă din acelaşĭ sat ómenĭ de alt ném, Necoră şi Ştefan, plătesc amenda în cestiune şi capetă ast-fel «partea de ocenă» a luĭ Buboc; asupra acesteĭ averĭ remâne totuşĭ rudelor vinovatuluĭ dreptul de a o relua, întorcênd luĭ Necoră şi luĭ Ştefan ceĭ 12 boĭ, ér pe de asupra maĭ dându-le, ca indemnisare pentru ostenelele lor : трен галбене де чокоте.

(1) **Du Cange**, *Gloss. mediae Latinitatis*, ed. Henschel-Didot, t. 2, p. 27.
(2) Ibid., p. 26.

IX.

ISTORIA UNUÏ PROCES

TÎRGU-JIU, 1591, OCTOBRE 13.

Originalul în Archivele Statuluï : actele Bistriţeï de peste Olt No. XXXI.

S'a transcris şi în Condica cea veche a acesteï mănăstirï din 1795, la fóia 678, fórte caligrafic, dar fórte necorect, după obiceiul cel constatat deja maï sus al luï Dionisie Eclesiarcul.

Ce-va maï bine s'a copiat în Condica cea nouă, t. 2.

Originalul e scris cu cernélă rădăciniă, în şirurï îndesate (5 pînă la 6 milimetri între rîndurï), cu litere cam de 2 milimetri, nelegate (afară de тр unit în monogramă verticală), pe hărtiă grósă aspră, fórte gălbuiă, lungă de peste 30, lată de peste 20 centimetri în fóiă, avênd următorul semn de fabrică, întru cât se póte distinge :

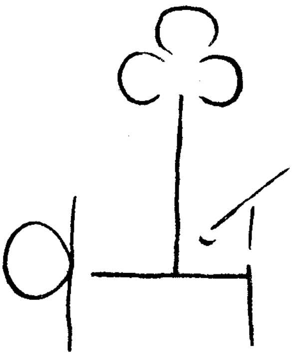

Litera pentru sonul *ă* este scrisă astfel, încât e greŭ a decide, dacă ar fi ꙁ saŭ ь.

Acest act se află în cea maï strînsă legătură cu un ordin, scris

tot românesce, dela «Рац Цꙋрцї вел бан ꙟ скаꙋнꙋл Краювеі», din acelaşĭ an, pe acelaşĭ fel de hârtiă, cu aceiaşĭ cernélă şi chiar de aceiaşĭ mână, pe care'l vom publica în Răvaşele Banilor Craioveĭ.

Pe acelaşĭ fel de hârtiă, şi aprópe în aceleaşĭ condiţiunĭ paleografice, dar de o altă mână, este scris testamentul eroului actuluĭ nostru, «Moldovénul de în Scoarţa», cu treĭ-ḑecĭ de anĭ în urmă, în decembre 1621, aflător sub acelaşĭ numĕr între documentele mănăstiriĭ Bistriţa.

Maĭ pe scurt, autenticitatea documentuluĭ, întru cât privesce epoca de redacţiune, e necontestabilă.

Sub raportul sintactic, el este un admirabil specimen de naraţiune juridică *ţerănéscă*, în care o desfăşurare firéscă a faptelor se unesce cu multă energiă.

În josul actuluĭ, numaĭ sub numele luĭ «Dumitru pârcălab» — ḑic numele, ér nu iscălitură, căcĭ nicĭ unul dintre judecătorĭ n'a subscris cu propria sa mână — figuréză o pecete întipărită cu fum, rotundă, de 14 milimetri în diametru, represintând o figură şi o legendă nedescifrabile; ceĭ-l'alţĭ toţĭ s'aŭ mărginit fie-care a întinge vîrful degetuluĭ în cernélă şi a lipi apoĭ câte o pétă sub numele respectiv, afară de unul singur, «Togan», care n'a făcut nicĭ măcar atâta.

1. ✝ съ[с] цїе кꙋ[м] а[ꙋ] ме[р]съ мо[л]довѣнꙋ[л] де ꙟ скоа[р]ца, де пре ꙋ[н] кꙋ
стъни[л] нан[н]тѣ лꙋ[и] дꙋмн[т]рꙋ пъ[р]къ

2. лабꙋлꙋ[и] де ꙟ търгꙋ[л] жїюлꙋ[и], жълꙋиндꙋсе мо[л]довѣнꙋ[л], кꙋ[м] е[л] а-
жꙋгъндꙋ[л] вр[ѣ]ме де ли[п]съ ш[и] де нево[е],

3. е[л] сѣꙋ дꙋ[с] ꙟ кътроѿ аꙋ пꙋтꙋ[т], пентрꙋ хранищѣ лꙋ[и], ꙗ[р] аче[ст] ѡ[м]
че скрїе ма[и] сꙋ[с] стъни[л], е[л] сѣꙋ

4. скꙋла[т] де а[ꙋ] ꙟтра[т] ꙟ мошїꙗ мо[л]довѣнꙋлꙋ[и], неавън[д]ъ е[л] ни[ч] ѡ
тр[ѣ]бъ кꙋ ача мошїе, чи нꙋма[и] ѯикъ

5. н^{л}ъ, къ ла^{8} ꙟꙁестра^{т} сокр8съ8 фрателе л8иг8л8^{и}, ꙗ^{р} дака а8 ве-
ни^{т} мо^{л}дов'кн8^{л} де оу^{и}де а8 фѡ^{ст},

6. е^{л} ша^{8} гъсит мошїꙗ ꙟпрес8ра^{т} ш^{и} ара^{т} ш^{и} коси^{т}, де стъни^{л}, де^{ч}
мо^{л}дов'кн8^{л} а^{8} ап8ка^{т} въртѡ^{с}

7. пре стъни^{л}, ꙟ че ки^{н} ꙗ^{8} ꙟтра^{т} ꙟ мошїе, ш^{и} а^{8} мерсъ де фа^{ц}
амъ^{н}дои иаи^{н}тѣ аче^{с}т8^{и} боꙗрї

8. че ꙗ^{с}те ма^{и} с8^{с} скри^{с} д8ми^{т}р8 пъркълаб8^{л}, де а^{8} стът8^{т} де фа^{ц},
де^{ч} ꙟтра^{лт} ки^{п} на^{8} цїї8^{т} стъни^{л}

9. к8^{м} ва ма^{и} ꙁи^{ч} на^{и}нтѣ ж8декъцїе^{н}, чи а^{8} ꙁи^{с} къ ла^{8} ꙟꙁе^{с}тра^{т}
к8 ачà мошїе л8^{н}г8^{л} к8 фратесъ^{8},

10. де^{ч} а^{8} трими^{с} де а^{8} вени^{т} ш^{и} л8^{н}г8^{л} де фа^{ц}. на^{и}нтѣ л8^{и} д8ми-
^{т}р8 пъркълаб8^{л}, ш^{и} сѣ8 мъртириси^{т} (*sic*)

11. л8нг8^{л} иаи^{н}тѣ ж8декъцїе^{и}, к8^{м} на8 въга^{т} ни^{ч} е^{л} ни^{ч} фратесъ8,
пре стъни^{л} ꙟ мошїа мо^{л}до

12. вѣи8л8^{и}, чи фъръ л8кр8 а^{8} ꙟтра^{т} ел ꙟтрача мошїе, ꙗръ мо^{л}до-
вѣн8^{л} сѣ8 мърт8риси^{т} ꙟна^{и}нтѣ аче

13. л8^{и} боꙗри^{н}, къ ни^{ч} ла^{8} въга^{т} е^{л} ꙟтрача мошїе ни^{ч} фратесъ8, ни^{ч}
а^{8} ав8^{т} е^{и} ни^{ч} ѡ аме^{с}текъ

14. кът8ръ, к8 мошїꙗ мо^{л}дов'кн8л8^{и}, ни^{ч} а^{8} фѡ^{ст} ф8на^{ш} к8 е^{л} ни^{ч}
ними^{к}, де^{ч} а^{8} ръма^{с} стъни^{л}

15. де ж8дека^{т} де на^{и}нтѣ пъркълаб8л8^{и}, ш^{и} а дѡ^{и}спръꙁѣче меџїꙗшї,
ш^{и} дена^{и}нтѣ ж8дец8л8^{и},

16. к8 вї, пъргарї, к8^{м} съ^{ш} цїе мо^{л}дов'кн8^{л} мошїꙗ к8 б8нъ па^{ч} де а-
к8^{м} ꙟна^{и}ите, къ ꙗ^{с}те

17. а л8^{и} мошїе мърт8риси^{т}, ꙟкъ а^{8} фѡ^{ст} ат8нчї м8^{л}цї меџїꙗшї в8ни
де пре ꙟ пре ж8ре,

18. де ꙟ колиба^{ш} ко^{и}ка, ш^{и} де ꙟ съ^{т}че^{л} ка^{м}брѣ, де копъчоа^{с} дръга^{н}
кȣ фїюсъ^{ȣ} пъ^{т}рȣ, ш^{и} стън

19. чюлѣ де аколѣ, ш^{и} питѣ ѿ скоарца, винти^{л} ѿ та^{м}, wпрїꙗ^{н} а^{л}
могъ^{и} ѿ та^{м}, да^{н}

20. чюрѣ, ѿ та^{м}, и дръга^{н} кȣ фїюсъȣ а^{р}ка ѿ та^{м}, въдисла^{в}, и тога^{н},
ши пен^{т}рȣ

21. креді^{н}ца пȣсȣнѣм ма (*sic*) жос ꙟ лwк де печеці ши дѣцетеле—
м̃ца, w^{х}, дни, г҃ї. в^{л}ъ ҂з̃р

(puneri de deget) (L. S.)

TRANSCRIPŢIUNEA:

† să *s*^{e} ştie cu*m* a*u* me*r*să Mo*l*dovénu*l* de în Scoa*r*ţa, de pre u*n*^{ă} cu Stăni*l*^{ă} nai*n*té lu*i* Dumi*t*ru pă*r*călabulu*i* de în tărgu*l* Jiĭulu*i*, jăluindu-se Mo*l*dovénu*l*, cu*m* e*l* aju[n]găndu-*l* vr*é*me de li*p*să ş*i* de nevo*e*, e*l* séu du*s* încătroo au putu*t*, pentru hranişté lu*i*, ĭa*r* ace*st* o*m* ce scrie ma*i* su*s* Stăni*l*^{ă}, e*l* séu scula*t* de a*u* întra*t* în moşiĭa Mo*l*dovénulu*i*, neavăn*d*ă e*l* ni*c*′ o tr*é*bă cu ac′a moşie, ci numa*i* zicăn*d*ă că l'a*u* înzestra*t* socru-său fratele Lungulu*i*; ĭa*r* daca au veni*t* Mo*l*dovénu*l* de u*n*de au fo*st*, e*l* ş'a*u* găsi*t* moşiĭa înpresura*t*^{ă} ş*i* ara*t*^{ă} ş*i* cosi*t*^{ă} de Stăni*l*^{ă}, de*c*′ Mo*l*dovénu*l* a*u* apuca*t* vărto*s* pre Stăni*l*^{ă} : în ce chi*p* ĭ-a*u* întra*t* în moşie? ş*i* a*u* mersă de fa*ţ*^{ă} amăndo*i* na*i*nté ace*s*tu*i* boĭari[n] ce ĭa*s*te ma*i* su*s* scri*s* Dumi*t*ru părcălabu*l*, de a*u* stătu*t* de fa*ţ*$_{\text{ă}}$; de*c*′ într'a*lt* chi*p* n'a*u* ştiu*t* Stăni*l*^{ă} cu*m* va ma*i* zi*c*′^{e} na*i*nté judecăţie*i*, ci a*u* zi*s* că l'a*u* înze*s*tra*t* cu ac′a moşie Lu*n*gu*l* cu frate-se*u*; de*c*′ a*u* trimi*s* de a*u* veni*t* ş*i* Lu*n*gu*l* de fa*ţ*^{ă} na*i*ntea lu*i* Dumi*t*ru părcălabu*l*, ş*i* séu mărtirisi*t* Lu*n*gu*l* na*i*nté judecăţie*i*, cu*m* n'au băga*t* ni*c*′ e*l* ni*c*′ frate-său pre Stăni*l*^{ă} în moşia Mo*l*dovénulu*i*, ci fără lucru a*u* întra*t* e*l* într'ac′a moşie, ĭară Mo*l*dovénu*l* séu mărturisi*t* îna*i*nté acelu*i* boĭari*n*, că ni*c*′ l'a*u* băga*t* e*l* într'ac′a moşie, ni*c*′ frate-său, ni*c*′ a*u* avu*t* e*i* ni*c*′ o ame*s*tecătură cu moşiĭa Mo*l*dovénulu*i*, ni*c*′ a*u* fo*st* funa*ş* cu e*l* ni*c*′ nimic, de*c*′ a*u* răma*s* Stăni*l*^{ă} de judeca*t*$_{\text{ă}}$ de na*i*nté păr-

càlabuluĭ şĭ a doĭ-sprâ-zéce megiĭaşi, şĭ de naĭnté judeţuluĭ cu 12 pârgari, cum să-ş ţie Moldovénul moşia cu bună pace de acum înainte, că ĭaste a luĭ moşie mărturisită; încă au fost atunci mulţi megiĭaşi buni de pre în pre jure: de în Colibaşi Coica, şĭ de în Sătcel Cambré, de Copăc'oasă Drăgan cu fiĭu-său Pătru, şĭ Pité wт (dela) Scoarţa, Vintilă wт тaм (tot de acolo), Opriĭan al Mogăĭ wт тaм, Dan Cĭuré wт тaм, и (şi) Drăgan cu fiĭu-său Arca wт тaм, и Vădislav, и Togan, şĭ pentru credinţa pusu-ném ma jos în loc de peceţi şĭ dégetele — м҃ца wχ дни (luna octobre în ḑile) 13, вл҃т (anul) 7100 (1591).

NOTANDA:

ultima consónă fiind pretutindenĭ aruncată d'asupra rîndului, finalul *u* nu se póte constata;

finalul *i* tot-d'a-una întreg : атѹнчї мѹлцї мецїïашї бѹни...;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : жълѹиндѹ-се, сѣѹ (=се аѹ) дѹс, сѣѹ (=се аѹ) скѹлат, dar съ-ш цїе, съ се цїе...;

кѹм pentru къ : съ се цїе кѹм..., жълѹиндѹ-се кѹм..., сѣѹ мъртирисит кѹм...;

pretutindenĭ де ꙟ=din;

де пре ѹнъ кѹ...;

де пре ꙟ пре жѹре;

lungul *o* în кътроѡ=cătrō;

дака=ital. *dacchè* : дака аѹ веинт...;

хранищѣ;

аѹ апѹкат въртѡс пре...;

constrncţiunea sintactică : ꙟтр'алт кип н'аѹ цїѹт кѹм ва маи зиче...;

de 2 orĭ genitivo-dativul жѹцекъцїеи=жѹдекъцї+еи;

genitivo-dativul : Моргъи;

фъръ лѹкрѹ, în sens de : «pe nedrept»;

спрѫ în дѡп-спрѫ-зѣче;

expresiunea juridică : аȣ рѫмас де жȣдекатѫ=a perdut procesul;

expresiunea juridică : аȣ стѫтȣт де фацѫ..., аȣ венит де фацѫ...;

ма жос, dar май сȣс, ceia-ce face probabil că ма este o simplă uĭtare;

ꙟ лѡк де печеци ши дѣцетеле;

deminutivul din «sat» —сѫтчел;

numĭ proprie personale : Конка, Камбрѣ, Дрѫган, Стѫнчюлѣ, Питѣ, Ѡнрїан, Могѫ, Чюрѣ, Ꙗрка, Тоган...;

numĭ proprie locale : Скоарца, Сѫтчел, Копѫчоасѫ, Колибаши...;

demonstraţiunea pronominală repetată de 2 şi de 3 orĭ spre maĭ multă tăriă : ел ажȣнгѫндȣ-л врѣме де лиисѫ ши де невое ел сѣȣ дȣс...; ачест ѡм че скрїе май сȣс Стѫнилѫ ел сѣȣ скȣлат де аȣ ꙟтрат ꙟ мошїа Молдовѣнȣлȣи неавѫндѫ ел нич ѡ трѣбѫ..., o construcţiune sintactică plină de o selbatecă forţă;[1]

pleonasm energic : врѣме де лиисѫ ши де невое;

fenomen dialectologic fórte remarcabil : аȣ мерсѫ (citesce : au mersă), întrebuinţat în textul de faţă de 2 orĭ pentru аȣ мерсȣ, apoĭ неавѫндѫ (citesce : neavăndă) şi зикѫндѫ (citesce : zicăndă) pentru неавѫндȣ şi зикѫндȣ, amintesc într'un mod irresistibil formele româno-macedonene corespundinţĭ : trecutul «au calcată», «au batută», «au·aruptă» etc. şi participiul «calcăndalui», «batundalui», «arupsendalui»...,[2] carĭ în limbagiul documentuluĭ nostru ar fi : au călcată—călcăndă, au bătută—bătăndă, aŭ ruptă — rupăndă, în loc de normalele : au călcatu — călcăndu, au bătutu — bătăndu, au ruptu — rupăndu;

relativul *ce* se distinge riguros de conjunctivul *ci* : ачест ѡм че скрїе май сȣс..., ꙟ че кип... боиарїи че иасте..., dar : неавѫндѫ ел нич ѡ трѣбѫ — чи нȣмаи..., н'аȣ цїїȣт—чи аȣ зис..., н'аȣ бѫгат—пре Стѫнилѫ ꙟ мошїа Молдовѣнȣлȣи, чи фѫрѫ лȣкрȣ аȣ ꙟтрат...;

(1) Ca trăsură antropologică, compară un fenomen identic la Cafriĭ din sudul Africeĭ : **Schrumpf**, *Sessuto*, în *Zeitschrift d. Deuts. morgenländ. Gesellschaft*, t. 16, p. 459, ér despre caracterul fórte energic al Cafrilor : **Fr. Müller**, *Allgemeine Ethnographie*, Wien, 1873, p. 153.

(2) **Bojadschy**, *Macedono-wlachische Sprachlehre*, Bucurescĭ, 1863, p. 76 sqq.

în documentul întreg semnele de punctuaţiune, adecă virgulele, sînt distribuite cu mult bun simţ;

cuvinte accentale : лȣ́игȣлȣи, ача́, и’аȣ, лȣ́крȣ, кȣ́ни, ꙟ пре жȣ́ре...;

мъртирисит, dar şi мъртȣрисит;

expresiunea juridică : фȣнаши = proprietarĭ, ale cărora *funĭ* de pămînt se învecinaŭ;

фȣне (cf. maĭ jos textul sub No. XI), de unde фȣнаш, este o măsură agricolă, pe care o definesce crisovul luĭ Alexandru-vodă Mircea din 25 aprile 1572, conservat în Archivele Statuluĭ (Episcopia Buzeŭ No. LXXXVI), unde se ḑice : «ȣжа по. вї. сежени», adecă «funea are 12 stînjenĭ», maĭ adăugându-se că o proprietate se măsură cu funĭ numaĭ în lăţime : «ѿ широкȣ»;[1]

judecata : де нанитѣ пъркълабȣлȣи (cap districtual) ши а дѡи-спръ-зѣче меџїашї (proprietarĭ ruralĭ) ши де нанитѣ жȣдецȣлȣи (cap municipal) кȣ 12 пъргарї (proprietarĭ urbanĭ);

пъркълаб = ung. *porkoláb* (germ. *Burggraff*), меџїаш = ung. *megyés* din *megye* (slav. межда), пъргар = ung. *polgár* (germ. *Bürger*), жȣдец = un compromis de etimologiă poporană între slav. сѫдьць (serb. сȣдаџ) şi românul жȣдек (lat. *judico*).

(1) Despre o măsură agricolă analogă, fórte veche în Occident, cf. **Du Cange,** *Gloss. med. Lat.* verbo *funis;* — **Fejér**, *Cod. diplomat. Hungariae*, t. 3, vol. 1, p. 159; — **Zawacki**, *Flosculi legum Poloniae,* Cracoviae, 1619, p. 84—5, etc.

X.

ZAPIS DE VÎNḌARE

NÉNCĬUL VORNIC, DISTRICTUL DÎMBOVIŢA, CIRCA 1595.

Originalul în Archivele Statuluĭ: mănăstirea Golgota saŭ Gorgota No. II.

S'a transcris destul de corect în Condica acesteĭ mănăstirĭ, făcută de Comisiunea Documentală la 1854, in-fol., pag. 60.

Scrisórea e cursivă, de o mână bine exercitată, dar nerăbdătóre, de unde se explică, de exemplu, că în loc de БЪНТѸІАЛЪ pune БЪНТЪНТѸІАЛЪ, ér în МЪНА maĭ aruncase din grabă un Н de prisos de asupra, pe care apoĭ l'a şters.

Litera ъ se apropiă pré-mult de ь, după cum am observat'o, între altele, şi în documentul precedinte.

Hărtia, nu tocmaĭ grósă în comparaţiune cu cea obicĭnuită pe atuncĭ, şi relativamente destul de albă, lungă de 31, lată de peste 21 centimetri, nu presintă nicĭ un semn de fabrică, care se afla, póte, pe fóia ce lipsesce.

Datul aproximativ al documentuluĭ se restabilesce graţiă următoruluĭ sigil, întipărit fórte bine prin fum :

Din cele doă numĭ, carĭ figuréză pe acest sigil : Строе şi Барбѹл, ultimul este al boieruluĭ «Barbul postelnic de în Măneşti», autorul actuluĭ de faţă, ér cel de 'ntâiŭ este al frateluĭ seŭ Stroe,

de asemenea postelnic, ambiĭ menţionaţĭ împreună într'un crisov dela Mihnea-vodă din 23 maĭu 1590: «болѣрини господствами Барбѹл и Строе ѿ Мънещи» (boieriĭ domnieĭ mele Barbul şi Stroe dela Mănescĭ), conservat tot între documentele mănăstiriĭ Golgota No. I.

Fraţiĭ Barbul şi Stroe aŭ fost fiĭ aĭ luĭ Dragomir vistier din timpul luĭ Vintilă-vodă: «родителїе им жѹпан Драгомир вист... ещеж ѿ при дни Вентила воевода», după expresiunea aceluĭaşĭ crisov.

Maĭ pe scurt, actul de maĭ jos nu póte fi cu mult posterior anuluĭ 1590.

Sub raportul eraldic, vulturul cel quasi-imperial din sigil ar fi important la cas de a se puté urmări maĭ sus genealogia fraţilor Barbul şi Stroe, care însă, de o cam dată, se opresce la părintele lor vistierul Dragomir, maĭ sciindu-se pe d'asupra numaĭ dóră atâta că acest din urmă avea şi el un frate «Tudor mare-logofĕt», amîndoĭ aduşĭ ca membri aĭ Divanuluĭ într'un crisov dela Petraşco-vodă cel Bun din 1555,[1] adecă:

NN

Tudor vel-logofet (1555) *Dragomir vel-vistier*

Barbul postelnic (1590) *Stroe postelnic*

1. ✝ е8 ба р к8 л по ст де ѫ мъне щ скри8 ши мъ р т8рисе с к8. к8 че ст за-
ни с а л мїе8
2. к8 м тоатъ па р тѣ мѣ де wчинъ де ѫ н тъ р възчѣни. ѫ н съ
3. а патра на р те а мѣ. е 8 w а м въ и д8 т. ж8пън8л8и сто и кзи
4. ло г фът8 л тързчѣн8 л. дере пт. ке. де га л вени
5. ка съ фїе д8 м нѣл8и мошне к8 паче. де нимин ѣ. ни ч
6. w бънтъ н т8ю л (*sic*) съ и аивъ. скриса м е 8 нѣ н чю л во р ни к ѿ мъ-
не щ и
7. к8 мъна мѣ. м с ца априлїе ї дни
8. мъ р т8рїи съши п8е мън л е

(1) *Condica MS. Golgoteĭ*, pag. 57.

9. стєпаⁿ лѡᴦ. шн крꙁстѣ лѡᴦ:

10. шн щєф8ᴧ поᶜᵀ. шн нлїє поᶜᵀ

(L. S.)

TRANSCRIPŢIUNEA:

† e*u* Ba*r*bu*l* po*s*telnic de în Măne*şti* scriu şi mă*r*turise*s*cu cu ce*st* zapi*s* a*l* mieu, cu*m* toată pa*r*té mé de ocină de în Ta*r*băcéni, î*n*să a patra parte a mé, e*u* o a*m* vă*n*du*t* jupănului Sto*i*căi lo*g*ofătu*l* Tărăcénu*l* dere*pt* 25 de ga*l*beni, ca să fie du*m*né-lui moşie cu pace, de nimine ni*ci* o bă*n*tă*n*tuïa*l*ă să *n*'aibă; scris-a*m* e*u* Né*n*cïu*l* vornic ѡт (dela) Măne*şti*i cu măna mé, мца (luna) aprilie 10 дни (ḑile). Mă*r*turii să-şi pue măn*l*e(?): Stepa*n* lo*g*ofet şi Cră*s*té lo*g*ofet şi Ştefu*l* po*s*telnic şi Ilie po*s*telnic.

NOTANDA:

de ф=din;

мїє8;

к8м pentru кꙁ : мꙁрт8рисєск8 к8м тоатꙁ партѣ...

rangul pus între numele de botez şi numele de familiă : Стоикꙁи логофꙁт8л Тꙁрꙁчѣн8л, literalmente — ca construcţiune sintactică : «τῷ Stoïca ὁ scriba ὁ de Taracenis»;

дєрєпт;

ка сꙁ фїє д8мнѣ-л8и мошиє к8 пачє;

бꙁнтꙁнт8ꙗлꙁ = «băntuélă», eróre grafică?

мꙁнᴧє, cum óre să se citéscă? мꙁн8лє saŭ мꙁнєлє orĭ мꙁнилє?

finalul *u* întreg : мꙁрт8рисєск8;

finalul *i* întreg pretutindenĭ, chiar în сꙁ-шн п8є;

diferenţiarea numilor personale : Стоикꙁ, Стєпан şi Щєф8л, tóte = «Stephanus».

TIT MAIORESCU :

Logica. Partea I : Logica elementară.

Bucurescĭ, ed. Socec (Iaşĭ, tip. Goldner), 1876, în-8, pag. II + 110.

RECENSIUNE.

Logica a fost obiectul prelegerilor d-luĭ Maiorescu în curs de ḑece anĭ la Universitatea din Iaşĭ.

D. Maiorescu, fiind ministru, a maĭ ţinut şi în Bucurescĭ prelegerĭ asupra Logiceĭ, nu însă cu acelaşĭ succes; aci, cel puţin, d-sa n'a putut dobîndi o cétă de admiratorĭ. La noĭ, într'un centru maĭ sceptic, mulţĭ şĭ-aŭ permis a bănui, că cunoscinţele filosofice ale d-luĭ Maiorescu sînt maĭ contestabile decât elocuenţa d-sale. Dar *verba volant*, şi ne lipsĭa un text prin care să se pótă verifica sciinţa cea pusă la îndoélă a profesoruluĭ.

Un asemenea text, îl avem acum de'naintea ochilor. Publicarea luĭ este cea maĭ mare greşélă dintre tóte ce le-a comis d. Maiorescu. D-sa nu trebuia să pérḑă din vedere, că alt ceva este a vorbi înaintea unuĭ public, care, neavênd timpul a judeca ideile ce i se înşiră repede, una după alta, se póte încânta numaĭ prin eleganţa dicţiuniĭ, şi alt ceva este a se presenta de'naintea publiculuĭ cu o carte. Sîntem sigurĭ că prin publicarea Logiceĭ d. Maiorescu va perde mulţĭ din admiratoriĭ seĭ, póte chĭar în Iaşĭ. Este deja un semn trist, când insuşĭ d-sa recunósce că acéstă carte, pe care o numesce «un resumat al prelegerilor ţinute în curs de aprópe ḑece anĭ la *Universitate*», este bună de întrebuinţat—ḑice tot d-sa cu o pagină maĭ jos (pag. I—II)—«*la cea de'ntâiŭ învěţare a logiceĭ.*»

Logica d-luĭ Maiorescu se începe cu o «Întroducere», în care se vorbesce despre definiţiunea şi utilitatea Logiceĭ. Aci d-sa urméză în tóte filosofuluĭ engles John Stuart Mill : *A system of Logic rationative and inductive* (noĭ ne-am servit de traducţiunea germană de J. Schiel, de care, dacă nu ne înşelâm, s'a servit şi d. Maiorescu).

Ca şi Mill, d. Maiorescu definesce Logica prin sciinţa argumentăriĭ, adică a aceleĭ operaţiunĭ a inteligenţeĭ, din care resultă că o ideă relativ nouă, despre care este să ne convingem, e cu necesitate cuprinsă în ideile admise de maĭ nainte. «*Noĭ cunóscem adevěrurile*—ḑice d-sa (§ 2, nota)—«*în doă modurĭ : saŭ de a-dreptul saŭ cu mijlocul altor adevěrurĭ...* «*Adevěrurile ce le constatâm de a-dreptul prin sensibilitate (numite şi a-*

«adevĕrurĭ intuitive), sînt maĭ pre sus de îndoială; când vedem şi simţim, «sîntem sigurĭ că vedem şi simţim. Asemenea adevĕrurĭ nu aŭ trebuin- «ţă de regule sciinţifice în privinţa încrederiĭ ce le dăm; nicĭ o regulă «nu póte să le facă maĭ sigure decât sînt dela sine». Tot aşa ḑice şi Mill (vol. I, p. 5-6) : *«Wir erkennen die Wahrheiten auf zweierlei Weise : «manche werden direkt und von selbst erkannt, manche vermittelst ande- «rer Wahrheiten... Was wir durch das Bewusstsein (durch die An- «schauung) erkannt haben, schliesst die Möglichkeit des Zweifels aus; was «jemand körperlich oder geistig sieht oder fühlt, davon ist er sicher, dass «er sieht oder fühlt. Behufs solcher Wahrheiten bedarf es keiner Wissen- «schaft; keine Kunstregeln können unser Wissen in dieser Beziehung ge- «wisser machen, als es an und für sich ist.»*

Logica — ḑice d. Maiorescu — are de temă a stabili regulele pentru argumentarea justă, adică regule, prin observarea cărora noĭ deducem din adevĕrurĭ intuitive alte adevĕrurĭ. *«Tot ce s'a argumentat vre-o dată cu «justeţă, tóte cunoscinţele nóstre dobîndite alt-fel decât prin intuiţiune, a- «tîrnă dela observarea legilor, a căror cercetare este tema Logiceĭ. De câte «orĭ conclusiunile sînt juste şi convingerea este bine întemeiată, s'aŭ ob- «servat în fapt legile logice, fie cu, fie fără consciinţă»* (p. 5). Tot aşa ḑice şi Mill (vol. I p. 30) : *«Was nur immer zu irgend einer Zeit richtig «geschlossen worden ist, welches Wissen wir nur immer auf anderm Wege «als durch unmittelbare Anschauung erworben haben, hängt von der Beo- «bachtung der Gesetze ab, deren Untersuchung dem Bereich der Logik «angehört. Sind die Schlüsse richtig und ist das Wissen ein reelles, so sind «jene Gesetze bewusst oder unbewusst beobachtet worden.»*

Vorbind apoĭ despre utilitatea Logiceĭ, d. Maiorescu ḑice (p. 5) : *«Fiind «că cea maĭ mare parte a cunoscinţelor nóstre nu sînt câştigate prin in- «tuiţiune, ci se întemeiază pe argumentărĭ din experienţele nóstre saŭ «din ale altora, maĭ tótă sciinţa şi tótă practica omenéscă sînt supuse «autorităţiĭ Logiceĭ.»* Mill susţine utilitatea Logiceĭ cu aceleaşĭ cuvinte (p. 9) : *«Da bei weitem der grösste Theil unseres Wissens offenbar aus «Folgerungen besteht, so ist fast das Ganze nicht allein der Wissenschaft, «sondern auch der menschlichen Handlungsweise überhaupt der Logik «unterworfen.»*

In fine d. Maiorescu, respunḑênd la o obiecţiune în contra utilităţiĭ Logiceĭ, ḑice (p. 8) : *«Fără îndoială o sciinţă se póte aduce la óre-care*

«înălţime fără aplicarea uneĭ alte Logice decât acea naturală a minţiĭ să-«nătóse. Ómeniĭ judecaŭ despre valórea uneĭ argumentărĭ şi înainte de a «fi devenit Logica o sciinţă, şi fără acéstă judecare naturală eĭ nicĭ că ar «fi putut face din Logică o sciinţă; asemenea aŭ produs lucrărĭ mechanice «însemnate, înainte de a cunósce legile Mechaniceĭ. Însă este o margine «atât în privinţa lucrărilor ce se pot executa fără teoria mechanică, cât şi «a argumentărilor ce se pot face fără teoria Logiceĭ. Puţinĭ indivizĭ de o «capacitate eminentă sînt în stare a anticipa resultatele sciinţeĭ, cea maĭ «mare parte a ómenilor trebue saŭ să înţelégă teoria lucrărilor sale prac-«tice, saŭ să aibă regule stabilite de aceia, carĭ aŭ înţeles acea teorie.»
Şi acésta nu este decât érăşĭ o traducţiune fidelă a cuvintelor luĭ Mill, care dice (p. 11) : *«Eine Wissenschaft kann ohne Zweifel auf eine ge-«wisse Höhe gebracht werden ohne die Anwendung einer andern Logik «als derjenigen, welche alle Menschen die einen gesunden Verstand besi-«tzen, im Verlauf ihrer Studien empirisch erlangen. Die Menschen ur-«theilten über den Beweis, und zwar häufig ganz richtig, ehe die Logik «eine Wissenschaft war, auch würden sie dieselbe sonst niemals zu einer «Wissenschaft haben machen können; sie führten grosse mechanische Ar-«beiten aus, ehe sie die Gesetze der Mechanik kannten. Es giebt aber eine «Grenze sowohl in Beziehung auf das, was die Mechaniker ohne die «Grundsätze der Mechanik, als auf das, was die Denker ohne die «Grundsätze der Logik zu leisten vermögen. Wenige ungewöhnlich be-«gabte Individuen mögen die Resultate der Wissenschaft anticipiren, der «grösste Theil der Menschen aber muss entweder die Theorie von dem, «was er thut, verstehen, oder er muss Regeln haben, welche von denjeni-«gen, welche die Theorie verstanden haben, aufgestellt worden sind.»*

Arătând acéstă perfectă consunanţă *ad litteram* între d. Maiorescu şi Mill, noĭ am fi dispuşĭ a o explica printr'o simplă întîlnire de ideĭ a doă genie, dacă nu ne-ar fi cam greŭ a înţelege o asemenea întîlnire chiar în cuvinte, chiar în puncte şi virgule. Aceĭa însă ce noĭ voim a imputa d-luĭ Maiorescu, este alt ceva maĭ grav. După ce d-sa în Întroducere şĭ-a dat atâta silinţă de a se pune în cea maĭ strînsă armonie cu Mill, îndată după terminarea Întroduceriĭ lasă pe Mill la o parte şi urméză altor autorĭ, de astă dată Germanĭ, maĭ ales din scóla luĭ Herbart. Acéstă infidelitate către Mill n'a putut rĕmâné nepedepsită. Teoriele susţinute de Mill şi a-

doptate de d. Maiorescu în Întroducere fiind contrare celor-l'alte teorie împrumutate de d. Maiorescu dela alţĭ, Logica d-sale a dobîndit un caracter fórte n e l o g i c.

Mill este un sensualist în tótă puterea cuvîntuluĭ. După Mill sensurile sînt singurul isvor al convingerilor nóstre; tóte cunoscinţele nóstre sînt basate pe intuiţiune, şi ast-fel Logica se reduce la inducţiune. Noĭ am vĕdut că d. Maiorescu a adoptat acéstă teoriă a luĭ Mill; pe când însă Mill caută a fi, pe cât se póte, consecinte în tot opul seŭ, d. Maiorescu admite în cartea sa felurite ideĭ eterogene, fără a observa contradicţiunea în care staŭ unele cu altele. Mill, punênd o dată principiul că tótă convingerea nóstră se baséză numaĭ pe intuiţiune, se silesce a combate teoria contrară : cum-că noĭ am puté dobîndi convingerea şi dintr'un alt isvor; de aceea el cércă cu mult spirit a demonstra, că nu numaĭ axiomele matematice, dar încă şi acele principie aşa numite legĭ ale cugetăriĭ (principiul identităţiĭ etc.) sînt nisce adevĕrurĭ basate tot pe experienţă *(experimentelle Wahrheiten)*, deduse din observaţiune *(Generalisationen aus der Beobachtung)*. Din contra d. Maiorescu, care numaĭ în Întroducere a urmat luĭ Mill, éră în restul Logiceĭ s'a înregimentat la alţĭ autorĭ, pe carĭ Mill îĭ combate, venind în § 31 a vorbi despre acele principie ale cugetăriĭ, dice că ele sînt *adevĕrurĭ simple şi dela sine evidente* : «ele constituesc regula înnăscută a inteligenţeĭ omenescĭ, după care «acésta este în genere capabilă de a deosebi între ceea ce numesce adevĕr «şi neadevĕr.» Este învederat că d. Maiorescu, admiţênd asemenĭ principie evidente dela sine şi înnăscute, se erige în cel maĭ mare adversar al sensualismuluĭ. Prin acésta d-sa se pune, într'o cestiune aşa de fundamentală, în contradicţiune flagrantă cu Mill, ér prin urmare şi cu d. Maiorescu *cel din Introducere.*

Chiar în excursiunile sale extra-Milliane — sit venia verbo — d. Maiorescu nu este destul de circonspect. El ĭea dela alţĭ, din diferite «Logice», fără a *judeca* dacă bucăţile luate se şi potrivesc între ele, fără a le pune într'o conexiune l o g i c ă. Un singur exemplu dintre multe :

Indată după Întroducere, d. Maiorescu vine a vorbi despre *noţiunĭ*, şi într'o singură pagină étă câte săriturĭ şi confusiunĭ găsim. D-sa definesce noţiunea ast-fel (p. 12) : «Orĭ-ce noţiune este o representare formată din «alte representărĭ relative la acelaşĭ obiect şi cuprindênd partea lor co-

«mună». Acéstă definiţiune maĭ 'nainte de tóte nu este clară, şi apoĭ nu e nicĭ corectă. Representaţiunile, din carĭ se forméză noţiunea, nu se referă, precum ḑice d. Maiorescu, *la acelaşĭ obiect,* ci la maĭ multe obiecte *de acelaşĭ fel,* după cum se vede chiar din exemplul ce d-sa aduce. «Un co-«pil — ḑice d. Maiorescu, explicând definiţiunea — are la început despre «obiectul mésă o idee saŭ representaţiune potrivită numaĭ cu acea mésă «unică, ce a vĕḑut'o în odaia sa. Maĭ tărḑiŭ vede *şi alte mese,* cu patru pi-«cióre, cu treĭ picĭóre, cu un picĭor, de lemn, de pétră, de metal, rotunde, «pătrate, poligóne etc. Din acéstă sumă de *represintărĭ relative la acelaşĭ «fel de obiecte* (maĭ corect: la obiecte de acelaşĭ fel), consciinţa luĭ extrage «într'un minut dat şi printr'un proces ce'l explică Psichologia, representa-«ţiunea lor comună, şi lăsând la o parte osebirile de tot individuale ale «multelor exemplare din acelaşĭ obiect forméză noţiunea acestuia». Exemplul dat păcătuesce sub multe raporturĭ. Noĭ întrebâm, dacă d. Maiorescu crede serios că representarea meseĭ, ce există în capul copiluluĭ, se póte numi o noţiune în sensul logic? Aci d-sa, fără îndoială, confundă ceea ce se numesce «representaţiune comună» (generală, universală) cu «noţiunea». Ceea ce se nasce în consciinţa copiluluĭ este un tip, o schiţă, o schemă maĭ mult saŭ maĭ puţin nedeterminată; dar acéstă schemă, deşi are o mare importanţă pentru formarea noţiuniĭ, nu se póte însă confunda cu dînsa, căcĭ noţiunea cuprinde tot-d'a-una esenţa lucrurilor. Când un copil vede maĭ mulţĭ ómenĭ, se nasce în consciinţa sa un tip vag de om, aşa încât, maĭ vĕḑênd o persónă nevĕḑută pînă atuncĭ, ḑice că este un om şi nu o confundă cu o altă fiinţă; dar cu acésta copilul n'are încă noţiunea de om, că adecă omul este un animal raţional. D. Maiorescu admite, ce e drept, că noţiunea cuprinde esenţa lucrurilor; însă modul cum d-sa exprimă acest adevĕr, dovedesce caracterul de mosaic al cărţiĭ d-sale şi lipsa de propria cugetare, căcĭ immediat după exemplul citat cu copilul, d-sa adaogă : «Noţiunea (Begriff) cuprinde *dar* esenţa lucrurilor, ce s'aŭ pre-«sentat consciinţeĭ nóstre». Nu voim sci de ce d. Maiorescu a adăogat terminul german : *Begriff;* ceea ce voim a sci şi întrebâm pe d-sa, este : de unde acel *dar?* de unde acea conclusiune? din exemplul ce ne-a dat cu copilul?

Ast-fel într'una şi aceĭaşĭ pagină vedem : de'ntâĭu, o definiţiune încurcată şi neexactă; apoĭ un exemplu care nu este la locul seŭ, şi în fine o conclusiune trasă din aer!

Nu putem termina fără a vorbi şi despre impresiunea de mirare ce ne-a lăsat *Apendicele,* în care d. Maiorescu dă «notiţe bibliografice maĭ a-les pentru studiarea controverselor logice». «Cine vrea — ḑice d. Maiorescu — să urmărescă problemele cugetăriĭ maĭ departe, în orĭ-ce cas *profesorul* pentru explicările sale, găsesce în Apendice calea arătată.» Şi acéstă «cale arătată», sciţĭ óre ce este? Titlurile a cător-va cărţĭ generalmente cunoscute, simple titlurĭ, maĭ indicându-se ediţiunile unora din ele! În acest sens «profesorul» va găsi o cale maĭ bine «arătată» în *Manualul de librar* al luĭ Brunet... **Dr. Zotu.**

Dr. I. TH. ZENKER :

Dictionnaire turc-arabe-persan.

Vol. I—II, Leipzig, W. Engelmann édit., 1866—76, pag. IX+398, VI+399 à 3 col. Prix 125 frs.

RECENSIUNE.

Dintre popórele ce aŭ cutreerat pămîntul Românieĭ şi cu carĭ Româniĭ se luptaŭ tot-d'a-una, cele maĭ multe eraŭ de gintea turcă. Aşa Comaniĭ, Uziĭ, Pecenegiĭ, ba şi chĭar Huniĭ şi Avariĭ, deşi nu de tot Turcĭ, dar cel puţin, ca némurĭ turanice, înrudiţĭ cu Turciĭ. Asemenea Bulgariĭ şi Magyariĭ, tot de gintea turco-finică.

Nimene nu va contesta că aceste popóre aŭ lăsat urme, fie în limbă, fie în nomenclatura locurilor ocupate odinióră de dînşiĭ în curs de 6—7 secolĭ.

Fără îndoélă, de exemplu, al nostru *toĭag,* una din acele urme pe care o găsim deja în cele maĭ vechĭ cărţĭ românescĭ, de pildă : *Noul Testament de Coresi* Marc. 6,8,—*Paliea saŭ Pentateucul de Tordaşi* (Orăstia 1581) Genes. 38, 18. Exod. 21, 19 : «şi în *toĭag* afară se va răzima» v. 20,—*Psaltirea de Silvăstru* (A. Iulia 1651), Ps. 17, 19, unde altmintrelea vorbe turcescĭ lipsesc cu totul, — nu e îndoélă, ḑic, că al nostru *toĭag* e «toĭagul» Chanuluĭ, care s'a putut lesne respăndi prin barbaria năvălirilor turanice; în orĭ-ce cas, «toĭagul» se află maĭ la tóte popórele turanice : turc = toyaqa, nogai = tayach, kumück = tayak[1], koi-

(1) Klaproth, Reise in den Kaukasus, II, 276.

balic—sojotic—karagasic=tayak (dayak)[1] jakutic=tayach,[2] mongolic=tayach[3], de unde chīar şi în limba slovénă s'a strecurat toyaga.[4]

Numaĭ printr'un rar noroc ni s'a păstrat un vocabular coman[5], cu mijlocul căruĭa se demonstră pînă la evidință originea turcéscă a Comanilor.[6] O notiță próspetă în Revista Societăţiĭ Orientale Germane ne instruesce, că contele Géza Kuun se ocupă acum cu o ediţiune critică a acestuĭ preţios vocabular.

Sub limba turcéscă, vorbită şi înţelésă dela Columnele luĭ Ercule pînă la strîmtórea de Behring, cată să distingem pe cea curat turcéscă, vulgară, de cea literară, care ne oferă un mixtum-compositum de 3 limbĭ cu totul diferite, o oglindă adevĕrată a influinţeĭ ce o avusese limba şi literatura persană, precum şi cea arabă, asupra desvoltăriĭ intelectuale a Turcilor.

Ceea ce ne lipsĭa pînă acum, era un dicţionar complet turcesc, care pe lîngă limba literară să maĭ iea de aprópe în consideraţiune limba curat turcéscă saŭ vulgară, atât modernă cât şi cea vechiă, de'mpreună cu dialectele eĭ orientale, maĭ cu sémă cele anatolice.

Acéstă lacună o umple într'un mod excelent dicţionarul d-luĭ Zenker. El nu numaĭ că ne dă tótă limba turcă literară într'ast-fel de bogăţiă, încât ajunge şi la citirea cărţilor uşóre persane şi arabe, dar şi pe cea curat turcéscă, atât din Rumelia (Europa) cât şi din Anatolia. Autorul distinge fie-care vorbă după etimologia eĭ, prepunêndu-ĭ câte un *p* (persan), *t* (turcesc), *a* (arab), *to* (turcesc-oriental) etc.

Nu ne putem mira, dacă s'a străcurat icĭ-colea câte o greşélă, maĭ ales luată dela Meninski[7], de ex.: aprendag′ (ebrendag′ pg. 4ᵃ) în loc de ebrendah̲, abgur în loc de abgüzer pg. 5ᵃ, türüng′ pg. 280ᵇ arab.=lămâe, în limba turcéscă însă= portocală, pe când lămâe se ḑice nareng′ (persan, de unde şi românul nărantă).

(¹) Castrén, Versuch ein. Koibalischen und Karagassischen Sprachlehre, ed. A. Schiefner, St. Ptrsbrg. 1857. pg. 105ᵇ.

(²) Böthlingk, Die Sprache der Iakuten, în : Middendorff, Sibirische Reise vol III, 1—2. St. Ptrsbrg 1851. II, 92ₐ.

(³) Schmidt, Mongolisch-deutsch-russisches Wtbuch, St. Ptrsbrg 1847. p. 236ᵇ.

(⁴) Miklosich, Lex. palaeoslov. p. 998.

(⁵) Klaproth, Mémoires rélatifs à l'Asie III, 113—254 : Vocabulaire latin, persan et coman de la bibliothèque de Francesco Petrarca.

(⁶) Z. D. M. G. XXVIII. — Cf. Hasdeŭ, Originile Craioveĭ, în Columna, 1877, p. 1—5.

(⁷) F. à Meninski, Lexicon arabico-persico-turcicum, Wien 1780, 4 voll. Fol.

De asemenea în privinţa etimologieĭ : borsuc saŭ porsuk pg. 215 nu e de origine slavă, ci curat turcesc, cf. koibalic. borsèk, karagas. borsuk.[1] —Ial (cóma) pg. 954[a] nu e persan, ci turcesc: karagas. cêl, soiotic cîlen, jakutic siäl, cĭuvaşic silĭgè, mongol. tal.[2]—C'uma pg. 375 (al nostru cĭumă) e de origine slavă, nu turcă. — [3] C'orba pg. 371[b] (rom. cĭorbă) e pers. c'orba, s'orba=s'or-aba «ius e carne paratum»,[4] cu care Vámbery[5] compară iuguric=c'obra=c'orba.—Dülger pg. 442[c] (rom. dulgher) e persan, ca şi durudger, compus din «duru» =gr. δορό, gotic triu (engl. tree), slav. derevo, sanskr. dâru «lignum» (cf. şi δρῦς), şi ger, pers. kar, sanskr. kara (dela √ kri) «făcênd saŭ lucrând la lemne».—Dümen pg. 425 e ital. timone (gouvernail), alban. temóne (gheghic dumê, dumén-i, în Hahn), noŭ-slav şi serb. timon (srb. şi dumen Vuk 144[b]), macedo-român timone, ngr. τιμόνι, lat. temo.[6] — Kyral pg. 696[a] (prince) n'a ajuns la Turcĭ prin intermediul Slavilor, ci prin Maghiarĭ (király). — In fine : fi'sne pg. 697[a] şi vi'sne pg. 932[a] (rom. vişină) nu e de origine persană, ci a fost introdus prin Slavĭ la Turcĭ.[7]

Numaĭ arare-orĭ ne lipsesce vre-un cuvînt, dar atuncĭ e în genere oriental saŭ tătăresc, de ex. : bik (tare, ţépăn), koibal. bik, ĭakut. böghö, mongol. bege, mangiŭ peki.[8]

Aceste puţine erorĭ nu pot fi, faţă cu un op atăt de vast, decăt pure scăpărĭ din vedere, deşi autorul e altmintrelea fórte prevĕḑĕtor.

Întrebuinţarea cărţiĭ maĭ este înlesnită atât printr'o transcripţiune exactă cu litere latine, căt şi prin doă traducţiunĭ, una francesă, alta germană. Chĭar şi formaţiunea de *nomina actoris*, *possessoris*, *abstracti et actionis* prin terminaţiunile g'i (românul -giŭ), lik, lyk (rom.-lic) etc. sînt notate cu mare exactitate la finele fie-căriĭ rădăcinĭ.

Ne bucurâm a puté atrage atenţiunea Românilor asupra acestuĭ cap de operă al lexicografieĭ moderne. **M. Gaster.**

Breslau, 7/19 Iuliŭ, 1877.

---

(1) Castrén, l. c. p. 127b.
(2) Böthlingk, l. c. II, 166a.
(3) Miklosich, Lexic. palaeoslovenicum, p. 1128a.
(4) Vullers, Lexic. persico-lat. II, 476.
(5) Uigurische Sprachmonumente, Insbruck. 1870. 252a.
(6) Miklosich, Alban. Forschungen II, 66, No. 850.
(7) Miklosich, Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen, s. v. vişnja (196a).
(8) Böhtlingk II, 135.

BALADA POPORANĂ «CUCUL ŞI TURTURICA»

ÎN ROMÂNIA, ÎN PERSIA ŞI ÎN FRANCIA

NOTIŢĂ

In anul trecut, comparând balada poporană română «Cucul şi turturica» cu o baladă poporană persiană din provincia Ghilan de lîngă Marea-caspică, noĭ ḑiceam :

«Nu e lipsă de comentar, pentru ca să pótă constata orĭ-cine dela «prima vedere identitatea de inspiraţiune în balada română şi 'n cea per«siană. Ar fi fórte interesant de a urmări aceiaşĭ temă în literatura altor «popóre. *S'ar puté óre ca ea să existe numaĭ la Românĭ şi la Per«sianĭ?*»[1]

Revista parisiană «Mélusine» ne procură acum, în ultimul seŭ numĕr[2], un variant frances al aceleia-şĭ balade, aşa după cum se cântă la Carcassonne, nu departe de Pireneĭ şi de Marea-mediterană, adecă tocmaĭ într'un punct aşa ḑicênd italiano-spaniol al Franciei.

Din nenorocire, prima strofă din acest variant lipsesce : «le premier couplet manque» —ḑice editorul.

Restul sună în următorul mod, după dialectul local şi 'n traducerea francesă literară :

1. — . . . .

2. — Sé tu té métés daillaïré,
Qué m'ajés en daillan,
Jéou mé mettréi escarpo
An aquél riou tan gran.

3. — Sé tu té métés escarpo
An aquél riou tan gran,
Jéou mé mettréi pescaïre
E t'aourei en pescan,

4. — Sé tu té métés pescaïre
E qué m'ajés en pescan,
Jéou mé mettréi mounjéto
An aquél couvén tan gran.

. . . .

— Si tu te fais faucheur,
Que tu m'aies en fauchant,
Je me ferai carpe
Dans ce ruisseau si grand.

— Si tu te fais carpe
Dans ce ruisseau si grand,
Je me ferai pêcheur,
Je t'aurai en pêchant.

— Si tu te fais pêcheur,
Et que tu m'aies en pêchant,
Je me ferai nonne
Dans ce couvent si grand.

(¹) *Columna luĭ Traian*, 1876, p. 44.

(²) **Gaidoz** et **Rolland**, *Mélusine, revue de mythologie*, No. 14, 20 juillet, p. 341—2.

5. — Sé tu té métés mounjéto	— Si tu te fais nonne
An aquél coubén tan gran,	Dans ce couvent si grand,
Jéou mé mettréi érmito,	Je me ferai ermite,
T'aourei en coufessan.	Je t'aurai en te confessant.
6. — Sé tu té métés érmito	— Si tu te fais ermite
Qué m'ajés en coufessan,	Que tu m'aies en me confessant,
Jéou me mettréi estèlo	Je me ferai étoile
An aquél cél tan gran.	Dans ce ciel si grand.
7. — Sé tu té métés estèlo	— Si tu te fais étoile
An aquél cél tan gran,	Dans ce ciel si grand,
Jéou mé mettréi bruméto,	Je me ferai brume (nuage),
Té passarei daban.	Je te passerai devant.
8. — Sé tu té métés bruméto,	— Si tu te fais brume
Qué mé passés daban,	Que tu me passes devant,
Jéou mé farei la morto,	Je me ferai morte,
Atal m'enterraran.	Ainsi ils m'enterreront.
9. — Sé tu fas dé la morto,	— Si tu te fais morte
Qu'atal t'enterraran,	Qu'ainsi ils t'enterrent,
Jéou mé mettréi terréto,	Je me ferai terre
E dé iéou té coubriran.	Et de moi ils te couvriront.

Este remarcabil că acest variant frances în unele puncturĭ se apropiă maĭ mult de cel român, în altele de cel persian.

Aşa strofele 5—6, unde *ea* se preface în călugăriţă, ér *el* în duhovnic, ne amintesc din balada română :

Ea : M'oĭu face maĭ bine
Cu gîndul la tine
Iconiţă mică
Intr'o biserică.

El : Orĭ-cum t'eĭ preface,
Tot nu ţĭ-oĭu da pace,
Că şi eŭ m'oĭu face
Un mic dăscălaş
La cel sfînt locaş,
Şi pe la icóne
Oĭu duce plocóne, etc.,

pe când strófele 2—3, în carĭ *ea* devine pesce, ér *el*—pescar, ne întimpină şi în balada persiană :

«**El** : ...eŭ m'aș face pesce și m'aș cufunda în mare.

«**Ea** : Dacă aĭ fi tu pesce și te-aĭ cufunda în mare, eŭ m'aș face pescar și aș «veni să te pescuesc.»[1]

De asemenea strófele 6—7 nu diferă în fond de ideia persiană :

«**Ea** : ...eŭ m'aș face nor și aș sbura către cer.

«**El** : Dacă tu aĭ fi nor și aĭ sbura către cer, eŭ m'aș face plóiă și te-aș străbate.»[2]

Frumsețea variantuluĭ frances, prin care el întrece pe cele-l'alte doă, este strofa cea din urmă, unde amantul se schimbă în țĕrînă pentru ca să pótă acoperi cadavrul ĭubiteĭ sale.

Nicĭ de astă dată, ca și 'n notița precedinte, noĭ nu ne grăbim de a trage vre-o conclusiune.

Avem de 'nainte-ne variantele român, persian și frances ; acésta este mult, negreșit, dar nu se vor maĭ fi aflând óre și altele pe aĭurĭ?

Iată de ce maĭ lăsâm cestiunea deschisă, neprejudecată, liberă de orĭ-ce soluțiune, în așteptarea nonelor spicuirĭ în odórele diferitelor literature poporane.

Hasdeŭ.

(1) In traducerea englesă a luĭ **Chodzko**, *Popular poetry of Persia*, London, 1842, pagina 487 : «I would transform myself into a fish and plunge into the sea. —If thou wert a fish «and plungedst into the sea, I would turn a fisher and come to catch thee».

(2) Ibid. : «I would transform myself into a cloud and fly towards the heavens.—Shouldst «thou transform thyself into a cloud and fly towards the heavens, I would turn into rain «and penetrate thee.»

ZAMOLXE
DUPA SCRIITORII ANTICI

DE

AT. S. RUSOPULO,
Macedon din Bogacic. *

Istoricul Schlosser, în compendiul istorieĭ universale antice, vol. I, cap. I, pag. 163, ḑice că atât în privinţa mitologică, cum şi în cea istorică, s'a scris pîn'acum de ajuns despre Zamolxe, şi anume de Germanul Creuzer sub raportul mitologic, ér sub cel istoric de Francesul D'Anville : [1] «Darüber (über das *Mythologische* der Geschichte von Zamolxis) «giebt Creuzer, Symbolik und Mythologie, 2-er Theil S. 298—301, alle «Auskunft, die man von dieser Seite her wünschen kann, wir meinen das «*reine historische;* das findet man in den Mémoires de l'Académie des «inscript. et belles-lettres, tom. XXV, in der Abhandlung von D'Anville «sur la nation des Gètes et sur le Pontife adoré chez cette nation, beson- «ders von S. 40 an.»

După citirea acestor rîndurĭ din Schlosser, mĕ bucuram fórte mult, căcĭ doriam şi eŭ să aflu : cine óre să fi fost acel Zamolxe? pentru că ceĭ anticĭ în multe modurĭ aŭ istorisit despre dînsul, uniĭ numindu-l ḑeŭ şi geniŭ, alţiĭ om şi sclav, alţiĭ ér filosof şi legislator, şi alţiĭ—în fine—amăgitor şi şarlatan. Acestea sciindu-le eŭ maĭ de 'nainte despre Zamolxe, şi luând acum cele ḑise de Schlosser drept monetă bună, am alergat la bibliotecă să caut pe Creuzer şi pe d'Anville, ca să găsesc vindecarea ignoranţeĭ mele.

În zadar însă mĭ-a fost bucuria. Am remas cu speranţa înşelată.

* Acéstă disertaţiune s'a publicat grecesce, cu titlul latin : *De Zamolxide secundum veterum auctoritatem,* pentru obţinerea graduluĭ de Dr. în Filosofiă, la Göttingen, 1852, in-8, pag. 48.

(1) Schlosser, Universalhistorische Uebersicht der Geschichte der alten Welt und ihrer Cultur, I, 1, (1826, 8) S. 163 Anm.

Creuzer şi D'Anville, în loc de a më lumina, m'aŭ întunecat, din contra, şi maĭ mult, căcĭ pe lîngă ideile mitologice şi istorice ce le aveam, am maĭ dobîndit şi altele simbolice, carĭ, maĭ amestecându-se cu cele etimologice ce le luasem de aĭurĭ, aŭ produs în capul meŭ un adevĕrat chaos.

Aşa dară, lăsând cu totul la o parte opiniunile celor modernĭ despre Zamolxe, carĭ n'aŭ făcut decât a më ameţi şi a më retăci pe căĭ străine obiectuluĭ, am alergat din noŭ la ceĭ anticĭ, numaĭ la ceĭ anticĭ, silindu-më după putere a cerceta tot ce aŭ scris eĭ despre Zamolxe.

Cu tóte acestea m'aş fi temut de a da lucrarea mea în publicitate, dacă nu m'ar fi îndemnat la acésta savantul profesor Hermann.

Autoriĭ vechĭ, carĭ aŭ menţionat pe Zamolxe, sînt :

1. Herodot.
2. Hellanic.
3. Platon filosoful.
4. Mnasea Patreul saŭ Patareul.
5. Antoniŭ Diogene.
6. Strabon.
7. Diodor Siceliotul.
8. Lucian din Samosata.
9. Autorul de φιλοσοφούμενα
10. Origene.
11. Climent Alexandrénul.
12. Dionisifane (nu se scie când şi unde a scris).
13. Porfiriŭ supranumit şi Malch.
14. Iamblich din Chalcidia.
15. Iulian Apostatul.
16. Diogene Laerţiŭ.
17. Hesichiŭ.
18. Grigorie Teologul († 390).
19. Ioan Crisostomul († 407).
20. Ciril Alexandrénul († 444).
21. Teodorit al Ciruluĭ († 457).
22. Enea din Gaza.
23. Agatia Mirineul.
24. Jornande.
25. Fotiŭ († 891).
26. Autorul Mareluĭ Etimologic.
27. Suida.
28. Zonara.
29. Eudocia Macrembolitana.
30. Eustatiŭ.

Mulţĭ sînt şi din ceĭ modernĭ carĭ aŭ făcut menţiune de Zamolxe; căcĭ afară de editoriĭ şi scoliaştiĭ citaţilor vechĭ autorĭ, maĭ sînt istoriografĭ,[1] filosofĭ, jurisconsulţĭ şi alţĭ mulţĭ carĭ, din diferite cause, aŭ vorbit despre Zamolxe şi al cărora catalog ar fi nu numaĭ fórte lung, dar încă de prisos şi supĕrător, pentru că, adevĕrul grăind, n'ar fi aşa mult de aflat în

(1) Din acestia, acela care a scris maĭ mult şi maĭ de curînd este istoricul italian Carl Troja, Storia d'Italia del Medio Evo. Vol. I, parte 1, Napoli 1839, 8. pag. 121-123,143-146, parte 4, pag. 80. Vol. II, parte 2, pag. 683,687-690.—parte 2. pag. 703, 705, 708. Apend. p. 5, şi în alte părţĭ.

scrierile lor, fie-care din eĭ luându-se după câte un autor vechiŭ. Lista unora din eĭ se póte vedé în Fabricius.[1]

Însuşĭ Carol Lundius, singurul care a scris despre Zalmolxe o operă monografică, nu puţin voluminósă, în realitate a tractat de orĭ-ce altă materiă afară de Zamolxe, maĭ amestecând în tóte ambiţiunea sa naţională.[2]

Se crede că ar maĭ fi şi o altă scriere anume despre Zamolxe, pe care o menţionéză Boissonade:[3] pe acésta însă nicĭ eŭ însu'mĭ nu am putut'o găsi, cu tóte îndelungele mele căutărĭ, nicĭ dela altul n'am putut afla dacă există, deşi am cercetat fórte mult.

Zamolxe, prin transposiţiunea litereĭ *l*, se maĭ scriea şi Zalmoxe; de aceea unele manuscripte pórtă acest nume, ér altele pe cel-l'alt;[4] care însă din ele este cel maĭ vechiŭ, cel primitiv, nu se scie. Se pare însă că Zalmoxe ar fi maĭ corect, nu numaĭ pentru etimologia cuvîntuluĭ din vorba tracică *Zalmos* (ζαλμὸς) «piele», cum ḑice Porfiriŭ,[5] dar pentru că şi în cele maĭ multe din manuscriptele luĭ Herodot, care este cel maĭ vechiŭ martur despre Zamolxe, tot aşa se află scris, şi pe acésta aŭ preferit'o şi editoriĭ; tot *Zalmoxis* vedem şi în Hesychiŭ,[6] ér în alţĭ autorĭ maĭ obicĭnuit *Zamolxis*. Un al treilea variant, *Zalmolxis*, îl suposéză Iacob Grimm, când voiesce să arate că germanul Halmal ar fi tot una cu Zamolxe;[7] dar

(¹) Fabricii Bibliotheca Graeca ed. Harles. Tom I. 1790 in-4, p. 879. Tom II, 1791, pag. 14. Să se compare şi Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften und Künste etc. etc., Band LX, Lpz. u. Halle 1749, gr. Fol. b. Zedler, S. 1484 — 1489, tractat bun în genere, şi Cless, în Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaften Bd. VI, Stuttgard 1852, in-8, p. 2817—2819.

(²) Carolus Lundius, Ζάμολξις primus Getarum legislator, academica dissertatione luci publicae restitutus. Qua simul occasione pluscula ad antiquitates Sveonum Gothorumque, atque aliarum etiam gentium spectantia; quaedam quoque aliis ante non observata, breviter ac enucleate in medium proferuntur. Upsaliae 1687, in-4, dela pag. 212 (resp. 230).

(³) Boissonade, Αἰνείας καὶ Ζαχαρίας, Parisiis 1836. 8. p. 246. not. (352), enumerând scrierile despre Zamolxe ḑice: «adi Groddeckium disputatione peculiari, Graecorum de Zamolxide fabulae», ér anul şi locul unde a apărut cartea, nu le-a însemnat.

(⁴) Veḑĭ pe editorĭ şi compară: Creuzer, Symbolik. 3. Ausg. Th. 3. S. 12 Anm.—Boscha ad Apulej. Apol. de Mag. p. 452. — Cless in Real-Encyclopädie Bd. VI, S. 2817 Anm.

(⁵) In viaţa luĭ Pythagora, p. 26. ed. Kiessling. Lps. 1816.

(⁶) Veḑĭ cuvîntul Zalmoxis şi Salmoxis în dicţionarul luĭ Hesychiŭ, cum şi însemnările luĭ, în ediţ. Albert, 1746, in-f., tom. I, pag. 1775, tom. II, pag. 1144.

(⁷) Bericht über die zur Bekanntmachung geeigneten Verhandlungen der K. Pr. Akademie der Wissenschaften zu Berlin aus d. J. 1849. Berlin 1849. 8. S. 131: «Zalmoxis oder vielleicht *Zalmolxis* scheint mir ganz und gar eins mit dem gothischen Halmal oder Hulmal, Hulmul. Das getische *z* entspricht dem gothischen *h*.» s. c. l.

o asemenea formă nu se póte găsi în texturĭ. Maĭ este pe lîngă acésta şi un alt variant *Salmoxis* saŭ *Samolxis*,[1] care se pare a fi născut prin corupţiune, saŭ pentru asemănarea pronunţăriĭ, saŭ pentru aceea a scrieriĭ luĭ S şi Z la Elenĭ, după cum s'a născut şi la Francĭ, din aceeaşĭ causă, scrierea *Xamòlxis*.[2]

(Va urma)

Tradus din grecesce de **P. Georgescu.**

BIBLIOGRAFIA

REVISTE LINGUISTICE

ZEITSCHRIFT FÜR ROMANISCHE PHILOLOGIE, herausgegeben von Dr. **G. Gröber**, in-8.

1r Band. 1s Heft. — Halle, Lippert'sche Buchhandlung, pag. IV+164.

Acésta revistă nouă, din care abĭa a apărut o primă făscióră, este menită a grupa pe toţĭ romaniştiĭ din Europa, fie-care avênd latitudinea de a scrie în propriul seŭ graĭu, aşa că chiar de pe acuma găsim în ea un articol în limba portugesă de Th. Braga : *O cancioneiro portuguez da Vaticana*, şi o recensiune italianesce de U. A. Canello.

E remarcabil studiul luĭ A. Tobler : *Vermischte Beiträge zur Grammatik des Französischen.*

Intre colaboratoriĭ la prima făscióră, vedem figurând pe Schuchardt, Mussafia, Bartsch, Förster etc.

BEITRÄGE ZUR KUNDE DER INDOGERMANISCHEN SPRACHEN, herausgegeben von Dr. **A. Bezzenberger**, in-8.

1r Band. I-III Hefte. — Göttingen, Peppmüller, pag. 256.

Iată încă o revistă linguistică nouă, care se aşédă alăturĭ cu cea veche a luĭ Kuhn.

Colaboratorul principal se pare a fi August Fick, unul din ceĭ maĭ renumiţĭ linguiştĭ din tînăra generaţiune.

Avem de 'naintea nóstră primele treĭ făscióre.

Din cuprinsul lor notâm :

(1) Veḑĭ Hesychius şi pe comentatoriĭ la cuvîntul Salmoxis.—Wolf în Orig. Filosof. p. 170, nota (Z). Compară pe Boissonade în Enea, pag. 246.— Din Samolxis s'a făcut Samolsis la latiniştiĭ posteriorĭ şi alţiĭ. — Veḑĭ Lundius, Zamolxis, p. 2. Praetorius, Orbis Gothicus, I. p. 119. Creuzer, Symbol. 3. Aufl. Th. 2, p. 544 : *Samolis.*

(2) Veḑĭ pe Wolf, loc. cit. şi Universallexicon tom. 60, p. 1487.

Leo Meyer : *Zur Lehre vom lateinischen Vocalismus;*
F. Fröhde : *Die Entstehung des* st *und* ss *im Lateinischen;*
W. Deecke : *Neugefundene etruskische Inschriften.*

E interesantă o notiţă a ilustruluĭ Benfey asupra unuĭ pasagĭu din Veda, de unde resultă în fonetica sanscrită asimilaţiunea *nt* = *t*, atăt de ordinară — fie ḑis în trécăt — în limba română.

Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, unter Mitwirkung von **E. W. A. Kuhn, A. Leskien** und **J. Schmidt** herausgegeben von **A. Kuhn,** in-8.
Band XXIII. — Neue Folge B. III. I — V Hefte. — Berlin, Dümmler, pag. 524.

In fapt, acesta este primul volum început — maĭ trebuĭ o făscióră ca să se termine—din adevărata nouă seriă a preţiósei reviste a luĭ Kuhn, de atuncĭ adecă de când îmbrăţişéză tóte limbele ario-europee fără excepţiune, carĭ eraŭ trunchiate maĭ 'nainte între doă reviste separate, una — *Zeitschrift* — pentru cele germane şi greco-italice, alta — *Beiträge* — pentru cele arice, leto-slavice şi celtice.

Din multe studie fórte importante, vom nota numaĭ :
Paucker : *Materialien zur lateinischen Wörterbildungsgeschichte;*
J. Schmidt: *Was beweist das* e *der europäischen Sprachen;*
— *Über Metathesis von Nasalen;*
H. Hübschmann : *Über die Stellung des Armenischen im Kreise der indogermanischen Sprachen.*

Revue de philologie et d'ethnographie, publiée par **Ch. E. Ujfalvy,** in-8.
Tome 3e, No. 1 (Janvier—Mars), Paris, Ern. Leroux, pag. 96.

Este anul al treilea al acesteĭ reviste, interesante maĭ cu deosebire pentru linguistica turanică.

In numĕrul de faţă continuă fórte importanta Gramatică a limbeĭ albanese de Dozon, atăt de cunoscut prin lucrările sale asupra popórelor balcanice în genere.

Maĭ notâm : *Gramatica Samoiedă* de M. Grunwald.

Între colaboratorĭ găsim pe Lucian Adam, principele L. L. Bonaparte, Halévy, Vambéry etc.

ERRATA.

In numerul *Columneĭ* pe Maĭu s'aŭ străcurat următórele erorĭ :

Pag.	*Rînd.*	*Tipărit :*	*Citesce*
226	26	अ nu este decăt *aa* आ,	आ nu este decăt *aa* अअ,
227	28-9	*o* în *tŏtus* saŭ în *sŏror* e scurt.	dacă *o* în *totus* e lung, dar în *soror* e scurt.
229	19	întosesce,	însoţesce,

COLUMNA LUI TRAIAN

IULIU 1877

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANĂ.

LIMBA ROMANA VORBITA

ÎNTRE ANIĬ 1560—1600

TEXTURI INEDITE

(Urmare)

XI.

ZAPIS DE VÎNḌARE.

GLODENIĬ (DISTR. PRAHOVA), 1596.

Originalul în Archivele Statuluĭ : mănăstirea Slobodia-luĭ-Enache No. XV.

In Condica cea veche a acesteĭ mănăstirĭ, compilată pe la finea seculuĭ trecut de cătră un Chiriţă Gheorghie, «даскалꙋл словенеск ал школаей домнещтй ѿ сфете Гешргïе векю», el s'a copiat bine-reŭ la fóia 357 verso.

E scris pe hărtiă subţire, próstă, de nuanţă gălbuiă închisă, fóia fiind lungă de 30, lată de 21 centimetri, cu următorul semn de fabrică pe fóia II la mijloc :

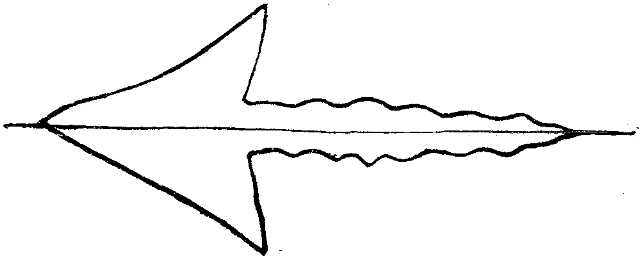

ér pe fóia I, jos, la margine :

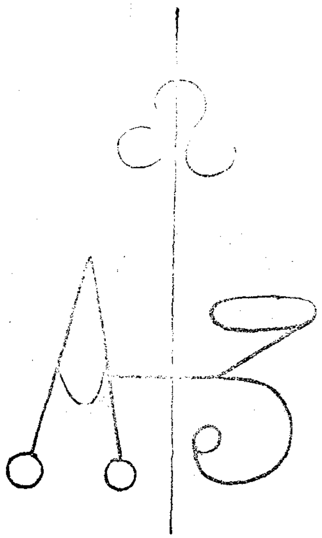

Literele, de vr'o 3 milimetri la nălțime, cu distanța de vr'o 4 milimetri între rînduri, sînt grăbite, urîcióse, nelămurite, maĭ cu sémă ъ și ѣ, carĭ cu anevoe se pot distinge una de alta.

Sub primele treĭ numĭ din quasi-iscăliturile, scrise tóte de aceiașĭ mână, sînt pete de cernélă dela punerea degetelor.

Prin localitate, și chĭar prin persónele în joc, acest document stă într'o intimă legătură cu cel publicat maĭ departe sub No. XII.

1. † аде^{к} е^{ȣ} ми^{х}нѣ кȣ фратемие^{ȣ} драго^{и} шї кȣ непотȣ^{л}
2. мне^{ȣ} радȣ^{л} фїчорȣ^{л} лȣ^{и} їѡ^{н} ѿ глодѣнȣ^{л} дата^{м} ꙁа
3. писȣ^{л} но^{с}трȣ ѫ мънъ лȣ^{и} а^{р}кана^{ш} нѣпотȣ^{л} въ
4. ресȣлȣ^{и} кȣ^{м} съ съ щїе къ а^{м} въ^{н}дȣ^{т} моши
5. а. де ѫ глодѣнї нъ^{р}цїле нѡ^{с}трѣ къте съ
6. ва алеџе де^{н} бащїна дела мѡши нощри
7. шї ꙗ^{р} ама^{и} въ^{н}дȣ^{т} лȣ^{и} а^{р}бана^{ш} де ѫ фȣнѣ нȣ^{и}
8. па^{р}тѣ лȣ^{и} кътъ съ ва алеџе къ нѣ а^{ȣ} фо^{с}тȣ ш^{і}

9. ноѡ кꙋмпъратꙋръ дела пꙋꙗ. ачаста мѡшї

10. а въндꙋтам нои де бꙋнъ воꙗ ностръ нѣсилит де

11. нїмеле дꙋмнѣлꙋі арбанашꙋлꙋі дерепт ꙋгі. ї. бан

12. гата ка съ фїе дꙋмнѣлꙋі мѡшїа стътъто

13. ре шї фїчорилор дꙋмнѣлꙋі къц дꙋмнезеꙋ и ва да

14. ачаста мѡшиа въндꙋтам кꙋ щїрѣ мещїꙗ

15. шилор де ѫ сꙋс ши де жос фостаꙋ ши алдамаша

16. рїи каре съ вор искълї маі жос шї пентрꙋ маі аде

17. върата крединца пꙋнѣм (*sic*) дежетеле ши искъ

18. лїтꙋрїле ка съ съ крѣзъ — пис лѣт ӡрд.

19. (punerĭ de deget :) еꙋ михнѣ еꙋ драгою еꙋ радꙋл син їѡн

20. еꙋ бълдѣ брат пꙋꙗ ѿ глодѣн мартꙋр | еꙋ манѣ мартꙋр ѿ там. еꙋ добрѣ мартꙋр

TRANSCRIPŢIUNEA:

† adecă e*u* Mi*h*né cu frate-mie*u* Dragoi şi cu nepotu*l* mie*u* Radu*l* fiéoru*l* lu*i* Io*n* ѿт (dela) Glodénu*l* dat'a*m* zapisu*l* nostru în mănă lu*i* A*r*bana*ş* népotu*l* Bărescului cu*m* să să ştie că a*m* văn*dut* moşia de în Glodéni pă*r*ţile nostré căte să va alege de*n* baştina dela moşi noştri, şi ia*r* a[m] ma*i* vă*n*du*t* lu*i* A*r*bana*ş* de în fune Pu*i* pa*r*té lu*i* cătă să va alege, că né a*u* fostu ş*i* noo cu*m*părătură dela Puĭa, acasta moşia vă*n*dut'a*m* no*i* de bună voĭa nostră nésilit de nimele du*m*né-lu*i* A*r*banaşulu*i* derept u*ghi* 10 ba*n*[i] gata, ca să fie du*m*né-lu*i* moşia stătătóre, şi fióorilo*r* du*m*né-lu*i* căţ[i] Du*m*nezeu i va da; acasta moşia vă*n*dut'a*m* cu ştiré megiĭaşilo*r* de în su*s* şi de jo*s*, fo*s*t'a*u* şi a*l*damaşarii care să vo*r* iscăli ma*i* jo*s*, şi pe*n*tru ma*i* adevărata credi*n*ţa pu*né*m dejetele şi iscăliturile ca să să créză. пис лѣт (scris în anul) 7104 (1596). E*u* Mi*h*né. E*u* Dragoĭu. E*u* Radu*l* син (fiĭu) Io*n*. E*u* Bă*l*dé брат (frate) Puĭa ѿт (dela) Glodé*n*[i] ma*r*tu*r*. E*u* Mané ma*r*tu*r* ѿт там (tot de acolo). E*u* Dobré ma*r*tu*r*.

NOTANDA:

фрате-миеꙋ;

фїчорꙋл, фїчорилор, cu *i* în loc de *e;*

finalul *u* întreg : фостꙋ;

finalul *i* întreg pretutindenĭ;

лꙋи Іѡн, лꙋи Ꙗрканаш, nu лꙋ;

numele satuluĭ variază : Глодѣнꙋл şi Глодѣниї;

дат'ам ꙟ мѫнѫ лꙋи...;

нѣпотꙋл (= nĭepotul), нѡстрѣ (= nostrĭe), нѣ аꙋ фостꙋ (= nĭe au fostu), нѣсилїт (= nĭesilit), пꙋнѣм (= punĭem)*, — cf. actul de sub No. VI;

condiţionalul *să* nu se distinge grafic de reflexivul *se* : сѫ сѫ щїе, сѫ сѫ крѣꙁѫ...;

мѡшиа, nu мѡшиѧ;

де ꙟ, dar şi ден;

neconsecinţa sintactică : нѫрцїле... кѫте сѫ ва алеџе, nu : вор алѣџе, dar алдамашарїи каре сѫ вор искѫлї, nu : ва искѫлї;

аман = ам ман;

ностръ, нѡстрѣ, стѫтѫторе, fără *oa;*

нїмеле;

дерепт;

дꙋмнеꙁеꙋ, cu *e* clar;

кꙋмнѫратꙋрѫ, cu mediul *a* clar;

ꙋгри = galbenĭ unguresci ;

и ва да = *ĭĭ* va da;

ачаста мѡшиа, адевѫрата кредница, de 2 orĭ articulat;

дежетеле, nu деџ- saŭ дѣџетеле;

(*) Пꙋнѣм póte fi însă şi o eróre grafică în loc de пꙋсꙋнѣм.

numile personale : Бѫлдѣ, Ѩрканаш, Драгон saŭ Драгою, Добрѣ, Пѹѩ (la genitiv-dativ Пѹи);

formalitatea juridică : ачаста мѡшиа вѫндѹт'ам кѹ щїрѣ меџїилшилор де ꙟ сѹс ши де жос, фост'аѹ ши алдамашарїи каре сѫ вор искѫлї;

меџїiлши, cf. textul de sub No. IX;

фѹнѣ, cf. acelaşĭ text;

алдамашарїи din алдамаш = magh. *áldomás* (beutură la cumperare, Kauftrunk), cf. *Anonym. R. Belae*, ap. **Endlicher**, *Monum. Arpadiana*, p. 24 : «gavisi sunt gaudio magno valde, et more paganismo fecerunt *aldumás*, et gaudium annunciantibus diversa dona presentaverunt», şi ibid. p. 18 : «more paganismo, occiso equo pinguissimo magnum *aldamas* fecerunt», de unde în legile maghiare ale luĭ Verböczi *áldomás* se traduce prin «victima emtionis», veḑĭ **Ipolyi**, *Tatos*, în **Wolf**, *Zeitschrift f. deutsche Mythologie*, t. 2, p. 265;

termin juridic : мѡшїа стѫтѫторе;

expresiunea juridică : кащїна дела мѡши нощри = bulg. каштинѫ «patrimoniŭ» dela каштa «tată».

XII.

ZAPIS DE VÎNḐARE

GLODENÏ (distr. Prahova), 1596.

Originalul se află la un loc cu al textuluï precedinte, fiind transcris de asemenea, destul de greşit, în aceiaşï condică la fóia 351.

Ambele din Glodenï şi ambele din 1596, aceste doă documente aŭ în vedere nesce împregîurărï analoge, în carï sînt amestecate aprópe acelea-şï personage : «Arbanaş nepotul Berescululuï», fraţiï Dragoïu şi Mihnea saŭ Manea cu nepoţiï lor, fraţiï Boldea saŭ Băldea şi Puïa etc.

Actul de maï jos ne maï dâ un fapt cronologic, prin care se confirmă datul de «1596» al amîndurora, anume ne spune că părţile împricinate avuseseră un proces «ꙟнаинтѣ домнѹлѹи лѹ Ꙗлеѯандрѹ водъ ла диван», adecă cu vr'o cincï anï înainte, de vreme ce Alexandru-vodă Bogdan domnise între 1591—1592.

Deosebirile între ambele acte sînt :

Scrisórea, maï mică, în fond destul de urîtă, este aci totuşï relativamente maï frumósă şi maï lămurită.

Sub raportul ortografic, ea se distinge prin puţinătatea literelor aruncate d'asupra rînduluï, prin monogramatisarea grupurilor тѣ, рт şi ау (în cuvîntul Радѹл), prin nepunctatul ı în locul bipunctatuluï ї din cel-l'alt document.

Lung de 31, lat de 22 centimetri în fóiă, actul de faţă este scris pe hărtiă maĭ mare, maĭ solidă, de o nuanţă cu mult maĭ deschisă, avênd următorul semn de fabrică :

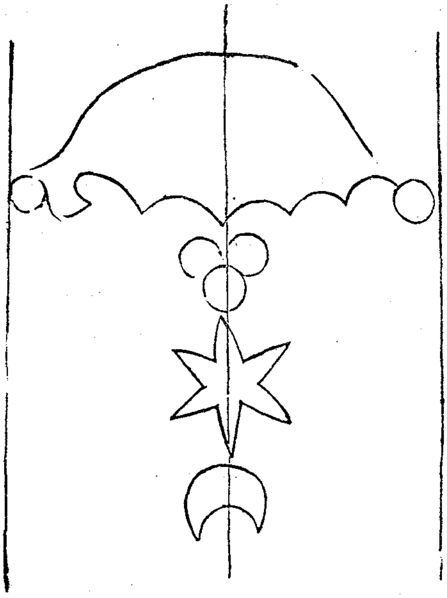

Diverginţa însă cea maĭ pronunţată se rapórtă la limbă.

E cu anevoe a admite, că ambiĭ scriitorĭ vor fi fost născuţĭ şi trăiţĭ în aceiaşĭ localitate.

Deşi amîndoĭ aŭ scris în Glodenĭ, totuşĭ unul din eĭ, probabilmente autorul actuluĭ de faţă, cată să fi venit acolo de aĭurĭ.

Desbinarea dialectologică se începe dela primele şirurĭ, unde în loc de : дат'ам записꙋл ꙟ мънъ лꙋи Ꙗрканаш, citim : дат'ам записꙋл ла мъна Ꙗркънашꙋлꙋи, adecă articulatul «la măna» urmat de genitiv post-pus în locul nearticulatuluĭ «în mănă» urmat de dativ pre-pus, şi merge pînă la ultimul rînd, unde în numele personal **Бълдѣ** vocala obscură **ъ** se preface într'o vocală clară : **Болдѣ**.

Cele-l'alte particularităţĭ, fórte interesante, veḑĭ maĭ jos în Notanda.

1. ✝ аде[к] е[8] дръгою к8 фратеміе[8] манѣ ш[и] к8 непоцін міе[и] ан8[м] ра[д]уль

2. и добре дата[м] запис8[л] ла мъна а[р]бънаш8л8[н]непот8[л] береск8л8[и]

3. ди ѧ гладѣни к8[м] съ[с] щіе ка[м] вънд8т8 ѡчина ди ѧ глодени па[р]тѣ

4. ноа[ст]ръ тоа[т] пен[т]р8 къ ача[с]тъ ѡчи[н] а[м]ав8[т] глъчавъ ма[и] динате (sic) вр[ѣ]

5. ме каа[8] дат8 нъринціи ло[р] ба[н] де а[8] плътит8 силищѣ ди[ч] сѣ8

6. ск8лат8 дан8 ш[и] к8 мик8[л]ши а[8] ѧпрес8ра[т] лок8реле ноа[ст]ре ш[и]

7. нѣ8 фък8т8 пе но[и] мі[р]ц де то[т] дичи нои а[м] ме[р]с8 ѧнаинтѣ

8. до[м]н8л8[и] а[8] ализандр8 во[д] ла дика[н] ш[н] а[м] ръма[с] пе да[н] ш[и] пе мик8[л]

9. ди[ч] а[р]бънаш8[л] ап8кънд8[с] каре и скри[8] ма[н] с8[с] ди[ч] арбънаш8[л] н8 са[8]

10. лъса[т] чи іа[р] а[8] мерс8 ла ж8декатъ чи нѣ8 ръма[с] пе но[н] де ба[н]

11. сън плъти[м] ди[ч] но[и] на[м] ав8т8 к8 че плъти чи а[м] вънд8[т] ѡчина

12. ача[с]та каре іа[с]те скри[с] ма[и] с8[с] дерепт8 8[г]. н҃і. ши аа[м] при[н]с8

13. ш[и] даторіа ча веке то[т] ѧтрачени ба[н] іа[р] арбънаш8[л] съ фіе во[л]ни[к]

14. к8 скрисоа[р] ноа[ст]ръ съ стъпънѣскъ мошїа ѧ па[ч] де ак8[м] к[8] фечори[и]

15. и к8 непоцн л8[н] ш[и] кънд8 се а[8] фък8[т] аче[с]та запи[с] фо[с]та[8] м8[л]ци

16. ѡамени в8ни ди ѧ пре ж8р8ль лок8л8и карии ѧши во[р] п8не

17. ма[н] жо[с] искълит8риле ш[и] пен[т]р8 адевъратъ крединцъ а[м]

18. п8[с] ш[н] но[и] искълит8риле ма[н] жо[с] ка съ се кр[ѣ]зъ ле[т] ҂зрд

19. (puneri de deget :) ✝ е[8] дръгою ѿ глодени е[8] манѣ брати е[г] е[8] ра[д]ул снъ іѡ[н]

20. е[8] добре с҃нъ манеи ѡ та[м] е[8] ко[д]ѣ бра[т] п8н[н] ѡ та[м] е[8] ше[р]ба[н] ма[р]

TRANSCRIPŢIUNEA:

† adec^{ă} e*u* Drăgoĭu cu frate-mie*u* Mané ş*i* cu nepoţii mie*i* a-nu*m*^{e} Ra*d*ulŭ и (şi) Dobre dat'a*m* zapisu*l* la măna A*r*bănaşulu*i* nepotu*l* Berescului di în Gl[o]déni, cu*m* s*ă* *s*^{e} ştie c'a*m* văndutu o-cina di în Glodeni pa*r*té noa*st*ră toa*tă* pen*t*ru că aća*s*tă oci*n*^{ă} a*m* avu*t* glăćavă ma*i* dina[in]te vr*é*me, c'aa*u* datu părinţii lo*r* ba*n*^{i} de a*u* plătitu siliştea, di*c*i séu sculatu Danu ş*i* cu Micu*l* şi a*u* în-presura*t* locurele noa*st*re ş*i* néu făcutu pe no*i* mi*r*ţ de to*t*, dici noi a*m* me*r*su înainté Do*m*nulu*i* l*u* Alixandru vo*dă* la diva*n* ş*i* a*m* răma*s* pe Da*n* ş*i* pe Micu*l*; di*c*^{i} A*r*bănaşu*l*, apucăndu-*s*^{e} care-i scri*u* ma*i* su*s*, di*c*^{i} A*r*bănaşu*l* nu s'a*u* lăsa*t*, ci ĭa*r* a*u* mersu la jude-cată, ci néu răma*s* pe no*i* de ba*n*^{i} să-i plăti*m*, di*c*^{i} no*i* n'a*m* avutu cu ce plăti, ci a*m* văndu*t* ocina aća*s*ta care ĭa*s*te scri*s*^{ă} ma*i* su*s* dereptu u*g*^{hi} 18, şi aa*m* pri*n*su ş*i* datoria cĭa véche to*t* într'acei ba*n*^{i}, ĭa*r* Arbănaşu*l* să fie vo*l*nic cu scrisoa*r*^{é} noa*st*ră să stăpă-néscă moşia în pa*c*^{e} de acu*m* c*u* fećori*i* и (şi) cu nepoţi[i] lu*i*; ş*i* căndu se a*u* făcu*t* ace*s*ta zapi*s*, fo*s*t'a*u* mu*l*ţi oameni buni di în pre jurulŭ locului, carii îşi vo*r* pune ma*i* jo*s* iscăliturile, ş*i* pen-*t*ru adevărată credinţă a*m* pu*s* ş*i* no*i* iscăliturile ma*i* jo*s* ca să se cr*é*ză. — лет (anul) 7104 (1596).+E*u* Drăgoĭu ѿ (dela) Glodeni. E*u* Mané братн ег (fratele luĭ). E*u* Ra*d*ul снъ (fiĭu) Io*n*. E*u* Dobre с̃нъ Manei wтам (tot de acolo). E*u* Bo*l*dé брат (frate) Pui*i* wтам. E*u* Şe*r*ba*n* ma*r*^{tur}.

NOTANDA:

ь = *й* : Радꙋль, жȣрȣль;

finalul *u* întreg : вънд8т8, дат8, нлътнт8, ск8лат8, Дан8, фък8т8, мерс8, ав8т8, приис8;

finalul *i* întreg : м8лци wамени б8ни, ꙟши вор п8не...;

oa păstrat cu îngrijire : ноастръ, ноастре, тоатъ, скрисоаре, wамени;

relativul *ce* distins de conjunctivul *ci* : н'ам ав8т8 к8 че плътн, чи ам вънд8т...;

pentru *s'aŭ* treĭ forme : сѣ8 скълат8 (= se-au), са8 лъсат (= s'au) şi се л8 фъкꙋт (=se au);

ди în loc de де : ди ꙟ, динаинте, дичи, ди ꙟ пре жѫр8лъ;

pentru пре tot-d'a-una пе;

aa=ā : аа8 дат8, аам принс8, dar şi simplul а8, ам;

contracţiunea : каам (=că am), каа8 (=că au);

genitivo-dativul : л8 Ѧлизандр8;

мие8, миеи;

фрате-мие8;

confusiunea între е şi ѣ : Глодѣни şi Глодени;

Берескълѹи, unde în textul precedinte : Бъреск8л8и;

Болдѣ, unde în textul precedinte : Бъладѣ;

Маиѣ, unde în textul precedinte : Михнѣ;

Ѧрбънаш, unde în textul precedinte : Ѧрбанаш;

Дръгою, unde în textul precedinte : Драгою;

лок8реле, cu — *ure* —, dar искълит8риле, cu — *uri* —;

pronumele repetat : нѣ8 фък8т8 пе нои мірц..., нѣ8 ръмас пе нои де бани..., fenomen analog cu formele sintactice spaniόle ca : «el *le* ha dado *á el*», pe carĭ Mahn şi Steinthal le atribue influinţeĭ bascice (**Kuhn,** *Beiträge,* t. 1, p. 389);

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : съ се крѣзъ;

дерепт8;

даторіа, мошіа, nu — іа;

а numaĭ în : ча вѣке;

dela Маиѣ — genitivo-dativul Маиеи, dela П8іа — П8ии;

«a prinde» în sens de «a cuprinde» : аам принс8 ши даторіа ча вѣке тот ꙟтр'ачеи бани;

demonstrativul *a* în : ачест-а запис;

construcţiunea sintactică : пентр8 къ ачастъ в'чинъ ам ав8т гълчавъ маи динаинте врѣме;

frasă remarcabilă : апȣкъндȣ-се каре-и (=pe carĭ îĭ) скриȣ маи сȣс, дичи Ѩркънашȣл нȣ с'аȣ лъсат, чи ꙗр аȣ мерсȣ...;

дат'ам... ла мъна Ѩркънашȣлȣи;

«a remăné pe cine-va» = «a'l face să pérḑă procesul» : ам ръмас пе Дан....., нѣȣ ръмас пе нои...;

гълчавъ = gălcévă;

idiotism : «a face pe cine-va *mirţ de tot*» = «a despuĭa» : нѣȣ фъкȣтȣ пе нои мирц де тот, unde în condică s'a copiat : морцп! deşi cuvîntul e scris în original pe cât se póte de limpede;

мирц, formă scăḑută din марц, expresiune întrebuinţată pînă astă-ḑĭ de către jucătoriĭ de cărţĭ : «l'am făcut *marţ*»=«l'am bătut cu desăvîrşire», din italianul *marcio*, în dialecte *marzo* şi *marz*, termin de trictrac, trecut şi'n aşa numita «lingua franca» din porturile turcescĭ sub forma de *mârç*[1] şi corespunḑĕtor terminuluĭ frances de trictrac *bredouille*, care la figurat însemnéză de asemenea «a fi bătut cu desăvîrşire» : «être bredouille=être complétement battu».[2]

(¹) **Hyde,** *De ludis orientalibus*, Oxonii, 1694, lib. II : Historia Nerdiludii, p. 36.
(²) **Littré,** *Dict.*, t. 1, p. 413.

XIII.

ZAPIS DE SCHIMB.

PĂTRAŞCO PĂTURNICHE (?), SUCÉVA. 1597, IANUARIŬ 8.

Originalul se află în Archivele Statuluĭ : Sf. Sava din Iaşĭ No. XXXII.

E scris elegant, de o mână sigură, cu litere cursive măricele, cu distanţa de 1 centimetru şi maĭ bine între rîndurĭ, pe un petec de hărtiă subţire gălbuiă, lung de 21, lat de 16 ½ centimetri, în care se maĭ recunósce un fragment din semnul de fabrică, anume porţiunea de jos dintr'o acuilă împerială : ghiare, vîrfurĭ de aripe şi códă.

Vlădică Agafton al Romanuluĭ, una din părţile contractante în zapisul de faţă, a ocupat scaunul episcopal de doă orĭ : de 'ntâiŭ între 1584—89, apoĭ între 1597—1606.[1]

Actul nostru s'a redactat, prin urmare, în primul an din a doua vlădiciă.

Sigilul episcopal, rotund, placat pe céră verde, mare de 25 milimetri în diametru, s'a deslipit; maĭ jos, întipărită prin fum, este pecetea celuĭ-l'alt contractant, octogonă, de 10 milimetri în diametru, represintând nesce arabescurĭ.

1. ✝ еȣ пътра^{ш}ко пътȣ^{р}нике, фа^{к} мъ^{р}тȣрїе кȣ а
2. часть микъ къ^{р}цȣлїе. кȣ^{м} амȣ авȣ^{т} ѡ цига^{н}къ, ла
3. мънъстире, де бис^{т}рицъ, дѣчи нѣ^{м} то^{к}ми^{т} де
4. бȣнъ воꙗ ноастръ. ѫтре вл̃ъдика ага^{ф}то^{н}

(1) Episc. **Melchisedec,** *Chronica Romanuluĭ,* Bucurescĭ, 1874, t. I, p. 218 sqq.

еп^{с}кп8^{л} де рома^{н}. дѣчи мїа8 да^{т} ѡ цига^{н}кꙁ
ан8ме фрꙁсина. ши 8^{н} копи^{л} ѡнофреи, дѣ а^{к}
м8 наи^{н}те. ниме ди^{н} р8да мѣ, ка сꙁ наи
бꙁ а пꙁрꙁ аѩ^{с}тꙁ пꙁра ниче динеѡарꙁ
ꙟ вѣчи, ꙟнаи^{н}та чещїи хꙁ^{р}тїи а ноа́стрꙁ — скри^{с} ꙟ с8чавꙁ, ген$\tilde{}$ и
(L. S.) аи ꙁ҃ре

(Subscriere nedescifrabilă) (L. S.)

TRANSCRIPȚIUNEA:

† eu Pătra*s*co Pătu*r*nike fa*c* mă*r*turie cu aćastă mică că*r*țulie, cu*m* amu avu*t* o Ţiga*n*că la mănăstire de Bis*t*riță; déci né*m* tocmi*t* de bună voĭa noastră între vlădica Aga*f*to*n* ep*i*sc*o*pu*l* de Roma*n*, déci miĭ-au da*t* o Ţiga*n*că anume Frăsina şi u*n* copi*l* Ono*f*rei; dé acmu nai*n*te nime di*n* ruda mé ca să n'aibă a pără aĭa*s*tă păra nice dineoară în véci înai*n*tĭa ceştii hă*r*tii a noas*t*ră. — Scri*s* în Suc'avă ghen*arie* 8 ai 7105.

NOTANDA:

finalul *u* întreg : ам8;

finalul *i* întreg : дѣчи, вѣчи, чещїи;

diferențiarea : аѩстꙁ şi ачастꙁ, ba şi a treia formă частꙁ în genitivo-dativul чещїи;

ла мꙁнꙁстире де Бистрицꙁ, nearticulat;

ниме;

дин, nu де ꙟ saŭ ден;

дѣ pentru де în дѣ акм8, дѣчи, dar şi де în : де бистрицꙁ;

accent în : ача́стꙁ, ноа́стрꙁ;

se întrebuințéză de o potrivă *punctul* şi *virgula*, fără vre-o rațiune logică;

neconcordarea sintactică : чещїи хꙁртїи а ноастрꙁ;

ан în loc de анн;

копил în accepţiunea actuală de *puer*, nu în cea veche de *spurius*, însă în privinţa Ţiganilor, la carĭ Româniĭ — se vede — nu admiteaŭ deosebirea de fiĭ *legitimĭ* şi *nelegitimĭ;*

акмꙋ = «acum»;

ниче;

фак мъртꙋріе;

динеωаръ;

ка de'naintea luĭ сѫ : ка сѫ н'анѣ;

а пъръ аіаст пъра;

ꙟтре în sens de «cu» : нѣм токміт де бꙋнѫ воіа ꙟтре бъданка...;

deminutivul : кърцꙋліе;

міїаꙋ = *miĭ-au;*

numele personal : Пътꙋрнике;

casul juridic de schimb : o Ţigancă cu copil, probabilmente maĭ bătrînă, pentru o Ţigancă fără copil, probabilmente maĭ tînără.

XIV.

ZAPIS DE CUMPERĂTÓRE.

JUPAN NAN (?), BUNESCII DE JOS (DISTR. VÎLCEA), 1597, IULIŬ 3.

Originalul se conservă în Archivele Statuluĭ : episcopia Rîmnic No. XIV.

Acéstă episcopiă a posedat doă Condice, una veche şi alta nouă, carĭ însă, nefiind depuse la Archive, nu se scie unde se vor maĭ fi aflând.

Scris pe hârtiă grósă, gălbuiă închisă saŭ afumată, lungă de 28, lată de peste 20 centimetri în fóiă, cu următorul semn de fabrică, ale căruĭ conturnurĭ sînt reŭ definite :

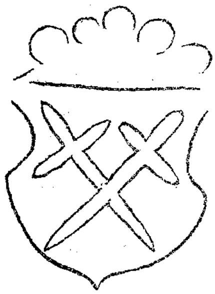

Acest semn aparţine fabriceĭ de hârtiă dela Sibiiu (Hermannstadt), figurând pe documente transilvane de pe la aniĭ 1573 pînă la 1592.[1]

Scrisórea, cu cernélă de o nuanţă rădăciniă, e frumósă, citéţă, peste 2 milimetri la nălţime, cu codiţe şi aruncăture d'asupra fórte elegante, distanţa între rîndurĭ fiind cam de 1 centimetru.

(¹) Kemény, op. cit., tabela dela sfîrşit No. 15.

O particularitate ortografică rară, este că finalul *u* se scrie adesea chĭar în catul al doilea, alăturĭ cu consóna ce 'ĭ precede, de exemplu : кȣмпъра^{тȣ}, жо^{сȣ}, да^{тȣ} etc., în loc de a fi sub-înţeles în consónă, ca în maĭ totalitatea actelor de pe atuncĭ.

O pecete ovală, de vr'o 18—20 milimetri în diametru, n'a lăsat altă urmă decât a configuraţiuniĭ sale şi doă tăieture paralele verticale, petrecute orizontal prin o făşióră de hărtiă, peste care era lipită céra.

1. † съ се щїе кȣ^{м} амȣ кȣ^{м}пъра^{тȣ} еȣ жȣпа^{н} на^{н} ди^{н} бȣнещи^{и} де жо^{сȣ} ди^{н}
2. пъȣлѣни^{и}. дела ста^{н}чю^{л}. ши дела фратесъȣ бра^{н}. г҃. фъ^{л}чи[1]
3. ꙟ дѣ^{л}. ла брȣ^{с}тȣре^{тȣ}. ш^{и}. в҃. ꙟ вале. ȣна ꙟ^{н}гю^{л} къ^{р}сте^{и}
4. ша^{л}тъ ꙟ ма^{н}ко(?). дере^{п} а^{с} с҃о. ши лѣȣ въ^{н}дȣ^{тȣ} ачещи^{и}
5. ѡме$^{\text{н҃}}$, че^{с} сȣ^{с} скри^{ш} дѣ ло^{р} бȣнъ вое. ш^{и} вȣ щ^{и}рѣ тȣтȣрорȣ
6. мец^{и}ꙗшило^{р} ш^{и} ди^{и} сȣ^{с}. ш^{и} ди^{н} жо^{сȣ}. ш^{и} де^{н} крȣчишȣ^{л} локȣлȣ^{и}
7. ши аȣ пȣ^{с} мъртȣрїе по^{п} ста^{н}чю^{л} ди^{н} бȣнещи^{и}. и ѿ ѡ^{к}нъ по и^{м}
8. по^{п} ста^{н}чю^{л}. и по^{п} ко^{с}та^{н}ди^{н}. и старїца ди^{н} слът^{и}ѡаре по и^{м}
9. марїꙗ. и съ^{р}...а. ши^{и} (*sic*) ѡ аȣ да^{тȣ} жȣпа^{н} на^{н} ачѣле фъ^{л}чи сфе^{н}те^{и}
10. мънъсти^{р} ла с҃ти іѡа^{н} ѕлатаȣ^{стȣ} дела ѡ^{к}на ча маре. ка съ^{и} фїе
11. помѣнъ ш^{и} лȣ ш^{и} фечорило^{р} лȣ^{и} аша съ се щ^{и}е :—пи^{с} м҃ца ю^{л}. г. дн^{и}
12. ш^{и} аȣ фо^{ст} трекȣ^{щи} а^{и} дела ада^{мȣ}. пънъ а^{к}мȣ. ҂ѕре б^{г}ȣ н҃шемȣ
13. сла^{в} въ вѣки^{и} ами^{н} : ×

(L. S.)

† Să se ştie cu*m* amu cu*m*păra*tu* eu jupa*n* Na*n* di*n* Buneşti*ĭ* de jo*su*, di*n* Păuléni*ĭ*, dela Sta*n*cĭu*l* şi dela frate-său Bra*n* 3 fă*l*ci în dé*l* la Bru*s*ture*tu*, ş*ĭ* 2 în vale, una î*n*ghĭu*l* Că*r*ste*ĭ* ş'a*l*tă în ma*n*co

(1) **Urméză cu altă mână şi altă cernélă : сȣсь**

(maĭ încoa?), dere*p* a*s*pri 270, şi léu vă*n*du*tu* aceşti*i* ome*n*i ce'*s* su*s* scri*ş*i dé lo*r* bună voe ş*i* cu şt*i*ré tuturoru meg*ii*aşilo*r* ş*i* di*n* su*s* ş*i* di*n* jo*su* ş*i* de*n* crucişu*l* locului, şi au pu*s* mărturie po*p* Sta*n*cĭu*l* di*n* Buneşti*i*, и ѡт (şi dela) O*c*nă по име (a-nume) po*p* Sta*n*cĭu*l*, и (şi) po*p* Co*s*ta*n*di*n*, и stariţa di*n* Slăt*i*oare по име Mariĭa, и Săr... a, şi-*i* o au da*tu* jupa*n* Na*n* acéle fă*l*ci sfe*n*te*i* mănăsti*r*i la s*fe*ti Ioan златаѹстѹ (gură de aur) dela O*c*na c'a mare, ca să-*i* fie poménă ş*i* lu ş*i* fec'orilo*r* lu*i*, aşa să se şt*i*e :—пис м*с*ца (scris în luna) ĭul*ie* 3 дни (ḑile), ş*i* au fo*st* trecu*ţi* a*i* dela Ada*mu* pănă a*c*mu 7105, богѹ нашемѹ слава въ вѣки и амин (Dumneḑeuluĭ nostru slavă în vecĭ şi amin) : ✕

NOTANDA :

finalul *u* întreg : амѹ кѹмнъратѹ, жосѹ, брѹстѹретѹ, въндѹтѹ, тѹтѹрорѹ, датѹ, Ядамѹ, Златаѹстѹ;

finalul *i* întreg : фълчи, трекѹци, локѹлѹи...;

de 6 ori дин, o dată ден, nicăirĭ де ꙟн;

simplul *o* pentru *oa* : ѡмени, dar şi *oa* : слътиѡаре;

s' pentru *sînt* : ѡмени че'с сѹс скриши;

сфентеи;

formele лѹ şi лѹи : помѣнъ ши лѹ ши фечорилор лѹи...;

constrcţiunea sintactică curiósă : ши-и ѡ аѹ датѹ жѹпан Нан ачѣле фълчи сфентеи мънъстири...;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : съ се щїе...;

numĭ personale : Нан, Бран, Станчюл, Кърстѣ (gen. Кърстеи)...;

ꙟнгюл=*angulus;*

дереп, fără finalul т;

аи = ani, cf. textul precedinte;

formalitatea juridică : лѣѹ въндѹтѹ ачещии ѡмени че'с сѹс скриши дѣ лор бѹнъ вое ши кѹ щирѣ тѹтѹрорѹ мецииашилор ши дин сѹс ши дин жосѹ ши ден крѹчишѹл локѹлѹи.

XV.

ZAPIS DE DANIĂ

MATEĬU, DISTR. MEHEDINŢĬ (Cerneţ?), 1599, DECEMBRE 15.

Originalul în Archivele Statuluĭ : actele Tismeneĭ XI.

S'a transcris în cele doă condicĭ ale acesteĭ mănăstirĭ, cea veche t. 2, fóĭa 94, şi cea nouă t. 1 (sub rubrica moşieĭ Ergheviţa), în ambele însă greşit, maĭ cu sémă în cea de'ntâĭu.

Erórea cea maĭ importantă, pe care aŭ comis'o amîndoĭ condicarii, este de a fi citit în text velétul 7150 (1641) în loc de 7108 (1599), luând adecă pe и (8) drept н (50), de unde resultă o diferinţă cronologică de aprópe jumătate-secol!

Acéstă greşélă este cu atât maĭ neiertată, cu cât ambele condicĭ copiază pe aceiaşĭ fóĭă un crisov dela Mateĭu Basarab din 14 ianuariŭ 1647, în care se indică fórte limpede că textul de faţă — donaţiunea părţilor de moşiă ale fraţilor Stan popă şi Sărbul stolnic către mănăstirea Tisména — s'a scris «ꙟкъ дин «ꙁилеле лꙋй Михай водъ, ши тот аꙋ цинꙋт мънъстирѣ Тисмѣна ачѣсте «мошїй дин Ѥргевица кꙋ бꙋнъ пачe».

Aşa dară datul actuluĭ este cu o deplină certitudine *1599*, aprópe cu un an înainte de mórtea luĭ Mihaĭu Vitézul.

Acest dat se confirmă prin tóte cele-l'alte condiţiunĭ ale documentuluĭ.

În adevĕr, chĭar între marturĭ figuréză aci unul din ostaşiĭ ceĭ maĭ cunoscuţĭ de aĭ luĭ Mihaĭu Vitézul, vestitul «Fărcaş-agă», *Farcas Aga* după cum îl scrie contimpurénul Walther, care ne maĭ spune că dînsul comandà un corp de treĭ miĭ Românĭ, Serbĭ

şi Ungurĭ, trimişĭ asupra Vidinuluĭ, dar bătuţĭ acolo de către Turcĭ.[1]

Acelaşĭ eveniment este povestit în cronica anonimă a Ţereĭ-Românescĭ în următorul mod :

«Îar când fu la Iulie 16 (anul 1597), alése Mihaĭu-vodă oştĭ «care era maĭ de folos şi le puse cap pre Fărcaş-agă, şi-ĭ trimise «la Diĭu (Vidin) ca să'l dobăndéscă, şi trecură Dunărea pre la «Sdegla, ér Turciĭ încă le prinse de véste mulţime cu totul, şi nu «eşiră să se lovéscă de faţă, ci se ascunseră de făcură meşteşug; «că mergênd oştile luĭ Mihaĭu-vodă făr'de niciun témet, ér Tur-«ciĭ iĭ loviră de faţă şi fără véste, şi fu resboĭu tare multă vréme, «însă cea de apoĭ biruiră Turciĭ...»[2]

Bălcescu numesce fórte bine pe Fărcaş-agă : «general maĭ mult «voĭnic decât norocos».[3]

Bătrînul Fotino audise, nu se scie de unde, o legendă întrégă despre acest personagiŭ; o legendă pe care el o dâ ca fapt istoric, căriĭa noĭ însă, pînă la vre-o umbră de probă, nu-ĭ putem acorda, cel mult, decât valórea uneĭ tradiţiunĭ poporane.

Fărcaş-aga — dice el — fusese de'ntăĭu popă, numit Stoĭcă, din satul Fărcaş în districtul Romanaţ, dar arătându-se voĭnic în resbóie, Mihaĭu Vitézul l'a res-popit şi l'a făcut agă, adecă cap peste pedestrime.[4]

Adevĕrul este că 'n districtul Romanaţ se află vr'o treĭ sate numite Fărcaş; însă localităţĭ cu acest nume de origine maghiară — unguresce *farkas* «lup», literalmente «codat», dela *fark* «códă» — se găsesc multe şi pe aĭurĭ în România.[5]

(¹) *Res gestae Michaëlis*, în **Papiŭ**, *Tesaur de monumente*, t. 1, p. 25 : «Postea trium «millium eorundem Walachorum, Serviorum et Ungarorum agmen sub Farcas Aga ductore «ad Bdin civitatem vergens.....»

(²) *Magazin istoric*, t. 4, p. 285-6.

(³) *Istoria luĭ Mihaĭu Vitézul*, în *Revista Română*, t. 2, p. 302.

(⁴) Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, Viena, 1818, t. 2, p. 128 nota : «Οὗτος ὁ Φάρκας ἦν «ἱερεὺς κοσμικὸς καὶ ὠνομάζετο Παππᾶ Στόϊκας, ἀπὸ χωρίον Φαρκάσι τοῦ θέμα-«τος Ῥωμανατζίου· μὲ τὸ νὰ ἦτον δὲ εἰς τὴν ἀνδρείαν περίφημος, ἔστειλεν ὁ Μιχαὴλ «Βοεβόδας etc.»

(⁵) **Frundescu**, *Dicţionar topografic*, p. 188—9.

Judecând după textul nostru, în orĭ-ce cas, Fărcaş-agă pare a fi fost Oltén.

Actul e scris pe o jumătate-cólă de hărtiă grósă, de culóre afumată, lung de 29½, lat de 20 centimetri, cu următorul semn de fabrică :

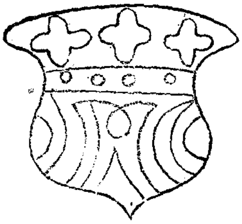

Acest semn aparţine fabriceĭ de hărtiă dela Braşov din a doua jumătate a secoluluĭ XVI.[1]

Literele sînt semi-cursive, maĭ mult cum se scrieaŭ crisóvele decăt zapisele, nalte de vr'o 2 milimetri, cu o distanţă de aprópe 1 centimetru între rîndurĭ.

Litera *e*, fie majusculă saŭ minusculă, are forma celeĭ de tipar : Є, є.

Grupurile вж, ар, ау (în раᴬу–), sînt scrise în monograme.

Litera pentru sonul *ă* şovăesce prin formă între ж şi ь.

In josul actuluĭ sînt întipărite cu fum cincĭ peceţĭ, din carĭ cele treĭ maĭ micĭ, puse d'asupra numilor : мар, дрar şi ıwн, nu se disting destul de bine, dar cele doă maĭ marĭ, fórte clare, ni s'aŭ părut a fi atăt de interesante, încăt le dâm aci în fac-simile.

Cea de'ntăiŭ, d'asupra numeluĭ ннк, este următórea pétră gravată (camée), a căriĭ explicaţiune mitologică — arcul indică pe Diana[2],—o lăsâm altora :

(¹) **Kemény**, op. cit., tabela No. 8 şi 9.

(²) Regret de a nu avé la disposiţiune în momentul de faţă pe **Prendeville**, *Photographic fac-similes of the antic gems*, London, 1858, în 4, unde — dacă nu mĕ înşélă memoria— mi e pare a fi veḑut un cameŭ analog.

Camee de acéstă natură, unele de o rară eleganță, ne întîmpină adesea figurând ca pecețĭ în zapisele române din secoliĭ XVI—XVIII.

Ele ar merita a fi studiate maĭ cu dinadinsul sub raportul archeologic.

Cea-l'altă pecete este a luĭ Fărcaș-agă, corespundênd pe deplin prin emblemă cu caracterul vitejesc al acestuĭ general : «o mână cu iatagan, ér d'asupra scris фркашь».

Iată-o :

In fine, textul nostru presintă un specimen fórte rar de *cryptographia* română, «l'écriture en chiffres ou en caractères déguisés».

Acest mod secret de a scrie a fost întrebuințat la diferite popóre din anticitatea cea maĭ depărtată.

«Jules César — ḑice benedictinul Dom de Vaines[1] — écrivait «des lettres en chiffres, que cet empereur appelait *caecas litteras*, «des lettres occultes, parce que ces sortes d'écritures sont seule«ment intelligibles à ceux avec qui on est convenu des caractères. «César employait le *d* pour l'*a*, et ainsi des lettres suivantes. Au«guste écrivait également en chiffres, mais il mettait *b* pour *a*, «*c* pour *b*, et ainsi de suite, transposant toutes les lettres. Au «moye-âge, cet art devint à la mode; mais chacun s'en servit «assez arbitrairement. Les uns retranchèrent les cinq voyelles, «et les remplacèrent par des point, l'*i* par un points, l'*a* par deux, «l'*e* par trois, l'*o* par quatre, et l'*u* par cinq. D'autres substituè«rent à chaque voyelle la lettre qui la suit immédiatement dans «l'ordre alphabétique, laissant pourtant à ces consonnes leur va«leur propre : ainsi *b* servait pour *a* et pour *b*, *f* pour *e* et pour

(1) *Dictionnaire raisonné de diplomatique*, Paris, 1863, t. 1, p. 629. — Cf. **Natalis de Vailly**, *Eléments de paléographie*, Paris, 1838, t. 1, p. 425, și maĭ ales marea operă a Benedictinilor : *Nouveau traité de diplomatique*, Paris, 1750-65, t. 2, p. 628, și t. 3, p. 508-11.

«*f*, *k* pour *i* et pour *k*. Mais, en ce genre rien n'est plus célèbre «que l'alphabet secret du cardinal de Richelieu. Saint Boniface, «évêque de Mayence, passe pour avoir porté cet art d'Angleterre «en Allemagne...»

Eĭ bine, scriitorul din textul nostru a credut şi el de cuviinţă a'şĭ sub-semna numele într'un mod criptografic : пис ѧг. ӡѧѱив, adecă : «am scris ѧг. ӡѧѱив».

Cine să fie óre acest ѧг. ӡѧѱив?

Slovele ѧг fiind separate de rest printr'un punct, este învederat că ele forméză un cuvînt deosebit, compus numaĭ din doă litere.

Acéstă împregĭurare ne deschide calea descifrăriĭ.

După пис, slavonesce «am scris», este lucru firesc să urmeze un «eŭ», slavonesce аз.

Căpătâm prin urmare, de o cam dată ca ipotesă, valórea a doă semne secrete : ѧ este *a*, ér г este *z*.

Cu acéstă mică provisiune, cată să ne adresâm acum către diferite alfabete criptografice cunoscute din trecut, cercetând : în care anume din ele un *a* se exprimă prin ѧ şi un *z* prin г?

In Occident nu găsim nemic analog, şi nu este de mirare.

Criptografia română trebuĭa să se fi inspirat nu din Occident, ci dela Slavĭ saŭ dela Grecĭ, una din doă, căcĭ înseşĭ literele ѧ, ӡ, ѱ, nu se află pe aĭurĭ.

Celebrul Montfaucon scrisese un capitol întreg despre criptografia grécă.

Alergâm acolo, — şi ce vedem?

Un alfabet, în care ѧ (ϑ) este а (α), г (γ)=з (ζ), ӡ=м (μ), ѱ=т (τ), и (η)=в (β) şi в (β)=и (η)[1].

Decĭ : ѧг. ӡѧѱив=аз матви, adecă : «eŭ Mateĭu».

матви, paleo-slavonesce матѳаий»,[2] se apropiă prin в de forma ruséscă : **Матвѣй.**

(¹) **Montfaucon,** *Palaeographia graeca,* Paris, 1708, p. 288, unde se maĭ observă, că scriitoriĭ grecĭ din evul mediŭ obicĭnuiaŭ a pune în acest mod maĭ cu sémă numile lor şi adnotaţiunile finale.

(²) **Miklosich,** *Lex. palaeoslov.,* p. 364.

O asemenea descifrare a criptografieĭ române póte fi când-va de o mare importanţă.

Să observăm însă, că Româniĭ aveaŭ nu una, ci maĭ multe sisteme criptografice.

Iată încă un specimen, pe care de asemenea ni s'a nemerit a'l descifra.

Intr'un crisov al mănăstiriĭ Tisména pentru satul Groşanĭ dela vodă Mircea Ciobanul din 3 septembre 1559, scriitorul şi-a însemnat numele criptograficesce : баѡѱχ^{л}[1].

Condica cea veche a Tismeneĭ a transcris acéstă enigmă prin «Матей.»[2]

Condica cea nouă—prin «Barbul»[3]

баѡѱχл nu este nicĭ «Mateiŭ», nicĭ «Barbul».

Gramaticul ascuns sub acéstă criptogramă adaugă că se trage din satul Negescĭ : «ѿ нещещи».

Fiind-că în aceĭaşĭ epocă, după mersul firesc al lucrurilor, nu puteaŭ fi doĭ scriitorĭ domnescĭ din acelaşĭ sat Negescĭ avênd ambiĭ câte un nume compus din 6 litere, criteriul cel sigur de a descifra pe баѡѱχл este de a căuta în crisóvele dintre aniĭ 1550 — 1560 numele cel adevĕrat din *6 litere* al unuĭ gramatic ce se ḑice a fi «din Negescĭ».

Acest nume se găsesce, ce-ĭ dreptul, în crisovul luĭ Petraşcu-vodă cel Bun din 10 maiŭ 1555, scris cu aceleaşĭ caractere de «братȣл ѿ нещещи».[4]

Decĭ баѡѱχл este = братȣл, «Bratul», unul din numile cele maĭ obicĭnuite la strămoşiĭ noştri, de unde s'aŭ format atâţia *Brătianĭ*, *Brătescĭ*, *Brătăşenĭ*, *Brateşĭ*, *Bratile*, *Brătulenĭ*, *Brătulescĭ* etc. în nomenclatura topografică a Românieĭ.

Sistema criptografică consistă acĭ în schimbarea numaĭ a literelor mediale ale cuvîntuluĭ, remănênd neatinse cea iniţială şi cea finală.

(1) *Archiva Statuluĭ, Tisména* XIII.
(2) *Condica Ms. Tismeneĭ* 1787, t. 1, fóia 182 verso.
(3) *Condica Ms. Tismeneĭ 1860,* t. 1, exempl. 1, p. 315.
(4) *Archiva Statuluĭ, Episc. Buzĕŭ* LXXI.

Din cele mediale: ѧ=*r*, ꙡ=*e*, ѱ=*t*, χ=*u*,[1] patru litere, din carĭ doă, adecă ꙡ şi ѱ, aŭ aceĭaşĭ valóre ca şi ’n cea de’ntâiŭ criptogramă.

Alte specimene de criptografia română, pentru cine ar cerca să le descifreze, sînt :

вꙡг. все, într’un crisov dela vodă Alexandru Mircea din 8 ianuariŭ 1569, pe care eŭ citesc : и аз Iωн «şi eŭ Ion»;[2]

таχ. цеѱѣ, într’un crisov dela vodă Radu dela Afumaţĭ din 1 iuniŭ 1526,[3] etc.

1. † вѫ име ѿца и с҃на и ст҃гѡ д҃ха. скриса^м нѡи непѡци ноие^и л8 ста^н

2. ши ан сто^л ник8и (*sic*) срѫб8л8и де че^р нецѫ. ан8ме стѫни^л ши николл

3. ши ра^дχ^л. ши е^8 пре8тѣ^с ши сто^л ничѣса. чѣста а нѡа^с трѫ скри^п т8^р

4. к8^м сѫ^с цїе. чл8 фѫ^г д8и^т пѫри^н ци ноцри че^с маи с8^с скри^ш попа ши

5. сто^л ник8^л срѫб8^л. ла мо^р тѣ лѡ^р. сѫ де сви^н теи мѫнѫстири ти^с мене^и

6. ѡчине. ан8ме. би^с трица. кѫтѫ ва. фи па^р тѣ лѡ^р тѡатѫ

7. ши аргевица ж8мѫтате. ши тѫ^н тава тѡатѫ. к8 тѡ^т

8. хотар8^л. ашиж^д ере ши нои лѫсѫ^м ши дѫ^м. д8пѫ мо^р тѣ лѡ^р

9. кѫрциле аче^с тѡ^р ѡ^ч не че^с маи с8^с зи^с. ла св҃нта мѫнѫстире

10. к8^м л8 еи лѫса^т к8 а^л лѡ^р к8вѫ^н тѫ. ши ꙗкѫ сѫ н8 ва фи креді нца

11. нѡаѡ. мѫрт8рїе е^с никола ар^м. ши фа^р ка^ш а^г. и їѡ^н кѡ^м

12. ши гинѣ прѫ^к. ши ба^р б8^л клю^ч ши стѫни^л де...ни^к. ши то^т сѫбор8^л

13. сѫ сте. кѫрциле аче^с то^р ѡчине ла св҃нта мѫнѫстире. к8м8 лѣ8

(¹) Cf. **Montfaucon**, loco cit.

(²) *Archiva Statuluĭ*, *Tisména* XI.

(³) Ibid. *Cotroceniĭ* LIX.

14. да^{т} аче^{и} пърinци аи ноштри. пъ^{н} аꙋ фо^{с}т[illegible] вїи. съ фїе мошїи

15. ѡха^{б}ниче сви^{н}теи мъстири (*sic*). пи^{с} ѧ^{г}. ꙁѧѱив. м^{с}ца де^{к} еї д̃ни

въ лѣ^{т} ҂ꙁри . ˙ . †

16. (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.)

мар драг ник іѡн фар

TRANSCRIPŢIUNEA :

† въ име ѡтца и сына и свѧтагѡ дꙋха (în numele Tatăluĭ şi Fiĭului şi Sântuluĭ Duh), scris'a*m* noi nepoţi pope*i* lu Sta*n* şi ai sto*l*nicu[lu]i Srăbului de Ce*r*neţŭ, anume Stăni*l*^{ă} şi Nicola şi Ra^{d}u*l* şi e*u* preuté*s*^{a} şi sto*l*nicésa césta a noa*s*tră scri*p*tu*r*^{ă}, cu*m* să *s*^{e} ştie c'au fă*g*^{ă}dui*t* pări*n*ţi noştri ce'*s* mai su*s* scri*ş*^{i} : popa şi sto*l*nicu*l* Srăbu*l* la mo*r*té lo*r* să de svi*n*tei mănăstiri Ti*s*mene*i*, ocine anume : Bi*s*triţa, cătă va fi pa*r*té lo*r* toată, şi Arghevịţa jumătate. şi Tă*n*tava toată cu to*t* hotaru*l*, aşij*d*ere şi noi lăsă*m* şi dă*m* după mo*r*té lo*r* cărţile ace*s*to*r* o*c*^{i}ne ce'*s* mai su*s* zi*s*^{e} la sv^{ă}nta mănăstire, cu*m* au ei lăsa*t* cu a*l* lo*r* cuvă*n*tŭ; şi încă să nu va fi cre*din*ţa noao, mărturie e*s*^{te} Nicola ar*m*^{aş} şi Fa*r*ca*ş* a*g*^{ă} şi Io*n* co*m*^{is} şi Ghiné pră*c*^{ălab} şi Ba*r*bu*l* clĭu*c*^{er} şi Stăni*l*^{ă} de... ni*c* şi to*t* săboru*l*. să ste cărţile ace*s*to*r* ocine la sv^{ă}nta mănăstire, cumu léu da*t* ace*i* părinţi ai noştri pă*n* au fo*s*tŭ vii, să fie moşii oha*b*nice svi*n*tei mă[nă]stiri. пис (am scris) ѧг (=аꙁ=eŭ) ꙁѧѱив (=матви=Mateĭu) м^{с}ца дек еї дни въ лѣт (luna decembre în 15 ḑile, în anul) 7108 (1599) .·. †

Ma*r*$^{ia(?)}$ Dra*g*^{a} Ni*c*^{ola} Io*n* Fa*r*^{caş}

NOTANDA :

finalul *u* expres : кꙋмꙋ;

finalul *i* expres maĭ pretutindenĭ;

oa în : тѡатъ, нѡастръ, нѡаѡ, dar numaĭ *o* în мортѣ(repetat de 2 orĭ);

съ де (= să d*ea*), съ сте (= să st*ea*);

сж cu sens de «dacă» : сж нȣ ва фи кредїнцѧ;

construcţiunea sintactică : кȣм аȣ еи лжсат кȣ ал лѡр кȣвжнтж;

скриптȣрж = «scrisóre»;

«sînt» redus la *s'* : че 'с маи сȣс (de 2 orĭ);

numele personal etnic Сржбȣл (=Serbul), cu care compară pe Молдовѣнȣл din textul sub No. IX şi pe Ѧрбжнашȣл (= Albanesul) din texturile sub No. XI—XII;

свинтеи (de 2 orĭ);

pleonasm juridic : лжсжм ши джм...;

finalul ж=*й* : Чернецж, кȣвжнтж, аȣ фостж, pentru ultima formă însă cf. cele ḑise în Notanda la textul No. IX;

и pentru *ĭĭ* : непоци [попеи], пжринци [поцiри];

чѣста а нѡастрж скриптȣрж;

flexiunea demonstrativuluĭ *a* : singular bărbătesc : ал лѡр кȣвжнтж, singular femeiesc : а нѡастрж скриптȣрж, plural bărbătesc : непоци аи столникȣлȣи, пжринци аи поцiри...;

ашижедере = «de asemenea», nu din fantasticul *aşa-şi-de-éră=aeque-sic-sic-de-iterum*, precum pretinde d. Cihac, care scrie «aşişîdere» [1], ci din *aşi* (de unde *aşa* prin *aşia=aşi*+demonstrativul *a* ca în «aice*a*», «aĭu-rĭ*a*», «atuncĭ*a*» etc.), construit apoĭ în *aşi*-жедере prin analogiă cu vechĭul serb тако-жедере, modernul serb *takod'er* «de asemenea» (paleo-slavicul такожедеже, adecă тако «sic»+жде «libet»+же «vero», cu trecerea luĭ еже în *ere* după o particularitate a fonetismuluĭ serb [2], ér finalul *re* din *aşijdere*, érăşĭ prin analogiă, s'a adaus apoĭ către adverbul cu sens opus «altminte-*re*» în loc de primitivul *altminte*; [3]

(¹) **Cihac**, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort, 1870, p. 275.

(²) Cf. **Miklosich,** *Vergl. Lautlehre*, p. 336, şi maĭ ales *Lex. palaeoslov.* p. 192, verbo же.

(³) Să observâm că *altmintere* saŭ *altmintre* saŭ *almintre* — căte trele forme de o potrivă întrebuinţate—după ce s'a altoit cu *re* dela *aşijdere*, s'a maĭ amplificat în *almintre-lea* prin analogiă cu *aldoi-lea*, de care geniul poporan l'a apropiat din doă cause : 1. causa externă—iniţialul *al* în ambele; 2. causa internă—înrudirea ideielor de «alt» şi «al-doilea» (cf. unul—*altul*, unul — *al-doilea*). Importantisima acţiune a a n a l o g i e ĭ în limba română, care n'a fost pînă acum nicĭ o dată studiată, pe de o parte va da linguistuluĭ în genere un seceriş dintre cele maĭ bogate, ér pe de alta va împedeca în viitor pe ceĭ ca d. Cihac de a maĭ născoci minunăţie al-de : *aeque-sic-sic-de-iterum*.

termin juridic : мошїе ѡхабникъ = «moşiă pentru tot-d'a-una» saŭ «menită a trece la posteritate» , literalmente «oprită [a se înstrăina în alt ném]», dela slavicul ѡхак-н-ти (сѧ) «a se abţine»;

Ѧргевица, astă-dĭ *Erghevița*, cu *ar*=*er*;

numĭ personale : Стан, Стънилъ, Гинѣ, Баркѹл...;

numĭ locale : Ѧргевица (=*Arg*+*ev*+*iţa*, din radicala *arg*=?), Тънтава...

XVI.

TESTAMENT

GRAMA, BUDESCIĬ (DISTR. ILFOV), INAINTE DE 1600.

Originalul în Archivele Statuluĭ : Mitropolia din Bucurescĭ No. XIV.

In Condica Mitropolieĭ — şépte-spre-ḑecĭ gróse foliantурĭ! — s'a transcris în tomul II, compilat în 1805, la fóia 204 retro, în următorul mod :

Скрисам еȣ Негре фрателе Недеи, пентрȣ съ съ щие къ маȣ фост робит Тътарїи, дечи ам скъпат дела Тътари тъıат, ши плин де вїерми, дечи маȣ къȣтат фратемїеȣ Недѣ ши маȣ спълат пънъ ла врѣме де моарте, дечи ам лъсат еȣ кȣ сȣфлетȣл мїеȣ че ıасте партѣ мѣ де мошие дин Фрȣмȣшани, съ фие ла мѫна фръцинимїеȣ Недеи, пентрȣ съ мъ слȣжаскъ ши съ мъ поменѣскъ, де тоате де че ва требȣи. Аша ам лъсат еȣ кȣ сȣфлетȣл мїеȣ ла моартеа мѣ, ши ам пȣс ши мартори, попа дин Бȣдещи, ши Пъдȣре, ши Тодер, ши Стан Зорил, ши Іван, ши Параскива, ши Драгомир. Іар карéле съ ва скȣла съ ıа мошиѧ дела фратемїеȣ Недѣ, съ фие блестемат де 318 сфинци пъринци, ши съ нȣ аибъ ȣнде вени дȣпъ мине. Ши съ щие тот ѡмȣл къ нȣ сѫнт даторю ничи ȣнȣи ѡм, фъръ де Радȣлȣй Мънзȣли 8 костанде, къ акȣм е врѣмѣ де апой. Ши ам скрис еȣ Грама дин Бȣдещи.

Acéstă transcripţiune nesocotesce cu desăvîrşire, după obiceiul condicarilor mănăstirescĭ în genere, tóte particularităţile filologice şi paleografice ale textuluĭ.

Hărtia, lungă de 30, lată de 20 centimetri în fóiă, nu presintă nicĭ un semn de fabrică.

Lipsind, pe de altă parte, datul cronologic, precum şi orĭ-ce

noţiune asupra persónelor menţionate în act, singurele criterie, ce ne maĭ remân despre epoca luĭ, sînt de o cam dată limba şi grafica.

Scrisórea, cu cernélă négră gălbuiă, în şirurĭ drepte la distanţă de 8—9 milimetri, cu litere de vr'o 2 milimetri la nălţime, este de o mână exercitată, însă bătrînéscă, judecând după unele trăsure tremurate.

Semnul pentru *e*, mic şi mare, este întocmaĭ ca în documentul de maĭ sus din 1599, ér cuvîntul «eu» e scris pretutindenĭ cu *e* capital.

Scriitorul face puţine aruncăture, érăşĭ ca în documentul precedinte, dar în locul lor îĭ place a trage d'asupra cuvintelor câte un segment acolo unde nu este nicĭ o trebuinţă, bună óră: фрателе, кѫѹтатѹ, попа etc.

Pentru *i* se găsesce numaĭ и, nicĭ o dată ї, afară de cifra тӏи (318).

ѫ nu se pré deosebesce de forma obicĭnuită pentru ѣ.

In genere, deşi maĭ măruntă, scrisórea se asémenă mult cu a textuluĭ bistriţén din 1573, publicat maĭ sus sub No. III, în care litera е şi segmentul d'asupra rînduluĭ, acestea doă maĭ ales, presintă aceiaşĭ formă.

Ca pură ipotesă — căcĭ paleografia slavo-română ne existând încă, ar fi ilusoriŭ de a trage din ea nesce conclusiunĭ sigure — ca pură ipotesă, noĭ am fi dispuşĭ a crede, că actul de faţă s'a scris ce-va înainte de 1600 de către un gramatic care, prin vrîstă şi prin crescere, aparţinea maĭ mult anilor 1560—70.

Cât pentru cel-l'alt indice : limbă, lăsâm să vorbéscă însuşĭ textul.

Eram cât p'aci să uĭtâm elementul istoric al actuluĭ: testatorul se plânge că fusese robit şi a «скѫпат дела Тѫтарѫ тѫiатѹ ши пленѹ де вирми».

Acésta ne aduce a-minte un act din aceiaşĭ epocă, adecă circa 1600, pe care l'am publicat în *Archiva Istorică* t. 1, part. 1, p. 35, unde un vlădică Pafomie se vaietă şi el că «л'аѹ тѫiат Тѫтарзі».

† скриса^{м} еꙋ негре фрателе недеи пе ꙟ^{н}трꙋ сѫ се щ^{е}и кѫ маꙋ фо^{ст}
робитꙋ тѫтарѫие (*sic*) де^{ч} амꙋ скѫпа^{т} дела тѫтарѫ тѫꙗтꙋ ши
пленꙋ де ви^{р}ми дече маꙋ кѫꙋтатꙋ фратемиꙋ недѣ ши маꙋ
спълатꙋ пѫнѫ ла врѣме де мо^{р}те дече амꙋ лъсатꙋ еꙋ кꙋ
сꙋфлетꙋ^{л} миꙋ че ꙗ^{с}те па^{р}тѣ мѣ де ѡ^{ч}нъ де ꙟ фрꙋ^{м}шане сѫ
фие ла мѫна фръценемиꙋ недеи пе ꙟ^{нт}рꙋ сѫ мѫ слꙋжа^{с}кѫ
ши сѫ мъ помене^{с}кѫ де тоѡте де че ва требꙋи аша амꙋ
лъсатꙋ е^{ꙋ} кꙋ сꙋфлетꙋ^{л} миꙋ ла мо^{р}теа мѣ ши амꙋ пꙋ^{с} шъ
амꙋ пꙋ^{с} ши мѫ^{р}тори попа де бꙋде^{щи} ши пѫдꙋре ши
тодерꙋ ши ста^{н} ѕоре^{л} ши ива^{н} ши пара^{с}кива ши дра^{г}ми^{р}
ꙗръ кареле се ва скꙋла сѫ ꙗ ѡ^{ч}на дела фратемиꙋ недѣ сѫ фие
блъ^{с}тема^{т} де т҃їи де ѿце ши сѫ ниаикѫ ꙋ^{н}де вене дꙋпѫ
мене ши сѫ щеи тотꙋ ѡмꙋ^{л} кѫ нꙋ сѫꙟ^{н}тꙋ даторю не^{ч}
ꙋнꙋи ѡ^{м} фъръ де радꙋ^{л}и мъꙟ^{н}зꙋ^{л}и ни ко^{с}та^{н} де кѫ акꙋм ен
врѣмѣ де аноеи.
ши амꙋ скри^{с} е^{ꙋ} грама де бꙋде^{щи}

TRANSCRIPŢIUNEA:

† scris'a*m* eu Negre fratele Nedei peî*n*tru să se ştei că m'au fo*st* robitu Tătarăie, dec^{e} amu scăpa*t* dela Tătară tăĭatu şi plenu de vi*r*mi, dece m'au căutatu frate-miu Nedé şi m'au spălatu până la vréme de mo*r*te, dece amu lăsatu eu cu sufletu*l* miu ce ĭa*s*te pa*r*té mé de oc^{i}na de în Fru*m*şane să fie la măna frăţene-miu Nedei peî*nt*ru să mă sluja*s*că şi să mă pomene*s*că de toote de ce va trebui, aşa amu lăsatu e*u* cu sufletu*l* miu la morté mé şi amu pu*s* şă amu pu*s* şi mă*r*tori popa de Bude*şt*^{i} şi Pădure şi Toderu şi Sta*n* Zore*l*^{ă} şi Iva*n* şi Para*s*kiva şi Dra*g*^{o}mi*r*; ĭară carele se va scula să ĭa oc^{i}na dela frate-miu Nedé, să fie blă*s*tema*t* de 318 de

ѾЦЕ (părinţĭ) şi să n'aibă u*n*de vene după mene, şi să ştei totu o-mu*l* că nu săî*n*tu datorĭu nec^e^ unui o*m* fără Radu*l*^ui^ Măînzu*l*^ui^ 8 co*s*ta*n*de, că acu*m* ei vrémé de apoei. Şi amu scri*s* e*u* Grama de Bude*st*^i^.

NOTANDA :

finalul *u* întreg : ровитѫ, тъкатѫ, пленѫ, късꙋтатѫ, амѫ лъсатѫ, Тодерѫ, тотѫ, съѧнтѫ;

finalul *i* expres prin е, еи, ие, и :

a) i=е : Фрѫмшане (=Frumşani), вене (=venì),

b) i=еи : апоеи (=apoi),

c) i=ие : Тътаръие (=Tătarăi),

d) i=и : вирми, ѫнѫи, мъртори etc.;

oa prin simplul о : морте, мортѣ;

oa prin ѡ (=ō) : тѡте (cf. textul de sub No. I);

съ н'аибъ ѫнде вене (=venì) дѫпъ мене (=mine);

medialul *i*=е : мене (mine), пленѫ (=plinu), фръцене-миѫ (=frăţine-), cf. textul No. VIII;

ши, dar şi шъ;

еи (=ĭĭ=este);

construcţiunea sintactică : нѫ съѧнтѫ даторю нече ѫнѫи ѡм фъръ де Радѫлѫи;

preposiţiunea repetată : де тѡте де че ва требѫи;

articolatul кареле=«acela care»;

блъстемат, cu *e* clar;

-*en*- şi -*în*- scris prin еѧн şi ъѧн : пеѧнтрѫ, деѧ, мъѧнѕѫлѫи, съѧнтѫ (=sum);

medialul -*ĭe*=и : миѫ (=миеѫ), вирми (=виерми);

de 2 orĭ : съ се щеи (=ştie);

dela «Tătaru», nominativ plural nearticolat : Тътаръ, articolat : Тъ-таръие;

nominativ : фрате-мин8, genitivo-dativ : фрѫцене-мин8;

simplul *să* în loc de *ca să* : пеѧнтр8 сѫ мѫ сл8жаскѫ;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : се ва ск8ла сѫ ꙗ, сѫ се цѥн;

е pentru ѣ : сѫ мѫ поменескѫ;

numĭ personale : Негре, Недѣ (genitivo-dativ : Неден), Пѫд8ре, Ѕорел (Zorilă?), Мѫѧнѕ8л...;

monetă : костанде.

(Va urma) **Hasdeŭ.**

ORIGINILE CRAIOVEI

1230-1400

(Urmare. — Veḑĭ *Columna* din 1876, p. 289 — 98, 337 — 47, 433 — 41, şi din 1877 p. 1 — 11).

§ 14.

ÎNMORMÎNTAREA LA CUMANĬ.

Povestirea cronicaruluĭ Alberic despre mórtea luĭ «craĭu Ion» ne înfăţişéză doă puncturĭ de desbătut :

1. *Tumulus* saŭ movila ce se rădica d'asupra mortuluĭ;

2. Sacrificiele de ómenĭ şi de caĭ ce însoţĭaŭ ceremonialul de înmormîntare.

Movilele nu sînt proprie numaĭ Cumanilor.

«In tótă Europa — ḑice Lubbock — saŭ maĭ bine în lumea întrégă, «pretutindenĭ unde nu le-a distrus încă plugul saŭ cĭocanul, ne întîmpină «diferite monumente din timpiĭ ante-istoricĭ : tabere, fortificaţiunĭ, sta«vile, templurĭ, m o v i l e etc., dintre carĭ multe ne uĭmesc prin mări«mea lor, ér tóte ne interesă prin vechime şi prin mister. Sînt unele, ne«greşit, ca murul roman din Anglia bună-óră, saŭ ca movila regineĭ Thyra «în Danemarca, ale căror epocă şi origine ne sînt cunoscute; cele maĭ «multe însă, fără comparaţiune cele maĭ multe, de exemplu movilele ce «se atribuie luĭ Thor, luĭ Odin şi Freyeĭ de lîngă Upsala, saŭ marile dălme «de lîngă Drogheda, sînt fără îndoélă ante-istorice. Unele, de bună sémă, «aparţin etăţiĭ de bronz; altele, etăţiĭ de pétră; totuşĭ fórte rar epoca lor «se póte precisa cu siguranţă...»

Trecênd apoĭ în speciă la movile, Lubbock adaugă :

«In Anglia, le întâlnescĭ la tot pasul. Pe insulele Orcade ele sînt în-«tr'un numĕr de peste 2000. Şi maĭ multe se află în Danemarca. In «tótă Europa dela Atlantica pînă la Ural, de aci pe immensele stepurĭ «ale Asieĭ dela hotarele Rusieĭ pînă la Oceanul Pacific şi dela şesurile «Siberieĭ pînă la câmpia Industanuluĭ, în fine în America, sînt miĭ şi «ḑecimĭ de miĭ de movile. Ele se găsesc nu maĭ puţin în Africa, unde «pînă şi piramidele nu sînt decât variantul cel maĭ artistic al ideeĭ de mo-«vilă. Maĭ pe scurt, globul pămîntesc întreg e preserat cu acest soĭu de «morminte...» [1]

«Nu este, póte, nicĭ o ţéră în lume — ḑice archeologul polon contele «Tyszkiewicz — unde să nu existe movile. John Barrow le-a vĕḑut la «Hotentoţĭ; Spartman la Cafri; Dr. Jefferson în Virginia etc.» [2]

Acéstă universalitate a movilelor, carĭ aŭ fost familiare maĭ tuturor timpilor şi maĭ tuturor popórelor, este o probă că, orĭ-unde le găsim într'un numĕr fórte mare, ele nu aparţin neapĕrat tóte uneĭ singure epoce saŭ uneĭ singure naţionalităţĭ, ci pot diferi prin etate şi prin origine.

Eterogene sub raportul cronologic şi sub cel etnografic, movilele se deosebesc nu maĭ puţin unele de altele prin configuraţiune : icĭ rotunde, colé ţuguiate, dincóce concentrice, dincolo în amfiteatru, când marĭ, când micĭ, pe alocurĭ grupate, pe aĭurĭ isolate, etc. etc.

Deşi nu tóte aŭ servit pentru înmormîntare, de óră-ce într'o sémă din ele nu se descoperă nicĭ o urmă de cadavre, aşa că sîntem siliţĭ a atribui unor asemenĭ o altfel de menire, fie religiósă, fie militară, fie commemorativă, terminală, itinerară saŭ ce-va analog, totuşĭ cele maĭ multe, într'un mod necontestabil, aŭ fost morminte.

Archeologia n'a ajuns încă a clasifica acéstă speciă de monumente, şĭ nicĭ că va puté s'o facă pe o basă adevĕrat sciinţifică, pînă când ele nu vor fi studiate pretutindenĭ cu aceĭaşĭ scrupulositate metodică, cu care s'aŭ cercetat d'o cam dată numaĭ în unele localităţĭ excepţionale.

Lungul brâŭ câmpén sub-carpatin şi supra-pontic, cuprinḑênd Ungaria, România şi Rusia meridională pînă la Caucas, va oferi archeologuluĭ nesce specimene cu atât maĭ remarcabile, cu cât în anticitate şi 'n evul

(¹) **Lubbock,** *L'homme avant l'histoire,* trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 85—86.
(²) **Tyszkiewicz,** *Badania archeologiczne,* Wilno, 1850, in-8, p. 148—56.

mediŭ acéstă regiune a fost ne'ncetat cutrieratǎ de triburile cele maĭ diverse.[1]

În privinţa movilelor române, eruditul meŭ amic d. Odobescu citise la 1869 în Congresul pre-istoric dela Copenhaga o notiţă, în care le deosebesce în : m ă g u r e, «les plus petits tumulus, généralement agglomé-«rés auprès des ruines d'anciennes villes ou disposés le long des voies an-«tiques»; m o v i l e propriŭ ḑise, «plus proéminents que les précédents»; în fine g o r g a n e, «souvent élevés de 25 à 30 mètres et même plus, et «disposés soit en longs ovales soit en carrés à côtés irréguliers.»

Despre aceste din urmă d. Odobescu observă :

«On les désigne sous le nom de *Gorgane*, dans lequel on reconnaît les «*Kurgany* de la Russie. Plus rares, moins explorés et moins connus en-«core que les *movilae*, ils méritent d'être étudiés avec soin, car leurs di-«mensions gigantesques et leur position dans des plaines unies les dési-«gnent très-particulièrement à l'attention des archéologues».

Maĭ tărḑiŭ, d. Odobescu şĭ-a modificat vederile.

Aşa, într'o mică lucrare fórte remarcabilă din 1871, d-sa nu maĭ face nicĭ o deosebire între *măgură* şi *gorgan,* numind astfel în genere movilele cele marĭ, ér pe cele micĭ cu termenul de *movilă.*[3]

Nicĭ aşa însă lucrul nu este definitiv.

Unele movile nu sînt de loc marĭ, deşi poporul le ḑice tot m ă g u r e.

Astfel este, de exemplu, o movilă chĭar lîngă Craiova, spre stînga de pórta Amărăḑiĭ, avênd configuraţiunea de amfiteatru saŭ maĭ bine de o potcóvă cu deschiḑĕtura spre sud.

Deşi mică în circonferinţă şi la nălţime, ea se numesce totuşĭ «la-măgură».

Nu maĭ puţin îndoios este punctul etimologic atins de d. Odobescu, căcĭ între *gorganele* nóstre şi *kurhanele* de peste Nistru, orĭ-cât de mare ar fi asemănarea exterióră, p ó t e să nu fie în fapt nicĭ o înrudire.

In Moldova, maĭ apropiată de Rusia, cuvîntul *gorgan* nu se maĭ aude

(¹) O încercare remarcabilă asupra movilelor din Besarabia , de **G. Olefson**, veḑĭ în **Записки Одесскаго Общества Исторіи**, t. 2, 1850, in-4, p. 550—554.

(²) *Congrès d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques*, Copenhague, 1875, in-8, p.120.

(³) **Odobescu**, *Raport archeologic*, in *Monitorul Oficial* 1871, No. 152, 13 iuliŭ.

nicăirĭ, ceĭa-ce nu probéză, negreşit, că nu va fi existat şi pe acolo altă dată, ér în Ţéra-Românéscă el pare a fi fórte vechĭu, cel puţin ni s'a întîmplat a'l găsi adesea în crisóvele muntene din secolul XVI, dintre carĭ îmĭ aduc aminte unul din 10 novembre 1589, dela Mihné-vodă, unde ḑice, pe jumătate slavonesce şi pe jumătate românesce : и да се знает хотарѫле селов Лѹпшанѹлѹи ѿ дрѹмѹл Дързторѹлѹи ѹ велико горган, adică : «şi să se scie hotarâle Lupşanuluĭ dela drumul Silistrieĭ pînă la marele g o r g a n », saŭ un alt din 8 ianuariŭ 1568 dela Alexandu-vodă : дори до горган «pînă la g o r g a n ».[1]

Tóte acestea servă a ne încredinţa, că studiul movilelor, pretutindenĭ şi la noĭ maĭ cu sémă, este de o cam în faşă.[2]

Orĭ-ce generalisare în acéstă privinţă, fie gruparea lor după numĭ, fie atribuirea lor în grămadă cutăruĭ saŭ cutăruĭ popor, ar fi o pripélă puţin sciinţifică.

Este sigur însă că o p a r t e din acest fel de construcţiunĭ, numéscă-se ele *măgure, gorgane, movile,* ba încă pe a-locurĭ *dîlme* saŭ *gîlme, dîmburĭ, gruĭurĭ* etc., aŭ fost rădicate de către Cumanĭ în secoliĭ XII şi XIII.

Cumaniĭ, dintre toţĭ contimpuraniĭ lor de lîngă Marea-négră, aŭ fost ceĭ maĭ neobosiţĭ făcĕtorĭ de movile, aşa că Flamanduluĭ Ruysbroeck, care trecuse prin Rusia meridională pe la 1253 — tocmaĭ epoca ce ne preocupă — i se spunea în cale că toţĭ *tumuli* fără excepţiune sînt opera Cumanilor şi numaĭ a Cumanilor.[3]

Movilele Cumanilor aveaŭ diferite forme, între carĭ, ca măgura de lîngă Craiova, şi pe acea de potcóvă, une-orĭ atât de încăpătóre, încât putea să cuprindă în interiorul seŭ o cétă întrégă, judecând după un pasagĭu din cronica rusă dela Novgorod : «fugariĭ s'aŭ adăpostit *în* movila Cumanilor».[4]

In Rusia sudică poporul numesce asemenĭ movile amfiteatrice, fie ele marĭ saŭ micĭ, *maĭdanurĭ.*[5]

(¹) *Archiva Statuluĭ din Bucurescĭ,* Cotroceniĭ No. LXXXVI, Argeş No. XXII, etc.

(²) Noue instrucţiunĭ în acéstă privinţă, emanate dela Congresul archeologic din Kiev dela 1874, veḑĭ în **L. Léger,** *Rapport sur une mission scientifique,* Paris, 1877, in 8, p. 27—29.

(³) Apud **Lelewel,** *Géogr. du moyen-âge,* t. 3, p. 202.

(⁴) **Ар. Карамзинъ, Ист. гос. Росс.,** t. 3, nota 299 : **„а прокъ ихъ вбѣже... въ курганъ Половечьскый."**

(⁵) **Grabowski,** *Ukraina dawna i terazniejsza,* Kijow, 1850, in-4, t. 1, p. 129.

Acest cuvînt, care însemnéză «piaţă», este fórte remarcabil, fiind nu numaĭ turcesc, dar încă şi cumanic.[1]

Cele marĭ din acest fel de movile servĭaŭ, precum am vĕdut, ca forturĭ saŭ ca redute, de unde peste Nistru ele se confundă chĭar astădĭ cu aşa disele *horodki* saŭ «cetăţĭ de pămînt»;[2] cele micĭ, pe de altă parte, ca acea de lîngă Craiova bună óră, pe care noĭ simţim ispita de a o atribui Cumanilor, par a fi avut maĭ mult vre-o destinaţiune religiósă, nicĭ decum însă mormîntară, căcĭ nicĭ o dată nu se găsesc în ele oseminte.

Movilele mormîntare, «tumulus à ossements», cată să fi avut, cel puţin la Cumanĭ, o formă maĭ mult de trapez, cea maĭ potrivită pentru ceremonialul ce urmà după depunerea mortuluĭ în grópă, ceremonial descris atăt de bine de către Alberic, Joinville, Ruysbroeck, şi asupra căruĭ trebuĭ să ne oprim acuma maĭ cu dinadinsul.

După cum am constatat'o în paragraful precedinte sub raportul «frăţieĭ prin sânge», tot aşa ne vom încredinţa de astă dată în privinţa victimelor sacrificate pe mormînt, că obiceĭele cele maĭ originale, cele maĭ cĭudate în aparinţă, cele maĭ excepţionale la prima vedere, aparţin în totalitatea timpilor umanităţiĭ întregĭ, dar în perióde definite caracterisă diferite popóre saŭ regiunĭ, asfel că — matematicesce vorbind — usul x în totalitatea timpilor este comun luĭ A, B, C, D, E, F..., însă A şi F l'aŭ avut numaĭ în periodul α, D numaĭ în periodul β, B şi E numaĭ în periodul γ, etc.

Cu alte cuvinte, punctul fundamental de stabilit este : în epoca cutare obiceĭul cutare distingea poporul cutare saŭ regiunea cutare.

Neuĭtatul Adolf Pictet, după ce arată că 'n India din periodul Vedeĭ se ardea pe rug de 'mpreună cu mortul o vacă saŭ o capră, urméză înainte :

«L'immolation de la vache ou de la chèvre, et son incinération avec «le mort, rappellent la coutume, *très-générale chez les peuples ariens,* de «sacrifier aux funérailles, et de brûler sur le bûcher, des animaux choi-«sis de préférence parmi ceux qui avaient été chers au défunt, et cela dans «le but de les lui donner pour compagnons dans la vie future. C'est ainsi «qu'Achille jette quatre chevaux et deux chiens sur le bûcher de Patro-

(1) *Vocabulaire coman* în **Klaproth,** op. cit. III p. 215 : «maydan — planum».
(2) **Grabowski,** l. cit.

«cle. D'après Tacite (Germ. 27), le cheval du guerrier était brûlé avec «son maître chez les anciens Germains, et ce trait se reproduit aux funé«railles du dieu scandinave Baldr (Grimm, Verbrennung 235). Quand «Brynhild monte sur le bûcher de Sigurd, elle y fait mettre avec elle des «chevaux, des chiens et des faucons (ib. 236). César nous apprend (6,19) «que les Gaulois brûlaient avec le mort tout ce qu'il avait aimé, et aussi «des animaux. Chez les anciens Prussiens et les Russes païens, le cheval «suivait le sort de son maître, et les derniers y joignaient de plus un chien, «deux boeufs, un coq et une poule (Grimm, l. c. 247, 254). Les Lithua«niens sacrifiaient des chevaux, deux chiens de chasse et un faucon; les «Livoniens, des boeufs, des moutons etc. (ib. 249, 250). Un usage aussi «répandu doit remonter *aux temps primitifs*...»

Şi maĭ departe :

«L'antiquité classique nous offre plus d'un exemple de femmes dévouées «qui montent sur le bûcher de leurs époux, mais l'usage cruel de sacrifier «aux funérailles d'autres victimes humaines répugnait aux sentiments des «Grecs, et, si Achille immole de malheureux Troyens aux mânes de Pa«trocle, c'est qu'il agit sous l'impulsion d'un ardent désir de vengeance. «Par contre, dans le nord de l'Europe, et à côté du sacrifice volontaire de «la femme, on trouve *presque partout* des traits d'une excessive barba«rie. Les Gaulois brûlaient avec le mort des clients et des esclaves (Cés. 6, «19). Il en était de même chez les Scandinaves, et quand Brynhild monte «volontairement sur le bûcher de Sigurd, elle y fait monter avec elle, «outre sa soeur de lait, huit serviteurs et cinq servantes qui sûrement ne «s'en souciaient guère (Grimm., Verbr. 235). Aux funérailles de Baldr, «le dieu Thôrr pousse sans scrupule dans le feu un pauvre nain qui lui «tombe sous la main (ib. 234). Les Lithuaniens et les Slaves païens a«vaient des coutumes semblables, et non moins révoltantes (ib. 250, 251, «254)...»[1]

Aşa dară — după Pictet — sacrificarea animalilor pe mormînt era «fórte generală la popórele ario-europee», şi acésta deja «din timpiĭ primitivĭ», ér jertfirea slugilor şi sclavilor a fost în us «aprópe în tótă Europa nordică» : la Celţĭ, la Scandinavĭ, la Litvanĭ, la Slavĭ.

Dar óre numaĭ la Ario-europeĭ?

(1) **Pictet**, *Les origines indo-européennes*, Paris, 1863, in-8, t. 2, p. 519 sqq.

La Chinesĭ, deja cu şépte secolĭ înainte de Crist, nevestele şi slugile se îngropaŭ cu principele cel mort, şi a trebuit să vină un reformator ca marele Confucius pentru a şterge orĭ-ce urmă a acesteĭ antice cruḑimĭ[1], care însă nu înceta, mult timp maĭ în urmă, de a maĭ secera victime în unele regiunĭ maĭ barbare ale Chineĭ.[2]

Pictet abia menţionéză în trecĕt, după Grimm, doă specimene americane:

«Les Mexicains brûlaient avec un roi mort ses serviteurs, et les nains «difformes qui lui avaient servi de passe-temps dans son palais. Les Pé-«ruviens aussi sacrifiaient aux funérailles les femmes et les serviteurs du «défunt.»[3]

Asemenĭ exemple se pot însuti.

Englesul Tylor a adunat un fórte mare numĕr de prin insulele lumiĭ noue, din America, din Africa, şi totuşĭ încă ĭ-a maĭ scăpat multe din vedere.[4]

Nu este permis, maĭ cu deosebire, de a uĭta pe vechiĭ Sciţĭ şi popórele turco-tatare.

Ceremonialul înmormîntăriĭ regilor în Sciţia, aşa cum îl descrie Erodot cu patru saŭ cincĭ secolĭ înainte de Crist,[5] este în fond acelaşĭ, pe care Alberic şi Joinville şi'l arată la Cumanĭ.

(¹) **Plath,** *Die Unsterblichkeitslehre der alten Chinesen,* în *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft,* t. 20 (1866), p. 480: «.. muss man wissen, dass im Reiche Thsin «(in Schen-si) die barbarische und wie es scheint unchinesische Sitte aufgekommen war, «Menschen mit dem gestorbenen Fürsten zu begraben, um ihn in der anderen Welt zu be-«dienen. So geschah es 621 vor Chr. Der Schi-king (I, II, 6) beklagt die Opfer, welche beim «Tode Mu-kung 's so den Tod fanden. Auch in einigen andern kleinen Reichen drohte die «Sitte einzureissen; Tso-schi Wen-kung a. 6, f. 10, S. B. 15. S. 438 ff. erwähnt dieser Sache, «und in Li-ki wird erzählt, wie auch im Reiche Tschin etwas ähnliches beabsichtigt wurde. «Tseu-tsche von Tschin starb in Wei; seine Gattin und sein Haushoffmeister kamen überein, «Menschen mit ihm zu begraben.... Allgemein herrschte übrigens die Sitte hölzerne Men-«schengestalten (yung) mit dem Verstorbenen zu begraben. Nach Li-ki Kap. 4. Tan kung «hia f. 61 v. und Kia-iü 44 f. 28 eiferte Confucius aber dagegen, fürchtend, man möge in der «Folge wirkliche Menschen mit begraben...»

(²) Veḑĭ pe istoricul chines **Ma-tuan-lin** ap. **Abel-Rémusat,** *Nouveaux mélanges asiatiques,* Paris, 1829, in-8, t. I, p. 191.

(³) **Pictet,** II, p. 527.

(⁴) **Tylor,** *Die Anfänge der Cultur,* übers. v. Spengel u. Poske, Leipzig, 1873, t. 1, p. 450—68.

(⁵) **Herod.** IV 71—72.

La unele triburĭ tătare din Asia el se conserva maĭ pînă 'n ḑilele nóstre.[1]

Céta turanică de Bulgarĭ, la venirea lor în părţile Dunăriĭ, maĭ 'nainte de a fi îmbrăţişat creştinismul, jertfía şi ea femeile şi slugile pe mormîntul reposatuluĭ, după mărturia scriitoruluĭ arab Abu-Obeid al-Bekri din secolul XI.[2]

Şi maĭ de 'nainte, în secolul V — nĭ-o spune Bizantinul Procopiŭ — acelaşĭ obiceĭu domnía la o ramură a Hunilor.[3]

Acuma, lăsând la o parte pe Mexicanĭ şi pe Peruvianĭ de 'mpreună cu tóte triburile americane, australiane saŭ africane, pe la carĭ ne conduc laboriósele cercetărĭ ale luĭ Tylor, noĭ constatâm că în Europa începênd din epoca Cruciatelor numaĭ hórdele turco-tatare — numaĭ ele — păstraŭ icĭ-colé datina de a sacrifica animalĭ şi maĭ ales ómenĭ în onórea unuĭ mort.

Căte o dată — ḑice Vicenţiŭ de Beauvais, scriitor din secolul XIII— Tătarul îşĭ alegea maĭ de 'nainte pe sclavul pe care'l doría să fie îngropat cu dînsul.[4]

La Cumanĭ însă ómeniĭ eraŭ jertfiţĭ, după cum am vĕḑut din Alberic

(¹) **Huc,** *Voyage dans la Tartarie,* p. 115—16. ap. **Rawlinson,** *History of Herodotus,* London, 1862, in-8, t. 3, p. 52 : «Pour dire la vérité sur le compte des Tartares, nous de«vons ajouter, que leurs rois usent parfois d'un système de sépulture qui est le comble de l'ex«travagance et de la barbarie : on transporte le royal cadavre dans un vaste édifice construit «en briques, et orné de nombreuses statues en pierre, représentant des hommes, des lions, des «éléphants, des tigres et divers sujets de la mythologie bouddhique. Avec l'illustre défunt, on «enterre, dans un large caveau, placé au centre du bâtiment, de grosses sommes d'or et d'ar«gent, des habits royaux, des pierres précieuses, enfin tout ce dont il pourra avoir besoin dans «une autre vie. Ces enterrements monstrueux coûtent quelquefois la vie à un grand nombre «d'esclaves. On prend des enfants de l'un et de l'autre sexe, remarquables par leur beauté, et «on leur fait avaler du mercure jusqu'à ce qu'ils soient suffoqués, de cette manière ils conser«vent, dit-on, la fraîcheur et le coloris de leur visage, au point de paraître encore vivants. «Ces malheureuses victimes sont placées debout, autour du cadavre de leur maître, continuant «en quelque sorte de le servir comme pendant sa vie. Elles tiennent dans leurs mains la pipe, «l'éventail, la petite fiole de tabac à priser, et tous les autres colifichets des majestés Tarta«res". — Cf. despre Iacuţĭ pe **Strahlenberg,** *Das Nord-und Oestliche Theil von Europa und Asia,* Stockholm, 1730, in-4, p. 129.

(²) In *Journal Asiatique*, t. 13 (1849), p 477 : «lorsqu'un d'entre eux vient à mourir, ils «le placent dans un sépulcre profond, y font descendre avec lui ses femmes et ses serviteurs «et les y laissent jusqu'à ce qu'ils meurent de faim. D'autres sont brûlés avec le mort».

(³) Ap. **Stritter,** *Memoriae populorum,* t. I, p. 591.

(⁴) Ap. **D'Ohsson,** *Histoire des Mongols*, La Haye, 1834, in-8, t. I, p. 401 : «quelquefois «un Tatare faisait choix de l'un de ses esclaves, qu'il destinait d'avance à être enterré vif «dans sa tombe.»

şi Joinville, numaĭ pe mormintele regilor şi capilor, omorîndu-se maĭ mulţĭ saŭ maĭ puţinĭ, în proporţiune cu mărimea movileĭ, adecă cu importanţa personagiuluĭ; pe când înmormîntarea unuĭ simplu individ se mărginîa cu sacrificiul cător-va caĭ, după mărturia unuĭ al treilea contimpuran, Flamandul Ruysbroeck.[1]

§ 15.

Oltenia între 1230—1240.

Dacă ne-am oprit atâta timp asupra Cumanilor, causele sînt :

1. Limba şi naţionalitatea acestuĭ popor aŭ început de curînd a preocupa fórte mult sciinţa occidentală.[2]

2. Presinţa Cumanilor în Oltenia, aşa numita «ţéră a Severinuluĭ», este un fapt istoric zăcut pînă aci în umbră, nedesvăluit de cătră nimenĭ şi care merita, prin urmare, de a fi supus unuĭ studiŭ de aprópe, cu atăt maĭ mult că urmele lor, pe cât se póte de interesante, persistă acolo în unele obiceĭurĭ şi maĭ ales în topografiă.

3. În fine, trecerea Cumanilor prin Oltenia coincidă cu un şir de alte frămîntărĭ analóge, carĭ tóte la un loc trebuesc privite în legătură, aruncând ast-fel o viuă radă de lumină asupra unuia din cele maĭ obscure epizode ale istorieĭ nóstre naţionale.

Acest din urmă punct, îl vom desbate acuma.

Mersul «craĭuluĭ Ion» în direcţiunea dintre cele doă «vadurĭ ale Cumanilor» s'a întâmplat între aniĭ 1230 — 1235, ce-va maĭ mult saŭ ce-va maĭ puţin.

Atuncĭ, într'un interval óre-care de timp, el a stăpînit peste Dolj, póte şi peste Romanaţ, căcĭ—după cum am arătat maĭ sus—regiunea Teleormanuluĭ fiind eminamente cumanică, ar fi fost anevoiă ca Romanaţul, la mijloc între Dolj şi Teleorman, să fi scăpat neatins.

Tot atuncĭ, la cel-l'alt capĕt al Olteniei, o parte a districtuluĭ actual Vîlcea încăpuse în mânele unuĭ conte german.

Şi ĭată cum.

(1) Ap. **Lelewel,** l c. : «il a vu l'enterrement d'un mort, sur la tombe duquel les Komans «suspendirent seize peaux de chevaux, par quatre de chaque côté des quatre points cardinaux «et ils placèrent sur cette tombe leur boisson et leur viande »

(2) Vedĭ maĭ ales pe **Blau,** *Ueber Volksthum und Sprache der Kumanen,* în *Zeitschrift d. deuts. morgenländ. Gesellschaft,* t. 29 (1875), p. 556—587.

Astă-ḑĭ «Lovişte» (slavonesce ловище = *vînătóre*) se chiamă o plasă saŭ un plaĭu, adecă un arondisment, la nordul districtuluĭ Argeş; în secolul trecut însă, acest nume se aplicà tot-o-dată şi către partea nordică învecinată a Vîlciĭ, cuprinḑênd ambele laturĭ sub-carpatine ale Oltuluĭ,[1] acea din Vîlcea şi acea din Argeş, laturĭ unite deja din epoca Rómanilor printr'o trecĕtóre: «Pons Aluti».[2]

Pe la 1720, când Oltenia se afla sub dominaţiunea austriacă, un inginer german a schiţat o mapă a celor cincĭ districte: «Valachia cis-alutana in suos quinque districtus divisa», în care numele de «Lovista» se dâ actualuluĭ arondisment de Cozia al Vîlciĭ, în aşa fel că cuprinde în sine tot cursul rîuleţuluĭ Lotru pe amăndoă malurile, dar trece în acelaşĭ timp şi 'n districtul Argeş peste regiunea Câinenilor,[3] acolo adecă unde o altă mapă din aceiaşĭ epocă, scrisă italianesce, pune «Monte di Lobisto».[4]

Cu cincĭ-sute de anĭ maĭ 'nainte, pe la începutul seculuĭ XIII, aceĭaşĭ porţiune a Vîlciĭ purta acelaşĭ nume de «Lovişte», precum şi rîuleţul ce o străbate se chiăma tot «Lotru» ca şi astă-ḑĭ: «terra *Loystha* vocata, «ab aqua *Lothur* vocata, que fluit ad aquam Olth...»

La 1233, acéstă bucată nordică a Olteniei o vedem de o dată în mânile unuĭ puternic Sas din Transilvania, «comitis Corlardi filii Cryspanni»,[5] căruĭ îĭ aparţineaŭ de asemenea maĭ multe vaste proprietăţĭ lîngă Sibiĭu, formând tóte ca un fel de principat semi-suveran.[6]

(1) **Sulzer,** *Geschichte des transalpinischen Daciens,* Wien, 1781, in-8, t. 1, p. 341: «Was, «von der siebenbürgischen Grenze bey dem untern Lazarethe des Rothen Thurmes angefan- «gen, auf vier Stunden in die Breite und Länge dies-und jenseits des Altflusses hinabwert, «lieget, dasselbige ist der Strich Landes, den man die Lówischta nennet...»—**Tunusli,** *Istoria Ţereĭ-Românescĭ,* trad. Sion, Buc., 1863, in-8, p. 185: «Lovişte, trece podul Oltuluĭ şi «desparte judeţul Vîlciĭ pînă se întâlnesce cu Gorjul.»

(2) **Forbiger,** *Handb. d. alten Geogr.*, t. 3, p. 1109.

(3) Acéstă interesantă mapă s'a publicat în **Köleseri,** *Auraria Romano-dacica,* ed. Seivert, Posonii, 1780, in-8, unde în prefaţă editorul ne spune: «Erat in eodem comitatu (Stein- «vilei) Centurio, nomen non est proditum. Mathematices disciplinis apprime addictus, qui «interea, cum Schendus illic divitias naturae rimatur, provinciae situm, locorumque positus «magna diligentia, et studio dimensus in chartam coniecit. Haec mihi forte fortuna in ma- «nus etc.»

(4) *Indice topografico del principato di Valachia,* în **Del Chiaro,** *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia,* Venezia, 1718, in-4.

(5) **Teutsch u. Firnhaber,** *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens,* Wien, 1857, in-8, p. 56.—cf. ibid. p. 83.

(6) Cf. a mea *Istoria critică a Românilor,* ed. 2, t. 1, p. 22.

Credinciós obiceĭuluĭ german, contele Konrad n'a putut să nu înalţe în nouele sale posesiunĭ oltene un castel seniorial, cunoscut după aceĭa sub numele de *Lothorvár*, «cetatea de lîngă Lotru», asupra căruĭa Saşiĭ nu încetaŭ de a rădica pretenţiunĭ chĭar în secolul XV.[1]

Ruinele aceluĭ castel maĭ existaŭ încă pe la 1720, când le-a vĕḑut maiorul austriac Springfels, care ne spune următórele :

«Lotrul este o apă ĭute. La revĕrsarea sa în Olt, se vĕd pitulate d'a-«stînga, pe vîrful munteluĭ, remăşiţele unuĭ vechĭu castel, numit *Domni-«şor*. După spusa locuitorilor, a fost un castel de hoţĭ.»[2]

De aci doă conclusiunĭ :

1. Castelul conteluĭ Konrad se afla nu departe de actualul sat Golotrenĭ, al căruia însuşĭ numele, atăt de bine romănisat, dar necunoscut nicăirĭ aĭurĭ în nomenclatura topografică a Romănieĭ, nu este, in adevĕr, alt ce-va decăt *Göu-Lothor* (=sat de lîngă Lotru), părechĭa medio-germană a maghiaruluĭ *Lothor-vár;*

2. După cum memoria invasiuniĭ cumane în Dolj a străbătut vécurĭ în persóna «craĭuluĭ Ion», tradiţionalul fundator al Craioveĭ, aşa în Vîlcea poporul român n'a uĭtat pe contele german Konrad din aceĭaşĭ epocă, fundatorul castelulul celuĭ hoţesc dela gura Lotruluĭ, numindu-l *Domnişorul*, cuvînt întrebuinţat în cronicele nóstre tot-d'a-una în sens de «usurpator».[3]

Tot atuncĭ, érăşĭ la 1233, apare pentru prima óră un Maghiar, Luca saŭ Leukus, cu titlul de «ban al Severinuluĭ».[4]

Maĭ în urmă acest titlu a putut deveni în ierarchia curţiĭ dela Buda un ce de tot fictiv, dându-se tradiţionalmente căte-unuĭ favorit regesc, chiar

(¹) **Schuler,** *Umrisse und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen,* t. 3, Hermannstadt, 1872, in-16, p. 37-8.

(²) *Beschreibung der österreichischen Walachey,* în *Ungrisches Magazin,* t. 3 (1738), p. 183 : «.... die Lotoira, ein schnelles und reissendes Wasser. Bei dessen Einfluss in den Alt, «siehet man linker Hand in einem Winkel auf der Spitze des Gebirges Überbleibsel von ei-«nem alten Schlosse, Namens Domini Schor (Junger Herr). Nach dem Berichte der Einwoh-«ner ist es ein Raubschloss gewesen.»—La acésta Seyvert observă în notă : «Sollte ich wohl «irren, wann ich dieses hier gedachte, verfallene Bergschloss, darunter die Lotoira fliesset, «für das alte Lothorwár halte?» — Lotrul fiind mic şi aparţinênd întreg Olteniei, dela izvor pînă la gură, castelul luĭ Konrad n'a putut fi aiurĭ.

(³) *Letopis.*, ed. Cogălnicénu I, t. I, p. 200, 201, 206 etc.

(⁴) **Fejér,** *Cod. diplom. Hung.*, t. 3, vol. 2, p. 348 : «Luca bano de Sceurin et multis aliis «regni nobilibus praesentibus.»— Cf. **Pesty,** *A Temesi bánság,* Pest, 1868, in-8, p. 10.

când Ungurii nu stăpîniaŭ în fapt nicĭ un petec în Oltenia; dar pentru prima óră, ca temeĭu al deprinderiĭ curat nominale ulteriόre, trebuia să fi fost o rațiune seriósă, o posesiune óre-care reală asupra uneĭ părțĭ din teritoriul oltén.

Asupra căriĭ părțĭ anume?

Nu există óre vre-un indice?

Peste şépte anĭ, la 1240, vedem pe un al doilea Ban ungurese de Severin, numit Oslu.[1]

Dela acesta ne-a remas nu numaĭ o mențiune în diplome maghiare, dar încă — lucru maĭ semnificativ — suvenirĭ topografice în regiunea occidentală a Olteniei: în districtul Gorj valea *Oslea* şi muntele *Oslea*, ambele la hotar, ér în Mehedinț doĭ munțĭ *Oslea*, de asemenea la hotar, pe când nicĭ un nume local analog nu ne întimpină nicăirĭ în interiorul țereĭ şi pe aĭurĭ în restul Româniеĭ.

Ar fi important de a cerceta, dacă nu cum-va Mehedințeniĭ şi Gorjeniĭ vor fi păstrat şi eĭ vre-o legendă despre acel ban Oslu, după cum este aceea doljénă despre «craĭul Ion» şi acea vîlceană despre «Domnişorul».

Orĭ-cum ar fi, urmele cele topografice ne daŭ dreptul de a crede, că între 1230—1240 Ungurii vor fi isbutit să apuce vre-o fâşiă de pămînt din Gorj şi din Mehedinț, botezând'o apoĭ, în speranța cotropiriĭ ulteriόre, cu pomposul epitet de «banat al Severinuluĭ».

Tóte aceste evenimente: la sud năvala Cumanilor, la nord năvala Saşilor, la apus năvala Maghiarilor, se cĭocnesc asupra Olteniеĭ în acelaşĭ interval de timp, ba am puté chiar ḑice că aprópe în acelaşĭ an 1233.

Unde să fi fost atuncĭ Româniĭ?

Negreşit că eĭ aŭ vĕḑut față 'n față şi pe craiul Ion, şi pe contele Konrad, şi pe banul Oslu, de vreme ce pe căte-şĭ-treĭ, maĭ mult saŭ maĭ puțin, nu ĭ-aŭ dat uĭtăriĭ nicĭ pînă astăḑĭ; dar cestiunea este: în acea epocă de sfâşiare a Olteniеĭ, pe care veciniĭ o rosese pe la tóte marginile, în Dolj, în Vîlcea, în Gorj, în Mehedinț, — Româniĭ de acolo avut'aŭ eĭ óre vre-o existință politică deosebită, vre-un Domn propriŭ al lor, nesupus nicĭ Cumanilor, nicĭ Saşilor, nicĭ Ungurilor?

(1) **Fejér**, t. 4, vol. 3, p. 552: «Oslu bano de Zeureno.»

La 1240 se întîmplă o a patra năvală : sosesc Mongoliĭ, carĭ pînă atuncĭ nu se atinsese încă de laturea olténă.[1]

Cronicarul persian Fazel-ullah-Raşid, care a descris'o la începutul secolului XIII după făntîne oficiale contimporane din archivul sultanuluĭ Mahmud-Gazan, ne spune că hanul mongolic Ordà intrând în ţéra Oltuluĭ, i-a eşit înainte *Basarab-ban* (Bazaran-bam), dar a fost bătut.[2]

Aşa dară, în acele ḑile atât de fioróse, avênd a se lupta fără clipă de repaos contra Saşilor, Cumanilor, Ungurilor şi Mongolilor în acelaşĭ timp, strimtoraţĭ din tóte direcţiunile şi perḑênd pretutindenĭ, Româniĭ din Oltenia n'aŭ fugit şi n'aŭ perit, ci aŭ stat neclintiţĭ sub Banul lor naţional din dinaştia Basarabilor, pînă ce Cumaniĭ s'aŭ tras peste Dunăre, Saşiĭ peste Carpaţĭ, Mongoliĭ spre Ungaria, Unguriĭ maĭ incolo de gróza Mongolilor, şi atuncĭ—eşiţĭ din vizuinele munţilor şi revĕrsaţĭ din noŭ pe câmpiă, ca acele rîurĭ pe carĭ din când în când arşiţa le usucă în cursul lor, dar nu póte să sece îmbelşugata lor matcă — Olteniĭ s'aŭ apucat a povesti cu «fost'aŭ-fost» : icĭ despre craĭul Ion, colé despre hoţul de «Domnişor», maĭ departe despre Oslea...

A fost o epocă teribilă, dar tocmaĭ de aceĭa fecundă în tradiţiunĭ.

Periódele de nesce sfăşiărĭ extreme, chiar când sînt puţin măgulitóre pentru amorul propriŭ naţional, se întipăresc maĭ adînc în ţinerea a-minte decât periódele de cea maĭ strălucită gloriă, dacă ea este căştigată pe căĭ normale, căcĭ aceste din urmă sînt proză, ér popórelor le place numaĭ poesia.

Nicĭ o-dată Spania n'a fost maĭ nenorocită ca între aniĭ 1070—1100, parte în puterea creştinilor, parte în a mahometanilor, partea cea creştină maĭ trunchiată în ḑece fărîme şi partea cea mahometană de asemenea, creştiniĭ gonind pe mahometanĭ şi pe alţĭ creştinĭ, mahometaniĭ gonind pe creştinĭ şi pe alţĭ mahometanĭ, ér tronurile fiind resplata vicleniеĭ saŭ chĭar a fratriciduluĭ; şi totuşĭ tradiţiunile poporane ale Spaniolilor se desfăteză anume în acea négră epocă : ciclul luĭ Cid-Campeador.

(1) In Cumania propriŭ ḑisă, adecă în Moldova şi partea orientală a Ţereĭ-Românescĭ, Mongoliĭ aŭ fost străbătut deja de pe la 1221, sub hanul Djudji, ceĭa-ce — direct saŭ indirect—a şi provocat retragerea craiuluĭ Ion în Oltenia, căcĭ Djudji «terras incredulorum destruxit, maxime Comanorum.» Veḑĭ **G. Oppert**, *Der Presbyter Johannes,* Berlin, 1870, in-8, p. 66.

(2) Veḑĭ textul în a mea *Istoriă critică,* ed. 2, t. I, p. 68. — Cf. *Columna luĭ Traian,* 1877, p. 79.

Intr'o situaţiune analogă se afla Serbia după mórtea mareluĭ tzar Stefan Duşan, bucăţită între o mulţime de voevodĭ rivalĭ, dintre carĭ cel maĭ puternic era un perfid ucigaş : craĭul Vucaşin, ér fiul acestuĭa — o unéltă de trădare în mânile Turcilor : Marco Crăişorul; eĭ bine, este tocmaĭ epoca cea favorită a tradiţiunilor poporane serbe...

Noĭ sîntem sigurĭ din parte-ne, că dacă ar sci cine-va să gâdile şi să sgândărésca memoria poporuluĭ oltén, ar maĭ scăpăra din ea multe scînteĭ epice din prima jumătate a secoluluĭ XIII, în felul acelora despre craĭul Ion din Dolj, contele Konrad dela Lotru saŭ Ungurul Oslu; şi acésta cu atât maĭ mult, cu cât — în tesă generală — Oltenia fiind aprópe tot-d'a-una scutită de invasiunĭ străine, ele o impresionaŭ ca o adevărată cataclismă.

(Va urma) **Hasdeŭ.**

ZAMOLXE

DUPA SCRIITORII ANTICI

DE

AT. S. RUSOPULO,

Macedon din Bogacic. *

(Urmare. — Vedĭ pag. 304 — 7)

Cuvîntul *Zamolxis* a dat loc la multe etimologie cĭudate.

Conjecturele celor vechĭ ni le-a conservat Porfiriŭ[1] în numĕr de treĭ[2] : na este a celor ce 'l deduc din dicerea ζαλμός «piele»; a doua, a luĭ Dionisifane; şi a treia, a celora carĭ comentéză acest nume prin *om străin* (ξένος

(1) *Porphyrius* la viéţa luĭ Pitagora, ed. Kiessling, T. II, pag. 26, 28 : «maĭ avea el (Pitagora) «şi un alt băieţandru (μειράκιον), adus din Tracia, care se numĭa Zamolxis, pentru-că la na«scerea luĭ se *aruncase asupra 'ĭ o piele* de urs, ér Traciĭ numesc pielea *zalmos*. Şi pentru «că Pitagora iubĭa pe acest june, l'aŭ iniţiat în înalta teoriă a sacerdoţiuluĭ şi alte sciinţe «religióse ale Deilor. Uniĭ maĭ dic încă că el se numĭa şi Thales; iar barbariĭ îl adóră pe el ca «Ercule ((ὡς Ἡρακλέα). Dar Dionisifane dice, că el ar fi servit la Pitagora, şi că apoĭ că«dênd în mâinele tâlharilor şi fiind stigmatisat de eĭ, şĭ-ar fi legat fruntea din causa sem«nelor stigmatisăriĭ. Alţiĭ iar, explicând numele Zamolxe, dic că însemnéză : *bărbat străin.*»

(2) Treĭ, după cum se póte conchide, cred eŭ, din acest pasagiŭ; iar editorul Kiessling admite doă etimologie, precum arată la pag. 288, cu care eŭ nu mĕ unesc, precum asemenea nicĭ cu Creuzer, care dice (Symbolik 2 Ausg. 2. Theil. Leipz. 1820. S. 301, No. 20) : «weil er als Knabe ein Bärenfell *getragen*,» căcĭ dicerea elinéscă ἐπεβλήθη nu însemnéză a *purta*.

ἀνήρ). Din acestea, cea de 'ntâiŭ este şi cea maĭ importantă, pentru că ne dâ cuvîntul tracic *zalmos*, ér despre limba naţiuniĭ Tracilor, carĭ, după Indienĭ şi Celţĭ, eraŭ în vechime gintea cea maĭ mare decât tóte,[1] noĭ nu pré scim aşa multe.[2] Cine aŭ fost însă aceïa carĭ aŭ dedus pe Zamolxis din *zalmos*, acésta nu nĭ-a spus-o neo-platonicul Porfiriŭ[3], elevul luĭ Plotin; dar eŭ bănuesc că nimenĭ altul nu este decât el-însuşĭ. Cât pentru părerea luĭ Dionisifane,[4] carele explica numele luĭ Zamolxe din ascunderea semnelor stigmatisăriĭ, lucru ce s'a întâmplat negreşit în aniĭ maĭ din urmă, cum şi pentru părerea acelora carĭ îl comentéză prin *bărbat străin*, se póte că tot Porfiriŭ le va fi inventat pe ambele, făcênd paradă de erudiţiune, saŭ că—este cu putinţă—le va fi luat din tradiţiune.

Acestea dar sînt etimologiele cele vechĭ; altele diferite s'aŭ propus de ceĭ modernĭ, din carĭ cele maĭ demne de însemnat sînt: una litvană, a luĭ Mateiŭ Praetorius[5]; cea-l'altă, gotică, ba maĭ bine doă şi chiar treĭ diferite, ale mareluĭ filolog Iacob Grimm,[6] care însă, în acéstă privinţă, nu procede

(¹) Veḑĭ *Herod.* Ε'. γ'. — *Pausanias* Α'. ϑ'. 6.

(²) *Adelung*, Mithridates etc. T. 2. Berlin 1808, S. 358 «despre limba Geţilor.» — Maĭ cu deosebire însă despre idioma tracică, *Rask* Undersögelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse, Kjöbenhavn 1818. 8. p. 159, şi următ. — *Iacob Grimm*, Gesch. der deutschen Sprache. Lpz. 1848. Bd. I. S. 176 şi următ., şi despre cea dacică în deosebĭ, după Dioscoride, S. 203—217, şi aiurea. Ueber Jornandes S. 24.

(³) *Eneas de Gaza*, în *Theophrast*, ed. Boisson, p. 12 şi 14. şi toţĭ pe carĭ iĭ însemnéză editorul p. 193 (n. 124) şi pag. 196—197 (n. 137).

(⁴) Cine este acest Dionisifane, nicĭ insuşĭ *Fabricius* nu scie; *Harles*, conjecturând din acest passagiŭ, l'a trecut intre Pitagorianĭ.

(⁵) *Mathaei Praetorii* Orbis Gothicus. 1688—89. fol. Lib. I. p. 119: «Zamulksis seu Zamolxis, Deus est, *ad quem defuncti meant, et ad quem mittuntur, ut ipsi inserviant;* id fit quando terra tumulantur. Hujus originem vocis propposituri dicimus, derivandam esse a voce Ziame vel Zeme i. e. *terrae*, Zemoluks et contracte *Ziamulks* est Zamogethis, Nadravis, Zalavonis, *Deus terrae, terraque tumulandorum.* Ex voce hac Ziameluks fecerunt Graeci Zamolxis: opinio autem ista Getarum olim; scilicet Zamolxin esse talem Deum, ad quem defuncti, quorum ille sevitio indiget, mittendi sint, adhuc durat apud plurimos in Nadravia, Zalavonia, Prussia, in Zamogethia, Lietvania, de quo fusius in Delic. meis. Quod teste Olao Rudbek asserit; *istam locutionem ad Samolsim ire, in usu adhuc Dalecarlios esse.* Respondeo: longe alio sensu hoc apud Dalecarlios dici, quam quo apud Getas olim. Nam Dalecarlii hac phrase mortem describunt, *communem hominum collectionem*; quare de homine mortuo, vel de illo, quem putant mortuum, dicunt eum. ad illum conventum, quo omnes homines conveniunt, abiisse et id nomen Sammolsis apud Dalecarlios derivatur a Teutonico *Sammeln*. Inde *Sammelplatz* (eine Versammlung) i. e. collectio, congregatio. Non sane hoc sensu Getae olim hoc vocabulum usurpârunt, neque nunc Prussi, aut Zamogethae aut Lietvani.»

(⁶) *Iacob Grimm*, Ueber Jornandes, in Philologische und Hist. Abhandlungen der Kön. Akademie der Wissenschaften zu Berlin aus dem J. 1846. Berlin 1848. 4. S. 26. not.: «Ζαλμὸς Fell liefert uns keine deutsche Mundart, und die Ableitung bleibt unsicher.» — Gesch. d.

pe o cale adevĕrat sciinţifică, căutând adecă adevĕrul numaĭ pentru adevĕr, ci se lasă dus de amorul propriŭ naţional, voind cu orĭ-ce preţ să identifice pe anticiĭ Geţĭ cu Goţiĭ, — teoriă ce n'a pré găsit resunet[1].

Dacă n'ar trebui orĭ-cine să fie fórte păḍit pe calea etimologică,[2] atuncĭ, după cum Grimm face pe Zamolxe Got, tot aşa eŭ l'aş puté face Slav, din землıа «pămînt», ca unul ce se credea a fi ḍeŭ infernal; saŭ l'aş face Evreŭ, acelaşĭ cu Zamail saŭ Samuil, care, după tradiţiunile ebraice, că-

deutsch. Spr. I. S. 121: «ich glaube Ζαλμὸς richtig zum lith. szalmas und unserm helm gehalten zu haben, sei es, dass der Gott glückselig mit Helm oder Hut geboren wurde (Myth. S. 829) oder den Helm beständig trug; auch finde ich bedeutsam genug, dass Odinn die Namen Hialberi (ahd. Halmpero) wie Sîdhöttr führte.» s.c.l. Veḍĭ şi p. 187. şi aiure. — Bericht p 131 vorbind despre afinitatea luĭ *h* şi *z*, adaugă: «Der getische Zamolxis erweist sich den jüngern Gothen demnach als *Halmal*, was auch die bedeutung des wortes gewesen sei. Ζαλμὸς soll ausdrücken *fell, haut*, wobei sich an's skr. *carma* corium, gr. δέρμα oder an unser *halm* und *helm*, die beide der wurzel *hilan* zufallen, denken liesse; es war ein gehelmter, verhüllter gott *Gebeleizis*, mit demselben *z*, steht fur *Gebeleihis*. goth. *Gibalaiks*, der begabende, gaben verleihende gott und streift nah an unsern göttlichen Helden *Gibika, Gibicho, Giuki*, von derselben wurzel *giban*, den wir als burgundischen ahnherrn erblicken. *Gebid, Gabid, Gapt*, mit anderer ableitung, wäre wieder das nemliche».—Veḍĭ şi pag. 130, 134.— Ueber Jornandes S. 25. Gesch. d. d. Spr S. 187—188.—Grimm amestecă tóte la un loc, precum însuşĭ ḍice în scrierea sa despre Jornandes pag. 54.: «Darf Zamolxis als ἄνεμος zu Woatan, als Gebaleiss zu Gibucho, als pileatus zu Zidhöttr, das fahren nach Zamolxis zu dem nach Wuotan gehalten werden, so gewinnt die gleichung».—Drept acésta şi prin orĭ-ce chip pretinde pe Zamolxis de ḍeŭ, ér nu de om, nicĭ de elev al luĭ Pitagora. (Gesch. d. d. Spr. S. 187).

(1) Schmidt's Zeitschr. f. Geschichte Bd. VI. S. 516 ff.—G. *Waitz* Deutsche Verfassungsgesch. Bd. II. p. XIII. not.

(2) *August Boeckh* în Corp. Inscr. Tom. II. Berol. 1843. fol. p. 109 (dacă 'mĭ aduc bine aminte pagina); şi *Paul Iosef Schafarik* în Slavische Alterthümer, deutsch v. Ahrenfeld, herausg. v. Wuttke, Lpz. 1843. 8. Tom. I. S. 293, carele a vorbit despre nesecuritatea etimologielor: «Endlich (ḍice el) darf man nicht vergessen, theils, dass die Wurzeln aller Sprachen ursprünglich mehr oder weniger verwandt sind, theils, dass sich die Sprachen gleich wie noch gegenwärtig von allem Anfange an durch Aufnahme fremder Wörter bereicherten und dass aus einigen von einem *uralten, längst verschollenen* Volke erhaltenen Wörtern *noch lange kein sicherer Schluss auf die ganze Sprache und die Stammverwandtschaft desselben gezogen werden könne*. Treffen wir nun auch irgend ein *uraltes getisches* oder *thrakisches* Wort in der jetzigen finnischen Sprache, während es in den indoeuropäischen Sprachen nicht existirt, so darf man darum noch nicht annehmen, das in *Thrakien und Dakien Tschuden gesessen*. Ist es ja denkbar, dass dieses Wort einst in den indoeuropäischen Sprachen sich befunden habe und nur im Verlaufe der Zeit verloren gegangen oder dass es von aussen her zu den Thraken u. Geten gekommen sei. Zur Bestimmung der Stammverwandtschaft müssen alle drei Quellen: die natürliche körperliche Beschaffenheit eines Volkes, der grammatische *Bau* seiner Sprache (keineswegs einzelne Wörter) und die Geschichte gleichermaassen die Beweisgründe darbieten; findet sich von alle dem gar nichts, so sind selbst *die scharfsinnigsten Vermuthungen den ärgsten Irrthümern ausgesetzt.*»

ḍênd din gloria sa ceréscă, s'a făcut ḍeŭ subteran;[1] încă și German l'aș puté face din ḍicerea *Zahl*, adecă «numer», ceĭa ce se și cuvine unuĭ Pitagorian; ba chĭar și Turc[2], și cine maĭ scie ce fel de ném!

În declinațiune, cuvîntul *Zamolxis* se declină în mod perittosilabic, avênd genitivul obicĭnuit Ζαμόλξιδος;[3] se găsesce însă și Ζαμόλξεως și Ζαμόλξιος;[4] dativul Ζαμόλξιδι;[5] acusativul Ζάμολξιν.[6]

Acestea sînt de ajuns despre ortografia, etimologia și flexiunea cuvîntuluĭ. Acum să examinâm : de unde, de când și cine este Zamolxis?

(Va urma) Tradus din grecesce de **P. Georgescu.**

(1) Veḍĭ *Fr. Freuardentii* annotationes în lib. I. cap. XXXIV. *Irenaei* contra Eresielor., ed. Massuet. Tom. II. 1734. Venet. fol. pag 230.

(2) Din *ćal*=Spiele, *ćalarim*, ich spiele, de ex. *duduú*, die Flöte. *ćalmas*= spielt nicht.

(3) Precum *Platon* în Charmide, p. 156. 158. — *Lucian* în Scyth, cap. 4, și alțĭ.

(4) Veḍĭ notele luĭ *Korai* la Strabon. tom. 4, edițiunea sa, Paris 1819. pag. 117.

(5) Se găsesce și reŭ séŭ necorect scris Ζάμολξι și Ζαμόλξιω, în Photii myriob b. Cod. CLXVI, pag. 360, m. sq. ed. A. Schottus 1611 fol

(6) Regulat la toțĭ autoriĭ, precum *Erodot*, IV, 94, 95, 96.

BIBLIOGRAFIA

REVISTE LINGUISTICE

ARCHIV FÜR SLAVISCHE PHILOLOGIE, unter Mitwirkung von **A. Leskien** und **W. Nehring** herausgegeben von **V. Jagić**, in-8.

2r Band, I—II Hefte —Berlin, Weidmann, pag. 290.

Deja primul an din acéstă nouă revistă cuprindea multe studie capitale, precum :

Jagić : *Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik;*

Idem : *Dunav-Dunaj in der slavischen Volkspoesie;*

G. Krek : *Beiträge zur slavischen Mythologie I. Veles, Volos und Blasius;*

Nehring : *Die philologischen Arbeiten bei den Polen in neuerer Zeit;* etc.

Fórte importent era, maĭ cu deosebire, lungul articol (pp. 465—607) : *Bibliographische Übersicht der Erscheinungen auf dem Gebiete der slavischen Philologie und Alterthumskunde seit dem Jahre 1870*, de Jagić

Anul al doilea al acesteĭ reviste se deschide prin lucrărĭ nu maĭ puțin ponderóse, dintre carĭ indicâm :

Jagić : *Ein Beitrag zur serbischen Annalistik mit literatur-geschichtlicher Einleitung;*

A. Wesselofsky : *Die Sage vom babylonischen Reich.*

Rubrica recensiunilor e fórte bogată.

OPERELE

D-LUI

B. PETRICEICU-HASDEU

1. **Viéța și scrierile luĭ Luca Stroicĭ;** Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
2. **Filosofia portretuluĭ luĭ Țepeș;** Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
3. **Analise literare externe: Wolf, Raicevich, Eutropius, Palauzow, etc.;** Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
4. **Micuța;** o nuvelă satirică; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
5. **Ión vodă cel cumplit;** cu un portret și 10 gravure; Bucurescĭ, 1865; în 8, pagine 246. *Epuisé.*
6. **Schylock, Gobseck și Moise;** studiŭ literar; Bucurescĭ, 1866, în 8.
7. **Talmud;** studiŭ filosofic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
8. **Industria națională față cu principiul concurențeĭ;** studiŭ politico-economic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
9. **Răzvan-vodă,** dramă istorică în 5 acte în versurĭ; Bucurescĭ, 1869, în 8. Edițiunea III.
10. **Istoria toleranțeĭ religióse în România: protestanțĭ, catolicĭ, mahometanĭ, lipovenĭ și judanĭ;** edițiunea 2, Bucurescĭ, 1865, în 8. — Prețul 2 francĭ; pe hârtiă velină — 3 francĭ.
11. **Satirul,** diar umoristic; Bucurescĭ, 1866, în-fol. *Epuisé.*
12. **Archiva istorică a Românieĭ;** Bucurescĭ, 1865—1867, în 4, 3 tomurĭ marĭ, prețul 40 francĭ.
13. **Poesiĭ,** Bucurescĭ, 1873, în 8.
14. **Istoria critică a Românilor;** tomul 1-ŭ, a 2-a edițiune. Tomul II sub pressă. In-4 mare în 2 colóne fără linie. Prețul tomuluĭ I—24 francĭ. — Deposit la autor.

Continuarea vedĭ din dos.

OPERELE D-LUI B. P. HASDEŬ

(Continuarea. — Vedĭ din dos)

15. **Principie de filologia comparativă.** Curs ținut la Facultatea de litere din Bucurescĭ. Aŭ eşit numaĭ patru lecţiunĭ, pag. 108. — 4 francĭ. Pe chărtiă velină 6 francĭ.
16. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice I. Ghĭuj.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.
17. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice II. Ghĭob.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.
18. **Baudouin de Courtenay şi dialectul slavo-turanic din Italia. — Cum s'aŭ introdus slavismele în limba română?** — Notiță linguistică. — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 2 francĭ.
19. **Dina Filma. Goțiĭ şi Gepidiĭ în Dacia.** — Studiŭ istorico-linguistic. Bucurescĭ, 1877, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 2 francĭ.

Nr 8-9. AUGUST-SEPTEMBRE 1877. Nr 8-9.

COLUMNA LUI TRAIAN

REVISTĂ MENSUALĂ

PENTRU ISTORIA, LINGUISTICA ȘI PSICOLOGIA POPORANĂ,

SUB DIRECȚIUNEA

D-LUI B. P. HASDEU.

CU COLABORATIUNEA

D-lor: A. I. Odobescu, Dim. A. Sturdza, A. Papadopol-Calimah, Dr. Gr. G. Tocilescu, Dr. C. Esarcu, profesor G. L. Frollo, Dr. Barbu Constantinescu, G. D. Teodorescu, Dr. A. Xenopol, Dr. M. Gaster, P. Ispirescu, P. Georgescu etc.

ANUL VIII.

SUMAR:

1. B. P. Hasdeŭ: Limba română vorbită între 1560 — 1600. Texturĭ inedite (pag. 357—407, 456—484).
2. — Programa pentru adunarea obiceielor juridice ale poporuluĭ român.
3. D. A. Sturdza: Portretele luĭ Horia, Cloșca și Crișan.
4. — Eudoxiŭ Hurmuzaki. Notiță biografică.
5. Dr. M. Gaster: A propos de articlul d-luĭ P. Ispirescu despre basme române și basme francese.
6. Dr. Zotu: Somnul după Dr. C. A. Polichronie. Recensiune.
7. G.: Pressa străină despre «Columna luĭ Traian.»
8. X.: Notițe.

Maĭ multe stampe.

Premiŭ: Fie-care abonat la «Columna luĭ Traian» are dreptul de a căpăta dela redacțiune un exemplar din *Istoria critică a Românilor de B. P. Hasdeŭ* cu prețul maĭ puțin de jumătate, adecă cu 10 leĭ nouĭ în loc de 24 leĭ nouĭ. Pentru districte se adaugă 2 l. n. costul transportuluĭ. Acționariĭ annualĭ posedă acelașĭ drept pentru treĭ exemplare.

Vedĭ pagina din dos.

BUCURESCĬ

TIPOGRAFIA SOCIETĂȚIĬ ACADEMICE ROMÂNE (LABORATORĬ ROMÂNĬ)

19. STRADA ACADEMIEI, 19.

COLUMNA LUI TRAIAN

PREŢUL ABONAMENTULUĬ:

Pentru România: 20 leĭ noĭ. Pentru străinătate: 30 leĭ noĭ séŭ 15 fiorinĭ.

Abonamentul se face numaĭ pe an.

La redacţiune se póte găsi o colecţiune completă pe aniĭ 1870—76.

Colecţiunea pe fie-care an 30 leĭ noĭ.

Redacţiunea şi Administraţiunea se află în Bucurescĭ, Strada Michaĭu-vodă, în curtea bisericeĭ Mihaĭu-vodă.

COLUMNA LUI TRAIAN
AUGUST 1877

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANĂ.

LIMBA ROMANA VORBITA
ÎNTRE ANII 1560—1600

TEXTURI INEDITE
(Urmare)

XVII.
ZAPIS DE VÎNDARE.

IVAN DIN BRESCĬ, BELEŢIĬ (DISTR. MUSCEL), CIRCA 1600.

Originalul în Archivele Statuluĭ : m-rea Câmpulung No. VI.

S'a transcris destul de corect, la pag. 111, în Condica acesteĭ mănăstirĭ, compilată la 1855.

Datul cronologic lipsesce, dar în acelaşĭ pachet se află un crisov dela Radu-vodă Mihné, din 10 martiŭ 1623, din care resultă că «Татѹл де ꙟ Белеци», unul dintre actoriĭ în actul de faţă, îşĭ cumpăra pămînturĭ anume : «ꙟкъ де ꙟ ӡилеле лѹ Михаю водъ».

Actul e scris pe o frumósă hărtiă, solidă şi luciósă, lungă de $30^1/_2$, lată de $21^1/_2$ centimetri, cu următorul semn de fabrică :

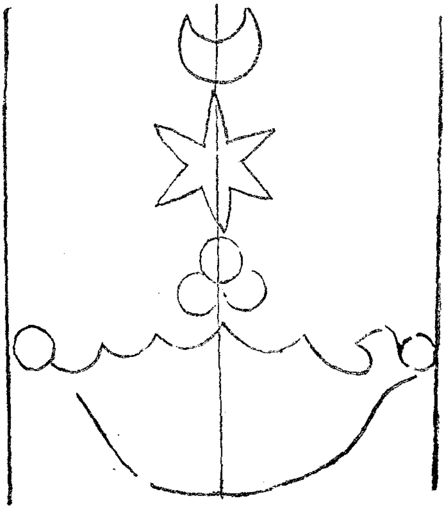

Acest semn de fabrică, pe care noĭ l'am vĕḑut deja maĭ sus în textul No. XII *din anul 1596*, probéză şi el că zapisul s'a scris circa *1600*.

Aci este locul de a trage atenţiunea maĭ cu dinadinsul asupra importanţeĭ mărcelor de hărtiă pentru a fixa datul saŭ pentru a puté verifica, pe lîngă alte criterie, autenticitatea unor documente; importanţă capitală, pe care aŭ indicat'o de-mult paleografiĭ germanĭ[1] şi care totuşĭ mereŭ, aprópe tot-d'a-una, scapă din vederea acelora ce adună acte, şi acésta nu numaĭ la noĭ, unde diplomatică nu s'a pomenit încă, dar pînă şi 'n bătrînul Occident.

Scrisórea, cu o cernélă rădăciniă închisă, este de o rară urîcĭune, deşi clară : în şirurĭ strîmbe, cu litere gróse şi nesimetrice, cu dese ştersetură, înlocuite une-orĭ prin cuvinte saŭ slove scrise d'asupra.

Iscălitura luĭ «Дѹмитрашко пѫхарник», în monograme şi cu treĭ grife de-desupt în formă cam de φ, nu este nicĭ ea frumósă.

Sub raportul linguistic, acest text ne înfăţişéză o particularitate fórte remarcabilă.

Infinitivul «aflà» este scris : афлаχ, adecă *aflah*.

Deşi maĭ jos ne întîmpină şi forma афла, totuşĭ χ (=h) din cell'alt variant nu este o greşélă, ci un fonetism propriŭ graĭuluĭ din satul Beleţĭ în tot cursul secoluluĭ XVII.

Acest sat din munţiĭ Musceluluĭ, anume în plasa Podgorieĭ, forméză o singură comună cu satele Albute, Negrescĭ şi Zgripţescĭ, dintre carĭ Negresciĭ se şi menţionéză în actul nostru.

In acelaşĭ pachet al mănăstiriĭ dela Câmpulung se conservă patru zapise, scrise de mâna unuĭ popă Dancu din Beleţĭ, în carĭ tóte găsim pe parasiticul *h* după vocala dela finea cuvîntuluĭ, şi ĭată în ce fel :

I. Zapis din 18 iunin 1654 :

a) сѫ фїе де мареχ (=mare*h*) креднищѫ ла мѫнаχ (=mǎna*h*) лѹ Ѓентилѫ,

(1) **Fischer,** *Versuch die Papierzeichen als Kennzeichen der Alterthumskunde anzuwenden,* in *Beschreibung typographischer Seltenheiten,* Nurnberg, 1800—4, t. 6 p. 137—74.—**Ebert,** *Zur Handschriftenkunde,* Leipzig. 1825, t. 1, p. 29—32.

b) кани гатах (=gata*h*),

c) мъртѹріе прѣнѹмех (=pre-anume*h*):

II. Zapis din 12 februariŭ 1657 :

a) марех (=mare*h*) крединцъ,

b) ши Стоиках (=Stoica*h*).

c) кѹнъ вое мех (me*h*).

d) кѹмпъръторех (=cumpărătóre*h*).

e) кани гатах (=gata*h*).

d) прѣнѹмех (=nume*h*).

De asemenea într'un zapis din 2 ianuariŭ 1661 şi într'un alt din 27 ianuariŭ 1669.

In acelaşĭ pachet maĭ este un zapis dela un «Негре феҹор Фръчен», din 23 iuliŭ 1665, care nu e scris de popa Dancu şi 'n care totuşĭ citim : «ам нѹс ȥиωах (=zioa*h*)».

Fie dară căt de cĭudat, fenomenul există; este sigur că ţeraniĭ dintr'o parte a Musceluluĭ pronunţaŭ în secolul XVII — dacă nu maĭ pronunţă şi astădĭ — : gata*h*, nume*h*, măna*h*, mare*h*, a me*h*, Stoicah, cumpărătóre*h*, zioa*h*...; cu alte cuvinte, eĭ însoţĭaŭ pe vocala cea finală de un fel de aspiratiune, pe care nu scieaŭ s'o scrie cu slove altfel decăt prin х.

Trăsura cea caracteristică este, că 'n tóte aceste exemple, afară de pronumele personal *meh* (=mea), vocala finală cea aspirată urméză anume după silaba asupra căriĭ apésă accentul tonic, adecă numaĭ în vorbe paroxitone: *gátah*, *númeh* etc.; ba chiar şi pronumiĭ personalĭ cată să fi fost rostiţĭ la Românĭ tot-d'a-una într'o legătură enclitică cu numele ce le precede, căcĭ altmintrea — vocalele cele accentate fiind scutite de disparitiune—nicĭ o dată «voea mea» saŭ «capul teŭ» n'ar fi devenit «voe-mĭ» şi «capu-ţĭ», încăt nicĭ chĭar *meh* nu avea accent.

Aşa dară aspiraţiunea servĭa în casul de faţă pentru a întări pe o vocală îndoit slabă : 1. slabă prin posiţiunea sa la finea cuvîntuluĭ; 2. slabă prin vecinătatea uneĭ silabe maĭ tarĭ.

Un rol cam analog jócă în limba persiană aşa numitul «*h* quiescent», care se pronunţa óre-când, dar astădĭ a remas numaĭ ca un simplu semn grafic : «Litera *h* finalis praecedenti vocali brevi «*a* (et *i* : *kih*, *cih*) tanquam sustinendae addita».[1]

(1) **Vullers**, *Grammatica linguæ persicæ*, Gissæ, 1870, p. 68, § 92—3.

Ḑic «un rol *cam* analog», căcĭ nu trebuĭ să uĭtâm că : 1. la Perşĭ tóte silabele finale *ah* saŭ *eh* sînt tot-o-dată accentate, ceia-ce nu se potrivesce cu exemplele române; 2. în cele maĭ multe cuvinte persiane finalul *ah* saŭ *eh* este organic, adecă provine din scăderea sufixuluĭ primitiv *aka*.[1]

La Germanĭ, pe de altă parte, ba în vechime şi la unele popóre italice, precum la Umbri şi la Oskĭ, *h* este saŭ a fost unul din mijlócele de a lungi o vocală, ceia-ce éră̦şĭ nu e alt-ceva în fond decât o întărire.

Când vocala nu oferĭa urechiĭ nemic aspirat, grafica exprima lungirea eĭ prin duplicare : *aa*, *ee* etc., după cum am vĕḑut şi la Românĭ într'o sémă din texturile de maĭ sus; când însă o aspiraţiune era cât de puţin simţibilă pentru auḑ, atuncĭ se scriea *ah*, *eh*, *ih*...[2]

In fine, în latinitatea din evul mediŭ *h* se intercala între doă vocale vecine, carĭ eraŭ altmintrea în pericol de a se contopi, adecă de asemenea un soĭu de întărire, precum : *cohactus* (=coactus), *trahicit* (=traiicit), *dihaconus* (=diaconus), saŭ chiar astăḑĭ franţusesce în *trahir* (=vechĭu frances «traïr»).[3]

Nu maĭ adăugâm, că şi 'n limbile semitice există un *h* întăritor al vocaleĭ.[4]

Maĭ pe scurt, finalul *h* în graĭul român dela Beleţĭ îşĭ află, ca fapt fisiologic, o perfectă justificare în limbile cele maĭ diverse, dar presintă în acelaşĭ timp un caracter propriŭ, o individualitate independinte.

Este semnificativ, că textul de maĭ jos, ca şi cel publicat sub No. VI, ambele atât de interesante pentru vocalismul român, unul cu lungirea vocaleĭ prin duplicare, cel-l'alt cu întărirea eĭ prin aspiraţiune, ne vin de o potrivă din Muscel!

1. † ѧдеᴷ рада фата лȣ бинти ᵈᵉ ᵇᵉˡᵉᶜ скрисаᴹ ѯабисȣᴧ (*sic*) меȣ

(¹) **Fr. Müller**, *Das Suffix ka im Eranischen*, in **Kuhn**, *Beiträge*, t. 3, p. 481—3.

(²) Veḑĭ despre acésta un capitul bine cugetat in **Höfer**, *Zur Lautlehre*, Berlin, 1839, p. 253—7, unde între altele : «Die Sache ist also die : man drückt die Dehnung aus, wie sie «sich zu hören gab». — Cf. **Corssen**, *Aussprache*, t. 1, p. 98.

(³) **Schuchardt**, *Vokalismus*, t. 2, p. 524—5.

(⁴) Cf. **Spiegel**, in **Kuhn**, *Beiträge*, t. 7, p. 101.

ла мѫна ȣкиме^{ȣ} пѫ^{т}рȣ ши ла вѫрȣме^{ȣ} татȣ^{л} бра^{т} его
ши вѫрȣме^{ȣ} драгȣ^{л} и бра его сѫ фиꙗ де мареꙗ креди^{н}
цѫ ла мѫна лорь кȣ^{м} сѫ^{с} щїꙗ кѫ лѣ^{м} вѫ^{н}дȣ^{т} па^{р}та
ма де мошиꙗ кѫтѫ сѫ ва афла^{х} ди хота
рȣ^{л} негрещело^{р} панѫ (*sic*) ꙟтра^{л} прибоꙗнило^{р}
кѫтѫ сѫ ва гѫси вери ꙟ^{н} сатѫ ве^{р} ꙟ^{н} апѫ ве^{р} ȣска^{т}
ве^{р} ꙟ кѫ^{н}пѫ кѫ^{т} сѫ ва афла ве^{р} де мошиꙗ ве^{р} де кȣпѫ
рѫтȣре ши па^{р}те ^{ма} де морѫ ши де виꙗ дила ци
гѫне^{щ} ^{кѫ}тѫ сѫ афла па^{р}тѣ ^{ма} ши фѫ^{кȣ}тѫ ши не
фѫкȣ^{т} ши а^{м} дꙗтѫ дерептѫ ба^{н} гата ȣ^{г} аї
ши ла ача^{с}та то^{к} фо^{с}таȣ ѡмени бȣни мѫрѫ
тȣриꙗ анȣме татȣ^{л} ди^{н} беле^{ц} и радȣ^{л} де колѣ
и ше^{р}ба^{н} ѿта^{м} и пѫрѫвȣ^{л} ши ста^{н} вѫтафȣ^{л}
ди^{н} бȣкȣре^{щ} ши дȣмитра^{ш}ко пѫх^{р}ѫникȣ^{л}
ши ала^{ц} фра^{ц} каре шо^{р} пȣне и^{с}кѫлитȣре ма^{н}
жо^{с} ши амѫ скри^{с} е^{ȣ} ива^{н} ди^{н} бре^{щ}

(Subscris :) аꙁ дȣми^{траш}ко пѫ^{х}и^{с}каа^{л}

(punerea degetuluï :) е^{ȣ} рада фата лȣ ви^{н}тилѫ

TRANSCRIPȚIUNEA:

† adec[a] Rada fata lu Vinti[lă] *de Belet* scris'*am* zabisu*l* me*u* la măna uchi-me*u* Pă*t*ru şi la văru-me*u* Tatu*l* брат его (fratele luï) şi văru-me*u* Dragu*l* и бра[т] его (şi fratele luï) să fiïa de marïa credi*n*ţă la măna lorŭ, să *s*[a] ştiïa că lé*m* vă*n*du*t* pa*r*tïa mïa de moşiïa cătă să va afla*h* di[n] hotaru*l* Negreştelo*r* pană într'a*l* Priboïanilo*r*, cătă să va găsi, veri î*n* satŭ, ve*r*[i] în apă, ve*r*[i] usca*t*, ve*r*[i] în cănpŭ, cătă să va afla ve*r*[i] de moşiïa ve*r*[i] de cupărăture, şi pa*r*te

mĭa de moră şi de viĭa dila Ţigăneșt^{i} *cătă* să [va] afla pa*r*té *mĭa*, şi fă*cu*tă şi defăcu*t*^{ă}, şi a*m* datŭ dereptŭ ba*n*^{i} gata u*gh*^{i} 11, şi la aćasta toc^{mélă} fost'au omeni buni mărăturiĭa, anume : Tatu*l* di*n* Bele*ț*^{i} и (şi) Radu*l* de colé и Şe*r*ba*n* ѿтам (de acolo) и Părăvu*l* şi Sta*n* vătafu*l* di*n* Bucureș*t*^{i} şi Dumitrașco pă*h*^{ă}rănicul şi ala*ț*^{i} fra*ț*^{i} care ş'o*r* pune iscăliture ma*i* jos, şi amŭ scris *eu* Iva*n* di*n* Bre*șt*^{i}. аꙁ (eŭ) Dumi*trașco* păh^{arnic} искал (am subscris), *cu* Rada fata lu Vi*n*tilă.

N o t a n d a :

finalul *u* nu e întreg nicăirĭ;

finalul *u* jumătăţit : лорь (= lorŭ), амъ (= amŭ), датъ. дерептъ, сатъ, кънпъ;

pentru *oa* numaĭ simplul *o* : моръ, ѡмени;

дин, şi o dată cu perderea finaluluĭ н : ди хотарȣл, în loc de дин...;

de asemenea н perdut : ȣки-меȣ (=unchi-meu), кȣпърътȣре (=cunpărăture);

дила;

меȣ, nu мїеȣ;

лȣ Винтилъ;

върȣл, în sens de «fratele unchĭuluĭ»;

фраци, în sens de toţĭ veciniĭ saŭ locuitoriĭ din acelaş sat;

pluralul cu *-ure* : кȣпърътȣре, искълитȣре;

ѧ pentru е : съ фиѧ, съ съ цїѧ, марѧ (nearticulat), мошиѧ (nartic.), виѧ (neart.);

алаци = «ceĭ-l'alţĭ»;

contracţiunea : шор = «îşĭ vor»;

reflexivul *se* nedistins de condiţionalul *să* : съ съ цїѧ;

ѕабисȣл = zapisul, póte cu б numaĭ din greşélă;

панъ = «pînă», formă cu atât maĭ de notat, cu cât originea cuvîntuluĭ

pînă este de tot obscură, şi negreşit că n'a brodit'o d. Cihac, când o caută în latinul *per-ad* (!); [1]

верн = orĭ = lat. *vel;*

кънпъ (= cămpŭ);

un parasitic *ă* desvoltat lingă *r* : мъръторилѧ, Пъръвѹл, пъхъръникѹл, fenomen fonetic fórte important, cunoscut în gramatica sanscrită sub numele de *svarabhakti* (ruptură de son) şi pe care linguistica l'a urmărit pînă acum cu mult interes în diverse limbĭ ario-europee : cf. medio-latinul *urebem*=*urbem*, *peregere* = *pergere*,[2] oskicul *sakarater* = lat. *sacratur*, *teremnattens* = *terminaverunt*[3] etc.;[4]

deosebirea juridică între averea moştenită şi averea căpătată : **вери де мошиа, вери де кѹпъpътѹpе;**

infinitivul афлаχ = aflà, vedĭ maĭ sus întroducerea la acest text;

numĭ personale : Радѹл şi Радѹл, Татѹл, Драгѹл, Пъръвѹл, Винтилъ...

(1) **Cihac,** *Dict. d'étym.*, p. 215.
(2) **Schuchardt,** op. cit., II, p. 406, 416 etc.
(3) **Corssen,** op. cit., II, p. 384 sq.;
(4) Vedĭ maĭ ales **Benfey** în *Orient und Occident*, t. 3 (1864), p. 25-6, 32, 36, şi **Johannes Schmidt**, *Zur Vocalismus*, întregul tom 2 (1875).

NNo. XVIII—XXIII.

CRISÓVE

DELA

SIMEON MOVILA

1601—1602.

Crisóvele dela Simeon Movilă aŭ un interes întreit :

1. Ele sînt fórte rare, astfel că Fotino mărturisesce că nu i s'a întâmplat a vedé decât abia unul singur, [1] pe când noĭ publicâm aci nu maĭ puţin de cincĭ, tóte romănesce, afară de carĭ maĭ cunóscem vr'o căte-va scrise slavonesce.[2]

2. De când şi pînă când a domnit Simeon Movilă în Ţéra-Romănéscă, este o cestiune încurcată, pe care istoriciĭ nostri, Românĭ şi străinĭ, n'o limpeḑesc de loc.[3]

3. În fine — şi asupra acestuĭ punct mĕ voĭu opri maĭ cu stăruinţă, — din căte crisóve, adecă diplome domnescĭ, îmĭ sînt cunoscute pînă acuma, cele maĭ vechĭ scrise romănesce sînt anume dela Simeon Movilă.

In acest mod, pînă la probă contrară, onórea introduceriĭ limbeĭ naţionale în cancelaria princiară, cel puţin în Ţéra-Romănéscă, aparţine familieĭ Movilescilor, a căriĭa politică totuşĭ, precum se scie saŭ se crede, nu era nicĭ decum naţională.

(¹) Ἱστ. τῆς Δακίας, t. 2, p. 146 : «Σώζεται τούτου καὶ ἐν χρυσόβουλλον με ἔτος παλαιόν 7110.»

(²) De exemplu, din 28 aprile 1602 (m-rea Glavacĭoc No. XXIII), din 13 aprile 1601 (ibid. No. XXIX) etc.

(³) **Engel, Sincaĭ, Tunusli, Aron Florian,** etc. După **Laurian**, *Ist. Romănilor*, ed. 2, Buc. 1862, p. 432, ar trebui să créḑă cine-va că Simeon Movilă n'a domnit decăt vr'o căte-va minute !

Să fie óre permis de a cerceta causa acesteĭ neaşteptate innovaţiunĭ?

Ne vom mărgini, de o cam dată, a propune o simplă ipotesă.

La 15 maĭu 1601 — datul celuĭ de'ntâiŭ din cele cincĭ crisóve de maĭ jos — Mihaĭu Vitézul trăia încă, ducênd un traĭu de tabără peste Carpaţĭ, unde a fost măcelărit peste treĭ lune.

Simeon Movilă, năvălit în Ţéra-Românéscă cu o cétă de Polonĭ şi Moldovenĭ, era un usurpator.

Cronica muntenéscă ḑice despre el :

«Că fiind Mihaĭu-vodă la Ardél, în multe felurĭ de primejdiĭ «dela aĭ luĭ vrajmaşĭ, Ungurĭ, Nemţĭ, Léşĭ, Turcĭ, şi fiind cu dîn«şiĭ în luptă multă vréme, atuncĭa şi Simion-vodă, reul vrăjmaş, «vrémea şĭ-a găsit, că a venit aicĭ în Ţéra-Românéscă cu Léşĭ şi «cu Moldovenĭ de a gonit pre Dómna luĭ Mihaĭu-vodă şi pre fiĭu«seŭ Nicóla-vodă, şi a şeḑut aicĭa Domn în ţéră, găsind'o fără «stăpânire, numaĭ ce eraŭ Buzesciĭ căte-şĭ-treĭ fraţiĭ, că se hicle«nise de către Mihaĭu-vodă şi se închinase la Simion. O săraca de «ţéră, ce a pătţit atuncĭa cu Léşiĭ şi cu Moldoveniĭ! că aŭ prădat «şi aŭ jăhuit tótă ţéra, şi mănăstirile, şi boĭarĭ, şi săracĭ, pînă «ce aŭ luat tot ce aŭ găsit la dînşiĭ. Atuncĭa Buzesciĭ, veḑênd a«tăta reutate, n'aŭ maĭ putut răbda, ci aŭ fugit peste Olt la Cra«iova etc.»[1]

Mihaĭu Vitézul, orĭ-ce s'ar ḑice, avea apucături aristocratice, permiţênd boierilor şi chĭar ajutându-ĭ de a apăsa poporul, de unde însăşĭ clăcăşia a purtat la noĭ în secolul XVII caracteristicul nume de «legătura luĭ Mihaĭu-vodă»,[2] măcar-că de fapt fusese maĭ de'nainte.

Simeon Movilă, ca antagonist, trebuia să se arate democrat.

Inlocuirea limbeĭ slavice în cancelaria domnéscă prin graiul

(¹) *Magaz. istor.*, t. 4, p. 301. —Veḑĭ mult maĭ pe larg în ceĭ doĭ contimpuranĭ: **Heidenstein,** *Rerum Polonicarum libri XII,* Francofurti, 1672, in-f., p. 376—7, şi **Spontoni,** *Historia della Transilvania,* Venetia, 1638, in-4, p. 189—191.

(²) **Bălcescu,** *Starea socială a plugarilor,* în *Magaz. ist.*, t. 2, p. 237—8, 278.

poporan, întâmplată într'un mod atât de brusc, să nu fi fost óre o consecință a acesteĭ situațiunĭ?

Iată o întrebare.

Orĭ-cum ar fi, crisóvele luĭ Simeon Movilă sînt fórte importante.

Vom maĭ adăoga o vorbă despre doă acte, de asemenea în limba română, dela văduva acestuĭ principe.

Simeon Movilă — nĭ-o spune cronica luĭ Miron Costin — avusese «feciorĭ cincĭ : Mihăilaș, Gavril, Moise, Ioan și Pătrașcu», dintre carĭ cel de 'ntîiu a reușit să apuce pe o clipă domnia Moldoveĭ.[1]

Ca regentă, póte din causa tinerețeĭ acestuĭ Mihăilaș, se vede a fi fost mumă-sa Marghita, căcĭ există dela dînsa o interesantă poruncă către vătavul și municipalitatea dela Pétra, prin care sînt scutițĭ de dărĭ «6 butnari și 2 puntași» de acolo.

Acest document, fórte scurt, noĭ l'am publicat în *Archiva istorică*, t. I, part. I, p. 70.

Un alt act dela aceiașĭ Marghită, remas quasi-inedit, de óră-ce d. C. D. Aricescu l'a reprodus în *Revista istorică a Archivelor* (broșura I, 1874, p. 113) într'un mod imposibil, îl vom da maĭ jos ca apendice la crisóvele luĭ Simeon Movilă.

(1) *Letopis.* ed. Cogălnic. I, t. 1, p. 227—8.

XVIII.

ÎNTĂRIRE DOMNÉSCĂ.

(UN SCRIITOR MOLDOVÉN), TÎRGOVIŞTE, 1601, MAIŬ 15.

Crisovul dela Simeon Movilă, publicat maĭ la vale, se află în original în Archivele Statuluĭ, pintre cele aşa numite «netrebnice» dela Tisména.

S'a transcris în ambele condice ale acesteĭ mănăstirĭ, în cea veche t. 1, fóia 589 verso, în cea nouă t. 3, p. 651—52, dar în amîndoă fórte necorect, astfel că pînă şi numele capitaleĭ Tîrgovişte, scris Тръговище cu тр unit în monogramă, copistul l'a citit *Zăgăeşti*!

Crisovul e scris pe hărtiă, nu tocmaĭ grósă, gălbuiă, lungă de 30, lată de 21 centimetri, cu semnul de fabrică dela Braşov, întocmaĭ ca în textul publicat maĭ sus sub No. XV :

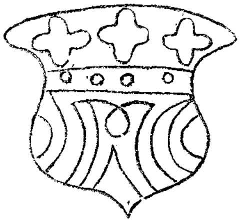

Acest semn de fabrică, în genere, este cel maĭ obicĭnuit în actele muntene de pe la finea secoluluĭ XVI, ceia-ce probéză că hărtia transilvană era pe atuncĭ la noĭ cea maĭ rĕspăndită.

Documentul a fost ce-va maĭ lung în fóiă, căcĭ în starea'ĭ actuală el este forfecat jos, aşa că din numele scriitoruluĭ a maĭ re-

mas numaĭ litera ш, care fusese aruncată d'asupra, bună-óră ca în Ѩнѫ^ш, Пѫтра^шко etc.

Obiceiul de a iscăli gramaticul jos în colţul actuluĭ, ér nu sus în rînd cu velétul, este moldovenesc, străin crisóvelor şi chĭar zapiselor muntene din epoca ce ne preocupă, ceĭa-ce ne face a conchide, că scriitorul, ca şi Simeon Movilă, va fi fost din Moldova.

Scrisórea e cursivă, dar rară, cu litere marĭ de vr'o 3 milimetri şi o distanţă de peste 1 centimetru între rîndurĭ.

Sigilul domnesc, rătund, de 18 milimetri în diametru, presintă la mijloc pe vulturul muntenesc cu crucea în cĭoc, ér înpregĭur : † симеwн м огила воивода.

La locul lăsat gol între м şi о, sînt doă săbiĭ încrucişate, blazonul Movilescilor.[1]

Subscrierea princiară este :

Sub raportul curat istoric, vom observa că actul s'a scris atuncĭ când Simeon Movilă trăia încă bine cu puternica familiă a Buzescilor, căcĭ se consulta anume cu : «џ8пѫн8л Рад8 чѣ8 фост клвчар Б8зеск8л», unul dintre ceĭ treĭ fraţĭ carĭ, maĭ tărḑiŭ, l'aŭ bătut şi alungat din ţéră.

1. † мл̄тїю б̄жїю иw симеw^н могила воево^да г^с п^д нѫ. дата^м д8^м-нѣмѣ ка^р та

(¹) Veḑĭ **Niesiecki,** *Herbarz Polski*, verbo Mohyla.

2. д8мнимѣле. к8нвъцът8ра д8мнимѣле. р8гъторюл8и ностр8
3. ег8мъни8л8н де тисмана. ши а тот. събор8л де аколо. спре
4. ачѣста ка ди съ хїе волнич. ши п8тарнич. к8 картѣ д8мнимѣле
5. а цинѣ ши а л8а ден тот венит8л. че ва хи де ж8мътате
6. де балта бистрец8л8и. к8м а8 цън8т ши маинта. ꙟн ꙁилеле
7. алтор домни. пентр8 че ам въꙁ8т домнѣмѣ. кърциле алтор
домни
8. бътръни. ши мѣ8 мъртурисит наинтѣ д8мнимѣла (*sic*).
9. ц8пъни8л рад8л чѣ8[1] фост8 кл8чар. к8ꙁеск8л. де къте ѡри
10. а8 вънд8т домнїи бълциле. ꙗръ кълугърїи. тот а8 цън8т ж8мъ-
тате
11. дентрачѣ балтъ. ши вамешїи л8кр8 на8 ав8т. ниче ли са8 цън8т
12. ꙟн самъ дечи д8мнѣме. ꙟнкъ мам милостивит шѣм мил8ит
дереит ачѣ
13. та (*sic*) ниме съ н8 аибъ а ѡпри пре спре ꙁиса д8мнимѣле
шинтралт
14. кип съ н8 хїе |L. S.| пис. 8 тръговишт вл ꙁрѳ маю еі дни
15. сам гпдвами велѣл

(Subscris :) Симеѡн воевода.

† велици болѣр 8чил.

ш҃ (?)

TRANSCRIPŢIUNEA:

† милостїю божїю Иѡаннъ Симеѡнъ Могила воевода господинъ (cu mila luĭ Dumneḑeŭ Ion Simeon Movilă vodă, Domn). Dat'am dumné-mé

(¹) Gramaticul pusese de'ntăiŭ slavonul бнб (fost) şi apoĭ, aducêndu-şĭ aminte că scrie romănesce, l'a şters şi l'a înlocuit prin чѣ8.

ca*r*tïa du*m*ni-méle cu'*n*văţătura du*m*ni-méle rugătorïului nostru egumănulu*i* de Tis*m*ana şi a to*t* săboru*l* de acolo, spre acésta ca di să hie vo*l*nic[i] şi putïa*r*nic[i] cu ca*r*té du*m*ni-méle a ţiné şi a lua de*n* to*t* venitu*l* ce va hi de jumăta*t*e de ba*l*ta Bistreţulu*i*, cu*m* au ţănu*t* şi mai*n*tïa î*n* zilele a*l*to*r* do*m*ni, pe*n*tru ce a*m* văzu*t* do*m*né-mé că*r*ţile a*l*to*r* do*m*ni bătrăni, şi méu mă*r*turisi*t* nai*n*té du*m*ni-mélïa g'upănu*l* Radu*l* céu fostu cluča*r* Buzescu*l*, de căte ori au vă*n*du*t* do*m*nii bă*l*ţile, ïară călugării to*t* au ţănu*t* jumăta*t*e de*n*tr'acé ba*l*tâ, şi vameşii lucru n'au avu*t* nice li s'au ţănu*t* î*n* samă, deci du*m*né-me î*n*că m'a*m* milostivi*t* şé*m* milui*t*: dere*p*[t] acé[s]ta nime să nu aibâ a opri prespre zisa du*m*ni-méle, şi '*n*tr'a*l*t chi*p* să nu hie, пис ȣ (scris în) Trăgovi*s*t[e] влет 7109 (în anul 1601) maïu 15 дни (zile), сам господствами велѣл (însăşï domnia mea a poruncit).

Simeon voevoda.

† велици болѣри ȣчили (marii boierï aŭ învăţat).

....ș (?)

Notanda:

finalul *u* întreg : фостȣ, în cele-l'alte cuvinte ultima consónă fiind aruncată d'asupra rîndului;

finalul *i* întreg pretutindenï;

confusiunea grafică între ѣ şi ѧ : картѣ şi картѧ, маинтѧ şi наинтѣ;

aceïaşï confusiune între е şi ѧ : дȣмни-мѣле şi дȣмни-мѣлѧ;

ѫ numaï la finea cuvintelor : балтѫ, анеѫ;

formă triplă : дȣмнѣ-мѣ, домнѣ-мѣ şi дȣмнѣ-ме;

цинѣ cu *i*, dar цѫнȣт cu *ă*;

ѧ ca prepoziţiunea dativuluï : дат-ам ....егȣмѫнȣлȣи де Тисмана ши ѧ тот сѫборȣл;

pleonasm de stil juridic : ѧ цинѣ ши ѧ лȣа...:

ниче, dar дечи;

деи;

маинтѧ (magis ante)=«maï nainte» (magis in ante);

пентрȣ че, în sens de «pentru că»;

ниме;

џȣпъндȣл cu џ, dar жȣмътате cu ж;

съ хїе, ва хи, nu *fi-*;

шъм=«şe-am», nu contracţiunea ordinară шам;

remarcabil conjunctiv : ка хи съ хїе (ut sint);

кȣ'нвъцътȣра, în sens de : «cu porunca»;

rangul pus între numele de botez şi acel de familiă : Радȣл чȣ фостȣ кълчар Бȣзескȣл,—cf. maĭ sus textul No. X;

к и в кълчар scris şi apoĭ şters, înlocuindu-se cu чȣ фост кълчар, indică stăruinţa logofeţilor de a se desbăra de formule slavice;

în frasa : де къте wри аȣ вънидȣт домнїи въмшле, «vândut» are sensul de «arendat»;

fórte importantă e forma пресупре=«peste», şi anume :

sub raportul fonetic, ca trecere a luĭ *p* în *t* în vecinătatea luĭ *r* (cf. *pricoliciu=tricoliciu*) şi'n vecinătatea luĭ *s* (cf. *creţ=crit-* din *crispus*);[1]

sub raportul morfologic, ducêndu-ne la latinul *per-super* în loc de *per-extra*, după cum credea d. Cihac din necunóscerea prototipuluĭ пресупре[2], ba şi пресуе, precum vom vedé în textul ce urméză.

(¹) In genere *p=t* este în linguistică de o raritate nespusă. Cf. **Curtius,** *Grundzüge d. griech. Etymologie*, ed. 4 (1873), p. 187—9, şi **Pictet,** *Les origines indo-européennes*, t. 1, p. 224. Ca fenomen analog, este în dialectul grec tzaconic *ph=th* : βαθή (=βαφή), θυτέ (=φυτόν) etc., vedĭ **Deville,** *Etude du dialecte tzaconien*, Paris, 1866, p. 84.

(²) **Cihac,** *Dict. d'étymol.*, p. 215.—Tot acolo *spre* se derivă din *ex-per*, deşi maĭ sus, p. 107, însuşĭ autorul descompune *sprincéna* în «super-in-gena», comiţênd însă şi aci o erore, căcĭ *g'* (џ) nu s e r ă d i c ă la *c'* (ч), ér *sprincéna*, la Macedo-românĭ *sufrancéoa* (pentru *-n-* cf. portugesul «sobra*n*celha») este pur şi simplu latinul plural *supercilia*, cu *l* trecut la Românĭ în *n* întocmaĭ ca în *sémăn* din *similis* (cf. portugesul *semelhar*). **Nemnich,** *Polyglotten-Lexicon der Naturgeschichte*, Hamburg, 1793, in-4, t. 2, p. 1402, aduce forma română : «sprin*cé*lele». Orĭ-de-unde o va fi luat, ea este cea primitivă. *Spre* în «sprincénă» fiind dară *super*, nu înţelegem, pentru ce simplul *spre* trebuĭ să fie *ex-per* (!), şi nu tot *super?* In privinţa accentuluĭ, alăturĭ cu latinul *super* cf. grecul ὑπέρ. E şi maĭ curiósă procederea d-luĭ *Cipar, Gramatica*, t. 1, Buc. 1869, care la pag. 370 scie că *spre* e *super*, ba cunósce şi forma *prespre*, despre care dice că este «in loc de *preste* de acum», şi totuşĭ la pag. 367 declară că *preste* e «strămutatu» din *prestră*, — o contradicţiune fără păreche!

XIX.

INTĂRIRE DOMNÉSCĂ.

ALEXA, FĂRĂ LOC, 1602, APRILE 8.

Originalul în Archivele Statuluĭ : Tisména, moşia Borescii.

S'a copiat de o potrivă necorect în ambele condice ale mănăstirii, în cea veche t. 1, p. 359, şi în cea nouă t. 1, p. 544.

E scris pe hărtiă destul de fină, lungă de 28 ½, lată de 20 ½ centimetri, cu următorul semn de fabrică[1] :

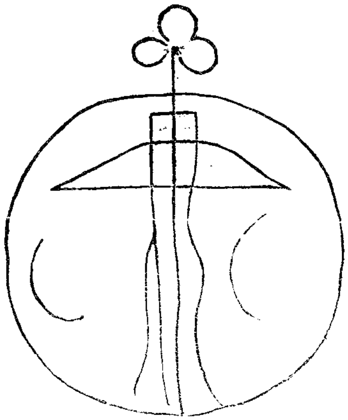

Pecetea este întocmaĭ ca în documentul precedinte, dar subscrierea domnéscă e maĭ puţin încărcată de cernélă.

Scrisórea este elegantă şi subţire, literele fiind cam de 2 milimetri, ér distanţa între rînduri de 1 centimetru.

Crisovul s'a dat în urma victorieĭ luĭ Simeon Movilă asupra rivaluluĭ seŭ Radu-vodă Mihnea, pe care 'l susţineaŭ Buzescii ceĭ resculaţĭ şi despre care ḑice puţin parlamentar : «кѫндȣ саȣ рѫдикат нещие лотри кȣ Радȣл-водѫ.»

(1) Acelaşĭ semn de fabrică, maĭ clar in unele puncturĭ, îl vom reproduce in *Acte municipale* după un document tot din 1602 (m-rea Golgota No. V).

1. † иѡ симиѡн могила воивода. бжїю мастїю гспдр8 ѯемли блаш-
кои. датам домнїа мѣ

2. ши ам милѹит. боїарин8л домнїеи мѣле преда цинцерѣн8л. к8 са-
т8л борѫщїи ши к8 баїа.

3. ѫ ж8дец8л мехединцилѡр, кѫче каѹ фост л8и де мошїе маи дѣ-
инте врѣме.

4. ши алтѫ пентр8 че аѹ сл8жит ши саѹ невоит ла сл8жба домнїеи
мѣле. кѫнд8 саѹ рѫдикат

5. к8 мехединцїи [1] к8 рад8л вода. деч ка сѫи хїе л8и. сате де мошїе
к8 тот венит8л лор.

6. дела домнїа мѣ. пѫнѫ ѫ вѣк. ши нименилe сѫ н8 сѫ маи амѣс-
тече престе кар тѣ

7. домнїеи мѣле. [L. S.] ва тѣ тѡ ѯрі м с ца а п и.

8. † сам гсд нѫ каѯал.

(Subscris :) Симеѡн воевода.

† алеѯа

TRANSCRIPŢIUNEA:

† Иѡаннъ Симиѡнъ Могила воевода божїю милостїю господар8 ѯемли влашкои (Ion Simeon Movila vodă, cu mila luĭ Dumneḑeŭ Domnul Ţereĭ-Romănescĭ), dat'a*m* do*m*niĭa mé şi a*m* milui*t* boĭarinu*l* do*m*niei méle Preda Ţi*n*ţerénu*l* cu satu*l* Borăştii şi cu Baĭa în judeţu*l* Mehedi*n*ţilo*r*, căce c'au fos*t* lui de moşie mai déi*n*te vréme, şi a*l*tă pe*n*tru ce au sluji*t* şi s'au nevoi*t* la slu*j*ba do*m*niei méle, că*n*du s'au rădica*t* ne*s*t*e* lotri cu Radu*l* vo*d*ă, dec*i* ca să-i hie lui

[1] Inainte fusese scris: не*щ* лотри, din care se maĭ cunósce щ şi finalul три, apoĭ s'a ras şi s'a pus : к8 мехединцїи.

sate de moşie cu to*t* venitu*l* lo*r* dela do*m*niĭa mé până în véc, şi nimenile să nu să mai amé*s*tece pre*s*pe ca*r*té do*m*niei méle, вл҃ѣто ѕ҃рı мѣсаца (în anul 1602, luna) a*p*rilie 8, сам господинъ казал (însuşĭ Domnul a poruncit).

Simeon voevoda.

† Alexa.

N o t a n d a :

finalul *u* întreg : кънд8;

нимениле;

reflexivul *se* confundat grafic cu condiţionalul *să* : съ н8 съ маи амѣстече;

алтъ, în sens adverbial de «secundo»;

маи дѣинте врѣме (=mai de-*ainte*...);

пентр8 че, în loc de «pentru-că»;

късе к'а8=căcĭ că..., etimologicesce *quoque-quod* (ca formă късе : *quoque* : : нече : *neque*, ér ca transiţiune de ideĭ—късе : *quoque* : : slavic modern ко «quia» : slavic vechĭu ко «quoque» : : germ. *denn* «quia» : *denn* «quoque» : : grec γάρ etc.);

пресне=«preste», formă fórte remarcabilă, despre care veḑĭ Notanda la textul precedinte;

лотри, nu ca «hoţĭ», ci ca «ómenĭ fără căpătîĭu»;

pronumele repetat pentru maĭ multă demonstraţiune : ка съ-и хїе л8и;

ж8дец8л Мехединцилωр;

ам мила8нт боıарин8л, fără пре la acusativ.

XX.

PORUNCĂ DOMNÉSCĂ.

FĂRĂ LOC, 1602, APRILE 13.

Originalul în Archivele Statuluĭ : mănăstirea Radu-vodă No. XXIII.

În condica acesteĭ mănăstirĭ nu s'a copiat.

E scris pe hărtiă tare, dar nu grósă, gălbuiă, lungă de 31 ½, lată de 20 ½ centimetri, cu semnul de fabrică :

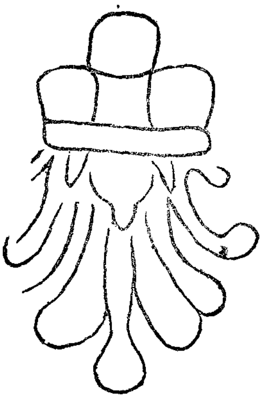

Pecetea şi subscrierea domnéscă sînt ca în cele doă NNo. de maĭ sus.

Scrisórea, maĭ îndesată decăt în textul precedinte şi cu o cernélă rădăciniă maĭ deschisă, nu distinge destul de bine pe z de ь.

1. † мастїю бжїю їѡ симеѡн могила воевода и гсднъ. дават гсдво-
ми сїе повелѣнїе гсдвами. калꙋгером.

2. ѿ ста монастир ѿ кꙋкрецꙋ че ıа сте а стелеи. ка съ фїе тари ши
нꙋтѣрич кꙋ картѣ

3. домнїен мѣле. аш цинѣрѣ морйле дела дъгъ. кꙋм лꙋ фост ци-
нꙋт ши маи денаинте

4. врѣме. дерептꙋ че съ нт кꙋмпърате дела дѣт ко ключѣрюл. дерептꙋ
ачѣıа нимѣ

5. съ найвъ ан ѡпри престе картѣ домнїен мѣле. къ лѣꙋ кꙋмпърат
стелѣ спътарюл

6. ачел сат дълга ши кꙋ ачѣле моарѐ ꙁа ꙁме ас. ши ꙁѣче коц де
постав. ши. к де коц

7. де атлаꙁ. дерепт ачѣıа нимѣ съ нꙋ се испитѣскъ престе ачѣ-
ста карте а домнїе

8. мѣле. ши вои слꙋџиле лꙋи шефаи комис кареи вор фи ачїи съ
авец а еши де ачїи дела

9. сат къ де нꙋ вец еши домнїıа мѣ воıо тримѣте ниш армаш де
въ вор адꙋч легац ла домнїıа

10. мѣ. аша къ гръескꙋ. ши маи мꙋлт съ нꙋи дꙗволꙋиц пре кълꙋ-
гъри аша въ гръескꙋ

11. домнїе мѣ. инак да нѣст по рѣч гсдвами. пис мсца ап гї дни

12. сам гсднъ казал (L. S.) лѣт ꙁрї

(Subscris :) симеѡн воевода

паиıанаки ꙋчи

TRANSCRIPŢIUNEA:

† милостїю божїю Iwаннъ Симеwн Могила воевода и господинъ, дават господствоми сїе повелѣнїе господствами калȣгером wт свѧта монастир wт (cu mila luĭ Dumneḑeŭ Ion Simeon Movilă, vodă şi domn, dă domnia mea acéstă poruncă a domnieĭ mele călugărilor dela sânta mănăstire din) Bucureşti ce ïaste a Stelei, ca să fie tari şi putérnici cu carté domniei méle a-şi ţinéré morile dela Dlăga, cum au fost ţinut şi mai denainte vréme, dereptu ce sănt cumpărate dela Détco clĭucérĭul; dereptu acéĭa nimé să n'aibă a-i opri preste carté domniei méle, că léu cumpărat Stelé spătarĭul acel sat Dlăga şi cu acéle moare ȥа (pentru) 45,000 aspri şi zéce coţi de postav şi 20 de coţi de atlaz, derept acéĭa nimé să nu se ispitéscă preste acésta carte a domnie-méle; şi voi, slugile lui Ştefan comis, carei vor fi acii, să aveţi a eşi de acii dela sat, că de nu veţi eşi, domniĭa mé voĭu triméte nişte armaşi de vă vor aduce legaţi la domniĭa mea; aşa vă grăescu, şi mai mult să nu-i învăluiţi pre călugări, aşa vă grăescu domnie-mé; инак да нѣст по рѣчи господствами, нис мѣсаца априлїа гї дни, сам господинъ каȥал, лѣт ѕрї (altfel să nu fie, după vorba domnieĭ mele; s'a scris ale luneĭ luĭ aprile în 13 ḑile: însuşĭ Domnul a poruncit; în anul 1602).

Simeon voevoda.

пан Iанаки ȣчи (domnul Ianachi a învăţat).

NOTANDA:

finalul *u* întreg: гръескȣ, дерептȣ;

finalul *i* se sub-înţelege maĭ adesea în consóna aruncată d'asupra rîndului: арма^{ш}, лега^{ц}, аве^{ц}...;

infinitivul întreg: а-ши цинѣрѣ;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să*: съ нȣ се испитѣскъ;

лȣи, nu лȣ;

домнїе-мѣ, домнїе-мѣле, cu «domnie» neflexionat, dar şi : домнїен мѣле;

дерептȣ че, în sens de «pentru-că»;

нимѣ;

cuvinte accentate : а́ мори́ле, моарѐ, ачѣіа̀. н'ан'къ;

dela «moară» pluralul nearticulat : моарѐ, nu мори, dar cel articulat мори́ле;

атлаз, stofă de mătase (satin)=bizantul ἀτλάζι=rusul **атласъ**=turcul *athlas*;

particularitatea economică : un sat cu morĭ vîndut pe 45,000 aspri+ *10 coţĭ de postav+20 coţĭ de atlaz;*

pentru sintaxă : вои, слȣџиле лȣи Щефан комис, кареи в о р фи ачїи, съ авеци а еши де ачїи д е л а сат;

vocativ : слȣџиле, nu слȣџилор;

армаш, literalmente «om de arme», devenit simplu agent poliţienesc : вою тримѣте нещіе армаши де въ вор адȣче легаци, întocmaĭ ca în Francia *gendarme* (=gens d'arme), deşi acéstă scădere logică i d e n t i c ă a provenit în fie-care ţéră pe o cale propriă;

repetiţiunea pentru maĭ mare vigóre (δεῖξις τοῦ νοῦ) : а ш а в ъ г р ъ е с к ȣ, ши маи мȣлт съ нȣ-и ꙟвълȣници пре кълȣгъри, а ш а в ъ г р ъ е с к ȣ, frasă în care se maĭ cuprinde în acelaş timp o altă repetiţiune pentru maĭ multă claritate (δεῖξις τῆς ὄψεως) : съ нȣ-и (=nu pre eĭ) ꙟвълȣници пре кълȣгъри.

XXI.

PORUNCĂ DOMNÉSCĂ.

GHERGHI, (TÎRGOVIŞTE?), 25 IUNIŬ (1602).

Originalul în Archivele Statuluĭ : mănăstirea Zlatar No. XI, fără ca să fie copiat în vre-o condică.

E scris pe o fóiă de hărtiă la fel cu cele precedinţĭ, lungă de 31, lată de 21 centimetri, care fiind încleĭată din dos cu o altă hărtiă — şi acéstă deja în secolul XVII, când s'a inscris acolo : кaртѣ л8 сѫмиѡн могила вѡдѫ ꙁа (pentru) мошїа ѿ (dela) сѫлк8ца ꙗ8мѫтате, — semnul de fabrică abia se maĭ póte discerne : doă florĭ de crin unite prin base.

Scrisórea, cu cernélă rădăciniă, e ne'ngrijită, când maĭ mare, când maĭ măruntă, cu multe litere reŭ determinate, ér distanţa între rîndurĭ este aprópe de 1 centimetru.

Sigilul domnesc, care fusese placat pe céră roşiă, mare de 4 centimetri în diametru, s'a deslipit.

Iscălitura princiară, cu cenobar, e făcută în monograme lungĭ (15—17 milimetri) şi subţirĭ de mâna gramaticuluĭ, adecă ceia-ce se chiamă în paleografiă «signature apparente», —lucrul cel maĭ ordinar, ba am puté ḑice chiar exclusiv, abia cu doă-treĭ excepţiunĭ, în crisóvele române pînă la 1600.

Fórte instructiv sub raportul juridic, după cum se va vedé maĭ jos în Notanda, textul de faţă ne presintă tot-o-dată o interesantă particularitate istorică, şi anume aceĭa că ne apare aci ca mare-logofăt al luĭ Simeon Movilă acelaşĭ «Ѳїѡдосїе», care pînă acum era cunoscut numaĭ ca sluga cea maĭ credinciósă a luĭ Mi-

haĭu Vitézul şi, prin urmare, ca duşman învĭerşunat al Movilescilor.

Mare-logofăt al luĭ Mihaĭu în curs de maĭ mulţĭ anĭ, acest Teodosie — om cu destulă sciinţă de carte — scrisese românesce pe la 1597 o entusiastă biografiă a eroului, pe care Germanul Baltazar Walther, petrecĕtor în Tîrgovişte, a şi tradus'o atuncĭ lătinesce, după cum mărturisesce însuşĭ în prefaţă : «Junio et Julio mensibus anni 1597, brevem quendam rerum gesta-«rum, *Walachico sermone a Dn. Cancellario conceptum*, atque «ab ipso Waiwoda approbatum contextum, in aula Targowistea «obtinebam».[1]

Cum de s'a împăcat dară marele nostru logofăt cu usurpatorul Simeon Movilă ?[2]

Textul de maĭ jos nu ne-o spune.

Să nu ne grăbim însă a acusa din sentimentalism.

Când judecâm cu sânge rece, pe basa fântînelor istorice, logofătul Teodosie reese la lumină, din contra, ca un mare patriot şi ca cel maĭ profund om de Stat dintre boiariĭ românĭ de pe atuncĭ, care însă trebuia să fi fost fórte supărat pe Mihaĭu-vodă — eroŭ, dar nu diplomat — şi ĭată cum :

După ce Ţera-Românéscă se liberase de Turcĭ prin victoria dela Călugărenĭ, logofătul Teodosie combătea neferìcitul plan al Banuluĭ Mihalcea de a cuceri cu orĭ-ce preţ Transilvania şi stăruĭa ca lucrurile să se mărginéscă d'o cam dată cu independinţa cea dobândită; când însă n'a fost ascultat, atuncĭ, din cel maĭ mo-

(¹) D. **Papiŭ**, *Tesaur de monumente*, t. 1, p. XII, ḑice : «Incât pentru Logofătul care «compuse descrierea română, s'ar cere a sci : cine era Logofătul luĭ Mihaĭu pre la aniĭ «1595—7, lucru ce sperâm că se va puté sci cu timpul». — Cestiunea este de a sci, nu cine a fost «Logofătul», căcĭ *logofeţĭ* eraŭ mulţĭ, dar cine a fost «marele Logofăt» (Cancellarius), care era numaĭ unul, şi nu între aniĭ 1595—7, căcĭ divanul princiar se modifica în parte la fie-care 1 septembre, ci numaĭ în lunele Iuniŭ-Iuliŭ 1597, căcĭ Walther vorbesce anume despre marele logofăt d e a t u n c ĭ. Eĭ bine, în crisovul luĭ Mihaĭu din 30 *iuliŭ* 1597 (mănăstirea Câmpu-lung, pe satul Grădiştea) marele logofăt este — Teodosie. El ocupa însă acest post deja din 1596, cu un an maĭ nainte, precum arată un alt crisov dela Mihaĭu, din 10 iuniŭ 1596 (m-rea Rîmnic No. I).

(²) Iată toţĭ boiariĭ ceĭ marĭ aĭ luĭ Simeon Movilă, după un crisov al luĭ scris slavonesce din 20 iuniŭ 1602 (Archivul Statuluĭ, Bistriţa din Oltenia No. LIV) : Dan mare-vornic, Teodosie mare-logofăt, Pană mare-vistiar, Ĭanachi mare-spatar, Ştefan mare-comis, Gherghina mare-stolnic, Costandin mare-paharnic şi Dumitrachi mare-postelnic.

derat devenind cel maĭ radical, el propunea luĭ Mihaĭu de a extermina pe toţĭ Unguriĭ din Ardél, căcĭ numaĭ ast-fel va puté să ‘şĭ asigure cucerirea; dar şi acum sfatul seŭ a fost respins din causa contra-sfatuluĭ umanitar al cluceruluĭ Radu Buzescu, vechĭu amic al Maghiarilor.

Ungurul Wolffgang Bethlen ḑice :

«Logofătuluĭ Teodosie, care era om în vrîstă şi renumit la toţĭ «prin onorabilitatea sa, nu-ĭ plăcea invasiunea Transilvanieĭ.» [1]

Un alt contimpuran ne spune :

«Teodosie, logofătul cel de pe vremea luĭ Mihaĭu-vodă, era om «bătrîn şi reŭ cătră Ungurĭ. El a şi aţiţat pre Mihaĭu-vodă să «taie pre Ungurĭ, şi s'ar fi şi întâmplat de vr'o căte-va orĭ, de nu «s'ar fi împotrivit Radul Cluciarul (Buzescu)».[2]

Prin urmare, Mihaĭu nu asculta pe marele seŭ logofăt.

Dar să'l fi ascultat, se maĭ întâmpla óre şi atuncĭ catastrofa dela Turda?

Nu.

In orĭ-ce cas, lăsând la o parte nestatornicia politică cea scusabilă a logofătuluĭ Teodosie, cată să regretâm fórte mult perderea scrieriĭ sale române din 1597, căcĭ ea ar fi trebuit să ocupe un loc de onóre tocmaĭ în colecţiunea de faţă.

In lipsă'ĭ dâm aci subscrierea cea bătrînéscă a acestuĭ remarcabil Român, aşa după cum o găsim într'un crisov al luĭ Mihaĭu Vitézul din 18 ianuariŭ 1597 (Mitropolia Bucurescĭ No. CXXXII):

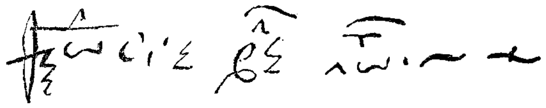

(1) **Bethlen,** *Historia de rebus Transsylvanicis*, Cibinii, 1785, t. 4, p. 336 : «Non deerant tamen e Bojaronibus aliqui, quibus consilia de invade da Transilvania displicerent. «In his Theodosius Logoffet alias Cancellarius, vir provectae aetatis, et probitatis opinione «ad omnes commendatus.»

(2) **Şincaĭ,** *Cron.*, II, p. 276.

1. † мастїею б҃жїею Iѡ симиѡн могила воевода и гсднь власкои земли пишет гсдвоми колѣриним гсдвами

2. водà лѡг и сидори банѝ кралювскм. дꙋп ачѣꙗ вь гржеск дом нїꙗ мѣ пьнтрꙋ рьндꙋл

3. лꙋ хамза. ѿ спинѣни. каꙋ венит наинтѣ домнимѣле де сѣꙋ жеꙋлит кꙋм лꙋ фост кꙋмпьрат

4. калот бан жꙋмьтате де сатꙋ деи сьлкꙋць дела сьтѣни. ꙗр дꙋп моартѣ лꙋ

5. калот бан и́и сѣꙋ скꙋлат ачеи ѡамен жꙋмтате де сьлкꙋц. де сѣꙋ пьрьт кꙋ

6. кꙋмнацїи лꙋ калот бан кꙋ хамза и прьвꙋл. ши аиаꙋ фост пьрьтꙋ ачеи

7. рꙋмьни наинтѣ домнимѣле. кꙋм ꙗꙋ фост кꙋмпрат кꙋ силà ши фьр воꙗ

8. лѡр дееч домнїꙗ мѣ лѣм фост дат лѣце ачелѡр рꙋмьни вї боꙗри сь жꙋре

9. кꙋм ꙗꙋ кꙋмпьрат калот бан фьр воꙗ лѡр ꙟкь деи чела рьнд ши шаꙋ пꙋс зиѡа

10. ла винерѣ маре кꙋм сь вїе кꙋ лѣцѣ сь жꙋре ꙟ диванꙋл дом- нимѣле. деч

11. кьнд аꙋ фост ла з... ла сорок ии наꙋ венит ши дѣчїꙗ ꙟ коач ꙗр наꙋ маи

12. вени...... дерепт тачѣꙗ ꙟ врѣм че вер (*sic*) ведѣ часть карте а домнимѣл

13. ꙗ^{р} вои сѫ кѫȣта^{ц} сѫ ле лȣѡаци рѫвашеле дела чей ѡаме^{н} сѫ ле да^{ц} ла мѫна

14. лȣ ха^{м}ꙁа. ши сѫ аибѫ аи цинѣ ша фи еи рȣмѫни кȣ^{м} сѣȣ вѫ^{н}-дȣ^{т} ꙗ^{р} кȣи

15. се ва пѫрѣ стрѫ^{м}бȣ сѫ віе де фа^{ц} наи^{н}тѣ до^{м}нимѣле. инакъ да нѣ^{ст} по ре^{ч}

16. г^{сд}вами. и^{с} ѡїѡ^{д}сіе велики лѡ^{г}фе^{т}. ши^{с} герги м^{с}ц ю^{н} ке дн

† IѠ СИМЇѠН ВОЕВОДЯ (L.S.) МИЛОСТЇЮ БОЖЇЮ ГОСПОДИНЪ

TRANSCRIPȚIUNEA :

† милостїею божїею Iѡаннъ Симиѡнъ Могила воевода и господинъ влашкои ꙁемли (cu mila luĭ Dumneḑeŭ Ion Simeon Movilă, vodă şi domn al Țereĭ-Romănescĭ), пишет господствоми болѣриним господствами Вода лѡгофет и Сидори бани кралювским (scrie domnia mea boiarilor domnieĭ mele luĭ Vodà logofăt și luĭ Sidor, banĭ de Craĭuva). Du*p*^{ă} acéĭa vă grăescu do*m*niĭa mé pă*nt*ru ră*n*du*l* lu Ha*m*za ѿ (dela) Spinéni, c'au veni*t* nai*n*té do*m*ni-méle de séu jelui*t*, cu*m* au fo*st* cu*m*păra*t* Calo*t*^{ă} ba*n* jumătate de satu de*n* Să*l*cuță dela săténi, ĭa*r* du*p*^{ă} moa*r*té lu Calo*t*^{ă} ba*n* ii séu scula*t* acei oame*n*^{i} ju*m*^{ă}tate de Să*l*cu*ț*^{ă} de séu pără*t* cu cu*m*nații lu Calo*t*^{ă} ba*n* cu Ha*m*za и (și) Prăvul, şi aş'au fo*st* părăt*u* acei rumăni nai*n*té do*m*ni-méle, cu*m* ĭ-au fo*st* cu*m*păra*t* cu sila și fă*r*^{ă} voĭa lo*r*, dec^{i} do*m*niĭa mé lé*m* fo*st* da*t* lége acelo*r* rumăni 12 boĭari să jure, cu*m* ĭ-au cu*m*păra*t* Calo*t*^{ă} ba*n* fă*r*^{ă} voĭa lo*r* încă de*n* cela ră*n*^{d}, şi ş'au pu*s* zioa la vineré mare, cu*m* să vie cu légé să jure în divanu*l* do*m*ni-méle; dec^{i} că*n*^{d} au fo*st* la z[ioa] la soro*c* ii n'au veni*t*, și déciĭa încó*c*^{e} ĭa*r*^{ă} n'au mai veni[t]... dere*p*t-acéĭa în vré*m*^{e} ce ve*r* vedé ćas*t*ă ca*r*te a do*m*ni-mé*l*^{e}, ĭa*r*^{ă} voi să căuta*ț*^{i} să le luoați răvaşele dela cei oame*n*^{i} să le da*ț*^{i} la măna lu Ha*m*za, şi să aibă a-i ţiné ş'a fi ei rumăni cu*m* séu vă*n*du*t*: ĭa*r*^{ă} cui se va păré stră*m*bu, să vie de fa*ț*^{ă} nai*n*té do*m*ni-méle, инакъ да нѣст по речи господствами (altfel să nu

fie, după vorba domniei mele), исправи Өїwдосїе велики лwгофет, писа Герги мѣсаца юнїа ке дни (a executat marele logofăt Teodosie, a scris Gherghi, ale lunei luĭ iuniŭ în 25 ḑile).

NOTANDA:

finalul *u* întreg : грѣеск8, пѫрѫт8, стрѫмб8, сат8;

finalul *i* întreg pretutindenĭ;

oa : моартѣ, ꙟкоаче, wамени;

сѣ8 (=se-au) în loc de са8 (=s'au) : сѣ8 желѹит, сѣ8 ск8лат, сѣ8 пѫрѫт;

contracţiunea аша8=«aşa au»;

ден;

л8 Хамза, л8 Калотѫ;

рѫвашеле=*acte* în genere, fie oficiale saŭ particulare;

сѫлк8цѫ, deminutiv care presupune салкѫ, nu салче;

demonstraţiunea repetată : и и сѣ8 ск8лат ачеи wамени..., аѣм фост дат лѣце ачелор р8мѫни;

prepoziţiunea repetată : ла зиwа ла сорок, к8 к8мнацїи... к8 хамза;

imperativul л8w'аци;

cuvinte accentate : л8w'аци, силá, и'и;

и́и=«illi», dar şi еи;

ачеи şi чеи;

домни-мѣле;

expresiunea juridică : сѫ вїе к8 лѣцѣ сѫ ж8ре ꙟ диван8л...;

к8м сѫ вїе=*ca* să vie;

ꙟ врѣме че=fiindcă;

вер ведѣ (=veĭ...) pus la plural în loc de веци;

ḑicerea : ꙟкѫ ден чела рѫнд, făcênd alusiune la prima domnire a luĭ Simeon Movilă, înainte adecă de a fi fost gonit de cătră Buzescĭ la 1601;

numĭ personale : Вода, Хамза (turc ?), Калотъ, Пръвул, Герги;

reflexivul *se* distins de condiționalul *să* : се ва пърѣ, съ віе;

рȣмъни = «țeranĭ carĭ s'aŭ vîndut clăcașĭ de bună voe» : съ аибъ а-и цинѣ ш'а фи ен рȣмъни кȣм сѣȣ въндȣт, fiindcă n'aŭ putut să probeze că : нȣ фост кȣмпърат кȣ сила ши фъръ воꙗ лѡр;[1]

12 боꙗри = *conjuratores* din legislațiunea germană medievală : лѣм фост дат лѣџе ачелѡр рȣмъни 12 боꙗри съ жȣре...;[2]

particularitatea administrativă : 2 Banĭ aĭ Craioveĭ, nu unul singur : Вода лѡгофет и Сидори бани кралюєскиѡ, cf. crisovul din 1486 (*Columna luĭ Traĭan*, 1876, p. 469), unde figuréză de asemenea 2 Banĭ aĭ Craioveĭ : «жȣпан Димїтрȣ Гиздавиц и жȣпан Дѣтко бани той стране».

(¹) Cf. la Rusĭ **крестьянинъ** «țeran» și «rob», literalmente «creștin», ca și când stăpînii ar fi fost păgânĭ. **Maciejowski**(*Historya prawodawstw*, ed. 1, t. 1, § 74, p. 153) crede că *sebr*, «țeran» în legislațiunea serbă din evul mediŭ, nu este alt ce-va decât «Serb»; acéstă etimologiă însă e dubiósă. La Germanĭ, «țeraniĭ» ne apar une-orĭ sub epitetul de «Germani», vedĭ **Savigny,** *Hist. du droit romain au moyen-âge*, trad. Guenoux, Paris, 1839, t. 1, cap. IV, § 56, p. 137—40. Tóte acestea nu probéză însă, că la Slavĭ saŭ la Germanĭ nobleța nu era de aceiașĭ naționalitate cu poporul de jos, stăpâniĭ diferind prin sânge de sclavĭ, ci arată numaĭ că clasa domnitóre, și acésta pretutindenĭ, n u v o i à să fie cuprinsă sub acelașĭ nume cu plebea.

(²) Ce-va cu totul deosebit de *juriŭ*, cu care eŭ, prin eróre, îl confundasem altă dată (*Archiva istorică*, t. 3, p. 145—157). **Montesquieu,** *Esprit des lois*, l. XXVIII, ch. 13, resumă în următorul mod acéstă sistemă de probe negative, după vechea legislațiune francă ripuariă, alemană, bavară, turingă, frisonă, saxonă, longobardă și burgundă : «Celui contre qui on «formait une demande ou une accusation pouvait, dans la plupart des cas, se justifier, en ju«rant, avec certain nombre de témoins, qu'il n'avait point fait ce qu'on lui imputait. Le nom«bre des témoins qui devaient jurer augmentait selon l'importance de la chose.»

XXII
PORUNCĂ DOMNÉSCĂ.

TÎRGOVIŞTE, 1602, APRILE 6.

Originalul se află în Archivele Statului, între actele aşa numite «netrebnice» ale Tismeneĭ.

In condica cea nouă a acesteĭ mănăstirĭ nu s'a copiat, ér în cea veche s'a transcris în t. 1, f. 25 verso, însă—ca tot-d'a-una — în modul cel maĭ necorect.

E scris pe o fóiă de hârtiă gălbuiă, fórte aspră, lungă de 31½, lată de 20¼ centimetri, fără semn de fabrică.

Pecetea domnéscă, placată pe céră roşiă, de vr'o 15 milimetri în diametru, s'a deslipit.

Scrisórea, cu cernélă rădăciniă, e elegantă, maĭ ales ҭ şi literele monogramatisate тр şi ѡр, ér distanţa între rîndurĭ este de vr'o 9 milimetri.

In privinţa istorică, e remarcabilă naivitatea, cu care Simeon Movilă mărturisesce, că ómeniĭ seĭ, «Лѣшиѝ» şi «Молдовѣни», despuiaŭ aşa ḑicênd oficialmente Ţéra-Românéscă, astfel că trebuĭa un privilegiŭ special, o «слобозїе»—cuvînt înscris din dosul documentuluĭ de faţă — pentru ca o localitate să pótă fi scutită de acéstă legitimă pradă!

1. ✝ мл^{с}тїю б҃жїею їѡ симїѡ^{н} могила воево^{да} и г^{сд}нъ. дава^{т} г^{сд}вомн сїе повелѣнїе г^{сд}вамн

2. ст҃ѣи мона^{с}ти^{р} г^{с}ммн (*sic*) ти^{с}мѣана. иде^{ж} е^{ст} хра^{м} ȣспенїе прѣ^{с}теи вл^{д}чцъ н҃шн б҃цъ

3. ка сѫ фїе алъ е^{н} сат8 ан8ме ти^{с}мѣана ꙟ на^{ч} де лѣ^{ш}. де мо^{л}-довѣни. де бани

4. де сѫ наи^{б} трѣка^{б} а ме^{р}џе сѫ^{н} ж8дече са8 сѫ^{н} праа^{де} ꙟ^{т}р8 еи ши де ка^{н} де ѡаа^{к}

5. ши де тоюате са8^{ж}беле д8^{м}нїи мѣле. пѫ^{н}тр8 кѫ ꙗ^{м8} ꙗ^{р}та^{т} до^{м}нїе мѣ

6. н8ма^{н} сѫ фїе де ^{т}р^{ѣ}ба све^{н}тей мона^{с}ти^{р} че ва фи. дере^{п}т8 а-чѣꙗ ши воюа

7. т8т8рю^{р} са8џилю^{р} до^{м}нїе мѣле карїи веци ꙟбла преꙟ ме^{с}рери ши са8^{ж}бе^{л}

8. до^{м}нїе мѣле. де врѣме че ве^{цн} ведѣ ка^{р}тѣ до^{м}нїе мѣле ꙗрѫ вои сѫ авѫци

9. а вѫ фери де аче^{л} сат8. ши де свѫ^{н}та мона^{с}ти^{р} сѫ н8и бѫ^{н}-т8и^{цн} де ними^{к}

10. ни^{ч} сѫ се пѫ^{н}гѫ кал8герїи ѿ с҃та мона^{с}ти^{р}ни^{ч} де 8н8^{л} де ꙟ вои де ак8^{м}

11. наи^{н}те наи^{н}тѣ до^{м}нїе мѣле кѫ бине сѫ ци^{цн} кѫ маре р8шине веци пѫц^{н}

12. де кѫ^{т}рѫ до^{м}нїе мѣ. инако да нѣ^{с} по ре^{ч} г^{д}вами пи^{с} м҃ца а^{п} ѕ҃ дне

13. са^{м} г^{сд}нѫ велѣ^{л} (L. S.)

14. пи^{с} 8 ^{т}рѫ^{г} ви^{ш} лѣ^{т} ꙁ҃ѯ҃рї

15. 8^{ч} ве^{л} аю^{г} фе^{т}

TRANSCRIPŢIUNEA:

† милостїю божїею Іωаннъ Симїωнъ Могила воевода и господинъ, дават господствоми сїе повелѣнїе господствами свѧтѣи монастири господствами Тисмѣана идеже ест храм ꙋспенїе прѣсвѣтеи (saŭ : прѣчистеи) владычицъ нашеи богородицъ (cu mila luĭ Dumneḑeŭ, Ion Simion Movilă, vodă şi domn, dă domnia mea acéstă poruncă a domnieĭ mele sântei mănăstirĭ a domnieĭ mele Tisména, unde este templul adormiriĭ présânteĭ stăpîneî nóstre Născătóreĭ luĭ Dumneḑeŭ), ca să fie alŭ e*l* satu anume Ti*s*méana în pa*c*^{e} de Lé*ş*^{i}, de Mo*l*dovéni, de Bani, de să n'ai*b*$_{ă}$ tréa*b*^{ă} a me*r*ge să-*i* judece sau să-*i* praa*de* în*t*ru ei, şi de ca*i* de ola*c* şi de tooate slu*j*bele du*m*nii-méle, pă*n*tru că ĭa*m*^{u} ĭa*r*ta*t* do*m*nie-mé, numa*i* să fie de *tré*ba sve*n*tei mona*s*ti*r*^{i} ce va fi, dere*p*tu acéĭa şi vooa tuturo*r* slugilo*r* do*m*nie-méle, carii veţi înbla preîn me*s*^{e}reri şi slu*j*be*l*$_{e}$ do*m*nie-méle , de vréme ce ve*ţ*^{i} vedé ca*r*té do*m*nie-méle, ĭară voi să avăţi a vă feri de ace*l* satu şi de svă*n*ta mona*s*ti*r*^{e}, să nu-i bă*n*tui*ţ*^{i} de nimi*c*, ni*c*^{i} să se plă*n*gă calugherii ѿ свѧта (dela sânta) mona*s*ti*r*^{e} ni*c*^{i} de unu*l* de în voi de acu*m* nai*n*te nai*n*té do*m*nie-méle, că bine să şti*ţ*^{i} că mare ruşine veţi păţ*i* de că*t*ră do*m*nie-mé, инако да нѣст по речи господствами, пис мѣсаца априлїа ѕ дне, сам господинъ велѣл, пис ꙋ Тръговище лѣт ѕрї, ꙋчини велики лωгофет (alt-fel să nu fie, după vorba domnieĭ mele, scris ale luneĭ luĭ aprile în 6 ḑile; însuşĭ Domnul a poruncit; scris în Tîrgovişte în anul 7110; a executat marele logofăt).

NOTANDA:

finalul *u* întreg : сатꙋ, дерептꙋ, амꙋ;

finalul *u* jumătăţit : алъ еи = al*ŭ* ei;

finalul *i* întreg chĭar atuncĭ când ultima consónă este aruncată d'asupra rînduluĭ;

пре ⷩ = prin, де ⷩ = din;

свѫнта, la genitivo-dativ : свентеи;

a lung : Тисмѣана (= Tismeāna), сѫ-и праде (= prāde), трѣбѫ (= treābă), dar şi трѣба;

o lung : тоωате (= tōate), воωа (= vōa);

vorbe străine cu vocalism neasimilat : калѹгерїи (καλόγηροι, καλογερεύω în **Passow** No. 444, vers. 10), nu кѫлѹгѫрїи, şi монастире (μοναστήριον), nu мѫнѫстире;

e trecut în vocală obscură : авѫци, пѫитрѹ;

мерџе, nu мѣрџе;

ꙇкѹм, nu акмѹ;

де сѫ наибѫ = ca să n'aĭbă;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : сѫ се пазнгѫ;

ꙟбла, nu ѹмбла;

formă duplă : дѹмнїи-мѣле şi домнїе-мѣле;

particularitate administrativă : Бани, la plural, nu un singur «Ban» de Craĭova, cf. textul precedinte;

каи де ωлак «caĭ de curier» = turc. *ûlaq* «curier»;

vocativ : воωа тѹтѹрωр слѹџилωр;

де врѣме че, acolo unde în textul precedinte : ꙟ врѣме че;

pentru sintaxă : де врѣме че веци ведѣ картѣ дѫмнїе-мѣле, ıарѫ вои сѫ авѫци а вѫ фери...;

frasă energică : бине сѫ џинци кѫ маре рѹшине веци пѫци де кѫтрѫ домнїе-мѣ;

мeсeрeри ши слѹжбеле домнїи мѣле, unde în Condică se transcrie : милостенїи ши слѹжбеле..., adecă месерѣре = милостенїе, din punct în punct latinul *miserere*, conservat la clasicĭ numaĭ în forma pasivă *misereri*, arcaism român dintre cele maĭ remarcabile.

XXIII.

ZAPIS DE ZĂLOG.

Popa Vasilie, Bărlad, 1603, iuniŭ 14.

Originalul în Archivele Statuluĭ, actele Scólelor din Moldova No. I.

Nu este copiat nicĭ într'o condică din cele în ființă.

E scris pe o frumósă hărtiă turcéscă, grósă şi luciósă, avênd ca semn de fabrică treĭ semi-lune de mărime gradată (cea maĭ mare lungă de $4^{3}/_{4}$ centimetri, cea maĭ mică de 3), cu córne fórte încovoiate, întocmaĭ prin formă — nu şi prin mărime — cu semnul de fabrică reprodus maĭ jos în textul No. XXIV.

Din întréga cólă, lungă de 33, lată de 23 centimetri în fóiă, s'a conservat numaĭ fóia cea scrisă, ér din cea-l'altă abia $^{1}/_{3}$, pe care se află adnotațiunea : прек8м скри8 е8 Кр8чам etc.

Scrisórea, cu litere nalte de vr'o 3 şi cu distanța între rîndurĭ de 11 — 12 milimetri, e fórte împrăştiată, ast-fel că între cuvinte este un gol aprópe de 1 centimetru, ba chĭar şi între slove vr'o 2 milimetri.

Cernéla e maĭ mult négră.

Textul de fața presintă un mare interes linguistic.

1. † кр8ча^{н} б8^{м}ба^{р}фък8та^{м} ѯапис8^{л} міе$^{\text{8}}$ ла мъна л8^{и}
2. кико^{ш} сто^{л}ник8л8^{и} ши е$^{\text{8}}$ кица прек8^{м} а^{м} п8^{с} ѯъло^{г} џ8
3. мътати ди сатъ ди съ^{р}бе чи ести пи апа бъ^{р}
4. лад8л8^{и} к8 лок8ри ди присѣчи к8^{н} ва^{д} ди моръ пи

5. апа въ^{р}ладȣлȣ^{н} аре^{п}тъ ѡ : р̄ : ди ле^{н} ꙟ в̄ лȣни
6. ꙗ^{р} нефїи^{н} канїи пънъ ла ѕи съ фїе мошїе фичо
7. рило^{р} ши непоцило^{р} ши а тоатъ семи^{н}цїе лȣ^{н} вѣ^{ч} ди
8. вечи ши а^{м} ма^{н} въ^{н}дȣ^{т} : м̄ : ди пъмъ^{н}тȣри ꙟ м̄ :
9. ди ле^{н} ла рȣ^{п}тȣръ ди^{н} кожени ди^{н} хота^{р}е си^{рв}ло^{р} ши къ^{н}дъ
10. а^{м} фъкȣ^{т} ачестъ ѕапи^{с} лȣ фо^{ст} шо^{л}тȣѕȣ^{л} са^{н}дȣ^{л}
11. ди въ^{р}ла^{д} кȣ : вї̄ : пъ^{р}га^{р} кари ма^{н} цо^{с} са^{ȣ} пȣ^{с}
12. печецили глигори (*deget*) гаври^{л} (*deg.*), дȣмитра^{ш}къ (*deg.*)

13.	пекȣлаю (*d.*) иѡнъ (*d.*) ȣ^{р}сȣ^{л} (*d.*) гȣю^{л} (*d.*) къѕакȣ^{л} (*d.*) де		прекȣ^{м} скри^{ȣ} е^{ȣ} крȣ
14.	дю^{л} (*d.*) ташлика (*d.*) ȣ^{р}сȣ^{л} (*d.*) дȣ-митра^{ш}къ (*d.*)		ча^{м} вȣ^{м}ва^{р} ди са^{р}
15.	ластѝ ѡмени си^{н}тъ то^{ц} ди^{н} тъ^{р}гъ ди^{н} въ^{р}ла^{д}		фачи во сми^{н}та
16.	съ а^{н}въ а фачи ши дереси до^{м}неши (*sic*) пи скрисоре но^{с}		лъ недъ^{н}дъ ваиїи ла ѕи съ^{н} дѣ ла ѕи ѡ^{р}
17.	попа	тръ пекȣ^{м} ма^{м} искъли^{т} е^{ȣ} крȣча^{м} вȣ^{м}ва^{р} (*deg.*)	чини ва фи ди^{н} се
18.	васили а^{м}	еȣ кица мꙗ^{м} пȣ^{с} дечитȣ^{л} (*d.*) кȣ фичорȣ^{л} мїе^{ȣ} ко^{с}-мица	ми^{н}цїе мѣ съ аи
19.	скри^{с} ѕапи	въ ле^{т} ѕраї ми^{ш}ца юни^{дї}	въ а^{н}скоди ни
20.	сȣ^{л} ѿ коже^{н}		ѕа[ни]сȣ^{л} ꙗ^{р} чели м̄ ѕе^{ч}
21.			ди пъмъ^{н}тȣ^{р} во^{р} ста
22.			ди^{н} си^{р}ви ла мъ^{н} дȣ^{м}са

TRANSCRIPŢIUNEA:

† Crućan Bumbar făcut'am zapisul mieu la măna lui Kikoș stolnicului şi eu Kiţa, precum am pus zălog ǵumătati di satŭ di Sărbe ci esti pi apa Bărladului, c'un vad di moră pi apa Bărladului, dreptŭ o 100 di lei în 2 luni; ĭar nefiind banii pănă la zi, să fie moşie ficorilor şi nepoţilor şi a toată seminție lui véci di veci, şi am mai văndut 40 di pămănturi în 40 di lei la ruptură din Cojeni din hotare[le] Sirbilor, şi căndŭ am făcut aestŭ zapis aŭ fost şoltuzul Sandul di Bărlad cu 12 părgari, cari mai ǵos s'au pus peceţili: Gligori, Gavril, Dumitrașcŭ, Neculaĭu, Ionŭ, Ursul, Guĭul, Căzacul, Dedĭul, Taşlica, Ursul, Dumitrașcŭ, aĭasti omeni sintŭ toţi din tărgŭ din Bărlad; să aibă a[?]faci şi dresi domneşi pi scrisore nostră, pecum m'am iscălit eu Crućam Bumbar. Eu Kiţa mĭ-am pus degitul cu fićorul mieu Cosmiţa вꙁ лет 7111 мишца (în anul 1603, luna) ĭuni[e] 14.

(Adnotaţiunea la marginea din dréptă :)

Popa Vasili am scris zapisul ѿ (dela) Cojeni.

(Adnotaţiunea la marginea din stînga :)

Precum scriu eu Crućam Bumbar: di s'ar faci vo smintală, nedăndŭ banii la zi, să-i dé la zi or cini va fi din seminţie mé, să aibă a iscodi (saŭ: a-i scodi) pi zapisul, ĭar celi 4 zeci di pămănturi vor sta din Sirbi la măna dum[i]sa[le].

NOTANDA:

finalul *u* nu e întreg nicăirĭ;

ꙁ, afară de ecuivalintele seŭ ordinar *ă*, exprimă pe finalul *u* jumătăţit: сатꙁ, кꙁндꙁ, сиптꙁ, дꙁндꙁ, тꙁргꙁ, Дꙋмитрашкꙁ, Іѡнꙁ, дрептꙁ;

o deosebită predilecţiune de a reduce pe finalul *e* la *i*: чи ести пи апа (=c*e* est*e* p*e*...), џꙋмꙁтати ди сатꙁ (=ǵumătat*e* d*e*...), дреси, чели, печецили, ди с'ар фачи (=d*e* s'ar fac*e*), чини;

predilecţiune pentru џ: џос, џꙋмꙁтати;

i pentru *e* la mijloc: деџитꙋл, фичорꙋл, дин (nu деи saŭ де ꙟ);

i pentru ъ saŭ ѫ : синтъ (=sînt);

e pentru ѣ saŭ ꙗ : ести (=ꙗсте), дреси (=дирѣсе), децитѕл (=дѣцетѕл), вечи (dar şi вѣчи);

a pentru ѣ : смминталъ;

дрептъ, nu дирепт, şi дреси, nu дирѣсе=«documente»;

лѕи, nu лѕ;

formă duplă : Сърбе şi Сирбе, numele satuluĭ «Sărbiĭ»;

preposiţiunea repetată : ди сатъ ди Сърбе, дин търгъ дин Бърлад;

a ca preposiţiunea dativuluĭ : непоцилор ши а тоатъ семинцїе;

oa în тоатъ, dar simplul *o* în моръ, ѡмени, скрисоре ностръ;

pentru sintaxă : пъргари кари ман цос с'аѕ пѕс печециле;

vocalisarea luĭ *r* : во (=vr'o) şi пекѕм (dar şi прекѕм);

ачестъ ѕапис, аасти ѡмени;

вѣчи ди вечи=pentru tot-d'a-una;

печецили în sens de simple punerĭ de deget;

Крѕчан şi Крѕчам, o trecere remarcabilă a finaluluĭ *n* în *m*, cu care cf. кѕчин=кѕчюм şi tendinţa unor dialecte italiane de a schimba tot-d'a-una pe finalul *n* în *m* : *bene*=*bem*, *asino*=*asem* etc.[1];

expresiunea juridică : а искоди пи ѕапиcѕл=a urmări împlinirea banilor din valórea lucruluĭ ipotecat;

expresiunea topografică : рѕптѕръ= ?

шолтѕзѕл «cap municipal»=polon. *szoltys*=germ. *Schultheiss;*

numĭ personale : Крѕчан saŭ Крѕчам, Кикош, Гѕюл, Кица, Сандѕл (= Alexandru), Глигори (=*Grig*orie), Къзакѕл (cf. Молдовѣнѕл, Ꙗрбанашѕл şi Сърбѕл în Notanda la textul No. XV), Дедюл, Ташлика;

мишца pentru мѣсяца arată cum logofeţiĭ puneaŭ formulele slavice fără ca să maĭ scie măcar cum să le scrie.

(1) **Azzolini,** *Vocabolario roveretano e trentino,* Venezia, 1856, passim. — Ca fenomen ario-europeŭ în genere, cf. **Jo. Schmidt,** *Zur Geschichte des Vocalismus,* t. 2 (1875), p. 268.

XXIV.

ZAPIS DE VÎNḌARE

DISTRICTUL VLAŞCA, 1604, APRILE 10.

Originalul în Archivele Statuluĭ : Stavropoleos No. V.

Acéstă mănăstire n'are nicĭ o condică.

E scris pe hărtiă turcéscă albă, grósă, lungă de 31, lată de 21 ½ centimetri, cu următorul semn de fabrică pe prima fóiă :

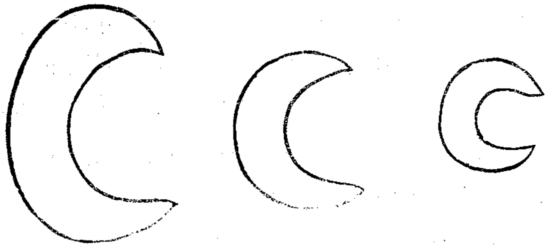

Scrisórea, avênd litere nalte de 2 şi o distanţă între rîndurĭ de 7 milimetri, cu cernéla négră, este acea a manuscriselor, nu a zapiselor saŭ a crisóvelor, adecă quasi semi-uncială, reproducênd caracterele de tipar; de asemenea şi iscăliturele : **Станъ Мерешѹ**, **Ѡпрѣ пост**, **Станъ** şi **пѡпа Костандин**, făcute tóte de o singură mână în trăsure subţirĭ nalte de 12—15 milimetri, de felul semnăturelor domnescĭ celor aparente, imitéză titlurile monogramatice dela începutul capitolelor în vechile cărţĭ cirilice.

Din cele-l'alte patru iscăliture, reproducem aci în fac-simile pe a postelniculuĭ Para şi pe a logofătuluĭ Baĭcu :

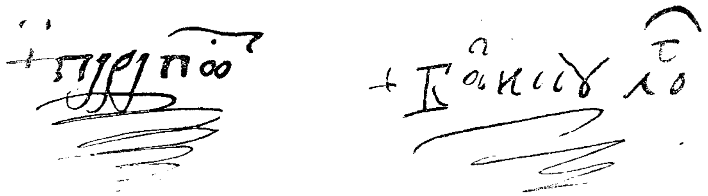

Iscălitura celuĭ de'ntăiŭ este scrisă cu cernélă rădăci niă, pe când în restul actuluĭ cernéla e négră.

Să se observe că grifa saŭ codiţa dela ambele iscăliture înfăţişéză acelaşĭ caracter, pe care de asemenea îl vom găsi maĭ la vale şi 'n iscălitura Banuluĭ Udrea, deşi prin scrisóre căte-trele iscăliturele se deosedesc cu desăvîrşire.

Din cele şépte peceţĭ, întipărite prin fum într'un mod fórte nehotărît, una rătundă, cele-l'alte maĭ mult saŭ maĭ puţin octogóne, între 12—15 milimetri în diametru, niciĭ una nu este de reprodus în fac-simile, căcĭ chĭar pe cele maĭ clare abia se póte distinge : pe a luĭ Baicu — ceva ca numele seŭ, pe a luĭ Oprea — un călăreţ, pe a luĭ Drăghicĭu — par'că ar fi o albină saŭ un flutur.

Textul de faţă este în cea maĭ strînsă legătură cu cel ce-ĭ urméză maĭ jos, prin care, însemnat deja sub raportul filologic, el maĭ căştigă şi o importanţă istorică.

Satele menţionate în ambele texturĭ se află la nordul districtuluĭ Vlaşca, nu departe de hotarele Dîmboviţeĭ, şi étă de ce unul din aceste acte este scris chĭar în Tîrgovişte.

1. Ꙗдекъ е^{ȣ} пара по^{с}те^{л}никȣ^{л} ꙟпреȣ^{н} кȣ жȣпънеса́ мѣ малама, ши

2. кȣ сокръ ме. са^{м}фира. скрïимь ши мъ^{р}тȣриси^{м} кȣ аче^{с}та а^{л} но-
ст$_{\text{рȣ}}$

3. ѯапи^{с}. ка съ фïи дъ маре креди^{н}цъ. ла мъна попеи ста^{н}чȣлȣ^{н}.
ка съи

4. фïе лȣ^{н}. ѿчинь ѿ кръторжани́. дъ ꙟ^{н} пласа дъ сȣ^{с}, а патра па^{р}те
де ꙟ^{н} са^{т}

5. дъ ꙟ късп^{м}8 ши дъ ꙟ апъ ши дь ꙟ пъд8ре, ши дь ꙟ селище са-т8л8й.

6. ши дь престе то^{т} хотар8^{л}. кьть ва фи пе^{нт}р8 къ аче^{с}ть па^{р}те дь мошїа,

7. че скрїе ма^{и} с8^{с} фо^{с}та^{8} да^{т} попа ста^{н}ч8^{л}. ꙟ мьна хриꙁїи по^{р}-тар8^{л}. ши

8. ж8пьнесїи л8и са^{м}фиры^{н} ши ван8л8^{и} а^{н}дрею кългьр8^{л} бани гата

9. аспри. ѯ҃к. ка съи фїи л8^{и} мошїе. стътьтоѡаре. ши фечорилѡ^{р} л8^{и}

10. ꙗ^{р} чине се ва ск8ла дъ ꙟ нем8^{л} но^{ст}р8. ачела съ н8 фїи во^{л}ник8 пре^{с}те ꙁи

11. са но^{ст}рь. къ амь п8^{с} ши блестемь. ка съ фїе аф8риси^{т} ши прокле^{т}.

12. дь т҃ӣ. ѿць иже с8^{т} въ некїи. ши амь п8^{с} ши боꙗре мь^{р}т8рїе ан8

13. мѣ. ста^{н} ми^{р}ш8 лѡ^{г} ѿ кът8^{н}. и ѡпрѣ по^{ст}, ѿ прежбь. и ста^{н} л8 дръ

14. ги^{ч}. попа ко^{с}та^{н}ди^{н} ѿ роать шъ^{р}бань ѿ п8раии, ва^{и}ко лѡ^{г} ѿ дръ-гинеще

15. ши пе^{н}тр8 ма^{и} маре креди^{н}ць п8с8немь печециле ши искълет8риле

16. пи^{с} м^{с}ца а^{п} ї҃ д҃ни въ ле^{т} ѯꙁрві

(subscrişĭ :) + пара пѡ^{ст}

(L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.)

† стань ме^{р}ш8 † ѡпрѣ по^{ст}. стань † пѡпа кѡ^{с}та^{н}ди^{н}

(L. S.) (L. S.) (L. S.)

† ста^{н}и^{л} (?) дръгич8 † шъ^{р}бан8 † ваик8 ло^{г}

TRANSCRIPŢIUNEA:

† Adecă e*u* Para po*s*te*l*nicu*l* înpreu*n*ă cu jupănesa mé Malama şi cu socră-me Sa*m*fira, scriimŭ şi mă*r*turisi*m* cu ace*s*ta a*l* no*st*ru zapi*s*, ca să fii dă mare credi*n*ţă la măna popei Sta*n*c'ulu*i*, ca să-i fie lu*i* otcină ѿ (dela) Crătojani, dă î*n* plasa dă su*s* a patra pa*r*te de î*n* sa*t*, dă în că*m*pu şi dă în apă şi dă în pădure, şi dă în selişte satuluĭ, şi dă preste to*t* hotaru*l* cătă va fi, pe*nt*ru că ace*s*tă pa*r*te dă moşiĭa ce scrie ma*i* su*s* fo*s*t'a*u* da*t* popa Sta*n*ću*l* în măna Hrizii po*r*taru*l* şi jupănesii lui Sa*m*firă*i* şi Banulu*i* A*n*dreĭu călugăru*l* bani gata aspri 20,000, ca să-i fii lu*i* moşie stătătooare, şi fećorilo*r* lu*i*, ĭa*r* cine se va scula dă în nemu*l* no*st*ru, acela să nu fii vo*l*nicu pre*s*te zisa no*s*tră, că amŭ pu*s* şi blestemŭ ca să fie afurisi*t* şi procle*t* dă 318 ѡтець иже сѫт въ Некїи (părinţĭ ce sînt în Nicea), şi amŭ pu*s* şi boĭare mă*r*turie anumé : Sta*n* Mi*r*ešu lo*g*ofăt ѿ Cătu*n*'и (şi) Opré po*st*elnic ѿ Prejbă, и Sta*n* lu Drăghić, popa Co*s*ta*n*di*n* ѿ Roată, Şă*r*banŭ ѿ Purani, Ba*i*co lo*g*ofăt ѿ Drăghineşte, şi pe*n*tru ma*i* mare credi*n*ţă pusu-nemŭ peceţile şi iscăleturile, пис мѣсаца априлїа ї дни въ лет ≠зрві (scris ale luneĭ luĭ aprile în 10 ḑile, în anul 1604).

† Para po*st*elnic. † Stanŭ Me*r*ešu. † Opré po*st*elnic. Stanŭ. † popa Co*s*ta*n*di*n*. Sta*n*i*l* Drăghiéu.[1] † Şă*r*banu. † Baicu lo*g*ofăt.

NOTANDA:

finalul *u* întreg : кълпѹ, волникѹ, Шърбанѹ (dar şi Шърбань =Şărban*ŭ*), Мирешѹ (şi Мерешѹ), Дръгичѹ;

finalul *u* jumătăţit : скрїимь, амь, блестемь;

ă expres prin ъ, dar şi prin ь, une-orĭ chiar ъ şi ь în aceleaşĭ cuvinte : мъна şi мьна, жѹпънеса şi жѹпьнесїи, кълѹгьрѹл, стътьтоѡаре, ba o dată şi prin ьі : Самфирьіи;

ь pentru *ă*, dar şi pentru *ŭ*;

(1) Saŭ «Stan lu Drăghiću», finea cuvîntuluĭ «Stan» nefiind clară.

їи pentru їє : скрїимь, сж фїи (dar şi сж фїє);

în, scris ꙟ şi ꙟи;

din, scris дє ꙟи, дж ꙟи, дж ꙟ, дь ꙟ;

de, scris дє, дж şi дь;

finalul *i* jumătăţit, de o raritate extremă pe atuncĭ : сатȣлȣй;

є pentru ѣ : жȣпжнєса, нємȣл (=ung. *ném*), пȣсȣнємь (=«pusunemŭ» pentru «pusu-ne-am»), ачєсть (=ачѣстж), Прєжвь (satul actual Прѣжвж);

e pentru *i* : искжлєтȣрилє;

жȣпжнєса, la genitivo-dativ : жȣпьнєсїи, în sens de «nevéstă»;

жȣпжнєса-мѣ, dar сокрж-мє;

Самфира, la genitivo-dativ Самфирьи (=Samfirăi);

ѣ şi а pentru є : анȣмѣ, мошїа (nearticulat);

e pentru finalul *i* : боіарє (=boĭari), Држгичєцїє;

oo=ō : стжтьтоѡарє;

oa : роать (=roată), dar numaĭ *o* : ностръ;

forme duple : мѣ şi мє, Шжрканѣ şi Шжрканȣ, фїи şi фїє, Банко şi Банкȣ, Мирєшȣ şi Мєрєшȣ...;

pleonasm curios, compus dintr'o vorbă grécă şi o vorbă slavică cu acelaşĭ înţeles : афȣрисит (=grec. ἀφορίζειν) ши проклєт (=slav. проклати);

пласа=slav. пласа «zonă» saŭ «regiune»;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : сє ва скȣла, сж фїи;

лȣ, în Стан лȣ Држгич, ér pe aĭurĭ : лȣи;

cuvinte accentate : Пȣрани́, Кржтожани́, жȣпжнєса́;

cuvînt străin neasimilat : ѡтчинь, nu ѡчинь;

numĭ locale : Пȣрани, Кржтожани, Прєжвь, Роать, Кжтȣни;

numĭ personale : Пара, Малама, Хринѯѣ, Банкȣ, Мєрєшȣ, Држгичȣ...;

sintaxă : un «pentru» lăsat la o parte spre a nu se repeta de doă orĭ : «пєнтрȣ кж [pentru] ачєсть партє... фост'аȣ дат попа.... бани гата асири 20,000»;

XXV.

ZAPIS DE VÎNZARE

TÎRGOVIŞTE, 1605 SAŬ 1608, IULIŬ 28.

Originalul se află la un loc cu al textuluĭ de maĭ sus.

E scris pe hărtiă de aceiaşĭ calitate, mare de 29 ½ centimetri în lungime şi 21 în lăţime, dar presintă alte semne de fabrică, anume pe fóia cea scrisă :

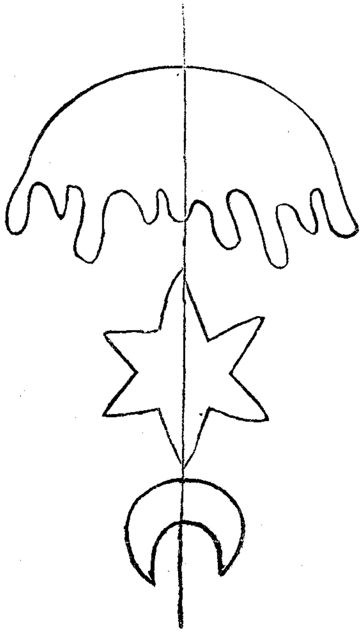

ér pe cea-l'altă fóiă :

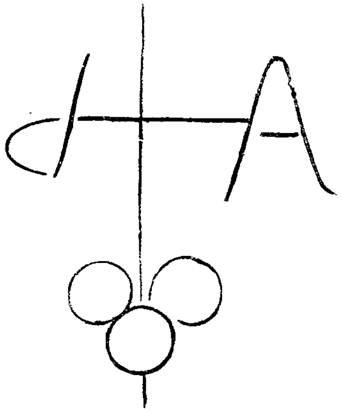

Scrisórea este întocmaĭ ca în cel-l'alt text.

De asemenea sînt aceleaşĭ aprópe tóte persónele puse în joc : călugărul Andreĭu, logofătul Stan Mereş, postelnicul Oprea, logofătul Baĭcu, popa Constantin din Rótă, ér în locul luĭ Stan al luĭ Drăghiciŭ apare pe scenă tată-seŭ «Drăghiciŭ bătrînul».

Maĭ pe scurt, ómeniĭ, hărtia şi chiar scriitorul fiind identicĭ, este învederat că ambele acte s'aŭ născut în acelaşĭ interval de timp.

Cu tóte acestea, anul documentuluĭ de faţă nu este precis.

Pe când în cel-l'alt text se citesce fórte limpede «вѫ лет ѕ҃рві» (=7112=1604), în cest de acuma, logofătul ajungênd la capătul rînduluĭ, unde nu mĭa încăpeaŭ multe litere, scrie :

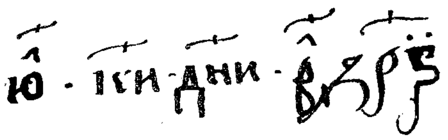

adecă pe de o parte scurtéză pe «вѫ лет» în «вл», ér pe de alta légă ultimele cifre ale velétuluĭ într'o monogramă, monogramă însă atăt de curiósă, încăt o póte citi cine-va în doă felurĭ : saŭ ѕ҃ргі (=7113=1605), orĭ ѕ҃рѕі (=7116=1608).

Noĭ din parte-ne nu ne bizuim a ne pronunţa cu siguranţă în favórea unuia saŭ altuĭa din aceste modurĭ de a citi.

In orĭ-ce cas, căt pentru cronologiă, distanţa între 1605 şi 1608 nu este mare.

In textul presinte principalul personagiu este unul din ceĭ maĭ bunĭ hatmanĭ aĭ luĭ Mihaiu Vitézul, «hatman» prin excelinţă, singurul pe care cronicele îl numesc une-orĭ χατμαн, deşi acest rang nu exista în Ţéra-Românéscă, — vestitul Ban Udrea, vindênd un sat pe care : «м'аѹ фость милѹить Михаю воевод».

Banul Udrea nu era un simplu cap de *guerillas* ca Fărcaş-agă, ci un general în tótă puterea cuvîntuluĭ, pe care Mihaiu-vodă îl întrebuinţa în expediţiunile cele maĭ grele, şi maĭ tot-d'a-una cu isbîndă.

Aşa a fost, bună óră, victoria sa asupra luĭ Hafiz-paşă la 1598, despre care contimpuranul Stavrino dice :

«Sultanul trimite pe Afis-paşă, om fórte vitéz. Acesta îşĭ aşédă «tabăra la Nicopole, avênd 16,000 ostaşĭ bunĭ şi 32 tunurĭ. . . . «Mihaiu mişcă înainte pe Udrea, cu contingentul de Moldovenĭ, «1000 Căzacĭ şi 1000 Dorobanţĭ. Udrea trece îndată peste Dunăre «cu óstea şi sfăramă tabăra luĭ Afis-paşă» :

Τότε γοργὰ ἐπέρασεν ὁ Οὔδρας τὸ φουσάτον,
Τὸ τάμπαρον τ' Ἀφῆς Πασιά, φέρνει-το ἄνω κάτω·
Κ'οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐστάθησαν, διὰ νὰ πολεμήσουν,
Μὸν ἔδωκαν εἰς τὸ φευγιὸν, καὶ τρέχαν νὰ γορίσουν·
Καμήλαις, βίον, ἅρματα, τ'ἄφηκαν πομπιασμένοι,
Καὶ φεῦγαν, σὰν δὲν ἤθελαν, γυμνοὶ κ'ἐντροπιασμένοι...[1]

După cucerirea Moldoveĭ, Mihaiu-vodă pusese acolo pe Banul Udrea în capul administraţiuniĭ.[2]

Nu maĭ menţionâm serviciele maĭ mărunte, fie în lupte de peste Carpaţĭ, fie în acelea contra Polonilor.[3]

Contra Polonilor, bună-óră, într'o bătăliă de lîngă Argeş, comandând avant-garda română, el a susţinut de treĭ orĭ atacul uneĭ armate mult maĭ numeróse şi n'a dat dos decăt după ce a perdut 1500 de ómenĭ, înlesnind ast-fel luĭ Mihaiu timpul de a se retrage şi a se pune la adăpost.

(¹) In **Papiŭ,** *Tesaur*, I, p. 300.
(²) *Magaz. ist.*, IV, p. 297.
(³) Ibid. p. 293. — **Heidenstein,** p. 358 etc.

Un oficer polon, Otfinowski, care fusese el-însuşĭ în acea luptă, a descris'o în versurĭ, unde mărturisesce despre vitejia luĭ Udrea :

. . . trzykroć meżnie z nami sie potkali . . .[1]

Banul Udrea a avut noroc să'l cânte poeţiĭ, nu numaĭ grecesce şi polonesce, dar cu atât maĭ mult, negreşit, românesce.

Reposatul Bolintinénu ĭ-a consacrat o poemă întrégă, intitulată : «Andreĭu saŭ luarea Nicopoluluĭ de Românĭ».

In acéstă operă puţin nemerită a poetuluĭ — el singur o numĭa «slabă» — Udrea este un tînăr Moldovén, care ĭubesce pe mîndra şi avuta Mariă, dar neputênd s'o ĭea, plécă la resboĭu sub stégul luĭ Mihaĭu Vitézul :

«Andreĭu se pornesce de astădĭ în lume,
«Să'şĭ facă prin arme avere şi nume,
«Căcĭ póte Marieĭ să fie el drag,
«Dar lumea'ĭ cĭudată... Andreĭu e sărac.
«Andreĭu se pornesce, şi cine nu scie
«Câţĭ plécă la arme să nu maĭ revie?»

In resboĭu cu Turciĭ, frumósa Bulbuli, féta paşeĭ de Nicopole, vede pe Udrea şi 'l îndrăgesce, deşi el n'o cunósce; travestită apoĭ în sclav negritén, ea îl însoţesce la întórcere în ţéră, unde, acum vestit şi bogat, el se grăbesce la Maria, care'ĭ promisese că'l va aştepta, dar o găsesce măritată şi—eroul móre de apoplexiă, ér pe mormîntu'ĭ se jertfesce, neapărat, şi credincĭósa Bulbuli.[2]

Precum vedeţĭ, Bolintinénu n'a brodit'o bine.

Afară de cele-l'alte neajunsurĭ, vom aminti numaĭ unul : Banul Udrea putea să fi fost tînăr, dar nu era Moldovén.

Moldovén, dintre generaliĭ luĭ Mihaĭu Vitézul, era spătarul Mîrzea, după cum vom vedé maĭ la vale; despre Banul Udrea însă acésta nu resultă de nicăirĭ.

Din contra, după contimpuranul Heidenstein, el ar fi fost înrudit, «propinquitate conjunctus», cu Petru-vodă Cercel[3], ér prin urmare şi cu Mihaĭu Vitézul; dar ca ce fel de înrudire anume, acésta nu se scie.

După documentul precedinte, s'ar puté conchide că Banul Udrea

(¹) **Otfinowski,** *Powodzenia niebezpiecznego w Multaniech opisanie,* Krakow, 1601, in-4, o broşură de o raritate nepovestită. — Cf. tot despre acésta pe **Miron Costin,** *Lesopis.* ed. Cogăln. I, t. 1, p. 225.

(²) **Bolintinénu,** *Poesiĭ vechĭ şi noue,* Buc. 1855, p. 299—328.

(³) **Heidenstein,** p. 236.

avea o soră numită Samfira, măritată după «Hrizea portarul» şi pe a căriĭ fétă, ce'ĭ ḑicea Malama, o ţinea în căsătoriă «Para postelnicul», adecă :

NN.

Udrea Banul — Samfira — Hrizea portarul

Malama — Para postelnicul.

Orĭ-cum ar fi fost, este însă un punct pe care Bolintinénu se pare că l'a ghicit, şi anume când ḑice :

«Andreĭu era însă o rară ființă,
«O inimă plină d'amor şi credință,
«Gândind ca fecióra ce'n junĭ ochişorĭ
«Se 'nbată de tóte, de vise, de florĭ....»

In adevăr, Banul Udrea se vede a fi fost «o rară ființă», o natură romantică, nobilă, cavalerécă; leŭ în bătaiă, dar nicĭ o fântînă istorică — şi'l menţionéză cam multe — nu'l acusă de cruḑime, după cum acusă pe tovarăşiĭ seĭ Baba-Novac, Georgiŭ Ratz, Deli-Marcu, Mîrzea etc. ; credincios Domnuluĭ, el nicĭ chĭar după mórtea luĭ Mihaĭu-vodă n'a voit să trécă la un alt stăpîn, căc nu putea fi nicĭ unul de séma Vitézuluĭ, ci a preferit maĭ bine..... să móră de apoplexiă pentru o femeiă ? după cum îl zugrăvesce Bolintinénu..... nu, ci să ésă din lume într'un mod maĭ bărbătesc, dar şi maĭ poetic tot-o-dată, retrăgêndu-se — dînsul, cel maĭ mare boier — într'o bĭată mănăstire :

. . . . Haec est
Vita solutorum misera ambitione gravique!
(*Horat.* Sat. I. 6.)

Călugăria luĭ Udrea este un fapt istoric pînă aci necunoscut, pe care ni'l desvăluesc acum texturile nóstre.

Miron Costin ḑice că Banul Udrea, ca şi ceĭ-l'alţĭ boierĭ, «s'a închinat la Simeon-vodă».[1]

Nu este şi n u p ó t e f i adevărat, căcĭ :

1. Intre boieriĭ luĭ Simeon Movilă el nu figuréză nicăirĭ;

2. In aprile 1604, precum am vĕḑut în textul precedinte, el era deja *călugăr*, şi negreşit nu de atuncĭ, ér după usul mona-

(1) *Letop.* ed. Cogăln. I, t. 1, p. 226

stic trebuia maĭ întâiŭ să fi fost maĭ mult timp *frate*,[1] ast-fel că intrarea'ĭ în mănăstire cată să se fi întâmplat pe la 1601.

Când dară maĭ putea el să se fi «închinat la Simeon-vodă»?

Călugărit, fostul Ban al Craioveĭ, al doilea personagiŭ după Vodă, Udrea nu înceta totuşĭ de a se întitula : «Андрею калогъръл кариле амѹ фостѹ Банъ», ér în subscrierea sa el punea simplu : «Андрин Банѹл».

Acéstă iscălitură, care arată pe un bun scriitor şi o mînă nu bătrînă încă, ĭat'o :

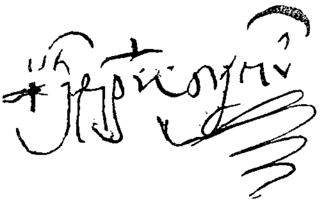

«Andreĭu» nu este decăt o formă bisericéscă a numeluĭ nostru poporan *Udrea*, cu care se confundă însă şi «Adrian», generalmente pronunţat «Andrian», precum este, de exemplu, în numele oraşuluĭ «Adrianopole», turcesce *Edreneh*, franţusesce *Andrinople*, românesce *Udriŭ* : «Андріанополи сау Оудріюлъ».[2]

De altmintrea, numele *Udrea* era odată atât de respăndit la Românĭ, încăt a remas chiar proverbul : «care cum venĭa, tot Udrea 'l chiăma».[3]

O formă femeiască a acestuĭ nume, *Udrişcă*, o vom găsi într'un text maĭ jos.

Cele-l'alte patru subscrierĭ sînt tóte de asemenea făcute de mână propriă, cu o cernélă gălbuiă, afară de a luĭ Костандин дiакон, care, ca şi a Udriĭ, e scrisă cu cernélă négră.

Peceţile, micĭ, reŭ întipărite prin fum, nu presintă nicĭ o figură bine determinată.

(¹) Soborul I şi II canon 5, în **Aristin,** *Indreptarea legiei*, Tîrgovişte, 1652, reproducerea cea nouă p. 119, prevede un termin normal de 3 anĭ de noviciat saŭ «ispită, iscodire, căutare şi cercetare». — Cf. **Silbernagl,** *Verfassung sämmtlicher Kirchen des Orients*, Landshut, 1865, p. 51.

(²) **Amfilohie,** *De obşte gheografie pre limba moldovenéscă*, Iaşĭ, 1795, in-4, p. 15.

(³) **A. Pann,** *Povestea vorbiĭ*, Bucur., 1833, t. 3, p. 25.

1. † Бъ име ѡ҃ца и сн҃а и ст҃го дх҃а аминъ еȣ андрею кълȣгърȣ^л.

2. кариле амȣ фостȣ бань. скрисамь записȣ^л ме^ȣ ка сь фїи де маре

3. креди^н цъ. ла мьна жȣпьнȣлȣ^и пътрȣ ѡнческъ ши фечорилѡ^р лȣ^и.

4. ѡнчеи ши лȣ ста^н че. кȣмь съ се щїе къ лемь въ^н дȣть сатȣ^л.

5. крътожанїи ѿ сȣ^д. вла^ш. дере^п тȣ лд аспри гата каре сать.

6. маȣ фость милȣить. михаю воево^д ши амь въ^н дȣть е^ȣ де а ме

7. бȣнь вол фъ^р дь ничи ѡ невое. ка съ ле фїе лѡ^р сатȣ^л стъ^т торȣ

8. ши де мошїи ши ѡхабникъ. лȣи ши фечорилѡ^р лȣ^и. кȣ^м а^ȣ фо^ст

9. ши ма^н де наинте време аль лѡ^р. ши ла то^к мела но^ст ръ фо^с та^ȣ
ши

10. котаре мъ^р тȣрїе анȣме ста^н лѡ^ф тȣ^л мере^ш ѿ къ тȣ^н. и ѡпрѣ

11. по^ст. ѿ прежъ^в и дрьгичь ста^р. ѿ гратїе. и ва^н ко лѡ^ф.

12. ѿ бȣтещи. и коста^н динъ дикико^н ѿ ротъ. ши аче^с ть то^к ме^л

13. фъкȣтȣсе^ȣ ꙟ четате ꙟ тръговищи. ши пе^н трȣ ма^н маре креде

14. нць пȣсȣмимь ши печете. пи^с м^с ца ю^л к҃и дни в^л ꙁ҃рї...

|L. S.| |L. S.| |L. S.| |L. S.|

15. † ста^н логофътȣ мерешȣ † а^н дри^н банȣ^л † ѡпрѣ по^ст † дръгиче.

|L. S.|

16. † ко^с та^н ди^н дико^н.

TRANSCRIPŢIUNEA:

† Бъ име wтца и сына и свѧтаго дȣха аминъ (în numele Tatăluĭ şi Fiĭuluĭ şi Sântuluĭ Duh, amin). Eu Andreĭu călugărul carile amu fostu Banŭ, scris'amŭ zapisul meu ca să fii de mare credinţă la mănă jupănuluĭ Pătru Oncescŭ şi fecorilor luĭ, Oncei şi lu Stance, cumŭ să se ştie că le'mŭ văndutŭ satul Crătojanii wт сȣдство (din districtul) Vlaş^ca dereptu 34,000 aspri gata, care satŭ m'au fostŭ

miluitŭ Mihaĭu voevod, şi amŭ văndutŭ eu de a me bună voĭa, făr' dă nici o nevoe, ca să le fie lor satul stătătoru şi de moşii şi ohabnicŭ, luí şi feĉorilor luí, cum au fost şi maí de nainte vreme alŭ lor, şi la tocmela nostră fost'au şi boĭare mărturie, anume : Stan lo[go]făatul Mereş ѿ (dela) Cătuni, и (şi) Opré postelnic ѿ Prejăv, и Drăghiĉŭ стар (bătrînul) ѿ Gratie, и Baico lo[go]fătul ѿ Buteşti, и Costandinŭ diĭacon ѿ Rotă, şi acestă tocmelă făcutu-se-u în cetáte în Trăgovişti, şi pentru maí mare credenţă pusu-mi'mŭ şi pecete, пис (scris) м҃ца (luna) ĭulie 28 дни (dile) вλет (în anul) 711... (160...?) † Stan logofătu Mereşu. † Andrii Banul. † Opré postelnic. † Drăghice. † Costandin diĭacon.

N o t a n d a :

finalul *u* întreg : дерентꙋ, амꙋ фостꙋ, стътъторꙋ, Мерешꙋ;

finalul *u* jumătăţit fórte des : Банъ, скрисамъ, Ѡнческъ, кꙋмъ, сатъ, фостъ, милꙋитъ, амъ вънꙋдꙋтъ, ѡхабникъ, алъ, Дръгичъ, Костандинъ, пꙋсꙋмимъ;

ъ şi ъ întrebuinţaţĭ ambiĭ de o potrivă pentru *ă* şi *ŭ*;

e trecut în *i* : Андрии (dar şi Андрею), кариле (=carele), съ фїи (dar şi съ фїе), Тръговищи, мошїи (la singular);

e pentru actualul *i* : боiаре (la plural), креденцъ (dar şi крединцъ);

ъ=е : Дръгичъ şi Дръгиче;

o pentru *oa* : Ротъ, ностръ;

duplă formă a genitivo-dativuluĭ : Ѡнчеи ши лꙋ Станче;

е pentru ѣ : време (nu врѣме), а ме, фъкꙋтꙋсеꙋ (=făcutu-se-au), печете (nu печѣте), ачесть токмель (=acéstă tocmélă);

ѧ pentru е : а ме бꙋнъ воѧ, dar : ничи ѡ невое;

и pentru ꙗ : пꙋсꙋмимъ (=pusu-mĭ-amŭ);

дъ (=dă) şi де;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : съ се цїе;

prepositiunea repetată : ꙟ четате ꙟ Трѫговници;

rangul pus între numele de botez şi între poreclă : Стан логофѫтꙋл Мереш;

cuvinte accentate : мѫна́, чета́те, лꙋй;

pentru sintaxă : каре сать маꙋ фость милꙋить Михаю воевод ;

numĭ locale : Гратїе, Бꙋтещи, Прежѫв (=Прежвь din textul precedinte).

(Va urma) **Hasdeŭ.**

POPORUL ROMÂN

SUB RAPORTURILE JURIDIC, LINGUISTIC ŞI MITOLOGIC.

D. G. Chițu, ministrul Instrucțiuniĭ Publice, printr'o adresă din 11 august 1877, No. 8204, a luat inițiativa de a'mĭ propune doă lucrărĭ fórte grele, maĭ ales când se cer într'un timp scurt, dar pe carĭ totuşĭ eŭ n'am pregetat de a le îmbrăţişa cu o adevărată fericire, căcĭ le consider ca cele maĭ roditóre în frumóse resultate pentru istoria, filologia, psicologia poporană şi chiar legislaţiunea Românuluĭ.

Acea adresă ḑice între altele :

«Spre a da o maĭ mare desvoltare posibilă studiuluĭ originilor şi instituţiunilor «nóstre naţionale antice, cu carĭ se ocupă astăḑĭ maĭ mulţĭ bărbaţĭ erudiţĭ aĭ ţě«reĭ, am credut că ar fi de cel maĭ bun folos dacă am avé un cestionar juridic şi «unul limbistic-mitologic pentru culegerea şi descrierea moravurilor, instituţiuni«lor şi datinelor nóstre, carĭ cestionare, unite cu cel archeologic elaborat de emi«nentul nostru profesor de archeologiă D. A. Odobescu, să facă, ca să ḑic aşa, un «bogat *vade-mecum* al învăţătoruluĭ, preutuluĭ, revisoruluĭ etc. ca să pótă, maĭ cu «înlesnire şi maĭ sistematic, a spicui pe acest vast teren prin tóte ţěrile locuite de «Românĭ. Cu modul acesta, sum sigur, Domnule Profesor, vom avé în curînd a«dunat un immens şi nepreţuit tesaur de cunoscinţe şi date archeologice, juridice, «limbistice şi mitologice, carĭ trecute apoĭ de D-vóstră şi de confraţiĭ D-vóstre în «studiŭ şi sciinţă prin laboratoriul analiseĭ critice, veţĭ ajunge neapărat a reconsti«tui pe calea sintetică România una în viéţa eĭ naţională, în consciinţa eĭ mo«rală şi istorică...»

Din cele doă cestionare, publicâm de o cam dată pe cel juridic.

El m'a silit a-mĭ reaminti vrênd-nevrênd studiele mele universitare de Drept, «mes premières amours» în sciinţă, pe carĭ — aruncându-mě apoĭ în braţele istorieĭ şi ale linguisticeĭ — chiar dacă a le uĭta n'am putut, căcĭ veghiările tinereţilor sînt ca rădăcina ce se înfig cu atât maĭ adînc cu cât maĭ mult îmbătrînesce copaciul, dar orĭ-şi-cum le-am părăsit cu desăvîrşire de peste doă-ḑecĭ de anĭ, ceĭa-ce va scusa pînă la un punct neajunsurile lucrăriĭ de faţă, deşi altmintrea mĭ-am dat tótă ostenéla de a face ceva bunişor. Hasdeŭ.

PROGRAMA

PENTRU ADUNAREA OBICEIELOR JURIDICE

ALE

POPORULUI ROMÎN

....jus quod dicitur moribus constitutum...
L. 32, § 1, D., *de legibus*.

Clasica operă a luĭ Grimm : *Deutsche Rechtsalterthümer* (Göttingen, 1854, in-8, pag. XX+970), arătând extrema importanţă a obiceielor juridice ale poporuluĭ de jos pentru a se puté aprofunda originile Dreptuluĭ în genere şi caracterul propriŭ al uneĭ naţiunĭ în speciă, a dat în ultimul pătrar de secol un uriaş îndemn la adunarea de pretutindenĭ a acelor credinţe şi datine, prin carĭ săteniĭ din orĭ-ce ţéră, după tradiţiunea remasă dela moşĭ-strămoşĭ, îşĭ reguléză eĭ-între-eĭ aprópe tóte relaţiunile şi transacţiunile lor, certe, învoelĭ, căsătorie, împărţele etc. etc., fără ca să alerge căt de puţin la textul, căte-o-dată diametralmente opus, al legiĭ scrise, al legiĭ aşa numite «positive», adesea product exotic, fără rădăcină în pămînt, stăpînă cu d'a-sila numaĭ în oraşe, nu şi 'n surdişul cătunelor.

Dar cum óre se adunaŭ şi se maĭ adună încă aceste preţióse obiceĭurĭ juridice, obîrşia orĭ-căriĭ legislaţiunĭ adevărat naţionale?

Afară de traĭul lor în popor, unde înfăţişéză o viuă actualitate, ele se pot culege, rare şi une-orĭ desfigurate, în relaţiunile călătorilor, în dosare şi acte de prin archive, în poesia poporană, în basme şi maĭ ales în proverburĭ, în óre-carĭ producţiunĭ ale literatureĭ culte, maĭ cu sémă romanurĭ şi comedie; ér pe a-locurĭ, în unele vizuine provinciale din Francia, Germania, Spania, Italia, unde fuseseră oficialmente recunoscute în curs de secolĭ pînă la unificarea legislativă, ele aŭ fost chiar codificate, dar şi acolo într'un mod nedeplin, sub numele de *Coutume*, *Weisthümer*, *Fueros*, *Statuta* etc.

Étă de unde luaŭ şi nu încetéză de a maĭ lua juriştiĭ şi istoriciĭ noţiunile lor despre obiceiele juridice ale popórelor; noţiunĭ fragmentare, disparate, necorecte, fără continuitate în timp şi'n spaţiŭ, căcĭ cele maĭ de multe orĭ momentul şi locul fie-căruĭ dat ast-fel cules, chĭar când se póte fixa cu precisiune, totuşĭ fórte anevoe se légă cu momentul şi locul celor-l'alte daturĭ.

Celebrul jurist contimpuran, Dr. V. Bogisich dela Ragusa, actualmente profesor de «Istoria legislaţiunilor slavice» la Universitatea din Odesa, a venit cel de 'ntâiŭ a introduce, şi acésta pe o scară întinsă, o nouă metodă în adunarea obiceielor juridice poporane : metoda *cestionaruluĭ*, aplicată de-mult cu atâta succes în unele ţerĭ, maĭ vîrtos în Anglia, pentru diferite scopurĭ administrative şi economice.

La 1866, într'o revistă sciinţifică dela Agram, Bogisich a publicat un remarcabil studiŭ despre «Obiceiele juridice la Slavĭ»[1], care făcuse o mare sensaţiune şi a fost reprodus apoĭ într'o ediţiune separată.[2]

Cu o erudiţiune adevărat prodigiósă, dînsul a adunat acolo tot ce a găsit scris, şi ast-fel a ajuns a se convinge după un morman de muncă, pe când lucra încă, că tocmaĭ puncturile cele maĭ importante nu se află nicăirĭ scrise, ci trăiesc grăite saŭ făcute în ascunsul vieţeĭ poporane, de unde el s'a şi hotărît a le smulge cu orĭ-ce preţ printr'o consultaţiune directă, adresând Slavilor sudicĭ, Serbĭ şi Bulgarĭ, maĭ cu deosebire prin mijlocirea preuţilor sătescĭ şi a învăţătorilor, un şir de întrebărĭ : cum se petrece la voĭ în cutare saŭ cutare împregiurare?

Respunsurile primite de pretutindenĭ la acest Cestionar, publicat încă la 1865, aŭ procurat luĭ Bogisich o grózǎ de material, pe care a şi început la 1874 a'l da la lumină sub titlul de : «Collectio consuetudinum juris apud Slavos meridionales etiamnum vigentium»[3].

În acelaşĭ timp Russia, silită la acésta prin nouele tentative de reformă socială şi prin pestriţa varietate a elementelor sale etnice, s'a apucat şi ea a cerceta, prin întrebărĭ d'a-dreptul, obiceiele juridice ale sătenilor pe immensul teritoriŭ dela Marea-albă pînă la Marea-négră şi dela Camciatca pînă la Baltica, ceĭa-ce a dat nascere acolo câtor-va studie fórte serióse, dintre carĭ vom indica maĭ în speciă pe ale luĭ Efimenko : despre datinele ţerănescĭ de lîngă Arhangelsk, despre căsătoria la popor, despre semnele de proprietate la ţeranĭ etc.

Tot luĭ Efimenko, în colaboraţiune cu Matvíeev, sub auspiciele Societăţiĭ Geografice dela Petersburg, i se datoresce un noŭ Cestionar,[4] apărut abia de vr'o căte-va lune şi care se deosebesce de al luĭ Bogisich, avênd în vedere împregĭurările locale ruse, diferite de ale Slavilor de peste Dunăre.

(1) *Knizevnik, casopis za jezik i poviest*, t. 3 (Zagreb, 1866), p. 1 — 47+161 — 241+408—476.

(2) *Pravni obicaji u Slovena*, Zagreb, 1867, in-8, pagine VIII+196+IV.

(3) A apărut pînă acum numaĭ tomul I : *Gragja u odgovorima iz razlicnih krajeva slovenskoga juga*, Zagreb, 1874, in-8. pag. LXXIV+714+II.—Cf. despre acéstă operă: **Klun,** *Das Gewohnheitsrecht der Südslaven*, în *Das Ausland*, 1874, No. 50 (p. 981—5) şi 52 (pagina 1025—9);—**L. Leger,** *Mr. Bogisich et le droit slave*, în *Revue politique et littéraire*, 1875, No. 49, p. 1162—4. etc.

(4) **Программа для собиранія народныхъ юридическихъ обычаевъ**, Petersburg, 1877, in-f., pag. 34.

O diferință și maĭ mare existând, negreșit, între Românĭ și cele-l'alte popóre din gĭurul nostru, lucrările de maĭ sus, pe carĭ le-am consultat cu stăruință, mĭ-aŭ servit la facerea Cestionaruluĭ de față maĭ puțin decum mĕ puteam aștepta; și acésta nu numaĭ în fond, adecă în privința întrebărilor de făcut, dar pînă și sub raportul formeĭ.

Bogisich și Efimenko-Matvĭeev uĭtă că se adreséză către popor și că, prin urmare, pentru ca să pótă fi înțeleșĭ și să nu sperie, așa dicênd, pe ómeniĭ nedeprinșĭ cu o metodologiă sciințifică, trebuĭ să se desbrace de orĭ-ce aparință teoretică, ca și când n'ar fi juriștĭ, ca și când n'ar fi vĕdut nicĭ o carte de Drept, ca și când n'ar cunósce nicĭ eĭ maĭ mult decăt ceia-ce cunósce plugarul saŭ cĭobanul, ba încă maĭ puțin decăt aceștia, de vreme ce aștéptă respuns dela dînșiĭ, și este în firea omuluĭ de a respunde maĭ cu voe bună atuncĭ când se crede a fi el maĭ sciutor.

Cestionarul Bogisich (347 întrebărĭ, dintre carĭ maĭ jumătate se referă la задруга saŭ *Hauscommunion*) este împărțit în *Jus privatum* și *Jus publicum*, apoĭ *Jus publicum internum* și *externum*, apoĭ chĭar în corpul întrebărilor : *agnati*, *cognati*, *accessio*, *usucapio*, *possessio*, *dominium* etc. etc.

Cestionarul Efimenko-Matvĭeev (172 numere din căte maĭ multe întrebărĭ) cuprinde numaĭ *Jus civile*, dar în subdivisiunile acestuĭa se alunecă érășĭ în clasificațiunea de școlă, punênd bună-óră «dreptul real», deși 'l botéză curat rusesce : вещное право, ceĭa-ce însă nu va face ca țeranul Rus să'l pricépă.

Împărțirea, pe care am făcut'o noĭ înșine, nu este de loc sciințifică, ci eminamente poporană, și anume românéscă.

Țeranul nostru cuprinde tóte legăturele sale în treĭ rubrice : către *sat*, către *casă* și către *lucrurĭ*, ér sub cuvîntul *lucru* Românul înțelege nu numaĭ materiă, atăt *res* precum și *lucrum*, de unde se și trage vorba, dar încă *actio*, «lucrare».

Relațiunile săténuluĭ către *Stat* fiind regulate tóte prin legea positivă, nu fac parte din «obiceiele juridice poporane».

În împărțirea nóstră, neapărat, unele cestiunĭ puse sub rubrica L u c r u r i l o r ar fi putut intra cu acelașĭ drept sub acea a S a t u l u ĭ saŭ C a s e ĭ, orĭ vice-versa; dar multe *bivia* și *trivia* ne întîmpină de asemenea în clasificațiunea cea teoretică.

Departe de a ne feri de acest inconvenient, noĭ ne-am grăbit, din contra, de a'l utilisa, despărțind une-orĭ într'adins doă cestiunĭ înrudite spre a pune pe fie-care din ele în căte o rubrică separată, pentru ca ast-fel, întrebările cele asemenate fiind departe una de alta, cel ce va respunde să fie împins a se repeta, ceĭa-ce ne va procura, ca mijloc de control, ocasiunea de a vedé dacă nu cumva se contradice.

Atâta în privința formeĭ.

Ca fond, afară de cele doă Cestionare Bogisich și Efimenko-Matvĭeev, fără a maĭ menționa lucrările maĭ mărunte, ne-am ajutat maĭ cu deosebire de cele treĭ interesante monografie agricole ale d-luĭ Ion Ionescu,[1] de Pravila luĭ Vasile Lupul,[2] de Legĭuirea luĭ Caragia,[3] și maĭ pe sus de tóte de mulțimea crisóvelor și zapiselor de natură juridică, conservate în Archivele Statuluĭ din Bucurescĭ și prin carĭ se restauréză în parte vechiul nostru Obiceĭu-al-pămîntuluĭ».[4]

Este de regretat, că reposatul Marțian, jurist el însușĭ, nu concepuse totușĭ într'un mod maĭ juridic și n'a dus pînă la capăt o excelentă încercare, pe care abia o începuse și de care noĭ ne-am fi putut ajuta fórte mult în casul de față, anume descrierea, sub rubrica de *Visitații*: «a părților țereĭ și a poporuluĭ, a moduluĭ de viețuire și a tuturor «împregĭurărilor economice ale loculuĭ».[5]

Murind Marțian, alțiĭ nu s'aŭ maĭ gândit la acésta!

Terminând, nu am trebuință de a maĭ adăuga, că:

de 'ntâiŭ, limba Cestionaruluĭ de față este un fel de *lingua rustica*, dacă nu întocmaĭ cum vorbesc săteniĭ, cel puțin fără un singur neologism, căcĭ țineam mult de a fi bine înțeles de către popor; și

al doilea, lucrarea mea, ca orĭ-ce început, este departe de a fi perfectă, saŭ măcar completă, deși cuprinde 400 întrebărĭ, ceĭa-ce mĕ tem și așa să nu se pară unora de a fi pré-mult.

ÎNTREBARI ASUPRA LEGATURELOR SATESCI, CASNICE SI DE LUCRURI ÎNTRE ȚERANI.

Domniĭ, carĭ vor respunde la întrebările puse maĭ jos sub cele treĭ capete de *Sat, Casă* și *Lucrurĭ*, sînt rugațĭ de a avé în vedere:

a) să spună numele satuluĭ, județuluĭ, plășeĭ saŭ plaĭuluĭ, unde vor fi vĕḑut orĭ auḑit cele ce povestesc;

(1) *Județul Dorohoiŭ*, Buc., 1866, in-8, pag. XIX+539; — *Județul Mehedinți*, Buc. 1868, in-8, pag. 772;—*Județul Putna*, Buc. 1870, in-8, pag. 568.
(2) *Carte românéscă de învățătură dela pravilile împărătești*, Iașĭ, 1646, in-folio, foĭ XIV+186
(3) *Legiuire*, Bucurescĭ, 1818, in-f., pag. II + 104+ VI.
(4) Cf. **Cantemir**, *Descriptio Moldaviae*, Buc. 1872, p. 101: «Itaque inde duplex inter «Moldavos jus ortum fuit, scriptum unum quod Romanorum Graecorumque imperatorum edictis «et conciliorum decretis niteretur: *non scriptum alterum, quod consuetudinem gentis recte «diceres, siquidem vernaculo etiam sermone, sclavonica voce Obyczai, quod morem aut con«suetudinem designat, inter Moldavos appellatur....* Basilius Albanus. Moldaviae princeps, «antecedenti seculo per bonos legumque patriarum peritos viros, cunctos et scriptos *et non «scriptos canones* in unum colligi jussit.» — Despre Muntenia, tot așa se ḑice în prefață la *Legĭuirea* luĭ Karagia.
(5) *Annale statistice și economice*, Buc. 1860, p. 20.

b) să arate numele şi starea, precum şi vrîsta, dacă este bătrîn saŭ tînăr, ale acelora ce le-aŭ împărtăşit împregĭurarea;

c) dacă aŭ aflat ceva dela un singur om, să maĭ cerceteze şi dela alţĭ doĭ-treĭ, pentru a se încredinţa că lucrul se petrece în adevăr aşa cum s'a spus;

d) să aducă orĭ-ce ḑicĕtóre, doĭnă saŭ alt-ceva din gura poporuluĭ, ce s'ar afla în legătură cu obiceĭul povestit în respuns;

e) să dea orĭ-căt de multe amăruute asupra fie-căruĭ lucru, dar să lase fără respuns acele întrebărĭ, în privinţa cărora nu aŭ nicĭ o sciinţă sigură;

f) să se ferescă de a împărtăşi ca «obiceĭu al poporuluĭ» vre-o măsură adusă în sat prin legea cea scrisă de astă-ḑĭ;

g) să întrebe tot-d'a-una pe sătenĭ, nu numaĭ cum se face acuma, dar şi cum îşĭ maĭ aduc eĭ aminte că se făcea în vremile de de-mult;

h) să trimită respunsurile, orĭ-căte ar fi, multe saŭ puţine, la: *Direcţiunea Generală a Archivelor Statuluĭ în Bucurescĭ.*

I

S A T U L.

§ 1. Ce deosebire face poporul între *sat, cătun, selişte,* şi alte vorbe cu un înţeles apropiat de al acestora?

§ 2. In câte părţĭ se împarte obicĭnuit întregul pămînt lucrat şi nelucrat ce se cuprinde sub numele de «sat», bună-óră: *vatra satuluĭ, ţarine, lazurĭ, pădure* saŭ *branişte* şi altele, cu sub-împărţirile lor?
—şi cum le descrie poporul pe fie-care din ele?

§ 3. Ómeniĭ din sat se socotesc eĭ între dînşiĭ ca nesce rude?
—saŭ în ce alt chip privesc eĭ legătura ce se află între dînşiĭ?

§ 4. Cum trăesce satul cu satele învecinate?
—cum le poroclesce?
—se întovărăşesc óre maĭ multe sate pentru vre-un lucru óre-care?
—se întîmplă certe şi bătăĭ între ele?
—şi din ce pricină se întîmplă acestea?

§ 5. Cine este acela saŭ cine sînt aceĭ carĭ împacă neînţelegerile ce se ivesc între sate învecinate?
—de către cine sînt aleşĭ uniĭ ca aceştia?
—şi după ce fel de obiceiŭ îşĭ îndeplinesc eĭ sarcina lor?

§ 6. Flăcăiĭ saŭ fetele din sat se căsătoresc eĭ într'alt sat?
—şi cum sînt privițĭ atuncea, atăt în satul din care aŭ eşit, precum şi 'n satul în care aŭ întrat prin căsătoriă?

§ 7. Care este părerea sătenilor despre orășenĭ?
—și ca ce fel de legăturĭ, statornice saŭ vremelnice, aŭ eĭ cu orașul cel maĭ apropiat?
§ 8. Cum sînt privițĭ sătenii ce merg a se așeḑa în oraș?
§ 9. Cum sînt primițĭ străinii ce trec prin sat saŭ se așéḑă pe acolo?
—și în ce chip, cu d'amăruntul, se face ospătarea călătorilor saŭ a musafirilor?
§ 10. Ce se înțelege pe acolo sub cuvîntul de *străin?*
§ 11. Ce se înțelege sub cuvîntul de *creștin?* adecă:
—numaĭ pravoslavnicii sînt numițĭ ast-fel?
—saŭ și alte credințe creștine?
§ 12. Carĭ sînt ḑicĕtorile saŭ alte poveștĭ și vorbe pișcătóre despre ómenii de alt ném saŭ de altă lege, bună-óră Nemțĭ, Ungurĭ, Grecĭ, Turcĭ și așa maĭ încolo?
§ 13. Ce se înțelege sub numele de *Ungurén,* dacă sînt Ungurenĭ pe acolo?
—cu ce fel de lucru se îndeletnicesc aceștiĭa?
—sînt eĭ așeḑațĭ statornic, orĭ numaĭ în trĕcăt?
—și cum sînt privițĭ de către sătenii pămîntenĭ?
§ 14. Aceiașĭ întrebare despre *Rusnecĭ, Bulgarĭ* și *Serbĭ?*
§ 15. Cum sînt privițĭ de către popor Armenii?
—cum sînt privițiĭ Evreiĭ?
—și cum Țiganiĭ?
§ 16. Ómeniĭ din sat se împărțesc eĭ în bogațĭ și săracĭ?
—saŭ se împărțesc eĭ alt-fel cum-va?
—și prin ce se deosebesc acestiĭa uniĭ de alțiĭ?
§ 17. Carĭ dintre sătenĭ sînt privițĭ ca ceĭ maĭ de frunte în sat?
—ce fel de însușirĭ trebuĭ să aĭbe pentru a fi privițĭ ast-fel?
—și prin ce se arată cinstea saŭ ascultarea ce le daŭ ceĭ-l'alțĭ?
§ 18. Ce se înțelege între sătenĭ sub cuvintele de *mazîl, postelnic, vornic* și altele, ce se daŭ unora dintre eĭ?
§ 19. Ce fel de ómenĭ sînt ceĭ maĭ despreţuițĭ în sat?
—pentru ce sînt despreţuițĭ?
—și 'n ce chip li se arată acest despreț de către ceĭ-l'alțĭ?
§ 20. Ce fel de legăturĭ sînt între vecinĭ?
—și óre aŭ eĭ între dînșiĭ nescaĭva deosebite dreptur̆ saŭ îndatorirĭ unul asupra altuĭa?
§ 21. Cum sînt căpătuițĭ foștiĭ soldațĭ, carĭ se întorc în satele lor?
§ 22. Ce se face cu femeile, aĭ cărora bărbațĭ sînt dușĭ la óste? precum și cu văduvele soldaților?

§ 23. Câte felurĭ de meseriĭ saŭ meşteşugurĭ sînt cunoscute în sat ?
—şi cum este privită fie-care din ele ?

§ 24. Cu carĭ anume din meşteşugurĭ se îndeletnicesc Românii ?
—şi cu carĭ érăşĭ ómeniĭ de alt ném, bună-óră Evreĭ, Ţiganĭ saŭ alt cine-va ?

§ 25. Meşteşugariĭ de acelaşĭ soĭu se întovărăşesc eĭ uniĭ cu alţiĭ ?
—cu ce fel de aşeḑămînt se întovărăşesc eĭ ?
—şi cine aste căpetenia uneĭ asemenĭ tovărăşie ?

§ 26. Se obicînuesce óre pe acolo vre-un fel de tovărăşiă între căte-va case sătescĭ, în aşa chip ca să întrebuinţeze în d'avalma boiĭ, caiĭ, carele lor şi altele ?
—şi cu ce fel de tocmélă, cu d'amăruntul, se face acésta ?

§ 27. Se întîmplă óre, ca cine-va să ĭea dela altul pămînt saŭ vie pentru a lucra, cu aşa tocmélă ca ródele saŭ venitul în banĭ să se împarţă apoĭ pe jumătate între amîndoĭ ?
—şi cum anume se face acésta ?

§ 28. Se obicînuesce óre în partea loculuĭ, ca pămîntul să fie al unuĭa, ér pomul ce cresce pe acel pămînt să fie al altuĭa ?
—şi ce fel de legăture se află atuncĭ între ceĭ doĭ stăpînĭ ?

§ 29. Este pe acolo obiceiul de a da unul altuĭa vite spre a le hrăni saŭ pentru prăsilă ?
—cum se împarte folosul eşit din acésta ?
—şi ce se face la întămplare de a muri o vită ?

§ 30. Ce fel de învoială se află între pescarĭ, carĭ pescuesc în tovărăşiă ?
—şi ce fel de învoială între vînătorĭ ?

§ 31. Femeiele fac ele între dînsele vre-un fel de tovărăşiă ?
—şi acésta pentru ce ?
—şi 'n ce chip anume ?

§ 32. Căte felurĭ deosebite de tovărăşiĭ cunósce pe acolo poporul ?

§ 33. In ce chip se desface o tovărăşiă ?

§ 34. Ce fel de negustorĭ sînt în sat ?
—şi de ce fire sînt învoelile ce fac eĭ cu săteniĭ ?

§ 35. Se adună óre flăcăĭ şi fete la şeḑetorĭ saŭ altfel de întălnirĭ, unde fie-care lucréză pentru sine, bună-óră de a tórce, de a dărăci lîna saŭ in, şi altele ?
—şi ce se întîmplă maĭ deosebit la asemenĭ adunărĭ ?

§ 36. Ce fel de măsurĭ are poporul pe acolo pentru lungime ?
—pentru nălţime ?
—pentru grosime ?
—pentru greutate ?
—şi pentru timp ?

§ 37. Intre măsurĭ de pămînt, ce este *funea?*
—ce este *curea?*
—ce este *dram?*
—ce este *căt aĭ arunca cu securea?*
—şi altele asemenĭ?

§ 38. Cum se învoesc ómeniĭ la lucru? adecă pe an? pe lună? pe ḑi?
—cu ce fel de plată saŭ resplată?
—şi la ce lucru anume?

§ 39. Care este aşeḑămîntul morilor?
—cum se plătesce moraruluĭ?
—în ce rînd îşĭ macină ómeniĭ grînele?
—şi dacă este cine-va care să fie scutit de a aştepta rîndul, bună-óră preutul satuluĭ?

§ 40. De ce socotinţă se bucură în sat popa?
—precum şi ómeniĭ bisericeĭ?
—şi carĭ sînt folósele lor: plata ce primesc, darurile şi altele?

§ 41. Preutésa şi copiiĭ popeĭ aŭ eĭ vre-o vadă deosebită?
—şi în ce anume se cuprinde acésta?

§ 42. Ce se chiamă «bătaia de par», când vrea cine-va se facă o móră?

§ 43. Este óre obiceĭul de a se ajuta uniĭ pe alţiĭ la lucrul de câmp, la viĭ saŭ altele?
—precum şi la adusul lemnelor din pădure pentru clădirea de case?
—şi cum se chiamă acésta, saŭ fie-care din acestea?

§ 44. Cum se pórtă stăpîniĭ cu argaţiĭ lor?
—aŭ eĭ dreptul de a-ĭ bate saŭ de a-ĭ globi?
— mănîncă óre toţĭ de aĭ caseĭ la aceĭaşĭ masă cu argaţiĭ?
—argatul este el privit ca rudă?
—se întîmplă căsătoriĭ între stăpînĭ şi argaţĭ?
—şi cum se fac tóte acestea?

§ 45. Cum sînt apăraţĭ argaţiĭ de asuprire saŭ cruḑime din partea stăpînilor?
—şi cum sînt asiguraţĭ stăpîniĭ de pagubele ce le pot aduce argaţiĭ?

§ 46. Cine este respunḑĕtor, dacă argatul cuĭva a vătămat saŭ a păgubit pe alt cineva?

§ 47. Cu ce rănduélă sînt tocmiţĭ ciobaniĭ?
—ce fel de plată primesc eĭ?
—şi afară de plată, óre li se maĭ dă la timpurĭ hotărîte nescaĭva darurĭ?
—când acésta? şi ce anume?

§ 48. In căte felurĭ se împărţesc cĭobaniĭ, bună-óră *baciu, scutar* şi altele?

—cu ce fel de lucru este însărcinat fie-care în parte?
—şi care este legătura între ceĭ maĭ marĭ şi ceĭ maĭ micĭ dintre cĭobanĭ?
§ 49. In ce chip fac cĭobaniĭ socotelile lor?
§ 50. In ce împregĭurărĭ anume cĭobaniĭ sînt eĭ respunḑĕtorĭ pentru perderea uneĭ vite?
—ca ce fel de respundere este aceia?
—şi ce doveḑĭ póte aduce cĭobanul, că vita a murit dela sine, orĭ că a fost măncată de vr'o fiară?
§ 51. Sînt óre pe acolo sate întregĭ numaĭ de cĭobanĭ?
—şi cum se cărmuesc ele?
§ 52. Aceiaşĭ întrebare despre sate de pescarĭ?
§ 53. De asemenea despre sate de cărăuşĭ?
§ 54. Sînt pe acolo sate de străinĭ, bună-óră Ungurĭ, Bulgarĭ saŭ alte némurĭ?
—şi carĭ sînt deosebirile între aceste sate şi între cele romănescĭ?
§ 55. Carĭ sînt legăturile între satul străin, bulgăresc, unguresc saŭ altfel, şi între satele romăne de prinpregĭur?
§ 56. Cu ce rînduélă sînt tocmiţĭ păzitoriĭ de pădurĭ?
—păzitoriĭ de câmp?
—păzitoriĭ de biserică?
—şi altele de asemenea?
§ 57. Carĭ sînt óre deosebirile cele maĭ de însemnat, în port, în traĭu, în apucăturĭ, în obiceĭurĭ, între sate de foştĭ clăcaşĭ şi între sate reḑăşescĭ saŭ moşnenescĭ?
§ 58. Reḑaşiĭ saŭ moşneniĭ cum privesc eĭ pe ceĭ-l'alţĭ sătenĭ?
—şi cum sînt priviţĭ eĭ de către aceştia?
§ 59. Se fac căsătoriĭ saŭ înfrăţirĭ între moşnenĭ şi ceĭ-l'alţĭ sătenĭ?
—şi cum sînt socotite unele ca acestea dintr'o parte şi din alta?
§ 60. Ce fel de numĭ de cinste îşĭ daŭ reḑaşiĭ saŭ moşneniĭ uniĭ altora, bună-óră *boier* saŭ altfel cumva?
§ 61. Reḑaşiĭ saŭ moşneniĭ aŭ eĭ genealogiĭ scrise, adică ceia-ce se chiamă *spiţa némuluĭ?*
—cum sînt ele făcute?
—ce este *butucul*?
—ce sînt *crăcile*?
—şi care este scopul acestor genealogiĭ?*
§ 62. Care este deosebirea între reḑaşĭ saŭ moşnenĭ despărţiţĭ, şi între ceĭ devălmaşĭ?

(*) Ar fi de dorit a se reproduce în copiă unele din asemenĭ genealogiĭ.

—cum de aŭ ajuns uniĭ să se despărţéscă, ér alţiĭ să remână d'avalma?
—şi carĭ sînt legăturele între uniĭ şi alţiĭ?

§ 63. In ce chip, saŭ în câte chipurĭ deosebite, ómenĭ de alte némurĭ aŭ isbutit a întra în obştea reḑăşéscă saŭ moşnenéscă, făcêndu-se şi eĭ reḑaşĭ saŭ moşnenĭ acolo?

§ 64. Ce fel de deosebire se face între reḑaşiĭ saŭ moşneniĭ pogorîţĭ dintr'o singură tulpină, adecă dela unul şi acelaşĭ strămoş, şi între aceĭ ce aŭ întrat în obşte în alte chipurĭ?

§ 65. In satele reḑăşescĭ saŭ moşnenescĭ, ce însemnéză óre *bătrîn?*
—ce însemnéză *moş?*
—şi alte cuvinte cu un înţeles apropiat de al acestora?

§ 66. Ce este pe acolo *pămînt*, *jirébiă*, *jirbiuţă*, şi alte vorbe privitóre la măsurătórea de pămînt?

§ 67. Ce vrea să ḑică la moşnenĭ saŭ reḑaşĭ ḑicerea: *aĭ seĭ*, saŭ: *cu aĭ seĭ?*

§ 68. Care este la reḑaşĭ saŭ moşnenĭ deosebirea între *curea* şi *hotar?*

§ 69. Ce fel de urice, hrisóve saŭ zapise vechĭ, aŭ moşneniĭ saŭ reḑaşiĭ de pe acolo?
—şi la cine anume dintre dînşiĭ, bună-óră la popa, la cel maĭ bătrîn saŭ la alt cineva, se păstréză ele?

§ 70. Devălmaşiĭ dintr'un sat reḑăşesc saŭ moşnenesc, luaţĭ toţĭ la un loc, se chiamă eĭ şi astăḑĭ *cétă*, ca în hrisóvele cele vechĭ?
—orĭ se chiamă eĭ alt-fel cum-va ?

§ 71. Din câţĭ inşĭ se tocmesce obicĭnuit o asemenea cétă?
—şi care este numerul cel maĭ mare la care póte ajunge?

§ 72. Devălmaşiĭ cred eĭ óre că pămîntul ce'l stăpânesc este al lor pe deplin, ast-fel ca să'l pótă vinde saŭ să facă cum vor voi, după cum fac cu bucatele şi cu alte róde?
—orĭ acéstă avere nemişcătóre întrégă trebuĭ păstrată ca să o lase moştenitorilor, după cum le-a remas şi lor dela bătrîniĭ lor?

§ 73. Céta de devălmaşĭ îşĭ alege ea un cap dintre eĭ?
—orĭ că cineva moştenesce acéstă sarcină într'un chip óre-care?
—saŭ că póte s'o apuce singur, prin dibăciă saŭ alt-fel, fără moştenire şi fără alegere, vre-unul dintre cetaşĭ?
—saŭ în ce chip altmintrea se face acésta?

§ 74. Ce însuşirĭ, bună-óră înţelepciune, tăriă, îndrăsnélă, avuţiă saŭ altele, se caută maĭ mult la alegerea capuluĭ ceteĭ?

§ 75. Ce fel de drepturĭ şi îndatorirĭ are capul ceteĭ către devălmaşĭ şi către averea lor?

§ 76. Póte óre să fie depărtat saŭ dat jos capul ceteĭ?
—pentru ce lucru anume?

—şi cum se face o asemenea depărtare ?

§ 77. Póte óre să ajungă cap al ceteĭ văduva capuluĭ celuĭ reposat?

—saŭ şi o altă femeiă ?

—şi cum se urméză într'o asemenea împregiurare?

§ 78. Carĭ sînt drepturile şi datoriele devălmaşilor uniĭ către alţiĭ?

§ 79. În câte felurĭ se împart devălmaşiĭ?

—care e vrîsta când eĭ încep a avé glas în sfaturile ceteĭ ?

—şi dacă femeiele ieaŭ şi ele parte la asemenĭ sfaturĭ?

§ 80. Despre ce fel de lucrurĭ anume se fac obicĭnuit sfaturile devălmaşilor ?

—şi carĭ sînt ĭarăşĭ acelea ce le póte hotărî însuşĭ capul ceteĭ fără a'ĭ maĭ întreba ?

§ 81. Aceste sfaturĭ se fac ele cu glasul tuturor devălmaşilor? saŭ în ce alt chip anume? adecă :

—se ĭea hotărîrea prin glasul celor maĭ mulţĭ?

—orĭ toţĭ trebuĭ să fie întruniţĭ în părere?

—saŭ precumpănesce părerea unuĭa maĭ cu védă?

—orĭ şi altmintrea cumva?

§ 82. Dacă vre-un devălmaş nu vrea în ruptul capuluĭ să se unéscă în părere cu sfatul celor-l'alţĭ, óre ce se face atuncĭ?

§ 83. Póte să aĭbă un devălmáş vre-o avere deosebită a sa, în care să nu se amestece ceĭ-l'alţĭ?

—şi ce fel de avere este aceĭa ?

§ 84. Acel ce se duce în alte locurĭ pentru câştig, óre dă el ce-va ceteĭ ca despăgubire pentru lipsirea luĭ maĭ mult timp afară din cétă ?

§ 85. Dacă vre-un devălmaş lipsesce maĭ mult timp în altă parte, óre perde el prin acésta saŭ i se împuţinéză dreptul seŭ la averea obştéscă?

§ 86. Pe timpul unuĭ an de fómete saŭ a vre-uneĭ alte nevoĭ, este óre dator vre-unul dintre devălmaşĭ de a da ceva ceteĭ din averea sa cea deosebită?

—şi atuncĭ ce anume se dâ ?

§ 87. Carĭ sînt óre semnele de socotinţă saŭ de supunere a celor maĭ tinerĭ din cétă către ceĭ maĭ bătrînĭ?

—şi ce fel de numirĭ, de pildă : *unchĭule, nene, mătuşică, bădiţă* şi altele, daŭ eĭ uniĭ altora, ceĭ bătrînĭ şi ceĭ tinerĭ ?

§ 88. O cétă de devălmaşĭ se desface ea vre-o dată ?

—şi atuncĭ din ce pricină se desface ea ?

—şi în ce chip ?

§ 89. După ce s'a desfăcut o cétă, se întîmplă óre ca ea să se împace şi să se unéscă din noŭ?

§ 90. Unul singur dintre devălmaşĭ póte el să se despărţéscă de ceĭ-l'alţĭ, ḑicênd că nu vrea să maĭ facă parte din cétă?
—şi cum se urméză într'o asemenea împregiurare?

§ 91. Céta póte ea să gonéscă din sînul eĭ pe vre-unul din devălmaşĭ?
—pentru ce se face acésta?
—şi cum se face?

§ 92. Când se desface o cétă, cum se urméză atuncĭ cu împărţéla averiĭ eĭ?

§ 93. La o asemenea împărţélă nu se dă óre maĭ mult acelora ce aŭ copiĭ maĭ mulţĭ?
—şi cum se urméză cu văduvele şi cu *orfaniĭ*?

§ 94. Unul dintre devălmaşĭ póte el să ţină în arendă averea cea obştéscă a tuturora?
—şi acésta cu ce fel de rînduélă anume?

§ 95. Dacă sînt maĭ mulţĭ doritorĭ de a lua în arendă averea cea obştéscă a devălmaşilor, óre nu are protiă saŭ întâietate acela dintre doritorĭ care este şi el devălmaş acolo?

§ 96. In orĭ-ce sat în deobşte, obicînuesc óre săteniĭ a se aduna câte o dată pentru a face un sfat obştesc?
—când anume se face acésta?
—unde se face?
—cine ĭea şi cine nu póte lua parte la un asemenea sfat?
—şi 'n ce chip se aduc la îndeplinire hotărîrile sale?

§ 97. Bătrîniĭ satuluĭ sînt eĭ priviţĭ ca judecătorĭ?
—cu ce rînduélă judecă dînşiĭ?
—şi 'n ce fel de împregĭurărĭ anume?

§ 98. Se întrebuinţéză óre mijlocitorĭ pentru a împăca ne'nţelegerile între ómenĭ?
—cine ĭĭ alege?
—câţĭ mijlocitorĭ trebuĭ să fie?
—şi cu ce rînduélă lucréză eĭ?

§ 99. Câte felurĭ de doveḑĭ într'o judecată sînt cunoscute poporuluĭ, bună-óră mărturiă, jurămînt, şi altele?

§ 100. Ce fel de marturĭ trebuĭ să fie pentru a fi creḑuţĭ?
—precum şi care trebuĭ să fie numerul lor?

§ 101. Câte şi carĭ sînt temeĭurile, pentru ca cine-va să pótă ḑice că nu primesce pe un martur? sub cuvînt, bună-óră, că:
—este beţiv?
—e hoţ?
—e duşman?
—e rudă cu ceĭ-l'alţĭ împricinaţĭ?
—saŭ ce alta?

§ 102. Ore se află ómenĭ, cărora nu li se dă voe de a fi marturĭ nicĭ într'o judecată?

§ 103. Când jură marturiĭ saŭ părţile ce se judecă, óre trebuĭ s'o facă de'naintea cruciĭ, a icóneĭ, cu luminărĭ aprinse?

—saŭ în ce alt chip se face acésta?

§ 104. Dacă cine-va a jurat mincinos, ce urmeză după aceĭa?

§ 105. Femeia se primesce ea să jure saŭ să fie marturā?

—când se face acésta?

—şi cum anume?

§ 106. Căte felurĭ de jurăminte sînt pe acolo?

—şi cu ce cuvinte se rostesce fie-care din ele?

§ 107. Se obicĭnuesce óre ca să se caute vre-un lucru furat saŭ un om ascuns prin casele acelora asupra cărora cade bănuéla?

—şi cum se urméză într'o asemenea împregiurare?

§ 108. Maĭ este óre în popor vre-o aducere a-minte, cumcă ceĭ bănuiţĭ de o vină trebuiaŭ să fie încercaţĭ prin fer roşit?

—orĭ prin apă clocotită?

—saŭ prin rótă?

—orĭ prin vre-o altă caznă de acéstă fire?

§ 109. Poporul crede el că o judecată saŭ o ne'nţelegere se póte deslega prin bătaiă saŭ trîntă, astfel ca cel ce va fi biruit să'şĭ pérḑă pricina?

—când şi 'n ce chip se face acésta?

—şi cum se chiamă?

§ 110. Este óre vre-un timp saŭ vre-un loc, unde vinovatul să nu pótă fi urmărit pentru a-l trage la judecată? bună-óră:

—în biserică?

—saŭ în cele de'ntâĭu ḑile când jelesce după mórtea uneĭ rude?

—orĭ când luciéză la câmp?

—saŭ în ce altă împregĭurare?

§ 111. Ce deosebire face poporul între încercarea de a săvîrşi un reŭ şi între o faptă rea chĭar săvîrşită?

§ 112. Cum sînt priviţĭ aceĭa ce ajută la săvîrşirea uneĭ fapte rele?

—saŭ aceĭ carĭ ascund lucrurile furate?

§ 113. Carĭ vine şi greşelĭ se socotesc ca cele maĭ grele după părerea poporuluĭ?

§ 114. Ce fel de pedépsă socotesce poporul a fi cea maĭ grea?

—închisórea?

—bătaia?

—saŭ alt ceva?

(Finea va urma) **Hasdeŭ.**

COLUMNA LUI TRAIAN

SEPTEMBRE 1877

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANĂ.

PORTRETELE
LUI
HORIA, CLOŞCA ŞI CRIŞAN.

Neuĭtatul nostru Papiŭ Ilarian începuse în *Tesaurul de monumente istorice* o serie de publicaţiunĭ asupra luĭ Horia, luĭ Closca şi luĭ Crişan, reproducênd tot-o-dată maĭ multe portrete contimpurane ale acestor căpetenii aĭ revoluţiuniĭ ardelene dela finele seculuĭ trecut.

Există însă multe bucăţĭ carĭ aŭ remas necunoscute luĭ Papiŭ Ilarian, şi cred a face o plăcere cetitorilor *Columneĭ luĭ Traĭan* publicând o listă de tóte portretele şi scenele cunoscute pînă acum, privitóre la aceĭ interesant episod al istorieĭ Românilor din Transilvania.

HORIA:

1. Bustul luĭ Horia, ornat sus cu catene. Jos : *Horja Anführer der walachischen* | *Rebellen welcher den 30 Dec. 1784 in* | *der Radaker Waldung gefangen genommen worden.* | Maĭ la vale : — *I. M. Will exc. a. v.*

8° mic. Colecţiunile Papiŭ, D. A. Sturdza.
Reprodus întocmaĭ de G. Vonneberg, Bucurescĭ, în *Tesaur.*

2. Bustul luĭ Horia, ornat sus cu catene. Jos : — *Horia* | *Wallach: Rebelle.*

12°. Colecţiunile Papiŭ, D. A. Sturdza.
Reprodus întocmaĭ de G. Vonneberg, Bucurescĭ, în *Tesaur.*

3. Bustul luĭ Horia. Jos : — *Horya Anführer der walachischen Rebellen*, şi : *n. g. v. h. a. i. k. g.*

8⁰. Colecţiunea D. C. Sturdza.

4. Bustul luĭ Horia într'un oval. Sus : — *Horia.* Jos un balaur încatenat ; în drépta o mască străpunsă de un pumnal, în stînga o bardă. — La vale în stînga : — *I. Berecz a Czezow fec.*

8⁰. Colecţiunea Papiŭ.
Reprodus de G. Vonneberg, Bucurescĭ, în *Tesaur* şi în *Revista română.*

5. Horia stând întors spre stînga, pe cap cu o cuşmă purtând inscripţiunea—*Hor*(ia)—, la brîŭ cu sabiă şi pistóle, în spate cu cojoc, ţinênd în drépta o halebardă. Jos în mijloc decoraţiunea luĭ Horia, împrejur cu legenda — *Hora bibit et quiescit*, *provincia luget et solvit*, d'asupra cu inscripţiunea — *Orden des Hora.* De o parte şi de alta : — *Hora, Anführer der walachischen Rebellen, welcher den 30ten Dec. 1784 in der Radaker Waldung gefangen genommen worden. I. Adam fec.*

8⁰. Colecţiunea Papiŭ.
Reprodus de Dubravski şi Parteni în Iassi.
Reprodus de G. Vonneberg, Bucurescĭ, în *Tesaur.*

6. Bustul luĭ Horia fără inscripţiune.
8⁰. Colecţiunea D. A. Sturdza.

CLOSCA:

1. Bustul luĭ Cloşca, ornat sus cu catene. Jos : — *Gloska Horja Anführer der walachischen* | *Rebellen welcher d. 30 Dec. 1784 in der Ra*|*daker Waldung gefangen genommen worden.* | Maĭ la vale : — *I. M. Will exc. a. v.*

8⁰ mic. Colecţiunea D. A. Sturdza.

Acest portret forméză un pendant la acela al luĭ Horia dela No. I.

2. Bustul luĭ Cloşca, ornat sus cu catene. Jos : — *Gloska* | *Wallach: Rebelle.*

12⁰. Colecţiunea D. A. Sturdza.

Acest portret forméză un pendant la acela al luĭ Horia dela No. II.

3. Bustul luĭ Cloşca. Jos : — *Gloska ein Gehilfe des Rebellen Horya,* şi : *n. g. v. h. a. i. k. g.*

8°. Colecţiunile D. A. Sturdza şi D. C. Sturdza.

Acest portret forméză un pendant la acela al luĭ Horia dela No. III.

4. Bustul luĭ Cloşca. Jos : — *Gloska. Ein Gehülfe des Rebellen Horya, welcher mit ihm gefangen worden. I. Adam fec.*

8°. Colecţiunea Papiŭ.
Reprodus de R. Dubravscki şi Parteni in Iassi.
Reprodus de G. Vonneberg, Bucurescĭ, în *Tesaur.*
Reprodus în *Revista română.*

5. Cloşca stând întors spre drépta, cu cuşmă, puşcă, sabiă şi pistol, în spate cojocul. Jos : — *Gloska, ein Gehülfe des Rebellen Hora, welcher mit ihm gefangen worden. I. Adam fec.*

8°. Colecţiunea Papiŭ.
Reprodus de G. Vonneberg, Bucurescĭ, în *Tesaur.*

6. Pe lîngă aceste portrete, există încă dela Cloşca un medalion de ipsos fórte preţios, care a trecut dela domnul Cesar Boliac în proprietatea mea. Acest medalion are ŭn diametru de 62 milimetri. Pe dînsul se vede en-relief bustul colorat al luĭ Cloşca spre drépta. Capul ĭĭ este gol, ochiĭ negri, mustăţile şi sprincenele castanie roşatice, pletele negre picând de o parte pe umĕrul drept. El pórtă o căméşă albă deschisă la pept, înfrumuseţată la gât şi pe dinainte cu o bordură şerpuindă verde. Peste căméşă este aruncată sarica, prinsă pe dinainte cu un şiret castaniŭ. De o parte şi de alta de bust, cam pe la jumătatea medalionuluĭ, se vede anul cu cifre colorate verde : 17 în drépta, şi 84 în stinga. Imprejur se citesce următórea inscripţiune, colorată albastru : —VARGOY ON N. KLOSKA | HORÆ ALTRER (sic !).

Portretul luĭ Cloşca de pe acest medalion e fórte bine caraeterisat şi lucrat cu multă artă. Nu remâne nicĭ o îndoială că el e făcut după natură.

CRIŞAN:

1. Silueta luĭ Crişan în negru. Jos : *Krischan György.*

8°. Colecţiunea D. A. Sturdza.

2. Crişan stând, cu cuşmă cu surginc, cu topor, sînéţă, pistol, sabiă

şi cuţit. Lîngă dînsul un câne. Jos : — *Crisan Giorg Mitanführer der walachischen | Rebellen welcher den 10ten Febr. 1785 gefangen worden.*

8°. Colecţiunea D. A. Sturdza.

HORIA ŞI CLOSCA :

1. Portretele luĭ Horia şi al luĭ Cloşca unul în faţa altuia. Jos : — *Horja—Gloska.—Horja der Hauptanführer und Urheber des im Jahr 1784 in dem Grossfürstenthum Siebenbürgen ausgebrochenen Aufruhrs der Walachen. Gloska, sein vorzüglicher Anhänger und zweites Haupt der Rebellen. Gezeichnet nach dem Leben, als sie den 30 Dec. 1784 in der Radaker Waldung gefänglich eingebracht wurden. — Zu finden bey I. M. Will in Augsburg.*

8°. Colecţiunea D. C. Sturdza.

Acest portret, precum şi cel următor, sînt o dovadă, că există în adevĕr portrete de ale luĭ Horia şi de ale luĭ Cloşca făcute după natură în urma prinderiĭ lor în 1784.

2. Portretul luĭ Horia şi al luĭ Cloşca unul în faţa altuia. Jos : — în drépta : *Hora,* în stînga : *Gloska.* Maĭ la vale : — *Beyde Anführer der wallachischen Rebellen | gezeichnet nach dem Leben den 3 Ian. 1785.*

4°. Colecţiunea D. A. Sturdza.

3. Siluetele luĭ Horia şi luĭ Cloşca în negru. In drépta sub silueta luĭ Cloşca : *Gloska Ioan.* In stînga sub Horia cu decoraţiunea sa la gât : *Nicola Hora.* Jos : *Nicola Hora und Gloska Ioan, Oberhäupter der rebellischen Wallachen, wurden am 3ten Ianuar 1785 in der Radaker Waldung gefangen genommen und von dem Obristleut. von Kray vom 2ten Szeckler Regiment nach Carlsburg gebracht.* De tot jos : *Moeglich fec. et excud. Norimb.*

4°. Colecţiunea Papiŭ.

4. Siluetele în negru : al luĭ Horia cu : *Horja, Oberhaupt der Rebellen in Siebenbürgen,* şi al luĭ Cloşca cu : *Klotska, Freund und Rathgeber des Horja.* Jos şi sus sigilele lor.

4°. Colecţiunea D. A. Sturdza.

5. Portretele : în drépta al luĭ Horia cu sigilul luĭ, în stînga al luĭ Cloşca. Sus : *Wahre Abbildung der zween wallachischen Rebellen, | Horja und*

Gloszca, | *samt der umständlichen Beschreibung und Gefangennehmung; der Tag ihrer Gefan|gennehmung aber war der 14$^{t.}$ Decemb. 1784.*— | Jos : — *Hier oben befindliche zwey Kupferstiche sind die Original-Porträte der Siebenbürger zween Hauptrebellen Ho|rja und Gloszka, welch letzterer ein griechischer Popp (Priester) ist; sechs andere Wallachen durch das* | *ausgesetzte Praemium angereizt, und mit einem Commendo Szekler-Hussaren unterstützt, nahmen es auf sich be|sagte Rädelsführer aufzusuchen, und in die Hände der Justiz zu liefern. Sie kamen in der Gegend des Waldes* | *an, wo nach den Anzeigen eines Revierjägers ermeldte Rädelsführer sich vermuthlich aufhalten würden : und als* | *sie den Horja bey einem angemachten Feuer sitzend erblickten, so murrten und schalten sie laut über ihre Herr|schaften, auf deren Befehl sie bey so rauher Winterzeit Jagdfrohnen verrichten mussten. Da sie nun demselben* | *näher kamen, so baten zween von ihnen den Horja, sich bey dem angemachten Feuer etwas wärmen zu dürfen.* | *Er gestattete es; und als sie ihren Vortheil versehen hatten, warfen sie ihn zu Boden, und banden ihn also|gleich mit Stricken, gaben sodann ihren übrigen Cameraden und dem Commando Szekler-Hussaren, welches* | *von Ferne postirt war, das abgeredete Zeichen, die hierauf alsobald herbeykamen; Gloszca aber schlief eben in* | *einem hohlen Baum unweit des angemachten Feuers, wo er an der Stelle handvest gemacht, und mit seinem* | *Spiessgesellen Horja nach Karlsburg geführt wurde. Jeder der beherzten sechs Wallachen erhielt 100 Dukaten* | *zur Belohnung, und für sich und ihre Nachkommenschaft die gänzliche Befreyung von allen landesfürstlichen Ab|gaben; dem Revierjäger aber sind 500 fl. angewiesen worden.* | Maĭ jos : *Die obern zween Seitenbuchstaben bey Horja, H. F., bedeuten Horja floreat, die Buchstaben, R. D., Rex Daciæ.* La vale : *Der zween Hauptrebellen verübte Mord und Uibelthaten, Verheerungen und Ver|schwörungen werden in 8^0 ebenfalls bis den 12^{-ten} Febr. zum Vorschein kommen.* De desubt : *In Komiszion bey Johann Georg Bullmann,* Buchhändler in der Fuggerey. Nro. 45.

fol. dublu Colecţiunea D. C. Sturdza.

SCENE DIN RESCÓLA ARDELÉNĂ :

1. Scenă în siluetă négră. Horia şéde rezemat de un arbore, Crişan stă dinaintea luĭ în picióre, Cloşca de asemené în picióre se jócă cu un câne.

Jos :—*Horia s. Nicola Ursz. Krischan Gyorg. Kloszka Ivan.* | *In Wien zu haben bey Antonius Aloysius Haehnle Kupferst.*

4^{0}. Colecţiunile Papiŭ, D. A. Sturdza, D. C. Sturdza.

2. Horia şi Cloşca cu sarice şi căciule, în fére şi în închisóre. Jos : *Kloska und Hora im Gefängniss. Beyde Rebellen in dem Grossfürstenthum Siebenbürgen den 30 Dec. a. 1784 in der Radaker Waldung gefangen genommen worden.* La vale : *Joh. Martin Will excud. a. v.*

8^{0}. Colecţiunea Papiŭ.

3. Prinderea luĭ Horia, Cloşca şi Crişan în pădure. Jos : *Gefangenehmung des Horja.*

8^{0}. Colecţiunea Papiŭ.
Reprodus de Vonneberg, Bucurescĭ.

4. Tabloŭ împărţit în doă. — Partea de sus : — In mijloc o stea, în mijlocul căreia o inimă străpunsă de o sabiă, şi literele *H. F. R. D.* De desubt : — *Die oberen 2 Buchstaben H. F. bedeuten Horia floreat, die unteren R. D. Reso Dacio.* In stînga portretul luĭ Horia cu : *Horia* | *Wallach: Rebelle;* în drépta portretul luĭ Cloşca cu : *Gloska* | *Wallach : Rebelle.* — Partea de jos arată un sat, în care se vede scena prinderiĭ rebelilor.

fol. Colecţiunea D. A. Sturdza.

Bucurescĭ, 6 August 1877. **D. A. Sturdza.**

PROGRAMA

PENTRU ADUNAREA OBICEIELOR JURIDICE

ALE

POPORULUI ROMÎN

(Finea. — Vedĭ pag. 407—420)

§ 115. Ce părere are poporul despre cinste şi necinste?

§ 116. Câte înţelesurĭ are în popor cuvîntul *cinste?*

§ 117. Cum este privită şi cum se pedepsesce siluirea uneĭ femeĭ?
—şi maĭ ales a uneĭ fete marĭ?

§ 118. Este óre pe acolo obiceiul resbunăriĭ?
—cum se face acésta?
—şi cum se chiamă? bună-óră : resbunare, rescumpĕrare, saŭ altfel?

§ 119. La o resbunare ĭea óre parte némul întreg?
—orĭ fie-care om în deosebĭ îşĭ resbună pentru ale sale?

§ 120. Datoria de a'şĭ resbuna asupra cuĭva trece ea şi la moştenitorĭ?

§ 121. Cum se împăciuesc pricinele născute din resbunare?

§ 122. Pot femeiele singure să mérgă la judecată?
—orĭ trebuĭ să se înfăţişeze alt cineva în locul lor?

§ 123. Impricinaţiĭ se aperă eĭ-înşiĭ de 'naintea judecăţiĭ?
—orĭ îşĭ tocmesc aperătorĭ dintre dînşiĭ?
—şi cum se numesc aceştia? adecă *vechil, procator,* saŭ alt-fel cumva?

§ 124. Când se află în prigonire saŭ în judecată un sat întreg, cum óre îşĭ numesce el pe vechilul care să stăruéscă în numele tuturor sătenilor?
—acest vechil este el ales de cătră toţĭ?
—saŭ în ce chip anume se rînduesce el?
—dintre ce fel de ómenĭ?
—carĭ sînt drepturile şi datoriele luĭ?
—şi care este resplata luĭ?
—saŭ care e respunderea?

§ 125. Imbrăcămintea femeielor măritate trebuĭ óre să se deosebéscă de a fetelor?
—şi 'n ce anume se cuprinde deosebirea?

§ 126. Care este la săteni deosebirea între îndeletnicirile bărbatuluĭ şi ale femeieĭ?
—care este aceĭa între îndeletnicirile femeieĭ măritate şi ale feteĭ?
—ale bărbatuluĭ căsătorit şi ale flăcăuluĭ?

§ 127. Se întîmplă óre pe acolo, ca cine-va să se omóre pe sine însuşĭ?
—din ce fel de îndemn?
—şi cum este privită de către popor o asemenea faptă?

§ 128. In ce împregiurărĭ anume poporul este plecat a desvinovăţi pe un ucigaş?
—saŭ cel puţin de a nu 'l osăndi cu asprime?

§ 129. Ce părere are poporul despre beţiă?
—şi ce părere despre umblarea fără căpătîĭu?

§ 130. Sînt óre pe acolo cerşitorĭ?
—din ce pricină?
—sînt eĭ Românĭ, saŭ de alt ném?
—şi cum sînt priviţĭ de către popor?

§ 131. Se întrebuinţéză óre în partea loculuĭ vrăjitoria şi fermecele?
—în ce fel de împregiurărĭ maĭ cu deosebire?
—nu cumva şi pentru găsirea lucrurilor furate?
—saŭ pentru prigonirĭ şi judecăţĭ?
—şi cum le privesce? cum le resplătesce? cum le pedepsesce poporul?

§ 132. Sînt óre pe acolo haĭducĭ saŭ hoţĭ de codru?
—sînt eĭ numaĭ Românĭ, saŭ şi alte némurĭ?
—şi cum îĭ privesce poporul în alăturare cu tălhariĭ saŭ furiĭ ceĭ de rînd?

§ 133. Cum sînt întocmite cetele haĭducilor?
—cum se alege căpitanul lor?
—carĭ sînt drepturile şi datoriele acestuĭa către cetaşĭ?
—cum îşĭ împart eĭ prada?
—ce fel de întălnirĭ aŭ eĭ uniĭ cu alţiĭ?
—unde se adăpostesc eĭ iérna?
—sînt óre şi femeĭ cu dînşiĭ?
—şi ce fel de ómenĭ sînt aceĭa pe carĭ maĭ obicĭnuit îĭ despóiă haĭduciĭ?

§ 134. Cum privesc óre haĭduciĭ pe sine înşişĭ? adecă:
—ca resbunătorĭ?
—ca aperătorĭ aĭ săracilor?
—saŭ cum altmintrelea?
—şi ce înţeleg eĭ prin *cinste?*

§ 135. Cum este privit între sătenĭ acela dintre dînşiĭ, care fusese altă dată hoţ şi s'a lăsat apoĭ de haĭduciă?

§ 136. Cum este privit între sătenĭ un om, care pentru vre-o vină fu-

sese osăndit la ocne saŭ alt-fel, şi s'a întors apoĭ în sat după împlinirea soroculuĭ de osîndă?

§ 137. În satele dela marginea țereĭ, în munțĭ saŭ lîngă Dunăre, cum se povestesce óre de cătră bătrînĭ despre rînduéla *străjiĭ*, pe care eraŭ datorĭ a o ţiné locuitoriĭ mărginaşĭ?

—carĭ eraŭ scutelele acestora?

—şi carĭ eraŭ pedepsele lor, dacă nu-şĭ făceaŭ datoria?

§ 138. Óre îşĭ maĭ aduc aminte țeraniĭ despre vechĭul aşedămînt ostăşesc al țereĭ?

—cum se strîngeaŭ ómeniĭ la óste?

—când şi cum se făcea *căutarea* (revista)?

—ca ce fel era plata şi resplata oşténuluĭ?

—precum şi pedepsele?

§ 139. Ce fel de ocărĭ întrebuinţéză săteniĭ? [1]

—carĭ din ele sînt socotite ca cele maĭ marĭ?

—şi cum se pedepsesc?

§ 140. Cum este privit acela ce 'şĭ face meseria de a părî pe ceĭ-l'alţĭ?

—ce fel de pîre sînt cele maĭ obicînuite?

—şi carĭ din ele sînt cele maĭ osăndite de cătră popor?

§ 141. Carĭ sînt între sătenĭ împregĭurările ce desvinovăţesc pe un vinovat?

—saŭ cel puţin micşuréză vina luĭ?

§ 142. Ce fel de numĭ de botez şi ce fel de porecle sînt cele maĭ obicînuite în sat?

—şi carĭ din ele sînt cele maĭ neauḑite pe aĭurĭ?

§ 143. Săténul îşĭ schimbă el vre-o dată numele seŭ?

—când şi cum se întîmplă acésta?

§ 144. In ce împregiurărĭ anume, după spusa bătrînilor, s'a întămplat ca satul întreg să se scóle împrotiva cărmuiriĭ saŭ stăpînuluĭ satuluĭ?

§ 145. Intîmplatu-s'a vre-o-dată, ca o parte din locuitorĭ să se pună în vrăjmăşiă cu ceĭ-l'alţĭ locuitorĭ din acelaşĭ sat?

—din ce fel de îndemn?

—şi carĭ aŭ fost urmările acesteĭ desbinărĭ?

§ 146. În ce împregĭurărĭ poporul crede, că cârmuirea saŭ stăpînul satuluĭ îl nedreptăţesc?

§ 147. Cum povestesc bătrîniĭ despre rînduéla sătéscă din vechime? adecă :

—cum se cărmuĭaŭ satele în vremile de de-mult?

—carĭ eraŭ legăturile între sătenĭ şi între boierĭ saŭ ceĭ-l'alţĭ stăpînĭ aĭ satelor?

(1) Rugâm a comunica aceste ocărĭ, fie ele cât de necuviincĭóse.

—cine eraŭ *vătavĭ*, *părcălabĭ*, şi alţiĭ?
—cum se făcea *cisla?*
—ce era *cruce de voĭnic?*
—ce fel de dărĭ eraŭ pe sat?
—şi ce fel de glóbe?
—şi prin ce óre, în deobşte, se deosebĭaŭ obiceĭele de pe atuncĭ de cele de pe acum?

II. CASA.

§ 148. La ce vrîstă se logodesc şi se însóră ómeniĭ pe acolo?

§ 149. Se întîmplă óre ca părinţiĭ să logodéscă pe copiiĭ lor de micĭ?
— cum se face acésta?
—şi ce urméză de acolo?

§ 150. Cât timp trebuĭ să trécă între logodnă şi căsătoriă?

§ 151. Când, unde şi câte întâlnirĭ se fac pentru încheiarea logodneĭ?
—cum se numesce fie-care din ele?
—şi cine sînt aceĭ-ce ĭeaŭ parte într'însele?

§ 152. Ce fel de obiceĭurĭ, cu d'amăruntul, se păḑesc la peţire?

§ 153. Când óre se socotesce că o logodnă s'a săvîrşit pe deplin?

§ 154. Ca ce fel de împregĭurărĭ sînt acelea ce pot aduce stricarea logodneĭ?

§ 155. Acela ce strică logodna este el ţinut a da vre-o despăgubire celeĭ-l'alte părţĭ?

§ 156. Cum este privită în sat o fată, a căriĭ logodnă s'a stricat?

§ 157. Ore se află acolo ómenĭ carĭ trăesc cu femeĭ fără cununiă?
—ce părere are poporul despre o ast-fel de însoţire?
—şi cum o numesce?

§ 158. Cum este primită în sat o posadnică saŭ femeiă fără cununiă?

§ 159. Sînt óre flăcăĭ bătrînĭ şi fete bătrîne?
—din ce fel de pricină?
—şi cum sînt privițĭ de către popor?

§ 160. Ce crede poporul despre aceĭ ce îmbătrînesc şi mor necăsătoriţĭ?

§ 161. Ce scop are căsătoria după credinţa poporuluĭ? bună-óră:
—dragostea?
—orĭ înmulţirea némuluĭ?
—saŭ trebuinţa pentru bărbat de a avé o muncitóre în casă?
—saŭ ce altă împregĭurare?

§ 162. Ce însuşirĭ sînt cele maĭ căutate într'o mirésă? bună-óră:

—frumuseţea eĭ?
—orĭ hărnicia şi buna purtare?
—saŭ avuţia?
—saŭ ce alta?

§ 163. Ce deosebire trebuĭ să fie între vrîsta mireluĭ şi vrîsta mireseĭ?

§ 164. Se întimplă óre răpirea fetelor?
—cum se face maĭ obicînuit?
—carĭ sînt pricinele eĭ?
—şi ce părere are poporul despre acésta?

§ 165. Afară de răpirea cea adevĕrată a fetelor, adecă fără voia şi scirea părinţilor, se obicînuesce óre vre-un fel de răpire închipuită, cu voia şi cu scirea lor?
—cum se face acésta?
—şi pentru ce se face? adecă:
—numaĭ pentru a păzi uu vechĭu obiceĭu?
—orĭ pentru a se scuti de cheltuelile nunţeĭ?
—saŭ din ce altă pricină?

§ 166. Voĭa părinţilor este ea de neapărată trebuinţă la căsătoriă?
—a căruĭ anume dintre părinţĭ maĭ cu deosebire?
—şi dacă părinţiĭ nu maĭ trăesc, óre cine dă voe atuncĭ?

§ 167. Fiĭul când se însóră nevrîsnic, maĭ remâne el sub puterea tatăluĭ seŭ?
—şi dacă remâne dînsul, apoĭ óre tot aşa soţia luĭ şi copiiĭ?

§ 168. Părinţiĭ aŭ eĭ putere asupra fetelor măritate?

§ 169. Copiiĭ pot eĭ să aĭbă vre-o avere deosebită de a tatăluĭ lor?
—şi din ce lucrurĭ anume se tocmesce o asemenea avere?

§ 170. Poporul crede el, că copiiĭ sînt datorĭ a ocroti şi a hrăni pe părinţiĭ lor la vremea de bătrîneţe?

§ 171. Părinţiĭ silesc eĭ vre-o dată pe copiiĭ lor la casătoriă?
—şi ce ḑice atuncĭ poporul?

§ 172. Se întîmplă óre pe acolo, ca un flăcăŭ, înainte de căsătoriă şi chĭar de logodnă, să se drăgostéscă cu o fată şi să dórmă la ea, cu voĭa părinţilor eĭ?
—şi ce fel de legăture, drepturĭ saŭ îndatorirĭ, se nasc prin acésta între eĭ toţĭ?

§ 173. Când se mărită o fată saŭ se însóră un flăcăŭ, se ţine óre vre-un sfat între ceĭ de aĭ caseĭ?
—şi cum se face acésta?

§ 174. De căte felurĭ sînt pedecele la o căsătoriă din pricina rudenieĭ?

§ 175. Pînă la ce spiţă de rudeniă ţine poporul a fi păcat de a se căsători?

§ 176. Crede poporul, că este o pedecă la căsătoriă şi rudenia cea sufletéscă, precum este cumetria, fărtăţia, cumnăţia şi altele?

§ 177. Este óre o pedecă la căsătoriă, când doă némurĭ, măcar că nu sînt înrudite, totuşĭ pórtă aceiaşĭ poreclă?

§ 178. Se fac óre căsătoriĭ cu ómenĭ de alt ném saŭ de altă lege?
—şi cum sînt ele privite?

§ 179. Óre se întîmplă căsătoriĭ între Românĭ şi Ţiganĭ?
—şi ce dice atuncĭ poporul?

§ 180. Copilul luat de suflet póte el să se căsătorésca cu copilul cel adevĕrat al tatăluĭ seŭ de suflet?
—saŭ cu vre-o rudă de ale acestuia?

§ 181. Se face óre adesea pe acolo luarea de suflet a unuĭ copil?
—şi carĭ sînt pricinele de se face acésta?

§ 182. Óre numaĭ bărbaţiĭ ĭeaŭ de suflet?
—saŭ o pot face şi femeiele?

§ 183. Ca ce fel de obiceĭurĭ păstréză poporul la luarea de suflet a unuĭ copil?

§ 184. Ce drepturĭ şi datorie are copilul de suflet faţă cu părinţiĭ seĭ de suflet?

§ 185. Copilul de suflet schimbă el numele saŭ porecla ce avusese pînă atuncĭ?

§ 186. Carĭ sînt legăturele copiluluĭ de suflet către părinţiĭ seĭ ceĭ adevăraţĭ?

§ 187. Care trebuĭ să fie deosebirea de vrîstă între copilul de suflet şi părintele de suflet?

§ 188. Se întîmplă óre vre-o dată ca să se ĭea de suflet un om cu copiĭ?
—şi ce fel de legăturĭ se nasc atuncĭ între toţĭ aceştia?

§ 189. În ce chip se face pe acolo învoéla în privinţa zestreĭ?
—se obicĭnuesce fóia de zestre?
—şi ce numirĭ pórtă în popor unele ca acestea?

§ 190. Ce fel de lucrurĭ se daŭ obicĭnuit ca zestre?
—şi când anume se daŭ ele? adecă:
—înainte de nuntă?
—după nuntă?
—împreună cu mirésa?
—saŭ altmintrea cumva?

§ 191. Se dă óre ca zestre numaĭ avere mişcătóre?
—orĭ şi pămînt saŭ case?

§ 192. Ginerele nu plătesce şi el ceva tatăluĭ mireseĭ?
—orĭ rudelor eĭ?

—saŭ chiar mireseĭ?
—şi dacă plătesce, atuncĭ ce anume?
—şi în ce chip?

§ 193. Ce fel de darurĭ, când şi cuĭ anume, fac însurăţeiĭ printre rudele lor?
—saŭ şi printre străinĭ?

§ 194. Ţeranul saŭ ţeranca ce se aşédă prin căsătoriă în alt sat, nu despăgubesc óre în vre-un chip óre-care satul de unde aŭ eşit?

§ 195. Cine dintre părinţĭ, tatăl saŭ muma, este însărcinat maĭ cu deosebire cu adunarea zestriĭ?

§ 196. Dacă părinţiĭ nu maĭ trăesc, cine óre înzestréză pe féta?

§ 197. Carĭ sînt legăturele între fraţĭ şi surorĭ?
—şi carĭ éraşĭ între ceĭ maĭ marĭ şi ceĭ maĭ micĭ dintre copiĭ?

§ 198. Dacă părinţiĭ aŭ murit fără a lăsa vre-o avere, fraţiĭ sînt eĭ datorĭ a înzestra pe surorile cele remase nemăritate?

§ 199. Dacă părinţiĭ feteĭ vor să-ĭ dea o zestre pré-mare, nedreptăţind ast-fel pe ceĭ-l'alţĭ copiĭ, atuncĭ ce fac aceştia?

§ 200. Ore sînt între săteni prigonirĭ şi judecăţĭ pentru zestre între ginerĭ şi socri?

§ 201. Ce se face dacă bărbatul risipesce saŭ perde zestrea nevesteĭ?

§ 202. Nevésta póte ea vre-o dată să pérdă dreptul la zestrea ce adusese în casă?
—când acésta?
—şi 'n ce chip anume?

§ 203. Se păzesce óre rîndul de a căsători maĭ întâiŭ pe copiĭ ceĭ maĭ marĭ şi după aceia pe ceĭ maĭ micĭ?

§ 204. Carĭ sînt obiceiele la căsătoriă? adecă:
—în ajunul nunţeĭ?
—la casa mireseĭ?
—pe drum mergênd spre biserică?
—în biserică (afară de cele curat bisericescĭ)?
—la ducerea spre casa gineruluĭ?
—în casa gineruluĭ?
—în odaia de culcare?
—a doua ḑi diminéţă?

§ 205. Ce este *calea primară*?

§ 206. Ce însemnéză *bradul* la căsătoriă?

§ 207. Cum se numesc unul căte unul, bărbaţĭ şi femeĭ, toţĭ aceĭ ce ieaŭ parte la facerea uneĭ căsătorie, începênd dela peţire pînă la nuntă?
— şi ce fel de sarcină anume are fie-care din eĭ?

§ 208. Cam la ce sumă se rădică în sat tóte cheltuelele ce se fac la o nuntă?

§ 209. Ce trebuĭ să se îndeplinéscă pentru ca o căsătoriă să fie privită ca de tot săvîrşită?

§ 210. Se ţine óre mult la fecĭoria mireseĭ?
—se cere vre-o dovédă despre acésta?
—şi ce se face, dacă mirésa nu-şĭ va fi păstrat fecĭoria?

§ 211. Carĭ sînt drepturile şi datoriele bărbatuluĭ către femeiă?
—şi ale femeieĭ către bărbat?

§ 212. Cum sînt privițĭ socriĭ şi sócrele?
—şi ce fel de legăture sînt între părințiĭ din cele doă case încuscrite?

§ 213. În ce chip se arată supunerea femeieĭ către bărbat?

§ 214. Se întîmplă óre bătăĭ între soţĭ?
—şi cum sînt ele privite?

§ 215. Nevésta se plînge ea vre-o dată, că bărbatul n'o iubesce, fiind că n'o bate?

§ 216. Părinţiĭ mireseĭ silesc eĭ vre-o-dată pe ginerele de a da un zapis saŭ de a jura, că nu-şĭ va bate nevésta?
—cum se face acésta?
—şi cu ce fel de chezăşiă saŭ asigurare din partea bărbatuluĭ?

§ 217. Nevestele fug ele vre-o-dată dela bărbaţiĭ lor?
—din ce fel de pricină?
—şi ce urméză după aceia?

§ 218. Cine judecă şi împacă certele între soţĭ?

§ 219. Se află óre în popor vre-o aducere a-minte din vechime, cumcă bărbaţiĭ îşĭ vindeaŭ nevestele?
—saŭ că fraţiĭ îşĭ vindeaŭ surorile?

§ 220. Cum îşĭ resbună cine-va, dacă altul ĭ-a necinstit pe nevéstă-sa, pe sora, pe fiĭca, saŭ pe vre-o altă rudă?

§ 221. Nu se serbéză în vre-un chip óre-care deosebit o căsătoriă ce a ţinut 25 de anĭ saŭ maĭ mult?

§ 222. Ce se face, când bărbatul prinde pe nevésta sa în dragoste cu un alt om?

§ 223. Ce se face, când nevésta află pe bărbatul eĭ în dragoste cu o altă femeiă?

§ 224. Cum sînt privițĭ şi cum se pedepsesc în popor hotriĭ şi hótrele, adecă aceĭ ce mijlocesc şi daŭ ajutor la necredinţa femeieĭ saŭ a bărbatuluĭ, stricând casele ómenilor?

§ 225. Cum privesce poporul necredinţa bărbatuluĭ?
—şi cum érăşĭ pe acea a nevesteĭ?

§ 226. Sînt óre lucrurĭ de ale caseĭ carĭ să fie numaĭ în sarcina bărbatuluĭ?
—şi altele numaĭ în sarcina femeieĭ ?
—saŭ în a copiilor?
—cu alte cuvinte, cum se împarte munca între bărbat, nevéstă şi copiĭ ?

§ 227. Zestrea neveste, după mórtea eĭ, trece óre la toţĭ copiiĭ ?
—orĭ numaĭ la fată ?
—şi atuncĭ ce se face dacă nu sînt fete, ci numaĭ băieţĭ ?

§ 228. Cum sînt priviţĭ ómeniĭ căsătoriţĭ carĭ nu fac copiĭ?

§ 229. Se întîmplă óre ca copiiĭ să pórte porecla mumeĭ, ér nu pe a tătăluĭ ?
—când şi cum se întîmplă acésta ?

§ 230. Ore ţine poporul că averea este obştéscă a amînduror soţilor ?
—saŭ că cade numaĭ sub stăpînirea bărbatuluĭ ?
—orĭ că şĭ-o stăpînesce fie-care din soţĭ pe a sa în deosebĭ ?

§ 231. Cuĭ se cuvine averea agonisită pe timpul căsătorieĭ ?

§ 232. Ore se află lucrurĭ, de carĭ nevésta să facă tot ce-ĭ place, fără a fi datóre de a întreba pe bărbat ?

§ 233. Se întîmplă óre adesea despărţeniĭ între soţĭ ?
—şi cum le privesce poporul ?

§ 234. Despărţeniele sînt ele numaĭ depline, adecă pentru tot-d'a-una ?
—orĭ se întîmplă şi de cele nedepline, adecă pe un timp óre-care ?
—şi 'n ce împregĭurare anume bărbatul este dator a da de hrană neveste celeĭ despărţite ?

§ 235. La despărţeniă, bărbatul este el dator de a plăti ce-va neveste de care se desface ?
—saŭ póte că plătesce şi părinţilor eĭ ?
—orĭ rudelor ?

§ 236. După desfacerea căsătorieĭ, ce se face cu zestrea ?
—şi cum remân copiiĭ ceĭ micĭ ?

§ 237. Dacă ceĭ căsătoriţĭ n'aŭ copiĭ, cuĭ remâne atuncĭ zestrea după mórtea femeiĭ ?

§ 238. De câte orĭ cel maĭ mult (de 2, de 3 saŭ chiar de 4 orĭ) obicĭnuesc a se despărţi şi a se căsători din noŭ ómeniĭ din popor ?
—şi cum sînt privite asemenĭ căsătorie ?

§ 239. Cum este privită, bine saŭ reŭ, o văduvă care se mărită din noŭ?

§ 240. Care este legătura copiilor către tatăl lor vitreg saŭ către mumă vitregă?

§ 241. Ce fel de obiceiurĭ are poporul la nascerea copiilor?

§ 242. Părinţiĭ se bucură eĭ maĭ mult de nascerea unuĭ băiat ? orĭ a uneĭ fete ?

—şi ce ḑice poporul în aceste împregĭurărĭ?

§ 243. Carĭ sînt obiceiele la botezul copiilor?

§ 244. Ca ce fel de socotinţă aŭ în popor femeile cele îngreunate?

§ 245. Tatăl poruncesce el maĭ mult copiilor de partea bărbătéscă, ér muma celor de partea femeiéscă?
—saŭ că tatăl poruncesce maĭ mult copiilor maĭ marĭ, ér muma celor maĭ micĭ?

§ 246. Este óre în popor credinţa, că tatăl póte să facă cu copiiĭ seĭ tot ce va voi?

§ 247. Remas'a vre-o aducere a-minte din vechime, cumcă părinţiĭ îşĭ vindeaŭ copiiĭ?
—orĭ că ucideaŭ pe ceĭ slabĭ saŭ pe ceĭ sluţĭ?

§ 248. Cum este privită de către popor urîcĭunea la om?
—şi cum este privită slăbiciunea trupéscă?

§ 249. Ce nume pórtă nevésta după ce s'a despărţit de bărbatul eĭ?
—óre tot pe al acestuia?
—saŭ pe al părinţilor?

§ 250 .Nevésta este ea datóre de a urma pretutindenĭ după bărbatul seŭ, orĭ-unde s'ar aşeḑa el?
—şi 'n ce împregĭurărĭ anume póte ea să nu mérgă după dînsul?

§ 251. Remase óre vre-o aducere aminte din vechime, cumcă ómeniĭ ajunşĭ la adîncĭ bătrîneţe eraŭ ucişĭ?

§ 252. Copiiĭ se află eĭ tot-d'a-una sub puterea părintéscă?
—saŭ numaĭ pînă la o vrîstă óre-care?
—orĭ pînă la căsătoriă?

§ 253. La ce vîrstă anume, după părerea poporuluĭ, un băiat ajunge tînăr şi o copilă fată mare?
—şi acéstă înaintare este ea însoţită de niscaiva obiceiurĭ, bună-óră schimbarea portuluĭ, tunderea păruluĭ şi altele?

§ 254. Când copiiĭ nesocotesc saŭ batjocuresc pe părinţiĭ lor, ce se întîmplă atuncĭ?

§ 255. Părinţiĭ gonesc eĭ vre-o dată din casă saŭ desmostenesc eĭ pe copiiĭ lor?
—şi cum se face acésta?

§ 256. Cum privesce poporul bine-cuvîntarea părintéscă şi urmările eĭ?

§ 257. Ce obiceiurĭ sînt óre la nunta uneĭ părechĭ care trăise maĭ mult timp fără cununiă şi a făcut şi copiĭ?
—nu cum-va copiiĭ se aduc şi eĭ în biserică?
—saŭ cum se face altmintrea, pentru ca copiiĭ să nu fie privițĭ ca din florĭ?

§ 258. Cum socotesce poporul pe copiiĭ ceĭ din florĭ?

—cum pe băețĭ?
—și cum pe fete?
—și ce fel de cuvinte se întrebuințéză pe acolo în astă privință?

§ 259. Ce drepturĭ și datorie aŭ copiiĭ din florĭ către părințiĭ lor?

§ 260. Copiiĭ din florĭ aŭ eĭ vre-un drept la moștenirea averiĭ părintescĭ?

§ 261. A cuĭ poreclă pórtă obicĭnuit copiiĭ ceĭ din florĭ?
—pe a tatăluĭ?
—pe a mumeĭ?
—saŭ vre-o altă óre-care?

§ 262. Cum este privită lepădarea meșteșugită a copiilor?
—saŭ omorul lor îndată după nascere?

§ 263. Ce se face cu copiiĭ găsițĭ?

§ 264. Tatăl este el respundetor pentru copiiĭ seĭ?
—bărbatul pentru nevésta sa?
—cel maĭ bătrîn dintre rude pentru ceĭ maĭ tinerĭ?
—și cum anume?

§ 265. Se obicĭnuesce óre pe acolo, ca maĭ mulțĭ fiĭ căsătorițĭ și fete căsătorite să trăéscă împreună la părintele lor, ținênd o singură casă?
—și atuncĭ ce fel de legăture, drepturĭ și datorie, sînt între eĭ toțĭ?

§ 266. Fata care și-a perdut cinstea, așa că s'aŭ ivit urmele acesteĭ fapte, maĭ pórtă ea îmbrăcămintea de fecĭóră?
—și cum o privesce poporul saŭ cele-l'alte fete?

§ 267. Se intîmplă óre pe acolo furtișag între aĭ caseĭ?
—cum se chiamă acésta?
—și ce se face într'o asemenea împregiurare?

§ 268. În ce împregiurărĭ anume se adună sfatul némuluĭ?
—cine sînt aceia din rude carĭ fac parte dintr'un asemenea sfat?
—și cum se petrece el?

§ 269. După mórtea tatăluĭ, pe cât timp maĭ trăesce muma, pot óre copiiĭ să 'șĭ împărțéscă averea părintéscă fără voĭa mumeĭ?
—și atuncĭ ce fel de parte capătă muma?

§ 270. Póte cineva să facă cu averea sa tot ce 'ĭ place, chiar când are soțiă și copiĭ?
—și dacă nu póte, cine óre îl opresce?

§ 271. Cunósce poporul deosebirea între averea moștenită și averea căpătată?
—cum le chiamă?
—și óre nu tot într'un chip póte întrebuința stăpînul averiĭ pe una și pe alta din aceste doă felurĭ?

§ 272. Ce fel de moșiă se chiamă *cămin*?

—şi prin ce se deosebesce ea de cea-l'altă avere?

§ 273. Un fiŭ, care prin însurătóre a întrat în casa nevesteĭ şi ast-fel a eşit din casa părinţilor seĭ, precum şi o fată măritată şi dusă la bărbatu-seŭ, maĭ pot eĭ să céră parte din averea tatăluĭ lor, când acesta maĭ are alţĭ copiĭ necăpătuiţĭ?

§ 274. Óre ce obiceĭurĭ sînt în popor în privinţa copiilor gemenĭ?

§ 275. Ce se face atuncĭ, când într'o casă nu este nicĭ un moştenitor băiat, ci numaĭ o fată?

§ 276. Cuĭ remân bunurile unuĭ ném ce se stinge fără moştenitorĭ?

§ 277. Ore se obicĭnuesce pe acolo printre sătenĭ diate saŭ testamenturĭ?
—şi cum se chiamă ele? adică:
—«a lăsa cu limbă de mórte»?
—saŭ şi altfel cumva?

§ 278. Diata se îndeplinesce ea întocmaĭ, orĭ cum ar fi făcută?
—orĭ că se nasc certe în privinţa eĭ şi se póte strica?
—şi acésta în ce fel de împregiurărĭ anume?

§ 279. Unde óre se păstréză diatele, bună-oră a-casă, la popă, saŭ pe aĭurĭ?
—cine le aduce la îndeplinire?
—şi cum se face acésta?

§ 280. Diatele se fac ele prin scris? saŭ numaĭ din gură?
—căţĭ marturĭ trebue să aĭbă?
—şi ce fel de ómenĭ trebuĭ să fie marturiĭ?

§ 281. Moştenitoriĭ pot eĭ sta faţă la facerea diateĭ, saŭ nu?
—şi ce alte obiceiurĭ se maĭ păḑesc óre într'o asemenea împregiurare?

§ 282. Ceĭ ce fac diate lasă eĭ ceva şi «pentru suflet»?
—saŭ pentru lucrurĭ bisericescĭ?
—cuĭ lasă?
—şi ce anume?

§ 283. Dacă nu s'a făcut diată, atuncĭ ce moştenesce femeia după mórtea bărbatuluĭ?
—şi ce moştenesce bărbatul după mórtea femeiĭ?
—avênd eĭ saŭ neavênd copiĭ?

§ 284. Muma póte ea să dea prin diată averea eĭ deosebită?
—şi cuĭ anume?

§ 285. Neavênd copiĭ, bărbatul póte el să dea prin diată tótă averea sa nevesteĭ?
—şi atuncĭ ce se face cu acéstă avere, dacă femeia se mărită pentru a doua óră?

§ 286. Cum şi cât timp se jelesce pe acolo după mórtea unuĭ soţ, copil, saŭ a uneĭ rude?

—cum jelesc bărbaţiĭ?
—şi cum femeile?

§ 287. În ce chip se adeveresce că un om este chiar mort, ér nu numaĭ leşinat saŭ cu semne părute de mórte?

§ 288. Cine dintre copiĭ remâne stăpîn în casă şi peste pămîntul părintesc?
—cel maĭ mare?
—orĭ cel maĭ mic dintre fiĭ?

§ 289. Dacă părinţiĭ, fie prin diată, fie în viaţă încă, lasă la împărţélă pré-mult la unul dintre copiĭ, ce fac atuncĭ ceĭ-l'alţĭ?
—şi cum o privesce poporul?

§ 290. Săteniĭ cunosc eĭ óre obiceĭul de a lăsa averea la cine-va cu aşa tocmélă ca acela să se bucure de folosul eĭ, dar să n'o pótă înstrăina nicĭ într'un chip, ci să fie dator la mórte, saŭ după un timp óre-care, a o da unuĭ al treilea anume cutare?

§ 291. Ce fel de despăgubire se dă fiuluĭ, care ese din casa părintéscă?

§ 292. Cine îngrijesce de averea moştenitorilor nevrîsnicĭ şi de eĭ-înşiĭ?
—ce fel de resplată primesce el pentru acésta?
—sub a cuĭ priveghiare o face?
—şi cuĭ dă socotélă?

§ 293. Când vre-un orfan n'are nicĭ o avere, cine óre îngrijesce de dînsul?

§ 294. Dela câţĭ anĭ în sus încep nevrîsniciĭ a fi stăpînĭ pe sine şi pe averea lor?

§ 295. Cum împarte poporul îndeobşte rudenia? adecă:
—după sânge?
—după lapte?
—după cuscreniĭ?
—saŭ şi altfel cumva?

§ 296. Cum împarte poporul îndeosebĭ rudenia după sânge?
—întrebuinţéză el deosebirea între rude de sus, rude de jos, rude de alăturĭ?
—şi face el vre-o deschilinire între rudenia de viţă bărbătéscă şi acea de viţă femeiască?

§ 297. Óre cunósce poporul treptele de înrudire?
—şi cum anume le deosebesce?

§ 298. Ce fel de numirĭ se află pentru ceĭ înrudiţĭ, bună-óră: unchĭu, văr, nepot, fiĭastru, şi altele?
—şi dacă vre-unele din acestea aŭ maĭ multe înţelesurĭ?

§ 299. Când vinde cineva o avere nemişcătóre, trebuĭ óre să întrebe maĭ întâiŭ pe rude orĭ pe vecinĭ?

—şi cum se face acésta ?

§ 300. Rudele saŭ vecinii aŭ eĭ dreptul de a rescumpera o avere nemişcătóre vîndută, întorcênd cumpărătoruluĭ baniĭ plătiţĭ ?

—acest drept îl aŭ eĭ óre numaĭ atuncĭ când n'aŭ fost întrebaţĭ maĭ de 'nainte, saŭ şi dacă aŭ fost întrebaţĭ ?

—cu ce rînduială se face acésta ?

—şi pînă la ce soroc anume păstréză eĭ un asemenea drept ?

§ 301. Poporul deosebesce el pe veciniĭ în :

—veciniĭ în lung ?

—veciniĭ în lat ?

—veciniĭ într'un colţ ?

—saŭ şi alfel cumva ?

— şi care este trebuinţa acesteĭ deosebirĭ ?

§ 302. Câte felurĭ de cumetrie cunósce pe acolo poporul ?

§ 303. Carĭ sînt legăturele între naşĭ şi finĭ ?

§ 304. Este óre vre-o deosebire între *fărtat* şi *frate de cruce ?*

—între *surată* şi *soră de cruce ?*

—şi dacă este, în ce anume se cuprinde acea deosebire ?

§ 305. Cum şi în câte chipurĭ se face saŭ se făcea maĭ înainte, după spusa bătrînilor, o înfrăţire de cruce ?

—cum se făcea între bărbaţĭ ?

—şi cum între femeĭ ?

§ 306. Ca ce fel de împregĭurărĭ îndemnaŭ pe doĭ bărbaţĭ saŭ pe doă femeĭ de a se înfrăţi de cruce ?

§ 307. Se făcea óre vre-o dată înfrăţirea de cruce între un boier şi un ţeran ?

§ 308. Se făcea óre vre-o dată înfrăţirea de cruce între bărbat şi femeiă ?

—în ce împregĭurărĭ anume ?

—şi'n ce chip ?

§ 309. Carĭ eraŭ drepturile şi datoriile unul către altul între fraţĭ de cruce ?

—şi carĭ eraŭ între surorĭ de cruce ?

§ 310. Ce spun săteniĭ despre deosebirile ce sînt între rînduiala caseĭ ţerănescĭ aşa cum fusese în vechime şi aşa cum este astădĭ ?

III. LUCRURILE.

§ 311. Cunósce poporul deosebirea între averea mişcătóre şi cea nemişcătóre ?

—cum le chĭamă ?

—şi ce anume este, după părerea luĭ, fie-care din acestea?

§ 312. Cum deosebesce poporul felurile de stăpînire, bună-óră stăpînire deplină saŭ de vecĭ de către acea vremelnică saŭ de către întrebuinţarea unuĭ lucru pentru folosul seŭ, şi altele?

—şi cum se chiamă fie-care din acestea?

§ 313. Óre câte chipurĭ de a căpăta avere sînt cunoscute poporuluĭ? bună-óră:

—apucarea unuĭ lucru cu stăpîn saŭ fără stăpîn, găsirea, dăruirea, cumpărarea, moştenirea şi altele?

—şi cum se chiamă fie-care din acestea?

§ 314. Ce fel de cuvinte aŭ săteniĭ pentru numirea deosebitelor felurĭ de învoelĭ, bună-óră *tocmélă, tîrg, împrumut, chirie, schimb* şi altele?

—şi prin ce anume se deosebesce fie-care din ele?

§ 315. Nu sînt óre dile în an, când săteniĭ fac maĭ cu deosebire învoelĭ uniĭ cu alţiĭ?

§ 316. Óre socotesce poporul, că e păcat saŭ ruşine orĭ faptă rea, ca să nu-şĭ ţină cineva cuvîntul saŭ să nu-şĭ îndeplinéscă o făgăduială?

§ 317. Când se cumpără caĭ saŭ vite, vîndĕtorul chezeşuesce el despre nesce cusururĭ ascunse ale acestora?

—şi când cusururile în urmă es la ivélă, ce se face atuncĭ?

§ 318. Se obicĭnuesc óre între săteniĭ schimburĭ cu ţarine, caĭ şi altele?

—ce fel de obiceĭurĭ se păstréză în ast-fel de împregiurărĭ?

—şi dacă un asemenea schimb se póte strica maĭ în urmă?

§ 319. Ce se face cu vitele străine, cu paserĭ saŭ albine, pripăşite pe pămîntul cuĭ-va?

§ 320. Când se vinde vre-un bun, se socotesce óre că s'a vîndut şi alt lucru care e legat de dînsul?

—bună-óră: vîndêndu-se calul, vîndutu-s'a şi frîul?

—saŭ vîndêndu-se vaca, vîndutu-s'a şi doniţa de muls?

§ 321. Când cumpărătorul plătesce vîndĕtoruluĭ preţul învoit, óre este obiceĭu ca să-ĭ maĭ dea ce-va peste preţ: pentru bună norocire?

§ 322. Ce fel de părere aŭ ómeniĭ despre o comóră?

—şi cum se urméză la găsirea uneĭ comóre, fie pe pămîntul seŭ, fie pe al altuĭa?

§ 323. Cine găsesce vre-un lucru perdut, cuĭ óre trebuĭ să 'l dea?

§ 324. Când cine-va, cu bună credinţă, adecă fiind sigur că o póte face, clădesce ceva, sémănă saŭ pune pomĭ pe pămînt străin, saŭ din ceva străin face vre-un lucru noŭ, cuĭ óre se cuvine clădirea, semănătura, sadurile saŭ lucrul cel noŭ, după obiceĭul poporuluĭ de acolo?

§ 325. Când vre-un lucru, fie el al cuĭ-va saŭ al nimăruĭ, se alipesce de

vre-un lucru străin, óre se face prin acésta al stăpînuluĭ lucruluĭ de care s'a alipit, saŭ nu?
—bună óră : al cuĭ este pămîntul pe care vre-un rîŭ prin prundire îl alipesce de un pămînt străin?

§ 326. Când vîndĕtorul predâ *cumpărătoruluĭ* vre-un lucru mişcător, ce fel de obiceĭurĭ se întrebuinţéză în acéstă împregĭurare?

§ 327. O vîndare se socotesce ea ca săvîrşită prin singura învoĭală între părţĭ, chĭar înainte de a se da lucrul la mână?
—orĭ numaĭ după predarea deplină a lucruluĭ?

§ 328. Ce este *aldamaşul?*
—cum se face?
—cum alt-fel se maĭ numesce?
—şi cine îl plătesce : vîndĕtorul, orĭ cumpărătorul?

§ 329. Ce însemnéză *darea mâneĭ* saŭ *datul mâneĭ* la învoelĭ? adecă :
—este acésta de neapărată trebuinţă?
—şi de ce fel de cuvinte se însoţesce?

§ 330. La învoelĭ se junghiă óre un *porc gras?*
—saŭ ce alt obiceĭu maĭ este?

§ 331. Câte şi ce anume trebuĭ să se facă, pentru ca, după îndeplinirea tuturor acestora, o învoélă să fie privită ca pe deplin săvîrşită?

§ 332. Când cine-va, fără să fi cumpărat vre-un lucru dela vre-un om, îl ţine în stăpînire necurmată maĭ mult timp, óre poporul socotesce că acel lucru s'a făcut cu dreptate al aceluĭa ce 'l stăpînesce?

§ 333. Copacĭul, a căruĭ tulpină se află pe hotarul dintre doă pămînturĭ, óre se socotesce ca lucrul d'avalma al amîndurora?

§ 334. Ale cuĭ sînt şanţurile dintre doă pămînturĭ?
—şi cum se numesc ele? bună óră *şanţ, hindic, rîpă,* saŭ cum altfel?

§ 335. Al cuĭ este ursul saŭ vre-un alt vînat, împuşcat pe pămînt străin?

§ 336. Ce fel de semne de hotar se obicĭnuesc pe acolo?
—şi cum sînt ele numite? bună óră :
—*movilă, gorgan, pétră, dâlmă,* şi altele?

§ 337. Copaciĭ se întrebuinţéză eĭ ca hotare?
—şi atuncĭ ce fel de semne saŭ crestăturĭ se fac pe eĭ?

§ 338. Ce se chiamă *codru de loc* saŭ *codru de pămînt?*

§ 339. Ce fel de semne se fac pe deosebite lucrurĭ şi pe vite, pentru ca să se scie ale cuĭ sînt?
—şi 'n ce chip se fac aceste semne?*

§ 340. Asemenĭ semne sînt ele de moştenire într'un ném, ast-fel că trec dela tată la fiĭu?

(*) Ar fi de dorit, ca aceste semne să se comunice într'o copiă întocmaĭ.

—orĭ că fie-care om póte să-şi le închipuéscă după plac?

§ 341. Óre ce fel de peceţĭ întrebuinţéză ţeraniĭ?

—saŭ ce alt lucru în locul lor?

§ 342. Poporul privesce el ca ruşine, saŭ ca păcat, orĭ ca faptă rea, strămutarea saŭ stricarea semnelor de hotar?

§ 343. La facerea saŭ îndreptarea hotarelor între pămînturĭ se pórtă óre *brazdă pe cap?*

—cine şi cum o face?

—şi dacă maĭ sînt şi alte obiceĭurĭ într'o asemenea împregĭurare?

§ 344. Crăcile unuĭ pom, carĭ atîrnă pe pămînt străin, este óre dator vecinul să le sufere?

—şi cine este în drept să culégă ródele din acel pom?

§ 345. Săténul are el voe de a trece peste pămîntul vecinuluĭ, dacă în alt fel nu póte să vină la pămîntul seŭ?

—şi carĭ sînt obiceiele în astă privinţă?

§ 346. SăteniĭI se învoesc óre, ca vre-unul din eĭ să păşuneze vitele sale pe pămîntul altuia?

—saŭ să le adape cu apă de pe pămînt străin?

§ 347. Cine-va este óre îngăduit de a reḑima clădirea sa pe a vecinuluĭ?

§ 348. Stăpînul uneĭ case póte el să céră, ca veciniĭ să nu facă ferestre cu vedere in curtea luĭ, să nu verse apă într'acolo, şi altele?

—şi cum se judecă certele în acéstă privinţă?

§ 349. Sînt óre pe acolo nescaĭva obiceĭurĭ, după carĭ să aĭbă cine-va dreptul de a întrebuinţa pe un timp calul altuĭa, saŭ boul, orĭ altele?

§ 350. Ce fel de rînduială se ţine la plata datorielor?

—se plătesc ele în banĭ?

—saŭ în lucrurĭ?

—orĭ şi 'n muncă?

—şi dacă se plătesc în lucrurĭ saŭ în muncă, cine óre le preţuesce pe acestea?

§ 351. Datoria se plătesce ea maĭ obicĭnuit d'o dată?

—saŭ rîndurĭ-rîndurĭ?

§ 352. Nu este óre un timp saŭ o ḑi maĭ obicĭnuită pentru plata datorielor, bună óră în luna cutare saŭ la ḑiua sfîntuluĭ cutare?

§ 353. În ce chip se împlinesc datoriele?

—şi ce se face cănd datornicul n'are de unde să plătéscă?

§ 354. Ce fel de lucrurĭ de ale săténuluĭ sînt scutite de împlinire pentru datoriă, după obiceĭul poporuluĭ de acolo?

§ 355. Cătă dobîndă se obicĭnuesce pe acolo?

—şi se ĭea óre în banĭ?

—saŭ în alt-fel de lucru?

§ 356. Cine sînt priviţĭ ca cămătarĭ?

—şi cum îĭ deosebesce poporul de ceĭ-l'alţĭ împrumutătorĭ maĭ omenoşĭ?

§ 357. Cu ce tocmélă împrumută ţeraniĭ unul altuia grâŭ, ovĕs şi alte lucrurĭ?

—şi carĭ dintr'însele se înapoiază érăşĭ în lucrurĭ întocmaĭ de acelaşĭ fel?

§ 358. Sînt óre ceva deosebite obiceĭurĭ, când unul dâ altuia casa cu chiriă saŭ un pămînt cu arendă?

§ 359. Ce fel de obiceĭurĭ sînt pe acolo la închiriarea vitelor pentru lucru saŭ pentru prăsilă?

§ 360. Ce scop are darea arvuneĭ?

—cum se maĭ numesce?

—cine o dâ?

—cam cătă în alăturare cu preţul peste tot?

—şi 'n ce împregĭurărĭ anume arvuna se póte da înapoĭ?

§ 361. Crede óre poporul că o învoélă se póte strica pentru că va fi fost cu înşelăcĭune?

—orĭ pentru nevrîsnicíă saŭ lipsa de minte a unuĭa din ceĭ ce se învoesc?

—saŭ pentru că n'a fost aldamaş?

—orĭ pentru nepotrivéla preţuluĭ, fiind pré-mic saŭ pré-mare?

—cu alte cuvinte, carĭ anume şi câte sînt pricinele pentru stricarea uneĭ învoelĭ?

§ 362. Câţĭ marturĭ trebuĭ să fie la încheiarea uneĭ învoelĭ?

—ca ce fel de ómenĭ trebuĭ să fie marturiĭ?

—şi dacă sînt resplătiţĭ eĭ prin ceva pentru mărturia lor?

§ 363. In ce fel de împregĭurărĭ se întrebuinţéză la sătenĭ chezăşia?

—lesne óre se prind eĭ a fi chezaşĭ pentru cineva?

—care e respunderea chezaşuluĭ?

—şi care este resplata luĭ?

§ 364. Ce este *glóba?*

—pentru ce se dâ?

—se dâ ea numaĭ în banĭ?

—saŭ şi'n lucrurĭ?

—orĭ póte şi în muncă?

—căt póte fi ea de mare?

—şi cum se împlinesce?

§ 365. Îşĭ maĭ aduce aminte poporul ceĭa-ce se chiăma în vechime *banĭ de cĭobote,* saŭ în alte locurĭ *trépăde?*

—şi cum anume povestesce despre acésta?

§ 366. Se scie óre pe acolo şi ce se ḑice despre *cochiĭ-vechĭ?*

§ 367. Se obicînuesce vre-un fel de mezat după obiceiul poporului, alt-fel decum se face după legea cea scrisă?

§ 368. Cum se face când se dăruesce cuĭ-va vre-un lucru maĭ de preţ?

§ 369. Carĭ sînt dilele saŭ întâmplările, când ţeraniĭ obicînuesc a face darurĭ?

—şi cuĭ anume le fac?

§ 370. Se fac óre darurĭ şi prin scris? saŭ numaĭ din graĭu?

§ 371. Dacă se întîmplă vre-o dată să se ĭea îndărăt lucrul dăruit, óre pentru care pricină se face acésta?

§ 372. Locuitoriĭ pe ambele laturĭ ale unuĭ rîŭ, cum óre îl întrebuinţéză dintr'o parte şi din alta?

—bună óră pînă la jumătatea rîuluĭ?

—saŭ şi alt-fel cum-va?

§ 373. Locuitoriĭ în susul rîuluĭ, cum óre îl întrebuinţéză faţă cu ceĭ din josul rîuluĭ?

—şi dacă se nasc certe în astă privinţă?

§ 374. Ce fel de rînduială se păstréză pentru întrebuinţarea apeĭ dintr'un puţ străin?

—şi dacă toţĭ aceĭ ce se folosesc de el trebuĭ să ĭea parte la curăţirea şi la dresul luĭ?

§ 375. Cum este privită de către popor intrarea fără voe într'o pădure străină, după cĭupercĭ, nucĭ, măturĭ, póme şi altele?

§ 376. Când vînéză cine-va pe pămînt străin saŭ pescuiesce în apă străină, ce face atuncĭ stăpînul loculuĭ?

§ 377. Cu ce fel de rînduélă se întrebuinţéză luncele, lacurile, apele saŭ isvórele obştescĭ?

§ 378. Când se face împărţéla uneĭ averĭ, cum se împărţesc óre bucatele ce sînt încă pe câmp?

—şi cum acelea ce sînt adunate?

§ 379. O asemenea împărţélă singurĭ părtaşiĭ o fac?

—orĭ chiamă eĭ pentru acésta pe *ómenĭ bunĭ,* adecă dintre rude saŭ vecinĭ, orĭ dintre bătrîniĭ satuluĭ?

—şi cum sînt resplătiţĭ aceştia pentru ostenéla lor?

§ 380. Dacă s'a împărţit averea în părţĭ de o potrivă după numĕrul părtaşilor, acele părţĭ se pun óre la sorţĭ?

—saŭ în ce alt chip se daŭ ele celor în drept?

§ 381. Poporul face el vre-o deosebire între apucarea averiĭ străine cu bună credinţă şi între aceĭa cu reŭ cuget?

§ 382. Cum privesce poporul, când se amestecă cine-va în tîrguéla altuia, dând un preţ maĭ mare?

§ 383. De cătră cine se deslégă certele între vîndĕtorĭ şi cumpărătorĭ despre preţul saŭ însuşirea mărfeĭ?
—şi 'n ce chip se deslégă ele?

§ 384. In ce împregĭurărĭ obicînuesce poporul a pune vre-un lucru la alt cineva pentru păstrare, bună óră bucatele intr'un ambar străin, şi altele?
— cum se resplătesce cel ce le ţine?
—şi cum respunde la întâmplare de a se strica saŭ a se perde ele?

§ 385. Când doĭ saŭ maĭ multĭ aŭ între dînşiĭ prigonire saŭ judecată pentru o avere mişcătóre, se obicînuesce óre de a se pune acéstă avere mişcătóre în păstrare la un alt om, pînă la deslegarea judecăţeĭ?
—şi ca ce fel de om trebuĭ să fie un asemenea păstrător?

§ 386. Imprumuturile se fac ele pe zălog?
—şi ce fel de zăloguri se obicînuesc maĭ cu sémă?

§ 387. Se fac óre împrumuturĭ şi fără dobîndă?
—acésta în ce fel de împregiurărĭ?
—şi între ce fel de ómenĭ maĭ cu deosebire?

§ 388. Acel ce are la sine un zălog saŭ vre-un lucru străin pus la păstrare, se crede óre în drept de a'l întrebuinţa?

§ 389. Ce se face cu zălogul, dacă datoria nu s'a plătit la soroc?
—şi ce se face cu lucrul pus la păstrare, dacă stăpînul luĭ nu vine la timp să şi-l ĭea înapoĭ?

§ 390. Ce se face dacă s'a dat ca zălog un lucru ce se dovedesce a fi furat?
—şi ce érăşĭ, dacă a cumpărat cine-va pe nesciute un lucru furat?

§ 391. Invoelile de orĭ-ce fel, împrumutul saŭ altele, privesc ele numaĭ pe ceĭ ce le fac?
—orĭ trec şi la moştenitoriĭ lor?

§ 392. Osăndesce poporul maĭ mult furtişagul pe ascuns, orĭ răpirea cu d'a-sila?
—furtul de vite, orĭ pe acela de alte lucrurĭ?
—şi ce fel de ómenĭ sînt aceĭa dela carĭ a fura se crede a fi fapta cea maĭ neiertată?

§ 393. Când cine-va culege róde de pe pomul altuia saŭ strugurĭ dintr'o vie ca să le mănînce, se socotesce acésta ca furtişag?

§ 394. Este óre vre-un fel de furtişag, care să nu fie de loc osăndit de cătră popor?

§ 395. Cum se face despăgubirea pentru lucrurĭ furate saŭ pentru dobitóce străine omorite?

§ 396. Cum privesce poporul stricăcĭunea saŭ arderea bucatelor saŭ pădurilor străine?

—şi dacă se întîmplă acestea, apoĭ ce fel de ómenĭ o fac maĭ obicĭnuit?
—cuĭ o fac?
—şi din ce pricină?

§ 397. Cine este respundĕtor saŭ ce se face, dacă o vită saŭ un dobitoc al cuĭ-va strică averea altuia, omóră alte dobitóce străine, omóră saŭ rănesce pe ómenĭ?

§ 398. Carĭ saŭ de căte felurĭ sînt în popor temeĭurile de a bănui, că cutare anume şi nu altul care-va este «cel cu pricina», adecă a săvîrşit fapta rea ce se urmăresce?

§ 399. Ce se face, dacă un om îşĭ risipesce averea?
—póte cine-va să'l opréscă?
—cine anume?
—şi 'n ce fel de împregiurărĭ?

§ 400. Ce dic ţeraniĭ, când ómeniĭ străinĭ, Grecĭ, Bulgarĭ saŭ alte némurĭ, cumpĕră pămînturĭ în ţéră?

B. P. Hasdeŭ.

A PROPOS DE ARTICLUL D-LUĬ P. ISPIRESCU :

«BASME ROMÎNE ŞI BASME FRANCESE».

Afară de limba comună, aŭ maĭ păstrat popórele de origine indo-germană, deşi cu maĭ puţină precisiune, o altă legătură : o religiune comună, resultată din contemplaţiunea primitivă a natureĭ. In aceste resturĭ s'a substituit adesea un înţeles noŭ înţelesuluĭ celuĭ vechiŭ; aşa D-deul nostru nu este alt decât *Zeus* (Jupiter) din Olimp, *dyaus pitar* al Vedelor, cerul cel strălucitor care se boltesce d'asupra nóstră. Une-orĭ s'a şters cu totul sensul religios cel antic, pînă a scade la basme şi poveştĭ, carĭ maĭ trăesc în gura poporuluĭ; aşa din deul cel păgân se născu dracul şi balaurul; din dîna : vila, nălucă, baba păduriĭ; din obiceiurĭ religióse — superstiţiunĭ; din oraţiunĭ solemne — descântece.

De aci urméză acea asemenare a basmelor tutulor popórelor Europeĭ, ba pînă şi ale celor asiatice, ast-fel că orĭ-ce comparaţiune pe acest teren cată să se întindă asupra tuturora.

Nu se póte tăgădui că unele basme aŭ fost introduse şi prin împrumut din străinătate; dar ele sînt cele maĭ puţine, şi nu pré des avem lanţul

neîntrerupt de comunicaţiune pentru a le puté urmări pînă la adevĕrata lor sorginte.[1]

Vom încerca acum de a compara basmul comunicat de d. Ispirescu în *Columna* (1877, pg. 239—244) cu diferitele basme europee.

In acest basm, muma vitrigă îndémnă pe tatăl de a duce copiiĭ în pădure; aceştia, scăpând prin isteţia unuĭa dintre eĭ, se întorc întîĭa dată, pentru a fi duşĭ de a doua óră şi a nu se maĭ întórce decât după multă vreme şi după multe isbânde; cf. *Gebrüder Grimm*, Kindermährchen ed. 7 vol. I No. 15 pg. 79. O mulţime de paralele sînt adunate ibid. vol. III, (ed. 3) pg. 25.

A doua trăsură caracteristică a basmuluĭ în cestiune este scăparea feteĭ de balaur, care oprесce pe ómenĭ a se apropia de apă. Sub diferite forme ne apare acéstă trăsură maĭ la tóte popórele, ba şi în mitologia clasică: Perseus scapă pe Andromeda; în Germania, vedĭ *Grimm* l. c.; în Grecia modernă şi Albania: *Hahn*, Neugriechische und albanesische Märchen No. 58 pg. 308, unde eroul adórme de asemenea în póla feteĭ, ca şi 'n basmul român, etc. etc.

Altă analogiă maĭ găsim între basmul român şi basmele celor-l'alte popóre, în aceĭa că: muma saŭ sora se ademenesce de zmeŭ şi tinde fiuluĭ saŭ frateluĭ seŭ curse ca să'l omóre, dar el scapă. Mitul elen: Scylla amoresată de Minos trădéză pe tată-seŭ Nisos, rumpêndu-ĭ lâna purpuriă în care îĭ reşedea puterea (*Appolodor*. Bibliotheca ed. Becker III, 158 pg. 117); cf. *Hahn* l. c. n. 24 vol. I pg. 176; Harzmärchenbuch (Stade 1862) pg. 154; *Wolf*, Deutsche Märchen und Sagen (Lpzg. 1845) pg. 253; *Schleicher*, Litauische Märchen (Weimar 1857) pg. 54, şi în fine Fraţiĭ *Schott*, Walachische Märchen No. 27 pg. 262, unde eroul Florian nu omóră pe mumă-sa trădătóre, ci o lasă să se căiască.

În sfîrşit, despre animalele carĭ ajută eroluĭ la tóte nevoile, cf. *Benfey*, Pantschatantra I, § 69—71 pg. 191—222, unde e strînsă o literatură întrégă, afară de următórele paralele: *Grimm*, l. c. No. 191 (II, 414 seqq.), unde fata de rege se va mărita numaĭ după acela, care se va ascunde aşa de bine încât să nu pótă să'l găséscă nimenĭ; ajutat fiind de corb, de pescele şi de vulpea, pe carĭ maĭ înainte voise să le omóre, dar carĭ aŭ scăpat promiţêndu-ĭ ajutor, el reuşesce în tóte; şi un basm ţigănesc, auḑit maĭ deună-ḑĭ

(1) *Benfey*, Pantschatantra vol. I. (Introducţiune); şi *M. Müller*: Migration of tales, in: Chips from a Germanworkshop, vol. II.

de noĭ, unde eroul Petru Făt-frumos isprăvesce tóte prin ajutorul furmicelor, şórecilor şi albinelor.

Ne-am mărginit numaĭ a aduce analogiele, fără a le desvolta.

Din fericire, basmul de faţă e unul din acelea la carĭ găsim fără multă bătaiă de cap cheia mitologică. Sîmburele este lupta cu balaurul şi ajutorul dat de cele treĭ animale, şi acésta nu este decât o expresiune maĭ scădută a vecheĭ contemplaţiunĭ a schimbăriĭ anotimpilor. Eroul este sórele cel luminos cu pěrul de aur, care scapă pe fata rumenă, adecă pămîntul cel roditor înfrumuseţat de miĭ de florĭ, de balaurul cel înfricoşat, adecă crivěţul de iarnă care opresce cursul rîurilor şi a isvórelor prin suflarea sa înghieţătóre. Sórele este ajutat prin noriĭ de primăvară şi prin şiróele de plóiă, represintate prin animale. Treimea o maĭ găsim şi la *3* Graţie, *3* Furie, Cerberul cel cu *3* capete care păzesce intrarea în *întreitul* Infern, înconjurat de *3* rîurĭ, apoĭ *3* Judecătorĭ în Infern şi 3 Ḑeĭ aĭ universuluĭ, etc. etc.

Dr. M. Gaster.

S O M N U L

Dr. C. A. **POLICHRONIE** : Studie de fisiologia normală şi pathologică. Sistemul nervos. Fisiologia şi pathologia somnuluĭ, sau somnul natural şi boalele luĭ.

Bucurescĭ, Typ. Curţiĭ, 1877, in-8, pagine 48.

R E C E N S I U N E.

Celebrul Calderon, într'una din cele maĭ frumóse drame ale sale : *La vida es sueno*, pune în gura luĭ Basiliŭ următórele cuvinte : «In acéstă lume, Clotald, toţĭ carĭ trăesc, viséză». Aceste cuvinte nu sînt numaĭ o simplă expresiune metaforică, ci se pot lua chiar într'un sens propriŭ şi real, de óră-ce toţĭ scim că omul a treia parte din timpul vieţeĭ sale dórme, şi acésta ca o necesitate absolută.

Dintre tóte trebuinţele naturale cărora omul este supus, cea maĭ puternică, ca şi la animale în genere, pare a fi trebuinţa de a se nutri. Cu tóte acestea, aŭ fost ómenĭ, carĭ aŭ putut opune cu succes acesteĭ trebuinţe ferma lor voinţă şi, abţinêndu-se cu totul de a mînca, aŭ dat, prin mórtea lor voluntară, o probă strălucită, deşi detestabilă, despre puterea ce póte avé omul asupra natureĭ. Nu este însă tot aşa şi cu trebuinţa ce simte omul de a dormi. Nu s'a věḑut încă nicĭ un om care să fi putut învinge somnul; şi nimenĭ nu se va gîndi vre-o dată de a face o

asemenea încercare. O ocupaţiune seriósă, o petrecere plăcută, ne póte ţiné deşteptĭ un timp óre-care; dar la urma urmelor somnul tot vine: ochiul, încă deschis, începe a nu maĭ vedé, şi urechia a nu maĭ distinge sunete; sensurile capituléză unul căte unul; şi omul, creat de Dumnedeŭ ca să stăpînéscă pămîntul şi tot ce e pe pămînt, zace fără simţire şi fără consciinţă, maĭ slab decăt fiinţa cea maĭ slabă de pe pămînt. Vedem dar, căt de interesantă trebue să fiă o cercetare asupra natureĭ somnuluĭ. Ce este somnul? acest copil al nopţiĭ, saŭ maĭ bine dicêndŭ, acest frate plăcut al urîcióseĭ nopţĭ? Cine este acest capricios tiran, care ne ţine în lanţurĭ o mare parte din timpul vieţeĭ nóstre? De unde vine puterea sa cea neînvinsă încă şi care nu se póte învinge?

Respunsul la aceste întrebărĭ este obiectul cărţiĭ d-luĭ Dr. Polichronie, pe care 'l felicităm de frumósa idee ce a avut de a întreţiné publicul cu o cestiune aşa de interesantă şi tot-o-dată, din punctul de vedere sciinţific, de cea maĭ mare importanţă.

Autorul definesce somnul ast-fel:

«Somnul este repaosul saŭ încetarea momentană a activităţiĭ animale. Este pre-«dominanţa vieţeĭ vegetative asupra celeĭ animale, contrariul de ce se petrece în «timpul dileĭ, voesc să dic al nesomnuluĭ» (pag. 4).

Acéstă definiţiune, negreşit, e fórte justă şi, dacă nu în formă, dar în fond, este bună; am fi dorit însă, ca autorul să explice maĭ pe larg acea «predominanţă a vieţeĭ vegetative». Este fórte semnificativ pentru explicarea somnuluĭ, că procesul vegetativ al reproducţiuniĭ elementelor usate ale organismuluĭ, nutriţiunea, în timpul nopţiĭ e maĭ puternic şi maĭ activ; nu maĭ puţin adevĕrat însă este, pe de altă parte, că cele maĭ multe procese vegetative ale vieţeĭ animale, precum circulaţiunea sângeluĭ, respiraţiunea etc., se fac, în timpul somnuluĭ, cu maĭ puţină activitate.

Asemenea regretăm, că d-sa nu pré este sever şi consecinte în întrebuinţarea terminilor. Ast-fel spre ex., pe când la pag. 4 consideră somnul ca o inerţiă *relativă* a organelor sensuale, cu căte-va rîndurĭ maĭ jos numesce acea inerţiă *absolută*. Acéstă din urmă expresiune ni se pare a fi neexactă şi chiar greşită, pentru că o inerţiă absolută nu s'ar maĭ numi somn, ci mórte. Cu tóte acestea, se vede că autorul înţelege acea inerţiă a somnuluĭ tocmaĭ într'un sens *absolut*. Ast-fel, cel puţin, noĭ îl vedem susţinênd, că în timpul somnuluĭ tactul este *abolit* (pag. 5) şi că «lumea exterióră nu maĭ există pentru omul adormit, *ce nimica nu 'l póte chema la pura realitate*» (pag. 7). Cumcă tactul, în timpul somnuluĭ, nu este *abolit*, ne putem convinge fórte uşor, dacă vom gîdila pe un om care dórme. Noĭ vedem că el face tóte mişcările cunoscute, ce le causéză gîdilarea, se înţelege însă că fără să aĭbă consciinţă. Asemenea nu putem admite, că nimica nu deştéptă pe un om adormit, căcĭ dacă 'l vom apuca de ureche saŭ de nas, saŭ îĭ vom vĕrsa pe cap un pahar cu apă rece, sîntem sigurĭ că aceste mijlóce, alt-fel fórte inocente şi nu tocmaĭ din cele maĭ eficacĭ, nu vor lipsi «de a'l chema la pura realitate», fie somnul seŭ căt de profund.

Descriind apoĭ mersul somnuluĭ, autorul observă fórte bine că «ochiĭ sînt ceĭ d'întîiŭ carĭ rupe relaţiunile cu lumea exterióră», şi că auḑul resistă maĭ mult decăt tóte cele-l'alte sensurĭ:

«In perióda de invasiune a somnuluĭ a trecut deja căt-va timp, de când omul a«dormit nu maĭ vede şi continue cu tóte acestea a auḑi» (pag. 5).

Acésta se explică fórte natural din construcţiunea urechiĭ, care remîne tot-d'auna deschisă influinţelor exterióre, saŭ, cum se exprimă autorul: «organul auḑuluĭ nu este disposat ca cela al vederiĭ pentru a împedica solicitaţiunile ce'ĭ vin din afară». Din contra însă, pe noĭ nu ne póte mulţumi modul, cum d. Polichronie explică un alt fenomen fórte interesant. Vorbind despre organul auḑuluĭ, autorul adaogă:

«Un fapt remarcabil şi care pare contrariŭ necesităţiĭ uneĭ rupturĭ al acestuĭ «simţ cu lumea exterióră, este facilitatea cu care se póte produce somnul prin u«reche. Un sgomot repetat într'un mod monoton provócă fórte lesne somnul. Ast«fel prin cântecele monotone o mamă reuşesce a'şĭ adormi copilul seŭ cel maĭ agi«tat. Nu putem atribui acésta decăt la un efect psychic, resultând din ostenéla «continuŭ impusă nervuluĭ auditiv» (pag. 5).

Cumcă monotonia causéză somn, o scie fie-care chiar din propria experiinţă; dar se póte dovedi uşor, că acest efect nu resultă din ostenéla nervuluĭ auditiv, după cum susţine autorul. Cine aude un discurs frumos saŭ asistă la o conversaţiune plăcută, póte sta tótă nóptea deştept, pe când din contra o cuvîntare saŭ o convorbire sécă îl adórme după un sfert de oră; şi cu tóte acestea în întîiul cas ostenéla nervuluĭ auditiv trebue să fie mult maĭ mare decăt în casul din urmă. Noĭ credem dară, că cea maĭ mare importanţă trebue atribuită interesuluĭ ce are *sufletul* la sunetele transmise prin nervul auditiv, de care interes depinde şi gradul *atenţiuniĭ* ce le acordâm. Asistând la o conversaţiune, care pentru noĭ n'are nicĭ un interes, noĭ începem, maĭ curînd saŭ maĭ tărḑiŭ, a căsca; tot maĭ ascultând cele ce se vorbesc, noĭ nu maĭ înţelegem sensul lor; ele devin pentru noĭ «glasul celuĭ ce strigă în pustie». Morarul nicĭ nu simte sgomotul ce se face când móra funcţionéză, şi tocmaĭ când móra se opresce, se face atent, şi chiar se deştéptă dacă dórme. Tot aşa se explică şi efectul cântecelor monotóne, cu carĭ mamele îşĭ adorm copiiĭ. Copilul, auḑind repetându-se tot acceleaşĭ cântece, pe carĭ le cunósce deja de mult, nu maĭ aude, pentru că ele nu maĭ aŭ nicĭ un interes pentru el, nicĭ textul, nicĭ melodia; şi fiind-că, în acelaşĭ timp, acele cântece nu lasă să între în urechia copiluluĭ alte sunete, carĭ ar puté să deştepte interesul seŭ, copilul adórme.

O întindere relativ pré mare se dă în cărticica d-luĭ Polichronie cestiuniĭ, dacă somnul este însoţit de anemiă a cerebruluĭ, saŭ din contra, de congestiune. D-sa citéză aci pe maĭ mulţĭ fisiologĭ, între carĭ şi pe confratele d-sale dr. Petrini din Galaţĭ, care în tesa sa de doctorat a susţinut anemia. Autorul ajunge, în fine, la resultat, că teoria anemieĭ este greşită. Noĭ din parte-ne ne abţinem de a ne pronunţa asupra acesteĭ cestiunĭ şi, lăsând d-luĭ dr. Petrini a'şĭ apăra tesa, dacă o crede necesar, ne mărginim numaĭ a releva aci modul argumentăriĭ autoruluĭ. D-sa,

părăsind metodul inductiv, întrebuinţat aşa de exclusiv în sciinţele exacte, d e d u c e argumentele sale contra anemieĭ din *scopul* somnuluĭ :

«Din momentul ce este fórte evident că somnul are pentru scop de a da econo-«mieĭ posibilitatea să repareze perderile suferite de organele sale, nu înţelegem «cum s'ar putea accepta anemia ca uă condiţiune *sine qua non*, căcĭ, décă sângele «complectéză deficitul seŭ prin alimente, ţesăturile repară perderile lor prin sânge, «şi, prin urmare, trebue ca, în timpul periódeĭ de reparaţiune, sângele s'aducă ce-«rebruluĭ materiile ce a luat împrumut din lumea esterióră. Anemia dar, este im-«possibilă, căcĭ scopul ar lipsi.» (pag. 16).

Fiă acéstă argumentaţiune cât de plausibilă, totuşĭ nu póte avé nicĭ o putere în faţa unor observaţiunĭ positive, carĭ militéză pentru teoria anemieĭ, susţinută de ceĭ maĭ renumiţĭ fisiologĭ. Dar noĭ, după cum am ḑis şi maĭ sus, lăsâm acéstă cestiune la o parte şi trecem la cea principală : de unde provine somnul?

D. Dr. Polichronie dă următorul respuns :

«Totul în natură se uséză lucrând şi nu produce ceva decât perḑênd din mate-«riă. Intr'uă maşină industrială, când un piston a făcut pré multe escursiunĭ se «deterioréză; nu maĭ póte funcţiona, şi cere reparaţiunĭ. Inainte chiar d'a se usa «prin frecăturĭ apreciabile, se dă loc la un caloric, care la rândul seŭ póte să pro-«ducă óre-care stricăciunĭ. Organele maşineĭ animale, în care înţelegem şi pre ce-«rebru, sînt supuse la aceleaşĭ legĭ. Uă funcţionare prea repede le înferbintéză şi «le face incapabile de a continua uvragiul lor de uă manieră utilă, înainte chiar «de a termina tótă materia necesară la producţiunea lor dinamică. Uă lucrare prea «îndelungată le uséḑă şi reclamă trebuinţa unuĭ óre-care timp de repaus, pentru «a face uă nouă aprovisionare. Trebue pentru un moment să priméscă, fără să dea, «prin simplu reson că înainte le-a făcut să dea maĭ mult de cât primise. Intr'un «cuvînt le trebue periόde de inerţie maĭ mult séŭ maĭ puţin regulate. Bunul simţ «ne indică că ast-fel trebue să înţelegem scopul somnuluĭ» (pag. 13, 14).

Acéstă explicaţiune a somnuluĭ — lăsâm stilul la o parte — pare a fi fórte clară şi convingĕtóre. Ea este aceia ce o daŭ maĭ toţĭ fisiologiĭ. Cu tóte acestea noĭ nu sîntem pe deplin satisfăcuţĭ. Bunul simţ, la care face apel autorul şi care ne arată că tóte organele se uséză şi aŭ trebuinţă de repaos, acelaşĭ bun simţ ne silesce a pune întrebarea: «de ce numaĭ nerviĭ cerebrospinalĭ să fie supuşĭ ostene-leĭ şi necesităţiĭ de repaos, iar nu şi ceĭ simpaticĭ?» Dacă este adevĕrat ceea ce spune autorul, că tóte organele maşineĭ animale sînt supuse la aceleaşĭ legĭ, noĭ a-avem dreptul de a ne întreba : de ce nu ostenesc şi plămîniĭ? de ce nu se uséză şi inima, care lucréză neîntrerupt? Pînă când nu vom avé un respuns la aceste întrebărĭ, d. Polichronie ne va permite a considera explicaţiunea somnuluĭ, dată de d-sa şi de orĭ-cine alt, ca nesatisfăcĕtóre.

Strîns legat cu somnul este *visul*, un fenomen din cele maĭ interesante, dar şi din cele maĭ inexplicabile. In încercările de a explica visul, maĭ cu deosebire, se vede clar imposibilitatea de a înţelege fenomenele fisice numaĭ fisiologicesce, fără a admite în om şi un principiŭ spiritual, sufletul. De aceea nu ne mirâm, că au-

torul n'a putut reuşi a ne da o bună explicaţiune a visuluĭ. D-sa, temêndu-se de a admite un singur suflet, impoporéză creeriĭ omuluĭ cu un numĕr respectabil de mărunte sufleţele, personificând celulele cerebrale, ceia-ce permite d-sale a vorbi de *celule intelectuale* (pag. 16), *celule ale ideaţiuniĭ* (pag. 22) şi aşa maĭ departe.

După d. Polichronie, visul nu este decăt o stare de veghere parţială a căte-va organe cerebrale, cu saŭ fără activitatea organelor exteriore corespondente; saŭ maĭ bine ḑis, este o *activitate spontaneă* a óre-căror organe «pe când altele se odihnesc» (pag. 17). Acéstă activitate parţială a unor organe, o explică d-sa ast-fel :

«Somnul cerebral nu este nicĭ uă dată complect la origina luĭ, pentru că organele sensoriale nu sunt tóte în acelaşĭ timp învinse de somn. De acilea resultă că «*cerebrul adórme în căte-va locurĭ*, pe când alte părţĭ ale luĭ continuéḑă a «funcţiona. Ast-fel unele primesc încă solicitaţiunile exteriόre pe când altele ve- «cine nu maĭ primesc nimic, şi atuncĭ nu este de cât un semi-somn în timpul căruia «*sfera intelectuală tinde a se circonscrie din ce în ce*. Când tóte căile de re- «cepţiune sunt complect închise, atuncĭ celulele cerebralĭ încetéză de a maĭ lucra «şi somnul devine profund şi reparator. Faptele nu se petrece tot-d'auna ast-fel. «Sunt celule carĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin escitate *prin ele însăşĭ* continuéḑă a in- «fluenţa *asupra impresiunilor* primite în timpul ḑileĭ. Acestea *mergŭ* câte odată «*a escita* alte celule maĭ puţin *esaltate* decăt ele şi descéptă astfel vechĭ suvenire «carĭ combinându-se cu ideile primelor celule, daŭ nascere la cele maĭ fantastice «producţiunĭ, care constituie ceia ce numim visurĭ. Gracie fibrelor convergente ale «substanţeĭ cerebrale, aceste *ideĭ* maĭ mult séŭ maĭ puţin asociabile între ele *fac* «*să vibreze* celulele stratuluĭ optic care le complectéză desinându-le şi colorându- «le. Stratul optic este acilea pictorul care zugrăvesce pe un tabloŭ cugetarea unuĭ «poet dându-ĭ accentul adevĕruluĭ şi făcêndu'l accesibil organelor sensoriale. El «devine sclavul ideeĭ primite, reproducênd tot ce póte fi maĭ neadevĕrat. Adesea orĭ «el intră *spontanemente* în activitate, provócă visurile, solicitând după aceea func- «ţionarea celulelor intelectuale chiar fără concursul organelor sensoriale».

Acéstă explicaţiune, care ne amintesce fórte mult cosmogonia luĭ Hesiod, este o adevărată mitologiă. Prin condeiul seŭ, ca printr'o vărguţă magică, autorul a sciut a transforma celulele cerebrale şi diferitele organe, ba chiar ideile abstracte, în nisce fiinţe mitologice carĭ, pe când omul dórme, ele se pun în mişcare, merg şi vin, sar şi se jócă, aşa încât, dacă am avé ochelariĭ prin carĭ autorul vede fenomenele fisice, creeriĭ omuluĭ ni-ar presenta un spectacol analog cu cel ce ni oferă o şcólă de băeţĭ micĭ, carĭ profită de absenţa învĕţătoruluĭ ca să facă o mulţime de nebuniĭ. Intr'adevăr, ce ne dă explicaţiunea autoruluĭ? Nisce celule exaltate carĭ, punêndu-se în mişcare prin ele înseşĭ, apucară drumurile şi pun la rîndul lor în mişcare tot ce găsesc înaintea lor: aci găsesc impresiunile de ḑi şi nu le lasă în pace; acolo se întălnesc cu căte-va celule liniştite, şi le iaŭ la góнă; între acestea ideile, dând semnul prin o vibraţiune, chiamă pe pictor ca să le facă portretul, însă un portret pe căt se póte măgulit şi colorat.

Noĭ ne oprim aci, fără a maĭ analisa şi cercetările autoruluĭ asupra somnurilor patologice, unde găsim multe observaţiunĭ şi fapte interesante. Ne permitem numaĭ a maĭ observa, că autorul ar face bine a îngriji maĭ mult stilul seŭ şi a se feri pe cât se póte de multe expresiunĭ şi construcţiunĭ greşite. Expresiunĭ ca: «*pasagiul* de la veghere la somn» (p. 19), «*demi-somn*» (p. 19), saŭ construcţiunĭ ca: «ochiĭ *rupe*» (pag. 5), «membrele se *moloşeşte*» (p. 6), «faptele se *petrece*» (ibid.), «organele ne *pune* în raport» (pag. 15), — credem că nu sînt permise unuĭ scriitor român.

Dr. Zotu.

PRESSA STRĂINĂ

DESPRE

«COLUMNA LUI TRAIAN»

Columna luĭ Traĭan pe 1876, de când adecă s'a specialisat în ramura istorico-filologică, atrage asupră-şĭ atenţiunea preseĭ francese şi germane.

Maĭ întâiŭ profesorul Louis Leger, unicul slavist frances, a consacrat o analisă studiuluĭ d-luĭ B. P. Hasdeŭ despre «Baudouin de Courtenay şi dialectul slavo-turanic din Italia» (*Columna* 1876 pg. 448-63), pe care a publicat'o în *Revue critique d'histoire et de littérature*, excelentă fóiă bibliografică ebdomadară ce apare în Paris, deja de vr'o un-spre-ḑece anĭ, sub direcţiunea luĭ Michel Bréal, Gaston Paris, G. Monod şi C. de la Berge.

In acea analisă (*Revue critique* din 23 déc. 1876, No. 52, pg. 410—411), d. Leger pe de o parte felicită pe d. Hasdeŭ pentru studiele sale slavice, «études malheureusement trop rares chez les romanistes», ér pe de alta resumă în următorul mod o parte din acea lucrare:

«La partie neuve de ce travail se trouve dans les pages où M. Hasdeu étudie parallèlement «l'influence du lexique italien sur la langue résiane et du lexique slave sur la langue rou-«maine. En consultant le lexique dressé par M. Baudouin de Courtenay, il a remarqué que «partout où un mot italien a pénétré dans le glossaire résian, le mot slave correspondant s'est «introduit dans le glossaire roumain, et cela non seulement pour désigner des choses reli-«gieuses, mais pour désigner des faits nouveaux, des qualités, etc.

«Sur les 102 exemples que cite M. Hasdeu, nous en citerons une dizaine pris au hasard :

	Resian :	*Roumain :*
aimable	amabile	prieten
heureux	beiat	blajin
condamner	kondanat	osandire
digne	degn	destoinic
douleur	dolör	bola
délivrer	liberat	slobodire
heure	oro	cés
parfait	perfét	sâvârsit
temps	temp	vreme
évêque	vescul	vladica

«M. Hasdeu constate, non peut-être sans une pointe d'orgueil patriotique, que les italia-«nismes chez les Résians sont beaucoup plus nombreux que les slavismes chez les Roumains. «Mais tandis que les Résians ont emprunté aux Italiens des particularités de syntaxe, la syn-«taxe roumaine est restée vierge de toute influence slave. La conclusion qu'il tire de cette

«comparaison est celle-ci : Si les italianismes du résian ne résultent pas d'un mélange eth-«nographique entre les Slaves et les Italiens, à plus forte raison les slavismes roumains ne «proviennent pas d'un mélange ethnographique avec les Slaves, mais d'un simple rapport de «voisinage.»

Un alt articol despre *Columna luĭ Traian* pe 1876 apare acum în noua revistă dela Halle : *Zeitschrift für romanische Philologie* (1877, 1 Band, 2—3 Heft, pg. 481—484), din péna ilustruluĭ romanist Hugo Schuchardt.

D. Schuchardt se bucură că, sub direcţiunea «neobosituluĭ Hasdeu (des unermüdlichen Hasdeu)», *Columna* a reuşit a ajunge la al optulea an de existinţă; apoĭ aprobă, între altele, studiele linguistice ale d-luĭ Hasdeŭ despre *fârtat* (*Col.* 1876 pg. 466—68), despre *cochiĭ-vechĭ* (ib. pg. 498-500), despre *ghĭuj* şi *hojma* (ib. pg. 1 — 17, 123—4), despre *ghĭob* (ib. pg. 97—123), precum şi etimologiele tracice ce le propusese d. Hasdeu maĭ de 'nainte pentru *melc* şi *zărnă*, şi conchide că, chiar acolo unde terenul elementuluĭ dacic în limba română este încă dubios, totuşĭ «cercetările luĭ Hasdeu sînt fără îndoélă de cel maĭ înalt interes şi «vor da ródele lor, încât merită atenţiunea indogermaniştilor (ohne Zweifel sind «sie höchst interessant und werden ihre Früchte tragen; ich empfehle sie der Auf-«merksamkeit der deutschen Indogermanisten)».

In fine, Schuchardt insistă asupra importanţeĭ pentru linguistica română a vechilor documente slavice ce le publică d. Hasdeu în *Columna*, şi laudă cercetarea d-luĭ Gr. G. Tocilescu despre «Cronicele române», pe care o numesce : «erste kritische Studie über die rumänischen Chroniken».

Analisa luĭ Schuchardt cuprinde doă observaţiunĭ noue şi fórte interesante :

Vorbind despre descântecul român contra «bubeĭ negre» (*Columna* 1876 p. 524), el ne spune că şi 'n Spania, anume la Catalanĭ, există *buba negra* şi un vechiŭ descântec contra acesteĭ bóle.

Urmărind citaţiunea luĭ Schuchardt, noĭ găsim în adevěr, publicat în *Revue des langues romanes*, ser. 2, t. 3, pg. 10, următorul descântec catalan, scris la anul 1397 :

«Conjur a falsa alias *buba negra*.
«+Eu vi. I. bon mal de Jhû xi
«A mi lo se dix nostre senyor deu Jhû xi
«Eu te conjur, de part de Deu et de moss. sent Feliu
«e per les misses que prevera diu,
«que aci no mutes brancha ne rahil.
«Mor te, mal, que Deu t'o dix.
«Et postea dicatur pater noster et Ave Maria, et dicatur hec omnia tribus vicibus.»

Şi tot acolo un extract dintr'un act din anul 1355 : «E ela dix, que mala febra li puyas al cap, e *buba negra*.»

Buba négră a Românuluĭ şi *buba negra* a Catalanuluĭ, la doă marginĭ extreme ale lumiĭ latine, presintă, negreşit, un paralelism dintre cele maĭ remarcabile.

După aceĭa Schuchardt ne spune, că în muzeul familieĭ Hohenzollern la Sigmaringen, adecă la părintele ĭubituluĭ nostru Domnitor, el a vĕḑut şi a examinat un manuscris român din a 2ª jumătate a seculuĭ XVII, scris de un Ion Buburuzăi din Braşov şi care cuprinde o istoriă universală tradusă din grecesce.

Nu ne îndoim, că Societatea Academică Română va urmări şi va utilisa acéstă preţiósă indicaţiune.

G.

LIMBA ROMANA VORBITA

ÎNTRE ANIĬ 1560—1600

TEXTURI INEDITE

(Urmare)

XXVI.

O MĂRTURIĂ

Popa Tiful, Mircescĭ (distr. Vlaşca), 1606, aprile 15.

Originalul în Archivele Statuluĭ : Mitropolia din Bucurescĭ No. CXVI.

In condica Mitropolieĭ s'a transcris în t. 9, p. 239, în următorul mod :

Сѫ сѫ щие кѫ аȣ авȣт ȣнкїашȣл Фȣгле моше ѫ Мирчещи, ѡ жȣм ѫтат *(sic)* де фȣнїе де моше, ши аȣ авȣт ȣнкїашȣл Фȣгле ѡ браниꙁе алѣсѫ, браниꙁе минѣскѫ а лȣи Шербȣл татѫл Фȣглеи, ши мѫртȣрие. Роман Минескȣл, ши Радомир, ши Балотѫ, ши Снѣгѫ, ши Тома Рошȣл, ши Щефан Грама, Михаи, ши Фрѫцилѫ ѡтам, ши Мѫтоша Берчюл; динтр'ачастѫ моше аȣ дат Шербȣл ȣн лок Воинеи, пентрȣ ѡ Владѫ, ши аȣ фост мѫртȣрие ши Каѕан, ши ам скрис еȣ попа Тифȣл, ши аȣ фост мȣлци ѡамени бȣни ла моартѣ Фȣглеи; їар чине сѫ ва скȣла сѫ факѫ алт чева, сѫ фие афȣрисит де 318 пѫринци, ши сѫ фие афȣрисит ши анатема; ши аȣ рѫмас ачест сѫрак Ѹдрика сѫ нȣ сѫ бѫнтȣїаскѫ де нимине; писах месеца априлїе 15 дн бѫ лѣт 7114 : —

⊙ Роман. ⊙ Радомир. ⊙ Балотѫ. ⊙ Снѣгѫ. Тома. Щефан. ⊙ Михаи.
⊙ Фрѫцилѫ. ⊙ Мѫтоша. ⊙ Берчюл. ⊙ Каѕан. ⊙ Попа Тифȣл.

Ши доаѡ фѣце де арие ши кȣ фѫтѫчюне ши ȣн пȣц ши локȣ де бисерикѫ, ачѣстѣ аȣ фостȣ тоате але Фȣглеи де башинѫ дин Мирчещй.

In acéstă transcripţiune copistul s'a silit numaĭ a surprinde înţelesul actuluĭ; şi niciĭ chiar aci el n'a fost tot-d'a-una norocos,

căcĭ dintr'o femeiă «mătuşa Bercii» a făcut un bărbat «Mătoşa Bercĭul», dintr'un bărbat «Vlad» a făcut o femeiă «Vladă», dintr'o fată «săracă Udrişcă» a făcut un băiat «săracul Udrica» etc.

În adevăr, precum ne vom încredința îndată, opera luĭ «popa Tiful» din Mircescĭ nu este tocmaĭ uşóră de descifrat.

Actul e scris pe o fóiă de hărtiă gălbuiă, subțire, lungă de 31, lată de 21 1/2 centimetri, cu următorul semn de fabrică:

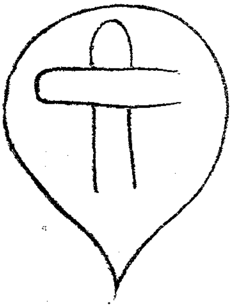

Ca specimen de scrisóre, reproducem maĭ jos în text primul rînd în fac-simile, maĭ adaugând aci că cernéla e fórte négră, ér şirurile sînt strîmbe, scrise la o distanță inegală (dela 3 milimetri pînă la 1 centimetru), şi nu tóte de aceiaşĭ lungime (dela 14 pînă la 20 centimetri).

Sub fie-care iscălitură, tóte scrise de mâna luĭ popa Tiful, este căte o pată de cernélă dela punerea degetuluĭ.

De asupra celor maĭ multe cuvinte, întocmaĭ ca în textul publicat maĭ sus sub No. XVI, scriitorul aruncă căte un segment fără nicĭ o trebuință: мирчещие, попа etc.

Este şi maĭ curios că d'asupra luĭ 8, scris maĭ mult ca V, figuréză pretutindenĭ doă puncturĭ, ba une-orĭ popa Tiful nu cruță acest lux de punctuațiune nicĭ chiar d'asupra luĭ и, ж, є, după cum se póte vedé în rîndul cel fac-similat.

Dintre persónele menționate în act, pe unele le găsim, de asemenea, într'un crisov din 13 maĭu 1620 dela Gavril Movilă, relativ tot la satul Mircescĭ, şi anume: Bercĭul, Balotă şi Roman.

Despre însemnătatea filologică a acestuĭ text, vedĭ maĭ jos Notanda.

Aci vom face numaĭ o observaţiune.

El este tot ce póte fi maĭ rustic.

Intr'însul noĭ găsim cele maĭ stereotipe trăsure ale aceluĭ graĭu ţerănesc, prin care se caracterisă unele scrisorĭ şi inscripţiunĭ latine din vécul de mijloc.[1]

Aşa este, bună óră, acea perpetuă confusiune între *e* şi *i*, *u* şi *o*, despre care deja Mabillon ḑicea în privinţa documentelor latine mediane : «immutatio frequens est *e* pro *i* et vice-versa, i-«temque *u* pro *o*, quae immutatio etiam familiaris fuit apud vete-«res Romanos.»[2]

Maĭ cu sémă semnificativ este în textul nostru *u*=*o* şi *o*=*u*, fenomen pe care nu'l vedem maĭ de loc în cele-l'alte documente din colecţiunea de faţă.

Lepsius a demonstrat, că alfabetul greco-latin primitiv nu distingea pe *u* de *o*, şi prin urmare nicĭ graĭul cel viŭ al poporuluĭ din Elada şi din Italia nu cunoscea vre-o deosebire între ambele sonurĭ, pronunţând o singură vocală mixtă, adecă nicĭ *o*, nicĭ *u*, ci un fel de *o* şi *u* tot-o-dată.[3]

Archaismele, fie lexice, fie curat fonetice, persistă une-orĭ într'un bĭet colţuşor imperceptibil, într'un atom din totalitatea naţiuniĭ, după ce aĭurĭ s'aŭ perdut fără urme; ţeraniĭ dela Mircescĭ din plasa Néjlovuluĭ, cu popa Tiful în frunte, nu-şĭ închipuiaŭ, de sigur, pe la 1600, că eĭ pronunţă vocalele întocmaĭ aşa după cum le rostĭaŭ, cu miĭ de anĭ înainte, străbuniĭ din epoca unităţiĭ etnice greco-italice!

(¹) **Fumagalli,** *Delle istituzioni diplomatiche,* Milano, 1802 t. 1, p. 267—94.

(²) **Mabillon,** *De re diplomatica,* Neapoli, 1789, t. 1, p. 61.

(³) **Lepsius,** *De tabulis Eugubinis*, Berolini, 1833, p. 76 — 9. — Idem, *Paläographie als Mittel für die Sprachforschung*, Berlin, 1834, p. 60 : «Im Griechischen und Lateinischen «dagegen ist das *o* nicht wie im Sanskrit und Hebräischen eine Nüance vom *a*, sondern vom «*u*..... die Paläographie auffallend bestätigt und durch Vergleichung der Semitischen Al-«phabete lehrt, dass V (die alte Form des Griechischen υ und im Etruskischen und Umbri-«chen die einzige Form für *o* und *u*) ursprünglich gar kein von O verschiedenes Zeichen war.»

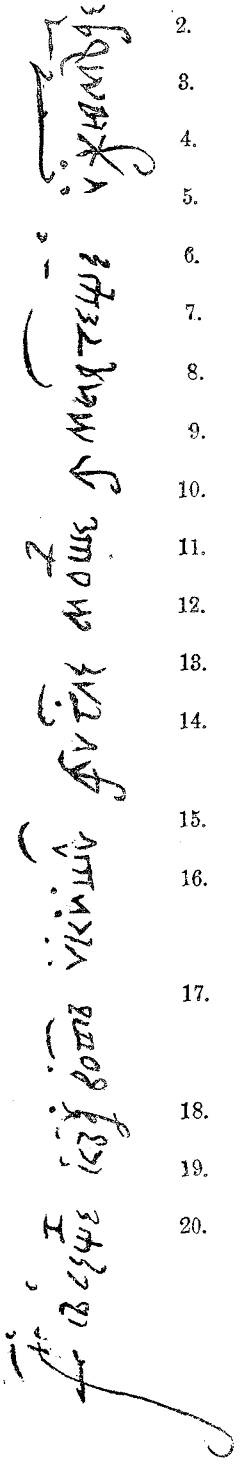

1.

2. де ф8не де мош^{и}е ше а8 во^{т} 8кеш8^{л} ф8гле 8 бране

3. ще алесъ бранеще минескъ а л8 ^{ше}рбо татъл8

4. ф8гле^{и} ше мърторіе романъ минеско^{л} ше радомир8

5. ше балотъ ше снѣгъ ше тома робо^{л} ше щефанъ

6. грама михаю ше фръцель ѿ тамъ ше мътоша

7. берчюи де ꙟтрачестъ мош^{и}е а8 дато шербо

8. 8ꙟ локо боне^{и} пеꙟтро владъ ше а8 ф8ст8

9. мърт8ріе ше казанъ ше амо скрисо е$^{\text{8}}$ попа

10. тиф8^{л} ше а8 ф8сто молци ѡмене бони ла мор^{т}е

11. ф8гле^{и} іаръ чене се ва ск8ла съ факъ ал^{т}ь чева

12. съ ф^{и}е аф8риситъ де т҃ ше ӣи ѡ^{с}теци (*sic*) ше съ фи^{и}

13. аф8р^{с}и^{т}8 ше анатима пис мѣсица априлїе еї҃

14. ше а ръмасо ачестъ съракъ 8дриска съ но 8 бъꙟто-гаскъ

15. немене бъ л^{и}то : ꙁрдї

16. рома^{н} (*deget*) ра^{д}умиро (*deg.*) бало^{т}ъ (*d.*) снегъ (*d.*) тома (*d.*) щефа^{н} (*d.*) михаю (*d.*).

17. фръци^{л} (*d.*) мътоша берчю^{и} (*d.*) казанъ (*d.*) попа тиф8^{л} (*d.*).

18. ше доа феце да арне ше 8 фътъченъ ше 8 поц8

19. ше л8к8 де бесѣрекъ ачесте а8 ф8ст8 т8те а ф8с^{т}8

20. але ф8глїе ше а ф8гле де бащенъ де мирчещи.

TRANSCRIPŢIUNEA:

† să se ş*ti*e că a*u* votŭ uchişu*l* Fugle moş*i*e în Mirceşte u jĭumă*tat*e de fune de moş*i*e şe au vo*t* ucheşu*l* Fugle u braneşte alesă braneşte Minescă a lu *Ş*erbo tatălu Fugle*i*, şe mărtorie Romanŭ Minesco*l* şe Radumiru şe Balotă şe Snégŭ şe Toma Robo*l* şe Ştefanŭ Grama, Mihaĭu şe Frăţelă ѿ тамъ (de acolo) şe mătoşa Bercĭui; de într'acestă moş*i*e au dato Şerbo uîn loco Vo[i]ne*i* peîntro Vladŭ şe au fustu mărturie şe Cazanŭ, şe amo scriso e*u* popa Tiful, şe au fusto molţi omene boni la mor*t*e Fugle*i*; ĭară cene se va scula să facă al*t*ŭ ceva, să f*i*e afurisitŭ de 300 şe 18 ѡстеци (părinţĭ), şe să fi*i* afuris*i*t*u* şe anatima; пис мѣсица (scris în luna) aprilie 15 въ лѣто 7114 (în anul 1606); şe a rămaso acestă săracă Udrisca să no u băîntoĭască nemene. (Marturĭ :) Roma*n*, Ra*d*umiro, Balo*t*ă, Snegŭ, Toma, Ştefa*n*, Mihaĭu, Frăţi*l*[a], mătoşa Bercĭu*i*, Cazanŭ, popa Tifu*l*. Şe doa feţe da arie şe u fătăcenă şe u poţu şe lucu de beséreca, aceste au fustu tute a fus*t*u ale Fuglie, şe a Fugle de baştenă de Mirceşti.

NOTANDA:

finalul *u* întreg : татълѹ, поцѹ (=puţu), фѹстѹ (fostu), лѹкѹ (=locu);

confusiune între *u* şi *ŭ* : афѹриситъ (=afurisitŭ) şi афѹриситѹ;

o pentru *u* : молци, бони, амо скрисо, вот (=avut), Минескол (=Minescul), робол (=robul), поцѹ, шербо, мътоша (=mătuşa), дато (=datu), пеѫтро (=pentru), фѹстѹ, рѣмасо, но (=nu), бъѫтоѧскъ (=băntuéscă);

u pentru *o* : тѹте (=tóte), şi maĭ ales tot-d'a-una ѹ în loc de adjectivul numeric *o* (: ѹ жюмътате, ѹ бранище, ѹ фътъченъ) şi în loc de pronumele personal femeesc la acusativ *o* (: съ но ѹ бъѫтоѧскъ), dintre carĭ pe cel de'ntâiŭ d. Cihac îl derivă din : «*una* raccourcie en *a*, grossie en *o*», ér pe cel-l'alt din : «*la* raccourcie en *a*, grossie en *o*», doă «rac-

courcissements grossis» dintre cele maï imposibile, fără nici un singur exemplu în fonologia română; [1]

confusiunea între *u* şi *o* în aceleaşĭ cuvinte : мзрторіє şi мзртȣріє, Радомирȣ şi Радȣмиро, локо şi лȣкȣ, фȣстȣ şi фȣсто;

confusiunea între *i* şi *e* : ȣкишȣл şi ȣкешȣл, Мирчещи şi Мирчеще, Фрзцель şi Фрзциль, сз фие şi сз фии;

e pentru *i* : чене (=cine), ѡмене, şi pretutindenĭ ше în loc de ши;

e pentru ѣ saŭ ꙗ : Минеска (=Minéscă), ачесть мошие, Снегз (dar şi Снѣгз), феце (nu фѣце);

ю pentru е : Берчюн în loc de Берчен;

simplul *o* pentru *oa* : ѡмене, морте;

доа = doă;

ж muïat : жюмзтате;

да арие, în loc де де...;

ȣꙟ=*uîn*=*un*, пеꙟтро=*peîntro*=*pentru*, бзꙟтоїаскз=*băîntoĭască*=*băntuĭască*, де ꙟ;

dispariţiunea luĭ н : ȣкешȣл (= unchesul) şi ȣ (= un), pe lîngă care însă şi ȣꙟ, cf. maĭ sus textul No. XVII;

remarcabilă aferesă : вот (de 2 orĭ) pentru авȣт;

Фȣгле, cu triplul genitiv : Фȣглеи, Фȣглїе şi а Фȣгле;

а лȣ Шербо;

pe lîngă лȣ фȣстȣ — а фȣстȣ, precum şi а рзмасо;

(1) **Cihac,** *Dict. d'étym.*, p. 182. — Pronumele nostru *o*, fie ca numeric, fie ca personal, adecă avênd o duplă întrebuinţare, dar fiind acelaşĭ în fond, provine din *va*, după cum şi din a treia persónă singulară a indicativuluĭ presinte *va* poporul a făcut tot *o* : «*o* să fie»=«*va* să fie», după cum din maghiarul «*város*» avem «oraş», din latinul *vel* prin forma română veche «*vare*» s'a născut «orĭ», etc. Este radicala pronominală ario-europeă *va*, de unde de asemenea: zendicul *ava* «acela», slavicul овз-ова, grecul αὐ=*ava* în αὐ-τός (cf. **Bopp,** *Gramm. comparée*, trad. Bréal, t. 2, p. 356) şi albanesul *ai*, forma veche *avi* «acela» şi «el» (cf. **Camarda,** *Saggio sulla lingua albanese*, Livorno, 1864, p. 209). E fórte interesant că primitivul *ava* a scăḑut la *o* şi *u* nu numaĭ la Românĭ, dar şi 'n familia eranică : în dialectul huzvaretic *ô*, în dialectul parsic *ôi* (=forma albanesă *ai*), în limba persiană modernă *ô*, în dialectul bucharic *u*, etc. (**Justi,** *Handbuch der Zendsprache*, p. 32). Maĭ pe scurt, pronominalul *o* este la Românĭ un rest ante-roman.

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : сѫ се цине;

cuvîntul slavic штещи prefăcut în ωстещи, — óre prin vr'o etimologiă poporană (de ex. *osteţ* «luptător», dela *óste*)? saŭ prin influinţa tenueĭ ce urméză (cf. ascut, lespede...)?

pentru sintaxă : ачесте аȣ фȣстȣ тȣте а фȣстȣ але Фȣгаїе, ше а Фȣгае де кащенѫ, cu doă repetiţiunĭ demonstrative;

numĭ bărbătescĭ : Фȣгле,[1] Балотѫ, Сн'ѣгъ, Радомирȣ, Минескол, Шербо, Берчѣ, Фрѫцилъ, Казанѫ, Тифȣл...;

nume femeesc : Ȣдриска;

terminĭ agricolĭ : феце да арне, фѫтѫченѫ (= *fătăcină* din *fătăciune*, ca *mortăcină* din *mortăciune*), кранеще (= pădure oprită de tăiat);

кранеще din slavicul кранити «oprire», ca medio-latinul *parcus* din *parcere* şi provenţialul *deves*=«bois *défensable*»;[2]

фȣне, vedĭ texturile No. IX şi XI.

(1) Tot aşa se chiăma un boier din Moldova la 1641 : «Басилаїе Фȣгле ворникȣл де Бралаȣ», *Arch. Statuluĭ, m-rea Rachitósa X.*

(2) *Revue des langues romanes*, t. 4 (1873), p. 218.

XXVII
NOTIȚĂ DE CUMPĔRĂTURE.

CURESCIĬ SAU BOGATA (DISTR. ILFOV), 1606, MAĬU 8.

Originalul în Archivele Statuluĭ: episcopia Argeş No. LXXXIX.

In Condica acesteĭ episcopie nu s'a copiat.

E scris pe o fóiă de hărtiă grósă şi aspră, lungă de 32, lată de 21 centimetri, fără semn de fabrică, care se afla — probabilmente — pe fóia ce lipsesce.

Scrisórea, cu cernélă négră, cu litere drepte, nalte de 4 milimetri, şi cu distanţa între rîndurĭ de 1 centimetru, presintă ceva intermediar între cursiva zapiselor şi semi-unciala manuscriptelor.

Este greŭ a distinge pe ъ dė ь.

1. † Сѫ се щїе къ... ꙟ^{н}пъра^{т} ста^{н} добрикъи^{и} пъ^{м}нътꙋри дела
2. негослава пъмъ^{н}тꙋри. ѕ̄і. о^{п}тꙋ трꙋ къ^{н}пъ. ꙗ^{р} ѡ^{п}тъ тра^{л}тъ
3. къ^{н}пъ ди^{н} ѕилеле Ми^{в}ни^{и} во^{д}. дир^{ѣ}птъ. ҂д. де а^{с}при де а^{р}
4. џи^{н}тꙋ. ши ꙗ^{р} а^{ꙋ} кꙋ^{н}пъра^{т} ста^{н} добрикъи^{и} па^{р}те лꙋ стреѕе
5. тоа^{т} къ^{т} се ва алеџе(*) де пе^{с}те то^{т} хота^{р}лꙋ. ди^{н} апа
6. џемени^{и} пъ^{н} вале пꙋ^{р}къреци^{и}. ꙗ^{р} а^{ꙋ} къ^{н}пъра^{т} дꙋмитрꙋ пъ^{р}ток
7. па^{р}те лꙋ прав^{ц} ши а лꙋ ко^{с}тади^{н} тоа^{т} къ^{т} се ва алѣџе
8. пе ѡ^{ч}на блъ^{н}де^{с}къ. де^{н} чи^{н} пъ^{н} чи^{н} ди апа џемени^{и} пънъ
9. вале пъ^{р}кърецило^{р} дирептъ ҂ѕ̄.л̄. ве^{д} ви^{н}. ва^{д}ра кътѣ ко^{с}да

(*) Aci de asupra, cu aceiaşĭ mână şi cernélă, e scris: дире^{п}тꙋ ҂е.

10. ꙗ^{р} аȣ кȣ^{н}пъра^{т} дȣмитрȣ ȣ^{н} пъ^{м}нтȣ ла фефелеи дела миле
11. кълъгърȣ^{л}. ꙟ^{н} къ^{н}пȣ^{л} де жо^{с}. дирепт^{т}ъ. ѵ̄. а^{с}при. ꙗ^{р} а^{ȣ} кȣ^{н}пъра^{т}
12. дȣмитрȣ пъмъ^{н}тȣри. г̄. ла ва^{дль} кȣкȣтїи дела добра
13. фата лȣ ^{въ}дисла^{в}. дирептъ .ц̄. де а^{с}при гата ди
14. ѕилеле ми^{в}ни^{и} во^{д}.—пи^{с} м̄ца ма^{и} и д̄нъ л^{т} ҂з̄рдї
15. † ши ꙗ^{р} а^{ȣ} кȣ^{н}пъра^{т} ге^{р}ге че^{л} маре .г̄. стъ^{н}жинии дела ла^{н}га
16. де^{л} лȣ дȣ^{н}бръвї дирептъ .ц̄. а^{с}при гата.

TRANSCRIPȚIUNEA:

† să se ştie că [aŭ c]ă*n*păra*t* Sta*n* Dobricăi*i* pă*m*nături dela Negoslava, pămă*n*turi 16, o*p*tu tr'u că*n*pŭ, ĭa*r* o*p*tŭ tr'a*lt*ŭ că*n*pŭ, di*n* zilele Mi*v*ni*i* vo*d*^{ă}, diréptŭ 4000 de a*s*pri de a*r*gi*n*tu; şi ĭa*r* a*u* cu*n*păra*t* Sta*n* Dobricăi*i* pa*r*te lu Streze toa*t*^{ă} că*t*^{ă} se va alege de pe*s*te to*t* hota*r*lu, *dire^{s}tŭ 5000*, di*n* apa Gemeni*i* pă*n*^{ă} vale Purcăreţi*i*; ia*r* a*u* că*n*păra*t* Dumitru Pă*r*toc pa*r*te lu Prav^{ă}*ţ* şi a lu Costadi*n* toa*t*^{ă} că*t*^{ă} se va alége pe o*c*^{i}na Blă*n*de*s*că, de*n* ci*n* pă*n*^{ă} ci*n*, di apa Gemeni*i* până vale Pă*r*căreţilo*r*, direptŭ 6030 ve*d*^{re} vi*n*, va*d*ra căté co*s*^{tan}da; ĭa*r* au cu*n*păra*t* Dumitru u*n* pă*m*^{ă}ntu la Fefelei dela Mile călăgărul, î*n* că*n*pu*l* de jo*s*, direp*t*ŭ 400 a*s*pri; ĭa*r* a*u* cu*n*păra*t* Dumitru pămă*n*turi 3 la va*d*^{u}*l*ŭ Cucutii dela Dobra fata lu *V*ădisla*v* direptŭ 900 de a*s*pri gata di zilele Mi*v*ni*i* vo*d*^{ă}. — пис м̄ѣсаца маи и д̄нъ лѣт 7114 (scris în ale luneĭ luĭ maĭu 8 ḑile, anul 1606); † şi ĭa*r* a*u* cu*n*păra*t* Ghe*r*ghe ce*l* mare 3 stă*n*jini dela La*n*ga, de*l* lu Du*n*brăvi, direptŭ 900 a*s*pri gata.

NOTANDA:

finalul *u* întreg: ѡптȣ (dar şi ѡптъ), пъмънтȣ, арџинтȣ, хотарлȣ (póte însă şi хотарȣлȣ, saŭ chiar o simplă metatesă grafică din хотарȣл);

finalul *i* întreg pretutindenĭ, şi chĭar duplicat de 2 orĭ în Добрикъии, cf. textul No. VI;

finalul *u* jumătăţit : кънпъ, дирептъ;

oa : тоатъ;

confusiunea între е şi ѣ : алѣце şi алеце, дирептъ şi дирѣптъ, Блъндескъ (=Блъндѣскъ), Цемении (=Цѣмении);

eo=*é* : кътѣ (=cătè) în loc de «căte o»;

пе, nu пре, şi песте, nu престе;

metatesa luĭ *n* : пъмънтѹри şi пъмнътѹри;

дин şi ден;

de 2 orĭ ди în loc de дин : ди апа Цемении пънъ..., ди ѕилеле Мивнии;

h trecut în *v* : Мивнии pentru Михнии, de 2 orĭ;

confusiunea între *u* şi *ă* : пѹркъреции şi пъркърецилор, кѹнпърат şi кънпърат, кълъгърѹл;[1]

ден чин пънъ чин = din capăt pănă în capăt, dela slavicul чинъ «rînd»;

genitivo-dativul : лѹ Стреѕе, лѹ Правъц;

н pentru м : кѹнпърат, кънпъ, дѹнеръвї;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : съ се ціїе;

трѹ în loc de «întru», ca la Macedo-românĭ : тр'ѹ кънпъ, тр'алтъ кънпъ;

dispariţiunea luĭ *n* : тр'ѹ кънпъ (=tr'u*n*...);

numĭ personale : Стреѕе, Добрикъ, Негослава, Правъц, Пърток, Миле, Вълдислав, Герге, Ланга;

numĭ locale : апа Цемении, Пѹркъреции, Фефелеи...;

дела лѹ дѹнеръвї... ?

particularitatea economică : o vadră de vin — o costandă.

(1) Despre ъ=*ă* şi ъ=*u* la Slavĭ, cf. Потебня Къ исторіи звуковъ русскаго языка, Voronej, 1876, p. 33—38.

XXVIII
O DELIMITAŢIUNE

Districtul Vîlcea, 1608, aprile 15.

Originalul în Archivele Statuluĭ : Cozia II.

Scris pe o fóiă de hărtiă afumată, fórte stricată, lipsind un mare petec la mijloc, lungă de 29 ½, lată de 20 centimetri, fără semn de fabrică.

Scrisórea, cu cernélă gălbuiă, e frumósă, dréptă şi îndesată, cu litere nalte de 2 milimetri şi cu o distanţa de 5 milimetri între rîndurĭ.

Cele şése peceţĭ, întipărite prin fum, sînt fórte nedistinse : abia se maĭ póte recunósce pe una din ele un leŭ în picĭóre cu códa rădicată, adecă ceia-ce se chiamă «lion passant» în eraldică.

Actul s'a transcris la 1778 în condica cea veche a Cozieĭ, fóia 59, pe când nu era încă rupt, ast-fel că acéstă copiă, deşi fórte defectósă ea-însăşĭ, ne va înlesni totuşĭ a completa, negreşit între parentesĭ, lacunele ce există în starea actuală a textuluĭ; din nenorocire însă, condicarul a uĭtat cu desăvîrşire de a copia rîndurile 15—16, tocmaĭ cele maĭ stricate.

Sub raportul ortografic, acest act se caracterisă printr'o deosebită *predilecţiune pentru ĭ, pe care 'l pune* în loc de *ĭ* şi chĭar de *н*.

1. † скриса^{м} но^{и} ѕ̄ бою̄^{р} карїи а^{м} фо^{с}ть хота^{р}ни^{ч} ши токъмѣ^{л}ни^{ч} сфи^{н}теи

2. мънъсти^{р} дела козїю. ѧсъ егȣме^{н} аȣ фо^{с}тȣ пърїнъте^{л} пахомїе де^{ч} аȣ

3. авȣтъ пъ^{р} кȣ са^{р}ки^{ѯ} де вѫжорани пъ^{нт}рȣ къ а^{ȣ} авȣтъ са^{р}киѯ ѡ^{ч}-нъ депреȣ^{н}

4. кȣ сфънъта мънъ^{с}тире де^{ч} нѣȣ лȣатъ егȣменȣ^{л} денъпреȣнъ кȣ

5. са^{р}ки^{ѯ} пре ръваше до^{м}нещї ди^{ч} нои ѧкъ а^{м} ме^{р}сȣ пре кȣвънътȣ^{л}

6. до^{м}нȣ но^{с}трȣ де а^{м} къȣтатъ ши а^{м} къ^{л}катȣ ѡ^{ч}на сатȣлȣи

7. бо^{г}дънещїи дела ѡ^{л}тъ ди^{ч} а^{м} афлатъ пре са^{р}ки^{ѯ} мощѣ^{н} къ а^{ȣ}

8. фо^{с}тъ кȣ^{м}пъра^{т} са^{р}ки^{ѯ} ѧкъ ди^{н} ѯилеле ми^{х}неи во^{д} ши ю^{м} къ-ȣтатъ

9 ши къ^{р}циле лȣ са^{р}ки^{ѯ} че а^{ȣ} авȣтъ де мошїе ди^{ч} нои ѧкъ а^{м} фъкȣтъ ка^{р}

10. тѣ дела мъна [ноа]^{с}тръ лȣ са^{р}ки^{ѯ} съ^{ш} цїе мошъю пре къ^{р}ци че а^{ȣ} авȣт[ъ]

11. ѧсъ а^{м} хотъ[рътъ] къ^{м} пȣ^{л} кȣ пъдȣрѣ де а^{м} фъкȣтъ ѡ^{ч}на лȣ са^{р}-ки^{ѯ} [в]

12. кодри ѕ^{н} [кодрȣ пре] лъ^{н} [гъ х]отарȣ^{л} кълимънещїло^{р} ши а^{м} пȣ^{с} п[їа]

13. тръ [дин коаче де валѣ маре] ши съ мѣ^{р}гъ аче^{л} кодрȣ ди^{н} апа ѡ^{л}тȣ[лȣи]

14. кȣ [пъдȣрѣ кȣ тотъ пънъ ла хо]тарȣ^{л} мȣерещїи ши челала^{лт} кодрȣ

15. пре.................. цїи ши прин пъдȣре пре сл̓ѣмѣ...

16. п................ е пре мȣерѣска пъ^{н} ла мер . . .ъ нȣлȣи...

17. алътȣрѣ... [плъв]ичене̓ѣска предечи^{н}дѣ ш^{и} де кътръ селищѣ

18. во^{гд}нещïло^{р} ȣ[нде по]го^{р} калѣ карȣлби дела рȣ^{д}. ши кȣ пъдȣрѣ
кȣ то^{т}

19. пънъ ҧ хотарȣ^{л} мȣререщïи. ѩ^{р} селищѣ сѫ ѡ цïе пре кȣ^{м}пъратȣ^{р}

20. ши лѣȣ фо^{с}тъ [алѣ]съ ма^{и} денаи^{н}те врѣме де моштѣнïи сатȣлȣи

21. де саȣ щïȣтъ па^{р}тѣ вазадȣцѣскъ чи а^{м} але^{с} съ цïе са^{р}ки^{з} в —
пъ^{р}ци

22. ши кȣ вадȣ^{л} морïи ди^{н} селище. ѩ^{р} ѡ па^{р}те де селище де^{с}пре

23. малȣ^{л} рошȣ алътȣрѣ кȣ валѣ ҧ жо^{с} ка^{р} па^{р}те а^{ȣ} фо^{ст} а сире^{и}
съ а^{и} въ а

24. ѡ цïнѣ козïѩнïи ди^{ч} нои ачещи ѕ̄ воѩ^{р} анȣ^{м} пъ^{р}вȣ^{л} лѡ^{г} ѿ рȣда

25. и фръ^{н}кȣ^{л} ѿ потъроша^{н} и а^{н}ге^{л} ко^{м} ѿ съ^{р}чинещи и преда ло^{г}
ѿ въ^{р}се^{щ}

26. и гïѡка ѿ съ^{м}боти^{н} и хȣ^{д} ѿ дьещи но^{и} аша а^{м} але^{с} ши мъ^{р}тȣ-
риси^{м}

27. кȣ сȣфлетеле ноа^{с}тре. ши пе^{н}трȣ креди^{н}ца нѣ^{м} по^{с} ма^{и} жо^{с} пе

28. чещи^{л} ка съ^{с} крѣ^{з} пис мца апри^{л} еï^{дн} в^{л}^{т} ѯ ҂зрȣï

(L.S.) (L.S.) (L.S.) (L.S.) (L.S.) (L.S.)

TRANSCRIPŢIUNEA:

† scris'a*m* no*ĭ* 6 boĭa*r*^{i} carii a*m* fos*t*ŭ hota*r*nic^{i} şi tocăm*é*l*nic*^{i} sf*în*tei mănăsti*r*^{i} dela Coziĭa, însă egume*n* au fos*t*u părinăte*l*^{e} Pahomie; dec^{i} au avutŭ pă*r*^{ă} cu Sa*r*ki*z* de Bujorani pă*nt*ru că a*u* avutŭ Sa*r*ki*z* o*c*^{i}nă depreu*n*^{ă} cu sfă*n*ăta mănă*s*tire, de*c*^{i} n*é*u luatŭ egumenu*l* denăpreună cu Sarkiz pre răvaşe do*m*neşti, dic^{i} noi încă a*m* me*r*su pre cuvă*n*ătu*l* do*m*nu-nos*t*ru de a*m* căutatŭ şi a*m* că*l*catu oc^{i}na satului Bo*g*dăneştii dela O*l*tŭ, di*c*^{i} a*m* aflatŭ pre Sa*r*ki*z* moştĕ*n*, că a*u* fos*t*ŭ cu*m*păra*t* Sa*r*ki*z* încă di*n* zilele Mi*h*nei vo*d*^{ă}, şi ĭ-a*m* căutatŭ şi că*r*ţile lu Sa*r*ki*z* ce a*u* avutŭ de moşie,

dic[i] noi încă *am* făcutŭ car*té* dela măna [noa]*s*tră lu Sa*r*ki*z* să-*ș* ție moșăĭa pre că*r*ți ce a*u* avutŭ; însă a*m* hotă[rătŭ] că*m*pu*l* cu păduré de a*m* făcutŭ o*c*ina lu Sa*r*ki*z* 2 codri, u*n* [codru pre] lă*n*-[gă ho]taru*l* Călimăneștilo*r*, și a*m* pu*s* p[ia]tră [dincoace de valé mare] și să mé*r*gă ace*l* codru di*n* apa O*l*tu[lui] cu [păduré cu totŭ până la ho]taru*l* Muereștii, și cela-l'a*lt* codru pre . . . . [Muere]-știi și prin pădure pre slémé . . . p . . . . e pre Muerésca pa*n*[ă] la merii Că*r*nului . . . alăturé . . . . [Plăv]icenésca pre deci*n*dé, ș*i* de cătră seliște Bo*gd*[ă]neștilo*r* u[nde po]go*r*[ă] calé carului dela Ru*d*[a], și cu păduré cu to*t*, până în hotaru*l* Muereștii, ĭa*r* seliște să o ție pre cu*m*părătu*r*[i], și léu fo*s*tŭ [alé]să ma*i* denai*n*te vréme de moșténii satului de s'au știutŭ pa*r*té Vlăduțéscă; ci a*m* ale*s* să ție Sa*r*ki*z* 2 pă*r*ți și cu vadu*l* morii di*n* seliște, ĭa*r* o pa*r*te de seliște de*s*pre malu*l* roșu, alăturé cu valé în jo*s*, ca*r*[e] pa*r*te a*u* fo*st* a Sire*i*, să a*i*bă a o ține Coziĭanii; di*c*[i] noi acești 6 boĭa*r*[i], anu*m*[e] Pă*r*vu*l* lo*g*[ofăt] ѿ (dela) Ruda и (și) Fră*n*cu*l* ѿ Potăroșa*n*[i] и A*n*ghe*l* com[is(?)] ѿ Să*r*[ă]cinești и Preda lo*g*[ofăt] ѿ Bă*r*se*ș**t*[i] и Ghioca ѿ Să*m*bo-ti*n* и Hu*d* ѿ Dăești, no*i* așa a*m* ale*s*, și mă*r*turisi*m* cu sufletele noa*s*tre, și pe*n*tru credi*n*ța né*m* pu*s* ma*i* jo*s* peceți*l*[e] ca să *s*[ă] créz[ă], пис мѣсаца (scris în luna) apri*l*[ie] 15 дни (dile) вл'ѣтѫ 7116 (în anul 1608).

Notanda:

finalul *u* întreg: *мерс8*, *фост8* (dar și *фостѫ*), кѫлкат8;

finalul *u* jumătățit fórte des: авътѫ (= avut*ŭ*), л8атѫ (= luat*ŭ*), кѫ8татѫ (= căutat*ŭ*), Ѡлтѫ...;

un *ă*, vocală irațională, ce-va ca *schwa* semitic, de 3 orĭ între *n* și *t*: пѫрîнѫтеле (=pări*nă*tele), сфѫнѫта (=sfă*nă*ta), к8вѫнѫт8л (=cuvă*nă*tul), și o dată între *k* și *m*: токѫм'ѣлничи (=to*că*m*é*lnici), dintre carĭ cu forma céstă din urmă cf. токьм'ѣлеле în textul publicat maĭ sus sub No. 1 și vocala irațională între *c*—*m* la Romanĭ în cuvinte împrumutate dela Grecĭ: «Al*ge*meon» din 'Αλκμαίων, «Al*cu*mena» din 'Αλκμήνη, «dra*chu*ma» din δραχμή, «Te*cu*m*e*ssa» din Τέκμησσα, «a*cu*me» din ἀκμή, etc.,[1] ér pentru

(¹) **Schuchardt,** op. cit. II, p. 395, 408, 425.

nt=*năt*, tot la Romanĭ «i*ni*ter» din *inter*, «Vale*ni*tio» din *Valentio*, «li*ni*tei» din *lintei*, «pertine*ni*tibus» din *pertinentibus* etc.;[1]

acelaşĭ *ă* irraţional între *n* şi *p* în ДЕНЪПРЕ8НЪ (= de*năp*reună), pentru care însă nu se póte aduce vre-o analogiă latină, grupul consonantic *np* neexistând lătinesce, ci numaĭ *mp;*

forme duple : ПЪНТР8 şi ПЕНТР8, ДЕПРЕ8НЪ şi ДЕНЪПРЕ8НЪ, ДЕЧИ şi ДИЧИ, МОШЇЕ şi МОШЪЮ;

ДИН, nu ДЕѦ saŭ ДЕН;

ПРИН, nu ПРЕѦ;

genitivo-dativul : Л8 Сарким;

ПРЕ ДЕ ЧИНДѢ = de astă parte;

oa : НОАСТРЪ;

prepositiunea repetată : К8 ПЪД8РѢ К8 ТОТ;

КАРТЕ, КЪРЦИ = «documente de posesiune» : ЮМ КЪ8ТАТ ШИ КЪРЦИЛЕ Л8 Сарким..., СЪ-ШИ ЦЇЕ МОШЪЮ ПРЕ КЪРЦИ;

diferinţa juridică : МОШЪЮ ПРЕ КЪРЦИ, adecă proprietate basată pe acte de orĭ-ce natură, şi МОШЪЮ ПРЕ К8МПЪРЪТ8РИ, adecă proprietate basată pe simplul fapt de a fi cumpărată;

КАРТѢ ДЕ ЛА МЪНА НОАСТРЪ;

МОЦѢН, МОЦЕНИ = «proprietarĭ», chiar fără *moştenire :* МОЦѢН КЪ А8 ФОСТЪ К8МПЪРАТ..., МОЦЕНЇИ САТ8Л8И;

şt=*şn* : МОЦѢН=*moşnén* de astădĭ;

РЪВАШЕ ДОМНЕЦЇ = lista trimisă de Domniă, cu indicaţiunea celor chiămaţĭ a judeca vre-un proces, a fi conjuratorĭ saŭ a delimita o moşiă, ce-va ca *album judicum* la vechiĭ Romanĭ;

К8ВЪНЪТ8Л ДОМН8-НОСТР8;

АМ КЪЛКАТ8 ѠЧИНА САТ8Л8И, în sens de : am delimitat teritoriul...;

Ѡ ПАРТЕ ДЕ СЕЛИЦЇЕ ДЕСПРЕ МАЛ8Л РОШ8;

КАЛѢ КАР8Л8И;

(1) Ibid., p. 413, 419. — Cf. **Corssen,** op. c. II, p. 608 sqq.

чела-лаат;

кодрꙋ, кодри, în sens de «teritoriŭ delimitat», expresiune fórte remarcabilă, cu care trebuĭ alăturat, ca desfăşurare identică a ideelor, germanul *mark* «teritoriŭ delimitat» (örtliche Abgrenzung) din *mark* «pădure», scandinavul *mörk*;[1]

interesantă transiţiune logică : кодрꙋ «pădure», trecut în accepţiunea de «teritoriŭ delimitat», s'a luat apoĭ în înţelesul general de «bucată», de unde astăḑĭ ḑicerea poporană *codru de pâĭne* = «bucată de pâĭne» şi proverbul : «flămîndul *codriĭ* viséză şi vrabia meĭu»,[2] adecă «flămîndul viséză bucăţĭ de pâĭne...»;[3]

слѣмѣ = «culme» saŭ «vîrf» = paleoslav. слѣма, serb. шљеме «acoperiş»;

numĭ personale : Сира, Пѫрвꙋла, Фрѫнкꙋла (cf. în texturile de maĭ sus : Молдовѣнꙋла, Срѫбꙋла, Ѩрбанашꙋла, Кѫѯакꙋла), Преда, Гїwка, Хꙋд, Саркиѯ (Armén ?);

numĭ locale : Сѫмботин, Дьеции, Сѫрѫчинеции, Потѫрошани, Маꙋлорошꙋ, Бѫлѫдꙋцѣскѫ, Мꙋерѣска (genit. Мꙋерецїи), Плѫвичевѣска, Мерїи кѫрнꙋлꙋи...

(¹) Cf. **Grimm,** *Deutsche Rechtsalterthümer,* ed. 2, p. 497 : «Natürliche, älteste Grenze «war aber der Wald und in Eichen wurde das Zeichen gehauen.»

(²) **Hinţescu,** *Proverbele Românilor,* Sibiĭu, 1877, p. 60.

(³) Pentru etimologia cuvîntuluĭ *codru,* veḑĭ studiul meŭ : *Fragmente pentru istoria limbeĭ române, elemente dacice,* p. 32.

XXIX—XXX.

CUMPĂRĂTURELE SPATARULUĬ MÎRZEA.

Circa 1608—1609.

Intre aniĭ 1568—1577, sub Alexandru-vodă Mircea, se întâmplase un proces scandalos, care nu este fără interes pentru istoria socială a epoceĭ.

Proprietar al satuluĭ Berilescĭ din districtul Ilfov era un boier de ţéră numit Şuşan, după mórtea căruĭa averea 'ĭ trebuĭa să trécă la copiiĭ seĭ, anume la treĭ fete: Stana, Nécşa şi Rada; şi la un băiat: Dispot; cele doă surorĭ maĭ marĭ însă goniaŭ pe unicul lor frate, sub cuvînt că el n'ar fi fost născut din Şuşan, căcĭ—ḑiceaŭ ele: «ест бил прихватил бащ8 им Ш8шан по матерѣ Диспотов на име «Воика злаа хwдца сѫс един Ацигаиин бл8д сѫтворила, таж wна ест 8текла «понеж ест хотѣл Ш8шан да ю заг8бит, а после Воика wиа ест родїла тог «синѫ виш рѣх Диспод ѿ под плетїе ꙗкож един копел, и рекла ест Воика «матерѫ Диспотов понеж ест била непразна ѿ Ш8шаи (tatăl lor Şuşan «prinsese pe muma luĭ Dispot, numită Voĭca, cu umblărĭ rele, *a-«vênd ea a face cu un Ţigan*, şi dînsa a şi fugit atuncĭ, fiind-că «Şuşan voĭà s'o ucidă, ér după aceĭa Voĭca *a născut pe acel fiiŭ «maĭ sus ḑis Dispot pe sub gardurĭ ca pe un bastard*, şi pretindea «Voĭca, muma luĭ Dispot, cumcă a remas îngreunată de Şuşan)».

Acest proces *turpis causa*, care ne arată că la 1570 lumea nu era maĭ bună decum este astăḑĭ, e descris pe larg într'un crisov al luĭ Mihné-vodă Alexandru din 11 februariŭ 1586, păstrat în Archivele Statuluĭ: Mitropolia Bucurescĭ No. VIII.

Faţă cu cérta între copiiĭ luĭ Şuşan, divanul domnesc a acor-

dat luĭ Dispot dreptul de a-şĭ dovedi legitima filiaţiune prin 12 conjurătorĭ: «ДАЛ ЕСТ ЗАКѠН ДИСПОТОВ. ВӀ҃. БОЛѢРИ, ДА ЗАКЛЕТ КАКО ЕСТ «РОЖДЕН ДИСПОД Ѿ ТѢЛО ШȣШАНОВ (ĭ-a dat luĭ Dispot lege 12 boierĭ, «ca să jure că este născut Dispot din corpul luĭ Şuşan)»,—ceia-ce s'a şi făcut, conjurătoriĭ jurând— nu se scie pe ce fel de temeiŭ— cumcă «Dispot a eşit din corpul luĭ Şuşan», şi atuncĭ averea a fost adjudecată *pro indiviso* la căte-şĭ-patru: Stana, Nécşa, Rada şi Dispot: «ѦКОЖ ДА БȣДЕТ ТѠГ БРАТ СЪС ТЕХ ВИШРЕЧЕНИ СЕСТРИ Д҃. БРАТЇЕ «НЕРАЗДѢЛЕНИ (ca să fie acel frate cu acele maĭ sus ḑise surorĭ 4 fraţĭ «nedespărţiţĭ)».

Stana, cea maĭ mare fétă a luĭ Şuşan, era măritată după un boierinaş numit Preda, «vătăv Ѿ Cacaleţĭ», pe care de asemenea îl menţionéză crisovul luĭ Mihnea, ér maĭ pe larg un crisov dela Radu-vodă Mihné din 16 novembre 1620.

Tóte astea s'aŭ petrecut înainte de 1577; prin urmare, în cele doă documente de maĭ jos noĭ avem a face cu nesce ómenĭ ce aparţin deplin secoluluĭ XVI.

Actele de maĭ sus, ca şi cele-l'alte ce vor fi citate acum îndată, se conservă în acelaşĭ pachet No. VIII al Mitropolieĭ din Bucurescĭ.

Actorul principal în ele, cumpărătorul satuluĭ Berilescĭ dela familia luĭ Şuşan, este un personagiŭ fórte istoric: marele spatar Mîrzea.

Cu ocasiunea texturilor precedinţĭ noĭ am făcut deja cunoscinţă cu căţĭ-va dintre ceĭ maĭ remarcabilĭ campionĭ aĭ luĭ Mihaĭu Vitézul: Banul Udrea, agă Fărcaş, logofătul Tudosie.

Nu maĭ puţin celebru este spatarul Mîrzea.

In armata luĭ Mihaiŭ-vodă eraŭ doĭ căpitanĭ cu acest nume, probabilmente fraţĭ, pe carĭ contimpuraniĭ îĭ deosebĭaŭ prin epitetele de «Mîrzea cel mare» şi «Mîrzea cel mic».

Eroul nostru este «Mîrzea cel mare», menţionat maĭ adesea în fântîne istorice, ajuns la culmea ierarchieĭ boerescĭ şi al căruĭa numele de botez era Vasilie, [1] pe când cel-l'alt Mîrzea — numele luĭ de botez nu se scie—a jucat un rol relativamente neînsemnat şi de o durată fórte scurtă.

([1]) **Bethlen**, op. cit. t. 5, p. 147.

Spătarul Mîrzea era Moldovén, inamic înverşunat al Movilescilor, din care causă a şi fugit în Ţéra-Românéscă, intrând sub stégurile luĭ Mihaiŭ Vitézul.[1]

Când Simeon Movilă apucase tronul muntenesc, nimine nu l'a combătut maĭ energic şi maĭ adesea.[2]

În capul «haĭducilor», adecă al aceleĭ teribile oştirĭ neregulate care — un fel de başi-buzucĭ — nu primĭa léfă, ci trăia numaĭ din prédă,[3] Mîrzea a devenit gróza Ardéluluĭ, maĭ cu sémă sub succesorul luĭ Mihaiŭ, nu maĭ puţin vitézul Radu-Şerban.

Cronicele transilvane din primiĭ anĭ aĭ seculuĭ XVII sînt pline de numele acestuĭ general,[4] al căruia mare talent ostăşesc îl admiraŭ chiar inamiciĭ: «ostaş vitéz şi iscusit», ḑice despre el un Sas;[5] «bărbat eminent şi de o vitejiă extremă», adaugă un Ungur.[6]

Iată de ce, de origine obscură din Moldova, Mîrzea s'a rădicat în căţĭ-va anĭ la gradul de mare-spatar, una din boeriele cele maĭ de frunte, şi după aceia Moldoveniĭ l'aŭ rugat să se intórcă la dînşiĭ.

«Ştefan-vodă Tomşa — ḑice cronicarul Miron Costin sub anul «1612 — a prins de veste îndată de venirea Leşilor, şi a strîns şi «el óstea ţereĭ tótă, şi se prilejise atuncĭa şi nişte slujitorĭ de aĭ «luĭ Mihaĭ-vodă, *căpitaniĭ luĭ ceĭ vestiţĭ*, neputênd trăi după mór«tea luĭ Mihaiŭ-vodă în ţéra Ungurésca, *chemaţĭ prin cărţĭ de «Ştefan-vodă, anume M ă r z é...»*[7]

In crisóvele luĭ Ştefan Tomşa, carĭ sînt fórte multe în Archivele Statuluĭ, Mîrzea figurézâ ca «mare vornic al ţereĭ de sus».[8]

(1) **Spontoni**, op. c. p. 191: «il Capitan Merza Moldavo, Fuoruscito di quella Provincia «che per sua maggior sicurezza erasi in Valacchia ritirato.»

(2) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, Coronae, 1847, p. 198, 208, 211.

(3) **Bethlen**, t. 5, p. 95—7.

(4) *Chron. Oltard.*, p. 188, 213, 214 etc. — **Trauschenfels**, *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens*, Kronstadt, 1860, p. 123, 258, 267 etc.

(5) *Chron. Olt.*, p. 222: «Merza, ut strenuus et exercitatus miles, forti animo Moysis exerci«tui occurrens, ultra 3000 trucidat, capto Georgio Makó, quem capite plectit...»

(6) **Bethlen**, t. 5, p. 348: «Stanislaus Kracker atque Merza... viri praestantes et summa «virtute praediti, quorum quilibet in hac expeditione suas partes dextre obivere.»

(7) *Letopis.* ed. Cogăln. I, t. 1, p. 229. — Cf. ibid. p. 231.

(8) **Cf. Codrescu**, *Uricariul*, t. 5, p. 213.

Să revenim însă asupra celor doă texturĭ, publicate maĭ la vale.

Datul cronologic lipsesce, dar nu este greŭ de a'l lămuri printr'un crisov dela Alexandru-vodă Iliaş din 1 iuniŭ 1617, aflător în acelaşĭ pachet şi unde se dice că cumpărăturele făcute prin actele de maĭ jos aŭ fost confirmate la timpul lor printr'un crisov al luĭ Radu Şerban, care crisov însă: «загинѹл их всех книги емѹ ꙃа «ѡчинѹ кѫда ест излѫзил Радоул-водѫ Шербан ѿ зде ѿ земле въ Молдавское «когдаж извадил га ест Батрѫ Гаврѫ (a perit cu tóte crisóvele de moşiă «atuncĭ când a fugit Radu-vodă Şerban de aicĭ din ţéră în Moldo- «va, fiind gonit de Bator Gabor).»

Se scie că alungarea luĭ Şerban-vodă de către Gabriel Bathori se întâmplase la 1610.[1]

Trebuĭ să admitem dară, că cumpărarea moşieĭ, anterióră confirmaţiuniĭ domnescĭ, care şi acésta este anterióră invasiuniĭ luĭ Bathori, avusese loc cam între 1608 — 1609.

O dată acest punct stabilit, maĭ este un altul, şi anume că textul No. XXIX s'a scris când maĭ trăia încă vătavul Preda, ér textul No. XXX deja un timp óre-care după mórtea luĭ, când jupănésa Stana a remas văduvă.

Decĭ: dacă textul No. XXX datéză circa 1609, textul No. XXIX este neapărat circa 1608.

1608 şi 1609 sînt aci doă daturĭ extreme, maĭ jos de carĭ nu este permis a ne pogorî; dar nemic nu împedecă, din contra, ca ambele texturĭ să fie cu cincĭ saŭ şése anĭ maĭ vechĭ, adecă de pe la 1603—1604.

Crisovul dela Alexandru-vodă Iliaş, căruĭ îĭ datorim acéstă lămurire cronologică, ne arată tot-o-dată, că la 1617 Mîrzea nu se maĭ afla în Moldova, ci s'a re'ntors deja în Ţéra-Românéscă, unde a luat din noŭ postul de mare-spatar.

Tóte actele moşieĭ Berilescĭ sînt transcrise, nu pré exact, în condica cea veche a Mitropolieĭ din Bucurescĭ, t. 2, începênd dela fóia 115.

[1]) Engel, I, p. 277.

XXIX
NOTIŢĂ DE CUMPĂRĂTURE

(Berilesci, distr. Ilfov, circa 1608)

Scris pe o fóiă de hărtiă, puţin gălbuiă, lungă de 33, lată de 21 centimetri, cu un semn de fabrică reŭ determinat : ce-va ca un scut oval înflorit pe la margini.

Scrisórea, cu cernélă rădăciniă, e frumósă, cu elegante codiţe şi aruncăture d'asupra, cu litere maĭ micĭ de 2 şi o distanţă între rîndurĭ de 8—9 milimetri.

Din cele treĭ peceţĭ, rătunde, întipărite cu fum, numaĭ cea din mijloc, de 16 milimetri în diametru, este maĭ clară, avênd scris pe ea în gĭur cu slove marĭ: † ПРѢДꙖ БЪТꙖХ, ér în mijloc o mică figură nedistinsă.

Prin formă literele ь şi ъ se confundă.

1. † съ се щїе къ аѹ кѹмпърат жѹпан мьрзѣ вел спат очин ѫ бе-
рїлещ дела преда ѫсь де парте лѹ шѹшан а патра

2. парте шъ кѹ вечинаш анѹме бълаи и михъил и драгмир и пьр-
вѹл. шъ ꙗр аѹ кѹмпърат ѡчин ѫ берилe (*sic*)

3. ꙗр дела преда де ѫтра патра парте а патра парте дела динспод
ѫсъ ꙗр де ѫ партѣ лѹ шѹшан

4. шъ кѹ вечинаш анѹме дѹце и радѹ и стан ѫсъ ѫпреѹн аѹ плът
ачестъ май сѹс скрис мошъе ѫ аспри ҂ѹѱ

5. † шь ꙗ^{р} а8 к8^{м}пьра^{т} ѡчи^{н} ꙟ бериле^{щ} ꙗ^{р} дела преда ꙟсъ де ꙟ па^{р}те вла^{лд}у а чи^{н}че па^{р}те шъ к8 вечи^{н}

6. ан8ме тих8^{л} и м8ша^{т} и маиѣ .ꙟсь то^{т} ꙟтраче^{с}т8 пре^{ц} чїе маи с8^{с} скри^{с}

7. † ꙗ^{р} а8 к8^{м}пьра^{т} ѡчи^{н} ꙟ бериле^{щ} дела марїꙗ фата вла^{лд}у в ф8ни дере^{п}т8 а^{с}при ҂ѕ шъ к8

8. 8 р8мь^{н} ан8 (*sic*) шър^{б} а8 въ^{н}д8^{т} де а ло^{р} в8^{н} вое шь а^{л}дъмь-ша^{р} ан8ме авра^{м} по^{с} и щеф8^{л} по^{с}

9. и ко^{с}та^{н}ти^{н} фрателе л8 дънишо^{р} ло^{г} де в8ѕь8 и бъла^{н} и ми-хъи^{л} и тих8^{л} и д8^{ц} и дра^{г}ми^{р}

10. и вла^{лд}у де аколе де са^{т} де бериле^{щ} ꙗ^{р} аче^{ш}тїи маи с8с^{с} скри^{с} ѡчи^{н} се^{м}неле и съ^{н}т8 ꙟ л8г8 де ꙟ др8м8^{л}

11. л8 ко^{н}чак8 пъ^{н} ꙟ ма^{т}ка сьпьт8ри с8т8 ко^{с}та л8пїеи шь ꙟ лат8 де ꙟ хотар8^{л}

12. ге^{р}гїцеи . . . . ^{с} . . . . ^{н} пънъ ꙟ хотар8^{л} нетеѕещило^{р}

(L. S.) (L. S.) (L. S.)

TRANSCRIPȚIUNEA:

† să se ştie că au cu*m*păra*t* jupa*n* Mă*r*zé великı (mare) spa*t*^{ar} o-ci*n*^{ă} în Berile*ș*t^{i} dela Preda, însă de pa*r*te lu Şuşa*n* a pa*t*ra pa*r*te şă cu vecina*ș*^{i} anume Băla*n* и (şi) Mihăi*l* и Dra*g*^{o}mi*r* и Pă*r*vu*l*; şă ĭa*r* au cu*m*păra*t* oci*n*^{ă} în Berile[şti] ĭa*r* dela Preda deîntr'a patra pa*r*te a patra pa*r*te dela Dispo*d*, însă ĭa*r* de în pa*r*té lu Şuşa*n* şă cu vecina*ș*^{i} anume Duţe и Ra^{d}u*l* и Sta*n*, însă înpreu*n*^{ă} au plă*t*^{it} a-ce*s*tă mai su*s* scri*s*^{ă} moşăe în a*s*pri 6700; † şă ĭa*r* au cu*m*păra*t* oci*n*^{ă} în Berile*ș*t^{i} ĭa*r* dela Preda, însă de în pa*r*te Vla^{d}u*l*^{ui} a ci*n*ce pa*r*te şă cu veci*n*^{aşi} anume Tihu*l* и Muşa*t* и Mané, însă to*t* într'a-ce*s*tu pre*ț* cie mai su*s* scri*s*; † ĭa*r* au cu*m*păra*t* oci*n*^{ă} în Berile*ș*t^{i}

dela Mariia fata Vla*d*ul*ui* 2 funi dere*p*tu a*s*pri 9000 şă cu u rumă*n* anu*me* Şár*b*; au vă*n*du*t* de a lo*r* bu*n*ă voe, şă a*l*dămăşa*r*i anume : Avra*m* po*s*telnic и Ştefu*l* po*s*telnic и Costa*n*ti*n* fratele lu Dănişo*r* lo*g*ofăt de Buzău и Băla*n* и Mihăi*l* и Du*t*e и Dra*g*omi*r* и Vla*d*u*l* de acole de sat de Berile*şt*i; ĭa*r* ace*ş*tii mai su*s* scri*s*e oci*n*e se*m*nele i să*n*tu : în lugu — de în drumu*l* lu Co*n*éacu pă*n*ă în ma*t*ea săpăturii sutu co*s*ta Lupiei, şă în latu de în hotaru*l* Gherghiţei.... *s*... *n* pănă în hotaru*l* Netezeştilo*r*.

Notanda:

finalul *u* întreg : ачеств. дерептв, свтв (=suptu), сънтв (=sunt), лвгв, латв, Кончаквъ;

n vocalisat : лвгв (=lungu), в (=un), де în loc de ден (: де парте лв швшан), cf. maĭ sus textul No. XXVII;

пт asimilat în *т* : свтв (=suptu);

е pentru ѣ : ачестъ мошъе (=acéstă...), семнеле (nu : сѣмнеле), а чинче парте (=a cincé...);

ъ pentru *i* după *ş* : мошъе, шъ şi шь—nicăirĭ ши;

ъ pentru *e* după ш : Шърб (=Şerb);

o pentru *oa* : коста (=cósta);

«a plăti *în*...» : ав плътит ꙟ аспри...;

genitivo-dativ femeesc : ачештїи (=acestei), съпьтврии, dar şi cu *eĭ* : Гергицеи, Лвпїеи;

genitivo-dativ bărbătesc : лв Шввшан, лв Дънишор, лв Кончакв;

substantiv nearticulat de'naintea genitivuluĭ : парте лв Шввшан, dar şi партѣ лв Шввшан;

деꙟн;

чїе = «ce este» : прец ч ї е маи свс;

prepoziţiunea repetată de treĭ orĭ : де аколе де сат де Берилещи;

reflexivul *se* distins de condiţionalul *să* : съ се щїе;

фвни, vedĭ texturile No. IX etc.;

алдъмьшари, vedĭ textul No. XI;

pentru sintaxă : ачешті май сѕс скрисе ѡчине семнеле и (=iĭ) сънтѕ;

вечинаш și рѕмън, de o potrivă=«clăcaș»;

sub raportul juridic, e ciudat de a vedé ca *aldămășarĭ* în textul de față tocmaĭ pe ceĭ vînduțĭ ca clăcașĭ : Бълан, Михъил etc., carĭ astfel beaŭ pentru propria lor robire, și acésta de 'mpreună cu nesce boierinașĭ ca «Avram postelnic», «Șteful postelnic» și «fratele lu Dănișor logofăt», ceĭa-ce probéză că clăcășia,—condițiunea de вечинаши și рѕмъни—era departe de a fi fost robiă în sensul ordinar al cuvîntuluĭ;

numĭ personale : Бълан, Драгомир, Първѕл, Диспод, Дѕце, Тихѕл (cf. Тифѕл în textul No. XXVI, adecă *f*=*h*), Мѕшат, Манѣ, Шърб, Дънишор, Кончакѕ;

дрѕмѕл лѕ Кончакѕ, termin topografic încă din epoca dominațiunii Cumanilor în România, cf. «**Кончакъ ему слѣдъ правитъ** (*Koněakŭ* îl urmăresce)» în antica poemă rusă despre expedițiunea luĭ Igor, unde Končak este numele unuĭ celebru principe cuman, acelașĭ din Cronica rusă dela Kiev, în care pe la aniĭ 1169—70 el este menționat în următorul mod la un loc cu tribul tătăresc al Berendeilor : «**Половци дикіи, Кончакъ съ родомъ своимъ и съ вои и Берендичи** (sălbateciĭ Cumanĭ : *Končakŭ* cu némul seŭ și cu óstea și *Berendeiĭ*)»[1], de unde la noĭ de asemenea numele personal *Berendeiŭ* și maĭ multe numĭ locale: *Berendeiŭ*, *Berendésca*, *Berendescĭ* etc.;[2]

genitivo-dativul Лѕпїеи dela «Lupia», nume de sat, astădĭ *Lipia*, cu trecerea inițialuluĭ *lu* în *li*, cf. latinesce *lubet*=*libet* etc.;

вътах, pe pecetea luĭ Preda, = «vătav», din forma primitivă вътаг, de unde actualul deminutiv «vătăjel» (cf. polonul *wataźka*), adecă *g*=*h*=*v*.

(¹) Карамзинъ, ed. Einerling, t. 3; nota 3; cf. ibid. notele 58, 60, 67, 68 etc.

(²) Despre importanța elementuluĭ cumanic în România, vedĭ studiul meŭ *Originile Craioveĭ*, §§. 12—15.

XXX.

O SCRISÓRE DE FEMEIĂ.

(Berilescĭ, distr. Ilfov, circa 1609).

După ce am dat doă-ḑecĭ şi noă texturĭ bărbătescĭ, vom reproduce acum unul femeiesc; unul singur, dar dintre cele maĭ remarcabile.

Este scris pe o fóiă de hărtiă subţire, gălbuiă, lungă de 31½, lată de 21 centimetri, cu un semn de fabrică puţin distins, astfel că ne-a fost anevoe de a'l copia.

Jos, în loc de pecete, este placată o bucăţică de céră galbenă, rătundă, de 12 milimetri în diametru.

Scrisórea, cu cernélă négră, e măruntă şi îndesată, slovele fiind maĭ micĭ de 2 milimetri la nălţime, ér distanţa între rîndurĭ de vr'o 7 milimetri.

Literele sînt : unele pré-plecate în drépta, altele verticale, o sémă pré-plecate în stînga, ceia-ce peste tot le dă un aspect disgraţios.

S'ar puté bănui că actul s'a scris de o mână de femeiă, adecă de cătră însăşĭ jupănésa Stana, care însă în orĭ-ce cas, chiar de nu l'a scris, cel puţin l'a dictat, după datina femeielor agramate.[1]

Prin indicaţiunea luĭ *a* lung (ᴀᴀ = ā), prin confusiunea între *o* şi *u*, prin muĭarea luĭ *e* în ѣ (= ͥe) şi trecerea luĭ în *i*, precum şi prin alte particularităţĭ fórte interesante pentru vocalismul român,

(¹) Cf. **Fumagalli**, op. cit., t. 1, p. 275 : «strumenti dettati a 'notaj da femmine rozze.»

acest text rivaliséză cu cele publicate maĭ sus sub NNo. VI şi XXVI, ér sub raportul sintaxeĭ — le şi le întrece.

1. ✝ скри^{с} е^{8} стана пъ^{н} ла а^{л} но^{с}тр8 чи^{с}ти^{т} ши дирегът8^{р} ж8па^{н} мрьѕѣ

2. марелѣ спа^{т} м8^{л}тъ сънътате тремѣц8 д8^{м}нитале. ши мъ ꙟ^{н}-ки^{н} к8 ка^{п}8^{л}

3. ла пъмъ^{н}т8. ла д8^{м}нитаа ши ла ж8пънѣсаа д8^{м}нитале. к8^{м} цѣи фо^{с}т8 милъ

4. маи дѣнаитѣ врѣмѣ дѣ ѡкѣш8^{л} предаа. аша съ ци фие милъ д8^{м}нитале ши

5. дѣ кап8^{л} ми^{8} къ е^{8} астъѕи съ^{н}т8 ꙟ полаа д8^{м}нитале. ши ми^{н} нѣдѣждѣ н8

6. маи при д8^{м}ниѕи^{8} ши пре д8^{м}нитаа. ꙗръ нои к8м^{8} амъ гръит8 маи дѣнаи

7. тѣ врѣмѣ. дѣ саа^{т}дѣ бърелѣщіе. съ фїи даа^{т} дѣ нои съ фїи д8^{м}ниталѣ м8ши^{и}

8. ши к8к8нил8р8 до^{м}нитале ши нипоцил8^{р} ши стринипоцил8^{р}. ши ла даа^{т}

9. ѡкѣш8^{л} бърелѣщи^{и} ши ла м8^{р}тѣ л8^{и}. съ фїи а ж^{и}па^{н} мрьѕѣ марелѣ спа^{т}. ши

10. мъ^{р}т8ри^{н} а п8^{с}. дѣ ꙟ какалеце ра^{д}8^{л} нипо^{т}съѡ ши жипа^{н} жипа ѿ б8ѕъ^{8}. и вла^{д}8^{л}

11. по^{ст} дѣ пожирѣщіе. ши игомън8^{л} ѿ пи^{и} аномѣ харитаа. и драгиꙗ б8ѕ8ꙗн8^{л}

12. и нъкѣла ж8диц8^{л}. и фа^{р}ка^{ш} ю^{ѕ} ба^{ш} и л8п8^{л} ю^{ѕ} ба^{ш}. ꙗръ д8^{м}-нитале съ ци фїи

13. милѫ дѣ капȣ^{л} ми^{ȣ} ши дѣ ѡмѣнии^{и} ми^{и} арѫ чини сѫ ва лѣпѫ-
даа дѣ ꙟ кȣвѫ^{н}тѫ

14. чи а^{мȣ} грѫи^{т} кȣ дȣ^{м}нитаа ѡре до^{м}нитаа ѡре нои сѫ фїи блѫ-
^{с}тимаа^{т} т͞иї

15. ѡтѫ^{ц} чи^{с} вѫ ники^{и}. ачѣꙗ ни ро^{г}м^{ȣ} дȣ^{м}нита^{л} ши жипѫн.... дȣ^{м}-
ниталѣ ши

16. ши коконȣ^{и} дȣ^{м}нита^{л}. ши дȣ^{м}низи^{ȣ} сѫ вѫ адаѡ^{г} ѕелѣ ши а^{и}
до^{м}ниꙗво^{с}тѫ ами^{н}

17. пи^{с} м^{с}ца ю^{ли} ͞еї д^{д}нѫ

(L. S.)

TRANSCRIPŢIUNEA:

† scri*s* e*u* Stana pă*n* la a*l* nostru cisti*t* şi diregătu*r* jupa*n* Mrăzé marelé spa*t*^{ar} mu*l*tă sănatate treméţu du*m*nitale şi mă în-chi*n* cu ca*pul* la pămă*n*tu la dumnitaa şi la jupănésaa du*m*nitale; cu*m* ţéo fos*t*u milă mai dénaité vrémé dé ochéşu*l* Predaa, aşa să ţi fie milă du*m*nitale şi dé capu*l* mi*u*, că e*u* astăzi să*n*tu în polaa du*m*nitale, şi mi-i nédéjdé numai pri Du*m*niziu şi pre du*m*nitaa. ĭară noi cum*u* amŭ grăitu mai dénaité vrémé dé saa*t* dé Băreléşte, să fii daa*t* dé noi să fii du*m*nitalé muşii şi cucuniluru do*m*-nitale şi nipoţilu*r* şi strinipoţilu*r*, şi l'a daat ochéşu*l* Băreléşti*i* şi la mu*r*té lu*i* să fii a jipa*n* Mrăzé marele spa*t*^{ar}, şi mă*r*turi*i* a pu*s*: dé în Cacaleţe Ra*d*u*l* nipo*t*^{u}-său şi jipa*n* Jipa ѿ (dela) Buză*u* и (şi) Vla*dul* pos*t*^{elnic} dé Pojiréşte şi igomănu*l* ѿ Pi*n* anomé Haritaa, и Draghiĭa Buzuĭanu*l* и Năcula judiţu*l* и Fa*r*ca*ş* ĭuzba*ş* и Lupu*l* ĭuzba*ş*; ĭară du*m*nitale să ţi fii milă dé capu*l* mi*u* şi dé oméni*i* mi*i*, ară cini să va lépădaa dé în cuvă*n*tŭ ci a*mu* grăi*t* cu du*m*nitaa, ore domnitaa ore noi, să fii blă*s*timaa*t* 318 ѡтѫц (părinţĭ) ci'*s* вѫ Никии (în Nicea); acéĭa ni ro*g*^{ă}mu du*m*nita*l*^{e} şi jipăn[ései] du*m*-nitalé şi şi coconu*i* du*m*nita*l*^{e}, şi Du*m*nizi*u* să vă adao*g*^{ă} zelé şi a*i* do*m*niĭavostă, ami*n*, пис м^{с}ѣсаца (scris în luna) ĭu*li*^{e} 15 дднѫ (ḑi).

Notanda :

finalul *u* întreg : кɤмɤ, кɤкɤнилɤрɤ, грънтɤ, сънтɤ (sum), фостɤ, пъмънтɤ, тремѣцɤ, рогъмɤ;

finalul *u* jumătăţit : кɤвънтъ (=cuvânt*ŭ*);

finalul *u* întreg şi jumătăţit : амɤ şi амъ;

finalul *i* întreg chïar în астъӡи;

u pentru *o* : мɤшии (=moşie), нипоцилɤр (=nepoţilor), стринипоцилɤр, диреъгтɤр (=diregător);

o pentru *u* : цѣѡ фостɤ (=ţi-a*u*...), рогъмɤ (=*ru*gămu), ѡкѣшɤл (=*u*ncheşul), игомънɤл (=ig*u*mănul), аномѣ (=an*u*me), съѡ (=să*u*);

u pentru *oa* : мɤртѣ (m*oa*rtea);

u şi *o* în acelaşĭ cuvînt : кɤкɤнилɤрɤ (=coconiloru) şi коконɤи (=coconului), дɤмниталє şi домниталє, дɤмнитаа şi домнитаа;

o pentru *oa* : востъ (=v*oa*stră), ѡмѣнии (=*oa*menii);

ѣ pentru є : ӡєлѣ (=zil*e*), аномѣ (=anum*e*), дɤмниталѣ (dar şi дɤмниталє), марелѣ (dar şi марєлє), дѣ (=de), ѡмѣнии (=óm*e*nii);

i pentru *e* : нипоцилɤр (=nepoţilor), стринипоцилɤр, нипотɤ-съѡ, чи (=*ce* : кɤвънтъ чи амɤ грънт, şi ѡтъц чи'с въ Никии), чини (=cin*e*), блъстимаат, жɤдицɤл (=jud*e*ţul), мɤшии (=moşi*e*), съ фїи (=fi*e*, de 5 orĭ), ни (=n*e* : ни рогъмɤ), миɤ (=meu), мии (=m*e*i), дɤмнизиɤ(=dumn*e*zeu, de 2 orĭ);

ъ pentru *e* în cuvinte străine : Нъкɤла, ѡтъц;

i pentru *ă* : стринипоцилɤр (=*stră*...);

e pentru *i* : Пожирѣщє (=şt*i*), Бърелѣщє (şi Бърелѣщии), Какалєцє (=ţ*i*), ӡелѣ (=z*i*le);

confusiunea între *e* şi *i* : прє şi при;

confusiunea între *u* şi *i* : жɤпан şi жипан (de 3 orĭ);

confusiunea între ꙗ şi а : ꙗръ şi аръ;

n vocalisat : аи (=a*n*i), ѡкѣшɤл (=u*n*chéşul, de 2 orĭ), дѣнаитє (=dénai*n*te, de 2 orĭ), чистит (=ci*n*stit);

r vocalisat : востръ (=vóst*r*ă);

aa=ā : блъстимаат, даат (de 2 orĭ), саат, Харитаа, дзмнитаа (de 4 orĭ), жзнзнѣсаа, Предаа, полаа, лѣпздаа;

с=«sunt» : wтъц чи'с въ Никии;

скрис еѕ=«am scris eu»;

де ꙟ=din;

а=latinul *ad* : съ фïи а жипаи...;

forma triplă : дзмнитаалѣ, дзмнитале şi доминтале;

genitivo-dativul : коконзи, ca în «nimenuĭ», nu коконзлзи;

а даат, а пзс, nu аз...;

reflexivul *se* nedistins de condiţionalul *să* : съ фïи, съ ва лѣпздаа;

prepoziţiunea repetată : дѣ саат дѣ Бърелѣщие;

conjuncţiunea repetată : ши ши коконзи;

conjunctivul repetat : съ фïи даат дѣ нои съ фïи дзмнитаалѣ;

пънъ ла, în sens de «către»;

wре=orĭ : wре дзмнитаа, wре нои;

съ ва лѣпздаа дѣ ꙟ кзвзнтъ;

съ-ци фïи милъ дѣ капзл миз (de 2 orĭ);

еѕ астазѣи съитз ꙟ полаа дзмнитале;

ми-и нѣдѣждѣ при...;

мзлтъ съизтате тремѣцз дзмнитале ши мъ ꙟникии кз капзл ла пъмънтз;

аднъ cu doĭ д pentru дънь (ḑi), probă de ignoranţa formulelor slavice, pe carĭ totuşĭ pînă şi femeile se credeaŭ datóre a le întrebuinţa în scrisorile lor;

numĭ personale : Жина, Драгина, Бзѕзианзл, Нъкзла, Фаркаш, Стана.

(Va urma)

Hasdeŭ.

EUDOXIU HURMUZAKI

NOTIŢĂ BIOGRAFICĂ, CITITĂ ÎN **Societatea Academică Română.**

S'a îndeplinit un deceniŭ dela fundarea Societăţiĭ Academice. Cu tótă acéstă scurtă durată, avem a deplînge perderĭ însemnate.

Puţine însă sînt atăt de dureróse ca aceia a luĭ Eudoxiŭ Hurmuzaki. El a trecut maĭ mult ca un meteor prin Societatea nóstră, căcĭ abia ales membru în anul 1872, mórtea ni'l răpi în martiŭ 1874.

Colecţiunile, documentele şi scrierile, remase în urma luĭ, sînt dovedĭ pipăite cât Societatea Academică şi naţiunea aŭ perdut în acest bărbat.

Vorbind de Eudoxiŭ Hurmuzaki, nu pot să nu amintesc ceva despre familia, din care el s'a născut. Familia Hurmuzaki, în adevăr, nu e autoctonă. Venită, după tradiţiune, din Persia în Constantinopole, ea a immigrat în Moldova pe la finele secoluluĭ al şépte-spre-decelea saŭ la începutul secoluluĭ al opt-spre-decelea. Zelul şi devotamentul patriotic al acesteĭ familie însă aŭ făcut, că numele eĭ nu se pronunţă şi nu se va pronunţa de cătră Românĭ decât cu respect şi recunoscinţă.

Pe la 1711 Manolaki Hurmuzaki avea un scaun în Divanul luĭ Nicolae Mavrocordat, iar pe la 1766 aflâm pe postelnicul Alexandru Hurmuzaki ocupat cu o culegere de documente istorice, şi luĭ îĭ datorim cea maĭ corectă şi cea maĭ completă copiă a croniceĭ luĭ Ión Neculcea, astădĭ proprietatea mea.

O parte însemnată din moşiele familieĭ Hurmuzaki fiind situate în Bucovina, ea fu silită să se stabilescă acolo, după ce Turcia cedâ monarchieĭ austriace acéstă provinciă a Moldoveĭ. De atuncĭ şi pînă astădĭ, numele Hurmuzaki e nedeslipit de tóte întîmplările din Bucovina, unde ea a fost în capul cultureĭ şi unde ea a luptat, în dile bune şi în dile rele, cu stăruinţă, cu devotament, cu iubire, pentru păstrarea naţionalităţiĭ române şi pentru desvoltarea individualităţiĭ din acest ducat.

Mulţĭ dintre noĭ îşĭ aduc aminte de bătrînul Vornic Eudoxiŭ Hurmuzaki, tatăl regretatuluĭ nostru coleg. El era de o natură veselă, sociabilă;

iar focul ce'l nutria în inima luĭ pentru ţéră şi popor, pentru orĭ-ce lucru bun şi frumos, l'a reversat asupra întregeĭ sale familie. Fiiĭ şi fiĭcele luĭ aŭ devenit cetăţenĭ bunĭ, demnĭ şi respectaţĭ, ómenĭ culţĭ şi devotaţĭ sciinţeĭ şi bineluĭ.

Vornicul Eudoxiŭ Hurmuzaki a avut doă fiĭce şi cincĭ fiĭ.

Atăt de alésă a fost cultura acestora, atăt de mult lucraseră eĭ pentru ţéră şi naţiune, încăt doĭ dintr'înşiĭ fură aleşĭ de membri aĭ acesteĭ Societăţĭ.

Eudoxiŭ şi Alexandru Hurmuzaki nu maĭ sînt astădĭ între ceĭ viĭ, precum nicĭ fratele lor maĭ mare Constantin. Trus-treĭ aceştĭ bărbaţĭ aŭ merite marĭ pentru naţiunea română.

Constantin fu în Moldova unul din capiĭ tuturor luptelor întreprinse pentru susţinerea drepturilor politice ale Moldoveĭ, pentru realisarea uniriĭ Principatelor, pentru înfiinţarea guvernuluĭ representativ constituţional şi pentru respîndirea învăţămîntuluĭ şi a cultureĭ.

Alexandru înflăcăra prin scrierile sale, carĭ vădesc o natură ideală şi poetică, pe o generaţiune întrégă din ducatul Bucovina şi din Moldova.

Eudoxiŭ avu, ca om politic şi de Stat, o influinţă mare şi decisivă asupra patrieĭ luĭ. Insemnătatea luĭ însă pe câmpul sciinţeĭ trece peste mărginile Bucovineĭ şi chiar ale ţerilor locuite de Românĭ.

Eudoxiŭ Hurmuzaki s'a născut în anul 1811 la moşia părintéscă Cernauca, situată nu departe de capitala miculuĭ ducat. Studiele sale gimnasiale le-a săvrîşit în liceul din Cernăuţĭ, iar cele de Drept şi umanitare la Universitatea de Viena. Acolo stabili tînărul Bucovinén multe relaţiunĭ, carĭ aŭ avut o mare influinţă asupra activităţiĭ luĭ politice şi literare. Mulţĭ din colegiĭ şi din amiciĭ de Universitate aĭ luĭ Eudoxiŭ Hurmuzaki aŭ jucat un rol important în afacerile monarchieĭ austriace, fie ca bărbaţĭ de Stat, fie ca învăţaţĭ.

Jurisprudinţa nu era însă ţelul ce-şĭ defipse Eudoxiŭ Hurmuzaki pentru studiele sale. Altă sciinţă îl atrăgea, altă sciinţă domina cugetările sale. El se deduse istorieĭ chiar din capul loculuĭ cu tótă ardórea unuĭ june studios. De aceĭa el nicĭ nu părăsi Viena după terminarea studielor sale universitare. Zelul, pasiunea sa pentru istoriă, îĭ deschise înainte de anul 1848 uşele archivuluĭ cesaro-regesc al imperiuluĭ austriac. Din acel moment el îşĭ consacră întréga sa viaţă, în timp de treĭ decenie, investigaţiunilor privitóre la istoria Românilor.

Aceste cercetărĭ, aceste lucrărĭ, neobositul învăţat nu le-a părăsit nicĭ o dată. In mijlocul luptelor politice celor maĭ viue şi maĭ arḑĕtóre, în timpurĭ de victoriă ca şi în ore de tristeţă, el nu scăpâ un singur moment din ochĭ lucrarea luĭ, şi remase credincios sciinţeĭ, căreia i se dedase cu o adevărată predilecţiune şi iubire.

Anul 1848 aflâ pe Eudoxiŭ Hurmuzaki în Viena. Precum Bucovina a fost şi ea atinsă de suflarea care împingea atuncĭ tóte popórele Europeĭ apusene spre o desvoltare individuală şi spre libertate, asemene şi Eudoxiŭ Hurmuzaki nu putea să remână un privitor nepăsător la cele ce se petreceaŭ. El intrâ cu atât maĭ mult entusiasm în mişcarea ce turmenta continentul nostru, cu cât întréga sa familiă era focarul, în jurul căruia se luptaŭ Bucovineniĭ pentru independinţa naţională şi autonomia bisericéscă a ţerişóreĭ lor.

Pe la finele anuluĭ 1848 Eudoxiŭ era ocupat în Cernăuţĭ cu fraţiĭ seĭ George şi Alexandru la redactarea ḑiaruluĭ *Bucovina*, care a contribuit fórte mult a realţa spiritele şi a deschide ducatuluĭ acestuia o eră nouă. Lupta ce se încinsese acolo era lupta elementuluĭ român în contra elementelor slavone — fie aceste rutenescĭ saŭ leşescĭ. — Din ea Româniĭ eşiră victorioşĭ, şi conducĕtoriĭ spre acéstă victoriă aŭ fost Eudoxiŭ Hurmuzaki tatăl cu fiiĭ seĭ Eudoxiŭ, Alexandru, George şi Neculae, în jurul cărora se grupară tóte elementele bune şi viabile ale naţiuniĭ.

Întăia faptă politică a luĭ Eudoxiŭ Hurmuzaki a fost petiţiunea ce a înmânat împăratuluĭ la Kremsier în anul 1849 în numele Bucovineĭ. In acéstă petiţiune se expuneaŭ drepturile şi dorinţele Bucovineĭ. Succesul luĭ Hurmuzaki fu deplin. O diplomă împărătéscă declarâ Bucovina de ducat independinte, separat de Galiţia, cu o adunare provincială şi cu o stemă deosebită a ţereĭ. Incercările Ministeriuluĭ Goluchowski de a reveni asupra acesteĭ diplome fură zădarnice. Bucovineniĭ, avînd în capul lor pe Eudoxiŭ Hurmuzaki, adresară împăratuluĭ Francisc Iosif o nouă petiţiune, şi sub ministeriul Schmerling se confirmâ din noŭ aceĭa ce dreptatea cea bună, suferinţele mult timp îndurate, nu maĭ puteaŭ perde.

Eudoxiŭ Hurmuzaki desvoltâ în acéstă luptă un tact politic atăt de însemnat, un zel patriotic atăt de înflăcărat, un devotament pentru lucrul public atăt de depărtat de orĭ-ce privirĭ egoistice, încăt toţĭ concetăţeniĭ luĭ într'o singură voce îl ardicară în fruntea conducĕtorilor. El fu ales de Câmpulungenĭ membru al Dieteĭ Provinciale, cu al căreia presidiŭ fu

investit de împărat, iar Dieta Bucovineĭ îl trimise la Viena să ocupe un loc în parlamentul imperiuluĭ. Aceste posturĭ le-a ocupat Eudoxiŭ Hurmuzaki cu un devotament neclintit, demn de tótă urmarea, de tótă admiraţiunea, pînă în martiŭ 1874, când fu răpit prin mórte ţereĭ şi naţiuniĭ.

Cercul aceste întinse activităţĭ politice, el îl socoti pré strîmt. Eudoxiŭ Hurmuzaki ţinu să fie în deosebĭ recunoscĕtor Câmpulungenilor, căcĭ eĭ îĭ deduse putinţa de a fi folositor patrieĭ, şi acceptă a fi arbitru în procesul ce eĭ aveaŭ cu fiscul. El expuse acest proces interesant într'o scriere remarcabilă, şi fu atăt de fericit de a'l termina prin o împăcăciune. Hurmuzaki nu se mulţumi însă cu acésta, ci el maĭ consacră anual, într'un lung şir de anĭ, căte-va săptămânĭ pentru a aplica prin o delimitare minuţiósă actul de împăcăciune urmat. Câmpulungeniĭ recunoscĕtorĭ aŭ rădicat în memoria apărătoruluĭ lor o movilă mare de stîncă, căreia îĭ deteră numele de *Movila luĭ Hurmuzaki.*

Am expus în puţine cuvinte activitatea politică a luĭ Eudoxiŭ Hurmuzaki. Când voiŭ face cunoscute hârtiile ce el a lăsat nouĕ moştenire, se va vedé că activitatea luĭ sciinţifică n'aŭ fost maĭ mică. Ceia-ce putem spune este : că viaţa luĭ Eudoxiŭ Hurmuzaki a fost o viaţă bine umplută. Ea póte servi de exemplu orĭ-căruĭ bărbat, care privesce cu seriositate şi consciinţă la traiul seŭ trecĕtor pe acest pămînt.

Eudoxiŭ Hurmuzaki era tipul unuĭ bărbat de Stat adevărat cult, statornic şi plin de caracter, al unuĭ învăţat scrupulos, infatigabil şi modest, al unuĭ cetăţén devotat şi înfocat pentru binele public, al unuĭ amic sincer şi iubitor. Nu putem destul lăuda modestia luĭ : el lucră treĭ-ḑecĭ de anĭ la istoria Românilor fără ca să arate ce tesaure păstra, fără să facă cunoscut cum le-a prelucrat. El nu se putu bucura în viaţă de laboriósele luĭ cercetărĭ.

Dar Eudoxiŭ Hurmuzaki şĭ-a rădicat şie'şĭ monumentul cel maĭ neperitor prin istoria Românilor, scrisă de dînsul, şi prin marea colecţiune de documente privitóre la istoria Românilor, pe carĭ el le-a cules.

Voiŭ vorbi şi de acest tesaur, precum şi despre publicarea luĭ.

Dacă Şincaĭ a fost cu drept cuvînt admirat, de generaţiunile ce i-aŭ succes, pentru opul seŭ meritoriŭ, unde sînt adunate ca într'un registru cronologic tóte sciinţele aflate în istoriciĭ carĭ aŭ scris asupra afacerilor românescĭ, — dacă publicarea Cronniceĭ luĭ Şincaĭ de către Domnul Mol-

doveĭ Grigorie Alexandru Ghika s'a considerat ca un fapt patriotic şi demn de tótă lauda ; — nu putem să nu aducem tributul uneĭ admiraţiunĭ nemărginite luĭ Eudoxiŭ Hurmuzaki pentru tesaurul lăsat naţiuniĭ, şi mulţumirile nóstre cele maĭ sincere Ministeriuluĭ Cultelor şi al Instrucţiuniĭ Publice, care a întreprins publicarea laboriósă a acestor manuscripte.

Tesaurul Hurmuzaki, permiteţi'mĭ a'l denumi ast-fel, este compus din doă părţĭ distincte: — istoria, prelucrată în limba germană, şi colecţiunea de documente în copie, trase de pe înseşĭ originalele.

Prelucrarea istorieĭ Românilor, din nenorocire, nu e completă. O posedăm numaĭ în mod fragmentar. Perderea e imensă, căcĭ puţinĭ scriitorĭ se vor deda la prelucrarea materialuluĭ de care dispunea Eudoxiŭ Hurmuzaki, încă maĭ puţinĭ îl vor puté domina, şi încă maĭ puţinĭ vor pune atâta scrupulositate, atâta minuţiositate, atâta consciinţă în examinarea faptelor, în constatarea adevăruluĭ. Pre lîngă aceste, Eudoxiŭ Hurmuzaki unesce un stil sobru, dar plăcut, şi o expunere clară, aş dice chiar plastică. El e tot-d'a-una obiectiv în faţa faptelor ce descrie, are necurmat dovedile în mână, şi chiar acolo unde este cuprins de căldură, acésta este produsul faptelor ce el descrie.

Întâiul volum al Istorieĭ va apare în curînd. El cuprinde în doă părţĭ — istoria primitivă a Principatelor Române pînă la constituirea lor naţională, şi istoria fundăriĭ Principatelor Române pînă la perderea independinţeĭ lor.

Partea întâia e împărţită în capitole : — începutul şi succesul prozelitismuluĭ catolic la Românĭ în genere şi maĭ ales in imperiul bizantin şi în regatul maghiar — începutul, durata şi subjugarea statuluĭ românobulgar — stabilirea, creştinarea şi dispariţiunea Cumanilor în ţerile române.

Partea a doua nareză în treĭ capitole — despre Valachia în timpul Domnilor eĭ naţionalĭ — despre Valachia în luptele sale pentru neatîrnare pînă la mórtea luĭ Mircea I — şi despre începuturile Moldoveĭ ca stat independinte pînă la mórtea luĭ Iuga-vodă.

Acest volum trateză dar despre cestiunile cele maĭ importante ale istorieĭ naţionale, şi sînt convins că judecata ce va fi dată în ţeră şi în străinătate asupra moduluĭ, cum Eudoxiŭ Hurmuzaki a despicat şi a elucidat faptele acestor timpurĭ străvechĭ, va fi aceea, că avem dinaintea nóstră opul unuĭ adevărat istoric.

Restul manuscriptuluĭ istoric e numaĭ fragmentar, însă el nu e maĭ puţin important. Materia e următórea : —starea bisericeĭ orientale în Transilvania în timpurile Domnilor indigenĭ şi lucrarea pentru uniune în timpul domnieĭ Caseĭ de Habsburg, — prelucrărĭ fragmentare a istorieĭ Românilor din timpul luĭ Mihaiŭ Vitézul, luĭ Constantin Brâncovanu şi din aniĭ dela 1604 pînă la 1782.

Documentele culese de Eudoxiŭ Hurmuzaki sînt în numĕr de aprópe treĭ miĭ bucăţĭ, tóte decopiate de pe originalele aflate în archive. Ele vor forma şépte volume marĭ, din carĭ a eşit acum volumul al şéptelea şi este în preparaţiune volumul al şéselea. Amîndoă volumele vor cuprinde documentele seculuĭ al opt-spre-ḑecelea.

Nu pot maĭ bine să expun importanţa istorică şi bogăţia acesteĭ publicaţiunĭ, decât arătând cuprinderea volumuluĭ de documente, care în ḑilele acestea are să fie dat publiculuĭ.

Volumul al şéptelea cuprinde treĭ-sute opt documente din aniĭ 1750 pînă la 1818. Cele maĭ numeróse dintre dînsele (165) sînt relative la afacerile orientale, iar maĭ ales la cedarea Bucovineĭ (115), saŭ:

37 documente privesc politica orientală în genere,
13 documente resbelul turco-rus în particular,
51 documente conţin tratativele pentru cedarea Bucovineĭ,
51 documente arată amănunţimile delimităriĭ Bucovineĭ,
13 documente se ocupă cu organisarea nouluĭ ducat al Bucovineĭ.

Volumul maĭ conţine încă:

33 documente despre afacerĭ comerciale dintre Austria şi Principatele Române,
7 documente despre limitele dintre Ardél şi Moldova,
32 documente despre afacerea fiilor luĭ Ipsilanti, carĭ fugise în Austria,
15 relaţiunĭ ale luĭ Caragea saŭ trimise acestuĭ Domn,
17 relaţiunĭ ale consululuĭ austriac Raicewich,
2 documente privitóre la afacerĭ ale familieĭ Bălăcénu,
8 documente la afacerĭ dintre Moldova şi Polonia,
3 documente la nesce refugiaţĭ francesĭ,
2 documente la afacerĭ cu Tatariĭ,
6 documente la relaţiunile comerciale ale Porţiĭ cu Austria, Rusia, Francia, Olanda şi Germania,

7 documente la afacerile bisericeĭ orientale în Transilvania,
4 documente la afacerĭ speciale ruso-turcescĭ, de ex. numirea întâiuluĭ consul rus în Principate în persóna luĭ Ivan Severin,
3 documente la politica Prusieĭ în Orient.
2 documente sînt relative la Universitatea de Cracovia,
1 document cuprinde Hatişeriful Porţiĭ pentru Principate din 1783.

Intre aceste documente se află treĭ-decĭ şi opt instrucţiunĭ originale ale renumituluĭ Cancelar Principe Kaunitz, cincĭ-decĭ şi doă raporturĭ ale internunţiuluĭ Baron de Thugut, patru-decĭ şi noă raporturĭ ale internunţiuluĭ Herbert, şi treĭ relaţiunĭ întinse asupra stăriĭ Bucovineĭ în momentul în care a fost încorporată Monarchieĭ Austriace.

Volumele următóre de documente nu vor presinta un interes maĭ mic, şi nicăirĭ nu cunóscem documente maĭ preţióse nu numaĭ despre faptele întâmplate, ci maĭ ales despre starea Ţerilor Românescĭ în diferite epoce, în diferiţĭ secolĭ.

Pentru acéstă vastă şi frumósă publicaţiune, Ministeriul Cultelor şi al Instrucţiuniĭ Publice a numit o comisiune specială, compusă de Domniĭ Mihail Kogălnicénu, Alexandru Odobescu, Teodor Rosetti şi subscrisul, dându-le de secretar pe d. Ioan Slavicĭ, căruia ţin a'ĭ aduce în public omagiele mele pentru zelul şi activitatea desvoltată la executarea acesteĭ grele întreprinderĭ.

Iată monumentul, ce şi-l'a rădicat Eudoxiŭ Hurmuzaki. Memoria acestuĭ bărbat va fi neştérsă nu numaĭ în sînul Societăţiĭ Academice, ci orĭ şi unde bate o inimă românéscă. Mulţĭ bărbaţĭ, iubitorĭ de sciinţă şi laborioşĭ, se vor nutri la fântînele ce el a deschis exploratorilor adevăruluĭ. Mulţĭ Românĭ se vor lumina şi 'şĭ vor întări amorul de patriă la acest isvor bogat, datorit uneĭ laborĭ necurmate, neobosite, de treĭ-decĭ de anĭ.

Fie memoria luĭ Eudoxiŭ Hurmuzaki eternă.

Fie exemplul luĭ urmat de mulţĭ cetăţenĭ.

Bucurescĭ în $^{8}/_{20}$ septembre 1877. **D. Sturdza.**

NOTIȚE

In sesiunea din acest an, Societatea Academică Română a făcut pentru prima óră următórele lucrurĭ :

1. A premiat pentru prima óră nu traducțiunĭ, fie ele cât de clasice, cĭ scrierĭ originale, și anume : *Istoria archeologieĭ* de d. A. I. Odobescu, și un tractat al d-luĭ Gr. G. Tocilescu despre *Etnografia ante-romană a Dacieĭ;*

2. A trimis pentru prima óră o misiune sciințifică, și anume pe d. Gr. G. Tocilescu la Moscva pentru copiarea unor manuscrise de ale luĭ Cantemir;

3. A decis pentru prima óră retipărirea monumentelor linguistice române din secoliĭ XVI și XVII, cu introducțiunĭ, note și glosare, și anume :

D. D. A. Sturdza va reproduce *Psaltirea în versurĭ a mitropolituluĭ Dosoteĭu*, după chiar manuscrisul autograf;

D. B. P. Hasdeŭ va reproduce *Psaltirea luĭ Coresi;*

D. A. I. Odobescu va reproduce *Pravila cea mică dela Govora;*

D. G. Sion va reproduce *Divanul lumiĭ de Cantemir.*

Bĭuroul Societățiĭ Academice s'a re'nouit în următorul mod :

Președinte : *I. Ghica;*

Vice-Președinte : *G. Barit;*

Membri : *B. P. Hasdeŭ;* *A. I. Odobescu;*

Secretar : *G. Sion.*

Comisiunea lexicografică s'a compus din :

B. P. Hasdeŭ, *G. Sion* — din secțiunea filologică;

A. I. Odobescu, *G. Barit* — din secțiunea istorică;

P. S. Aurelian, din secțiunea sciințelor.

Acéstă comisiune va elabora, pînă la sesiunea viitóre a Societățiĭ, un noŭ specimen de *Dicționar al limbeĭ române.*

Dintre ilustrațiunĭ străine, s'a ales membru Hugo Schuchardt.

Vom maĭ adăuga, că comisiunea lexicografică a admis în ortografiă, ca obligatóre pentru membriĭ seĭ, numaĭ *etimologia română*, nu pe acea latină, și a renunțat la góna codițelor și a semnelor diacritice.

OPERELE

D-LUI

B. PETRICEICU-HASDEU

---

1. **Viéța și scrierile luĭ Luca Stroicĭ;** Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
2. **Filosofia portretuluĭ luĭ Țepeș;** Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
3. **Analise literare externe: Wolf, Raicevich, Eutropius, Palauzow, etc.;** Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
4. **Micuța;** o nuvelă satirică; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
5. **ón vodă cel cumplit;** cu un portret și 10 gravure; Bucurescĭ, 1865, în 8, pagine 246. *Epuisé.*
6. **Schylock, Gobseck și Moise;** studiŭ literar; Bucurescĭ, 1866, în 8.
7. **Talmud;** studiŭ filosofic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
8. **Industria națională față cu principiul concurențeĭ;** studiŭ politico-economic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
9. **Răzvan-vodă,** dramă istorică în 5 acte în versurĭ; Bucurescĭ, 1869, în 8, Edițiunea III.
10. **storia toleranțeĭ religióse în România: protestanțĭ, catolicĭ, mahometanĭ, lipovenĭ și judanĭ;** edițiunea 2, Bucurescĭ, 1865, în 8. — Prețul 2 francĭ; pe hârtiă velină — 3 francĭ.
11. **Satirul,** ḑiar umoristic; Bucurescĭ, 1866, în-fol. *Epuisé.*
12. **Archiva istorică a Românieĭ;** Bucurescĭ, 1865—1867, în 4, 3 tomurĭ marĭ. prețul 40 francĭ.
13. **Poesiĭ,** Bucurescĭ, 1873, în 8.
4. **Istoria critică a Românilor;** tomul 1-ŭ, a 2-a edițiune. Tomul II sub pressă. In-4 mare în 2 colóne fără linie. Prețul tomuluĭ I—24 fr ancĭ — Deposit la autor.

Continuarea veḑĭ din dos.

OPERELE D-LUI B. P. HASDEŬ

(Continuarea. — Vedĭ din dos)

15. **Principie de filologia comparativă.** Curs ţinut la Facultatea de litere din Bucurescĭ. Aŭ eşit numaĭ patru lecţiunĭ, pag. 108. — 4 francĭ. Pe chărtiă velină 6 francĭ.

16. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice I. Ghĭuj.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.

17. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice II. Ghĭob.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.

18. **Baudouin de Courtenay şi dialectul slavo-turanic din Italia. — Cum s'aŭ întrodus slavismele în limba română?** — Notiţă linguistică. — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 o-xemplare. — 2 francĭ.

19. **Ḑina Filma. Goţiĭ şi Gepiḑiĭ în Dacia.** — Studiŭ istorico-linguistic. Bucurescĭ, 1877, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 2 francĭ.

NR 10-11. [illegible] NR. 10-11.

COLUMNA LUI TRAIAN

[illegible]

[illegible] POPORANĂ.

[illegible]

[illegible] P. [illegible]

[illegible]

D-lor : A. I. [illegible] DR. GR. G. T[illegible] DR. [illegible] DR. BARBU CONSTANTINESCU, [illegible] P. ISPIRESCU, P. GEORGESCU etc.

[illegible]

[illegible]

1. DUL. A. S[illegible]
2. B. P. HASDEU: [illegible] (pag. 512—[illegible]
3. DUL. A. S[illegible]
4. B. P. HASDEU: [illegible]
5. DR. [illegible] România. Texturi [illegible]
6. STAMPE: Portretul [illegible] mai multe fac-simile.

PREMIU: Fie-care [illegible] «Columna lui [illegible] dreptul de a căpăta dela redacțiune [illegible] de *B. P. Hasdeŭ* cu prețul [illegible] în loc de 24 leĭ noui. [illegible] A. [illegible]arii anuali posedă aceiași drept [illegible]

[illegible]

BUCURESCI
NOUA TIPOGRAFIA [illegible] ROMÂNI
10, STRADA [illegible], 10.

COLUMNA LUI TRAIAN

PREȚUL ABONAMENTULUĬ:

Pentru România: 20 leĭ noĭ. Pentru străinătate: 30 leĭ noĭ séŭ 15 fiorinĭ.

Abonamentul se face numaĭ pe an.

La redacțiune se póte găsi o colecțiune completă pe aniĭ 1870—76.

Colecțiunea pe fie-care an 30 leĭ noĭ.

Redacțiunea și Administrațiunea se află în Bucurescĭ, Strada Michaĭu-vodă, în curtea bisericeĭ Mihaĭu-vodă.

COLUMNA LUI TRAIAN

OCTOBRE 1877

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANĂ.

MEMORIU

ASUPRA

NUMISMATICEI ROMANESCI

Numismatica, ca sciinţă auxiliară a Istorieĭ, nu presintă în genere decât un interes secundar şi maĭ restrîns. Studiul monetelor românescĭ are însă pentru noĭ o semnificaţiune maĭ mare, căcĭ în monetele din secoliĭ trecuţĭ păstrâm cele maĭ vechĭ monumente istorice ale Românilor. E cu neputinţă să privim cu nepăsare frumósele seriĭ ale banilor din întâiele timpurĭ ale existinţeĭ Principatelor Moldavieĭ şi Valachieĭ. Eĭ sînt o carte deschisă şi elocinte a istorieĭ nóstre naţionale.

Aŭ nu e important a vedé, că arta monetară în Principatele Române nu sta nicĭ cum maĭ jos decât în ţerile învecinate ca Polonia şi ca Ungaria, şi întrecea chĭar pe altele, ca Rusia, Serbia şi Bulgaria? Nu este acésta un indice al graduluĭ de cultură de pe atuncĭ a patrieĭ nóstre în faţa popórelor ce ne încungĭuraŭ?

Aŭ nu e important a studia seria cea lungă de monete ale luĭ Petru Muşat, Vlad I şi Mircea I, pentru a ne convinge că amîndoă Principatele traiaŭ o viaţă economică de sine, strîns legată cu o desvoltare independinte?

Aŭ nu e important a cunósce, că chĭar atuncĭ, când vijelia timpuluĭ a silit pe strămoşiĭ noştri să recunóscă supremaţia unuĭa din vecinĭ, — fie aceĭa a Ungurilor saŭ a Polonilor, fie aceĭa a Turcilor — eĭ nu aŭ abdicat la viaţa lor propriă? Nicĭ pretenţiunile Regilor Ungarieĭ şi aĭ Polonieĭ, nicĭ a-tot-puternicia Sultanilor, nu aŭ împiedicat pe Domniĭ noştri

de a bate monete cu efigia lor, şi acésta chïar pe la finele secoluluï al şépte-spre-decelea!

Cu tot interesul cel mare ce presintă pentru istoriă numismatica românéscă, putem dice că ea abia există în germene. În țéră, ea era un ce cu totul necunoscut. În străinătate, ea nu putea să se desvolteze într'un mod sciințific, întru cât aceï carï maï ales se ocupaŭ cu monetele nóstre eraŭ principalmente numaï colectoriï de curiosităţï şi de varietăţï numismatice.

Tóte câte s'aŭ scris pînă în timpurile cele maï recente despre numismatica nóstră pórtă în adevăr sigilul nesuficiinţeï şi necompetinţeï; căcï acele scrierï constaŭ saŭ numaï într'o enumeraţiune nesistematică a câtor-va monete, saŭ într'o clasificare nesigură, care dovedïa pe de o parte o lipsă mare de material, iar pe de alta o nesciinţă de obiectul ce se trata.

Pe la 1840 singurele colecţiunï importante eraŭ Colecţiunea Imperială din Viena şi Colecţiunea Reichel, încorporată acum Colecţiuniï Imperiale din Petersburg. Inainte de un deceniŭ, numismaţiï nu cunosceaŭ alte monete românescï, decât puţine exemplare dela Petru Muşat, Alexandru cel Bun, Iliaş, Stefan cel Mare, Stefan Locustă, Alexandru Lăpuşnénu, Despot-vodă, Ionaşcu-vodă şi Dabija-vodă pentru Moldova; dela Vlad I şi II, dela Mircea I, Mihaiŭ-Vitézul, Mihnea cel Reŭ, Constantin Brîncovénu şi Constantin Hangerli pentru Valachia. Astă-dï colecţiunile sînt fórte însemnate. Colecţiunea Societăţiï Academice, care posedă maï multe sute de bucăţi, întrece prin avuţia eï pe tóte cele cunoscute pînă acum; însă şi Colecţiunea Doboczky din Pesta e maï importantă decât tóte colecţiunile imperiale de maï sus la un loc.

Nu dispunem încă de un material fórte mare, dar cred că, persistând în investigaţiunile nóstre, vom ajunge a'l completa într'un mod neaşteptat. Pe de altă parte, materialul de astă-dï e îndestulător pentru a întreprinde o clasificaţiune seriósă şi sciinţifică, care să înlocuiască clasificaţiunile de fantasiă. Tocmaï acésta însă face din numismatica românéscă o ocupaţiune interesantă şi atrăgătóre pentru orï-cine se ocupă cu studiul istorieï naţionale.

Principiï Moldoveï şi aï Valachieï aŭ bătut monete de cum s'aŭ fundat Principatele pînă la căderea ţeriï sub Domnia Fanarioţilor.

Din secolul al XIV-lea ni s'aŭ păstrat monete — dela *Bogdan I*, dela *Petru Muşat* şi dela *Stefan I*, — dela *Vlad I*, dela *Radu-Negru*, dela *Dan I* şi dela *Mircea I*.

Din secolul al XV-lea avem monete — dela *Alexandru cel Bun*, dela *Iliaş-vodă* şi dela *Stefan-vodă* fiĭ aĭ luĭ Alexandru cel Bun, dela *Bogdan* tatăl luĭ Stefan cel Mare, şi dela *Stefan cel Mare*, — dela *Radu II* fiul luĭ Mircea, dela *Vlad II Dracul*, dela *Radul III* fiul luĭ Dracu, dela *Vlad III Ţepeş*, dela *Vlad IV* şi dela *Radul IV cel Mare*.

Din secolul al XVI-lea cunóscem monete dela *Stefăniţă-vodă*, dela *Stefan Locustă*, dela *Petru Rareş*, dela *Alexandru Lăpuşnénu*, dela *Despot-vodă* şi dela *Ionaşcu-vodă*, — dela *Vlad VI* şi *Mihaiŭ Vitézul*.

Din secolul al XVII-lea ne-aŭ remas numaĭ monete dela *Dabija-vodă*, dela *Mihnea cel Reŭ* şi dela *Constantin Brîncovénu*.

Dintre Domniĭ fanariotĭ, numaĭ *Constantin Hangerli* a lăsat după dînsul câte-va medalie.

Monetele românescĭ ne dovedesc că arta monetară românéscă se asémenă mult cu aceia din ţerile apusene învecinate, presintând însă îndestule diferinţe pentru a nu se contopi cu ea. Arta monetară unguréscă maĭ ales a avut o influinţă netăgăduită asupra bănărielor nóstre, carĭ trebuiaŭ să existe în ţéră sub o conducere propriă. Când punem la un loc monete românescĭ cu monete polone, ungurescĭ, serbescĭ, bulgărescĭ şi rusescĭ, recunóscem pe acele românescĭ chiar dela prima ochire prin stilul lor propriŭ. Bănăriele aŭ existat în ţéră pînă târdiŭ, în a doua jumătate a secoluluĭ al XVII-lea.

Monetele cele maĭ vechĭ ale Moldoveĭ şi ale Valachieĭ presintă între dînsele punturĭ de contact, însă şi diferinţe esenţiale.

Ca monetele Polonieĭ, ale Ungarieĭ şi ale Europeĭ apusene, monetele cele maĭ vechĭ românescĭ aŭ legende latinescĭ. Ast-fel sînt monetele luĭ *Bogdan*, ale luĭ *Petru Muşat*, ale luĭ *Stefan I*,—ale luĭ *Vlad I*, ale luĭ *Radu-Negru* şi ale luĭ *Dan I*. Nu dovedesce óre acésta, că nicĭ odată Româniĭ nu aŭ rĕmas străinĭ civilisaţiuniĭ apusene? In acele legende, literele sînt cele monacale, în stilul lor cel maĭ pur ; cele-l'-alte atribute ale moneteĭ sînt păstrate în aceiaşĭ direcţiune artistică. Artiştiĭ, carĭ aŭ bătut aceste monete, eraŭ nisce artiştĭ iscusiţĭ. Aşa de ex. monetele luĭ *Vlad I* saŭ *Alexandru cel Bun* se pot pune, în privirea arteĭ monetare, cu succes alăturĭ cu monetele contimporane ale regilor *Ludovic I* al Ungarieĭ saŭ *Vladislaŭ Iagello* al Polonieĭ.

Monetele moldovenescĭ mănţin în legendele lor, pînă târdiŭ şi cu rare excepţiunĭ, limba latinéscă, şi aspectul artistic al lor remâne maĭ

plăcut. Monetele munteuescĭ adoptéză legende în limba slovenéscă şi un stil care se alteréză din ce în ce maĭ mult.

E un ce pe cât remarcabil, pe atât neexplicat pînă acum, că pe când pe monete vedem stilul apusén şi limba latină, în biserică, la curtea principilor românĭ şi împregiurul sigilelor domnescĭ era usitată limba slovenéscă.

Durata întrebuinţăriĭ literelor monacale în legendele în limba latinéscă nu trece peste întâia jumătate a seculuĭ al XVI-lea. Acésta ne ajută mult la clasificarea monetelor românescĭ din acele timpurĭ antice. Tóte monetele cu legende scrise cu litere monacale nu pot aparţine decât principilor carĭ aŭ domnit dela fundarea Principatelor pînă la 1550.

În ceĭa ce privesce Moldova, acéstă regulă capătă chĭar o confirmaţiune prin acésta, că baniĭ Domnilor din urma anuluĭ 1550 aŭ dată certă. Astfel dela *Alexandru Lăpuşnénu,* dela *Despot,* dela *Ionaşcu,* monetele pórtă anul în care aŭ fost bătute. Dela 1550 încóce însă ele aŭ şi un stil diferit. Literele lapidare înlocuiesc pe cele monacale, în Principatele Române ca şi în Europa apusénă.

Monetele periodulu̯ĭ întâiŭ se deosebesc în etatea lor prin stilul şi structura literelor. Cu cât acestea sînt maĭ simple, cu atat moneta e maĭ veche. Cu cât ele sînt maĭ înfrumuseţate, maĭ subţirĭ, maĭ înflorite, cu atât moneta e tot-odată maĭ recentă.

Momentul artistic e decĭ de cea maĭ mare importanţă în clasificarea monetelor românescĭ, carĭ nu aŭ pe dînsele nicĭ un dat tocmaĭ în periodul cel maĭ interesant al istorieĭ nóstre.

În clasificarea monetelor românescĭ, atât de anevoiósă, trebue să maĭ avem în privire că Domniĭ carĭ aŭ avut o domniă maĭ lungă aŭ bătut maĭ mulţĭ banĭ decât aceĭ carĭ aŭ făcut numaĭ o scurtă apariţiune; şi că, prin urmare, e maĭ probabil că puţinele monete ce posedâm astă-ḑĭ aparţin celor întâĭ decât celor din urmă.

Monetele moldovenescĭ din acele timpurĭ pórtă numele *Bogdan, Petru* în doă diferite stilurĭ, *Stefan* în patru diferite stilurĭ, *Iliaş, Alexandru.*

Dintre aceste monete, acele ale patru Domnĭ se pot clasifica în modul cel maĭ positiv, — şi anume ele sînt ale luĭ *Petru Muşat,* ale luĭ *Alexandru cel Bun, Iliaş-vodă* şi *Stefan-vodă* feciorii luĭ. Aceste monete maĭ întâiŭ sînt din timpul cel maĭ bun al literelor monacale. Maĭ ales monetele luĭ Alexandru cel Bun sînt de o frumuseţă rară. Dela finele secolu-

luĭ al XIV-lea, pînă pe la începutul secoluluĭ al XV-lea, aŭ domnit maĭ mult timp dintre Domniĭ cu numele Alexandru — *Alexandru cel Bun*, dintre Domniĭ cu numele Petru — *Petru Mușat*. Când deci aflâm monete cu litere monacale ale timpuluĭ fórte caracterisate și cu numele Alexandru saŭ Petru în legendă, orĭ-ce îndoială e înlăturată. La monetele luĭ Petru se maĭ adaugă un fapt și maĭ pipăit. Inainte de un an s'a aflat la Mamornița un mic tesaur de monete, care maĭ în întregimea luĭ se află în colecțiunea Societățiĭ Academice, prin stăruința și liberalitatea amiculuĭ meŭ Colonelului Eustatie Pencovici. In acest tesaur eraŭ peste una sută monete dela Petru Mușat și treĭ monete de ale Regeluĭ Polonieĭ Vladislaŭ Jagello, contimpuranul și aliatul luĭ Petru Mușat. Afară de *Iliaș* fiul luĭ Alexîandru cel Bun, nu aflâm în acele timpurĭ nicĭ un alt Domn al Moldoveĭ cu numele Iliaș, și ceia-ce confirmă clasificarea este și stilul moneteĭ fiuluĭ, care se potrivesce în tóte cu acele ale tatăluĭ; nu maĭ puțin însă și împregĭurarea, că maĭ aflâm numele Elias pe aceiașĭ monetă pe care se află și numele Stefan, indicațiune certă pentru fiĭ luĭ Alexandru cel Bun, carĭ aŭ fost atât de crudĭ și de selbatecĭ unul către altul, în neasemĕnare cu ilustrul lor tată.

Atribuesc luĭ *Bogdan I* moneta cu litere monacale fórte bine caracterisate și care pórtă numele acestuĭ Domn, fiind că aspectul eĭ e cu totul acela al monetelor luĭ Petru Mușat; precum atribuesc o altă monetă, pe care se citesce numele Stefan, tot din aceiașĭ causă luĭ *Stefan* urmașul luĭ Petru Mușat.

Remân de explicat monetele unuĭ Petru și a doĭ Stefanĭ.

Afară de Petru Mușat nu găsim pînă pe la mijlocul secoluluĭ al XVI-lea o domniă maĭ lungă a unuĭ Petru decât aceia a luĭ *Petru Rareș*. Luĭ atribuĭm dară moneta, unde literele monacale ale legendeĭ sînt prin forma lor evident dintr'o epocă maĭ recentă.

Tot forma literelor ne induce a atribui monetele ce maĭ remân cu numele Stefan la doĭ diferițĭ Stefanĭ, carĭ ni se par a nu fi fost alțiĭ decât *Stefan cel Mare* și *Stefăniță-vodă*.

Dintre monetele moldovenescĭ fără dat maĭ avem încă de clasificat monetele cu inscripțiunĭ slavone, purtând numele Bogdan și Stefan. Cele d'întâiŭ aŭ litere de o formă maĭ veche, și le atribuim maĭ mult luĭ *Bogdan* tatăl luĭ Stefan cel Mare decât fiuluĭ acestuĭ Domn eroŭ, fiind că monetele acestuĭ din urmă Domn trebuiaŭ să pórte litere de forme maĭ re-

cente ca acele ale luĭ Stefan cel Mare. Monetele cu numele Stefan, a cărora litere denotă influința stiluluĭ lapidar,le atribuesc luĭ *Stefan Locustă*, ultimul Stefan al acestuĭ period numismatic.

Monetele muntenescĭ din aceleașĭ timpurĭ nu sînt ușor de clasificat. Ele pórtă numele luĭ *Mircea,* luĭ *Radu* în patru diferite stilurĭ de litere, și *Vlad* în cincĭ diferite stilurĭ.

Intre aceste monete, legenda latină se citesce pe moneta unuĭ Radu șĭ a unuĭ Vlad. Acest *Vlad* nu póte fi altul decăt contimpuranul luĭ Ludovic I al Ungarieĭ, cu a căruĭ monete ale nóstre aŭ o mare asemenare. Insă atuncĭ și moneta cu numele luĭ *Radu* nu se póte atribui decăt frateluĭ acestuĭ Domn, luĭ Radu tatăl luĭ Mircea cel Mare.

Prin inducțiune am atribuit luĭ *Dan I,* frateluĭ și predecesoruluĭ luĭ Mircea I, o mică și unică monetă din colecțiunea Societățiĭ Academice, pe care lîngă însemnele Țeriĭ Muntenescĭ se vede numaĭ un D monacal.

Mircea I e necontestabil, căcĭ pe numerósele luĭ monete se citesce în legendă slavonéscă distinctă numele mareluĭ Domn. Ele presintă o seriă de un aspect cu totul deosebit. Din tóte monetele românescĭ ele sînt singurele carĭ ne aduc aminte monetele româno-bulgare.

Tóte cele-l'alte monete muntenescĭ sînt cu legende slavone, și clasificarea lor e făcută pe basa stiluluĭ literelor și a insemnelor lor, singuriĭ conducătorĭ ce'ĭ avem în acéstă privire.

Intre monetele cu numele Vlad și cu litere slavonescĭ se pot distinge fórte bine patru diferite stilurĭ, și de aceia noĭ le-am atribuit întregeĭ seriĭ a Vlașilor: luĭ *Vlad II, III, IV* și *V,* precum și acele cu numele Radu din aceleașĭ cause luĭ *Radu II, III* și *IV.*

Pe cât de grea și, trebue să mărturisim, adese îndoiósă este clasificarea monetelor din periodul literelor monacale, pe atâta, când intrâm în periodul literelor lapidare, datul monetelor devine cert, căcĭ el se vede înscris pe dînsele. Nu póte dar existe cea maĭ mică îndoială asupra clasificațiuniĭ monetelor luĭ *Mihaiŭ Vitézul, Mihnea, Brîncovénu* și *Hangerli* pentru Valachia, — *Alexandru Lăpușnénu, Despot, Ionașcu* și *Dabija* pentru Moldova.

Ceia ce e nedeslegat însă pînă astă-ḑĭ în numismatica română, ceia ce va fi încă mult timp obiectul unuĭ studiŭ minuțios al numismaților noștri,

este numirea şi valórea monetelor ce avem dinaintea nóstră. Pentru a a-junge la un resultat satisfăcător, trebue să cercetâm, maĭ mult decât s'a făcut pînă acum, documentele în ceia ce privesce banii ce circulaŭ în ţéră; însă nu maĭ puţin e de nevoe ca să putem căntări cât se póte maĭ multe monete românescĭ în comparaţiune cu monetele ţerilor învecinate. Acéstă parte a numismaticeĭ nóstre e încă cu totul la începutul eĭ.

Pentru a da o idee maĭ precisă despre numismatica nóstră, voiŭ de-scrie câte o monetă dela fie-care Domn român, dela care există vre-una.

MONETE ALE DOMNILOR MOLDOVEI

1. PRINCIPE NECUNOSCUT.

Colecţiunea Societăţiĭ Academice păstréză o monetă mică de aramă, avênd de o parte un cap de bour, între córne o stea cu şése raḑe şi doă crucĭ în drépta şi stînga de cap, iar pe ceia-l'altă o cruce într'un cerc de perle. Stilul acesteĭ monete indică o mare vechime. Ea aparţine fără îndoială primilor Domnĭ aĭ Moldoveĭ.

2. BOGDAN I.

CIRCA 1355

Unicul exemplar de aramă cunoscut din monetele acestuĭ Domn se află în Colecţiunea Societăţiĭ Academice.

Av. MONETA MOLDAVIE între doă cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe; în drépta semiluna, în stînga o rosetă cu cincĭ frunḑe.

Rev. BOGDAN WAIWO între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut despărţit d'a-lungul în doă, în drépta doă florĭ de crin îndoite aşeḑate una peste alta, în stînga treĭ grinḑĭ transversale. D'asupra scutuluĭ o co-rónă deschisă cu treĭ crăcĭ.

3. PETRU MUŞAT.

1374—1390

Puţine monete aŭ fost atât de maltratate de numismaţĭ ca monetele a-cestuĭ Domn. Ele eraŭ cunoscute în maĭ multe exemplare şi atrăgeaŭ aten-ţiunea colectorilor asupra lor.

Cetirea eronată a legendeĭ făcea însă imposibilă o clasificare seriósă. Legenda acestor monete e : «SI M PETRI WOIWODI» de o parte şi : «SI MOLDAVIENSIS» de altă parte. Dificultatea ce se presinta la descifrarea celor întâie treĭ litere din avers se părea înlăturată, luându-se SIM drept numele *Simion*. Insă acéstă explicare era fórte insuficientă, întru cât ea nu resolva tot-d'odată aceiaşĭ dificultate ce se presintă cu întâiele doă litere SI din revers. De aci s'a născut o nesiguranţă mare în clasificarea acestor monete. Uniĭ le atribuiaŭ luĭ *Simion Movilă* (1604—1608), alţiĭ luĭ *Petru Schiopul* (1574—1580, 1583—1591), iar alţiĭ mărturisesc francamente că nu pot da nicĭ o explicaţiune satisfăcătóre. Nu se remarca însă că Simion Movilă nu se numĭa Petru, că Petru Schiopul nu se numĭa Simion, şi că în timpul acestor doĭ Domnĭ literele monacale nu maĭ eraŭ întrebuinţate, precum se dovedesce acésta necontestat prin monetele luĭ Alexandru Lăpuşnénu, ale luĭ Despot şi ale luĭ Ionaşcu.

Comitele Ouvaroff cel întâiŭ a atribuit aceste monete luĭ Petru Muşat. Cu tóte acestea el tot a remas sub influinţa predecesorilor seĭ, presupunênd că unul din cele treĭ exemplare descrise de dînsul provine dela Domnul Simion, care ar fi trăit dela 1390 pînă la 1401.

Cetirea legendeĭ, ast-fel precum am propus'o noĭ într'o scriere asupra monetelor românescĭ, e simplă, logică şi naturală.

Citim pe aceste monete într'un mod necontestabil numele *Petrus* şi cuvîntul *woiwoda*. Litera M, care precedă numele principeluĭ Petru, indică cu siguranţă cuvîntul *Moneta*. Ast-fel stă pe monetele luĭ Alexandru cel Bun—*Moneta Alexandri Moldaviensis;* pe acele ale luĭ Stefan cel Mare, Stefăniţă-vodă şi Petru Rareş — *Moneta Moldaviae.* Literele SI înainte de cuvintele *Moneta Petri Woiwodi* şi înaintea cuvîntuluĭ (terrae) *Moldaviensis* nu pot fi decăt abreviaţiunea cuvîntuluĭ *Signum*, care indică capul de bour şi pavăza ca semnele ţereĭ.

Legenda dar se va ceti ast-fel: în avers — «Signum Monetae Petri Woiwodae»,—în revers—«Signum (terrae) Moldaviensis».—De o parte avem indicaţiunea suveranuluĭ, de alta aceia a ţereĭ.

Acéstă opiniune e confirmată, mi se pare, prin legendele ce vedem pe monetele ţerilor învecinate şi pe monetele luĭ Ionaşcu-vodă.

Tipul monetelor luĭ Petru Muşat e frumos şi arată o propăşire în organisarea politică a ţeriĭ.

Exemplarul d e a r g i n t ce descriŭ aparţine Societăţiĭ Academice.

Av. * SI M PETRI WOIWODI între doă cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḍe, în drépta o rosetă cu cincĭ frunḍe, în stînga semiluna.

Rev. * SI MOLDAVIENSIS între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut despărţit d'a-lungul în doă, în drépta treĭ grinḍĭ transversale, în stînga doă florĭ de crin îndoite aşeḍate una peste alta.

4. STEFAN I.

CIRCA 1395

Singurul exemplar cunoscut al acesteĭ monete de argint se află în Colecţiunea Societăţiĭ Academice.

Av. STEPAN WOIODA între doă cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḍe, în drépta o rosetă cu cincĭ frunḍe, în stînga semiluna.

Rev. * S MONE * TA între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut despărţit d'a-lungul în doă, în drépta treĭ grinḍĭ transversale, în stînga doă frunḍe trilobate aşeḍate una peste alta.

5. ALEXANDRU I CEL BUN

1401—1433

Monetele puterniculuĭ şi iscusituluĭ organisator al domnieĭ Moldoveĭ sînt fórte interesante nu numaĭ prin frumuseţa tipuluĭ lor, dar şi prin aceia că avem dela acest Domn monete de argint şi de aramă de diferite valorĭ.

Din cele treĭ diferite mărimĭ ale monetelor de argint şi din acele doă mărimĭ de aramă, descriŭ un frumos exemplar de argint, modulul maĭ mare, aparţinênd Colecţiuniĭ Societăţiĭ Academice.

Av. † MONE(TA) : ALEXANDRI între doă cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḍe, în drépta o rosetă cu cincĭ frunḍe, în stînga semiluna.

Rev. WD : MOLDAVIENSIS între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut despărţit d'a-lungul în doă, în drépta treĭ grinḍĭ transversale, în stînga şése florĭ de crin aşeḍate una peste alta în doă rîndurĭ verticale. D'asupra scutuluĭ un cap de bour.

6. ILIAŞ I

1433 — 1434

Cu cât domnia luĭ Iliaş-vodă a fost maĭ furtunósă, cu atât şi monetele luĭ sînt maĭ preţióse.

Moneta de argint ce descriŭ e din Colecţiunea Societăţiĭ Academice.

Av. †ELIAS WOIWODA între doă cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe; în drépta o rosetă cu cincĭ frunḑe, în stînga semiluna.

Rev. † ELIAS WOIWODA între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut în care un n_n, d'asupra căruia o cruce. D'asupra scutuluĭ un A, în drépta scutuluĭ o cruce.

7. ILIAŞ I ŞI STEFAN II

1435—1442

Cu neasemĕnare însă maĭ rară decât cea precedinte este unica monetă de argint din Colecţiunea Societăţiĭ Academice, care este bătută în timpul când amîndoĭ fiiĭ luĭ Alexandru cel Bun îşĭ împărţise domnia Moldoveĭ, trăind câţĭ-va anĭ în pace şi linisce. Precum eĭ acordaŭ hrisóve emanate dela dînşiĭ amîndoĭ, asemenea eĭ băteaŭ şi monete carĭ purtaŭ numele lor împreunate.

Av. † ELIAS WOIwODA între doă cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în drépta o rosetă cu cincĭ frunḑe, în stînga semiluna.

Rev. SDEPANVs WOIwoDA între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut despărţit d'a-lungul în doă, în drépta treĭ grinḑĭ transversale, în stînga şépte florĭ de crin (saŭ şépte corvane) aşeḑate una peste alta în doă rîndurĭ verticale de 4 şi 3. D'asupra scutuluĭ o corónă cu treĭ crăcĭ.

8. BOGDAN II

TATĂL LUĬ STEFAN CEL MARE

1454—1455

E un ce inexplicabil, cum în tótă seria Domnilor Moldoveĭ carĭ aŭ bătut monete cu legende latinescĭ, aflâm doĭ Domnĭ, pe Bogdan şi pe Stefan Locustă, cu monete cu inscripţiunĭ slavonescĭ. Deslegarea acesteĭ enigme remâne cercetărilor ulterióre.

Moneta de argint ce descriŭ aparţine tot Societăţiĭ Academice.

Av. † IW БОГДАН ВОЕВОДА ГОС între doă cercurĭ lineare; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ radie, în drépta o rosetă, în stînga semiluna.

Rev. † ПОДАР ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОI între doă cercurĭ lineare; literele AP şi AB sînt unite în monograme; în mijloc un scut cu crucea patriarcală.

9. STEFAN III CEL MARE

1458—1504

Puternica organisare militară ce a dat ţereĭ Moldoveĭ, resbóiele numeróse cu Poloniĭ, cu Unguriĭ, cu Tătariĭ, cu Turciĭ şi cu Munteniĭ, curagiul şi perseveranţa acestuĭ mare Domn, aŭ resunat peste marginile ţeriĭ. Monetele luĭ Stefan cel Mare însă sînt astăḑĭ fórte rare; dar e de sperat că cu timpul se va completa în mod splendid seria monetelor uneĭ domnie atât de lungĭ.

Exemplarul de argint al Colecţiuniĭ Societăţiĭ Academice e următorul:

Av. * MONETA MOLDAV între doă cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în drépta o rosetă cu cincĭ frunḑe, în stînga semiluna.

Rev. * STEPANVS VOIEV între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut cu crucea patriarcală.

10. STEFĂNIŢĂ IV VODĂ

1518—1527

Monetele nepotuluĭ luĭ Stefan cel Mare sînt fórte rare.

Descriŭ exemplarul de argint al Colecţiuniĭ Societăţiĭ Academice.

Av. † MONETA MOLDAVIE între doă cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în drépta o rosetă cu cincĭ frunḑe, în stînga semiluna.

Rev. † STEHANUS VOIEVODA între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut, în care în drépta o cunună d'asupra uneĭ rosete cu cincĭ frunḑe, în stînga treĭ grinḑĭ transversale.

11. PETRU III RAREȘ.

1527—1536, 1541—1546

Unica monetă cunoscută dela acest Domn, aflată în Bucovina, în tîrgul Siretuluĭ, aparține Colecțiuniĭ Societățiĭ Academice într'un exemplar de argint.

Av. † PETRVS VOIEVODA M între doă cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ rade, în drépta o rosetă cu cincĭ frunde, în stînga semiluna.

Rev. MONETA MOLDAVIE între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut cu crucea patriarcală, în drépta un D, în stînga un R resturnat. D'asupra scutuluĭ o corónă cu treĭ crăcĭ.

12. STEFAN V LOCUSTĂ.

1538—1540

Fratele luĭ Petru Rareș nu numaĭ că a bătut monete cu litere slavone, dar a bătut, putem dice, monete false. Saŭ argintul lor e fórte prost, saŭ ele sînt de aramă acoperită cu foĭ subțirĭ de argint.

Descriŭ unul din exemplarele Colecțiuniĭ Societățiĭ Academice:

Av. † ІѠ СТȢФАНЯ ВОȢВОДЯ * ГОСПО între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut cu un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ rade, în drépta o rosetă cu cincĭ frunde, în stînga semiluna.

Rev. † ДЯР * ЗȢМЛИ МОЛДЯВ * СКОИ între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut cu crucea patriarcală, de amîndoă părțile ale scutuluĭ căte o rosetă cu cincĭ frunde.

13. ALEXANDRU III LĂPUȘNÉNU.

1552—1561 și 1564—1566

Monetele luĭ Alexandru Lăpușnénu sînt din întăia luĭ domniă. Ele sînt de argint și fórte rare.

Av. PATRONA o MOLDAWI o, între doă cercurĭ de perle; în mijloc Madona încoronată, cu Hristos pe brațul drept; în drépta un S, în stînga un M (adecă Sancta Maria), de desubt o rosetă cu șése frunde.

Rev. ALEXANDER. D. G. W. MOL. 1558 (adecă: Alexander Dei Gratia Waiwoda Moldaviae), între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut des-

părţit în patru, avînd în mijloc un scutişor cu capul de bour, în drépta sus treĭ grinḑĭ transversale, jos treĭ rosete înşirate d'a-curmeḑişul, în stînga sus o cruce patriarcală, jos doă florĭ de crin unite prin códă aşeḑate d'a-curmeḑişul.

Exemplarul acesta aparţine Colecţiunii Societăţii Academice.

IOAN ERACLID DESPOT.

1561—1563

Monetele acestuĭ Domn aventurar sînt din cele maĭ rare, din cele maĭ interesante. Ele sînt bătute din odóre luate din mănăstirĭ, şi scim că un Sas din Transilvania, anume Wolf, conducea bănăria acestuĭ Domn.

Avem dela Despot galbenĭ de aur, talerĭ de argint şi denarĭ de argint.

Descriŭ galbenul unic din Colecţiunea Doboczky din Pesta.

Av. HERACLIDIS.DESPOTE PATRIS. PATR(iae moneta) în doă cercurĭ de perle, literele OT în «Despote» fiind scrise în monogramă; în mijloc capul bărbos şi încoronat al luĭ Despot spre stînga, la gât şi pe umerĭ cu lorica de fer. In drépta 6, în stânga 3, ceia ce indică anul 1563.

Rev. VINDEX. ET. DEFENSOR. LIBERTAT(is) : PATR(iae) între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut împărţit în patru şi avînd în mijloc un scutişor cu un cap de bour, în drépta sus un turn, jos un leŭ păşind spre drépta, în stînga sus un arbore cu un şérpe împregĭur, jos un pesce spre stînga cu un inel în gură. Peste scutul principal o acuilă cu doă capete şi cu aripele întinse, peste care o corónă deschisă.

15. IONASCU VODĂ.

1572—1574

Monetele luĭ Ionaşcu-vodă sînt atât de rare, încât Miron Costin nu vorbesce de dînsele decât după ḑisele altora. O explicaţiune satisfăcătóre a întregeĭ legende a acestor banĭ s'a dat d'întâiŭ de învăţatul d. August Treb. Laurian. ѠТѢЦ МОЛДОВѢI în gĭurul capuluĭ luĭ Vodă se traduce «Părintele Moldavieĭ». In gĭurul scutuluĭ cetim ѦКЧѢ ГХѢРѢГѢ МОЛДОВѢI, saŭ *monetă* (dela akce, turcesce) cu *semnul* (dela grecesce χαραγή) *Moldoveĭ.*

Iată descrierea unuia din exemplarele Colecţiuniĭ Societăţiĭ Academice, de a r a m ă.

Av. ѠТѢЦ. МОЛДОВѢI între doă cercurĭ de perle; în mijloc capul băr-

bos al luĭ Ionaşcu cu căciula de blană spre stînga, împregĭurul gâtuluĭ lorica.

Rev. ЯКЧȢ. ГХȢРȢГІȢ. МОЛДОВȢІ între doă cercurĭ de perle; în mijloc un cap de bour, între córne o stea cu cincĭ rade, în drépta ȝ, în stînga ШЯ, adecă 7081 saŭ 1573.

16. EUSTRATIE DABIJA.

1662—1666

Ouvaroff cel întâiŭ a făcut cunoscut monetele acestuĭ Domn. Ele sînt rarissime şi, din nenorocire, Colecţiunea Societăţiĭ Academice nu posedă niciĭ un exemplar.

Descriŭ unul din exemplarele de aramă din Colecţiunea Doboczky.

Av. IOHANN ISTRAT DAB(iza) W*(oivoda)* între doă cercurĭ de perle; în mijloc un călăreţ mergênd la galop spre drépta, jos un cap de bour, d'asupra coróna princiară.

Rev. SOLIDUS MOLDAVIE între doă cercurĭ de perle, cu literele MOL unite într'o monogramă; în mijloc doă bastóne de comandament încrucişate, peste carĭ o căciulă de blană cu treĭ pene. Intr'un C mare monograma slavonă a luĭ Dabija, în gĭurul căriia patru puncte. Sus coróna princiară.

MONETELE DOMNILOR VALACHIEI

1. VLAD I.

1360—1374

Seria monetelor acestuĭ Domn e tot atât de numerósă, tot atât de variată ca acea a luĭ Petru Muşat.

Descriem unul din exemplarele de argint ale Colecţiuniĭ Societăţiĭ Academice.

Av. † M LADIZLAI WAIWODE într'un cerc de perle din afară şi un cerc linear în lăuntru; în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în doă, în care în drépta patru grindĭ transversale, în stînga nimic.

Rev. † TRANSALPINI; în mijloc un coif închis şi coronat, pe care spre drépta o acuilă cu capul spre stînga.

2. RADU I NEGRU.

1374—1383

Moneta de argint ce descriŭ este încă inedită şi se păstréză în Colecţiunea Societăţiĭ Academice. Ea făcea parte dintr'un tesaur îndestul de însemnat, descoperit sînt vr'o treĭ anĭ în judeţul Prahova şi care conţinea, pe lîngă dînsa, banĭ dela Vlad I, III şi IV, dela Radu II şi III, precum şi monete dela Asan şi Straşimir în Bulgaria.

Av. M RADVL... WAW între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în doă, în drépta treĭ grindĭ transversale, în stînga doă florĭ de crin opuse una alteia.

Rev. † TRANSALPAI între doă cercurĭ lineare; în mijloc un coĭf ornat, d'asupra luĭ acuila spre drépta cu capul spre stînga.

3. DAN I.

1383—1386

Exemplarul de argint al Colecţiuniĭ Societăţiĭ Academice e inedit şi unic.

Av. Vulturul spre drépta cu capul spre stînga. In drépta o frundă de trifoiŭ şi D, în stînga o cruce. Impregiur un cerc de perle.

Rev. O cruce grecéscă cu căte o frundă de trifoiŭ între fie-care din crăciĭ eĭ. Impregiur un cerc de perle.

4. MIRCEA I.

1386—1418

Monetele luĭ Mircea sînt fórte rare, dar şi fórte interesante, atât din causa stiluluĭ, precum am amintit maĭ sus, cum şi prin diversitatea lor.

Descriŭ un exemplar de argint al Societăţiĭ Academice, care pórtă pe dînsul, precum a descoperit învăţatul nostru coleg B. P. Hasdeŭ, pe lîngă numele *Mircea* pe acela de *Rostislav*.

Av. † POGTH SΛΙΙΙΒ într'un cerc de perle; în mijloc un scut despărţit d'a-lungul în doă, în care în drépta nimic, în stînga cincĭ grindĭ transversale; pe colţul de sus al scutuluĭ un coĭf ornat, pe care stă o acuilă întórsă spre drépta cu capul spre stînga.

Rev. IGЭ МИРУЯ ВО într'un cerc de perle, cu literele МИР unite în

monogramă; în mijloc figura în picióre a Domnitoruluĭ, cu barbă, cu plete şi cu corónă; în măna dréptă lancea, în cea stînga globul cu crucea pe el.

5. RADU II

FIUL LUĬ MIRCEA.

CIRCA 1437

Moneta de argint unică şi inedită ce descriŭ aparţine Colecţiunii Societăţiĭ Academice.

Av. ІѠ РА | ДОУЛА între doă cercurĭ lineare; în mijloc un coif, d'asupra căruia un vultur spre drépta cu capul spre stînga.

Rev. † ВЪЛИКОІ ВОЕВОДА între doă cercurĭ de perle; în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în doă, în drépta treĭ grindĭ transversale, în stînga Ѳ.

6. VLAD II DRACU

FIUL LUĬ MIRCEA.

1431—1445

Monetele rare ale acestuĭ Domn sînt de doă diferite module.

Descriŭ un exemplar de argint al Colecţiunii Societăţiĭ Academice.

Av. ІѠАН ВЛАТІ; în mijloc un coif ornat, d'asupra căruia o acuilă spre drépta cu capul spre stînga, pe spatele acuileĭ o cruce împregiurată cu patru puncturĭ.

Rev. † ІѠАN ВЛАТІСЛА ВОІВОДА; în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în doă, în drépta patru grindĭ transversale, în stînga nimic.

7. RADU III

FIUL LUĬ DRACU.

1462—1477

Moneta de argint ce descriŭ e unică şi inedită. Ea aparţine Colecţiunii Societăţiĭ Academice.

Av. † ІѠ РА | Д.... încongiurat de un cerc de perle; în mijloc un coif ornat, pe care o acuilă spre drépta cu capul spre stînga.

Rev. † ІѠ РЪЛАД....(?) ОДА într'un cerc de perle şi un cerc linear; în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în doă, în drépta nimic, în stînga patru grindĭ transversale.

8. VLAD III

FIUL LUĬ DRACU.

1456—1468 şi 1477—1492

Şi dela acest Domn avem monete de argint de diferite tipurĭ şi de diferite module.

Descriŭ un exemplar al Colecţiuniĭ Societăţiĭ Academice.

Av. † IѠ ВЛАД | ІСЛАВ † între doă cercurĭ lineare; în mijloc un coĭf, d'asupra o acuilă spre stînga cu capul spre drépta; în stînga o scară, o cruce şi o stea cu şése raḑe.

Rev. † IѠ ВЛАДІСЛАВЪ ВОЕВОДА între un cerc linear şi un cerc de perle; în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în doă, în drépta doă grinḑĭ transversale, în stînga semiluna; d'asupra scutuluĭ o cruce.

9. RADU IV CEL MARE.

1493—1508

Moneta de argint ce descriŭ este unică, dar a fost publicată de D. Iversenn. Ea aparţine Colecţiuniĭ Societăţiĭ Academice.

Av. IѠ РАДУ ВОИВОД. ГНВ între un cerc de perle şi un cerc linear; în mijloc un scut împărţit d'a-lungul în doă, în drépta semiluna şi o stea cu şése raḑe, în stînga treĭ grinḑĭ transversale.

Rev. IѠ РАДУЛ | ВОИВОД între un cerc de perle şi un cerc linear; în mijloc un coĭf, d'asupra o acuilă spre drépta cu capul spre stînga, pe spatele acuileĭ o cruce.

Literele ГНВ din avers semnifică fără îndoială «Gospodin Vlaşkoi», carĭ cuvinte fac parte din titulatura Domnilor muntenescĭ.

10. VLAD V.

1530—1532

Descriŭ unul din exemplarele acestor monete de argint fórte rare, care aparţine Colecţiuniĭ Societăţiĭ Academice.

Av. † IѠ ВЛАД | ИСЛА ВОИД între un cerc de perle şi un cerc linear; în mijloc un coĭf fórte ornat, pe care stă o acuilă spre drépta cu capul spre stînga.

Rev. † IѠ ВЛАДІСЛА ВОІВОД ГНВ între un cerc de perle şi un cerc linear; în mijloc un scut împărţit de-a-lungul în doă, în stînga o semilună şi o stea cu şése raḑe, în drépta treĭ grinḑĭ transversale.

11. MIHAIŬ VITÉZUL.

1593—1601

Medaliele de aur şi de argint de diferite module ale acestuĭ mare Domn datéză din timpul, când el fu numit de împăratul Rudolf de locotenent al seŭ în Transilvania.

Descriŭ bucata de aur de ḑece galbenĭ al Cabinetuluĭ Imperial din Viena.

Av. MICHAEL: VAL*(achiae)*: TRANS*(alpinae)*: WAIW*(oda)*: S*(acrae)*: C*(aesareae)* : RE*(giae)* : M*(aiestatis)* : CONS*(iliarius)* : PER : între un cerc de perle şi un cerc linear; în mijloc bustul bărbos al principeluĭ, pe umere cu o manta ornamentată şi cu un guler de blană, pe cap o căciulă de blană cu surgiuc cu petre scumpe.

Rev. ༄ TRANSYL*(vaniam)* : LOCVMT*(enens)* : CIS : TRAN*(sylvaniam)* : PAR*(tesque)* : EI*(usdem)* : SVP*(remus)* : EXER*(citus)* : GE*(neralis)* : CAP*(itaneus)* : între un cerc de perle din afară şi un cerc linear îndoit şi altul de perle înlăuntru; în mijloc : A*(nno)* D*(omini)* : | VIGILAN | TIA : VIRTV | TE : ET : ARMI | S : VICTORI | AM : NACT ༄ VS .༄ | 1600 | ~§~ | în noă linie.

12. MIHAIŬ RADU

SAŬ MIHNEA CEL REŬ.

1658—1659

Dacă monetele acestuĭ Domn sînt în genere rare, micul exemplar de bilion din Colecţiunea Societăţiĭ Academice, ce descriŭ la vale, este de o raritate nespusă.

Av. † IO MICHAEL. RAD. D. G. VL. TR. PR (adecă: *Ioannes Michael Radul Dei Gratia Valachiae Transalpinae Princeps*) între doă cercurĭ de sfóră; în mijloc bustul principeluĭ încoronat spre stînga, în armură, ţiind sceptrul în drépta, sabia în stînga; în câmp la drépta 16, la stînga 58.

Rev. † SI DEVS *(nobisc)*VM. QVIS CON*(tra)* NO*(s)* între doă cercurĭ de sfóră; în mijloc acuila cu doă capete, avînd d'asupra o corónă deschisă.

13. CONSTANTIN BRANCOVEANU.

1688—1714

Medaliele acestuĭ Domn, care a gustat din tóte bunătăţile şi din tóte amărăciunile vieţeĭ omenescĭ, aŭ un mare interes. Ele aparţin sub raportul

artistic medalielor celor maĭ frumóse ale timpuluĭ, şi sînt tot-odată un document palpabil ale uneĭ domniĭ strălucite şi al unuĭ sfîrşit tragic.

Societatea Academică posedă o seriă completă a tuturor medalielor luĭ Brîncovénu. Descriŭ medalia de aur de cincĭ galbenĭ.

Av. CONSTANTINVS. BASSARABA. DE. BRANKOWAN. într'un îndoit cerc linear; în mijloc bustul principeluĭ spre stînga, pe cap o căciulă de blană cu surgiuc, în spate o manta cu guler de blană şi agrafă.

Rev. D. G. VOIVODA. ET. PRINCEPS. VALACHIAE. TRANS. ALPINAE. într'un îndoit cerc linear; în mijloc un scut oval, decorat cu florĭ şi cu doĭ balaurĭ, cu o acuilă cu aripele pe jumătate rădicate, capul spre drépta, crucea în cioc, stând pe un deluţ şi avînd sus în drépta sórele şi în stînga luna, iar jos în drépta 17 şi în stînga 13. Sub scut în drépta C, în stinga H; d'asupra scutuluĭ coróna princiară.

14. CONSTANTIN HANGERLI.

1797—1799

Istoriciĭ noştri vor avé de explicat, cum din toţĭ Domniĭ fanarioţĭ numaĭ Hangerli a bătut medalie. Faptul e cu atât maĭ remarcabil, cu cât medaliele luĭ Hangerli aŭ acelaş revers ca o medalià dela Impăratul Rusieĭ Pavel I, bătută pentru Valachia la anul 1797.

Iată exemplarul de argint al Colecţiuniĭ Societăţiĭ Academice.

Av. † CONSTANTINVS HANGERLI. între doă cercurĭ lineare; în mijloc bustul principeluĭ spre stînga, în spate o manta cu blană, pe cap o căciulă de blană cu surgiuc.

Rev. O acuilă cu aripele pe jumătate rădicate, stând pe un deluţ cu capul spre drépta, crucea în cioc; în câmp sus în drépta sórele, în stînga luna.

Incheiŭ aci acéstă mică notiţă, căcĭ monetele ocupaţiuniĭ rusescĭ din timpul Ecaterineĭ II, monetele nóstre recente saŭ monetele ţerilor învecinate bătute în privire către evenimentele nóstre, trebuĭ să facă obiectul unor cercetărĭ separate, de un interes mare, însă maĭ puţin palpitant decât cele precedinţĭ.

Acéstă notiţă este destinată să dea o idee maĭ precisă publiculuĭ român despre numismatica naţională, şi să atragă atenţiunea tuturora asupra importanţeĭ ce este de a completa, cât se va puté maĭ mult, acéstă ramură a sciinţeĭ istorice. **D. A. Sturdza.**

LIMBA ROMANA VORBITA

ÎNTRE ANIĬ 1560—1600

TEXTURI INEDITE

(Urmare)

APENDICE.

XXXI

CATASTIHUL AVERIĬ MĂNĂSTIRIĬ GALATA

(Iaşĭ), 1588, noembre 4—25.

Publicaţiunea de faţă era deja fórte înaintată, când pré-stimatul nostru amic şi coleg d. D. A. Sturdza, ale căruĭa vaste cunoscinţe şi preţióse colecţiunĭ alérgă tot-d'a-una cu rîvnă înaintea acelora ce brăzduesc câmpul istorieĭ naţionale, ne-a comunicat documentul de maĭ jos, cel maĭ lung în limba română din secolul XVI şi cel maĭ interesant sub raportul lexic.

D. Sturdza a însoţit textul de o notiţă, din care extragem următórele :

«Documentul acesta aparţinea reposatuluĭ Eudoxiŭ Hurmuzachi, şi a venit în «proprietatea mea prin donaţiunea ce mĭ-a făcut venerabilul meŭ amic George «Hurmuzachi.

«El formézā o condicuţă, scrisă pe foiţe lungĭ de 33, late numaĭ de 10 centi«metri, pe hărtiă gălbuiă grósă, cu semnul de fabrică dela Braşov, şi anume :

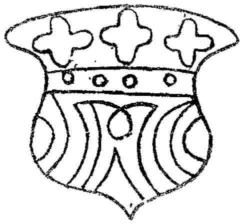 (*)

(*) Cf. maĭ sus texturile No. XV şi XVIIĬ.

«Scrisórea, cu cernélă négră bună, e mare şi frumósă.

«Condicuţa cuprinde peste tot 18 foĭ, din carĭ 27 pagine sînt scrise de aceiaşĭ «mână de gramatic, ultimele 2 sînt lăsate albe, ér pe cea d'întâiŭ este o apostilă «făcută de însăşĭ mâna Domnuluĭ moldovenesc Petru Schiopul, precum e lesne a «constata alăturând'o cu fac-similul publicat de d. B. P. Hasdeŭ.[1]

«Acest catastih al mănăstiriĭ Galata s'a scris cu ocasiunea dăriĭ de sémă, când «egumenul Anastasie a predat tótă averea mănăstirescă în mânile dichiuluĭ Ger- «vasie în presinţa comisaruluĭ domnesc Caraghiuzăle stolnic, ceia ce s'a întâmplat «la 4 noembre 1588, ér la 15 noembre s'a pus apoĭ apostila princiară.

«Averea mănăstiriĭ este compusă din :

«1. 16 moşie şi anume :
Vălcesciĭ, Teişoriĭ, Hrişcaniĭ, Plopiĭ, Belcesciĭ, Pizdeniĭ, Sadna, Tămăşaniĭ, Şiviţa, Mihăilesciĭ, Vorovesciĭ, Mînjesciĭ, Petresciĭ, Mînzesciĭ, Fălfoesciĭ, Drăgănesciĭ;
«2. 4 heleştee;
«3. 21 morĭ;
«4. 6 piue;
«5. 2 vultorĭ;
«6. 1 pod umblător;
«7. 16¼ fălcĭ vie;
«8. 19 sălaşe de Ţiganĭ;
«9. 1 povarnă;
«10. vite : 192 cornute,
« 109 caĭ,
« 1128 oĭ,
« 140 porcĭ,
« 484 stupĭ;
«11. «bucate» anume :
« 32 buţĭ de vin,
« 52 putine de brînză,
« 1 putină de unt,
« 1100 drobĭ de sare,
« 1 majă de morun,
« 1 majă de crap,
« 1 berbenţă de rînze,
« 1 bute şi 12 jumătăţĭ de miere,
« 2 putine de póme murate,
« 1 cant făină,
« 280 stogurĭ fîn,
« 1 stog bob,
« 10 stogurĭ grâŭ,
« 4½ stogurĭ ovăs,
« 4 stogurĭ orḑ,
« 3 stogurĭ mazere,
« 3 stogurĭ săcară.
« 3 stogurĭ hrişcă,
« 52 stogurĭ mălaiŭ,
« 80 mierţe grâŭ,
« 300 mierţe «sîrjiţă»,
« 21 mierţe hrişcă,
« 60 mierţe slad,
« 60 mierţe mălaiŭ;
«12. obiecte de gospodăriă :
« 1 car,
« 2 cociĭ,
« 2 cuţite cu mânere,
« 27 «pecerpele»,
« 444 «bucşĭ de fîntână»,
« 52 sape,
« 25 covóre,
« 2 odélurĭ,
« 1 cergă,
« 1 «pilotă»,
« 1 faţă de perină,
« 4 peşchire,
« 6 mese,
« 56 tipsiĭ,
« 87 talere,
« 27 căldărĭ,
« 4 gratiĭ,

(1) Veḑĭ maĭ sus textul No. VII.

« 2 pirostiĭ,
« 6 sfredele,
« 4 hîrleţe,
« 9 fiere de ferestre,
« 4 cuie de car,
« 4 cuie micĭ,
« 2 cârlige de magherniţă,
« 3 securĭ,
« 1 tigae,
« 1 «sinie»;
«13. veşminte bisericescĭ :
« 6 zavese,
« 18 póle de icóne,
« 14 dvere,
« 14 patrafire,
« 7 orare,
« 11 «naracleţe»,
« 1 aer,
« 14 procoveţe,
« 2 tetrapode,
« 6 «şirince»,
« 9 brâe,
« 1 caftan,
« 17 felóne,
« 18 stihare,
« 1 antimins,
« 2 grobnice;
«14. odóre :
« 2 chivote,
« 2 cădelniţe,
« 2 potire,
« 4 sfeşnice,
« 63 icóne ferecate şi neferecate,
« 1 taler,
« 1 canaf de policandru,
« 1 tipsiă,
« 3 crucĭ,
« 1 iconostas,
« 1 inel,
« 7 cupe,
« 16 lingure,
« 1 medelniţă,
« 1 umivalniţă,
« 1 scafă,
« 1 ibric,
« 1 sticlă,
« 32 oă de struţ şi de lemn,
« 1 stég,
« 12 făcliĭ scumpe,
« 50 petele de aur;
«15. cărţĭ :
« 4 tetravangele,
« 1 praxă,
« 1 «angaréte»,
« 2 trióde,
« 3 psaltirĭ,
« 12 minee,
« 1 tipic,
« 1 céslov,
« 1 molitvelnic,
« 7 liturgie,
« 2 cărţĭ de cântare,
« 1 praznic,
« 1 «zlatoust»,
« 1 «lesviţă»,
« 1 bibliă;
«16. 12 urice;
«17. banĭ : 9000 aspri banĭ gata,
7000 dăruiţĭ aspri,
16000 aspri a se maĭ da.»

Cătră notiţa d-luĭ Sturdza, vom adăuga următórele.

Mănăstirea Galata a fost întemeiată de vodă Petru Şchĭopul în doă rîndurĭ : de'ntâiŭ la 1576, într'o vale, unde — ḑice cronicarul — «nu după multă vréme s'a risipit»[1]; apoĭ a doua óră

(¹) *Letopiseţe* ed. Cogăln. I, t. 1, p. 200.

pe dél, la 1583 : «dacă s'a așeḑat Petru-vodă la domniă, n'a lă-«sat în deșert pomana sa mănăstirea Galata, care o zidise întâiŭ «în vale și se risipise, ci cu tótă nevoința a silit de a zidit Galata «den dél, care trăesce și pînă astăḑi.»[1]

Catastihul de față s'a scris, prin urmare, peste vr'o cincĭ anĭ după fundarea mănăstiriĭ.

Muntén de origine, dar Domn al Moldoveĭ, Petru-vodă a reușit a înavuți Galata prin donațiunĭ nu numaĭ dela Moldovenĭ, dar și dela Muntenĭ tot-o-dată; astfel, pintre donatoriĭ menționațĭ în catastih, Dragomir vornicul, Pătru banul, Mitrea vornicul, póte și Radul cĭașnic — numele «Radul» fiind fórte rar în Moldova — aŭ fost boierĭ muntenĭ.

Din cele-l'alte personage concurse la fundațiunea Galateĭ, pe «vlădica Agafton» noĭ l'am întâlnit deja în textul No. XIII din 1597 ca episcop de Roman, ér «logofătul cel mare» nu este alt cineva decât celebrul Stroicĭ, subscris maĭ sus în textul No. VII din 1583 și a căruĭa remarcabilă personalitate, ca bărbat de Stat și ca cel de'ntâiŭ ce s'a încercat a scrie românesce cu litere latine, noĭ am descris'o aĭurĭ.[2]

Nu putem trece însă înainte fără a ne opri o clipă asupra a doĭ donatorĭ, menționațĭ de asemenea în catastih, carĭ ambiĭ, Arnăuțĭ de viță, ajunseseră în Moldova sub Petru Schĭopul la culmea puteriĭ și aŭ câștigat chiar, pînă la un punct, o reputațiune europeană.

Aceștiĭa sînt : Brut postelnicul și Zota spătarul.

Bartolomeŭ Brutti, rudă cu vestitul vizir Sinan-pașă, fusese cât-va timp agent diplomatic al Veneției la Constantinopole;[3] după aceĭa a remas tot acolo în serviciul ambasadeĭ spaniole și a concurs mult pe lîngă Pórta Otomană la trimiterea luĭ Petru-vodă ca Domn al Moldoveĭ; din recunoscință, acesta l'a chiămat în țéră, l'a făcut boier mare și l'a acoperit cu averĭ.[4]

(¹) *Letopis.* t. 1, p. 203.
(²) **Hasdeŭ,** *Viața și scrierile luĭ Luca Stroicĭ,* Bucurescĭ, 1864, in-16.
(³) **Bulengerus,** *Historia sui temporis,* Lugduni, 1619, p. 283. — **Maurocenus,** *Historia Veneta,* Venetiis, 1623, lib. XIV, an. 1591.
(⁴) Un raport al luĭ Germigny din 1580 în **Charrière,** *Négociations de la France dans le Levant,* t. 3, Paris, 1853, p. 913.

Sub Iancu-vodă Sasul, în intervalul dintre cele doă domnirĭ ale luĭ Petru Schĭopul, Brutti se bucură de aceĭaşĭ înaltă posiţiune.

Catolic gelos, dînsul a făcut tot ce ĭ-a stat în putinţă pentru a respăndi catolicismul în Moldova, şi isbutise chĭar de a introduce la noĭ pe jesuiţĭ;[1] cu tóte acestea, pe când cerea dela Curtea Papală epitetul de «patron al bisericeĭ apostolice în România», el nu se sfiĭa de a figura în acelaş timp între donatoriĭ mănăstiriĭ ortodoxe dela Galata!

Brutti era şi ostaş între cele-l'alte: aşa maĭ sus, în introducerea la textul No. VIII, noĭ l'am vedut învingênd la 1580, împreună cu vornicul Bucium, o revoltă a Basarabenilor contra luĭ Iancu-vodă.

Avuţiele cele marĭ au perdut însă pe agerul Albanes: pe când Aron-vodă era încă particular, Brutti ĭĭ împrumutase o sumă însemnată de banĭ; ajungênd apoĭ la Domniă şi neputênd saŭ nevrênd să'ĭ plătéscă, acest principe a descoperit un alt mijloc de a se răfui, şi anume a poruncit armaşilor la 1591 ca să înece pe bietul creditor în Nistru.[2]

Acesta a fost tragicul sfîrşit al postelniculuĭ Brutti.

Cel-l'alt Albanes, spătarul Zota, este un personagĭu nu maĭ puţin interesant.

Porecla luĭ era Tzigara, ér Zota, saŭ maĭ bine Zotu, numele seŭ de botez: Ζῶτος ὁ Τζηγαρᾶς.

Născut dintr'o familiă albanesă din Ianina, el avea fraţĭ Apostol Tzigara şi Panoson Tzigara.

Venit nu se scie cum în graţia luĭ Petru Schĭopul, Zota a ajuns, în vrîsta numaĭ de 37 anĭ, mare-spatar în Moldova şi ginere al luĭ vodă, luând în căsătoriă pe domniţa Maria.

La urcarea pe tron al luĭ Aron-vodă, Zota fusese de'ntăiŭ bine vedut de către acest principe;[3] maĭ în urmă însă, cădut pe semne

(¹) Vedĭ despre acésta o mulţime de acte în **Theiner**, *Monumenta Poloniae*, t. 3, p. 5 şi altele, unde Brutti işĭ dă titlul de «Gran Camarier di Moldavia et Capitano di Lapusna.»

(²) **Bielski**, *Kronika polska od 1587 do 1598*, Warszawa, 1851, p. 164.—Maĭ vedĭ despre Brutti, **C. Esarcu**, *Archivele Veneţieĭ*, în *Columna luĭ Traĭan* 1876, p. 280; — **Hasdeŭ**, *Istoria toleranţeĭ religióse în România*, ed. 2, Buc. 1865, etc.

(³) *Letopis.*, t. 1, p. 209.

în prepus din causa înrudiriĭ sale cu Petru Şchĭopul, a fost silit a emigra şi a murit la 1599 în Veneţia, lăsând un lung testament italianesce, din care resultă că avea maĭ mulţĭ copiĭ, băieţĭ şi fete.[1]

O ramură din familia Tzigara există pînă astă-ḑĭ în Ţéra-Românéscă, uniĭ în Vlaşca, alţiĭ peste Olt, în districtul Dolj, dacă nu mĕ înşélă memoria.

Apostol Tzigara, fratele eroului nostru, dând la lumină pe la 1630 o istoriă universală în limba grécă, scrisă de mitropolitul Doroteŭ de Monembasia şi al căriĭ manuscris fusese óre-când în posesiunea luĭ Zota,[2] a publicat acolo şi portretul acestuĭa, reprodus apoĭ în cele-l'alte ediţiunĭ ale cărţiĭ.[3]

In gĭurul portretuluĭ este scris : Εἰκών τοῦ λαμπροτάτου κυρίου Ζωτοῦ τοῦ Τζηγαρᾶ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, προτοσπαθαριου καὶ γαμβροῦ τοῦ γαληνοτάτου ἡγεμόνος πάσης Μολδοβλαχίας κυρίου κυρίου Πέτρου Βοιβόδα (icóna luminatuluĭ domn Zota Tzigara din Ianina, marele spatar şi ginerele serenisimuluĭ principe a tótă Moldovlachia, domnuluĭ domnuluĭ Petru-voevod), ér la drépta imaginiĭ : ἐτῶν λζ (de anĭ 37).

Acest portret e fórte interesant pentru noĭ, maĭ cu deosebire, prin aceia că ne arată portul unuĭ mare-spatar moldovenesc din secolul XVI : acea căcĭulă de blană, din care ese sus şi se lasă pînă pe spate o lungă códă, probabilmente de catifea; acea dentelă la gît; acele scumpe stofe înflorate ale şubeĭ şi ale haĭneĭ; pumnarul etc.

Şi altmintrea, sub raportul curat artistic, portretul spataruluĭ Zota nu este fără importanţă, de vreme-ce a eşit din mâna uneĭ celebrităţĭ, a luĭ Antonio Bosio, atât de cunoscut prin opera sa postumă despre catacombele Romeĭ.[4]

Acest portret, ĭată 'l :

(1) Veḑĭ acest testament în **Sathas,** Μεσαιωνική βιβλιοθήκη, t. 3, Veneţia, 1872, p. XCV—CI.

(2) Acéstă istoriă universală s'a tradus din grecesce în românesce de către un Ion Buburuzăĭ din Braşov în a doua jumătate din secolul XVII. Manuscrisul românesc se află în Muzeul Hohenzollern din Sigmaringen, unde l'a descoperit Schuchardt. Veḑĭ **Gröber,** *Zeitschrift für romanische Philologie,* t. 1, 1877, p. 484.

(3) Despre diferitele ediţiunĭ ale acesteĭ cărţĭ, veḑĭ **Sathas,** Νεοελληνική φιλολογία, Atena, 1868, p. 222—4.

(4) **Antonio Bosio,** *Roma sotterranea, opera postuma publicata da C. Aldobrandino,* Roma, 1632, fol.— Cf. **Boldetti,** *Osservasioni sopra i cimeteri,* Roma, 1720, fol.

Antonio Bosio sculp.

Reprod. foto-typo Socecu, Sander & Teclu, Bucuresci 8568.

Să revenim la catastihul de maĭ la vale.

Particularitățile sale linguistice vor fi studiate maĭ jos în Notanda; chĭar aci însă vom atrage atențiunea asupra unuĭ fenomen grafic, care ni se pare a fi de o mare însemnătate fonetică și în privința căruĭ se cere o desvoltare ce-va maĭ pe larg.

Autorul, saŭ maĭ corect scriitorul catastihuluĭ, deosebesce doă felurĭ de *z*, adecă ꙁ și ѕ.

Cu ꙁ sînt scrise :

la începutul cuvîntuluĭ :

Ꙁота (nume propriŭ),

ꙁарва (nume de stofă),

Ꙁлатоѹсть (nume propriŭ),

ꙁавѣсъ,

ꙁиле,

ꙁалог;

la mijlocul cuvîntuluĭ :

Карагюꙁѣле (nume propriŭ),

ѹвѣꙁдъ,

праꙁниче,

лоаꙁе,

Пиꙁдени (nume de sat);

la sfîrșitul cuvîntuluĭ :

ѡбраꙁ,

атлаꙁ,

ѡрꙁ-ѹ,

ꙗꙁ-ѹри.

Cu ѕ sînt scrise :

la începutul cuvîntuluĭ :

ѕвѣꙁдъ;

la mijlocul cuvîntuluĭ:

верѕи,

трѫтаѕи,

рънѕе,

крѫнѕѫ,

маѕаре;

la sfîrșitul cuvîntuluĭ:

Mѫнѕєщи, nume de sat, dela мѫнѕ-.

Cumcă întrebuinţarea, când a luĭ ꙁ, când a luĭ ѕ, nu e de loc capriciósă, ci fórte sistematică, probă este că : ꙁарка e scris cu ꙁ de doă-spre-ḑecĭ orĭ, ѡкраꙁ de şépte orĭ, атлаꙁ de noă orĭ, нраꙁниче de patru saŭ cincĭ orĭ, ѡрꙁѹ de doă orĭ, şi nicăirĭ nu vedem ѕарка, ѡкраѕ, ѡрѕѹ etc.

De asemenea кръжнѕѫ şi маѕаре sînt scrise aşa căte de doă orĭ, nicăirĭ кръжнꙁѫ saŭ маꙁаре.

Prin urmare, una din doă : saŭ divergința scrieriĭ cu ꙁ şi ѕ provenĭa din tradiţiune, orĭ că ea resultà din diferința sunetelor, adecă cuvintele cu ꙁ nu se rostĭaŭ în acelaşĭ mod ca cuvintele cu ѕ.

Tradiţiune nu este, căcĭ vorbele ꙁнлє, ꙁарка, Ꙁота, Карагюꙁѣлє, атлаꙁ, ѡрꙁѹ, apoĭ вєрѕи, тръташи, рѫнѕє, кръжнѕѫ, маѕаре, мѫнѕ — nu sînt slavice, ci latine, turce, grece etc., de unde nu ne putea veni semnul grafic ѕ, cunoscut numaĭ alfabetuluĭ paleo-slavic.

Remâne dară ipotesa cea-l'altă : deosebirea fonetică.

ꙁ se pronunţà şi se pronunţă ca *z* la toţĭ Slaviĭ, încât Româniĭ nu aveaŭ nicĭ un îndemn de a 'ĭ schimba valórea, de vreme ce dînşiĭ aŭ lăsat intactă pe a celor-l'alte slove.

Cum se pronunţà însă ѕ ?

In grafica slavică cirilică el nu figuréză în manuscrise vechĭ decât numaĭ ca cifră : 6 = ѕ ; în grafica slavică glagolitică se întrebuinţéză în maĭ multe vorbe, maĭ ales însă în acelea în carĭ consóna originală e *g* la însişĭ Slaviĭ, bună-óră дроѹѕии din дроѹгъ, мноѕи din многъ, пѣнѧѕь = пѣнѧгъ, кънѧѕь = кнѧгъ etc., cu carĭ se póte alătura din textul nostru ѕвѣꙁдъ = polonul *gwiazda*, adecă ѕ = *g* şi ꙁ = *z*.

Dar acésta ne dâ puţină lumină chĭar asupra foneticeĭ slavice,[1] necum asupra celeĭ române.

O indicaţiune ce-va maĭ limpede ne procură, póte, numele acesteĭ litere în alfabetul paleo-slavic, anume ѕѣло, ceĭa-ce mi se pare a fi pur şi simplu arabicul *dzâl*, numele luĭ *d* celuĭ punctat d'asupra, carele se pronunţă ca *dz*.

Ne maĭ avênd încotro, cată să smulgem o lămurire în astă pri-

(¹) Cf. **Miklosich**, *Vergl. Grammatik d. slavischen Sprachen*, t. 1, p. 217—8.

vinţă chïar din cele şépte cuvinte scrise cu ѕ în catastih: верѕи, тржтаѕи, ржнѕе, бржнѕж, маѕаре, мжнѕ.

In верѕи=verḑĭ, ѕ represintă sibilarea luĭ *d* din singularul вѣрде=verde.

Tot aşa în тржтаѕи, plural din тржтад, dela grecul τετράδιον.

In ржнѕе, бржнѕж şi мжнѕ, ѕ este preces de н, adecă de nasala cea *dentală*, prin acomodaţiune cu care însuşĭ ѕ se dentalisà, pronunţându-se *dz*, după cum vedem, în adevăr, că a nóstră бржнѕж, după cum o scrie catastihul, se pronunţă la Polonĭ *bryndza*, nu *brynza*.

Avem dară бржнѕж=brîn*dz*ă, мжнѕ8=mîn*dz*u, ржнѕе=rîn*dz*e, тржтаѕи=trăta*dz*i, верѕи=ver*dz*i, cătră carĭ, fără a maĭ căuta vre-o altă explicaţiune, maĭ adaugâm маѕаре=ma*dz*are, astăḑĭ *mazere*, cuvînt obscur, probabilmente ante-roman, ca şi *brîndză* şi *rîndză*.

Maĭ pe scurt, scriitorul catastihuluĭ ḑicea: *zile*, nu *dzile*, dar *verdzĭ*, nu *verzĭ*; *orzu*, nu *ordzu*, dar *mîndzu*, nu *mînzu*, etc.

Cumcă ѕ din catastih represintă pe *dz*, probă maĭ este, în sfîrşit, însăşĭ scrierea ѕвѣзда, vorbă care în dialectele bulgare se pronunţă anume *dzvézdă*,[1] adecă з=*z* şi ѕ=*dz*.

Un duplu *z*, maĭ dur şi maĭ móle, *z* şi *dz*, se observă pînă acum în fonetismul provincial moldovenesc; şi ar fi fórte instructiv, dacă ar puté cine-va, înzestrat cu o ureche fină şi desbrăcat de orĭ-ce prevenţiunĭ de teoriă, să surprinḑă acolo la faţa loculuĭ şi să specifice într'un mod metodic cuvintele cu simplul *z* şi pe acelea cu *dz*.

Acéstă bifurcaţiune, Moldoveniĭ o aŭ în comun cu Italianiĭ, la carĭ de asemenea există un з=*z*, aşa numitul «*s* rimessa», ca de exemplu în *rosa* (=roza), alăturĭ cu un ѕ=*dz*, ca bună-óră în *donzella* (=don*dz*ella).[2]

Urmărirea acestuĭ fenomen póte fi importantă chïar sub raportul etimologic, şi ïată cum:

(1) **Cankof,** *Grammatik der bulgarischen Sprache,* Wien, 1852, p. 7.

(2) Despre duplul *z* în limbile cele maĭ diverse, cf. **Bindseil,** *Abhandlungen zur allgem. vergl. Sprachlehre,* Hamburg, 1838, p. 424—34, unde însă sînt multe erorĭ de fapt.

Plecând dela exemplele верзи din вѣрде şi тръташи din трътад, noĭ am fi dispuşĭ a bănui, că *z* se pronunţă la Moldovenĭ ca *dz* numaĭ atuncĭ când poporul maĭ audĭa încă pe *d* unde-va în flexiunea saŭ în familia aceluĭa-şĭ cuvînt, nu însă atuncĭ când suvenirea luĭ *d* era cu desăvîrşire perdută, precum este perdută, de pildă, în ѕиле=*zile*, nu *dzile*, deşi vine din latinul *dies*, al căruĭ *d* a perit la Românĭ fără urmă.

Dacă acésta este adevărat, atuncĭ ar resulta lîngă *brîndză* o formă cu *brînd-*, lîngă *rîndză—rînd-*, lîngă *madzăre—mad-*, lîngă *mîndz—mînd-*, ceĭa-ce, restabilind pe primitivul *d*, ar uşura descoperirea originiĭ cuvîntuluĭ.

In acest cas, bună-óră, al nostru *mînz*, мънз=măn*dz*, redus la prototipul *mand-*, ar trebui separat cu totul de latinul *mansuetus* «blând», de italianul *manzo* saŭ *manza* etc., şi apropiat de bascicul *mando* «vită stérpă» şi de celticul *mannus*=*mandus* «căluţ».[1]

În acelaşĭ mod pentru *brînză*, крънзъ=brân*dz*â, ar trebui să renunţâm la orĭ-ce derivaţiune care nu ne-ar oferi tema *brand-*, şi am ajunge ast-fel a înrudi acest cuvînt cu βρένθιξ «lăptucă» din «lapte» şi βρένθον «grăsime» saŭ «untură», vorbe n e - g r e c e,[2] probabilmente de origine tracică,[3] conservate în Esichiŭ şi carĭ, după legile fonologice cunoscute ε=*a* şi ϑ=*dh*, ne duc la tipul *brandh-* saŭ *bhrandh-*.

In fine, al nostru *mazere*, мазаре=ma*dz*are, identic pînă şi prin accent cu albanesul μόδουλἀ «măzere» (citesce *mòdzulă*), nu póte fi înrudit cu sanscritul मसूर (*masûra*, cu accentul pe *û*) «linte»,[4] ci provine dintr'o radicală cu finalul dental, de unde şi celticul *mezur* = *methur* «hrană» (cf. *pomum* din √*pa* «nutrire», *bacca* √*bhak-ş* «nutrire» etc.)[5]

(¹) Cf. **Diefenbach,** *Origines Europeae,* Frankfurt, 1861, p. 378.

(²) **Hesychius**, ed. M. Schmidt, t. 1, p. 397.

(³) **Pollux**, VI, 104 : «μύρον βρένθιον ἐκ Λυδίας», ap. **Bötticher,** *Arica,* Halae, 1851, p. 43.

(⁴) Nu maĭ vorbim nemic despre etimologia propusă de **Rösler** în *Sitzugsberichte der wiener Akad., phil.-hist. Cl.,* t. 50 (1865), p. 598.

(⁵) **Villemarqué,** *Le grand Mystère de Jésus,* Paris, 1865, p. 235. — Pentru întâlnirea, prin desvoltare fonetică posterióră, a românuluĭ *z* cu celticul *z* din dentală, cf. al nostru *bréz* «bigarré» cu bretonul *briz, breiz* «bigarré», irlandesul *brit.*

Sub raportul ortografic, catastihul nostru se maĭ distinge prin désa întrebuinţare a litereĭ ѫ, fórte rară în cele-l'alte texturĭ din colecţiunea de faţă, prin puţinătatea aruncăturelor d'asupra, şi prin aceĭa că consóna finală apare de o mulţime de orĭ neînsoţită de ъ, ь saŭ ĸ, deşi e scrisă în rînd, ér nu d'asupra rînduluĭ, — lucru aprópe fără exemplu in grafica română de pe atuncĭ.

Scrisórea de mână a luĭ Petru-vodă Şchĭopul o reproducem în fac-simile.

Ĭată-o :

1.
2.
3.
4.
5.
6.

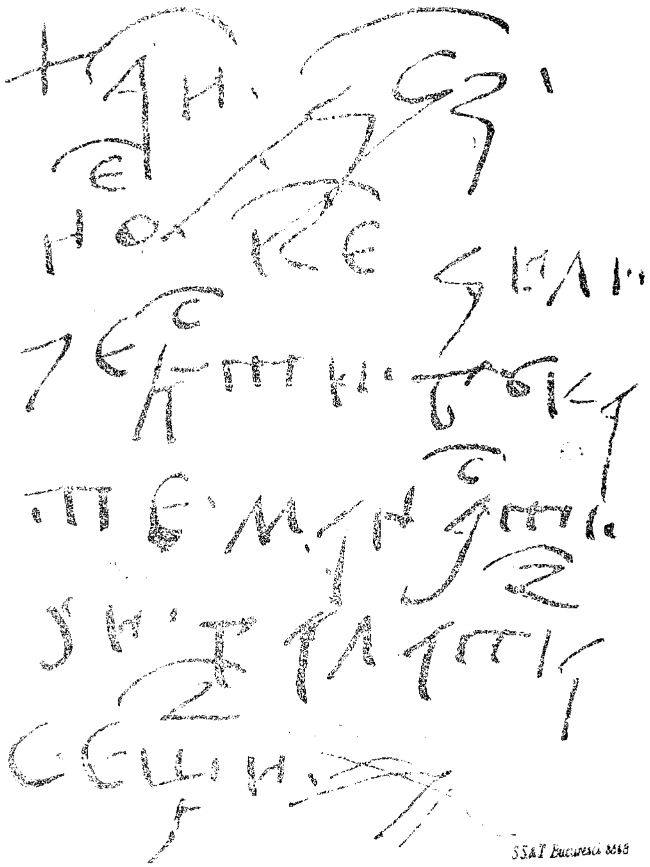

(*)

(*) După acéstă apostilă domnéscă, pusă în fruntea pagineĭ I, urméză apoĭ 1½ fóiă nescrisă. Textul se începe dela pagina 5.

7. † вато ѯчѯ м^{с}ца ное^{в} д

8. † чиче ката^{с}ти^{х} дела мана^{с}тире

9. дела галата. сѫ сѫ ціне де веш

10. минтеле бесеречеи. ши де аржи^{н}

11. т8 ши де ковоаре. ши де банїи

12. ши де каи^{й} ши де карѫ ши де тѡ^{т}

13. добиток8^{л} ши де тоате б8кате

14. ле кънд8 а8 фост8 ег8мень

15. анастасїе де ша8 да^{т} сама ла

16. карагюѯѣ^{л} столникь ши тоа^{те}

17. аѧстѣ са8 да^{т} ла мъна л8^{и} гервасїе

18. декїюл8и — :

19. † бї. ковоаре де дем8^{л}т8

20. † в. пъреци ѧрѧ де дем8^{лт}

21. † д. ковоаре ск8мпе ноаѧ — :

22. † в. а^{л}бе ши доаѡ рошїи

23. † ѕї. ковоаре дела воеводъ — :

24. а. ково^{р} рошїи дела драгоми^{р8}

25. двѡрника — :

---

26. † а. ковор а^{л}б8 дела ми^{т}рѣ дво^{р}ни^{к}

27. † а. ково^{р} верде дела 8нь ча8шь

28. † а. ковор га^{л}бѫ^{н} дела хе^{т}ман

29. † а. ковор дела брълъдан8^{л}

30. † а. ковор а^{л}б8 дела ко^{р}цинъ

31. † а̄. ково$^{\text{р8}}$ алб8 дела сла^{в} ци^{г}
32. † а̄. ковор рошї8 дела ко^{с}
33. тандин сто^{л}ник8^{л}
34. † а̄. ково^{р} рошї8 бр8^{т} посте^{л}
35. ник8ль
36. † а̄. ковоаре дела боѧрїи
37. † а̄. ѡ^{т}гѣл де ѯарка дела
38. столник8^{л} костандинь
39. † а̄. ѡ^{т}гѣ^{л} дела драгомирь
40. † а̄. пилота петрица де
41. ла драгомирь — :

---

42. † а̄. фаца де перина ѧрѣ де
43. ла драгомир — :
44. † а̄. черга вѫна^{т} дела драгоми^{р}
45. † г̄ пешкир дела воево^{дї}
46. † а̄ пешкир дела р8ста^{м}
47. † а̄. маса дела рѡ^{с}та^{м} ѧре
48. † є̄ мѣсе дела воево^{дї} ѧрѣ
49. † н̄в тепсїе дела воевѡ^{да}
50. † д̄ тепсїе дела драгоми$^{\text{р8}}$
51. † кє̄ та^{л}цере к8 долж ток8
52. ре де раме дела воеводж
53. † ӣ та^{л}цере де пл8^{м} дела ко^{с}та^{н}
54. ти^{н} столни (*sic*) — :

55. † кг де кълдӂре

56. † д гратїе

57 † в пиростїи

58. † д кълдаре маре де кере

---

59. † а ток к8 вї. талцере де

60. ла логофътвл чел маре —

61. † ѕ. сврѣдел

62. † д хжрлѣцé

63. † ѳ. фїере де ферестре

64. † в. к8е маре де кар,

65. † д. маи мичїи

66. † в. кърлице де магерниц

67. † г. сак8ре

68. † а тигаи

69. † а сїнїе маре (*)

---

70. **ЧИЧЕ ДЕ ВЕШМИНТЕ БЕСѢРЕЧИ**

71. **ШИ ДЕ КЯРЦЇИ**

72. † а тетрѣвагтел фере

73. кате — :

---

74. † в. кивоте де арџинт8

75. † в. къделнице джрџинт8

76. † в. къци к8 кънафи ши к8

(*) Acéstă liniă este după original.

мъхреме албїи
† а̄. поти^{р} де а^{р}џинтꙋ кꙋ ди^{с}ко^{с}
кꙋ ѕвѣздъ ши кꙋ лингꙋре
дерџинтꙋ
† в̄. свѣшниче де а^{р}џинтꙋ
† а̄. панагїѧ^{р} де а^{р}џꙋ^{н}тꙋ
† а̄. та^{л}џи^{р} де пе^{т}хлѣби де^{р}џи^{нт}
† а̄. икона па^{н}тократо^{р} ферека^{т}
† а̄. икоана съпатъ ши ферека^{тъ}
† а̄. канафи маре че ѧ^{с}те. сꙋп
поликандрꙋ скꙋмпꙋ ши кꙋ
маргарита^{р}.
† а̄ тепсїе де арџинтꙋ де коли
ва
† а̄ крꙋче ферека^{тъ} ши сапате

---

† а̄. крꙋче гълбъна нꙋма^{и} ла ко
дица ферекате
† а̄. крꙋче а^{л}бъ неферекатъ
† а̄. икона москическꙋ че ѧ^{с}те
асꙋпра. двере^{и} црска
† а̄. икона мо^{с}кичаскъ ши фоа^{те}
фрꙋмоасе прѣчиста
† а̄. икоана прѣчиста ши кꙋ
фїꙋ^{л} —

101. † а. иконостась

102. † в. свѣшниче маре де ареме

103. † а. праѕе8

104. † а. ангирате

105. † а. триѡд митар фарисею

106. † а. триѡд пентикостар

107. † г. ѱалтире —

108. † ві. минѣе

---

109. † а. типикь

110. † а. часловеци

111. † а. молитъвник

112. † ѕ. л8тирги

113. † в. кърци де кънтаре

114. † а. карте а праѕник8л8и

115. † в. тетр8вангел неферекате

116. † а. аер8 тот сърма

117. † а. тетр8вангел п8цинел

118. ферекат. дела брълъдан

119. † а. злато8сть сфетїи федор

120. † а. лесвицъ ши сти ифрим

121. † а. библен

———————————————— (*)

122. † вешминтеле бесѣречеи.

123. † а. црска кос8тъ к8 сърма

(*) Liniă după original.

† в҃. поале де сръма ла икоане
ши к8 н҃. де канафи

---

† а҃. патрафиръ де сръма. к8
вї наст8ри ши к8 ѕ҃. ка
нафи
† а҃. аwра^{р} де сърма к8 д҃. ка
нафи
† а҃. пърѣке де нъра^{к}леце.
де сръма ши к8 wбраꙁе
† а҃. поале де иконе де ꙁа^{р}ва
пре марџине к8рши
ник8 негр8
† г҃. двере де ꙁа^{р}ва а^{л}ва^{с}тре
ши к8 ротеле де а8ръ
† а҃. ꙁавѣсъ де ꙁа^{р}ва ши к8 фло
риле а^{л}ве де фир
† в҃. ꙁавѣсе че сънт8 маи пре
с8с8 де пра^{ꙁ}ниче ши де
молениїи де чѣ^{т}ма рошїи
ши к8 ротеле де фи^{р}
† а҃. проковець де тратапо^{д8}
де ꙁарва. а^{л}в8 ши к8
флоре ши пре ма^{р}џине

адамаскъ вѣрде

148. † а. проковець де иванггелїе де
149. ачелашь виrȣ ши пре марџи
150. ие адамаскъ вѣрде ши кȣ
151. д кънафи
152. † а. проковеци де ѕарба ши
153. кȣ флориле алби ши пре
154. марџине. де а[т]лаѕ мȣш
155. ки кȣ па[т]рȣ кънафи
156. † в. проковець де ѕарба де[н]
157. трачеалашь виrȣ пре ма[р]
158. џине ȣршиникȣ негрȣ
159. ши кȣ ѡптȣ канафи
160. † а. двере маре че стъ ꙟтре
161. стълпи де чѣ[т]ма рошїе
162. кȣ ротеле
163. † в. поале че стаȣ ꙟ[н] ти[н]дъ ꙟтре
164. стълпи де адъмъ[с]къ кȣ
165. ѡбраѕе
166. † в. поале де чѣ[т]ма рошїи кȣ ци[н]
167. те де фирȣ — :

---

168. † д. поале де икоане де адама
169. скъ рошїи че сънтȣ ꙟ то
170. ате ѕиле —
171. † г. двери де адамаскъ рошїи
172. † в. ѕавеси ма[и] пре сȣсȣ де пра[ѕ]

ниче де адамаскъ рошї
† а̄. ѯавѣсѫ де та^{ф}тѫ а^{л}ка
стръ
† а̄. тратапо^{д} де адама
скъ галбъна к8 фло
ре албе
† д̄. проковеце де адама
скъ фъра канафїи
в̄. проковеце де а^{т}ла^{ѯ} а^{л}
бастрѫ
д̄. ширинче де та^{ф}тъ
албастръ пестре
икоане
† г̄. двери де беникь рошїи
ши к8 цинте де а8р8

д̄. поале де адамаскъ га^{л}
бени ши к8 флоре а^{л}
бе ши пре марџине а^{т}
лаѯ8 м8шкїи
† а̄. проковець де че^{т}ма ро
шїи ши к8 флоре ши пре
марџине а^{т}ла^{ѯ} а^{л}ба^{с}
тр8 — :

——————————————(*)

(*) Liniă din original.

196. † чиче вешминтеле пре8це
197. ции
198. † г̄. фелшане де адамаскъ
199. а^{л}бе
200. † а̄. фелонь де а^{т}ла^{з} рошїи
201. † а̄. фелонь де адамаскъ
202. албастръ
203. † а̄. фелон де адамаскъ
204. мо^{х}рътъ
205. † а̄. фелон. де адамаскъ
206. вѣрде дела роста^{н} ага
207. † а̄. фелон. де ѕарба де
208. ла сто^{л}ник8л коста^{н}
209. динь

---

210. † г̄. стихаре де адамаскъ
211. к8 шбраѕе ши к8 фло
212. ре —
213. † в̄. стихаре вер8и де а^{т}ла^{з}
214. † а̄. стихар де адамаскъ
215. галбъна
216. † а̄. стихар де адамаскъ
217. к8 шбраѕе албе ши
218. мохоръть
219. † а̄. стиха^{р} де а^{т}ла^{з} нѣгр8

220. дела владика. ага

221. фтонь

222. † д̄. фелоане де к8тни мох

223. рътъ

224. † г̄. стихар де к8тни мох

225. рътъ

226. † в̄. фелоане де к8тне

227. албе

228. † а̄. стихар де к8тни

229. албу — :

---

230. † а̄. антимись де атлаз

231. рошїи к8 слове де а

232. 8рь

233. † а̄. гршбник8 де ада

234. маскъ мохрътъ

235. † а̄. гробникь де 8рши

236. никь рошїи дать

237. де драгомири

238. † д̄. фелоане де богасїн8

239. † ѕ̄. стихаре албе де богасии

240. † д̄. патрафире де зарба

241. къте к8 ѕ̄. кънаф

242. † а̄. патрафирь де ада

243. маскъ вѣрде к8 ѕ

канафи
† а̄. патрафи^{р} де адама
скъ галбъна дела ро^{с}
та^{м}
† г̄. аѡра^{р} де ӡа^{р}ба къ^{те}
к8 патр8 канафи

---

† є̄. переки де нара^{к}лице
де ӡарба
† є̄. бръже де матасе к8
канафи
† д̄. бръже простѣ
† в̄. бръже де матасе
† ӡ̄. па^{т}рафиръ де ада
маскъ а^{л}бастръ
ши рошїи ши не
грѣ
† г̄ аѡра^{р} де адамаскъ
† є̄. переке де наре^{к}леце
† а̄. проковець де ӡа^{р}ба
ѫпрец8р к8 ѡрши
ник8 нѣгр8 дела
ӡота спътар8
† г̄. двере де адамаскъ
вѣрде ши к8 фир8

268. ѫпрецѹ^р кѹ а^т ла^ѕ рош^и

---

269. † д҃. поале ꙗрѫши ѫ^т ра

270. челашь ѡбра^ѕ

271. † а҃. тратапо^л ꙗрѫ ѫ

272. трачеле ѡбраѕе

273. † а҃. проковеце ꙗрѫ

274. ѫтрачеле ѡбра^ѕ

275. † а҃. стиха^р де богасиѹ

276. а^л бѹ дела ко^с та^н ди^н

277. † в҃. ширинче бѹне скѹ

278. мпе

279. † а҃. ка^ф та^н кѹ д҃ї на^с

280. тѹре дела медеѫ

---(*)

281. † чиче арџинтѹл дат дела нъ

282. трѹ воеводъ

283. † в҃. кѹпе да^р џи^н тѹ кѹ лоа

284. ѕе полѹите

285. † а҃. кѹпа маи мика

286. † в҃ї. лингѹре да^р џинтѹ

287. † а҃. мѣделница де арама

---

288. † а҃ ѹмивалницъ

289. † а҃. ибри^к полеить

(*) Liniă după original.

290. † а. стикла к8 м8р
291. † аі. 8риче нрен сателе
292. манастиреи
293. † ҂аі. ас бани гата
294. † а. 8рик п8с8 ѕалог де
295. репь ҂г аспри
296. † н. де трѫта8и де
297. пестѣле де а8рь
298. лешескъ

---(*)

299. † а. потир даржинт8
300. дела рад8л чашиик
301. † а. к8па микъ дела
302. косте
303. † а. к8покь дарцинт8 де
304. ла костандин стол
305. ник

---

306. † а. инель де а8р ѩрѫ де
307. ла костантин стол
308. ник
309. † а. к8па дарцинт8
310. ѫрѫ дела ростам
311. † ҂в. асче а8 дат кан8л пѫтр8
312. дерепт8 с8флет8л

(*) Liniă după original.

313. тѫтинесѫ8 ши
314. аре а да ꙗ҃дї аⷭпри
315. † а҃. к8пѫ даⷬцинт8
316. дела драгомӣри
317. † а҃. скафа даⷬцнⷩт8 ѫ
318. ре дела драгомиⷬ
319. † д҃. лингуре дарцини(*)
320. т8 арѫ дела дра
321. гомирь —

———————————————(**)

322. чиче икоанеле бесѣречен
323. † д҃. икоане маре —
324. † ꙅ҃ї. икоане моленїе

---

325. † ꙅ҃ї. праⷥниче
326. † ѡ҃ї. иконици ѫ горѫ
327. и ѫ полигандр8
328. † л҃в. де ѡаѫ ши де
329. стр8ць ши де
330. лемн8
331. † а҃. стѣⷢ к8 кр8че
332. де араме
333. † в҃ї. фѫклѫи ск8м
334. пе

———————————————(***)

(*) Ultimul и e şters apoĭ de o altă mână.
(**) Liniă după original
(***) Idem.

335. чиче б8кателе ши
336. вин8л ши де алте
337. ваасе
338. † а. маже де мор8н
339. † а. бербенце де рън
340. ѕе
341. † а. маже де крап
342. † а. б8те де міере

---

343. † а. ж8матате де мї
344. ере стреде
345. † аї. ж8матеце де міе
346. ре ден влъчещи
347. † в. п8тине де поаме
348. м8рате
349. † иї. стог8ре де фън
350. † а. канть де фанина
351. † а. кар маре де д.
352. каи̑
353. † в. кочїи
354. † в. к8ците к8 мж
355. нжре
356. † кѕ. де печерпеле де л8т
357. † 8мд. де б8кши де фън
358. тъна де ѡцель

359. † ҂а҃р. дрѡби де саре

---

360. † н҃в. де сапе

361. † к҃и. де б8ци де вин

362. дела котнар

363. † д҃. б8ци дела воро

364. вещи

365. † и҃. п8тине де вр†

366. нѫж

367. † в҃. фѡи врѫнѫж

368. де ѡи

369. † а҃. п8тине де 8^{н}^{т}

---(*)

370. чиче пѫне ши фѫн8^{л} ши

371. добиток8л. дела

372. плонїи

373. † е҃. стог8ри де грѫ^{8}

374. де е^{с}тимп8

375. † г҃. стог8ре де грѫ8

376. де ан8

377. † г҃. стог8ре де ѡ^{р}з8

---

378. † а҃. сто^{г} де сака^{р}

379. † а҃. стог8 де малаю

380. † м҃. стог8ре де фѫн8

(*) Liniă după original.

381. † ли. де вои маре

382. † мд. де вачїи маре

383. † кг. де третин вачи"

384. † ка. вачїи ꙟтерцїи

385. † ѕ. б8хаюн

386. † кв. де винцел

387. † нї. де вицеи

388. † вї. во8леци ꙟтер8ци

389. † ѧ. во8леи третин

390. |рчв| (*)

391. † ї. каи иатрари

392. † е. кан третине

393. † е. кал8шеи стрижи

394. ѧчи

395. † е. ѧпе стрижи

396. ѧчїи

397. † вї. ѧпе третине

398. † вї. ѧпе маре стер

399. пе

400. † аи. ѧпе маре ꙟсъ

401. |пѕ| к8 армасарюл (**)

402. † ѱзв. де ѡи

(*) Intocmaĭ aşa în original.
(**) Idem.

404. † сѕ̄и. керкечїи

405. |ѧлѧ| *

406. † ї̄. каи҃ телѣгаре

407. † в̄. каи негри ла вѫ[л]

408. чещи

409. † ѡ̄. каи ѧрѫ

---

410. чиче б8кателе дела блӑ

411. чещи

412. † п̄. мирце де грѫ8

413. † т̄. мирце де сѫрѫницӑ

414. † кл̄. мирце де хри[ш]ка

415. † ѕ̄. мирце де сла[д]

416. † ї̄. мирце де малаю

417. † в̄. стог8ре де мазаре

418. † а̄. сто[г] де боб8

419. † г̄. стѡг8ре де ѡвӑ[с]

420. † а̄. сто[г] де хришка

421. † а̄. сто[г] де ѡрз8 **

422. † чд̄. де ст8пїи

423. † чӣ. де ѡи

424. † к̄. де порчїи

---

425. **ЧИЧ8 ДЕЛЯ ТЕИШОР8**

(*) Așa în original.

(**) ѡр e scris în monogramă.

426. † ѕа. стогȣре де фѫнȣ

427. † а. стогȣ де малаю

428. † на. стогȣре де фѫн

429. дела хрикани

430. † ѕ. стогȣре ла петрещи

431. де фѫнȣ

432. † ѕ. де стȣпи

—————————————— (*)

433. чиче дела садна

434. † п. де стȣпи

435. † к. де порчїи

436. † в. стогȣре де са

437. карѫ

438. † а. стог де хришка

439. † а. стог де маѳарн

440. † н. мирце де малаю

---

441. † ѡ поваарне кȣ васе

442. † н. стогȣре де фѫнȣ

443. † а. стог ши џюматате

444. де ѡвѫсȣ ла тѫ

445. мѫшани

—————————————— (**)

446. † чиче сателе

447. † вѫлчещи кȣ е мори

448. ши кȣ д. пїѡ ши

(*) Liniă după original.
(**) Idem.

к8 ѡ 8лтоаре.
† тенишори к8 халжще8и
† хришкани
† плопи к8 в хжлещеи
† белчещи к8 моара
† пиздени к8 а моарж
† сална к8 д мори ши
к8 до8 пїѡ ши к8 ѡ в8л
торе ши к8 под8л жмла
тор

---

† тжмжшанїи
† михаилещи к8 г мори
† ворѡвещи
† мжнжжщи к8 а мор
† пжтрещи
† мжнѳещи
† фжлфоещи
† драганещи к8 ѩз8ри
† шивица к8 ѳ мори
ши к8 р порчїи
† ѡї. салаши де ци
гани
† ї. фжлче де вїе ла
котнарю
† е. фалче де вїе ла во

ровещии

---

† л҃. фа^{л}че шии щюматате
ла ꙗшии
† с҃. ст8пи ла кърн8^{л} т8до^{р}
десѣтинъ дела васл8^{и}
ꙟсъ н8маи а8 фост8
р҃. даци де десѣтинъ
аръ а^{к}м8 сънт8 до
аъ
† н҃ де ст8пи ла брани
ща
т8до^{р8} кълъ8гър8^{л} са8
да^{т} к8 присака ши к8
ст8пи ши к8 то^{т} доби
ток8^{л} ши де ва ꙟторче
аминтрилѣ се фїе лепъ
да^{т} де лѣже

TRANSCRIPȚIUNEA:

ai 7097 (1588) noe^{vrie} 25 zili; ce ĭasti bucate manastiri Galatai se ştii.

† въ лѣто (în anul) 7097 (1588) мѣсяца (luna) noev^{rie} 4.

† cice catastih dela manastire dela Galata, să să ştie de veşmintele beserecei şi de arjintu şi de covoare şi de banii şi de cai şi de cară şi de tot dobitocul şi de toate bucatele, căndu au fostu egumenŭ Anastasie de ş'au dat sama la Caraghĭuzél^{e} stolnicŭ, şi toate aĭasté s'au dat la mâna luĭ Ghervasie dechiĭului :

† 12 covoare de demultu; † 2 păreți ïarïa de demult; † 4 covoare scumpe noaïa. † 2 albe și doao roșii; † 16 covoare dela voevodă; † 1 covoru roșii dela Dragomir дворника (vornicului); † 1 covor albu dela Mitré двор-ник; † 1 covor verde dela unŭ ćaușŭ; † 1 covor galbân dela hetman; † 1 covor dela Brălădanul; †1 covor albu dela Corștină; † 1 covoru albu dela Slav Țiganul (?); † 1 covor roșiu dela Costandin stolnicul; † 1 covor roșiu Brut postelniculŭ; † 9 covoare dela boïarii; † 1 otghél de zarba dela stolnicul Costandinŭ; † 1 otghél dela Dragomirŭ; † 1 pilota petrița dela Dragomirŭ; † 1 fața de perina ïaré dela Dragomir; † 1 cerga vănată dela Dragomir; † 3 peșchir dela воеводї; † 1 peșchir dela Rustam; † 1 masa dela Rostam ïare; † 5 mése dela воеводї ïaré; † 52 tepsie dela voevoda; † 4 tepsie dela Dragomiru; † 25 talgere cu doaă tocure de rame dela voevodă; † 8 talgere de plum dela Costantin stolni[cul]; † 23 de căldâre; † 4 gratie; † 2 pirostii; † 4 căldare mare de bere; † 1 toc cu 12 talgere dela logofătul cel mare; † 6 svrédele; † 4 hărléțe; † 9 fiere de ferestre; † 2 cue mare de car; † 4 mai micii; † 2 cărlige de maghernită; † 3 sacure; † 1 tigai; † 1 sinie mare.

Cice de veșminte besérecei și de carții : † 1 tetrévaггel ferecate; † 2 chivote de argintu; † 2 cădelnițe d'ărgintu; † 2 căți cu cănafi și cu măhreme albii; † 1 potir de argintu cu discos, cu zvézdă și cu lingure de'rgintu; † 2 svéșnice de argintu; † 1 panaghiïar de arg'untu; † 1 talgir de pethlébi de'rgint; † 1 icona pantocrator ferecată; † 1 icoana săpată și ferecate; † 1 canafi mare ce ïaste sup policandru, scumpu și cu margaritar; † 1 tepsie de argintu de coliva; † 1 cruce ferecate și sapate; † 1 cruce gălbăna, numai la codița ferecate; † 1 cruce albă neferecată; † 1 icona moschicescu ce ïaste asupra dverei царска (împărătéscă); † 1 icona moschićască și foa[r]te frumoase précista; † 1 icoana précista și cu fiul; † 1 iconostasŭ; † 2 svéșnice mare de areme; † 1 praxeu; † 1 anghiriïate; † 1 triod митар (vameșul) fariseïu; † 1 triod penticostar; † 3 psaltire; † 12 minée; † 1 tipicŭ; † 1 ćasloveți; † 1 molităvnic; † 7 lutirghi; † 2 cărți de căntare; † 1 carte a praznicului; † 2 tetruvanггelуri neferecate; † 1 aeru tot sărma; † 1 tetruvaггel puținel ferecat, dela Brălădan; † 1 златоуств сфетїи (gură de aur sântul) Feodor; † 1 lesviță și свати (sântul) Ifrim; † 1 biblei.

† Veșmintele besérecei : † 1 царска (împărătésca) cosută cu sărma; † 2 poale de srăma la icoane și cu 50 de canafi; † 1 patrafirŭ de srăma

cu 12 nasturi şi cu 6 canafi; † 1 aorar de sărma cu 4 canafi; † 1 păréche de năraclețe de srăma şi cu obraze; † 1 poale de icone de zarba, pre margine c'urşinicu negru; † 3 dvere de zarba albastre şi cu rotele de aurŭ; † 1 zavésă de zarba şi cu florile albe de fir; † 2 zavése, ce săntu mai pre susu de praznice şi de molenii, de cétma, roşii şi cu rotele de fir; † 1 procovețŭ de tratapodu de zarba, albu şi cu flore şi pre margine adamască vérde; † 1 procovețŭ de ivanrrelie de acelaşŭ vigu şi pre margine adamască vérde şi cu 4 cănafi; † 1 procoveți de zarba şi cu florile albi şi pre margine de atlaz muşchi cu patru cănafi; † 2 procovețŭ de zarba dentr'acelaşŭ vigu, pre margine urşinicu negru şi cu optu canafi; † 1 dvere mare ce stă între stălpi, de cétma roşie cu rotele; † 2 poale ce stau în tindă între stălpi, de adămăscă cu obraze; † 2 poale de cétma, roşii cu ținte de firu; † 4 poale de icone de adamască roşii ce săntu în toate zile; † 3 dveri de adamască roşii; † 2 zavesi mai pre susu de praznice, de adamască roşi[i]; † 1 zavésă de taftâ albastră; † 1 tratapod de adamască galbăna cu flore albe; † 4 procovețe de adamască făra canafii; † 2 procovețe de atlaz albastrâ; † 4 şirince de taftă albastră pestre icoane; † 3 dveri de benicŭ, roşii şi cu ținte de auru; † 4 poale de adamască, galbeni şi cu flore albe şi pre margine atlazu muşchii; † 1 procovețŭ de cetma roşii şi cu flore şi pre margine atlaz albastru.

† Cice veşmintele preuțeşti: † 3 feloane de adamască albe; † 1 felonŭ de atlaz roşii; † 1 felonŭ de adamască albastră; † 1 felon de adamască mohorâtă; † 1 felon de adamască vérde dela Rostan-aga; † 1 felon de zarba dela stolnicul Costandinŭ; † 3 stihare de adamască, cu obraze şi cu flore; † 2 stihare verzi de atlaz; † 1 stihar de adamască galbăna; † 1 stihar de adamască cu obraze albe şi mohorâtă; † 1 stihar de atlaz négru dela vladica Agaftonŭ; † 4 feloane de cutni mohorâtă; † 3 stihare de cutni mohorâtă; † 2 feloane de cutne albe; † 1 stihar de cutni albu; † 1 antimisŭ de atlaz roşii, cu slove de aurŭ; † 1 grobnicu de adamască mohorâtă; † 1 grobnicŭ de urşinic roşii, datŭ de Dragomiri; † 4 feloane de bogasiiu; † 6 stihare albe de bogasi; † 4 patrafire de zarba căte cu 6 cănafi; † 1 patrafirŭ de adamască vérde, cu 6 canafi; † 1 patrafir de adamască galbăna dela Rostam; † 3 aorare de zarba căte cu patru canafi; † 5 perechi de naraclițe de zarba; † 5 brâe de matase cu canafi; † 4 brâe prosté; † 2 brâe de matase; † 7 patrafiră de adamască albastră, şi roşii, şi negré; † 3 aorare de adamască; † 5 pereche de narecleţe; † 1 procovețŭ de zarba,

înpreg'ur cu orşinicu negru, dela Zota spătaru; † 3 dvere de adamască vérde şi cu firu, înpreg'ur cu atlaz roşi[i]; † 4 poale ïarăşi într'acelaşŭ obraz; † 1 tratapod ïară într'acele obraze; † 1 procoveţe ïarïa într'acele obraze; † 1 stihar de bogasiu albu dela Costandin; † 2 şirince bune scumpe; † 1 caftan cu 14 nasture dela Medeïa.

† Cice argintul dat dela Pătru voevodă: † 2 cupe d'argintu cu loaze poluite; † 1 cupa mai mica; † 12 lingure d'argintu; † 1 médelniţa de arama; † 1 umivalniţă; † 1 ibric poleitŭ; † 1 sticla cu mur; † 11 urice pren satele manastirei; † 19,000 aspri bani gata; † 1 uric pusu zalog derepŭ 3,000 aspri; † 50 de trâtazi de petéle de aurŭ leşescŭ; † 1 potir d'arjintu dela Radul ćaşnic; † 1 cupa mică dela Coste; † 1 cupocŭ d'argintu dela Costandin stolnic; † 1 inelŭ de aur ïarïa dela Costantin stolnic; † 1 cupa d'argintu ïarïa dela Rostam; † 6,000 aspri ce au dat Banul Pătru dereptu sufletul tâtine-sâu, şi are a da 14,000 aspri; † 1 cupă d'argintu dela Dragomiri; † 1 scafa d'argintu ïare dela Dragomir; † 4 lingure d'arginitu ïarïa dela Dragomirŭ.

Cice icoanele beserecei: † 4 icoane mare; † 17 icoane молебнїє (rugăcïune); † 17 praznice; † 19 iconiţi în горѣ (sus) şi în poligandru; † 32 de oaâ, şi de struţŭ şi de lemnu; † 1 stég cu cruce de arame; † 12 fâclăi scumpe.

Cice bucatele şi vinul şi de alte vaase: † 1 maje de morun; † 1 berbenţe de rănze; † 1 maje de crap; † 1 bute de miere; † 1 jumatate de miere strede; † 11 jumateţe de miere den Vlăceşti; † 2 putine de poame murate; † 18 stogure de făn; † 1 cantŭ de fanina; † 1 car mare de 4 cai; † 2 cocii; † 2 cuţite cu mânâre; † 27 de pecerpele de lut; † 444 de bucşi de făntăna, de oţelŭ; † 1,100 drobi de sare; † 52 de sape; † 28 de buţi de vin dela Cotnar; † 4 buţi dela Voroveşti; † 8 putine de brânză; † 2 foi brânză de oi; † 1 putine de unt.

Cice pâne şi fănul şi dobitocul dela Plopii: † 5 stoguri de grâu de estimpu; † 3 stogure de grâu de anu; † 3 stogure de orzu; † 1 stog de sacară; † 1 stogu de malaïu; † 40 stogure de fănu; † 38 de boi mare; † 44 de vacii mare; † 23 de tretine vaci; † 21 vacii înterţii; † 7 buhaïui; † 22 de viţele; † 18 de viţei; † 12 bouleţi înteruţi; † 9 boulen' tretin'; [peste tot :] 192; † 10 cai patrari; † 5 cai tretine; † 5 caluşei strijiïaci; † 5 ïape strijiïacii; † 12 ïape tretine; † 12 ïape mare sterpe; † 38 ïape mare, însă cu armasarïul; [peste tot :] 87; † 762 de oi; † 268 berbecii;

[peste tot :] 1030; † 10 cai telégare; † 2 cai negri la Vâ*l*ceşti; † 9 cai ĭară.

Cice bucatele dela Vlăceşti : † 80 mirţe de grâu; † 300 mirţe de sârjiţă ; † 21 mirţe de hrişca ; † 60 mirţe de sla*d*; † 10 mirţe de malaĭu ; † 2 stogure de mazare ; † 1 sto*g* de bobu ; † 3 stogure de ovăs ; † 1 sto*g* de hrişca; † 1 sto*g* de orzu; † 94 de stupii; † 98 de oi; † 20 de porcii.

Cice dela Teişoru : † 61 stogure de fănu; † 1 stogu de malaĭu; † 51 stogure de fă*n* dela Hri[ş]cani; † 60 stogure la Pe*t*re*şt*ⁱ de fănu; † 60 de stupi.

Cice dela Sa*d*na : † 80 de stupi ; † 20 de porcii ; † 2 stogure de sacara; † 1 sto*g* de hrişca; † 1 sto*g* de maza*r*ⁱ; † 50 mi*r*ţe de malaĭu; † o povaarne cu vase ; † 80 stogure de fănu ; † 1 sto*g* şi gĭumata*te* de ovăsu la Tămâşani.

† Cice satele : † Vâlceşti cu 5 mori şi cu 4 pio şi cu o ultoare; † Teişori cu halâşteu-i; † Hrişcani; † Plopi cu 2 hâleşte*i*; † Be*l*ceşti cu moara; † Pi*z*deni cu 1 moară; † Sa*d*na cu 4 mori şi cu dou pio şi cu o vu*l*tore şi cu podu*l* înmlator; † Tămâşanii; † Mihaileşti cu 3 morⁱ; † Voroveşti; † Mănjâşti cu 1 morⁱ; † Pâtreşti; † Mănzeşti ; † Fă*l*foeşti; † Draganeşti cu ĭazuri; † Şiviţa cu 6 mori şi cu 100 porcii; † 19 salaşi de Ţigani; † 10 fălce de vie la Co*t*narĭu; † 5 fa*l*ce de vie la Voroveşti; † 1 fa*l*ce şi gĭumatate la Ĭaşi, † 200 stupi la Cărnu*l* Tudo*r*, desétină dela Vaslu*i*, însă numai au fostu 100 daţi de desétină, ĭară acmu săntu doaă; † 50 de stupi la branişta.

† Tudo*ru* călugăru*l* s'au da*t* cu prisaca şi cu stupi şi cu to*t* dobitocu*l*; şi de va întorce amintrilé, se fie lepăda*t* de léje.

NOTANDA :

finalul *u* întreg : кѫндȣ, фостȣ, демȣатȣ, арџинтȣ, алкȣ, рошїȣ, скȣмпȣ, аерȣ, сѫнтȣ (sunt), сȣсȣ, тратаподȣ, вигȣ, ѡптȣ, фирȣ, атлаѯȣ, спѫтарȣ, ѡрџинникȣ, нȣсȣ, лемнȣ, тимпȣ, анȣ, ѡрѯȣ, малаю, стогȣ, фѫнȣ, бобȣ, Теишорȣ, ѡвѫсȣ, Тȣдорȣ, коворȣ, Драгомирȣ;

finalul *u* jumătăţit : егȣмень, столникь, Костандинь, Драгомирь, ȣнь чаȣшь, постелникȣль, иконостась, Златоȣсть, патрафирь, бепикь, Ягафтонь, дать, полепть, кȣпокь, каптъ, инель, стрȣць, ѡцель;

finalul *u* despărut saŭ negles cu desăvîrşire, deşi consóna finală nu e

aruncată d'asupra rîndului : штгѣла, ковор, Костандин, нешкир, фелон, добитокꙋл, винꙋа, столник, арцинтꙋл, стихар, Котнар (dar şi Котнарю), дат, хетман, чел, логофѫтꙋл, сꙋп. пентикостар, фир, ꙟпрецꙋр, фѫн;

finalul *u* întreg şi jumătăţit in aceleaşi cuvinte, saŭ chiar despărut : лꙋрꙋ şi лꙋрь, грѡвникꙋ şi гровникь, дерептꙋ şi дерепь, Драгомирꙋ—Драгомирь—Драгомир, ковоꙋ şi ковор, фѫнꙋ şi фѫн;

finalul *i* întreg : кєрви, пѫреци, тратави, кꙋци, коꙋлеци, преꙋцещи, даци, кѫрци...;

finalul *i* conservat in ѩрѫнии, dar perdut în ачелашь;

neaccentatul *a* conservat clar, fără a trece în vocală obscură : жꙋмѫтате-цюматате-жꙋматеце, манастире (genitivo-dativ : манастири şi манастирей), Галата (genitivo-dativ : Галатаи), сапате (dar şi сѫпатѫ), канафи (dar şi кѫнафи), патрафир, залог, фанина, малаю (de 4 orĭ), патрари, калꙋшеи, армасарюл, ꙟмалатор, Драганещи, салаши, хаджиеꙋ, владика, матасе (= ital. *matassa* = gr. μεταξα), маꙋаре;

conservarea neaccentatuluĭ *o* : коꙋꙋтѫ (= *cu*sută);

vocalism străin conservat intact : хетман (= polonul *hetman*), пантократор, маргаритар etc.;

фїере, мїере, din 3 silabe, precum dovedesce strămutărea : мї-ере,

parasiticul *i* între *n* şi *t* : арцинтꙋ, cf. textul No. XXVIII;

parasiticul *u* după *r* : ꙟтерꙋци=interţi;

жи trecut în ши : тѫтине-сѫжꙋ;

a pentru ѣ : Брѫлѫданꙋл (= Brălădénul), маса (plur. мѣсе), браница pentru браницѣ (cf. maĭ sus textul No. XXVI);

a pentru *e* : сакꙋре (secure?), патрафирь (= slav. петрахиль = gr. ἐπιτραχήλιον), тратаподꙋ=τετραπόδιον, сакарѫ (=lat. *secale*) de 2 orĭ;

а pentru ѫ : карцїи (= *că*rţi) dar şi кѫрци, вѫнатѫ (= vân*ă*tă), фѫра (= făr*ă* : фѫра канафїи);

е pentru ѣ : ачеле (nu ачѣле), печерпеле (nu печерпѣле);

e pentru *o* : печерпеле=slav. почьрпало;

ѣ pentru е : п р о с т ѣ (= próst*e*), негрѣ (=negr*e*), телѣгаре (=telegari);

и pentru е : ивангелїе;

formă duplă : тетрѣвангел şi тетрȣвангел;

cincĭ varianturĭ pentru «ĭară» : ꙗрꙟ, ꙗрѫ, ꙗра, ꙗра, ꙗре;

ꙟ=и : фѫклꙟи=actualul «făcliĭ»;

confusiunea între *o* şi *u* : Рȣстам şi Ростам, ȣрииникȣ şi ѡрииникȣ;

confusiunea între *e* şi *i* : dela пꙟрѣке pluralul перекн şi переке, стогȣре şi стогȣри, настȣри şi настȣре, кȣтии şi кȣтие, ȥиаи şi ȥиле, масаре şi масари, асти şi асте, џиии şi џие;

confusiunea între е şi ѣ : кесеречеи şi кесѣречеи, верде şi вѣрде, четма şi чѣтма, негрȣ şi нѣгрȣ;

confusiunea între *i* şi *u* : арџиитȣ şi арџȣитȣ;

confusiunea între *a* şi *ă* (ꙟ, ѫ) : адамаскꙟ şi адꙟмаскꙟ, галбѫи-галбꙟна-гꙟлбꙟна, халѫџеȣ (ung. =*halastó*)—la plural хѫлꙟџеи, канафи şi кꙟнафи;

confusiunea între ь şi и : проковець şi проковеци (la plural проковеце), Драгомирь şi Драгомири (de 2 orĭ);

confusiunea între ꙟ şi ѫ : Тꙟмѫшаии şi Тꙟмѫшанїи, тафтꙟ şi тафтѫ, албастрꙟ şi албастрѫ, Вѫлчеџи şi Влꙟчеџи, дсꙟ şi дсѫ, Пꙟтрȣ şi Пѫтрȣ...;

confusiunea între *o* şi ѫ : доаѡ şi доаѫ;

triplă formă : нꙟраклеце, наракалце şi нарекалце;

аѫстѣ (= aĭasté) pentru «acéstea»;

иоаа, nominativ plural feminin dela «noŭ»;

oa : ковоаре, тоате, моара, моарѫ (dar şi морꙟ), иоаа, доаѡ şi доаѫ (dar şi доȣ), ȣатоаре (dar şi вȣаторе), икоана (dar şi икона), фрȣмоасе, поале, фелѡане, лоаȥе, ѡаѧ, поаме;

oa formând 2 silabe, precum arată separaţiunea тоате în doă şirurĭ : то-ате, şi доаѫ în до-аѫ;

аа=ā : ваасе, unde *a* este lung şi latinesce : vāsnm, dar : ѡ повааріне кȣ васе, unde «vase» are un singur *a*, duplicaţiunea fiind transpusă în повааріне = slav. поварьница «bucătăriă»;

finalul *i*=*e* : 1 тигаи (=тигае), флориле албе (dar şi флоре албе), поале галбени, салаши (=salaşe), хѫлꙟџеи (=hălăştee);

finalul ïи pentru simplul и : 4 (кȣе) маи мичїи, де карцїи (=«cărți»), дела боарїи (=boiari), фъра канафїи (=canafi), 21 вачїи (=vaci), 20 де порчїи, 94 де стȣиїи (dar maĭ jos de 2 orĭ : де стȣии), 100 порчїи, мȣшкїи și мȣшки...;

finalul ïи pentru е : мъхреме алкїи, апе стрижиачїи;

finalul ïи pentru ïȣ : рошїȣ, dar de 5 orĭ рошїи (коворȣ рошїи, проковець рошїи, атлаꙁ рошїи, ȣршиник рошїи), богасиȣ și богасии saŭ богасїиȣ;

finalul е = и : каи третине (= tretini), каи телѣгаре (=telegari); 5 фълче (=fălci), кълдъре (=căldări), мънъре (=mânâri), 4 гратїе (=gratii);

vocalisarea inițialuluĭ *v* : ȣатоаре, lîngă care însă și вȣаторе;

аминтрилѣ din «*alt*mintrilé»;

l trecut în *r* : патрафирь din πιτραχήλι, поликандрȣ=πολυκάνδηλον, ѡршиникȣ = ital. *oloserico;*

c trecut în *g* : поликандрȣ și полигандрȣ;

h trecut în *f* : патрафирь din πιτραχήλι;

в trecut în л : паракличе = slav. наржквица «mănușă», cf. слобод din свобод- și врѣслъ din братство prin forma intermediară брасвъ;

д trecut în *g* : виrȣ (de 2 orĭ) ca sinonim cu ѡбраꙁ, din slav. видъ «formă» saŭ «chip», cf. *ucig* pentru *ucid, putregaĭu* din *putred, mucegaĭu* din *muced* etc.;

д trecut în *tg* : ѡтгѣл (plapomă) din slavicul ѡдѣло;

r trecut în *n* : фанина = *farina,* ѡршиникȣ = it. *oloserico;*

ле = лȣ : полеиtь, dar la plural полȣнте;

nb asimilat în *nm* : ꙟмлатор (=î*nm*lator) din ꙟмблатор (=î*nb*lator);

confusiunea între ц și ж : аржинтȣ și арцинтȣ, жȣматате și цюматате, лѣже pentru лѣце;

confusiunea între finalul м și н în numele propriŭ : Ростан, Ръстам și Рȣстам, — cf. Крȣчан și Крȣчам în textul No. XXIII;

vocalisarea luĭ *n* : анȣ, la plural аи=ani;

бръе (de 3 orĭ) pentru actualul «brâne»;

perderea luĭ *b* după *m* : пл8м = *plumb;*

пт asimilat în п : с8п;

талцир, plur. талцере = germ. *Teller* cu *lg* din *lĭ*, ca la Italianĭ în dialectele venete : *familgia* din *familia*, *elgi* din *ill*- etc.;[1]

хжрлѣце, plural dela *hărleț*, din slav. рыльць, cu o remarcabilă protesă a luĭ *h* atras de inițialul *r*, întocmaĭ ca în *hrăpesc* din *răpesc* = lat. *rapio*, lîngă care, printr'un fenomen fonetic analog, grecul ἁρπάζω = *harp*-;[2]

metatesa : л8тирги pentru лит8рги, молитъвник din молитвьникъ, бивлеи pentru бивлие;

metatesa luĭ *r* : Бръладан8л (dela Бърлад = Бърлад), сърма şi сръма, тратапод8 = τετραπόδιον, пестре = «preste», тржтаҕи = τετράδια, петрица = πτερύγιον, проковець = slav. покровьць;

metatesa luĭ *l*: Блъчещи şi Бжлчещїи;

pluralul cu *-ure* : ток8ре, паст8ре (dar şi паст8ри), линг8ре, стог8ре (dar şi стог8ри);

pluralul cu *-ră* pentru *-re* : кърж, патрафирж (dar şi патрафире);

pluralul мъхреме dela «măhramă», astădĭ «năframă» prin *m* = *n* şi *h* = *f*, din turcul *makhramâ*, neogr. μαχραμᾶς, serb. махрама şi марама etc.;

dela «floare» pluralul nearticulat флоре, cel articulat флориле;

dela «pio» pluralul tot aşa: 4 пїѡ, 2 пїѡ;

articularea anormală : де адамаскъ галбъна (aşa de 3 orĭ), кzна маи мика, мѣделница де арама, б8кши де фжнтжна, кр8че гълбъна, фаца де перина, тепсїе де колива, аџрар де сърма, мирце де хришка, канть де фаина...;

condiționalul *să* nedistins de reflexivul *se* : сж сж цпе, dar în apostila domnéscă : се цини, şi la finea textuluĭ : се фїе;

neconcordanță sintactică prin elipsă : ковор8 (din cele) рошїи, 1 тетрѣвагел (patru-evangelie) ферекате, 1 кр8че ферекатъ ши (cu slove saŭ chi-

(¹) **Biondelli**, *Saggio sui dialetti gallo-italici*, Milano, 1853, p. 16, şi *Studii linguistici*, Milano, 1856, p. 254.

(²) Cf. acelaşĭ fenomen în dialecte germanice : *herbermde*, *herkenne*, *herdacht*, *herhaben* etc. în **Kuhn**, *Zeitschr.* t. 14, p. 450, precum şi franțusesce în *hermine*, *herse*, *hérisson*...

purĭ) сапате, 1 крѹче... нѹмаи ла кодица (din cele) ферекате, 1 икона (lucru) москическѹ, 1 икона москичаскъ ши (din cele) фоарте фрѹмоасе, ковор рошїѹ (dela) Брѹт постелникѹль, tóte acestea provenind din causa *dictăriĭ* catastihuluĭ, scriitorul omițênd ceĭa-ce nu i se părea a fi esențial, dar scriind restul întocmaĭ;

tot din causa *dictăriĭ* provin neconcordanțele: 1 пѹтине (dictat: putine una), 2 проковець (dictat : procoveț doă), 3 пешкир (dictat : peschir treĭ), 1 качафи, 5 фалче, 4 кълдаре, 1 поале...;

adjectivul маре (magnus) întrebuințat fără schimbare la ambele numere, întocmaĭ după cum poporul întrebuințéză chiar astădĭ pronumele *care*: кълдаре маре..., кѹе маре..., кънафи маре..., свѣшниче маре...; иколне маре..., бои маре..., вачїи маре..., апе маре..., nicăirĭ мари;

тѹт добитокѹл, тоате бѹкателе, dar .ꙟ тоате ꙁиле, nu ꙁилеле (cf. franc. *toujours*, ital. *tuttodì* etc.);

prepoșițiunea repetată : дела манастире дела Галата;

întrebuințarea partitivă a prepoșițiuneĭ де : бѹкателе ши винѹл ши де алте валсе (cf. les céréales et le vin et *d'autres* ustensiles);

contracțiunea : шаѹ дат (= șĭ-au...), джрцинтѹ-дерцинтѹ-дарцинтѹ lîngă де арцинтѹ, часловеци din часословецъ, к'ѹршинникѹ = кѹ ѹршинникѹ;

genitivo-dativ : Галатаи, манастиреи și манастири;

лѹи Гервасїе, nu лѹ;

ден, прен, акмѹ...;

чиче «aice», de 8 orĭ, din punct în punct italianul *quici* «aice», întrebuințat numaĭ în Dante și în compusul *quiciritta* în loc de *quiritta*;

cuvinte grecescĭ : катастих (=κατάστιχον), манастире, декїю (=δίκαιος), иколна (=εἰκών, neogr. εἰκόνα), егѹмень (=ἡγούμενος), стихар (=στιχάριον), сїнїе (=serb. синија=grec. σινίον), тетрѣвагел (=τετραευαγγέλιον), кивот (=κιβωτός), дискос (=δίσκος), потир (=ποτήριον), панагїар (=slav. панагиаръ din gr. παναγία), пантократор (=παντοκράτωρ), поликандрѹ (=πολυκάνδηλον), маргаритар (=mediogr. μαργαριτάρι), коливa (=slav. коливо = gr. κόλυβον), иконостась (=εἰκονοστάσιον), праѯеѹ (=πρᾶξις-πράξεως), енгирате (= ἐγχειρίδιον?), триωд (=τριώδιον), пентикостар (=πεντηκοστάριον), типикь (=τυπικόν), лѹтирги (=λειτουργία), аерѹ (=ἀήρ, cu amestecul lati-

nuluĭ *aër)*, сърма (=σύρμα), патрафиръ (=ἐπιτραχήλιον, neogr. πιτραχήλι), фелонь (=φελώνιον), антимись (=ἀντιμίνσιον), тръmтази (=τετράδια), скафа (=σκάφη), магерницъ (μαγειρεῖον), минѣе (=μηναῖον), пилота (=πιλωτόν), петрица (=πτερύγιον), мѹр (=μῦρον), ѡрар (=ὠράριον=lat. *orarium*), петѣле (=slav. петала=gr. πετάλιον), аспри etc.;

flexiunea slavică intercalată în frasa română : дела Драгомирѹ дворника (slavonesce ar fi : ѿ Драгомира дворника), дела воеводї (slav. : ѿ воеводы);

талщир де петхлѣби = slav. пать хлѣбь «cincĭ pânĭ», alusiune la miracolul celor cincĭ pânĭ din Evangeliŭ;

царска în 2 accepţiunĭ : 1. uşa cea mare a altaruluĭ : двереи царска, 2. dalmatică : 1 царска костѹтъ;

alte slavisme curat bisericescĭ : празник, Златоѹсть (Crisostom), ѕвѣздъ (stea), сфетїи şi свати (sânt), митар (vameş), завѣсъ (la plural завѣсе şi завеси), моленїи (ruge), горж (partea «de sus» a bisericeĭ), лесвицъ (=лѣствица, cartea bisericéscă Κλῖμαξ), гробникъ, десѣтинъ (ḑeciuélă) etc.;

сжржицъ, ce să fie şi de unde? pusă între гржѹ şi хришка, este învederat o cereală, dar ce fel anume? ca deminutiv din сжргъ, nu póte fi, credem, decât medio-latin *surgum* şi *suricum*, ital. *surgo* «blé de Turquie», despre care într'un text italic din 1122 : «fuit valida fames, ita «quod surgum valuit solidos XL», ér într'un alt text : «de ordeo, «spelta, aveno et surico — nihil — persolvant»;[1]

ѹмивалницъ = slav. оумывальница «pelvis» saŭ «malluvium»;

лоазе, aci în sens de «urechile păharuluĭ», literalmente «viţe» = slav. лоза;

мѣделница, de unde şi boieria de «medelnicer» = slav. мѣдяница «pelvis», cu epenteticul *l* ca şi 'n «molitve*l*nic» din молитвьникъ;

бѹхаю moldovenesce «bivol» =polon. *buhaj*, cf. turc *bugha* «taur»;

мїере стреде = slav. стрьдь «miere», boh. *stred*, vechĭul polon *stredz* etc.;

(1) **Du Cange,** *Gloss. med. Lat.* ed. Carpent., t. 6, p. 459.

бȣкши де фѫнтѫна де ѡцель=polon. *buksa* «boîte de fer ou d'airain au moyeu de la roue», «frette». «virole» = medio-lat. *buxis;*

кȣнокь, deminutiv din кȣпѫ «păhar», cf. polon *kubek;*

кѫцн (la singular : кѫтѫ? orĭ кѫте?) după sens «lădiță» : 2 кѫци кȣ кѫнафи ши кȣ мѫхреме лабїи;

канаф, învederat în sens de «cĭucur» (кȣ 12 настȣри ши кȣ 6 канафи, saŭ : канафи — сȣп поликандрȣ) = germ. *Knauf*, cu epentesa luĭ *a* din causa imposibilitățiĭ la Românĭ a grupuluĭ inițial *kn;*

pentru actualul *aramă*, la plural *arămĭ* și *arămurĭ*, textul de față presintă patru forme divergințĭ : раме (cf. ital. *rame*), ареме (cf. vechĭu franc. *araim*), арама (cf. portug. *arame*, provenț. *aram*), și араме (cf. lat. aeramen);

сакȣре... pentru «securĭ»? orĭ pentru «sacurĭ» în loc de «sacĭ»?

пѫреци, cu sens de tapeturĭ murale;

ȥарба, stofă aurită, pers. *zarbat* «genus panni auro aliave re intertextum»;[1]

беникь=turc. *benek* «espèce de riche étoffe»;[2]

чѣтма=turc. *ćatma* «du velours brodé»;[3]

ширинче (de 2 orĭ), la colonia grécă din Mariupol în Rusia pînă astă-ḑĭ *schirinka* însemnéză «basma», «Handtuch», ceĭa-ce Grigorović derivă din grecul χειρίς,[4] dar în realitate cuvîntul e luat dela Turcĭ saŭ dela Tătarĭ : turcesce *șehreng* «étoffe persane»;[5]

кȣтне saŭ кȣтни=turc. *quthnî* «espèce d'étoffe de coton et de soie»,[6] din arabul *quthn* «bumbac», de unde și francesul *coton;*

богасиȣ, transilvanesce astă-ḑĭ *bogăzie*=ung. *bagazia* «toile lustrée», derivă direct, cu conservarea luĭ *s* și a genuluĭ masculin, din medio-lat. *bocassinus* «teli species ex gossypio vel lino», de exemplu într'un text

(¹) **Vullers,** *Lexicon persico-latinum,* Bonnae, 1864, t. 2, p. 126.
(²) **Hammer,** *Hist. de l'emp. Ottoman,* trad. Hellert, t. 17, p. 221.
(³) Ibid. p. 243.
(⁴) **Blau,** în *Zeitschr. d. deutsch. morgenländ. Gesellschaft,* t. 28 (1874), p. 578.
(⁵) **Hammer,** l. c. p. 238.
(⁶) **Mallouf,** *Dict. turc-français,* t. 2 (1867), p. 1010.

din 1259 : «de tela livida ac nigri coloris sive bocassino»,[1] saŭ într'un altul din 1434 : «pluviale nostrum de serico albo foderatum de bocassino albo»,[2] de unde se trag de asemenea spaniolul *bocaci* şi vechĭul frances *boucassin*, bună óră într'un text din 1388 : «un pourpoint de blanc boucassin»;[3]

настȣре дела Медеа... ce să fie ?

мȣшки = turc. *dimişkî*, neogr. διμίσκιον «satin de Damas», cu aferesa primeĭ silabe ;

боȣлеци ꙟтерȣци, вачїи ꙟтерцїи = boĭ şi vacĭ de 2 anĭ, cf. «an-*terţ*» = cu 2 anĭ înainte, şi franc. dialectic *terçon* «boŭ de 2 anĭ»;[4]

боȣлени третини, третине вачїи, каи третине, ꙗпе третине = boĭ, vacĭ, caĭ, ĭepe de treĭ anĭ, cu sufixul după analogia luĭ *nótin* (= *annotinus*) «miel de 1 an», cf. serb. третјак «cal de treĭ anĭ»;

каи патрари = caĭ de 4 anĭ;

dela боȣ, primul deminutiv боȣлец, al doilea—боȣлѣн;

каиȣшеи стрижиначи, ꙗпе стрижиначїи, la singular стрижнак = cal de 1 an, la care s'a tuns cóma, cf. rusul **стригунъ** «cal de 1 an»,[5] dela slav. стригѫ «tund», în flexiune стриж-;

pentru sintaxă : иȣман аȣ фостȣ 100 даци...;

particularitate juridică : un călugăr *se dâ de bună voe* mănăstiriĭ «кȣ присака ши кȣ стȣпи ши кȣ тот добитокȣл»;

де естимпȣ = «din anul curent»;

де анȣ = «din anul trecut».

(Va urma). **Hasdeu.**

---

(1) **Du Cange**, *Gloss. med. Lat.* ed. Carpent. p. 707.
(2) Ibid.
(3) Ib. p. 745.—Cf. **Littré**, *Dict.* t. 1, p. 379.
(4) **Nemnich**, op. cit. t. 1, p. 650.
(5) **Словарь русскаго языка** ed. Acad. Petersb. t. 4, 1818, p. 236.

COLUMNA LUI TRAIAN

NOEMBRE 1877

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANĂ.

MONETA LUI MIHAIL I

FIĬUL LUĬ MIRCEA CEL MARE

CIRCA 1418.

Graţiă amabilităţiĭ d-luĭ Baron de Ormosz, membru al Academieĭ Ungurescĭ, Societatea Academică Română a făcut, sînt acum câte-va ḑile, acuisiţiunea a doă-spre-ḑece monete românescĭ.

La primul aspect monetele se par a aparţine tóte luĭ Mircea I. Examinându-le însă maĭ de aprópe, se constată: opt monete ale luĭ Mircea I, o monetă cu acelaşĭ tip, însă de un aspect cu totul barbar; şi treĭ monete ce aparţin necontestat luĭ *Mihail I*, fiĭuluĭ mareluĭ Mircea.

Ĭată decĭ un noŭ Domn de adăogat în seria Domnilor cu banĭ. Acéstă descoperire este cu atât maĭ remarcabilă şi maĭ importantă, cu cât ea completéză maĭ pe deplin seria numismatică a Domnilor din familia Basarabilor.

Spre maĭ mare claritate, daŭ aci arborele genealogic al acesteĭ dinastie, însemnând cu o steluţă numile acelor Domnĭ dela carĭ posedâm monete.

Ĭată acest arbore, după cum îl forméză d. B. P. Hasdeŭ pe basa documentelor celor maĭ autentice:

TUGOMIR.

ALEXANDRU I
circa 1320-1360

* VLAD I
1360-1374

*RADU I NEGRU
1374-1383

Nicolae
care nu a domnit

*DAN I
1383-1386

* MIRCEA I
1386-1418

*MIHAIL I
circa 1418

* RADU II
circa 1437

ALEXANDRU II
1431

*VLAD II DRACU
1431-1445

*VLAD III ȚEPEȘ

*RADU III

Descriŭ acum unul din exemplarele de argint ale moneteĭ inedite a luĭ Mihail I:

Av. іѡ мχ|ал вої; în mijloc un scut despărțit d'a-lungul în doă, în drépta gol, în stînga cu 3 grindĭ transversale, pe colțul stîng al scutuluĭ un coïf spre drépta d'asupra cu o acuilă cu capul spre stînga.

Rev. іѡ м|χал в; în afară un cerc de perle; în mijloc domnitorul bărbos și cu corónă în picióre, în drépta o lance, în stînga un glob cu crucea.

D. A. Sturdza.

Bucurescĭ în 23 Octobre 1877.

NOTA REDACȚIUNIĬ.

Subscrisul a avut fericirea de a descoperi în Archivele Statuluĭ un crisov original — unicul pînă acum — dela acest Michail fiĭul luĭ Mircea-cel-mare; crisov dat mănăstiriĭ Cozia la 22 iuniŭ 1418 și care a fost cu desăvîrșire necunoscut, nefiind transcris nicĭ într'o condică și netrecut în nicĭ un inventar. Îl vom da la lumină cu o altă ocasiune, mărginindu-ne de astă dată de a'l menționa, ca o completare necesară a prețióseĭ descoperirĭ numismatice a d-luĭ D. A. Sturdza.

Hasdeu.

LIMBA ROMANA VORBITA

ÎNTRE ANIĬ 1560—1600

TEXTURI INEDITE

(Urmare)

XXXII.

PORUNCĂ DOMNÉSCĂ.

FĂRĂ LOC, 30 IUNIŬ 1621.

Maĭ sus, în introducerea la crisóvele luĭ Simeon Movilă, am promis a reproduce în Apendice un act dela văduva acestuĭ principe.

Originalul se află în Archivul Statuluĭ : episcopia Argeş XXXVIII.

E scris pe o fóiă de frumósă hărtiă turcéscă lustruită, lungă de 31 ½, lată de 22 centimetri, cu caractere fórte elegante, cu cernélă rădăciniă.

E greŭ a distinge pe ꙁ de ь.

Pecetea, întipărită în hărtiă, s'a deslipit.

În iuniŭ 1621 — datul documentuluĭ — domnĭa în Ţéra-Românéscă Gavrilă-vodă, fiĭul luĭ Simeon Movilă; se vede însă din actul de maĭ jos, cumcă măria-sa nu maĭ domnĭa, pe când cărmuirea cea de fapt se afla în mânele ambiţióseĭ sale mume, care poruncĭa autorităţilor ţereĭ cu aerul uneĭ adevărate autocrate.

1. † їω г^{с}п^{д}жа маргита. г^{с}п^{д}жа покоинаго їω сімеω^{н} воево^{да}. скриса^{м} до^{м}нїꙗ мѣ

2. картѣ до^{м}нїи мѣле. све^{н}теи ш^{и} дȣ^{м}незееціїи мъ^{н}сти^{р} че се ѕиче арцешь. кȣ^{м}

3. каȣ авȣ^{т} свъ^{н}та мъ^{н}стире ниціе мори. че се кѣмъ мориле де жо^{с}. де^{ч} лѣȣ фо^{с} ꙟки^{с}

4. ѡръшанїи кȣ грѫдиниле. де наȣ авȣ^{т} кале съ мѣргѫ кȣ к^{а}рȣль ла моарѫ. де^{ч} сѣȣ плъ^{н}

5. сь кълȣгърїи де ꙟ свъ^{н}та мъ^{н}стире къ наȣ кале сь мѣргѫ кȣ кари^{л} ла моарѫ.

6. ꙗ^{р} до^{м}нїꙗ мѣ амь къȣта^{т} ш^{и} амь афла^{т} дерептатѣ. ш^{и} амь жȣдека^{т} де преȣнѫ

7. кȣ боꙗри. кȣ^{м} съ аибѫ свъ^{н}та мъ^{н}стире кале съ^{с} мѣргѫ кȣ карȣ^{л} ла моарѫ

8. ш^{и} амь мъна^{т} пре слȣга до^{м}нїи мѣле пре ста^{н}чю^{л} вътахȣ^{л} кȣ^{м} съ факѫ кале.

9. де^{ч} аȣ тъꙗ^{т} гардȣреле грѫдинило^{р} шаȣ фъкȣ^{т} кале съ поатѫ мѣрџе кȣ

10. карȣ^{л} свъ^{н}та мъ^{н}стире ла моарѫ кȣмаоу фо^{с} ши маи денаи^{н}те врѣме. ш^{и} лѣȣ

11. лъса^{т} ши ло^{р} локь дестȣ^{л} съ ле фїе де хранѫ. де^{ч} ꙟтра^{л}ть ки^{п} съ нȣ фїе

12. престе кȣвъ^{н}тȣ^{л} до^{м}нїи мѣле. са^{ма} рече г^{сд}вми :

13. пи^{с}. мца. ю^{н}. л. дны. лѣтω^{м}. ѕрка : —

TRANSCRIPŢIUNEA:

† Iwанна госпожда Маргита госпожда покоинаго Iwанна Сїмеwна воевода (Ion Dómna Marghita, Dómna reposatuluĭ Ion Simeon-vodă), scris'am domniĭa-mé carté domnii-méle sventei şi dumnezeeştii mănăstiri ce se zice Argeşŭ, cumc'au avut svănta mănăstire nişte mori ce se chémă morile de jos, deci léu fost închis orăşanii cu grădinile de n'au avut cale să mérgâ cu carulŭ la moarâ, deci séu plânsŭ călugării de în svănta mănăstire că n'au cale să mérgâ cu carile la moarâ, ĭar domniĭa-mé amŭ căutat şi amŭ aflat dereptaté, şi amŭ judecat depreunâ cu boĭari cum să aibâ svănta mănăstire cale să se mérgâ cu carul la moarâ, şi amŭ mănat pre sluga domnii-méle pre Stancĭul vătahul cum să facă cale, deci au tăĭat gardurele grâdinilor ş'au făcut cale să poatâ mérge cu carul svănta mănăstire la moarâ, cumau fost şi mai de nainte vréme, şi léu lăsat şi lor locŭ destul să le fie de hranâ; deci într'altŭ chip să nu fie preste cuvăntul domnii-méle. Сама рече господствоми (însăşĭ a poruncit domnia-mea), пис мѣсаца (scris în luna) юнїа 30 дны (dile), лѣтwм (în anul) 7129 (1621).

NOTANDA:

siglul cirilic Iw=Iwанна ajungênd a fi un atribut al tronuluĭ la Românĭ, după ce fusese maĭ întâiŭ deja în imperiul romăno-bulgar al Asanilor[1] din causa celebruluĭ Ioniţiŭ Asén (cf. *Augustus*, *Caesar*=germ. *Kaiser*, *Karl*=slav. краль etc.), gramaticul nu se sfiesce a comite absurditatea de a face pe Dómna Marghită : «Ion Dómna»!

свѫнта, la genitiv-dativ : свентеи;

genitiv-dativ cu *-ei* : свентеи, dar şi cu *-ii* : дȣмнеꙁеещїи;

nicăirĭ finalul *u* întreg;

finalul *u* jumătăţit : Ѧрџешь, алть, локь, карȣль, плѫнсь, амь (de 4 orĭ), dar se vede că se audĭa bine în pronunciaţiune, de óră ce плѫнсь este împărţit în doă şirurĭ : плѫн—сь;

(1) Cf. Априловъ, Болгарскія грамоты, Odessa, 1845, p. 87 şi fac-simile după p. 102.

кѣмѫ, nu кїамѫ;

ѫ scris numaĭ la finea cuvîntuluĭ : моарѫ, мѣргѫ (dar кѣмѫ), поатѫ, депреѹнѫ, хранѫ, аивѫ, факѫ, afară de cuvîntul грѫдинилѡр, care însă e scris şi cu ѫ : грѫдиниле;

сѣѹ=se-au;

pluralul cu *-ure* : гардѹре-ле;

dela карѹль, pluralul : кариле;

condiţionalul *să* distins de reflexivul *se* : сѫ мѣргѫ, сѫ аивѫ, сѫ факѫ, dar се ӡиче, се кѣмѫ;

де ѫ;

дерентатѣ;

contracţiunea : ш'аѹ (=şi au), кѹмк'аѹ (=cumcă au);

вѫтахѹл;

«a mănà» nu în privinţa animalilor, ci a ómenilor : амь мѫнат пре слѹга;

«cum să» în sens de «ca să» : кѹм сѫ аивѫ, кѹм сѫ факѫ;

prepoziţiunea repetată : пре слѹга домнїи мѣле пре Станчюл;

XXXIII.

ZAPIS DE VÎNḌARE.

STOĬAN LOGOFĂTUL, CORBII-DE-PIATRĂ, 14 NOEMBRE 1636.

Originalul se află în Archivele Statuluĭ : mitropolia din Bucurescĭ XCVIII.

Nu l'am putut cunósce pînă acuma, căcĭ era depus maĭ mult timp la Administraţiunea Domenelor.

E scris pe un pătrat de hărtiă grósă, solidă, maĭ mult albă, lungă de 21, lată de $15^1/_4$ centimetri, cu următorul semn de fabrică :

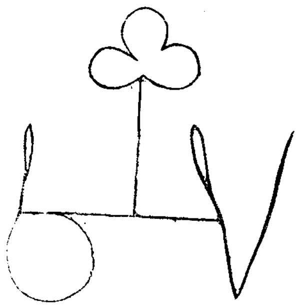

Acest text confirmă într'un mod decisiv, sub raportul fonetismuluĭ, tot ce am spus noĭ maĭ sus în întroducerea la textul No. XVII.

Şi textul cela-l'alt, scris de Ivan din Brescĭ în satul Beleţiĭ pe la anul 1600, şi textul de faţă, scris de logofătul Stoĭan la 1636 în Corbiĭ-de-pétră, ambele reproduc limba vorbită a ţeranuluĭ din acelaşĭ district al Musceluluĭ, deşi din doă arondi-

smente diferite : unul este în plasa Podgoria, cel-l'alt în plaĭul Nucşóra.

La Corbiĭ-de-pétră, caşi la Beleţĭ, am puté dar ḑice că la Musceleniĭ în genere, existaŭ pe atuncĭ vocale aspirate, saŭ—maĭ corect—vocale lungite prin aspiraţiune, pe carĭ gramaticiĭ sătescĭ, scriind cu cirilica, nu puteaŭ să le exprime altfel decăt prin аχ, еχ, иχ.

Texturile dela Beleţĭ ne-aŭ procurat : гатаχ, афлаχ, мареχ, мънаχ, нѹмеχ, Ѻтонкаχ, меχ, кѹмпъръторeχ, ӡиwaχ; textul dela Corbiĭ-de-pétră ne maĭ dă acuma pe acelaşĭ *h* în гатаχ, apoĭ nu numaĭ la finea cuvintelor : Коршориχ, щереχ, аχ [фрацїлор] мениχ, валеχ, dar şi la mijloc în пѣаχтръ şi вътаχфѹл; ba încă ce-va maĭ semnificativ, alăturĭ cu Коршориχ el pune forma Коршорїе, adecă -иχ=-їе, ceĭa-ce probéză şi maĭ limpede, cumcă aspiraţiunea lungĭa în adevăr pe vocala ce 'ĭ precede.

Căt se atinge de paralelurĭ străine ale unuĭ asemenea *h* , apoĭ pe lîngă acelea ce le-am adus deja în întroducerea la textul No. XVII, vom maĭ oferi aci una , dintre cele maĭ interesante.

Intr'un manuscris latin din secolul IX, póte chĭar şi maĭ vechĭu, care cuprinde o odă la serbătórea sânţilor Petru şi Pavel, găsim pe un *h* absolutamente identic, bună-óră :

Preclara celi duo luminaria*h*...

saŭ :

Custos *h*ovilis et doctor ecclesie*h*...

saŭ :

Et quod resolvit in terris arbitrio*h*...

saŭ :

E*h*lecci*h*onis tenplum sacratissimum...

saŭ :

A*h*postolorum prepollet *h*alacriter...

saŭ :

Petrus bea*h*tus, etc.[1]

Texturile dela Muscel, ce-ĭ dreptul, nu posedă pe iniţialul *h* ca în *hovilis* saŭ în *halacriter*, dar nu maĭ puţin finalul *h* în *ecclesieh* saŭ în *luminariah* nu se deosebesce de loc de acela în валеχ (=vale*h*) saŭ în гатаχ (=gata*h*), precum nicĭ cel medial în *beahtus* nu diferă de al nostru în пѣаχтръ (peă*h*tră).

(¹) *Revue des langues romanes*, t. 7 (1875), p. 10—11.

Şi fiind-că textul de faţă s'a scris în satul Corbiĭ-de-pétră din Muscel, vom da aci o particularitate istorică fórte interesantă, care nu s'a observat încă.

Unul din ceĭ maĭ celebri bărbaţĭ de Stat aĭ Ungarieĭ în prima jumătate a seculuĭ XVI a fost Nicolae Olah, adecă «Românul», ajuns archiepiscop-primat şi mare cancelar al regatuluĭ sub împăratul Ferdinand I.

Tatăl acestuĭa, Stefan, era din familia Basarabilor, rudă cu faĭmosul Ţepeş, de gróza căruĭa a trebuit să fugă din ţéră, stabilindu-se în Transilvania, unde familia luĭ n'a întârḑiat de a îmbrăţişa catolicismul, deşi conserva cu măndriă tradiţiunea originiĭ sale domnescĭ din România.[1]

Eĭ bine, acéstă ramură a Basarabilor era anume din satul Corbiĭ-de-pétră.

Eraŭ boieriĭ Corbenĭ.

Ion List, episcopul unguresc de Vesprim, în notele sale manuscrise din 1568 asupra cronicĕĭ luĭ Bonfinius, ḑice limpede:

«*Piatra de Corvo*, castellum in Transalpina, Hollo Kew dic«tum, *quod majores Nicolai Olahi Archiepiscopi Strigoniensis «possederunt.*»[2]

1. † скриса^{м} е^{ȣ} wпрѣ а^{л} фъtȣлȣ^{н} ѿ ко^{р}шори^{х} ачъ^{с}тъ а^{л} мїеȣ
2. запи^{с}. кȣ^{м} съ фїе де маре креде^{н}ць. ла мъна ло^{г}фȣтȣ^{н} иw^{н}
3. ши а^{л} фръцїнъсъȣ пътрȣ. кȣ^{м} съ^{с} щїе къ а^{м} вън дȣ^{т} гръ
4. дина ш^{и} кȣ локȣ^{л} дѣ пъ вале^{х} хȣѯїе. ла кръргȣрїе. ш^{и} ме а^{ȣ}
5. да^{т}. бани гата^{х}. а^{с}. ҂а. ши кънд ȣ а^{м} вън дȣ^{т} кȣ щере^{х}
6. ȣ^{н}кимъȣ. лȣ негое. ш^{и} кȣ а^{х} фрацїло^{р} меи^{х}. ши кȣ щере^{х} маме^{н}
7. ши къ^{н}дȣ а^{м} фъкȣ^{т} ача^{с}тъ то^{к}малъ а^{ȣ} фо^{с}^{т} мȣ^{л}цї wменїе
8. бȣни. ѿ кръ^{с}тъне^{щ}. анȣме юга ш^{и} барбȣ^{л} ш^{и} ста^{н} робȣ^{л}

(1) **Şincaĭ**, t. 2, p. 187—90.

(2) **Kovachich**, *Scriptores rerum Hungaricarum minores*, Budae, 1798, t. 1, p. 335. — Despre unul din aceştĭ străbunĭ aĭ luĭ Nicolae Oláh, boierul Mogoş dela Corbiĭ-de-pétră din 1456, cf. a mea *Archivă istorică*, t. 1, part. 1, p. 142.

шн де корки. попа негое шн пътр8 вътахф8л шн шолмон пър
къла в8л. шн негое ал филип шн стоѩн фечор ѡнче ѿ коршорїе.
юга. шн гор8н8. шн ачъстъ ʒапис са8 скрис ѫ сат ѫ корбїе де
пѣахтръ. ѫ каса пъркълав8л ѡнче. шн ам скрис е8 стоен логф8т8л
✝ пис мсца. ноеврїе дни дї.
вълет ѕзрме.
шн пътр8 кредеnца мемп8с8 децит8л
поп негое. пътр8.[1] ѡнче пъркълав8л. барв8л
шолмон8 пъркълав8л

TRANSCRIPŢIUNEA:

✝ scris'a*m* e*u* Opré a*l* Fătulu*i* ѿ (dela) Co*r*şori*h* aćă*s*tŭ a*l* mieu zapi*s*, cu*m* să fie de mare crede*n*ţă la măna lo*g*°futu*i* Io*n* şi a*l* frăţină-său Pătru, cu*m* să *s*ͤ ştie că a*m* văndu*t* grădina ş*i* cu locu*l* dé pă vale*h* Huzie la crăngurie, ş*i* me a*u* da*t* bani gata*h* a*s*ᵖʳⁱ 1000; şi căndu a*m* văndu*t*, cu ştere*h* u*n*chi-mău lu Negoe ş*i* cu a*h* fraţilo*r* mei*h*, şi cu ştere*h* mame*i*; şi că*n*du a*m* făcu*t* aća*s*tă to*c*mală, a*u* fos*t* mu*l*ţi omenie buni ѿ Cră*s*táne*ş*t*i*, anume: Ĭuga ş*i* Barbu*l* ş*i* Sta*n* Robu*l*, ş*i* de Co*r*bi popa Negoe ş*i* Pă*t*ru văta*h*fu*l* ş*i* Şo*l*mo*n* pă*r*ćălabu*l* ş*i* Negoe a*l* Fili*p* ş*i* Stoĭa*n* fećo*r* O*n*ce ѿ Co*r*şorie, Ĭuga ş*i* Gorunu; ş*i* aćăstŭ zapi*s* s'a*u* scri*s* în sa*t* în Co*r*bie de péa*h*tră, în casa părcălabu*l*ᵘⁱ Once, ş*i* a*m* scri*s* e*u* Stoe*n* log°futu*l*. — пис мѣсаца (scris în luna) noevrie дни (ḑile) 14, вълет (în anul) 7145 (1636); ş*i* pă*t*ru crede*n*ţa mempusu degitu*l*; po*p* Negoe, Pătru, Once părcălabu*l*, Barbu*l*, Şo*l*monu pă*r*călabu*l*.

(1) Numaĭ acest martur a subscris cu mâna sa. Grupurile пъ şi тр sînt unite fie-care în monogramă.

N o t a n d a :

finalul *u* întreg: кънду (de 2 orĭ), Шоломону, Горуну, пусу;

finalul *i* întreg: мулцї, куни, корки...;

ie pentru finalul *i*: Коршорїе (= Corşor*i*), Коркїе alăturĭ cu Корки, кръпгурие (= crăngur*i*), wмение (= omen*i*);

pentru acelaşĭ -їе = -и se pune -их: Коршорїе şi Коршорих;

e pentru *i*: щерех (=şt*i*reh) de 2 orĭ, ме ау дат (=m*i* au...);

accentatul *e* trecut în vocală obscură: ачъсть (=aĕăstŭ) de 2 orĭ (la feminin: ачаста, nu ачѣста), пъ (=p*e*=pr*e*), мъу (=mău) alăturĭ cu мїеу (=mieu), пътру(=p*e*ntru);

neaccentatul *e* trecut în vocală obscură: фрацинъ-съу (=frăţine-său);

e pentru *ĭa*: мем пусу (=mĭ-*a*m...);

mănţinerea hiatuluĭ: ме ау дат...;

е pentru ѣ: деципуа (=дѣцетуа), Негое (=Нѣгое) de 4 orĭ, Стоен alăturĭ cu Стоıан;

ѣ pentru е: дѣ пъ валех (d*e*...);

finalul и pentru їу: унки-мъу (=unchiu-);

о pentru *oa*: wмение (=*oa*meni);

-*en*-=-*in*-: креденцъ, креденца;

trecerea luĭ *ă* în *u* după labialul *f*: логофутуа, логофутуи;

genitiv-dativ n e a r t i c u l a t, ca în *cuĭ*, *căruĭ*, *nimăruĭ* etc.: логофутуи pentru логофутуауи;

ау Негое, nu ауи;

perderea finaluluĭ *i* la genitiv-dativ: фечор Wнче (=Wнчеи), вале Хузїе (=Хузїеи);

formaţiunea patronimiculuĭ prin *al*: Wпрѣ ал Фътуауи, Негое ал Филип;

simplul *al* pentru *al-lui*: Негое ал Филип;

pluralul cu -*urie* pentru -*ure*: кръпгурїе;

lungul $\bar{a}$: пѣахтръ (=peaahtră=peāhtră);

perderea silabeĭ interne neaccentate *-bi-*: Коршоріе, nume de sat, din Корвишори;

vocalisarea luĭ *n*: пътрȣ=păntru;

prepoziţiunea repetată: ꙟ сат ꙟ Корбне;

numĭ personale: Юга, Ѡнрѣ, Фътȣл, Барбȣл, Стан, Стоıан, Шоломонȣ, Ѡнче, Горȣнȣ;

neorganicul *h* în: Коршорих, гатах, цѥрех, ах фрацилор менх, пѣахтръ, валех, бътахфȣл, vedĭ introducerea la textul de faţă.

GLOSSE ROMANE

DIN

SECOLUL XVI.

ADAOS LA: **LIMBA ROMANA VORBITA INTRE 1560—1600.**

GLOSSAR I.

1536—1589.

Nemuritorul Diez se plăngea, că nimenĭ nu extrage cuvintele române, saŭ cel puţin numile proprie, intercalate în documentele nóstre cele scrise în limba slavică.[1]

Cea de'ntăiŭ încercare de acéstă natură am făcut'o eŭ, sînt acum 10 anĭ, analisând un şir de elemente linguistice şi onomastice din graiul Românilor de peste Dunăre, cuprinse într'un crisov al tzaruluĭ serbesc Stefan Duşan de pe la 1348, precum: сꙋрдоулъ (=*surdulŭ*), опаритоулъ (=*oparitulŭ*), брадель (=*bradelŭ*, deminutiv din *brad*), баланъ (=balanŭ), фечоръ (=*fecorŭ*), нова вака (=*nova-vaca*, macedo-românesce pentru «juncă»), винишор (=*vinişor*), милишора (=*milişora* «mĭeluşea») etc.[2]

De atuncĭ am reuşit a aduna un mare număr de asemenĭ glosse

(1) **Diez,** *Gramm. d. romanischen Sprachen,* ed. 3, t. I, p. 142.
(2) **Hasdeŭ,** *Archiva istorică,* t. 3 (1867), p. 178—191.

române, unele de cea maĭ mare importanţă filologică, de prin diferite fântîne începênd dela 1350 pînă la 1500.

Maĭ completându-le, sperâm a le publica peste puţin într'un corp separat.

De astă dată, pentru ca să vêḑă orĭ-cine, căt de preţios póte fi în acéstă privinţă ajutorul actelor slavo-române chiar dintr'o epocă maĭ recentă, oferim aci o sémă de specimene, luate din vr'o treĭ-ḑecĭ de crisove inedite dintre aniĭ 1536—1589, tóte muntenescĭ, reservând pe cele moldovene pentru a doua seriă.

Necreḑênd de trebuinţă de a mănţine în reproducerea glosselor, carĭ nu sînt decât nesce *Notanda*, aceiaşĭ punctualitate mimografică pe care am observat'o maĭ sus în transcrierea texturilor, vom preveni numaĭ din capul loculuĭ, că de câte orĭ o consónă finală nu este urmată de o vocală, acéstă consónă se află scrisă în original tot-d'a-una d'asupra rînduluĭ.

1.

Radu vv., scriitor Тѫдор, Bucurescĭ, 1 maĭu 1536.

(hărtiă, Arch. St., M-rea Valea XVI.)

dulămi, plural dela «dulamă» (= ung. *dolmány*), nume de haĭnă : три дѫлѫми;

cofteria, nume de stofă preţiósă din care se făceaŭ dulămile boierescĭ : една ѿ кофтерїа, polonesce dela Românĭ *koftyr*,[1] probabilmente ceĭa-ce se numĭa în Occident *caffard*, cu metatesă *cafdar*, un fel de satin de origine orientală, întrodus de Genovesĭ în Europa din celebra lor coloniă Caffa în Crimea;[2]

dela «Şchéu», numele românesc al Slavilor (=ital. *Schiavo*), maĭ cu sémă al Bulgarilor, genitivo-dativ : Şchéilor : дел Шкѣилор.

(¹) **Golembiowski,** *Ubiory w Polszcze,* Warszawa, 1830, p. 171.
(²) Cf. **Bezon**, *Dict. des tissus anciens et modernes,* Lyon, 1859, t. 1, p. 195—6.

2.

RADU-VV., SCRIITOR Кореси, BUCURESCÏ, 24 OCT. 1536.

(pergam., Arch. St., M-rea Valea XVI.)

confusiunea între finalul ɣ şi ю : nearticulat вɣлпарɣ, articulat вɣлпарюл;

gâde «calâŭ», întrebuinţat ca nume de Ţigan : Гѫде, toţĭ calâiĭ la Românĭ fiind atuncĭ dintre Ţiganĭ;[1]

ca etimologiă, *gâde* «calâŭ» — póte un rest tracic — presintă o remarcabilă asemenare de formă şi de sens cu zendicul *gadha* (de gen masculin) «ucigaş» şi «hoţ», la acusativ *gadhem*, cu care Justi compară pe sanscritul *gadâ* (de gen feminin) «măcĭucă», oseto-tagoricul *gäd* etc.;[2]

alte numĭ de Ţiganĭ : Шɣрмɣ, Житѣ, Бадїна, Паɣл (=lat. *Paulus*), Бата, Мѫнжина, Џюрџю (=ital. *Giorgio*);

nume de Ţigancă : Ярмѣнка;

numí de Românĭ : Ялѫман, Гѫндѣ, Киртон;

momaĭa, ca numele unuĭ plaĭu : планинɣ на име що се зовет Момаꙗ...., cf. maĭ jos Glosar II la cuvîntul *mamue;*

un Coresi, Кореси, gramatic domnesc la 1536, probéză că acéstă familiă grécă, din care se trăgea celebrul diacon Coresi, primul tipăritor în limba română la 1577, se aşeḑase în România deja de pe la începutul secoluluĭ XVI, dacă nu şi maĭ de 'nainte.[3]

(1) **Toppeltinus**, *Origines Transsylvanorum*, Lugduni, 1667, p. 58. — **Benkö**, *Transsylvania*, Vindob., 1778, t. I, p. 502.—*Letopis.* ed. Cogăln. I, t. I, p. 231 etc.

(2) **Justi**, *Handb. d. Zend.*, p. 101.—Românesce de asemenea calâul se numĭa şi *măcĭucaş*. Veḑĭ maĭ jos Glossar II.

(3) De către acelaşĭ Coresi e scris crisovul luĭ Moĭse-vv. din 1529 (Arch. St., Episc. Argeş LXX bis), crisovul luĭ Radu-vv. din 29 dec. 1532 (Arch. St., M-rea Valea II) şi crisovul luĭ Radu-vv. din 23 apr. 1538 (Arch. St., Episc. Argeş XXVII).

3.

RADU-VV. SCRIITOR НЕГЅИТ, TÎRGOVIŞTE, 20 IUN. 1537.

(pergam., Arch. St., M-rea Govora XII).

frăsinetul : ѡчинѕ ѕ фрѫсинетѕл, ca nume de sat;

moştén în sens de «proprietar» : мегиıашом и мощѣном;

măgură în sens de «movilă» : ѿ мѫгѕра Ѹрсѕлов, şi apoĭ maĭ jos despre aceĭaşĭ localitate : до могилѕ Ѹрсѕлов;

numĭ proprie bărbătescĭ : Ѹрсѕл, Дале, Флоре, Негѕит;

réde, articulat rédé = «pădurice», astă-ḑĭ moldovenesce *redĭu* saŭ *rădĭu*[1] : ѡчинѕ ѕ рѣде Флорев..., до двѣма рѣде ма помеждѕ еıа горе и доле..., и ѿ велика рѣдѣ на двам мѣстѣ...;

réde se pronunţa tot o dată şi *réze*, prin nesiguranţă între *d* şi *z* : ѡчинѕ ѕ рѣде Флорев, ér maĭ jos : ѡчинѕ рѣѕев Флореен;[2]

duplul ее=ē la desininţa genitivo-dativuluĭ singular femeiesc : рѣѕев Флореен.

4.

RADU-VV., SCRIITOR ѠПРѢ, TÎRGOVIŞTE, 14 DEC. 1537.

(hărtiă, Arch. St., M-rea Govora XII).

rédé «pădurice», după cum am věḑut în documentul precedinte, se pronunţa şi râdé, cu vocala obscură după *r* (cf. moldovenesce *redĭu* şi *rădĭu*), căcĭ fiind vorba despre aceĭaşĭ localitate, găsim aci forma : ржде Флорев...

(¹) Cf. **C. Negruzzi**, *Scrierile* ed. Socec, t. 2, p. 98:

„Adio, rădĭurĭ,
„Codri umbroşĭ,
„Liveḑĭ frumóse..."

(²) Despre nesiguranţa analogă între *d* şi *z* în limba persiană, veḑĭ **Arendt**, ***Phonetische Bemerkungen***, în **Kuhn**, ***Beiträge***, t. 2, p. 431.

5.

RADU-VV., SCRIITOR ДАН, BUCURESCĬ, 10 FEBR. 1541.

(pergam., Arch. St., M-rea Brîncoveniĭ XXVIII)

piscul : пискꙋл воиводꙋ...;

buciumişul, cu *m*, nu «buci*n*işul»: и сꙿ бꙋчюмишꙋл вꙿс...

6.

RADU-VV., DATUL ŞI LOCUL RUPT.

(perg., Arch. St., episc. Buzeŭ XVI)

numĭ proprie : Зорѣ, Прꙋнчѣ, Болдѣ, Бꙿлаꙋр;

n nemuiat între doĭ *i* : Sibiniu = actualul Sibiiu (=ung. *Szeben*) : ѿ Сибинию дворник;

numirile varietăţilor de caĭ turcescĭ :

1. sang'acul : три кони тꙋрски, един санџакꙋл = turc. *sang'aq* «stég»,

2. roman : третога кон роман = ?

7.

MIRCEA-VV., SCRIITOR НАН ДЕБЕЛ (cel slab), BUCURESCĬ, 1 IUN. 1545.

(perg., Arch. St., M-rea Bistriţa-olténă I)

pluralul cu *-ure* : рѣка що се зовꙋт кръигꙋре (rîul ce se chiamă *crăngure*);

muşcelul, contracţiune din *munticelul*, cu trecerea *nti* = *ş* : мꙋшчелꙋл вꙿс (*muşcelul* tot);

părăul : и пърꙿꙋл вꙿс (şi *părăul* tot);

fataciunile: поле — покꙋде сꙋт биле фатачюниле Вꙿдастраном (câmpul pînă unde aŭ fost *fataciunile* Vădăstrenilor);

fataciune este ceia-ce se ḑice franţusesce *binage*, adecă «donner une seconde façon aux terres», ideia pe care Românul a expres'o cu maĭ multă energiă : «pămîntul a *fătat*», deşi sorgintea acestuĭ termin se află deja în latinul «ager *fetus*», «regio *feta*» etc.;

neaccentatul *a*, de 2 orĭ, conservat fără a trece în vocală obscură: фатачюнилє;

de asemenea în Бадастран=V*ă*d*ă*stran, adecă: din satul Vădastra;

din «mal», doă numirĭ de sate diferite: Мълѣнии şi Мълєрѣнии, dintre carĭ cel de 'ntâiŭ dela мал, ér cel-l'alt dintr'o formă малѹрє după analogia sinonimuluĭ църмѹрє, cf. maĭ jos documentul No. 32;

Srăbul=«Sárbul»: Ивба Сръбѹл;

gura în sens topografic de «întrare»: гѹра Комъшаном;

numĭ proprie de Ţiganĭ: Бордѣ, Кѹрки, Ивба Сръбѹл, Рича, Лѹпше, Миіа, Калєба, Корѹнга, Гобаница.

8.

Mircea-vv., Братѹл ѿ Нєцєщи, 8 maĭu 1549.

(pergam., proprietatea moşnenilor din Pescéna în Mehedinţĭ)

sufixul *-oane* nemuĭat încă în *-oae*: Lupoane = actualul «Lupóe» (мєсто єжє сє ѯовєт матка Лѹпоанєв), cf. alban. *uikónyă* feminin dela *uik* «lup», gr. λύκαινα=λύκανια dela λύκος «lup» şi litv. *wilkēnē*=*wilkenia* dela *wilkas* «lup», pe când latina n'are *luponia* saŭ ceva analog, după cum n'aŭ nicĭ cele-l'alte dialecte romanice, în carĭ sufixul *-oni-*, generalmente fórte rar[1], nu servă nicĭ o dată la formaţiunea femininuluĭ, ba nicĭ a augmentativuluĭ ca la noĭ în *bărbatoĭu*, *gheţoĭu* (cf. sanscr. *himânî* «gheţoĭu» din *hima* «ghiaţă») etc.;[2]

genitivo-dativ singular femeiesc cu *-iei*: вълиєи;

genitivo-dativ singular femeesc cu *-eei* (=ēi): хотарѹл Стръмбєєи;

[1]) Despre antipatia limbeĭ latine pentru *-onia*, cf. **Leo Meyer**, *Vergl. Gramm. d. griech. u. latein. Sprache*, Berlin, 1865, t. 2, p. 144 şi passim.

[2]) Cf. **Benfey**, *Orient und Occident*, t. 1, p. 268 sqq. — Acésta probéză îndestul erórea luĭ **Miklosich**, *Albanische Forschungen* I, Wien, 1870, p. 15, unde crede că sufixul albanes *-onyă* ar fi slavic, fără a maĭ vorbi că la Slavĭ sufixul omogen -ыни nu se aplică nicĭ o dată la animalĭ.

confusiune între *o* şi *u*, între *a* şi *ă*: Божорѫцїи, ca nume de sat, ér maĭ jòs: Бѹжорацїи;

хотарѹл крѫдетѹлѹи;

numĭ personale: Миницїкѫ, Лаеш (=negru?), Бѣлчю, Индреа (cf. în documentul următor forma fără nasală: Ідрѣ), Татѹл, Неделко, Фрѫцилѫ, Братѹл...;

numele uneĭ ape: părăul p l o p i l o r (по потокѹ Плопилор).

9.

MIRCEA-VV., SCRIITOR Ѡпрѣ Галбенѹша, 1 APR. 1551, FĂRĂ LOC.

(perg., Arch. St., M-rea Govora III)

g l o d u l «noroĭu» ca nume de sat: Глодѹл;

alt nume de sat: Хинца;

ţ é p e ş «cel ce înţépă»: вѫ дни Влада воевода Цѣпеш;

numĭ personale: Гонѣ, Ꙗлкѹл, Бѣлчо, Вльчанѹл, Ідрѣ, Татѹл, Фрѫцилѫ...;

poreclă: Галбенѹша;

a şi *e* neaccentate fără a trece în vocală obscură: Галбенѹша (= «g*a*lb*e*nuşa» pentru «g*ă*lb*ă*nuşa»).

10.

PĂTRAŞCU-VV., TÎRGOVIŞTE, 8 APR. 1556.

(hărtiă, Arch. St., M-rea Bistriţa-olténă I)

finalul *u* întreg: хотарѫлорѹ;

pluralul ca *-ră* pentru *-re*: хотарѫ-лорѹ (= hotar*ă*...);

кѹнѹл вѫлтѹрѹлѹи, cu metatesa luĭ *l* şi trecerea luĭ *u* în *ă*: вѫлтѹр- (=v*ul*tur-);

m ă g u r a: све сѫлме до мѫгѹра бѣла (tóte délurile pînă la *măgura* cea albă);

вѫрхѹл мѫгѹрилор;

oa: скѫришоара (de 2 orĭ) în sens de suiş treptat al unuĭ dél: све плаюл дори ȣ скѫришоара;

плаюл;

pt asimilat în *p*: дори сȣп стог (=su*pt* stog), cf. maĭ sus textul No. XXXI;

h u m ă «terre végétale»: дори до хȣмѫ, а ѿ хȣмѫ...;

f é r e c é, în acceptiune de movilă orĭ pétră: а ѿ хȣмѫ све до фѣречѣ до камен бабов (ér dela humă tot pînă la *férecé* pînă la pétra babeĭ), cuvînt cunoscut, cu accentul pe prima silabă, numaĭ ca nume de plantă = lat. *filix* = it. *felce* etc.;

кȣрмѫтȣра магеȣшȣлȣи.... =?

дрȣмȣл Мехединцилор....;

слѣмѣ млачилор...., cf. serb. млака «terra ubi aqua prosilit»;

nominativ: валѣ, genitivo-dativ: валеи (nu вѫии) cu *a* clar şi cu *l* nemuĭat, dar la plural вѫилор (nu валилор);

nominativ неграе în sens de «negricĭósă», la genitivo-dativ: неграи: валѣ неграе, валеи неграи.

11.

Pătraşco-vv., fără loc, 17 apr. 1556.

(hărtiă, Arch. St., M-rea Govora IX)

плопȣл, ca nume de sat;

dela numele rîuluĭ «V e d e a», genitivo-dativ V e *z i e i*: дори ȣ водȣ Везиеи;

patru dativo-genitive singulare femeiescĭ:

1. cu *-iei*: V e z i e i (ȣ водȣ Везиеи);
2. cu *-ii*: f e t *i i* (дори ȣ матка Фетии) şi v ă l c e l u ş *i i* (до ȣста вѫлчелȣшии),
3. cu *-ei*: f i r a t *e i* (ѡвѫршие Фиратеи), s ă c u i t *e i* (дори ȣста Сѫкȣитеи) şi t o p a n *e i* (пѫт Топанѣеи),
4. cu *-ăi*: ć o r ă c *ă i* (матка Чорѫкѫи);

genitivo-dative singulare bărbătescĭ: b o u l u i (ѿ матка Бо8л8и), v i ţ e l u l u i (по п8т Бицел8л8и, şi хотар8л Бицел8л8и), c i r e ş u l u i (8 матка Чиреш8л8и), m i t i m o n u l u i (8ста Митимон8л8и), şi î n t e r n i ţ a t u l u i (по матка Ѧнтерницат8л8и);

numirĭ de rîuleţe, din carĭ nicĭ una nu e de origine slavică: *Boul*, *Fata*, *Cireşul*, *Firata*, *Săcuita*, *Mitimonul*, *Internitatul*, *Córăca*;

óre ce să însemneze *firata*, *internitatul* şi *mitimonul*?

córăca, deminutiv dela «cióră»?

nume personal: Бръбан;

metatesa luĭ *r*: Бръбан şi Бърбан;

b u n g e t: през б8нџет 8 матка Чиреш8л8и (prin *bunget* pînă la matca Cireşuluĭ), cuvînt fórte remarcabil, întrebuinţat pînă acum la Muntenĭ în sens de «pădure veche şi déşă»[1] şi care însemnà dintăiŭ «codru de stejarĭ», fiind format prin sufixul *-et* (=lat. *etum*) ca în *frăsin-et*, *făg-et*, *nuc-et* etc. din b u n g «stejar», vorbă conservată astăḑĭ numaĭ la Albanesĭ: *bungh* «stejar»[2];

sub raportul morfologic, pentru formaţiunea ibridă б8нџет din nelatinul *bung* şi latinul *-etum*, compară din punct în punct бръдет, din nelativul *brad* (=alban. *breth—bredzi*) + *etum*, în documentul de maĭ sus No. 8.

12.

PETRU-VV., SCRIITOR Строе, FĂRĂ LOC, 14 MAĬU 1560.

(hărtiă, Arch. St., ep. Argeş XIX)

dela «gemen», feminin g é m ă n a, întrebuinţat ca nume de localitate: Џѣмъна;

dela «brănză», augmentativ b r ă n z o a e, întrebuinţat ca nume de localitate: Бръндзоае.

[1]) Cf. **Aurelian**, *Judeţul Prahova*, în *Revista sciinţifică* 1872, p. 300: «călătorul stră«bate în timp de 4 şi 5 óre b u n g e t u r ĭ, *pădurĭ de maĭ multe orĭ seculare*». — Acest preţios cuvînt nu se găsesce pus nicĭ într'un dicţionar român!

[2]) Rossi, *Vocabolario della lingua epirotica*, Roma, 1875, p. 95.

13.

PETRU-VV., SCRIITOR БодїнескȢл, FĂRĂ LOC, 16 IUNIŬ 1560.

(hărtiă, Arch. St., M-rea Câmpu-lung XXVII)

валѣ лȢстȢнилор;

lu pentru *lă* : лȢстȢнилор, actualul *lăstun-* «hirondelle de rivage», = slav. ластоунъ? orĭ *lu* pentru *lo*, delà vechĭul român *lostun* «chiţcan», despre care cf. Glosar II?

stănâ, de 2 orĭ : место ѿ стънѫ... да си Ȣчини стънѫ;

numĭ personale : БȢртѣ, Ѹрѣке, Баломир, Бъркан, ДобрȢш, БодїнескȢл.

14.

PETRU-VV., SCRIITOR Мирослав, FĂRĂ LOC, 6 IULIŬ 1560.

(hărtiă, Arch. St., ep. Argeş II)

валѣ Флѫмънѯещилор;

валѣ Ишилор;

muşcelul = munticelul : дел СасȢлѡв със мȢшчелȢл (partea Sasuluĭ cu *muşcelul*);

genitivo-dativ singular femeiesc cu *-eei* (=ēi) : selişteei (валѣ селиштееи);

măgură în sens de movilă : по мъгȢръ Ȣ камен (pe *măgură* pînă la pétră).

15.

PETRU VV., SCRIITOR МихȢл Таха, BUCURESCĬ, 18 MAĬU 1563.

(pergam., Arch. St., M-rea Glavacĭog VII)

oa : butişo*a*râ, ca nume de localitate : ѿ бȢтишоарѫ:

a pentru ѣ : vălé*a*lei : Ȣ Ȣста въчалеи;

nume de localitate : balta mărului (блатȢ мърȢлȢи);

Telormănéni în sens de «judeţul Teleormanuluĭ» : Телормѫнѣни, adecă pluralul dela numele poporuluĭ întrebuinţat ca nume de ţéră, cf. fenomen analog în sanscrita, vechea germană, polonă, etc.;[1]

nume de sat : Хѹхѹрези:

вїезѹнїе, лакѹл вїезѹнїилор, adecă lacul unde sînt viezunii, astăḑĭ pronunţat maĭ mult *vizunie* «caverne, grotte, tanière, terrier», literalmente «terrier de blaireau, Dachsloch», dela *vezune* «blaireau, Dachs, ursus meles», animal pe care Buffon îl definĭa : «paresseux, défiant, solitaire, qui se retire dans les «lieux les plus écartés, dans les bois les plus sombres, et qui *s'y* «*creuse une demeure souterraine*»;[2]

derivaţiunea *vezunie* dela *vezune*, care se găsesce deja în Molnar,[3] a scăpat din vederea tuturor celor-l'alţĭ din doă cause : 1. variantul *vizuină* lîngă *vizunie*,[4] 2. variantele *ĭezine*, *ĭezune* şi *ĭezure*[5] în loc de *vezune*, aşa că era fórte greŭ de a ghici, bună-óră, legătura între *ĭezure* şi *vizuină*;

forma româno-albanesă — ca să nu ḑicem tracică — a cuvîntuluĭ *vezune* «blaireau» este *viedula*, de unde apoĭ albanesul βιέδυλἄ (citesce : *viedzulă*) «blaireau»[6] şi românul *viezure* «blaireau», вїезѹре după cum vom vedé scris în Glossar II, trecut la *vĭezune* prin *r*=*n* ca în *suspin*=lat. *suspirium*, şi în fine la *ĭezune* prin perderea iniţialuluĭ *v* ca în *ĭin*=*vin*;[7]

variantul *vizuină* lîngă *vizunĭă* provine din prototipul româno-albanes *vĭedu*, din care *viedula* este deminutiv, prin sufi-

(¹) **Lassen**, *Zeitschr. f. Kunde d. Morgenlandes*, t. 1, p. 346. — Despre originea numeluĭ «Teleorman», veḑĭ scrierea mea *Originile Craĭoveĭ*, p. 31.

(²) Ap. **Littré**, *Dict.* v. blaireau.

(³) **Molnar**, *Wörterbüchlein deutsch und wallachisches*, Hermannstadt, 1822, p. 127 : «Dachs — vezune. Dachsloch — vezunie.»

(⁴) *Lexic. Budan.* p. 759. — **Pontbriant**, *Dict.* p. 783, scrie greşit *visuină*, ér la p. 780. pune *viesură* şi explică prin «porc-épic», sens despre care cf. maĭ jos Glossar II.

(⁵) *Lex. Bud.* p. 273.

(⁶) **Stier**, *Die albanesischen Thiernamen*, în **Kuhn**, *Zeitschr.* t. XI, p. 140.

(⁷) **Cipariu**, *Gramat.* t. 1, p. 74. — Despre un fenomen analog fórte interesant la Neogrecĭ cf. **Chalkiopulos** în **Curtius**, *Studien*, t. 5, p. 360.

xul *-ină* întocmaĭ ca în *mĭezu-ină* «Zwischenraum»[1] din *mĭezu*= *medium*;

prototipul româno-albanes *vĭedu* presintă o remarcabilă analogiă, póte numaĭ de azard, cu vechĭul frances *bedou* «blaireau», pentru care se bănuesce o origine celtică.[2]

16.

PETRU VV., 22 OCTOBRE 1563.

(perg., Arch. St., M-rea Govora IX)

sînt repetate maĭ tóte localităţile menţionate maĭ sus în documentul No. 12, ast-fel însă că unele variante fonetice presintă particularităţĭ interesante, şi anume :

genitivo-dativ singular femeiesc cu *-ciei* pentru *-căi* : Чорꙟчїеи, nu Чорꙟкꙟи;

e pentru *i* în ꙟнтернецат8л, nu ꙟнтерницат8л;

un *în-*, şi *e* pentru *i* în Ꙟфератеи, nu Фиратеи;

dela «Vedea» genitivo-dativul este tot cu *-ziei*, ba încă de 2 orĭ : Ведѕїеи şi Ведѕиеи;

numĭ de arborĭ : плоп8л, стежар (de 2 orĭ), ж8гастр8, сорк;

ѡкрꙟшиꙗ Пꙟкꙟлѣн8л8и;

потека Пꙟкꙟлѣн8л8и;

oa : ѡкрꙟшиꙗ Ꙋрсоаеи, şi ѡкрꙟшиꙗ Ноа̀тен8л8ѝ, cu accentul pe *a* şi pe *i*;

confusiune între *oa* şi *o* : л8поае şi л8пое, nu însă л8поане ca în documentul No. 8;

к8чин, к8чин8л8и, nu к8чюм...;

epenteticul *i* : кꙟинел8и, de 2 orĭ;

numĭ caracteristice de ape : В8те[i], Во8л[ui], Пꙟкꙟлѣн8л8и, Ноатен8л8и, Л8поае[i], В8чин8л8и, Фѣте[i] şi Фетице[i], Кꙟинел8и, Ꙋрсоаеи... :

(1) **Molnar**, op. cit. p. 181.

(2) **Pictet**, *Origines*, t. 1, p. 441. — **Nemnich**, op. cit. t. 2, p. 1531, aduce şi o formă francesă dialectică *badoneau*.

numĭ personale : **Бѫркан, Пана**;

o particularitate fonetică dintre cele maĭ remarcabile, anume un duplu *rr* inițial de 3 orĭ în cuvîntul «ρѫжлецїи» :

прѣше ρρѫжлецни,

ималн ρρѫжлецїн,

ѡсташе ρρѫжлецїн,

ast-fel că nu póte fi îndoélă despre pronunciațiunea *rr*, care există în adevăr la Albanesĭ : *rroig* «trăesc», *rrotă* «rótă», *rrenă* «minciună», *rrală* «rar» etc.[1], așa că și la Românĭ cată a se fi pronunțat pe alocurĭ : *rrótă, rrar* și altele, după cum se și găsesc urme în vechile nóstre tipăriture și manuscrise, bună óră — căt se atinge de Moldova — în Cazania mitropolitului Varlam din 1643 :

part. I, f. 365 : стрикѫчюна ꙗсте ѡ болѫ ρρа...,

part. I, f. 273 : легѫтȣрн, ѫкисори, морцн ρρѣле...,

part. II, f. 372 : ꙗсте фоарте сѫргȣитоаре ка о анѫ ρρѣнеде...,

apoĭ pentru Muntenia, într'un manuscris din timpul luĭ Mateĭu Basarab, conservat în Biblioteca Centrală din Bucurescĭ :

pag. 28 : ρρȣцинѫ,

p. 203 : ρρȣпе,

p. 70 și 390 : ρρѫȣρѣѯѫ,

p. 118 : ρροасѫ,

p. 235 : ρρѫдѣ (rîdea),

p. 387 : ρρѫȣри,

p. 333 : ρρаѯеле,[2]

în fine la Macedo-românĭ în *rrău* «rîŭ», *rrădăţină* «rădăcină», *rrănie* «rîĭe», *rrană* «rană», *rroșiu* «roșu» etc.;[3]

dintre Neo-latinĭ, afară de vechea limbă română, care împărtășesce acéstă particularitate cu Albanesiĭ, adecă posteritatea directă a Tracilor, duplul *r*, cel móle și cel dur, există numaĭ la Spaniolĭ, carĭ îl împărtășesc cu Bascii, adecă posteritatea directă

(1) **Hahn**, *Alban. Stud.* passim. — Acest *r* dur este expres prin *rr* în tóte transcripțiunile limbeĭ albanese afară de a luĭ Leake, cf. **Miklosich**, *Albanische Forschungen* I, p. 14.

(2) Asupra acestuĭ manuscris și particularităților sale mĭ-a atras atențiunea tînărul meŭ elev d. Bianu, înzestrat cu o remarcabilă aptitudine pentru studie linguistice.

(3) Καβαλλιώτου Πρωτοπειρία, Veneția, 1770, passim.

a Iberilor, ér în Asia ambiĭ *r* se găsesc, între cele-l'alte, la Armenĭ: «a common *r*» şi «a strong double *r*»:[1]

ꙁл trecut în жл: ржжлеции pentru ржꙁлеции «separaţĭ» saŭ «nedevălmaşĭ»[2] =slav. раꙁличь «diversus».

17.

Mitropolitul Anania, scriitor Бжкꙋл стар (cel bătrîn) ѿ Погьнещи, Bucurescĭ, 2 iuliŭ 1564.

(hărtiă, Arch. St., ep. Argeş XIX)

pluralul cu *-ure*: граждꙋре;

frénghi, nume de stofă preţiósă: стихар ѿ фрѣнги чернꙋ (stihar din *frénghi* négră) =pers. *frenghî* «pannus aureus Francorum»[3], cf. maĭ jos Glosar II;

particularitate istorică: nepotul mitropolituluĭ Anania se numĭa Dragomir şi era din Tîrşor: Драгомир ѿ Тржгшор:

numĭ bărbătescĭ: Бжкꙋл, Кжлчюкꙋл.

18.

Alexandru-vv., fără loc, 8 ian. 1568.

(pergam., Arch. St., ep. Argeş XXII)

gorgan: дори до горган;

grumazul în sens de rădicătura déluluĭ: по грꙋмаꙁꙋл Бржнꙁешов (pe *grumazul* Brănzeşuluĭ);

din «brănḑă» format numele Бржнꙁеш, cu care compară maĭ sus în documentul No. 12: Бржнꙁоае, şi maĭ jos în documentul No. 22: Бржнꙁж-вѣке,

(1) **Lepsius**, *Standard alphabet*, ed. 2, p. 135.

(2) Cf. **Alexandri**, *Poesiĭ poporale*, ed. 2, p. 379:

„Frunḑă verde pădureţ,
„Olĭolĭo, frate *răsleţ*,
„Ce nu viĭ să ne maĭ veḑĭ?
„Că de când te-aĭ *răsleţit*, etc."

(3) **Vullers**, op. cit. t. 2, p. 667.

19.

ALEXANDRU-VV., FĂRĂ LOC, SCRIITOR СТЪНИЛЪ, BUCURESCĬ, 3 AUG. 1571.

(pergam., Arch. St., M-rea Hurezu XVI)

dela «vălcea», articulat vălcéoa (вълчѣwа корбѕлов), la genitivo-dativ nu «vălcélei», (cf. maĭ sus documentul No. 15), ci vălcéoi (до wпаш вълчѣwи);

oa : комwаръ;

goruni, plural dela «gorun», o varietate de stejar : пискѕл със горѕни (piscul cu *goruni*);

numĭ bărbătescĭ : Коцофан, Пицѕг, Кица, Петриман, Боболѣ, Дѕлфѕ, Стънилъ.

20.

ALEXANDRU VV., SCRIITOR Нѣгое, BUCURESCĬ, 1572.

(pergam., Arch. St., M-rea Câmpulung XXXVII)

gaura, ca numele unuĭ munte : планине ежи се зовет—гаѕра;

finalul *u* întreg : книтешѕ, numire de haĭnă=polonul *kontusz*, rutenul *kuntysz*, ung. *köntös* etc., cu o formă apropiată de cea unguréscă, tóte din vechĭul persic κάνδυς, menţionat în Xenofonte;[1]

gure în sens de «guler» : две ризе добре със гѕре ѿ фир (doă haĭne bune cu *gure* de fir), cf. medio-lat. «*gula* mantelli» adus ca sinonim cu *gulerum*, saŭ în vechĭa francesă :

«Si que *les goules de son pelison* gris
«En sont mouilliés...»[2]

gĭurè, cu accentul pe ultima silabă : нѣкое цюре (nesce *gĭurè*) =pers. *gĭurè* «păreche»[3], la noĭ «pantalonĭ», cf. maĭ jos Glossar II la cuvîntul *gĭurule*;

(¹) Cf. **Matzenauer**, op cit. p. 45.

(²) **Du Cange**, *Gloss. med. lat.* ed. Carpent. t. 3, p. 594, ér despre *gulerum*=«guler» tot acolo un text din 1134 : „invenit introitus capucii, qui *gulerum* vulgariter gallice appellatur".

(³) **Vullers**, op. cit., t. 1, p. 538, observă că Persianiĭ aŭ împrumutat acéstă vorbă din hindustanî, unde ea însemnéză între altele: „a pair of shoes" şi „a suit of clothes".

particularitate economică : preţul unuĭ «kinteş» 500 aspri, al unuĭ «gĭurè» 300 aspri de argint (аспри срев);

numĭ bărbătescĭ : Льꙋдать, Ꙗлвꙋа Палавꙋл (?)...

21.

Alexandru vv., scriitor Ꙃъсїю, Bucurescĭ, 13 maĭu 1573.

(pergam.. Arch. St., M-rea Bistriţa-olténă LIII)

codrul : ѿ кодрꙋл еж се ꙁовет Кꙋката;

oo=ō : Селищоѡара (=Seliştōara), nume de sat, scris însă şi numaĭ cu *oa* : Селищоара;

alt *oa* : потков ъ;

confusiune între ъ şi ж : Ставър şi Ставжр;

conservarea dupluluĭ *nn* din Ἰωάννης : Ꙇнню, dar şi cu un singur *n* : Ꙇню;

mare bogăţiă de numĭ personale dintre cele maĭ remarcabile : Марéш, Братеш, Дръгою, Нѣнчюл, Станчюл, Градѣ, Побиркꙋ, Ставър, Ꙃоинѣ, Драгꙋл, Бобе, Дръган, Бодѣ, Бан, Ꙃлъдїмир, Ꙗлꙋ, Ꙇнеш, Шерб, Дръгина, Тꙋртеш, Къꙁан, Мꙋша, Нѣнка, Потковъ, Кръломан, Соркъ, Кръчюн, Манѣ, Стънчюкꙋл, Бълан, Гаго, Данчюл, Бꙋнѣ, Стоенел, Мирлан, Ꙉанвале, Чернат, Бадюл, Берча, Ꙃинтилъ, Станко, Ꙃъсїю..., dintre carĭ un singur nume, Драг bună-óră, diferenţiat în: Драгꙋл, Дръгою, Дръган şi Дръгина.

22.

Alexandru vv., scriitor Некꙋла, Bucurescĭ, 4 sept. 1573.

(perg. Arch. St., ep. Argeş L)

brănză véche, ca poreclă de om : със братиемси по име Брънꙁъ вѣке и Опрѣ (cu fraţiĭ seĭ anume *Brănză-véche* şi Opré);

alte numĭ personale : Лепъдат, Банчюл, Болборе, Карапче;

curmezişul : със ꙋжа ꙋ кꙋрмеꙁишꙋл ѡчинев (cu funea în *curmezişul* moşieĭ).

23.

ALEXANDRU VV., SCRIITOR ЁАДѣ, BUCURESCĬ, 9 IAN. 1576.

(perg., Arch. St., M-rea Glavacĭog IV)

finalul *u* întreg : rătundu, ca numele unuĭ loc : ꙋ правꙋ лакꙋлов рътꙋндꙋ;

Циганꙋш, deminutiv dela «Ţigan», ca nume personal;

alt nume personal : Церꙋл;

oa : комоарь, бꙋтишоаръ;

numĭ locale : Нѣгра (sat aĭ căruia locuitorĭ: Негрѣнїи), лакꙋл Бꙋте[i], Бꙋтишоаръ (cf. maĭ sus documentul No. 15), Пꙋркърѣнїи...;

nume de arbore : на стъжарюл Крецꙋлов (la *stăjarĭul* Creţuluĭ).

24.

MIHNEA-VV., SCRIITOR Дара, BUCURESCĬ, 21 IUNIŬ 1579.

(pergam., Arch. St., M-rea Hurez XVI)

finalul *u* întreg : кръгꙋ (de 2 orĭ);

pluralul cu *-ure* : кръгꙋре;

călinet=«pădure de călinĭ» : кръгꙋ ѿ кълинцет (crăngu din *călinet*);

genitivo-dativ cu *-ăi* : Дан снꙋ Лꙋкъи (Dan fiĭul *Lucăi*);

numĭ bărbătescĭ : Жагле, Дара.

25.

MIHNEA-VV., SCRIITOR Шербан ѿ Падꙋреці, BUCURESCĬ, 10 NOV. 1579.

(pergam., Arch. St., M-rea Cotrocenĭ LXXXVI)

o frasă întrégă semi-română : ѿкь кꙋрмътꙋръ ѿ ꙋста Кътълꙋюлꙋв преꙟн коада Ӏаровꙋлꙋи и приꙟн Шꙋвъита на великаг гриндꙋлꙋ привалꙋл Маневꙋ=dela curmătură dela gurele Cătăluĭul[ui] pre în coada Ĭarovului şi priîn Şuvăita la grindul cel mare la privalul Maneĭ;

altă frasă analogă : да се знает хотаржле селов Лѹпшанѹлѹи ѿ дрѹмѹл Дърсторѹлѹи ѹ велико горган = să se scie hotărâle satuluĭ Lupşanului dela drumul Dărstorului pînă la marele gorgan;

încă una : ѿ белчюгѹл Добревѹ дори ѹ стъжар = dela belciugul luĭ Dobre pînă la stăjar;

pluralul cu *-ră* pentru *-re* : хотаржле;

oa : коада;

formă duplă : пред и прин;

neaccentatul *a* nescădut la vocală obscură : băr*a*gan (през пѹт бъраганов) şi p*a*dureţi (Падѹреци);

blénze : ѹ лакѹл блѣнзев (la lacul *blénzeĭ*), prin confusiune între *d* şi *z* (ca maĭ sus în documentul No. 3) este = *blénde*, nume de pasere, despre care vedĭ maĭ jos Glosar II;

numĭ de Ţiganĭ : Бобицѣнѹл, Флорѣ, Гонцѹ, Таталак, Воинѣ, Пискиніа, Кѹка, Ѹнгѹрѣнѹл, Хрьс, Вьлѣн, Копач, Цѹра, Фера..

26.

Mihné-vv., scriitor Фїера, Bucurescĭ, 12 dec. 1580.

(pergam., Arch. St., M-rea Cotrocenĭ LIX)

solzii, la singular *solz* «écaille», aci în privinţa plopuluĭ : плопи със солзїи (plopĭ cu *solzii*);

neaccentatul *a* fără scădere la vocală obscură : vacarĭul (привалѹл Манев вакарюл);

привалѹл — stână ?

oa : къшчоаре;

gorgan despre o movilă mare : ѹ великаг горган;

faurul «ferar», despre un Ţigan : Стан фаѹрѹл;

săldușul, cu sens de «mlaştină» : сълдѹшѹл със стѹхѹл (*săldușul* cel cu stuhul), vedĭ documentul ce urméză după acesta;

стѹхѹл, astă-dĭ *stuful* «jonc», cu $h = f$.

27.

MIHNÉ-VV., SCRIITOR БОТѢ, BUCURESCÎ, 27 IAN. 1851.

(pergam., Arch. St., M-rea Cotrocenĭ LIX.)

oa : коадА (de 2 orĭ);

iu pentru *oa* : кѫшчюре, acolo unde în documentul precedinte : кѫшчоаре;

finalul *u* întreg : гриндȣ, крѫнгȣ;

p r e î n = prin : п р е ꙟ н коада Иворȣлѡв и п р е ꙟ н Шȣвѫнита;

привалȣа, cf. documentul precedinte;

s t ă j a r : дори ȣ с т ѫ ж а р;

metatesa luĭ *r* : aceĭașĭ localitate numită Ировȣа și Иворȣа;

confusiunea între *-en* și *-in* : Динцещи și Денцещи, nume de sat;

alte numĭ de localităţĭ : Дескоперещїи, Фѫсѫıанїи, Корнѫцел...;

g o r g a n, întocmaĭ ca în documentul precedinte : велико г о р г а н;

b ă r ă g a n : нȣт б ѫ р ѫ г а н ов;

лакȣа Блѣнзев, cf. maĭ sus documentul No. 25;

кȣрмѫтȣрѫ;

b e l c ĭ u g u l, astă-ḑĭ «muselière», într'un sens topografic: ѿ белчюгȣа Добрев дори ȣ... (dela *belcĭugul* luĭ Dobre pînă la...), cf. maĭ sus documentul No. 25;

s ă l d u ș u l, ca in documentul precedinte, luat în sens de «loc mlăștinos» : хотарȣа ѿкѫ Корнѫцел по блато на сѫлдȣшȣа сѫс стȣхȣа и през полю... (hotarul dela Cornăţel pe baltă spre *săldușul* cel cu stuhul și peste câmp), cuvînt fórte interesant care, ca deminutiv dintr'un *saldu* «baltă», ne explică enigmaticul nume de Σαλδήνσιοι, *Saldensii*, pe care Ptolemeŭ îl dă acelor Dacĭ ce locuĭaŭ tocmaĭ în partea de jos saŭ cea «băltósă» a Olteniei,[1] numită «blatniţă» încă pe timpul luĭ Mircea cel Mare[2] și de unde și vîntul dela sud

(¹) Veḑĭ charta luĭ Ptolemeŭ în a mea *Istoria Critică*, ed. 2, t. 1, p. 624.

(²) Венелинъ, Влахо-Болгарскія Граматы, Petersb., 1840, p. 56: «ȣ Блатничко сȣдство Кȣманскы бродѫ...».

se chĭamă la noĭ pînă astă-ḑĭ «băltăreţ», ast-fel că *Saldensii* ar însemna «Dacĭ dela baltă»;

cu *Saldensii* luĭ Ptolemeŭ şi cu romănul *saldu* «baltă» se află într'o intimă legătură numele eşit din us al unuĭ sat din judeţul Oltuluĭ : *Săldenĭ*, astă-ḑĭ I s v o r u l-de-sus,[1] adecă aprópe o traducere a terminuluĭ celuĭ vechĭu (*isvor*=apă, *saldu*=apă), ér din antica nomenclatură geografică a ţerelor învecinate cu Dacia: localitatea *Salda* saŭ *Saldum* în Pannonia, menţionată pe Tabla Peutingeriană şi 'n Geograful Ravennat, şi Σάλδαπα în Mesia, la Teofilact;[2]

cu acéstă ocasiune, încă o numire etnică din Dacia luĭ Ptolemeŭ: alăturĭ cu Saldensii, el pune, locuind pe a m b e l e m a l u r ĭ a l e O l t u l u ĭ, pe Dacii *Potulatensii*, Ποτουλατήνσιοι, nume compus din preposiţiunea *pot* «lîngă» (cf. grecul ποτί saŭ ποτ,[3] zendicul *paiti*, arménul *pat*, latinul *pot* în *pos*-sideo) şi din numele *Ulata*=*Aluta*, adecă *Pot-ulatensii* «Dacĭ de lîngă Olt».

28.

Mihnea-vv., scriitor Нєк8ла, Tîrgovişte, 27 aug. 1582.

(hărtiă, Arch. St., M-rea Câmpulung XXVIII)

relativ la zestrea uneĭ fete de boier, acest document presintă terminĭ fórte interesanţĭ de stofe şi podóbe femeiescĭ, precum :

ţ o a ş e, 2 la număr, una de zarba (cf. maĭ sus textul XXXI), alta de grana (veḑĭ maĭ jos), ambele cu nasturĭ de argint : цоаше 2 єдна ѿ ѯарбаχ а др8га ѯа гранаχ свѣ сьс п8ш сребрьни, la singular цоаχь = medio-grecul τζόχα, un fel de mantă : «indumenta ex panno laneo ad talos usque demissa»[4] = la Albanesĭ pînă astă-ḑĭ *tzogă* : «La z o g a è una sopratunica a mille pieghe, «che le donne Albanesi vestono quando si recano in Chiesa, e nelle «visite per nozze e lutti; le vedove la portano in tutto il tempo «della vedovanza; è un abito di grave dignità proprio delle ma-«ritate»,[5] — cf. maĭ jos Glosar II;

(1) **Frunḑescu**, *Dicţ. topografic al Românieĭ*, Buc. 1872, p. 249, 416.
(2) **Cf. Forbiger**, *Handb. d. alten Geogr.*, t. 3, p. 481, 1100.
(3) **Baunack**, în **Curtius**, *Studien z. griech. u. lat. Gramm.*, t. 10 (1877), p. 108.
(4) **Du Cange**, *Gloss. med. Graec.* p. 1576.
(5) **Dorsa**, în **De Rada**, *Rapsodie d'un poema albanese*, Firenze, 1866, p. 40.

borţi, érăşĭ 2 la număr, una cu mărgăritar şi cea-l'altă cu fluturi : борци 2 една сѫс бисер а дрꙋга сѫс флꙋтꙋри=medio-germ. *borte* «starkes Band aus Seide mit Gold gestickt, als jung-«fräulicher Haarschmuck»[1]=vechĭul frances *borte* «ruban fort d'or «et de soie»,[2] maĭ pe scurt un fel de îmbrăcăminte la cap;

флꙋтꙋри, ca ornament femeiesc la cap, cf. franc. *papillons* «par-«tie d'une coiffe qui va en s'élargissant comme les ailes d'un pa-«pillon»[3];

bucile de mărgăritar la cercei : ꙁѫвшиници сѫс бꙋчиле сѫс бисер, cf. franc. *boucle* [d'oreille]=lat. *buccula*, pe când forma română vine d'a-dreptul din lat. *bucca;*

cingători : 2 чингѫтори ꙁа кофтирïе;

кофтирïе, stofă din care se făceaŭ cingătorile femeiescĭ, vedĭ maĭ sus documentul No. 1;

frăul : кон добрѫ ѡседлан и ѡбꙋꙁдан сѫс фрѫꙋл сребь (cal bun în-şeuat şi înfrănat cu frăul de argint);

neorganicul *h* la finea cuvintelor : ꙁарбах, гранах, fenomen fórte important, despre care vedĭ maĭ sus texturile XVII şi XXXIII;

granah=medio-lat. *granata*=polon. *granat*, un fel de po-stav fórte scump[4], cf. maĭ jos documentul No. 30.

29.

MIHNÉ-VV., SCRIITOR IВАШКО, BUCURESCĬ, 17 IAN. 1588.

(perg., Arch. St., episc. Rîmnic XXXIV)

gruĭul în sens de «dél» : виноград по грꙋю Божоранилм (viia pe *gruĭul* Bojoranilor), cuvînt în aceĭaşĭ strînsă legătură etimo-logică cu *grumaz*=alban. *gurmaz*, în care este lătinesce *collis* cu *collum*.

30.

MIHNÉ-VV., SCRIITOR ВАЛК, BUCURESCĬ, 6 MARTIU 1588.

(pergam., Arch. St., M-rea Brăncovenĭ IX)

finalul *u* întreg : шокрьлатꙋ;

(1) **Ziemann**, *Mittelhochdeutsches Wörterb.*, Quedlinburg, 1837, p. 41.
(2) **Bezon**, op. cit., t. 1, p. 168—91. — Cf. **Matzenauer**, op. cit. p. 271.
(3) **Littré**, *Dict.*. t. 3, p. 929.
(4) **Golembiowski**, op. cit, p. 156.

metatesa luĭ *r* : шокрълат8 = ung. *sakarlat*, turc. *saqarlât*, polon. *szkarlat*, ital. *scarlatto*, fr. *écarlate* etc., un fel de stofă scumpă, care la început era numaĭ roşiă, ca şi грана (cf. documentul No. 28), maĭ în urmă însă a ajuns a fi de orĭ-ce culóre; [1]

particularitate economică : o bucată de atlaz 1500 aspri (един атлаз цѣн8 ем8 1500 аспри);

dulamă (cf. maĭ sus documentul No. 1) şi feregé (= turc. *ferag'è* „vêtement de dessus"), ambele de „şocrălat" verde : фереџѣ и д8ламъ wбадве зелене за шокрълат8;

preutésa : Нѣкша пре8тѣса;

numĭ de sate : Фълкоии, Пиетри;

numĭ de Românĭ : Х8рд8ю, Пистр8ю (articulat Пистр8юл), Въсию, Правъц, Бадѣ, Балѣ;

numĭ de Ţiganĭ : К8рки, Џюпа;

numĭ de Ţigance : Сламна, Барсама, Бина, Мома.

31.

Mihné-vv, scriitor Гергe, Bucuresci, 28 maiŭ 1589.

(hărtiă, Arch. St., M-rea Stavropoleos XXX)

nadragi [de] karagiu : една зег надраџи караџї8 бело (o păreche de *nadragĭ* de *caragiŭ* alb), караџї8 = ung. *karazsia* = polon. *karazia*, un fel de postav prost din care îşĭ făceaŭ haĭne soldaţiĭ în Polonia, de unde pînă astădĭ zeghea la ţeraniĭ de lîngă Cracovia se chiamă *karazya*[2] = ital. *carisea*, germ. *Kersei*, engl. *kersey* etc.

32.

Alexandru-vv., scriitor Андрею, Bucurescĭ, 6 iuniŭ 1593.

(hărtiă, Arch. St., M-rea Hurezu XV)

ţărmurele, la singular : църм8реле Кривев;

Barbă-albă, numele unuĭ boiar : Барбъ-албъ вистиıар...

(1) Bezon, op. cit., t. 3, p. 291.
(2) Golembiowski, op. cit. p. 167.

GLOSSAR II

1600—1630.

SPECIMEN DE «DICŢIONAR ETIMOLOGIC AL LIMBEĬ ROMÂNE».

Cel de 'ntâiŭ vocabular român tipărit, astădĭ de o raritate bibliografică nespusă, necunoscut nimăruĭ şi necitat de nimenĭ, se păstréză în Biblioteca Archivelor Statuluĭ din Bucurescĭ, care a căpătat acest interesant *unicum* dela d. I. M. Codrescu din Iaşĭ.

Este o cărtecică in-16 de 78 pagine, avênd următorul titlu rusesce şi românesce :

Краткое
собранїе именъ по главизмамъ,
расположенное двомѧ дїалектами,
вползꙋ хотѧщимъ оучитьсѧ рꙋс-
каго и молдавскаго ѧзика

Ꙟскꙋртъ
адꙋнаре нꙋмелорь дꙋпъ капетиле
че саꙋ ашезать, кꙋ доаѡ лимби,

ꙟтрꙋ фолосꙋлъ чєлѡръ чє вѡръ врѣ а ꙟвѫца лимба рꙋсаскѫ ши молдовенѣскѫ.

Печатано въ Ꙗссахъ, протопопомъ Молдавскимъ, Волоскимъ, и Бессарабскимъ, Михаиломъ Стрилбѣцкимъ, въ собственной своей типографіи. **1789.** Года.

La 1789, Moldova fiind ocupată de armata ruséscă, preutul Mihail Strilbetzki, carele îşĭ dâ pomposul epitet de «protopop moldovenesc, muntenesc şi besarabian», şĭ-a înfiinţat în Iaşĭ o tipografiă, unde a dat la lumină acest mic vocabular, promiţênd în prefaţă şi o carte cu dialogurĭ: «карте а ворбелѡръ, каре ла десѫвѫршитѫ правила лимбилѡръ молдовенещи ши рꙋсещи ва вени».

Peste tot sînt vr'o **1500** de cuvinte, dispuse după rubricele de: «Dumneḑeŭ şi duhurĭ», «lumea şi stihiile», «vremĭ şi sărbătorĭ» etc.

Inainte de acest vocabular nu sînt decăt dicţionare române manuscrise, dintre carĭ noĭ cunóscem, maĭ mult saŭ maĭ puţin, următórele cincĭ:

1. In Biblioteca Centrală din Bucurescĭ, sub No. V. 5., un mare volum in-folio, întitulat «Păcurarĭul saŭ lexiconul păcurarĭuluĭ slavono-românesc», compus în Bucurescĭ de un ieromonah Macarie la 1778.[1]

Îl studiază actualmente d. I. C. Bianu, care 'l va descrie peste puţin în «Columna luĭ Traian».

2. In Biblioteca Societăţiĭ Archeologice din Moscva, sub No. *240 MS. Slavica*, un manuscris întitulat: Словарь Рꙋмꙋнькскаго ꙗзыка (Dicţionarul limbeĭ române), fără dat şi fără numele autoruluĭ, 282 foĭ in-12.[2]

3. Tot la Moscva, fósta bibliotecă a conteluĭ Teodor Tolstoy poseda la 1825, sub No. 74 in-4, un Словарь Славено-Молдавскій

(1) **Gărlénu**, *Catalogul Bibliotecei Centrale*, Buc. 865, p. 55.
(2) **Библіотека Общества Исторіи**, Moscva, 1845, p. 113.

(Dicţionar slavo-moldovenesc), compus cam pe la 1695 şi scris cu cursiva pe 100 foĭ.[1]

După o indicaţiune din partea reposatuluĭ meŭ părinte Alexandru P. Hasdeŭ, Societatea Academică Română a însărcinat de curînd pe d. Gr. G. Tocilescu, plecat în Rusia, de a urmări aceste doă interesante dicţionare.

4. In biblioteca Universităţiĭ din Pesta, între manuscrisele celebruluĭ istoric unguresc Pray, mi s'a întâmplat a descoperi o cărtecică in-16 întitulată: *Dictionarium Valachico-Latinum*, compusă înainte de 1743, fiindcă la finea volumuluĭ sînt scrise în acel an nesce notiţe de o altă mână.

Autorul cată să fi fost din Banat, căcĭ conservă nemuĭat pe *n* în cuvintele *banye* (=baĭe), *kuny* (=cuĭu), *vinye* (=viĭe) etc.[2]

Îl vom cita maĭ jos în Glossar sub prescurtarea de *Lex. MS. Pray*.

5. Dar cel maĭ preţios dicţionar manuscris român este, fără îndoélă, acela ce aparţine d-luĭ Dim. A. Sturdza.

La 1740 manuscrisul era deja stricat, fără început şi fără sfîrşit, astfel că nemerind în mânele unuĭ cărturar, acesta l'a sporit cu vr'o câte-va foĭ şi, punênd ca titlu:

ѧ҇ѱ҇ ѧзслм (anul 1740)
Лезикѡн Славенской (Lexicon slavic),

s'a apucat a'l completa.

Manuscrisul întreg, in-4 mic, cuprinde 282 foĭ, dintre carĭ ultimele 261—282 sînt nescrise, ér primele 1—39 sînt pline de adnotaţiunĭ, maĭ ales lexice, de pe la finea seculuĭ trecut, scrise de diferite mânĭ în Moldova.

La 1757 manuscrisul aparţinea «dascaluluĭ Nikită», care îl numĭa Лиѱихон din Лезикон, cu *ps* din *cs* întocmaĭ ca în *cópsă*=*coxa*, ér la 1797 îl vedem în mânile unuĭa ce subscriea franţusesce: «Mr. Jean de Talmatzy».

(¹) Калайдовичъ-Строевъ, Описаніе рукописей Толстова, Moscva, 1825, p. 265.

(²) Cf. *Revue de linguistique*, t. 5, p. 241.—Acéstă particularitate fonetică se observă însă şi la Haţeg în Transilvania, cf. *Lex. Bud.*, Orthogr. p. 34.

Óre-care din aceştiĭa pare a se fi îngrijit de a lega volumul, adăugând la început şi la sfîrşit maĭ multe foĭ albe.

Partea cea veche a manuscrisuluĭ cuprinde un dicţionar slavo-român între foile 41—215, cu intervalurĭ nescrise saŭ completate de altă mână posterióră, şi o gramatică slavică, de o parte slavonesce şi de cea-l'altă românesce, între foile 216—253, după carĭ urméză apoĭ nesce socotelĭ aritmetice şi astronomice, recete medicale etc.

Manuscrisul d-luĭ Sturdza merită a fi studiat cu d'amăruntul în tóte părţile sale şi chiar de a fi publicat întreg, ceĭa-ce nu întră în cadrul lucrăriĭ de faţă.

Ne-am mărginit dară de a'l examina numaĭ în porţiunea cea veche a dicţionaruluĭ.

Dâm aci şi un fac-simile de pe fóia 205 retro.

Tóte literele iniţiale sînt făcute cu roşu.

Cernéla e gălbuiă.

După indicĭ paleografice, acest dicţionar e scris fără contestaţiune în prima jumătate a seculuĭ XVII.

Autorul a fost Muntén, căcĭ întrebuinţéză cuvintele *barză*, *rănichi* şi altele, necunoscute pe aĭurĭ, ér pe *Ban* îl explică prin «Domn», ceĭa-ce ar fi fost peste putinţă în Moldova, unde boieria de Ban n'a fost nicĭ odată quasi-princiară ca în Ţéra-Românéscă, ba nicĭ că a existat măcar în tot cursul seculuĭ XVII.

Cuprinsul dicţionaruluĭ presintă o asemenare surprinḑĕtóre cu cel de'ntâiŭ dicţionar tipărit al limbeĭ paleo-slavice, scris de către călugărul Pamba Berindă şi publicat în prima ediţiune la Kiev în 1627 sub titlul de : Лезиконъ славенороссскій, — carte de o raritate extremă chĭar în Russia[1] şi pe care totuşĭ o posedă la noĭ biblioteca Seminariuluĭ din Bucuresci.

Dar cine a fost Pamba Berindă?

Archeologul rus Sacharov schiţéză biografia acestuĭ lexicograf în următorul mod :

«Pamba Berindă s'a născut în Moldova din părinţĭ ortodoxĭ «în secolul XVI. Călătorind de tînăr pe la locurĭ sfinte, el s'a călu-

(¹) **Hanka**, *Dobrowsky 's Slavin*, Prag, 1834, p. 258: «äusserst selten».

«gărit în Ierusalim şi a ocupat acolo diferite funcţiunĭ. Chiămân-«du'l apoĭ la sine episcopul de Lemberg Gedeon Balaban, ĭ-a în-«credinţat corectura cărţilor şi priveghiarea asupra tipăririĭ lor «în tipografiele din Sniatin şi din Krilos. Aci Berindă a început «compositiunea Dicţionaruluĭ seŭ. După mórtea luĭ Gedeon Ba-«laban, rudele acestuĭa vinḑênd tipografia la Kiev, a trecut tot «la Kiev şi Berindă etc.»

El a murit în noua sa reşedinţă la 1632.[1]

Să observâm că numele de mirén al luĭ Berindă a fost Pavel şi că el era nu numaĭ lexicograf, dar şi un excelent zugrav bisericesc tot-o-dată, autor al renumitelor *Ephemerides effigiatae Papebrochii.*[2]

E curios că un Slavon a tipărit cea de'ntâiŭ gramatică a limbeĭ italiane,[3] pe când un Român a făcut cel de'ntâiŭ dicţionar al limbeĭ slavice.

Aşa dară între manuscrisul d-luĭ Sturdza şi lexiconul luĭ Berindă asemenarea e mare; maĭ mult decât atâta, ea este aşa de mare încât ar fi dispus orĭ-cine de a admite, că unul dintre ele a fost cunoscut autoruluĭ celuĭ-l'alt.

Însă care pe care?

Dacă lexiconul luĭ Berindă ar fi fost cunoscut lexicografuluĭ muntén, ar urmà că acesta a scris după anul 1627.

Dacă Berindă, din contra, se va fi servit el de dicţionarul nostru, atuncĭ resultă că acesta trebuĭe să fie cu mult timp anterior anuluĭ 1627.

Eĭ bine, sînt multe temeĭurĭ de a crede, cumcă în adevăr Berindă va fi fost acela care a utilisat lucrarea cea muntenéscă.

Ne vom mărgini de a indica vr'o doă-treĭ.

In lexiconul luĭ Berindă sînt aşeḑate în ordine alfabetică unele articole carĭ se află împrăştiate fără nicĭ o ordine în manuscrisul d-luĭ Sturdza.

Aşa la noĭ avem la f. 42 : Ананїа нормы Домнȣлȣи, şi apoĭ la f.

(¹) Cf. **Сахаровъ, Сказанія русскаго народа**, Petersb. 1849, t. 2, part. 5, p. 6.— Cf. **Zegota Pauli**, *Starozytnosci Galicyjskie*, Lwów, 1840, p. 43.

(²) **Martinov**, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, Bruxellis, 1863, p. 40.

(³) **Diez**, *Gramm.*³ t. 1, p. 80.

44 érașĭ : Ꙗнанїа норȣл Домнȣлȣи, pe când la Berindă numaĭ o dată la f. 342 : Ꙗнанїа ѡблакъ госнодень.

Este lucru firesc, că așeḑarea în ordine trebuĭ să fie posterióră desordiniĭ.

Alt ceva.

In unele locurí manuscrisul oferă un pasagiŭ complet acolo unde în Berindă îl găsim scurtat.

Așa la noĭ avem la f. 46 : бишаса съ бичми с в о и м и даже до пролитїа кръве своеа, pe când în Berindă. la p. 5, citim: бишаса съ бичми до пролитиа крове своеа, adecă своими este omis.

De asemenea într'un alt pasagĭu, manuscrisul pune la f. 34: пондемъ на село и направимъ водоважда напаати нощїю село. pe când în Berindă, la p. 24, lipsesce cu totul începutul : пондемъ па село и.

E lucru firesc, că redacţiunea cea scurtată trebue să fie posterióră celeĭ complete.

In fine, ortografia manuscrisuluĭ este maĭ archaică, maĭ paleoslavică, maĭ grea decât a luĭ Berindă, de exemplu chĭar în pasagĭul de maĭ sus: кръве своеа, acolo unde cel-l'alt modernisézá: крове своеа.

E lucru firesc, că o ortografiă maĭ veche denotă şi un exemplar maĭ vechĭu.

S'ar puté dară crede că manuscrisul d-luĭ Sturdza, deşi scris în Muntenia, totuşĭ va fi căḑut, cu mult înainte de 1627, în posesiunea luĭ Berindă în Moldova, unde a şi remas de atuncĭ.

Limba dicţionaruluĭ nostru ar concurge a întări acéstă conclusiune, înfăţişând unele ḑicerĭ ce par a nu se maĭ fi întrebuinţat nicăirĭ la Românĭ dela 1600 încóce, cel puţin în România danubiană, de óră-ce nu le găsim de loc în numerósele tipăriture şi manuscrise din epoca luĭ Mateĭu Basarab şi Vasile Lupul.

Veḑĭ maĭ jos la cuvintele: *auă*, *zgarbură*, *funicel* etc.

Cu tóte acestea, noĭ nu afirmâm cu o deplină siguranţă cumcă Berindă ar fi avut la mână anume manuscrisul d-luĭ Sturdza, şi étă de ce.

Afară de dilema propusă maĭ sus: unul din doĭ a cunoscut pe cel-l'alt, maĭ este posibilitatea uneĭ a treia ipotese.

De ce óre Berindă pe de o parte şi autorul dicţionaruluĭ nostru pe de alta, trăiănd amîndoĭ cam în acelaşĭ interval, n'ar fi putut consulta, fie-care în deosebĭ, una şi aceĭaşĭ făntînă lexică anterióră, adecă vre-o încercare manuscrisă de dicţionar slavic, maĭ vechĭe, remasă necunoscută, pe care unul din eĭ a explicat'o apoĭ rusesce saŭ maĭ bine rutenesce, ér cel-l'alt românesce?

Ceĭa-ce ar milita óre-cum pentru acéstă ipotesă, este împregĭurarea că 'n manuscris se află multe cuvinte serbe saŭ din dialectul sloven modern, pe carĭ autorul se vede a le fi adaus dela sine cătră făntîna cea anterióră, căcĭ nu le găsim în Berindă.

Maĭ este apoĭ şi o altă consideraţiune: călugărul moldovén dela Kiev citéză într'o mulţime de locurĭ cărţile bisericescĭ unde se citesc cuvintele pe carĭ le explică, pe când dicţionarul nostru a credut de cuviinţă a suprime fórte adesea asemenĭ indicaţiunĭ bibliografice.

Din causa tuturor acestor puncturĭ de controversă, noĭ am pus ca dat aproximativ lungul interval dintre aniĭ 1600—1630, deşi criteriele interne şi externe ne fac a bănui, că el se apropiă maĭ mult de cea de'ntăiŭ decăt de cea din urmă din aceste doă cifre extreme.

Reproducem maĭ jos din manuscris vr'o doă-sute de cuvinte.

Acolo unde vorba paleo-slavică nu e destul de clară, noĭ completăm sensul între [] prin sinonime neo-slavice din Berindă, uneorĭ şi din contimpuranul seŭ Mikalja.[1]

Am profitat de acéstă ocasiune pentru a oferi tot-o-dată un s p e c i m e n de dicţionar etimologic al limbeĭ române, ceĭa-ce ne lipsesce cu desăvîrşire, căcĭ lucrarea cea maĭ bună existinte, «Dictionnaire d'etymologie daco-romane» al d-luĭ Cihac, are în vedere numaĭ elementele latine, ş'apoĭ şi 'n privinţa acestora păcătuesce la tot pasul prin neajunsul de metodă sciinţifică, neajuns ce se urcă adesea la *non-plus-ultra*.

Pe lîngă exemple aduse altă dată[2] despre nemetodismul d-luĭ

(¹) **Micalia,** *Thesaurus linguae illyricae*, Lavreti, 1649, in-16.
(²) *Columna luĭ Traĭan,* 1876, p. 17—32, 179—186, 235.

Cihac, vom maĭ cita aci unul singur, de o dimensiune aşa ḑicênd piramidală.

D-luĭ derivă (p. 322) cuvîntul *zestre* dintr'un : «type latin *ex-«staura*=*ecs-staura*, transposé et assimilé en *secstra-sestra*, d'un «primitif latin *staura* du grec σταυρός pieu».

Ca fonetică şi ca logică, d. Cihac trăesce el óre în secolul luĭ Bopp şi Ascoli?

Nu se află în lume nicĭ un silogism şi nicĭ o metatesă saŭ asimilaţiune posibilă, carĭ să conducă pe un om serios dela «par» pînă la «averea mireseĭ» şi dela un *exstaura*, imaginar şi el pe lîngă cele-l'alte, pînă la *zestre*!

O singură etimologiă de acéstă natura—şi la d. Cihac sînt cam multe — compromite o carte întrégă.

Acum câte-va observaţiunĭ asupra unor particularităţĭ fonologice şi morfologice, carĭ n'aŭ putut intra în corpul Glossaruluĭ.

Autorul distinge imperfectul verbilor cu *-ire* de al verbilor cu *-ere*, cel de 'ntâĭu fiind cu -ïѧ, cel-l'alt cu -ѣ, precum la f. 115 : се кȣвенïѧ (=cuven*iea* dela «cuven*ire*») şi се къдѣ (=căd*ea* dela «căd*ere*»); de asemenea la f. 94 : рътъчïѧ (=rătăc*iea* dela «rătă-c*ire*») ши нȣ пȣтѣ (put*ea* dela «put*ere*»).

Imperativul negativ se forméză din infinitivul întreg cu *-re*, precum la f. 108 : нȣ дареци сфънта кънинилор, нȣ лепъдареци.

Perfectul simplu dela «dare» este : дѣде (f. 114), дѣдеръ (f. 118); dela «punere» : пȣшȣ (f. 119); dela «prindere» : принишȣ (f. 175).

Pluralul cu *-ure* : лȣкрȣре (f. 178).

Dela «aducere» participiŭ present femeiesc : адȣсътоаре (f. 120), nu адȣкътоаре.

Plusquamperfectul conjunctiv : *vreaĭ băga* = «aĭ fi băgat» : де врѣй бъга фïе-че ѡм ꙟтрънселе (нещие касе), рътъчïѧ ши нȣ пȣтѣ съ ꙗсъ афаръ ден ꙗле (f. 94).

Fórte des *ă* pentru *i* de'naintea luĭ *n* : ꙟмпынще (f. 56), ꙟтрȣ мыне (slav. во мнѣ, f. 60), мынте (f. 55) etc., o particularitate care — lucru fórte semnificativ — ne întimpină şi în iscălitura

luĭ Berindă : Бєрьında în loc de Бєринда, nume românesc despre care cf. maĭ sus Notanda la textul No. XXIX.

Alăturĭ pe aceĭaşĭ fóiă 213 : р8нсєсє şi р8мсєсє, cel de'ntâiŭ prin asimilaţiunea regresivă *mp*=*p*, cel-l'alt prin asimilaţiunea progresivă *mp*=*m*.

Un *н* neorganic între ж şi л: нєгрнж8лнв (f. 106).

Metatesa luĭ *r* : шонрълл =*şopărla*, şi altele.

---

1. *acept* (j'attends. j'espère) : чаю въспрїати, ачє[?]т а л8а. 170. — чаєтъ. ачѣптъ. 171.

Forma *acept* alăturĭ cu *aştept* indică un compromis de etimologiă poporană între *accepto* şi *adspecto* (de unde ital. *aspetto*).

2. *aéuare* (refuge. abri) : скнтанїє, ач8арє. 149.

Lat. *acquieo*, formă primitivă pentru *acquiesco*, conservată în simplul *quieo*. Din *acquieo* a remas posteritate numaĭ la Românĭ, câcĭ vechĭul frances *aquoiser* «a linişti» vine prin *ad-quietiare* din adjectivul *quietus*. Tot din *quietus* ital. *cheto*, span. *quedo* etc., precum şi al nostru [în]*cet*, [în]*cetez*. In Lex. MS. Pray : «*acsuedzu-me* (ач8єѕ8-мъ) contegor».

3. *agimă* (échalotte. allium ascalonicum) : влашєц. ацима. 208.

Ung. *hagyma*.—Este de observat că Poloniĭ în *szalotka* şi Germaniĭ în *Schlotte* numesc acéstă plantă franţusesce : *échalotte*, ér Serbiĭ şi Croaţiĭ în скалоніа o numesc italianesce : *scalogno*.

4. *aimintré* (autrement, de travers) ; възпак, прє дос, аимнитрѣ. 54.

Cf. maĭ sus în textul No. XXXI : аминтрилѣ.

5. *alăută nemţéscă* (harpe) : г8слъ, алъ8тъ нємцѣскъ [Berinda : гарфа. цітра]. 64.

Deşi protesa luĭ *a* înainte de *l* este evidinte în moldovenescul *alămîe*=*lămîe* =ngr. λειμόνι, totuşĭ iniţialul *a* în *alăută* ar puté fi organic, de óră-ce cuvîntul derivă din arabul *alûd*, de unde portugesul *alaud*, pe lîngă care Portugesiĭ posedă şi forma *laude*, întocmaĭ ca noĭ *lăută*, de unde *lăutar* «musicant ţigan». Cu tóte astea, *t* în loc de *d* în *lăută*, *alăută*, ar indica maĭ curînd proveninţa din germanul *Laute*, venit la rîndul seŭ din provenţalul *laut*. In adevăr, *d* nu s'ar fi urcat românesce la *t* cu atât maĭ mult, cu cât l'ar fi mănţinut analogia în *laud*, *laudă*, *lăudă*. — Cf. şi turc. *lavut*, *lavutha* «espèce de luth».

6. *albugine* (certaine maladie des yeux) : ворволь [gr. βόρβορος ?], ал-бꙋџине. 176. — борвол. албꙋџине. 188.

O conservaţiune poporană fórte semnificativă a terminuluĭ medical latin *albuginem*, pe care Francesiĭ, din contra, l'aŭ căpătat numaĭ în timpiĭ moderni pe calea sciinţifică, mănţinêndu-ĭ forma nominativă *albugo* şi nesciênd de ce gen să'l facă : masculin orĭ feminin (Littré).

7. *alcà* (jeu de bagues, espèce de tournoi oriental) : тризнище, лок ларг саꙋ ꙋнде алѣргъ ла алка. 151.

Turcul *halqa* «inel». Cf. în balada poporană «Sărb-sărac» :

Turciĭ mergea câte doĭ
Ca să jóce la *halcà*,
Sus în Haidar-paşà.
Şi d'o dată toţĭ plecà...
Ĭar Sărbul se tot ducea,
De halcà s'apropià
Şi din fugă asvărlĭà
Geridul seŭ chĭar prin ea...

ceia-ce d. Alexandri adnotéză : «jocul consista întru a se repeḑi călare în par-«tea unde se găsĭa halcaoa spînḑurată, şi a svîrli geridul ast-fel încăt să trécă prin «cercul eĭ.»[1]

8. *aleg cu cugetul* (je réfléchis) : размышлаю, семꙋеск, алег кꙋ кꙋџетꙋл. 131.

9. *amu* (déja, donc, voici) : ꙋже, амꙋ саꙋ ꙗтъ.—ꙋко, даръ, амꙋ, адекъ. 199.

Cuvînt care trebuĭ separat cu desăvîrşire de *acmu* saŭ *acum* (à présent), fiind sub tóte privinţele =lat. *modo*, cu posteriorul *a* (=ad) ca în *a-prope*, *a-tăt*, *a-tuncĭ* etc. Pentru perderea finaluluĭ *do*, cf. *cum=quomodo*. In Lex. MS. Pray : «*acmu*—hunc, *amú* — jam».

10. *armaş* (bourreau) : радник, гъде, армаш. 134.—паличник, мъчюкаш, армаш. 112.

Cf. Notanda la textul No. XX.

11. *auă* (raisin) : гроздъ, аꙋа, стрꙋгꙋрꙋл. 209.—грезновенїе, стрꙋгꙋрїи, аꙋа. 63.

Din latinul *uva* «strugur», de unde : 1. *oaă* prin *-uv-=-oa-* ca în «pl*oa*e» din «pl*uv*ies»; 2. apoĭ *oauă* prin epenteticul *u* pentru a înlătura hiatul, ca în «ro*uă*»

(¹) **Alexandri**, *Poesiĭ poporale*, ed. 2, p. 109.—O descriere pe larg a acestuĭ joc, veḑĭ în Караџитј, *Lexic.*, p. 802.

«ḑiua» etc.; 3. în fine *auă* prin confusiunea inițialuluĭ *o* cu articlul nedefinit *o* : *oauă=o auă*, perdut de aceĭa ca în *strachină=o strachină* din ὀστράκινα. Este dară aferesa unuĭ *o*, ér nicĭ decum protesa unuĭ *a*, precum credea d. Cipar. Macedo-româniĭ numesc pînă astăḑĭ strugurul *auă*. La noĭ însă cuvîntul se găsesce numaĭ în limba seculuĭ XVI, maĭ ales în Coresi, căcĭ în exemplul din secolul XVII pe care 'l citéză d. Cipar: «САѸ КОНТ АѸА» din Noul Testament dela Belgrad din 1648 (Apocal. XIV, 18), venerabilul canonic a uĭtat a ne spune[1] că la margine se află acolo explicațiunea: «СТРѸГѸРѸЛ», negreșit nu în vederea sinonimiceĭ, ci pentru că editorul sciea că lectoriĭ nu vor maĭ ințelege pe archaicul АѸА.

12. *balegă* (fiente, braisin) : МОТНЛА, БАЛЕГА [*Berinda* : ГНОЙ, ЛАЙНА]. 97.

Și la Serbĭ БАЛЕГА. Este una din vorbele lăsate la Dunăre prin invasiunile popórelor turanice din vécul de mijloc. In diferitele dialecte tătare se ḑice pînă astăḑĭ: *balgas*, *balhas*, *balgaș* etc.[2]; cf. maĭ jos la vorba *colun*.

13. *barbat la gură* (éloquent, littéralement : homme quant à la bouche) : РѢЧИСТЫЙ, БАРБАТ ЛА ГѸРЪ, ЧЕЛ ӠИКЪТОР. 133.

Să se observe claritatea neaccentatuluĭ *a* : b*a*rbat.

14. *barḑă* (cigogne) : ЧАПЛА, БАРӠЪ. 171. — БРЪК, БАРӠЪ. 204.

Cuvînt necunoscut în Moldova și în Transilvania. Are afiliațiunĭ sigure numaĭ cu limbile celtice. In unele dialecte francese o varietate de barḑă (ardea garzetta, Buschreiher) se chiamă pînă astă-ḑĭ *bardet*, deminutiv dintr'un *bard* «barḑă».[3] Despre vechiĭ Gallĭ, Turnebiŭ ne spune că la dînșiĭ căntăreţiĭ se numĭaŭ *bardi*, ér cĭocărlia *bardaea* saŭ *bardala*.[4] Să nu uĭtâm că și numele latin al berḑeĭ : *ciconia*, în dialectul prenestin *conia*, însemnéză de asemenea «căntătóre», dela radicala *can*.[5] Să maĭ amintim că la Celțĭ cuvîntul *bard-* presintă o formă armoricană asibilată *barz*,[6] deși acéstă transițiune, negreșit, este nedependinte de cea românéscă.[7]

(¹) **Cipar**, *Principie de limbă*, p. 90.
(²) **Castrén**, *Nordische Reisen und Forschungen*, t. II (1857), p. 138, 156.
(³) **Diefenbach**, *Origines Europeae*, Frankfurt, 1861, p 241.
(⁴) Ibid. — Cf. **Stokes** în **Kuhn**, *Beiträge*, t. 5, p. 446.
(⁵) **Corssen**, *Ausspr.*², t. 2, p. 248.
(⁶) **Belloguet**, *Glossaire gaulois*, Paris, 1872, p. 111.
(⁷) Cf. observațiunea mea maĭ sus p. 522, nota 5.—Despre *d=z* chiar la vechiĭ Gallĭ, vedĭ **Stokes** în **Kuhn**, *Beiträge*, t. 7, p. 55. — Oare nu cum-va dintr'un celtic *barza* se va fi născut actualul spaniol *garza* (portuges *garça*) «barḑă», pătruns apoĭ și 'n Italia? Cât pentru trecerea inițialuluĭ *b* în *g* la Spaniolĭ, cf. *guró* din franc. *bourreau*, *gorracho* pentru *borracho* din *ebriacus* etc.

15. *băsău* (violence, passion) : ρΒΕΝΪΕ, χΪΕρΒΕΝЦѢΛѪ, Бѫсѫȣ. 196.

Cf. maĭ sus textul No. 1.

16. *băsăuri*, plur. (haines, jalousie) : ȥАВИДЫ, Бѫсѫȣρи, 189.

17. *băsăos* (envieux, haineux) : ρЕВНИВИ, Бѫсѫоши. 196.

Băsău, *băsăuri*, *băsăos*, adecă radicala lor *băs* cu sensul general de «ceva reŭ», pare la prima vedere a avé multe rude în familia ario-europeă. Vom indica numaĭ pe litv. *baisus* «gróznic», germ. *böse* «reŭ», slav. БѢСѪ «demon», celto-bretonul *bos* «cĭumă» etc., carĭ însă tóte, deşi se împacă pe calea consonantică printr'un prototip cu *bh*, totuşĭ presintă dificultăţĭ vocalice şi ar puté să se fi născut din nisce tulpine diferite. Românul *băsău*, în orĭ-ce cas, nu este împrumutat de nicăirĭ, ci cată să fie la noĭ o moştenire ante-romană. Cuvîntul se maĭ aude pe alocurĭ în Moldova şi 'n Transilvania. In Lex. MS. Pray : «*beseu*—injuria».

18. *bişug* (abondance) : ογΓΟБѪЖЕНЇЕ, Бишȣг. 62. — ИȥЛИШЕСТВО, Бишȣг. 80. — ѾБИЛИЕ, Бишȣг, САЦЇȣ, ДЕНДЕСТȣЛ. 164.

Ung. *böség*, cu trecerea normală a finaluluĭ *ég* la Românĭ în *ug*, ca şi 'n *mesterség*=*meşteşug*, *betegség*=*beteşug* etc. Astădĭ se dice *belşug* saŭ *bilşug*, cu inorganicul *l*.

19. *blem*, v. imper. (allons! marchons!) : ПОИДЕМ НА СЕЛО, БЛЕМ ЛА КѪМП. 54.

După cum a observat'o deja Lexiconul Budan (p. 58), este o remarcabilă conservaţiune a conjunctivuluĭ latin *ambulemus*. Aferesa primeĭ silabe e întocmaĭ ca în *buric*=*umbilicus*.

20. *blénde* (émérillon, falco aesalon) : ВЕТρȣШКА, БЛѢНДѢ [*Mikalja :* vitruscja, smeriglio]. 211.

D. Pontbriant (p. 78) aduce forma *bléndă* cu semnificaţinnea de «épervier», adecă «falco nisus», ceĭa-ce nu este exact. Francesul *émérillon*=engl. *merlin*= germ. *Schmerl* etc. vine din lat. *merula* «mierlă». Cu acéstă ocasiune Littré (t. 2, p. 1344) observă : «le nom des animaux passant très-facilement d'une espèce à une autre». Tot aşa românul *blénde* «émérillon» însemnéză propriamente «porumbel», în limba litvană *balàndis*=*balàndias*, de gen feminin, adecă întocmaĭ ca a nóstră *blénde* din *bălànde*. Cuvîntul însă există şi 'n familia eranică. In limba osetică *balon*, *balan*, cu perderea dentaleĭ finale, se numesce un porumbel de o varietate mare, probabilmente «pigeon culbutant».[1] Semnificaţiunea fundamentală a *blendeĭ* «pigeon culbutant» cată să fi fost «pasere ce sbóră fórte sus», cf. pers. *bala* «sus», *baland* «nalt», în dialectul mazanderanic *balandè*, în dialec-

(¹) **Fr. Müller, în Kuhn,** ***Beiträge*****, t. 5, p. 256.**

tul ghilanic *buland*[1], la Curḑĭ *belind* şi *bălĭandĭ*.[2] In adevăr, acéstă pasere întrece prin nălţimea sboruluĭ pe tóte cele-l'alte varietăţĭ columbine : «erhebt sich höher als irgend eine andere Taube».[3] In Glossar I No. 25, am veḑut deja o formă asibilată a cuvîntuluĭ : *blénze*.

21. *bobou* (sarreau, espèce de manteau grossier) : порткъ, бобоꙋ, зѣкїе. 116.

In Lexiconul Budan (p. 68) : *bubăŭ* «sarecă». Din ung. *guba* prin asimilaţiune consonantică regresivă peste silabă : *g+b=b+b*. Cf. românul *bumb*=ung. *gomb*.

22. *bogasiu* (espèce d'étoffe) : плащаница, цꙋлцꙋ богасїꙋ, пънзъ де бꙋмбак. 113.

Cf. maĭ sus Notanda la textul No. XXXI.

23. *bosnat* (sombre, morose) : посꙋплен, посоморжт, боснат, динкис. 117.

D. Cihac (p. 27) derivă vorba *bosumflat* din *bot-îmflat*. Atuncĭ şi *bosnat* ar fi *bot-nat*. In *botnat*=*bosnat* trecerea luĭ *t* în *s* s'ar justifica prin influinţa luĭ *n*, grupul -*sn*- fiind ĭubit la Românĭ (cf. dume*sn*ic din dome*st*icus, mo*şn*én din mo*şt*én etc.). Dar cum óre să se explice trecerea luĭ *t* în *s* între vocale în *bosumflat*? Noĭ credem dară că nu este *bot-îmflat*, ci *bot-suflat*, întocmaĭ ca în francesul *bour-souflé*=*boud-souflé* (Littré), de unde *bossuflat*=*bosuflat* prin asimilaţiunea *ts*=*ss* =*s*, şi apoĭ *bosumflat* prin etimologia poporană din *umflat*.

24. *boziu* (gazon) : стболїе, покрива, бозїꙋ. 140.

In Lexiconul Budan (p. 65) numaĭ *bozu* «sambucus ebulus»=ung. *bodza*, serb. база, pol. *bez*, rus. бузина, etc. *Boziŭ* «gazon» este cu totul alt cuvînt. Cf. pentru -*z*- pe medio-lat. *wazo*, valonicul *vazon*=franc. *gazon*, germ. *Wasen*, ér pentru *bo*- pe serb. бꙋс «gazon». Forma română pare a fi intermediară.

25. *brănişor* (cordon des chausses): шплет, бржнишор. — гаѓник, бржнишор. 205.

26. *branişte* (forêt): шꙋма, бранище. 211.

Cf. maĭ sus textul No. XXVI. — Cuvîntul maĭ există în Transilvania, de vreme ce în Molnar (p. 165) se găsesce: «Wald, кодрꙋ, пъдꙋре, бранище.

27. *căcăréză* (boue, fange): грѧза, гꙋною, тинъ, къкърѣзъ. 63.

O etimologiă poporană forte interesantă din slavicul грѧза «noroĭu».

(1) **Melgounof,** *Dialectes de Mazanderan et de Ghilan,* în *Zeitschr. d. d. morgenl. Gesell.* t. 22 (1868), p. 198.
(2) **Lerch,** *Forschungen über die Kurden,* Petersburg, t. 2 (1858), p. 157.
(3) **Nemnich,** op. cit. t. 1, p. 1131.

28. *calo* (bourreau): мѕчитєл, гѫдѣ, мѕнчиторюл, калъ. 98. — спекѕлатор, калъ, гѫде, хегер. 147.

Astădĭ *calâŭ*, cu augmentativul *-âŭ*. Forma *calo* aruncă o neașteptată lumină asupra acestuĭ cuvînt, înlăturând orĭ-ce etimologiă ipotetică. Este din punct în punct țiganul *kalò* «negru», epitet pe care și 'l daŭ Țiganiĭ eĭ înșiĭ[1]. Prin urmare, ca semnificațiune fundamentală, *calâŭ* «bourreau» însemnéză «Țigan». Cumcă calâiĭ la noĭ aŭ fost, în adevăr, maĭ tot-d'a-una dintre Țiganĭ, vedĭ maĭ sus Glosar I. Străbuniĭ noștri pînă întru atâta nu eraŭ în stare de a-șĭ închipui că un calâŭ póte fi alt-ceva decât Țigan, încât Cazania mitropolituluĭ Varlam represintă pe un Țigan tăind capul sântuluĭ Ion Botezătorul! [2]

29. *cătușă* (chatte): мѫчка, кѫтѕша. 207.

O posteritate probabilă din lat. *catus* «pisică», de unde *cătușă* ca deminutiv. Cf. provenț. *cat*, franc. *chat*, ér la Spano-portugesĭ și la Italianĭ cu scăderea luĭ *c* la *g*: *gato* și *gatto*. Să nu se uĭte însă litv. *katas* «pisoĭu», slav. котъ, celticul *cat* etc. Actualul nostru *cotoĭu* póte să fie din *catonĭŭ* prin asimilațiunea vocalică *a*+*o*=*o*+*o*, cf. *noroc* din slav. нарокъ.

30. *căvan* (plateau d'une balance): шалка, талерѕл саѕ кѫванѕл кѕмпенїй. 172.

Nu este tot una cu *găvan* «saladier de bois» (Pontbriant), metatesă din serb. și bulg. баган «saladier de bois». A nu se confunda de asemenea cu *gavanos*= turc. *qavanos* «pot ou vase de terre». Talerul cumpeneĭ fiind f e r e c a t, cuvîntul *căvan* ar puté deriva din slav. кованъ «ferecat», dacă s'ar găsi unde-va și la Slavĭ cu aceĭașĭ semnificațiune, căcĭ altmintrea etimologia nu va fi sigură.

31. *celar* (cellier): камара, челар. 206.

Lat. *cellarium*. Țeraniĭ din Muntenia întrebuințéză acest cuvînt pînă astădĭ.

32. *chilălăesc* (hurler, glapir): сколю, кїлѫлѫеск, ѕрлѕ. 137.

Onomatopeă. Românul *ki* presupunênd necesarmente pe primitivul *cl-* (cf. *chĭar* =clarus, *cheie*=clavis, *închis*=inclusum etc.), forma originală cată a fi *clelălăesc*, în care se unesc onomatopeĭa urletuluĭ la Grecĭ: κλά[ζειν], κλα[γγεῖν], κλα[γγάνειν], cu acea la Romanĭ: *ulula(re)*. Romaniĭ însă aveaŭ și eĭ pentru cățeĭ o onomatopeă cu *cl*: *clatire*,[3] de unde forma reduplicată este *clalatire*=*chelă-*. Românul *chelălăi* se întrebuințéză de asemenea numaĭ pentru cățeĭ.—Cf. în Lex. Bud. p. 617 forma: скилѫлѫеск=*x-clala-*.

(1) **Pott**, *Die Zigeuner*, t. 2. p.107: „Kálo=Zigeuner".
(2) Карте ромѫнѣскѫ де ѫвѫцѫтѕрѫ, Ѩш, 1643, part. 2, f. 113 retro.
(3) **Wackernagel**, *Voces variae animantium*, Basel, 1867, p. 27.

33. *cinghirésă* (danceuse, joueuse de harpe) : гȣселници, чингирѣсе, жȣкътоаре. 178.

Dela *ćeng*, numele harpeĭ orientale, maĭ ales persice,[1] de unde *ćenghi* «căntăreţ».

34. *ćocotniţă* (parasite, écornifleur) : притрапезник, чокотница, лингътор, месар каре пъзѣще маса. 123. — шепотник, чокотница, каламȣт.

Cĭocotniţă maĭ avea la noĭ şi o semnificaţiune oficială : τζοκκότνητζες, ἐκεῖνον ὁποῦ μαζώνουν τὰ ἀφεντικὰ τέλη (ceux qui perçoivent les impôts des horpodars), ḑice un glossar grec din epoca luĭ Mihaĭu Vitézul.[2] Inlăturând sufixul secundar *-niţă* (cf. *clopot-niţă* dela *clopot*), ne remâne tema *cĭocot-*, cu care se întâlnesce vechĭul rus **чиготь** «ministru»[3], în alte fântîne ruso-slavice чиготъ «calâŭ».[4] Semnificaţiunea fundamentală a cuvîntuluĭ este «curtesan», de unde pe de o parte «funcţionar», pe de alta «parasit» saŭ «linguşitor», ca şi în ital. *cortigiano*, fr. *courtisan*. La noĭ, ca şi la Ruşĭ, cuvîntul pare a fi de origine tătară.

(1) Veḑĭ imaginea acesteĭ harpe în **Lane,** *Thousand and one nights*, t. I, p. 228.

(2) **Legrand**, *Poëmes historiques en grec vulgaire*, Paris, 1877, p. 26.

(3) **Азбуковникъ** în **Сахаровъ, Сказанія**, t. 2, cart. 5, p. 190.

(4) **Miklosich,** *Lex.* p. 1116.—Cf. **Matzenauer**, p. 138 : «чиготъ, lictor, satelles, optimatum unus, consiliarius principis, — za jisté cizé».

(Va urma) **Hasdeu**.

POESIA POPORANA

A

ŢIGANILOR DIN ROMANIA

TEXTURĬ INEDITE

Ocupându-mĕ maĭ mult timp cu studiul asupra Ţiganilor din România, am adunat, pre cât mĭ-aŭ permis mijlócele, din tot ce acest popor maĭ păstréză ca literatură a sa, adecă cântece, basme, descântece şi oraţiĭ, în deosebitele părţĭ ale ţeriĭ. La acest studiŭ am fost îndemnat maĭ ales de către d. Fr. Miklosich, celebrul slavist din Viena, cu care am avut onóre să fac cunoscinţă pre timpul Exposiţiuniĭ Universale din 1873.

Pre cât îmĭ este cunoscut, pînă acum nu s'aŭ publicat specimene din literatura

ţigănéscă din România, afară de schiţele de gramatică, dicţionare şi micĭ dialogurĭ reproduse în scrierile d-luĭ Michail Cogălnicénu[1] şi a d-luĭ Vaillant.[2]

Pe aĭurĭ, asupra Ţiganilor carĭ sînt respândiţĭ prin tótă Europa precum şi prin Asia şi Africa, dela sfîrşitul véculuĭ al XVI şi pînă astă-dĭ s'a scris fórte mult. Gramatica şi dicţionarul luĭ Pott[3] fac epocă în acéstă privinţă. Maĭ ales Miklosich, [4] publicând probe din literatura ţigănéscă din deosebite ţerĭ, a lămurit cestiunea succesiveĭ emigrărĭ a Ţiganilor din India spre diferitele părţĭ ale Europeĭ.

De o cam dată publicâm câte-va din cântecele poporane ale Ţiganilor din România.

Aceste cântece sînt culese de mine din maĭ multe regiunĭ ale Românieĭ cu tótă exactitatea putinciósă. Am căutat să le reproduc fidel prin scriere, aşa cum le-am audit din gura Ţiganilor, ferindu-mĕ de a îndrepta chiar atuncĭ când mi s'aŭ părut unele forme gramaticale greşite.

Pentru înţelegerea lor, le-am însoţit cu o traducţiune literală în limba română şi cu micĭ glose.

In aceste specimene ale muzeĭ ţigănescĭ să nu caute cine-va estetică. Unele din ele nu sînt chiar decât o cusutură la un loc a câtor-va fragmente eterogene, astfel că par a nu avé nicĭ o legătură. Interesul lor cel mare nu e de loc literar, ci linguistic şi psicologic.

Pentru transcrierea cântecelor cu literele latine am luat de basă alfabetul român.

In cuvintele disilabice şi polisilabice accentul ascuţit (') arată numaĭ silaba accentată şi nu jócă nicĭ de cum rolul ce-l are în limba română.

GHILI ROMANI	CANTEC ŢIGĂNESC
I.	
(ricineárisko).	**(ursăresc).**
Patrin zéleno kurmí.	Frundă verde de meiŭ,
Ita koi cĭai e barí	Iată acea fată mare
Parcă si-lis lulughí,	Par'că e o flóre,
Lulughí bareákiri;	Flóre de grădină;
Andere lulughí kerdileás	În flóre s'a făcut,
Andere lulughí hureáileas,	În flóre a sburat,

(1) Mich. de Kogalnitschan, Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigams connus en France sous la nom de Bohémiens, suivie d'un receuil de sept cents mots cigains. Berlin 1837 in-8, IV, 46.

(2) *J. A. Vaillant,* Grammaire, dialogues et vocabulaire de la langue des Bohémiens ou Cigains. Paris 1868, in-8, 152. (Probele date în acéstă din urmă scriere sînt fórte nesigure).

(3) *A. F. Pott,* Die Zigeuner in Europa und Asien. 2 vol. Halle 1845 in-8.

(4) *Franz Miklosich,* Ueber die Mundarten und die Wanderung der Zigeuner Europa's. I—VIII fasc. in-4, Viena 1872—1877.

And' avér them ghelineás,
Ek thagaréste areslineás.
O thagar lan dikhlineás,
Pangĭ şelá poleá dineás,
Lása kai meséli halineás,
Ándau mui lákă phendineás :
A ceái şukaréne!
Tu sar kerdileán ayaká şukarorî
Sar ek şukár lulughí bareákiri?
E ceayorî phendineás :
O deloró kerdineás-ma
Ayaká şukarorî
Sar ek şukár lulughí;
Te na dinés-man yakhalí,
Kă siyóm ceayorí tikní
Sar ek şukár lulughí,
Kai bareól andé pirí
Th' ande-avlín e raikaí.

Într'altă ţéră s'a dus,
La un împărat a ajuns;
Împăratul pe dînsa a vedut'o,
Cincĭ sute de galbenĭ ĭ-a dat,
Cu dînsa la masă a mâncat,
Din gură eĭ i-a dis :
A, fată frumuşică!
Tu cum te-aĭ făcut aşa frumuşică,
Ca o frumósă flóre de grădină?
Fetişóra a dis :
Dumnedeŭ m'a făcut
Aşa frumuşică
Ca o frumósă flore;
Să nu mĕ deochĭ,
Că sînt fetişóră mititică,
Ca o frumósă flóre,
Unde cresce în ólă
Şi în curte boeréscă.

(Călin Voicu din Ruşiĭ luĭ Asan, un sat în jud. Vlaşca)

E ghili (cântec), pl. *il ghileá*. *E* (enclit. *i*) art. fem. sing. *Il* saŭ *ol* (encl. *l*). art. pl.
Romani, adj.fem. dela *o rom* (ţigan).
Ricineárisko, adj. dela *o ricinó* (ursul), pl. *il riciné*.
E patrin (frunza), pl. *il patrinéo*.
Zéleno (verde).
E kurmí (meiul), pl. *il kurmeá*.
Ita, interj. (iată).
Ciai, céi, şéi (fată), pl. *il ciayá, il şeyá*. Ursariĭ întrebuinţéză maĭ des pre *ş* şi pre *j*, unde vătraşiĭ pun *cĭ* saŭ *gĭ*. Astfel eĭ zic *şéi* în loc de *céi* (fată), *janán* în loc de *gĭanán* (sciŭ).
Barí, f. (mare), masc. *baró*.
E lulughí (flóre), pl. *lulugheá*.
Bareákiri, adj din *o bar* (grădina); masc. *bareákoro*. Vătrăşesce însă *bareáko, bareáki*.
Andere în loc de *ande* (în).
Kerdileás în loc de *kerdiló* din *keráu* (fac). Perf. *kerdém*. Imper. *ker*. Gerund. *kerindós*. Part. *kerdó*.
Hureáileas în loc de *hureáilo* din *hureáu* (sbor). Perf. *hureáilem*. Imperat. *hureá*. Gerund. *hureaindós*. Part. *hureanó*.
Aver (altă) pentru masc. şi fem.
O them (ţara), pl. *il thmá*.
Ghelineás în loc de *gheló* dela *gĭau* (merg). Perf. *ghelém*. Imp. *gĭa*. Gerund. *ghelindós* şi *gĭandós*. Part. *gheló*.
Ek (un).
Thagaréste, dat. loc. din *o thăgár* (împărat, rege), pl. *il thgará*.
Areslineás în loc de *areslinó* şi *aresló* din *aresáu* (ajung). Perf. *areslém* şi *areslinêm*. Imp. *arés*. Gerund. *areslindós* şi *aresindós*. Part. *aresadó*.

Lan, acus. din *oi* (ea).
Dikhlineás în loc de *dikhlás* (*dikhló* nu pré este întrebuinţat), de la *dikhan* (vĕḑ). Perf. *dikhlem* şi *dikhliném*. Imperat. *dik*. Gerund. *dikindós*. Part. *dikhló*.
Pangĭ şi *pancĭ* (cincĭ).
Şelá, pl. din *şel* (o sută).
Poleá, pl. dela *e pol* (galben, pol, liră).
Dineás în loc de *das* dela *dau* (daŭ).
Lása, sociativ dela *oi* (ea).
Kái (la, unde).
E meséli (masa), pl. *il mesélea*.
Halineás în loc de *halás* dela *háu* (mănânc). Perf. *halém* şi *halinėm*. Imp. *ha*. Gerund. *handós*. Part. *haló*.
Andáu în loc de *anda-o* (din).
O mui (gura), pl. *il muyá*.
Lakă în loc de *lake,* dat. dela *oi* (ea).
Phendineás în loc de *phendás* de la *phenáu* (zic). Perf. *phendém* şi *phendiném* Imp. *phen*. Gerund. *phenindós*. Part. *phendó*.
Şukaréne, voc. din *şukareorî* dem. din *şukár* (frumos).
Tu (pron. tu).
Sar (cum, ca).
Kerdileán în loc de *kerdilan*, pasiv dela *keráu* (fac).
Ayaká (aşa).
E ceayorî, dem. dela *ceái* (fată).
O deloró, dem. din *del* (Dumneḑeŭ).
Te. part. (să).
Yakhálí (deochiată) fem. din *yakhaló* din *e yak* (ochiu) pl. *il yaká*.
Sieóm şi *siyom* în loc de *sem* (sum).
Tiknī (mică,) masc. *tiknó* şi *ţiknó*.
Bareól din *bariváu* (cresc). Perf. *baritém*. Imp. *bareó*. Gerund. *barindós*. Part. *bareardó*.
E avlin (curtea) pl. *il avliná*.
Raikaí în loc de *raikaní* (boerésca), masc. *raikanó*.

II.

(ricineárisko)	(ursăresc)
Rúgo, náne, ai mohoro,	Rugul, nene, şi mohorul,
Şukearél-la o del ko dóro!	Usca-ţi-ar Dumneḑeŭ al teŭ dor!
Már-la, dévla, ai korár-la,	Bate-o, Dómne, şi o orbesce,
Okolká kai ni pakeál-ma.	Pe aceea care nu mĕ ascultă!
Már-la, dévla, brîşindénţa	Bate-o, Dómne, cu ploĭ
K' astardém-la le vasténţa,	Că am prins-o cu mâĭnele,
Pále, dévla, te marés-la	Iară, Dómne, să o baţĭ
K' astardém-la le vasténţa!	Că am prins-o cu mâĭnele.
Marél e valvál şudrí,	Bate vîntul rece
Páşa koi mândro romní;	Pe lîngă acea mândră femeiă;
But si şukár ai parní,	Mult e frumósă şi albă,
Ai sí-lis kam khanilí,	Şi este cam leneşă,
Ai si i kam denilí.	Şi este şi cam próstă.

Patrinorî şah parnó	Frunḑuliţa varḑă albă
A naníke Ionoró;	A neică Ionel;
De, náne, mai lókoro,	Dă, nene, maĭ încetinel :
Dél-ame zor o gajó,	Ne dă zor Românul,
O Dumitr' o balamó,	Dumitru negustorul,
Man dukál-ma o punró.	Pre mine mĕ dóre piciorul.

(Tincuţa luĭ Niculae din Cojasca, un sat în jud. Dâmboviţa).

O rúgo (rugul), pl. *îl rúgurea.*
Náne (nene), *o nane* (nenea).
Ai, hai, thai (şi).
Şukearél-la din *şukearáu* (usuc). Perf. *şukeardém.* Imperat. *şukeár.* Part. *şukeardo.* Ger. *şukearindós. La,* acus. din *oi* (ea).
Ko, kiró (al tĕu). Ursăreşte maĭ obişnuit *to* în loc de *kiro.*
O *dóro* (dorul), pl. *îl dórurea.*
Már-la, imperativul din *maráv* saŭ *marau* (bat). Perf. *mardém.* Part. *mardó.* Gerund. *marindos.*
Korár-la, imperativul din *koraráu.* Perf. *korardém.* Part. *korardó.* Gerund. *korarindós.*
O dél (Dumnezeu), pl. *îl devlá.*
Okolká, pron. dem. (aceea), masc. *okouká.*
Kái (unde, la) se întrebuinţéză şi ca relativul «care».
Ni şi *naná,* adv. (nu).
Pakeál-ma din *pakeáu* (crez). Perf. *pakeaém.* Imperat. *pakeá.* Gerund. *pakeaindós.* Part. *pakeaó.*—*Ma* şi *man,* acus. din *me* (eu).
Brîşindénţa, soc. din *o brîşind* (ploaia), pl. *îl brîsindá.*
K' astardém-la. Kă part. (rom. *că*). — *Astardém* din *astaráu* (prinz). Imperat. *astár.* Part. *astardó.* Gerund. *astarindos.*
Le vasténţa, soc. din *o vas* (mâna) pl. *îl vas.*
Marél din *maráu* (bat).
E *valvál* (vîntul), pl. *îl valvaleá.*
Şudrí (rece) masc. *şudró.*
Paşa, pre lîngă.
Koi = *okoiká* (acea).
Mândro, rom. mândru.
Romni (femeie), pl. *romneá.* Masc. *o rom* (barbat) pl. *îl rom. Rom* însemnéză ţigan în limba ţigănéscă. Românul se numesce *o gagĭó,* Turcul *o horahanó,* Bulgarul şi Sêrbul aŭ numele de *o das.*
But, adv. (mult).
Si din *sem* (sum.) Imperf. *semas.*
Parní (albă), masc. *parnó.*
Si-lis în loc de *si* (este).
Kam, rom. cam
Khanilí (leneşă), masc. Khaniló.
I saŭ *vi* conj. şi, lat. etiam.
Denili (nebună, proastă), masc. *deniló.*
Patrinorî, dem. fem. din *e patrin* (frunză).
O *şah* (varză), pl. *îl şah.*
Ionoró, dem. din Iono, Ion.
De, imperativ din *dau* (daŭ). Perf. *dem.* Part. *dinó.* Ger. *dindós.*

Mai, rom. maĭ.
Dĕl-ame. *Ame* în loc de *aménghi*, acus. pl. din *me* (eŭ).
Gajó în loc de *gagĭó*.
O balamó (negustorul) pl. *il balamé*.
Dukăl-ma (mĕ doare). Perf. *dukaeás-ma*. Gerund. *dukendos-ma*.
O punró (piciorul), pl. *îl pînrî*.

III.

(ricineárisko)	(ursăresce)
A, naníke nanoró,	A, neică nenişor,
Inklí, náne, o playoró	Urcă, nene, deluşorul
Del-tu-i leáika muyoró,	Să-ţĭ dea leĭca guriţă,
Muyoró şukaroró,	Guriţă frumuşică
Parkă si-los rupuó.	Par'că este de argint.
Inklí, náne Ionoró,	Ieşĭ, nene Ionel,
Le fesóya ando şeró	Cu fesul pe cap,
Le bicĭoya po phikó,	Cu biciul pe umĕr
Semenízes balamó,	Semenĭ a negustor,
Balamó dizákoro,	Negustor de tîrg,
Hal e phen ko muyoró.	Mânca-ţi-ar sora a ta guriţă.
— Naná jav, naníke şé,	— Nu mĕ duc, neică fa,
Kă si-los mo dad kăré,	Că este al meŭ tată a-casă
Thai paghél me pinroré	Şi-mĭ frînge ale mele picioruşe
Anda tute, phéne şe,	Pentru tine, soro fa,
Kă san roméski cĭorăski	Că tu eştĭ de ţigan sărac,
Thai me sem baré romésko	Ĭar eŭ sînt de mare ţigan,
Thai si léske lajavó.	Şi e luĭ ruşine.

(Catrina Georghe Pintelei din Făntânele, un cătun în jud. Dàmboviţa)

Nanoró, dem. din *náne* (nene).
Inklí dela *inkleáu* (urc, mĕ suĭu, încalec şi ies); perf. *inklistém*; imp. *inkli*; gerund. *inklindós*; part. *inklistó*.
O playoró, dem. dela o *plai* (délul), pl. *il plaiá*.
Del-tu-i în loc de *del tuki e*. *Tu* prescurtare din *tuki*, şi *tut* dat dela *tu* (tu). *E*, art. fem. care unit cu alte cuvinte se preface în *i*.
Leáika (rom. leĭca).
Muyoró, dem. din *o mui* (gură), pl. *il muyá*.
Şukaroró, dem. din *şukar* (frumos).
Si-los, ursăresce dela *sî* (este) şi *los* pron. (ea).
Rupuó dela *o rup* (argint), pl. *il rupá*.
Le fesóya = *le fesosa*, casul sociativ dela *o feso* (fesul), pl. *il fésorea*.
O şero = *o şoró* (capul), pl. *il şeré*.
Le bicĭóya = *le bicĭosa*, cas. soc. din o *bícĭo* (biciul), pl. *il bíciurea*.
Po phiko = *po* (pe), şi *o phíko* (umĕrul), pl. *il phiké*.

Semenízes din *semenizau* (sémăn). Perf. *semenisardém*. Gerund. *semenindós*.
O balamó (negustorul), pl. *il balamé*.
Dizăkoro, adj. din *e diz* (oraşul), pl. *il diză*.
E phen (sora), pl. *il phenea* saŭ *pheyá*.
Jav = *gĭau* (mĕ duc).
Şe=*ce* = *e cei* (fata).
Mo = *miro, munró* (al meŭ).
O dad (tata), pl. *il dadă*.
Paghél dela *pagáu* (frâng). Perf. *paglém*. Imp. *pag*. Gerund. *paghindós*. Part. *pagó*.
Keré, loc. dela *o ker* (casa), pl. *il kerá*.
Me = *miré* = *mînrî* (ale mele).
Pinroré dela *pinroró*, dem. dela *o pinró* saŭ *o punró* (picĭorul), pl. *il pînrî*.
Anda (pentru, din).
San dela *sem* (sum).
Romeski şi *romésko*, gen. dela *rom* (ţigan).
Cĭorăski dela *cĭoró* (sărac), fem. *cĭorî*.
Baré romésko = *barésko romésko*, gen. dela *baró rom* (mare ţigan).
Léske, dat. dela *on* (el).
O lajavó = *o lagĭavo* (ruşinea), pl. *il lagĭavé*.

IV.

(moldoveníško)	(moldovenesc)
A, dévla lé	A Dómne
Devla bré!	Dómne bre!
Dévla, ná-mai mundár-ma,	Dómne, nu maĭ mĕ omorî,
T'ankalá-ma pe ceareáte,	De mĕ scóte pe ĭarbă,
Káşte peáu kolá moleáte	Ca să béŭ la acea cîrcĭumă
Me dása pála koráte	Cu mumă-mea după gît
Ai me pheneása pala mánde.	Şi cu a mea soră după mine.
Me telearáu plaináte,	Eŭ plec la munte
Kaşte dikhau me dayáte!	Ca să vĕḑ pe mumă-mea!
Kadeá, dévla somnalá,	Aşa, Dómne sfinte,
Déba, dévla somnalá,	Dă, Dómne sfinte,
Te traízen del georneá,	Să trăiască catárŏĭcele,
Te anás léngă khasá,	Să aducem lor fînurĭ,
Te han amaré georneá!	Să mănânce ale nóstre catárŏĭce!
Kadeá, dévla somnalá,	Aşa, Dómne sfinte,
Mai linkér-ma pe lumeá,	Maĭ mĕ ţine pe lume
Te dikháu me dayoreà!	Să vĕḑ pe a mea mumă!
Ita, neikă, so-s koyá?	Iată, neĭcă, ce-ĭ aceĭa?
Kodoyá si şéi barí,	Aceĭa e fată mare,
Kărel-lan o del mirí,	Fàcea-o-ar Dumneḑeŭ a mea,
Kaşte-avel mirí romní!	Ca să fie a mea nevastă!

(Sanda Gruia Moldovénca cu locuinţa în Bucurescĭ)

Le, exclamaţiune vocativă.
Ná-mai = *naná mai* (nu maĭ).
Mundár-ma dela *mundaráu* (ucid), perf. *mundardém*, imperat. *mundár*, gerund. *mundarindós*, part. *mundardó*.
Ankalá-ma dela *ankalaváu* (scoţ), perf. *ankaladém* saŭ *ankaldém*, imp. *ankaláu*, gerund. *ankalaindós*, part. *ankaldó*.
Pe ceareáte dela *e cear* (iarba), pl. *il ceareá*.
Kaşte (ca să).
Peav = *peau* (beaŭ). Perf. *pilém*, imp. *pi*, gerund. *pindós*, part. *pilo*.
Kolá moleáte, loc. din *koi mol* (acea cârciumă).
Dasa, soc. din *e déi* (muma), pl. *il deyá*.
Pála (după).
Koráte, din *e kor* (gâtul), pl. *il kora*.
Pheneasa, soc. dela *e phen*, sora.
Mande dela *me* (eŭ).
Telcaráu (plec). Perf. *teleardém*, imp. *teleár*, gerund. *telearindós*, part. *teleardó*.
Plaináte, din *e plain* (muntele), pl. *il plainá*.
Dayáte, loc. din *e dei* saŭ *dai* (muma).
Kadeá = *gadea* (aşa).
Somnalá, *o* şi *e somnal* (sfânt).
Déba = *dé*, formă rară dela *dau* (daŭ).
Traízen dela *traízau* = *traiv* (trăesc). Perf. *traisáilem*. Imp. *traisar*. Gerund. *traindós*.
Del geornea din *e georni* (catâroaica), pl. *il giorneá*.
Mai (rom. maĭ).
Linkér-ma din *linkearáu* (ţin), perf. *linkeardém*, imp. *linkeár*, gerund. *linkearindós*, part. *linkeardó*.
So-s = *so si* (ce este).
Koyá = *kodoyá* (acea), masc. *koua*, *kodoua*.
Miri = *mânrî* (a mea), masc. *miro*, *munró*.
Avél = *aél* din *aváu* (viŭ). Perf. *avilém* şi *ailem*. Imp. *au*. Gerund. *avindós*, *aindós*. Part. *aviló* şi *ailó*. Acest verb se întrebuinţéză şi în locul verbuluĭ «*a fi*».

V.

Patrinorí' kaş parnó,	Frunduliţă lemn alb,
Káme meráu, devla, mo,	O să mor Dómne, mě,
Kă me kána kerdilém,	Că eŭ când m'am făcut
Nai sémas manuş baró,	Nu eram om mare,
Ta sémas trandafiró,	Dar am fost trandafir
Ta cĭónas-ma ande-l bareá,	De mě punea în grădinĭ,
Ta dénas-ma-l brîsindá	De mě udaŭ ploile
Ta bareónas paşa mande-l lulugheá,	De cresceaŭ pe lîngă mine florile,
Ai kídenas-le îl rakleá	Şi le strîngeaŭ fetele
Ai-l rayá îl bareá	Şi cocónele cele marĭ,
Ai dikhliné-ma i man	Şi m'aŭ vědut şi pe mine
Ai liné-ma îl rayá,	Şi m'aŭ luat cocónele
Ai cĭuté-ma ande-l kuceá	De m'aŭ pus în bărdace.

Koté paşa-l geámurea.	Aci lîngă gémurĭ.
Ita-l rayá liné-ma	Iată cocónele m'aŭ luat
Ai kau nakh sungheaé-ma,	Şi la nas m'aŭ mirosit
Ai mânrî sung on liné-la,	Şi al meŭ miros ele l'aŭ luat,
Man gadea şukí mukhlé-ma.	Pe mine aşa veştejită m'aŭ lăsat.
Pale te kamela-o del	Dar de o vrea Dumnedeŭ
Kam kerdiváu zéleno,	O să mě fac verde,
Kaşte lél-ma îl rayá	Ca să mě iea cocónele
Ai kam cĭón-ma ka-l cĭucea	Şi o să mě puie la ţîţe
Te phiraén-ma gadeá.	Să mě pórte aşa.

(Radu cerşetorul din Codrenĭ, sat în jud. Ilfov).

Kamé dela *kamáu* (vréŭ). Perf. *kamlém*. Gerund. *kamindós*. Part. *kamló*. *Kame* se întrebuinţézā neschimbat în tóte persónele împreună cu presint. indic. ca să formeze fiitorul.

Kána (când).

Nái=*nána* (nu e).

Sémas dela *sem* (sum). Imperfectul se întrebuinţézā în locul perfectuluĭ.

O manúş (om), pl. *îl manuş*.

Ta (dar, de).

Cĭónas-ma dela *cĭau* (pun). Perf. *cĭutém*. Imp. *cĭu*. Gerund. *cĭuindós*. Part. *cĭutinó*.

O brîsind (plóia), pl. *îl brîşindá*.

Kídenas-le dela *kídau* (strîng). Perf. *kidém*. Imp *kíde*. Gerund. *kidindŏs*. Part. *kidinó*.

Rakleá dela *e raklí* (fată), masc. o *rakló*, *îl raklé*. *Raklo* şi *rakli* se întrebuinţézā pentru a desemna copiĭ streinĭ de naţionalitatea ţigănéscă.

Il rayá dela *e raí* (cocóna, nobilă), masc. *o rái*, pl. *îl rái*.

Liné-ma dela *láu* (iau). Perf. *lem*. Imp. *lé*. Gerund. *lindós*. Part. *linó*.

Cĭuté-ma dela *cĭau* (pun).

Îl kuceá dela *e kucí* (bărdaca).

Koté (aci).

Paşa-l geámurea = *paşa îl geamurea* dela *o geamo* (gémul).

Kau = *kai-o* (la).

O nakh (nasul), pl. *îl nakhá*.

Sungheaé-ma dela *sungheáu* (mirosesc). Perf. *sungheaem*. Imp. *sungheá*. Gerund. *sungheaindŏs*. Part. *sunghéardó*.

E sung (mirosul), pl. *îl sungheá*.

On (eĭ).

Muklé-ma dela *mukáu* (las). Perf. *muklém*. Imp. *muk*. Ger. *mukindós*. Part. *mukló*.

Pale (iar).

Kaméla, fiitorul dela *kamau* (vréŭ).

Ka-l cĭuceá = *kai îl cuceá*.

Phiraén-ma dela *phiraváu* (port, *piráu* umblu). Perf. *phiradém*. Imp. *phirau*. Gerund. *phiraindós*. Part. *phiradó*.

VI.

(ricineárisko)

Şúde, şúde, ná dará,
Smărăndíko, şé;
Kă só avéla, ţîrdavá
Smărăndíko şé;
Kă nĭ marén-tu-l gajé
Smărăndíko şé;
Kă sí to róm mai baró,
Smărăndíko şé;
Ai nai so kărél gajó,
Smărandíko şé;
Kă kam dau-les ek kiló,
Smărandíko şe;
Te-astarél po dromoró,
Smărandíko şé;
— Ai kam şudau romanés
Nane Ioniţa mo;
Te n'astarél-man o ghes,
Náne Ioniţa mo;

Gadeá keldeás ai haleás
Ai pe romés nicĭ lineás
Kă si diló ai baró,
Ai baró solahadó,
Kă nicĭ mukleás te keláu
Mînrî yag te-ankalaváu,
Ai kâldém ta parileóm
Ai les nicĭ nana dikhleòm.

(ursăresc)

Aruncă, aruncă, nu te teme,
Smărăndico fa;
Că ce va fi, voiŭ trage,
Smărăndico fa;
Că nu te bat Româniĭ,
Smărăndico fa;
Că este al teŭ bărbat maĭ mare
Smărăndico fa;
Şi nu are ce să facă Românul,
Smărăndico fa;
Că o să'ĭ daŭ luĭ un par,
Smărăndico fa;
Să apuce drumuşorul luĭ,
Smărăndico fa;
— Şi o să arunc ţigănesce,
Nene Ioniţă mĕ;
Să nu mĕ apuce ḑiua
Nene Ioniţă mĕ;

Aşa a jucat şi a mâncat
Şi pe bărbatul eĭ nu l'a lasat,
Că e nebun şi mare,
Şi mare jurat,
Că n'a lăsat să joc
Focul meŭ ca să-l scoţ,
Şi am jucat de am crăpat
Şi pre el nicĭ nu l'am veḑut.

(Ghiţă din Valea Draguluĭ, sat în jud. Ilfov)

Şúde=*cĭude,* dela *cĭúdau* (arunc). Perf. *cĭudém.* Imp. *cĭúdé.* Gerund. *cĭudindós.* Part. *cĭudinó. Şude* ursăresce.
Dará din *darău* (me tem). Perf. *darăilem.* Imp. *dară.* Ger. *daraindós.* Part. *daradó.*
Şe = *ce* dela *cei* (fată).
So (ce).
Avéla dela *aváu* (viŭ).
Ţîrdavá dela *ţîrdau* (trag, pătimesc). Perf. *ţîrdém.* Imp. *ţîrdé.* Gerund. *ţîrdindós.* Part. *ţîrdinó.*
To = *ko, kiro,* (al teŭ).
Nai, nu are.
O kiló (parul) pl. *îl kilé.*

Astarél din *astarău* (apuc). Perf. *astardém*. Imp. *astár*. Gerund. *astarindós*. Part. *astardó*
Romanés, ţigănesce.
O ghes (ḑiua), pl. *il ghesá*.
Keldeás din *keláu* (joc) Perf. *keldém*. Imp. *kél*. Gerund. *kelindós*. Part. *keldó*.
Nicí, nu, de loc.
Diló (nebun), fem. *dilí*.
Solahadó dela *solaháu* (jur). Perf. *solahadém*. Imp. *solahá*. Gerund. *solahaindós*. Part. *solahadó*.
E yag (ochiul), pl. *il yaga*.
Ankalavău. (scoţ). Perf. *ankaladém*. Imp. *ankaláu*. Ger. *ankalaindós*. Part. *ankaldó*.
Pharileóm = *pharilém* dela *pharivău* (crăp). Perf. *pharilém*. Imp. *pharó*. Gerund. *pharindós*. Part. *pharadó*.

VII.

(ricineárisko)

Patrinorí' kaş parnó,
A, nauíke nanoró!
Del o drágo deloró,
Te del d'-ek brîşindoró,
Te bareól trandafiró,
Lulughí kalofiró
Îl ceayá te kídel-le
Te cĭol-le and-el kucea
Te miril-pe lumea seá!

(ursăresc)

Frunḑuliţă de lemn alb,
A nene nenişor!
Dea dragul Dumneḑeŭ,
Să dea o ploicică
Să crésca trandafirul,
Flórea calomfir,
Fetele să le adune,
Să le puie în bărdace,
Să se mire lumea tótă.

(Creţoĭu Dumitru din Văleniĭ de Munte în judeţul Prahova).

Miril-pe dela *miriu-ma* saŭ *miri-ma* (mě mir). Perf. *mirisáilem*. Imp. *mirisáo*. Gerund. *mirindós*.
Pe saŭ *pes*, reflexivul «se».
Sea, tot şi tótă.

VIII.

(ricineárisko)

Aídi náne gi kutká,
Te motháu tuk-ék orbá;
Ci motháu orbá ţîkni,
Ta motháu ek mai barí.
Ita kói ceai e barí,
Sóstar sí-lis denilí?
Ta si-lis kam phuraní.

(ursăresc)

Aide nene pînă aci,
Să-ţĭ spuĭu ţie o vorbă;
Nu-ţĭ spuiu vorbă mică,
Ci-ţĭ spuĭu una maĭ mare;
Iată acea fată mare,
De ce este nebună?
Dar este cam bătrînă!

(Ioniţă Stan din Văleniĭ de Munte în judeţul Prahova).

Gi (pînă).
Kutka = *koté*, aci.
Mothau (spuiŭ). Perf *mothodém*. Imp. *mothó*. Gerund. *mothoindós*. Part. *mothodó*.

E órba (vorba), *il orbe.*
Sostar (de ce) dela *so* (ce).
Phurani (veche), masc. *phuranó.*

IX.

(ricineárísko)

Ná, del oen somnál deloró,
Te acés mánghe kórkoro,
Te has manț' andó cĭaró!
Del o somnál deloró,
Te merél to dadoró
Tai te merél li ti dai,
Te jas manța pe kou plai!
Pe kou plai do zéleno,
Kerdól abeáu romanó;
Te kideon-pe dol ceayà,
Dol ceayá dol tiknoreá,
Káște kídeon lulugheá
Te astaráu lénghe cĭuceá.

(ursăresc)

Nene, dare-ar sfântul Dumnedeŭ
Să-mĭ rĕmâĭ mie singur,
Să mănâncĭ cu mine în sahan!
Dare-ar sfântul Dumnedeŭ
Să móră tatăl teŭ
Și să móră și a ta mumă,
Să mergĭ cu mine pe acel dél!
P'acel dél cel verde
Se face nuntă țigănéscă;
Să se strîngă fetele,
Fetele cele micĭ,
Ca să strîngă florĭ,
Să le apuc țîțele.

(Vasile Lăcutuș din Rumânescĭ).

Acés dela *aceáu* (remâiŭ și tac). Perf. *acilém.* Imp. *acĭ.* Gerund. *acindós.* Part. *aceadó* (remas), *aciló* (tăcut).
O cĭaró (sahan), pl. *il cĭaré.*
Li = *vi*, *i.* (și, lat. etiam).
O abeau (nunta), pl. *il abeavá.*

X.

(ricineárisko)

A, devla le
Devla bre!
Paráu, dévla, baroró,
Te inklél mo praloró,
Le șeresa huleavdó
Le gadésa parnoró,
Le bicĭósa po dumó,
Kaște dikeól balamó;
Balamó dizákoro,
Te inklél po plaioró,
Kă kerdól beáv romanó,
Ta kălél mo praloró.

(ursărese)

A Dómne
Dómne bre!
Sparge, Dómne, petricica,
Să iasă al meŭ frățior,
Cu capul peptĕnat,
Cu cămașa albișóră,
Cu bicĭul pe umĕr,
Ca să se vadă negustor,
Negustor de tîrg,
Să urce pe delușor,
Că se face nuntă țigănéscă,
Dar jócă al meŭ frățior!

A, devla le baréya,
Deba, devla, brîşindá,
Te telearén ol ceayá.
Kaşte kíden ţîknída
Tha-l flăkăya lulugheá
Thai mo pral sa lulugheá,
Te cĭumídel le ceayá,
Le ceaya le mai tikneá,
K'ol bareá si denileá!
Ciriklí marél pakása,
Na ker nanéskă yakása!
Ciriklí başél po yázo,
Na ker nanéskă marázo!
Kukuruzi do foenţa,
E romnearî do romenţa!

A Dómne mare,
Dă, Dómne, ploĭ,
Să plece fetele
Ca să adune urzicĭ
Şi flăcăiĭ florĭ,
Şi al meŭ frate tot florĭ,
Să sărute fata,
Fata cea maĭ mică,
Că cele marĭ sînt nebune!
Vrabia bate din aripă,
Nu fă neniĭ cu ochiul;
Vrabia ţipă pe iaz,
Nu fă neniĭ necaz;
Cucuruz cu doă foĭ,
Nevestică cu doĭ bărbaţĭ!

(Catinca Gruia Vignea din Ruşiĭ luĭ Asan în judeţul Vlaşca.)

Paráu dela *paraváu* (sparg) Perf. *paradém.* Imp. *parau.* Gerund. *paraindós.* Part. *paradó.*
O bár (pétra), pl. *îl bár.*
Le şeresa, soc. dela *o şeró=o şoró* (capul).
Huleavdó—huladŏ, dela *hulaváu* (peptĕn) Perf. *huladém.* Imp. *hulàv.* Gerund. *hulaindós.*
O gád (camaşa), pl. *îl gadá.*
Beáv=o abeáu(nunta), pl. *îl abeauá.*
E ţîknída (urzica), pl. *îl ţîknida.*
Cĭumidel dela *cĭumidáu* (sărut), Perf. *cĭumidém.* Imp. *cĭumide.* Gerund. *cĭumidindós.* Part. *cumidó.*
E ciriklí (vrabia), pl. *îl ciriklеá;* masc. *o ciriklό,* pl. *îl ciriklé.*
E pak. (aripa), pl. *îl pakeá.*
Başel dela *başáu* (latru, ţip). Perf. *başlém.* Imp. *baş.* Gerund. *başindós.* Part. *başló.*
O marázo (necazul), pl. *îl marázurea.*

XI.

(ricineárisko)

Patrinorî lulughí,
Katinkuţo mui parní,
Le-i kófa thai an paní,
Te kinghearáv mo gheorí!
E Katínka-i mui parni
Pendeás: Nanái vremea hasardí,
Kame-anau tukă paní,
Kă kam jav kai mi bibí,
Thai kam lav láki kucí,
Te anav tukă me paní;

(ursăresc)

Foicică de flóre,
Catincuţo gură albă,
Iea cófa şi adu apă
Să ud a mea inimióră!
Catinca gura albă
A dis: Nu e vremea perdută,
O să-ţĭ aduc ţie apă,
Că o să mĕ duc la a mea mătuşă
Şi o să ieau a eĭ bărdacă
Să-ţĭ aduc ţie eŭ apă;

Ta si-i kucí paravdí,	Dar e bărdaca spartă,
Naná linkerél paní;	Nu ţine apă;
E Katrina-i balamní	Catrina negustorésa
Ghĕli thai andeás paní.	S'a dus şi a adus apă.

(Constanda luĭ Moş Constantin din Ruşiĭ luĭ Asan jud. Vlaşca)

O paní--o pái (apa) pl. *il payá—ol paneá.*
Kinghearáu (ud). Perf. *kingheardém.* Imp. *kingheár.* Gerund. *kinghearindós.* Part. *kingheardó*
O gheorí, dem. dela o *ghí* (inimă) pl. *il ghiyá.*
Hasardí dela *hasaráu* (perd). Perf. *hasardém.* Imper. *hasár.* Ger. *hasarindós.* Part. *hasardó.*
E bibí (mătuşca.) pl. *il bibeá.*
Linkearél dela *linkearáu* (ţin.) Perf. *linkeardém.* Imperat. *línkeár.* Gerund. *linkearindós.* Part. *linkeardó.*

XII

Patrin zéleno kaş parnó,	Frundă verde lemn'alb,
Kon hal maceó ai manró?	Cine mănâncă pesce şi pâine?
Gruia do balamo,	Gruĭa acel negustor,
Ai pel pai anda-i kucí	Şi bea apă din bărdac
O Gruia ai léski romní.	Gruia şi soţia luĭ...
Ita, nane, koi romní,	Iată, nene, acea femeie
A'nde sóste phukilí?	În ce s'a umflat?
Ande-i físta-i cingheardí	În fusta cea ruptă,
Nicĭ godóya nai láki,	Nicĭ aceea nu e a eĭ,
Ta si láke pheneáki,	Dar este a soru-seĭ,
Le pheneáki le bareáki!	A soru-seĭ aceleĭ marĭ!
Marel-la o del te avel mardí,	Bate-o, Dómne, să fie bătut
Láko zabúno o cingheardó,	Al eĭ zabun cel rupt,
Kă but si dilí	Că mult e nebună,
Ai si i kăndiní,	Şi e şi puturósă,
E ceorî-i barikaní!	Săraca, fudula!

(Catinca Costache din Preasna Nouă, jud. Ilfov).

Kon, cine.
O mació (peştele) pl. *il maceé.*
O manró (pâinea), pl. *il manrî.*
Phukilí dela *phukeáu* (mĕ umflu). Perf. *phukilém.* Imper. *phukeo.* Ger. *phukindós.* Par. *phukeardó.*
Cingheardi dela *cinghearáu* (rup). Perf. *cingheardém.* Imperat. *cinghear.* Gerund. *cinghearindós.* Part. *cingheardó.*
Barikaní (fudulă), masc. *barikanó.*

XIII.

(moldovéanisko)

Patrinorî undelem,
La moleáte kai gălem,
Pangĭ okale mol pileóm,
Ai me mol ci ceaililém.
Ai mai pilém i aver biş
Te potolív mînrî truş.
Kana dikhlém ai dikhlém,
E duruvli kăré-andém.
Ai pilém ta makilém,
O vas pe rovlí cĭutém,
Pangĭ şeré kai paradém,
Puşcariáte gălém,
Ai but lové kai dinén,
Beleávatar hastráilem.

(din Moldova)

Frundulită unt de lemn,
La cîrciumă unde m'am dus
Cincĭ oca de vin am bĕut,
Şi eŭ de vin nu m'am săturat.
Şi am maĭ bĕut încă doă-decĭ,
Să potolesc a mea sete.
Când am vĕdut şi am vĕdut,
Butea a-casă am adus,
Şi am bĕut de m'am îmbătat,
Mâna pe ciomag am pus,
Cincĭ capete unde că am spart,
La puşcăriă m'am dus,
Şi mulţĭ banĭ unde că am dat
De belea de am scăpat.

(Gruia Călin din Mărgineni jud. Prahova)

Ceaililém dela *ceailiváu* (me satur). Perf. *ceaililém*. Imperat. *ceaileó*. Gerund. *ceailearindós*. Part. *ceailcardó* şi *ceailó*.
E duruvli (butea), pl. *il duruvleá*.
Makilém—mabilém dela *mativáu* (mĕ îmbĕt) Perf. *matilém*. Imp. *mateó*. Gerund. *matearindós*. Part. *mateardó*.
O vas (mâna), pl. *il vas*.
E rovli (ciomagul), pl. *il rovleá*.
Hastraĭlem dela *hastráu* (scap). Perf. *hastrailem*. Imp. *hastrá*. Gerund. *hastraindós*. Part. *hastardó*.

XIV.

(ricinearisko)

A, nanike nanoró!
Înkli, náne, o plaioró,
Del-tu o neika cĭucĭoró
Vătămăturákoro.
Aidi, nane, pe lunkiţa,
Kă hasáili mi brumiţa,
D-ek paşé sfanţóskiri,
Ta na-s pe phuve kalí!
Áidi, nane, kai Vereáska,
Ta ghelmedisár kai yáska.

(ursăresc)

A nene, nenişor!
Urcă, nene, deluşorul,
Să-ţĭ dea neica ţîţişóra
De vătămătură.
Aide, nene, pe lunchiţă,
Că s'a perdut al meŭ ineluş,
De o jumătate de sfanţ,
De n'a fost pe pămîntul cel negru!
Aide, nene, la Verésca,
De plămădesce acéastă iască!

Ciriklí başél po yazo,	Vrabia ţipă pe iaz,
Na nak nanésko pârleázo,	Nu trece al neneĭ pârleaz,
Te kerés mánghe holí	Să-mĭ facĭ mie necaz;
Kă sem neamóski barí.	Că sînt de ném mare.
Naná sem solahadí	Nu sînt jurată
Sar okoiká denilí!	Ca acea nebună!
Kai kiraél e pirí,	Unde ferbe óla,
E pirí e sastruní	Óla cea de fer,
Nanái kancéski laci.	Nu e de nimica bună!

(Brebuţa Stan din Budescĭ, sat în judeţul Ilfov.)

E brumiţa (brumiţa, ineluş), pl. *il brumiţe.*
O paş (jumătate), pl. *il o paşişi, il o paşă.*
Nas = *nai sas* (nu a fost).
E phuv (pămîntul), pl. *il phuyá.*
Kali (négră), masc. *kaló.*
Ghelmedisár dela *ghelmedisaràu* (plămădesc) Perf. *ghelmedisardém.* Imp. *ghelmedisár.* Gerund. *ghelmedisarindós.* Part. *ghelmedisardó.*
Nak dela *nakáu* (trec). Perf. *naklém.* Imp. *nak.* Gerund. *nakindos.* Part. *nakadó.*
E holi (necazul), pl. *il holea.*
Kiraél dela *kiravàu* (ferb). Perf. *kiradém.* Imp. *kiráu.* Gerund. *kiraindós.* Part. *kiradó.*
E piri (óla), pl. *il pireá.*
Sastruni, adj. dela *o sástri* (ferul).

(Va urma)

Dr. Barbu Constantinescu.

ERRATA

Pagina:	*Rînd:*	*Tipărit:*	*Citescĕ:*
494	7	varietăţĭ	rarităţĭ
—	18	Vlad I şi II,	Vlad I şi III,
—	23	tóte	amîndoă
495	5	dela Vlad IV	(*să se stérgă*)
498	25	III, IV şi V,	III şi V,
507	cel din urmă	ɱирча	ɱрча
—	—	cu literele ɱир unite în	(*să se stérgă*)
508	cel de'ntâiŭ	monogramă;	(*să se stérgă*)

OPERELE

D-LUĬ

B. PETRICEICU-HASDEU

1. **Viéța și scrierile luĭ Luca Stroicĭ;** Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
2. **Filosofia portretuluĭ luĭ Țepeș;** Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
3. **Analise literare externe: Wolf, Raicevich, Eutropius, Palauzow,** etc.; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
4. **Micuța;** o nuvelă satirică; Bucurescĭ, 1864, în 16. *Epuisé.*
5. **Ión vodă cel cumplit;** cu un portret și 10 gravure; **Bucurescĭ, 1865;** în 8, pagine 246. *Epuisé.*
6. **Schylock, Gobseck și Moise;** studiŭ literar; Bucurescĭ, 1866, în 8.
7. **Talmud;** studiŭ filosofic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
8. **Industria națională fața cu principiul concurențeĭ;** studiŭ politico-economic; Bucurescĭ, 1866, în 8.
9. **Răzvan-vodă,** dramă istorică în 5 acte în versurĭ; Bucurescĭ, 1869, în 8 Edițiunea III.
10. **Istoria toleranțeĭ religióse în România: protestanțĭ, catolicĭ, mahometanĭ, lipovenĭ și judanĭ;** edițiunea 2, Bucurescĭ, 1865, în 8. — Prețul 2 francĭ; pe hârtiă velină — 3 francĭ.
11. **Satirul,** ḑiar umoristic; Bucurescĭ, 1866, în-fol. *Epuisé.*
12. **Archiva istorică a Românieĭ;** Bucurescĭ, 1865—1867, în 4, 3 tomurĭ marĭ, prețul 40 francĭ.
13. **Poesiĭ,** Bucurescĭ, 1873, în 8.
4. **Istoria critică a Românilor;** tomul I-ŭ, a 2-a edițiune. Tomul II sub pressă. In-4 mare în 2 colóne fără linie. Prețul tomuluĭ I—24 francĭ. — Deposit la autor.

Continuarea veḑĭ din dos.

OPERELE D-LUI B. P. HASDEŬ

(Continuarea. — Vedĭ din dos)

15. **Principie de filologia comparativă.** Curs ținut la Facultatea de litere din Bucurescĭ. Aŭ eşit numaĭ patru lecțiunĭ, pag. 108. — 4 francĭ. Pe chărtiă velină 6 francĭ.

16. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice I. Ghĭuj.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.

17. **Fragmente pentru istoria limbeĭ române. Elemente Dacice II. Ghĭob.** — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 3 francĭ.

18. **Baudouin de Courtenay şi dialectul slavo-turanic din Italia. — Cum s'aŭ întrodus slavismele în limba română?** — Notiță linguistică. — Bucurescĭ, 1876, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 2 francĭ.

19. **Ḑina Filma. Goțiĭ şi Gepiḑiĭ în Dacia.** — Studiŭ istorico-linguistic. Bucurescĭ, 1877, in-8, pe hărtiă velină, tipărit în 100 exemplare. — 2 francĭ.

20. **Columna luĭ Traian.** — Revistă mensuală pentru istoriă, linguistică şi psicologia poporană. 7 tomurĭ, Abonament pe an : 20 francĭ.

Sub presă :

Limba română vorbită între 1550—1600. — Studiŭ paleografico-linguistic, cu o întroducere de **Hugo Schuchardt.** — Cu o mulțime de stampe. — 10 francĭ.

COLUMNA LUI TRAIAN

DECEMBRE 1877

ISTORIA. — LINGUISTICA. — PSICOLOGIA POPORANĂ.

GLOSSE ROMANE

DIN

SECOLUL XVI.

ADAOS LA: LIMBA ROMANA VORBITA INTRE 1560—1600.

(Urmare)

35. *cerĭu, cerşut* (je demande, demandé): прошꙋ, чєрю єꙋ; проси, чѣрє єл; просиχ. ам чєршꙋт; проситє, чѣрєц; просиша. чєршꙋрӟ. 127.

Lat. *quaero*. Desvoltarea formeĭ *cerşut-cerşură* din *cerĭu*, de unde apoĭ *cerşesc, cerşitor* etc., pe carĭ tóte d. Cihac (p. 49) nu le-a înţeles, este fenomenul fonetic fórte remarcabil al treceriĭ luĭ *rĭ* (*rj* saŭ *ry*) în *rş*, după cum îl vedem în unele dialecte slavice şi la Grecĭ în cel tzaconic. Cf. maĭ jos la cuvîntul *măcĭucaş*.

36. *cioae* (métal, bronze): ї҆дол върсат дє арџинт саꙋ дє алтӟ шарє-чє чїѡаѥ, кꙋм єра ꙟн зилєлє вєки. 83. — илєктрон, чїоаѥ. 84.

Astădĭ *cióe* şi *acióe* (Pontbriant), maĭ mult în sens de bronz de clopote, «Glockengut» (Lex. Budan.). Vine direct din ital. *acciajo* «oţel»=mediolat. *aciarium* şi *azzainum* (Du Cange).

37. *ćovlică* (chouette): сова, бꙋχница. χꙋχꙋрєѕ. човлика. 185.

Cuvîntul provenind necontestabil din deminutivul slavic совика dela сова «bufniţă», ne procură doă băgărĭ de sémă: 1. trecerea iniţialuluĭ *s* în *ć* (ч); 2. epentesa luĭ *l*: *ćovlică* în loc de *ćovică*, ca şi maĭ sus în *bilşug* din *bişug*, *molitvelnic* din молитвєнникъ etc.

38. *coderişte* (manche) : дръжалн, кодерище. 215.

D. Cihac (p. 57) trage cuvîntul d'a-dreptul din *códă* prin sufixul *-işte*. Dar atuncĭ de unde vine medialul *-r-*? *Coderişte*, maĭ corect *codărişte*, derivă din *códă* prin analogiă cu *toporişte=topor-işte*, unde *r* este organic.

39. *coftărie* (espèce d'étoffe précieuse) : препръда, кофтърїа [*Berinda* : шарлатнаа шата]. 125.

Vedĭ Glossar I No. 1.

40. *colun* (âne sauvage, onagre) : wнагры, колꙋнн. 160.

Iarăşĭ un cuvînt, ca maĭ sus *balegă*, remas în România dela hórdele turanice din vécul de mijloc. La Calmucĭ, la Kirghisĭ, în Chiva şi 'n Bucharia, asinul sălbatec, la uniĭ şi mînḑul de cal, se numesce pînă astăḑĭ *kulan*, *chulan* şi chĭar *kulun*,[1] de unde vine directamente românul *colun*. Miklosich (Lex. 298) a găsit cuvîntul şi într'un manuscris slavic, dar n'a putut să'l explice, ḑicênd numaĭ : «animal quoddam».

41. *confet* (bonbon).

Vedĭ maĭ jos la cuvîntul *ghidinac*.

42. *contăş* (espèce de vêtement de dessus): скꙋтъ, хаинъ де сꙋпра. контъш. 137.

Vedĭ Glossar I No. 20, unde este forma книтъше.

43. *cotéĭu* (dogue, espèce de chien) : сѣдникъ, котѣю. 208.

Augmentativ dintr'un *cot-* «câne», de unde deminutivele *căţel* şi *căţca*. Nu vine din latinul *catulus*, prin care s'ar explica numaĭ deminutivele, dar nicĭ din maghiarul *kutya* «căţea», de óră-ce din acesta nu s'ar puté trage decât forma cea femeiéscă, pe când în limba albanesă «cânele» se chĭamă *kut*, *kuta*, de unde se deduc tóte formele române. Există de asemenea în limbile eranice : oseticul *khud*, afganicul *kûth*, apoĭ hindustanicul *kuttha* etc.[2]

44. *crieri* (cerveau, cervelle) : мозок, крїерїн. 205.

D. Cihac (p. 63) trage cuvîntul din lat. *cerebrum* printr'un intermediar imposibil *creebrum*. D-sa a uĭtat pe alban. *krie* «cap», de unde d'a-dreptul *crie-re* ca din *spina—spina-re*.

45. *culme* (crinière de cheval) : грнва, кꙋлме. 205.

Lat. *culmen*. In sens de «cómă» nu se află nicĭ într'un dicţionar român.

(1) **Nemnich**, op. cit. t. 1, p. 1504, 1513.

(2) **Pott** în **Kuhn**, *Beiträge*, t. 3, p. 299.—Cf. **Diefenbach**, *Vergl. Wörterb. d. goth. Spr.*, t. 2, p. 584, şi maĭ ales **Justi** în *Revue de linguistique*, t. 6 (1873), p. 95—6.

46. *drăstă* (sorte de sac ou de besace) : калѣкица, дрзста. 208.

Cf. cuvîntul ce urméză.

47. *dărştină* (cilice, sac, habit grossier) : зретище, сак де пзр, дзрщинз, цол. 55.

Din дрзста prin sufixul *-ină* (cf. *ţol-ină* din *ţólă*). Vedĭ maĭ jos cuvîntul *taistră*.

48. *deh* (mais! laissez donc!) : но, дех. 107.

E curios de a găsi aceĭaşĭ exclamaţiune cu acelaşĭ sens în limba sanscrită : धिक् (dhik) «Ausruf der Unzufriedenheit, des Vorwurfs, der Geringschätzung», de unde şi verbul धिक्कृ (dhikkar), ceva ca «a dehăi», «seinen Unwillen zu erkennen geben».[1] Albanesul *deh*, identic cu al nostru prin formă, şi certamente moştenit dela acelaşĭ substrat ante-roman al poporaţiuniĭ balcanice, nu maĭ are sensul cel negativ al interjecţiuniĭ sanscrite, devenind «interjezione di preghiera».[2] E cu totul de o altă natură serbul де! «wohlan, age»,[3] care vine prin scurtare din гајде, ca şi turcul *de* în : *de* imdi! *de* baqalîm! etc. Afară de Românĭ şi Albanesĭ, interjecţiunea sanscrită nu s'a conservat intactă nicĭ într'o limbă europeă. Latinul *fi*, cu vocală lungă în Plaut, a suferit obicĭnuita trecere italică a luĭ *dh* în *f*, ca în *dhuma*=*fumus* etc., şi a perdut guturala finală.

49. *dereg* (je dirige) : нандаки, дерѣце. 215.

Singurul cas, în care ni s'a întămplat a găsi acest cuvînt cu sensul propriŭ al latinuluĭ *dirigo*. Pentru cele-l'alte semnificaţiunĭ, vedĭ Cihac (p. 81—83), unde însă d-sa amesteeă pe *ridic* şi pe *diredic*, carĭ n'aŭ a face de loc, nicĭ immediat, nicĭ mediat, cu *dirigo*.

50. *dezgauc*, *descauc* (je germe, je pousse, je commence a poindre) : изницаю, десфак, дезгаук. 191.—разкотѣніе, дезгзукаре, кзнд се дескаукз мзгура. 130.

Este învederat de aceĭaşĭ origine cu *găócă* saŭ *ghiócă* «cosse, écaille, conque, coquille», care însă tocmaĭ de aceĭa nu se póte deriva din lat. *cochlea*, după cum o face d. Cihac (p. 109) admiţênd un tip intermediar *clcoca*. Formele verbale *gauc* şi *cauc*, pe carĭ ni le procură glossa de faţă, departe de a indica vre-un *l* muĭat, ne daŭ necesarmente ca prototip un *cauca*, care se şi găsesce, în adevăr, la Albanesĭ

(1) **Böhtlingk-Roth**, t. 3, p. 959. — Cf. **Gubernatis**, *Piccola enciclopedia indiana*, Torino, 1867, p. 395 : «dhik, interiezione di malcontento, di chi è contrariato, di abborrimento, di disprezzo.»

(2) **Rossi**, op. cit. p. 254.

(3) Караџиħ, Lex., p. 174.

cu acelaşĭ înţeles : *kafkă* «Hirnschädel, Gehäuse der Schnecken, Muschelthiere und Schildkröten»[1]. Albanesiĭ maĭ posedă şi o formă contrasă *kokă*. Glossa nóstră ne arată tot-o-dată că, înainte de scăderea definitivă a luĭ *k* la *g*, se întrebuinţaŭ de o potrivă ambele forme : *cauc* şi *gauc*.

51. *dezgrăesc* (je nie, je renonce) : не ѡт, кицайсѧ, нꙋ те лепѫда, нꙋ те дезгрѫи. 109.

Ca compoşiţiune, cf. ital. *disdico*, fr. *dédis* etc., dar şi slav. ѡт-рицати.

52. *descoalbere* (art, habileté, adresse) : извитїе, дезвоалбере, мѫестрїе; — извитїе притчю, дезвоалбере а пилде, легѫтꙋрѫ а кꙋвенте фрꙋмоасе. 89.

O admirabilă părechе logică şi etimologică *(dis*+[in]+*volvo)* pentru italianul *disinvoltura*, pe care Francesiĭ, neavêndu-l a-casă, aŭ fost siliţĭ să'l ĭea pe dintregul din Italia.

53. *dichis* (instrument, ustensile) : ѡрꙋдїе, дикис, скꙋлѫ де лꙋкрꙋ, ꙋнелтѫ. 167.

Dela Românĭ cuvîntul a retăcit şi 'ntr'un manuscris paleoslavic : дикиса не имамъ, ceĭa ce Miklosich (Lex. 161) a tradus pe ghicite : «ἐφόδιον, viaticum», adăogând însă : «vox dubia». După analogia : *închis (=inclusum)*, *deschis (=disclusum)* etc., d i c h i s, maĭ corect *dechis*, adecă *chis* cu *de* ca în «*de* făcut», «*de* dres» etc., pare a fi latinul *clusum* = ital. *chiuso* «gard, ogradă» = franc. *clos*, indicând ast-fel instrumente de construcţiune, cu sensul primitiv al latinuluĭ *instrumentum* saŭ *strumentum* din *struo*, pe când instrumentul în genere, pentru orĭ-ce fel de lucru, era ꙋнелтѫ, întrebuinţată de 'ntâiŭ, probabilmente, numaĭ la plural : ꙋнѣлте =*unealte*, o compoşiţiune curat românéscă din *une-alte*, adecă «de tóte». Etimologia propusă de d. Cihac (p. 299) : «*unealtă*=*utensilia*, trans-«posé cu *uncltia* avec sincope de *si*» este foneticesce tot ce póte fi maĭ imposibil. Astădĭ *dichis* se întrebuinţéză maĭ mult în sens de «bună rînduélă» : *a dichisi* «ordnen im Hause», «Zucht halten» (Molnar p. 97).

54. *dodiesc* (je vexe, je tracasse, je taquine) : пакоштꙋ, сꙋпѫр, фак пакосте, додїеск. 112.

Cf. paleo-slav. додѣꙗти «molestum fieri», pe care însă Miklosich nu 'l verifică prin dialectele slavice moderne. Brugman constată în sanscrita vedică o radicală reduplicată *dhudhu* cu acelaşĭ sens de «superare», de unde derivate *dudhitas*, *dudhis* etc.[2]

55. *dracilă* (plante épineuse) : драчїе, мѫчешꙋ саꙋ драчинѫ. 66.

Cf. *drocila*, numele dacic al planteĭ «quinquefolium», conservat în Apulejus, con-

(1) **Hahn**, op. cit. Lex. p. 44.

(2) In **Curtius**, *Studien*, t. 7, p. 191, 210.

timpuranul luĭ Traian.[1] Identitatea sufixuluĭ e cu atât maĭ remarcabilă, cu cât cele maĭ multe numirĭ dacice de plante, în Apulejus şi 'n Dioscorid, presintă acelaşĭ sufix *-la* saŭ chĭar *-ila* : doch*ela*, stirsoz*ila*, diod*ela*, πριαδ-ηλα, τουλβ-ηλα, μιζ-ηλα, καροπιϑ-λα etc. La Slavĭ cuvîntul ДРАЧЇЕ, nicĭ o dată cu sufixul *-la* saŭ *-ila*, e cunoscut numaĭ celor meridionalĭ şi n'are nicĭ o etimologiă slavică. Astădĭ se dice la noĭ maĭ mult *dracină*, cu finalul *-lă* trecut în *-nă* întocmaĭ ca în *sémăn=simila* saŭ în transilvanul *nicovană=nicovală*[2] =slav. НАКОВАЛО.

56. *drob de om* (entrailles) : ЅТРОБИЦА, ДРОБ ДЕ ОМ. 205.

Interesant specimen român de o duplă etimologiă poporană. Din paleoslavicul ЖТРОБА, «intestine», Serbiĭ şi Bulgariĭ, printr'o etimologiă poporană, aŭ făcut ДРОБ[3]. Româniĭ aveaŭ deja maĭ de 'nainte pe ДРОБ, tot dela Slavĭ, în sens de «ceva mărunt», dela ДРОБИТИ = [s]*drobi*. Luând acum dela Serbĭ saŭ dela Bulgarĭ pe ДРОБ «intestine», Româniĭ aŭ observat că el se confundă cu *drob*'ul cel de sare saŭ de alt-ceva, şi étă că eĭ s'aŭ grăbit a'l traduce curat românesce, dar literalmente, prin *măruntaĭe*, adecă prin ceĭa-ce d. Cihac (p. 159) în deşert pune într'o legătură logică cu latinul *minutalia* «bagatelles», care nu se aplică nicĭ o dată la un corp uman saŭ animal. Al nostru *măruntaĭe* «entrailles», latin numaĭ ca material, este sub raportul logic o etimologiă poporană română din *drob*'ul cel provenit prin etimologiă poporană serbo-bulgară dela paleo-slavicul ЖТРОБА. *Drob* «entrailles» a remas însă şi el în limba română, dar aplicându-se maĭ ales la intestinele dobitócelor, «tripailles, frissure», astfel că etimologia poporană cea duplă a dat nascere şi la o diferenţiare logică.[4]

57. *dudă* (tuyau, tube) : ВРȢТКА, ЦЕВЇЕ САȢ ДȢДА. 55.

Litv. *duda*, serb. ДȢДА etc. (Matzenauer).

58. *duméstec, duméstică* (apprivoisé, appartenant à la maison) : ВИТА ДЕ КАСЪ, ДȢМѢСТИКЪ. 98.—ДȢХЪ ПИѲОНСКЇИ, ДȢХ ДȢМѢСТЕК. 67.

Lat. *domesticum*. Astădĭ se dice *dumesnic*, *duménsnică*, cu trecerea *st=sn*, analogă cu acea în *moşnén* din *moştén*.

(¹) **Grimm,** *Gesch. d. deutschen Spr.*, t. 2, p. 806.

(²) *Lex. Bud.* p. 447.—Există şi o formă *nocovană* (**Molnar,** p. 6), cu asimilaţiunea vocalică *i+o=o+o*.

(³) **Безсоновъ, Болгарскія пѣсни**, part. 3, p. 92 : «**дробъ, печень, внутренности**».

(⁴) **Andresen,** *Ueber deutsche Volksetymologie*, Heilbronn, 1877, p. 4—5, distinge următórele patru categorie de etimologiă poporană : «Auf der höchsten Stufe stehn Bildungen, «deren formelle Verdunkelung mit einer Aenderung der Bedeutung verknüpft ist. Darnach «folgen Wörter, die zwar ebenfalls und in nicht geringerm Grade entstellt sind, aber den «ursprünglichen Begrif festgehalten haben. Eine andre Klasse begreift solche Formen, welche «sich nicht ohne Widerspruch der Bedeutung lediglich durch den Einfluss eines äusserlich na- «hestehenden bekannten Wortes gestaltet haben. Endlich lässt sich eine Anzahl Wörter un- «terscheiden, deren volkstümliche Deutung auf einem Misgriff zwischen zwei Homonymen «beruht». Casul de maĭ sus represintă ultimele doă categorie, şi chiar ce-va maĭ mult.

59. *duvalmă* (étalon): лакинар, дȣвалмъ. 205.

Neînţelegênd cuvîntul pretins slavic лакинар. n'am sci cu precisiune ce să însemneze românul *duvalmă*, dacă nu ne-ar veni în ajutor, din fericire, maĭ multe consideraţiunĭ fórte convingătóre. Maĭ întâĭu, étă în fac-simile tipo-fotografic întréga fóiă 205 verso, în care figuréză cuvîntul *duvalmă*, precum şi maĭ multe alte arcaisme române, reproduse în Glossarul de faţă :

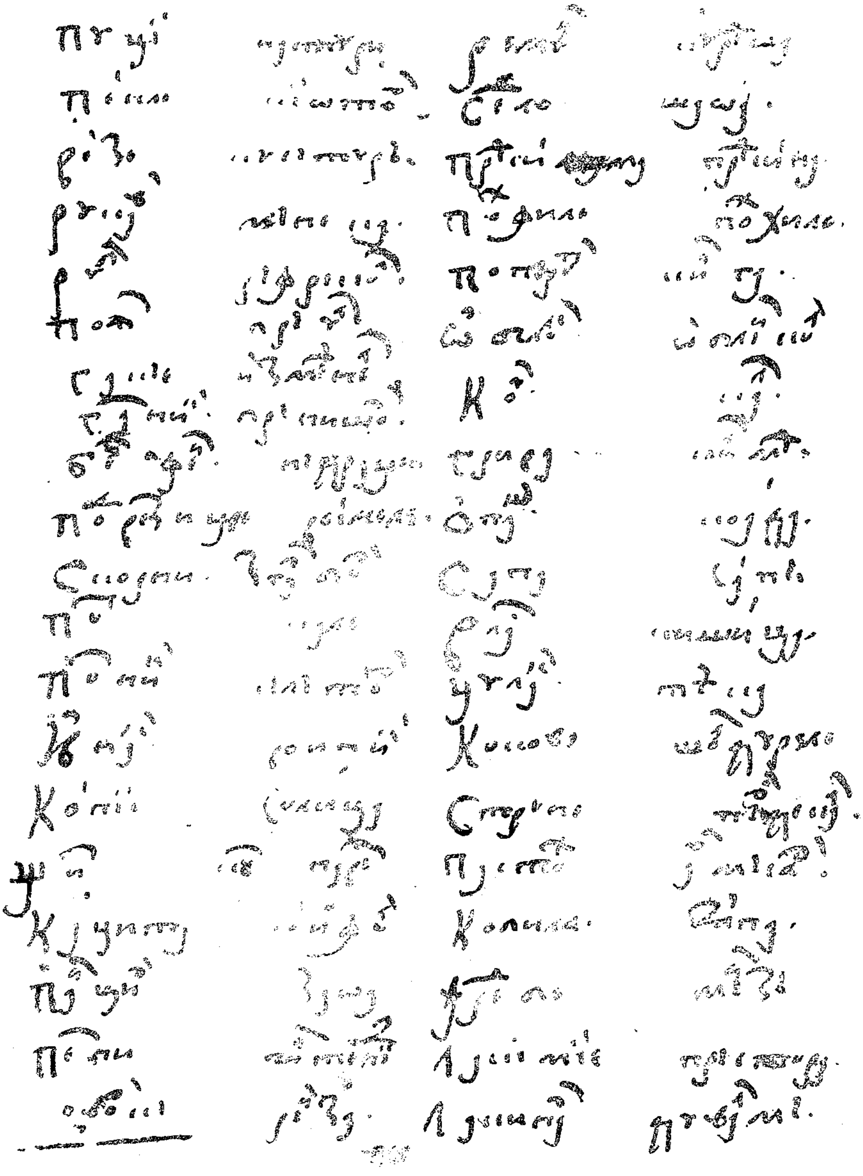

Aşa dară *duvalmă* este pus în lexicoŋ între caĭ: пастꙋх—армꙋсар, кобила—ѧпꙋ, жребе—мꙋнꙁꙋ, лакїнїе—прꙋстꙋрꙋ (veḑĭ acest cuvînt maĭ jos), лакинар—дꙋвалмꙋ. Miklosich (Lex. 154) a găsit în doă manuscrise slavice cuvîntul двалма cu sens de «domitor equorum» şi de «equorum pastor». Celebrul slavist dela Viena n'a descoperit însă nicĭ o vorbă analogă în vre-o limbă slavică. Este evidamente românul *duvalmă*, care însemnéză prin urmare «étalon», după cum şi polonesce *stadnik*, literalmente «turmaş», însemnéză în acelaşĭ timp «étalon» şi «conducteur de chevaux». Tot aşa vom vedé maĭ jos că *prăstură*, pusă lîngă *duvalmă*, vrea să ḑică «épă de prăsilă». Dar de unde se trage vorba? Iată o cestiune fórte grea. Medialul *v* între vocale nefiind nicĭ o dată original în cuvintele române cele vechĭ, căcĭ tot-d'a-una se vocaliséză[1], trebuĭ să admitem că 'n *duvalmă* el n'a devenit medial decât numaĭ prin unirea posterióră a doă vorbe separate. Noĭ îl descompunem dară în preposiţiunea *de* şi numele *valmă*. Prin influinţa labialeĭ ce 'ĭ urméză, *de-* a trecut în *du-*, ca în *dimic*=*dumic* saŭ în *dupre*=*depre*. Vom avé astfel un cal «de valmă», în analogiă cu cal *de-ham*, *de-olac*, *de-jold*, *de-fugă* etc. Maĭ remâne de cercetat originea elementuluĭ constitutiv *valmă*. Este al nostru *valmă* «împreună» (cf. *de-avălmaş* «co-propriétaire» saŭ «associé»), de unde *duvalmă* «cal de împreunat» adecă «étalon». *Valma* putea să fi avut şi înţelesul de «turmă»=«*ensemble* d'animaux». Atuncĭ *duvalmă*, ca şi polonul *stadnik* «étalon» dela *stado* «troupeau», ar însemna «cal *de-turmă*». In orĭ-ce cas, este o compoziţiune din *de* şi *valmă*. *Duvalmă* diferă de *armasar*, ca şi *prăstura* de *épă*, prin aceiaşĭ nuanţă ca italianesce *stallone*, *guaragno* şi *emissario*, franţusesce *cavale* şi *jument*, polon. *ogier* şi *stadnik* etc. Vom vedé maĭ jos la cuvîntul *prăstură*, că *duvalmă* şi *prăstură* se aplicaŭ numaĭ la rasa cea maĭ superióră, la caĭ «măiestri».

60. *epănge* (espèce de manteau militaire) : хлѣмис, епꙋнцѣ [*Beginda* : жолнѣрскаѧ шата]. 60.

Turc. *ĭepăng'è*, de unde serb. јапꙋнџе, neo-gr. γιαπουντζές, rus. епанча etc.

61. *famen* (eunuque, châtré) : скопец, фаменꙋ. 137.

Maĭ corect *fémen*, cu *a* din *e* ca în *fată*=*fétă*. Cuvînt fórte remarcabil, care presupune un tip latin *feminus*, format din *femina* ca *viduus* din *vidua*, cu sens de «barbat ca femeiă». Să se observe în trécăt, că dela *femina* n'a remas în Dacia luĭ Traian nicĭ o posteritate, căcĭ *femeĭa* nu derivă din *femina*, de unde am avé *fémenă*, după cum este la Macedo-românĭ (cf. *gémenă* din *gemina*), şi nicĭ din *femella*, de unde am avé *femé* (cf. *sté* din *stella*, *purcé* din *porcella* etc.), ci vine din adjectivul «[pars] *feminea*», după cum Românul ḑice pînă astăḑĭ «parte *femeiască*»=*femeiă*. Pentru perderea substantivuluĭ, cf. în tóte limbile romanice: *ĭérnă*, *verno*,

(1) **Cipar,** *Gramm.* t. I, p. 82.
(2) **Matzenauer,** p. 400.

invierno, hiver, etc. din «[tempus] *hibernum*», *fântînă, fontana, fontaine* etc. din «[aqua] fontana», *albină* din «[musca] *alvina*» şi altele. Intocmaĭ ca la noĭ *femee=feminea*, tot aşa la Serbĭ adjectivul женска, literalmente «femeĭască», însemnéză «femee», — o analogiă fórte instructivă.

62. *făr'lucru* (en vain, sans profit) : вошїю, фѫр лꙋкрꙋ [*Berinda* : надареміе]. 49.

Lucru a conservat aci sensul seŭ latin de *lucrum* «profit».

63. *fărtat* (ami, compagnon) : дрꙋг, соц. фѫртат. 67.

Vedĭ asupra acestuĭ cuvînt notiţa mea în *Columna luĭ Traian*, 1876, p. 466-8.

64. *fericesc* (je rends heureux quelqu'un) : ꙋблажаю, ферическ. 47.
65. *fericez* (je suis heureux) : блаженствꙋю, фериче҃з. 47.

O interesantă diferenţiare logică prin diferenţiarea sufixelor verbale: *-esc* pentru sensul transitiv şi *-ez* pentru cel netransitiv. E curios că aceĭaşĭ diferenţiare se făcea şi 'n modul diametralmente opus, adecă cu *-ez* pentru cele transitive şi *-esc* pentru cele netransitive, judecând după exemplul adus de d. Cipar : мєсєрєѕ «sărăcesc pre altul» şi мєсєрєск «sărăcesc eŭ».[1] In orĭ-ce cas, poporul utilisa pentru scopul logic diferinţa între *-esc* şi *-ez*.

66. *foişor* (salon, chambre de réception) : полата, касѫ де диван, фоишор. 115.

Deminutiv din *foiş* «multe foĭ», cf. *frundiş* «multe frunḑe». Acelaşĭ sens, ca şi aceĭaşĭ origine din lat. *follium-follia*, aveaŭ în vécul de mijloc în Occident cuvintele *foleia, folleia, foleya, folia*,[2] de unde Littré (II,712) bănuesce că derivă şi modernul frances *folie* «maison de plaisance» : «on y voit d'ordinaire le mot *folie*, mais cela devient douteux quand on trouve dans des textes du moyen âge : «*foleia quae erat ante domum*, et *domum foleyae*, et *folia Johannis Morelli*; le soupçon naît qu'on a là une altération du mot *feuillie* ou *feuillée*.»[3] D. Pontbriant (p. 270) dâ ca sens al cuvîntuluĭ *foişor* numaĭ : «pavillon, parvis, gallerie, tourelle», adecă medievalul «foleia ante domum». De asemenea Lexiconul Budan (p. 222). In cronicele nóstre *foişor* apare întocmaĭ cu accepţiunea francesuluĭ *folie* «maison de plaisance»: «s'aŭ pornit cu toţiĭ [împrotiva luĭ Stefan-vodă] şi într'un foişor sus în cetate *unde odihnía* aŭ risipit uşa şi, nesciind Ştefan-vodă nemică de acésta, s'a sculat etc.»[4] D. Cihac a uĭtat de a pune acest cuvînt între elementele latine ale limbeĭ române, deşi pune ca latin (p. 196) numele propriŭ *Părvu*=slav. Прьвъ «Primus»!

(1) **Cipar**, *Principia de limbă*, p. 4
(2) **Du Cange**, *Gloss. med. lat.*, t. 3, p. 338—9.
(3) Cf. **Scheler**, op. cit. p. 196.
(4) *Letopis.* ed. Cogăln. I, t. I, p. 167.

67. *fringhie* (sorte d'étoffe précieuse): порфира, фрингїа [Berinda : шарлат]. 125.

Vedĭ maĭ sus Glossar I No. 17.

68. *funicel* (ulcération): болачка, фѹничел. 176 şi 187.

Maĭ sus, în textul No. 1. aceĭaşĭ bólă ne apare la plural sub forma de фѹгичеи, adecă la singular фѹгичел. Fie-care variant a-parte ar fi etimologicesce inexplicabil; ambele însă alăturate ne daŭ prototipul фѹнгичел, de unde фѹгичел (=*funghicel*=*fugghicel*) şi фѹничел (=*funghicel*=*funnicel*) prin cele doă felurĭ de asimilaţiune: regresivă şi progresivă. După cum *bunicel* ne duce la *bunic* şi apoĭ la *bun*, tot aşa *funghicel* revine prin intermediarul *funghic* la originalul *fung*= lat. *fungus*, care însemnéză în adevăr: «végétation charnue, mollasse, spongieuse, «en forme de champignon, qui se développe souvent à la surface des plaies ou des «ulcères» (Littré-Robin). Iată un alt termin latin medical, conservat la Românĭ pe calea poporană, pe când Francesiĭ aŭ căpătat numaĭ prin cărţĭ *fongus*; cf. maĭ sus la cuvîntul *albuginc*. Italianesce *fungo*, spaniolesce *hungo*. Afară de textul No. I şi de manuscrisul d-luĭ Sturdza, фѹничел saŭ фѹгичел nu se găsesce nicăirĭ — dacă nu mĕ înşélă memoria — în tipăriturele române din seculiĭ XVI şi XVII.

69. *găde* (bourreau): радник, гѫде, армаш. 134. — слѹга народныи, слѹга народѹлѹи, гѫдѣ. 137.—спекѹлатор, кало, гѫде, хегер. 147.— мѹчител, гѫдѣ, мѹчиторюл. 98.—гибел, цалѫѹ, гѫде, цалат. 177.

Vedĭ maĭ sus Glossar I No. 2.

70. *gaică* (geai, corvus glandarius) : сойка, гаика. 212.

Gaĭcă, deminutiv din *gaĭu* saŭ *gae*, termen romanic dintre cele maĭ remarcabile. Este medio-latinul *gaius* şi *gaia*, cuvînt necunoscut clasicităţiĭ romane; vechĭul frances *gay*, de exemplu într'un act din 1389 : «l'esbatement du nit du gay» [1]; actualul frances *geai*, provenţ. *gai* şi *jai*, picardul şi normandul *gai*; spaniolul *gayo*, portugesul *gaio*. Cuvîntul român distruge etimologia cea propusă de uniĭ din vechĭul german *gahi* «ĭute» saŭ «vioĭu» [2], căcĭ vechĭ germanisme nu există nicĭ unul în limba română. Nu póte fi decât un arcaism latin vulgar, colonisat în Spania, în Galia şi 'n Dacia tot o dată. Olandesul *gaay* saŭ *gaey* este un împrumut vechĭu dela Francesĭ, ér englesul *jay* un împrumut modern tot de acolo. Din vechĭa germană, dar nu din *gahi*, ci din *agalstra* «corvus glandarius», provin italianul *gazza* saŭ *gazzera* şi francesul *agace*, fără nicĭ o legătură etimologică cu *gaia*. In dicţionarele române *gaĭcă* nu se găsesce.

(1) **Du Cange**, *Gloss. med lat*, t. 3, p. 458.
(2) **Scheler**, p. 209.

71. *gămălioară* (calice de fleurs): к8полѣг, гѫмѫлиwарѫ. 208.

Deminutiv din *gămăliă* «tête d'épingle»=ung. *gomoly*. D. Pontbriant (p. 279) derivă cuvîntul din gr. γαμήλια «présents de noces»!

72. *genuchĭu* (genou) : прекланѧю колѣни, плек џен8кїеле, ꙟн џен8кю.

D. Cihac (p. 108) cunósce numaĭ forma nasalisată *genu-n-chĭu*. Al nostru *genuchĭu* vine direct din lat. *genuculum*, ital. *ginocchio* etc. E interesant şi pluralul џен8кїе =lat. *genucula*, în loc de actualul «genu[n]chi».

73. *gherdan* (collier, chaîne d'or): монисто, гердан. 191. — гривна злата, ланц де а8р саѕ гердан. 63.

Turc. *gherdan* (Pontbriant). Cuvîntul a petruns şi la Ruşĭ, sub forma de **ерданъ**, într'un act din 1690.[1]

74. *ghidinac* (sorte de pătisserie): токмири к8м8 е конфет8риле, гидинак. д8лчец. 123.

Maĭ corect годинак, o curiósă slavisare a «plăcinteĭ», pe care Româniĭ—negreşit—o derivaŭ prin etimologiă poporană din «plăcere», fără a visà că lat. *placenta* era un împrumut din gr. πλακοῦς-πλακοῦντος «gâteau», fără nicĭ o înrudire cu *placere*. Годинак «plăcintă» e format prin sufixul *-ac* (cf. *cozon-ac*) din slav. годьнѣ «plăcut». Vechiĭ cofetarĭ românĭ se conformaŭ, se vede, modeĭ de atuncĭ de a slavisà, după cum ceĭ de astă-dĭ franciséză. Cată să mărturisim însă că, în acelaşĭ timp, eĭ aŭ întrodus d'a-dreptul din Occident конфет8риле=ital. *confetto*.

75. *ghinde* (gland) : желѫд, гинде. 209.

Lat. *glandem*, cu conservarea luĭ *e*. D. Cihac (p. 109) cunósce numaĭ forma *ghindă*, adecă cu vocala obscură.

76. *ghionoae* (pivert, picus) : дѣтел, гїwноаѫ. 68. — гїwноаѫ, пасѫри че скобеск ꙟн лемн.

Nemnich (II, 962) scrie *geunoæ*. De asemenea Molnar (p. 124) : ге8ное, maĭ adaugând că masculinul ге8ною însemnéză «dăltiţă» (p. 125) şi «cĭocan de pétră» (127), astfel că semnificaţiunea fundamentală a tuturor acestor cuvinte ar fi : «acel ce bate saŭ scobesce». *Ghionoĭu* şi *ghionóe* fiind augmentative, presupun un prototip *ghion-*. In limba litvană aceĭaşĭ pasere se chĭamă *genys*. Intre ambiĭ terminĭ, atât de apropiaţĭ prin sens şi prin formă, să fie óre o înrudire genetică?

(1) **Археологическій словарь**, p. 36, in **Древности**, Moscva, 1865—7, t. I.

77. *gĭurule* (pantalon) : **пapѫте** [polon. *portki*, *portasy*], џюрꙋле. 212.

Cf. maĭ sus Glossar I No. 20.

78. *gligan* (sanglier) : **вепрѫ, пoрк сѫлбатек, глиган, мaскꙋр.** 60. 177.

Din *grigan*, de unde *gligan* ca *Gligorie* din *Grigorie*. Cu acest *grigan* cf. onomatopoeticul γρό saŭ γρῦ «grognement du cochon», de unde γρύζω «grogne», γρύλλος «cochon» etc. Onomatopeia română este *grig*, reduplĭcaţiune infractă (gebrochene Reduplikation) din *grigri*; de asemenea şi onomatopeïa grécă este γρυγ-, de vreme ce γρύζω = γρύγjω (cf. γρυκτόν, γρυκτέον), pe când onomatopeia latină (*grunnio*, forma maĭ veche *grundio*) şi acea germană (*grunzen*, engl. *grunt*) este *ghrund*.[1] *Grig-an* presintă sufixul *-an* tot aşa ca în poporanul *mĭorl-an* «pisică» din onomatopoeticul *mĭorlăi*. In acelaşĭ mod numele de familiă *Blehan* s'a format prin sufixul *-an* din onomatopoeticul *blehăĭ*. Tot din onomatopeïa *gri-*, ér nu dintr'o radicală abstractă, derivă scandinavul *grîs*, *gris*, *griis* «purcel» şi sansc. *ghrĭşvi* «porc».

79. *gorgan* (colline, tumulus) : хoлмѫ, горган. 160.

Generalmente se pune în legătură cu rusul **курганъ**, care însemnéză de asemenea «tumulus». Celebrul Schafarik credea că **курганъ** ar fi remas Ruşilor dela vechiĭ Sarmaţĭ, comparându-l cu persianul *kurkhane*;[2] dar persianul *kurkhane*, o composiţiune relativamente modernă : *gûr-khanè* «casă de mormînt», nu póte fi din epoca Sarmaţilor. Dacă al nostru *gorgan* şi rusul **курганъ** sînt identice, atuncĭ ambele trebuĭ să fie dela Cumanĭ,[3] în limba cărora, în adevăr, aŭ fost o mulţime de persianisme.[4] În orĭ-ce cas, cf. celticul *galgal* «movilă»,[5] de unde românul *gorgan* ar puté deriva prin dissimilaţiunea $r+r=r+n$, trecênd finalul *l* în *n* ca în *sémen*=*similis* etc., deşi ar maĭ remăné o dificultate vocalică, căcĭ din *galgal* noĭ am avé *gărgan*, nu *gorgan*. Amicul meŭ, cunoscutul antropolog Dr. I. Kopernicki din Cracovia, într'o epistolă din 30 apr. 1873, îmĭ scrie că locuitoriĭ din Galiţia, în regiunea maĭ apropiată de Bucovina, numesc munţiĭ fórte înalţĭ (góry bardzo wysokie) : *gorgany* saŭ *gierganу*, ér piciórele de o formă óre-care deosebită ale acelor munţĭ (odnogi pewnego ksztaltu) : *kiczory* saŭ *kiczery*. *Kiczor*, moldovenesce *kicĭor*=*picĭor*, fiind o vorbă învederat română, resultă că şi *gorgan*

(1) Cf. **Ascoli,** *Studj critici,* t. 2, Torino, 1877, p. 160.

(2) **Šafařjk,** *Slowanské starožitnosti,* Praha, 1837, p. 294.

(3) Cf. al meŭ studiŭ : *Originile Craioveĭ,* p. 41.

(4) *Vocabulaire coman,* în **Klaproth,** *Mémoires,* t. 3, passim.

(5) **Littré,** *Dict.* t. 2, p. 1822 : «Galgal, monceau de pierres de 10 à 12 mètres de longueur «sur 5 à 8 de largeur et 5 à 6 de hauteur qu'on trouve dans différents endroits de la France. «On suppose que ce sont des tombeaux antiques élevés à la mémoire des guerriers gaulois ou «romains etc.»

a petruns în Galiția dela Românĭ. Când însă? Astădĭ în Moldova *gorgan* nu se maĭ aude.

80. *graĭu deşchis* (éloquence, volubilité) : благорѣчїе, ворбире бѫнѫ. граю дешкис [*Berinda* : швоpотност азыка, добраа вымова]. 47.

Serb. грајати «a vorbi», граја «vorbă». In limba paleo-slavică грай însemnà numaĭ «cântec».

81. *grangur* (merle doré, galbulus) : вѫга, грангѫр. 207.

După Meier, în Besarabia *gangur* ar fi însemnând pe «parus pendulinus», o păserică numită franțusesce «mésange».[1] In orĭ-ce cas, *gangur* şi *grangur* este acelaşĭ nume de pasere. D. Cihac (p. 110), cunoscênd numaĭ forma cu *gr-*, o trage din lat. *galgulus* «merle doré» prin intermediarul *gargur* = *gragur*. Noĭ credem cě e maĭ corect de a deriva pe *grangur*=*gangur* din latinul *graculus*, lingă care există şi o formă vulgară fără *r* : *gagulus*.[2] Prin simpla nasalisare, *graculus* = *grangur* şi *gagulus* = *gangur*. Sub raportul curat zoologic, după cum «grangur» este «*merle* doré», tot aşa doă varietățĭ de «graculus» se chiamă «*merle* chauve» şi «*merula* sinensis cristata» (Nemnich). Despre confusiunea între numĭ de paserĭ, cf. maĭ sus la cuvîntul *blénde*.

82. *gropilă* (trou) : ныра, гропилѫ. 107.

De observat sufixul deminutiv *-ilă*, ca în *rot-ilă*, *Zor-ilă*, *Murg-ilă* şi alte doă-treĭ vorbe, tóte de formațiunea specifică română, nu latină.[3]—Cf. maĭ sus *drucilă*.

83. *gurguĭală* (enflure ou tumeur sur les mains) : стверд'кли, или гѫргѫеле че се фак ла мѫнѫ аша сѫ кїамѫ [*Berinda* : гѫзы на рѫках]. 140.

Fórte bine desvoltat în d. Cihac (p. 113), cu observațiunea numaĭ că *gurguĭu* nu póte veni din forma latină clasică *gurgulio*, ci trebuĭ să fie dintr'un tip latin vulgar *gurgullus*, cf. *puĭu*=*pullus* etc.

84. *g'ălău*, *g'alat* (bourreau) : гневл, џалѫѫ, гѫде, џалат. 177.

Turc. *g'elad*.

85. *hegher*, *hingher* (bourreau) : спекѫлатор, гѫде, хегер. 147.—мѫчител, хингер. 98.

Germ. *Hänger*.

86. *hierbențélă* (violence) : рвенїе, вѫсѫѫ, хїербенцѣлѫ. 196.

Dela *ferbinte* = lat. *ferventem*, prin sufixul *-ală*. De observat : disilabismul

(1) **Мейеръ**, op. cit p. 188.
(2) **Du Cange**, *Gloss. med. Lat.*, t. 3, p. 458 : «**gagula, graculus**».
(3) Cf. **Quintescu**, *De deminutivis linguæ rumanicæ*, Berolini, 1867, p. 13.

χïερ- = *fer-*, şi *-en-*=*-in-* din lat. *-en-*. *H* din *f* nu este aci o trecere, ci numaĭ o şovăĭală fonetică, de vreme ce în acelaşĭ manuscris la f. 251 citim: фïερвенте, érăşĭ cu disilabicul фïερ- şi cu *-en-*=*-in-*, dar nu cu *h*, ci cu *f*. Cf. cuvîntul ce urméză.

87. *hĭare* (fiel) : желчь, χïιαρъ. 205.

Lat. *fellem*, ital. *fiele*, span. *hiel*. De observat, ca şi în cuvîntul precedinte : disilabismul χïια- = *fe*, şi şovăirea între *f* şi *h*, căcĭ la f. 180 din acelaşĭ manuscris se citesce : фïιαρε, adecă cu *f*, nu cu *h*.

88. *hition* (vaurien, imbécile) : χȣдыχъ, дε нимик, проци, χитиωнн. 199.

Ung. *hitvány*.

89. *incindere* (incendier, embraser, attiser) : раждеженїе, ꙟчиндере. априндере.—раздражаю, ꙟчинз, ꙟтържът. 130. cf. 132.

Lat. *incendere*.

90. *intort*, *intortare* (entêté, obstination) : развращенїе, ꙟтортаре, ꙟдъръртничїе. — развращенный, чел ꙟторт, ꙟдъръртник. 130. cf. 141.

Lat. *intortus*. A se adăuga la numerósele derivate române din lat. *torqueo*, adunate de d. Cihac (p. 282-3), unde el lipsesce, ca şi cuvîntul ce precede şi cel ce urméză.

91. *invincere* (vaincre, victoire) : препрѣнїе, ꙟвынчере; препрѣша, ꙟвынсеръ; препрю, вою ꙟвынче. 120.—прєпрати, а ꙟвынче. — оудолѣю, вою ꙟвынче, вою бирȣи. 154. — одолѣ, аȣ ꙟвынс, аȣ бирȣит. 166. — побѣдителное, ꙟвынкътоаре, плекътоаре саȣ бирȣитоаре. 114. — препрѣн, оувѣщан, ꙟвынс. 196.

Lat. *in-vincere* cu intensivul *in*.

92. *inzalud*, *inzaludul* (en vain) : боχма, ꙟзалȣд. 49.—тȣне, ꙟзалȣдȣл. 151. cf. 58. 152.

Serb. ȣзалȣд «degĭaba», literalmente «în-pentru-prost», din slav. лоудъ «stultus».

93. *jăhuesc* (je ravis, je dépouille) : расхищаю, шȣнеск, жъχȣеск.—расхищенїе, ръпире, жъχȣире. 131.

Maĭ sînt formele *jăfuesc* şi *jăcuesc* (Lex. Bud.), cu şovăirea între *k*, *f* şi *h*. Din

ung. *zsákolni* «a prădà» = ital. *sacco*, *saccheggiare*. Ung. *zsákmány* «pradă» vine din medio-lat. *saccomannus*, vechĭu franc. *saquement*.

94. *jold*, *şold* (hanche) : нетесы, армѹри, жолдѹри. 83.—лѫдвїа, шолдѹл. 94.—кѹкови, шолдѹриле. 205.

Şovăirea între *ş* şi *j* : *şold* şi *jold*, e foneticesce interesantă. Şi măĭ instructivă este etimologia cuvîntuluĭ. El se aplicà dintru'ntăiŭ numaĭ la porc, derivând din medio-germ. *schulter* (=vechĭu germ. *scultirra*), de unde aŭ provenit de asemenea polon. *szoldra* «cuisse de cochon», slovac. *šoldra* şi ung. *sódar* «jambon», în carĭ tóte, ca şi la Românĭ, germanul *t* a trecut în *d* şi *u* în *o*. La Româniĭ de peste Carpaţĭ şunca se chiamă pînă astă-ḑĭ «şold de porc» (Lex. Bud. p. 654). Cuvîntul, prin urmare, nu póte fi fórte vechĭu în limba română, şi totuşĭ—întrodus probabilmente prin cârnăţariĭ germanĭ pe la finea evuluĭ mediŭ—el a reuşit a se generalisa, respândindu-se apoĭ atât de mult, încăt ar fi anevoe de a crede în exotismul seŭ, dacă nu l'ar întări formele polonă, slovacă şi maghiară. Şi 'n limba polonă acéstă vorbă a căpătat, pe lîngă semnificaţiunea sa primitivă, o altă posterióră, pe care n'o avusese la Germanĭ, anume acea de «om de nimica», de unde prin împrumut dela Polonĭ litvan. *szaldras* «homo vagus.»[1] *Şold* a început a face să se pérḑă din limba română terminul indigen *armu*=lat. *armus*.

95. *jăţiu* (fauteuil) : престол, жѫцїѹ, скаѹн. 121.

Germ. *Sitz* (Pontbriant). Forma *jilţu* (Lex. Bud.) presintă epentesa luĭ *l* ca în *bilşug*, *cĭovlică* etc.

96. *jude* (prince) : кнѧз, жѹделе. 179.

Apocopă din *judece*=lat. *judicem*.

97. *judec* (prince) : кнез, жѹдек. 210.

Judec pe lîngă *judece* din lat. *judicem*, întocmaĭ ca *şórec* şi *şórece* din *soricem* saŭ ca *berbec* şi *berbece* din *vervicem*, prin influinţa pluraluluĭ *judecĭ*, *şórecĭ*, *berbecĭ*, a cărora *-cĭ* făcea pe popor a crede, după falsă analogiă, că la singular trebuĭ să fie *-c* tot aşa ca în *voĭnic-voĭnicĭ*, *papuc-papucĭ*, *sărac-săracĭ*, *mic-micĭ*, etc.

98. *judeţ* (maire) : анфипат, жѹдец [*Berinda* : староста, намѣсник бѹрмистровъ]. 42.—епархъ, домн, бан, жѹдец. 72.

Etimologiă poporană din serb. сѹдац. Cf. maĭ sus Notanda la textul No. IX.

99. *junice* (génisse) : юница, жѹничe. 206.

D. Cihac (p. 135) indică numaĭ forma *juncă*=lat. *juvenca*. *Junice* este din punct în punct latinul *junicem*, cu *í* lung, de unde şi franc. *génisse*, provenţ. *junega*. Italianiĭ şi Spanioliĭ n'aŭ acéstă formă.

(1) Cf. **Matzenauer**, op. cit. p. 329.

100. *lăptucă-de-pădure* (laiteron, sonchus oleraceus) : жєтьканица, лаптукъ де пъдуре сау сусаю. 73.

Vedĭ maĭ jos la cuvîntul *susaĭu*.

101. *lostun* (rat) : мигаи, лостан [*Berinda* : цурок]. 99. —цуръ, лостун. 172.

Dintr'un cuvînt român perdut *lost* «gaură», care se regăsesce în alban. *loş* «loc sub pămînt unde se ascunde animalul». In acelaşĭ mod sanscr. *çuşira* «chiţcan» vine din *çuşa* «gaură» (Pictet). Pentru sufixul *-un*, cf. *gărgă-un* «frelon» (Pontbriant). *Lostun* nu figuréză nicĭ intr'un dicţionar român. Chĭar în secolul XVII nu maĭ era în us, căcĭ în manuscrisul d-luĭ Sturdza o mână de atuncĭ îl explică la margine prin sinonime : гургаи, кицоран, шоаріче маре.

102. *lumănarea puţului* (corde d'un puits, à laquelle on attache le seau, littéralement : «bougie du puits») : водоважда, четура пуцулуи сау лумънаре пуцулуи. 54.

103. *luom*, *luo*, *luotor* (prenons, il a pris, preneur) : съ луωм aминте. 55. —приими, луω. 124. 183. 184. —луωтор де камътъ. 98.

O în «lu*o*», pentru care astă-ḑĭ — după analogia celor-l'alţĭ verbĭ cu *-are* — se ḑice *luâ*, nu póte fi decât latinul *-va-* în le*va*mus, le*va*vit, le*va*tor. Aşa dară şi medialul *-va-* tinde în limba română a deveni *-o-*, ca şi iniţialul *va*. Cf. maĭ sus Notanda la textul No. XXVI nota.

104. *măcĭucaş* (bourreau, littéralement : «celui qui assome avec la massue») : палачник, мъчюкаш, армаш. 112.

Filiaţiunile cuvîntuluĭ *măcĭucă* sînt fórte bine indicate de d. Cihac (p. 152) : «vieux portug. *massuca*, *massua*; fr. *massue*, picard *machuque*; néogr. ματζοῦκα; «néosl. et serbe мачуга, pol. *maczuga*, *maczuska*» etc., tóte din lat. *matea* «pri-«mitif perdu de *mateola*, instrument pour enfoncer en terre (Plin. 17, 18, 29)». Către paralelurile aduse de d. Cihac, s'ar maĭ puté adăuga numaĭ dóră medio-lat. *maxuca* şi *mazuca*, de exemplu în Ordericus Vitalis din secolul XII : «Quidam e-«normis staturae ferens ingentem m a x u c a m», saŭ în Chronicon Casauriense din acelaşĭ secol : «cum m a z u c a uno ictu confregit tempora mea».[1] Tóte acestea nu arată, negreşit, modul întroduceriĭ cuvîntuluĭ la Românĭ : prin moştenire? orĭ prin împrumut? şi dacă prin împrumut, atuncĭ când? şi dela cine? *Măcĭuc-aş* vine dela *măcĭucă* după analogia de *arm-aş* dela *armă*, *arc-aş* dela *arc*, *suliţ-aş* dela *suliţă* etc. Acest sufix *aş*, acolo unde nu este nicĭ deminutiv (de ex. *deget-aş*), nicĭ de origine unguréscă (de ex. *or-aş*), nu provine din latinul *-aceus*, precum se cre-

(1) **Du Cange**, *Gloss. med. Lat.*, t. 4, p. 330.

de în genere,[1] ci una din doă : orĭ că reproduce forma cea arcaică *-asius* a latinuluĭ *-arius*,[2] saŭ că presintă trecerea luĭ *-ri-* prin *rĭ=rj=rş* în *ş*, ca în dialectul tzaconic[3] şi în maĭ multe dialecte slavice.[4] Despre fasa fonetică intermediară *rĭ=rş* la Românĭ vedĭ un indice maĭ sus la cuvîntul *cerĭu -cerşut*. In orĭ-ce cas, acest sufix *aş* este un variant al luĭ *arĭu=arius*, cu care coincidă perfectamente prin semnificaţiune. Al nostru *arc-aş*, bună-óră, nu pote fi alt ceva decât fr. *arch-er*. ital. *arci-ero*, sp. *arqu-ero*, lat. *arcu-arius*. *Arcaş* şi *arcarĭu*, ca şi *suliţaş* lîngă *săgetarĭu* saŭ moldo-munténul *lăutarĭu* lîngă transilvanul *ceteraş*, sînt simple dublete sufixale. Un prototip *arcuaceus* ar fi tot aşa de monstruos ca şi un prototip *sagittaceus*!

105. *măgură* (montagne) : **гора, мѫгѹрѫ, мѹнте. — горы, мѹнци. мѫгѹри.** 63. cf. 64.

In Glossarul I. No. 3, 10 şi 14, noĭ am vĕdut deja *măgură* «movilă». Derivaţiunea propusă de d. Cihac (p. 152) dela lat. *macula* «pétă» este inadmisibilă. Românul *măgură* e pur şi simplu albanesul *màgulă* «λόφος, collis, côteau».[5] Bohemul *mahura* «măgură», neavênd nicĭ o afiliaţiune în cele-l'alte dialecte slavice, este un împrumut dela Românĭ, probabilmente prin intermediul aşa numiţilor Valachĭ din Moravia.[6] Prin radicala *mag-*, nu însă şi prin duplul sufix *u-la* saŭ *u-ra*, *măgura* pare a fi înrudită : pe de o parte cu slavicul могила «movilă», pe de alta cu spaniolul *mogote* «montagne isolée», vechĭul portuges *mogo* «pétră de hotar», ambele acestea de o provenință ne-latină.[7]

106. *măĭu* (je passe la nuit) : **нощевают, мѫю.** 107.

Lat. *maneo*, ca *remăĭu=remaneo*. Cf. Cihac, p. 154.

107. *mal* (précipice, bord escarpé): **стремнина, мал, рѫпѫ** [*Berinda*: **прикрый берегъ албо скала или дебрѧ**]. 140.

Profesorul Hirschfeld admite dacismul acestuĭ cuvînt, explicând prin el pe «Dacia *Malu*ensis» şi «colonia *Malu*ese ex Dacia» din monumente epigrafice.[8] In acest

(1) **Diez,** *Gramm*[3], t. 2, p. 316.

(2) Cf. **Aufrecht,** în **Kuhn,** *Zeitschr.*, t. I, p 89.—**Mommsen,** *Die unteritalische Dialekte*, Leipzig, 1850, p 254. — etc.

(3) **Deville,** *Etude du dialecte tzaconien*, Paris, 1866, p. 89. — **M. Schmidt** în **Curtius,** *Studien*, t. 3, p. 355.

(4) **Miklosich**, *Lautl.*, p. 493, 507. — Polonul *rz* din *rĭ* se pronunţă de asemenea adesea ca simplul *ş*.

(5) **Reinhold,** *Noctes Pelasgicae*, Athenis, 1855, p. 32.

(6) Cf. **Jirećek,** *Entstehen christlicher Reiche im Gebiete d. österr. Kaiserstaates*, Wien, 1865, p. 225.

(7) Cf. **Diez,** *Etymol. Wörterb.*[2], t. 2, p. 15?.

(8) **Hirschfeld,** *Epigraphische Nachlese zum Corpus Inscriptionum*, în *Sitzungsber. d. wiener Akad.*, phil.-hist. Cl., t. 77, p. 375.

cas forma dacică a fost *malva*. Sufixul *-va* s'a vocalisat la Românĭ prin întâlnirea sa cu finalul bărbătesc *u*, ca şi 'n *molid=molidvu* (vedĭ maĭ jos). Avênd intenţiunea de a urmări pe larg, într'o monografiă, istoria cuvîntuluĭ *mal* în întrégă familiă ario-europeă, ne vom mărgini aci de a aduce un argument de tot noŭ despre anticitatea *malu*'luĭ în regiunea Carpaţilor. La întrarea Ungurilor în Panonia, eĭ aŭ găsit acolo acéstă vorbă anume în sens de «munte». De aci o mulţime de numĭ locale cu finalul *-mal*, carĭ ne întîmpină în documentele maghiare din secoliĭ XIII, XIV, XV, tot-d'a-una în privinţa localităţilor m u n t ó s e, adecă întocmaĭ aşa ca finalul *-berg* la Germanĭ saŭ *-gora* la Slavĭ. Iată câte-va specimene, cu indicaţiunea anilor în parentesĭ: mons Baros-*mal* (1275),[1] Buch-*mala* (1257)[2], mons Dudulla-*mal* (1275),[3] vinea Eleu-*mal* (1269),[4] Hormus-*mal* (1430),[5] mons Kis-*mal* (1275),[6] Megyes-*mal* (1275),[7] Huras-*mal* (1264),[8] Irugh-*mal* (1252),[9] monticulus Kerek-*mali* (1299),[10] Nyr-*mal* (1326),[11] vinea Pop-*mal* seu Pyspük-*mal* (1269),[12] Pruthek-*mal* (1410),[13] promontorium Rezz-*mal* (1394),[14] Tere-*malia* (1225),[15], promontorium Uj-*mal* (1295, 1329),[16] promontorium Zeg-*mal* (1335)[17], mons Zevlev-*mal* (1219),[18] vinea Tusman-*mal* (1276),[19] berch Seleu-*mal* (1295),[20] promontorium Wy-*mal* (1295),[21] mons Mezes-*mal* (1281),[22] etc. Intr'un singur document din 1275 acest final *-mal* se repetă de şése orĭ: «in m o n t e qui dici«tur Keyk-*mal*... ad locum qui dicitur Eleu-*mal*... ad pro-m o n t-orium quod vo«catur Arnyk-*mal*... in loco qui dicitur Medyes-*mal*... eundo in m o n t e Bowoz-*mal* «dictum... ascendendo in m o n t e m qui dicitur Gudula-*mal*...»[23] E peste putinţă

(1) **Fejér**, *Codex. diplom. Hung.*, t. 6, vol. 3, p. 287.
(2) Ib. t. 4, vol. 2, p. 442.
(3) Ib. t. 5, vol. 2, p. 288.
(4) Ib. t. 4, vol. 3, p. 497.
(5) Ib. t. 10, vol 7, p. 307.
(6) Ib. t. 5. vol. 2, p. 287.
(7) Ib.
(8) Ib. t. 4, vol. 3, p. 208.
(9) Ib. t. 4, vol. 2, p. 161.
(10) Ib. t. 4, vol. 2, p. 41.
(11) Ib. t. 8, vol. 3, p. 106.
(12) Ib. t. 4, vol. 3, p. 497.
(13) Ib. t. 10, vol. 5, p. 856.
(14) Ib. t. 10, vol. 2, p. 252.
(15) Ib. t. 3, vol. 2, p. 67.
(16) Ib. t. 7, vol. 2, p. 251.—t. 8, vol. 3, p. 386.
(17) Ib. t. 8, vol. 4. p. 121.
(18) **Wenzel**, *Codex Arpadianus continuatus*, t. II, p. 402.
(19) Ibid. t 17, p. 146.
(20) Ib. t. 18, p. 202.
(21) Ib p. 205.
(22) Ib. t. 22, p. 350.
(23) Ib. p. 145 şi 154 - 5.

de a nu recunósce în tóte acestea *mal*, *mala*, *malia* sensul de «munte» saŭ de «loc rădicat», cu atât maĭ vîrtos că cele maĭ multe sînt însoţite de lămurirea «mons», «pro*montorium*», «vinea» (Weinberg). In limba maghiară cuvîntul nu există. Este dară un vechiŭ termin orografic, găsit de cătră Ungurĭ în Panonia tot aşa precum Românii găsiseră în învecinata Daciă pe *malva*. Şi să se observe că Ungurii aŭ dat peste el tocmaĭ în acea parte a Panonieĭ pe unde n'aŭ fost nicĭ o dată Românĭ, bună óră pe la Strigonia saŭ pe lîngă Buda. Forma panonică póte să fi avut, ca şi cea dacică, sufixul *-va*, judecând după formele «monticulus *Molluuva*» şi «monticulus *Molvua*» într'un act din 1214.[1] Alăturând acum pe dacicul *malva*, pe românul *mal* şi pe panonicul *mal* saŭ *malva* cu albanesul *mallĭ* «munte», resultă dela sine un prototip pan-tracic *malva* «munte». El se regăsesce, probabilmente, în anticul nume de oraş illiric *Dimallum*, menţionat deja în Tit-Liviŭ (XXXI, 27) şi pe care albaniştiĭ îl descompun în *di-mallte-*[tă] «doĭ-munţĭ»,[2] românesce «doă-malurĭ». In asemenea cas, duplul *ll* fiind o compensaţiune normală pentru *lv*, *Dimallum* = *Di-malvum*. In fine, mărginindu-ne de a urmări numaĭ tipul *mal-va*, să amintim glossa hesychiană despre un munte din Laconia: «Μάλεον δὲ ἀκρωτήριον τῆς Λακωνικῆς.»[3] Μάλεον, cu perderea digameĭ, este pentru ΜάλεϜον = *Malava*. În adevăr, muntele în cestiune se numesce pînă astădĭ în dialectul tzaconic Μαλεβό.[4] Conchidem: d. Hirschfeld are dreptate în acest sens, că «Dacia *Malvensis*» însemnéză «Dacia muntósă», ér «colonia *Malvese*» — «coloniă de munte».

108. *mamue* (épouvantail): пѫдиао, мамѹе кѹ каре сиар пѫсѫриле. 193.

Cf. medio-lat. *momus* şi *momerium*, germ. *Mumme*, *Mummerei*, franc. *momerie*, bohem. *mumraj* etc. Astădĭ se dice maĭ mult *momăe*, pe care d. Pontbriant (p. 447) traduce prin: «signe, signal, marque, estampille, enseigne». Cuvîntul, în tóte limbile, este de o origine copilărescă, fără ca să urmeze neapărat trecerea dintr'o limbă în alta. Cf. ingeniósa observaţiune a luĭ G. von der Gabelentz: «Mein kleiner Neffe pflegte alle runden Dinger mit einsylbigen Wörtern «zu benennen, die aus *m-m* und einem dazwischen stehenden Vocale bestanden, «welcher um so tiefer war, je grösser die Sache. *Mum* nannte er ein grosses rund- «des Bild, *Mom* den Mond oder eine Taschenuhr, *Mim-mim-mim-mim* die Sterne «(plural durch Reduplication!)»[5]. Prin sens de «épouvantail», românul *mamue* se apropiă maĭ cu sémă de hesychianul: «μομμώ. ὁ ἡμεῖς μορμώ φαμεν, το φόβητρον τοῖς παιδίοις.»[6]

(1) **Fejér**, t. 3, vol. 1, p. 155—472.
(2) **Hahn**, *Alban. Stud.* I p. 243.
(3) **Hesych.** ed. M. Schmidt, t. 2, p. 548, verbo Κόθηρα.
(4) **Deville**, op. cit. p. 54.
(5) **Steinthal-Lazarus**, *Zeitschr. f. Völkepsychologie*, t. 8 (1875), p. 306.
(6) **Hesych.**, t. 3, p. 118.

109. *mangăr* (espèce de monnaie): ассарїи, бан8л, мангър. 43. — w'вол, бан, мангър, філѣр. 110.

Turc. *mangur*, ung. *mángor*, serb. мангура.

110. *mănz* (poulain) : жреде, мънѕ. 205.

Vedĭ maĭ sus întroducerea la textul No. XXXI. Pe lîngă paralelurile aduse a-colo, vom maĭ cita *manda* «viţel» în dialectul perso-ghilanic.[1]

111. *măţele corăbiei* (ancre) : анкира, мъцеле коръбїеи че арънкъ ꙟн маре к8 ф8ниле ши цин корабїа. 42.

Ca sens, este o imitaţiune din slavicul котва, котвица, dela котъ «pisoĭu», în dialectul neo-sloven şi serbesc chĭar мачка «pisică» şi «ancoră», cuvînt înrudit cu al nostru *măţă*, bohem. *macek*, unguresce *matska*, la Cumanĭ *mači*, dar şi nemţesce *Mieze*, ital. *mucia*, span. *miza*, fr. *matou*, vechĭu frances *miton* (cf. al nostru *motan*), astfel că este maĭ probabil că Slaviĭ, la carĭ cuvîntul nu e nicĭ vechĭu, nicĭ general, l'aŭ împrumutat din limbile romanice. Cf. şi alban. *maţă*, *miţă* «pisică», *macior* «pisoĭu» (Rossi).

112. *mazăre* (pois verts) : грах, мазъре. 209.

Lex. Budan (p. 382) însoţesce cuvîntul *mazere* (scris cu -*ze*-, nu -*ză*-) de următórea interesantă notiţă : «Mulţĭ înţeleg prin *mazere* «fasolea», şi ca totuşĭ să «osebéscă una de către alta, numesc fasolea *mazere de grădină*, *mazere de par*, «éră aci arătata mazere (pisum) o numesc [*mazere*] *bumbulé*, [*mazere*] *rătundă*, «[*mazere*] *de cămp*, [*mazere*] *de călată* etc.» Dintru 'ntăiŭ cuvîntul cată să se fi aplicat la maĭ multe felurĭ de legume, maĭ ales însă la «pois verts», căcĭ şi albanesce *mòdzulă* însemnézǎ «pisum» (Hahn), la Macedo-românĭ μάτζαρε (Kavalliotes). Afară de paralelul celtic, pe care l'am dat maĭ sus în întroducerea la textul No. XXXI, vom maĭ adăuga aci că 'n argotul hoţilor din Grecia, în care sînt multe elemente române, de ex. Νδομνιζέος «dieu» (=*Dumnedeŭ*) în loc de θεός, orĭ-ce hrană în genere se chiamă μαζαράκι,[2] cf. deminutivul român *măzărică* «pois sauvage» (Pontbriant). Nu scim dacă cuvîntul trebuĭ pus în legătură—ne îndoim — cu tzaconicul Μαζαράκι[3] şi albanesul *Mazaraki*,[4] carĭ figurézǎ numaĭ ca numĭ proprie de localităţĭ.

113. *melcĭu* (tortue) : желвъ, броаскъ цестоасъ, мелчю. 73. — ѕелвы, мелчи. 75.

Forma obicĭnuită a cuvîntuluĭ este *melc*, ér sensul obicĭnuit nu e «tortue», ci

(1) **Chodzko,** *Popular poetry of Persia,* London, 1842, p. 554.
(2) **Francisque Michel,** *Dictionnaire d'argot,* Paris, 1856, p. 483.
(3) **Deville,** op. cit. p. 54.
(4) **Hahn,** *Alb. St.,* I p 31.

«limaçon». *Melcĭu* din *melc* s'a născut prin asimilaţiune cu pluralul *melcĭ*, întocmaĭ ca moldovenesce *cărnaţ* în loc de forma muntenéscă cea corectă *cărnat* (=lat. *carnatum*)[1] prin asimilaţiune cu pluralul *cărnaţĭ*. Aceĭaşĭ formă asimilată o aŭ şi Macedo-românii : *zmeltzu* = *smelcĭu*,[2] în care iniţialul *s*, probabilmente de o origine prepoziţională, jócă acelaşĭ rol ca în *s-gripsor*, *s-griptor* «griffon»=gr. γρύψ—γρυπός. Istoria cuvîntuluĭ *melc* noĭ am făcut'o pe larg cu o altă ocasiune.[3] Este zendicul *múraka* «melc» şi celticul *melc'hueden* «melc». Aprobând acéstă etimologiă, Schuchardt maĭ adaogă pe lat. *murex* «scóĭcă»,[4] a căruĭa perfecta coincidinţă cu forma cea zendică, ca şi perfecta coincidinţă a formeĭ române cu cea celtică, e fórte remarcabilă. Transiţiunea logică dela «scoĭcă» la «bróscă ţestósă» ne întîmpină şi 'n latinul *testudo*. Paleo-slavicul ѕєлвь, de asemenea, posedă ambele semnificaţiunĭ (Miklosich).

114. *mene* (moi) : пре мене. 100.

115. *menţire* (mensonge) : лганїє. менцире. 94.

Ital. *mentire*. Cf. maĭ sus *cuvente* (la *desvoalbere*) şi *mene*, ér maĭ jos *vendecare*. In fapt este o şovăire între *e* şi *i*, căcĭ şi maĭ adesea ne întimpină formele : *mine*, *minţire*, *cuvinte*, *vindecare* etc. Cumcă *e* în asemenĭ casurĭ este conservaţiunea vocalismuluĭ primitiv, ér nu o re'ntórcere posterióră la acel vocalism, adecă nu o «vocalisaţiune întinerită» — întrebuinţând fericitul termen întrodus de Iagić,[5] probă acusativul *tine*, care ar fi devenit ціне, dacă *i* nu s'ar fi mănţinut prin c o n t i n u i t a t e a formeĭ *tene* alăturĭ cu *tine*.

116. *mesc*, *mescător* (je puise, celui qui puise) : почерпают водѫ, меск апа. 83. — виночерпалник, мескътор де вин. 54.

Nu se găsesce nicĭ într'un dicţionar. Astădĭ limba română nu are vre-un termen propriŭ pentru ideĭa de «puiser, haurire». *Mesc* este exactamente = lat. *misceo*, ca *tac* din *taceo*, *fac* din *facio* etc. Deja la Romanĭ *misceo* avea semnificaţiunea de «daŭ de bĕut» : «qui alteri m i s c e a t mulsum» (Ovid. Metam. I. 147), de unde transiţiunea directă la «puiser». In cele-l'alte limbĭ romanice lat. *misceo* nu s'a conservat decât numaĭ prin forma intermediară *misculare*, de unde it. *mischiare*, span. *mesclar*, fr. *mêler* etc. Românul *mesc*=*misceo* este dară cu atât maĭ interesant. Româniĭ din Istria posedă incheativul *miscesc*=*miscesco*, dar numaĭ cu sensul de «amestec».[6]

117. *méser* (pauvre) : сѫрѫчєскѫ єсѫ, сѫнтѫ мѣсер. 107.

Lat. *miserum*, it. *misero*, sp. *misero* etc. D. Cipar a atras de-mult şi 'n maĭ

(1) Necunoscênd acéstă formă, d. Cihac, p. 44, crează pentru moldovenescul *cărnaţ* un prototip latin *carnaceus*.
(2) **Thunmann**, p. 223.
(3) **Hasdeŭ**, *Principie de filologia comparativă*, t. 1, p. 83—99.
(4) În **Gröber's** *Zeitschr. f. roman. Philol.*, t. 1, p. 482.
(5) *Podmladjena vokalizacija*, Zagreb, 1869.
(6) **I. Maĭorescu**, *Itinerar în Istria*, Iaşĭ, 1874, p. 104.

multe rîndurĭ atențiunea asupra acestuĭ cuvînt, destul de des în vechile tipăriture române. De ce dară l'a uĭtat d. Cihac, punênd (p. 168) numaĭ pe deminutivul *mișel=misellum*?

118. *mestécăn* (bouleau) : кереза, местѣкън. 176. 186.

Cuvînt de formațiune curat romanéscă, deși din elemente latine. Vine din *mestec*=lat. *mastico*, prin sufixul *-in* după analogia luĭ *carpen=carp-inum*, *frasin* =*frax-inum* etc. (cf. maĭ jos la cuvîntul *mojren*). Finalul *-cinum* a trecut în *-căn* întocmaĭ ca în *cér-căn=cir-cinum*. Muguriĭ mestécănuluĭ fiind dulcĭ, țeraniĭ românĭ din unele locurĭ, bună óră din Gorj în Oltenia, îĭ m e s t e c ă în gură, de unde și numele arboreluĭ.

119. *mihalț* (barbotte, gadus lota) : тȣлѣ, михалц. 211.

Ung. *menyhal*, cu sufixul deminutival *-ț=ut*.

120. *misurcă* (casque, heaume) : шлемъ, конф, мисȣрка. 172.

Polonesce *misiorka* și *misiurka* «coĭf», ceĭa-ce Matzenauer (p. 255) derivă din franc. *visière* «partie antérieure du casque». Etimologiă de tot greșită. Sensul fundamental al *misurcăĭ* este : «coĭf oriental», dela arabo-turcul *Miçir* «Egipt». Tot așa arabesce *miçirî* «Egiptén» se chĭamă un fel de sabiă, ér *miçirî mâr* o lance (Vullers). La Polonĭ cuvîntul a petruns prin intermediul Românilor.

121. *mocan* (paysan, imbécile) : селник, мокан. 136. — невѣглас, прост, мокан. 104.

Cf. ital. *macù* «orfan» în Brescia, *màcan* «băiat» în Val-Tellina = celtic. *mak*, *makan* «fecĭor».[1]

122. *mojren* (frêne, fraxinus) : есеново древо, можрен. 209.

Cf. bohem. *modrjn* (citesce : modrjin), un fel de brad : «pinus larix», polonesce *modrzew*. Cu tóte astea, românul *mojren* este format întocmaĭ ca *palt-en*, *frasin*, *carp-en*, *mestéc-în*, *curp-en* etc. In dicționare nu se găsesce.

123. *molidvu* (mélèze, pinus larix) : питис, молидвȣл. 126.

Astădĭ *molitfu*, *molid* și *molif* (Lex. Bud.), prin diferite modalitățĭ de asimilațiune din prototipul comun *molidvu* (*dv=dd=d*; *dv=tf=ff=f*). În partea radicală, póte și în sufix (*d=z* la Românĭ și la Celțĭ), se întâlnesce cu franc. *mélèze*, în dialectul languedocian *mele*, termen isolat în limbile romanice, pe care Diez îl derivă din *mel-lerce* (=*mel-larix*, quasi «brad dulce» saŭ «brad de mĭere»)[2], etimologiă maĭ mult decât problematică prin sine însășĭ, care devină însă chĭar im-

(1) **Biondelli,** *Dialetti gallo-italici*, Milano, 1853, p. 71.
(2) Ap. **Scheler,** p. 196.

posibilă în comparaţiune cu terminul român, unde *mol-* nu póte veni din lat. *mel.* Trebuĭ să admitem o origine celtică. Cf. pedemontanul *malés*, *maléso* «mélèze» (Biondelli).

124. *moştén* (indigène, originaire du pays) : тоѯемец, моцꙗѣн, ѡм де цѣрꙁ. 150.

Cf. maĭ sus textul XXVIII etc., unde *moştén* apare ca «proprietar». E peste putinţă a 'l separa de *moş* «bunic», de unde *moşiă* «proprietate» (literalmente : «avitum»), şi de *moşnég* «bătrîn». Acest din urmă cuvînt, în care sufixul *-ég* este pejorativ ca în *dulc-ég* , *drum-ég*, *pătu-ég*, *şomo-ég* etc., şi 'n care *-şn-* provine din *şt* ca şi 'n actualul *moşnén* din *moştén* (cf. maĭ sus la cuvîntul *duméstec*), revenind adecă la *moştég*=*moşt-ég*, probéză că 'n *moş* s'a perdut finalul *t.* Tema comună în *moşt-én*, *moş-tég* şi *moş[t]* este *moşt*, pe care o găsim , în adevĕr, în albanesul *motş-im* «bătrîn», propriamente «annosus», dela *mot* «an». Formele române corecte ar fi *motşu*, *motşén*, *motşég*, în carĭ însă a ocurs metatesa *tş*=*şt* din causa cunoscuteĭ predilecţiunĭ a limbeĭ nóstre pentru grupul *şt*.

125. *mozavir*, *mozaviresc* (dénonciateur, hypocrite, je calomnie) : навѣтник, мозавир. 101.—порещи, а пороки, а мозавири, а пꙁры. 116.—притворник, префꙁкꙁтор, хиклѣн, мозавир. 123. cf. 124.

Karaǵić (Lex. 375) aduce мꙋсеведа «calumnia», мꙋсеведити «inique accusare», мꙋсевеџиjа «calumniator», pe carĭ le indică ca de provenință turcă.

126. *mugur* (bourgeon, germe, jet) : вершїе дꙋбнагѡ, мꙋгꙋр де копач. 187.—разкотѣнїе, дезгꙁꙋкаре, кꙁнд се дезкаꙋкꙁ мꙋгꙋрꙋл. 130.

D. Cihac (p. 170) îl derivă din lat. *muculus*, deminutiv din *mucus* «muc». Etimologiă radicalmente greşită. Este albanesul *mugul* «germoglio, innesto, pic«colo ramicello che si taglia da un arbore per innestarlo in un altro» (Rossi). Accentul în *mugur*=*mugul* este de o potrivă pe prima silabă. Pentru corespundinţa regulată a finaluluĭ român *r* cu albanesul *l*, cf. la cuvintele *măgură*, *mazăre*, *viezure.* Cf. sanscr. *mukula* «bourgeon, bouton» (Böhtlingk-Roth).

127. *mursec* (je dévore, je mange comme les bêtes sauvages) : ѯвѣроꙗдина, мꙋрсекат, мꙁнкаре де хїарꙁ.

D. Cihac (p. 174) derivă din lat. *morsicare* (cf. ital. *morsecchiare*) pe al nostru *muşcare*, fără a cunósce forma *mursec*, care singură corespunde din punct în punct prototipuluĭ lat. *morsico.* Căt pentru *muşc*, el provine din forma latină colaterală *mordico*, în care licuida+dentala *-rd-* de 'naintea lui *c* aŭ trecut în *ş* întocmaĭ aşa ca licuida+dentala *-nt-* în *muşcel*=*monticellum.* Un fenomen analog al treceriĭ grupuluĭ licuida+nasala în *ş* ne presintă limba zendică[1] : *peşu*=*peretu*

(1) **Fr. Müller,** în **Kuhn,** *Beiträge*, t. 5, p. 382, şi în *Sitzungsberichte d. wiener Akad.*, hist.—phil. Cl., t. 66 (1870), p. 370.—Cf. **Schleicher,** *Compend*[3]., t. 3, p. 197.

=*partu*, *aşa*=*areta*=*arta*, *antavahista*=*aşavahista* etc. In acest mod, Românii aŭ conservat ambele forme latine *morsico* şi *mordico*. In popor cuvîntul *mursec* există pînă astăḑĭ, deşi în dicţionarele române nu figuréză.

128. *naljosul*, *nalsusul* (de haut en bas, de bas en haut) : нигбрꙿдо, налжосꙋл. — нꙁкрꙿдо, налсꙋсꙋл. 211.

În dicţionare lipsesce.

129. *nişchiţel* (un petit peu) : сꙋкрло, нишкицел, пꙋцинел. 142.

Astăḑĭ se întrebuinţéză—şi acésta numaĭ în Muntenia—forma contrasă *niţel*, pe care un excentric, necunoscênd pe *nischiţel*, o derivà prin afereso-metatesă din *puţinel* = *puniţel* = *niţel!* *Nişchiţel* «puţinel» este deminutiv din *neşcăt* «puţin», cuvînt fórte des în Psaltirea luĭ Coresi (Ps. 8, 16, 36, 54, 104, 106 etc.) şi care provine din *nu-sciŭ-căt*=*nescio-quantum* tot aşa ca *neştine* din *nu-sciŭ-cine* = *nescio-quinam* saŭ *nescare* din *nu-sciŭ-care*=*nescio-qualem*.[1]

130. *noĭan* (océan, profondeurs de la mer) : нꙋчина, лꙋчїꙋл мꙿрїи, адꙿнкꙋл, ноанꙋл. 125.

Etimologia propusă de d. Cihac (p. 180) din *oceanum* «avec prothèse d'un *n* «et syncope du *c* : *okeanus-ocean-nocan*» este absolutamente imposibilă, căcĭ numaĭ latinul *g* între vocale, dintre carĭ cea de a doua trebuĭ să fie móle, póte să dispară la Românĭ, de ex. *maĭ*=*magis*, nicĭ o dată însă nu dispare *c* saŭ *k*. Afară de acésta, nu este corect de a vorbi despre «prothèse d'un *n*» în limba română, findcă în *nalt* saŭ în *nălbesc*—însuşĭ d. Cihac o scie — *n* nu este protetic, ci prepoziţional : *nalt* =*înalt*, *nălbesc*=*înălbesc*, ér în macedo-românul *număr*=*umăr* el este pronominal : *un-umăr*=*unumăr*=*număr*. Tot prepoziţional, dacă nu pronominal, nicĭ decum însă protetic, este *n* şi 'n *noĭan*=*în-oĭan*, ca şi 'n sinonimul italian *nabisso*=*in-abisso*. De unde însă derivă *oĭan?* Este albanesul *uĭana* «ocean» dela *uĭ* «apă».[2]

131. *olele!* (hélas) : оуфꙿ, ѡлеле, невое, оуоу. 159.

Interjecţiune de durere cu *l*, comună aprópe tuturor limbilor şi care ar fi de ajuns chĭar ea singură — fie ḑis în parentesĭ — pentru a resturna faĭmósa teoriă a luĭ Fick despre neprimitivitatea sonuluĭ *l* la Ario-europeĭ.

132. *omide* (chenille) : гꙋсеница, ѡмиде. 64. 178.

Grec. ὁ μίδας. Este fórte interesant că articolul grec a remas încorporat în forma română, negreşit pentru a da maĭ mult volum disilabeĭ, pe când în *strachină*=ὀστράκινα, vorbă de doă orĭ maĭ lungă, a perit, din contra, chĭar organicul *o*, confundându-se cu articlul nedefinit român.

(¹) Cf. **Hasdeŭ,** *Principie de filologia comparativă*, t. 1, p. 39.
(²) **G. de Rada,** *Antichità della nazione albanese*, Napoli, 1864, p. 7.

133. *omușor* (lobe ou portion saillante au cou d'un animal) : ѡ-жерелїе, ѡ м 8 ш о р 8 л ди гр8маꙁ. 166.

Trebuĭ să fie resultatul uneĭ etimologie poporane; dar din care altă vorbă anume, nu scim.

134. *păinichĭu* (céréales en général, surtout une espèce de millet) : пыро, пѫинникю, грѫ8, секарѫ, мѫлаи. 125.

Lat. *paniculum*, deminutiv din *panicum* «un fel de meĭu». Tot din deminutivul *paniculum* vine și spaniolul *panol*. Din positivul *panicum* derivă românul *părinc* «panicum miliaceum» (Lex. Budan.), prin trecerea luĭ *n* în *r* și nasalisarea sufixuluĭ *icum* (Cihac) Forma română *păinichĭu*, atăt de interesantă, a fost pînă acum necunoscută.

135. *pépene curcubenos* (melon d'eau, cucurbita citrullus) : л8бе-ница, пѣпене к8рк8бенос. 208.

Pépene curcubenos = lat. *peponem cucurbitosum*. Să se noteze însă că al nostru *pépene*, macedo-românul *pépine* și albanesul *pĭepăn*, tóte cu accentul pe prima silabă, nu pot deriva din latinul *pepònem*, de unde italianul *pepòne*, ci provin dintr'un tip latin ne-clasic *pèpinem*. Căt privesce pe *curcubenos*, forma *curcubétă* = lat. *cucurbita* existând pînă astăḑĭ (Cihac p. 65), trecerea finaluluĭ *-tos* *(curcubetos)* în *-nos (curcubenos)* se explică numaĭ dóră prin asimilațiunea sufixală cu *-ne* din *pépene*. De observat, în fine, metatesa *curcu*=*cucur*, pe care o găsim și 'n macedo-românul *curcubetă* (Kavalliotes).

136. *pespe* (au delà de, au dessus de) : песпе п8тѣре. 112. — пе-спе фире. 119. — прес, песпе. 119.

Cf. maĭ sus Notanda la texturile XVIII, XIX. In manuscrisul d-luĭ Sturdza se găsesce însă și forma *peste*, de ex. la f. 43 : пeсте мѫнѫстири, песте ѡщи...

137. *pestire* (lenteur, retard) : м8дненїе, пестире [*Berindă :* ѡ-мешкане]. 98.

Lat. *postire* «a merge după alți»=«a întărḑia». Tot prin *o*=*e* vine al nostru *ghem*, macedo-românul *glem*, din lat. *glomus*, ital. *ghiomo*. Deja în latina rustică a putut exista o formă *pestire* alăturĭ cu *postire*, ca *retundus* din *rotundus* și maĭ ales *compes* lîngă *compos*, unde este în joc tocmaĭ silaba *pos*=*pes*. Spaniolul *hermoso* vine din lat. *fermosus* = *formosus*, spaniolul *nemon* din *gnomon*, și nemic nu ne împedecă, prin urmare, in spaniolul *pestoreja*=*pest-oreja*=*post-auriculam* «cerbice», literalmente «după ureche», de a vedé pe vulgarul latin *pest* din *post*. O analogiă perfectă cu românul *pestire*=lat. *postire* ne presintă alban. *pemmă*= lat. *poma*.[1] Cuvîntul lipsesce in dicționarele române, dar nu e rar în vechile nóstre tiparituri.

(1) Cf. Schuchardt, *Vokalismus*, t. 2, p. 211—217.

138. *pin* (pin sauvage, pinus sylvestris) : питис, сѫна, пинꙋл. 125.

Lat. *pinus*. D. Cihac (p. 205) greşesce dară, când crede că *pin* nu este la Românĭ un «terme populaire». La Macedo-românĭ *kinu* (Kavalliotes).

139. *plătică* (gardon, cyprinus rutilus) : лащѧ, плѫтикѫ [*Berindă* : лащѧ, рыбѣ сїе имѧ есть). 94.—листика, плѫтика. 211.

Polon. *plotka*, *plocica*, *plociczka*. Cf. germ. *Plötze*.

140. *plocad* (couverture) : гѫꙋнер, поклад, плокад. 206.

Metatesă din slav. покладѫ, literalmente «pus peste ceva».

141. *plumâni* (poumons) : плюкѣ, плꙋмѫнїи. 205.

Lat. *pulmonem*. Astădĭ se întrebuinţéză numaĭ forma cu vocala obscură : *plămînă*, ér la Macedo-românĭ : *pălmună*.

142. *polegniţă* (verglas) : голотѫ, полегницѫ [*Berindă* : серенѫ, ѡжеледица, гололедица]. 62.

Acelaşĭ cuvînt, la f. 213 : поледица, după cum şi este forma serbo-bulgară dela paleo-slav. поледити «glacie tegere» (Miklosich). Trecerea luĭ *d* în *gn* este numaĭ aparinte. In realitate, sufixul *-iţă* a fost înlocuit prin sufixul *-niţă*, adecă *poledniţă*, de unde apoĭ *dn*=*gn*.

143. *porânb*, *porumboae* (pigeon, colombe) : голꙋбѫ, порѫнбꙋл.—голѫбице, порꙋмбоаѧ. 207.

Lat. *palumbum*, ital. *palombo* etc. (Cihac). In glossa de faţă e remarcabilă forma bărbătéscă cu *-ânb-* în loc de primitivul *-umb-*, pe care 'l conservă forma cea femeiască. Scăderea iniţialuluĭ *pa-* la *po-* este propriă dialectuluĭ român nordic, căcĭ Macedo-românii dic *părumbu* (Kavalliotes), transiţiune normală din lat. *palumbum*.

144. *povară* (charge, fardeau): брема, сарчинѫ, новарѫ. 49.

Paleoslav. новора «brancard», de unde român. *povară* prin intermediarul *povoară*. Cuvîntul paleo-slavic însă, după Matzenauer (p. 405), vine la rîndul seŭ din gr. ἀποφορά «apport». Termin eminamente românesc este *sarcină*=lat. *sarcina*, pe care nu l'aŭ moştenit nicĭ Francesiĭ, nicĭ chĭar Italianiĭ.

145. *prăstură* (jument) : лакїмїе, прѫстꙋра. 205.

Cf. maĭ sus la cuvîntul *duvalmă*. Pentru înţelegerea quasi-slaviculuĭ лакїмїе, servă o glossă în Miklosich (Lex. 331) : лакнний конь воиничьскыихѫ θήλειαι ἵπποι εἰς ἅρματα, de unde ar urma că *prăstură* este «cavale de guerre». Insemnând épă, cuvîntul *prăstură*=*prăsitură* vine învederat din *prăsesc* «engendre», termin aplicabil la vite în genere, deşi la început el avea înţelesul de tot

restrîns de «a fătà purceĭ»=serb. прасити «ferkeln, porcos pario» (Karagić) dela paleo-slav. прасѧ «porc». Miklosich a uĭtat acéstă vorbă între slavismele limbeĭ române. Sub raportul economic, generalisarea cuvîntuluĭ *prăsesc* asupra tuturor vitelor probéză că crescerea porcilor juca un rol fórte important la Româniĭ din evul-mediŭ, după cum este pînă astădĭ în Oltenia.

146. *prund* (littoral maritime) : поморїе, цӑрмȣриле мӑрїй, прȣндȣри. **115.**

Sensul ordinar al cuvîntuluĭ este «năsip» dela slav. прѫдъ, ung. *porond.*

147. *a răduce, răducător* (être semblable, pareil) : подобник, рӑдȣкӑтор. **195.** — приклада, рӑдȣчерѣ. **196.**

Cf. în Cantemir : «Кȣмитор адȣкѫнд пре тӑнӑр ҂ннаинтѣ са ши кӑȣ«тѫндȣ-й тинерецилор ши мӑримїй кипȣлȣй, аȣ ҂ничепȣт а-л лови ла иним
«сӑ нȣ кȣмва фїе вре ȣнȣл дин непоцїй лȣй чїй лепӑдацй, кӑчй ши ла фацӑ «фоарте ш'аȣ фост рӑдȣкѫнд кȣ дѫнсȣл».[1] Este o aplicaţiune interesantă a latinuluĭ *readduco* = ital. *radduco.* In dicţionarele române nu se găsesce. Astădĭ se maĭ întrebuinţéză cu sensul analog numaĭ simplul *aduce* în locuţiunea: *cam aduce* «se asémănă».

148. *răfrec, răfrecătură* (chiffon) : рȣб, рӑфрекȣл. **205.** — рȣбищїе. тивѣнӑ, рӑфрекӑтȣрӑ. **133.**

Din lat. *refrico* «re'noesc», de unde apoĭ sensul de «cărpesc». Astădĭ necunoscut.

149. a *se răşkira* şi a *se răshira* (étendre les ailes) : разкрилѣю, рӑшкирȣ-мӑ, рӑсхирȣ-мӑ, аринезȣ-мӑ. 131.

Un neaşteptat paralel românesc pentru cunoscutul fenomen grec al mutăriĭ aspiraţiuniĭ, bună-óră : χύτρα=κύθρη, Θελποῦσα=Τελφοῦσα, τάφος=θάπος şi altele, adecă *ch*yt=cyt*h*, *th*elp=telp*h*, tap*h*=t*h*ap etc. În adevăr, cele doă forme pe carĭ ni le dă glossa de faţă: рӑшк (răs*hc*)=рӑсх (răsc*h*) ne presintă aspiraţiunea mutându-se dela *s* la *c* saŭ vice-versa, astfel încât să formeze cu consóna cea aliată un singur son intim : ш=*sh* şi χ=*ch*, lăsând de tot pure pe consónele cele desaliate, întocmaĭ ca în fonetica grécă. Cu tóte acestea, nicĭ *c*, nicĭ *h*, nu sînt aci originale, ci provin din *f*, cuvîntul sunând propriamente *răsfir*, o composiţiune din particula prefixă *răs*—fie slavicul разъ, fie latinul *re-ex*=ital. *ris*— şi din *fir*=lat. *filum*=ital. *filo* (în dialectul milanes *fir*)=span. *hilo*=franc. *fil* etc. Francesiĭ în *file* şi Italianiĭ în *fila* aŭ o formaţiune colaterală din pluralul latin *fila*. *Răsfir*, ca sens fundamental, însemnéză : «desfac ca firul». Lexiconul Bu-

(1) **Cantemir**, *Chronicul*, ed. Iaşĭ, 1835, t. 1, p. 76.

dan cunósce numaĭ forma *răşchir*. D. Pontbriant (p. 629, 609) pune *resfir* şi *răschir* ca doă vorbe separate, dând celuĭ de'ntâiŭ înţelesul fals de «nettoyer avec son bec», fiind-că n'a înţeles locuţiunea poporană pe care o citéză : «îşĭ *resfiraŭ* aripele» (*étendaient*, nu *nettoyaient*), ér pe cel-l'alt traducênd bine prin «éparpiller». Variantul *răshir* n'am găsit nicăirĭ. Pentru şovăirea între *f—h—k*, cf. maĭ sus *jăhuesc—jăfuesc—jăcuesc*.

150. *răscumpăr* (je me venge) : мщ8сѧ, ръсв8мпър ѡарек8м пентр8 ръ8татѣ че ав фък8т. 96.

Vedĭ maĭ jos : *scumpăr*.

151. *rubă* (chiffon) : р8бнщіе, тибѣнъ, ръфрекътвръ, р8въ, кърпъ. 133.

Serb. р8б «basmà pe care o pórtă ţerancele pe cap» (Karagić), din paleo-slav. рѫбъ «pânză» (Miklosich). N'are decât o asemenare de azard cu ital. *robba*, franc. *robe* etc., carĭ tóte sînt de proveninţă germană (Littré).

152. *rumăn* (tributaire, corvéable) : ѡбладаемый, р8мън, чел бир8ит. 164.

Cf. maĭ sus Notanta la textul No. XXI.

153. *să* (si) : ако га стретешн, іар съ-л вер тимпина. 211.

Lat. *si*, conservat cu sensul seŭ propriŭ «dacă». Nu e rar în vechile tipărituri române, cf. Cihac p. 237. Este de observat şi вер=actualul *veĭ*, cu conservaţiunea luĭ *r*. Cf. maĭ jos cuvîntul *săvai*.

154. *sahaidac* (flèche tatare) : т8лъ, т8лкъ де сахандаче. 151.

Cuvînt tătăresc, care dela foştiĭ Nogaĭ din Crimea a trecut şi la veciniĭ lor Slavĭ : malorusesce сагайдак, polon. *sajdak* «carquois», *sajdacznik* «archer». In glossa de faţă însemnéză «săgétă», căcĭ altfel nu se póte înţelege «tulbă *de* sahaidace». Tot aşa pare a fi şi în mitropolitul Dosofteĭu :

«Моав ши Агар ла съхъйдаче,
«Гебал ши Амон гътаҗѫ лаиче,
«Амалехищїй фарекѫ п8шче,
«Филистиманїй працїй с'ар8нче...»[1]

155. *sămărăt* (gai, enjoué) : ш8мен, съмърът, вѣсел. 172.

Prin acéstă glossă se distruge cu desăvîrşire etimologia, altmintrea fórte plausibilă, pe care o propunea reposatul Rösler pentru cuvîntul nostru *posomorît* : «mit slavischer Bildung aus magy. *szomorú* traurig».[2] *Sămărăt* însemnând «ve-

(¹) *Psaltire*, Uniow, 1681, ps. LXXXI.
(²) **Rösler**, *Romänische Studien*, p. 351.

sel», opusul seŭ *posomorît* «ne-vesel» este compus necesarmente din *sămărît* preces de particula negativă *po-*; saŭ maĭ bine ḑicênd, *sămărît* şi *posomorît* fiind forme participiale, verbul *sămări* cu sens de «veseliă» este opusul verbuluĭ *po-somorî* cu sens de «ne-veseliă», adecă e preces de *po*=«ne». In adevăr, *pa* este particulă de negaţiune în limba albanesă, care întră tot-d'a-una în cuvinte compuse: *pa-bessă* «ne-credincĭos», *pa-mundună* «ne-putincĭos», *pa-ştatşm* «ne-corporal» etc. Tot aşa este în *pa-sămări*, de unde scăderea vocalică *posomo-* prin acţiunea celor doă labiale, dintre carĭ iniţialul *po* = *pa* îşĭ are părechea în *porumb* = *palumbum*. Pentru positivul *sămări* noĭ nu găsim vre-un paralel în limba albanesă actuală întru căt ne este cunoscută, dar acésta nu atinge întru nemic rigurositatea conclusiuniĭ de maĭ sus, fie că un asemenea paralel se va afla maĭ tărḑiŭ, fie că se va fi perdut. Să observâm numaĭ că în *sămări* partea radicală este *sam*, de unde *săm-or* şi 'n fine *să-mor-esc* întocmaĭ ca din *jos* formaţiunea secundară *jos-or* şi formaţiunea terţiară *jos-or-esc* (cf. Cihac p. 134). Faptul preţios este constatarea şi 'n limba română a particuleĭ negative albanese *pa*=sanscr. *apa*.

156. *săpşóră* (houe, hoyau) : рылец, сăпшоарă. 134.

Sinonim pentru *hărleţ*=slav. рылцă, despre care veḑĭ maĭ sus Notanda la textul No. XXXI. Deminutiv din *sapă* «houe», care — existând în unele dialecte slavice numaĭ ca vorbă împrumutată (Matzenauer p. 303)—este medio-lat. *sapa* «houe», adus ca termin latin rustic sub forma de *sappa* deja în Isidor de Sevilla din secolul VI, franc. *sape* cu deminutivul *sapeau*, ital. *zappa*, span. *zapa* cu trecerea *s*=*z* ca în *symphonia*=it. *zampogna*=sp. *zampoña* (la noĭ *cimpoĭu* cu iniţialul *c* din *s*, cf. maĭ sus la cuvîntul *cĭovlică*).

157. *săvaĭ* (quoique, bien que, au moins) : и оүбо, мăкар, сăваи, 84. — поне, ѫнкаиле, мăкар, сăваи. 116.

Din *să-va* «dacă vrea» (si libet), de unde *săvaĭ* prin analogiă cu *încaĭ*, *maĭ*, *numaĭ* etc. In dicţionarele române nu se găsesce şi din limba literară a despărut de-mult, dar poporul dela ţéră îl maĭ păstréză pe a-locurĭ. În vechile nóstre tipăriture nu e rar. D. Cihac nu-l cunósce.

158. *a se scarandivi* (être dégoûté, répugner) : ѡмражаюса, мă скарандивеск саѹ скрăбеск.—ѡмраженïе, скарандивире, ѹрăре, скрăбире. 166.

In dicţionarele române nu se găsesce. Sub raportul vocalic, este interesantă netrecerea în vocală obscură a celor doĭ *a* neaccentaţĭ : *scaran-*. In privinţa etimologică, este paleo-slav. скарѧдовати-сѧ (=skarendovati-) «répugner» din скарѧдă (= skarendŭ) «puant».

159. *scovardă* (sorte de gâteau) : сковрадникă, сковардă. 137.

Paleo-slav. сковрада, cu trecerea luĭ ра în *ar* după cum a trecut ла în *al* în

baltă = блато şi 'n *daltă* = длато, tóte acestea deja prin fonetism românesc, fără a fi trebuinţă de a alerga la formele proto-slavice *балт- şi *длат-.

160. *scumpăr*, *scumpărăioriu* (je me venge, vengeur, vindicatif) : мєстъ, скѫмпѫраре. — мєсникъ, скѫмпѫрѫторю. **96. 98.**

Cf. maĭ sus *răscumpăr*. *Scumpăr*=*ex-comparo* şi *răscumpăr*=*re-ex-comparo* însemnéză literalmente «je rachète». Cu acest sens, cuvîntul lipsesce în d. Cihac (p. 13). Resbunarea considerată ca «rachat» este consecinţa instituţiunilor juridice medievale, când rudele ucisuluĭ se împăcaŭ cu ucigaşul pentru o plată órecare hotărîtă. Tot de atuncĭ datéză vorba : *resbunare*=*re-ex-bonum-*, adecă «îmbunătăţirea» reuluĭ celuĭ comis. Sensul *răscumpărare* «vengeance» = «rachat» apare limpede maĭ cu semă în Pravila luĭ Vasile Lupul, de ex. : «де ва трѣче «сȣдалма ши ла алтъ ѡбразъ, атȣнче ачела ла трен ѡбразъ поате сѫ віе сѫ «пѫраскѫ ла џюдецъ, ши сѫи рѫскȣмпере џюдецȣлъ, кȣмȣ саре ѕиче ва «сȣдȣи пещине пре врешнъ копилъ ши сȣдалма нȣ рѫмѫне асȣпра копилȣлȣи, «че трѣче ла татѫсѫȣ, атȣнче макаръ кѫшки прімаѣще сȣдалма, чарѫ та- «тѫсȣ поате сѫ віе ла џюдецъ ши сѫ ш чарѫ рѫскȣмпѫраре».[1]

161. *salbeḑesc* (je pâlis) : побледѣва, сеабеѕїа. **193.**

Cuvînt fórte remarcabil. Este denominativ dela *salbed* «pâle»=latin. *subalbidum* cu vocalisarea luĭ *b* între vocale ca în *sebum* = *seŭ*, *subulam* = *sulă* etc., adecă *subalbidum* = *salbidum* = *salbed* (cf. *putridum* = *putred*, *rancidum*= *rînced*, *fracidum*=*fraged* etc.). Astăḑĭ se ḑice maĭ mult *sarbed*, conservând însă sensul de «pâle», pe lîngă care s'aŭ maĭ desvoltat accepţiunile de «fade, insipide, âpre, âcre, revêche, hâve». Necunoscênd forma *salbed* = *subalbidum*, d. Cihac (p. 241) derivă pe *sarbed* din latinul *in-sapidus* prin aferesa luĭ *in*, epentesa luĭ *r* şi trecerea luĭ *p* în *b* !

162. *semuesc* (réfléchir) : размышлаю, разсȣждаю, семȣеск, алег кȣ кȣџетȣл, жȣдек, сокотеск. **131.**

Frumósă grupare de patru sinonime române pentru «réfléchir». *Semuesc* nu se află în dicţionarele române. Probabilmente vine dela *sémă* (=*samă*=ung. *szám*?), cf. «a da samă», «a băga samă» etc., prin sufixul verbal *-ui-*, care servă în limba română a formà denominative, fie din vorbe moştenite, fie din cele împrumutate, vechĭ saŭ noue. Acest punct — vom profita de ocasiunea ce ni se presintă — merită din parte-ne o parentesă. Pentru sufixul nostru verbal denominativ *-ui-* în cuvinte de origine latină, cf. *căpăt-uesc*, *ghem-uesc*, *jur-uesc*, *legĭ-uesc*, *păcăt-uesc*, *pesc-uesc*, *spic-uesc* etc. Acest sufix *-ui-* corespunde pe deplin sufixuluĭ albanes *-ue-* din 1ma şi 2da conjugaţiunĭ active după gramatica luĭ Lecce, de ex. : a *pesc-ui-* = me *peşk-ue-*, a *plumb-ui-* = me *plumb-ue-*, a *învăl-ui-* = me *îm-*

(1) *Cartea romănéscă de învăţătură*, Iaşĭ, 1646, f. 125 verso.

văl-ue-, a *răfui-* = me *răfue-* etc. Vocala intercalată *u*, prin care se distinge acest *-ui-* saŭ *-ue-*, este identică cu grecul υ în ἰατρε-ύ-ειν, δουλε-ύ-ειν, θεμιστε-ύ-ειν (=legĭ-u-i), ἀμφιπολε-ύ-ειν (=sîrg-u-i) etc. şi cu slavicul в în кѹпо-в-ати, воjе-в-ати, съвѣща-в-ати (= sfăt-u-i = βουλε-ύ-ειν = măs-u-e) etc., unde υ şi в presintă la Elinĭ şi la Slavĭ aceĭaşĭ natură denominativă.[1] Remâne a se cerceta a-parte originea acestuĭ *-u-*, modul seŭ de distribuire în conjugaţiunea fie-căriĭ din cele patru limbĭ, urmele sale posibile în cele-l'alte graĭurĭ ario-europee, maĭ ales în cele eranice începênd dela zendica,[2] etc. Ne mărginim aci a constata importanţa fenomenuluĭ.[3] Ce e maĭ curios decăt tóte, este că d. Cipar se preface că nu cunósce existinţa verbilor cu *-ui-* în limba română. Ĭată pînă unde împinge hotărîrea sistematică de a nu vedé la noĭ decăt numaĭ şi numaĭ elemente latine!

163. *slomnu* (vestibule de l'église) : приирата, сломнѹ. 207.

Astăḑĭ în limba poporană *slon* «barrière», pe care Miklosich (Lex. 858) îl derivă din paleo-slav. слонити «appuyer». Atuncĭ însă ar trebui explicat *m* în forma *slomnu*.

164. *sluga norodului* (bourreau) : слѹга народныи, слѹга народѹлѹи, гздѣ. 137.

Ḑicerea română este o simplă localisare din slavicul слѹга народныи, care la rîndul seŭ este o pură imitaţiune din grecul δήμιος «calâŭ» dela δῆμος «popor». Şi la Românĭ, şi la Slavĭ, pare a fi fost numaĭ o locuţiune savantă, nu poporană. Merită a fi menţionată ca specimen de obicĭnuitul pedantism al începuturilor literare, la noĭ ca şi la orĭ-ce alt popor.

165. *solzi, zolzi* (écaille) : чешѹѧ, солзїи. 171. — скралище, золзїи. 211.

Şovăire între iniţialul *s* şi *z*, prin care se justifică trecerea definitivă *zer* = *serum*, *zahar*=*saccharum* etc. şi care este analógă cu şovăirea între *ş* şi *j*, semnalată la cuvîntul *jold*. Singularul *solz* este pentru *sold* prin influinţa pluraluluĭ *solzĭ* ca maĭ sus *melcĭu* din *melc* prin influinţa pluraluluĭ *melcĭ*, cu atăt maĭ mult că *solz* la singular se întrebuinţéză fórte rar. Acest *sold* nu póte fi decăt latinul *solidum*, «partea cea tare a orĭ-căruĭ lucru», de unde scurtul *i* a despărut deja la Romanĭ, bună óră *soldum* pentru *solidum* în Horaţiŭ (Sat. 1, 2, 113. 2, 5, 65). Din verbul lat. *soldare* derivă span. *soldar*, franc. *souder* etc. cu sensul de «a uni strîns părţile unuĭ lucru». În medio-latina se numĭa *solda* drojdiele, ca «partea cea maĭ tare a vinuluĭ» (Du Cange).

(¹) **Schleicher,** *Formenlehre d. kirchenslawischen Sprache,* Bonn, 1852, p. 196—197.

(²) Veḑĭ în acéstă privinţă indicĭ fórte preţióse în **Kraushaar,** *De radicum quarundam indo-germanicarum variatione quae dicitur,* Marburg, 1869, p. 41—49 : De radicibus quae ex consona et *u* vocali compositae videntur.

(³) Cf. **Diez,** *Gramm.*³, II, p. 406.

166. *spată* (glaive) : мечъ, спатъ, палшш. 96.

Lat. *spatha*, de unde ital. *spada*, span. *espada*, provenţ. *espaza*, franc. *épée*=*espée* etc., dintre carĭ tóte însă forma română e cea maĭ bine conservată. Fiind-că cuvîntul se găsesce adesea în vechile tipăriture române, nu înţelegem de ce l'a uĭtat d. Cihac, punênd în locu-ĭ (p. 259) pe *şpagă*, pe care noĭ am luat'o dela Ruşĭ : шпага.

167. *stăvar* (étalon) : армăсар саѹ стăвар. 110.

Pe lîngă *armăsar* şi *duvalmă*, al treilea sinonim român pentru «étalon». Literalmente «cheval de haras», dela *stavă* «haras, Stuterey, Rossheerde», cuvînt care se maĭ întrebuinţéză în Transilvania (Molnar p. 107, 131). Lex. Bud. (p. 668) ne dâ tot de acolo şi pe *stăvarĭu*, însă numaĭ cu sensul de «pastor equitii», cu care cf. maĭ sus cele doă accepţiunĭ ale cuvîntuluĭ *duvalmă*: «pastor equitii» şi «equus admissarius». Miklosich (Lex. 879) derivă pe românul *stavă* din paleoslav. става, ставъ, carĭ însă, însemnând «articulus», «compages» şi «pondus», nu pot avé nemic comun cu o «herghelià de caĭ». *Stavă* vine din medio-lat. *stalla*, ital. *stalla* «grajd», de unde ital. *stallone*, franc. *étalon* =*estalon* «stăvar» etc. Trecerea finaluluĭ *-lla* în *-va*, fie immediată, fie prin intermediul unuĭ *u*, este întocmaĭ ca în *măduvă* din lat. *medulla*.[1] Cf. însă şi alban. *stavă* «mulţime» (Hahn).

168. *stârc* (cigogne) : сиконіа, стрăкѹл. 149.

Paleo-slav. стрькъ, litv. *starkus*, serb. штрк, ung. *eszterag* etc. de o parte, vechĭu-germ. *storah*, scandin. *stork*, noŭ-germ. *Storch* etc. pe de alta, ne arată acest termen ca propriŭ anume ramureĭ slavo-germanice din familia ario-europeă. Plecând dela frumósa analogià gr. γέρανος «grue»=γέρων «vieux», Pictet afiliază pe slavo-germ. стрькъ-*storah* «cigogne» cu slav. старъ «vieux» (germ. *starah* «fort»)[2]. Forma moldovenéscă *cucostârc* este interesantă prin alipirea luĭ *stârc* de *cuco-*=*cucor* din lat. *cicon-* (cf. *cucută* [alban. *kukută*]=lat. *cicuta*). Albanesul *stărkĭok* să nu fie óre aceĭaşĭ compositiune cu termeniĭ intervertiţĭ, adecă *stărk-kĭok*=*stârc-cucor*?

169. *surată* (amie, compagne) : дрѹгина, соаць, сѹратъ. 67. 70.

Surată din *soră* ca *fârtat*=*frătat* din *frate*, formaţiunĭ quasi-participiale, analóge cu slav. побратимъ şi посестрима. Cf. maĭ sus la cuvîntul *fârtat*.

170. *susaĭu* (laiteron, sonchus oleraceus) : жетѣлница, лăптѹкă де пăдѹре саѹ сѹсаю. 73.

Cf. alban. *şuşalĭă* «Rübe des Maiskolbens» (Hahn).

171. *a se svii* (reculer, se défier) : ѹкланятиса, са се свїіаскă. 199. —неѡтречешимиса, де нѹ те веи свїи де мыне. 192.

(1) Cf. Schuchardt, *Albanisches und Romanisches*, in Kuhn, *Zeitschr.*, t. 20, p. 298 nota.
(2) *Origines indo-europ.*, t. 1, p. 491.

Paleo-slav. съвиѫ «convolvo», съвити-сѧ «a se strînge în sine». Astăḑĭ se ḑice *sfiĭ*. S'a uĭtat de către Miklosich între slavismele limbeĭ române.

172. *şaizeci*. *şaisute* (soixante, six cents) : шестьдесѧт. шаизечи. — шесть сот, шаи сѫте. 172.

Contracţiunea *şaizeci*=*şase-zeci* şi *şai-sute*=*şase-sute*, adecă *s*=*i*, nu se maĭ vede, cu un rînd maĭ jos, în шасемїи. ceĭa-ce probéză că ea se datoresce numaĭ tendinţeĭ eufonice de a înlătura succesiunea a treĭ sibilante : *ş*+*s*+*z* şi *ş*+*s*+*s*. Este fórte remarcabil. că acelaşi procediment ne întîmpină şi la Macedo-românĭ în *şaidzăţi* (Bojadži), σσαεντζάτζι (Kavalliotes). Ce-va de o altă natură este contracţiunea poporană *paĭsprezecĭ* pentru *patru-spre-ḑecĭ*. Un fenomen analog *t*=*i*, dacă nu ne înşelâm, ne întîmpină în *maĭcă* (serb. мајка)=*matcă* şi 'n *taĭcă*=*tatcă*.

173. *şes* (plaine) : раздолы. шезѹри. вхн. 130.

Forma obicĭnuită e *şes* = alban. *şeş*, pe carĭ d. Cihac (p. 273) le derivă din lat. *sessum*.[1] E interesant *z* pentru *s*, cu care cf. maĭ sus la cuvîntul *solzi*.

174. *şupesc* (je ravis, je dépouille) : раздираю. шѹпеск. жѫпѹеск. 131.—ѹхапѫвеп, шѹпѣще. лѹпѫ, рапѣще. 184.

Lex. Bud. (p. 687) are numaĭ cuvîntul *şuparĭu* «sauvage, violent», care reapare în d. Pontbriant (p. 716) sub forma de *şupaĭu* «mièvre, espiègle, folâtre».

175. *taistră*, *traistră* (havresac) : пира. таистра. 113. — спира. траистра. 139. — тоболец, пѹнга. таистра. торба. 150.

Trebuĭ înlăturată comparaţiunea cu germ. *Tornister*, cuvînt de tot noŭ, necunoscut în vechĭa germană şi nicĭ chĭar în germana medĭă. Modernul german *Tornister* este un împrumut din bohemul *tanistra*, care la rîndul seŭ provine din ital. *canestra* cu schimbarea iniţialuluĭ *c* în *t* întocmaĭ ca în bohem. *tarner* din ital. *carniere*. Tot dela Bohemĭ, deja prin intermediul Germanilor, aŭ luat cuvîntul Unguriĭ, prefăcêndu'l în *tarisnya* saŭ *tariszinya*. Românul *taistră*, de unde prin împrumut şi polonul *tajstra*, necunoscut celor-l'alte dialecte slavice, formézä cu totul o altă familiă lexică, propriă numaĭ Românilor şi Albanesilor, carĭ însă o posedă în tóte dialectele lor, pînă şi 'n cele maĭ depărtate de orĭ-ce contact cu Bohemiĭ, cu Germaniĭ saŭ cu Unguriĭ. Glossa de faţă ne procură doă forme române: *taistră* şi *traistră*, pe lîngă carĭ trebuĭ să maĭ adăugâm formele transilvane *straiţă*[2] şi *straistă*,[3] forma macedo-română *trastur*, pe care o scim dela d. profesor Caragiani, şi forma cea cu dentala medĭă, cuprinsă într'o glossă de maĭ sus : *drăstă*. In lim-

(1) Acéstă etimologiă, pe care noĭ o considerâm ca provisóriă, o primesce şi Schuchardt in Kuhn, *Zeitschr.*, t. 20, p. 251.

(2) *Lex. Budan.* p. 675.

(3) Bobb, *Dictionariu rumanesc*, Cluj, 1823, t. 2, p. 404.

ba albanesă avem o seriă completă de variante analoge. Hahn (Lex. 132) aduce formele *trastă* şi *trase* (=rom. *traistă*); în Camarda (Gramm. 326, 340) aflâm forma *draştă* (=rom. *drăstă*), pe care o întrebuinţéză Albanesiĭ din Sicilia; în fine Rossi (Vocab. 1212) ne procură forma *ştreiţă* (=rom. *straiţă*) «sacchetto di pelo di capra o d'altro, dove si mette la biada da dare al cavallo». Alăturându-se variantele, se capătă un prototip comun româno-albanes *staristra*, de unde, prin diferite accidente fonetice, decurg tóte formele cele derivate. In *staristra* orĭcine va distinge din capul loculuĭ sufixul de instrumentalitate *-tra*, unul din cele maĭ bine conservate în tóte limbele ario-europee, afară numaĭ dóră de Slavĭ, la carĭ, prin intermediarul *-dlo*, el a scădut la simplul *-lo*. Sufixul *-tra* jócă acĭ acelaşĭ rol ca în gr. μάκ-τρα «vase pour broyer», φόκ-τρα «jatte pour le lait», φέρε-τρον «brancard», καλόπ-τρα «enveloppe», lat. *mulc-tra* «sceau pour traire» etc. Numaĭ prin acest sufix româno-albanesul *staris-tra* se întâlnesce cu ital. *canes-tra*=boh. *tanis-tra*=germ. *Tornis-ter*. Separând sufixul, remâne de explicat tema *staris-*, de unde variantul albanes *trase* ar puté deriva chĭar direct, fără sufixul *-tra*, referindu-se către variantele cu *-tra* ca gr. καλαμίς (καλαμιδ-) «instrument de roseau» către lat. *calamis-trum*=*calamid-trum*.

176. *tămbar* (espèce de vêtement): оуtвореніе, тъмбар8л [*Berindă*: шата доагаа невѣстаа, ш8ба]. 157.

Medio-gr. ταμπάριον «chlamydis vel sagi militaris species» (Du Cange), ital. *tabarro*, medio-lat. *tabardum*, franc. *tabard* etc. La Serbiĭ din Montenegro тамбарина. Originea primitivă a cuvîntuluĭ pare a fi arabă, deşi nu sîntem în stare de a o verifica în momentul de faţă.

177. *tar* (charge, fardeau): бремa, сарчинъ, поваръ, тар. 49.

Din paleo-slav. товаръ «marchandise» = serb. товар «fardeau», de unde de asemenea, prin acelaşĭ fel de contracţiune (cf. *cal* = lat. *cavallus*) vine cu sensul cel vechiŭ ung. *tár* «magasin». Tot de acolo, prin sufixul *-niţă*, româno-transilvanul *tarniţă* «selle de charge» (Miklosich).

178. *tivénă* (chiffon): р8бище, тнѣнъ, ръфрекът8ръ. 133.

Nu se póte trage din verbul *tivì* «ourler, broder», căcĭ atuncĭ ar trebui să fie *tivélă*, afară numaĭ dóră de casul treceriĭ luĭ *l* în *n* (cf. la cuvîntul *dracilă*). Derivaţiunea cea maĭ plausibilă este din medio-gr. τήβεννα, medio-lat. *tebennum* «toga, aliquod genus vestimenti» (Du Cange). Cât pentru scăderea sensuluĭ, cf. românul *buléndră* «chiffon» (Pontbriant) = medio-lat. *balandrana* = franc. *balandras* = sp. *balandran* = ital. *palandrana* «espèce de manteau».

179. *tolbă* (saccoche): тоболец, пѣнга, танстра, толба. 150.

Serb. торба, polon. şi bohem. *torba* etc. Pentru trecerea luĭ *r* în *l*, vedĭ maĭ jos la cuvîntul *tulbă*.

180. *trîmbit* (je sonne de la trompette) : трȣбит, трѫмбитѫ. лѫ вѣсте тȣтȣрор, бȣчȣнѣзѫ. 151.

Astă-ḑĭ se întrebuințéză forma cu *t* assibilat : *trămbiț*, *trămbițar* (Pontbriant), deși Lex. Budan maĭ indică alăturĭ și pe *trimbit*. La noĭ vine dela Slavĭ : paleo-slav. трѫба, трѫбити, sloven. *trombeta*, serb. трȣмбета etc., ér la Slavĭ parte dela Germanĭ, parte dela popórele romanice occidentale (Matzenauer). E remarcabilă tot-o-dată în glossa de față forma бȣчȣнѣзѫ cu *-un-*.

181. *tulbă* (carquois) : тȣлѫ. тȣлбѫ де сахаидаче. 151.

Paleo-slav. тȣлъ «carquois», cătră care Românii aŭ adaus sufixul *-ba* prin confusiune cu *torbă*, ér acésta la rîndul seŭ a suferit urmarea confusiuniĭ prin trecerea luĭ *r* în *l* : *tolbă* (vedĭ la acest cuvînt). Exemple de o asemenea acțiune reciprócă a doă vorbe diferite una asupra alteĭa sînt în linguistică dintre cele maĭ instructive.

182. *țărmure*, *țărmuri* (rivage) : брег, цѫрмȣре. 50. — поморїе цѫрмȣриле мѫрїй, прȣндȣри. 115.

După accent, vine din lat. *terminem*; după vocalism însă, din archaicul *termonem*; în ambele casurĭ cu trecerea luĭ *n* în *r*. Proveninţa din *termonem* cu urcarea accentuluĭ este maĭ probabilă.

183. *țéră*, *țeran* (pays, paysan) : инопלеменник, дентралтѫ цѣрѫ. стрѫин, де алт нѣм. 82. — тоземец, моцѣн, ѡм де цѣрѫ. 150. — селанинъ, церан. 136.

Lat. *terram*. Conservațiunea luĭ *e* clar este remarcabilă.

184. *țintar* (jeu des dés) : таблїеле, ошчоареле чѣле де жȣкат сaȣ цинтар. 152.

Dela *țintă* «point de mire», care vine la rîndul seŭ din paleo-slav. цѧта (= tzenta) «monnaie, denier», maĭ tărḑiŭ numaĭ «fiche, jeton».[1]

185. *țițeĭu* (petit-lait) : сȣротка, цицеюл. 206.

Negreșit un derivat dela *țiță* «mamelle».[2] Nu l'am găsit nicăirĭ în dicționare.

186. *țohă* (sorte de vêtement de femme) : вѫнѫтѫ цохѫ, рошїе цохѫ. вѣрде цохѫ, галбенѫ цохѫ, цохѫ мохорѫтѫ. 212.

Vedĭ Glossar I No. 28. Vom maĭ adăuga numaĭ la cele spuse acolo, că Bizanti-

(1) Cf. **Dobrowsky**, *Institutiones linguae slavicae*, Vindob., 1822, p. 99.

(2) Pentru paralelurĭ etimologice și analogie logice, cf. **Diefenbach**, *Vergl. Wörterb.*, t. 2, p. 608—9, unde însă, după obiceiŭ, nu sciĭ cum să alegĭ binele din reŭ.

niĭ, dela carĭ a trecut cuvîntul la Românĭ şi la Albanesĭ, îl căpătaseră eĭ-înşiĭ din Orient, prefăcênd — ca tot-d'a-una—pe *č* în *tz* : persian *č'ûkhâ* «vêtement de laine», curdic *č'ôkha* «drap», osetic *čuka* etc., de unde şi la Turcĭ *č'oha*. Serbul чоха vine dela Turcĭ, nu dela Bizantinĭ.

187. *ţol* (cilice, habit grossier) : врєтище, сак де пър, дърщинъ, цол. 55.

Se întrebuinţéză nu maĭ puţin forma femeiască *ţólă*, o căriĭ primitivitate se probéză prin derivatul seŭ *ţolină* «femme malpropre» (Pontbriant), pe când din bărbătescul *ţol* nu avem nicĭ un derivat. A căuta originea acestuĭ cuvînt în turcul *čul* saŭ *g'ul* «housse, couverture d'un cheval» s'ar potrivi sub raportul sensuluĭ, dar nu şi sub al formeĭ, căcĭ turcul iniţial *č* saŭ *g'*, ba nicĭ măcar din vre-o altă limbă, nu trece la Românii dela Dunăre în *ţ*. Admiţêndu-se forma primitiv femeiescul *ţólă*, cuvîntul ar fi=lat. *stola* «haînă de asupra», maĭ ales «haînă femeiască», de unde chiar la vechiĭ Romanĭ acéstă vorbă căpătase înţelesul secundar de «femeiă», bună-óră în Statius (Silv. I, 2, 235): «hic juvenum coetu s t o l a mixta», adecă nu departe de a nóstră *ţolină*. Pentru trecerea luĭ *st* prin metatesa *ts* în *ţ*, pe care la finea cuvîntuluĭ am vĕdut'o deja maĭ sus în *straiţă* =*straistă*, la începutul cuvîntuluĭ o găsim, pentru a nu cita decât exemple de o perfectă certitudine, la Macedo-Românĭ în *ţupu*=*stuppa* (Kavalliotes), unde —pe de asupra—femininul a trecut în masculin ca şi la noĭ în forma *ţol*. Tot aşa ital. *zolla* (citesce *ţolla*) a derivat din vechĭul german *skolla* prin intermediul *stolla*= *tsolla*.[1] Cu tóte acestea, o obiecţiune fonetică fórte seriósă împedecă de a deriva pe al nostru *ţólă* d'a-d r e p t u l din latinul *stola*, căcĭ în vorbele latine moştenite finalul *-la* ar fi devenit necesarmente *-ră*, ca în *móră*=*mola* saŭ în *vióră*=*viola*. Resultă dară că *stola* a pătruns la Românĭ deja în evul-mediŭ, fie prin intermediul Bizantinilor, fie prin al Italianilor, cu sensul obicĭnuit de «haînă lungă». Pentru scăderea acestuĭ sens la acela de «chiffon», cf. maĭ sus la cuvîntul *tivénă*.

188. *urdin* (je viens, j'accours) : приходити, а урдина. 195.

Lex. Budan (p. 736) arată doă accepţiunĭ ale cuvîntuluĭ *urdin* : 1. «umblare désă la cine-va saŭ la care-va loc»; 2. «scursóre, fără sânge saŭ cu sânge». Din causa primeĭ din aceste accepţiunĭ, gaura stupuluĭ s'a numit *urdiniş*, căcĭ «albinele íntră şi es adesea-orĭ». Sub raportul formeĭ, *urdin* este amplificat din *urd*, ca *scarp-in* din *scarp*=lat. *scalpo* (Cihac). Sub raportul sensuluĭ, accepţiunea de a «umbla» s'a născut din acea de a «curge», ca rom. *merg*=lat. *mergo* «mĕ cufund în apă», franc. *arriver*=lat. *adripare* «a sosi la mal», şi franc. *aller* (vechĭu *aner*), provenţ. şi catal. *anar*, ital. *andar* etc. din lat. *adnare*, *annare* «a înnota».[2] Din acéstă semnificaţiune fundamentală de «curgere» aŭ remas: sensul *urdinare* «scursóre» (cf. franc. «*cours* de ventre»), apoĭ *urdóre* saŭ *urdorĭ*

(¹) **Rousch** în **Gröber**, *Zeitschr. f. roman. Phil.*, t. 1, p. 420.

(²) **Brachet**, *Grammaire historique de la langue française*, 4e éd., p. 224, şi *Dictionnaire étymologique de la langue française*, éd. 1, p. 42.

«curgerea ochilor», în fine *urdă* «fromage blanc», cf. lat. *serum* «zer»=slav. сыръ «brînză» = sanscr. *saram* «apă» dela √*sar* «curgere». Cât pentru *urdóre*, cuvîntul póte să derive şi d'a-dreptul din *urdă*, întocmaĭ ca germanul *Augenbutter* «urdóre» din *Butter* «unt», ca macedo-românul *ţalpă* «urdóre» (cu *ţ* din *č* după consonantismul macedo-român)=alban. *ghĭalpă* «unt», saŭ ca—după Grandgagnage — francesul *chassie* «urdóre» din lat. *caseus* «brînză».[1] Pe *urda*, Ungurii, Serbiĭ şi Slovaciĭ aŭ luat'o dela Românĭ, după cum o recunósce însuşĭ Matzenauer,[2] ér Schafarik atribue originea cuvîntuluĭ anume Dacilor.[3] Macedo-româniĭ aŭ şi eĭ *urdă*, tot aşa ca şi Româniĭ dela Dunăre.[4] Dela dînşiĭ orĭ dela noĭ, una din doă, aŭ căpătat'o şi Bulgariĭ.[5] Odată ajunşĭ aci, noĭ găsim acéstă vorbă şi la Albanesĭ, dar tocmaĭ la ceĭ din Sicilia, sub forma de *udós* «il formaggio» (Camarda). Comparând pe românul *urd-* cu albanesul *ud-*, resultă un prototip comun *und-*. Albanesiĭ aŭ perdut nasala, ér Româniĭ aŭ trecut'o în *r* ca în *mormînt*=lat. *monumentum* şi 'n atâtea alte. Sensul de «brânzeĭ» dintre derivatele radicaleĭ *und* este propriŭ numaĭ Româno-albanesilor; cu un înţeles apropiat însă, ba chĭar cu conservarea nasaleĭ, posedă un dialect persic cuvîntul *unda* «Buttermilch, lait de beurre».[6] Românul *urdă*, albanesul *udos* şi persicul *unda* formézá o strînsă familiă lexică.

189. *usturoĭu* (ail, oignon) : веан лѹк. ѹстѹроѭл. 212.

D. Cihac (p. 303) îl derivă din *ustur*=lat. *ustulo*, de unde *usturonĭu*=*usturoĭu*. Trebuĭa adăugat, că se întrebuinţéză şi forma *ustunoĭu* (Lex. Bud.), cu trecerea luĭ *r* în *n* prin asimilaţiunea regresivă cu vechĭul sufix *-onĭu* : *usturonĭu*=*ustunonĭu*=*ustunoĭu* (cf. *cunună* din *coronă*, *fănină* din *fărină*, *senin* din *serin*=*serenum* etc., adecă *r*+*n*=*n*+*n*). Ca analogie logice pentru *usturoĭu* din ideia de «usturime», cf. slavicul чеснѫкъ «ail» în legătură cu чесати-сѧ «ustură». √*uş* «ardere», de unde vechĭul latin *uso* = *uro* cu derivatul seŭ *us-tulo* «us-

(1) **Grandgagnage**, *Dictionnaire étymologique de la langue wallonne,* Liége, 1845, p. 88. Acéstă etimologiă a cuvîntuluĭ *chassie*, primită şi de **Hippeau** în *Dictionnaire de la langue française au XII—XIII siècle,* este controversată de Littré, Scheler etc., dar nu distrusă prin vre-o altă maĭ bună. Argumentul în contra'ĭ a d-luĭ **Le Héricher** în *Revue de linguistique*, t. 9 (1876), p. 206 : „la forme populaire *chiasse* et *chiasseux*" este de tot slab, căcĭ *chiasse* şi *chiasseux* aŭ resultat pe calea etimologieĭ poporane, bună-óră ca la noĭ în glossa de maĭ sus *căcărézā* din slav. гразь.

(2) *Op. cit.* p. 366 : „z rumunského."

(3) *Slowanské starožitnosti,* p. 380 : „w slowančině nĕktera slowa n e p o c h y b n é ze sta-„rogetického gazyka pošla, gako buitar (opilio inferior), urda (caseus secundarius), brinza etc."

(4) Cuvîntul lipsesce în **Kavalliotes**, dar se află în **Daniel**, Λέξικον τετράγλωσσον, apud **Martin-Leake**, *Researches in Greece,* London, 1814, p. 385.

(5) Ibidem.

(6) **Gabelentz** în *Zeitschr. d. deutsch. morg. Ges.*, t. 20 (1866), p. 330, unde eminentul orientalist nu găsesce pentru acest cuvînt nicĭ un paralel în cele-l'alte limbĭ învecinate.

tu r», a maĭ produs — după Pictet — pe latinul rustic *unio* «oignon»[1] cu lungul *u* în loc de *usnio* (pentru *un* = *usn* cf. *pruna* = *prusna* √*pruṣ*). In loc de tóte aceste paraleluri atât de interesante, d. Cihac (p. 15) compară cu *usturoĭu* numaĭ pe al nostru *ardeĭu* «poivre rouge», pe care 'l derivă necorect dela un prototip latin *ardivum*; ḑic «necorect», căcĭ din *ardivum* noĭ n'am avé *ardeĭu*, ci *ardiŭ*, întocmaĭ ca din *tardivum* — *tărḑiŭ*. *Ardeĭu* ar puté deriva numaĭ dóră dintr'un *ardilium*, ca *meĭu* din lat. *milium* saŭ *teĭu* din lat. *tilium* (nu *tilia*, cf. it. *tiglio*); dar maĭ probabil este de o formaṭiune curat românéscă modernă, cu sufixul *eĭu* ca maĭ sus în *tiṭeĭu*.

190. *uture* (chat-huant, chouette, noctua) : EEH, 8 T 8 ρ E. 207.

Este necontestabil de aceĭaşĭ origine cu serb. ȣтина «chouette (Karagić) şi cu bulg. ȣтва «chouette»,[2] carĭ însă nu pot deriva una din alta şi se separă căte-trele de paleo-slav. ѫты (= *antu*) «canard» = rus. утка = serb. ȣтва etc. Nu póte fi nicĭ grecul ὠτός (de unde lat. *otus*), căcĭ lungul ω n'ar fi trecut în *u*, maĭ cu sémă când în tóte variantele accentul se află tocmaĭ pe prima silabă, împedecând ast-fel scăderea vocalică. Afară de acésta, ὠτός se ḑicea numaĭ despre varietatea cea urechĭată a bufniţeĭ, «*Ohr*eule», «long-*eared* owl», «chat-huant *cornu*», fiind o formaṭiune specifică grécă din tema ὠτ- «oreille». Propriŭ Românilor, Serbilor şi Bulgarilor, *ut* «bufniţă» se găsesce şi la Albanesĭ, ba încă sub forma cea maĭ simplă : *ut* «guffo, uccello notturno di rapina» (Rossi). E peste putinţă dară de a nu recunósce originea eminamente tracică a acestuĭ cuvînt, pe care nu 'l găsim nicăirĭ afară din teritoriul dela Carpaţĭ pînă la Epir. Dintre vechile numĭ locale tracice, cf. oraşul *Uti*dava în Dacia şi oraşul *Utus* (Tab. Peuting.) saŭ Οὖτως (Procop.) lîngă rîul de acelaşĭ nume în Mesia. Cuvîntul român *uture* nu se află în dicṭionarele nóstre şi a perit, póte, chĭar din limbă, lăsând însă şi el o urmă topografică în numele laculuĭ *Uturina* din districtul Dolj, cu sufixul *-in*, favorit la Olteni în numirĭ locale şi personale, ca : *Dobrot-in*, *Camed-in*, *Flor-in*, *Tudor-in*, *Robot-ina*, *Marot-in*, *Rod-ina*, *Cĭoclov-ina*, *Stup-ina*, *Vert-ina* etc.[3] Serbul ȣтина şi bulgarul ȣтва sînt fórte rare, abia maĭ conservându-se pe icĭ-colea ca arcaisme poetice. La Albanesĭ *ut* se maĭ păstréză într'un singur dialect, ast-fel că nu l'a cunoscut Hahn şi nu 'l menṭionéză nicĭ Stier în excelentul seŭ studiŭ despre nomenclatura zoologică albanesă. Acésta este un specimen despre modul, cum elementele linguistice autoctone, adecă ante-romane, aŭ despărut şi despar treptat din graĭurile balcanice! Vom maĭ observa că forma română *uture* presupune o formă albanesă *utulă*, întocmaĭ ca rom. *vĭezure*=alban. *vĭedzulă* saŭ ca rom. *sîmbure*=alb. *sumbulă* «bóbă».[4] O asemenea formă nu se găsesce óre în vre-un dialect albanes?

(¹) **Columella**, XII, 10, 1 : „coepam, quam vocant unionem r u s t i c i".
(²) **Миладиновци, Бѫлгарски народни пѣсни**, Zagreb, 1861, p. 537.
(³) Cf. **Hasdeŭ**, *Istoria critică*, t. 1, ed. 2, p. 88—9, şi **Frunḑescu**, op. cit., passim.
(⁴) **Martin-Leake**, op. cit., p. 323.

191. *văduu*, *văduă* (veuf, veuve) : вдовъ, ѡм въд88, la plural : въд8и м8нцїи.—вдова, въд8ъ. 53.

Lat. *viduus*, *vidua*. D. Cihac (p. 304) cunósce numaĭ forma *văduv-văduvă* cu propaginaţiunea luĭ *v* în sufix ca şi ital. *vedovo-vedova*, fr. *veuf-veuve* etc. Maĭ este, bună-óră în Psaltirea luĭ Coresi ps. 108, şi forma articulată въд8ѡ, născută deja din *văduva* prin acelaşĭ transiţiune *o* = *va*, despre care vedĭ maĭ sus la cuvîntul *luo*.

192. *vendecare* (guérison) : лѣчба. венДекаре. 93.

Sub raportul vocalismuluĭ, cf. maĭ sus la cuvîntul *menţire*. Este lat. *vendico* «je sauve» = ital. *vendico* etc. Paralelurile romanice sînt adunate de d. Cihac (p. 315), care nu cunósce însă semnificaţiunea românéscă cea veche de «a cicatrisà» şi chĭar în genere : «a astupa». Astfel în mitropolitul Dosofteĭu : «са8 виндекат пъмънт8л престе д8нс8л».[1] saŭ : пѣсъ скаънъл престе виндекът8ра пръиъцїїи».[2] Aşa dară lat. *vendico* «scap» a trecut la Românĭ, naţiune eminamente belicósă, de 'ntăiŭ cu sensul de «scap de rănile dobăndite în bătaiă» şi deja după aceĭa a ajuns la accepţiunea actuală de «scap de orĭ-ce bólă.»

193. *viezure* (blaireau, ursus meles) : ıазвац. вїез8рнле. 207. — dar şi cu sensul de «hérisson» : хирогрил. вїез8ре. арм. 161.

Vedĭ maĭ sus Glossar I No. 15. Confusiunea de sensurĭ «blaireau» şi «hérisson» nu ne întîmpină nicĭ într'o altă limbă, şi prin urmare trebuĭ să aĭbă vre-o causă specifică română. Noĭ credem de a o puté descoperi. Forma *ĭezine* (Lex. Bud.) pentru *viezure* se apropiă pînă şi prin sufix de arménul *ozni* «aricĭu», care — cu transiţiunea fonetică normală χ (gh) = *z* în tóte limbile eranice — corespunde fórte aprópe greculuĭ ἐχῖνος «aricĭu». Slaviĭ şi Litvaniĭ aŭ acest cuvînt cu *ž* pentru *z* şi fără sufixul *-n-* : paleo-slav. ıежь = litv. *ežis* etc.[3] Forma albanesă actuală *eşk* este un împrumut din slavicul deminutiv ıежькъ, după cum şi alban. *irikĭ* este érăşĭ prin împrumut latinul *ericium*, terminul curat albanes perind. Aşa dară Românii cată să fi avut pentru «aricĭu» un termin ante-roman *ĭezine*, care confundându-se cu *viezure*, a resultat pentru acesta din urmă dupla semnificaţiune «blaireau» şi «hérisson». Căt se atinge de *aricĭu* = lat. *ericium* = sp. *erizo* = port. *ericio* etc. (Cihac), este de observat trecerea iniţialuluĭ *er* în *ar* întocmaĭ ca în *argat* = gr. ἐργάτης, *Ardél* = ung. *Erdély*, *Armindcn* = serb. şi bulg. Јеремин-дан «dĭua sf. Ieremia»[4] etc.

(¹) *Synaxar*, Iaşĭ, 1683, t. 1, f. 125 retro.

(²) Ibid. f. 219 verso.

(³) Cf. **Huebschmann**, *Die Stellung des Armenischen*, în **Kuhn**, *Zeitschr.*, t. 23, p. 25, unde pentru forma arménă restabilesce prototipul *aghanĭa* (maĭ bine *aghinĭa*), ér pentru forma leto-slavică : *aghĭa*. Pentru forma grécă prototipul ar fi *aghina*. **De Lagarde**, *Armenische Studien*, Göttingen, 1877, p. 119, citéză o formă arménă *kozni* în loc de *ozni*. De unde însă iniţialul *k*?

(⁴) Despre un fenomen analog — nu identic — în cele-l'alte limbĭ ario-europee, vedĭ **Brug-**

194. *vipt* (céréales) : житъ, грѫ8л, випт8л, секара. 74.

Lat. *victum*. Cf. Cihac p. 318, unde însă a scăpat din vedere forma macedo-română *ghiptu* (Daniel), care are tocmaĭ sensul de «céréales». Să se maĭ noteze în acéstă glossă, ca şi maĭ sus la *păinichĭu*, claritatea neaccentatuluĭ *e* în секара =lat. *secale*, cuvînt în care — d. Cihac (p. 252) a uĭtat s'o spună — numaĭ Românii, din tóte popórele romanice, aŭ conservat accentul latin pe a doua silabă, căcĭ ital. *sègale*, franc. *seigle*, catalanul *sègol*, retorom. *sègal* etc., chĭar albanesul *thèkără* (cu *th*=*s* ca în *thî-u*=gr. σῦ-ς şi *thikă*=lat. *sica*), tóte fără excepţiune, afară de forma română, aŭ mutat accentul din latinul *secàle*.

195. *vizonie* (terrier de blaireau) : іжзвина. визоніе. 173.

Vedĭ maĭ sus Glossar I No. 25. De observat însă *o* : vizonie, în loc de obicĭnuitul *u* : vizunie.

196. *zăbală* (mors, frein) : жвала, зѫбала. 210.

Ung. *zabola* din bohem. *zubadlo* «frenum» dela paleo-slav. зѫбъ «dinte» cu sufixul instrumental -*dlo* = -*tra*. Dacă Românii ar fi luat din paleo-slavica, ar avé *zămbală* cu conservaţiunea vocaleĭ nasale.

197. *zăgan* (un grand vautour) : харадріwн.'зъган. 185.

Se află şi 'n Lex. Budan (p. 766), care 'l dâ ca sinonim cu *sorliţă*, traducênd pe acéstă din urmă (p. 657) prin «vultur percnopterus, Geyeradler». La noĭ cuvîntul maĭ trăesce în unele numirĭ locale, bună-óră muntele Pétra-*Zăgan* în Prahova, şi'n numele de familiă *Zăgănescu*, care prin sens nu diferă de *Vulturescu*. Ca etimologiă pare a fi de origine turanică; cf. turc. *doghan* şi *thoghan* «faucon» şi ostiacul khar-*dzugan* «faucon» (Castrén). Sinonimul *sorliţă*, deminutiv din *sor* cu epentesa luĭ *l* întocmaĭ ca maĭ sus în *ciovlică* (cf. *ġiu-l-ică* în loc de *ġiu-ică*), nu póte fi decât cumanicul *sar* «vultur» (Klaproth), ceĭa-ce ne face a bănui că ambele cuvinte aŭ pătruns la Românĭ dela Cumanĭ, în aceĭaşi epocă medievală în care noĭ am luat dela Maghiarĭ, pentru alte varietăţĭ de păserĭ rapacĭ, pe *şoĭm* = ung. *sólyom*, pe *uliŭ* = ung. *ölyv*, pe *coroĭu* = ung. *karoly*, pe *caĭe* = ung. *kánya* etc. Acéstă coincidinţă este fórte instructivă.

198. *zechie* (sarrau, sorte de manteau grossier) : портъ, коко8, зѣкїе. — портице, зѣкїе, сѣкнъ. 116.

In Lex. Bud. (p. 769) : *zéche*. Forma actuală maĭ obicĭnuită este *zeghie*. Şi Ungurii aŭ *zeke*, maĭ ales însă Săcuiĭ din Transilvania[1], ceĭa-ce tocmaĭ ne face a crede

man, *Zur Physiologie der R-Laute*, în **Curtius**, *Studien*. t. 5 (1872), p. 318—20, 325 etc. — Cf. **Schuchardt**, *Vokalismus*, t. 1, p. 210 : „Zwischen *r* und *a* besteht eine enge Wahl-„verwandtschaft. Wir finden Bethätigungen derselben in den semitischen, in den germani-„schen, in den romanischen Sprachen."

(1) **Pray**. *Dissertationes historico-criticæ*, Vindobonæ, 1775, p. 42.

că aŭ împrumutat'o dela Românĭ[1]. La Cumanĭ *zaga* (după ortografia genoveză *xaga*) se numĭa o haĭnă de pele: «cuirasse»; şi fiindcă Klaproth n'a indicat pentru acest termin nicĭ un paralel în cele-l'alte limbe turco-tătare [2], s'ar puté bănui că şi Cumaniĭ, locuind pe la noĭ în curs de secolĭ, îl vor fi luat dela Românĭ. Cu tóte astea, în limba mingrelică din Caucas *zaga* însemnéză «pele».[3] Să fie óre un împrumut dela Cumanĭ? Pentru originea latină a *zechieĭ* — renunţând la etimologia *zechia*=lat. *sagulum*, căcĭ *ck* din *ag* n'ar puté fi justificat — ni se presintă o ipotesă. *Zechiea* la Românĭ, ca şi *zeke* la Săcuĭ, nu se face nicĭ o dată din pele, ci tot-d'a-una din pîslă, «feutre», «bourre», adecă din ceĭa-ce se dicea lătinesce *seta*. *Seta* însemna la Romanĭ nu numaĭ pîr de animal, dar şi lucrurile confecţionate din el. La deminutiv era *setula*. Acest *setula* nu putea trece la Românĭ decât sub forma de *seche*, maĭ corect сѣкїе. întocmaĭ după cum din *vetula* noĭ am căpătat *veche*, în tipăriturile din secoliĭ XVI-XVII: вѣкїе. Cu trecerea iniţialuluĭ *s* în *z* ca în *zer* = lat. *serum*, avem dară ѕѣкїе, *zeche*, de unde apoĭ cu scăderea luĭ *k* la *g* prin acomodaţiune cu *z* din prima silabă (cf. maĭ jos la cuvîntul *zgarbură*): *zéghie*, *zeghie*, *zeghe*. Pentru verificarea acesteĭ ipotese — o dâm aci numaĭ ca ipotesă — ar trebui găsită posteritatea latinuluĭ *setula* cu sens de haĭnă în vre-un alt dialect romanic. Italianul *secchia* vine din lat. *situla*, avênd prin urmare cu totul un alt înţeles; dar şi din *setula* italianesce ar fi eşit tot *secchia*, ca din *vetula* — *vecchia*. Există óre vre-o urmă?

199. *zgarbură* (botte): скорни, зградвури. 205.

Ne aducem aminte de a fi dat peste acest cuvînt numaĭ în Psaltirea luĭ Coresi, de ex. în ps. LIX: «спре Идвмен тинзь зградвура мѣ». acolo unde slavenesce este: «сапогь мои». ér în Vulgata: «calceamentum meum», cf. şi ps. CVII. Accentul este indicat pe prima silabă. D. Cihac (p. 245) cunósce numaĭ forma *scarpă* «soulier de femme, surtout escarpin». *Zgarbură* este ital. *scarpola*, a căruĭ *p* a trecut de asemenea în *b* la Slovacĭ în *škarbala* «calceamentum rusticorum amplum et latum» (Matzenauer). La Românĭ trecerea luĭ *p* în *b* a fost provocată prin acomodaţiune progresivă de trecerea analógă din tenue în medià a luĭ *c* în *g* din prima silabă, care la rîndul seŭ a fost datorită iniţialuluĭ *z* din *s*, întocmaĭ ca în *zgaĭbă* = lat. *scabies* = ital. *scabbia*.

200. *zilesc* (je passe la vie): ѕилеск бине. трѫеск бине. 46.

Imitaţiune din paleo-slav. благо-дѣнствѹіѫ, care şi el imitéză pe gr. εὐ-ημερέω.

(1) Despre elemente linguistice române la Ungurĭ şi maĭ ales la Săcuĭ, veḑĭ **Edelspacher**, *Rumun elemek a magyar nyelvben*, Buda-pest, 1875, scriere pe care — din nefericire — noĭ o cunóscem numaĭ după recensiunea în **Ujfalvy**, *Revue de philologie et d'ethnographie*, t. 2 (1876), p. 221 — 2.

(2) *Vocabulaire coman*, în **Klaproth**, *Mémoires*, t. 3, p. 242.

(3) **Klaproth-Güldenstädt**, *Beschreibung der kaukasischen Länder*, Berlin, 1834, p. 193.

ORIGINILE CRAIOVEI

1230-1400

(Fine. — Veḑĭ *Columna* No. 6—7, p. 340—53).

§ 16.

NEDEĬA.

După o legendă poporană, Craiova cea veche, negreşit înainte de secolul XV când a devenit capitală a Olteniei, clădindu-se cam tot pe atuncĭ şi biserica cea «Bănéscă», nu se află punctualmente acolo unde este astă-ḑĭ.

«La porţile oraşuluĭ mergênd spre Jiŭ — ḑice d. Margot — se vede o «mare baltă numită Craĭoviţa. Tradiţiunea pórtă, că oraşul era zidit în «vechime în acel loc, şi că în urma unuĭ mare cutremur de pămînt fu «cufundat cu totul, înnecat, şi apele bălţiĭ îl cuprinseră». [1]

Cercetărĭ în fundul bălţiĭ ar puté lesne să verifice acéstă legendă.

E fórte probabil că posiţiunea primitivă a Craioveĭ va fi fost chĭar lîngă Jiŭ.

Cu tóte acestea, legenda despre cufundarea oraşuluĭ ni se pare a fi avut de 'ntâiŭ în vedere un alt punct teritorial, aplicându-se apoĭ către balta de lîngă Craiova din causa apropiăriĭ loculuĭ.

Tot în districtul Doljuluĭ, în plasa Bălţiĭ, se află o comună rurală numită Nedeĭa, căriĭ d. Frunḑescu îĭ acórdă peste 1000 de locuitorĭ, aşeḑată lîngă o baltă ce-ĭ ḑic de asemenea Nedeĭa, care comunică cu Dunărea printr'un curs de apă numit şi el Gîrla-Nedeilor.[2]

În întréga România, fără a vorbi despre Banat saŭ Transilvania, nu se găsesce nicĭ o altă localitate cu acest nume, şi totuşĭ în basmele poporane din Muntenia «cetatea Nedeĭa» jócă un rol fórte caracteristic.

Aşa, bună-óră, în basmul «Fiĭul vînătoruluĭ», cules de neobositul d. P. Ispirescu, noĭ citim :

«Împăratul érăşĭ îl chemâ şi 'ĭ ḑise :

«— Fiĭule al vînătoruluĭ, mi s'a spus de un óre-cine că tu te-aĭ fi lăudat că «poţĭ să aducĭ *meşterĭ dela Nedeĭa-cetate*, să 'mĭ zidéscă un palat, cum nu s'a

(1) **Margot,** op. cit. p. 52.
(2) **Frunḑescu,** op. cit. p. 310.

«maĭ veḑut pînă acum, cu ósele astea de fildeş, şi să 'l învălescĭ cu pieile de as-«pidă ce mĭ-aĭ adus.

«— Eŭ, pré-mărite împărate, respunse fiĭul vînătoruluĭ, niciĭ că mĭ-a trecut «prin minte una ca acésta. Dar cu vrerea luĭ Dumneḑeŭ creḑ că voiŭ puté arăta «celor părĭtorĭ, ce póte Românul când voesce şi când are nădejde la cel de sus. «Mâĭne îţĭ voiŭ aduce respunsul.

«După ce aflâ dela móşă-sa ce trebuĭ să facă ca să împlinéscă porunca împără-«téscă, se întórse a doua-ḑi la împăratul şi ḑise :

«— Pré-mărite împărate, ca să mě pot închina cu slujba ce mĭ-aĭ dat măria «ta, am trebuinţă de mila mărieĭ tale.

«— Cere şi veĭ avé, respunse împăratul.

«— Să 'mĭ daĭ, ḑise fiĭul vînătoruluĭ, o sută de corăbiĭ cu sare.

«— Să ţi se împlinéscă cererea, respunse împăratul.

«— Luând cele o sută de corăbiĭ pline cu sare, fiĭul vînătoruluĭ plecâ cu dîn-«sele pre mare.

«După o călătoriă fórte lungă, ajunse la *Nedeĭa-cetate*.

«*Acéstă cetate era vestită pentru meşteriĭ eĭ*, carĭ învăţase meşteşugul dela «ḑîne, şi nu putea nimenĭ să între acolo, etc.»[1]

Aşa dară pentru poporul din Muntenia «Nedeĭa-cetate» a remas ca un ideàl de oraş mare industrial, «vestit pentru meşteriĭ seĭ».

Acéstă celebritate a Nedeeĭ nu se mărginesce însă în cercul strict al Ţereĭ-Românescĭ, deşi pe aĭurĭ cuvîntul a căpătat un înţeles ce-va maĭ general.

Ast-fel în Moldova, pe la jumătatea secoluluĭ XVII, se chiăma *nedeĭă* o numerósă adunare de ómenĭ, după cum — în adevăr — sînt tóte ora-şele comerciale.

Iată un pasagiŭ fórte precis din Pravila luĭ Vasile Lupul :

«Маи маре сѫдалмѫ сѫ кiамѫ, кѫндь ва сѫдѫи нецине пре алтѫль ꙟ вре «ѫнь лок ка ачела де чинсте, ѫнде вор фи мѫлцѝ ѡамени стрѫинии, кѫмѫи «ꙟ мижлокѫл тѫргѫлѫи, саѫ ла вре ѡ недѣе саѫ ꙟ кѫртѣ домнѣскѫ саѫ «ла врѫи празникь».[2]

Este învederat dară că 'n districtul Dolj, acolo unde se aflâ astă-ḑĭ satul *Nedeĭa* cel de lîngă balta *Nedeĭa* şi de lîngă gîrla *Nedeilor*, ba şi pe aĭurĭ orĭ-unde s'ar maĭ nemeri vre-o localitate românéscă cu acelaşĭ nume, trebuĭa să fi existat óre-când un important centru comercial, ceĭa-

(¹) *Columna luĭ Traian*, 1876, p. 86—87.

(²) *Carte românéscă de învăţătură*, Iaşĭ, 1646, f. 127.

ce se justifică în casul de faţă prin posiţiunea loculuĭ tocmaĭ la o trecătóre a Dunăriĭ.

Ce se va fi făcut cu el? Cum óre şi când anume va fi perit? Nu se scie.

Tradiţiunea poporană despre cufundarea unuĭ oraş în baltă, fie ea întemeiată pe o catastrofă adevărată orĭ numaĭ pe un ce metaforic, strămutată apoĭ la capitala Olteniei, unde ea nu are nicĭ o raţiune de a fi, s'ar potrivi de minune cu «Nedeĭa-cetate».

Istoria despărutuluĭ oraş doljén Nedeĭa, care ar fi fórte interesantă prin sine însăşĭ şi ar merita de a fi cercetată, póte să nu fie fără legătură cu originile Craioveĭ.

Cine scie, dacă nu cum-va pînă şi crescerea acesteĭa a fost datorită în parte, după cum se întîmplă maĭ tot-d'a-una, căderiĭ uneĭ apropiate rivale!

Orĭ-cum, fundată în prima jumătate a seculu.luĭ XIII de către un rege al Cumanilor, Craiova ne apare, peste vr'o sută de anĭ după aceĭa, deja ca un oraş de o însemnătate óre-care.

§ 17.

CRAĬOVA ÎN MÂNILE SERBILOR.

Primul Domn Român, care jucase un rol européu, a fost Alexandru Basarab, bun organisator, bun diplomat şi bun oştén.

Elˈ găsise ţéra trunchiată între o mulţime de boierĭ marĭ, un fel de domnişorĭ feudalĭ, vasalĭ aĭ seĭ,[1] însă vasalĭ neliniştiţĭ, ale cărora puterĭ împărţite împedecaŭ întărirea Statuluĭ; şi a reuşit a introduce monarchia în locul aceluĭ regim de cârpélă.

În corespondinţă cu Roma[2] şi cu Bizanţiul tot-o-dată, Alexandru Basarab avea o nevastă catolică, dar mănţinea în ţéră ortodoxia, singura legătură ce ne unĭa cu popórele trans-danubiane, înfiinţând cu acest scop doă scaune metropolitane, fie-care pentru câte o lature a Oltuluĭ.[3]

(1) Aceştĭ domnişorĭ, «principes» şi «voyvodae», avênd în frunte pe «nobilem virum Alexandrum Bassaratum», sînt enumeraţĭ într'o bulă a papeĭ Clemente VI din 1345, în **Theiner**, *Vetera monumenta Hungariae,* Romae, 1859, t. I, p. 691.

(2) Veḑĭ ibid. p. 513, bula papeĭ Ión XXII din 1327 : „dilecto filio nobili viro Bazarab Woyvode Transalpino".

(3) **Голубинскій, Исторія церквей болгарской, сербской и румынской,** Moscva, 1871, p. 350—52, unde indică fântînele.

Patriarcul constantinopolitan îl numĭa: «pré-bine-născutul marele voevod şi Domn a tótă Ţéra-Românéscă.»[1]

Ameninţat de regele maghiar Carol-Robert, care domnĭa în acelaşĭ timp pe ambele ţermurĭ ale Adriaticeĭ cu un picior la Neapole şi cu altul la Buda, Alexandru Basarab l'a strivit în bătaiă la anul 1330, astfel după cum nicĭ-o-dată n'aŭ maĭ fost bătuţĭ Unguriĭ.[2]

În acea catastrofă, «strages maxima» — reproducem propriele cuvinte ale cronicelor maghiare — vitejiĭ Ungurĭ, «prinşĭ ca pescĭĭ în mréje «(sicut pisces in gurgustio vel in reti comprehensi), cădeaŭ ca nisce mus«ce (cadebant in circuitu quasi muscae)».[3]

Murind regele Carol-Robert, fiĭul seŭ Ludovic s'a împăcat cu Alexandru Basarab, întâlnindu-se amîndoĭ în Transilvania.[4]

Domnul român sciea însă fórte bine, cât de şubredă va fi pentru dînsul amicia Ungarieĭ, căptuşită cu dorul de stăpânire; pe de altă parte, Moldova era ocupată încă într'o mare parte de resturĭ de Cumanĭ, contra cărora trebuĭa să se lupte, ér Turciĭ, trecuţĭ tocmaĭ atuncĭ în Europa, însufiaŭ deja de departe spaĭmă şi grijă pînă la Carpaţĭ.

Faţă cu aceste némurĭ turanice, maĭ ales Ungurĭ şi Turcĭ, carĭ îngrozĭaŭ de o potrivă pe Românĭ, pe Serbĭ şi pe Bulgarĭ, Alexandru Basarab concepe ideia uneĭ strînse alianţe cu coreligionariĭ Slavĭ de peste Dunăre.

El avea treĭ fiice : pe una o dă după Uroş, fiĭul împăratuluĭ serbesc Stefan Duşan;[5] pe o altă după Straşimir, împăratul bulgar dela Vidin;[6] pe o a treia după Vucaşin, atuncĭ principe feudal în Macedonia, maĭ în

(1) **Miklosich-Müller,** *Acta Patriarchatus Constantinopolitani,* Vindobonæ, 1860, t. 1, p. 383—88,

(2) E cĭudat că în tóte manualurile nóstre de istoriă acéstă victoriă se atribue unuĭ *Michail-vodă Basarab.* Nicĭ un personagiŭ cu acest nume n'a domnit la Românĭ nu numaĭ la 1330, dar nicĭ măcar în întregul interval dintre 1300— 1400. Inainte de Michaiŭ Vitézul, unicul Michaiŭ-vodă în Muntenia fusese un fiĭu al luĭ Mircea-cel-Mare la 1418, dela care există un crisov original în Archivele Statuluĭ şi dela care d. Dim. Sturdza a descoperit de curînd o monetă. Veḑĭ *Columna luĭ Traian,* 1877, p. 556—7.

(3) **Katona,** *Historia critica Hungariæ,* t. 8, p. 635—42. — *Chronicon Budense,* Budae, 1838, p. 246 – 50.

(4) **Thurocz,** ap. **Schwandtner,** I, p. 174 : «quidam Princeps seu Baro *potentissimus,* A«lexander, Waivoda Transalpinus, ditioni ejusdem subjectus, qui tempore quodam Caroli Re«gis, patris sui, a via fidelitatis divertendo, rebellaverat, et per multa tempora in rebellione «permanserat etc.»

(5) Veḑĭ cronica serbă în **Гласник друштва србске словесности,** t. 5. (1853), p. 67: **«Басараба дъщеръ обручилъ за сина своего младаго Урощa.».**

(6) Despre acésta vorbesce bula papală din 1370 către văduva «Alexandri Weyda in Vlachia», în care ḑice : «Imperatricem Bulgariae illustrem natam tuam ..» Cf. **Engel,** *Gesch. d. Bulgarey,* p. 458.

urmă rege al Serbieĭ, [1] tatăl aceluĭ vestit Marco-Crăişorul, despre care noĭ vom maĭ vorbi maĭ jos şi care, nepot de fiică al luĭ Alexandru Basarab, a fost Român după mumă.

In casul de faţă, ne preocupă numaĭ una din aceste treĭ căsătorie.

Doă cronice serbescĭ presintă un deosebit interes : una, întitulată Родословїе сербскихъ цареи (genealogia regilor Serbieĭ), compilată în secolul XVI, prin urmare destul de veche prin ea însăşĭ, ér cu atât maĭ mult prin isvórele sale; cea-l'altă, cunoscută sub numele de Лјетопис Троношки (cronica dela mănăstirea Tronoşa), deşi conservată în manuscrise abia din secolul trecut, totuşĭ fórte remarcabilă prin utilisarea unor fântîne istorice vechĭ, actualmente perdute.[2]

In acéstă din urmă se ḑice că tzarul serbesc Stefan Duşan, cel maĭ teribil cuceritor din căţĭ aŭ fost vre-o dată din némul slavic, «avusese un «resboĭu cu Ţéra-Românéscă şi a şi apucat dela ea o bucată de pămînt, «pe care însă a înapoiat-o la încheiarea păciĭ, când s'a logodit fiĭca «luĭ Basarab cu fiĭul seŭ tînărul Uroş.»

Iată chiar textul :

«И воевалъ на Ѹгровлахїю и ѿт нихъ взалъ некаа мѣста, ѡбаче потомъ «возвратилъ на мирѹ, егда Басарава дъщеръ ѡбрѹчилъ за сина своегѡ мла- «даго Ѹроша».[3]

Căsătoria luĭ Uroş cu fiĭca luĭ Alexandru Basarab fiind de-mult cunoscută, singurul fapt noŭ, pe care ni'l procură acest text, este resboĭul între Serbĭ şi Românĭ, însoţit de cucerirea de către ceĭ de'ntâiŭ a uneĭ părţĭ din Ţéra Românéscă, dar urmat de restituirea celor cucerite la încheĭarea păciĭ.

Cea-l'altă cronică serbéscă, confundând pe tînărul Uroş, fiĭul luĭ Stefan Duşan, cu bătrînul Uroş, tatăl acestuĭa, ḑice că regele serbesc «căsă- «torindu-se cu fiĭca Domnuluĭ românesc Basarab, a primit în dar drept «zestre Craĭova cu întregul litoral dunărén dela Olt pînă la munţiĭ Bana- «tuluĭ.»

Iată érăşĭ textul :

«...Ѹзе сѹпрѹгѹ вторѹю, дщи Басарабе воеводе влахо-заплаининскагѡ, и

(1) In aceiaşĭ bullă : «alteram natam, videlicet Ancham Reginam Serviae illustrem.» Bulla fiind din 1370, este învederat vorba despre Vucaşin, care domnise între 1367—1371.

(2) Cf. **Jagić**, *Historija književnosti naroda srbskoga*, Zagreb, 1867, t. I, p. 194 : „Piscu bijahu za cielo pri ruci takovi stariji izvori o kojih mi danas ništa neznamo.“

(3) **Гласник српског учевог друштва,** t. 5, p. 66—7.

«Басарава воевода дарова дъщери своеи и зетꙋ Стефанꙋ кралю дечанскомь
«часть державе своеа, каравлашкꙋ Кралѣво и градь сеи ѡдь текꙋщагѡ Дꙋ-
«нава до Ѡлтꙋ и до планинскїа гори.»[1]

Este evident că ambele cronice aŭ în vedere acelaşĭ fapt, deşi relaţiunile lor, luate din fântîne diverse, nu se pré-împacă una cu alta.

Confruntându-le şi concordându-le, resultă că Stefan Duşan va fi făcut o invasiune în Oltenia, a înaintat cu repedicĭune şi a reuşit de a cuprinde Craĭova; peste puţin însă a fost gonit de cătră Alexandru Basarab, urmând apoĭ o reconciliaţiune între Serbĭ şi Muntenĭ, întărită printr'o căsătoriă.

In adevăr, dacă resboĭul ar fi fost norocos pentru Serbĭ pînă la sfirşit, înapoĭarea celor cucerite ar fi absurdă, căcĭ ar avé aerul de a se fi făcut numaĭ şi numaĭ pentru ochiĭ ceĭ frumoşĭ aĭ domniţeĭ române, ceĭa-ce nu se întîmplă în diplomaţiă nicĭ chĭar la popórele cele maĭ primitive.

Invingĕtorĭ la început, Serbiĭ aŭ fost bătuţĭ la urmă; continuarea resboĭuluĭ însă ar fi slăbit pe ambiĭ adversarĭ, a cărora vitejiă era maĭ la locul eĭ contra celor-l'alţĭ duşmanĭ de pe'npregĭur, ér maĭ ales a Ungurilor, urîţĭ de o potrivă luĭ Alexandru Basarab şi luĭ Stefan Duşan; ĭată în ce mod lupta, petrecută cu peripeţie onorabile pentru ambele părţĭ, s'a terminat printr'o încuscrire.

Rolul Craioveĭ în acéstă împregĭurare arată, că ea nu maĭ era un orăşel fără însemnătate.

§ 18.

MIRCEA CEL MARE LÎNGĂ CRAĬOVA.

Inainte de 1400 — epoca peste care nu vom trece în studiul de faţă — Craĭova maĭ apare încă o dată pe scena istorieĭ.

Pe la finele seculuĭ XIV Turciĭ aŭ cucerit Vidinul, începînd a năvăli în Oltenia.[2]

Una din acele invasiunĭ, abia atinsă — ba încă necorect — în celel'alte fântîne istorice, a fost înregistrată cu stăruinţă aprópe în tóte cro-

(1) Ibid., t. 21, p. 245.

(2) **Leunclavius**, *Historiæ musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae*, Francofurti, 1591, p. 315, anno 1390: „Ferises etiam begus, non contentus occupasse Vidynam, cum iis militibus, quos Vidynæ secum habebat, transmisso Danubio, in Valachiam „excurrit et amplissima cum præda reversus fuit."

nicele serbescĭ şi trăesce pînă astădĭ în literatura poporană a vecinilor noştri de peste Dunăre, căcĭ în crîncena bătăliă urmată atuncĭ între Turcĭ şi Românĭ a perit tocmaĭ eroul cel maĭ favorit al Slavilor meridionalĭ: celebrul Marco-Crăişorul.

A fost aşa numita bătăliă dela Rovine, pe care istoriciĭ o mută generalmente la Ialomiţa, unde marele Mircea avusese în adevăr o luptă contra Turcilor, însă cu totul alta.

Rovinele în cestiune — cuvîntul însemnéză pur şi simplu «locurĭ băltóse»[1] — se aflaŭ lîngă Craĭova.

Mauro Orbini, traducênd cele maĭ vechĭ cronice serbescĭ, dice :

«Marco, chiamato da alcuni Craglievich, essendo andato con Pasaete I «Imperatore Turco contra Mirce Principe di Valachia, et azzuffatosi *nella «battaglia appresso Chralievo, città di Valachia,* fu rotto, et fuggendo «in una selva, fu ivi colto nella gola da una frezza, che tirò un Valaco, «credendo ch 'egli fusse una fiera.»

Adecă :

«Marco, numit de uniĭ Craişorul, mergênd cu sultanul Baiezid I contra «Domnuluĭ Tereĭ-Româneseĭ Mircea şi încăierându-se o bătaiă lîngă «oraşul românesc Craĭova, a fost bătut şi, fugênd într'o pădu«re, a perit acolo săgetat la gît de către un Român, care 'l luase drept «fiară.»[2]

Şi maĭ explicită este o altă cronică serbă, anterióră seculuĭ XVII, pe care o consultase Luccari.

Ea dice :

«Paiasit tornò in Europa, ripassò il Danubio alla città di Sieverino, «opera di Severo Imperadore, et fece giornata campale con Rè Mirce, «*sotto la città di Chraglievo,* e vi fu mezo rotto. Marco Chraglievich, fi«gliuolo di Vucascin Margnavcich, ch' haveva seguitato il Turco, fu morto «à caso da Ratko Valaco...»

Adecă :

«Baiezid s'a întors in Europa, a trecut Dunărea lîngă oraşul Severin, «opera împăratuluĭ Sever, şi a dat bătăliă regeluĭ Mircea supt oraşul «Craiova, unde însă a fost frînt. Marco-Craişorul, fiiul luĭ Vucaşin

(¹) **Molnar,** *Wörterbuchlein deutsch und wallachisches,* Hermannstadt, 1822, p. 131 : „rovină, noroĭu, Sumpf."

(²) **Mauro Orbini,** *Il regno degli Slavi,* Pesaro, 1601, p. 279.

«Marniavcicĭ, fiindcă el însoţĭa pe Turcĭ, a fost ucis acolo de Românul «Ratco...»[1]

Aci dară se menţionéză pînă şi numele aceluĭ vitéz Român, din mâna căruĭa a căḑut mort în luptă cel maĭ faĭmos eroŭ al Slavilor de peste Dunăre.

Românul Ratco, «Ratko Valaco», ne-ar remâné altfel cu totul necunoscut, căcĭ în crisóvele mareluĭ Mircea el nu figuréză nicăirĭ.

O a treia cronică serbă, ajunsă pînă la noĭ într'o copiă din secolul XVII, dar redactată pe la 1554, vorbind despre aceĭaşĭ bătăliă, preciséză anul şi numesce localitatea «Rovine»:

«Въ лѣто ѕцг (6093 = 1395) разби Мирчета воевода влашкы цара «Пајазита на Ровинахъ, и погыбе Марко кралѣвикъ и Костадинъ и Дра- «гашъ.»

Adecă:

«In anul 1395 Domnul romănesc Mircea a învins pe sultanul Baiezid «la Rovine, şi aŭ perit acolo Marco-Crăişorul şi Constantin şi Dragaş.»[2]

Cine aŭ fost «Constantin şi Dragaş», o vom vedé îndată.

Acuma revenim numaĭ la Crăişorul Marco.

Ca fiĭu al regeluĭ Vucaşin din fiĭca luĭ Alexandru Basarab, după cum am veḑut maĭ sus, el era vîr bun cu Mircea cel Mare, căcĭ tatăl acestuĭa şi muma luĭ Marco fuseseră frate şi soră.

Cu tóte astea tradiţiunea poporană serbă ne asigură, că însuşĭ Mircea a ucis pe Marco: «lovindu'l cu o săgétă de argint în gură».[3]

In cântecele epice serbe locul morţiĭ luĭ Marco se chiamă pînă astăḑĭ «şesul cel larg dela *Urvina*: широка равнина Урвина».[4]

(1) **Luccari**, *Ristretti di Ragusa*, Venetia, 1605, p. 72.

(2) Гласник друштва српске словесности, t. XI (1859), p. 149. — Se pare că acéstă cronică serbă anume fusese cunoscută cronicaruluĭ român publicat în *Magazin istoric*, t. I. Fiindcă Serbul nu ḑice că „Rovine" aŭ fost lîngă Craĭova şi că ceĭ treĭ principĭ, Marco, Constantin şi Dragaş, s'aŭ luptat contra luĭ Mircea, cronicarul nostru a întors lucrurile pe dos, ḑicênd astfel (p. 95): „Un istoric scrie că un resboĭu ce a avut Mircea-vodă a fost la „Rovine. Unde vor fi Rovinele, nu le spune. Şi a avut a j u t o r Mircea-vodă pre Marco Cra- „levicĭ şi pre Constantin şi pre Dragoş" !!

(3) Караџитј Српске народне пјесме, t. 2, Viena, 1845, p. 439 sqq. — Cf. infra.

(4) Чојковитј, Пјеваннја церногорска, Leipzig, 1837, p. 231. — Cf. Караџитј, Живот и обичаји народа српскога, Viena, 1867, p. 241.

Fraţiĭ Constantin şi Dragaş, menţionaţĭ alăturĭ cu Marco între victimele braţuluĭ român în bătălia de lîngă Craiova, eraŭ şi eĭ din familia princiară serbéscă.[1]

Graţiă lor, noĭ putem lĭmuri nu numaĭ luna, dar pînă şi ḑiua, în care s'a întîmplat acea superbă isbîndă, căcĭ într'un vechĭu tipic al mănăstiriĭ serbescĭ Chilandar din Sântul-Munte este inscris :

«Мѣсеца маїа. зї. дьнь прѣстави се Костандїнь [и] Драгашь.»

Adecă :

«*In 17 ḑile ale luneĭ luĭ maĭu* aŭ reposat Constantin şi Dragaş.»[2]

Prin urmare, illustra victoriă dela Rovine, a căriĭ strălucire se revérsă asupra Craioveĭ, avusese loc anume la 17 maĭu 1395.

Ne oprim aci, căcĭ nu voim a trece peste sfera propriŭ ḑisă a «Originilor Craioveĭ».

Fundată pe la 1220—30 de către un puternic cap al Cumanilor în trecerea acestora prin Oltenia, o trecere al căriĭ itinerar îl vor conserva pentru tot-d'a-una cele doă «vadurĭ ale Cumanilor», unul la Olt şi cel-l'alt la Dunăre, Craĭova pe la 1350, deja oraş însemnat, ajunge de a fi un obiect de cértă între resboĭnicul împărat serbesc Stefan Duşan şi nu maĭ puţin resboĭnicul vodă român Alexandru Basarab, ér la 1395 a fost martură a uneĭa din cele maĭ splendide victorie ale mareluĭ Mircea.

Trebuĭa să maĭ trécă însă aprópe un secol pînă ce, sub primul Ban «Craĭovesc» Barbu Basarab, creaţiunea Craĭuluĭ Ión să devină capitală a Olteniei în locul îmbătrănituluĭ Severin.

Terminând, nu pot a nu atinge o cestiune cam asemenată cu aceĭa prin care am început studiul de faţă.

Am veḑut că fundaţiunea Craĭoveĭ de către nemuritorul împărat româno-bulgar Ioniţiŭ, orĭ-căt de măgulitóre ar fi ea pentru noĭ, este o pură fabulă.

Cu atât şi maĭ mult însă nu póte fi decăt o pură fabulă încercarea u-

(¹) Cf. Гласник, t. 12 (1860), p. 446—9.

(²) **Miklosich**, *Monumenta Serbica*, Viennae, 1858, p. 227. Este cĭudat că Miklosich n'a observat lipsa conjuncţiuniĭ и între Костандїнь şi Драгашь. căcĭ tocmaĭ într'o altă inscripţiune, pe care o publică el pe aceĭaşĭ pagină, este fórte limpede : «Деспоть Драгашь и господинь Костандинь».

nor archeologĭ de a identifica cu orĭ-ce preţ Craĭova cu câte un nume geografic din anticitate.

Fără a maĭ vorbi despre ceĭ vechĭ, cărora li se scusă pînă la un punct lipsa de metódă sciinţifică, vedem pînă şi pe d. profesor Gooss, în lucrarea cea maĭ nouă asupra Dacieĭ luĭ Traian, aşeḑând pe locul Craĭoveĭ oraşul Pelendova de pe Tabla Peutingeriană,[1] negreşit cu acelaşĭ drept cu care altă dată Mannert căuta acolo oraşul Drubetis de pe aceĭaşĭ Tablă saŭ Δρουφηγίς din Ptolemeŭ, pe care érăşĭ cu acelaşĭ drept Katancsich îl muta la satul Driviţa![2]

Tóte acestea pot fi orĭ-ce, numaĭ istoriă nu sînt.

Nouă prin trecutul seŭ şi născută anume în epoca cea maĭ furtunósă din istoria Românilor, când fel de fel de némurĭ străine năbuşĭaŭ de pretutindenĭ asupra Olteniеĭ, Craĭova — jună încă — are de 'nainte 'ĭ un viitor cu atăt maĭ lung, în cursul căruia tunurile dela Calafat, ca şi acelea ce s'ar maĭ puté aşeḑa pe aĭurĭ, nu vor îngădui o a doua ediţiune a Ungurului Oslu, a Mongoluluĭ Ordà saŭ a Sasuluĭ Konrad, ba nicĭ chĭar a simpaticuluĭ păgân «Craĭu-Ion» al Cumanilor.

Hasdeu.

(¹) **Gooss**, *Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daciens,* Hermanstadt, 1874, mapa.

(²) **Forbiger**, *Handb. d. alten Geographie*, t. 3, p. 1109, nota 74.

UN CALÂŬ ROMÂN DIN SECOLUL XVII

Maĭ sus la pag. 604 noĭ am spus că : «Străbuniĭ noştri pînă întru a-«tâta nu eraŭ în stare de a'şĭ închipui că un calâŭ póte fi alt-ceva decăt «Ţigan, încăt Cazania mitropolituluĭ Varlam (Iaşĭ, 1643, part. 2, f. 113) «represintă pe un Ţigan tăind capul sântuluĭ Ion Botezătorul!»

Nu va fi fără interes de a reproduce aci în fac-simile pe acel imaginar Ţigan din epoca luĭ August.

Iată'l :

8833.

BIBLIOGRAFIA

REVISTE LINGUISTICE.

Rivista di letteratura popolare diretta da **G. Pitrè, F. Sabatini.** Vol. 1, fasc. 1. Roma, 1877, in-8. Pag. 1—80.

Noŭ periodic, căruĭ îĭ putem prevesti un lung viitor.

Publică studie şi specimene de literatura poporană în orĭ-ce limbă.

Chiar în primul număr, afară de articole italiane, este şi unul spaniol «despre dina moşilor».

Cele-l'alte sînt:

O epistolă a d-neĭ Coronelli-Berti despre medicina poporană bolognesă;

O colecţiune de cântece poporane romane şi marchigiane de dd. Sabatini şi Ferraro;

O notiţă a d-luĭ Pitrè despre celebra limbă de gesturĭ a Sicilianilor.

Făsciora se încheiă prin varietăţĭ şi bibliografiă.

Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, redigirt v. **F. Zimmermann.**

Hermannstadt, 1878, No. 1, pag. 1—16.

Menită pentru studie fórte scurte, maĭ ales pentru informaţiunĭ sciinţifice şi bibliografice, acéstă publicaţiune, în restrînsa sferă pe care şi-a ales'o, este redactată cu dibăciă.

Notâm articolul d-luĭ Zimmermann despre cel maĭ vechiu sigil municipal al Sibiiuluĭ şi recensiunea d-luĭ I. Wolff despre noua carte a luĭ Fr. Müller: *Idiotismen des Bistritzer Dialektes* (Bistritza, 1877, in-8).

Recensentul observă între altele, că vorba săséscă *eitsàk* saŭ *eisak* «Quersack» ar puté fi un împrumut din românul *desak* (maĭ corect *desag*).

Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, herausgegeben v. Dr. **A. Bezzenberger.** Göttingen, 1877, in-8.

(Pentru t. I. fasc. 1 — III, vedĭ *Columna* p. 307.)

1. Band, IVs Heft, pag. 257—354.

2. Band, I—II Heft, pag. 1—192.

Făsciórele de'naintea nóstră cuprind multe studie de o importanţă linguistică capitală.

Aşa sînt:

Deecke: *Die etruskischen Zahlwörter*;

— : *Etruskische Lautlehre aus griechischen Lehnwörtern*;

A. Müller: *Semitische Lehnworte im Griechischen*;

şi altele, maĭ cu sémă interesante etimologie de Fick, Zacher, Bezzenberger şi Fröhde.

Zeitschrift für romanische Philologie, herausg. v. Dr. **G. Gröber.** Halle, 1877, in-8.

(Pentru t. I, fasc. I, vedĭ *Columna* p. 307.)

1. B. II—III Heft, pag. 165—488.

Ca articole maĭ importante, afară de finea studiuluĭ portuges al luĭ Braga:

Vietor: *Der Ursprung der Virgilsage*;

Stimming : *Die Syntax des Commines;*

Rönsch : *Romanische Etymologien;*

Caix : *Voci nate dalla fusione di due temi*, etc.

Nu maĭ puţin interesante sînt vechile texturĭ spaniole, francese, provenţale şi altele.

Partea bibliografică e fórte bogată.

Între altele, este o recensiune a luĭ Schuchardt despre *Columna luĭ Traian* pe 1876.

Revue des langues romanes, publiée par la Société pour l'étude des langues romanes.

Montpellier, 1877, in-8.

2e série, tome 4e, pag. 312.

Începută la 1870, acéstă revistă a scos pînă acum 6 tomurĭ din prima seriă şi a terminat pe al 4-lea din a doua seriă, peste tot 10 frumóse volume, afară de Buletinurile sale, publicate în făscióre separate.

Se ocupă în speciă cu limba provenţală după tóte dialectele eĭ, vechĭ şi noue, maĭ ales însă cu cel catalan.

O rubrică preţiósă forméză literatura poporană : cântece, basme etc.

Aşa în tomul al 4-lea dd. Montel şi Lambert continuă colecţiunea lor de : *Chants populaires du Languedoc,* şi d. J. Roux publică : *Enigmes populaires du Limousin.*

Din studie linguistice vom nota în acest volum :

Alart : *Etudes historiques sur quelques particularités de la langue catalane.*

Ramura bibliografică e bine susţinută.

Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, herausg. v. Dr. **M. Lazarus** *und Dr.* **H. Steinthal.**

Berlin, 1877, in 8.

Xr Band, 1s Heft, pag. 1—120.

Ajunsă la tomul X, acéstă revistă devine din ce în ce maĭ pură filosofică.

Linguistica a despărut din ea aprópe cu desăvîrşire, şi nu se maĭ vede nicĭ chĭar psicologia p o p o r a n ă.

Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, unter der Redaktion des Dr. **O. Loth.**

Leipzig, 1877, in-8.

XXXIr Band, 1—III Heft, pag. 1—562.

Din cele treĭ făscióre pe anul 1877—maĭ lipsesce a patra—vom nota articoliĭ :

M. Grünbaum : *Beiträge zur vergleichenden Mythologie aus der Hagada;*

Mordtmann : *Über die Keilinschriften von Armenien*;
Gutschmid : *Agathangelos;*
Deecke: *Der Ursprung des altsemitischen Alphabets aus der neuassyrischen Keilschrift.*

Revue de philologie et d'ethnographie, publiée par **Ch. F. Ujfalvy.**
Paris, 1877, in-8.
Tome 3e, No. 2 (Avril-Mai-Juin), pag. 97—192.
(Despre No. 1 vedĭ *Columna* p. 308.)

Urméză înainte importanta *gramatică albanesă* a luĭ Dozon, fără a fi încă terminată.

Archivio glottologico italiano, diretto da **G. I. Ascoli.**
Roma, 1877, in-8.
Vol. 4°, puntata 2, pag. 117—244.

Prima făscióră din tomul 4 al acesteĭ preţióse publicaţiunĭ apăruse încă la 1874 cuprindênd un importantissim studiŭ al luĭ G. Morosi: *Dialetti romaici del mandamento di Bova in Calabria.*
Făsciórа 2 cuprinde :
Morosi : *Vocalismo del dialetto leccese*;
D' Ovidio : *Fonetica del dialetto di Campobasso*;
V. Joppi : *Testi inediti friulani dei secoli XIV—XIX.*

Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik, herausg. v. **G. Curtius u. K. Brugman.**
Leipzig, 1877, in-8.
Xr Band, 1s Heft, pag. 1—256.

Făsciórа de faţă a acestuĭ important periodic, pe care pînă la tomul IX îl publica numaĭ ilustrul Curtius, cuprinde între altele :
Funck : *Zum Differenzierungstrieb im Griechischen und Lateinischen*;
G. Curtius : *Zu den Auslautsgesetzen des Griechischen*;
Baunack : *Schedae grammaticae.*

AVIS IMPORTANT

Datoria de a termina cele doă studie, a căror publicațiune s'a început fórte de-mult, anume *Vechile texturĭ și glosse române* și *Originile Craioveĭ*, ne-a silit de a amâna pentru numeriĭ viitorĭ maĭ multe articole ce ni s'aŭ trimis de curînd și carĭ probézâ că cercul colaboratorilor la «Columna luĭ Traĭan», ér prin urmare al specialiștilor românĭ în istoriă și în linguistică, merge din ce în ce crescênd.

Așa dară reservâm pentru făsciórа cea maĭ apropiată, care va cuprinde tot-o-dată lunele ianuariŭ-februariŭ-martiŭ, următórele articole, depuse la biuroul redacțiuniĭ:

1. *Importanța studiuluĭ limbeĭ sanscrite*, de Dr. **Georgian;**
2. *Fonetica guturalelor în limba română*, de Dr. **M. Gaster;**
3. *Botanica dacică în Pedaniŭ Dioscorides și Luciŭ Apulejus*, de **A. Papadopul-Calimah;**
4. *Descriere filologică a manuscriselor române din Biblioteca Centrală*, de **I. C. Bianu;**
5. *Documente inedite din Archivele Veneției relative la istoria română*, de **C. Esarcu;**
6. *Literatura poporană a Țiganilor: texturĭ inedite cu glosare*, de Dr. **B. Constantinescu;**
7. *Balade poporane române*, culese de **N. C. Sărulénu.**

ERRATA

Pag.	*Rînd:*	*Tipărit:*	*Citesce:*
226	26	अ nu este decăt *aa* आ.	आ nu este decăt *aa* अअ.
227	28-9	*o* în *tŏtus* saŭ în *sŏror* e scurt.	dacă *o* în *totus* e lung, dar în *soror* e scurt.
229	19	întosesce.	însoţesce,
494	7	varietăţĭ	rarităţĭ
—	18	Vlad I şi II.	Vlad I şi III.
—	23	tóte	amîndoă
495	5	de la Vlad IV	(*să se stérgă*)
498	25	III, IV şi V,	III şi V.
507	cel din urmă	мирча	мрча
—	—	cu literele мир unite în	(*să se stérgă*)
508	cel de'ntâiŭ	monogramă:	(*să se stérgă*)
600	cel din urmă	*pluvies*	*pluvia*